BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE ROMA
1
38 - K
5

18

M. TVLLII CICERONIS
RHETORICORVM AD HERENNIVM LIBRI QVATVOR,

aliàs, Ars noua, ſiue Noua rhetorica.

RHETORICORVM DE INVENTIONE LIBRI DVO,

aliàs, Ars vetus, ſeu Vetus rhetorica.

IN RHETORICA AD HERENNIVM, HIERONYMI Capiduri Parentini, & Iodoci Badij Aſcenſij commentaria, Giberti Longolij annotationes, Claudij Pontani ſcholia, Petri Victorij caſtigatio, Marini Becichemi Scodrenſis caſtigationes.

IN RHETORICA DE INVENTIONE, M. FABII VICTORINI rhetoris, D. Hieronymi praeceptoris, commentariorum libri duo: Marini Becichemi in libros de inuentione, & in ipſos Victorini commentarios caſtigationes.

INDEX PRAETEREA IN VTRAQVE HAEC CICERONIS rhetorica, atque in ipſa interpretum commentaria.

Impreſſa ſunt ad exemplum poſtremæ editionis Aldinæ, ex vltima PAVLI MANVTII correctione.

Venetijs, Ad Signum Iuriſconſulti.

M D LXXVIII.

PRO RHETORICIS M. T. CICERONIS AD C. HERENNIVM, NICOLAI ANGELII BVCINENSIS AD PHILIPPVM STROZAM DEFENSIO

LIBRARIORVM *quidem deprauatione, Philippe Stroza, & temporum vitio, Cic. in hiſce Rhetoricorum ad Herennium libris à ſeipſo hactenus per mendas ita ſenſim abijt in deformitatem, vix iam vt ſuorum pleriſque agnoſcatur. Vnde incelebres lectionis eius, quibus macularum fœditas diuinæ eloquentiæ vultum ſubtraxit, titulum huius operis ſubdititium eſſe contendunt, & auctoris inopes, Virginio, vel Cornificio cuidam, quem penitus non norunt, quod maxime rideas; liuiſſima quadam, imò nulla coniectura pue viliter tribuunt. Sed quamobrem tam bonas dicendi rationis præceptiones ſummi opicis artificio ſurripiant, diſcas. Primum aiunt Quintil. cum ſuas Inſtitutiones oratorias, crebris orationum Cic. & omnium eius de arte rhetorica operum exemplis confirmet, Rhetoricos ad Herennium vſquam citaſſe, vtique citaturum, ſi Cic eſſe ſciuiſſet: tum Plutarchum in Cic. vita, enumeratione voluminum quæ Cicero reliquerit, libros ad Herennium tacuiſſe: nec Hermeſtem quendam, de quo in illis fit mentio, inter præceptores per quos Cic. profecerit nominaſſe: deinde legi quædam in his, quæ de Oratore ad Q. fratrem libris magnopere repugnant: nec eſſe ferendum, quenquam ſibi in ſuis ſcriptis diſſentire. Dicendi poſtremo figurã multo humiliorẽ ac ſicciorẽ cognoſci diſputant, quam quæ Cic. ſublimitatem atque opulentiam referat. His tenuibus coniecturis; hoc opus à ſuo parente per inſcitiam reuulſum, Cornificio, aut Virginio, nec id quidem ſibi, ſi reminiſcant, aſſerturis, ridicule addicunt. Verum exigui eſt negocij, tam eſt aperta veritas, horum re[...] pueriles opiniones. Primo loco aiunt, Cic. opus ideo non eſſe, quod nuſquam à Quintil. citetur, quaſi ſit neceſſe ea omnia ſuo auctore ſpoliare, quæ à Quintil. non citentur. Quod ſi ita eſt, nullius opus eſſe relinquitur, quod nemini ſua citatione Quintil. adiudicet. Locis tamen non paucis horum librorum verbis, & ſententiis vſus, eos Cic. eſſe, gaudem coniecturam facit. Eius enim lib. i. de Elocutionis virtutibus verba hæc ſunt: Vſitatis tutius vtimur, noua non ſine quodam periculo fingimus. Nam ſi recepta ſunt modicam laudem afferunt orationi, repudiata etiam in iocos exeunt. Audendum tamen. nanque, vt Cic. ait, [...]iam quæ primo dura viſa ſunt, vſu molliuntur. Cic. in præfatione lib. iiij. Rhetoricorum, hunc ſenſum his verbis expre[...]. Quæ enim res apud noſtros non erant, earum rerum nomina non poterant eſſe vſitata: ergo hæc aſperiora primo videantur neceſſe eſt. Eiuſdem lib. ix. de Verborum coloribus. Qui ſunt qui fœdera ſæpe ruperunt? Carthaginenſes: qui ſunt qui bellum crudeliſſime geſſerunt? Carthaginenſes: qui ſunt qui Italiam deformauerunt? Carthaginenſes, qui ſunt qui ſibi ignoſci poſtulant? Carthaginenſes. Exemplum hoc eſt Ciceronis Rhetoricorum iiij. de Complexione. Ibidem. Amari iucundum eſt, ſi curetur, ne quid inſit amari. Animum dulcedo, ad animum ducit. Sic Cic. in Rhetoricis de Traductione. Nec obſtat. quod Quintil. ſubiunxerit paulo poſt, Cornificius hanc traductionem vocat. Nam ea quæ iocandi cauſa ferebantur in ore vulgi, obuia erant exemplis pluribus ſcriptoribus, Plenus eſt hoc loco Quintil. exemplis, quibus vtitur etiam Cic. de verborum figuris. Quòd autem hanc Rhetoricem, inter cetera M. Tullij volumina negant à Plutarco enumerari, infirmiſſimum ſane eſt. Quid ſi Plutarchi memoriam in tanto librorum numero fugit, cuius negligentia ſuper Cic. rebus nemini vel mediocriter erudito obſcura eſt? præterijt nanque & alia multa. Quid ſi conſulto tacuit? ne ſummi oratoris alia de facultate oratoria diuina opera tractatu tam familiari deformaret? Quid ſi ea verba apud quem legerunt Plutarchum deſunt? multa enim in omnibus ſcriptoribus, & deeſſe, & ſupereſſe paſſim intelligimus: quale hoc ipſum quod aiunt de Hermeſte. nam in vetuſtiſſimis ac fideliſſimis codicibus, quorum plurimos legendos ſumma diligentia curauimus, nullum Hermeſtem inuenient. Leonardus enim Aretinus, ſummæ eruditionis vir, hoc opuſculum ceteris Ciceronis voluminibus proculdubio annumerat, vbi in ea re Plutarchum Latinum facit. De quo id acceptum oſtenditur. Indignum tertio loco clamitant, & nullo animo ferendum, in ſuis ſcriptis ſibi quenquam diſſentire. Fateor ergo indignum, ſi loco tempore, volumine eodem ſibi quiſquam diſſentiat, aut de vniformi ſcientia. Hic vero non de numeris, aut de terræ menſuris, non de ratione ſiderum agitur, ſed ea de arte, de qua mira eſt ſcriptorum traditionis varietas. qua de cauſa Quintil. ſe opus ſuum ſuſcepiſſe ſcribit, vt inter auctores tam varios quid putet ſequendum doceat. Quin Peripateticis nullus eſt datus labor durior, quam conari, ne dogmatis princeps ſibi ipſi in ſuis libris repugnare videatur. Quæro hoc loco, an lib. de Inuentione, & Partitiones ad filium, Ciceronis eſſe negent, quod in alijs pariter multa verbis mutatis, quædam in pauciores ſpecies aut plures partita, alia diſſidentia ab illo diuino de Oratore opere legent, vt vtique diuerſa cognoſcant. Alium ſcriptorem alio loco Cicero ſecutus eſt. Nec enim vnus eſt ad perſuadendum callis, nec ſemita eadem, ſed quauis ratione quis appoſite ad perſuaſionem dixit, [...]mirum functus officio oratoris fuerit. Formã poſtremo dicendi haud eſſe Ciceroni ſimilem contendunt. quo equidem [...]lio ſum æquior illis, quam in ceteris. Ego enim ipſe nonnunquam vix in his libris Ciceronis vultum agnoſcebam, [...] erant vocum perturbatione, mutatione, detractione, adiectione, omnia vitio temporum, & librariorum culpa inuerſa, & deprauata, nec ſuus orationi numerus aſſurgebat, nec verus ille nitor plurimis in locis renidebat. At nunc opera noſtra diſiecta magna ex parte nebula, iam prope modum aperta eſt ſua Cic. facies: iam nulla ibi figuræ tenuitas, aut exilitas apparet, ſed nuda, venuſta, pura verborum caſtitas, ingenioſiſſima ac luciſſima docendi breuitas, maxima præceptionum virtus omnibus ingenijs præterquam vnius Cic. erepta vbique cernitur. His opinor ſatis diluimus aduerſariorum argumentationes nunc adiumenta noſtra confirmemus, ac veritatem ipſam, quæ eſt luce meridiana clarior, paucis tueamur. Qua in re omittimus omnem antiquitatem, cuius maieſtati, & in fabuloſis ſemper fuit habita multa fides, quæ ſola grauiſſimo ſuo teſtimonio aſſerit Cic. opus, cuius titulum ab eo acceptum ſeruat adhuc ad noſtra tempora incolumem: nec tam longa ſeculorum fluxura inuentus eſt qui aut ei ademerit, aut de ea re quidquam ſe dubitare ſcripſerit. Dicant hoc loco iſti, ſi poſ-*

ſunt, quæ cauſa hominem, quiſquis ille fuit, impleuit, vt titulum auctori ſuo ereptum, Ciceroni adſcripſit: vel qua id ratione in tot voluminibus ſparſum, facere potuerit. Omitto plurimos, & grauiſſimos teſtes. Leonardū Aretinum, annumerantem hanc Rhetoricen, vt dictum eſt, inter alios Cic. libros: Trapezuntium, primo Rhetoricorum citantem Ci. ad Herennium: Priſcianum lib. iij. de Superlatiuo, & lib. x. de Præteritis, ſæpius confirmantē artem ſuam verbis Cic. ad Herennium: Hieronymum, doctrina & antiquitate grauiſſimum: & alios permultos, quorum tenui teſtimonio multo difficiliorā cauſam apud ſeueriſſimos iudices tenerē. Quis obſecro eſt tam hebes, &, vt Græci aiunt, ἀναίσθητος qui primis ſtatim operis verbis Cic. non agnoſcat, cuius plurimā operam defendis amicorum negociis periculiſq; verſatam multis in locis legimus: quod in præfatione Tuſculanarum ſcribit, & Philippica xij. his verbis, omne enim curriculū induſtriæ noſtræ in foro, in curia, in amicorum periculis propulſandis elaboratū eſt, & alibi ſæpius. Atqui pro foribus Cic. aſtare diximus. Ingredere bone Lector limen: circunſpice: totus tibi Cicero aperta facie ac ſummam regulam, niſi diſſimile, paſſim occurrit. Equidem non grauarer proferre plurimos vbiq; locos eiſdem verbis, cum ceteris de facultate oratoria ſcriptis, tum præcipue de Inuētione libris cōmunes, vt manifeſtum appareat, hic familiarius perfeciſſe, quod ibi Cicero iuuenili calore ambitioſius inchoauerat. O ridiculum hominū genus. Tanta ne ille iſtorum cornificius verborum infelicitate laborauit, vt ſuam artem alienis verbis veſtiuerit, moturus maiores riſus, quam cornicula Horatiana, furtiuis nudata coloribus: ſi repetat Cic. quod ibi ſuū eſt. nam nihil ibi relinquetur Cornificio, præter furti infamiā, quod ſuū ſit. Verū ne in ſcyrpo nodum inueniri poſſe arguat defenſio noſtra: ipſe Cicero aduerſus iſtiuſmodi calumniā, & plagiariorū iniurias, nullius omnino patrocinio indiget: ſui enim eſt acerrimus defenſor, & ſibi ipſe multis in locis inuincibilis teſtis. Nam primo ad Herennium ſic ſcriptum reliquit. Adhuc quæ dicta ſunt, arbitror mihi conſtare cū ceteris artis ſcriptoribus: niſi quia de inſinuationibus noua excogitauimus, quòd eas ſoli nos præter ceteros in tria tempora diuiſimus, vt plane certā viam, & perſpicuam rationem exordium haberemus. Et lib. de Inuentione tripertita eſt inſinuatio, his verbis: Inſinuatione igitur vtendū eſt, cum admirabile genus cauſæ eſt, hoc eſt, vt ante diximus, cum animus auditoris infeſtus eſt: id autem tribus ex cauſis maxime fit, ſi aut ineſt in ipſa cauſa quædam turpitudo: aut ſi ab his qui ante dixerunt, iam quiddam auditori perſuaſum videtur, aut ſi eo tempore locus dicendi datur, cū iā illi quos audire oportet, defeſſi ſunt audiendo. Quod ſi ſe ſolū præter ceteros in inſinuationem in tria tempora diuiſiſſe profitetur, & eſt inſinuatio vtrobiq; in tria tempora diuiſa. vtriuſque rhetorices eundem fuiſſe auctorem neceſſe eſt. Hic profecto nihil eſt quod quiſquā amplius dubitet, aut quod iſti citra ſui riſum calumnientur. Planius adhuc hoc ipſum præfatione libri quarti ad Herennium fa[illegible], his verbis. Poſtremo hæc quoq; res nos ducit ad hanc rationem, quod nomina rerum Græca quæ conuertimus, ea remota ſunt à conſuetudine quæ.n. res apud noſtros non erant, earum rerū nomina non poterant eſſe vſitata. ergo hæc aſperiora primo videantur neceſſe eſt. idq; fiet rei non noſtra difficultate σχήματα.i. verborū ſententiarumq; lumina, quæ latinis vocabulis antea caruerant, à ſe conuerſa eſſe teſtatur, quæ & hic, & in tertio de Oratore, Romana ciuitate ab eo donari manifeſtiſſimū eſt, quod à Cicerone alius ſcribere nullo modo potuit. Inſuper pollicetur tertij libri initio, ſe de Rep. req. militari ſcripturū; quod vtrunq; poſtea præſtitit. Vereor ne prudentioribus ridear, quòd in ſole lucernam afferre laborem quid iſtorū cæcitati clarius proferri poteſt: libro enim primo, ne quid cuiquā addubitationis reliqui faceret, inquit: Tullius heres meus Terentiæ vxori meæ xxx. pondo vaſorum argenteorum dato, quæ volet. Quam hic calumniam iſti cōminiſcantur, equidem non video. Præterea cetera ſi deſint argumenta, vnum illud euidētiſſimum eſt, quo ſolo claret, eos libros eſſe nobis à Cic. relictos: cuius ſi nō conceſſerint manu, ætate tamen ſcriptos, figura in iis dicendi cæcis clariſſimū facit. Nā ſi veterum monumenta repetas, triplicem præcipue doctiſſimorū hominū fœturam, varia eloquentiæ, & figura, & vultu Romanis illuxiſſe comperies. Vnam Lelij & Scipionis fere ætate, qua poſt Liuium Andronicum plurimi, & poetæ, & oratores floruerūt ſumma eloquētiæ gloria, de quibus Plauti, Catonis, Terētij, Lucretij ſuperſtes eſt adhuc illa eloquij veneranda maieſtas. Alterā, omniū temporum feliciſſimā, Iulio & Auguſto Imperatore, qua ætate clariſſima oratorum, & poetarum, & hiſtoricorū lumina floruerunt. Tertiam ſub gente Flauia Cæſarea, ſed tum dicēdi genus mutatum animaduertimus quale eſt vtriuſque Plinij, Taciti, Suetonij, Quintiliani, & reliquorū ſcriptorū eius ætatis. Faciem vero elocutionis huius voluminis dicendæ formæ, tum primæ, tum tertiæ fœturæ diſſimilem, ſi inſpicias, cognoſces. At ſimilimam ſecundę fœturæ, qua naſcitur Cicero, feliciſſimo dicendi generi cognoſces. Quòd ſi hanc argumentationē tenui conjectura colligi dicas, nec quæ eam de ratione dicendi præceptionem à Cic. ideo cōpoſitam confirmes, hoc certe vel ſi duriſſimæ ceruicis, & inaudita pertinaciæ ſis, negare nullo modo potes, neceſſe eſſe operis auctorē aut ante Cic. tēpora, aut cū Cic. ſimul, aut poſt fuiſſe. Eum ante Cic. ætatē ſcripſiſſe, negant exempla eorum quæ proferunt in iis libris vt Cæpionis, & L. Caſſii, & aliorum quos cū Cic. vixiſſe manifeſtiſſimum eſt. Infra Cic. hos libros editos non fuiſſe, indicat non modo dicendi figura, nihil à figura ſecundæ fœturę immutata, quā ſemper cum temporibus immutatam fuiſſe cernimus, & quod nullum ibi hiſtoriæ aut exempli veſtigium citra ætatem Cic. [illegible]greditur, ſed id quod mox ſubiungam, planum fecit. Relinquitur ergo, vt operis auctor cū Cic. vixerit, & eum iam [illegible]ndem, id eſt, vbi eloquentiæ ſplendore, & multis ſuis ſcriptis vniuerſo orbi factus fuerit illuſtrius: norit, cum Terentiam eius vxorem, & liberos, ſuperiore exemplo norit. Quod cum ita ſit, cur in Præfationi libri quarti, vbi docet, ad cōparandam eloquentiā exempla eſſe ſumenda à Catone, à Gracchis, à Lælio, à Scipione, Galba, Porcina, Graſſo, Antonio, Cic. Virgilium, Horatiū, ne plures cōmemorem, linguæ noſtræ lumina vtiq; tacet? An, ſi dijs placet, melioribus relictis, quos ſibi proponere ad imitandum oportuit, deteriores nominat? Sed agnoſcāt hi aperte Cic. qui de ſe vt decuit, prudēter tacuit, & magnos petas, ceteroſq; ſcriptores, qui mox à ſe claruerunt, noſſe nondū potuit. Quare garrire iſti deſinent, & ad melioris iudicij ſanitatē iam redeant, nec poſt tot ſecula, tam graues teſtes, firmiſſimas coniecturas, validiſſima argumenta, fraudent Cic. hac tantula induſtriæ gloriola, nec, tem inſuper de Caio Herennio intendant, qui cum ſibi Cic. in fine operis cognitionem fuiſſe ſcribit. de quo meminit Saluſtius, auctore Gell. lib. ix. Noctium Att. & pro M. Cælio Cic. ſcribit, L. Herennium ſibi eſſe familiarem.

QVOD

QVOD LIBRI RHETORICI AD HEREN-NIVM A FAMILIA CICERONIS AMOVERI

non debent, ibiq; confutata illorum opinio, qui de his litem intendunt, probatumque multis argumentis & auctoritatibus, Cic. opus eſſe,
Marinus Becichemus Scodrenſis ad Ioan. Ant.
Montis cognomine iureconſultum,
Brix. R. P. legatum.

NARRAVIT mihi Lucas tertius collega tuus, & lib. Epiſtolarum mearum, in quibus de literarum quęſtionibus agitur, ad cęlum extolli, & actionem à te meam valde probari, qua Raphaelis Regii arrogantiam mirabiliter frangere penitus contetere tuo iudicio viſus ſum quod tanti facio, quanti olim Scęuolæ oraculũ faciebãt. Addiditq. te publicis negocijs interceptum nõ potuiſſe, exordio cõcionis (prout deſtinaueras) intereſſe: optare iccirco eam partem lege, q̃ ab ore meo pendenti audire non licuit: hoc eſt, diſputationem de Rhetoricorum ad Herennium auctore. Hæc ille, nimis me ſuis verbis extollens, ſimul & tuis: quæ neq; admittere poſſum, neq; tacere debeo. Facit præclara humanitas & eruditio veſtra, eloquentiæ ſplendore illuſtrata, vt nihil antiquius dicã, aut officioſius, quàm veſtræ morem gerere voluntati. Curaui illam orationis particulam tibi tranſcribere orationis diu, qm interruptis ſermonibus cum iſta hominum intemperie, quam viderant ſuperioribus diebus docti & indocti, diſputare nolui. Quid diſputare? immo pudendis conuitiis tumultuoſis congreſſibus, fœmineis contumeliis, ineptis & puerilibus altercationibus, vbi tot dies omnibus ſtomachum mouẽtes non Muſis & Apollini, ſed illiteratæ factioni, & opificum turbæ canebant, clamore non ratione, ſtrepituq. non aſſeueratione vtebantur: demum cum moleſtiſſimi certaminis exitum ſortiebantur, vt plus pertinacia q̃ veritas, plusq. inſidentium & inuidẽtiũ conſpiratio q̃ aut vniuerſæ Academię ſententia, aut principum Academię diffinitio valeret. Vidiſti quantus tumultus imperitæ turbę, abſonusq. tumultantium puerorũ clamor, quãtus ſtrepitus, qualis concionis facies erat, dũ tabula iſte ad verſus cõpetitores, iſtas inſanias ſtudio iactaret mani. Cõtraq. q̃ mirũ ſilentium, q̃ incredibilis omnium attẽtio, me diſſerente, & approbatio fuit. Et qui auditorũ, dii boni, cœtus? ſummorũ ſenatorum, doctiſſimorũ patriciorum clariſſimorũ ingenuarũ & omnium doctrinarum profeſſorum: & deniq; quorũcunq; qui aut literati, aut ſaltẽ literatores, & haud illiterati Venetiis cenſentur qui in maximo dolore, quem conciperent ex iſtius barbarie, riſum continere non poterant ex ineptiis, quibus ridãs primo aſpectu riſum captabat: mox deinde velut furiis agitatus Oreſtes, inſanire videbatur. Sed tu clariſſime Iuriſcõſulte & conſultiſſime orator, quietiore animo haſce nugas, quibus Regulus terrã cõmouit, mare miſcuit, cœlũ perturbauit, vide.

LITEM etiam Cic. Raphael intendit de Rhetoricis ad Herenniũ, P. C. Vtq. quæſtionem pulcherrimam tractatu ſibi viſam vobis pulchriorem videri faceret, orſus eſt à Laurentii Vallenſis auctoritate: quem mendaciter ait per q̃ acri iudicio aſſerere, id opus Cic. omnino eſſe indignum, quod Cic. non eſſe aſcribendum, ex ſtili qualitate compoſitionisq. & ſententiarum, q̃ pueriles ſunt, ex ordine peruerſo, & varietate præceptorũ ſit argumentatus. Adduxit item & hæc argumenta, q Herennius cuiuſdam doctoris ſui meminerit eiuſdem operis auctor, qui nuſquam Cic. temporibus memoratur. & q Fabius Quin. nunquam Rhetoricorum ad Herenniũ meminit, nunq̃ prætermiſſurus ſi Cic. eſſe putaſſet aut certe ſuo tẽpore extitiſſet, quodq. Gellius ſcribit, nullum antiquorum vſq; ad Auguſti tempora, hoc nomine Barbariſmo vſum fuiſſe, cum in Rhetoricis ad Herennium barbariſmus definiatur, & ſolœciſmus. Cuius aũt ſit, modo Cornificii nominat, modo Virginii, modo Timolai ad Herennianum confingit, qui fratres fuerunt Zenobiæ filii, cum qua (vt ſcribit Trebellius Pollio) ſuperati, & in triumphũ ducti, ab Aureliano Imperatore, in Tiburti agro ocioſam vitã vixerunt. Vnde concludit, Timolai rhetoris obſcuri in Tulliũ oratorum clariſſimum, & Herennium in Herennium, nominibus facile commutatis, propter nominum ſimilitudinem ab imperitis rudioribusq. artem Rhetoricam falſo Cic. fuiſſe inſcriptum: Quæ quidem rationes (ſic ipſe appellauit) videntur mihi caſſe, vt aiunt, puerorũ nuces. Nam vt omittam, qđ mentitur Vallam id negare, cum vir ille doctiſſimus ſexcentis in locis citet M. Tulii Rhetoricos ad Herennium, vt palã omnibus eſt, notiusq. quam vt ex eius operibus exempla citẽtur auctoritates & teſtimonia, vt inquam omittam hoc falſum teſtimonium, quod ex Laurentio allegat, qui ſemper & vbiq; Rhetoricos ad Herennium Cic. attribuit, dici poteſt, propter ſtilũ eos libros ſubruſticos ab ipſo Cic. appellatos. ex huiuſmodi varietate ſtili & compoſitionis, male diiudicare poſſunt opera Cic. cuius ſtilus non eſt idem vbiq; ſed diuerſus, pro materię qualitate, non modo in diuerſis operibus, ſed etiam in vno eodemq. opere. Quid miraris Raphael? qd ſubrides? Non ne Plutarchus, & alii ſcribunt, Cic. omnes dicendi magiſtros audiuiſſe? nec iis contentum, in Aſiam & Rhodum nauigaſſe, vt conueniret Xenoclem, Dionyſium, Menippum, Apoloniũ Molonis, & alios clariſſimos rhetores, vt apud eos ſe exercendo reformaretur? Non ne ipſemet fatetur, ab Apollonio Rhodio ſeſe in dicendo ita reduſſe inſtructum noua quadam dicendi forma, vt à priore dicendi more mutatus, iã alius eſſet? Non ne Fabius Quintilianus, cum diuerſas oratorũ virtutes, varia dicendi genera ponat, M. Tul. in omni eloquentiæ genere excellere teſtatus ? docetq; non modo pro cauſæ modo, ſed pro partibus cauſæ, faciem eloquentiæ & ſtilum mutari deberet? Non ne D. Hieronymi ipſum Cic. in Xenophontis interpretatione, non iam aureo illo ſuæ eloquentiæ genere niteſcere, ſed adeo ſcabris turbulẽtisq. obicibus retardari ait, vt qui interpretata neſciat, à Cice. dicta non credant? Nec mirum. Erat. n. tum adoleſcens, cum Oeconomicos Rhetoricosq. libros ſcripſit: nondũ limatus in dicendo nondum in ſcribendo expolitus, nondum in tot Rhetorum gymnaſiis excultus, non dum in tot oratorũ eloquentiæ varietate verſatus. Et ipſe auctor in iis ipſis & in aliis de Oratoria facultate libris docet, qualis figurarum dicendi vſus eſſe debeat: monetq. huiuſmodi figuras in dicendo ita variandas, vt non ſtatim ab vno extremo ad aliud veniamus: vt a graui ad humilem, aut contra ab humili ad grauem: ſed vti grauem mediocris excipiat, mediocrem humilis ſeu attenuata. Et hoc quidem duabus de cauſis faciendũ: & vt ſatietas quæ perpetua maxime ſimilitudine alitur, oportuna varietate vitetur. & non minus, vt ſuum dicendi genus, rebus de quibus agitur accommodetur. Impoſſibile nanq; eſt, aut vix contigens, quæ perpetua in oratione dicuntur, ea vnius generis eſſe. Quod exẽplo clarius fiet. Certum eſt, Maronem poetam diuinum, tres illas figuras ſuo carmine ſeparatim expreſſiſſe: humilem Bucolico, vbi ſimplex illa ruſticitas, & paſtoralis vita deſcribat, cui alia dicendi figura non conueniebat, Georgico, mediocrem, qđ carmen pręcipiendo & docendo fere conſumitur eſtq. eius rei materia illi figuræ accommodata: heroico illo de Aenea & Romanorum geſtis, grauem, quibus rebus alia figura minime conueniebat. At ſi attenderimus, inſpexerimusq. diligentius, facile videbimus, in quauis materia pro locorum ratione has ſibi figuras inuicem ſuccedere: vt poſt attenuatum illud.

En vnquam patrios longo poſt tempore fines,
Pauperis & tuguri congeſtum ceſpite culmen,
Poſt aliquot mea regna videns mirabor ariſtas?

Altius paulò & ad mediocrem figuram aſcendit:

Impius hæc tam culta noualia miles habebit?
Barbarus has ſegetes?

Hoc quoque altius, & graui figuræ ſimilimum,

En quo diſcordia ciues Perduxit miſeros?

Contra in Aeneide, pro ratione negociorũ & perſonarum, ſæpe ab heroica grauitate, & alto illo ac florido dicendi genere multũ deflectitur: vt de ludis ad Anchiſæ tumultũ, de Didonis amoribus, de ceruo a Syluia nutrito; q̃ facillime quouis non omnino imperito dignoſci poſſunt. An ſtultũ igitur & dementẽ Cic. fuiſſe putas, & ſibi inconſtantem? An prudentem, circun-

ſpectum, & in hoc genere literarum ſummũ? Si hoc nõ illud credis, vnde tam varius pręceptorum ordo peruerſus, ac ijs quę à Cic. ipſo traduntur contrarius? Ante de memoria atque pronũciatione, q̃ de elocutione illis natura priore, in eo opere præcepta tradit. Exordiẽdi narrãdiq. rationes ante q̃ de cõſtitutionibus præcipit. Nihil vltra afferes calumniatũ. Docebo vt agmen hmôi ad hunc cauillationũ adducas. Docebit, & M. qui adeſt iudex, qui vt eſt maxime omniũ ingenuus, & veritatẽ, non opinionis pertinaciã ſueſ. nuper dixit ſe de hac re ſniam iam mutaſſe, publiceq. mutaturum. Ad Herennium quiſquis auctor ſuit dãnat amphibologias, quas ad Q. fr. Cic. probat. Quid quod hic ſcriptum, & ſnias, & contraria, leges, vt diuerſa inter ſe diuiſit: inibi vnum ait eſſe genus, q̃ q̃ cauſa duplicitur. Illic ſub legitima qõne omne quod in ſcripti interpretatione verſatur, ponitur tanq̃ finitioni agnatum: hic ad qualitatis qõnem pertinere dicitur, hic artis deprauatio reijcitur, oratore indigna illic præcipitur. Ad Q. fr. ſuaſorium genus ad dignum & honeſtum refertur ad Herennium, ad honeſtum, & vtile. ad hunc, inuentio, diſpoſitio, elocutio memoria, & pronunciatio oratoris partes dicũtur, quod, & Fabius non probat, ad illum membra eloquentiæ nominantur. Ibi docilem fieri auditorem magis in diſcurſu orationis oſtenditur, q̃ in explicatione proemij: hic aliter ad Herenniu ſcribitur, officium oratoris eſſe de his rebus poſſe dicere, quæ res ad uſum ciuilem moribus, & legibus conſtitutæ ſunt Craſſus in 1. de Oratore dicit oratoris officium eſſe, dicere ad perſuadendum accommodate. In Arte veteri ſua ipſe perſona inquit, Officium eius facultatis eſſe videtur, dicere appoſite ad perſuaſionem. Scribitur etiam ad Herennium, enumerationem non plus q̃ triũ partium numero contineri, quod, & periculoſum ſit. ne qñ plus minus ue dicamus. & ſuſpitio afferatur auditori meditationis, & artificij. quę res fidem abrogat orationi, q̃ opinionem improbat Quintil. & in ſuis orationibus Cic. contempſit. In libris de Oratore cũ omnia dicendi lumina nominatim Cic. expediat, traductionis nullam mentionem facit, quæ in quarto ad Herenn. ponitur. Alia item inter ſe re, & nomine diſcrepantia ſunt, quæ Cic. in alijs libris damnaſſet, ſi ſua fuiſſent, aut ſi damnare noluiſſet, ſaltem cur prius aliter ſcripſiſſet, aut ſcripta non correxiſſet, teſtatus eſſet. Oſeruolũ aliqd. ex tãta cõgerie formatũ. Quaſi neſciat hic eruditorũ cœtus, quaſi hæc Academia neſciat, Cic. morem eſſe, eadem multis varijsq. modis præcipere, aliter in Rhetoricis ad Herennium, aliter in illis de inuentione, aliter in libris de Oratore, in Topicis aliter, in Partitionibus aliter, aliter deniq; in Orationibus ſuis artificio rhetorico vti q̃ in omnibus, & rhetoricis, & oratorijs voluminibus præcepetit. Si qdã præcepit in Rhetoricis quæ in Oratorijs libris non inueniunſ, non ea neglexit q̃ damnaret, ſed q̃ minora illa eruditione & ętate duceret. Proinde Fabius dicit, poſt Cic. tacere modeſtiſſimũ fuiſſe, niſi. & Rhetoricos ſuos ipſe adoleſcẽti ſibi elapſos diceret: & in oratorijs hæc minora, q̃ pleriſque deſiderant, ſciẽs omiſiſſet. In Rhetoricis de Inuẽtione, quatuor ſtatus facit: in oratorijs, & alijs operibus, q̃ ætate matura ꝓuexit, tres tñ. In Rhetoricis de inuentione reprehendit Hermagoram q̃ materiam rhetorices in theſes, & cauſas diuiſerit, theſimq. nihil ad oratorem pertinere contendit, totumq. hoc genus quæſtionis ad philoſophos refert. In Oratore, atque his quos de Oratore ſcripſit libris, & Topicis, præcipit, vt a proprijs perſonis atque tẽporibus auocemus controuerſiam. neque tamen aut hic, & illic dicit, cur ſcripſerit, aliter in Rhetoricis, aut q̃ ſcripſerit aliter, aut cur opinionem illam non caſtiget. Ergo Cic nõ ſunt, libri de Inuentione. In rhetoricis ad Herennium de cõplexione ſcripſit ἀντίστροφα Græci dicunt, in ceteris libris quos de hac arte compoſuit, non ſcripſit: ſequiſ. vt hi aut illi ſubditi. nothi ſint. In Rhetoricis de Inuentione hæc leguntur. Ratio eſt, quę continet cauſam, quæ ſi ſublata ſit, nihil in cauſa controuerſię relinquitur. hoc modo (vt docendi cã in facili, & prouulgato exemplo conſiſtamus) Oreſtes ſi matricidij accuſatur, niſi hoc dicat, Iure feci, illa.n. occidit patrem meum: nõ habet defenſionem qua re ſublata, omnis cõtrouerſia quoque ſublata ſit. Ergo eius cauſæ ratio eſt. q̃ illa Agamemnonẽ occiderit. Iudicatio eſt, quæ ex infirmatione, & confirmatione rationis naſciſ cõtrouerſia nã ſit ea nobis expoſita ratio, q̃ paulo ante appoſuimus: illa enim, inquit, meum occiderat patrem. At nõ, ingt, aduerſarius, abs te filio matrem necari oportuit. potuit.n. ſine tuo ſcelere illius factu puniri. Ex hac deductione rationis illa ſumma naſcitur cõtrouerſia, q̃ iudicationẽ appellamus, ea eſt hmôi: Rectum ne fuerit, ab Oreſte matrẽ occidi, cum illa Oreſtis patrem occidiſſet. Firmamentum eſt, firmiſſima argumẽtatio defenſoris, & appoſitiſſima ad iudicationẽ, vt ſi velit Oreſtes dicere. eiuſmodi animum matris ſuæ in parentem, in ſe ipſum ac ſorores, in regnum, & in famã generis, & familiæ vt ab ea pęnas liberi ſui potiſſimũ petere debuerint. In topicis vero de iudicatione. & firmamento hæc verba protulit: Sed q̃ ex ſtatu contentio efficitur, eam Gręci κρινόμενον vocãt. mihi placet, id qm ad te ſcribo, qua de re agitur, vocari. Quibus autẽ hoc, Qua de re agitur, continetur. hæc continentia vocenſ, quaſi firmamenta defenſionis qbus ſublatis. defenſio nulla ſit. In Partitionib. aũt ſic ſcripſit. Deinde vnicuiq; rationi opponẽdũ eſt ab accuſatore id, quod ſi nõ in accuſatione eius, cauſa omnino eſſe non poſſet. Itaque ea quę ſic referuntur, continentia cauſarum vocentur quanqua non ea magis q̃ contra rõnem defenſionis afferunſ, quã ipſe defenſionis rões continent cãs. Sed diſtinguendi gratia rõnẽ appellamus, eam quæ affertur à reo ad recuſandum. depellendi criminis cauſa. quæ niſi eſſet, quod defendere non haberet. Firmamentum aũt, quod contra ad labefactandam rõnẽ refertur, ſiue quo accuſatio ſtare non poteſt. Ex rõnis aũt, & ex firmamenti conſultatione, & quaſi concurſu, queſtio qdam exoritur, q̃ diſceptationem voco, in qua quid veniat in iudiciũ, & de quo diſceptetur, quæri ſolet. Quintil. de eodem Cic. in 3. de Orat. inſtit. Paulum in his ſecum etiam Cic diſſentit. nã in Rhetoricis, quemadmodum ſupra dixi, Hermagoram eſt ſecutus: in Topicis, ex ſtatu effectam contentionem κρινόμενον exiſtimat. idque Trebatio, qui iuris erat conſultus, adludens, De qua re agitur, appellat. quibus id contineatur, continentia, quaſi firmamẽta defenſionis: quibus ſublatis, defenſio nulla ſit. At in partitionibus oratorijs, firmamẽtum, quod opponitur defenſioni, quia continens quod primũ ſit, ab accuſatore dicatur, ratio à reo, ex rationis firmamenti quæſtione diſceptatio ſic iudicationum. Ex his, ſi tibi credendum, ne Vetus quidem ars ex Cic. fœtura prodit. In partitionibus quatuor orationis partes facit, initium, ſi narrationem, cõfirmationem, per orationem. in Veteri arte inq. ceteris rhetoricis præceptionibus. non ita. Nũ partitiones Cic. eſſe negabimus? an ipſam artem, & ceteros oratorios libros? Partes quoq; rhetor in partitionibus inuentionem eſſe ſcribit, elocutionem, & memoriam, reſq. ac diſpoſitionem inuentioni, verba, & pronunciationem elocutionem dedit. In lib. de Perfecto oratore ad Brutum, illis aſtipulatus eſt, qui plures quam quinque partes eſſe voluerunt, inuentioni iudicium ſubſtituens. q̃ opinionem tãgens Quintil. memoriæ vitio lapſus eſt. Et Cic. quidem, inquit, in Rhetoricis iudiciũ ſubiecit inuẽtioni, at in Cic. Rhetoricis nihil tale reperitur. Quinimo in illis, vt ex omni conſtat editione, ex manuſcriptis, & ſinceris exẽplaribus hęc legũtur. Partes autẽ hæ ſunt quas plerique dixerunt, inuentio, diſpoſitio, elocutio, memoria, pronunciatio. q̃ lectionem ſic ap. pbat & Victorinus, & eorum ſniam Cic. ſecutus quinque partes eſſe confirmat, inuentionem, diſpoſitionem. elocutione, memoria, pronunciationem. De iudicio, neque in auctore, neq; in interprete vlla fit mentio. Quid inde: Vetus ars alterius cuiuſuis. nõ Cic. eſt? In veteri arte eſt præceptũ quoddam, quod, & ad Herẽnium, cum erit honeſtum cauſæ genus. licere nobis pręterire. vel vſurpare principium. Id ex Hermagora, qui in gñe honeſto prę fandũ eſſe negauit, quod nihil attineat apparare quod eſt paratum. cum tñ alias ex Cic. & Fabij non tñ præceptione. ſed vſu non incongruum ſit, benignos iudices benigniores pręfatione facere, & cum offenſos aduerſarios videamus, offenſionẽ illã augere Hermagoræ ratio aliquid momenti tum hiet, cũ cauſę honeſtas ante auditoribus perſpecta eſſe, quã cœpta ſit agi. Ceterum cũ non eſt honeſtas hæc prius cognita, primo orationis ingreſſu eam auditoribus patefacere debemus. Vnde non mõ liberũ nobis non eſt, vti vel non vti principio, ſed vtiq; ſemper quo cauſæ honeſtatẽ oſtendamus, præfandũ eſt. In hoc gñ principia debẽt eſſe breuiora, paulo erectiora plena dignitatis ſine iactantia, ſed cum confidentia. Tali procemio vſus eſt Cic. cum de coniuratorũ animaduerſione loqueretur. Video, ingt. P. C. in me omnium veſtrum ora atque oculos eſſe cõuerſos Et deinceps in Veteri arte iubet, narrationẽ magis in breuitate quã in copia peccare debere, qm ſæpe res parũ eſt intellecta. lõgitudine magis quã obſcuritate narrationis alibi contrariũ ſentit cõtraq. hoc præceptũ aliquid ad omni eius narratione redundare, quã deeſſe facit: Et Fabius eũ ſecutus, ſatius ducit aliqd narrationi ſupereſſe, quã deeſſe, q̃ ſuperuacua cũ tędio dicanſ neceſſaria cum periculo ſubtrahunſ. Finis nõ eſſet. pſtantiſſimi Patres, ſi vellem omnia perſequi quę in Rhetoricis de Inuentione ſcripta ſunt, quæ aut in alijs Cic. libris nõ reperiuntur, aut ſi reperiuntur, diuerſa & contraria ſunt, vario ve modo tradita.

Nuſquam

Nuſquam tñ aut cur ita ſcripſerit in Rhetoricis, aut cur non ſe emendauerit, aut cur hoc modo nõ illo præceperit, rationẽ reddit, aut meminit, aut verbum facit Cic. Qui iactas igit. tam friuolum & inane argumentum? Si ſua fuiſſent ſcripta ad Herẽnium, damnaſſet, aut cur non damnaſſet, teſtatum reliquiſſet. Cur potius hoc in Rhetoricis ad Heren. quam in Rhet. de Inuent. facere debuit? Si nõ in his cur in illis? Sequitur quod Hermeſtis præceptoris ſui meminit, quo nomine Cic. temporibus fuit nemo quem nec Cic. nec Plutarchus nominat. Quam audaculus. P.C. homo iſte! q̃ perturbata mente fertur? Equidem nõ auderem ego hodie affirmare, nõ in vniuerſa Italia, ſed in vrbe quauis neminem vnum hodie viuere qui Hermes. cũ in principibus unum eſſe ſciam, nominetur. At iſte Cic. Temporibus neminem fuiſſe clamitat. Quid hominus! ex quo hominum genere? Puto Pythagorei Euphorbii ritu ab ea ad hanc diem iterata generatione, ad nos viuum more propagatum, & ea tempeſtate diuina quadam nomenclatura inclytum, aut quod Appion grãmaticus ſcriptum reliquit, ex facie hominũ addiuinantẽ, quos Metopoſcopos vocabant, vt Plin. ait, ex iis illũ eſſe, qui futuræ mortis annos & præterite olim dixerit, nũc autem dicat nomina oium ſuperiorum, præſentiũ, poſterorum. Sed vere dicit Hermeſtis nullam fieri in antiquorum monumẽtis mentionẽ. Hermes. n. ſiue Hermetes Hermetis dicitur. Hermeſtes nuſquã legitur quod ſciam, ſed Hermes, ſiue Hermetes. Neſcis Plutarchum, cũ Cic. pręceptores nomina excellẽtiores, deinde addere, & alios. In quibus nominãdis feſtinans ad lumina artis, noluit immorari. Cur in his Hermeſtes eſſe non potuit? nec Cicero pronunciæ præceptores, niſi in precioſæ operibus nominare debuit. Et ſi nuſquam nominaſſet, quid propterea? Nõ animaduertis vir docte, Cic. in vtraque arte plures & varios auctores ſecutũ. In prologo 2. de Inuent. obſeruaſti quid dicat? Sed omnibus vnũ in locũ coactis ſcriptoribus, quod quiſq; commodiſſime præcipere videbatur excerpſimus, & ex variis ingeniis excellẽtiſſima quæque libauimus. Hermagorã & antiquos in Rhet. de Inuẽt. Hermeſtem & recentiores in Rhet. ad Herẽnium ſecutus eſt. Vnde & tãta præceptionum varietas orta, & hęc vulgo, Noua ars, & illa Vetus etiã à Hieronymo dicta. Satis fuit Cic. vtraq; damnaſſet, cum dicat, Rhetoricos adoleſcenti ſibi cecidiſſe, planeq. ſubruſticos vocet. Nam quod dicis, nõ eſſe credendum opus de Inuẽtione à Cic. imperfectũ fuiſſe relictum, libroſq. de diſpoſitione ac reliqui partibus Rhetorices fuiſſe amiſſos, ſi quem habes huius falſitatis ſigulum (hunc fictorem ſiue aſſertorem dicere volui) manus dabo. Sin autem, ſtultiſſimus es, qui aduerſaris opinioni ipſius Cic. nam in pfatione de Orat. dicit, ſibi excidiſſe commentariola quędam inchoata, non autem perfecta, vt ipſe aſſeris. Inchoata quidem dñr, quæ incepta ſunt, & non finita. Plinius ex illis nos velim intelligit, pigniq. conditoribus, quoa in libellis his ionemes abſoluta opera. & illa quoq;, quæ mirando non ſatiamur, pendenti titulo inſcripſiſſe, vt Apelles faciebat, aut Polycletus, tanq̃ inchoata ſemper arte & imperfecta. Idẽ: arrepto carbone extincto è foculo, imaginẽ in pariete delineauit, agnoſcente vultum plani rege ex inchoato protinus. Et mox paulo, Appelles inchoauerat aliam Venerem Cois, ſuperaturus etiam ſuam illam priorem inuidit mora, peracta parte, nec qui ſuccederet operi, ad pręſcripta liniamenta inuentus eſt. Infra, neq; interpellatus plus, inchoata opera interſit oino. Omitto Victorini teſtimonio, qui non ſemel, ſed ſæpius affirmauit, duos tñ libros de Inuentione à Cic. ſcriptos: At libri ad Heren. ideo Cic. non vñr, q Quintil. id opus nuſquàm citauit. Quam fortis ratio, & inſolubile argũ! Nemo certe in tanta virorum corona neſcit, multa fuiſſe & extare M. Tulli opera, quæ nunq̃ Fabius Quintil. nominauit. Quis neget? quaſi vero hoc Quintiliano propoſitũ fuerit, hoc Ora. inſtitutionum inſtituum, Tullianos libros omnes & ſingulos nominare. Si hanc ſibi Quintil. ſuſcepit prouinciam quoſcunq; non nominauit, aſcititios adulterinoſq. indicare par eſt. Quidni? Si nõ ſuſcepit, cur libros ad Heren. potiusq̃ ceteros alius, quorũ nullũ prorſus facit mentionem? Sed ſatis meminit Quintil. q libros rhetoricos Cic. excidiſſe ait, & ab eo damnatos, & ab adoleſcẽte ſchola deductos, & ſi qua eſt i his culpa tradẽtis eſſe. Vnde aperte innuit quod ait Cic. in Rhet. ad Herenn. Illum ex Hermetis, & aliorum præceptorum ſuorum opinionibus, eos libros confeciſſe, quas regreſſit in cõmentarios. Sunt. n. inquit, velut re geſta in hos cõmentarios quos adoleſcẽs deduxerat ſchola. Et ſi qua eſt in his culpa, tradẽtis eſt Sed quo modo non fuerunt hi rhetorici libri Quintiliani ipibus? Sed idem ait, de nomine Rhetorica agens. Deniq; cum M.T. etiam ipſis librorum, quos de hac ra primũ ſcripſerat, titulis græco noie vtatur, non titulo, inquit, ſed titulus. Cũ ſciret duas artes à Cic. ſcriptas, quomodo non fuerunt, ſi integræ clauſulæ, nedum verſus, ad verſus ad verbũ apud eundem inueniuntur? ſi multæ auctoritates. & exempla, quæ ad literam ex ipſis Rhetoricis in Orat. inſtit. tranſumpta ſunt? Quędam damnat ipſius operis præcepta, vt in quarto, de Partito. Quapropter ne illos quidem probauerim, q partitionem vetant vltra tris propoſitiones excedere. Quid ait Raphael? Ne huiuſmodi exemplis obſtrepam? Quid ita? Quoniã non ego, inquit, hoc, ſed fateor, indeq. rationem certiſſimã elicio ad probandum, quòd Rhet. ad Heren. minime ſit Cic. q auctorem Fabius non nominat, non taciturus, ſi Cic. illud eſſe opus putaſſet. Puerilis eſt nimis, Raphael, hæc ratio. Solet. n. cum aliqua Cic. opinionẽ damnat Fabius, aut veniam præfari, aut auctorem ſilere, Ciceronemq. diſſimulare. Vide in tertio. Statum, inquit, quidam dixerunt primam cauſarum conflictionem, quos recte ſenſiſſe, parum elocutos puto. non. n. eſt ſtatus prima conflictio: Feciſti, nõ feci, ſed q ex prima conflictione naſcitur. Hoc ſi non immemores, nõ niſi in Rhet. de Inuen. legiſti, vbi talis eſt diffinitio ſtatus. Conſtitutio eſt prima conflictio cauſarum, ex depulſione intentionis profecta hoc mõ: Feciſti, non feci, aut iure feci. Non nominauit Cic. auctorẽ Fabius, ergo Rhet. de Inuentione libri non ſunt Ciceronis! Friuolam rationem, ridiculum argumentum Quod ſi aliquid valeſet ipſius Quintiliani auctoritas reiicit, cuius verba in ſecundo ſunt hæc. M. Tullius ipſi librorum quos de hac re primum ſcripſerat titulis, græco nomine vtatur. Hæc, vbi de nomine Rhetoricis, q̃ in illum transferentes tũ oratricẽ tranſtulerunt aliqui. Si Cic. vnam arte quã veterem dicimus, & nõ duas, hoc eſt & veterem & nouã ſcripſiſſet nunq̃ tantus auctor Titulis, ſed Titulo dixiſſet. Nõ to. q oia peruerſa, diceres Vir. ſcripſiſſe libros titulis Aeneidos, aut titulis Georgicorũ, titulis ue Bucolicorũ, ſed titulo. vnus eſt. n. titulus Aen. vnus Georgicorum, vnus Bucolicorũ, nõ duo, nõ plures. Dixit Fabius Titulis, qm & Artis veteres eſt Rhetoricorũ, & artis ad Herẽniũ titulus eſt Rhetoricorũ. Deniq; inq̃t, cũ M.T. ẽ ipſis librorũ, quos de hac re primũ, ſcripſerat, titulis græco noie vtat, profecto non eſt nerendum, ne temere, videamus oratori maximo de noie artis ſuæ credidiſſe. Et notanter dixit Titulis, vt oſtẽderet ſe non temere ipſi Cic. quãuis adoleſcenti, credere, qui non ſemel ea in ſcriptione fuerit vſus. Ait preterea A. Gell. 12. Noct. Atticarũ ſcribere, ſe non comperiſſe quenquã ante Augusti imperium, eorum qui integre locuti ſunt, dixiſſe Barbariſmũ, & in libris ad Heren. eſſe & barbariſmi & ſolœciſmi definitionẽ, ideo Cic. libros non cenſendos. Minimi certe ſtudii es Raphael, ſi non legiſti, aut nullius memoriæ ſi nõ te legiſſe ſecordaris, Gell. in 5. tradidiſſe, neminẽ aut latinũ aut græcũ, eorũ qui faciundi habe. ſentur dixiſſe, barbariſmũ aut ſolęciſmum. Miror ẽt te non adduxiſſe, eundẽ auctorẽ ſcribere, Cic. abſtinuiſſe hac voce Nouiſſimus, vnde ſi in opere ad Herenniũ reperitur id nomẽ ſi alio in opere quod Cic. titulũ habeat, ea eſſe ſubditicia, cũ preſertim M. Varro ſcribat, quod extremũ dicebatur, eo tpe dici cęptum nouiſſimũ quo ſua memoria ſeniores tanq̃ nimis nouũ verbũ vitabant. Nã vt ibi cenſuri acutiſſimo credamus, vt A. Gell. hallucinari minime videatur, affirmabimus, nec Rhetor. ad Heren. nec epiſtolarũ ad Brutũ, ad Q. Fratrẽ, ad Atticũ, & ad alios, nec orationũ volumina, nec Oratorẽ ad Brutum Cic. opera eſſe. In epiſt. n. ad Octauium hæc leguntur. Nam vt ordiar ab initio, & perducã ad extremũ: & nouiſſima conferam primis. Et in oratione pro Roſcio Comœdo. Itaq; per breui tempore, qui in nouiſſimus quidem erat hiſtrionibus, ad primos peruenit. In Oratore. Nec in hac modo ſe quæ ad vulgi ſenſum ſpectet, & ad aurium voluptatem, quæ duo ſunt ad iudicandum nouiſſima, Sane in nouiſſimo errauit, nõ in ſolęciſmo, quo ego dicere oblitus erã, nõ in barbariſmo, qđ dixit. Sic inquis? Eſto, ſi verum eſt, quod A. Gell. ſcribit, tñdere poſſum quod ante dictum eſt, ideo Cic. libros ad Heren. ſubruſticos dixiſſe, ſi falſum eſt, non eſſe locum huic calumniæ, & vtroq; mõ Ciceronis eſſe fatendum. Verũ in nouiſſimo, vt in pleriſq; aliis longe a veritate aberrauit Gell. auctor alioquin præſtabilis. Siquidem & elegantiſſimi & clariſſimi auctores ante Ciceronis ætatem, ante Auguſti tempora, barbariſmum & ſolœciſmum dixerunt. Nã Dionyſius Halicarnaſſeus eas voces protulit & eo maior & antiquior Ariſtoteles his vſus eſt in Elẽchis, vbi σολοικισμὸς, & σολοικίζειν verbum, & σολοικισμοὶ pluralis numeri legitur, & in aliis libris ſuis, vt in Poetica, in qua docet alius ẽt modo barbariſmum fieri a q̃ grammaticis quos hactenus vidimus, traditũ ſit. Laertius Diogenes teſtat, Chryſippum ſcripſiſſe tres libros de ſolęciſmis ad Dionyſium, & Theophraſtum

vnum. Strab. in 14. docet quõ antiquitus à Græcis ea nomina conficta fuerint his verbis. Nã Cares per totam Græciam errauerunt ſtipendium merentes. quare barbari ex illo ſunt appellati, ex quo in Græciam militarunt. Ac poſteaq̃ apud inſulas habitarunt, id multũ in eis eminuit: Inde in Aſiã profecti, nec ibi ſine Græcis viuere potuerunt. nã Iones cum eis ac Dores traiecere. Ab eadẽ quoq; cauſa barbariſmus dictus eſt. Eum. n. in his dicere conſueuimus. q mali græciſſant, non aũt in his qui Carice loquũtur. Sic ẽt Barbari loquos, & barbari ſermonis hoies, eos accipere debemus, q male græca pronunciãt. Attico aut more Barbariſmum ad græcæ orationis artẽ tranſtulerunt, & ſolœciſmum, ſiue id nomẽ a Soiis ductum ſit ſiue alio modo. Si illi & alii elegantiſſimi gręcorum auctores barbariſmum, & ſolœciſmum dixerunt, cur non Latinis vti eis verbis licebit? Si Fabio Quint. & aliis illius ætatis inſigni doctrina, & eloquentia licuit cur tandem nõ licebit Ciceroni, qui Latinæ linguæ pomerium protulit, q Romanum ſermonẽ locupletauit, q tot græca vocabula latina fecit, q tot noua excogitauit, q patru ſermonis pater eſt? Non licet talibus nugamentis in bonã, ne ſecus dicã, partẽ? Et qñ modo Cornificio id vendicat opus, modo Virginio, modo Timolao, leuitatẽ hois vel in hoc maxime pſpicitis. Virginii qdem opus eſſe minime poteſt, cũ multa à Fabio eius dicta citentur. quę in Rhet. ad Herennium aut nõ ſunt, aut aliena ſunt. Fortaſſe, inqt, alia opera illius extabãt! Tibi certe p fortaſſe fides habẽda, qui nulli viuentium, nulli defunctorum. ẽt magna auctoritate, & religione adiuratiſſimis teſtibus fidem habẽdam cenſes. Cornificium auctorẽ eodem argumento eſſe haudquaquam poſſe conſtat, quanq̃ quod garris de eo, Amari iucũdum eſt, ſi curetur ne quid inſit amari, ſine hoc adiumẽto ve futile redarguere poſſum. Quare ni? quaſi non eadẽ ſæpius à pluribus dicantur ſcriptoribus, & nõ magis hic auctor quam ille allegetur, & nõ fallat homines aliqñ memoria, vt qoæ ſcripſerit Fabius, ego reminiſcar, non quæ eadem Cic. cõtra tu quę Cic. ſcripſerit, recorderis. non quę eadem Fabius, & non decentius ſit approbatum huius ſcriptoris opus, qualis erat ars Cornificii, cum preſertim Cic. contemporaneus ferme fuerit, & rhetor eminentiſſimus, quã damnatum illius citare, qualis eſt Ars noua. Timolao aſcribere Rhet. ad Herennium qui poteſt? qui poſt Fabium tot annos fuit. Cum confiteatur, multa ad literam trãſcripta à Fab. ex ipſis rhetoricis. Qui aſcribere poteſt? cũ nemo eũ de rhetorica facultate libros edidiſſe teſtetur. At Trebellius Pollio, non indiligens hiſtoricus, ſcribit Timolaũ unũ ẽ triginta R. tyrannis, & grãmatices, & rhetorices fuiſſe. peritiſſimum. Quid inde? Nunquid ait eum artem rhetoricem ſcripſiſſe? Quot ſunt hodie eruditi qui nihil ſcribunt? Quot fuerũt qui nihil vnquam ſcribere voluerũt? Quæ iſtæc ſtultitię ſpecies? quod iſtuc temeritatis genus p ſomnia ægri hoc & illud aſſerere, & iſtud confingere, in nullo loco pede ſiſtere, meras inſanias, manifeſta mẽdacia imprudẽtia iactare, anilia deliramenta effutire, latrare, & contra veterũ fidem contendere, nullo monumento, nullo tõnis colore, nulla vel vaius argumẽti firmitate, veritatẽ vt aq̃ rabidi canes, effugere, & quod a Cic. ætate ad hunc diem creditum eſt, firmum, & habitum, ſummorũ grammaticorum illuſtriumq. ſcriptorũ ſnia receptum, auctoritate ſancitum, teſtimonio cõfirmatum, negare. Sunt libri rhetorici non modo qui ex oibus impreſſorũ officinis exierunt, ſed antiqui, ſed manuſcripti, ſed incorrupti quotquot ſunt in oibus bibliothecis publicis, & priuatis, hoc titulo M. T. Cic. libri Rhet. ad Heren. Titulus aũt dictus eſt quaſi titulus, eo q factum nomen & memoriam toeatur auctoris, & ſi quis alterius opus eſſe contendat, veri opificis indicet nomen. Apud Ouid.

Legeras huius amor titulum nomenq; libelli.

Non libellũ, & cognouit auctorẽ, cognouit & bella ſibi parari. Iſte porro acutus vir ait. quod in quęſtione ſit. id rarum haberi non oportere. Facileq. Timolaum rhetorem obſcurum in Tulliũ, & Herẽnianum in Herẽnium in poſterioribus q rudibus ſeculis fuerint cõmutari potuiſſe. Cui nanque potius lib. de arte Rhet. ſcripti q M. Tullio eloquẽtiæ patri ab imperitis rudioribusq. temporum infelicitate hoibus aſcribi debuerint? Quis eſt quæſo grammaticorũ, rhetorũ, ceterorum ve ſcriptorũ ex antiquis à Cic. qui hoc in quæſtione poſuerit? qui ambiguũ vel vnico uerbo fecerit? Nullus certe, per tot manus doctiſſimorum virorũ ad noſtra vſq; tẽpa ſincerus titulus peruenit. An ſi, quę tibi dementia, & inſulu foret, & dubium dicerẽ mihi eſſe, an Epiſtolæ ad Atticum Ciceronis eſſent. titulus ipſorũ epiſtolarũ antiquiſſimus, & p tot ſecula p robatus, pro nihilo hñetur? Sed p Deum, quẽ titulum ſupponis? Timolai lib. Rhetorici ad Herennia. Vnde tibi? A meo ingenio. Quem auctorem? Nullum. Quo argumẽto! Qñ imperiti hoies facile mutare potuerunt Timolaum, & Herennianũ, in Tullium & Herennium. Fac prius conſtet, Herẽnianũ ſcripſiſſe rhetoricã artem. & hanc, non aliam artẽ. Eſt mihi poteſtas, inqes, ex nomine ipſo, volo, iubeo, edico, impero, ita fuiſſe. Regis edictis, parere neceſſe eſt. Adulterinus ſit, index. qui fuerunt tã temerarii, qui peruerterunt? Cur! qñ? pſer, ſi potes? dixi. imperitos, & rudes immutaſſe. Qui ſunt iſti imperiti. & rudes! An Marcellus, Seruius, Priſcianus? an Hieronymus, Ruffinus, Auguſtinus! an Plutarchus? qui (vt videre eſt in hoc generãdę vetuſtatis codice manu gręca ſcripto, quẽ Calphurnius rhetor. ſi quiſq̃ eſt hodie, ſummus, Sabellico huic noſtro videndũ ex Academia Patauina miſit) pter Aretini Leonardi fidẽ, in nomẽclatura operũ Cic. Rhetoricẽ ad Herennium ponit. Quæ res, opinor, fecit, vt de hac re ſuã improbaret ſniam. Imperitiſſimi ſunt, hic & illi? Rudes, hic & illi? Taces? Si nõ ſũt, ſi hic & illi clariſſimi ſcriptores, Cic. id opus eſſe confirmant, ſi oẽs fere teſtimonia ex eo citant, qd contẽdendo inſanis? Ridiculam rem, & cachinno digniſſimã audite, excellentiſſimi auditores. Quid miſſas Regi? hoium & omnium antiquiſſimorum, & clariſſimorum virorum auctoritatẽ tollẽdam. Satis imperioſe, vereq. nõ regio, ſed tyrãnico more. Memento te Venetus eſſe, vbi regis nomẽ, ne dum tyrãni inuiſum, vbi à primis incunabulis vera dulciſq. libertas viguit. Deiq. munere vigebit, vigebitq. in pperuum. Neminẽ inuenies, q tibi pareat. Sed & literæ ipſæ tibi obedire nolũt. nõ. n. es tanti, vt puertant tuo imperio, quæ à maioribus noſtris rectiſſime poſita ſunt, q ab eminentiſſimis auctoribus nõ ſub dubio inuolucro, ſed aperte affirmãtur, qui quidem Cic. ad Herenniũ allegantes, id eſſe Cic. opus clariſſime teſtantur. Præterea cum Cicero à ſeipſo lib. i. ad Herennium dicat exemplum tale Tul hæres meus Terẽtię vxore meæ triginta ponde vaſorũ ergenteorum dato quę volet, poſt mortẽ eius vaſa precioſa, & cælata magnifice illa petit. Tullius ſe, quę ipſe volet in triginta põdo ei debere dicit, & reliqua eſt firmiſſimũ argũ. (Cic. nõ alterius eſſe) prima iſte tergiuerſator contendit. hoc qdem argumento nõ modo non probari Cic. opus, ſed cõtra non eſſe, proculdubio ſibi demonſtrari. Nam M. Tullius aut nunq̃, inquit, aut certe dum adhuc puer eſſet, anteq̃ aut vxorẽ duxiſſet, aut filios ſuſtuliſſe, Rhetorica ad Herẽnium ſcripſit. neque mihi fieri veriſimile poteſt, vt eos matura iam ætate cõpoſuerit libros, in quibus puerilia magis deprehẽduntur errata. q̃ in his quos ſibi puero adhoc excidiſſe in procemio de Oratore teſtatur. Non. n. de Rhetoricis ad Herẽnium eo in loco Tullius loquitur, vt quidã omnia temeritate ſua peruertentes opinãtur ſed eã, in qua Hermagoram fere eſt ſecutus, cuius duo tñ de inuentione lib. extãt. Quare exemplum illud de Cic. filio vxoreq. compoſitum, facile demonſtrat Rhet. ad Herennium ab alio q̃ Cic. fuiſſe conſcriptum. Hæc ſunt verba tua Raphael? Annuit. Hęc ad verbum dixiſti? Etiam. Fatetur, Patres ampliſſimi, nõ q velit verum fateri, à quo ſemper abhorruit, ſed quid hæc ad literam iam pridem ſcripſit, ediditq. Attendite quæſo viri eruditiſſimi, ſobrietatem hominis iſtius. Prima balbutientium elemẽta puerorũ ſunt huiuſmoi, vt ſciant dicendũ eſſe, de Rhetoricis ad Herẽnium loquitur, ſed eos, vel ea, in quibus Hermagorã ſecutus eſt, dãnat. An iſte elementarius ſenex ait, Non de Rhetoricis ad Herennium loquitur, ſed eam, in qua Hermagoram ſecutus eſt, damnare uidetur, Eam hoc eſt, rhetoricos libros, ſine rhetoricæ. Quid facitis, ò Veneri magiſtri, ò triuiales, ò auditores, ſiue pædagogi? Cur ferulę nõ ſubiicitis hunc ſexagenarium puerum: Si odiſtis eius linguæ vitia, cædite eum, ne Latinã linguã corrumpat. Si amatis veteratorem iſtum, verberate, vt diſcat. Scriptũ eſt. n. Qui parcit virgę, odit filium. Sed condonemus ei puerilia huiuſmoi errata, quæ non tam ex craſſa, vt aiunt, ignorantia, q̃ ex deſperatione pperrauit, vt mile alios ſolœciſmos donauimus, & ſyllabas barbare pnunciatis ignouimus, quod munus hic publice profitendi aliequi nõ potuit. Quid illud, qđ toties dixit, & ſcripto mandauit? Rhetoricã ad Herennium, in rhetorica ad Herennium. apud Quint. legit hunc ſermonem vel apud quemuis elegantiſſimorum ſcriptorum? Nemo niſi triuialis, & barbarus dicit, Cic. ſic ſcribit in rhetorica, in 1. rhetoricæ. Latini dñt in Rhetoricis; in 1. Rhet. nam in plurali Rhetorica, ſignificant libros de arte ipſa in ſingulari Rhetorica ſignat rem ipſam. Vnde Fabius ait, Non oia nos dicentes ex græco ſequi, ſicut ne illos quidem quoties ſuis vtique verbis ſignare noſtra voluerũt, & hanc interpretatione, oratoriam & oratricem pro rhetoricæ non minus duram eſſe, quàm illam Plauti eſſentiam atque entiam. Sed ne propriam quidem eſſe. Nam oratoria ſic efferetur, inquid, vt elocutoria oratrix vt elocutrix. Illa autem de qua loquimur rhetorice talis eſt qualis eloquẽtia. Sed & incon

dita hæc,& alia vitioſa verba atque ſenſus, temere quaſi deliranti oborientia,permittamus blaterrare.ad rem. redeamus. Acutũ plane excogitauit argumentũ,Ideo ſibi libros ad Herẽnium non videri Cice. quod ante quàm vxorem duceret, aut filios ſuſciperet,illos ſcripſerit. Si Cic.non ſunt, quid hæc dicere attinet?ſi ſunt,aut parum,aut nihil attinet, præterquam ſi ariolũ ſeſe oſtentare quęrit,qui remota ab omni hominum,& literarum memoria,ſine teſtimonio tam bene cognoſcat,& pręterita vt præſentia videat.Marc. Tullii in præfatione de Orator. verba prius legamus,deinde exponamus.Hęc ſunt ad literam: Quoniam quæ pueris aut adoleſcentibus nobis, aut ex cõmẽtariolis noſtris inchoata atque rudia exciderunt, vix hac ætate digna, & hoc vſu, quem ex cauſis tot tantiſque conſecuti ſumus. & quæ ſequuntur. Si correctio tollit, & emendat quod prius dictum eſt,Cice.cum ſcripſit hos, & illos Rhetoricos libros,adoleſcens erat.Si ignoras in adoleſcẽtia procreari filios hominum naturam,& propagationem ignoras.Cum vero dicit Cic. Aut ex commentariolis noſtris inchoata, atque rudia, videtur tibi de Rhet.de Inuentione,non de Rhet.ad Heren.loqui Quamobrem?Quid obmutuiſti? Ergo paulo ante (quod te fugiebat)docui:Ciceronẽ.n.ũ ait Inchoata.ſenſiſſe de Arte veteri,quæ inchoata dicitur,quia ſunt a nobis incepta, nõ perfecta.Nunc indocebimus cum ait Rudia.de arte noua intelligere. ſi quidẽ rude opus dicimus,quod ad calcem deductum eſt.nondum tamen perfectum,quod non expolitum,caſtigatumq. neque vltimam manum ſenſit.Hoc latiniſſimi cuiuſq; ſcriptoris vſus docet,& latinæ linguæ anchora,hoc eſt auctoritas veterũ comprobat,& vocabuli proprietas ſignat. Ouidius Naſo de libris Metamorphoſeon,quos in correctos fuiſſe, & inemendatos ac imperfectos teſtatur pluribus locis,inquit.

Vel quod eram Muſas,vt crimina noſtra peroſus,
Vel quod adhuc creſcens,& rude carmen erat.

Et quæ ſequuntur,vſque ad illud:

Quicquid in his igitur vitij rude carmen habebit;
Emendaturus,ſi licuiſſet,eram.

Verſus ſunt vulgatiſſimi.Barbarus Hieronymus in Abdiã. quod inchoata de Rhe.de inuentione.quod rudia de Rhet. ad Herenniũ dixerit Cic.his verbis innuit:Dicit,& Tullius tuus,adoleſcentulo ſibi inchoata quædam,& rudia excidiſſe. Si hoc ille tam de libris ad Herenniũ quàm de Rhetoricis, quos ego vel perfectiſſimos puto,ad cõparationẽ ſenilis peritiæ dicere potuit, & reliqua. Quid muſſas?Illud,Ex cõmẽtariolis noſtris,quo numero accipis?nonne in plurali?Quo ſenſu?nonne pro Quintil.ſententia! quod hic cõmentarios è ſchola eduxerit,vt diximus.In Rhe.de Inuentione imitatus eſt Cic.Hermagoram,vt te fateris. è ſchola non eduxit illos.Hic nullũ tibi cauillationis confugiũ relinquitur.nam(vt oẽs ſciunt,& ipſe Cic.fateatur)in Arte veteri antiquos,eoſq. græcos ſecutus eſt auctores,quos in ſecundo eiuſdem operis cõmemorat,præter Hermagorã, nullo pacto põt de eo intelligi quod è ſchola eduxerit. Sequitur ergo,quod libros ad Herennium ſcripſerit,qui ſibi ex cõmentariolis, hoc eſt exceptionibus ſcholaſticis compoſiti exciderunt. Ex conuenit,vt ſupra tetigi,cum illo quod in his eſt ſcriptum libris de Hermete,ſiue Hermeſte præceptore ſuo quẽ præfatus eſt auctorem. Id quod declarant ſequentia Cicer.verba. Vix hac ætate digna,& hoc vſu quem ex cauſis tot,& tantis conſecuti ſumus. Tu inquit ò Q.frater,cenſes,& affirmas,ea quę de arte rhetorica adoleſcẽtibus nobis exciderũt ex cõmentariolis ſcholicis,vix digna hac ætate matura,in qua ſumus,& hoc vſu,quem ex aſſidua exercitatione in tot,& tantis cauſis conſecuti ſumus. Dixiſſet Cic. vix digna eſſe quæ ſcripſit adoleſcens,ſua ętate,& auctoritate de Arte veteri in qua de Inuentione tm̃ tractauit. Abſit hæc à nobis,vt credamus,dementia,abſit,vt huius ſermonis, & inſcitiæ notam Cic.iã ſeni inuramus.cum ipſemet in 2. Rhet.reliqua rhetorices præcepta ſe deinceps ſcripturum polliceatur, neq; eis tamen libris quanquã addidiſſe,vt ante diſſeruimus, conſtet.Nemo mentis cõpos ambigere poteſt,eũ ſcripſiſſe nõ modo reliquas partes,prout pollicitus eſt,ſed,& omnia Rhet. præcepta in libris ad Herennium, quæ quidem vix ætate, digna,& auctoritate ſua dicit in lib.de Oratore. in quibus ſtrinxit Antonii,& Craſſi de oratore ſñias,vt alii oratorii libri alias & varias de arte rhetorica præceptiones continent. Ipſe Cicero nonne ait,cũ biennium verſatus eſſet in cauſis, ſuumq. nomen in foro celebratũ foret ſeſe Athenas cõceſſiſſe.philoſophiæ ſtudiũ ſemper cultum nunquã deſeruiſſe? id quod cũ eius operis procemio plane cõuenit,quod & videt de familiaribus negociis his quæ in Epiſtolis Orationibus.Tuſc.quæſtionibus ceteriſq. libris ſuis frequentiſſimus ſcribit.Quid torqueris Raphael? vis tibi concedam familiarẽ vxoris,& filii exẽplũ ita poſitũ eſſe,vt hoc! Q.Cępio quod per id tempus,vt alia quoq;,quę in eã nihil valente,ſiue ficta ſiue,ex hiſtoriis ſumpta?Concedo ea lege,vt ad vnũ quod te interrogabo,reſpondeas. In libris ad Herennium nonne dixiſti exẽpla eſſe de Cice. orationibus ſumpta? Rñde, aut ſcriptũ tuũ,& ipſa exẽpla proferã. Et dixi,& ſcripſi, & hoc verum eſſe fateor.Si hoc verũ eſt,& fateris,lege homo quartũ eiuſdem operis procemiũ.Quid in lapidem factus taces?Vides ſtupide cenſor,quid dicit, ſuis ſibi vtendũ exẽplis potius quã Catonis,Gracchorũ,Lælii,Scipionis, Galbæ, Porcinæ,Craſſi;. Antonii?Si ſuis exẽplis vtendũ probat & Ciceronis adducit exẽpla,non Cicero ipſe auctor eſt?non eſſe adhuc tibi auctor videtur?Rurſus ſi alius eſt auctor,dic cur Ciceronis nullã fecit mẽtionẽ. Vnde quæſo magis quàm à Cicerone ars ſumenda?vnde magis quàm à Cicerone auctoritas petenda?vnde magis quàm à Cicerone exempla oratoria adducenda? Quis rhetor melior? quis præſtantior orator?quis rationis dicendi accuratior locupletiorq. magiſter allegari poterat?quæ opera ſtudioſius illi legẽda,quàm oratoru Ciceronis libri, de quibus quantum ademptũ fuerit,tantundem de ſui nominis, & ingenii gloria adimi ipſe voluit,quanq; eiuſdem orationes de quibus ipſe ait.Nulla eſt.n.vlla in genere laus oratoris, cuius in noſtris orationibus non ſit aliqua.ſi non perfectio,at conatus tñ, atq; adumbratio.Pudet me.Deum teſtor, viri eruditiſſ. iſtius præſtigias, & nænias refellere,neceſſe tamen eſt, peruicacis hominis ceruice aliquantiſper deprimere, ne ſua imperitia teneras mentes imbuat,& à Tulliana lectione auertat. Et quis eſt non à literis,ſed ab humano ſenſu ita alienus, qui putet auctorem Rhetor.ad Herennium,quiſquis ſit antiquiſſ.illos, & duros oratores,multoq. inferiores voluiſſe nominare, vnum vero omittere.Ciceronem?qui lux eſt doctrinarum omnium, parens eloquentię,rhetorum omniũ quam apud Græcos pariter, & latinos fuerunt,ſunt,& futuri ſunt optimus maximuſq; ſcilicet, & Cic.melius eſt omiſiſſe omnes Cic.æquales,& æmulos,Hortenſium.Philippum,Cæſarem,Saluſtiũ,Polbonẽ, quis credat eum auctorẽ non Ciceronem voluiſſe, non poſt Ciceronem quempiam alium adducere?Faceſſat hæc non ſcientia, ſed vecordia tua Rahpael,faceſſat,nugæ ne iſte quiſquiliæq. tuæ, in aduleſcentulorũ mentes repant.Confer bone vir,præcepta illa de Inuentione,cũ pręceptis ad Herennium videbis ſæpiſſ.eadem eſſe iiſdemq. verbis in eiſdem clauſulis poſita. Confer Herennis nomen cũ illis qui tempore Ciceronis fuerunt, deprehẽdes illum Ciceronis neceſſarium familiarẽ ne fuiſſe. qui Herennius,is ne fuerit,cuius meminit Prope.an cuius lib.9. Gel. neſcio. Sed ſi coniecturæ iudicare licet,cũ reor potius, cuius ipſe Cic.in Orat.Cæciliana facit mentionẽ. vbi familiarem fuiſſe illũ ſuum,ingenioq & dicendi gñe præſtantem oſtendit. Hunc an alium ad Atticum(vt ſunt hominum igenia,& voluntatum mutationes)flagitioſum,& temerarium vocet, vos videritis. Satis eſt mihi iſtius retundere inſolentiam quod(vt ſolet omnia temere,& negare,& affirmare)aſſeruit,non fuiſſe quenquam Herenniũ.quod familiaris fuiſſe Ciceroni vſquã memoretur. Patet iam tibi Nouam quam dñt artem,Cic.eſſe?An adhuc quæris nodũ in ſcripto?Adhuc argũm quæris certũ? Certiſſimũ dabo. Certũ vis?Certo certius dabo. Vade in 1.ad Herennium lib. quid dicit vbi de inſinuatione agit:Adhuc quæ dicta ſunt arbitror mihi cõſtare cũ ceteris artis ſcriptoribus niſi quia de inſinuationibus nos noua excogitauimus quod eas ſoli nos præter ceteros in tria tẽpa diuiſimus,vt plane certã viã, & perſpicuam rõnem exordiorũ haberemus.Hæc nonne fera ad verbũ excepta ſunt ex Rhetoricis de Inuentione?Si oſcitaris,audi.ſi legere piger, ipſe legam. Nũc inſinuationes quemadmodũ tractari cõueniat, deinceps dicendum videt.Inſinuatione igitur vtendum eſt,cum admirabile genus cãæ eſt,hoc eſt(vt ante diximus)cum animus auditoris infenſus eſt.Id autẽ tribus ex cauſis maxime fit, ſi aut ineſt in ipſa cã quædã turpitudo,aut ſi ab his qui ante dixerunt, iã quodã auditori perſuaſum videt,aut ſi eo tẽpore locus dicendi datur,cum iã illi quos audire oportet,defeſſi ſunt audiendo.Nõ eſt hoc argũm firmiſſimum?Eſt,quia taces. Elinguis factus eſt, qui prius bilinguis.Patetne iam Rhetoricos ad Herennium Ciceronis eſſe?Audebis amplius cõtendere,negare,tergiuerſari? Scriptor alius nunquã ſe primum faceret, & ſolum auctorem eius rei,quæ a Principe Rom.eloq.a rege eloquentiæ latinæ ſcripta fuiſſe tot annis ante.Poſſem infinita alia huius gñis adducere,quibus ſole clarius oſtenderẽ,Rhetoricos ad Herennium libros non eſſe cuiuſquã niſi Ciceronis ſi de hac re quenquam veſtiũ ambigere viderẽ,& nõ potius cuperẽ de fęditate,pronũciationis Regiæ audire,qua,barbareſcũt iam hi parietes,& marmora: &c.

INDEX RHETORICORVM AD HERENNIVM,

ET DE INVENTIONE, ET COMMENTARIORVM IN EOSDEM.

ABROGARE 26
Abſoluta conſtitutio 13
Abſolutio 104
Abuſio. 79.79
Accuſator quibus in impulſiune locis vtatur 118
Accuſatoris locus propri⁹ 24
Accuſationis, & maledictionis differentia 39
Ad domum 87
Adiunctio 74.75
Aduerbia inter 58
Aduerſarii in oratione quando interrogandi 41
Aegritudo quid 37
Aerarii ac fiſci differentia 15
Aetas qui ſecernatur 99
Aetates quid deceat 71
Affectio quid 134
Affectus animæ 45
Affectum ſpecies πάθος, & ἦθος 42
Agnati 15
Agnominatio 92.72
αὐτῶν quid 17
Alacris qui 35
ἀλληγορία 79
Ambiguitas 27
Ambiguitas cur inueniat̃ 27
Ambiguũ, quid, ac ſcripti ambigui exemplum 14
Ambiguũ ſcripti, & ſniæ 27
Ambitio quid 36
Amicitia 47.233
Amplitudo ibid.
Amplificatio 81.43.53
Ciceroni indignatio, Græcis αὔξησις 43
Amœbæos 89
Amphibrachys 88
Amphimachus ibid.
ἀνακεφαλαίωσις quid 41
Anadiploſis 75.88
Anaſtrophe 75
Anima vnde nata, & quid ex ea naſcatur 37
Animal quid 99
Annominatio 72
Antamœbæus 89
ἀνταπαλλαγή 70
Antanapæſtus 89
Anócyptios ibid.
Antigraphe 81
ἀντιθέτων 71
ἀντιθετικὰ definitio 25
ἀντιμεταφορά 70
Antipaſtus 89
Antiquorũ verborũ figurę 88
Antiſtrophos 89
Appendix in Herennianã rhetoricam 87
Approbatio coniecturalis cõſtitutionis 23
Appetere 48
Argos 27 Arguere 13
Argumentum. 8,9.112.& 23 & vnde hẽat originem 21
Argumentum. & argumentatio differunt 18.33
Argumentorũ duo genera 97
Argumentorũ expolitio 33
Argumentorum pedes quales 88
Argumẽtorũ q̃tuor ſpẽs 33
Argumẽtatio vitioſa quę 36. eius genera 36. 37
Argumentatio quatuor modis conſtat 35
Argumẽtationis inductio ibi.
Argumẽtationis vitioſę gene ra 36
Argumentationum vitioſarũ cognitio 36
Argumẽtationũ duę ſpẽs 33
Argumẽtationum vitioſarũ duo genera 36
Arteria quid 52
Articulus 71.74
Aſſumptiua conſtitutio 13
Aſſumptiuæ conſtitutionis partes 15
Aſſumptiuę qualitatis diuiſio 100 præcepta 125
ἀσύνδετον 72
Attentos quomodo habebimus auditores 4
Attineo, & pertineo 2
Atrox vnde compoſitum 38
Auaritia quid 36
Auaritiæ proprietas 37
Auiũ 76 Auaris auricula 65
BAcchius 88
Bachicoricos 89
Barbari vnde dicti 68
Barbariſmus qd 67.68.97
Barbariſmi, & ſolœciſmi diſcrimen 68
Barbariſmus in temporum dimenſione ibid.
in ſcriptura ibid.
in conſonantibus 61
in aſpiratione 68
in diphthongo ibi.
Beneficiũ vbi collocandũ 74
Beneuolos quomodo habebimus auditores 4.102
Belli, prœlii, pugnæ, & certaminis differentia 64
Boni oratoris exemplum M. Antonius 92
Breuitas 82.84.86.114
Brutum vocabulum vnde deductum 38
CAius Carbo 59
Calleo verbũ quid, ſignificet 24
Callidus q dicatur, & vnde 49
Carmẽta Latinis lr̃as ẽdit 67
Carminis, & numeri drĩa 88
Caſus definitus 14
Caſtus, & pudicus qui differant 21
κατάχρησις 79
Cauſa 96.97
Cauſa cadere quid 18
Cauſa coniecturalis 19
Cauſa rationalis 28
Cauſarum conſtitutiones 13
Cauſarum diuiſio 12
Cauſarum genera 22.100
Choragium quid 83.83
Choriambus 89
Circuitio 78.81
Ciuilis initio 95
Cœnaculum 15
Clementia 87.136
Cognitionem dare 30
Cohortatio 53
Collatio 21.107
Comitium vnde dictum 29
Commoditas 1
Commonco te huius 77
Compar periodi genus 72
Comparatio 14.30.110
Comparatio aſſumptiua 10
Comparationis, & cõceſſionis differentia 16
Compendium vnde dictum 35
Compenſatio 125
Compẽſationis præcepta 124
Complexio quid 70.73.106
Complexio vitioſa 42
Comminiſcor quid 24
Commiſerationis breuitas 43
Commoditas quid 1
Commemoratio 83
Commune quid 7.107
Commune, & vulgare quid differant 7
Commutatio 73.74.75
Commutabile exordium 5.7
Compar 72.74
Comparabile 107
Comparatio 14.30
Compoſitio quid, & quando conſectetur 67.69
Conceſſio quid 13.14.98
Conceſſio criminis 31
Conceſſionis partes 96
Concio vnde dicta 14
Concluſio 73.3.106.74
Concluſio ſimplex 107
Concluſione vbi vtendum 44
Concluſionum partitio 42
Conduplicatio 73.74.75
Confirmatio 3.105
Confirmatio vitioſa 39
Conflare 22
Conformatio 10.85
Confutatio 12
Coniunctio 73.74
Coniecturæ argumẽta vnde ſumenda 120
Coniectura tempora tria ibi.
Coniecturalis quæſtio, & iudicatio 118
Cõiunctorũ verborũ ordo 89
Coniunctum quid 99
Conqueſtio quid 43.53
Conqueſtio defenſoris 127
Conſecutio 23
Conſecutio coniecturalis ibi.
Conſideratio 100
Conſolari amici potius, quàm oratoris 96
Conſuetudinis ius 29
Conſul vnde dictus ibid.
Conſilium quid 20
Conſtitutio quid 13.97.99
Conſtitutio abſoluta 15 & quid ab aſſumptiua differat 15
Conſtitutio vtrum pars an genus 97
Conſtitutio ſimplex 16
coniuncta ibi.
aſſumptiua ibid.
definitiua 122
generalis 124
iuridicialis 125
Conſtitutionis genera 33
Conſtitutionis definitio 97
Conſtitutionis legitimæ partes 24
Cõſtitutionibus inuentis quomodo vtendum 16
Contentio 70.53.89
Contentionis exemplum 53
Contentionis ſpecies 74
Continentia 46.133
Continuatio 53.71.74
Contrariæ leges 26
Contrarium 71
Controuerſia vnde naſcatur 11.13.13.15. 7
de controuerſia quæ in ſcripto verſatur 129
Controuerſiæ quæſtio 16
Ratio ibid.
Conuerſio 70.71
Conuitium vnde dictum 39
Copia 81
Corporis motus 54
Corporis geſtus duplex 97
Correctio 73.73.75
Credibile 115
Crepitus, & ſtrepitus quid differant 23
Criminis remotio 100.126
relatio 100
tranſlatio 31
Cuiuſque 77
Culeus quid 16
Culpę in hoiem trãſlatio ibi.
Culpę in rem tranſlatio ibid.
Cupiditates vñ ſuſcitent̃ 37
DActilus 88
Damnum vñ dictum 28
Defenſor qui crimen remouere debet 120
Defenſoris à pſona loci ibid.
Defenſoris loci. ibid.
Deficientes figuræ 88
Definitio 73.72.25.132
Definitionis vſus. 28
Definitionum genera 15.28
Definitionis, & deſcriptionis differentia 98
Definitiua conſtitutio 97
Definire quid 8
Deliberatio quid 96
Deliberatione rei natura qđ faciat 47
Deliberatiui generis officia ac finis 44.45
Deliberatiuum genus 96.3
Demetrii Phalerei oratio 64
Demonſtratio 83.84.86.53
Demonſtratiuum à rhetoricis materia Tulli 76
Demonſtrationis exẽplũ 53 eius finis 99
Demõſtratiuę partes duę 134
Demonſtratiuum genus 3.49
Dominatio 28.96
Denominationis ſpecies 80
Deprecatio qd 11.96.126.128
Deprecationis pcepta 125.128
Derogari quid 26
Deſcriptio 81.83
Deſtino 16
Detrimentum, & intertrimentum quid differant 28
Deum Pythagoras quem dixerit 27

Dicendi

Dicendi tria genera & horum naturæ proprium. 64
Dictio 97
Dignitas quid 53.50.67.133
Diligentia vnde fiat 57
Diminutio 81.81
Diſcepratio 97
Diſciplina quid 96
Diſiunctio 73.73
Diſſolutio 74
Diſpoſitio quid 297.53.67
Diſpoſitionum genere 51
Diſtributio 81.83.53
eius partes 83
Diuiſio 2.50.82.82
Diuiſionis commoditas 50
Diuiſio vera memñę lumẽ 57
Diuortii & repudii dña 35
Dociles quomodo habebimus auditores 101
Docilitatis ſpecies 1
Dolus 45
Doli mali media verba 30
Dominãdi cupiditas & ambitio quid differant 92
Dubitatio 73.74.75
Dubium genus 3
Duellum vnde dictum 61
Duci 75
EFfictio 82.84
Elegantia 67
Elocutio & eius figuræ 1.63
Elocutionis pręcepta 63
Elocutio quibus exornari debeat ibid.
Elocutio vnde conſtet ibid.
Elocutionis ex ordine fructus 43
Elocutionis vitia quomodo vitanda 65
Emungere 83
Emphaſis 88
Endia & formæ eius ibi.
Enthymema 34.71
vnde naſcatur 42
Enumeratio 43.106
Eo 1
Epicheramatis & Enthymematis, & Syllogiſmi interpretatio mixtum 18
Epicherematis prima pars vt reprehendatur 42
Epilogus quales deſiderat pedes 89
Epitritus ibi.
E'πιφώνημα qd dici poſſit 74
Equidem 87
E'ργολαβία 54
Error de Cic. opere ad Her. 17
Et ſi quanquam 1
Exclamatio 70
Exclamationis ꝓprietates 74
Exemplum 83.84.17
Exempla vnhe ſumenda 63
quid complectanrur 83
Exornationẽ à rhetorices materia ſeparari 96
Exortationem in rerum generibus poni ibid.
Exilium quid 40
Exilium quid olim dictũ 35
Exordium quid 97. 2.100 98
Exordiorum genera 4.6
ſpecies 30. vitia 7.101
Exordiũ vulgare ſeu vitioſũ 5
de exornatione vitioſa 41
Expecto 1
Expeditio 74
Expolitio 82.83
Expoſitio qd. eiusq. decor 12
Expoſitio vitioſa 36
Expoſitionis vis 37
Extrarium, & extraneum qd differant 15
FAbula quid 8.9
Facile & difficile 53
Facinus & flagitium quid differant 21
Facultas 320
Facultates 109
Facultat rhetoricæ quibus rebus comparetur 96
Facultatem rhetoricã tribus conſtare ſcientiis 88
Factum quid 98
Factorum per tempora enumeratio 135
Ferè & oẽ cũ ſuplatiuo 44
Finis 95
Finitimi ſtatus tractatio quadruplex 126
Firmamentum quid 100
Fidentia 47.133
Figurarum diuiſio 88
ordines quot 72
Flagitii ac facinoris dña 46
Flagitiũ & dãnum facere 66
Folliculum lupinum 17
Fortitudo 46.47.133
Fortunæ natura 38
Fragor quid 23
Fremitus quid ibid.
Frequentatio 83.82
Fortuna à facto q̃ fiũt fiãt 38
Fortuna quare dicatus cæca & bruta ibid.
Forum vnde dictum 29
Fur vnde dictus 39
GAlli ſignificatio 34
Galli vnde dicti 78
Garrulus 27
Generalis conſtitutio 98
Genera cauſarum quinq; 100
Generis controuerſia 98
Generis triplex ſignificatio 98
Gentiles qui 15
Genus d̃liberatiuũ 45.96.132
Genus d̃mõſtratiuũ 43.13.96
Genus iudiciale 2.96
Gloria 47
Gradatio 78.79
Grammaticæ partes 97
Grammaticæ aliud quam Latine loqui 97
Gratia quid 29.124.133
Granor verbum 22
Graue dicendi genus 64
Guerra 68
HAbitus quid 134.305
Heres mandati 36
Hereeitatem cernere 83.84
Hermagoras à Cicerone improbatur 66
Hio verbum, & eius vitia 69
Hiſtoria quid 8.9.10.103
Hiſtoriam numeroſam eſſe debere 89
Homo vnde conſtet 46
Honeſta res 45
Honeſtatem Stoici ſolam eſſe bonum affirmant 97
Honeſtum genus 2
Humile genus ibid.
ὑπερβατον 29
ὑπερβολή ibid.
Hyle quid 37
IAmbus 88
Idea quid 37
Idoneus 48
Ignotus 51
Ignoti 86
Imago 83.84
Imitatio quid 1
Impelli 75
Impiũ, & nefandum quid differant 64
Imprudentia quid 31
Impulſio quid 19.119
eiuſdem amplificatio 19
In oratore requiſita 1
Inciſim dicere 89
Inductio per interrogationẽ à ſeipſa diſſidet 34
Inficiatio quid 17
Infirmatio rationis 101
Infirmãdę impulſiõis loci 119
Inſinuatio 101
Inſinuatio qd differat à principio 4
Inſinuationis tria tempora 4
Inſinuatio qñ utendum 101
Inſinuationis tractatio 4
Inſtitutio artis orationis 51
Intendo 78
Intellectio 78.79
Interrogatio 70
Interrogationis explicatio. 74
Iterrogatio figurara grauis 70
Interpello, & interpello quid differant 27
Interpretatio 74.75
Inuentio quid 97.2
Inuentionis partes 3
Inueniendi genera duo 100
Iocatio 53
Iræ & iracundiæ dña 119
Ironiæ ſpecies 29
Iudicatio 38.100
vnde naſcatur 16
Iudicatum quid 29.107.125
Iunctura verborum quales habeat figuras 88
Iudicialis cauſa quid 99
Iuridicialis conſtitutio 98
Iuſtitia duplex 46. ei' vitiũ 46
definitio 26.133. partes 46
Ius naturæ 46.29.124
Ius conſuetudinis 124
Iuris conſuetudinis gña 29
Ius omne cõſtet ex tribus 29
LAtinitas 67.68
in Latino ſermone vitia duo 68
Latini unde dicti 67
Laudabile 36
Laus duobus modis intelligitur 47
Laus, & laudatio differunt 25
Laudis commoditas 48
Laudabile, & honeſtum 47
Lea 3
Legis proprietas finis 13
Legitima conſtitutio in quot partes diuidatur 13.14
Libido 20
Libripendes 29
Licẽtia quę παῤῥησία dr̃ 81.83
Lis, & iurgium differunt 65
Litigioſe arguendi modi duo
Locus 22 (36
Loci communes 43
Locorum communium decẽ praecepta 43
Locorum communiũ duo genera 29
Locus ab argumentis, & contra argumenta 24
à quæſtionibus, & contra quæſtiones 14
à rumoribus & cõtra rumores 24
à teſtibus, & contra teſtes 24
Locus cõi ſcripti & ſnię 26
Locutionis figura 88
Loqui & dicere qd afferant 1
Lucretii locus 96
Luxuria quid 36
MAchinor verbum vnde 35
Magnificentia 133.134
Maieſtatem minuere 28
Malleoli varia ſignificatio 15
Maleficiũ amplificãdi ratio 43
Manum geſtus 54
Materia 95.
Materiæ explicatio 37
Materici intempenes 37
Maturare quid 16
Μείωσις 89
Membratim dicere 89
Memoria qd 2.54.97.90.133
in qua corporis ſede queſcat 54
Memoriæ exercendæ inſtitutio 56
Μεταβολή 70
Mathodice partes 68
Metrum quid 58
Mimus quis 15
Miſericordiæ commouendæ moui 43
Modeſtia 46.45
eius partes 45
Modus, eiusq. partes 22.106
Mos 3
Motus corporie 54
Mouendæ miſericordiæ exempla 43
de Mũdo variæ opiniones 90
Multa vnde dicta 14
NArratio 29.102.53
Narratio breuis 8.102
Narratio dilucida 9
Narratio aperta 103
Narratio probabili 103
Narrationis genera 3.102.8.
modi 3.9
Species 2.9
Naturæ ius 29.124
Naturalis locus 132
Negocialis conſtitutio 98
Nemo 75
Neptunus vnde dictus 66
Nex 76
Nominis controuerſia 97.98
Nominatio 78.80
Notatio 83.84
Nouationis figura 88
Nubere, & Nuptiæ vnde dicãtur 66
Nugatorium arguendi genus 16
Numerus quid 88
quo loco adhibendus ibi.
OBſeruantia 46.124.133
Occaſio quid 22.106
Occupatio 73.75
Odii mouenda exempla 43
Officium quid 3.95.23.
eius partes 2.47
Officium oratoris 3.2.95
Officium diſtributio 47
ὁμοιοπτώτον. 72

ὁμοιοτέλευτον.

ὁμοιόπτωτον 27
ὀνοματοποιΐα 78.80
Opinio dupliciter decipit 116. 119
Opus 76
Oratio longa quomodo edicenda 46
Orationis & dictioonum figuræ 88
Orationis membra 71.74
Orationis oratoriæ figurę 63
Orationis partes 33.160
Oroōis repetitio cauenda 43
Oratione hærente nihil deformius 53
Orandi rō quibus conſtet 2
Orator qualis eſſe debeat 96
Orator optimus 33
quid pręſtare debeat 64.66
Orator q̄bus neceſſe habeat 2
Orator quis dicitur 1
Orator officium 3.2.96
Oratoris eloquētiam quæ admirabilem faciant
Oratori duo maxime neceſſaria 96
Oratori quæ diſputanda 88
Oratori duo neceſſaria 96
Oratoris ofo aliis vt placeat non ſibi ipſi 42
Oratorius numerus 88
Ordinis conſideratio 99
ὅρισμος 72
PActum quid 29.125.133
Pago verbum 29
Παλιλογία 73
Palimbacchius 98
Par quid 30.125.133
Παράδοξον 73
Paralogiſmorum ſpecies 36
Παρανομασία 62
Parricidarum ſupplicium 16
Partitio 104
Partitionis exemplum 12
Patientia 46
Patronus aduocatus, procurator, & cognitor quid inter ſe differant 28
Pædagogus vnde dictus 65
Pæon primus 88
ſecundus ibid.
tertius 89
quartus ibid.
Peculatus vnde dictus 14
Pedes orationis 88
Pedes quatuor ſyllabarum ib.
Percontor 25
Percunctor & interrogo quis differant 25
Περίοδος 71
quod partibus conſtet 89
Περιόδων genera duo ibid.
Περίφρασις 78.80
Permiſſio 78.74
Permutatio 79.79.80
Permutationis, ſiue allegoriæ ſpecies 50
Perſonæ attributa 134.135
Perſeuerantia 133
Pietas quid 46.124
Πλεονασμὸς 9
ſpecies eius 88
Ρλοκὴ 70.74
Poema quid 92
Pœna 1
Πολυπτωτον 73.64
Pondo 14
Potentia 47
Poteſtas 118
πραγματικοι qui 33
Practice theſis 96
Præciſio 73.74
Præſcribere 22
Prætor qui olim dicebatur 26
Principium quid in oratione 3.1.101.
Principium, & inſinuatio quo modo differant 4
προκατάληψις 79
Probabile 118.107
in Probatione quid potiſſimū ſpectetur 20
Profanum quid dicatur 22
Promethei fabula 62
Pronomatio 78.80
Pronunciatio 1.90.52
Pronunciationis modulatio & uis 52
προσίμιον 3.7
προσωπὰ 134
Proprietas quid 67
Prouidentia & eius partes 46 133
Prudentia quid 45.47.133
Prudentiæ partes 45
Publicum & cōmune quid differant 22
Purgatio quid 13.15
Purgatio tripliciter fit 126
Pyrrhicius 88
QVadruplarore 39
Queſtio 96 98
Qualitas verborum 88
Quantitas verborum ibi.
Quæſitor 24
Quæſtio quid 96.96.97
Quæſtionum duo genera 94
Quæſtores vnde dicti 15
RAtio 100
Ratio ciuilis 95
Ratioſa vitioſa 38
Infirma ibid.
Vana ibid.
Ratio & induſtria quid 51
Rationalis ſtatus 15
Ratiocinatio 20.71.108.119
Ratiocinationis uaria nomina 15
quid ex Ratiocinatio conſtet 15
Ratiocinationis loci 119
Ratiocinationis proprium 74
Ratiocinatiua conſtitutio 15
Realis conſtitutio 97
Recitatio quid 26
Rectum 45
Rheda 68
Rhetoricæ artis partes 95. 96.99
Rhetoricæ facultatis quis actor 33
Rhetoricę genus & ſpecies ib.
in Rhetoricę cōſtitutiōe quot conſiderentur 69
Rhetoricæ materia, & eius partes 33
Rhetoricæ totius breuis ſumma 33
Relatio criminis 98.100
Religio 12.36.131
Religioſus dies 36
Religioſius vnde dicti ibid.
Religioſum 107
Religioſum nefas 36
Remotio criminis 33.98.16
Remoto & remotor 16
Renouatio, & Redintegratio quid differant 44
Repetitio quid 70.73
Repetitionis ſpecies 73
Reprehenſio 114
Reprehēſio omnis tribus modis fit 42.119
Res quid 98
Res quæ in mundo aguntur, tantum decem eſſe 98
Rei remotio 126
Rei & facti differentia 98
Rerum genera 4
Rerum initia quæ Plato dixerit 37
Rogo, Interrogo, Sciſcitor quid differant 25.26
Rumor vnde dictus 21
SAluator 68
Sancio verbum 26
Sapientiæ diffinitio 46
Sapientia & prudentia quarū rerum dicantur 46
Σαρκασμὸς 29
Scaphæ quid ſint 14
Scriptum 100
Scriptum, & ſententia quomodo infirmentur 28
Scripti, & voluntatis conſtitutio, & eiuſdem diſcrepantia 13
Scriptionis genera quę ſ 100
Semiſſis quid 14
Sequendus 87
Sermo quid 53
Sermocinatio 83.85
Sermo quibus conſtet 56
Sententia quid 71
Sententia genera 74
Sicarius 39
Significatio 83.85
Signum 21.107
Similitudo 82.83
Similiter cadens 72.74
Similiter deſinens 72.74
Simplex 109
Singularis quid 22
Solarium quid 95
Solea quid 15
Solœciſmus 68.97
Solœciſmi expoſitio 68
Solonis reſponſum de parricidis 64
Sonus, & Sonor quid 25
Sonitus quid 23
Σώτηρ 68
Spatum 21
Spes 22
Spondeus 88
Σχεδιασμὸς 97
Stare ab aliquo 61
Status coniecturalis 14
Status definitiuus 15
Status tres 33
Stridor quid 25
Stoici honeſtam ſolum bonum dicunt 96
Studioſum 77
Studium quid 96.120.134
Subiectio & eius ſpēs 72.74
Subſtantia 98
Superlatio 78.79.80
Superſtitio, & ſuperſtitioſi vnde dicti 36
Suſpicio 8
Suſpiciones vnde ſoleant oriri 20
Syllogiſmi, & epicherematis differentia 85
Syllogiſmi deffinitio 34
Syllogiſmi partes 34
Silua quid 37
Συνεκδοχὴ 79
TArpeii varia ſignificatio 78
Taurus quid 27
Tēperantia, & eius partes 46
Tempus quid 22.106
Tempori quid ſubiectū ſit 22
Θέσεις duplex 96
Titus Gracchus 59
Traductio 71
Tranſcribere 59
Tranſgreſſio 78.79
Tranſitio 73
Tranſlatio 28.79
Tranſlatio conſtitutionis 28
Tranſlatio criminis 31.13
in Tranſlatione quid ſpectandum 31
Trāſlationem quo modo vtēdum ibid.
Tranſlatiua conſtitutio 13
Tregua 66
Tribunus vnde dictus 29
Triens quid 15
Triptolemus 62
Trochæus 88
Tropus quid 69
Tribrachus 88
Tu & tuus 1
Tu cauſa ibi.
Tutores 45
VAnum quid 38
Varietas oratoriārum vitiorum mater 70
Veritas quid 88
Verbi nouati figura 89
Verborum exornatio 70
Verborū imagines quot 57
Verborum quantitas 89
Verborum reiterandorū quatuor ſpecies 70
Veritas 124.133
Vindicatio quid 18.124.133
Virtute diffinitio 45.133
quia Virtutibus vti poſſit 47
Vis 45
Vitioſa complexio quomodo fiat 42
Vitioſa exornatio quid dāni inferat & qd' modis fiat 42
Vitioſa ratio, & quomodo poſſimus eā cognoſcere 38
Vitioſum exordium 5
Vocis curandæ inſtitutio pulcherrima 52
Voluntas 119
Voluntas tribus modis conſideratur 26
Vtili duo ſobſubiiciunt 134
Vtilitatis partes 45.48.134
Vtrum & quid 78

FINIS.

M· TVLLII CICERONIS
RHETORICAE AD C. HERENNIVM.

LIBER PRIMVS.

ETsi negociis familiaribus impediti, vix ſatis ocium ſtudio ſuppeditare poſſumus,& id ipſum, quod datur,ocii libētius in philoſophia cōſumere cōſueuimus:tñ tua nos C. Herēni volūtas cōmouit,vt de rōne dicēdi cōſcriberemus; ne aut tua cauſa noluiſſe nos, aut fugiſſe laborem putares.& eó ſtudioſius hoc negociū ſuſcepimus, ꝙ te non ſine cauſa velle cognoſcere rhetoricā intelligebamus.non.n.parum habet in ſe fructus copia dicendi,& cōmoditas orationis, ſi recta intelligentia,& definita animi moderatione gubernetur,quas ob res illa, q̄ Græci ſcriptores inanis arrogātiæ cā ſibi aſſumpſerūt,reliquimus. nā illi,ne parū multa ſciſſe viderētur, ea cōquiſiuerūt, quæ nihil attinebāt; vt ars difficilior cognitu putaretur: nos aūt ea,quæ videbātur ad rōnem dicendi pertinere ſumpſimus.non.n.ſpe quæſtus,aut gloria cōmoti venimus ad ſcribēdum, quemadmodū ceteri;ſed vt induſtria noſtra tuæ morē geramus volūtati.nunc,ne nimium longa ſumatur oratio, de re dicere incipiemus, ſed ſi te vnum illud monuerimus, artem ſine aſsiduitate dicendi non multum iuuare: vt intelligas hanc rationem præceptionis accommodari ad exercitationem oportere.

IN M. T. CICERONIS RHETORICAE AD HERennium librum primum, Hieronymi Capiduri Parentini Commentarius.

QVONIAM in cuiuſcunq; generis orationis principio hęc tria ſunt adhibenda, vt auditores faciamus attentos, beneuolos, dociles, hic Cicero beneuolum C. Herennii facit, cum dicit familiaribus ſe diſtrictum negociis, vix vllam habere ocium, & id ipſum quod ſupereſt ocii in ſcrutandis philoſophorum rationibus libentius quàm in ceteris quibuſcunq; ſtudiis ſe conſumere, tñ Herennii voluntate tantum ſe affectum, vt id quod poſtulabat (poſtulabat aūt, vt de ratione dicendi conſcriberet) tergiuerſari ac ſubterfugere nullo modo poſſe videretur. Attentum eundem porro reddit, cum non paruum fructus copiam dicēdi ſecum ferre dicit, & ſe deciſurum quęcunq; ſuperflua Gręci ſcripſere, pollicetur. Docilem vero, cum quid ſit facturus, oſtendit. Pręterea cum in omni exordio, dum auditorem beneuolum, attentum, docilē facimus, quattuor hęc adhiberi poſſint, expoſitio, ratio, redditio, comprobatio, ex his omnibus Cicero compoſuit hoc exordium. Rem enim exponit, cum inquit, Et ſi negociis familiaribus impediti, & quę ſequuntur. Ratio autem expoſitionis eſt, cum dicit, Et eo ſtudioſius hoc negocium ſuſcepimus, ꝙ te non ſine cauſa velle cognoſcere rhetoricam intelligebamus. Comprobatio rationis eſt. Non enim parum habet in ſe fructus copia dicendi, & commoditas orationis, ſi recta intelligentia, & definita animi moderatione gubernetur. Redditio autem eſt, cum infert, Quas ob res illa quæ Græci ſcriptores inanis arrogantiæ cauſa ſibi aſſumpſerunt, relinquimus. Etenim ſe ſcripturum rhetorica præcepta rurſum refert, & quid in eis maximis obſeruaturus ſit. Ratio redditionis eſt. Nam illi ne parum multa ſciſſe viderentur, ea conquiſiuerunt, quæ nihil ad propoſitum attinebant, vt ars difficilior cognitu putaretur. Redditionis vero comprobatio, Nos autem ea quæ videbātur ad rationem dicendi pertinere, ſumpſimus, & quæ ſequuntur. Deniq; totum concludens exordium, & ſe, & auditorem ad ea quę ſequuntur pręparans, ſubiungit. [Nunc ne nimium longa ſumatur oratio, quod datur ocii, de re.) Subaudiendum quę, tam rerum naturas, quàm motum ſcrutatur rationes. In vtraque enim Ciceronem ſcripſiſſe manifeſtum eſt. [Vt de ratione dicendi cōſcriberemus) vt rhetorices pręcepta traderemus. Nec dixit de ratione loquendi, ſiquidem recte loqui grammaticus docet, rhetor autem dicere. loquitur enim is, vt Varro inquit, qui quodque verbum ſciens ponit. Is autem dicit, vt & Quint. inquit, qui diſpoſite, ornate, copioſe dicit. [Non ſine cauſa velle cognoſcere rhetoricam intelligebamus) Rhetoricam in latinum aliqui transferentes, tum oratricem, tum oratoriā protulerunt, ſed non video cur potius oratricem, aut oratoriā iſti dicere maluerint, quàm eloquentiam, cum ſicut ab eloquor eloquentia inflexa, ita ἀπὸ ῥέω ῥήτωρ ῥήτωρ, & inde ῥητορική. vnde fit vt rhetorica, verbum e verbo, a Latinis eloquentia expreſſum, manifeſto appareat. [Si recta intelligentia, & definita moderatione animi gubernetur) Rectam intelligētiam animi, prudentiam dicit, qua ſingula metimur, vt ſuo loco, ſuo tempore dicamus. Definite, partiri ac diuidere, eſt genus in formas definite, determinare. vt Lactantius definiuit religionem eſſe ſummum bonum. Definita ergo animi moderatione, ne credat rhetoricam artem in infinitum profluere, ac omnes ambire diſciplinas, ſicut exiſtimauit Hermagoras quem in lib. Rhet. quos de inuentione compoſuit, ipſe inceſſit. Licet in lib. de Orat. ad Q.F. & in Oratore ad Brutum, eandem quam exploſerat, teneat ſententiam. [De re dicere incipiemus) Quam ſumpſimus explicandam.

IN RHETORICORVM AD HERENNIVM OBſcuriora aliquot loca Giberti Longolij annotationes, In librum primum.

ETsi negociis familiaribus) Procœmium occupatorium eſt, quo captat beneuolentia à perſona, & ſua, & Herennii. ſua, quia amico tantum tribuit, quantum putat maximum, Herennii, ꝙ illius cauſa de arte ſcribat. [Negociis familiaribus) Conqueritur ad alibi ad Atticum, ſe familiaribus negociis, & amicorum clientelarumq; appellationibus, propemodum, & animo, & corpore labefactari. [Non.n.parum fructus) Approbatio primis rationis, ab artis vtilitate. [Commoditas orationis) Cōmoditas dicta pro facultate ſiue commoda vſurpatione. vt Cæſ. de bello ciuili. Cōmodum pro facile dixit. [Definita animi moderatione) Le-

ge procemium lib. 1. de inuent. [Quas ob res) Antiſagoge per apodioun. Græcos reiicimus, quod ſine moderatione ſcripſerunt [Suſpſimus) Non adſumpſimus. vt arrogantes Græculi. Significat aũt hoc verbum, ex variis auctoribus electionem. [Nõ enim ſpe quæſtus) Captat beneuolentiã a ſua perſona. [Nunc ne nimium) Admonitio ſui, vice epilogi. [De re dicere) Peculiaris loquendi formula, pro de inſtituto, & propoſito, quod procemia parum ad rem veluti facere videantur. [Sed ſi re illud) Claudit admonitione procemium, idq; per locũ ab oĩum artium natura, quæ exercitatione acquiruntur. [Ad exercitationem) Artium enim pater vt iactatum eſt, ſenario per vetuſto vſus eſt, & Græci exercitationem omnia poſſe dixerunt.

IODOCI BADII ASCENSII FAMILIARISſima rhetoricorum Ciceronianorum, vel in ſingulis dictionibus conſtructus, ſeu ordo, & explanatio.

ETSI negociis familiaribus, &c.) Vtque in epiſtolari præfatione recepimus, pollicitique ſumus hic, vbi reipſa opus eſt efficiamus, vt videlicet paucis particulæ quã declarandã ſumpſerimus ſententiã explicemus, & q̃ pauciſſimis poſſimus vocabulo declaremus, & demũ cõſtructum grãmaticalẽ ſeu dictionum ordinem contexamus. Mens aut horis in hac particula eſt. Officium ac munus ſuũ in C. Heren. amicum, & cõgnatum conferendum iuxta Phædriæ Terentiani mandatum verbis exornare quod eſſet abũde facit oſtendens liquido ſe quoque poſſe quod de ſe Flaccus ait, Carmina poſſumus donare, & precium dicere muneris. Commendat igitur officium ſuum primo à difficultate eius exhibendi, quæ non parum gratiæ conciliare ſolet, vnde comicus ille ſeruus iuſſus exornare munus domini ſui à difficultate commendauit dicens, ab Aethiopia eſt vſque hac. & Vergilianus paſtor munus ſuum cõmẽdat ab eadem difficultate ſic, Præterea duo nec tuta mihi valle reperti Capreoli, &c. Difficultas autem eſt ex eo ꝙ familiaribus, & ita non minus vrgentibus negociis ſit occupatus, & ꝙ in ea ſit ætate in qua morali philoſophię libentius inſudet. Nec tamen vile quippiam periſſe cenſeat. Secundo cõmendat officium ſuũ ab operis ipſius dignitate, Et tertio ab eius exhibendi facilitate, captans ex præcepto rhetorico beneuolentiam à perſona ſua, & inducens odium, & contẽptum eorum qui græce de rhetorica ſcripſerant. Primum in præſenti particula exequitur, Reliqua duo in ſequentibus. Qualiter autem beneuolum, docilẽ, & attentũ faciat, reliqui commẽtarii abunde explicant. Pro vocabulis vero in quibus ſatius immorabor, Scies puer. Et ſi & quanquã quæ ſecundum Vallam maioribus initiis adhibere ſolent, in principiis poſita indicatiuum poſtulare, ideoq; hoc loco idem Valla legendum cenſet poſſumus, & non poſſimus, quod probat etiã eo ꝙ ſequitur, & cõſueuimus, non cõſueuerimus, non.n. copularet diuerſos modos. Nec te fugiat nos modeſte de nobis, & noſtris pluraliter loqui, vt in hoc toto prologo loquitur Cicero. Scies præterea poſt pronomina ſingularia tu, & tuus vrbane ſequi eius que alloquimur nomen, ne abiecte loqui videamur, vt tua pater reuerende dignitas. Et hic Tua vos, tamẽ C. Herennii voluntas, vbi etiam ſcies Cai, niſi fiat diæreſis monoſyllabum eſſe ſicut apud Flaccum vltra à nominatiuo vult eius diſſyllabũ. Eſt autem Caius prænomen quod quia à gaudio voluit inditum licet ſcribatur per C. profertur per G. vt Cneus Gneus. De ratione dicendi dicit, quia dicimus ex arte, loquimur vſu, & natura, vnde dicendi eſt periphraſis .i. deſcriptio rhetorices. Addamus etiam ſcite dici, & tua cauſa, & tui cauſa, licet ſint qui veluti tui cauſa perſonã potius reſpicere, tua cauſa rem, & negocium ipſum. Fugaſſe laborem, vos cauebit puer ne dicat fugiſſi, aut ſumpſiſti pœnam, aut multum. pœnarum pro me, quia pœna à puniendo dicta multa eſt, quæ penditur ob peccatum, aut delictum. Ordo autem præter eum quem Capodurus ponit eſt. Etſi .i. quanquam, ò C. Herenni cognate, & amice, nos impediti .i. implicitii, & occupati negociis .i. ſolicitudinibus laborioſis, familiaribus .i. quas familiarib. noſtris, quos defendimus in foro iudiciali impedimus, vix .i. cũ ſumma difficultate poſſimus ſuppeditare .i. ſufficere, & ſubiicere, ſatis .i. ſufficientes, ſtudio .i. exercitio literario, ocium .i. vacationem a negocio forenſi (Si dicatur ſatis .i. ſufficiens ocium, tunc ſatis erit nomen quomodo conſuetius dicat ſatis ocii) & repetere etiã) nos conſueuimus conſumere .i. expendere, & ita antigere in philoſophia .ſ. morali, a quo per excellentiam philoſophi denominabantur, libentius, ſupple quam in ſtudio forenſi, aut rhetorico, vel libentius, id eſt multum libenter idipſum .i. tantillum, aut nimium ocii, quod datur .i. cõceditur nobis, quaſi ſponte aut ab amicis tñ tua voluntas .i. rõnabile deſiderium ac velle tuum, cõmouit .i. concitauit nos, vt ſcriberemus .i. ſimul de omnibus partib. rhetorices ſcriberemus, de ratione dicendi .i. rhetorica ne putares .i. arbitrereris, aut nos noluiſſe .ſ. de ratione dicendi ſcribere, tua cauſa .i. propterea ꝙ te tantopere velle videbamus (q. d. ne putares ꝙ non idem vellem quod tu, cum amicorũ ſit idẽ velle, & nolle) aut ne putares nos fugiſſe laborem .ſ. qui eſt in cõſcribendo de arte dicendi, per quod vocabulum cõmendat etiam officium ſuum ex difficultate negocii cum laborioſum ſit. Sũt qui legant aut noſtra fugiſſe laborem, quam lectionem ſi repeririſſem non dãnaſſem, cõcinna enim eſt, vt ſit, aut noſtra .ſ. cauſa, quia impediti ſumus ſubaudi nos. fugiſſe laborem .ſ. ſcribendi, &c. Et eo ſtudioſius, &c. Commendat officium ſuum ex vtilitate commodandæ videlicet artis rhetoricæ, cuius laudes bono pede .i. apta ratione procedendi ingreditur, ſimulq; volũtatem Herennii laudat ex vſu tamen tuo, quia vt in Lælio definiuit, nihil amicorum cauſa faciemus quod nõ ſit honeſtũ, & per conſequens vtile, quia in tertio officiorum docet honeſtũ ab vtili non ſeparandũ. Quia tamẽ rhetorica ars inter ea reponenda eſt bona quæ perinde ſunt atque eis vtaris. nam in prologo rhetorices quam veterem vocant profitetur, nihil eſt periculoſius eloquentia cui nõ ſit coniuncta ſapientia. Sapiẽtia autem vera ſicut, & charitate abuti poteſt nemo, ideo dicit. Nõ enim parum fructus habet copia dicendi, & cõmoditas orationis, ſi recta intelligentia, & definita animi moderatione gubernetur. Vbi potius legero definita, quam diffinita. Nam definere eſt de natura, & vt dicunt eſſentia alicuius finem .i. perfectã rationem conſtituere. Diffinire vero, quia à dis dicitur non tam quid res quælibet ſit, quam quid ab altera differat præſcribere videtur. Præter ea. Eo non ex ponam pro tãto ſequitur quòd. Suſcipere eſt clementer & beneuole aſſumere, quaſi humi iacentia ſurſum aut ſurſum capere, vt in illo. Suſcepit Iſrael puerum ſuũ. Copia dicendi. quia nihil tam diſcernit oratorem ab oratore quam ornatus. Nec quicquam tam facit ad ornatum quàm varietas ſiue copia verborum & modorum dicendi, ad quam facit commoditas, quæ dicta eſt à commodo, cõmodum autem videtur vtile tempeſtiuum moderatũ. vt quod in tempore ipſo fit, vnde dictum vt quaſi ſit cum modo ideoq; ad copiam adhibenda eſt cõmoditas .i. opportuna moderatio, quæ non poteſt haberi decẽter ſine recta intelligentia dicendorum, ad quam facit multorum, & preſertim iuris vtque legum peritia. Iuxta quam ſententiam lib. 1. de oratore dicit Cicer. ex M. Antonii ſententia ſic in oratore acumen dialecticorum ſententiæ philoſophorum verba prope poetarũ, memoria iuriſconſultorum, vox tragœdorũ, geſtus pene ſummorum actorum eſt requirendus vnde diffinitur ibidem orator. ſic Orator dicitur qui, & verbis ad audiendum iocundis & ſententiis ad probandum accommodatis vti poſſit in cauſis forenſibus atque concionibus. & qui præterea inſtructus voce ſit, & actione, & lepore quodam. Sed de iis poſtea. Ordo eſt. & nos ſuſcepimus .i. beneuole accepimus ad nos hoc negocium .ſ. conſcribendi de rõne dicendi eo .i. ideo aut propterea libentius .i. valde libenter quòd .i. quia nos intelligebamus te velle nõ ſine cauſa .i. cũ ſumma ratione, noſcere rhetoricam ſup. artem .i. quam rhetores docent, hoc eſt oratoriam. Enim pro quia. Copia .i. abũdantia dicendi, & cõmoditas .i. opportuna, & apta vtilitas orationis .i. artis oratoriæ, non parum .i. multum (per liptotem enim loquitur) fructus .i. emolumẽti, & lucri habet ſi gubernatur recta intelligentia .ſ. eorum quæ dicãtur ex legali preſertim ſcientia, & moderatione animi definita .i. præſcripta, & cõſtituta ꝑ ſapientiam aut præcepta philoſophiæ moralis aut vt noſtro tempore theologiæ & iuris canonic. Quas ob res, &c. Quia igitur, inquit, non ex libidine ſcribendi, nec ex aſſ-ctione oſtẽtandi ea quę in arte dicendi calleam, ſed cauſa tua eo ꝙ tibi ex animo beneuolo, & propoſitum tuũ (quod vtile ſcio) laudo, non attingam illas præceptiones quas ad ſcientiæ ſuæ oſtentationem Græci ſcriptores arrogantia inani adducti aſſumpſerunt, reddentes artem difficiliorem quam eſſet. ſed duntaxat ea docebimus q̃ ad rõnem dicendi nouimus præcipue pertinere. Nõ enim ſpe quæſtus, aut gloria commoti, &c. Quibus verbis rurſus conciliat ſibi beneuolentiam primo ex perſona aliorum, quos arrogantiæ damnat, deinde ex ſua qui neque auare, neq; arroganter, ſed liberaliter. & modeſte omnia executurus eſt. Ac demum docilem facit dans formam diſcendi, ex proficiſcendi quę eſt ſi in pręceptis dicendi ſeſe exercitauerit. Ordo eſt. Ob quas res .i. quapropter, aut ob quas cauſas, nos reliqui-

mus

mus.i. prætermiſimus illa quę ſcriptores Græci.ſ.Hermagoras & eius ſimiles(nam multi gręcorum vtiliter ſcripſerũt)aſſumpſere ſibi.ſ.ſcribenda cauſa arrogantię.i.vẽdicationis laudis,& gloriæ inanerię. Vnde addit manis.i.ſutilis, & vt dicũt vanæ, cum vanum pernicioſius ſit quam inane. Nam illi.i.ſcriptores græci ne viderentur ſciſſe.i.ſciuiſſe parũ multa,hoc eſt vt multa viderẽtur ſciſſe,& ſcientiã ſuã oſtentarent, cõquiſiuerunt.i. conquirendo congeſſerunt in opus ſuum ea quæ nihil attinebant ad propoſitum.i.ad inſtitutum,& ad rationem dicẽdi,vt ars.ſ.dicendi,videretur.ſ.propter multitudinem præceptorum præſertim inaniũ difficilior cognitu.i.ad cognoſcendũ, aut vt cognoſcatur. Vbi ſciet puer prępoſitionem compoſitã verbo ſolere eidem à Cicerone apponi, vt attinebãt ad propoſitum. Sciat etiam apud doctos raro reperiri intentionẽ pro propoſito aut inſtituto. Sciat ad hoc poſteriora ſupina ſecundũ Vallam ſignificare tantũ paſſiue, & conſtrui cum adiectiuis nominibus nullo caſu ipſa ſequẽti, vt difficilior cognitu.i.ad cognoſcendum nõ dicit, neq; quiſquam doctus dixerit à diſcẽtibus, aut legẽtibus: Sulpitius tamen ſubaudi cenſet: Sed pergamus. Autem pro ſed, nos ſcripſimus ea quę putauimus pertinere ad rationem dicẽdi. Vbi annotabit rurſus. Attineo, & pertineo raro ad modum apud diſertos cũ datiuo conſtrui, ſicut apud vulgares ſcribentes. Iſte liber pertinere eccleſiæ, &c. Sciat & optimum filũ cõnectendæ orationis eſſe ſi quod ſequitur det cauſam præcedentis. vt hic ferè vbique vnde cauſam affert cur ipſe non ſcripſerit ad oſtentationem dicens. Non enim venimus ad ſcribendũ commoti, ut ſpe quæſtus, id eſt lucri ac emolumenti aut cõmoti gloria.ſ.mani. poteſt legi glorię, vt ſit ſpe quæſtus, aut gloriæ ſpe quemadmodum ſupple venerunt ceteri. non tamẽ omnes. ſed quos nominauit. Vbi notabis puer, non decuiſſe addi græci, vt ſit quẽadmodum ceteri græci, quia tũc ſe gręcum diceret, & tamen certũ eſt ipſum de græcis loqui. [In ſingulari non eſt nominatiuus maſculinus, ſed cetera, & ceterũ in fœminino, & neutro. ponus etiã dixit quæſtus quam lucri, ꝙ quæſtus ſæpe inhoneſtus eſt, ſed ſupple venimus ad ſcribendũ vt geramus morem.i.morigeremur, & obſequamur tuæ volũtati, induſtria, id eſt ſolerti diligẽtia noſtra. Nunc incipiemus dicere de re, id eſt de ꝓpoſito noſtro, ne oratio, id eſt præfatio, & pollicitatio ſummatur, ſcilicet à nobis longa, nimiũ, id eſt immodice, ſed ſupple incipiemus ſi monuerimus, id eſt poſtquã monuimus te illud, vnum, id eſt pręcipuum videlicet artem dicendi iuuare non multum.i.modicum, & non iuuare multũ artem dicendi, id eſt ſine aſſidua exercitatione in dicẽdo, vt intelligas, hanc, id eſt noſtram rationem, id eſt formã pręceptiunis, oportere accõmodari, id eſt applicari commode ad exercitationem, id eſt frequens exercitium, & periculum faciendum.

DE ORATORIS OFFICIO DE GENERIBVS CAVSARVM.

ORatoris officium eſt de iis rebus poſſe dicere, quæ res ad vſum ciuilem moribus ac legibus conſtitutæ ſunt, cum aſſenſione auditorũ, quoad eius fieri poterit. Tria ſunt gña cauſarum, quæ recipere debet orator; demonſtratiuum, deliberatiuum, iudiciale. Demonſtratiuum eſt, quod tribuitur in alicuius certæ perſonæ laudem vel vituperationem. Dliberatiuũ eſt, quod in cõſultatione poſitum, habet in ſe ſuaſionem, & diſſuaſionẽ. Iudiciale eſt quod poſitum in controuerſia, habet accuſationẽ aut petitionẽ cum defenſione. Nunc, quas res oratorem habere oporteat, docebimus: deinde, quo modo has cauſas tractari conueniat, oſtendemus. Oportet igitur in oratore eſſe inuentionẽ, diſpoſitionẽ, elocutionem, memoriã, & pronunciationẽ. Inuentio eſt excogitatio rerũ verarũ aut veriſimiliũ, quæ cauſam probabilẽ reddant. Diſpoſitio eſt ordo, & diſtributio rerũ, quæ demonſtrat, q̃d quibus in locis ſit collocandũ. Elocutio eſt idoneorũ verborum, & ſententiarũ ad inuentionem accommodatio. Memoria eſt firma animi rerum, & verborum diſpoſitionis perceptio. Pronunciatio eſt vocis, vultus geſtus moderatio cũ venuſtate. Hæc omnia tribus aſſequi poterimus, arte, imitatione, exercitatione. Ars eſt præceptio, quæ dat certam viam rationemq́. dicendi. Imitatio eſt, qua impellimur cum diligenti ratione, vt aliquorum ſimiles in dicendo velimus eſſe. Exercitatio eſt aſſiduus vſus conſuetudoq́. dicendi. Qm̃ igitur demonſtratũ eſt, quas cauſas oratorem recipere, quasq́; res habere cõueniret; nunc quẽadmodum ad orationem poſsint oratoris officia accõmodari, dicẽdũ videtur. Inuentio in ſex partes orationis conſumitur, exordiũ, narrationem, diuiſionem, cõfirmationem, cõfutationẽ, cõcluſionem. Exordiũ eſt principium orationis, per quod animus auditoris aut iudicis conſtituitur vel apparatur ad audiendum. Narratio eſt rerũ geſtarum, aut perinde vt geſtarũ expoſitio. Diuiſio eſt per q̃ aperimus quid cõueniat, & quid in cõtrouerſia ſit, & per q̃ exponimus quibus de rebus ſimus dicturi. Cõfirmatio eſt noſtrorum argumentorum expoſitio cũ aſſeueratione. Confutatio eſt contrariorũ locorũ diſſolutio. Cõcluſio eſt artificioſus terminus orationis. Nũc quoniã vna cũ oratoris officiis, quós res cognitu eſſet facilior, producti ſumus, vt de orationis partibus loqueremur, & eas ad inuẽtionis rationẽ accõmoderemus, de exordio primũ dicẽdũ videtur. Cauſa poſita, quó cõmodius exordiri poſsimus, genus cauſæ cõſiderãdũ eſt. Genera cauſarũ ſunt quatuor, honeſtũ, turpe, dubiũ, humile. Honeſtũ cauſæ genus putatur, cũ aut id defendimus, quod ab oĩbus defendendum videtur, aut id oppugnamus, quod ab oĩbus videtur oppugnari debere; vt pro viro forti contra parricidã. Turpe genus cauſæ intelligitur, cum aut honeſta res oppugnatur, aut defenditẽ turpis. Dubiũ genus eſt, cum habet in ſe cauſa, & honeſtatis, & turpitudinis partem. Humile genus eſt, cum contempta res affertur. Cum hæc ita ſint, conueniet exordiorum rationem ad omne genus cauſæ accommodari.

CAPIDVRVS.

ORATORIS officium eſt, de his rebus poſſe dicere, quæ res ad ciuilẽ vſum moribus ac legibus cõſtitutę ſunt, cũ aſſenſione auditorũ, quo ad eius fieri poterit.)In libris quos de inuentione conſcripſit, oratoris officium, dicere appoſite ad perſuaſionem eſſe voluit, ſed ſi hoc, & illud recte contemplamur, inter ſe nobis differre minime videbuntur. (Oratoris officium)Officium, inquit ipſe de Finibus bonorũ, & malorũ lib.3.eſt, quod ita factum eſt, vt eius facti probabilis ratio reddi poſſit. vnde, & Officiorum liber ipſius inſcriptus, ſed hæc philoſophorũ officii definitio eſt. Poſſimus autem, vt hic intelligitur, ita definire. Officiũ eſt, vnicuiq; perſonę congruens & debita actio, attributa ſecũdum ciuitatis, & domus mores, ac vniuſcuiuſq; delecti ſibi vitæ curſus intentionẽ ſi quidẽ, & boni, & mali viri officium hoc, & illud dicere cõſueuimus. (Quę res ad vſum ciuilẽ)Non enim ſibi orator concionatur, ſed ciuibus, ſiue in foro, ſiue in ſenatu, ſiue in cãpo Martio dicat, hoc eſt in omni cauſarum genere. (Moribus ac legibus)Mos eſt, ex quauis conſuetudine vſurpata actio. Lex eſt, vt hic inquit, ratio ſumma, inſita in natura, quę iubet ea quę facienda ſunt, prohibetq; contraria. Eadẽ ratio cum eſt in hominis mente confirmata, & confecta lex eſt. itaq; arbitrantur prudentiam eſſe le-

gem, cuius ea vis vt recte facere iubeat, vetet delinquere. Eamque rem illi Græci putant nomine, ſuum cuiq; tribuendo appellatam. Ego noſtro à legendo. Nam vt illi æquitatis, ſic nos intellectus vim in lege ponimus. & proprium tamen vtrunq; legis eſt. Quod ſi ita recte dicitur, vt mihi quidem plerunq; videri ſolet, à lege ducendum eſt iuris exordium. Ea eſt. n. naturæ vis, ea mens ratioq; prudentis, ea iuris atque iniuriæ regula, ſed quoniam in populari ratione omnis noſtra verſatur oratio, populariter interdum loqui neceſſe erit, & eam legem quæ ſcripto ſancit quod vult, aut iubendo, aut vetando, vt vulgus, appellare. Hæc Cicero in libro cuius index de legibus eſt. [Cum aſſenſione auditorum, quoad eius fieri poterit, Nam cũ finis ſit oratoris, vt ipſe alibi dixit, perſuadere dictione, qui poterit niſi auditores dicenti aſſentiantur, id facere? [Quoad eius fieri poterit) ἐλλιπῶς dictũ, vt in Plutarchi figuris, quas conuertimus in Latinum, ſcripſimus. Nam quoad eius vim vel facultatem fieri poterit, plenum fuit. Ergo ita dictum ſit intelligamus. Eſt autem horum verborum hic ſenſus: Orationis officium eſt. de his rebus, quæ res ad ciuium vtilitatem, pro conſuetudine ac rogationibus, quæ leges appellantur, conſtitutæ ſunt dicere, quantum in ipſo fuerit, ad perſuadendum. Quod enim facere debet, orator, officium dicimus oratoris, finem vero, perſuadere dictione, ſicut medici officium, curare apposite ad ſanandum, finem, ſanare curatione. [Tria genera ſunt quæ recipere debet orator, demonſtratiuũ, deliberatiuũ, iudiciale) Id enim eruditiſſimi, qui de hac facultate præcepta dederũt, pene omnes fatentur, ſed cur ea, & tot ſint cauſarum genera, alii alias aſſerunt rationes. ſi quidem alii vnum, quod ad delectationem conueniat, eſſe aiunt, alterum, quod conſilium accipiat, tertium quod de cauſis iudicet. Alii, quod cum omne oratoris officium aut in iudiciis ſit, aut extra iudicia, eorum de quibus iudicio quæritur, manifeſtum eſſe genus iudiciale. Ea quæ ad iudicem non veniant, aut præſens tẽpus, aut futurum habere aiunt. Atqui præſentia laudamus, aut vituperamus, ſicut de præteritis iudicamus de futuris deliberamus. Tria ergo tantum videri poſſunt. Item, Omnia de quibus dicendum eſt, aut certa ſint neceſſe eſt, aut dubia. Certa, vt cuiq; eſt animus, laudat, aut culpat. Ex dubiis, partim nobis, ipſis ad eligendũ ſunt libera de his deliberatur, partim aliorum ſententiæ commiſſa. de his lite contenditur. Nam hortari, dehortari, queri, mitigare, concitare, conſolari, deſolari, conciliare, terrere, confirmare, præcipere, obſcure dicta interpretari, narrare, deprecari, gratias agere, gratulari, obiurgare, maledicere, deſcribere, mandare, renunciare, optare, opinari, docere, delectare, augere, minuere, & id genus alia, quibus componendis concitandisve affectibus animos audientium fingere conſueuimus, tribus illis cauſarum, generibus communia eſſe cognoſcuntur. [Tria genera ſunt quæ recipere debet orator: deliberatiuum, demonſtratiuum, iudiciale.) Cauſa, vt Apollodorus definit, eſt negocium omnibus ſuis partibus ſpectans ad quæſtionem: aut, cauſa eſt negocium, cuius finis eſt controuerſia. Negocium porro ſic definit: Negocium eſt congregatio perſonarum, locorum, temporum, cauſarum, modorum, caſuum, factorum, inſtrumẽtorum, ſermonum ſcriptorum & non ſcriptorum. Iſocrate ait cauſam eſſe aut quæſtionem finitam ciuilem, aut controuerſiam in perſonarum factorumque complexu. Cicero autem in Topicis inquit: Cauſa certis perſonis, temporibus, locis, actionibus, negociis cernitur: aut in omnibus, aut in pleriſque eorum. Huiuſmodi igitur cauſarum, quas ſuſcipere oratorem oportet, tria omnino ſunt genera: Demonſtratiuum, deliberatiuum, & iudiciale. [Demonſtratiuum genus eſt, quod tribuitur in alicuius certæ perſonæ laudem vel vituperium) Demonſtratiuum genus cauſarum, in quo laus vituperatioque continetur. Laudatiuum tum Cicero alibi, tum & alii appellarunt, ſed vtraq; huius rei appellatio ex Græcis effluxit. Illi enim id genus modo, ἐγκωμιαστικὸν modo, ἐπιδεικτικὸν appellarũt. Demonſtratiuũ quidem, quod multum oſtentationis habere videatur. Laudatiuum autem quòd in laudibus pluſimum habeat operæ. [Deliberatiuum eſt, quod poſitum in conſultatione habet in ſe ſuaſionem, & diſſuaſionem) In præceptis de Inuentione, hoc genus ita definit: Deliberatiuum eſt, quod poſitum in diſceptatione ciuili habet in ſe ſententiæ dictionem. Senſu tamen inter ſe non differunt. [Iudiciale eſt quod poſitum in controuerſia, habet accuſationem in ſe, aut petitionem cum defenſione) In Rhetoricis de Inuentione definit hoc modo: Iudiciale eſt, quod poſitum in iudicio, habet in ſe accuſationem, & defenſionem. aut petitionem, & recuſationem. Ex his autem tribus cauſarum generibus, materia conſtat oratoris. Siquidem aut auſculator eſt rei, ſententiæq; moderator, ita vt delectetur, quod demonſtratiuũ genus eſt: aut ita, vt ſtatuat aliquid. ſtatuit autẽ de præteritis, vt iudex: hinc iudiciale aut de futuris, vt ſenatus, hinc deliberatiuum genus appellatur. Quaſcunque enim res ſibi proponit orator, eæ in his tribus generibus inueniuntur. Delectationem in exornatione, quæ demonſtratiui eſt generis, in iudicio aut ſæuitiam aut clementiã iudicis: in ſuaſione, aut ſpem, aut reformidationem deliberantis habet. Itaque cum in his ſingulis rhetorica tota ſit, quia. & inuentionem, & diſpoſitionem, & elocutionem, & memoriam vnumquodque horum deſiderat. non fortaſſis abſurde quidã genere ea tria Rhetorices dicere, quàm cauſarum maluerunt. [Oportet igitur in oratore eſſe inuentionem, diſpoſitionem, elocutionem, memoriam, pronunciationem) Omnis orandi ratio, vt plurimi maximiq; auctores tradiderunt, quinque partibus conſtat, inuentione, diſpoſitione, elocutione, memoria, pronunciatione, ſiue actione, vtroque enim modo dicitur. Omnis vero ſermo, quantũmcunque habere vim, quo quidem voluntas noſtra explicatur, habet rem. & verba, neceſſe eſt. At oratio longior, plura exiſtit nõ enim tantum refert quid aut quo modo dicat, ſed etiam quo loco. Opus ergo eſt, & diſpoſitione. ſed neque omnia quæ res poſtulat dicere, neque ſuo quæque loco poterimus niſi adiuuante memoria. quapropter ea quoque pars quarta erit. Verum, & hæc cuncta, corrumpit, ac propemodum perdit, indecora, vel voce, vel geſtu pronunciatio, huic ergo tribuendus fuit neceſſario quintus locus. His adiecerunt quidam ſextam partem, ita vt inuentioni iudicium ſubnecteret. quia primum eſſet inuenire, deinde iudicare. Sed quo pacto inueniſſe quiſpiam dicetur, ſi contraria, communia, ſtulta, iudicio euitare neſciuerit? Itaque ſicut alii iudicium inuentioni ſubiiciunt, ita alii tribus permixtum partibus eſſe voluerunt. quod neque diſpoſitio ſine eo, neque elocutio aut pronunciatio ſine iudicio eſſe poſſit. [Cauſa poſita, genus cauſæ eſt conſiderandum. Genera cauſarum ſunt quatuor, honeſtum turpe, dubium, humile) In libris de Inuentione Sex inquit eſſe omnino partes orationis nobis videntur, Exordium, narratio partitio, confirmatio, reprehenſio, concluſio, ſed ab hac diuiſione non differt. At ſubiungit. Genera cauſarum ſunt, honeſtum, admirabile, humile, anceps, obſcurum. i. ἔνδοξον, ἄδοξον, ἀμφίδοξον, παράδοξον, δυσπαρακολούθητον. i. honeſtum humile, dubium vel anceps, admirabile, obſcurum. Hic admirabile, quod, & obſcurum, tacuit turpe autem adiecit Hoc autẽ ideo fecit, quod diuerſos ſequebatur auctores, & vtraq; per generũ enumeratio et probabilis viſa eſt. Hermagoram enim in illis, in his iuniores ſecutus eſt Cic. Vnde, & illa vetera, & hæc noua à vulgaribus Rhetorica nominatur. Admirabile genus cauſæ vocant, quod eſt præter opinionem hominum conſtitutum. In ancipiti maxime beneuolũ iudicem, in obſcuro docilem, in humili attentum parare debemus. Nam honeſtum eſt, quod ad conciliationem ſatis per ſe valet. admirabili, & turpi remediis opus eſt. Sed hic iam aliquibus ſuccurrã oportet, qui quærent quid ſit ꝙ ſupra Cic. dixit, genera cauſarum tria eſſe, demõſtratiuum, deliberatiuum iudiciale, hic ruſſus genera cauſarum quinq; eſſe dicat. Hic victorinus. Res multæ, inquit, ſint quarũ vna ſubſtantia, reliquæ accidunt. Itaque cum ſubſtãtiæ acciderit vna qualitas, poteſt, & alia accidere, ſed quę non ſit in eodẽ genere, in quo prima qualitas fuit. vtputa ſi dicas, foliorũ genera duo ſunt, de membrana, & de carta. Hic ſolum ſubſtantia eſt, acceſſit ei vna qualitas, membrana, & carta. Poteſt tamẽ eidem ſubſtantiæ, vel folio, alia qualitas accidere, quę non ſit in eodẽ genere, in quo prima qualitas, vt ſi dicas, foliorum genera ſunt tria, eſt oblongũ, eſt latum, & eſt quadratum. Quare ſi circa primã qualitatẽ numerus diuiſionis varierit, vitium eſt, ſin autem in eadem ſubſtantia circa alias qualitate numerus diuiſionis varierit. non eſt vitium, vt hic ait. Primum cauſarum tria genera ſunt. Cauſa hic ſubſtantia eſt, accidit ei vna qualitas, vt ſit demonſtratiuum genus, deliberatiuum iudiciale. Deinde ait, quinq; cauſarum ſunt genere. Licet eadẽ ſit ſubſtantia, alia tamẽ ei qualitas accidit. In iudiciali enim ſine alio quocunq; gñe cauſę, inuenitur, & honeſtũ cauſę genus, & admirabile, & humile, & anceps, & obſcurũ. Sed victorinus id mihi non admodum, quid ſit, aperuiſſe quidem videtur. Nã omnis cauſa aut in lite eſt, aut extra litem eſt. Si in lite iudicialis: ſi extra litem, aut in conſultatione venit, quod eſt deliberationis. aut prout nobis libido fuerit laudamus vituperamusve, quod eſt generis demonſtratiui. At illa alia ſiue quatuor, ſiue quinq; ſint, non ſunt niſi proœmii, quę eſt vna pars, orationis nec cõmunia ambarum partium, veluti tria illa, quę prius recenſuimus.

cenſuimus. Eſt enim iudicialis cõmunis actoris, & rei, vt Milonis, & Clodianum, vtraque ſi quidem iudicialis nominatur. Si militet deliberatiua, ut Creandus ne ſit Cos. Auguſtus, an non quia puer. Communis quoque demonſtratiua, vbi Catonem Cicero laudat. C. Iulius Cæſar vituperat. At in exordio ſecus quodammodo fit, ut pro viro forti contra parricidam, cauſa erit iudicialis, & hæc tam ad parricidam, pertinet, quam ad virum forte, ergo vna erit amborum. In proœmio autem diuerſa nam ſua cuiuſque erit, altera viri fortis altera parricidæ. Illa quidem honeſta, quæ pro viro forti, & eo honeſtior, quod contra parricidam, hæc vero turpis, quod pro patricula, & eo turpior quod contra virum fortem. ſunt itaque duæ cauſæ, & inter ſe plurimum differentes, vt communes nullo modo eſſe poſſint. Nec vero hæc cauſæ honeſtas, aut turpitudo, ad cauſam illam quæ lis eſt, & controuerſia, in qua iudicium pendet, aliquid pertinet. Sed quędam hominum habita opinio de actoris parte, vel rei, quod partem hanc honeſtam eſſe exiſtimant, illam turpem. ideo quod orator, cum intelligit partem quam tuetur laborare infamia, apud iudices ceteros ve expurgat infamiam, conciliatque eorum animos ad bene ſperandum de cauſa quam actutus eſt. Et quãtum fieri põt, contrahit in exordio beneuolentiam tibi, & ab aduerſario alienat, quo de probatione ipſius cauſæ, in qua iudicium omne pendet, de iure noſtro bene, de aduerſario male opinentur.

ORatoris officium) Quod Cicero officium. id Ariſt. ἔργον id eſt opus appellat. Sed longe amplius officium Ariſt. oratori aſſignauit, tradita definitione, ab affectibus & fine, cum diceret, Rhetoricam eſſe vim quendã artificioſam perſuadendi in vnaquaque re. Sed nos cum Halicarnaſſeo dicimus officium Rhetoris vel oratoris, vt hic a Cicerone definitum eſt eſſe maxime proprium, & principaliſſimũ officium. Nam etſi philoſophus artificioſa quadam facultate perſuadet, id non ut rhetor agit. ſed ut philoſophus. Tria ſunt genera cauſarum. De horum differentia, poſt Fabium elegãter diſſerit Laur. Valla, in Apologia contra Raudenſem. Libet tamen obiter. & aliud diſcrimen perelegans, a Græcis animaduerſum addere. Aiunt, n. iudicialem ſpeciem ex iraſcibili parte animę prodiiſſe, cum, ſcilicet quilibet homo vel accuſetur, vel excuſetur, deliberatiuam ex appetibili, cum, ſcilicet deliberare volens de re aliqua vt plurimum in eam deliberationem feratur, quã mouerit appetitus, perſuaſus a ratione demonſtratiuam ex rationabili. cum videlicet quicunq; virtut laude, vel vituperatione, afferat, de utroq; rationes. Sed, & ut ſingula hæc genera ſuos fines habent, iudiciale quidem equum, & iuſtum (iudex. n. ad æquitatẽ reſpectum habens ſedet, & iudicat) deliberatiuum autem vtilitatem, demonſtratiuum autem bonum, ita, & ſua loca habẽt, prætorium iudicialis ſpecies, deliberatiua ſenatum, demonſtratiua theatrum vel eccleſiam. [Quod attribuitur, &c.) Attributu, inquit id, quod tota in attributis, hoc eſt, circumſtantiis conſiſtit eius tranſactio. [Oportet igitur) Tranſitio ad partes offici. [Accomodatio) id eſt commoda ordinatio. [Pronunciatio eſt, &c.] Pronunciationem videri poterat non ſatis perfecte definiſſe, cum id non ſolum agat, verum in proferendo, vt, & nomen teſtatur, tota propemodum conſiſtat, niſi præcipuas in geſtibus moderandis partes haberet. quare pleraque omnia exemplaria, & Victorino definitione addunt. [Quaſque res habere conueniat) Alias, Oporteat. [Confutatio eſt contrariorum locorum diſſolutio) Addunt aliqui, Cum deſtructione ignorantes, & Græcis λύειν, & Romanis diſſoluere idem ſignificare ſubinde quod deſtruere. [Genera cauſarum ſunt quatuor) Et ſupra Cicero. genera cauſarum quędam recenſuit, ſed illa vt præcipuas materiam, & negociorũ partes, hæc vero vt partium illarum partes. Qua de re lege Victorinum. Quidam vero ut hanc amphibologiam fugiant, ſuperiora illa non cauſarum, ſed dicendi, & ciuilium quæſtionum genera vocant.

A S C E N S I V S.

ORatoris officium, &c.) Quia ut dicit D. Auguſtinus in prę fatione quæſtionum in heptatheucum. Nonnulla pars inueſtigatione eſt noſſe quid quæras, ideo auctor conſcripturus, quæ ad rationem dicendi faciant, ſcribito officium oratoris. at eo cognito ſtudeat adipiſci, quæ ad id ſint neceſſaria ſiue quibus fruſtra darentur præcepta dicendi. Nam Rhetoris nõ eſt docere quid loquaris, ſed qui hoc eſt quomodo ſicut Horatius in arte poetica. non docuit quid ſcribas, ſed qui monuit tamen dicens. Rẽ tibi ſocraticæ poterunt oſtendere cartæ. Prælibat præterea quæ in initiis ſcientiarũ inquiri ſolent, videlicet quod rhetorices ſint ſubiectum circa quod verſetur, quod prę cognitum quodammodo eſſe oportet, dicit itaque ꝙ officium oratoris eſt, id eſt ad eum qui futurus eſt orator maxime ſpectat (dicitur enim officium, vel ab efficiendo eo ꝙ quiſq; quod officii ſui eſt maxime facere debet, uel ab ob, & facio, ob autẽ dicit contra, & propter, vnde officio, id eſt noceo. quaſi contra id quod facere debeam, facio, & tamẽ officium meum eſt propter quod faciendum factus ſum. vt officium aratoris arare, ſcriptoris ſcribere, diſcipuli diſcere, rhetoris docere. [Oratoris vt hic dicit) Poſſe dicere, id eſt eſſe idoneum, & potentem ad dicendum. (Ad hoc aũt ut opus aliquod perficiatur ab opifice, tria concurrunt, velle, ſcire, & poſſe, quę interdũ diſtincta ſunt, ut ſi ruſticus bonis cruribus ſaltare non didicerit, ſaltare quodam modo poteſt, & ſæpe vult, ſed neſcit. Contra qui bonus erat ſaltator ſe crura fregerit, ſcit quidem, & forte velit ſed nõ poteſt. Sæpe autem bonus ſaltator poteſt, & ſcit ſaltare ſed non ſaltat, quia non vult. Verum hoc loco poſſe dicere quodam modo ea tria includit, quia non videtur poſſe qui neſcit artem dicendi, nec qui ſcit continuo poteſt ſi non habet facundiam, firmum latus memoriam, & cetera ad orationem neceſſaria, quia vero orator non ſemper orat, hoc eſt non ſemper dicit. ideo non dicit quod oratoris officium eſt dicere, ſed poſſe dicere, quaſi dicat quando velit) de his rebus quæ res. (Signa puer modum loquendi antecedens videlicet ſæpe à Cicero. cũ relatiuo repeti, ut Valla etiam obſeruauit) ſunt conſtitutæ, id eſt ſimul ſtatutæ, & comprobare motibus, id eſt laudata conſuetudine, & legibus. (Ita enim ſolet iudicium ferri aut iuxta conſuetudinem ſuæ cuiuſq; ciuitatis. aut iuxta leges publicas) ad uſum. id eſt vtilitatem ciuilem. id eſt ciuium ſimul commorantium in viis mœnibus, oportet ergo ut noſcat conſuetudinem leges, & priuilegia ciuitatis in qua orabit, aut cauſam dicet, neque id adhuc eſt officium plenum oratoris, immo iuriſconſulti, vnde addit cum aſſenſione. hoc eſt aſſenſu auditorem quoad eius. id eſt quatenus id fieri poterit. Quia ſicut non eſt in medico ſemper releuetur, vt æger. Sic non eſt in oratore etiam perfecto, ut ſemper perſuadeat, & ad aſſenſum inducat quia interdum auditor male affectus eſt, interdum ab aduerſario perſuaſus, interdum res non eſt perſuatibilis. Norit puer idem eſſe aſſenſum, & aſſenſionem. Aſſentatia autem eſſe adulatoris. Signet præter locutionem illam quod eius. Vnde ſciat aduerbia ſæpe pro nominum caſum regere, ut eo dementans peruenit, id eſt ad id temeritatis, aut ad eam temeritatem, & quoad eius, id eſt quatenus id &c. Leges poterit non potuerit. [Tria ſunt, &c.) Propoſuit ſubiectum in genere quod nũc diuidit per ſpecies dicens. Tria ſunt genera cauſarum quæ genera orator debet recipere, ſcilicet ab ſingatore vt a ſe tractanda (quia ſunt, & alia a græcis illis ſuperflue tradita quæ reiicere poteſt. Notabis quod Valla admonuit oratores in declaratione antedicti rariſſime ponere illas grammaticorum particulas. ſ. aut videlicet, ut hoc loco dicat grammaticus videlicet) Demonſtratiuum quod dicitur a demonſtrando quia. Demonſtrat alicui ineſſe laudem uel vituperium, vnde, & grammatici ſolent vocare regimen demonſtrationis aſſentiæ in his vit magnæ probitatis aut improbitatis deteſtandæ. Deliberatiuum quod a deliberando nomen ſumpſit. Et iudiciale, quod à iudicio ſeu à iudicando deductum eſt. Vnde demonſtratiuum eſt quod attribuitur, id eſt applicatur, in. i. ad laudem vel vituperium alicuius perſonæ certæ, id eſt ſingularis quia in deliberatiuo agitur etiam de laudando, aut vituperando ſtatu publico vnde deliberatiuum eſt, quod poſitum in conſultatione, id eſt deliberatione, & communi diſquiſitione expedientis an non expedientis habet in ſe ſuaſionem, & diſſuaſionem. Suaſionem ſi videatur in expediens de quo conſulatur, diſſuaſionem, ſi expediens. Caue legas perſuaſionem, non enim penes oratorem eſt, vt ſemper perſuadeat. nam perſuadere eſt inducere aſſenſum. Iudiciale eſt quod poſitum in controuerſia, id eſt diſputatione, & deceptatione, habet in ſe accuſationem, vt in cauſa criminali, & petitionem. vt in ea cauſa ciuili, & vtraque pertinet ad actionem cum defenſione quæ pertinet ad reum. Nã omnis ſiue iuſte, ſiue iniuſte poſtulans, & vocãs alium in ius, dicitur actor, omnis vocatus in ius licet innocens ſit, aut nihil debet vocatur reus. [Nunc quas res, &c.) Dicit quinque eſſe partes oratori neceſſarias, quas quo ordine exerceat enumerat. Nam qui apte de re quapiam dicere vult oportet primo loco habeat inuentionem, id eſt vt inueniat, & excogitet dicenda. Deinde diſpoſitionem vt ea debito ordine diſtribuat. Nam in principio fere locari ſolent grauia quæ auditorem excitent, & in fine ea repeti quæ maxime ad rem faciant in medio quę n. minoris ſint momenti. Tum elocutionem, id eſt elegantem idoneo-

neorum verborũ, & ſententiarũ ad inuẽta accommodationẽ. Tum memoriam, qua præmeditata repetit. Demum pronũciationẽ cum geſtibus debitis. has aũt partes graphice definit, vt cũ ordine patebit qui talis eſt Nũc.i. deinceps docebimus quas res aut res quas oporteat oratorem habere. Deinde oſtẽdemus quo cõueniat has cauſas.i. quinq; partes officii oratori tractari.i. exerceri. Igitur continuatiua eſt vox, q.d. vt proximũ equamur oportet inuẽtionem diſpoſitionem, elecutionem memoriam, & pronunciationem eſſe in oratore. Deinde deſcribẽs eas dic. Inuentio eſt excogitatio rerũ verarum aut veriſimilium quæ reddant.i. efficiãt, cauſam.ſ. quã agimus, probabilem.i. veriſimilem aut probabilẽ. ſeu appareat verã, veruntamẽ ſi orator eſt vir bonus dicẽdi peritus vt à Catone deſcribitur. Nõ excogitabit veriſimilia quę tamen ſciet non eſſe vera, ad decipiendum ſed vt reus criminis abſoluatur licitum videtur interdũ verbis plauſibilibus vti. Diſpoſitio eſt ordo, & diſtributio rerum.ſ. excogitarũ. ſiue inuentarũ, quæ.ſ. diſtributio aut diſpoſitio demonſtret quid quiſq;.i. in ſingulis locis ſit collocandũ, aut quid, & quibus locis ſit locandum. Elocutio eſt accõmodatio.i. applicatio verborũ idoneorum, & ſententiarum ſup. idonearum, ad inuentionem.i. res inuentas, & excogitatas. Memoria eſt firma perceptio.i. cõprehenſio.ſ. actiua animi, & paſſiua rerum.i. ſententiarum, & verborũ diſpoſitionis.i. quę per diſpoſitionẽ prius erant diſtributa. Vbi notabis puer cum Valla Cic. ſæpe genitiuos actiue, & paſſiue ſignificantes ſimul dare vni regenti, vt hoc loco perceptio animi eſt actiua, quia animus percipit. Perceptio rerum, & verborũ paſſiua, quia res, & verba percipiuntur. Pronũciatio eſt moderatio.i. tẽperatio, & modificatio cũ venuſtate.i. quæ ſit decora, & venuſta, vocis.ſ. pronũciãtis vt nunc ſit aſpera nunc lenis, & ſuo accentu enunciata, vultus vt nunc ſit triſtis, & ſeuerus, nunc lætus, & facilis, & geſtus ſcilicet manuum, capitis, & cæterum membrorum. Hæc omnia, &c. quia difficile videtur tot res poſſe obſeruare, & prius dixerat ſe non facturum more græcorum qui artem difficiliorem reddebant, dat veſtra earum adipiſcendi dicens, Nos poterimus aſſequi.i. adipiſci, & obtinere hæc omnia. ſcilicet ſupradicta, tribus rebus, videlicet arte, imitatione, & exercitatione, quas deſcribit addens. Ars eſt præceptio.i. inſtitutio, & doctrina quæ dat certam viam, quæ pro.i. rationem dicendi, vt quæ in hoc lib. traduntur, & à Quint. in lib. de inſtitut. orat. Imitatio eſt qua impellimur diligendi ratione.i. conſideratione vt valeamus eſſe ſimiles aliquorum.ſ. quos nobis imitandos propoſuerimus ſimiles dico in dicendo.i. forma dicendi. Exercitatio eſt aſſiduus vſus, & conſuetudo dicendi. Quæ tria etiam bono ordine deſcribuntur, nam primo dicere oporet aliquam artem, deinde deligere quem imitemur, & demonſtratio nos exercitare in his quæ didicimus, non enim decenter poſſemus nos ponere quẽ imitemur ſine arte, alioquin tam malum, quam bonum imitemur, nec excitare nos in arte, & imitatione niſi illis præhabitis. (Quoniam igitur demonſtratum eſt.) Facto epilogo dictorum, diuidit inuentionem in ſex partes, quas ſuo ordine poſitas definit. Nam qui perorare contendit ſæpe vtitur exordio ad eliciẽdum auditorem beneuolum, docilem, & attentum. Deinde narratione rei geſtæ aut perinde ac geſtæ. Tum diuiſione qua diſcernit quæ ad cauſam ſuã tractaturus ſit, & quę non. Tum ſuorum confirmatione, tũ ab aduerſario aſſumptorum aut aſſumendorum cõfutatione. Ac demum concluſione quam repetitis capitibus principalibus pro ſe iudicandum eſſe concludit. Ordo eſt. Igitur quoniam demonſtratum eſt, quas cauſas oporteat oratorẽ recipere.i. vt orator recipiat, quia dictum eſt ꝙ demonſtratiuam. deliberatiuam, & iudicialem, & quaſque.i. quas (ſunt enim quæ partes quaſque) res conueniat oratorem habere quia demonſtratum eſt ꝙ quinque inuentionem, diſpoſitionem, &c. Videtur nunc dicendum quẽadmodum officia oratoris.ſ. inuenire diſponere, &c. poſſint accõmodari ad orationem.i. applicari ad rationem dicendi, & exerceri, aut poni in executione. Inuentio conſumitur.i. euacuatur in ſex partes orationis.i. dũ ſex partes orationis explentur, videlicet in exordium, narrationem, diuiſione, confirmationem, cõfutationem, & concluſionem. Exordium eſt principium orationis, per quod principium animus.i. affectus auditoris, vt in ſenatu, aut cõcione, aut iudicis, vt foro iudiciali, cõſtituitur.i. diſponitur affícitur, aut inſtruitur, aut apparatur.i. magnifice pręparatur ad audiẽdũ, quia beneuolũ, attentũ, & docile efficere ſolet. Narratio eſt expoſitio.i. clara recitatio, rer geſtarũ.i. publice factarum, aut adminiſtratarum aut perinde.i. aut ſic habẽtiũ vt geſtarum.i. tanquã ſint geſtæ, licet geſtæ reuera non ſint. Diuiſio eſt per quam aperimus.i. manifeſtamus (nõ dicit quia ne fiat eiuſdẽ uocale hiatus) quid conueniat.i. de quo conſentiunt litigatores, & quid ſit in controuerſia.i. in diſſenſione, & per quam exponimus de quibus rebus ſumus locuturi, quid declamatores ſeu prædicatores verbi diuini obſeruare ſolẽt, fruſtra autem additur à quibuſdam. & diſconueniat, quia idem eſt in controuerſia eſſe, & diſconuenire. Verbi gratia, ſi aduerſarius dicat Clodium à Milone occiſum iniuſtiſſime aut iniquiſſime, poterit Milonis defenſor poſtquam narrauerit rem geſtam.i. cædem Clodii diuidere. & dicere, duo igitur aduerſarius aſſumpſit. Clodium, videlicet occiſum eſſe, & iniuſtiſſime, primum quidem inficiari nõ poſſum, neque id infeſtum nolim. Secundum autem penego. Iuſtiſſime enim occiſum aſſero quid poſt ea confirmationem probabit, & per confutationem ſeu refutationem aduerſarii argumenta diſſoluet. vnde confirmatio eſt ex expoſitio.i. declaratio noſtrorum argumentorum.i. noſtrarum probationum, aut noſtrorum mediorum ad probãdum aſſumptorum cum aſſeueratione.i. aſſertione quòd vera ſint. Cõfutatio eſt diſſolutio.i. inualidatio & improbatio locorum contrariorum.i. ab aduerſario adductorum. Concluſio eſt terminus.i. finis artificioſus.i. ex arte factus, orationis.i. dicendi orationis.i. dicendi oratoriæ. Nunc quoniam &c. hinc ſumendum. Puterem initium tituli de quatuor generibus cauſarum. Nam certum eſt Cic. non ſic diſtinxiſſe, ut diſtincta videmus capita. Ordo autem eſt. Nunc.i. deinceps, quoniam nos producti ſumus, ut loqueremur de partibus orationis, vna.i. ſimul cum officiis oratoris, quo.i. vt res eſſet facilior cognitu.i. ad cognoſcendum, aut vt cognoſcatur, & producti.i. ad hoc perducti ſumus, vt accommodaremus eas.ſ. partes orationis ad inuentionem, videtur dicendum ſupp. eſſe primo de exordio. Incipiens autem de exordio dicere, ait. Cauſa poſita.i. poſtquam cauſa erit conſtituta, cõſiderandum eſt genus.i. qualitas, aut, ſpecies cauſæ, quo.i. ideo, ut poſſumus exordiri, commodius, ſed ferè in diem recidit. Genera cauſarum. Vt diſtinctius, & ita clarius inſtitutum ſuum proſequatur diuidit rurſus cauſas ꝑ aliam rationem, utpote per alia accidentia, non circa non eſt inconueniens, ſi prius tria genera cauſarum poſuerint, & nõ quatuor, quia non diuidit cauſam per eadem membra, ſed per alia, ſicut nõ eſt inueniens in grammarica ſi nomen diuidatur per qualitatem in proprium, & appellatiuum, & per figurã in ſimplex. compoſitum, & decompoſitum unde in hæc quatuor mẽbra diuidi poſſunt ſingula tria prædictorum generũ, & econuerſo ſingula horum quatuor in illa tria. Nam in demonſtratiuo aliud eſt honeſtũ, aliud turpe, aliud humile, aliud dubiũ, & ſimiliter in deliberatiuo, & iudiciali. Et econuerſo in turpi genere aliud eſt demõſtratiuum, aliud deliberatiuum, aliud iudiciale, & ita in reliquis. Vnde non eſt inconueniens eandem rem diuidere in plura, & in pauciora membra ſecundũ varios reſpectus. Sed videtur inconuenientius quod quam rem hic in quatuor diuidit alibi in quinque diuiſit, nam aut hæc diuiſio imminuta, aut illa ſuperflua videtur. Verum ſciemus omnem diuiſionem, aut eſſe bimembrem primo loco, aut eſſe reducibilem ad bimembrem, aut (ſi detur medium) ad trimembrem. Verum quia oppoſitorum eadem eſt diſciplina, ſatis eſt alterum eorum expreſſiſſe. Verbi gratia. Dicamus genera cauſarum eſſe tria, honeſtum, dubium, & humile, ſub honeſto intelligitur turpe, & ſub humili admirabile, & ex vtriuſq; rurſum eſt anceps, aut dubiũ. vnde vt grammaticis ſatis faciamus: dicamus ſic. Omne genus cauſę, aut honeſtatem includit, & dicitur honeſtum, aut turpitudinem, & dicitur turpæ, aut vtranq;, & dicitur dubium. anceps, ſeu mixtum. Et rurſus. Omne genus cauſæ, aut includit rem ſublimem, & admirabilem, & dicitur admirabile, aut humilem, & contemptam, & dicitur humile, aut vtraque conſtat, & diceretur dubium, ſed raro reperitur. Sunt ergo in virtute, ut ita loquar duæ diuiſiones, quarum prior trimembris, videlicet. Cauſarum, aliud honeſtum, aliud turpe, aliud dubium. Secunda potius bimembris, ſcilicet, Cauſarum aliud admirabile, aliud humile. Nam non facile inuenias hic dubium. In hac ergo diuiſione ſub humili comprehenditur admirabile, quod alibi ponit, & illic ſub honeſto cõprehenditur turpe, & ſic vtrobique erunt quinque membra. Ordo eſt. Genera cauſarum ſunt quatuor ſupple cum eorum oppoſitis, honeſtum, turpe, dubium, quæ vnam faciunt diuiſionem, & humile ſupple, & admirabile cum dubio interea quæ faciunt ſecundam. Deſcribens autem ſingula membra dicit. Genus cauſæ putatur honeſtum, cum, id eſt quando nos, aut defendimus, id eſt aliquis defendit, frequenter enim loquitur Cicer. in prima perſona pro quamuis) id, quod videtur defendendum ab omnibus, aut oppugnamus, id quod videtur debere oppugnari ab omnibus,

omnibus, vt cum nos ſup. oramus pro viro forti contra parricidam. i. occiſorem patris, aut alterius liberi hominis, ſed præcipue de parentela vt aiunt. videtur. n. vir fortis ab omnibus defendendus, & parricida ab omnibus oppugnandus. Genus cauſæ intelligitur turpe, ſup. tum cũ aut res honeſta oppugnatur, aut defenditur turpis, vt ſi oremus pro parricida cõtra virum fortem. Genus cauſæ eſt dubium. i. mixtum, & anceps, ac incertum vtri parti addicatur cum habet in ſe cauſam honeſtatis, & partem turpitudinis. vt ſi homo libertinus patronum ſuũ homicidam defenderit contra adulterum, honeſtum eſt. q̃ patronum defendit. & q̃ adulterum oppugnat, ſed turpe eſt. q̃ homicidam defendit Genus eſt humile, aut dicamus in ſingulis, vt verba iacent. Humile genus cauſæ eſt, cũ res contempta. i. vilis, & contẽptibilis antefert. i. extollitur, aut fertur ante auditorem, vt ſi pro re agraria, aut frumẽtaria, aut pro priuati hominis ſupellectili dumeſtica orauerit. Et econtrario. Sublime ac admirabile genus cauſæ eſt dum res admirabilis anteſertur, vt libertas pub. aut reſtitutio regis alicuius in regnum, aut quid ſimile. Difficile autem, vt dixi eſſet inuenire in quo ſint admirabile, & humile admixta. niſi reſpectu diuerſorum. vt ſi pauperem contra regem defendas, aut controuerſo. Cum hæc ita ſint. i. cum conſtet quatuor, aut quinque eſſe genera cauſarũ, conueniet, id eſt, decens, & conueniens erit rationem exordiorum accommodari. i. applicari, ad omne genus cauſæ, ita vt pro varietate generis cauſarum varie ſumatur exordium.

DE EXORDIIS.

EXordiorum duo ſunt genera, principiũ, quod Græce ἀρχὴν appellatur; & inſinuatio, quæ ἔφοδος nominatur. Principiũ eſt, cũ ſtatim auditoris animũ nobis idoneum reddimus ad audiẽdũ. id ita ſumitur, vt attẽtos, vt dociles, vt beneuolos auditores hẽre poſsimus. Si genus cauſæ dubiũ habebimus, à beneuolẽtia principiũ cõſtituemus, ne quid illa turpitudinis pars nobis obeſſe poſsit. Sin humile erit genus cauſæ, faciemus attẽtos. Sin turpe cauſæ genus erit, inſinuatione vtemur, de qua poſterius dicemus, niſi qd nacti fuerimus, quare aduerſarios criminãdo, beneuolẽtiã captare poſsimus. Sin honeſtũ cauſæ genus erit, licebit recte vel vti, vel nõ vti principio. Si vti volemus, aut id oportebit oſtẽdere, quare cauſa ſit honeſta, aut br̃, q̃bus de reb. ſimus dicturi, exponere. Sin principio vti nolemus, à lege, à ſcriptura, aut ab aliquo firmiſſimo noſtræ cauſæ adiumento principium capere oportebit. Qnoniam igitur docilem, beneuolum, attentum habere auditorem volumus, quo modo quidq; confici poſsit, aperiemus. Dociles auditores habere poterimus, ſi ſummam cauſæ breuiter exponemus, & ſi attentos eos faciemus. nam docilis eſt is, qui attente vult audire. Attentos habebimus, ſi pollicebimur nos de rebus magnis, nouis, inuſitatis verba facturos. aut de ijs rebus, quæ ad remp. pertinent, aut ad eos ipſos, qui audient, aut ad deorum immortalium religionem; & ſi rogabimus, vt attẽte audiãt; & ſi numero exponemus res, quibus de rebus dicturi ſumus. Beneuolos auditores facere qnatuor modis poſſumus, à nr̃a, ab aduerſariorũ, ab auditorũ pſona, & à rebus ipſis. A noſtra pſona beneuolẽtiã contrahemus, ſi noſtrũ officium, ſine arrogantia laudabimus, aut in rep. quales fuerimus, aut in parẽtes, aut in amicos, aut in eos ipſos, qui audiãt, aliquid referemus, dũmodo hæc oĩa ad eã ipſam rem, qua de agitur, ſint accõmodata. Item ſi nr̃a incõmoda proferemus, inopiã, ſolitudinem, calamitatẽ; & ſi orabimus, vt nobis ſint auxilio; & ſimul oſtendemus, nos in alijs ſpem noluiſſe hẽre. Ab aduerſariorũ perſona beneuolẽtia captabitur, ſi eos in odiũ, in inuidiã, in cõtemptionem adducemus. In odiũ rapiemus, ſi quid eorũ ſpurce, ſuperbe, perfidioſe, crudeliter, confidenter, malitioſe, flagitioſe factũ proferemus. In inuidiã trahemus, ſi vim, ſi potentiã, factionẽ, diuitias, incontinentiã, nobilitatẽ, clientelas, hoſpitiũ, ſodalitatẽ, affinitatẽ aduerſariorũ proferemus, & his adiumentis magis, q̃ veritati eos cõfidere aperiemus. In contẽptionem adducemus, ſi inertiam, ignauiã, deſidiã, luxuriam aduerſariorum proferemus. Ab auditorũ perſona beneuolẽtiam colligetur, ſi res eorũ fortiter, ſapienter, mãſuete, magnifice iudicatas pferemus: & ſi, quæ de ijs exiſtimatio, quæ iudicij expectatio ſit, aperiemus. A rebus ipſis beneuolũ auditorem efficiemus, ſi nr̃am cãm laudando extollemus, aduerſariorũ per contẽptionem deprimemus. Deinceps de inſinuatione aperiendũ eſt. Tria ſunt tpa, quibus principio vti nõ poſſumus: quæ diligenter ſunt cõſideranda: aut cũ turpem cauſam habemus, hoc eſt, cũ ipſa res animum auditoris à nobis alienat: aut cũ ains auditoris perſuaſus videtur eſſe ab ijs, qui ante contradixerunt; aut cũ defeſſus eſt eos audiendo, qui ante dixerũt. Si cauſa turpitudinẽ habebit, exordiri poterimus his rõnibus: rem non hoĩem, aut hoĩem, non rẽ ſpectari oportere: non placere nobis ipſis, quæ facta dicantur ab aduerſarijs, & eſſe indigna aut nefaria. Deinde cũ rem diu auxerimus, nihil ſimile à nobis factũ oſtendemus aut aliquorũ iudiciũ de ſimili cã, aut de eadẽ, aut de minore, aut de maiore pferemus. Deinde ad nr̃am cauſam pedetentim accedemus, & ſimilitudinẽ cõferemus. Itẽ ſi negabimus nos de aduerſarijs, aut de aliqua re eorũ dicturos, & tñ occulte dicemus interiectione verborũ. Si perſuaſus anditor fuerit. i. ſi oratio aduerſariorũ auditoribus fidẽ fecerit: (neque. n. non facile ſcire poterimus; qm̃ non ſumus neſcij, quibus rebus fidei fieri ſoleat) ergo ſi fidẽ factam putabimus, his nos rebus inſinuabimus ad cãm, ſi de eo, quod aduerſarij firmiſsimũ ſibi adiumentũ putauerint, primũ nos dicturos pollicebimur: aut ab aduerſarij dicto exordiemur, & ab eo maxime, quod ille nuperrime dixerit: aut dubitatione vtemur, q̃d potiſsimũ dicamus, aut cui loco primum rñdeamus cũ admiratione. Si defeſsi erunt audiendo, ab aliqua re, q̃ riſum mouere poſsit. exordiemur, ab apologo, à fabula veriſimili, imitatiõe, deprauatione, inuerſione, abiectione, ambiguo, ſuſpicione, irriſione, ſtultitia, exuperatione, collatione, literarum mutatione: præterea expectatione, ſimilitudine, nouitate, hiſtoria, verſu: aut ab alicuius interpellatione, aut arriſione: & ſi promiſerimus, aliter, ac parati fuerimus, nos eſſe dicturos, nos nõ eodem modo, vt cæteri ſoleãt, verba facturos: quid alij ſoleant, quid nos facturi ſumus, breuiter exponemus. Inter inſinuationẽ, & principium hoc intereſt, q́ principiũ huiuſmodi debet eſſe, vt ſtatim aptis rõnibus, quas pſcripſimus,

mus, aut beneuolum, aut attentum, aut docilem faciamus auditorem: at inſinuatio eiuſmodi debet eſſe, vt occulte per diſsimulationem eadē illa omnia conficiamus, vt ad eandem commoditatem in dicendo peruenire poſsimus. Verum hæ tres vtilitates tametſi in tota oratione ſunt comparandæ, hoc eſt, vt auditores ſeſe perpetuo nobis attētos, dociles, beneuolos præbeant: tamen id per exordium cauſæ maxime comparandum eſt. Nunc, ne quando vitioſo exordio vtamur, quæ vitia vitāda ſunt, docebo. In exordienda cauſa ſeruandum eſt, vt lenis ſit ſermo, & vſitata verborum cōſuetudo, vt non apparata oratio eſſe videatur. Vitioſum exordium eſt, quod in plures cauſas poteſt accommodari, quod vulgare dicitur. Item vitioſum eſt, quo nihilominus aduerſarius pōt vti, quod commune appellatur. Item illud, quo aduerſarius poteſt vti ex contrario. Item vitioſum eſt, quod nimium apparatis verbis compoſitum eſt, aut nimis longum eſt, & quod non ex ipſa cauſa natum videtur, vt proprie cohæreat cum narratione; & quod neque beneuolum, neque docilem, neque attentum facit auditorem. De exordio ſatis dictum eſt: deinceps ad narrationem tranſeamus.

CAPIDVRVS.

1 EXORDIORVM duo ſunt gñra) Quod princ. Latine vel exordium dr̄, maiore quadā rationem Græcos προοίμιον nominaſſe. Quin. putat, ꝙ noſtri initiū tantummodo ſignificent, illi ſatis clare partem hanc eſſe ante ingreſſum eius de quo dicendum eſt oſtendant. Nam ſiue propterea, ꝙ οἴμη, cantus eſt. & κιθαρῳδοί, pauca illa quæ ante ꝗ legitimum certamē inchoent, emerendi fauoris gratia canunt, πρό, cognominarūt, oratores quoque ea quæ priuſquam cauſam exordiantur, ad conciliandos ſibi iudicum animos prælocquūtur, eadem appellatione ſignarunt, ſiue quod οἶμον, viam Græci appellent, id quod ante ingreſſum rei ponitur, ſic vocare eſt inſtitutum. Eſt etiam vbi πρό, vniuſcuiuſque rei vocemus principium. Sic Iuu. in 1. Sat.

Miſeræ cognoſce proœmia rixæ.

Nam quod iam pene in omnibus legitur codicibus. Cognoſce præmia rixæ, corruptum eſt, vt facile eſt lectu cognoſcere. [Et inſinuatio, quæ ἔποδος nominatur) Epos, vt in Arte poet. Horatii ſcripſimus, carmen dicitur heroicum, & declinatur ſicut Chaos. Epodi autem dicuntur verſus, quolibet metro ſcripti, & ſequētes clauſulas habentes particularum ipſorū verſuum, quales ſunt Epodi Horatii, in quibus ſingulis verſibus ſingulæ clauſulæ adiiciuntur: vt.

Nox erat, & cælo fulgebat luna ſereno.

Deinde, Inter minora: &c.

Altera iam teritur bellis ciuilibus ætas. Deinde,

Suis & ipſa Roma viribus ruit.

& quæcunque ſunt ſimiles dictiq. epodi συνεκδοχικῶς, à partibus verſuum, quæ legitimis verſibus ἐπᾴδονται .i. accinūtur. Eſt etiam epodos, vt & Demetrius Triclinius exponit, cantus apud Græcos, vno in loco cōſiſtens, cū στροφὴ à dextro. ἀντιστροφὴ à ſiniſtro fit. cuiuſmodi eſt apud Pindarum. Epodos etiam inſinuatio nominatur, ab ἐπὶ, ꝓpoſitione effectu nomīē. quod eſt ſupra, & ᾠδή. cantus. ſi quidem penult. producta eſt. Nam ſi ſit correpta, ἔποδος diceretur. [Exordiorum duo ſunt genera, principium, quod Græci προοίμιον appellatur, & inſinuatio, quæ ἔφοδος nominatur) In præceptis de Inuentione inquit: Igitur exordium in duas partes diuiditur, in principium, & inſinuationem. Principium eſt oratio, perſpicue & protinus perficiens auditorem beneuolum, aut docilem, aut attentum. Inſinuatio eſt oratio, quędam diſſimulatione, & circuitione obſcure ſubiens auditoris animum. [Id ita ſumitur, vt attentos, aut beneuolos, vt dociles auditores habere poſſimus) Principium, inquit, eſt vbi ſtatim, quæ dicuntur, & ex perſonis ſumūtur, & ex rebus ipſis. Rerum autem tria ſunt genera, vt amice, vt intelligenter, vt attente audiamur. Quorum primus locus in perſonis noſtris, diſceptatorum, aduerſariorum eſt, quibus initia beneuolentiæ cumulandæ cauſa comparantur, aut meritis noſtris, aut dignitate, aut aliquo genere virtutis, & maxime generalis officii, iuſtitiæ, fidei, contrariisq. rebus in aduerſarios conferendis, & cum his, qui diſceptant aliqua coniurationis cauſa, aut ſpe ſignificanda. & ſi in nos aliqua odia offenſionis ſint collata, ea tollendo, minuendo ue aut diluendo, aut extenuando, aut compenſando, aut deprecando. Intelligenter autem, vt audiamur etiam attente, à rebus ipſis ordiendum eſt. Sed facillime auditor diſcit, & quid agatur intelligit, ſi complectare a principio genus naturamq. cauſæ, ſi diuidas, ſi definias, ſi neque prudentiam eius impedias confuſione partium, nec memoriam multitudine. Vt attente etiam audiamur, trium rerum aliquam ſequemur, nam aut magna quędam proponemus, aut neceſſaria, aut coniuncta cum ipſis apud quos res agitur. Si genus cauſæ dubium habebimus, à beneuolentiam principium conſtituemus, ne quid turpitudinis pars illa nobis obeſſe poſſit. Si humile erit genus cauſæ, faciemus attentos. Si turpe erit genus cauſæ, inſinuatione vtendum eſt, de qua poſterius dicemus, niſi quid nacti erimus, quare aduerſarios criminando, beneuolentiam capere poſſimus. [Si honeſtum genus cauſæ erit, licebit recte vel vti, vel non vti principio) Vbi de Inuentione diſſerit, quinque illa genera ita tractat. In admirabili, inquit, genere cauſæ, ſi non omnino infeſti auditores erunt, principio beneuolentiam comparare licebit. Sin erunt vehementer abalienati, confugere neceſſe erit ad inſinuationem. nam ab iratis ſi perſpicue pax & beneuolentia appetitur, non modo ea non inuenitur, ſed augetur atque inflammatur odium. In humili autem genere cauſæ, contemptionis tollendæ cauſa neceſſe eſt attētum efficere auditorem. Anceps genus eſt cauſæ, ſi dubiam iudicationem habebit, ab ipſa iudicatione exordiendum eſt, ſin autem partem turpitudinis, partem honeſtatis habebit, beneuolentiam captare oportebit, vt in genus honeſtum cauſa tranſlata videatur. Cum autē erit honeſtum cauſæ genus, vel præteriri principium poterit, vel ſi commodum fuerit, aut à narratione incipiemus, aut a lege, aut ab aliqua firmiſſima ratione noſtræ dictionis ſin vti principio placebit, beneuolentiæ partibus vtendum eſt, vt id, quod eſt honeſtum augeatur. In obſcuro cauſæ genere, per principium dociles auditores efficere oportebit. [Dociles auditores habere poterimus ſi ſummam cauſę breuiter exponemus, & ſi attentos eos faciemus. nam docilis eſt is qui attente vult audire) In libris de Inuentione. Dociles auditores, inquit, faciemus, ſi aperte, & breuiter ſummam cauſæ exponemus, hoc eſt in quo conſiſtat controuerſia. Nam & cum docilem velis facere, ſimul attentum facias oportet. Nam is eſt maxime docilis, qui attentiſſime eſt paratus audire. Dociles auditores facere poterimus, ſi ſummā cauſæ breuiter exponemus, & ſi attentos eos facimus. nam docilis eſt ille. (hoc eſt, ea in quibus conſiſtit cōtrouerſia. de qua dicturi ſumus, quod poetæ etiam, tum docilitatis, tum attentionis cauſa obſeruant. Hac enim ratione, & Homerus in Iliade, & Odyſſ. & Virg. in Georg. & in Aeneid. ceteriq. poetæ inſignes exordia compoſuerunt. Attentos habebimus, ſi pollicebimur nos de rebus magnis, nouis, inuſitatis, verba facturos) In libris de Inuentione: Attentos, inquit, faciemus ſi demonſtrabimus ea quæ dicturi erimus, magna, noua, incredibilia eſſe, aut ad omnes, aut ad eos, qui audient, aut ad aliquos illuſtres homines, aut ad deos immortales, aut ad ſummam reipublicæ pertinere, & ſi pollicebimur nos breui noſtram cauſam demonſtraturos, atque exponemus iudicationem, aut iudicationes, ſi plures erunt. [Attentos habebimus, ſi pollicebimur nos de rebus magnis) Vt Virg.

Maius opus moueo

[Nouis, inuſitatis, verba facturos) Si noua, inquit, nos dicturos eſſe dicamus. Vt Virg.

Tentanda via eſt, qua me quoque poſſim.

Tollere humo, victorq; virum volitare per ora.

Et totus ille locus, qui ſequitur. [Aut de rebus his, quæ ad rēp. pertinent, aut ad eos ipſos, qui audirent) Quod ſæpe Cic. facit, vt dicat id de quo agatur, non ſolum ad rem, ſed ad omnium fortunas pertinere. [Ad deorum immortalium religionem) Vt cum ipſe Cic. dicit. Iudicio deorum immortalium, teſtimonio ſenatus, conſenſu Italiæ, conſilioue inimicorum, beneficio diuino, immortaliq. veſtro, maxime lætor Quirites. Ad deos enim pertinere, quod tum expulſus eſſet, dicebat. [Aut ſi rogabimus vt attente audiant) Vt ruſus Feſtus.

Inde

Inde ſacta tuæ ſint mentis acumina Lector.
Sudoriq; mei paruulo cape commoda victu.

Et pulcherrime in 4. Georg. Virg.

Hanc etiam Mæcenas aſpice partem.
Admiranda tibi leuium ſpectacula rerum.
Magnanimoſq; duces, totiuſq; ex ordine gentis,
Mores, & ſtudia, & populos, & prælia dicam.

[Et ſi numero exprimemus res, de quibus dicturi ſumus) Vt in ſuperiore Virgilii exemplo patet, vt & ipſe quoque Cicer. in Cluent. enim inquit. Animaduerti iudices omnem accuſatoris orationem in duas diuiſam eſſe partes, quarum altera niti & magnopere confidere videbatur inuidia inueterata iudicii Iuniani altera, tantummodo conſuetudinis cauſa timide, & diffidenter attingere rationem beneficii terminum. [Beneuolos auditores quatuor modis facere poterimus: a noſtra, ab aduerſariorum, ab auditorum perſona, & à rebus ipſis) In libris de Inuentione: Beneuolentia, inquit, quatuor ex locis cõparatur: à noſtra, ab aduerſariorum, a iudicum perſona, ab ipſa cauſa: à noſtra, ſi de noſtris factis, & officiis ſine arrogantia dicemus, ſi crimina illata, & aliquas minus honeſtas ſuſpiciones iniectas diluemus, ſi quę incommoda acciderint, aut quę inſtent difficultates, proferemus, ſi prece & obſecratione humili ac ſupplici vtemur. Ab aduerſariorum aũt, ſi eos, aut in odiũ aut inuidiam, aut in contemptionem adducemus. In odiũ ducentur, ſi quod eorum ſpurce, ſuperbe, crudeliter malitioſe factũ proferetur: inuidiam, ſi vis eorũ, potentia, diuitiæ, cognatio, pecuniæ proferentur, atq; eorum vſus arrogans, & intollerabilis, vt his rebus magis videantur quam cauſæ confidere. In cõtemptionem adducentur, ſi eorum inertia, negligentia ignauia, deſidioſum ſtudium, & luxurioſum ocium proferetur. Ab auditorum perſona beneuolentia captabitur, ſi res ab his fortiter, ſapienter, manſuete, geſtę proferentur, vt neq; aſſentatio nimia ſignificetur, & ſi de his, quam honeſta exiſtimatio, quantaq; eorum iudicii, & auctoritatis expectatio ſit oſtenditur. A rebus ipſis, ſi noſtram cauſam laudando extollemus, aduerſariorum cauſam per cõtemptionem depremenius. [Beneuolos auditores quatuor modis facere poterimus) Beneuolentiam, aut à perſonis ducimus, aut à cauſis accipimus. Sed perſonarũ eſt, vt pleriq; crediderunt, triplex ratio, ex nobis ex aduerſario ex iudice [A noſtra perſona beneuolentiam cõtrahemus ſi noſtrum officiũ, ſine arrogantia laudabimus) Quare illud pro A. Licinio. Si quid eſt in me ingenii iudices, quod ſentio quam ſit exiguum, aut ſi qua exercitatio dicendi, in qua nõ inficior mediocriter me eſſe verſatum, aut ſi huiuſmodi rei ratio aliqua, ab optimarum artiũ ſtudiis ac diſciplinæ perfectæ, à qua ego nullum cõfiteor ætati meæ tempus abhorruiſſe, earum rerum omniũ vel in primis hic A. Licinius fructũ à me repetere prope iure ſuo debet [Aut in remp. aut in parentes, aut in amicos, aut in eos ipſos qui audiũt) Quales fuerimus oſtẽdemus, dum hæc, quæ omnia noſtro officio facta commemoramus, ad cauſam pertineant. Quale illud pro L. Flacco, cum in maximis periculis huius vrbis atq; Imperii grauiſſimo, atq; acerbiſſimo reip. caſu ſocio atq; adiutore conſiliorũ periculorumq. meorum L. Flacco, cædem a nobis coniugibus, liberis noſtris, vaſtitatem a templis, delubris, vrbe, Italia depellabam, ſperabam Iudices honoris potius L. Flacci me adiutorum futurum, quam miſeriarũ deprecatorem. Quod.n. eſſet premiũ dignitatis? quod P.R. cũ huius maioribus, ſemper detuliſſet, huic denegaret. [Aut in temp. quales fuerimus) Quod noſtra intereſt & neceſſitate commotos, ad hanc rem acceſſiſſe dicamus. Vt pro C. Rabirio. Etſi Quirites non eſt meæ conſuetudinis, initio dicẽdi rationem reddere, qua de cauſa quemque defendam, propterea quod cũ omnibus ciuibus in eorũ periculis ſemper ſatis mihi iuſtam cauſam neceſſitudinis eſſe duxi, tamen in hac defenſione capitis, famæ, fortunarumq. omniũ C. Rabirii, ponẽda ratio videtur officii mei, propterea quod quæ iuſtiſſima cauſa eſt mihi, eadem vobis ad abſoluendũ videri debet. nam mecũ amicitiæ vetuſtas, tum dignitas hominis, tum ratio humanitatis, tum meæ vitæ perpetua conſuetudo, ad C. Rabiriũ defendendũ eſt adhortata. At vero vt id facerem, ſalus reipublicæ, conſulare officiũ, conſulatus deinde ipſe mihi vna nobiſcũ cum ſalute reipublicæ cõmendatus, exigit. [Item ſi noſtra incõmoda proferemus, inopiã ſolitudinẽ, calamitatem, &c.) Quibus per commiſerationem beneuolentia captatur, quod tamen ſine nimia amplificatione faciemus. In hoc enim exordiũ ab oratione differt, quod quæ in exordio attinguntur, in oratione ampliſſime exaggerãtur, idq. aut a perſona alterius, quem defendimus, fiet, aut noſtra, alterius perſona. huiuſmodi pro P. Sylla eſt exordium. Maxime vellem iudices vt P. Sylla & antea dignitatis ſuæ ſplendorem obtinuiſſet, & poſt calamitatem acceptam modeſtiæ fructũ aliquem potuiſſet percipere. Sed quoniam ita tulit caſus infeſtus, vt ampliſſimo in honore tum cõmuni ambitionis inuidia, tum ſingulari Antronii odio vteretur, & in his priſtinę fortunę reliquiis miſeris, & afflictis, tamen haberet quoſdam, quorũ animos ne ſupplicio quidem ſuo ſatiare poſſet, quanquam huius incommodis magnã animo moleſtiam capio, tamen in ceteris malis facile patior oblatũ mihi tempus, in quo boni viri lenitatem, miſericordiamq. notam omnibus quondam, nunc quaſi intermiſſam agnoſcerent. [Et ſi orabimus, vt nobis ſint auxilio, & ſimul oſtendemus, nos in aliis ſpem noluiſſe habere) Quale illud Ciceronis exordium ad equites, antequam pelleretur in exilium, in quo etiam à perſona ſua beneuolentiam captat. Si quando inimicorum impetum propulſare, ac propellere cupiſtis, defendite nunc vniuerſi vnum, qui ne omnes occiderent, & ardore flammę conflagraretis, mei capitis periculo non dubitaui prouidere. nam quem virtutis gloria cum ſumma laude ad cœlum extulit, eundem inimicorum inuidia indigniſſime oppreſſum deprimit ad ſupplicium. Si liberorum conceptam dulcedinem animo incluſam continetis, nolite eo velle carere, qui cariſſimam veſtram precationem ſibi eſſe duxit. Eſt enim liberale officium, ſerere beneficium, vt metere poſſis fructum fidei. Conducit in loco debitum retribuere, illic enim animi voluntas propenſa comprobatur, hic memoria collaudatur. Itaque ſi omnibus graue ſeruitutis iugum eſſe debet, in libertate educatis, ſit is animus veſtris accepriſſimus, qui a veſtro corpore iugum acerbiſſimum repulit ſeruituris. Et ſi maiores veſtri eos Imperatores, qui militum virtute hoſtium fregerunt furorem iucundus. fructu libertatis reconciliato, non ſolum ſtatuis dignos putauerunt, ſed etiam æterna triumphi laude decorarunt: tum vos eum conſulem, qui non militum præſenti fortitudine, ſed ſua eximia animi virtute hoſtilem ciuilem mentem ſenatus auctoritate vindicauit, exiſtimate vobis retinendum eſſe in ciuitate. Si quæ beneficia ſingulis ciuibus priuatimque dantur, ea ſolent his eſſe fructuoſa à quibus ſunt profecta, iure & merito poſſum ego vos ad defenſionem meæ ſalutis adhortari, quos conſeruaui vniuerſos. Ab aduerſariorum perſona beneuolentiam captabimus, ſi eos in odium, & inuidiam, in contemptionem adducemus. [In odium rapiemus, ſi quid eorum ſpurce, ſuperbe, perfidioſe, crudeliter, confidenter, malitioſe, flagitioſe factum proferemus) Velut ipſe in Saluſtium. Ea demum magna voluptas eſt tibi, Criſpe Saluſti æqualem ac parem verbis vitam agere, neque quidquam tam obſcœnum dicere, cui non ab initio pueritiæ omni genere facinoris ætas tua reſpondeat, vt omnis oratio moribus conſonet. Neque enim qui ita viuit, vt tu, aliter ac tu loqui poteſt, neque qui tam illoto ſermone vtitur, vita honeſtior eſt. Quo mei vertam P.C. vnde initium ſumnã! malus enim mihi dicendi onus imponitur, quo notior eſt vterque noſtrum. Quod ſi autem de mea vita atque rebus noſtris huic conuiciatori reſpondebo, inuidiam gloriam conſequitur, aut ſi huius facta, mores, omnem ætatem nudauero, in idem vitium incidam procacitatis, quod huic obiicio. [In inuidiam trahemus, ſi vim, ſi potentiam, ſi factionem, diuitias, continentiam, nobilitatem, clientelas, hoſpitium, ſodalitium, affinitatem aduerſariorum proferemus) Quale illud pro P. Quintio. Quæ res in ciuitate quæ plurimum poſſunt, hæ contra nos ambæ faciunt hoc tempore ſumma gratia, & eloquentia, quarum alteram C. Aquilii vereor, alteram metuo. eloquentia Q. Hortenſii, ne me dicendo impediat, non nihil vereor: gratia Sexti Neuii, ne Quintio noceat, id vero non mediocriter pertimeſco, nec hoc tantopere querendum videtur, hæc ſumma in illis eſſe, ſi in nobis eſſent ſaltem mediocria. Verum ita res ſe habet, vt ego qui nec vſu ſatis, & ingenio parum poſſum, cum patrono diſertiſſimo comparer, & P. Quintius, cuius tenues opes, nullæ facultates, exiguæ amicorum copiæ ſunt, cum aduerſario gratioſiſſimo contendat. [In contemptionem adducemus, ſi ignauiam, inertiam, deſidiam, luxuriam aduerſariorum proferemus) Quale illud in Vatinium teſtem principium eſt. Si tua tantummodo, Vatini, quid indignitas poſtularet, ſpectare voluiſſem, feciſſem id, quod his vehementer placebat, vt te, cuius teſtimonium propter turpitudinem vitæ, ſordeſq. domeſticas nullius momenti putaretur, tacitus dimitterem. Nemo enim horum te refutandum, vt grauem aduerſarium, aut ita rogandum, vt religioſum teſtem arbitrabatur. ſed fui paulo in te intemperatior fortaſſe quã debui, odio enim tui, in quo & ſi omnes

ſi omnes

ſi omnes propter tuum in me ſcelus ſuperare debeo, tamen ab omnibus pene vincor, ſic ſum incitatus, ut cum te non minus contemnerem quam odiſſem, tñ vexatum potius quam deſpectum vellē, dimitterem. [Ab auditorum perſona beneuolentia captatur. ſi res illorum fortiter, ſapienter &c.) Quale Darii illud, apud Q. Curtium: Sic eum ignauis, & plurimis, qualemcunq; vitam honeſta morte æſtimantibus, fortuna iuxiſſet, tacerem potius quã fruſtra verba cõſumerem. ſed maiore quam vellem documento, & virtutem veſtrã expertus, magis etiam cõfiteri debeo, vt dignus talibus amicis ſim, quam dubitare, an veſtris ſimilis adhuc ſitis. [Si res eorum fortiter, ſapiẽter, manſuete, magnifice iudicatas proferemus) Vt ipſe Cicero. Si P.C. veſtris in me immortalibus, fratremq; meũ liberoſq; noſtros meritis parũ vobis cumulate gratias egero, quæſo obteſtorq; ne vitę noſtræ potius quam magnitudini veſtrorũ beneficiorum id tribuendum putetis. Quæ tanta enim poteſt exiſtere vbertas ingenii! quę tanta dicendi copia? quod tam diuinum atque incredibile genus orationis? quo quiſquam poſſit veſtra in nos vniuerſa promerita non dicã complecti orando, ſed percenſere numerãdo? qui mihi fratrem optatiſſimum, me fratri amantiſſimo, liberis noſtris parentes, nobis liberos, qui dignitatem, qui ordinẽ, qui fortunas, qui ampliſſimam remp. qui patriam, qua nihil poteſt eſſe iucundius, qui deniq; noſmetipſos nobis reddidiſtis. Quod enim tempus erit vnquam, quo veſtrorum in nos beneficiorum memoria ac fama moriãtur? [Si quę de his exiſtimatio, quę iudicii expectatio ſit aperiemus) Quale Apuleii illud de Magia. Certus equidem eram, proque vero obtineam maxime, Claudi, quiq; in conſilio eſtis, Sicinium Aemilianum ſanè notiſſimę temeritatis accuſationem noſtri prius apud te cœptam, quam apud ſe cognitam, penuria criminum ſolis conuiciis impleturũ, quippe inſimulari quiuis innocens poteſt, reuinci niſi nocens non poteſt. Quo ego vno pręcipue cõfiſus, gratulor mediusfidius, quod mihi copia, & facultas te iudice obtigit purgandę apud imperitos philoſophię. [A rebus ipſis beneuolum faciemus auditorem, ſi cauſam noſtram laudando extollemus, & aduerſarium per contemptionem deprimemus) Quale quarti eſt huius libri totum omnino exordium. [Tria ſunt tempora, quibus vti principio non poſſumus, quę diligenter ſunt conſideranda, aut cum turpem cauſam habemus, hoc eſt, cum ipſa res animum auditoris alienat à nobis, aut cum animus auditoris perſuaſus videtur ab his eſſe, qui ante contra dixerunt) In aliis pręceptis Rhetoricis. Inſinuatione igitur vtẽdum, inquit eſt, cum admirabile genus cauſę eſt, hoc eſt, vt ante diximus, cũ animus auditoris infeſtus eſt. Id autem tribus ex cauſis fit maxime. ſi aut ineſt in ipſa cauſa quędem turpitudo, aut ab his, qui ante dixerunt, iam quidã auditori perſuaſum videtur, aut eo tempore locus dicẽdi non datur, cum iam illi quos audire oportet, defeſſi ſunt audiendo. Nam ex hac quoque re non minus, quam ex primis duabus in oratore nonnunquam animus auditoris offenditur. Docuit ſupra Cicero, in principiis tria à nobis adhibenda eſſe, vt aut beneuolos, aut attentos, aut dociles faciamus auditores. Idem & in inſinuatione faciendũ eſt. ſed ſecus, in principiis enim id aperte faciemus: in inſinuatione autem occulte, & quibuſdam circuitionis, nec in alio cauſę genere, niſi in admirabili. per qđ etiã turpe datur intelligi, vt ſupra ex eius interpretatione colligi ſatis potuit, & tunc cum audientiũ animi erunt vehementer offenſi, oſtenditque quibus potiſſimum rebus offenſos iudicũ animos poſſimus agnoſcere. Si cauſa turpitudinem habebit, exordiri poterimus his rationibus, & quæ ſequuntur) In aliis, præceptis: Si cauſæ, inquit, turpitudo contrahet offenſionem aut pro eo homine in quo offenditur, alium hominẽ, qui diligitur interponi oportet: aut pro re in qua offenditur, aliã rem quæ probatur: aut pro re hominem, aut pro homine rem, vt ab eo quod odit ad id, quod diligit auditoris animus traducatur & diſſimulare id te defenſurũ quod æſtimaris. Deinde cum iam melior factus erit auditor, ingredi. Pedetẽtim in defenſionem, & dicere ea quæ indignentur aduerſarii, tibi quoq; indigna videri. Deinde cum lenieris eum, qui audiet, demonſtrare nihil pertinere eorũ ad te, & negare te quidquam de aduerſariis eſſe dicturum, neque hoc, neq; illud, vt neque aperte lædas eos, qui diliguntur, & tamen id obſcure faciens quoad poſſis alienes ab eis auditorũ voluntatem, & aliquorum iudicium ſimili de re, aut auctoritatem proferre imitatione dignam. Deinde aut eandem, aut cõſimilem, aut maiorẽ, aut minorem agi rem, in præſenti demonſtrare. Hic, Turpis aut res erit, inquit, aut perſona. ſi perſona turpis fuerit, aut alium hominem ſubiicies, qui amatur aut rem pro perſona. Denique ſi res turpis fuerit, aut aliã rem quæ honeſta eſt ſubiicies, aut pro re hominem. Illic vero dicit. ſi genus turpe ſit, hominẽ non rem, aut rem non hominẽ ſpectari debere. dicendum nobis. Hæc igitur pręcepta ab illis pene nihil in hoc differunt, ſed nobis ſubaudiẽdum eſt. ſi vtrunq; turpe fuerit, & res, & perſona. commodum eſſe cauſas nõ ſuſcipere, tamẽ ſi quid leuiter turpe fuerit, poſſe ſuſcipi. Deinde adiicere, ea quæ aduerſariis diſpliceant, tibi non diſplicere, ſed nihil horum ad tuum negocium pertinere, mirarique te dicas, cur tam fœtida dicant, & occulte de aduerſariis detrahendo rem amplificabimus. Deinde, inquit, de ſimili negocio aliquorum iudicum afferre oportebit exemplum, ne nouum id eſſe videatur. Animaduertendum hic eſt, vt in inſinuatione quatuor locis præceperit beneuolentiam comparari poſſe. i. ab ipſa cauſa, à noſtra perſona, ab aduerſariorum, à iudicum. A cauſa dixit poſſe beneuolentiam comparari, vbi ait hominem non rem, aut rem non hominem ſpectari oportere. A noſtra perſona, cum ait: aut non placere nobis ipſis, quæ facta dicantur ab aduerſariis, & eſſe indigna, aut nefaria. Deinde pedetentim cum rem auxerimus, nihil ſimile nobis factum eſſe oſtendemus. Ab aduerſariorum vero perſona quemadmodum beneuolentiam comparemus oſtendit, cum ait: Item ſi negabimus nos de aduerſariis, aut de aliqua re dicturos, & tamen occulte dicemus interiectione verborum. Poſtremo docet, vt à iudicum perſona beneuolentiam comparemus, cum ait: Aut aliquorum iudicum de ſimili cauſa aut de eadem, aut de minori, aut de maiori proferemus. Verum quod ait, ac ſimili cauſa, aut de minori, aut de maiori, imitatione dignum eſt, vt poſt exemplum facienda ſit comparatio. Comparatio porro nunc à pari, nunc à maiori, nunc à minori fiat neceſſe eſt. His igitur rationibus oſtendit, ſi per cauſę turpitudinem auditores offenſi extitiſſent, quibus modis ab his poſſit beneuolentia comparari. Si perſuaſus auditor fuerit. i. ſi oratio aduerſariorum auditoribus fidem fecerit: neque enim non facile ſcire poterimus, quoniam non ſumus neſcii quibus rebus fides fieri ſoleat. [Ergo ſi fidem factam putabimus, his nos rebus inſinuabimus ad cauſam, de eo quod aduerſarii firmiſſimum ſibi adiumentum putarunt, primum nos dicturos pollicebimur, aut ab aduerſarii dicto exordiemur, & ab eo maxime, quod ille nuperrime dixerit: & quod ſequitur) In aliis præceptis ita reliquit. Sin oratio aduerſariorum fidem videbitur auditoribus feciſſe, idque ei qui intelligit quibus rebus fides fiat, facile erit cognitu, oportet aut de eo quod aduerſarii ſibi firmiſſimum putarint, & maxime hi, qui audient probarint, primum te dicturum polliceri, aut ab aduerſarii dicto exordiri ab eo potiſſimũ, quod ille nuperrime dixerit, aut dubitatione vti, quid primum dicas, aut cui potiſſimum loco reſpondeas, cum admiratione. Nam auditor cum eum quem aduerſarii perturbatum putant oratione, videt animo firmiſſimo contradicere paratum, plerunq; ſe potius temere aſſenſiſſe, quam illum ſine cauſa confidere arbitratur. Hoc dicit, ſi oratio aduerſariorum dictis fidem fecerit, & ideo iudices videntur ab alienati, tribus modis beneuolentiam comparamus, ſi aut ab eo argumento quod ſibi firmiſſimum crediderant aduerſarii, te dicturum eſſe promittas, aut ſi ab eo dicto incipias, quod aduerſarius nuper dixerit: aut ſi, inquit, cum admiratione dubites, cui potiſſimum reſpondeas quæſtioni. nec enim, inquit, cognitu difficile erit, an perſuaſus iam ſit auditor: aut, inquit, cum riſu reſpondẽtes hominis admirabimur audaciam. Hic Ciceronianis verbis Quintiliani adiiciam ſententiam. Par eſt, & quid in hac re ſummi ſcripſerint ſenſerintq. oratores, auditores quoq; mecum intelligant quod vtiliſſimum fore cenſuimus. Inſinuatio, inquit, ſurrepit animis maxime, vbi frons cauſa non ſatis honeſta eſt, vel quia, res ſit improba, vel quia hominibus parũ probetur, aut facie quoq; ipſa præmitur, vel inuidioſa conſiſtentis ex diuerſo patroni aut patris, vel miſerabilis ſenis, cæci, infantis. Et quidam, quibus aduerſus hæc modis ſit medendum, verboſius tradunt, materiaſq. ipſi ſibi fingunt, & morem actionum perſequuntur. Sed hæc cum oriantur ex cauſis quarum ſpecies cõſequi omnes non poſſumus, niſi generaliter comprehendantur, in infinitum ſint extrahenda quare ſingulis cõſilium cum propria ratione naſceretur. Aliis in vniuerſum præceperimus, vt ab his quæ lædunt, ad ea quæ proſunt confugiamus ſi cauſa laborabimus, perſona ſubueniat: ſi perſona, cauſa: ſi nihil quod nos adiuuet, erit quæramus quid aduerſarium lædat. nã vt optabile eſt: plus fauoris mereri: ſic proximum, odii minus. In his, quæ negari non potuerint, elaborandum. vt aut minora, quam dictum eſt aut alia mente facta, aut nihil ad

præſentem quæſtionem pertinere, aut emendari poſſe peniten tia, aut ſatis iam punita videantur. Idq. agere aduocato, q̃ litigatori facilius, quia & laudat ſine arrogantiæ crimine, & aliquando etiã utiliter reprehendere poteſt. Nam ſe quoque mouen interim finget, vt pro Rabirio Poſtumo Cicero, dũ aditus ſibi ad aures faciat, & auctoritatem induat vera ſentiẽtis, quo magis credatur, uel defendenti eidẽ, vt negãti. ideoq. hoc primum intuemur litigatoris an aduocati pſona ſit vtendũ, quoties vtrunque fieri poteſt. His etiã de cauſis inſinuatione videtur opus eſſe ſi aduerſarii actio iudicum animo: occupauerit. [Si defeſſi erunt audiendo, ab aliqua re quę riſum mouere poſſit, exordiemur, & quæ ſequũtur) In aliis præceptis ita religens Sin auditoris ſtudiũ defatigatio abalienabit à cauſa, te breuius q̃ paratus fueris eſſe dicturum, commodum eſt polliceri. non imitatorum aduerſarium. Sin res dabit, non inutile eſt ab aliqua re noua, aut ridicula incipere, aut tempore quæ nata ſit, quod genus ſtrepitu, acclamatione, aut iã parata, quæ vel apologum, uel fabulã, vel aliquam contineat irriſionem. aut ſi rei dignitas adimet iocandi facultatem, aliquid triſte, nouũ, horribile, non incõmodum eſt ſtatim inijcere. Nam vt cibi ſatietas, & faſtidium, aut ſubamara aliqua re releuatũ, aut dulci mitigatur, ſic animus defeſſus audiendo, aut admiratione integratur, aut riſu renouatur. Si forte iudices defatigati fuerint multos audiendo, primum, inquit, captare beneuolentiã oportebit, rebus nouis, uel rediculis, riſum iudicibus mouentibus, ſicut ab apologo, vel quacunque fabula, quæ propoſito conducat noſtro. Et hoc duplici modo, aut ex tempore, ſi forte clamor aut ſtrepitus aliunde fuerit exortus, aut cogitatis paratisq. literarum inuerſione, & luminatione verborũ, ceterisq. rebus, quæ nouitate, aut iucunda inuentione animi quoque modo fulcient audientes. Vrbanitas enim oportuna reficit animos, & vndecunque petita iudicis voluptas leuat tædiũ. Preterea ſi polliecebimur, nos breuius q̃ futuri eramus, eſſe dicturos, & aliter ac alii ſoleant. [Exordiemur ab apologo, fabula, uerſiſimili, imitatione, deprauatione, inuerſione) Fabulæ ſunt, quas ferè videmus extitiſſe ex Phedris Medeis, Clytẽneſtris, aliisq. ſimilibus. Apologi ſunt ex rebus humilibus compoſitæ quædã formę ac ſpecies ad viuendum, quales Aeſpicæ fabulæ ſunt, velut de mure, & leone fabula. [Veriſimili) Quia ſunt, & nullo modo veriſimiles. [Imitatione) Si nos aliquem imitari aut non imitari aduerſarium de teſtando ducemus. [Deprauatione) Deprauando, quæ aduerſariis dicta uel facta ſunt. [Inuerſione) Inuertemus) Inuertemus uerba: vt, Pudicum ne uocem quem vos impudicem noſtis. [Ab ambiguo) Quod utroq; verſus capi poſſit, ut, ſignis hic hodie factus eſt. nam ab hoc & clarum, & infame poſſimus annotare. [Suſpicione) Vt ſi dicat; quot hic doli lateãt adhuc neſcitis. [Irriſione) cum aduerſarii obiecta irridemus. [Stultitia) Cum eoſdem uideri ſtultos, quod minus prudenter quæ dixerunt excogitarunt, videri uolumus. [Exuperatione) Cum quæ ipſi fecerint mala noſtris antecedãt, aut quæ dixerunt longe exuperent quæ facta ſunt, ne per hoc falſæ eſſe deprehendantur. [Collatione) Cum conferimus noſtra cum aduerſariis. [Literarum mutatione) Vt, Beneficium ſe contuliſſe refert, quod huic grande veneficium fuit. [Præterea expectatione) Si expectandum aliquantum eſſe. [Abiectione) Si quid abiiciendum, quod minus uerũ ſit. [Similitudine) Si ſimile, quod dicimus, alicui cõtigiſſe dicamus. [Nouitate) Si nouum, & inuſitatum, inauditumq. item dicas, quod aduerſarii obiiciunt, aut quod poſcant ſibi. [Hiſtoria) Alicuius rei lepida narratione. [Verſu) Vt pote in ſoluta oratione inuſitato, neque noua, euigilanter erigetur auditor. [Aut ab alicuius interpellatione) Si quis loquentem interruperit. [Aut irriſione) Si exhilarati cõſurgamus in aduerſarium, illudq. plane tenendũ in primis erit ſi negocii dignitas patietur, riſum uel iocũ moueri oportere. Sin tale fuerit negocium, ut nec iocandum, nec ridendum ſit, à re reliqua tristi ſic utraque incipere commodiſſimum eſſe, nam ut cibi faſtidium nunc dulci re nunc ſubamara releuatur, ita audiendi ſtudium apud iudices nunc ridiculis rebus, nunc aſperioribus redintegratur. ſed iam quo inſinuationis tractatio clarior fiat, exemplis, vt de principiis fecimus, quo modo, id poterimus, illuſtremus, idq a principio ordiamur. Ait enim Cic. hominem non rem, aut rem non hominem, huiuſmodi apud ipſum pro M. Cœlio eſt. Si quis iudices forte nunc adſit ignarus legem iudiciorum, conſuetudinis noſtræ, miretur profecto, quæ ſit tanta atrocitas huius cauſę, quod diebus feſtis, ludisque publicis omnibus negociis forenſibus intermiſſis, unum hoc iudicium exerceatur, nec dubitet, quin tali facinoris reus arguatur, ut eo neglecto ciuitas ſtare non poſſit. idem cum audiat eſſe legem, quæ de ſeditioſis conſceleratisque ciuibus, qui armati ſenatum obſederunt, magiſtratib. vim attulerunt, rempub. oppugnarunt, quotidie quæri iubeat, legem non imploret: crimen quod verſetur in iudicio requirat, cum audiat nullum facinus, nullam audaciam, nullam vim in iudicium uocari: ſed adoleſcentem illuſtri ingenio, induſtria, gratia accuſari ab eius filio, quem ipſe in iudicium, & vocet & vocarit, oppugnari autem opibus meretriciis. Hic licet animaduertere ut a principio iudices occuparit, ne diebus feſtis, ludisq. publicis, turpe de aliquo fieri iudicium putent, & quã res turpis ſit, tam honeſtum de quo diceretur videri poſſe. deinde ut docilitatem cum attentione capiet, cum & crimen, & criminis pondus explicet. Cum autem ſubiicit, Aut aliquorũ iudicium de ſimili cauſa: huius apud ipſum, exemplum pro L. Cornelio hoc luculentiſſimum eſt ſi auctoritates patronorum in iudiciis ualent ab ampliſſimis uiris: dicta L. Cornelii eſt defenſa eſt ſi vſus, aperitiſſimis uiris. ſi ingenia, ab eloquentiſſimis ſi ſtudia, ab amiciſſimis, & cum beneficiis cum L. Cornelio, tum maxima familiaritate coniunctis. Quæ ſunt igitur meæ partes auctoritatis tantæ, quanta uos in me eſſe voluiſtis iuſſus mediocris ingenii, minime voluntati parens, nam ceteris à quibus eſt deſertus, hunc debere plurimum video. Ego quantum ei debeam, alio loco oſtendam. principio orationis hoc oppono, me oĩbus, qui amici fuerunt ſaluti meæ, & dignitati, ſi minus ad ferendam gratiam ſatisfacere potuerimus, ad prædicandam, & habendam certe ſatis eſſe facturum. Quę fuerat heſterno die Cn. Pompeii grauitas in dicendo iudices, quæ facultas, quæ copia, non opinione tacita veſtrorum animorũ, ſed perſpicua admiratione declarari videbatur, nihil enim unquam audiui quod mihi de iure ſubtilius dici videretur, nihil de memoria nihil de more, de exemplis acutius, nihil peritius de fœderibus, nihil de illuſtriore auctoritate, de bellis nihil de repub. grauius, nihil de ſe ipſo modeſtius, nihil de cauſa crimine ornatius, ut iam mihi uerum videatur illud eſſe quod nonnulli literati, ac ſtudiis doctrinisq. dediti, quaſi quoddam incredibile dicere putabantur, ei qui oẽs aĩo virtutes cõprehendiſſet, omnia quæ uellet facile tractaret. Quæ enim in L. Craſſo potuit homine nato ad dicendi ſingularem quandam facultatem, ſi hanc cauſam ageret, maior eſſe vbertas, varietas, copia, quàm fuit in eo, qui tantum impartire huic ſtudio temporis, quantum ipſe qui à pueritia vſq; ad hanc ætatem a continuis bellis, & victoriis conquieuit, quo mihi difficilior eſt hic perorandi locus. Etenim ei orationi, quæ non prætervecta ſit aures veſtras, ſed in animis omnium penitus inſederit, vt plus voluptatis ex recordatione illius orationis, quàm non modo eſt mea, ſed ex cuiuſcunque oratione capere poſſitis, ſed mos eſt gerendus non modo Cornelio cuius ego uoluptati in eius periculis nullo modo deeſſe poſſum, ſed & Cn. Põpeio, qui ſui facti ſui beneficii uoluit me eſſe vt apud eoſdẽ uos iudices nuper alia cauſa fuerim, & prædicatorem, & auctorem. Longiores in horum exemplis exordiorũ ſumus, non quin intelligeremus, neminem qui præcepta det eloquentiæ, id proſequi: ſi quidem modo ſuum oſtendant ingenium, ſatis eſſe fortaſſis ducunt, ceterorum curam linquentes diſcentibus. ſed vt rudibus adhuc hanc præceptionem oculis ſubiiciamus, & plus vtilitatis, quam oſtentationis afferamus, aut uoluptatis. Ex hoc. n. Ciceronis initio, ante cauſæ expoſitionem, quanta iudicum ex Pompeii laudibus attentio comparata ſit, ut ſe non male feciſſe in eam, quàm Pompeius, defendendam cauſam complectatur facile cognoſci potuit. [Item ſi negabimus, nos aduerſarius, aut de aliqua re dicturos, & tamẽ occulte dicemus interiectione uerborũ) Quale illud apud Q. Curtiũ ad Alexandrũ. Tum Pœnus, Dii prohibeant, inquit, a nobis impias mentes, & profecto prohibent. idem animus eſt tuis, qui ſemper fuit, ire quo iuſſeris, pugnare, periclitari, ſanguine noſtro commendare poſteritati tuum nomen. Proinde ſi perſeueras, inermes quoque, & nudi, & exangues utcunque orbi, cordi eſt, ſequimur, vel antecedimus. ſed ſi audire uis non fictas tuorum militum uoces, uerum neceſſitate ultimas expreſſas, &c. hic Pœnus nolle ſe contra Alexandri ſententiam dicere profeſſus, latenter tamẽ id inſinuat. [Aut ab aduerſarii dicto exordiemur, aut ab eodem maxime, quod ille nuperrime dixerit, aut dubitatione utemur quid potiſſimum dicamus) Tale Ciceronis pro Quinto Ligario exordium eſt. Nouum crimen, C. Cæſar, & ante hunc diem inauditum propinquus meus ad te, Quinto Tubero detulit, Quintum Ligarium in Africa fuiſſe, idque C. Panſa præſtanti uir ingenio, fretus fortaſſe ea familiaritate quæ eſt ei tecum, auſus eſt confiteri. itaque quo me

vertam neſcio. paratus enim veneram, cum tu id neque per te ſcites, neq; aliunde audire potuiſſe, vt ignoratione tua ad hominis miſeri ſalutem abuteret, ſed quoniam diligētia inimici inueſtigatum eſt. id quod latebat, confitendum eſt, vt opinor, pteſertim cum meus neceſſarius C. Panſa fecerit, ut id iam integrū non eſſet, omiſſaq. controuerſia omnis, oratio ad miſericordiā tuam conferenda eſt, qua plurimi ſunt conſeruati, cū à te non liberationem culpæ, ſed errati veniam impetrauiſſem habes igitur Tubero, quod eſt accuſatori maxime optandum, confitentē reum, ſed hoc confitentem, ſe in ea parte fuiſſe, qua te virum omni laude dignum patrem tuum. Itaque prius de veſtro delicto cōfiteamini neceſſe eſt, quàm Ligarii vllam culpam reprehēdatis. Videmus, quam ſe imparatum ad hanc cauſam acceſſiſſe Cicero diſſimulauerit, & quod in cauſa potiſſimum fuit. primum ſumpſerint confutandū, precibusq. & miſeratione diluendum ad dubitationes præmittens. [Ab aliqua re quę riſum mouere poſſit incipiemus) Quale illud ipſius Ciceronis eſt, in Clodium. Heſterno die P.C. cum me & veſtra dignitas, & frequentia equitum Romanorum, quibus ſenatus dabatur, magnopere cōmouiſſe, putaui mihi reprimendam eſſe P. Clodii impudicans pudicitiam, cum is publicanorum cauſam ſtultiſſimis interrogationibus impediret, P. Tullioni Siro nauaret operam, atque ei ſe, cui totus uenierat, etiam oobia inſpectantibus uendicaret. Itaq; hominē furentem exultamq. continui, ſimul ac periculum iudicii intendi duobus ineptiis verbis omnem impetum gladiatoris, ferocitatemq. compreſſi. Attamen ignarus ille, qui cōſules eſſent, exanguis atq; ęſtuās, ſe ex curia repente proripuit, cū quibuſdam fractis iam atque inanibus minis, & cū illis Piſoniani temporis Gabinianiq. terroribus. quem cum egredientem in ſe quod cepiſſem, cepi equidem fructum maximum, & ex cōſurrectione omnium, veſtrū & ex comitatu publicanorū. Sed recors repente, ſine ſuo vultu, ſine colore, ſine uoce conſtiterat, deinde reſpexit, & ſimul ad Cn. Lentulum conſulem aſpexit, concidit in curiæ pene limine quanta arte, dum artem fugere videri vult. hæc enarrat, vulgari, eaq. humilitate compoſitionis, vt rem ipſam intueri nos quoque uideamur. [Irriſione, ſtultitia) Cuiuſmodi illud. Iam ne ſentis bellua, iam ne ſentis quæ ſit hominum querela frontis tuæ? nemo queritur, Syrum neſcio, quē de grege noui tiorum factum eſſe conſulem, non n. color iſte ſeruilis, non piloſæ, non dentes putridi deceperunt, oculi, ſupercilia frons. vultus denique totus, qui ſermo quiddā tacitus mentis eſt, hic in errorem homines impulit, hic eos quibus erat ignotus, decepit hos fefellit. hic in fraudē induxit, pauci iſta tua luculenta vicia noramus. pauci tarditatem ingenii, ſtuporem, debilitatēq, linguæ, nunquam erat audita uox in foro, nunquam periculū factum aut militiæ, aut domi. obrepſiſti ad honores errore hominum, cōmendatione famoſarum imaginum, quarū ſimile habes, nihil præter colorem. [Collatione) Vt illud. Si quantum in agris locisq. deſertis audacia poteſt, tantum in foro atq; in iudiciis impudentia valeret. non minus in cauſa cederet A. Cęcina Sex. Ebutii impudentiæ, quantum in ui facienda ceſſit audaciæ [Hiſtoria) Quale eſt. Cum multa, Pōtifices, à maioribus noſtris diuinitus inuenta atque inſtituta ſunt, tum nihil præclarius, quam ꝙ vos eoſdem, & religionibus deorum immortalium, & ſummæ reip. præeſſe voluerunt, vt ampliſſimi, & clariſſimi ciues remp. bene gerēdo. Pontifices religiones religionibus ſapienter interpretando, remp. conſeruarent. Quod ſi vllo tempore magna cauſa ſacerdotū P.R. iudicio ac poteſtate verſata eſt, hæc profecto tanta eſt, ut omnis reip. dignitas, omniū ciuiū ſalus, vita, libertas, aræ, faſces, dii penates bona fortunæ, domicilia veſtræ ſapientiæ fidei poteſtatiq. cōmiſſa creditaq. eſſe videātur. [Aut ſi pollicebimur aliter ac parati fuerimus, nos eſſe dicturos) Quale Ciceronis pro Ligario ſupra recenſuimus exordium, quo præcepta de exordiendi rationibus clariora fierent, exēpla non quidem omnium ſubiecimus. quod cum immenſa res ſit, fieri non poteſt, & ſi fieri etiā poſſit, hoc onus hic ſumere non liceat, ſatis enim vnicuique factū eſt, ſi iter commonſtratum, cum perpetuo dux & pręuius eſſe nō poſſim. [Inter inſinuationem, & principiū hoc intereſt) Hoc dicit, principium ab inſinuatione hoc differt, quod per principium apertè beneuolentiā attentionemq. captamus, & docilem facimus auditorem, inſinuatione autē hæc omnia occulte, & per diſſimulationem. deniq; hæc tria in exordio fieri diximus, nō quin in tota oratione id fieri oporteat, ſed ꝙ in exordio plus ceteris partibus deſideretur [In exordienda cauſa eſt obſeruandū, vt leuis ſit ſermo, vt vſitata verborū conſuetudo, vt nō apparata oratio eſſe videatur) In aliis præceptis rhetoricis, loquit. Exordium ſententiarū, & grauitatis plurimum debet habere, & omnino omnia, quæ pertinent ad dignitatem, in ſe cōtinere, propterea q. id optime faciēdum eſt, quod oratorem auditori maxime comendat, ſplendoris, & feſtiuitatis, & concinnitudinis minimum, propterea ꝙ ex his ſuſpicio, quædam apparationis atq; artificioſę diligentię naſcitur. quæ maxime orationi fidē, oratori adimit auctoritatē. In exordio, inquit, nihil ſplendidū, nihil diligenter accuratum habere debemus, ne ipſa dicēdi diligentia diffidentia negocii demonſtremus. Veruntamē ſententiarum grauitate refertum eſſe oportebit. Sed hic Quintiliani non præteribo ſententiam, cum & ipſe orator ſit nō contemnendus, & dicendi magiſter eruditiſſimus, ac præceptionū acutiſſima diligentia ſua tantum emineat, quantum fortaſſe ipſe Cicero dicendi facultate antecedat. Multū, inquit, gratiæ exordio ideſt, quod ab actione diuerſæ partis materiā trahit, hoc ipſo, quod nō cōpoſitum domi, ſed ibi atq; nunc natum, & facilitate famā ingenii auget, & facile ſimplicis ſumptiq. ex proximo ſermonis fidem quoque acquirit, adeo vt et ſi reliqua ſcripta atque elaborata ſunt, tamē plerunq; videantur videatur tota eſſe tēporalis oratio, cuius initium nihil pręparatū habuiſſe manifeſtum eſt, frequētiſſime vero procemiū decebit, & ſententiarum, & cōpoſitionis, & vocis, & vultus modeſtia, adeo vt in genere cauſæ etiā indubitabib fiducia ſeipſa nimium exerere non debeat, odit. n. iudex litigantis ſecuritatem, cumq; ius ſuum intelligat, tacitus reuerentiam poſtulat. Nec minus diligenter, ne ſuſpecti ſimus vlla parte, vitandum eſt, propter qđ. minima oſtentati debet in principiis cura. quia viderur omnis ars docentis cōtra iudicē adhiberi, ſed illud ipſum curare, ſummæ artis eſt. nam id ſine dubio ad omnibus, & quam optime præceptum eſt, uerum aliquatenus temporum cōditione mutatur quia iam quibuſdam iudiciis, maximeq. capitalibus, aut apud centum uiros ipſi iudices exigunt ſolicitas & accuratas actiones, contemniq. ſe, niſi in dicēdo etiā diligentia appareat, credunt, nec doceri tantum, ſed etiam delectari nolunt. & eſt difficilius huius rei moderatio, quæ tū tentari ita poteſt, vt videamur accuſare, non callide dicere. Illud ex præceptis veteribus monet, ne quod inſolens verbum, nec audacius tranſlatū ne ue aut obſoleta vetuſtate. aut poetica licentia ſumptum in principio deprehendatur. [Vitium exordium eſt, quod in plures cauſas poteſt accōmodari, quod vulgare dicitur) Vitia, inquit, certiſſima exordiorū ſunt, quæ ſummopere vitare oportebit, vulgare, commune, commutabile, apparatum, longum, ſeparatum, tranſlatum, contra præcepta. Vulgare eſt. quod in plures cauſas poteſt accommodari, idq generale dicitur principium, & quod non vnius, ſed omnium poteſt eſſe cauſarū. ſi ſic incipias: Deum ego Optimum Maximumq. aut vellem, ſi fieri poſſet iudices. [Item vitioſum eſt quo nihilominus aduerſarius poteſt vti, quod commune appellatur) Commune eſt, inquit, quod nihilominus in hanc quam aliam contrariam partē cauſæ poteſt conuenire. Inter vulgare. & commune hoc intereſt, ꝙ vulgare omnium controuerſiarum eſt, commune in eadem controuerſia utriuſque partis itaque commune, vtpote ſpecies, includitur, vulgare, autem, generale eſt. [Item id, quo ea contrario leuiter commutato, aduerſarius poteſt uti) Eſt, inquit, commutabile exordium, quod ab aduerſariis commutato uerbo uel addito poſſit in parte cōtraria commutari. [Item uitioſum eſt, quod nimium apparate compoſitum eſt) De hoc longius ſupra diſputatum. [Aut nimium eſt longum) Quod pluribus verbis aut ſententiis, vltra quàm ſatis eſt labitur, ne oratio in caput ſurrexiſſe videatur. [Et quod ex ipſa cauſa natum non videtur) Vt proprie cohæreat cum narratione. Vitioſum, inquit, eſt, quod ſeparatum nominatur, cum non propriis negocii, neq; eius cauſæ, de qua agit ſit. Vt ſi homicida tibi accuſandus ſit. & tu ab adulterii facinoribus exordium ſumas. [Aut quod neq; beneuolum, neq; docilem, neque attentum facit auditorē) Hoc duobus modis fieri poteſt. Primum, cum aliud cōficis, quam genus cauſa poſtulat. Vt ſi attentum facere uelis auditorem, & cauſa, primum beneuolentiā deſideret, aut cum res inſinuationē poſtulet. & exordio vtaris, idque tranſlatum nominatur. Deinde cum omnino nec docilem, nec attentum, nec beneuolum facis auditorem, quod contra præcepta nominatur.

Qvod græce προοίμιον) Gręcorum uocum ἔτυμον, & proprietatem exponit docte Fabius, cap. eod. [Si turpe genus) Vt ſi pro ebrietate dicatur. [Vel nō vti principio) Negant hoc oratorum pręcipui, qui non putāt ita nude irrumpendum ad orationes, ſine præparatione auditorū, qđ & ignauiam dicentis, & confidentiam eius deſignet. In foro tamen & LONG.

indicus

Iudiciis locum aliquem habere videtur, quoties tanta iudicis feſtinatio eſt, vt moram nullã patiatur, aut auditorum animi tales ſunt, vel ira, vel odio, vt mox caput cauſæ audire ſe velle cõclament. In ſcholaſticis autem diſputationibus, & declamationibus ſecus fieri debet, quia auditores habemus dicti audientes. Sed & hoc admonendum duxi, in quo plerique omnes noſtro ſeculo qui declamant, peccant, exordium non in principio, ſed poſt reliquas partes abſolutas eſſe conſcribẽdum. Nam & Cic. quod primum eſſet dicendum, poſtremo ſolet cogitare, quo vteretur exordio. Qua de re longe doctiſſima quædam in 2. de Oratore. [Tria ſunt tempora) Tria inſinuationis tempora. [Si cauſa turpitudinem) Vt ſi pro Sulla dicamus. [Interſectione verborum) i. ἐπιβουλῇ, quæ vox clancularia, & quaſi inſidiatricem verborum rerumq. machinationem ſignificat. [Tũ hoc per exordiũ &c.) addunt aliqui, & epilogum, quod vtriuſque partis eadẽ ſit intẽtio ſaltem quoad beneuolentiã. [Item vitioſum eſt) Vide Lucianum, quo pacto ſcribere hiſtoriam oporteat. [In quo etiam tranſlatum) De cauſa in cauſam.

ASCENSIVS.

Exordiorum duo ſunt gñа. i. qualitatis, videlicet principiũ quod appellat græce προοίμιον, à πρὸ. i. ante, & οἶμος, i. cantilena, quaſi proludium, ſeu præcentus, aut ab οἴμη. i. via, quaſi præuium, ſeu præambulũ, & inſinuatio, quæ nominatur (reperio græce) ἔφοδος. i. acceſſus, impetus, incurſus, inſultus propterea inſidioſus: nam, ἔφεδρος eſt adortior, nihil aũt ad rem facit, quod quidam ἔφοδος interpretantur. Nam ſignificatio non congruit. at ne vox quidem, non n. fœminini eſt gñis, ſicut ἔφοδος, & ἄφοδος, & ita nõ tam eleganter locutus eſſe Cic. quæ ἔφοδος. ſicut quæ ἔφοδος, nominatur. Principium eſt cum vel quo reddimus ſtatim. i. ſine circuitu verborum, & ambagimus animum auditoribus idoneum nobis aut reddimus nobis ita tum animũ auditoris idoneum ad audiendum. Inſinuationem alibi definit ſic. Inſinuatio eſt oratio quadam diſſimulatione, & circuitione obſcure ſubiens auditoris animum, ſed nũc proſequitur narrationem de principio dicens. Id .ſ. principiũ ſumitur, ita vt poſſimus habere auditoris attẽtos, beneuolos, & dociles. Si genus cauſæ &c. Docet exordio vti ſecundum gñа. ſeu qualitates cauſarũ dicẽs. Si nos habemus genus cauſæ dubiũ. i. medium inter honeſtum, & turpe, nos conſtituemus principiũ à beneuolentia. i. ſtatim in principio auditorem, ſed iudicẽ beneuolum efficiemus. ne illa pars turpitudinis, quæ. ſ. altera eſt in dubio, poſſit obeſſe. i. nocere, & afficere, quid. i. aliquid, aut in aliquo, nobis. i. cauſæ, quam defendimus, aut agimus. Si genus. ſ. cauſæ, erit humile. i. abiectum, & vile, vt de re leui aut modica, nos faciemus attentos, oſtendendo, videlicet res paruas, non ſemper parui eſſe momenti, & operæpretium eſſe audire, quę de rebus quantumuis modicis dicturi ſumus. alioquin languidum effecerimus auditorum, & ita fruſtra dixerimus. Si (aut ſin. i. ſed ſi) genus cauſæ erit turpe, quod tñ pro neceſſitate aliquando defendendum eſt, vtendũ eſt inſinuatione, de qua. ſ. inſinuatione nos dicemus. i. diſputabimus, & determinabimus poſterius. i. aliquanto poſt. Ideo aũt vtendum eſt inſinuatione, Ne ſi manifeſte ſtatim in principio fateamur pro re turpi intercedere protinus contemnamur, niſi nacti erimus. i. acquiſiuerimus, quid. i. aliquid, quare. i. quamobre, aut per quod nos criminando. i. accuſando criminis aduerſarios poſſimus capere. i. captare beneuolentiã. ſ. auditorum, aut iudicis. Si genus cauſæ erit honeſtum, tunc ſup. licebit. licitum erit, vti vel non vti principio. Cum. n. res ſit honeſta, poterimus de ea ſtatim in principio loqui, quia tñ de ſe cõmendata eſt, non opus fuerit prolixiore exordio. [Si vti &c.) Quia vti aut non vti principio poſſumus docẽt primo quid faciemus ſi vti volemus dicit ſic. Si in cauſa honeſta vti volemus principio. i. exordio aut oportebit. i. opportunum, & conueniens erit oſtẽdere, quare cauſa ſit honeſta, aut exponere breuiter de quib. ſumus dicturi. Deinde ſi vti noluerimus dicẽs. Si volemus vti principio. i. exordio, & procemio, oportebit capere principiũ. i. initiũ noſtrę orationis (vnde æquiuoce ſumit principium primo ſpecialiter pro exordio, qđ Græci προοίμιον dñt, deinde generaliter pro quolibet initio, primo modo initiæ ſunt orationes, ſine principio ſecũdo nullę) à lege. ſ. generali & promulgata, aut a ſcriptura. ſ. ſpeciali, vt ab obligatione ꝑ pragmaticos, ſeu notarios. [Qm̃ igitur) quia in principio, ſeu exordio ſolet auditor reddi docilis, attentus, & beneuolos, ideo quõ id efficiamus declarat auctor dicens. igitur qm̃ nos q cauſam dicimus aut oramus, volumus habere auditorẽ docilẽ, vt intelligat quæ dicamus, beneuolum vt nobis faueat, & attentũ, vt diligenter audiat nos aperiemus. i. manifeſtabimus, quõ quidq. eorũ poſſit cõfici. i. ex toto & plene fieri, aut abſolui. Proſequitur tñ aliter quam propoſuit. niſi textus inuerſus eſt, quia docet, quomodo attẽtum faciamus prius quam quomodo beneuolum. verum ſciemus, quæ prima ſunt in ꝓpoſito ſolere eſſe vltima in executione, & ideo auctores ſępe aliter proponũt. pręſertim poetę: vt. Arma virũq. cano &c. Præcipue autẽ petimus, vt auditor ſit beneuolus, ſed quia id fieri nequit ꝑ nos niſi fecerimus docilem, & attentum, Ideo eas partes prius declarat dicẽs. Nos poterimus habere auditores dociles ſi nos exponemus ſummã. i. totalem, & vltimã cõpletionem. & vt dicunt continentiam, ſeu tenorem cauſę. i. rei de qua contenditur, & ſi nos faciemus eos attentos. Nam ille eſt docilis. i. aptus vt doceatur, qui vult audire attente. i. cũ animaduerſione. Nos habebimus attentos ſi pollicebimur. i. ſponte promittemus, nos facturos verba. i. mentionem, hoc eſt dicturos, de rebus magnis, nouis inuſitatis, aut ſi pollicebimus nos dicturos de his rebus, quæ pertineant ad remp. aut ad eos ipſos, qui audiũt, aut ad religionem deorum immortaliũ, aut ad pietatem. i. pium deorum, & parentum cultum. Et ſi rogabimus ſupp. eos vt audiant attente. Et ſi exponemus res numero. i. de quot rebus dicturi ſumus, quia vno membro audito libẽter reliqua audimus dum ſcimus quot reliqua ſint, & ſi exponemus, de quibus rebus ſumus dicturi. q a pręlibata materia feſtinamus ad eius cognitionẽ. [Beneuolos auditor &c.) Aperuit quomodo dociles, & attentos faciamus auditorem, nunc docet beneuolũ dicens. quod a quatuor, & primo a perſona noſtra, vt cum ordine aperietur. Ordo autem eſt. Nos poſſumus facere auditores beneuolos quatuor modis (omitti vt adnotauit Valla. ſ. & videlicet. ſed nos addere poſſumus cũ ſignificatio non reſtagretur ſcientes oratorem ſuperfluum, & facile intellectu reſecare, quod grãmaticus ordo reponit, dicamus ergo) . ſ. à perſona noſtra a perſona aduerſariorum, & à perſona auditorum tres enim perſonæ ad contentionẽ neceſſario concurrunt, actor, reus, & iudex. Sed in concionibus agimus interdum contra abſentem in genere demonſtratiuo) & à rebus ipſis. Deinde declarat primum dicens. Nos contrahemus. i. acquiremus beneuolentiam à perſona noſtra, ſi laudabimus, ſine arrogantia. i. modeſte, & ſine iactantia officiũ. i. beneficium, & debitum (vt aiunt) noſtrum, aut referemus quales. i. quantum beneficii, nam moleſtia ſua nemo oſtentat. fuerimus in. i. erga remp. cui prima in terris debetur charitas, in parentes quibus ſecũda, aut in amicos, quibus tertia aut ſi referemus. i. conferemus aliquid in eos ipſos, qui audiũt. ſiue ſit iudex, ſiue ſenatus, ſiue populus. dummodo hæc omnia ſint accõmodata ad eã ipſam rem, de qua agitur. Aliter. n. impertinentia cenſerentur. Item ad conciliandam miſericordiam, ſi nos proferemus noſtra incõmoda. i. damna, & miſerias vt inopiam. i. carentiam opis. i. rerum, & auxilii, ſolitudinem. i. deſtitutionem ab amicis, calamitatem. i. damnum illarum aut ſubortum, & ſi rogabimus, vt ipſi ſint nobis auxilio, & oſtendemus ſimul nos voluiſſe habere ſpem in aliis. ſ. quam in auditoribus. [Ab aduerſariorum &c.) Docet qoomodo ab aduerſariorum perſona captabimus beneuolentiam iudicis, & ceterorum auditorũ, idq. docet fieri poſſe per odii inuidiæ & contemptionis eorum inductionem, & recte quidem, quia vt dicit Saluator noſter Matth. 6. Nemo poteſt duobus dominis ſeruire. Aut enim vnum odio habebit, & alterum diliget, aut vnum ſuſtinebit, & alterum contemnet. Intelligit autem de dominis ſic ſe habentibus, vt qđ vni placet, alteri ſciamus diſplicere, alioqui poſſemus duobus inter ſe contrariis inſeruire, vt ſi duo exercitus ſiti cõficiantur, poſſemus vtrique potum ſubminiſtrare. veruntamen licet ſit gratum fecerimus vtriſque abſolutæ. tamen propter reſpectum mutui odii gratiam amiſerimus. Quod itaque vſu venire ſolet, vt duorum contendentium, qui alterum oderit alteri beneuelit, beneſuadet, vt aduerſarios adducamus in odium iudicis, aut eorum ad quos dicimus. Ordo eſt. Nam exempla commentarii ceteri ponunt. Beneuolentia capiabitur, ſcilicet à nobis perſona aduerſariorum, ſi nos adducemus eos in odium. ſ. iudicis, in inuidiam, in contemptionem. ſ. paſſiuam vnde licet idem ſint contemptus, & contemptio, tamen cõtemptus plus ſonat in actionem, & contemptio in paſſionem. Eſt autem aſyndeton. id eſt ſine coniunctione locutio. Nos rapiemus, id eſt etiam nolentes trahemus in odium, ſi proferemus, id eſt in conſpectum mentalem afferemus quid. i. aliquid eorum factum ſpurce. i. immunde, & abominabiliter ſuperbe, perfidioſe, crudeliter, confidenter. i. cum confidentia, quæ in malum ſonat,

non enim fiducia quæ bona eſt. Maro tamen confudit dicens.

Tanta ne vos generis tenuit fiducia veſtri.

& ſi quid proferemus factū malitioſe, aut ſup. flagitioſe.i.manifeſta inculpatione dignum. Nos trahemus ſup. aduerſarios in inuidiam ſi referemus vim.i.violentiam.potentiam, factionem.i.à communi conſenſu diſcrepans facinus, diuitias incōtinentiam.i.petulātem libidinem. nobilem.i.famę ex magiſtratibus geſtis celebritatem, clientelas.i. clientum multitudinē hoſpitum.i.hoſpitium, qui ſe mutua beneuolentia, ſiue mercede accipiunt ſodalitatē.i.ſodalium, ſeu conuiuarum frequentiā, & affinitates.i.affinium cōtractorum multitudinem, & ſi no a aperiemus eos confidere magis his adiumentis, qua veritati.ſ. cauſæ ſuæ. Nos adducemus ſup. aduerſarios in contēptionem.i.vilipenſionem, ſi proferemus, inertiam i.carentiā artis ignauiam.i.carentiā induſtriæ, deſidiam.i.pigritiam, luxuriam.i.luxum, & ſuperfluam in victu, & amictu, ac libidinoſam vitā aduerſariorum. Aduerte puer vt auctorem imiteris. quomodo diuerſis vtatur verbis rapiemus trahemus, adducemus. Item alterum obliquorū ſæpe ſatis eſſe, vt hic, quia dixit aduerſariorum non dicit aduerſarios, quod ſi dixiſſet aduerſariorū non addidiſſet. [Ab auditorum perſona) Tertio docet captare beneuolentiam à perſona auditorum, quàm prudēter captabimus ne aſſentari, aut adulari videamur, ſed ꝙ res ita exigat nos dicere ſignificemus. Omnes tamen, qui aliquid petituri ſunt id penes eum eſſe ab eqno petant oſtēdunt, vt in ſanctis literis Propheta volens impetrare miſericordiam à Deo dicit. *Miſerere mei deus ſecundùm magnam miſericordiam tuam.* Et Iuno Virgiliana volens obtinere tempeſtatem, inquit Aeneid.1.

Aeole (namque tibi diuum pater atque hominum rex,
Et mulcere dedit fluctus, & tollere vento)
Incute vim ventis &c.

Et Ilioneus ab Didone iuſtitiam ſic orat.

O regina nouam cui condere Iupiter vrbem,
Iuſtitiaq́; dedit gentes frenare ſuperbas, &c.

Ordo eſt, beneuolentia colligetur à perſona auditorum ſi nos proferemus.i.in medium aſſeremus res eorum iudicatas fortiter, ſine formidine potentiæ aduerſariorum ſapiēter, ſine errore iuris, māſuete, ſine proprio odio, & magnifice, ſine ſuſpicione auaritiæ contemptis, videlicet muneribus, quę magnifici reſpuunt. Et ſi nos aperimus.i.manifeſtabimus tāquam rem adhuc in mentibus hominum abſconditam, quæ.ſ.qualis æſtimatio .i.opinio, & quæ.i.qualis expectatio.ſ.totius populi, qui expectat actiuæ, & iudicii, quod expectatur paſſiue, ſit de his.ſ. quæ nos agimus. [A rebus ipſis) Vltimo loco docet beneuolentiam captare à rebus ipſis de quibus agitur dicens. Nos efficiemus auditorem beneuolum à rebus ipſis.ſ.principalibus, vtpote de quibus agitur (nam ipſe per emphaſim ſolet primarium ſignificare, vt Ioue miſſus ab ipſo Aen. 4. q.d. ſummo. Notandum autē licet poſſemus dicere ab rebus ipſis non tñ neceſſe eſſe, quia Cic. dicit à rebus) ſi nos extollemus cauſam noſtram laudando ſup. eam, aut laudando, per laudationē, & deprimemus aduerſariorum ſup. cauſam per contemptionem.i. vilipenſionem, vt Mancinellus recitat, ſunt qui legant per contemptionem, quod vt idem ſentit non abſurdum eſt, non tamen exponam, legens cōtentionē.i.per cōparationem, ſed potius per contentionē colorem rhetoricum.i. per ſententiarum contrariarum inter ſe quaſi litigationē, veruntamen quia hoc loco videtur contentio color (cōtraria.n.ſunt laudare cauſam noſtram, & vituperare aduerſam) ideo quia dixit laudando, potuit hic dixiſſe per contemptionem pro eo quod eſt vituperando. his dictis facit paraſceuem.i. præparationem ad ſequentia dicens. Aperiēdum eſt deinceps de inſinuatione. [Tria ſunt tempora &c.) Docuit vbi, & qñ vti principio liceat, nunc docet quando non liceat, dicens, ꝙ in tribus temporibus. Primo, quando rem turpem habemus, talem, videlicet, quæ ſtatim animum auditoris a nobis alienet. Secundo, quando animus auditoris videtur ab aduerſariis perſuaſus. Tertio, quando defeſſi ſunt auditores alios, qui ante dixerunt audiendo. Et docet quid in ſingulis temporibus faciendum, vt ſuis locis aperiemus. Ordo eſt. Tria ſunt tempora, quæ ſunt conſideranda diligenter. Poſſet videri ſuperflua locutio, quia particulæ. quæ ſunt vocare videntur tria tēpora ſunt diligenter conſideranda, verum nō vacarę, ſed vrgentius quiddam habere, quod agnoſco quidem, ſed vix exprimere poſſem, mihi videntur. Nā hoc dicere innuunt inter omnia tempora, ſunt tria tempora, quæ ſunt diligenter conſideranda. quòd ſi non repeniſſet quæ ſunt nō videretur diffinire numerum, in quibus.ſ. temporibus non poſſumus vti.ſ. directe, principio.i. exordio, propriæ dicto, quod addo, qa dicturus eſt, ſi cauſa turpitudinē habebit exordiri poterimus, &c. Aut cum.i.quando habemus cauſam turpē.i.inhoneſtam.ſ. defendendā cum ipſa res.ſ. quæ accuſatur, alienata nobis animū auditoris. Aut cū animus auditoris videtur eſſe perſuaſus.i.perductus ad aſſentiendum, ab his, qui ante.i.prius contradixerunt.i.oppoſitum dixerunt. hoc eſt ab accuſatoribus. Aut cum.i.qñ.ſ.animus auditoris eſt defeſſus.i.penitus, aut plurimū feſſus audiendo eos, qui ante dixerunt.ſ.ante nos, ſiue ſint aduerſarii noſtri, ſiue alii. Si cauſa turpitudinē habebit. Docet, quod faciendum erit, quādo principio proprie dicto vti non poterimus. Et primo, qñ res turpitudinē habebit. tunc enim quia animus honeſti hominis turpitudini obſeruatur, & in principiis capienda eſt beneuolentia ab auditores, & non conuenit nihil dicere, opus eſt per inſinuationē caute exordiri. Vnde turpitudo triplex eſt, aut rei. ſeu facti tātum aut hominis tātum, aut vtriuſque. Si res turpis eſt, vtpote parricidiū illius Horatii, vnius tergeminia qui ſororem occiderat, quod hoſte interemptum cui deſponſata fuerat fleuerat, cōfugiendū eſt ad hoīem, oſtendendo.n. patriæ libertatis vnicū auctorem, & vnicam patri ſic de patria merito relictam ſobolē. Si cōtra res eſt honeſta, ſed perſona turpis, vtpote leno, fur, ſacrilegus, aut parricida, quia tyrannum occidit. aut vrbē ab inſidiis defendit, aut ciuē conſeruauit, aut proditionem vrbis indicauit, aut alioqui dixerit præmium ſtatutum petit, tunc omnia perſona rē proferemus. Sin vtrunque turpe tam facinus, quam qui id fecit, quo tp̄e miſerrima eſt defenſoris cōditio, ſi tñ aut affinis, aut conſanguineus, aut alioqui neceſſarius, aut amicus eſt hiſanam poterit exordiri. Primo, alia honeſta eius olim facinora prędicando, aut parentes, aut affines optime de reip. meritos, aut coniuges, & liberorum inſontium deſolationē. Secundo, magis turpia aduerſariis obiiciendo, aut à ſimili turpitudine alios fuiſſe abſolutos oſtendemus, aut rem non ita turpem, vt tanto ſupplicio ſit digna, vt futurū ſuſpendio, cum nulla fortunæ bona ſint ſaluti hominis conferenda. Sed hæc ceteri commentarii quid id negocii receperunt aperiant nos ordinē proſequamur qui talis eſt. Si cauſa.ſ. noſtra quam defendimus. (Nā accuſantes liberius loqui poſſumus, callidem tñ Cicero aliquando præmonuit auditorum animos grauius interdum cōmoueri in eos qui turpia facta manifeſte recitant, quā in eos qui ea cōmiſerunt) habebit turpitudinem.ſ.annexā, aut rei, aut perſonæ, aut vtrique, nos poterimus exordiri.i.facere initium dicendi non tñ per principium, aut exordium proprię ſumptum his rōnibus.i.viis, & modis dicendo, aut dicentes oportere hoīem.i.perſonam (ſi perſona honeſta eſt & res cōmiſſa turpis) expectari.i.euidenter inſpici à iudice aut ceteris auditoribus, non rē.i.factum eius, aut ſup. (ſi res eſt honeſta quam petimus, & perſona pro qua turpis) oportere rem & expectari non hoīem, vt quantum boni habeat tyrannicidum, non quis id commiſerit, & quid boni conſeruatio patriæ, non quantum honeſtatis leno. Notabit puer expectari hic accipi in propria ſignificatione quæ eſt eminenter aut excellenter ſpectari. Nam extra, ſeu ex in cōpoſitione ſæpe excellentiam importat, vt ex in excello, excedo, exupero. deponitur autem s, poſt x. vt notū eſt, ſed frequentius expectari accipitur trāslatiuæ pro eo quod eſt attendi, vt dicūt galli, quias quos attendimus expectamus, id eſt ſæpe extra aſpiciēdo obſeruamus an veniant. Et ſi vtrunque turpe eſt tam factū quam perſona exordiri poſſumus dicendo aut dicentes, non placere nobis ipſis ea quæ dicantur facta ab aduerſariis. Et ita ſenſus erit quòd vt noſtræ cauſæ, quā defendimus cōſulamus ab aduerſariorum grauiore probo incipiamus, aut ſic non placere nobis ipſis ea quæ dicantur ab aduerſariis, facta.ſ. à nobis aut de parte noſtra, & tunc ſenſus eſt, ꝙ ſi talia eſſent qualia ab illis dicuntur, nequaquam nobis placerent cum ſint nefaria, ſed nequaquam talia eſſe, aut nobis dolere quod talia ſint, verū prior ſenſus magis procedit, & ſequentibus cohæret, dicamus ergo nō placere nobis ipſis quibus tamen maxime poſſint cum inimicorū ſit gaudere de malis aduerſariorum ea quæ dicantur.ſ. vulgo facta ab aduerſariis) & eſſe indigna, aut nefaria.i.abominabilia, & talia quę nō debeamus fari. Deinde cum auxerimus diu.i.per pluſculū temporis aut multa argumenta, rem.ſ.a nobis intentam [illegible] criminationem aduerſariorum, oſtendemus nihil ſimile eſſe factum à nobis.i.noſtra parte, aut ꝓferemus.i.in medium adducemus aliquorum.i.quorumcunque iudicium.i.ſententiā latam de ſimili cauſa, aut de eadem cauſa, aut de minore cauſa, aut de maiore. intellige conuenienter, vt dicamus de ſimili, aut eadem cauſa abſolutos indemnes. de minore etiam in integrum reſtitutos, & de minore non magnopere multatos. commentarii

tamen

tamen aliter exponunt, vide eos. Deinde accedemus pedetentim.i.paulatim quaſi nō curſim, ſed per pedes ſingulos, ad cauſam noſtram, & conferemus ſimilitudinem.ſ.cauſarum de quibus oſtendimus iudicium, & noſtræ. Item repete ordiri poterimus ſi negabimus nos dicturos de aduerſariis, aut de aliqua re eorum, & tñ dicemus ſupp. de eis occulte interiectione.i.per interiectionem verborū. [Si perſuaſus &c., Docet ſecundo quid agendum nobis ſi auditor fuerit perſuaſus ab aduerſariis dicēs ꝙ nos pollicebimur nos dicturos de eo quo aduerſarii putauerunt ſibi firmiſſimum adiumentum, eo enim modo putabit auditor ſe non plane intellexiſſe, & non recte fidem habuiſſe dictis aliorum. Aut exordiemur a dicto aduerſarii illud improbando, aut ſi nihil quod merito reſcllamus primum occurrit ne nihil dicamus, aut ab iudice plane reiiciamur, & explodamur, vtemur dubitatione quid primum aut potiſſimum dicamus, perinde atque ſumma dicenda habeamus. Ordo eſt. Si auditor fuerit perſuaſus.i.ſi oratio aduerſariorum fecerit auditoribus fidem.i. credulitatem (vnde Valla vult eam virtutem theologicam quā fidē vocamus recte perſuaſionem poſſe dici) Enim, pro quia.q.d. id dico, quia neq; poterimus non facile.i. non difficulter. hoc eſt facile poterimus. Duæ.n. negationes æquipollēt affirmationi; ſcire.i. percipere. an fidem fecerit, quī non ſumus neſcii.i.bene ſcimus, quibus rebus fides.i. credulitas ſoleat fieri. Ergo/cōtinuatiua eſt vox, q.d. ſi agitur, putabimus fidem.i.credulitatē factam ab aduerſariis, nos inſinuabimus.i.inducemus nos occulte ad cauſam his rebus.ſ.ſequentibus, videlicet nos pollicebimur nos dicturos primū de eo quod aduerſarii putauerunt ſibi firmiſsimū adiumentum. Aut nos exordiemur ab dictos aduerſarii, & maxime ab eo.ſ.dicto, quod ille dixerit nuperrime.i.minimo ante. Aut nos vtemur dubitatione, hoc eſt ſignificabimus nos dubitare quid dicamus potiſsimum.i.præcipue cuio plurima habeamus dicenda, aut cui loco reſpōdeamus, primum dicemus cum admiratione, vt auditor attendat. [Si defeſſi &c.) Tertio loco oſtendit quomodo exordiemur quando auditor erat defeſſus audiendo, docēs ꝙ tribus modis aut adducendo aliquod dictū facetum, & iocundum, quod delectet, & recreet animum auditoris, vt pollicitando nos nouo modo dicturos, aut paucis quid dicturi ſumus exponendo, Ordo eſt. Si ſup. auditores erunt defeſsi.i.defatigati audiēdo, nos exordiemur ab aliqua re quæ poſsit mouere riſum, vt ab apologo.i. fictæ rei ſermone quales ſunt fabulæ Aeſopi, aut a fabula.i.figmēto poetico, aut ab imitatione veriſimili.i. ad viuū efficta, quam alii in dicēdo lepide imitemur, aut a deprauatione.ſ.vocabuli, vt ſi ꝓ nero dicatur mero, pro reo leo, aut quid ſimile, aut inuerſione.ſ.proprie locutionis, vt ſi dicas, bona eſſe aduerſario vocē ad dormiendū, aut bonū naſum ad pila ludēdū. Aut ab ambiguo dicto, vt ſero interfectus eſt Clodius.i.aut hora ſerotina, aut nimis tarde. Aut a ſuſpicione, hoc eſt a dicto quod ridicule ſuſpicionē habeat, vt ab irriſione.ſ.manifeſta, aut a ſtultitia.ſ.aduerſarii eam deridēdo. Aut exuperatione literarum, vt ſi non leo. ſed leno illi familiaris dicatur, aut collatione.ſ.literarū, vt ſi ſinū lacte implēdū dicas aduerſario, ſimilia.n.ſunt in voce nō in quantitate ſinus a nominatiuo ſinus, & a nominatiuo ſinum, cuius ſignificatio eſt vas quoddā a quo ſitulam quidā deducunt, aut ab abiectione literarum, vt ſi non vera, ſed .era aduerſarium amare dixeris, aut mutatione literarum, vt ſi dignum dicas quid dicatur legis non lator, ſed latro. Poſſemus iſta et diſtinguere, vt non omnia referantur ad literas, ſed ad res, quia eſt exuperatio, collatio, & abiectio etiam in rebus, & videtur Cic. duntaxat vltimum ad literas applicaſſe, quia aliter diuiſit abiectione literarum, aut in fine mutatione literarū. Præterea exordiemur ab expectatione fingēs auditorem expectare rem magnam quā dicturi ſumus, aut a ſimilitudine rei antedictæ, aut a nouitate, vtraque.n. delectant & ante dictorum ſimilia iocunde inducta, & penitus noua. Aut ab hiſtoria.i.re aliqua geſta quę mirifica ſit, aut a verſu.ſ.feſtiuo, & lepido alicuius poetæ, aut ab interpellatione.i.impeditione lepida alicuius inepti, ſiue facti, ſiue dicti, aut ab irriſione.i.affabili allocutione ad aliquē cū riſu iocundo vnde recreari pōt animus defeſſus. Itē exordiemur conuenienter, ſi promiſerimus nos eſſe dicturos aliter ac.i.quā ſoleremus parati.i. inſtructi ad reſpondendum. ſi locus ſuſſiet. Aut ſi promiſerimus nos non eſſe facturos verba eodē modo, vt ceteri ſoleant, & ſup. ſi exponemus breuiter, quid alii ſoleant ſupp. facere dum reſpondet, & quid nos ſumus facturi.ſ.in reſpondendo. [Inter inſinuationem &c.) Ponit differentiam inter inſinuationem, & principiū dicens. Hoc intereſt inter inſinuationem, & principium, quia.i. quod, principium debet eſſe eiuſmodi .i. tale, vt apertis rationibus.i.poſtquā aperuerimus ratione, quibus (intelligit Franciſcus, quibus pro quas poſitum, quod mihi non placet, nam ſenſus eſt).i.per quas præſcripſimus.i.præiudiciū fecimus, nos faciamus ſtatim.i.ſine verborum circuitione, auditorē, aut beneuolū, aut attentum, aut docilem. At.i. ſed inſinuatio debet eſſe eiuſmodi, vt cōficiamus eadem omnia.i.faciamus auditorem, beneuolum, attentum, & docilem. &c illic per diſſimulationem.i.ſimulando nos aliud agere vt poſſimus uenire in opere dicendi ad eandem commoditatem.i. ad quam per principiū venitur hoc eſt ad faciēdum auditore beneuolum &c. Verum.i.ſed, hæ tres vtilitates.ſ. dictæ tametſi ſunt cōparandæ.i. acquirendæ, in tota oratione, quia vbique habendus eſt auditor beneuolus, attētus, & docilis, hoc eſt. vt auditores præbeāt nobis ſeſe.i.ſeipſos perpetuo.i.ſine intermiſſione attentos, dociles, beneuolos, tñ hoc eſt comparandum.i.acquirendum præmium, per exordiū cauſæ. [Nunc ne quādo &c) Docturus exordium vitioſum vitare præſcribit quali exordio vtendum ſit dicens. Nunc.i.deinceps ne quando.i.aliquando vtamur exordio vitioſo.i.habente plurimum vitiorum, ego docebo, quæ vitia ſunt vitanda. Verum, quia oppoſitorum eadem eſt diſciplina præſcribit quid ſeruandum ſit dicens. Seruādum, i.oportet ſeruare in cauſa exordienda.i. quādo cauſa incipit agi, aut defendi, ut ſermo ſit lenis.i.non aſper nec clamoſus, vt conſuetudo verborum ſit, aut videatur vſitata, & vt oratio nō videatur apparata.i.eminenter ornata, & inſtructa ad decipiendum, quia ſummum artis eſt artē ipſam occultare, & ſic dicere, vt ars nulla ineſſe videatur. [Vitioſum) Proſequitur multa genera exordiorum vitioſorū dicens. Exordium vitioſum eo quod pōt accōmodari in plures cauſas, quod dicitur vulgare. Itē vitioſum eſt quo (licet nos eo in ſpeciali cauſa vſi ſumus) aduerſarius ſi poteſt vti nihilominus ac non ſimus vſi, quod appellatur commune. Itē illud eſt ſup. vitioſum quo aduerſarius poteſt vti ex contrario, vt ſi ſophiſta, qui pactus ſit auditorem docere Rhetoricem precio decem aureorum vbi primum in cauſa vicerit, & ſtatim diſcipulum poſtulans ſic argumētetur. Decē aureos abs te peto iuſtiſſime, nā ſi ſententia pro te dabitur, debebis ex pacto, ſin contra te, ex iudicio. Diſcipulus reſpondeat, decem aureos tibi denego iuſtiſſime, nam ſi condemnor nihil adhuc debeam ex pacto, ſin pro me datur ſententia nihil debeam ex iudicio. Item vitioſum eſt, quod cōpoſitum eſt verbis apparatis nimis, quod eſt longū nimiū, [illegible] non videtur natum ex ipſa cauſa, quod uocatur ſeparatum.i.impertinēs, & alienū a negotio. In quo.ſ. ſeparato, includitur etiam tranſlatum.i. trāſumptum, vt cohæreat proprie cū narratione.i. quod ſi proprie capiatur impertinens ſit. Et vitioſum eſt, quod neq; facit auditorem beneuolum, neque docilē, neque attentum. Satis dictum eſt de exordio. Tranſeamus deinceps ad narrationem.

DE NARRATIONE.

NARRATIONVM genera tria ſunt. Vnum, quo exponimus rē geſtā, & vnūquodque trahimus ad vtilitatem noſtram vincendi cauſa: quod ptinet ad eas cauſas, de quibus iudicium futurum eſt. Alterum genus narrationis eſt, quod incurrit nonnunquam, aut fidei; aut criminationis, aut trāſitionis, aut alicuius apparitionis, vel laudationis cauſa. Tertium genus eſt id, quod à cauſa ciuili remotum eſt; in quo tñ exerceri conuenit, quo commodius illas ſuperiores narrationes in cauſis tractare poſsimus. Eius narrationis duo ſunt genera, vnū quod in negociis, alterum quod in perſonis poſitū eſt. Id, quod in negociorū expoſitione poſitum eſt, tres habet partes, fabulā, hiſtoriā, argumentū. Fabula eſt, quæ neque veras, neq; veriſimiles cōtinet res, vt eæ, quæ tragœdiis traditæ ſunt. Hiſtoria, eſt res geſta, ſed ab ætatis noſtræ memoria remota. Argm̄, eſt ficta res, quæ tamen fieri potuit, velut argumenta comœdiarum. Illud ge-

nus narrationis, quod in perſonis poſitum eſt, debet habere ſermonis feſtiuitatem, animorum diſſimilitudinem, grauitatem, lenitatem, ſpem, metum, ſuſpicionem, deſiderium, diſsimulationem, miſericordiam, rerum varietates, fortunæ cõmutationem, inſperatũ incommodum, ſubitam lætitiam, iucundum exitum rerum. verum hoc in exercendo tranſigitur. Illud, quod ad veritatem pertinet, quo modo tractari conuenit, aperiemus. Tres conuenit res habere narrationem, vt breuis, vt dilucida, vt veriſimilis ſit: quæ qm̃ fieri oportere ſcimus, quemadmodũ faciamus, cognoſcendum eſt. Rem breuiter narrare poterimus, ſi inde incipiemus narrare, vnde neceſſe erit; & ſi non ab vltimo initio repetere volemus; & ſi ſummatim, nõ particulatim narrabimus; & ſi non ad extremũ, ſed vſque eò, quò opus erit, proſequemur; & ſi trãſitionibus nullis vtemur; & ſi non decrabimus ab eo, quod cœperimus exponere; & ſi exitus rerum ita exponemus, vt, ante quoque quæ facta ſunt, ſciri poſsint, tametſi nos reticuerimus. quod genus, ſi dicã me ex prouincia rediiſſe, profectũ quoq; in prouinciã intelligatur. Et omnino non modo id, quod obeſt, ſed etiã id, quod neque obeſt, neque adiuuat, ſatius eſt præterire. Et ne bis aut ſæpius idẽ dicamus, cauendũ eſt, etiam ne id, qđ ſemel ſupra diximus, deinceps dicamus, hoc modo: Athenis Megaram veſperi aduenit Simo: vbi aduenit Megarã, inſidias fecit virgini: inſidias poſtquam fecit, vim in loco attulit. Rẽ dilucide narrabimus, ſi vt quidque primũ geſtum erit, ita primũ exponemus, & rerum ac temporum ordinem cõſeruabimus, vt geſtæ res erunt, aut vt potuiſſe geri videbũtur. Hic erit conſiderandũ, ne quid perturbate, ne quid contorte, ne quid ambigue, ne quid noue dicamus; ne quã in aliam rẽ tranſeamus; ne ab vltimo repetamus; ne lõge perſequamur; ne quid, qđ ad rẽ pertineat, prætereamus; & ſi perſequemur ea, quæ de breuitate præcepta ſunt. nam quo breuior, eo dilucidior, & cognitu facilior narratio fiet. Veriſimilis narratio erit, ſi, vt mos, vt opinio, vt natura poſtulat, dicemus: ſi ſpatia tẽporum, perſonarum dignitates, conſiliorũ rationes, locorum opportunitates conſtabunt: ne refelli poſsit, aut temporis parũ fuiſſe, aut cauſam nullã, aut locum idoneũ non fuiſſe, aut hoĩes ipſos facere, aut pati nõ potuiſſe. Si vera res erit, nihilominus hæc omnia narrando cõſeruanda ſunt. nã ſæpe veritas, niſi hæc ſeruata ſint, fidem facere non poteſt. Sin erit ficta, eo magis conſeruanda erunt. De ijs rebus caute confligendum eſt, quibus in rebus tabulæ, aut alicuius firma auctoritas videbitur interfuiſſe. Adhuc quæ dicta ſunt, arbitror mihi conſtare cum ceteris artis ſcriptoribus, niſi quia de inſinuatione noua excogitauimus, quòd eã ſoli præter ceteros in tria tempora diuiſimus, vt plane certam viam, & perſpicuam rationem exordiorũ haberemus. nunc, quod reliquũ eſt, qm̃ de rerũ inuẽtione diſputandũ eſt, in qua ſingulare cõſumitur oratoris officiũ, dabimus operã, ut nihilominus induſtriæ, q̃ rei vtilitas poſtulabit, qſiuiſſe videamur, ſi prius pauca de cãrũ diuiſione dixerimus.

CAPIDVRVS.

NARRATIONVM genera tria ſunt) De Inuentione ſcribens, narratio, inquit, eſt rerum geſtarum, aut vt geſtarum expoſitio. Narrationum genera tria ſunt. vnũ genus eſt, in quo ipſa cauſa, & omnis ratio controuerſię continetur: alterum, in quo digreſſio aliqua extra cauſam, aut criminationis, aut ſimilitudinis, aut delectationis nõ alienæ ab eo negotio quo de agitur, aut amplificationis cauſa interponitur. Tertiũ genus eſt, remotum à ciuilibus cauſis, quod delectationis cauſa non inutili cum exercitatione dicitur, & ſcribitur. Definit narrationem hoc modo: Narratio eſt rerum geſtarũ, aut vt geſtarum expoſitio. Alij addunt, & dicunt. Narratio eſt rei factæ, aut vt factæ, vtilis ad perſuadendum expoſitio. Apollodorus autem ſic finit. Narratio eſt oratio, docens auditorem, quid in controuerſia ſit. Quintilianus narrationem diuidit, inquiens. Hæc eſt narratio in qua ſciens tranſcurram ſubtiles nimium diuiſiones quorundam, plura eius genera facientium. Non enim ſolum volunt illam eſſe negocij, de quo apud iudices quæritur, expoſitionem, ſed perſonæ: vt, M. Acilius Palicanus humili loco natus, Picens, loquax magis quam facundus. Loci: vt, Oppidũ eſt in Helleſponto Lampſacum, iudices. Temporis: vt. Vere nouo gelidus canis cũ montibus humor liquitur. Cauſarum, quibus hiſtorici frequentiſſime vtuntur cũ exponunt vnde bellum, cædes, peſtilentia, præter hæc, alias perfectas, alias imperfectas vocant: quod quis ignorat? Apollonius autem Tyaneus, qui philoſophus fuit, quinque narrandi fecit ſpecies. Primam, quam philoſophum eſſe refert: ſecundam, quam hiſtoricorum dicit: tertiam quæ in iudicijs adhibetur: quartam, quam epiſtolarem nominat, quintam, qua nos aliqua re ficta commouere, & mortuis fieri ait. Hermogenes autem, præter eas quas Quintilianus decurrit, ſpecies alias, uel potius narrationum modos in præexercitamentis ſubiungit: nempe ſolere fieri narrationes per rectum indicatiuum, per indicatiuum inclinatiuum, per coniunctiuum, per diſſolutum, per comparatiuum. Rectum indicatiuum: ut, Medea Oeetæ filia, quæ prodidit aureum vellus, ſecuta Iaſonem eſt, & ſequentia. Rectum autem indicatiuum nominatur, quod per totam pene narrationem caſum ſeruat nominatiuum cum verbo indicatiuo. Indicatiua inclinatiua dicitur, in qua obliquis utimur caſibus: ut, Medeam Oeetæ filiam Iaſonem ferunt adamaſſe, & reliqua. vbi obliquos aſſumat caſus. Coniunctiua uero figura eſt, qua arguentes utimur: vt, Quod enim non fecit Medea malum! hoſpitem turpiter adamauit, aureum vellus prodidit, fratrem occidit, & ſimilia. Diſſolutum autem hoc eſt, cum ſine copulis inciſa proſequutur: vt, Medea Oeetæ filia fuit, prodidit aureum vellus, Abſyrtum interfecit: cum ſimiliter cetera proſequutur. Comparatiuum hoc pacto fit: Medea Oeetæ filia, quæ ſeruare pudicitiam debuit, amoris turpitudine eam commaculauit, & quã æternæ ſalutis cuſtodem eſſe oportuit, ea vltro ipſam crudeliter laniauit, & quę tutari domũ debuit, aureum vellus inſidiatori dedit, & quã patre iuuare oportuit, ea peregrino hoſpiti poſtpoſuit. Rectum quidem hiſtoriæ conuenire, quod ſit planius. Inclinatiuum vero, magis rhetoricis controuerſijs. Coniunctum quoque ad arguendum accõmodatius eſſe exiſtimat, diſſolutũ vero, concluſionibus, quod affectus cõmoueat. quadiare melius putat Quintil. Adiiciunt, inquit, & præteritorum eſſe temporum narrationem, quæ eſt frequentiſſima, & præſentium, qualis eſt Ciceronis de diſcurſu amicorum, pro Roſ. Gryſognus poſtquam eſt nominatus. & futurorum, quæ ſolis dari vaticinãtibus poteſt. nam hypotypoſis non eſt habenda narratio. ſed iam ad Ciceronis diuiſionem redeo. Tria, inquit, narrationum cum ſint genera, vnum genus eſt, in quo res geſtę, & omnis ratio controuerſię continetur, ad eas pertinens cauſa, de quibus futura iudicatio eſt. Aliud genus narrationis eſt, quod extra cauſam eſt: ſed ad cauſam facit: vt illud Virgilianum. Pater ipſe colendi Haud facilem eſſe viam voluit, & totus ille locus, vbi inſtitutum ſuum egreditur. Verum hæc narratio extra cauſam quinque modis fit, aut fidei aut criminationi, aut tranſitionis, aut alicuius apparatus, aut laudationis cauſa. Ad fidem faciendam, quale in Verrem illud: Non ne ita, vt omnibus nobis tacentibus ipſæ te tuæ tabulæ condemnare poſſent; cedo quæſo codicem, circumfer, oſtende. Videtis ne totũ hoc nomen, coram vbi facit delatum eſſe in litura, quid fuit iſthic antea ſcriptum, quod mendum iſta litura correxit? quid à nobis iudices expectatis argumenta huius criminis; nihil dicimus,

cimus, tabulæ ſunt in medio, quę ſe corruptas, atq; interlitas eſſe clamant. Illud in Vatinium: Repente enim te tanquam ſerpens a latibulis, oculis eminentibus, inflato collo, tumidis ceruicibus intuliſti. [Aut tranſitionis) Vt illud in Verrem. eſt conſuetudo Siculorũ, ſingulorumq; Grecorũ, quod ſuos dies menſesq. congruere velint cum ſolis lunæq. ratione, vel nonnunquam, ſi quis diſcrepet, eximãt vnum aliquem diẽ, ad ſummum biduum ex menſe, quos illi exhereſimos dies nominant, item nonnunquam vno die longiorem mẽſem faciunt, aut biduo, & quæ ſequũtur. [Alicuius apparatus) Vt pro Archia Cicero. Patiamini de ſtudiis humanitatis ac literarum loqui liberius, & eiuſmodi perſona, quæ propter ocium ac ſtudiũ minime in iudiciis periculisq. tractata eſt, vti prope nouo quodam & inuſitato gñe dicendi. Quod ſi mihi a uobis tribui cõcediq. ſentiam, perficiam profecto, vt hunc A. Liciniũ non modo nõ ſegregandum, cum ſit ciuis, à numero ciuium, verumetiã ſi nõ eſſet, putetis aſciſcendum fuiſſe. Nam vt primum a pueris exceſſit Archias, & quæ ſubiungit. [Aut laudationis cauſa) Velut hoc. Themiſtoclem ipſum ſummum virum Athenis dixiſſe aiunt, cum ex eo quæreretur, quod acro ama, aut cuius vocem libentiſſime audiret? Eius, inquit, a quo ſua virtus optime prædicaretur. In præceptis autẽ de inuentione ait, narrationem extra cauſam quatuor modis fieri, aut criminationis cauſa, aut ſimilitudinis, aut delectationis, aut amplificationis. De criminatione exemplum ſupra dedimus. ſimilitudinis cauſa ſit, vt eſt illud, ſi iſte multo ſceleratior, & nequior, quam ille Adrianus, aliqñ etiã infelicior fuit: Delectationis cauſa, vt ſi prata, ſi nemora, ſi fontes riuosq. & quibus aliud deſcribas, & hãc ipſam deſcriptionem ad cauſam applices. vt in Verrem Cicero. capta Carthagine Himera delata eſt, in qua erant ſigna ex ære complura, in his eximia pulchritudine ipſa Himera in muliebrem figurã habitumq. formata, ex oppidi nomine, & fluminis. erat etiam Steſichori poetę ſtatua, ſenilis, incurua, cum libro, ſummo, vt putãt, artificio facta. ab eo qui fuit Himeræ, ſed eſt, & fuit tota in Grecia ſummo propter ingenium honore, & nomine. hæc iſte ad inſaniam concupierat. Erat etiã, quod pene præterii capella, quędam ea quidem mire, vt etiam nos, qui rudes earum rerum ſumus intelligere poſſumus, ſcite facta. & venuſte. In aliis deſcriptionibus, quanta vis cuiuſuis ſit eloquentię, oſtenditur, cum rerum natura ita exprimitur, vt rem præſentẽ plerunq; videamur intueri. qualis eſt illa M. Cęlii in Antoniũ deſcriptio. Namq; ipſum oſtenderunt temulento ſopore profligatum, totis pręcordiis ſtertentem, ructuoſos ſpiritus geminare, præclarasq. contubernales ab omnibus ſpondis tranſuerſus incubare, & reliquas circumiacere poſſim. quo tñ exanimatæ terrore, hoſtium aduentu percepto, excitare Antonium conabantur, nomen inclamabant, fruſtra ceruicibus tollebãt, blandius alia ad aurem inuocabat, vehementius etiam alia feriebat, quarum omnium cum voce tactuq. oſcitaret proxime cuiuſq; collum amplexu petebat, neq; dormire excitatus, neq; euigilare ebrius poterat, ſed ſemiſomno ſopore inter manus Centurionum concubinarumq. iactabatur. Nihil his neque credibilius fingi, neq, vehementius exprobari, neque manifeſtius oſtendi poteſt. [Amplificationis cauſa fit, Vt illud de Eriphile, quę viſum ornamentum adamauit, amplificat crimen Verris, quod cum illa rem viſam adamauerit, Verres multa etiã non viſa concupiuerit. [Tertium genus eſt, id quod à cauſa ciuili remotum eſt, & quæ ſequuntur) Tertium, inquid, narradi genus eſt, a cauſa ciuili remotum. eſt autem poetarũ, vt hiſtoriographorum. dat tñ curſim etiã in hanc narrationẽ pręcepta. Hæc, inquit, narratio remota a ciuilibus cauſis duas habet formas. nam aut propter negocia exponenda ſumitur, quod eſt comędias, aut tragędias ſcribentiũ, vel propter perſonas, ſed de hac poſterius dicetur, eſt tñ videre, poẽmate eſſe, quæ mixta, vel communia dñr, vt in commentariis artis poeticæ Horatii diximus, in quibus vtrunq; inuenitur ſiquidem vt Virgilius Aeneæ, & mores, & facta deſcribit, perſonasq. loquentes inducit, idem multi effecerunt. Hoc autẽ dicit, narratio quæ ad oratorem nõ attinet, in duo diuiditur. in negocia, & in perſonas. Verum illa narratio, quę in negociis eſt, tres habet partes, fabulã, hiſtoriam, argumentum. [Fabula eſt, quę res, neq. veras, neque veriſimiles continet, vt hę quæ tragędiis traditæ ſunt) In præceptis de Inuentione. Fabula, inquit, eſt, in qua nec verę, nec veriſimiles res cõtinentur, cuiuſmodi eſt, Angues ingentes alites iuncti iugo. Eſt ergo fabula eiuſmodi narratio, vt cũ deſcribitur Cadmus in anguẽ verſus, vel quiduis aliud quod nec verũ, nec veriſimile eſt, cuiuſmodi tragędię ſcriptæ ſunt. qualis illa Amphitruonis apud Plautum eſt, quã argumentum appellat tragędiæ. Amore captus Alcumenæ Iupiter, mutauit ſeſe in formã eius coniugis, pro patria Amphitruo dum certat cũ hoſtibus, habitu Mercurius ei ſubſeruit Soſiæ, & quod ſequitur. [Hiſtoria eſt res geſta, ſed ab ætatis noſtræ memoria remota) Nã quæ noſtra ætate quaſi diaria referuntur, tum annales, tum cõmentaria nominantur. In præceptis de inuentione. Hiſtoria, inqt, eſt geſta res, ab ætatis noſtræ memoria remota, quod genus, Appius indixit Carthaginenſibus bellũ. Eſt autem hiſtoria narratio, vbi iam pridem præteritã rem enarraueris, vt ſi Annibalem veniſſe in Italiam ſcribas, & qualia contra Romanum imperium bella geſſerit narres, & id genus alia. [Argumentũ eſt ficta res, quæ tamen fieri potuit, velut argumenta comędiarũ) In aliis libris Rhetoricis. Argumẽtum, inquit, eſt ficta res, quæ tamen fieri potuit. huiuſmodi apud Terentium. Nam is poſtquam exceſſit ex ephebis. Soſia. Eſt igitur argumentum, fabulans narratio, quæ tamen vera videri poteſt. cuiuſmodi comędiarum ſunt argumẽta, quale, ne ſine exemplo quidquam doceamus. Plauti illud eſt: Captus eſt in pugna Aegionis filius alium quadrimum fugiens, ſeruos vendidit. Pater captiuos cõmercatur alios, tantum ſtudens vt gnatum recuperet, & inibi emit olim amiſſum filium. Is ſuo tum domino veſte verſa, ac nomine, vt amittatur fecit, ipſis plectitur. Et is reduxit captũ, & fugitiuum ſimul, iudicio cuius alium agnoſcit filium agnoſcit filium. Sed cui dubium videri poteſt, quid ſit quod argumentum Cicer. dixerit non veram, licet veriſimilem narrationem? cum Plautus, vt ſupra oſtendimus argumentum tragœdiæ in Amphitryone eſſe protulerit? quod facile diluiẽ. Enimuero Plautus comœdiam ſcripturus Amphitryonem, quoniam, vt ipſe in prologo profitetur, multos eam narrationem tragœdiæ locos vidit occupare, & rurſum comœdiæ quoque multas habere partes animaduertit, mixtam ex tragœdia facturum comędiam pollicetur. quamobrem, & tragędiam nominauit, & rurſum, argumentum comœdię. cum eã velle videri comędiam, vellet, ſe proloquuntur diu. Niſi dicamus, rato niſi in comędiis argumenta fieri. [Illud genus narrationis, & quę ſequuntur) In præceptis de inuentione. Illa autem, inquit narratio, quæ verſatur in perſonis, & eiuſmodi eſt, vt in ea ſimul cum rebus ipſis perſonarum ſermones, & animi perſpici poſſint, hoc modo. Venit ad me ſæpe clamitans, quid agis Mitio? cur perdis adoleſcentem nobis? cur amat? cur potat: cur tu his rebus ſumptum ſuggeris? veſtitu nimio indulges, nimium ineptus es, nimium ipſe durus es præter æquum, & bonũ. Hoc ergo dicit: Narratio, quæ verſatur in perſonis exprimendis, talis eſſe debet, ut in narratione rerũ perſonæ agentis animos oſtendat. & Terentii exemplo explicat. [Debet habere feſtiuitatem ſermonis) Cuiuſmodi infinita apud Plautum exempla ſunt: ſed nos quo quale id ſit oſtendamus, vno contenti erimus in Curculione, cum inquit: Date viam mihi noti atq; ignoti. dũ ego hic officium meum facio fugite omnes, abite, & de via ſecedite, ne quem in curſu capite, aut cubito, aut pectore offendam, aut genu: ita nunc ſubito, propere, & celebre obiectum eſt mihi negocium, nec quiſquam fuerit tam opulentus. qui mihi obſiſtat in via: nec Strategus, nec Tyrannus quiſquam, nec Agoranomus, nec Demarchus, nec Comarchus, nec cum tanta gloria, quin cadat, quin capite ſiſtat in viã de ſemita: & deinde totus ille locus. [Animorum diſſimilitudinem.) Vt idem in eadẽ. Quo te hoc noctis dicã proficiſci foras cũ iſtoc ornatu, cumq. hac pompa Phędrome? Quo Venus Cupidoq. imperant, ſuadetque amor, ſi media nox eſt, ſiue eſt prima veſpera ſi ſtatus condictus cum hoſtie intercedit dies, tamen eſt eundum quo imperat ingratus. At tandem es odioſus mihi. Iſtuc quidem nec bellum eſt, nec memorabile. Tute tibi puer es lautus, luces cereum. & quæ ſequuntur. Grauitatem. Quale illud in Captiuis: At ſcire memento, quãdo id quod voles habebis. nam fere maxima pars morem hunc homines habent: quod ſibi volunt dũ id impetrant, boni ſunt: ſed id vbi iam penes ſeſe habent, ex bonis peſſimi, & fraudulentiſſimi fiunt. [Lenitatem) Vt in Amphitryone? Iup. Te uolo vxor alloqui. quo te auertiſti? Alc. Ita ingenium meum eſt, inimicos oſa ſum ſemper obtuerier. Eia autem inimicos! Sic totus ille locus, in quo Iupiter. [Alcumenam mitigat. Spem) Vt in Captiuis Iupiter ſupreme ſeruas me, measque augeas opes, maximas opimitates opiparasque offers mihi, lucrum, ludum, iocum, feſtiuitatem ferias, pompam, pœnum, potationes, ſaturitatem, gaudium nec cuiquam hominum ſupplicare nunc certum eſt mihi, nam vel prodeſſe amico poſſum, vel inimicum perdere. ita hic dies amœnitate amœna amœnus onerauit me. ſine ſacris hereditatem ſuam adeptus offertiſſimam. nunc curſum ad ſenẽ ca-

peſſam hunc Aegionem, cui boni tantum affero, quantum ipſe a dijs optat, atque etiam amplius nunc certa res eſt eodem pacto, vt comici ſerui ſolẽt, coniiciam in collũ palliũ, primo ex me hanc rem ut audiat. ſperoque me ob hunc nunciũ æternum adepturum cibum. [Metum) Vt in Caſſina. Nulla nulla ſum, tota tota occidit. cor metu eſt mortuum, membra miſeræ tremunt: neſcio vnde auxilii præſidii, perfugii mihi, aut opũ nunc copiam comparem, aut expetam. tãta facta modo mira veris modis intus vidi, nouam atque integram audaciã. Caue tibi Cleoſtrata, abſcede ab iſta obſecro ne quid in te mali faxit ira percita. eripite, queſo iſti gladium, quæ ſui eſt inops animi. [Suſpicionem) Vt in Pſeudolo. Peiorem ego hominem, magiſq. verſu te malum, nunquam ædepol quenquam vidi, quã hic eſt Simio. nimiſque ego illum hominem metuo, & formido male, ne malus item erga me ſit, vt erga illum fuit. ne in re ſecunda nunc mihi obuertat cornua, ſi occiſionem ceperit. nã cautio eſt, qui ſit malus. [Deſiderium) Vt in Epidico: Expectãdo exedor miſer atque exenteror, quo mihi Epidici blanda dicta eueniant, nimis diu maceror, ſit ne quid. nec ne ſit, ſcire cupio. [Diſſimulationem) Vt in Bacchidibus: Chryſale ades dum has ego pellego quid me tibi adeſſe opus eſt. Volo vt quod iubeo facias, vt ſcias quæ hic ſcripta ſint. Nihil moror, neque ſcire volo & totus ille locus, vbi Chryſalus diſſimulanter omnia loquitur. [Errorem) Vt in eadem comœdia. Quinque vbi vbi ſunt qui fuere, quique futuri ſunt poſt hac ſtulti, ſtulidi, fatui, fungi bardi, blenni, buccones, ſolus ego omnes ante eo ſtultitia, & moribus indoctis perii, pudet, hoccine ætatis ludum his factum eſſe indigne. quam magis id repeto, tam magis, vror, meus quem filius turbauit. perditus, atque etiam eradicatus ſum omnibus exemplis crucior, omnia me mala cõſectantur, omnibus exitiis interii. Chryſalus me hodie lacerauit, Chryſalus me miſerum ſpoliauit. iniis me ſcelus auro vſque attondit doctis indoctum dolus, vt libitum eſt. [Miſericordiam) Quale in captiuis illud. Dii voſtram fidem, hominum ingenium liberale, vt lacrimas excutiunt mihi videas corde amare inter ſe. quantis laudibus ſuum herum ſeruus collaudauit? [Rerum varietates) Cuiuſmodi luculentiſſime illud in Bacchidibus, prolatum eſt. Atridæ duo fratres dicũtur feciſſe facinus maximum, cum Priami patriam Pergamum diuina mœnitum manu, armis, equis, exercitu atque eximiis bellatoribus, mille cum numero nauium decimo anno poſt ſubegerunt. non Pelides tormento fuit prout ego herum expugnabo meum, ſine claſſe, ſi neque exercitu, & tanto numero militum. Cepi, expugnaui amanti herili filio aurum ab ſuo patre. nunc prius quam huc ſenex venit, libet lamentari dum exeat. ò Troia, ò Patria, ò Pergamum, ò Priame, nunc periſti ſenex, qui miſere male mulctare quadringẽtis Philippis aureis. Nã ego has tabellas, obſignatas cõſignatas quas fero, nõ ſunt tabellæ, ſed equus, quem miſere Archiui ligneu. Epeius eſt Piſtoclerus, ab eo hęc ſumpta, Meneſilochus. Si non eſt relictus. ille non in buſto Achilli, ſed lecto accubat: Bacchidem habet ſecum. ille olim habuit ignem, qui ſignum daret. hunc ipſum excitit, ego ſum Vlyſſes, cuius conſilio hæc gerũtur. tum quæ hic ſunt ſcriptæ literæ, hoc in equo inſunt milites armati atque animati probe ita res ſucceſſit, meliuſque adhuc atque hic equus non in arcem, verum in arcam faciet impetum, & quæ ſequuntur. tanto verborum cultu, vt ipſa Muſa loqui videatur. iam mira rerum varietate vt meliora aliunde exempla adhibere nõ poſſumus. variam ſi quidem eſſe expoſitionem oportet, quo tædium effugiat, & mutationibus animum leuet, quando quidem ceteris caret lenocinius. & niſi hac venuſtate commendetur, iaceat neceſſe eſt. credit enim, & tractationes facilius iudex neſcio quo pacto, quæ iucundæ ſunt, & voluptate illectus ad fidem delabitur. Nolim tamen figuras poetarum more, quæ fidem tollant. puriſſimũ ſi quidem ſermonẽ eſſe oportet, nec vt conſumantur affectus, ſed velut primis lineis deſignentur, vt qualis ſit rei imago ſtatim appareat. Sed ad hæc exornanda, loci, inquit Cicero, ex elocutionis præceptis depoſcentur. [Fortunæ commutationem) Vt in captiuis Aegio, nunc quando patriam, & libertatem perdidi, non ego iſthinc me potius quam te metuere æquum cenſeo, vis, hoſtilis cum iſtoc fecit meas opes æquabiles. memini cum dicto haud audeat, facto nunc lædat licet. Sed viden'? fortuna humana fingit, artatq. vt lubet. me qui liber fueram ſeruum e ſummo infimũ qui imperare inſuerã, nunc alterius imperio obſequor. [Inſperatum incommodum) Vt in eadem comœdia. Quanto in pectore hanc meo magis rem voluto tanto mihi ægritudo auctior eſt in animo. ad illum modum ſublitum os eſſe hodie mihi. neque id perſpicere quiui? quod cum ſcribitur per vrbem irridebor, cum exemplo ad forum aduenero, omnes de me loquentur, hic ille eſt ſenex. doctus cui verba data ſunt. [Subitam lætitiam) Vt in rudente illud. Proh dii immortales, quis me eſt fortunatior, qui ex improuiſo filiam inueni meam! ſatin' ſi cui homini dei eſſe benefactum volent, aliquo illud pacto obtingit optatum piis? Ego quod hodie, neq; ſperaui, neque credidi, is improuiſo filiam inuenit tamen, & eam de genere ſummo adoleſcenti dabo ingenuo, Athenienſi, & cognato meo. [Iocundum exitum rerum) Cuiuſmodi in omnibus fieri comœdiis ſolent. vt in Amphitryone, Bono animo es, adſum auxilium Amphitryo tibi. & tuis. nihil eſt quod timeas. ariolos, aruſpices mitte omnes, quæ futura, & quæ facta, eloquar multo adeo melius, quam illi qui, ſum. Iupiter, & quæ ſequuntur. [Verum hæc) i. ſcribendo hæc conſequemur. [Illud vero quod ad varietatem pertinet) Subaudi, vbi de elocutione conſcribemus. [Tres res conuenit habere narrationẽ) In lib. de Inuentione: Oportet igitur, inquid, eam tres hẽre virtutes, vt breuis, vt aperta, vt probabilis ſit. Ad præceptum igitur narrationis illius reuertitur, quæ ipſam cauſam continet, & totius controuerſiæ expoſitionem. Tres, inquit, res narrationem habere oportet, ac ita vt ſemper omnia ſint nõ vnum aliquod ex tribus, & licet aliis partibus orationis conueniant, tñ narrationis magis ꝓprie ſunt. Sed ad Ciceronis præcepta Quintiliani adiiciamus, qui de narratione loquens, inquit. Eam pleriq; ſcriptores, maximeq. qui ſunt ab Iſocrate, volunt eſſe lucidam, breuem, veriſimilem. neque. n. refert, an pro lucida perſpicuam, pro veriſimili probabilem, credibilem ve dicamus. eã nobis placet diuiſio, q̃q̃ & Ariſtoteles ab Iſocrate parte in vna diſſenſerit, præceptum, breuitatis irridens tanquam neceſſe ſit longam aut breuem eſſe expoſitionem, nec liceat ire per medium. Theodorei quoque ſcholæ ſolam relinquunt vltimam partem, quia nec breuiter vtique, nec dilucide ſemper ſit vtile exponere, quo diligentius diſtinguenda ſunt ſingula, vt quid quoq; loco proſit oſtendam. Narratio eſt aut tota pro nobis, aut tota pro aduerſariis, aut mixta pro vtriſque. Docet autem paulo longius Quintilianus, quo pacto ſingula hæc ſpectanda tractandaque ſint, quę hic mihi referre nunc non libet. Satis ſit itaque, dubium locum vobis oſtendiſſe, quo ſibi quiſq, ſubueniat, ſi quid dubitationis occurrent. [Rẽ breuiter narrare poterimus, ſi tantum incipiemus narrare vnde neceſſe erit) Supra memorauit narrationem oratoriã tres habere virtutes debere, vt ſit breuis, vt lucida, vt probabilis, nunc docet, quẽadmodũ breuis eſſe poſſit. Narratio breuis, inquit, erit, ſi a rebus neceſſariis ſumas initium, hoc eſt. ſi inde ceperis rẽ exponere, vnde ad iudicẽ pertinet. [Aut ſi non ab vltimo initio repetere volemus) Verbi gratia cũ velis Troianum bellum ſcribere, non à Læde compreſſa. ſed ab Helena rapta initium ſumas. non. n. Liuius cum res geſtæ Romanorum ſcripturus eſſet, à Troia cõdita potius q̃ Roma inchoauit. Cum ergo præcepta det Cicero, in breuẽ narrationẽ quæ initio narrationis, quę in fine, quæ in medio ſeruare debeamus, hæc initio præcepta fuere. [Aut ſi ſummatim, non particulatim narrabimus) Solet. n. vt verbis vtar Quintiliani, quędam eſſe partiũ breuitas, quæ longam tñ efficit ſummam: vt, In portum veni, nauem perſpexi, quanti veheret interrogaui, de precio cõuenit, conſcendi ſublatæ ſunt anchoræ, ſoluimus oram, profecti ſumus. nihil horum dici celerius poteſt, ſed tamen ſufficit dicere è portu nauigaui. Poſſumus autẽ, & ab vltimo initio, hoc modo quo diximus enarrare. Sed quia, & aliis modis cõciſim id facere poſſumus non eſt idẽ cũ ſuperiori exemplũ. [Aut ſi tranſitionibus nullis vtemur) Hoc eſt, ſi ipſius cauſæ neruos non egrediemur, licet etiam ad cauſam faciant. multa enim, quæ ſunt in re, quia remota ſunt à cauſa, omittenda erunt. [Aut ſi nõ deerrabimus ab eo quod cepérimus exponere) Hoc eſt ſi extra cauſam nihil dixerimus, quod ad cauſam non attineat quã cepérimus, id eſt breues erimus, ſi reciderimus omnia, quibus ſublatis, neque cognitioni quidquam neque vtilitati ſubtrahatur. [Et ſi exitus rerum ita exponemus, vt ante quoque quæ facta ſint, ſciri poſſint tamet ſi ea nos reticuerimus, quod genus eſt, ſi dicã me ex prouincia rediiſſe, profectum quoque in prouinciam intelligatur.) Id eſt breues eſſe poterimus, ſi ita dicetur, vt nõnunquã ex eo quod dictum ſi, id quod non ſit dictum intelligatur, vt ſi dicat. Inde cum reuerſus eſſem e prouincia. cũ enim dicis Reuerſus, oſtendiſti te profectum in prouinciam, & perueniſſe, poſtremo reuerſum. [Et omnino non modo iam quod obeſt, ſed etiam id, quod neque adiuuat, ſatius eſt prętertire) Etenim, qui breuitati ſtudet non modo illa in narratione prætertire debet, quę obſcura ſunt, verum etiam illa quę nihil proſunt. Sane Græci eam

narrationem σύντομον, id eſt conciſ[illegible]m, cum neceſſaria deeſſent app[illegible], [illegible]am autem βραχὺν, id eſt breuem, vbi nec minus: nec [illegible] quam oporteat. oportet igitur vt breuis, non tamen [illegible] [[illegible] ne bis aut ſæpius idem dicamus) Vt non modo illa prætereantur quæ aut obfutura ſunt, aut nihil profutura [illegible] illa quæ proſunt. vt ne bis aut ſæpius dicantur, & id [illegible] cenſu [illegible] hoc eſt vitādæ ταυτολογίας, & περισσολογίας. Cauendum eſt etiam, ne id, quod ſupra diximus, deinc[illegible] dicamus [illegible] ſi, inquit, non ab eo quo proxime deſitū erit, [illegible] incipietur, & eadē repetētur verba, ſed ne κλίμακα fi[illegible] quæ a quibuſdā gradatio appellata eſt, quæ ſit, vt ſi dicas. Ex pru[illegible] virtutē, ex virtute dei dilectionem, ex dei dilectione cœlū ſibi comparauit, ne hanc in quam figuram dā naſſe [illegible] exemplo quid intelligat illuſtrauit. hoc modo. Athenis Megaram veſperi aduenit Simo. vbi aduenit Megaram, inſidias fecit virgini, inſidias poſtquam fecit, vim in loco attulit. Cauen[illegible], vt etiam Quintil. docet, omnia con[illegible]um pens obſcuritati [illegible] ſanum [illegible] eſt narrationi ſupereſſe quam deeſſe. nam [illegible] ſupervacua cum tædio dicantur, neceſſaria cum periculo ſubtrahuntur. Quare vitanda etiam illa Saluſtiana, quāquam in [illegible] virtutis obtinet locū, breuitas, & abruptum ſermonis genus. [illegible] quod otioſum fortaſſe lectorem minus fallat, auditorem [illegible] media tenēda via eſt, ne plus minus ve ſit quam opus eſt. Nolim tamen breuitatem inornatā eſſe, alioqui [illegible] cū [illegible] voluptas ipſa fallat, & minus longa [illegible] t amœnum ac molle iter, etiam [illegible] eſt, minus fatigat quam durum aridumq. compendium. S[illegible] enim, & vndique conciſa, non tam ex[illegible] vocari [illegible] cōfuſio. Partitio autem tædium le[illegible] breuem [illegible] dici plerunq; videātur. Dicam quæ [illegible] contractū [illegible] dicā quę in re ipſa dicenda [illegible] teres videri poterunt nar[illegible] ſit. Expediet quoque expoſitiones bre[illegible] genus: Audiſti quæ an[illegible] quæ inſequuntur. Reficietur enim [illegible] rurſus ad nouum iter tium præparabit. Et [illegible] longius [illegible] non inutile erit in fine commonere, vt Cicero pro [illegible]. Adhuc, Cæſar, Q. Ligarius omni culpa caret, domo eſt egreſſus non modo nullum ad bellum, ſed ne ad minimam quidem belli ſuſpicionem. [Rē dilucide narrabimus, ſi id, quod primum geſtum erit, ita primum exponemus, & rerum ac temporum ordinem ſeruabimus, [illegible] res geſtæ erunt, aut vt potuiſſe geri videbuntur) Dixit quemadmodum breuis narratio, nunc quemadmodum dilucida eſſe poſſit. Illud hic quoque perſpicere debemus, ordinē illum tenuiſſe Ciceronem, quem [illegible] & in breui tenuit. nam quid in prin[illegible] dilucidæ narrationis, quid in fine, quid in medio facere de[illegible] oſtendit. Hoc ergo nunc dicit, dilucida eſſe poterit narratio, ſi vt quidque pr[illegible] geſtum erit, ita primum exponetur, ne peruerſo narrandi ordine iudicibus in cognitione confuſio fiat. Et rerum ac temporum ordo ſeruabitur, ne id primum narres, quod poſtea f[illegible]ctum eſt quod ſi facis, & in rerum, & in temporum ordine deliquiſti. Huic tamen ſententiæ non omnes accedunt, vt eo ordine quo quid actum ſit narrandum exiſtiment. ſed potius narrandum quemadmodum expedit. nam aliquando [illegible] cidiſſe ſimulamus, cum quid vlteriore loco redacturi ſumus [illegible] & rel[illegible] uum ordinē redacturos teſtamur, quod ſic futura ſit cauſa dilucidior. neque enim vnam defenſionis legem eſſe, certumque præſcriptum. Proinde vt res, vt tempus puſ[illegible]t, exponendum atque vt erit vulnus, ita vel curādum protinus, vel ſi curatio differri poteſt, tantiſper diligandum. Nec etiam ſæpius narrare nefas eſſe putent, quod ipſe Cic. pro Cluentio fec[illegible] id[illegible]e non conceſſum modo eſſe, ſed aliquandum neceſſarium. Quin & quædam repetita narratio, eſt quam ἐπιδιήγησιν Græci vocāt: ideo repetita, vt quia narratio breuis debet eſſe fuſius, & ornatius res poſſit exponi. quod ſit vel inuidiæ gratia, vel miſerationis. Id non raro faciendum, neq; ſic vnquā, vt totus ordo repetat. Cæterum qui ἐπιδιήγησιν vti vel[illegible], narrationis loco rem ſtringat, & contentus indicare quid facti ſit, quo ſit modo factum. plenius ſe loco ſuo expoſiturum eſſe promittat. Amentis igitur eſſe exiſtimatur, ſuperſtitione præceptorum contra rationem cauſæ trahi. Narrationem. Neque tamen id non facere alias oportebit, vt ſequamur ordinem quædam enim turpiter conuertuntur. vt ſi peperiſſe narres, deinde concepiſſe, deceſſiſſe aliquem, deinde filios aduocaſſe, vt teſtamento adſint. in quibus ſi id, quod poſterius eſt dixeris, de priori tacere non erit inutile. Nec equidem dubito, quin Cicero dicere voluerit. Quod autem ſubiungit,

aut vt potuiſſe geri videbuntur ita accipiendum, ac ſi dixiſſet, ſunt plerunque, & falſæ expoſitiones, in quibus prima ſit cura, vt quod fingamus fieri potuerit, deinde vt, & perſonę, & loco, & tempori congruat, & credibilem rationē, & ordinem habeat. [Hic erit cōſiderandum, ne quid perturbate, ne quid ambigue dicamus, & quæ ſequūtur) Sicut in præceptis breuis narrationis, primum pene perpetuo oſtendit, quid faciendū eſſet, deinde quid non faciendum ita hic primo ſimul oſtendit, quid omnino faciendum ſit, tum quid non faciendum. Conſiderandum, inquid, erit ne quid perturbate dicatur, verum perturbate ſuccenſo aliquo in affectu animo, an certe perturbate, inuolute, ne res obſcura videatur, quod ſi fiat, dilucida nullo modo eſſe poſſit. Licet quidam in nonnullis cauſis obſcurandum eſſe veritatem dixerint, quod ridiculum ſibi videri dicit. Quintil. enim, Qui obſcurare, inquid, vult, narrat falſa pro veris, & in his quæ narrat, debet laborare, vt videantur quam euidentiſſima. Deinde inquit M. Tullius, ne quid ambigue dicamus hoc eſt contorte, vt quo verſus, quod dicimus, non intelligatur. [Neque in aliam rem transferamus; Ne omiſſis rebus ad præſens negocium pertinentibus, non narranda atq; aliena narremus. [Neque ab vltimo repetamus, neque longe proſequamur. Quæ inquid, cū de breui narratione ſcripſimus, effugienda eſſe docuimus verum quod inquit. Neq; in aliam rem transferamus. hoc in media narratione effugiendum. ſicut in principio, cū ait, Neque ab vltimo repetamus, & in fine, cum dicit. Neque lōge proſequamur denique, inquit, quo breuius fuerit modo non ſit implexa, dilucidior vtique erit narratio. Sanè quam dilucidam velit Quintil. dic narrationem, ne quan quam ſummi viri iudicio fraudē, eius ſententiam ad verbum referam? Erit autem, inquit, narratio aperta ac dilucida, ſi fuerit primum expoſita proprijs verbis, & id ſignificantibus, & non ſordidis quidem nec tamen exquiſitis, & ab vſu remotis, tum diſtincta rebus, perſonis temporibus, locis, cauſis: ipſa ēt pronunciatione in hoc accōmodata, vt iudex quæ dīr quam facillime accipiat. quæ quidem virtus negligitur a plurimis, qui ad clamorem diſpoſitæ vel etiam forte circunfuſæ multitudinis compoſiti, non ferunt illud intentionis ſilentium, nec ſibi diſerti videtur niſi omnia tumultu ac vociferatione cōcuſſerint. rem indicare, ſermonis quotidiani, & in quęcunq; etiam indoctiorum cadentis exiſtimant, cū interim quod tanquā facile contemnunt, neſcias præſtare minus velint an poſſint. Neque. n. aliud in eloquentia cuncta experti difficilius reperient, quam id, quod ſe dicturos fuiſſe omne putāt, poſtquam audierunt, quia non bona iudicant eſſe illa, ſed vera. Tum autē optime dicit orator, cū videtur vera dicere. Aut nunc velut campū nacti expoſitionis, hic potiſſimū, & vocem flectunt, & ceruicē reponunt, & brachium in latus iactant, totoq. & rerū, & verborū, & compoſitionis genere laſciuiunt. deniq; quod ſit monſtro ſimile, placet actio, cauſa nō intelligitur. Nec ideo à me lōgius relata ſunt, quo non minus effugienda eſſe, quā ipſe reprehēdat Quintil. intelligatur. [Veriſimilis narratio erit, ſi vt mos vt opinio, vt natura poſtulat dicemus) In alijs de Inuentione pceptis, Probabilis, inquit erit narratio, ſi in ea videbūtur ineſſe, quæ ſolent apparere in veritate, ſi perſonarū dignitates ſeruabuntur, ſi cauſę factorum extabunt, ſi fuiſſe facultates faciendi videbuntur, ſi tēpus idoneū, ſi ſpatij ſatis, ſi locus opportunus ad eandē rem qua de re narrabitur fuiſſe oſtēdetur, ſi res & ad eorum qui agent naturam, & ad vulgi rumorē, & ad eorū qui audient opinionem accommodabitur. ac veri quidē ſimilis ex his rationibus eſſe poterit. In Partitionibus autem de narratione differens, Probabilis autem, inquit erit, ſi perſonis, ſi tēporibus, ſi loco ea quæ narrabuntur conſentient, ſi cuiuſq; facti, & euenti cauſa ponetur, ſi teſtata dici videbūtur, ſi cū hominum opinione, auctoritate, ſi cum l[illegible]e, cum more, cū regione iuncta, ſi probitas narrantis ſignificabitur, ſi antiquitas, ſi memoria, ſi orationis veritas, & vitę fides. Ein ordinē igitur ſuæ diuiſionis, poſtquā de breui, & dilucida narratione tractauit, nunc de narratione veriſimili incipit diſſerere: Veriſimilis, inqt, erit narratio, ſi vt mos poſtulat dicamus. vt ſi apud Romanos narres nō contra iuſtitiā, & ſi apud Scythas Barbaros, nō reprehēdas eorum mores. [Vt opin[illegible]) Res enim multæ opinione verę eſſe credūtur, nam ſi ve[illegible]m Iudeum Chriſtiano grauiter infenſum, & lenonem periuriu oſtendere, qui eſt qui non crediturus ſit? cum ſit [illegible] idē opinione perſuaſum, & de ceteris id eſt intelligendum. [Vt natura poſtulat [illegible] id, quod dicimus, a nr̄a natura non abhorreat, vel eorū pro quibus, vel contra quos agimus. Non. n. coſentaneū eſt [illegible]t de [illegible] udicitia agat lenō, de caſtitate meretrix. quod ſi fiat, v[illegible]ſimilis non erit narratio. [Ca-

uendum

uendum itaque, ne quid naturæ dicamus aduerſum. [Si ſpatia temporũ) Si tantum temporis ſpatiũ nactus fuerit, vt id efficere potuerit. [Perſonarũ dignitates) Nõ honores, ſed prout quęq; loqui aut agere credibile ſit, hoc eſt ſi perſonas conuenientes his quæ facta credi ſolemus, conſtituerimus. vt furti reum, cupidum, adulterum, libidinoſum, homicidam, temerarium. vel his contraria, ſi defendemus [Conſiliorum rationes) Vt, necaſti, nam ſæpe ſueras commitatus hæreditatẽ expectabas, cum odio habebas. [Locorum opportunitates cõſtabunt) quod in vaſta ſolitudine index erit, vnde ſcelus perpetratum nullus ſcire poſſe videretur. [Ne refelli poſſit, aut temporis parum fuiſſe) Supra accuſantis, nunc defendentis locos veriſſimilis narrationis ponit. Itaq; aut non tantum fuiſſe temporis dicemus, vt id fieri potuerit. [Aut cauſam nullã) Vt dicas, cauſam eſſe nullam, cur ea de reo ſuſpicio habenda ſit. [Aut locum idoneum non fuiſſe) Vt dicas, nõ fuiſſe locum eiuſmodi vt id fieri potuerit. [Aut hoĩes ipſos facere aut pati non potuiſſe) Si vera res erit, nihilominus hæc omnia in narrando conſeruanda ſunt. nã ſæpe veritas, niſi hæc ſeruata ſint, fidem facere non poteſt. Aut homines eius fuiſſe prudentiæ, aut probitatis, vt neſciſſe, aut pati potuiſſe viderint non poſſint. Deinde ſubdit, ſiue vera res, ſiue ficta, id eſſe obſeruandum. Si quidem multa ſæpe licet vera vix credi poſſunt, niſi his vtamur adminiculis, & quæ ficta ſunt niſi hoc pacto adiuuentur, facile confutari poterunt. Itaque callide, inquit, in his rebus cum aduerſario erit confligendum, & præſertim in quibus aut tabulæ, aut firma alicuius ſcripti auctoritas, iam fides feciſſe videbitur, quo minus poſſit confutari. Aliqua etiam naturaliter ſequuntur, & cohęrent, vt ſi bene priora narraueris, iudex ipſe quam poſtea ſis narraturus expectet. Et licet narrationem hanc eſſe meminerimus, nõ probationem, nonnunquam tamen etiam argumento aliquo confirmabimus. propoſuerimus, ſed ſimplici breuiq; vt in veneficiis, ſanus bibit ſtatim concidit, liuor ac tumor confeſtim eſt inſecutus, & denique quæ in probationibus tractantur, perſona, factum, cauſa, locus, tempus, modus, facultas, opinio naturæ, iudicium, mos, inſtrumentum, quibus ſi aliquando deſtituti ſimus, fatebimur vix eſſe credibile, ſed tamen, verum, neſcireq. nos quomodo factum ſit, aut quare, miratiq; ſed probaturos: Optimæ autem probationes erunt, quæ latuerunt vt a Cicerone vſurpãtur. Sunt enim vtiliſſimæ prædicta omnia quibus Miloni Clodius, nõ Clodio Miloni inſidiatus eſſe videatur plurimumq. facit illa callidiſſima ſimplicitatis imitatio. Milo autem cum in ſenatu eo die quo à ſenatu eſt dimiſſus, domũ venit, calceosq. & veſtimenta mutauit, pauliſper dum ſe vxor, vt fit, cõparat, commoratus eſt quam nihil feſtinus, nihil properans feciſſe videtur Milo? quod non ſolum rebus ipſis vir eloquentiſſimus, quibus moram, & lentum profectionis ordinẽ dicit ſed &̃ verbis vulgaribus, & quotidianis, & occulta arte cõſecutus eſt. Hæc de veriſimili de narratione dicta ſint. His tribus narrandi virtutibus ipſe Cicer. in partitionibus ſuauitatẽ adiicit. Suauem autem eſſe narrationem dicit quæ habet admirationes. expectationes, exitus inopinatos. ſ interpoſitos motus animorum, amicorum colloquia, perſonarum dolores, iracundias, metus lætitias, cupiditates. In topicis autem ſcripſit, narrationes oportere etiam eſſe videntes, moratas, & cum dignitate præterquã quod ſit plana breuis, & credibilis, ſed morata debẽt eſſe omnia. & cum dignitate, quæcunq; potuerint. Pleriq; etiam præter Cicer. euidentiam, quam Græci ἐνάργειαν vocant, narrationem dixere, quæ quidem virtus non inter minimas eſt, cum quid ſit non dicendum modo, ſed quodã modo oſtendendum eſt. Alii autem perſpicuitati euidentiã ſubiiciunt. Alii addiciũt magnificentiam, quã μεγαλοπρέπειαν illi vocant, quam reſpuunt alii quod nõ ſit omnibus cõmunis iudicis. Ac ne ſe ſupra modum tollat oratio, cauendum ſit. veluti in proximo de Milone exemplo patet. Quare nõ magis proprium narrationis videri debet magnifice dicere, quã miſerabiliter, inuidioſe, grauiter, vrbane. quæ cum ſuo loco laudabilia ſint, nõ ſunt tñ huic parti ꝓprie aſſignata, & velut peculiaria. Diximus quid ſit narratio, narrationũ gñã, & virtutes enumerauimus, & ſingularũ virtutum tractationes expoſuimus. Nũc vero dicendum eſt, ſi narrandum. an vbiq; narrandum, & ſi nõ ſemper, quid faciendũ, & quo intelligatur id, quod dicitur narratio, & quo narrãdũ loco ſit. & ſi ita narrandũ, vt cauſa poſtulant poſtremo, vnde narratio inchoanda, & vbi terminãda ſit. ad quæ omnia explicanda in primis Ciceronẽ ex aliis quos in Rhetorica compoſuit libris, & Quintilianũ euocabo. Plerique igitur ſemper narrandũ putauerunt, qđ falſum eſſe a pluribus coarguitur. Obeſt ſi quidẽ narratio, cum ipſius rei geſtæ expoſitio magnã excipit offenſionem, quam argumentando, & cauſam agendo leniri oportebit qđ cum accidit, mẽbratim oportebit partes rei geſtæ diſpergere in cauſam, & ad vnãquanque confeſtim rationem accõmodare, vt vulneri præſto medicamẽtum ſit, & odium ſtatim defenſio mitiget. Nihil etiam prodeſt narratio tũ, cum aut ab aduerſariis res expoſita, noſtra nihil intereſt iterũ aut alio modo narrare, aut ab his qui audiũt ita tenetur negocium, vt noſtra nihil interſit, eos alio pacto docere quod cum accidit, omnino narratione ſuperſedendum eſt. Præterea ſunt quædam tam breues cauſæ, vt propoſitionẽ potius habeant quã narrationem, id accidit aliquando vtrique parti, cum vel nulla expoſitio eſt, vel de re conſtat, de iure quæritur. vt apud Cẽtumuiros, filius an frater debeat. eſſe inteſtati heres, pubertas annis an habitu corporis exiſtimetur. Plerique &̃ fuere, qui non exiſtimarunt, eſſe narrationem, cum reus quod obiicitur tantum negat. in qua opinione eſt Cornelius Celſus. Non enim putant eſſe narrationis, niſi quod ſummam criminis, de quo iudicium eſt cõtinet. vt deinde fatetur ipſe, pro Rabirio poſtumo narraſſe Ciceronẽ, atque ille negauit, perueniſſe ad Rabirium pecuniam, de re erat quæſtio conſtituta, & in hac narratione nihil de crimine expoſuit. Ego autem, inquit Quintil. magnos alioqui ſecutus auctores, duas eſſe in iudiciis narrationem ſpecies exiſtimo. alteram ipſius cauſæ, alterã rerum ad cauſam pertinentium. Non occidi hominem, nulla narratio eſt. Conuenit, ſed erit aliqua, & interim etiam longa contra argumẽta eius criminis de anteacta vita, de cauſis propter quas innocens, & periculum deducatur ab his, quo incredibile id, quod obiicitur, fiat. Neque .n. accuſator tantum hoc dicit, Occidiſti: ſed quibus id probet, narrat vt in tragœdiis cũ Teucer Vlyſſem reum faciat Aiacis occiſi, dicens inuentum eum in ſolitudine iuxta exanime corpus inimici, cum gladio cruento Vlyſſes reſpondet, non eſſe id facinus admiſſum, & ſibi nullas cum Aiace inimicitias fuiſſe, de laude inter ipſos certatum. deinde ſubiungit, quomodo in eã ſolitudinem venerit, iacentem exanimem ſit conſpicatus, gladium e vulnere extraxerit. Hic confirmatio, & confutatio, coeuntibus vtrimque argumentis ſubtexitur. hæc ſunt duo orationum genera, quæ ad oratorẽ tantum attinere ſupra docuimus, quarum alteram, quæ nihil de obiecto crimine exponat, ſi orationi aſciſcamus, non erit ſine narratione, vt Celſus voluit, dicenda oratio. Non ſuo loco narratur, cum poſt exordium non collocatur narratio. Enim verò à veteribus quæſitum fuiſſe conſtat, an procœmio ſubiicienda narratio ſit. Nam cum procœmium ideirco comparatũ ſit, vt auditor ad rem accipiendam fiat conciliatior, docilior, intentior, & probatio niſi cauſa prius cognita non poſſit adhiberi, protinus iudex rerum notitia inſtruẽdus vĩ M. Tullius tñ in oratione quam pro Milone ſcriptã reliquit, maluit differre narrationem, tribus præpoſitionis quæſtionibus pro Vareno ſimiliter poſtea narrauit, cũ obiecta diluit. quod fieri vtiliter, quoties aut non repetendum, aut ſi repetendum, quo facilius intelligatur, ordine meliore digerẽdum, ſi cauſa paulo obuolutior ſit. Erunt præterea quædam cauſę, neque id raro, ne crimini quidem de quo cognitum erit faciles ad diluendum, ſed multis anteactæ vitæ flagitiis, & grauibus oneratæ, quæ prius amouenda ſunt. vt propitius iudex defenſionem ipſius negocii, cuius propria quæſtio eſt, audiat. Vt ſi defendendus ſit M. Cęlius. nõ ne optime patronus occurrat prius conuiciis luxurię, petulantiæ, impudicitiæ, quã veneficii? in quibus ſolis omnis Cicero. verſatur oratio. deinde totã explicet cauſam, quæ eſt ipſius actione defenſa. Eſt ergo rei habenda ratio, ac prout cauſarum conditio popoſcerit, mutãda narratio, vt poſterius vbi de diſpoſitione diſſerit Cicero. explicabit. Non vt cauſa poſtulat narrandum eſt. cũ aut id, quod aduerſario prodeſt, dilucide, & ornate exponitur, aut id, quod ipſum quod dicit adiuuat, obſcure, dicitur, & negligenter quare vt hoc vitiũ vitetur, omnia torquenda ſunt ad cõmodum ſuę cauſę, contraria quę prętereiri poterunt, prętereundo, quę illius erũt, leuiter attingẽdo, ſua diligenter, & enodate narrando. Nec hoc quidem ſimpliciter accipiẽdum, quod pene prętermiseram, quod eſt a me poſitum, ſuperuacuam eſſe narrationẽ rei quam iudex nouerit, quod ſic intelligi volo, ſi nõ omnino factum quid ſit ſciet, ſed factum etiam, vt nobis expedit opinabitur. Neque enim narratio in hoc reperta eſt, vt tantum cognoſcat iudex, ſed aliquanto magis vt conſentiat. quare etiam ſi nõ erit docendus, ſed aliquo modo afficiendus, narrabimus cum præparatione quadam. propter quod minus Homerum, aut Virgilium, vel quemuis alium egregium eloquẽtia poetã legere grauamur, licet eam omnem materiã ſępe legerimus, quod dictionis qua

dam

dam voluptate à faſtidio releuemur. Sciet quidem in ſumma quid actum ſit, iudicem dicemus, tamen rationē quoque facti cuiuſque cognoſcere ne grauetur, idq. nos propter aliquē in conſilium adhibitum repetere ſimulemus, & vt rei quæ ex aduerſo proponatur iniquitatē etiam omnes circunſtātias intelligant. in quo plurimis figuris erit varianda nota expoſitio, ad fugiendū tædium audientis. ſicut meminiſtis, & ſuiſſe fuerit ſuperuacuū hic cōmorari. Sed, & quid ego diutius? cū optime nouerit.s. quale ſit. & his ſimilia, Sed hoc hactenus dictum ſit. Initium narrationis quidam vtique faciendū à perſona putāt, eamque, ſi noſtra ſit, ornandum ſi aliena, infamandam ſtatim. Sed hæ quoq; cū ſuis accidentibus ponendæ. cū id pro futurū eſt: vt. A. Cluentius Habitus fuit pater huiuſce iudices. homo non ſolū municipii Larinatis, ex quo erat. ſed regionis illius, & vicinitatis virtute. exiſtimatione, nobilitate facile princeps. Aliquando ſine his: vt, Q. Ligarius cū eſſet. & quæ ſequuntur. Frequētes vero à re ſicut pro Tullio Cic. Fūdū habet in agro Turino M. Tullius paternū Demoſthenes pro Cteſiphōte: τὸ γὰρ ἐμαυτοῦ συναρπάζειν τολμηρόν, ὃ δ' ἐμέ, οὐ γὰρ δὴ ἔγωγε ἐπολιτευόμην πω τότε, πρῶτον μὲν ὑμῖν ἀποδείξω, ὥστε ταῦτα νῦν βουλευσαμένοις ἴσως. Finē aūt narrationis perduci volunt quidam eo. vnde quæſtio oritur. cuiuſmodi eſt: His rebus ita geſtis. P. Dolabella prætor interdixit. vt eſt cōſuetudo de vi hominibus armatis. ſine vlla exceptione tantū vt vnde deieciſſet reſtitueret, deinde reſtituiſſe dixit, ſponſio facta eſt, hac ſpōſione vobis iudicandū eſt. Id ab accuſatore ſemper fieri pōt, a defenſore non ſemper, ſed ad Cic. iā redeo. Quid dicit præcepta ſe dediſſe, quæ ab aliis minime adhuc abhorreant, præterquā quod inſinuatio nē, quo clarior fieret, præceptio animi tempora diuiſit, quod nullus antea quod ſciam fecerit, hunc ſe de inuentione rerū diſputaturū pollicet, ſi prius de cauſarū diuiſione pauca memorauerit.

LONG. V Incendi cauſa quod petit.) Medium eſt nam. & accuſator vincit. qui reum peragit, & vincit defenſor, qui cauſam aduerſarii labefactat. Primum autem narrationis genus oratorium appellant. quod in cauſæ expoſitionem inuentum eſt. quod poſt exordium poni ſolet. Alterum apparatu, quod non eſt pars orationis, ſed in confirmatione, aut confutatione interſeritur, aſſeuerandi aut deſtruendi gratia, quod ipſum, & probatiuum appellarunt. Poſtremum, grammaticum vocarunt, quod rarius in orationis vſurpatione veniat.

ASC. N Arrationum genera, &c.) Proſequitur de narratione cuius ponit tria genera. Primum dicitur recta narratio Secundum tranſgreſſio. Tertium a cauſa ciuili alienatio. Ordo eſt: Tria ſunt genera narrationem. vnum eſt cum exponimus, id eſt declaramus, & recitamus rē geſtam. & trahimus vnumquodque. ſ. geſtorum, & expoſitorum a nobis ad vtilitatem noſtram cauſa vincendi. ſ. aduerſarium, & non oblectandi præcipue auditorem, quod. ſ. genus pertinet ad eas cauſas, de quibus iudicium eſt futurum aut dū: Et trahimus vnumquodque quod pertinet ad eas cauſas de quibus futurum eſt iudicium, ad vtilitatem noſtram cauſa vincendi. Alterum. i. ſecundum genus narrationis eſt quod intercurrit. i. in et principalem materiam currit nonnunquam. i. aliquando, aut cauſa fidei. ſ. faciendæ, aut criminationis, aut tranſitionis. ſ. ad aliā materiam. aut alicuius apparationis, vel laudationis, hoc eſt quando inter narrando uolumus facere, ut nobis habeatur fides, aut petimus aliquem criminari, aut ad aliud tranſire, aut rem noſtram apparare, aut aliquid laudare, facimus narrationē intercurrentem. (Tertiū genus) Proſequitur tertiū genus exordii vi uoliſsimo dicens. Tertiū genus eſt id, qđ remotū eſt. i. alienum eſt a cauſa ciuili. i. quod non pertinet ad forum, in quo de cauſis ciuiū agitur. in quo tū conuenit exerceri. ſ. in declamādo, quo. i. ideo vt poſſimus tractare cōmodius illas narrationes ſuperiores. i. de quibus prius locutus eſt. in cauſis. i. ciuilibus. Duo genera ſunt eius. i. eiuſmodi narrationis. vnū quod poſitum eſt in negociis, alterum quod poſitum eſt in perſonis, id quod poſitum eſt in expoſitione negociorū, habet tres partes, fabulā, hiſtoriā, argumentum. Fabula eſt quæ neq; continet res veras neq; veriſimiles, ut hæ. ſ. res quæ traditæ. i. expoſitæ ſunt auditoribus, & ſpectatoribus tragœdiis. i. in tragœdiis aut quæ traditæ. i. cōmiſſæ ſunt tragœdiis. Hiſtoria eſt res geſta, ſed remota ab memoria noſtræ ætatis, & tū hiſtoria a vidēdo dicitur, verū animo quoque videmus, & ab iis qui uiderunt. & nobis aut aliis qui nobis recitauerunt dixerunt. i. ſæpe hiſtoriā ſcribunus. Argūm eſt res ficta quæ tū potuit fieri. & ita veriſimilis eſt, velut argumenta comœdiarum. Illud. ſ. prius tactum genus narrationis, quod eſt poſitum. i. conſtitutum in perſonis, debet hēc feſtiuitatem. i. plauſibilitatem, & vt dicunt celebritatem ſermonis. diſſimilitudinem animorum, vtpote grauitatem leuitatē quæ contraria ſunt. ſpem metum quæ itē contraria ſunt. quia ſpes de bono futuro, metus de malo eſt futuro. ſuſpicionem. deſiderium, diſſimulationem. ſ. eius quod eſt, miſericordiam rerum miſerandarum varietates rerum eum mutationem fortunæ, vtpote incommodum inſperatum. i. quod contra aut præter ſpem euenit, lætitiā ſubitam. i. ex improuiſo ortum, exitum te iū iucundū. Verū hæc tranſigendo in exercendo. i. hæc omnia comprobabimus exercitatione. Vero, pro ſed. nos aperiemus qūo conueniat idud quod pertinet ad veritatem tractarim. i. quomodo veras cauſas tractabimus. Cōuenit narrationem habere tres res. i. tres vt dicunt conditiones. videlicet ut ſit breuis, vt ſit dilucida, & vt ſit veriſimilis quæ. ſ. tria quoniam ſcimus oportere fieri, cognoſcendum eſt. i. oportet nos cognoſcere quemadmodum faciamus. i. exhibeamus ea. i. quomodo narrationem, breuē, dilucidam, & utilē faciamus. (Rē breuiter, &c.) Erudite docet qūo breuiter narrare poſſimus dicens. Nos poterimus narrare rem breuiter, ſi nos incipiemus narrare inde. i. ab eo re, vnde. i. de qua neceſſe erit, & ſi non volemus repetere. ſ. narrationē ab initio vltimo. i. remotiſſimo a rebus præſentibus. hoc eſt a penitus primo, ut qui bellū Troianum a gemino ouo. i. ab natiuitate Helenes auſpicari velit Et ſi nos narrabimus ſummatim. i. per ſummas in generali, nō particulatim. i. per ſingulas particulas, ut ſi crudeliter occiſum dicas, & nō explices, quo geſtu, quibus armis, quot ictibus, &c. Et ſi non proſequemur narrationē ad extremum. i. per vſque finalē terminationem, ſed vſque eo. i. ad id, uſque quo erit opus. ſ. ad intelligendum. Et ſi nullis. i. nō vllis nō utemur ullis tranſitionibus. i. digreſſionibus a materia incepta ad nouam. Et ſi non deerrabimus. i. per errore decedemus ab eo quod cepimus exponere. Et ſi ita ponemus exitus rerū, ut quoque. i. ea ſciri poſſint, quę ſint facta ante. i. ſi per ea quæ dicimus, intelligātur facta etiam quæ non dicimus. ut qui dicit poſtridie rediſſe, dicit abiiſſe. & noctē interfuiſſe, tametſi nos reticuerimus. i. ea nō dixerimus. Quod. i. quale genus eſt, dicā me rediſſe ex prouincia. intelligatur quoque. i. etiā ſupp. me profectum ſup. eſſe in prouinciam. Non enim redire potest ubi prius non fuerit. Et omnino ad breuem narrationē ſatius eſt. i. conducibilius, & melius eſt, præterire. i. non dicere, non modo. i. non ſolū id, quod obeſt. i. nocet dicenti, ſed etiam id, quod neque obeſt, neq; adiuuat. i. prodeſt. Quia Valla qui hunc locū haud dubie legit, legat, & pro etiā apud Cic. reperiri legā hic non ſed, & ſed etiā. Et ſatius eſt, aut cauēdum eſt, ne dicamus bis aut ſæpius. ſ. quam bis. idem. i. eandē rem Cauendum eſt, etiā ne dicamus deinceps. i. ruſſum, id, quod diximus ſemel ſupra hoc modo. Sero aduenit veſperi. i. tempore ueſpertino. Megarā Athenis. i. ab urbe Atheniēn. profectus ubi poſtquā aduenit Megaram fecit inſidias virgini, & poſtquā fecit inſidias attulit uim in loco. ſ. vbi eum reperit, id n. breuius dici pōt. (Rem dilucide, &c.) Quia breuitati cohærere ſolet obſcuritas. iuxta illud Flacci in Arte, Breuis eſſe laboro obſcurus fio, nihilq. tam obeſt oratori quam non intelligi quid dictum uelit. conuenienter nunc docet Cic. quomodo modo cū breuitate dilucide dicamus dicens. Nos narrabimus rem dilucide, ſi ut quidque. i. quod licet facinus aut factum erit geſtum primum, ita exponemus ipſum primū, & conſeruabimus ordinē rerum ac temporum, vt. i. ſecundūm quem res erūt geſtæ, aut vt. i. ſecundūm quē ordinem, aut ſecundūm quē iudebuut potuiſſe geri. i. veriſimile erit ſic geſtas eſſe. Hic. i. in hac narratione dilucida conſiderandū erit, ne dicamus quid. i. aliquid perturbate. i. confuſæ, & ordine turbato, aut animo conſternatu, ne quid dicatur contorte. i. uiolenter exactum ne quid ambiguæ quod poſſit trahi in contrarium ſenſum, aut quod difficile ſit intellectu. ne quid dicamus nouę. i. inſolitare, quæ res obſcuritate parere ſolet. nam licet noua interdum delectent, conſueta tū citius noſcuntur. Nequam. i. & conſiderandum eſt, ne tranſeamus in aliquam aliam rem, & ita confundamus narrationem, & ne repetamus ab ultimo, quia tunc nō facile cōſtaret ſalte primo loco, de quo loqui pareremus, & ne perſequamur. ſ. narrationē, longe. i. vltra id, quod ſcitu neceſſarium erit. Ne prætereamus quid, id eſt aliquid, quod pertineat ad rē. Et rem dilucide dicemus. ſi perſequemur. i. perfectæ ſequemur ea quæ ſunt præcepta. ſ. titulo ſuperiore de breuitate. ſ. in narrando ſeruanda, Nam quo. i. quāto narratio erit breuior, eo. i. tāto fiet dilucidior, & facilior cognitu. intellige prioribus præceptis obſeruatis ne quid perturbate, cōtorte, ambiguæ, nouæ dicamus, Sane quārum ad ordinem ſcies, quod commentarii quoque monent, alium eſſe poetis, alium oratori. Nam de Poetico dicit Horat. in Arte: Ordinis hæc virtus erit, & venus aut

ego

ego fallor: Vt iam nunc dicat, iam nũc debentia dici. Pleraque differat. & preſens in tẽpus omittat. Hoc eſt licet Poeta multas deſcribat, quo ordine geſta ſunt, plurima tamen ad oportunio rei locum reſeruat. Vnde poetæ pleriq́ue à medio, aut a fine rei geſtæ narrationẽ incipiunt, vt Hom. à decimo, & ita ab vltimo anno abſidionis Troiæ, & Virgilius à ſeptimo, & ita ab vltimo anno errorum Aeneæ: Et Terentius argumenta ferè à medio, aut non citra medium deducere incipit. Orator vero vt hic præcipiatur, quo ordine res geſtę ſunt eas narrabit. Quod, & hiſtoriographi ferè obſeruãt. Si rationem differentiæ quæres, ea videtur quod orator ſemel duntaxat dicit, & ita conari debet, vt intelligatur. Poeta antẽ decies legi poteſt, & eo perlecto, tũ demũ ſatius eſt eius intelligi principium. Præterea orator prodeſſe vult ſalutem ſibi. & ſuis, & ita aperte rẽ narrat, Poeta delectare potius, & ita varietati ſtudet. Adde quòd comodius puer tranſitum dicuntur à poeta res incipiẽdo à fine, aut ab iis, quæ ad finem tendunt quã à principio, quia incipiendo à fine videtur, dũtaxat res pręſentes velle dicere, & præteritas percurrere, vt Virgilius excidium Troiæ Oratori aut nihil quod ad rem faciat prætermittendum eſt, quocirca vtile eſt filiũ re geſtæ ſequi quod ſequendo auditorem facile doceat. Nouimus quidq. ſubſtantium eſſe quidque adiectiuum, & vtrũq; ſuperlatiuo gaudere, vnde decenter (vt cetera omnia) dicit vt quidque primum geſtum erit, ita primũ, &c. quia vt, & ita conſimiles efflagitant gradus. [Veriſimiles, &c.] Docuit facere, narrationem breuẽ & dilucidã, nunc docet qui veriſimilem faciamus dicens. Narratio erit veriſimilis. i. apparẽs vera, ſi nos dicemus, vt mos poſtulat, vt natura. ſ. rerum poſtulat, ſi ſpatia tẽporum cõſtabunt. i. compoſſibilia (vt dñt) erunt. hoc eſt, ſi uero ſimile eſt tãto, aut eo tempore quanto, & quod diximus rẽ potuiſſe geri, & ſi dignitates perſonarum cõſtabunt. i. ſi ueriſimilis erit tales perſonas, tales res feciſſe, quales narrabimus, ſi rationes conſiliorum conſtabunt. i. ſi veriſimile erit, tali conſilio inductos quale dicemus rem feciſſe, & ſi opportunitates. i. conuenientiæ locorum cõſtabant, ne poſſit refelli. i. reprobari aut redargui in refutatione dicendo, aut parum tẽporis fuiſſe, aut nullam cauſam fuiſſe. aut locũ non fuiſſe idoneum, aut ipſos hoĩes non potuiſſe ſup. talia facere aut pati. i. ſi perſonarum dignitates non cõſtabũt. [Si vera res erit) Quia docuit quid obſeruãdum ſit in cauſa veriſimili, ne putes idẽ non ſeruãdum in vera cauſa ſubdit. Si res erit vera. i. non ſolum veriſimilis, nihilominus. i. in nullo tamen minus ſunt hæc oĩa. ſ. prædicta conſeruanda. i. ſimul obſeruanda, narrando. i. dum narrare volumus. Nam veritas nõ põt ſæpe facere fidẽ. i. credulitate, hoc eſt perſuadere ſe eſſe ueritatẽ, niſi hæc. ſ. prædicta de loco, tempore, perſonis, cauſis coõſilio ſint ſeruata. Sin. i. ſed ſi ſup. res erit ficta. (Quidã legũt erũt, ſed non placet. nam ſin, & ſi ad unum reſpiciunt) eo. i. tanto magis ſup. prædicta erunt conſeruanda. Confligendum. i. concertandum eſt caute de his rebus in quibus rebus. tabulæ. i. ſcripta authẽtica, vt p notarios iuratos, aut firma auctoritas. i. approbatio alicuius. ſ. fide digni, videtur inieci fuiſſe. Ego arbitror ea quæ dicta ſunt adhuc. i. ad hunc vſq; locum conſtare. i. conuenire mihi ſine cõtrouerſia cum ceteris ſcriptoribus. i. præceptoribus artis. ſ. rhetoricæ, niſi quia. i. excogitauimus noua de inſinuationibus q. i. quia non ſoli pręter ceteros diuiſimus eam. ſ. conſtitutionẽ (forte legendũ eſt eas qui præmiſit de inſinuationibus) in tria tẽpora, vt haberemus viam certam, plane. i. omnino, & rationem exordiorum perſpicuam. i. euidentem. Nunc. i. deinceps quod reliquũ eſt. i. quod reſtat, qm̃ diſputandum eſt de Inuentione rerũ dabimus operam, vt videamur quæſiſſe. i. inquiſiſſe, nihilominus induſtriæ. i. ingenioſe. quam vtilitas res poſtulabit ſi dixerimus prius pauca de diuiſione cauſarum.

DE DIVISIONE CAVSARVM.

CAVSARVM diuiſio in duas partes diſtributa eſt. Primum, perorata narratione, debemus aperire quid nobis conueniat cum aduerſariis; ſi ea, quæ nobis vtilia erunt, conuenient, quid in controuerſia relinquatur, hoc modo: Interfectam eſſe matrem ab Oreſte conuenit mihi cum aduerſariis, iure fecerit, & licuerit ne facere, id eſt in controuerſia. Item econtrario, Agamemnonem eſſe à Clytemneſtra occiſum confitentur: cum id ita ſit, me vlciſci parentẽ negant oportuiſſe. Deinde cũ hoc fecerimus, diſtributione vti debemus. Ea diuiditur in duas partes, enumerationem, & expoſitionem, Enumeratione vtemur, cum dicemus numero, quot de rebus dicturi ſumus. Eam plus quàm trium partiũ numero eſſe non oportet. Nam, & periculoſum eſt, ne quando plus minus ue dicamus, & ſuſpicionem afferat auditori meditationis, & artificij, quæ res fidem abrogat oratori. Expoſitio eſt, cum res, quibus de rebus dicturi ſumus, exponimus breuiter, & abſolute. Nunc ad confirmationem tranſeamus.

DE CONFIRMATIONE ET CONFVTATIONE.

TOTA ſpes vincendi, ratioq́ perſuadendi poſita eſt in confirmatione, & confutatione. nam cum adiumẽta noſtra expoſuerimus, contrariaq́ diſſoluerimus, abſolute nimirum munus oratorium confecerimus. vtrunque igitur facere poterimus, ſi conſtitutionem cauſæ cognouerimus.

CAPIDVRVS.

CAVSARVM diuiſio in duas partes diſtributa eſt) Poſteaquam de narratione abunde ſupra dictum eſt, ſequitur vt de partitione dicẽdum ſit ſi quidem recta habita in cauſa partitio, illuſtrem, & perſpicuam totam efficit orationem. Eius autem partes, inquit, duæ ſunt: Vna pars eſt, quæ quid cũ aduerſarius nobis conueniat, & quid in controuerſia relinquatur, oſtẽdit, ex qua certum quiddam deſignat auditori, in quó animum debeat habere occupatum. In narratione igitur aperitur cauſa in partitione vero cauſa conſtituitur, vt, Quæſtor Verres fuit legatus, prætor vrbanus, prætor Sicilienſis. dũ h. d. cauſam tñ aperit. at vero cũ adiungit, quare hæc erit quadripartita diſtributio totius accuſationis meæ, hoc eſt iam conſtituere controuerſiam. Sed in duas, inquit, diuiſio cauſarum partes diſtributa eſt vnam dicit eſſe, quę quid cũ aduerſarius conueniat, docet, & quid ſit in controuerſia. alteram, quæ diſtributionem habet membrorum, quæ confirmanda confutandaque ſunt. illa ſuperior cum ſuppoſuerit ſpecies quid conueniat idipſum ad ſe inclinat quod pro ſe facit, ſi aduerſarius cõfiteatur. vt pro M. T. C. fecit: Dica, inquit, vim factam à P. Fabii familia. hoc aduerſariu nõ negat. hoc pro ipſo facit, cum aduerſarii confiteantur. Damnum datum eſſe M. Tullio, concedis. iam vnũ vici. Subiungit alterũ, Vi, hoĩbus armatis nõ negas, & hoc vici. Poſt, quid in controuerſia relinquatur, proponi. Dolo malo factũ negas, de hoc futurum eſt iudicium. ſed qm̃ non in omni negocio ponitur qđ aduerſarius fateatur vltima illa partitio adhibẽda eſt, q diſtributio nũcupatur, vbi totius cauſæ de quo cõtrouerſia eſt, mẽbra ponũtur. etſi ea mẽbra in cauſa nõ inueniat, ipſe ingenio orator inuenit, & ſibi ipſe dicẽda conſtituit, quę videt cauſam facere ſuperiorẽ, & veris facta, q̃ veriſimilia videantur cõiniſcet. Aut nõ mẽbratim ſecabit, ſed qđ ſit vt ſibi videbitur exponit, idq. argumentis oẽ cõprobabit, vnde, & confirmatio partitionẽ ſequitur. Sed qm̃ prima pars exẽplo explicata notiſſimo ipſe eã longius omittã interpretari. Veru qđ ait, ſecundã diſtributionẽ, ſi membratim ſeceris, eã pluſquã triũ partiũ eſſe nõ oportere, vt non periculũ ſit ne membrorum multitudinẽ nõ memoria ſatis teneat, ac per hoc ne aut deſit ex his aliquid, ac memoria elabat. aut ſui oblitus, alia addat, ac ne in tã longa diuiſione ſe [illegible] io capi iudex metuat, & inſidias effugiat oratoris: Quintil[illegible] plicuiſſe manifeſtũ eſt. cũ de partitione differẽs, inq̃t rurſus quidã, periculoſum id oratori arbitrantur, duabus ex cauſis: Quod nonnunquã excidere ſoleant quæ promiſimus, & ſi quæ in partiẽdo pterimus, occurrere qđ quidem nemini accidet, niſi qui plane vel nullo fuerit ingenio, vel ad agẽdum nihil cogitari præmeditatumq. detulerit, alii qui quę

eam manifeſta, & lucida ratio eſt; quam rectæ partitionis: ſequitur enim naturam ducē, adeo quoq; vt memoriæ id maximum ſit auxilium, via dicendi non decedere. Quapropter ne illos quidē probauerim, qui partitionē vetant vltra tres propoſitiones extendere, quæ ſine dubio ſi nimium, ſi multiplex ſit fugiet memoriam iudicis, & turbabit intentionē. Hæc alio tamen numero, vel ut lege non eſt alliganda, cū poſſit cauſa plures deſiderare. Alia ſunt magis, propter quæ partitionē nō ſemper ſit vtendū. primo quia pleraq; gratiora ſunt, ſi inuenta ſubito, non domo allata, ſed inter dicēdū e re ipſa nata videantur. Vnde illa nō iniucūda ſchemata, pene excidit mihi, & fugerat me, & recte admonet. [Expoſitio eſt. cū res de quibus dicturi ſumus, exponimus br. & abſolute.] Nā oīs propoſitio quæ vti-liter adhiberi velit, debet eſſe apertaq; lucida. Quid .n. turpius eſt, q̄ id ipſum obſcurū eſſe, qđ in eū ſolum adhibetur vſum, ne ſiot cetera obſcura? Breuisq; debet eſſe, hoc eſt, nullo ſupuacuo onerata verbo. Nō enim quid dicamus, ſed de quo dicturi ſumus oſtendimus. Obtinēdum quoque, ne quid in ea deſit, neque ſuperſit. Supereſt autē ſic fere, cū aut in ſpecies partimur, qđ in genera partiri ſit ſatis, aut genere poſito, ſubiicitur ſpecies, & ipſe alus præceptis Rhetoricis docet inquiens. quæ aūt partitio rerum diſtributam cōtinet expoſitionem, hæc habere debet breuitatem, abſolutionē, paucitatem. Breuitas eſt, cum niſi neceſſarium nullū aſſumitur verbum. hæc in hoc genere ideo eſt, vtilis qđ reb. ipſis, & partibus cauſæ, non verbis nec extraneis ornamētis animus auditoris tenendus eſt. Abſolutio eſt, per quā omnia quæ incidūt in cauſam genera de quibus dicendū eſt, amplectimur. In qua partitione vidēdum eſt, ne aut aliquod genus vtile relinquatur, aut ſero extra partitionē id, quod vitioſiſſimū aut turpiſſimū eſt inferatur. Paucitas in partitione ſeruatur, ſi genera ipſa rerū ponuntur, neque permixte cum partibus implicātur. Nam genus eſt, qđ plures partes amplectitur, vt aīal pars eſt quę ſubeſt generi, vt equus. Sed ſępe eadem res alii genus, alii pars eſt. nā hoc modo animalis pars eſt homo, Thebani aut Troiani genus. Hæc ideo diligentius inducit pręſcriptio, vt apte intellecta generali partitione, paucitas gñm in partitione, ſeruari poſſit. Nā qui ita partitur. Oſtendam ꝑ ꝑ cupiditatem, & audaciam, & auaritiā aduerſariorū, omnia incōmoda ad remp. perueniſſe, is non intellexit, in partitione expoſito genere partem ſe generis admiſcuiſſe. nam genus eſt, omnium nimirum libidinum cupiditas. Eius autem generis ſine dubio pars eſt auaritia. Hoc igitur vitādum eſt ne cuius genus poſueris, eius ſecum aliquam diuerſam ac diſſimilem partem ponas in eadē partitione. Quod ſi idem in genus plures incident partes, id cum in prima cauſæ partitione erit ſimpliciter expoſitum, diſtribuetur tempore eo commodiſſime, cum ad ipſum ventum erit explicandum, in cauſæ dictione poſt partitionem. Atque illud quoque pertinet ad paucitatem, ne aut plura quam ſatis, eſt demonſtraturos non eſſe dicamus hoc modo. Oſtendam aduerſarios quod arguimus, & potuiſſe facere, & voluiſſe, & feciſſe, nam feciſſe ſatis eſt oſtendere. Aut cum in cauſa partitio nulla ſit, & cum ſimplex quiddam agatur, tñ vtamur diſtributione. Atque perraro poteſt accidere. Ac ſunt alia quoque partitionum p̄cepta, quæ ad hunc vſum oratorium non tantopere pertineant, quæ verſantur in philoſophia, ex quibus hæc ipſa tráſtulimus, quæ conuenire videbantur, quorum nihil in ceteris artibus inueniebamus. Atq; his de partitione præceptis in omni dictione meminiſſe oportebit, vt, & prima quæque pars expoſita eſt in partitione ſua, ordine tranſigatur, & omnibus explicatis perorata ſit hoc modo, vt ne quid poſterius præter concluſionē inferatur. partitur apud Terentium breuiter, & commode ſenex in Andria, quæ cognoſcere libertum Velit: Eo pacto, & gnati vitam, & conſilium meum cognoſces, & quid facere in hac re te velim. Itaq; quemadmodum in narratione propoſuit, ita narrat primum gnati vitam. Nam is poſtquam exceſſit ex ephebis Soſia. Deinde ſuum conſilium. Et nunc id operam do. Deinde quid velit Soſiam facere, id quod extremum poſuit in partitione, poſtremum dicit. Nunc tuum eſt officium: Quemadmodum igitur hic, & ad primam quamq; partē primum acceſſit, & omnibus abſolutis perorauit. Hæc in libro de Inuentione Cicero. Hic autem ſubiungit, quoniam in confirmatione confutationeq; tota vincēdi ſpes, eſt id procurare in primis oportet, quo, & confirmata, noſtra, & confutate aliena poſſimus. Quod ſi conſequemur, nimirum munus oratorium conficiemus. Id autem efficere nequaquam ſperemus, niſi prius cognita cauſæ conſtitutione. De conſtitutione igitur prius dicendum, poſt quomodo confirmandum, confutandumque erit, docebitur.

PRimum perorata narratione) Sunt qui hoc ipſum nō partem, ſed figuram orationis eſſe contendant, quod, & alibi Cicero approbare videtur. [Cum dicemus numero) Id eſt aut breuiter, aut certo numero. vt Cicero pro S. Roſcio, Tres ſunt res, de quib. me arbitror dicere oportere. [Nam cum adiumenta) Alias, argumenta. LONG.

CAuſarum) Ordo eſt. Diuiſio cauſarum eſt diſtributa in duas partes. Primum narratione perorata, id eſt ad finē perducta debemus aperire quid conueniat nobis cum aduerſariis.i. in quo conſentimus, & quid relinquatur in controuerſiis, id eſt diſſenſionibus. Si ea quæ erunt nobis vtilia, cōuenient vtrique contendentium cōſentanea erunt, hoc modo. Conuenit mihi cum aduerſariis matrem.ſ. Clitemneſtram eſſe interfectam ab Oreſte filio eius, ſed ſupple.i. in controuerſia.i. de eo cōtendimus, an fecerit Oreſtes iure.i. iuſte propter vindictā patris à matre interfecti, & ne, id eſt an licuerit.ſ. Oreſti facere. Non enim omnia quæ iure fierent vnicuique facere licet, vt ſi auctoritatem non habeat. Item e contrario aduerſarii accuſatores Oreſtis confitentur Agamemnonem patrem Oreſtis eſſe occiſum a Clitemneſtra matre Oreſtis, cum id ita ſit, negant me.ſ. Oreſtem loquitur enim in eius perſona, oportuiſſe vicisſim parentē.i. patrem actiuę, & matrem paſſiuę. Deinde cum fecerimus hoc.i. oſtenderimus quid conueniat, & quid in controuerſia ſit, debemus vti diſtributione. Ea.ſ. diſtributio diuiditur in duas partes videlicet (ſed id omittit) enumerationem, & diſpoſitionē. [Enumeratione vtemur) Proſequitur reliqua quæ ad diuiſionem pertinent dicens. Nos vtemur enumeratione cum dicemus numero, id eſt per numerum exprimentes, de quot rebus ſumus dicturi, Non oportet.i. non eſt opportunum eā.ſ. enumerationē continenti numero pluſquā trium partium. Nam, & .i. ſimul eſt periculoſum ne qñ dicamus plus ue pro uel minus.ſ. quam trium partium numero. Et pro ea affert auditori ſuſpicionem meditationis.i. excogitationis prauæ ad decipiendum excogitare, & artificii.ſ. doloſi, quæ res abrogat oratori fidem.i. facit, vt ei non credatur. Expoſitio eſt cum .i. quando nos exponimus breuiter res de quibus rebus non ſumus dicturi. Tranſeamus. nunc.i. deinceps ad confirmationē.i. dicamus de cōfirmatione. [Tota ſpes) Proſequitur narrationem de quarta, & quinta parte orationis oratoriæ, videlicet de confirmatione cauſæ noſtræ, & de confutatione partis aduerſæ dicens. Tota ſpes vincendi, & tota ratio perſuadendi eſt poſita, id eſt conſtituta in confirmatione, & in confutatione, Nam cum.i. vbi aut poſtquam nos expoſuerimus adiumenta noſtra.i. media probantia cauſam noſtram, & diſſoluerimus contraria.ſ. adiumenta, nimirum .i. haud dubie, fecerimus abſolute.i. cōſumate, munus, id eſt officium oratorium. Igitur quia in eo tota ſpes vincendi eſt, nos poterimus facere vtrunque ſi cognouerimus conſtitutionem cauſa. ASC.

DE CAVSARVM CONSTITVTIONIBVS.

CAVSARVM conſtitutiones alii quatuor fecerunt, nr̄ doctor Hermetes tres putauit eſſe, nō vt de illorū quidquā detraheret inuentione, ſed vt oſtēderet, id, qđ, oportuiſſet ſimplr̄, & ſingulari modo docere, illos diſtribuiſſe duplr̄, & bipertito. Conſtitutio eſt prima deprecatio defenſoris cū accuſatoris inſimulatione cóiuncta. Conſtitutiones itaque, vt diximus tres ſunt, coniecturalis, legitima, iuridicialis. Coniecturalis eſt, cum de facto cótrouerſia eſt, hoc mō: Aiax ī ſilua, poſtq̄ reſciuit quæ feciſſet per inſaniá, gladio incubuit, Vliſſes interuenis, occiſum cóſpiciat, è corpore telú cruētum educit. Teucer interuenit: cum fratrē occiſum, & inimicū fratris cum gladio cruento videt, capitis accesſit. Hic, qm̄ coniectura verum quæritur, de facto erit controuerſia, & ex eo conſtitutio cauſæ coniecturalis nominat̄. Legitima conſtitutio eſt, cum ē̄n ſcripto aut ex ſcriptis aliquid controuerſiæ naſcitur. Ea diuiditur in partes ſex, ſcriptum,

&

& ſententiá,contrarias leges,ambignú. deffinitionem,tranſlationem,rócinationem. Ex ſcripto, & ſententia naſcitur controuerſia,cum vr̃ ſcriptoris voluntas cũ ſcripto ipſo diſſentire, hoc modo: Si lex ſit,quæ iubeat eos, qui pp tẽpeſtatem nauim reliquerit,oĩa perdere; eorũ nauim ceteriq́. eſſe, ſi nauis conſeruata ſit, qui remãſerunt in naui.magnitudine tẽpeſtatis oẽs perteriti nauim reliquerunt,in ſcaphã cõſcenderunt, præter unũ ægrotũ: is pp morbum exire,& fugere non potuit.caſu,& fortuna nauis in portũ incolumis delata eſt. illam ægrotus, poſsidet, nauim petit ille, cuius fuerat. Hæc cõſtitutio legitima eſt ex ſcripro,& ſentẽtia. Ex contrariis legibus cõtrouerſia conſtat, cũ alia lex iubet aut permittit, alia vetat quippiam fieri, hoc modo.Lex vetat eũ,qui de pecuniis repetundis dãnatus ſit in cõcione orationẽ hr̃e. Altera lex iubet augurẽ,in demortui locũ q petat, in cõcione nominare. Augur quidã dãnatus de pecuniis repetundis,in demortui locũ qui petat, nominauit: petitur ab eo multa. Conſtitutio hæc eſt legitima ex cõrrariis legibus. Ex ambiguo cõtrouerſia naſ,ıt̃, cũ ſcriptũ duas aut plures res ſignificat,hoc modo: Paterſamilias cũ filiũ heredũ faceret, teſtõ vaſa argenta vxori legauit. Tullius heres meus Terentiæ vxori meæ 30.pondo vaſorũ argenteorum dato quæ valet. Poſt mortẽ eius, vaſa pretioſa,& cælata magnifice illa petit. Tullius ſe, quæ velit ipſe,30.põdo ei debere dicit. Cõſtituɪio eſt legitima ex ambiguo. Ex definitione cõſtat cã,cũ in cõtrouerſia eſt,quo noĩe factũ appellet̃. ea eſt hmõi: Cum L. Saturnins legẽ frumẽtariã de ſemiſsıbus, & trientibns laturus eſſet, Q. Cœpio,qui p id tp̃is Quæſtor vrbanus erat,docuit ſenatũ, ærarium pati nõ poſſe largitionẽ tantã,ſenatus decreuit,ſi eã legem ad populum ferat,aduerſus remp.videri eũ facere. Saturnius ferre cœpit.collegæ intercedere. ille nihilo minus ciſtellã detulit. Cœpio,vt illum cõtra S.C.intercedẽtibus collegis.aduerſus remp. vidit ferre.cũ viris bonis impetũ facit, pontes diſturbat,ciſtas deiicit, impedimẽto eſt quo ſecius feratur lex:accerſitur Cœpio maieſtatis. Conſtitutio eſt legitima ex definitione. Vocabulũ.n.definitur ipſum,cũ quærit̃, qd ſit minuere maieſtate. Ex trãſlatione cõtrouerſia naſcitur, cũ aut tp̃s differendũ,aut accuſatorẽ mutandũ; aut iudices cõmutandos reus dicit. Hac parte cõſtitutionis Græci in iudiciis, nos in iure ciuili plerũq; vtimur. In hac parte nos iuris ciuilis ſciẽtia iuuabit. In iudiciis tñ nõ nihil ea vtimur,vt hoc modo: Si quis peculatus accuſat̃,ꝙ vaſa argẽtea publica de loco priuato dicat̃ ſuſtuliſſe; poſsit dicere, cũ definitione ſit vſus,quid ſit furtũ,quid peculatus; ſecũ furti agi,nõ peculatus oportere. Hæc partitio legitimæ cõſtitutionis his de cauſis raro venit in iudiciũ,ꝙ in priuata actione p̃toriæ exceptiones fiũt,& cã cadit is,qui nõ,quemadmodũ oportet, egerit: & in publicis q̃onibus cauet̃ legibus,vt ante, ſi reo cõmodũ ſit,iudiciũ de accuſatore fiat, vtrũ illi liceat accuſare nec ne. Ex rõcinatione controuerſia conſtar,cũ res ſine propria lege vanit in iudiciũ, quæ tñ ab aliis legib.ſimilitudinẽ quandã aucupat̃. Ea eſt hmõi, Lex eſt, Si furioſus exiſtet,agnatorũ gentiliũq́. in eo,pecuniaq́. eius ptãs eſto. Et lex: Qui parentẽ necaſſe iudicatus erit, is obuolutus;& obligatus culeo deijciat̃ in profluentẽ. Et Lex: Paterfamilias vti ſup familia,pecunia ue ſua legauerit,ita ius eſto. Et Lex: Si pr̃familias inteſtato moritur,familia pecuniaq́. eius agnatorũ gentiliũq́. eſto. Malleolus iudicatus eſt mr̃em necaſſe, ei dãnato ſtatim folliculo lupino os obuolutũ eſt,& ſoleæ ligneæ pedibus inductæ ſunt,& in carcerẽ ductus eſt. Qui defendebãt eũ,tabulas in carcerẽ afferunt,teſtõ ipſo p̃ſente cõſcribunt,teſtes rite affuerunt,de illo ſuppliciũ paulo poſt ſumitur. Ii, qui heredes erãt,teſtõ hereditatẽ adeũt. Frater minor Malleoli, qui eũ oppugnauerat in eius p̃iculo,ſuã vocat hereditatẽ lege agnationis. Hic certa lex in rẽ nulla affertur,& tñ multæ aſſerũtur,ẽ quib. rõcinatio naſcitur,quare potuerit, aut nõ potuerit iure teſtm̃ facere. Cõſtitutio legitima eſt ex rõcinatione. Cuiuſmodi partes eſſent legitimæ cõſtitutionis,oſtẽdimus: nũc de iuridiciali cõſtitutione dicamus. Iuridicialis cõſtitutio eſt,cũ factũ cõuenit,ſed,iure an iniuria factũ ſit,quæritur. Eius cõſtitutionis partes ſunt duæ,quarũ vna abſoluta,altera aſsũptiua nciatur. Abſolnta eſt, cũ id ipſum, quod factũ eſt,vt aliud nihil foris aſſumatnr,recte factum eſſe dicemus. Ea eſt hmõi. Mimus quidam nominatim Accium poetam cõpellauit in ſcenas cũ eo Accius iniuriarum agit. hic nihil aliud defendit,niſi licere nominari eũ, cuius noĩe ſcripta dentur agẽda. Aſſumptiua pars eſt,cũ per ſe defenſio infirma eſt,ſed aſſumpta extranea re cõprobatur. Aſſumptiuæ partes ſunt quatnor, cõceſsio remotio criminis,trãſlatio criminis,cõparatio. Conceſsio eſt cũ reus poſtulat ſibi ignoſci. Ea diuiditur in purgationẽ,& deprecationẽ. Purgatio eſt, cũ cõſulto ſe negat reus feciſſe. Ea diuidit̃ in fortunã,imprndẽtiã,neceſsitatẽ. Fortunã, ut Cœpio ad Tribunos pl.de amiſsione exercitus. Imprudẽtiã, vt ille qui de eo ſeruo,qni dñm occiderat, ſuppliciũ ſumpſit,cui frater eſiet, antec̃q tabulas teſtamenti aperuerit, cñ is ſernus manumiſſus teſtõ eſſet. Neceſsitudinẽ, vt ille qui ad diẽ cõmeatus nõ venit, ꝙ eũ aquæ intercluſiſſent. Deprecatio eſt, cũ,& peccaſſe, & conſulto feciſſe confitetur & tñ poſtulat vt ſui miſereant̃. Hoc in iudicio non ferè põt vſu venite,niſi qñ pro eo dicimus; cuius multa recte facta cõſtant. hoc modo in loco cõi p amplificationẽ iniiciemus: Quòd ſi hoc feciſſet,tñ ei pro priſtinis beneficiis ignoſci cõueniret: verũ nihil poſtulat ignoſci. Ergo in iudiciũ non venit: at in ſenatũ,aut ante Imperatorẽ, & in conſiliũ talis cauſa põt uenire. Ex rranslatione criminis cã conſtat,cũ feciſſe nos non negamus. ſed aliorũ peccatis coactos feciſſe dicimus: vt Oreſtes,cũ ſe defendit, in mr̃em cõfert crimẽ. Ex remotione criminis cauſa cõſtar,cũ à nobis nõ crimen,ſed culpam ipſam amouemns, & vel in hominẽ trãsferimus,vel in rẽ q̃piam cõferimns,in hoĩem transfertur. vt ſi accuſetur is, qui P. Sulpitiũ ſe fateatur occidiſſe, & id iuſſu Conſulũ defendat. & eos dicat nõ modo impetraſſe, ſed rõnem quoq; oſtendiſſe quare id facere liceret. In rem confertur, vt, ſi quis, ex teſtõ quod facere iuſſus ſit, ex plebiſcito vetetur.

Ex comparatione criminis cauſa conſtat, cũ dicimus neceſſe fuiſſe alterutrum facere, & id, qđ fecerimus, ſatius fuiſſe facere. Ea cauſa hmõi eſt. C. Pompilius, cum à Gallis obſideretur, neq; effugere vllo modo poſſet, venit cũ hoſtium ducibus in collocutionem: ita diſceſſit, vt impedimẽta relinqueret, exercitum educeret: ſatius eſſe duxit amittere impedimenta, q̃ exercitum: exercitum eduxit impedimenta reliquit: accerſitur maieſtatis. Quæ conſtitutiones, & quæ cõſtitutionum partes ſint ſatis videor oſtendiſſe. nũc, quo modo eas, & qua via tractari conueniat, demonſtrãdum eſt, ſi prius aperuerimus, quid oporteat ab ambobus in cauſa deſtinari, quò rõ oĩs totius orationis conferatũ. Conſtitutione igitur reperta, ſtatim quærẽda eſt rõ. Ratio eſt, quæ cauſam facit, & continet defenſionẽ, hoc modo: (vt docendi cauſa in hac potiſſimũ cauſa conſiſtamus) Oreſtes cũ fatetur ſe occidiſſe matrẽ, niſi attulerit facti rõnem, peruertit defenſionẽ: ergo affert eã, quæ niſi intercederet, ne cauſa quidẽ eſſet. Illa.n. inquit, patrẽ meum occiderat: Ergo, vt oſtẽdi, rõ ea eſt, quæ cõtinet defenſionẽ, ſine qua ne parua quidem dubitatio põt remorari dãnationẽ. Inuenta rõne, firmamentũ quærendum eſt. i. qđ continet accuſationẽ, quod affertur cõtra rõnem defenſionis de qua ante dictũ eſt. Id cõſtituetur hoc modo: Cũ vſus fuerit Oreſtes rõne hoc pacto, Iure occidi, illa.n. patrẽ meũ occiderat: vtetur accuſator firmamẽto, hoc modo, Sed nõ abs te tñ occidi, neq; indamnatũ pœnas pẽdere oportuit. Ex rõne defenſionis, & ex firmamẽto accuſationis iudicij qõ naſcatur oportet, q̃ nos iudicationẽ, Græci κρινόμενον appellant. Ea conſtituitur ex cõiunctione firmamẽti, & rõnis defenſione hoc modo, Cũ dicat Oreſtes, ſe patris vlciſcendi cauſa matrẽ occidiſſe, rectũ ne fuerit, à filio ſine iudicio Clytemneſtrã occidi. Ergo hac rõne iudicationẽ inueniri cõuenit. Inuenta iudicatione, omnẽ rationẽ totius orationis eò cõferri oportebit. In oĩbus conſtitutionibus, & partibus cõſtitutionum hac via iudicationes reperientur, præterquã in cõiecturali cõſtitutione. in ea.n. nec ratio quæritur, quare fecerit; feciſſe.n. negatur: nec firmamentũ exquiritur, quoniã non ſubeſt ratio. quare ex intẽtione, & inficiatione iudicatio cõſtituitur, hoc modo. Intẽtio, Occidiſti Aiacem. Inficiatio, Nõ occidi. Iudicatio, Occiderit ne. Ratio omnis vtriuſq; orationis, vt ante dictũ eſt, ad hãc iudicationẽ conferẽda eſt. Si plures erunt cõſtitutiones, aut partes conſtitutionũ, iudicationes quoq; plures erũt in vna cauſa, ſed oẽs ſimili rõnes reperiẽtur. Sedulo dedimus operã, vt breuiter, & dilucide, quibus de rebus adhuc dicendum fuit, diceremus. nunc, qm̃ ſatis huius voluminis magnitudo creuit, cõmodius eſt in altero libro de ceteris rebus deinceps exponere, ne qua pp multitudinẽ literarũ poſſit animũ tuũ defatigatio retardare. ſed ſi quidẽ hæc tardius, q̃ ſtudes, abſoluẽtur, cũ rerũ magnitudini, tũ noſtris quoq; occupationibus aſſignare debebis. verũtamẽ maturabimus, &, qđ negocio diminutũ fuerit exæquabimus ĩduſtria; vt ꝑ tuo in nos officio, & noſtro in te ſtudio munus hoc accumulatiſſime tuæ largiamus volũtatĩ.

CAPIDVRVS.

CAVSARVM conſtitutiones, alii quatuor fecerunt) Quam Cicer. conſtitutionem vocat, id quidem ſtatum vocant, alii quęſtionem, alii qđ ex quęſtione appareat Theodorus caput. i. κεφάλαιον γενικώτατον ad quod referuntur omnia. quorum verborum eadem prope eſt mens, nec diſcentium intereſt quibus quodque nominibus appellatur, dum res manifeſta ſit. Fuerunt igitur qui duas facerent conſtitutiones, ſicut Archidemus, coniecturalem, & finitiuum, excluſa qualitate. fuit, & alia huic diuerſa ſentententia, eorum, qui duos quidem ſtatus eſſe voluerunt: ſed vnum inficialem, alterum iuridicialẽ. Inficialis eſt, quem dicimus coniecturalem, cui ab inficiando nomen alii in totum dederunt, alii in partem, qui accuſatorẽ coniectura rerum inficiatione vt putauerunt. Iuridicialis eſt; qui Græce dicitur δικαιολογικός. Itaque quemadmodum ab Archidemo qualitas excluſa eſt, ſic ab his repudiata finitio eſt, qui eam iuridiciali ſubiſe. unt. Quærendum enim inde, iuſtum ſit nec ne, quid autem ſit, non magni pendendum exiſtimant. In qua opinione Pamphilius fuit. proinde qualitatem, hoc eſt iuridicialem, in plures partes partiti ſunt. Plurimi autẽ ſtatus diuiſerunt in rem de qua conſtet, & in rem de qua non cõſtet. Idque verum eſt, nec aliter fieri poteſt, quam vt aut certum ſit factum eſſe, aut non ſit, ſi non eſt certum, vt reliquæ ſint conſtitutiones. Sed quoniam longiſſimum eſſet cunctorum afferre opinionem, ſi quidẽ, & variæ alii interpretati ſunt, & nominibus alii diſcrepantes, alii addentes vſque ad ſummam conſtitutionum produxerunt, de partitione conſtitutionum hactenus dictum ſit. Quidam in idem pene tãdem recidunt. Quin, & ipſe Ciceronis ſibiipſi hoc pacto etiam diffidet, cum aliis in locis, tum in aliis præceptis Rhetoricis inquiens. Omnis res, quæ habet in ſe poſitam in dictione aut diſceptatione aliquã controuerſiam, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis continet quæſtionem Facti aut coniectura: nominis, vt finis, generis, vt qualitas, actionis, vt præſcriptio. Hic autem eidẽ tres eſſe magis placuit. ſed vt antea diximus, diuerſos ſecutus auctores, varia ſentire plerunque viſus eſt. Hic igitur ait, Hermen doctorem ſuum ita conſtituiſſe tres, vt nihil tamen detrahet ex eis quas alii plures conſtituiſſent. Sed ut oſtenderet id, quod oportuiſſet ſimpliciter, ac ſingulari modo hoc eſt, vnica tantum appellatione complectendum, illos diſtribuiſſe dupliciter, & bipartito quod cum vnam coniecturalem & finitiuã ſatius fuerit appellare, diuiſerunt ita vt ſingulas per ſe potuerunt idem. vt Cicero dicit, Cornelius Celſus fecit, niſi quod duos fecit ſtatus generales, an ſit, quale ſit. Priori ſubiecit finitionem quia quæratur, an ſit ſacrilegus, qui è templo pecuniã ſe ſuſtuliſſe negat, priuatam confiteatur. Qualitatem deinde in rem, & ſcriptum diuiſit. [Conſtitutio eſt prima deprecatio defenſoris, & accuſatoris, inſimulatione coniuncta) Aliqui cõſtitutionem ita definierũt, vt dicerent primam eius cum quo ageretur depulſionem, cui rei præcipue repugnat Cornelius Celſus, dicens, non dipulſione ſumi, ſed ab eo qui propoſitionem ſuam cõfirmet, vt ſi hominem occiſum reus negat, ſtatus ab accuſatore naſcatur. Hermagoras ſtatum uocat, per quem ſubiecto res intelligatur, & ad quem probationes etiam partiũ referantur. Quintilianus vero. Noſtra, inquit, opinio ſemper hæc fuit, cum eſſent frequenter in cauſa diuerſi quęſtionum ſtatus, in eo credere ſtatum cauſæ, quod eſſet in ea potentiſſimum, & in quo maxime res verſaretur. Id ſi quis generalem quæſtionem vel caput generale dicere malit, cũ hoc mihi non erit pugna, non magis, quam ſi aliud adhuc quo idẽ intelligatur, eius rei nomen inuenit. Cicero autem multum à ſe diſfert. Etenim in aliis præceptis Rhetoricis, conſtitutio, inquit, eſt prima conflictio cauſarum, ex depulſione intenſionis profecto, hoc modo. Feciſti, non feci, aut iure feci. Hic autem, quod ex accuſatione depulſioneq; naſcitur, conſtitutionem dici voluit. Inquit enim, conſtitutio eſt prima deprecatio defenſoris, & accuſatoris, in ſimulatione coniuncta. [Deprecatio;) Id eſt refutatio, deprecor enim refuto ſignificat, quidquid dicat Gellius Virgilius, Equidem merui, nec deprecor inquit. Lucanus.

Non deprecor hoſtis.
Seruare, dum me ſeruet ceruice reciſa. Statius.
Nec deprecor vmbram
Accipere. Ouid. in Faſt.
Ille metu pauidus, mortem non deprecor, inquit,
Sed liceat ſumpta pauca referre lyra.

Eſt ergo ſenſus,conſtitutio eſt, quod primum à ſe defenſor depellit,coniunctum cum accuſatoris criminatione.Cõiecturalis conſtitutio. Et hæc in omnia poteſt tempora diſtribui,ſiue ad animum,ſiue ad rẽ pertineant: vt in Cõmentario Topicorum Ciceronis dixiſſe nos meminimus. Nam vt de re nunc dicamus, cum ad oratorẽ maxime pertineat,quid factũ ſit poſeſt quæri,hoc modo,Occiderit ne Aiacem Vlyſſes. & quid faciat,hoc modo:Bono ne animo, ſint erga nos Veneti,& quid futurum ſit,hoc modo.Si prouocatum vniuerſam Italia ad arma Parthum reliquerimus incolumen, nunquid ſit incõmodi ad rem Chriſtianam peruenturum! (Capitis arceſſit)Inueni etiã acceſſit,ſine r.ſed intereſt, quia acceſſare euocare intelligitur:arceſſere autẽ proprie accuſare ſignificat,& ab eo arceo naſcitur.etenim alium accuſare,à maleficiis arcere eſt. & cũ r,ante ſ.accerſo accerſi,inquit Donatus,dicitur.Arceſſit igitur capitis,accuſat.& quoniam ſe Vlyſſes nec aſſe,inficias it, coniecturis id ab eo factum nitemur cõprobare,vt quod diffitetur, fateri compellatur. (Legitima cõſtitutio eſt,cũ deſcripto,aut ex ſcriptis aliquid controuerſiæ naſcitur)Quã Cicero hic legitimam vocat conſtitutionem,eius genera quę ſeparata ſunt à conſtitutionibus,quinque ſunt.Nam cum verba ipſa videntur cum ſententia ſcriptoris diſſidere,tũ inter ſe due leges aut plures diſcrepare.tum id,quod ſcriptum eſt duas aut plures res ſignificare.tum ex eo quod ſcriptum eſt,aliud quoq; quod non ſcriptum eſt inueniri,tum verbi quaſi in definitiua cõſtitutione in quo poſita ſit quæri.Quare primum genus de ſcripto,& ſententia; ſm ex contrariis poſitum ſit quæri legibus.tertium ambiguum,quartum ratiocinatiuum, quintum definitiuum nominamus.In Topicis autem nonos appellat ſtatus, & legitimas diſceptationes, his verbis. Sed quoniam lege firmius in controuerſiis diſceptandis eſſe nihil debet, danda eſt opera,vt legem adiutricem, & teſtem adhibeamus. In qua re alii quaſi ſtatus exiſtunt noni, quæ appellãtur legitimæ diſceptationes. Tu enim defendetur, non id legẽ dicere quod aduerſarius velit,ſed aliud.Id autem contingit,ſi ſcriptum ambiguũ eſt, aut duæ ſententiæ differentes accipi poſſunt.tũ opponitur ſcripto voluntas ſcriptoris,vt quæratur verba ne plus an ſententia valere debeant,tum legi lex contraria affertur. Ita ſunt tria genera, quæ controuerſiam in omni ſcripto facere poſſunt, ambiguum diſcrepantia ſcripti, & voluntatis, ſcriptura contraria, Hic autem ex tribus quas fecit conſtitutionibus hanc vocat legitimam. Sed iam id agamus,vt oſtendamus Ciceronem ſibi non eſſe contrarium.Primum ſciamus, quadripartitam omnibus in cauſis eſſe rationem, quam primum debeat intueri qui acturus eſt.Longe fortiſſimam tuẽdi ſe rationem eſſe oportet, ſi negari poteſt quod commiſſum dicitur,vnde cõiecturalis naſcitur ſtatus.Proximum eſt,ſi non id,quod obiicitur factum eſſe dicitur,quod quia diffinitione explicatur,diffinitiuus ſtatus nominatur.Sed ex iis duobus vnum hic ad Herennium ſtatum facit quem coniecturalem vocat.Tertium genus eſt,quo recte factum defenditur.Id quoniam quale ſit quæritur, qualis nominatur,vel generalis conſtitutio,quia de genere, hoc eſt qualitate controuerſia eſt.eandem iuridicialem appellat,quod iure ne factum an iniuria, in controuerſia poſitum ſit.His ſi deficiamus, ultima quidem, ſed iam ſola ſupereſt ſalus, aliquo iuris adiumento à crimine elabendi, vt ab aliquo loco adminicula petere poſſimus.Hac de cauſa legitimam,quod legibus roboretur,conſtitutionem Cicero nominauit. Deinde intelligendum ex his illud etiam eſt, hos quatuor ſtatus in duo genera deſcendere,rationale,& legale.Rationale eſt,quod ipſius tantum naturæ contemplatione conſtat.legalium plures ſunt ſpecies,propterea quod multę ſunt leges,& varias habẽt formas, Licet enim tres ſpecies dixerimus,coniecturalem,finitiuam,& generalem,rationale genus conficere, tamen quoniam in naturæ contemplatione,& vi atque ingenio actoris ſunt, vnum genus poſſunt appellari. Quæ autem in legum forma quæruntur.quoniam inter ſe diuerſa ſunt, plures vidẽtur habere formas i.quod Cicero nouos ſtatus cõficere dixit,qđ extrinſecus ab Oratore ad cauſam adhibeãtur, nec ita ſibi hereãt inter ſe, ſicut ſuperiores ſtatus. Ruiſum cum hæc velut ſimulacra ex illis tribus naſcantur,aliquando ſimplicia,aliquando cum illis mixta eſſe videri voluit.nam ſcriptum,& voluntas,ſi recte pẽſitemus,ſine dubio aut qualitate, aut coniectura contineri videbitur,& ratiocinationẽ qualitatis eſſe maxime inueniemus, legis contrariæ iiſdem quibus ſcriptum, & voluntas eſt, vt liquido infra apparebit,cum hæc tractabimus. Amphibologia, autem,ſiue ambiguum malis dicere,ſemper coniectura explicatur.Finitio quoque vtriuſque generi quodq.rerum quodque ſcripti contemplatione conſtat. cõmunis eſt.Hæc omnia etſi in illos tres ſtatus veniunt,tñ quia vt dixit, habent aliquid velut proprium,diſcentibus demonſtranda fuere, & permittendum ea dicere vel ſtatus legales,vel quæſtiones, vel capita quędam minora,vel legitimas conſtitutiones,dum fateamur nihil ne in his quidem præter tria,quæ diximus quæri. Quando ergo expoſitum,vt opinor eſt, quid ſit quod Cicero modo ſtatus hos per ſe ponit,modo ſtatus non eſſe,ſed quæſtiones quę ad ſtatus referantur ſcribat, ad ipſius verba interpretanda iam redeo.Inquit aũt legitima eſt conſtitutio, cum de ſcripto,hoc eſt,de eo aliquid quæritur, aut ex ſcripto cum ex eo quid eliciendum ſit inueſtigatur.in altera verba interpretamur,in altera non verba tantum,ſed, & rationem quid intelligẽdum eius quod in quæſtionem poſitum eſt.(Ea diuiditur in ſex partes, ſcriptum & ſententiam,contrarias leges,ambiguum,diffinitionem translationem,ratiocinationem)Hic translationem legitimæ conſtitutioni ſpeciem ſubiicit, quam in Rhetoricis præceptis de inuentione actioni ſubiecit,inquiens: In quarta conſtitutione quam translatiuam nominamus, eius conſtitutionis controuerſia, cum aut quẽ, aut qui cum,aut quo modo, aut apud quos,aut quo in re agere oporteat quæritur:aut omnino aliquid de commutatione, aut infirmatione actionis agitur.Huius conſtitutionis Hermagoras inuentor eſſe exiſtimatur, non quod non vſi ſint ea veteres oratores ſæpe multi, ſed quia non animaduerterunt artis ſcriptores eam ſuperiores nec retulerit in numerum conſtitutionum. Poſt autem ab hoc inuentam multi reprehenderunt quos non tam imprudentia falli putamus res, enim perſpicua eſt.quam inuidia,atque obtrectatione quadam impediri.Ante enim dixerat:Omnis res quæ habet in ſe poſitam in dictione ac diſceptatione aliquam controuerſiam,aut facti,aut nominis,aut generis, aut actionis cõtinet quæſtionem. Deinde paulo poſt ſubiunxerat. Aut cũ cauſa ex eo pendet quod non aut is agere videtur quem oportet, aut non cum eo cum quo oportet,aut non apud quos,quo tẽpore,qua lege,quo crimine, qua pęna oportet. Translatiua dicitur conſtitutio: quod actio translationis, & commutationis indigere videtur.Manifeſtum igitur eſt,vt actionis conſtitutionem translationem appellari illic voluerit, cum tranſfertus crimeo, cum aut pro alio nos accuſati oſtendimus quam debuerimus:aut non apud hos,ſed illos: nec hac lege,ſed illa, nõ hoc crimine,ſed illo,non hac pœna, ſed illa. quæ poſterius ipſe tractauit,& exemplo illuſtrauit.Manifeſtum vero fuit ex ſuperioribus verbis Ciceronis,quæ retulimus.legitimas quæſtiones,ſiue ſtatu, libet appellare,quinque duntaxat ab eo numerari,non ſex,vt hic.Sed Hermagoram ſecutus illic, translatiuã actioni ſubiecit conſtitutionem,quam inter legitimas hic conſtitutiones collocauit. Sed in his libris Ciceronis iudicium, in aliquibus non magnipendendum magnopere eſt. Sunt enim re geſta in nos commentarios,quæ adoleſcens olim didicerat, & ſi quæ in his culpa eſt,tradentis fuit.Nam his præclaros Oratore libros ſubſtitit,& Oratorem ad Brutum,& partitiones ad filium,ad Trebatium autem Topica,quibus iam ſenex iuueniles correxit errores,ſicut,& alios libros, quoſdam iam editos, alii poſtea ſcriptis damnare non dubitauit,velut etiam Hippocrates medicinæ clariſſimus auctor honeſtiſſime feciſſe videtur,cum quoſdam errores ſuos,ne poſteri errarent, confeſſus eſt,quandoquidem ſuperuacuus in ſtudiis fuiſſet labor,ſi nihil liceret melius inuenire præteritis. Sed de hac re iam ſatis. (Ex ſcripto,& ſentẽtia controuerſia naſcitur,cum videtur ſcriptoris voluntas cum ſcripto diſſentire)Lex omnit aut tribuit, aut adimit,aut punit.aut iubet,aut vetat,aut permittit.Litem habet aut propter ſeipſam, aut propter altera quæſtionem, aut in ſcripto,aut in voluntate.In ſcripto,aut apertum eſt,aut obſcurum,aut ambiguum,quod de legibus, idem Cicero in Topicis vult intelligi.de teſtamentis,pacti ſtipulationibus,& omni denique ſcripto, idem de voce intelligendum eſt. Cum igitur de ſcripto, & voluntate quæſtio eſt, id tum accidit, cum eſt in lege aliqua obſcuritas. in ea aut uterque ſuam interpretationem confirmat, aut aduerſariis ſubuertit vt lex eſt, qui fur ſit quadruplum ſoluát, duo ſurripuerunt pariter decẽ milia, petuntur ab vtroque quadragena. illi ſatis eſſe ducunt, vt vicena conferant.Nam,& actor dicit hoc eſſe quadruplum, quod lex velit,& ipſe petant. contra reus, hoc quod offerant. Infinita huiuſmodi exempla eſſe poſſunt. Sed quoniam poſterius hæc genera Cicero longius tractat, hic ſatis ſit, quo pacto,& ſcriptum,& ſententia aliquando ſibi occurrant, commonſtraſſe, quando, & Cicero ipſe claro ſatis hoc illuſtrauit exemplo. Inquit enim, ſi ſit lex quæ iubeat eos qui propter

tempe-

tempeſtatem nauim reliquerũt omnia perdere, eorum nauiũ ceteraque eſſe, ſi nauis conſeruata, qui remanſuerunt in naui. Hoc dictat interq. lex.] Magnitudine tempeſtatis omnes &c. Scaphæ ſunt nauiculæ, quæ maiores naues conſequuntur, à σκάπτω fodio dictæ, hinc etiã ſcaphæ dictæ, quod parum de foſſæ, cuiuſque lundi ſint.]Præter vnum ægrotum) Cum aliis in ſcapha. [Caſu, & fortuna) Eſt autem tam Ariſtotelico quam Platonico dogmate caſus diffinitur, vt quæ rebus vel vita carentibus, vel ſine ratione viuentibus animalibus accidunt, non ex natura vel arte, ea omnia caſu facta dicantur. Itẽ quæ hominibus accidunt, vel fauentia negocus eorum, vel aduerſantia, fortuita, & ex fortunę arbitrio putentur. Quod ergo nauis in portum incolumis tempeſtate deuecta ſit, caſu factũ eſt. quod ægrotus incolumitatem conſecutus, quod minime opinabatur, fortuna eſt, etenim fauentem fortunam conſecutus eſt. Non enim hic exigit locus, vt de caſu fortunaque plura dicamus difficilis enim, & paulo longior eſt de hac re quæſtio, ſed conſulto in aliud tempus tractandum dimittimus. [Illam ægrotus poſſidet, Legem quoq; id dicat, obiiciens. Aduerſarius vero non verba legis, ſed ſenſum eſſe attendendum contradicit, & quoniam id caſu fortunaque factum eſt, multa ex caſu fortunaque argumentabitur. & exemplis vim, & ſenſum legis extorquebit. Quæ ad caſum fortunam quæ argumenta pertineant in commentariis ſuper Topicis Ciceronis à nobis abunde dicta ſunt. Hæc, inquit Cicero, ſex. ſcripti, & ſententiæ cõſtitutio nominabatur, quod ex ſcripto ſententiaq. quæſtio oritur. Ex contrariis legibus controuerſia) Poſteaquam ſcripti, & voluntatis conſtitutionem aperuit proximum fuit, vt de legibus diceret contrariis. cum igitur lex lege obſiſtit, & vtrinque contra ſcriptum dicitur, quæſtio de voluntate eſt. Excutienda ergo ſcribentis eſt voluntas. manifeſtum ſi quidem omnibus videri debet, legem legi nunquam eſſe contrariam, iure ipſo quia ſi diuerſum iuſſiſſent, altero alterum abrogaretur. ſed eas caſu collidit, & euentu, velut in Cicero. exemplo, inquit autem, lex vetat eum qui de pecuniis repetundis damnatus ſit, in concionem orationem habere. Repetundarum damnabitur pecuniarum, qui rationem ſui magiſtratus reddere non poterat iuſtã, quod multa ex ſubditis iniuſte extorſiſſet. Concio, quaſi conuocatio dicta. quam δημηγορίαν Græci vocant, itaque vt Verrius Flaccus exiſtimanit ſignificat. Nam ſicut ſenatum, & homines, & locum, & deliberationem ipſam dici voluit, ita, & locum, ſuggeſtumque vnde verba fierent, & homines, & oratoris actionem omnem, concionem voluit nominari. Hoc ergo dicit: Vetat lex, ne qui pecuniarum repetundarum damnatus ſit, in concione orationem habeat, altera lex eſt quæ iubet, aut permittit augurem nominare eum in concione, qui mortui auguris locum ſibi depoſcat. augur itaque de pecuniis repetũdis iam damnatus in concione, eum qui auguris locum poſcebat, mortuo eum eſſe ſufficiendum oratione dixit, nominauitque qui nam is eſſet. petitur ab eo mulcta, cum orationem habere non debuerit. Mulcta, inquit Varro, à pecunia, quę a magiſtratu petebatur, dicta vt exigi poſſet ob peccatum a ſingulis. dicitur nomen habuiſſe quod mulctam olim vnum dicebant, ſe hæ mulctæ mulctarum. Petitur ergo mulcta, petitur pecunia, vt hæc ei pœna irrogetur. vnde, & mulcto verbum, hæc cõſtitutio eſt contrariis legibus nominatur. [Ex ambiguo controuerſia naſcitur, cum ſcriptum duas aut plures ſententias ſignificat) Quod Cicero ambiguũ Gręci amphibologiam nominant. Sed cum pluribus modis amphibologia intelligatur, id nunc dicere, ſuperſedebimus, quando in ſecundo libro, vt id exponamus, locus videtur efflagitare. Exemplum autem ambigui ſcripti huiuſmodi eſt. Terentiæ vxori meæ triginta pondo, id eſt triginta libras, & tantum pluraliter aſſeruntur. Vnum enim pondo non dici, ſciamus, ſed in libram aſſerri, ſi ſingulariter velimus enumerare. duo autem, & tria pondo, & deinceps obſeruabimus. nec me fugit. Duapondo, & trepondo dicendum eſſe, placuiſſe Quintiliano, inquit enim Duapondo, & trepondo, ad noſtram vſque ætatem ab omnibus: dictũ eſt, & recte dicit Meſſala confirmat. Eſt ergo amphibolon, vbi ait, Tullius heres meus Terentiæ vxori meæ triginta pondo vaſorum argẽteorum dato, quæ volet. Dubium enim eſt an intelligendum, quæ ipſe heres, an quam vxor volet. & quoniam id in controuerſiam venit, quæriturque vtrius potior ſit ſententia, conſtitutio naſcitur quæ ex ambiguo nominatur. [Ex definitione cauſa conſtat cum inde controuerſia eſt, &c.) Definitionum duo ſunt genera, vnum quod diſputationis, & cognitionis tantum cauſa ſumitur, alterum, quod litigationis & actionis gratia comparatur. Enumeratem hic multo definiendi modos, niſi in Comment. ſuper Topicis Cicero. recenſuiſſemus, etſi multum ad oratorem attinerent, & ſi non ſuperflua audientibus videri poſſent. quę cum parui momenti, & in cauillationibus eſſe poſita videam, ſiue ad verba obſcura ſenſu interiore interpretanda attineãt, vt quid ſit anima. ſiue extrinſecus, quod à conſuetudine remota ſint, vt quis ſurque deque ſignificet: ſiue dubia, cum plures habeãt ſignificationes, quid potiſſimum ſignificent, vt canis. ſiue controuerſiam poſſint efficere, vt quid ſit Pœnus, & quid litus eſſe dicatur. & huiuſmodi alia, dicere prætermittam quandoquidem ad oratoris cauſas cognoſcendas tractandas ve nihil attinent. [Cum L. Saturninus legem frumentanam de ſemiſſibus, &c.) L. Apuleius Saturninus tribunus plebis, cum Mario Conſul fuit ſeditioſus, vt autem gratiam Marianorum militum ſibi compararet, legem tulit, vt veteranis centena agri iugera in Africa diuiderentur, inter cedentem Bebiuio collegam facta per populum lapidatione ſum mouit: Glauciæ prætori, quod is eo die quo ipſe concionem habebat, ius dicendo partem populi auocaſſet, ſellam conſcidit, vt magis popularis videretur Saturnius. rurſum M. Mumio competitore interfecto, tribunus plebis refectus aurum, incertum dolo ac ſcelere Cepionis partum, ad emptionẽ agrorum conuertit, aqua, & igni interdixit ei qui in leges ſuas non iuraſſet. Huic legi nobiles multi abrogantes. cum cõueniſſent, clamauit: Iam inquid, niſi quieſcitis grandinabit. Metellus Numidicus exulare quam iurare maluit, Saturnius tertio trib. pleb. refectus, vt ſatellitem ſuum Glauciam prætorem, Mumium competitorem eius in campo Martio necandum curauit, hominem integrum, ibique ab aliis Imperator, ab aliis Rex appellatus eſt, Marius ſenatuſconſulto amatus, ne quid reſpublica detrimenti caperet, Saturninum, & Glauciam in Capitolium perſecutus obſedit, maximoque queſto affractis fortibus in deditionem accepit. Nec deditis fides ſeruata eſt. Glaucia trucidatus eſt, Dolabella Saturnini fratre per forum olitorium fugiens eſt interfectus. Apuleius cum in curiam fugiſſet lapidibus, & regulis deſuper infuſis obrutus interiit. caput eius Rabirius quidam ſenator per conuiuia in ludibrium circumtulit: Hæc de L. Saturnino Plin. & multi alii ſcribunt, verũ Cicero. hoc dicit, cum L. Saturninus legem frumentariam de ſemeſſibus, & trientibus laturus eſſet. Quod ita intelligendum arbitror, cum legem in populu maturus eſſet de frumento nouis coloniis, quas in Sicilia. Achaia, & Macedonia fecerat, tradendo, vt aliis ſemiſſes, alii trientes ex Romano Populo exoluerunt. Niſi velimus, fuiſſe edictum per legem, vt ex ſenſſibus ſingulis ſingulos trientes exoluerent. quod niſi ita intelligatur, mihi quid ſibi voluerit nõ liquet. Sed an voluerit hoc vel aliud mihi non multum allaborandum eſt, modo quid hoc exemplo voluerit intelligam, Cœpio inquit Cicero qui per id tempus quæſtor vrbanus erat, mouit ſenatum, vt Populus Romanus tanta elargiri haudquaquam poſſet. Senatus decreuit, ſi eam legem promulgaret, vt contra Rempublicam egiſſe videretur, ac pro hoc lueret pœnas. Cum igitur legem ferre Apuleius cœpiſſet. collegis non aſſentientibus, & ille tamen ciſtellam cum legibus in campum Martium deferret, Cœpio vidẽs nec illi collegas aſſentiri, & contra rempub. rem aggredi facinoroſam, cum bonis viris impetum faciens medios diſturbat pontes, ne in campum iret Martium, qui pontibus muniebatur. & arcis cuſtos abiicit, impedimento eſt, quo lex ad populum non proferatur; accuſatur læſæ maieſtatis Cæpio, an læſerit quæritur. diffiniendum enim eſt, quid ſit maieſtatem minuere. Conſtitutio igitur diffinitiua nominabitur, Semiſſibus. a ſemis, & as, Fuit autem ab libera a veteribus appellata, & tota conſtitit ex aſſe hereditas. As quoque numiſma. Iuuenal. Vno patrem colit aſſe Mineruam. Et erit nominatiuus ſemiſſis, vt decuſſis treſſis. centuſſis. [Ex trientibus) Triens quatuor vnciæ dicuntur: Triens, calix. Perſius: Callidumque trientem. Excutit e manibus. Triens, nummus. Iuuenalis. Non habet quem porrigat ore trientem. Hic ſemiſſes, & trientes nummorum ſpecies accipiendæ. [Cœpio per id tempus quæſtor vrbanus erat, Quæſtores, inquit Varro à quærendo, qui conquirerent publicas pecunias, & maleficia quæ triumuiri capitales nunc conquirunt. ab his qui poſtea quæſtionum iudicia exercerent, quæſtores dicti [Docuit ſenatum ærarium non poſſe pati largitionem tantam) Aerariũ à fiſco ita diſtinguitur, vt Pædianus inquit, vt pro cenſu priuato ærarium dicatur. quod, & Cicero. ad Auguſtum oſtendit, cum inquit, publicani dilapidabat pecuniam ærarium exhauriebat, minuebat vectigalia, donabat ciuitates. pro ſaculo ipſi adiicit fiſcus. vnde fiſcus pecunia publica, & confiſcare dici

ſolet. Hoc ergo dicit, cum Apuleius Saturninus ex populi priuata pecunia erogari hanc vellet pecuniam, & per quæſtiorem id fieri oporteret, quæſtor Cœpio docuit ſenatum, vt Romanus Poot. tantam non poſſet pati largionem. [Saturninus ferte) Propter tribunitiam, quam conſecutus fuerat, poteſtatem, quæ ad defenſionem plebis in ſeceſſione Cruſtumeriam adhibita eſt [Ciſtellam deferre) In qua leges ſeruabantur. [Quo ſecius) Quo minus, vt num. [Arceſſitur maieſtatis læſæ) Maieſtatis accuſatur, quandoquidem vt quæſtor tribuno plebis, vtpote ſummo magiſtratum obtẽperare debuit. ſed cũ pro tutela Reipub. id effeciſſe. ſed defendat, minuiſſe maieſtatẽ non videtur. Diffinitione ergo opus eſt, vt quidnam ſit minuere maieſtatem intelligatur. [Ex tranſlatione controuerſia naſcitur) Ita legitimam conſtitutionẽ ſupra Cicero diuiſerat, vt tranſlationem partem eius quintam faceret, ſed cum tranſlatio quæſtionem non habeat, de qua contendat orator, ſed propter quam contendat, conſtitutio eſſe nullo modo videtur. Nam occidiſti hominem non occidi, quæſtio. an occiderit, ſtatus eſt coniectũralis. Huic illud non ſimile eſt. Habeo ius actionis. non habes, vt quæſtio ſit, an habeat. & inde ſtatus. Accipiat enim actionẽ, nec ne, ad euentum pertinet non ad cauſam. Simile autẽ hoc illi eſt. Puniendus es, non ſum videbit iudex ipſe an puniendus ſit. Non ergo hic erit quæſtio, quod ſi non ſit quæſtio, ne quidem ſtatus erit vllus, Erit autem ſtatus in hoc: Puniendus, es hominem occidiſti, puniendus non ſum, non occidi, an occiderit quæritur, & quæſtionem. & ſtatum habet. Melius ergo feciſſe Quintilianus videtur, qui ex conſtitutionibus ſummouit trãſlationem Sed quale iudicium de his libris Ciceronis habuerit, ſupra retulimus. à Quinto fratre ſubmiſſitios dixit appellari. Hoc ergo dicit Cicero, quoties reus immutandam eſſe ducet actionem, & tranſlationem controuerſia nominatur. hac Græci, inquit, controuerſia in iudiciis vtuntur, vt oratores de hac re ſepe in iudiciis contendant, ac litigent. Nos autem num. de iure ciuili id facere poſſimus, contendimus. quod cum legibus probandum ſit. iuris ciuilis ſcientia neceſſaria erit. aliquando tamen & de hac re iudicium efficitur. [Vt ſi quis peculatus accuſatur) Eſt autem peculatus, vt Feſtus Pompeius inquit, furtum publicum. dici autem ceptum ait à pecore, tunc cum Romani præter pecudes nihil haberent. hoc ergo dicit, ſi quis ſic accuſetur peculatus, quòd vaſa argentea publica de loco priuato ſuſtulerit, poteſt, inquit, vſus primo definitionem quid ſit furtum, quid peculatus oſtendere, & ſecum agendum furti, nõ peculatus. Sed cur hæc definitiua conſtitutio nõ vocetur, non video ſicut cum furti ſacrilegiiq. agitur, vtrunque definitur, niſi quod definitiua in eo quod definitur quæſtionem, & conſtitutionem habet. hæc quam tranſlatiuam vocat in hoc exẽplo, poſt ipſam definitionem male ſecum agi de peculatu potius quam furto, nec quæſtionem, nec ſtatum habet. quod, & ipſe Cicero pene confitetur, ſed Hermen ſecus, eius ſententiam referre compellitur. [Hęc partitio) Partitionem pro parte poſuit. hoc dicit, raro hæc pars legitimæ cõſtitutionis, quæ tranſlatio nominatur, venit in iudicium, vt de ea litigari neceſſe ſit. [Quod in priuata (Scilicet quod hæc naſcatur cum in dicendo quæ ad eos attinent. duntaxat tunc potiſſimum cum iam cauſa ipſa proficiſci cœpit, ad prætorem attineant, & ad eum deferantur, vt quæ velit ipſe aut iubeat, aut permittat, aut coerceat. [Et à cauſa cadit) id eſt, amittit cauſam, qui hæc non obſeruauerit. quod ſi ita ſit. contentione non opus eſt, vbi perſona, locus, tempus, & hoc genus cetera ſeruata non ſunt, idque publicis cautum eſſe legibus aſſerit. Vt contendere non ſit opus. idq. debet reus obſeruare. quia ſi ab accuſatore rite nõ ſit ſeruatum, ante de ipſo accuſatore fiat quam de ſe iudicium, num licuerit accuſare, an non, vt ſi ſeruus dominum in iudicium vocet, quęſiq. qui accuſatur, num id ab eo fieri iuſte potuerit, & cetera quæ in id genus cadere poſſunt. [Ex ratiocinatione controuerſia conſtat) In ſex partes ſupra legitimam Cicero partitus conſtitutionem eſt: Scriptum & ſententiam, quam Græci κατὰ ῥητὸν καὶ διάνοιαν, alii κατὰ ῥητὸν καὶ ὑπεξαίρεσιν, hoc eſt, contra dictum, & exceptionem nominarunt: contrarias leges, quã illi ἀντινομίαν dicunt, ambiguum, quod illi ἀμφιβολογίαν: definitionem, quam illi ὁρισμόν, licet nonulli ὑπαλλακτικὴν nominarunt tranſlationem: alii tranſumptiuam, alii tranſpoſitiuam, Græcorum alii μετάληψιν, alii ὑπαλλακτικὰς nominauerunt. Ratiocinationem vero Cicero vocat. alii ratiocinatiuum, alii collectiuum Græci vero συλλογισμόν, cum igitur de ceteris legitimæ conſtitutionis partibus dictum ſit, de ratiocinatione vltimo loco concludendum eſt. [Ex ratiocinatione igitur controuerſia, inquit, conſtat, cum res ſine propria lege venit in iudicium, quæ tamen ab aliis legibus ſimilitudine quadam occupatur) Cõtrouerſia, inquit, ex ratiocinatione naſci dicitur, cum res de qua futurum iudicium eſt, propriam nõ habet. quam ob cauſam veniat in iudicium, legẽ, ſed eam ſimilitudine ad aliam trahere neceſſarium ſit, quod quoniam ratione colligitur ratiocinatiua conſtitutio nominatur: vt ſi ſit lex, venefica capite puniatur, amatorium dedit mulier marito poculum eandem repudiauit, per propinquos rogata vt rediret, non eſt reuerſa, ſuſpendit ſe maritus, mulier veneficii rea eſt. ſi quid venenum, idq. amatorium poculum definiatur, definitiuus ſtatus nominabitur, ſi parũ valebit, fiet ſyllogiſmus, & à ſimilitudine puniendam eſſe mulierem probabimus, pro re tamen iſta, quæ diffinitionis fuit, contentione, vt perinde puniri debeat ea cuius amatorio poculo maritus perierit, ac ſi veneno necaſſet. Hic ergo ſtatus ducit ex eo quod ſcriptum eſt. Lex. n. eſt. vt venefica capite puniatur, at id incertum eſt, quod enim non ſcriptum, incertum de eo futurum videtur iudiciũ. Sed ſyllogiſmo .i. ratiocinatione id fieri debere demonſtratur. Conſtitutio igitur ratiocinatio erit. Non differt autem a ſcripto, & voluntate ſyllogiſmus, qđ in ſcripto, & voluntate pars ſemper altera ſcripto nititur, ſicut in ſyllogiſmo: ſed hoc intereſt. quod in ſcripto, & voluntate contra ſcriptum dicitur, in ratiocinatione ſupra ſcriptum adiicitur. quæ autem verba defendit in ſtatu ſcripti, & ſententię, hoc agit, vt fiat vtrique quod ſcriptum eſt in ratiocinatione, nec aliud quam ſcriptum eſt. velut vtrunque iam exẽplo manifeſtum ſunt. Proxima etiam diffinitioni ratiocinatio eſt. quod ſi finitio parum firma ſit, in ſyllogiſmum ſæpe delabitur, vt proximo iam memorato exẽplo oſtendimus. Quamobrem, vt ſupra etiam diximus, ſi bene aduertimus legitimæ conſtitutionis partes. inueniemus omnes ad rationales referri ſtatus, vt non plures rationalibus eſſe videantur, an ſit, quid ſit, & quale ſit. [Ea eſt huiuſmodi lex: Si furioſus exiſtat, agnatorum gentiliumq. in eo pecuniaq. eius ius eſt) Eſt, inquit lex, vt furioſus, & furioſi bona ſint in poteſtate eius agnatorũ, & gentilium. Agnati, qui ex eodem deſcendunt germine. [Gentilium) Gentiles ita Cicer. in Topicis diffinit: Gentiles, inquit, ſunt inter ſe, qui eodem nomine ſunt, qui ab ingenuis oriundi ſunt. quorum maiorũ nemo ſeruitutem ſeruiuit, qui capite non ſunt diminuti. Ergo qui furioſis conſequi velint bona hæc omnia habuiſſe eos oportuit. [Et lex qui parẽtem necaſſe iudicatus erit, is obuolutus, & legatus corio) Subaudi bubulo. In culeo enim obuoluebatur, ligabaturque, qui parentem occiderat. [Deuehatur in profluentem) Hoc eſt, in decurrentem aquam iaciatur [Ex lex. pater familias, vti ſuper familia pecunia ue ſua legauerit, ius ita eſto) Sit ius, inqt, vt paterfamilias toti familiæ, vel cui ex familia vſumfructum vel pecuniam legauerit, vel quid vis in familia ſtatuerit, fiat. & adiungit. [Sit lex, ſi pater familias inteſtatus moritur, vt eius pecunia agnatorum gentiliumque ſit) Non vt ſupra dixit, familiæ, in qua etiam ſerui, & ancillæ eſſe intelliguntur, nam, vt Feſtus inquit, famuli origo ab Oſcis dependet, apud quos ſeruus Famel nominabatur, vnde, & familia vocata. Malleolus, ciuis Romanus alioqui enim malleolus in modum mallei planta eſt, roſtrum habens aptus vt planteretur. & malleoli inſtrumenta etiam bellica ſunt, velut ſagittæ, & vbi adhæſerint, quia ardentes veniunt vniuerſa conflagrant. Hoc ergo dicit Malleolus, qui matrem necaſſe in iudicio conuictus erat, in eum animaduertitur. itaque damnatus: folliculoque obuolutum os lupino eſt. hoc eſt. hoc eſt, corio, lupi, vt tunc mos fuit. ligatus, & ſoleæ ligneæ pedibus inductæ ſunt id genus calceorum. quibus plantarum calces tantum in fine teguntur, cetera prope nuda, & teretibus ligulis tanquam habenis iuncta ſoleas veteres dixerunt. nonnunquam voce græca crepidas, quodque à pedum digitis ad talum duobus quaſi cornibus in modum lunæ porrigeretur, luna dicta, Iuuenal. in 3. Saryt. Lunam ſubtexit alutæ. Et lunata planta: Martialis, Lunata ligula planta Coccina non læſum pingit aluta pedem. In modum ergo ſoleatum pedicas pedibus iniecerant, quæ vtcunque ita laxaret pedes, vt incederet: & vincirent, ne ſe in pedes daret. (Ipſo præſente) Ac teſtamentum, ſubaudiendum, faciente. (Teſtes rite affuerunt) Prout teſtamentorum mos exigit, teſtes adeant, alioqui teſtamentum vim nullam habere poſſe videretur. [De ipſo ſupplicium paulo poſt ſumitur) Hoc eſt, obuolutus in culeo in profluentem demittitur. heredes qui eum defenderant, ſunt conſtituti teſtamento in carcere factu. quamobrem, & hereditatem adeunt. [Malleoli autem minor frater qui eum oppugnauerat) De cæde matris, iure agnationis ſuam eſſe oportere hereditatem dicat.

dicit.[Hic certa lex nulla aſſertur)Siquidem nec comici poteſt. vt furioſus Malleolus fuerit, quo iure agnationis ad fratrẽ cun ćta bona debeant cõfluere, nec omnino ſanæ mẽtis viſus fuit. cum matrem occiderit. rurſum vt paterfamilias videtur legare ſua ceu vellet potuiſſe, damnatus fortaſſis non potuiſſe. ſi non potuit teſtari, perinde habebitur malleolus, ac ſi non feciſſet teſtamentum. ſyllogiſmo ergo innitetur malleoli frater, vt ex vicino probet, quod quærit. vt dicat, ſi teſtamentum nullũ feciſſet malleolus, meum futurum erat qđ teſtamento legauit. Sed cum teſtari non potuerit, aut quia furioſus, aut quia vtrunq; fuit: perinde eſt ac ſi inteſtatus obiiſſet. hereditatẽ ergo meam eſſe oportet. Lex contra hoc eſt, quòd paterfamilias cui velit poſſit ſua bona legare teſtamento. Nulla igitur lex hic certa eſt, inquit Cicero: multæ tamen afferuntur, vnde ratiocinatio naſcatur, quare malleolus teſtamẽtum potuiſſe facere, & non potuiſſe, videatur. Hinc conſtitutio legitima et ratiocinatione merito nominata eſt. [Iuridicialis cõſtitutio eſt, cum factum conuenit, ſed iure an iniuria factum ſit quæritur) Eius conſtitutionis partes ſunt duę, quam Latini abſolutam, Hermagoras κατὰ διάνοιαν appellant, quam vero aſſumptiuam Latini, Græci κατ᾽ ἀντίθεσιν nominarunt. [Abſoluta eſt, cum id ipſum quod factum eſt, vt nihil aliud foris aſſumatur recte factum eſſe dicemus)Hoc dicit, abſoluta eſt, quæ in ſe continet iuris, & iniuriæ quæſtionem, nihilq. extrinſecus petimus auxilii, ſed intra ſui ambitum tota concluditur, velut cum minus quidã in cœnaculo Accium tragœdiarum ſcriptorem proprio nomine appellauit: Accius autem nomine poetæ debuiſſe vocari, & ad iectio honoris vocabulo, vt publico aut quouis ſimili verbo nominari, non nominatim vt quiuis è plebe debuiſſe accuſat. Minus ſe defendit, licuiſſe eum quidẽ nominare, cuius ſcripta in ſcenis dentur recitanda. Cum igitur hic extrinſecus nihil aſſumatur, aſſumptiua dicta eſt. Mimus græce is dicitur, qui ad imitandos humanos actus, ad poemata recitanda adhibetur, vnde, & nomen habet μιμέομαι enim, imitor ſignificat. Cœnaculum, vt inquit Varro, vbi cœnabant, ſicut vbi cubabant cubiculum vocitabant. hinc domus vniuerſa cœnaculum dicta. [Aſſumptiua eſt, cum per ſe defenſio infirma eſt, ſed aſſumpta eſt cõtraria re comprobatur) Aſſumptiua, inquit, quæ ipſa ex ſe nihil dat firmi ad recuſationem, foris autem aliquid defenſionis aſſumit. Hic vero illud debemus tenere cõpẽdium, quod in abſoluta qualitate factum ipſum aſſerimus, in aſſumptiua vero qualitate non factum iuſtum, ſed cauſam facti iuſtã fuiſſe cootendimus. Itaque in abſoluta qualitate æqui, & recti natura quæritur, in aſſumptiua vero præmii, & pęnæ ratio depoſcitur. [Re extrania).i. extrinſecus petita, & aliena. Licet Feſtus Pompeius dicat, extranium ab extraneo ſe diſtinguitur, quòd extranius ſit, qui extra focum, ſacramentum, iusque ſit, extraneus, ex altera terra, quaſi extraneus.i. ex terra noua, externus autem alienus.[Aſſumptiuæ partes ſunt quatuor, &c.)Singularum defenſionum locum conſiderare debemus, primo innocentis eſt hominis, vt dicat, non feci, deinde, feci, ſed non ſic vocatur, tertio, Feci, & ſic vocatur, ſed iure feci. deinde hoc ipſum iure feci, aut licuiſſe ſibi, debebit oſtendere quæ, qualitas abſoluta eſt. aut ſi nõ licuit, debet ſibi extrinſecus aſſumere aliquid, quo id probet quod iniuſte factum videtur. Videamus nunc de his quatuor aſſumptionis partibus, quæ ſit acrior. Primo dicet Feci, ſed profuit, & probabit, plus ſe profuiſſe quam obfuiſſe: Deinde dicet, Feci quidem, ſed vt facerem ante prouocatus ſum, quæ eſt relatio criminis, aut Feci quidem, ſed id facere ab alio coactus ſum, quæ eſt remotio criminis. Quod ſi nec profuit, nec ab alio prouocatus aut impulſus eſt, cũ nihil ſit quo ſe defendat, factum fateri debebit, ſed veniam, poſtulare, hanc Cic. conceſſionem vocat. Conceſſio, inquit, eſt cum reus poſtulat ſibi ignoſci, ea diuiditur in purgationẽ, & deprecationem. [Purgatio eſt, cũ conſulto negat reus ſe feciſſe, ea diuiditur in imprudẽtiam, fortunam, & neceſſitatem)Criminis, inquit, conceſſio in purgationem, & deprecationem diuiſa eſt. Purgatio eſt, cum dedita opera ſe id cuius arguatur non feciſſe dicit, ſed imprudentiam cauſatur, ac ſe lapſum errore, non mentis flagitio, aut fortunam ita voluiſſe, ſe autem non fuiſſe in cauſa, vel factorum neceſſitate, in quib. loci à cauſis vt ab effectibus vberem argumentandi præbebunt copiam. [Fortunam, vt cepio oſtendit, ad trib. pl. de exercitus amiſſione)Nempe nõ ſua culpa factum, ſed fortuna, vt amitteret exercitum, Imprudentiã, vt ille qui de ſeruo qui dominum occideret ſupplicium ſumpſit, cui frater eſſet, antequam tabulas teſtamenti aperuiſſet, cuius ſeruus teſtamento manumiſſus eſſet. Et per imprudentiam ſe feciſſe defendet qui ſe de eo ſumpſiſſe principium profitebitur, qui fratrem ei occidiſſet, ſeruum autem eum crediderat, de quo ſumere impune poterat ſupplicũ, ſed aperto teſtamento manumiſſus inuentus eſt. [Neceſſitudinem, vt ille qui ad diem cõmeatus non venit, quòd cum aquę interclusiſſent) Neceſſitate ſe addictum excuſabit, qui ferens cõmeatum, quo fame laborãtibus, ſuppetias occurreret, pleuis fluminibus torrentibusque, plene decurrentibus alueis, interclusum detentumque, quo minus ferre cõmeatus poſſet ſe defeciſſet, aut certe cum miles ad cõmeatus diem non affuit dicit ſe fluminibus interclusum, aut valetudine aduerſa, quo minus cũ ceteris ire potuerit. [Deprecatio eſt, cum, & deprecaſſe ſe, & cõſulto feciſſe reus confitetur, & tñ poſtulat vt ſui miſereatur) Deprecatio, inquit, eſt cum, & peccaſſe reus confitetur, & tamen vt ſibi ignoſcatur poſtulat. In purgatione factum conceditur, ſed facientis animus excuſatur. In deprecatione vero, & factum, & culpa conceditur, ſed tamen veniam deprecatur reus. [Hoc in iudicio ferè non poteſt vſu venire, niſi in loco cõmuni per amplificationem iniiciemus) Vt ipſe Cic. pro Ligario, cum dicit, Cauſas egi Cæſar multas equidem tecũ, dum te in foro tenuit ratio honorum tuorum. Certe nunquam, hoc modo, ignoſcite iudices, errauit, lapſus eſt, nõ putauit ſe vnquam poſt hac &c. [Niſi quando pro eo dicimus, cuius multa recte facta cõſtant) Plane defendi poterit, ſi aut propter ſe, aut propter alios faciendum dicantur. Propter ſe, ſi innocens, ſi benemeritus, ſi ſpes in futurum innocenter victuri, & in aliquo vſu futuri. Præterea ſi vel aliis incommodis, vel præſenti periculo, vel pęnitentia videatur ſatis pœnarum dediſſe. Propter alios, vt ſi ob nobilitatem, dignitatem, propinquos, amicos ei indulgẽdum eſſe dicamus. [Verum nihil poſtulat ignoſci)Cum dicit, ſi hoc feciſſet, ob beneficia ſibi ignoſci conueniret, nihil eſt quod ſibi ignoſci poſtulet, quod cum ita ſit, in iudicium non venit, nõ enim de hac re quidquam iudicandum iudicibus permittitur. [Aut in datum, ante Imperatorem) In ſenatu, inquit, & ante Imperatorem, & apud populum, & vbicunque iuris clementia eſt, habet locum deprecatio. [Ex tranſlatione criminis cauſa cõſtat) Relatio, inquit, criminis eſt, qđ ideo iure factum dicitur, quod aliquis ante iniuria laceſſerit. Eſt relatio criminis, ſi in eo quod fecimus, vicem nos reddidiſſe dicamus, vtputa, Occidi, quia ille me volebat occidere. hoc ego feci, ſed meruit vt facerem. vt Oreſtes, qui ideo ſe matrem occidiſſe dicebat, quod illa eius patrem maritum ſuum occidiſſet. [Ex remotione criminis cauſa conſtat cum à nobis crimen, ſed culpam ipſam amouemus) Remotio criminis eſt, cum id crimen quod infertur, à ſe, & a ſua culpa in alium reus remouere conatur. Et vel in hominem transferimus vel in rem quampiam. In hominem transfertur culpa, vt ſi accuſetur is qui P. Sulpitium ſe fatetur occidiſſe, & id iuſſu conſulum defendat, & dicas eos non modo imperaſſe, ſed rationem quoque oſtendiſſe. Criminis remotio dupliciter fieri poterit, ſi aut cauſa aut factum in alium trãsferatur. Cauſa trãsfertur, cum dicitur, aliena vi, & poteſtate factum, vt qui Sulpitium inquit, ſe occidiſſe confeſſus eſt, idq. iuſſu ſe conſulum feciſſe dicat, qui non modo id imperarunt, ſicut poterãt, verum ẽt rationem reddiderunt cur id liceret facere. [In rem confertur, vt ſi quis ex teſtamento quod facere iuſſu ſit, ex plebiſcito vetetur)In rẽ factum crimen transfertur, vt ſi quis ex alicuius teſtamento quippiã facere comppelletur, quod facere plebis ſanctione aliqua prohiberetur. Hoc ergo dicit, aſſumptiuæ conſtitutionis pars quæ ex criminis tranſlatione conſtat, quam Græci μετάθεσιν nominarunt, aut fit cum in hominem culpa relegatur, qui id, quod reus factum confitetur, mandare potuerit, aut in rem, vt ſi is qui teſtamentum quod iuſſus non fecerit, dicat per leges id fieri nõ potuiſſe quippe quod iubeãt contra fieri, aut id fieri prohibebant. [Ex comparatione cauſa conſtat, cum dicimus neceſſe fuiſſe alterutrum facere. & id, qđ fecerimus ſatius fuiſſe facere)Inter comparationem, & cõceſſionẽ hoc intereſt, quod in cõparatione de eadem re comparatio eſt, vt: Diſſipaſti muros, hoſtibus iter vrbem ingredi dediſti. Ille cõtra: Diſtribaui quidem muros, ſed hoſtes in fugam verti. Ecce in eodem eſt comparatio. Conceſſio autem criminis in diuerſis rebus fiet, vt cum Verres multa ſigna, & vaſa ex Sicilia ſuſtulit vtitur hac defenſione, quod à bellis tutã Siciliam reddiderit ac ob id ſibi indulgendum, ſi quid deliquerit, cum multo maius ſit in quo profuerit, nec poterit dicere, ideo ſigna ſuſtuli vt prouinciam defenderem. Neque.n. propterea ſigna exportauit ex Sicilia, vt prouinciã defenderet. Itaq; aſſumptiua quidem, vtitur conſtitutione, ſed conceſſione deprecatione. Ergo in comparatione id, quod intenditur, ideo à nobis factum dicere debemus, vt ex eo ipſo bonum illud quod con-

tingit, fluxiſſe dicamus. [Ea cauſa huiuſmodi eſt Cn. Pōpeius, inquit, cū à Gallis obſideretur, neq; fugere vllo modo poſſet, venit cum hoſtium ducib. in colloquiū, ita diſceſſit, vt impedimenta linqueret, exercitū educeret) Perquam idoneo exemplo vtitur. Pōpeius, inquit, cum à Gallis obſeſſus effugere nuſquā poſſet, in colloquium veniēs impetrauit, vt impedimēta relinquens tute abire poſſet, præſtare id arbitratus, vt impedimēta, quam exercitum relinqueret. [Accerſitur) i. accuſatur maieſtatis, quod maieſtatem tum ſuā qui eſſet imperator, tum populi R. qui eam dignitatem, nō vt effugeret, ſed vt fortiter cū hoſte confligeret, tradiderat, minuerit. & qm̄ in his omnibus memoratos quid denique faciēdum ſit, aut apud populum, aut ſenatum, aut iudices quæritur, conſtitutiones exinde ex eis quæſtionib. oriuntur, quas protulimus. [Quę cōſtitutiones, & quę cōſtitutionū partes ſint, videor oſtendiſſe, nūc quomodo eas, & qua via tractari conueniat, demonſtrandū eſt) Poſteaquam conſtitutionū, inquit, partes oēs, & quid eſſet cōſtitutio oſtendimus, ſupereſt vt quomodo eas, & qua ratione tractari cōueniat, dicamus. hoc eſt, conſtitutione inuenta, quo pacto argumētis vtrinque quod in quęſtione poſitū fuerit probandū ſit, ſi prius aperuerimus, quid oporteat ab ambobus in cauſa deſtinari, id quidem, inquit, faciemus. ſi prius qd in cauſa litigantibus, vtrique decerni oporteat oſtenderemus. Deſtino.n. aliquando mitto ſignificat, vt Iuuen. Deſtinat hoc monſtrū cymbæ linique magiſter Pontifici ſummo. Aliquando decerno, velut idem: Laudo tamen vacuis quod ſedem figere Cumis deſtinat. [Quo ratio omnis totius orationis conferatur) Ad quod referatur, & vnde tota pendeat oratio, quod paulo poſt docebitur. [Conſtitutione igitur reperta, ſtatim quærēda eſt ratio) Conſtitutione inuenta Hermagorę quęrendum videtur, quid ſit quæſtio, ratio, iudicatio, & firmamentum. ſed in libris de Inuentione, aliquando plura Ciceroni quærenda eſſe viſa ſunt. quippe qui inquit. Conſtitutione cauſæ reperta, ſtatim placet conſiderare vtrum cauſa ſit ſimplex, an coniuncta, & ſi coniuncta erit, vtrum ſit ex pluribus quæſtionibus iūcta, an ex aliqua comparatione. Simplex eſt, quæ abſolutā in ſe continet vnam quæſtionem, hoc modo: Corinthiis bellum indicamus an non? coniuncta ex pluribus quæſtionibus, in qua plura quærūtur, hoc pacto, vtrum Carthago diruatur, an ex Carthaginenſibus reddatur, an eo Colonia deducatur. Ex comparatione, in qua per contentionem, vtrum potius, aut quid potiſſimum ſit quæritur, ad hunc modum, vtrum exercitus in Macedoniā contra Philippum mittatur, qui ſociis ſit auxilio, an teneatur in Italia, vt quæ maxime cōtra Anibalem copiæ ſint. Deinde conſiderandū eſt, an in ratione, an in ſcripto ſit controuerſia. nam ſcripti controuerſia eſt ea quæ ex ſcriptionis genere naſcitur. Eius autem genera quæ ſeparata ſunt à conſtitutionibus, quinque ſunt. Nam tum verba ipſa videntur cum ſententia ſcriptoris diſſidere, tum inter ſe duæ leges, aut plures diſcrepare tum id, quod ſcriptū eſt, duas aut plures res ſignificare videtur, tum ex eo quod ſcriptum eſt, aliud quoque quod nō ſcriptum eſt inueniri. tum vis verbi quaſi in definitiua cōſtitutione. in quo poſita ſit, quæri. Quare primum genus de ſcripto, & ſententia. Secundum ex contrariis legibus. Tertium ambiguū. Quartum ratiocinatiuum, Quintum diffinitiuum nominamus. Ac iā conſiderato genere cauſæ, & cognita conſtitutione, cum ſimplexne an cōiuncta ſit intellexeris, & ſcripti an rationis habeat controuerſiam videris. deinceps erit videndum, quæ quæſtio, quæ ratio, quæ iudicatio, qđ firmamentum cauſæ ſit quæ omnia à conſtitutione proficiſcantur oportet. Quæſtio eſt, ea quæ ex conflictione cauſarum gignitur, cōtrouerſia, hoc modo: Non iure feciſti, iure feci. Cauſarum autem hæc eſt cōflictio, in qua conſtitutio conſtat. ex ea igitur naſcitur controuerſia quā quæſtionem dicimus, hoc modo: iure ne fecerit. Cum igitur quæſtio latius intelligitur, omnis de qua in vtranque partem, vel in plures dici credibiliter poſſit, in iudiciali materia dupliciter eſt accipienda. vno quidem modo, quo dicimus multa quęſtiones habere controuerſiam, quo etiam minores omnes cōplectimur, altero quo ſignificamus ſummam illam in qua cauſa vertimur, hāc Græci ζήτημα noſtri principalem quæſtionē vocant, quod ex ea ſtatus naſcatur, vt an matrem Oreſtes occiderit, qui cum ſe occidiſſe fatetur, quæritur an iuſte occiderit. Ex hac conſtitutio naſcitur. Cum igitur de iis inter ſe litigantes viderimus hoc pacto prius cum in quo conſiſtatur viderimus, quærimus quid id ſit in quo litigent, hanc eſt quæſtio quam Cicero ante rationem in merito quęrendam dicit. [Ratio eſt, quę cauſam facit, & continet defenſionem, hoc modo, vt docendi cauſa in hac potiſſimum cauſa conſiſtamus) In ratione declaranda, pene Oreſtis omnes vtuntur exemplo, velut ipſe in libris de Inuentione. Ratio eſt, quę cōtinet cauſam quæ ſi ſublata ſint, nihil in cauſa controuerſiæ relinquetur, hoc modo, vt docendi cauſa in facili, & peruulgato exemplo cōſiſtamus? Oreſtes, ſi accuſetur matricidii, niſi dicat Iure feci, illa enim patrem meum occiderat, non habet defenſionē, qua ſublata, omnis quoque controuerſia ſublata ſit. Ergo eius cauſæ ratio eſt, quod illa Agamemnona occiderit. Nec non Quintilianus, inquiens: Ratio autē eſt qua quod factum eſſe conſtat, defenditur, & cur non vtamur, eodem, quo ſunt vſi omnes ferè exēplo, Oreſtes matrem occidit, hoc conſtat, dicit ſe iuſte feciſſe, ſtatus erit qualitatis, quæſtio, an iuſte fecerit? Ratio, quia Clytemneſtra Agamemnonem maritum ſuum, patrē Oreſtis occidit hoc αἴτιον dicitur. [Sine qua ne parua quidem dubitatio remorari poteſt damnationē) Hoc dicit. ſi factum fuiſſe cōſtet, nec cur fecerit ratio in medium proferatur, licet an damnū ſit, puſilla occurrerit dubitatio, ſequetur tamē damnatio. [Remorari) Et remoro, & remoror, teſte Donato dicimus, quod verbū retardo, & retineo ſignificat. à remora piſce minutiſſimo, qui naues retinet, quem Græci ἐχενηΐς vocant. [Inuenta ratione, firmamentum quærendum eſt. i. quod accuſationem continet, & quod affertur contra rationē defenſionis, de qua antea dictum eſt) Quod Græci σύνεχον alii continens, alii firmamentum nominarunt, Sic in primo Rhetoricorum de Inuentione. Firmamentum eſt, inquit, firmiſſima argumentatio defenſoris, & appoſitiſſime ad iudicationē, vt ſi velit Oreſtes dicere eiuſmodi animum matris fuiſſe in patrem ſuum, & in ſe ipſum, & in ſorores, in regnum, in famā generis, & familiæ, vt ab ea pœnas liberi ſui potiſſimum petere debuerint. Quintilianus autem, Firmamentum inquit, quibuſdam id eſſe videtur poſt qđ nihil quæritur, quibuſdam id, quod ad iudicationem firmiſſimum affertur. Cicero autem ſecum in his multū diſſentit. nam in præceptis Inuentionis, ſicut ſupradictum eſt, Hermagorā ſecutus. firmamentum defenſoris eſſe dixit. in Topicis, ex ſtatu confectā contentionem κρινόμενον, appellat, idq. Trebatio qui erat Iuriſconſultus alludens, qua de re agitur appella, quibus id contineatur. cōtinentia, quaſi firmamenta defenſionis, quibus ſublatis defenſio nulla ſit. At in Partitionibus oratoriis, quod opponitur defenſioni, quia primum quod ab accuſatore afferatur, dicatur ratio, quod aūt ab accuſatore ſecundo loco contra rationem afferatur, firmamentum nominetur. Idem hic ſentit. inquit. n. cum vſus fuerit Oreſtes defenſione hoc pacto, Vere occidi, illa n. patrem meum occiderat, vtetur accuſator firmamento, hoc modo. Sed non abs te occidi, neque indemnatam pœnas pendere oportuit. Sed Quintil. concludit, verius, & breuius ſenſiſſe, qui ſtatum, & continēs quod ab aliis firmamētum diximus appellari, & iudicationem idem eſſe voluit. Continens aūt id eſſe, quo ſublato, lis eſſe non poſſit. [Ex ratione defenſionis, & firmamento accuſationis, iudicii quæſtio naſcatur oportet, quam nos iudicationem, Græci κρινόμενον appellāt) Dictum eſt, conſtitutione inuenta quærēdam eſſe quæſtionem, rationem, firmamentum, & iudicationem quę oīa expoſita ſunt. præter iudicationem, quam nunc dicit ex ratione defenſionis naſci, & accuſationis firmamēto, vt, Oreſtes iuſte occidit matrem, ſtatus eſt qualitatis, an iuſte occiderit, quæſtio, rō aūt, quia patrē meū occiderat. Firmamentū vero, non tñ abs te indemnatā interfici oportuit. Iudicatio, an oportuerit. Quot igitur erunt in cauſa conſtitutiones aut earū partes totidem neceſſe erit quæſtiones, rōnes, firmamenta, iudicationes reperiri. Veruntamen vnus erit principalis ſtatus, vna quæſtio, vna rō, vnum firmamentum, vna iudicatio in vnaquaque cauſa, ſiue ea ſit ſimplex, ſiue multiplex nā cū dicitur ēt ſi occidi, iuſte occidi, prius an occiderit, erit excutiendum, vbi ſtatus coniecturalis oēm argumentationis vim primū ſibi depoſcet. ſed qm̄ factum ne ſit quæritur, nulla ratio eſt, & vbi nulla ratio, nullum firmamentum ſit neceſſe eſt. Sin autem occidiſſe quidē fateatur, ſed iuſte, omiſſa coniecturali qōne, illud potiſſimum quæritur, an iuſte occiderit, vnde rō, firmamentum, & iudicatio naſcantur oportet. Hoc modo, inquit Cicero cū dicat Oreſtes ſe patris vlciſcendi cauſam matrem occidiſſe, rectū ne fuerit ſine iudicio à filio Clytemneſtram occidi: Senſus eſt, cum rationem ſuæ defenſionis Oreſtes tulit, ideo occidi, quod meum illa occiderat, & accuſator contra firmamēto innixus dixit, Recte tamen non factum eſt, vt à te filio ſine iudicio Clytemneſtra mater occideretur, iudicatio inferatur oportet, rectum ne fuerit ſine iudicio à filio Clytemneſtram occidi. [Patris vlciſcendi cauſa, puniendi matrem) Nam, vt etiam Aſconius Pædianus, inquit, vlciſcor, & punio, & vindico ſignificat.

cat.[Ergo hac ratione) Quam Oreſtis protulimus. [Indicationem) Cuius exemplum rationi ſubiecimus, repetiit conuenit. [Reperta iudicatione omnem rationem totius orationis eo conferri oportebit) inuento, inquit, de quo in cauſa iudicandum ſit, ad id omnem orationem accommodare oportebit. Vnde ipſe ſupra loquit, Si prius aperuerimus quid oportet ab ambobus in cauſa deſtinari, quo ratio omnis totius orationis conferatur, ſed tamen non id perpetua oratione intendimus, ſed cupiditate laudis vel dicendi voluptate euagamur. Quandoquidem vberior ſemper extra cauſam materia eſt, quia intra cauſam haud ſane multa ſunt extra autem, pene infinita & in cauſa quæ accepimus dicenda, extra cauſam quæ volumus quod autem ad ſtatum, quæſtionum, firmamentum, & iudicationem attinet, ſane breue eſt, & facilius quam vt vehementer intueri cõueniat nec quiſquam ferè tam ſtultus eſt, aut ab vſu dicendi ita remotus, quin faciat quid litem faciat, quod cauſa vel continens appellatur, & quæ inter ſe litigantes quæſtio. ex qua oportet iudicari. [In omnibus conſtitutionibus & partibus conſtitutionũ, hac via iudicationes reperientur) Subaudi, quæ iam expoſita eſt. [Præterquam in coniecturali conſtitutione) Hoc dicit in ceteris quidem cõſtitutionibus, modo quo diximus, iudicationes reperientur. In coniecturali autem conſtitutione, quia ratio non eſt, factum enim non cõcedítur non poteſt ex deductione rationis naſci iudicatio, quare neceſſe eſt eandem eſſe quæſtionem, & iudicationem: vt, Clodium occidit Milo, non occidit, occiderit ne i. quod dicit. [Ex intentione) i. accuſandi perſeuerantia. [Et inficiatione) Hoc eſt, defenſionis negatione, iudicatio cõſtituitur. Ratio omnis vtriuſque orationis) Hic ratio animaduerſio nõ quæ ex quæſtione naſcitur. [Vtriuſq; orationis) Accuſatoris, & defenſoris. [Iudicationes quoque plures erunt in vna cauſa) Sed vna tamen, quæ caput nominatur, vnde lis naſcitur. [Sedulo dedimus operam, vt breuiter & dilucide quibus de rebus adhuc dicendum fuit, diceremus) Hic primi libri concludens M. Tullius materiam, hactenus illud inquit procurauimus, vt breuiter, & aperte quę doceremus complecteremur. Nunc ne longius quam oporteat primum librum produxiſſe videamur, cetera quæ dicenda nobis ſunt, in ſecundum librum mittere mihi commodius eſſe vi. Ne qua propter multitudinẽ literarum poſſit animum noſtrum defatigatio retardare. Ordo eſt Ne qua defatigatio poſsit animum noſtrum retardare, propter multitudine literarum, ſenſus eſt. Ideo hic finẽ primo lib. volumus, ne ſi multã ſimul ſcripturã aggeramus, longitudine ipſa defatigati torqueamus, & deſcribendi hoc munere deterreamur. Sed ſi quo tardius hæc quæ ſtudes abſoluentur, tum rerum magnitudini, tum noſtris occupationibus aſſignare debebis. Senſus eſt, ſed ſi in his præceptis paulo tardius, quã ipſe affectes, & concupiſcas, ero, tum rerum magnitudini quid .n. maius poterat Cicero quã præcepta rhetorica complecti. & velle dicẽdo illuſtrare? tum noſtris aſſignes occupationibus. Nã & ſupra in huius editionis principio, ſe detentũ occupationibus, & quidquid ocii daretur in philoſophia libentius conſumere voluiſſe memorauit. [Veruntã maturabimus) Mire Herẽnium ſibi Cic. & conciliat, & attentum facit, cum ob negocia quidem detineatur, ſed nihil prætermiſſurum polliceatur. qñquidem ſi quid ex longiore detractum ſumma fuerit, ſe induſtria exequaturum (ac per hoc venuſtius & gratius ſe facturũ quam ceteri, qui de ea re conſcripſerunt, dicat. Quamobrem & ſignificatiſſimo eius rei verbo. Maturabimus eſt vſus. ſi quidem maturare, vt Nigidius inquit, eſt, neque citius, neque ſerius, ſed medio quoniam quaſi temperamento aliquid tranſigere. ſicut in frugibus maturæ dicuntur, quæ nec crudæ, & immites ſunt, nec rurſum caducæ, & decoctæ ſed tempore ſuo adultæ ac maturæ. [Vt pro tuo in nos officio, &c.) Hoc dicit, Id certe efficiemus, quandoquidẽ, & tuum erga nos officium, quo tibi deuincti beneficio ſumus, & noſtrum erga te ſtudium, quod ſicut tu non præcipuum poſcere, ita nos gratuitum reddere debere videbamur, poſcit. Itaq; in tuam gratiam ita meus propenſus animus eſt, vt quæ velis, accumulatiſsime de induſtria facere deſideret.

LONG. NOſter doctor Hermetes) In quibuſdam antigraphis Hermagoras ſcribitur vt non dubitem, Hermagoras eſſe legendum. [Prima deprecatio) Non conceſſio, & per preces aduerſio, ſed aduerſariorũ illationis depulſio, qđ ipſum ſignificat, & deprecor. [In demortui locum qui petat, &c.) Ob legis breuitatem obſcurior redditur locutio, propter eclypſim reciproci pronominis, Eum qui petat. i. quicunque petierit ſufficit ſe debere, &c. [De ſemiſſibus, &c.) i. iuiduodis. ſ. in capita omnium ciuium. [Pontes diſturbas) Pontes ligneæ trabes tranſuerſim poſitæ, & altius collocatæ, contectæq. tabulis vnde a populo legiſlator videri poſſet, Ciſtellam autẽ, publicatum literarum ſermium denotat, in quo tabulæ legum cõtinebãtur. [Prætoriæ exceptiones) Prætor enim cum expoſita illa cã eſſe, actionis formulam præſcribebat, ſecundum quã ageretur, vt in iure ciuili nuſquam non occurrit. Cauſa autem cadere dicitur, qui rem admittit. & cauſam perdit vt vulgo dicimus. Culeo deuehatur. Cicer. pro Roſcio Amer. Quãto maiores noſtri ſapientius, qui cum intelligerent nihil eſſe tam ſanctum, quod non violaret aliquãdo audacia, ſupplicium in parricidas excogitarunt, vt quos natura retinere in officio non potuiſſet, magnitudine pęnæ à maleficio ſummo arcerentur. Iu ſiu voluerunt in culeum viuos, atque ita in flumen deiici. O ſingularem ſapientiam iudicum. Nõ ne videntur hunc hominem ex rerum natura ſuſtuliſſe. & eripuiſſe. cui repente cęlum, ſolẽ, aquam, terramq. ademerunt. vt qui eum necaſſet, vnde ipſe natus eſſet, careret iis rebus omnibus, ex quibus omnia nata eſſe dicũtur. Eſt autem culeus ſaccus coriaceus cui reus inſuebatur, ſimul intruſa vipera, & gallo gallinaceo. Hũc ipſum vocat. & folliculum lupinum paulo poſt. Vbi animaduertendum, quanta fuerit legis ſeueritas, qui non bouis, non equi corio ad ſuppliciũ vtebantur, ſed. lupi beſtiarum oium rapaciſſimi. [Inteſtatus) Non condito teſtamento. [Statim folliculo lup.) Quod indignum iudicabant, qui ſolem, lunam, elementa, ceterosq. homines inſpiceret. [Et ſoleæ ligneæ) Ne pedibus terrã contingeret. De Malleoli autem facinore ſcribit Eutropius, de bello Cymbrico. [Cum eo Accius iniuriam agit) Poetarum. n. auctoritatẽ minui arbitrabantur. ſi ſcenicis adiunxiſſent. Itaque quoties in proſcenium prodibant, perſonam inducere ſolebant. [Vt Cœpio ad Trib.) Qui Martem dicebat communem, & fortunam accuſabat. quod ſubito aquis exercitũ ſuum clauſiſſet, irruentibus Cymbris. [Niſi quando pro eo dicimus, &c.) Vt Cicero pro Mil. [Aut ante Imperatorem) Ex hoc loco ſunt qui cõuincere ſtudeant, non eſſe Ciceronis hoc opus, quod poſterius ad Imperatores iudicia peruenerint. Sed hi ignorant. & Ciceronia temporibus Imperatores quoque fuiſſe, qui cauſas militũ cognoſcerent Cum à nobis non crimen) Crimen, facinus. Culpa, facinoris cauſa. [Ex comparatione) Hæc eſt pars compenſatiui ſtatus, quoties minore incommodo maiori proſpectum eſſe dicimus. [Nunc quomodo eas) Tranſitio ad conſtitutionis inuentionem. [Ratio eſt) αἴτιον propius accuſatoris locus. [Peruertit defenſionem,) Id eſt, defenſionis rationes omnes deſtruit, nec cauſam dat qua ſe defendat. [Firmamentum quærendum) συνέχον defenſoris locus. [Græci κρινόμενον) κρινόμενον examinatio huius ipſius, quod ad defenſionem reus attulit. Locus eſt communis, & accuſatoris, & defenſoris. [Intentione) Id quod prima parte proponitur, quod Græci κατάφασιν dicũt. [Inficiatione) Id, quod ſecunda parte reſpondetur, aliquid depulſionem, Græci ἀπόφασιν appellant. [Intentio, Occidiſti Aiacem: Inficiatio, Non occidi Sedulo dedimus operam) Epilogum, qui per breuem enumerationem rem tractat, in principium libri ſubſequentis differt. Sed hic tranſitione ad ſecundum librum viam ſibi parat.

CAuſarum conſtitutiones) Proſequens autem cõſtitutiones cauſarum dicit. Alii. i. nonnulli fecerunt conſtitutiones cauſarum quatuor, ſed ſup. Hermetes doctor noſter. i. qui nos docuit putauit tres cõſtitutiones cauſarum eſſe non ideo tantum tres ponens, vt detraheret quidquã de inuentione illarum, qui ante eum quatuor poſuerunt, ſed vt oſtẽderet, illos diſtribuiſſe dupliciter, & bipartito. i. in duas partes diuiſione facta, id quod oportuiſſet docere ſimpliciter, & modo ſingulari, hoc eſt, qđ vnã rẽ in duas fruſtra diuiſerunt. [Conſtitutio &c.) Definit primo conſtitutionem deinde proſequitur eius partes, ſeu ſpecies dicens: Cõſtitutio eſt prima deprecatio .i. depulſio, quaſi precãdo nec culpa putetur, aut ne crimini detur. Eſt. n. cõtraria deprecatio precationi. Nã qui precatur vult aliquid fieri, qui deprecatur (quando præpoſitio de contrariũ ſignificat, nã ſępe auget, vt deamo, demonſtro) vult aliquid nõ fieri, vt Ouid. Sępe precor mortem, mortem quoque deprecor idem. Id eſt, ſæpe precor, vt mors mihi fiat, ſępe vt nõ fiat. apud eccleſiaſticos frequẽtius accipitur pro valde pręcari, aut oratores, & hiſtoriographos, pro cõtrario, aut diminutione eius qđ fieret, aut fieri poſſe videtur. Sicut decreſcere eſt cõtrariũ eius, quod eſt creſcere. vt dedocere, & multa alia. qa ergo defenſor precat ne quid tale credeatur, aut fiat quale actor. & accuſator precatus eſt, ideo depcatio eſt quaſi depulſio, defenſoris, cõiũcta cũ inſimulatione. i. occulta culpatione, & inſimulatione accuſatoris. Notabis pueri (quod & præmonui) Ciceronẽ ſolere ASC.

præpo-

prępoſitionem quam cõpoſuit ẽt pręponere,ſeu apponere,vt coniuncta cũ &c. Iraque/ſicut igitur continuatiua eſt particula cõſtitutioner,vt ante diximus,ſunt tres coniecturalis.vbi facti ratio non conſtat.legitima, quæ ex lege aut ex ſcripto legitimo naſcirur, & iundicialis cũ de iure diſputatur (Sanè dicãt iuridicialis,non iuriſdicialis,licet dicatur iuriſconſultus:Et ratio differentiæ, quia in illis cõpoſitis vbi altera pars alteram regit pars recte integra manere ſolet, vt iuriſconſultus legiſperitus &c.vbi vero altera alterã non recte regat manente prępoſitione ſolet fieri corruptio,vt iuridico.vnde iuridicus,& inde iuridicialis)Primo ergo definit coniecturalẽ dicens,Coniecturalis eſt cũ.i.qñ controuerſia eſt de facto, hoc modo. Aiax incubuit.i.ſe demiſit ad ſe interficiendum gladio .i. in gladium, in ſilua.i.loco ſilenti. & deſerto poſtquam reſciuit.i.cognouit,& percepit,quæ feciſſet per inſaniam.i.furorem cõtractum ex eo quod contra ſe datam ſententiã de armis Achillis contra Vlyſſem ferre nõ potuerit: Vlyſſes interuenit,& cõſpicatur.i.intuetur,occiſum.ſ.Aiacem, & educit corpore telum cruentũ, quo ſe occiderat,ergo & gladius telum eſt.Teucer frater Aiacis, ex alia tñ matre interuenit.ſ.inter educẽdum telum, vbi vider fratrem.ſ.Aiacẽ occiſum,& inimicũ fratris.ſ.Vlyſſem eum gladio cruẽtato quem tenebat manu,accerſit.i.poſtulat,& in ius vocat,ac reum facit capitis.i.criminis capitalis, hic.i.in hoc caſu, qñ verũ.i.veritas rei,quæritur.i.inquiritur,coniectura/non n. conſtat per probationer legitimas)cõuerſio arit de facto,& ex eo.i.ex ea re conſtitutio nominatur cauſæ coniecturalis.Legitima cõſtitutio.Agit de altera ſpecie cõſtitutionis dicens.Conſtitutio legitima eſt cũ aliquid controuerſia.i.litis & contẽtionis naſcitur, aut ex ſcripto.ſ.vno aut ex ſcriptis.ſ. plurib. Ea.ſ. conſtitutio legitima diuiditur in partes ſex,videlicet inſcriptũ, & ſententiam.ſ.viri autentici, in leger contrarias(.ſ.à nobis adductis cum tñ iuridici dicant, nihil in corpore iuris repugnans reperiri.verum dicunt leger abrogatas non eſſe amplius in corpore iuris,& multas,quæ in contrariũ ſonãt idẽ dicere)in ambiguum,in diffinitionem,& tranſlationem, & inconcinnationem,de ſingulis aũt pſequitur vnde dicit.Controuerſia naſcitur ex ſcripto,& ſententia, cum.i.qñ, voluntas ſcriptoris.i. legiſlatoris vĩ diſſentire cum ipſo ſcripto.i. cum eo quod ſcriptum eſt,hoc modo:Si ſit.ſ.aliqua.lex quæ iubeat eos,qui reliquerunt nauim ꝑꝑ tẽpeſtatem perdere, omnia & ſup. iubeat nauim & cetera eſſe eorũ remanſerint in naui,ſi nauis ſit cõſeruata,& ſup.oẽs,qui in aliqua naue ſuerunt, perterriti magnitudine tempeſtatis, reliquerunt nauim,& cõſcenderunt in ſcapham.i.nauiculã,quæ ad latus magnæ nauis cõplecti ſolet,pręter vnũ ægrotum,& is.ſ.ęgrotus non potuit exire.ſ.naui,& fugere in portum: Nauis eſt delata incolumis.i.ſalua, & ſeruata in portum,caſu & fortuitu,per fortunã,& non per operã ęgroti.egrotus tñ poſſidet illã.ſ.nauim, Ille cuius fuerat nauis(aut quod per ſcapham ſaluus factus eſt,aũt quod in naui nõ erat) petit nauim. Hæc conſtitutio.i.contentionis inſtitutio eſt legitima ex ſcripto.i.innitens legi ſcriptæ,ſed variæ intellectæ. [In contrariis legibus &c.)Proſequitur reliquas parter cõſtitutionis legitimæ dicens. Controuerſia conſtat ex legibus contrariis,cũ alia.i.vna ex multis, lex iubet, aut promittit quippiam fieri,alia vetat ſupp.idem fieri, hoc modo lex vetat eum, qui damnatus eſt de pecuniis repetundis.i.iuſte repetẽdis,eo quod in adminiſtratione reip.alicuius prouinciæ iniquæ ſublatę fuerint,habere orationem etiam ad defenſionem ſui, quæ lex iuſta videtor, quia qui potuit prouinciales circumuenire, poſſit & iudicialibus imponere. Altera lex iubet,id eſt vult augurem nominare.i.decernere nominando, cum qui petat in concione,in locum demortui.i.defuncti.hoc eſt ponemus, ꝙ vna lex dicat, ꝙ repetundarum reus non habeat ius loquendi in concione, & altera lex dicat, quod in demortui locum augurer quem vult nominare poſſit,in concione.Augur quidam damnatus de pecuniis repetundis,nominauit i.pronunciauit,& decreuit,qui petat ſup.ſubſtitui in locum demortui,multa.i.pœna per legem conſtitura petitur ab eo,videlicet augure.& hæc conſtitutio eſt legitima ex legibus contrariis. [Ex ambiguo) Controuerſia.i.contentio, & litigatio naſcitur ex ambiguo.i. dubio dicto,cum .i. quando res ſcripta in vnam ſententiam.i. vnum ſenſum eius,qui ſcripſit,aut dictauit,ſeu dixit ſignificat duas aut plures ſententias,hoc modo. Paterfamilias, cum faceret filium.ſ.ſuũ heredem, teſtamento.i.in ſuprema voluntate ſua legitimis teſtibus comprobata, legauit.i. teſtando addixit vxori vaſa argentea.ſ.ad 30.pondo, dicens. Tullius.ſ.filius heres meus.ſ.teſtamento comprobatus, dato.i.volo vt det,Terentiæ vxori meæ(non dicit matri ſuæ cum qua non eſſet honeſta,aut licita contentio,ſed innuit nouercam eſſe) Terentiæ etiam fuit nomen vxori Ciceronis 30.pondo.i.libras,vaſorum argentorum,quæ volet(Ambiguum eſt de ſuppoſito, an quæ vxor volet,an quæ filius,& ideo) illa.ſ.vxor, petit poſt mortem eius, ſcilicet patris familias vaſa precioſa, & celata, id eſt exculpta magnifice.i.magno artificio, & apparatu ſumptuoſo.Tullius.ſ.filius patris familias dicit ſe debere ei 30. põdo.ſ. vaſorum argenteorum, quæ ipſe.ſ.filius volet ſ ei dare. Et ita eſt conſtitutio legitima ex ambiguo.ſ.verbo volet, quod ad diuerſa applicari poteſt. Vnde mater interpretatur ſibi legata è vaſis aureis 30. pondo quæ ipſa volet, filius contra quæ ipſa non ipſa.Et ſi controuerſia oritur, quo circa proſpiciendũ eſt, ne quid ambiguum ſit in teſtamento noſtro ſi voluimus heredes noſtros ſine lite ſuccedere. Sanè non idem ſunt pondo, & pondus.Pondo enim numero plurali,& genere neutro, ſed indeclinabiliter dicuntur libra vna, põdus autem eſt onus quotuis librarum,vnde poſſet centum pondo dari pondus. In qua re imperitiores errare ſolent. Dicentes enim tria pondera plũbi, aut huiuſ pro eo quod dicant terga pondo,aut trer libras.Sũt qui argumententur ex hoc textu Ciceronianum eſſe præſens opus,eo quod illi filius fuit Tullius nomine,& vxor Terentia, ſolemus autem ferè de noſtris exempla dare. Alii tamen contra ſentiunt dicentis vxori, & filio Ciceronis non conuenire exemplum,cum illam dicant matrem Tulii, qui cum filius agere non poſſit.verum alius poſſit eius nomine agere, & exemplorum non requiritur veritas. [Ex diffinitione)Declarat controuerſiam quæ oritur,& conſtituitur ex diffinitione dicens.Cauſa conſtat ex definitione ſup.ſic,cum.i. quando eſt in controuerſia.i.contenditur, & diſceptatur quo nomine factum.ſ. de quo contenditur, & accuſatus eſt quiſpiam, appelletur.i.debeat appellari. Ea.ſ.cõtrouerſia ex definitione orta eſt hmõi.i. tali exẽplo declarabilis. Cum L.Saturninus eſſet laturus legem frumentariam.i.de frumento diſtribuendo (appellatione autẽ frumenti venit omne genus ſatorum quibus veſcimur) de ſemiſſibus, & trientibus.i.quod per ſemiſſes.i.ſex vncias menſuræ aut per triẽtes.i.quatuor vncias diſtribuerentur. [Semis.n. continet dimidium aſſis,triens tertiam partẽ, & ita cum duodecim ſint in aſſe vnciæ triens quatuor continet vncias, & quadrans tres.Quo circa nolim exponere de ſemiſſibus, & trientibus.i.de ſexta parte, & quarta. Nam ſemis non eſt ſexta pars, ſed altera duarum,Q.Cœpio,qui erat quæſtor vrbanus.i.vt dicunt receptor rerum vrbanarum.i.pertinentium ad remp. Romanam colligendarum in vrbe,per id temporis.i. per idẽ tempus.docuit Senatũ.i.ſenatores, & primores Vrbis, qui Patres conſcripti erant ærarium.i.theſaurum publicum, ſeu fiſcum, vt nunc dicunt, non poſſe pati tantam largitionem, vt videlicet talis fieret frumenti diſtributio vitium.Senatus edoctus,& perſuaſus à Cępione,decreuit.i.ſanxit,ſi Saturninus ferat eam legem.ſ.frumentariam,eum videri.i.quod videatur, & reputetur facere aduerſus.i.contra rempublicam,hoc eſt in detrimentum reipublicæ, cuius intererat ærarium.i. non exhauriri per largitiones non neceſſarias.Saturninus cœpit ferre.ſ.legem.i. promulgare,collegæ.i.contribuni pleb.ſupp. cœperunt intercedere.i.intercedendo ſe opponere,& contradicere. Ille.ſ.Saturninus nihilominus.quamuis collegæ obſtarent.tulit.i.attulit,ciſtellam.i.paruam ciſtam, in qua erat lex illa ſcripta Gręce dicuntur κιστίκισαι,quomodo etiam Teutonice dicitur. Cœpio vt.i. poſtquam vidit illum.ſ. iam ſæpe dictum Saturninũ, ferre contra ſenatoſconſultum.i.conſilium,& decretum(nam prius dixit decretum. Vnde videtur pro eodem accipiendum) ſenatorum,aduerſus rempublicam.i.in detrimentum reip. & potiſſimum collegis intercedentibus.i.ad impedimentũ interuenientibus.(Vnde interceſſio duplex eſt,altera,vt quid fiat,altera ne quid fiat,vndè precamur,vt ſancti intercedant pro nobis apud Deum.i.vt per eorum ſuffragia nobis bona cõferantur,& mala quæ meruimus aut patimur auferantur:)facit impetum cum viris bonis.i.reip.fauentibus.(Alii legunt fecit,ſed minus cohæreat cum ceteris verbis præſentis temporis)diſturbat pontes.i.ſcalas quibus aſcẽdebatur in ſuggeſtum.i.locum editum,vnde lex promulgaretur, & ita curat ne Saturninus libere aſcendat ac deſcendat, & deiicit ciſtas, in quibus ſcripta continebatur lex.& eſt impedimento, quo.i.vt,ſecius.i. aliter lex feratur.ſ. quam ille volebat aut quo ſecius poſuit pro vt non. Nam deiiciendo ciſtas impediuit penitus ne lex feratur. Cœpio.ſ.quæſtor vrbanus,accerſitur.i.vocatur in ius,& accuſatur,maieſtatis.i. vt is qui læſerit maieſtatem.ſ.tribunitiam, quam ſanctam inuiolabilem plebs Romana habendam cenſuit.Et licet quęſtor etiam magiſtratus eſſet, minor tamẽ erat

quam

quam tribunus, vnde videbatur minuiſſe maieſtatem tribunitiã faciendo imperiũ in tribunum pl. preſertim vbi officio ſuo fungi vellet. Et ideo conſtitutio ſup. fit legitima ex definitione, aut vt alii ſcribunt ex diffinitione, vtrunque autem ſcribi poſſe reor, definitio enim à de & finio dicitur, quaſi finitio, & terminatio rei cũ ſit diſcreta de aliis. (Diffinio à dis & finio) Enim, pro quia, ipſum vocabulum diffinitur cum quæritur. i. inquiritur quid ſit minuere maieſtatem. [Ex translatione &c.) Cõtrouerſia naſcitur ex tranſlatione .ſ. officii aut temporis vnius in alterum, vt cũ reus dicit, aut tẽpus differendum ſupp. eſſe, quia nondũ expleta eſt conditio tẽporis adiecta in paciſcendo, aut quia non quolibet tẽpora quælibet tranſigenda res eſt. Aut dicit accuſatorẽ mutandum, vtpote ſi odio, aut ira, aut ſimultate in reum notatus ſit, aut iudices mutãdos, vt ſi ad non ſuum iudicem quis vocatus fuerit. Græci ſup. vtuntur hac parte conſtitutioni. ſ. per tranſlationẽ, in iudiciis. ſ. criminalibus, nos vero vtimur plerunque in iure ciuili. i. vbi agitur cauſa ciuilis. Et ideo ſciẽtia i. peritia, iuris ciuilis iuuabit nos in hac parte. ſ. conſtitutionis legitimæ, quæ ad tranſlationem pertinet, tamẽ nos vtimur non nihil. i. aliquãtulum ẽt hac parte in iudiciis. ſ. de criminibus, vt hoc modo. Si quis accuſetur peculatus. i. furti reip. quod dicatur ſuſtuliſſe vaſa argentea publica de loco priuato .i. non publico. (Sicut nos dicimus ſacrilegũ teneri qui rem ſacram etiam de non ſacro ſuſtulerit, Sanè ſignandum eſt vaſa argentea publica ſine vitio dici, licet non ſit coniunctio, aut quia vaſa argentea quaſi pro vna re dicuntur, aut quia publica non plenum eſt adiectiuum) is ſupp. poſſit dicere oportere agi ſecũ furti non peculatus, cum. i. poſtquã vſus ſit definitione quid ſit furtũ, quid peculatus (vt ſi dicat furtũ eſſe, cuiuſcunque rei de loco priuato, peculatũ tantum de loco publico) Hæc partitio. i. particula, vnde alii legunt hæc portio cõſtitutionis legitimæ venit raro in iudiciũ. ſ. criminale his de cauſis. i. propterea, quod exceptiones prætoriæ, quæ tranſlationem iuuant ſunt in actione priuata, & non iudicio, & is cadit a cauſa qui non egerit quẽadmodũ oportet, & cauetur. i. caute præſcribitur legib. ſi ſit cõmodum. i. vtile ideo iudicium fiat ante de accuſatore utrũ illi liceat accuſare, nec ne. i. an nõ. (Ex ratiocinatione &c.) Proſequitur vltimam partem conſtitutionis legitimæ dicens. Controuerſia conſtat. i. conſtituitur ex ratiocinatione. i. argumentatione per ſimilitudinem vnius legis ad aliã, vtpote cum res venit in iudicium, ſine lege propria. i. vt dicunt de ea ſpeciatim expreſſa, quæ tñ res aucupatur. i. callide venatur piſcatur, aut acquirit quãdam ſimilitudinem. ſ. legis ab aliis legib. Ea. ſ. res eſt hmõi. Lex ſup. eſt &c. Aut ſic. Ea lex aqua res ſimilitudinem aucupatur eſt huiuſmodi. Si ſup. aliquis exiſtet furioſus, poteſtas in eo & in pecunia. i. rebus eius eſto. i. volo, vt ſi agnatorũ. i. coniũ, qui ex paterna linea ad illum attinẽt, & gentiliũ. i. illorum, qui cũ illo ſunt eiuſdẽ gentis. i. gñis ac progeniei. Et lex ſupp. eſt huiuſmodi, quæ dicit quod qui iudicatus. i. manifeſto iudicio conuictus erit necaſſe parentẽ, vt is obuolutus, & obligatus corio. i. culleo qui ſaccus è corio eſt deuehatur influentum. i. aquam fluentem, & demergatur. Et lex ſupp. eſt ius eſto ita vti. i. vt paterfam. legauerit. i. teſtamento conſtituerit, ſuper .i. de familia ue pro vel pecunia ſua. Et lex ſup. eſt ſi paterfamilias moritur inteſtatus. i. priuſquam teſtamentum fecerit, familia. i. ſerui, & ancillæ, & pecunia. i poſſeſſio reliqua eius eſto agnatorum, & gentilium. Malleolus ciuis ille Romanus iudicatus eſt necaſſe matrem, & os. i. caput eius totum obuolutum eſt ſtatim ipſi damnato folliculo. i. ſacculo ex corio lupino. i. facto de pelle lupina, ſeu lupi, & ſoleę ligneæ inductæ ſunt pedibus. i. in pedes eius, & ita ipſe inductus eſt in carcerem. is qui defendebant eũ afferunt tabulas. i. inſtrumẽta in quę ſcribat teſtamẽtum, in carcerem, & conſcribunt ipſo pręſente teſtamentũ, & teſtes affuerunt recte. i. iure, & conſuetudine legitima obſeruata circa numerũ, & fidem eorum. Supplicium. i. vltimum ſumitur de illo. ſ. Malleolo, hi. ſ. defenſores, qui erãt heredes teſtamento adeunt hereditatẽ. Frater Malleoli, minor. ſ. natu, q oppugnauerat. i. qui contra eum contenderat in eius periculo vocat hereditatem ſuam lege agnationis. i. quæ erat, vt agnati, & gentiles ab inteſtato ſuccederent. hic. i. in hoc caſu, nulla certa lex affertur in rẽ. i ad cõprobationem rei. & tñ multæ. ſ leges afferuntur è quibus. ſ. legibus ſimilibus ratiocinatio naſcitur, qua. ſ. diſquiritur. quare Malleolus potuerit in carcere facere teſtamentũ aut non potuerit facere teſtamentum. Et ſup. in talibus eſt conſtitutio legitima ex ratiocinatione. Nos oſtẽdimus cuiuſmodi partes conſtitutionis legitimæ eſſent. Dicamus nũc .i. deinceps de conſtitutione iuridicialis. [Iuridicialis) Poſt legitimã agit de iuridiciali cõſtitutione definiẽs eã primo ſic. Conſtitutio iuridicialis eſt, cum. i. qñ factum conuenit. i. ab vtriuſque aſſeritur ſine controuerſia, ſed quæritur, an factũ ſit, iure an iniuria. Duæ ſunt partes conſtitutionis eius videlicet iuridicialis, quarũ ſ partium vna nominatur abſoluta, altera nominatur aſſumptiua. Abſoluta eſt cũ nos dicemus idipſum, quod factũ eſt eſſe factũ recte. i. iure & decenter ita ſup. vt nihil aliud aſſumatur. foris. i. ab extrinſecis rebus. Ea. i. conſtitutio iuridicialis abſoluta eſt huiuſmodi. Quidam Mimus. i. actor fabularum, qui geſtu corporis perſonas, quas agit imitatur. Compellauit nominatim. i. ſub proprio nomine vocauit. Acciũ. ſ. poetam comicum in cœnaculo, aut in proſcenio, Accius. i. poeta agit iniuriatum. ſ. actione, in eo. ſ. facto Mimi. aut Mimo ipſo, quia cautum eſt lege quẽquam viuorum in ludis publicis nominari. hic. ſ. minus iniuriatum accerſitus, nihil aliud defendit .i. nihil aliud affert ad defenſionem facti ſui, niſi licere nominare eum, cuius nomine dantur. i. edantur ſcripta agenda. ſ. in ſcenis quod vulgo dicerent ludenda vbi abſolutæ factum fatetur nec aliam cauſam affert pro defenſione, quam idipſum quod in facto eſt, quia accuſatur nomine proprio nominaſſe poetã, dicit decere eum nominare. vide & reliquos commentarios. [Aſſumptiua) Proſequitur reliquam partem conſtitutionis iuridicialis dicens. Pars ſ. conſtitutionis iuridicialis aſſumptiua. ſ. approbationis alicuius foris, eſt cum defenſio eſt per ſe. i. propria virtute infirma. i. debilis. ſed comprobatur ex re contraria aſſumpta. partes ſupp conſtitutionis iuridicialis aſſumptiuæ, ſunt quatuor. Conceſſio. ſ. facti, remotio. i. depulſo criminis, tranſlatio criminis, & comparatio. Conceſſio eſt cum. i. quando reus. i. accuſatus, confitens peccatum, poſtulat. i. præcatur ſuo iure, ignoſci ſibi i. vt ſibi agnoſcatur. Ea. ſ. conceſſio, diuiditur in purgationem, & deprecationem. Purgatio eſt cũ reus negat ſe feciſſe conſulto. i. conſilio præuio, & ex deliberatione ac compoſito. ſeu induſtria aut data opera, non tamen negat ſimpliciter ſe feciſſe. Ea. ſ. purgatio diuiditur in fortunam, imprudentiam, & ſup neceſſitatem. Fortunam i. diuiditur in fortunam vt cœpto purgãs factum ſuum apud trib. pleb. de amiſſione exercitus excuſat fortunã. hoc eſt dicit fortunam aduerſam in culpa fuiſſe non ſe imprudẽtiam. i diuiditur in prudentiam, vt ille ſup. eam excuſet, qui ſumpſit ſupplicium de eo ſeruo, qui occiderat dominum, cui. ſ. domino ipſe occiderat inquam antequam aperuerit tabulas teſtamenti. cũ is ſeruus eſſet manomiſſus teſtamẽto, & ita non licuerit indemnatum occidiſſe. Neceſſitudinẽ, vt ille qui non venit. i. non rediit ad diẽ cõmeatus. i. veniæ abeundi militia datæ ea ſpe, vt præfixo die rediret quod. i. quia, aquæ. ſ. ſubito ortæ intercludiſſent eum. [Deprecatio &c.) Proſequitur ſecũdam partem conceſſionis, quæ dicitur deprecatio, quam deſcribit ſic. Deprecatio eſt cũ reus confitetur, &. i. ſimul. peccaſſe, &. i. ſimul. feciſſe cõſulto. i. à cõſilio, & deliberatione, & tamen. i. nihilominus poſtulat, vt .ſ. iudex, aut ſenatus miſereatur ſui, aut potius impersonaliter vt miſereatur. i. miſericordia fiat ſui. Bene ſui vtitur priuatiuo quia paſſiuę poſito. hoc ferrè, nõ. i. quaſi nunquam poteſt vſu venire. i. contingere commode. & ex uſu, in iudicio. i. foro iudiciali niſi quando nos dicimus pro reo, cuius conſtat multa eſſe facta recte. i. decenter & iuſtæ. hoc modo. ſ. qñ eius benefacta euidentia ſunt, nos iniiciemus in cõi loco, amplificationẽ de qua poſtea diſputabitur quod ſi. i. q̃ ius feciſſet hoc, tñ cõuenit ignoſci eo pro priſtinis beneficiis. i. benefactis eius: Verbũ nihil poſtulat ignoſci, quia, reſpectu benefactorũ non uidetur peccaſſe. Ergo talis cauſa. ſ. deprecatoria, non uenit in iudiciũ, i. nõ habet locum coram iudice criminali, qui cum ſit iudicatus, non poteſt facile ignoſcere, ſed poteſt uenire, aut in ſenatum, aut ante imperatorẽ, & in conſilium. i. concionem populi. [Ea tranſlationis criminis &c.) Docet quomodo interdum crimen non negamus, ſed culpam in alium transferimus dicẽs Cauſa. i. controuerſia, aut defenſio conſtat ex tranſlationis criminis, cum. i. quando non negamus nos feciſſe. ſ. quod nobis obiicitur, ſed dicimus non feciſſe coactos peccatis. i. per culpã aliorum. Vt Oreſtes cum defendit ſe de nece matri illata, non negat ſe matrem occidiſſe. ſed confert. i. transfert, crimẽ. i. culpam, in matrẽ docens, uidelicet eam adulterio, & patris ſui necem meruiſſe ut occidatur. Cauſa conſtat ex remotione criminis, cum nos amouemus à nobis non crimen. i. facinus ipſum de quo criminamur, ſed nos amouemus culpã ipſam, & trãſferimus. ſ. culpam in hominem, vel cõferimus eam in quampiam rem, vt in legem contrariam. Culpa ſupp. transfertur in hominem, vt ſi is qui fatetur ſe occidiſſe P. Sulpicium accuſetur. ſ. homicidii, & defendat id. ſ. crimen, aut facinus, iuſſu cõſulum & dicat eos, videlicet conſules nõ modo imperaſſe cædem Sul

pitii,

pitii,ſed quoque.i.etiam oſtẽdiſſe rationem, quare id liceret.i. quare licitum fuerit eum occidiſſe, Culpa ſup.confertur in rẽ, vt ſi quis vetetur.i.prohibeatur ex plebiſcito (quod quia publicum maioris eſt auctoris quam teſtamentũ)ſup. facere id, qđ ſit iuſſus facere ex teſtamento. Exemplum affert Franciſcus ſatis euidens.[Ex comparatione) Declarat vltimam partem iuridicialis aſſumptiuæ dicens. Cauſa conſtat ex cõparatione, cum dicimus fuiſſe neceſſe facere alterutrum.i. vnum duorum, & dicimus illud quod fecerimus fuiſſe ſatius.i.melius, & cõuenientius facere. Ea.ſ.cauſa ex comparatione eſt huiuſmodi. C.Pompilius cum obſideretur à Gallis, neque poſſet vllo modo effugere, venit cum ducibus hoſtium in collocutionem.i. colloquium, diſceſſit.ſ.è collocutione, ita.i.eo pacto, vt relinqueret impedimenta.i.machinamenta bellica, quibus transferẽdis impediri ſolet exercitus, & ſup.educere.ſ ex obſidione, aut reduceret domum exercitum, cui præerat, & dixit, aut duxit eſſe ſatius, id eſt melius, & ſanioris conſilii amittere impedimenta.i.machinas bellicas, vt arietes, vallum, vineas, crates, vehicula &c.quã exercitũ.i.milites ipſos, & ita eduxit exercitum, & reliquit impedimenta, quo circa accerſitur.ſ. in ius.i. poſtulatur, vt reus maieſtatis.ſ.læſæ, quia contra maieſtatis populi R. decus feciſſe videbatur. Poſſet textus ſic legi. Ita diſceſſit, vt impedimenta relinqueret, exercitium educeret. Exercitum itaque eduxit, impedimenta reliquit, accerſitur maieſtatis. Satius eſſe dixit amittere impedimenta quam exercitum. Dicit inquam ad ſui defenſionem. vnde applicatur comparatio ad inſtitutum. Quæ conſtitutiones, &c. Epilogo cõplectitur declarata, & paraſceuen facit ad dicenda. Ordo eſt: Ergo videor oſtendiſſe.i.declaraſſe, aut demonſtraſſe ſatis, quæ ſint conſtitutiones, & quæ ſint partes conſtitutionem. Vbi ſignabis puer interdum loco relatiui non inueniſſe reperi dictionem, quæ eſſet antecedens, vt hoc loco dicere potuiſſet, & quæ earum partes ſint, ſed quia vis eſt in vocabulo maluit ipſum repetere. Nunc.i.deinceps eſt demonſtrandum.i.demonſtrare decet, aut oportet, aut conuenit, quomodo & qua via.i.ratione, & forma, conueniat eas tractari. Si nos aperuerimus.i.declarauerimus, & manifeſtauerimus prius.ſ.quam eas tractare doceamus, quid oporteat deſtinari.i.prætendi ab ambobus.ſ.litigatoribus, aut contendentibus, qui ſunt actor, & reus in cauſa.i.lite, quo.i.quod omnis ratio totius orationis conferatur.i.ſimul dirigatur.[Conſtitutione igitur &c.)Declarat quid ſit ratio, & quo ea vtamur dicẽs. Igitur.quia de ratione prius ſe dicturum dixit. Conſtitutione reperta.i.poſtquã conſtabit genus conſtitutionis ratio eſt quærenda ſtatim vnde diffinit eam dicens. Ratio eſt, quæ facit cauſam, & continet defenſionem, hoc modo (vt conſiſtemus.i.vt liceat immorari potiſſimum in hac.ſ.ratione, cauſa docendi.i. vt eam exemplis docemus)Oreſtes filius Agamemnonis, cum fatetur ſe occidiſſe matrem, niſi attulerit rationem facti.i. cur id fecerit peruertit.i.deſtruit defenſionẽ, ergo ne peruertat defenſionem, affert eam.ſ.rationem, quæ.ſ.ratio niſi intercederet.i.interueniret.& ſtatim adiceretur, nec cauſa quidem eſſet .i.tantum abeſſet vt legitima, aut iuridicialis cenſeatur cauſa, vt nullo modo putetur cauſa, quia qui fatetur ſe matrem occidiſſe, nec cauſam affert ſeipſum condemnat. Affert igitur eam. Enim pro quia, ipſe inquit, illa.ſ.Clytemneſtra aut mater (ſed multo opportunius dicitur illa quam mater cum nomen matris crimen aggrauet)occiderat, ſcilicet prius, patrẽ meum, ſcilicet Agamemnonem non vacat, quòd dicit meum tum ne putetur patrem ſuum, hoc eſt Clytemneſtræ occidiſſe tum, quia iuſta videtur filio patris vindicta. Ergo vt oſtendi.i.vt iam dixi, ratio eſt ea quæ continet defenſionem, ſine qua.ſ.ratione aut defenſione, nec parua quidem.i. non modo non magna, ſed ne parua quidem dubitatio, id eſt hæſitatio aut cunctatio poteſt remorari, id eſt in mora tenere damnationem, ſcilicet crimen confitentis. Inuenta ratione.i. poſtquam ratio facti eſt inuenta, firmamentum.i.corroboramẽtum accuſationis quærendum eſt.i.illud quod continet accuſationem, & quod affertur contra rationem defenſionis, de qua.ſ. ratione eſt ante dictum.i.d.ſ.firmamentum conſtituetur, hoc modo, cum.i poſtquam Oreſtes fuerit vſus ratione.i.adduxerit in medium rationem, hoc pacto, occidi.ſ.matrem (quod tamen prudenter non addit) enim, pro quia illa occiderat patrem meum, accuſator vtetur: hoc modo, firmamento. Sed licet(forte occidi potuit) non potuit occidi abs te, neque indemnatam.i. non conuictam in iudicio. Oportet ſubaudi vt(quæ tamen particula ſolet venuſte poſt oportet omitti)quæſtio, id eſt inquiſitio iudicis naſcatur.i.oriatur ex ratione defenſionis, & ex firmamento accuſationis, quam.ſ.quæſtionem, nos ſupp. appellamus iudicationem, & ſup. quod Græci appellant *κρινόμενον* a *κρίνομαι*, quod eſt vocor in iudicium &c. Ea.ſ.iudicatio cõſtituetur ex coniunctione firmamenti, & ratione defenſionis, hoc modo. Cum dicat Oreſtes ſe occidiſſe matrem, cauſa vlciſcẽdi patris, id eſt patrem ab ea interemptum vlciſcatur, fuerit ne rectum, id eſt æquum, & iuſtum, Clytemneſtram occidi à filio ſine iudicio? Ergo conuenit.i.decens, & conueniens eſt reperire iudicationem hac ratione, id eſt via conferendi firmamentum cum ratione. Iudicatione reperta oportebit omnem rationem totius orationis conferri eo, id eſt ad eam. Et iudicationes reperientur in omnibus conſtitutionibus, & in omnibus partibus conſtitutionum, hac via, id eſt ratione prædicta, præter quam in conſtitutione coniecturali. Nam in ea nec quæritur ratio, quare fecerit. Enim pro quia, negatur feciſſe, nec firmamentum.ſ.accuſatoris exquiritur.i.examinatur quale ſit, quoniam ratio.ſ.facti non ſubeſt cum factum negetur, quare iudicatio conſtituitur in coniecturali ex intentione, id eſt inſtantia vrgenti qua contendimus factum eſſe, ex inficiatione, id eſt negatione facti, hoc modo. Intentio ſupp. eſt ò Vlyſſe occidiſti Aiacem. Inficiatio, Non occidi. Iudicatione.i.an occiderit. Omnis ratio vtriuſque orationis, vt ante dictum eſt, ad hanc iudicationem conferenda eſt. Si plures erunt conſtitutiones, aut partes conſtitutionum, iudicationes erunt quoque, id eſt etiam plures in vna cauſa, ſed & omnes reperientur ſimili ratione.i.via, & modo. Concludens autem primum librum dicit nos ſedulo, id eſt ſeorſum a dolo, hoc eſt ſtudioſe, & diligẽter dedimus operam, vt diceremus breuiter, & dilucide de rebus, de quibus dicendum fuit. Nunc quoniam magnitudo huius voluminis creuit ſatis, commodius eſt exponere in altero libro deinceps de ceteris rebus ne defatigatio propter multitudinem literarum.i.præceptorum ſcriptorum poſſit retardare animum tuum, ò Hereuni. Sed ſi hæc abſoluentur, quo.i.aliquo tardius, quàm ſtudes.i.ardenter expetas, tu debebis aſſignare cum.ſ.ita ſit, quòd magnitudini rerum, tuum ſupp. manifeſtum eſt, quod multo fortius, quoque.i.etiam occupationibus noſtris. Veruntamen nos maturabimus.i.mature accelerabimus, & exæquabimus, id eſt ſupplebimus induſtria.i.artificio naturali, quod fuerit diminutum negocio.i.per occupationem, vt largimur accumulatiſſime tuæ voluntati hoc munus pro officio tuo in me, & pro meo ſtudio, id eſt beneuolentia diligenti in te.

M. TVLLII CICERONIS RHETORICAE AD C. HERENNIVM.

LIBER SECVNDVS.

IN primo libro Herenni breuiter expoſuimus, quas cauſas recipere oratoré oporteret, & in qnibns officiis artis elaborare conueniret, & ea officia qua ratione facillime conſequi poſſet verum, qnòd neq; de omnib. rebus ſimul dici poterat, & de maximis primú ſcribendum fuit, quo cetera tibi faciliora cognitu viderentnr; ita nobis placitum eſt, vt ea, quæ difficillima eſſent, potiſsimum ſcriberemus. Cauſarum tria genera ſunt, demõſtratiuum, deliberatiuum, iudiciale. multos difficillimum eſt indiciale: crgo id primum abſoluemus. hoc & priore libro egimus, cum de oratoris officiis tractabamus, quorum inuentio, & prima, & difficillima eſt. ea quoqne nobis erit hoc in libro propemodum abſoluta: & paruam partē eius in tertinm volumen trāſferemns. De ſex partib. orationis primū ſcribere incepimus. In primo libro locuti ſumus de exordio, narratione, diuiſione, nec pluribus verbis, qnàm neceſſe fuit, nec minus dilucide, q̃ te velle exiſtimabamus. Deinde coniuncte de confirmatione, & confutatione dicendum fuit. quare genera conſtitutionum, & earum partes aperuimus: ex quo ſimul oſtendebatnr, quo modo conſtitutionem, & partes conſtitutionis, cauſa poſita, reperiri oporteret. Dcinde docuimus, iudicationem, quemadmodum quæri conueniret: qua inuenta, curandum vt omnis ratio totius orationis ad eam conferatur. Poſtea admonuimns eſſe cauſas complures, in quibus plures conſtitutiones, aut partes conſtitutionum accommodarētur. Reliquum videbatur eſſe, vt oſtenderemus, quæ ratio poſſet inuentiones ad vnamquanque conſtitutionem, aut partem conſtitutionis accommodare; & item quales argumentationes, quas Græci ἐπιχειρήματα appellant, ſi qui, & quales vitari oporteret: quorum vtrunq; pertinet ad confirmationem, & confutationem. Deinde ad extremum docebimus, cuiuſmodi cõcluſionibus orationum vti oporteat, qui locus erat extremus de ſex partibus orationis. Primum ergo quæremus, quemadmodum quanque cauſam tractari conueniat: & nimirum coniecturalem, qnæ prima, & difficillima eſt, potiſsimum conſideremns.

IN RHETORICAE AD HERENNIVM LIBRVM ſecundum, Hieronymi Capiduri Commentarius.

IN primo libro Herenni breuiter expoſuimus, quas cauſas recipere oratorē oporteret, & in quibus officiis artis elaborare conueniret Cicero quid primo libro complexus ſit aperit paucis, quidq. in ſecundo ſit traditurus. [Cauſarū tria ſunt genera, demonſtratiuū, deliberatiuū, iudiciale.] Ita. n. apud oēs iam receptū eſt, vt neq; plura, neq; pauciora ſint genera cauſarum, vel ipſo ſimul docente, ſimulq. cõmonente Quintiliano, & vbiq; Cicerone, quod diuidendi generis ab Ariſtotele videtur ſumpſiſſe initium. [Quas argumentationes, quæ Græci ἐπιχειρήματα appellant) Arguere dixerunt veteres, oſtendere, vnde & argumentum, dicitur oſtenſio. Argumentorum autem alia neceſſaria, vt mathematica, alia credibilia, vt reliquarum diſciplinarum, ſicut & nō repugnantia. Argumentatio autem, tanquam corpus eſt argumenti, ſicut argm̄ animę vicem gerit. Format. n. argumentum, formatur vero argumentatio, quæ aut eſt ſyllogiſmus, aut inductio. De ſyllogiſmo emergit enthymema, & epicherema, ſicut de inductione, exēplum, & ſimilitudo. Quanquam pugna inter multos eſt. Epicherema. n. Valgius aggreſſionem vocat, Celſus aūt iudicat Quintiliano teſte, non noſtram adminiſtrationē, ſed ipſam rem quā aggredimur. i. argm̄, quo aliquid probaturi ſumus, etiam ſi nondum verbis explicatū, iam tn̄ mente cōceptum, epicherema dici. Alii vr̄, non deſtinatam, vel inchoatam, ſed perfectā probationē, hoc nomen accipere, & vltimā ſpeciem. Ideoq. propria eius appellatio, & maxime in vſu poſita eſt, qua ſignatur certa quædam ſniæ comprehēſio, quæ ex tribus partibus minime conſtat. Quidam epicherema rationem appellauerunt, Cic. melius ratiocinatiuum, quamquàm & ille nomē hoc duxiſſe magis è ſyllogiſmo videtur. Et qm̄ eſt quædam inter ſyllogiſmum, & epicherema vicinitas, pōt videri hoc nomine recte abuſus, qm̄ ſyllogiſmus ἀπόδειξις eſt. i. euidēs, & quæ falli non pōt probatio, quæ apud mathematicos γραμμικὴ ἀπόδειξις appellatur. hāc ab epicherema te putat Cęcilius differre, ſolo gn̄e concluſionis. eſt. n. ἀπόδειξις imperfectum epicherema, eadē cauſa qua diximus enthymema, a ſyllogiſmo diſtare. Nā & epicherema ſyllogiſmi ſpecies eſt. Quidam ineſſe epicheremati apodixin putāt, & eſſe partem eius confirmantem, quod tn̄ apud mathematicos minime receptum eſt,

IN RHETORICAE AD HERENNIVM LIBRVM ſecundum, Giberti Longolij annotationes.

IN primo libro Herenni) Quæ hactenus dixerit, breuiter recenſet omnia. [Deinde docuimus, iudicationem &c.) Quæ facit, ſcilicet conſtitutionem, vnde à quibuſdam tam ipſa, quam ſtatus ipſe, caput cauſa, ſumma, orationis, ſcopus, & intentio vocatur. [Reliquum videbatur) Quæ deinceps dicturus ſit, recenſet.

IN primo libro &c.) Rurſus noua præfatione facit Herennium, docilem, beneuolum, & attentum. Docilē ex ordine & cõparatione. Beneuolum ex ſtudio ipſius erudiendi, & attentū ex negocii difficultate. Quia difficillima quęque ſe potiſſimum ſcribere voluiſſe dicit vt cū ordine apertius erit. Ita aūt A S C.

ratia

talis eſt. O Herenni nos expoſuimus .i. declarauimus breuiter
(non afferendo videlicet quæ nihil ad artem facerent) in 1. lib.
quas cauſas oporteret oratorem recipere, & in quib. officiis.i.
ſtudioſis exercitiis conueniret .i. deceret, pet vtile eſſet oratorē
elaborate .i. eminente ac præter ceteros laborare, & expoſui-
mus qua ratione.i.via & modo, orator poſſet conſequi.i. obti
nere.(Tractum volunt a canibus, qui dū prædam tenent, & ab
ea reluctante trahuntur eam conſequuntur) facillime: Non ta-
mē fieri pōt, vt faciliter, ergo interdum minus eſt ſuperlatiuo
per reſpectum poſito, quā in abſoluto. [Cauſarum tria ſunt)
Per epilogum enumerat prius dicta, & prælibat dicenda. Non
autem vult hic de tribus cauſarum generibus tractare. ſed per
ordinem venit ad coniecturalem conſtitutionem dicendam, &
de ceteris quæ in 1. libro dicta non ſunt. Ordo eſt. Tria ſunt ge
nera cauſarum, demonſtratiuum, deliberatiuū, iudiciale, quo-
rum ſup. iudiciale eſt difficillimū multo.i.in multo gradu. Er-
go nos abſoluemus primū id.ſ.iudiciale genus, & nos egimus
hoc in priore lib. cum tractaremus de 5. officiis oratoris, quo-
rum.ſ.officiorum inuētio eſt, & prima, & difficillima (Aduer-
te lector prius dixit in 1. lib. & intelligit omnium, hic autem di
cit in priore, & intelligit omnibus, aut priore.ſ.hoc ſecūdo, aut
horum duorum) quoque.i.etiam ea. videlicet inuentio erit ab
ſoluta propemodum.i.ferè tota nobis.i.à nobis, in hoc libro.ſ.
ſecundo, ſed transferemus paruam partem eius in tertium vo
lumen.i. reſeruabimus ad tractandam eam in 3. libro. Nos in-
cipiemus primum ſcribere de ſex partibus orationis. Nos locu
ti ſumus in 1. lib. de exordio narratione, diuiſione, nec ſup lo-
cuti ſumus pluribus verbis quam fuit neceſſe, nec minus dilu
cide, quam exiſtimabamus.i.iudicabamus te velle. Denique.i.
tandem fuit dicendum coniunctum.i. ſimul de cōfirmatione, &
confutatione, quia oppoſita iuxta ſe poſita magis eluceſcunt.
Quare.i.quamobrem re occaſione cuius rei, nos aperuimus.i.
declarauimus genera cōſtitutionum, & partes earum. Ex quo
.i. poſt quod oſtendebatur.ſ.à nobis, ſimul quō oportere cōſti
tutionem, & partes conſtitutionis reperiri cauſa poſita.i. poſt
quam eſſet comperta. Deinde docuimus quemadmodum con
ueniret iudicationem quæri.ſ.ex ratione, & firmamento, qua
.ſ.iudicatione inuenta, omnis ratio.i.conſideratio, & propoſi-
tum totius orationis conferatur .i. debeat conferri ad eandē.ſ.
iudicationem, nos admonuimus poſtea cauſas eſſe cōplures
(quidam ſcribunt quam plures, ſed eos Valla ſatis improbat)
in quibus ſ.cauſis, plures conſtitutiones ac partes conſtitutio
num accommodarentur .i. applicari poſſent, vt commentarii
Franciſci preſertim illi docuerunt. Videbatur.ſ. nobis tunc, re-
liquum.i. reſtare vt oſtēderemus quæ ratio.i.via, & modus tra
dendi poſſet accommodare inuētiones ad vnamquanque con-
ſtitutionem, aut ad partem cōſtitutionis. Item quas argumen
tationes (quas græci appellant ἐπιχειρήματα).i.aggreſſiuas ar-
gumētationes, notandum aut pro dicit, quas græci vocāt con
tra regulam Seruianam, quæ vult relatiuum hoc loco debere
conformari ſequenti, quia ſequens quodammodo proprium
eſt, vt ſit quæ ſ ἐπιχειρήματα græci vocant &c. Sed vtrunque poſ-
ſe dici certum incertum eſt autē verum. Cic. ſcriptum reliqué-
rit (oporteret ſeq, & quas oportet vitari) Vbi rurſus ſignabis
puer, ſequi paſſiue accipi eo, ꝙ vitari capitur paſſiue. nā ſi im-
perſonaliter dictū cenſeas iam illi accuſatiuum à parte ante de
derit, aut à parte poſt ſi ſit ordo oporteret vitari argumētatio
nes &c. Sed neutrum à grāmaticis recipitur, non.n. accuſatiuū
à parte ante regunt imperſonalia, ſed ablatiuum vt oportet à
me legi. A parte autem poſt negatur illis accuſatiuus, ne paſſi-
ua dicatur, vt dicendo, oportet à me legi Virgilium, quorum
vtrunque .ſ. tam ſequi quam vitari argumētationes pertinet
ad confirmationem, & ad confutationem, de quibus ſuo loco
tractabit. Deinde docebimus ad extremum.i.in fine, cuiuſmo-
di concluſionibus oporteat vti in oratione. Qui locus.ſ.cōclu
ſionis erat extremus.i. vltimus de ſex partibus orationis.ſ.rhe-
torice, quas in 1. lib. enumerauit. Nos ergo quæremus primū,
quemadmodum conueniat quamque.i. vnamquanq; cauſam
tractari, & nimirum.i. haud dubiæ, nos cōſideremus.ſ.merito,
aut æquum eſt, vt conſideremus, aut legamus. conſiderabimus
potiſſimam cauſam ſup aut conſtitutionem coniecturalem,
quæ eſt prima.ſ.earum quæ reſtant declarandæ, aut cōſideran
dæ, quæque i. & quæ eſt nimirum .i. haud dubiæ difficillima.
Prius enim pollicitus eſt difficillima, quæque potiſſimum, &
primo loco declarare, vt ex eorum cognitione deueniamus in
cognitionem minus difficillimum. quæque hoc loco duæ ſunt
partes, nam quæ nomen eſt relatiuum, q; coniunctio, conne-
ctens quæ bis poſitum, idem enim eſt ac ſi dicas, & quæ.

DE CAVSA CONIECTVRALI.

IN cauſa coniecturali, narratio ac-
cuſatoris ſuſpiciones interie-
ctas, & diſperſas habere debet,
vt nihil actum, nihil dictū, nuſ-
quam ventū, aut abitū, nihil de-
niq; factum, ſine cauſa putetur.
Defenſoris narratio ſimplicē, & dilucidam expo-
ſitionem debet habere cū attenuatione ſuſpicio-
nis. Huius conſtitutionis ratio in ſex partes eſt di
ſtributa, probabile, collationē, ſignum, argumen-
tum, conſecutionem, approbationem. Horum
vnumquodque quid valeat, aperiemus.

CAPIDVRVS.

IN cauſa coniecturali, narratio accuſatoris ſuſpi
ciones interiectas, & diſperſas habere debet, vt
nihil actum, nihil dictū, nuſquam ventum, aut
abitum, nihil deniq; factū, ſine cauſa putetur.
& quę ſequūtur (Poſteaquam ſupra in huius 2.
libri exordio, & quæ in primo docuerit, & quæ
deinceps in hoc edocturus ſit, oſtendit Cic. à coniecturali con-
ſtitutione confirmationis confutationisq. argumentationes
inchoat, tum quod ex ordine prima eſt, tum ꝙ obſcuritate ce-
teras antecedit. [In cauſa coniecturali. narratio accuſatoris ſu
ſpiciones interiectas, & diſperſas habere debet, vt nihil actum,
nihil dictum, nuſquam ventum, aut abitum, nihil denique fa-
ctum, ſine cauſa putetur) Recte ſuſpiciones, ſi quidem conie-
ctura, & ſuſpicione conſequi accuſatorem oportet, quidquid
reus factū diffiteatur, vt nihil actum, nihil feciſſe reum, nihil di
ctum, nihil dixiſſe, nuſquam ventum, in nullum locum acceſſiſ
ſe, aut abitum, aut abiiſſe. [Nihil denique factū, ſine cauſa) Om
nia ſimul nunc cōplectitur. Debebit, inquit, accuſator, modo
poſſit, reū quidquid fecerit cogitare, vt viſus fuerit oſtendere
nihil ſine cauſa feciſſe. [Defenſoris narratio ſimplicem, & dilu-
cidam expoſitionē debet habere cū attenuatione ſuſpicionis)
Ne ſe arte defendere velle videatur. Simplicem, non multis im
plexam ſententiis, & dilucidam, nec quod dicerit iudicum au-
res effugiat. [Cum attenuatione ſuſpicionis) Vt quidquid ſu-
ſpicionis fuerit interiectū, ſi non poſſit amouere, attenuet, &
debile, & parui eſſe momenti oſtendat. [Huius conſtitutionis
ratio) Hoc eſt tractationis animaduerſio, in ſex partes eſt diſtri
buta, quas ex ordine cunctas proſequitur: à ꝓbabili, vt liquet,
incipiens. Probabile eſt, quod probatur expediſſe reo peccare.
In præceptis Inuentionis, vbi argumētationis generaliter com
plectitur. Probabile autem, inquit, eſt id, quod ferè ſolet fieri,
aut quod in opinione poſitum eſt, aut quod habet in ſe ad hęc
quādam ſimilitudinem, ſiue id falſum eſt, ſiue verum. Verum
in eo genere quod ferè ſolet fieri, probabile huiuſmodi eſt: Si
mater eſt, diligit filium. Si auarus eſt, negligit iusiurandum. in
eo autem quod in opinione poſitū eſt huiuſmodi ſunt proba
bilia. Impiis apud inferos pœnas eſſe preparatas, eos qui philo
ſophiæ dent operā, nō arbitrari deos eſſe. Similitudo autem in
contrariis, & paribus, & in his rebus, quæ ſub eādem rationem
cadunt, maxime ſpectatur. In contrariis, hoc modo. Nā ſi his,
qui imprudentes læſerunt ignoſci conuenit, his qui neceſſario
profuerunt, haberi gratiam non oportet. Ex pari ſic. Nam vt
locus, ſine portu nauibus eſſe non poteſt tutus, ſic animus. ſi-
ne fide ſtabilis amicis non poteſt eſſe. In his rebus, quę ſub
eandem rationem cadunt, hoc modo probabile conſidera-
tur. Nam ſi Rhodiis turpe non eſt portorium locare, ne
Hermacreonti quidem turpe eſt cōducere. hæc tum vera ſunt,
hoc pacto, quoniam cicatrix eſt, fuit vulnus. tum veriſimilia,
hoc modo: ſi vulnus erat in calceis puluis, ex itinere eum ve-
niſſe oportuit: Omne autem, vt certas quaſdam in partes di-
ſtribuamus, probabile quod ſumitur ad argumentationem,
aut ſignum eſt, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile.
Signum eſt, quod ſub ſenſum aliquem cadit, & quiddam ſignifi-
cat, quod ex ipſa profectum videtur, quod aut ante ea fuerit,
aut in ipſo negocio, aut poſt ſit conſecutū, & tamen indiget te
ſtimonii, & grauioris cōfirmationis: vt. Cruor, fuga, pallor, pul
uis, & quæ his ſunt ſimilia. Signum eſt, quod ſub ſenſum ali-
quē cadit. quinque ſenſus ſunt in homine, viſus, auditus, odo-
ratus,

ratus, ſapor, tactus. Credibile eſt, quod ſine vllo teſte auditoris opinione firmatur, hoc modo: Nemo eſt, qui non liberos ſuos incolumes, & beatos eſſe cupiat. Iudicatum, eſt res aſſenſione aut auctoritate, aut iudicio alicuius, aut aliquorum cõprobata. In tribus in generibus ſpectatur, religioſo, cõmuni, approbato. Religioſum eſt, quod iurati legibus iudicarunt. Cõmune eſt, quod omnes vulgo probarunt, & ſecuti ſunt, huiuſmodi, vt maioribus natu aſſurgatur, vt ſupplicũ miſereatur. Approbatum eſt, quod homines, cũ dubium eſſet, quale haberi oporteret, ſua conſtituere auctoritate. Comprobabile aũt eſt, quod in rebus diuerſis ſimilem aliquam rationem continet. Eius partes ſunt tres: Imago, collatio, exemplum. Imago, eſt oratio demonſtrans corporum, aut naturarum ſimilitudinem. Collatio, eſt oratio, rem cum re ex ſimilitudine conferens. Exẽplum eſt quod rem auctoritate, aut caſu alicuius hominis, aut negocii confirmat. Horum exempla, & deſcriptiones in præceptis elocutionis cognoſcentur.

LONG. IN cauſa coniecturali) Narratio in coniectura qualis eſſe debeat.

ASC. IN cauſa coniecturali, &c) Quo facilius iudiciale genus, vt pollicitus eſt abſoluat, prius oſtẽdit qualis narratio accuſatoris, & defenſoris debeat eſſe in cauſa coniecturali dicens. Narratio accuſatoris debet habere in cauſa coniecturali ſuſpiciones ex quibus qđ accuſat cõiici poſſit interiectas. ſ. iter narrandum, & diſperſas. ſ. per narrationem ita ſup. vt nihil putetur actum, nihil dictum, nuſquam. i. ad nullũ locum ventum. i. itũ eſſe, aut acceſſum, & nuſquã. n. à nullo loco abitum. i. receſſum eſſe, denique. i. vt vno verbo. aut ſimul dicatur, nihil putetur factũ, ita vt facere omnia cõprehendat. nam qui loquitur, aut cogitat non nihil facit, ſine cauſa. ſ. ad accuſationem pertinẽte. i. omnia quæ dixiſſe. aut feciſſe aduerſarius, hoc eſt accuſatus dicetur, ad crimen quo illi obiicitur facere docebit. Deinde proſequitur formam narrationis defenſoris dicẽs. Narratio defenſoris debet habere expoſitionem ſimplicẽ. i. non inuolutã ambagibus non fucatam, aut doloſam, & dilucidam. i. claram, cũ attenuatione. i. inualidatione ſuſpicionis. ſ. inductæ per accuſatorem. Poſt deſcriptionem narrationis diuidit conſtitutionem coniecturalem in ſex partes dicens. Ratio huius cõſtitutionis. ſ. coniecturalis, diſtributa. i. diuiſa eſt in ſex partes. In probabilẽ, in collationem, in ſignum, in argumentum, in conſecutionem, & in approbationem. Sæpe admonui auctorem non opponere in diuidendo ac declarando partes particulam. ſ. aut videlicet, & coniunctionem præmittere. Nos aperiemus vnum quodque horum quid. i. in quo valeat. id eſt vtile ſit.

DE PROBABILI.

PROBABILE eſt, per quod probatur expediſſe reo peccare, & à ſimili turpitudine hominem nunquã ab fuiſſe. Id diuiditur in cauſam, & in vitam. Cauſa eſt ea, quæ induxit ad maleficium commodorum ſpe, aut incommodorũ euitatione: vt cum quæritur, num quod commodũ maleficio acquiſierit, num honorem, num pecuniã, nũ dominationem, num aliquã cupiditatem amoris, aut hominis libidinis voluerit explere: aut num quod incõmodum vitarit, inimicitias, infamiam, dolorem, ſupplicium. Hic accuſator in ſpe cõmodi, cupiditatem oſtendet aduerſarij: in vitatione incõmodi, formidinẽ augebit. Defenſor aũt negabit fuiſſe cauſam, ſi poterit; aut eam vehementer extenuabit. Deinde iniquũ eſſe dicet, omnes, ad quos aliquid emolumenti ex aliqua re peruenerit, in ſuſpicionẽ maleficij deuocari. Deinde vita hominis ex ante factis ſpectabitur. In quo primũ cõſiderabit accuſator, num qđ ſimile quid fecerit. Si id nõ reperiet, quæret num quando venerit in ſimilẽ ſuſpicionem: & in eo debebit eſſe occupatus, vt ad eã cauſam peccati, quã paulo ante expoſuerit, vita hoĩs poſſit accommodari, hoc modo: Si dicet pecuniæ cauſa feciſſe, oſtẽdet eum ſemper auarũ fuiſſe: ſi honoris, ambitioſum. ita poterit animi vitium cum cauſa peccati conglutinare. Si nõ poterit par vitium cũ cauſa reperire, reperiat diſpar. Si nõ poterit auarum demonſtrare, demonſtret corruptorẽ, vel perfidioſum, ſi quo modo poterit. Deniq; aliquo aut quamplurimis vitiis contaminabit perſõnã: deinde qui illud fecerit tam nequiter, eundẽ hunc tam perperam feciſſe non eſſe mirandum. Si vehementer caſtus, & integer exiſtimabit, aduerſarius dicet, facta nõ famã ſpectari oportere: illũ ante occultaſſe ſua flagitia, ſe planũ facturũ ab eo malefi ciũ non abeſſe. Defenſor primũ demõſtrabit vitã integrã, ſi poterit: id ſi non poterit, confugiet ad imprudentiam, ſtultitiam, adoleſcẽtiam, vim, perſuaſionẽ: quibus de rebus vituperatio eorũ, quæ extra id crimen erunt, nõ debeat aſſignari. Sin vehementer hominis turpitudine ĩpedietur, & infamia, prius dabit operã, vt falſos rumores diſſipatos eſſe dicat de innocẽte, & vtetur loco cõi: Rumoribus credi non oportere. Si nihil horum fieri poterit, vtatur extrema defenſione, & dicat, nõ ſe de moribus eius apud Cenſores, ſed de criminibus aduerſoriorum apud iudices dicere.

CAPIDVRVS.

PROBABILE eſt, per quod probatur expediſſe reo peccare, & ſimili turpitudine hominẽ nunquã abfuiſſe) Probabile, inquit eſt, cum in coniecturali cõſtitutione dicimus, ideo id nobis videri factũ à reo eſſe, quod id facere expediuerit, & oſtendemus, cum hominem à tali crimine nunquàm abfuiſſe. [Id diuiditur in cauſam, & in vitam) Hoc eſt perſonam, & factum, velut ipſe alibi dixit. vel, ut alii, cõiectura omnis, aut de re, aut de animo eſt. Sed ad hæc omnia de cauſa ne prius, an de perſona dicendum ſit, quæſitum eſt, varieq. ab oratoribus factũ eſt, à Cic. prælatæ frequenter ſunt cauſę. Sed mihi, inquid Quintil. ſi ſine vllo litis conuitio præponentur, ſm naturam videretur incipere à perſona. nam, hoc magis generale eſt. [Cauſa eſt, quæ eum inducit ad maleficium, commodorum ſpe. & quę ſequuntur) In ſecundo de inuentione, coniecturalem tractatus Cic. conſtitutionem, inquit, omnis igitur ex cauſa, ex perſona, & facto ipſo coniectura capiendã eſt. cauſa diſtribuitur in impulſionem, & ratiocinationem. Impulſio eſt, quæ ſine cogitatione, per quandam affectionem, facere aliquid hortatur, vt amor, iracundia, ægritudo, violentia, & omnino omnia in quibus animus ita videtur affectus fuiſſe, vt rem perſpicere cum conſilio, & cura nõ potuerit, & id quod fecit, impetu quodam animi potius quam cognitione fecerit. Ratiocinatio eſt autẽ, diligens & conſiderata faciendi aliquid aut non faciendi excogitatio ea dicitur interfuiſſe tum, cum aliquid faciendi, aut nõ faciendi certa de cauſa vitaſſe, aut ſecutus eſſe animus videtur ſi amicitiæ quid cauſa factum dicetur, ſi inimici vlciſcendi, ſi metus, ſi gloriæ, ſi pecuniæ, ſi deniq; vt omnia generatim amplectamur, alicuius retinẽdi, augendi, adipiſcendi commodi, aut contra reiiciendi, diminuendi, deuitandi ue incommodi cauſa. Nam horum in genus alterutrum illa quoque incident, in quibus aut accomodi aliquid maioris adipiſcẽdi cauſa, aut maioris vitandi incommodi ſuſcipitur, aut aliquid commodũ maiori adipiſcẽdi commodi, aut maioris vitandi incommodi præteritur. Hic locus ſicut aliquod fundamentum eſt huius conſtitionis. nam nihil factum eſſe cuiquam probatur, niſi aliquid quare factum ſit oſtenditur. [Cauſa eſt, quæ induxit ad maleficium, commodorum ſpe, aut incommodorum euitatione) Hoc dicit, Quem accuſaturi ſumus obiectum crimen inficiantem, cauſam afferimus cur eum deliquiſſe arbitremur, & aut cõmodorum ſpe illectum fuiſſe, aut quod incommoda ſubterfugere voluerit. commodum ſpe, vt ſi eum quiſpiã. qui ad hereditatem accedebat, ſuſtulerit. incommodorum vitatione, ſi nouercam occiderit, ne dura ſub eius cuſtodia

amplius præmeretur.[Nunquid commodum maleficio appetierit)Nuoqnid male quidquam egerit,qnod ex eo commodũ ſperaret,aut honorem,aui peconiam, aut dominationẽ.nam ob hęc plerunq; cædes feciſſe mulri inoenti ſunt.[Num aliquã cupiditatem amoris) Veluti ob libidinis ſatiandæ appetitum pocula amatoria quæ philtra vocant,data,& incantamenta facta,ceteraq. huiuſmodi cõmiſiſſe flagitia homines deprehenſi ſunt.[Num aliquam cupiditatem amoris)Sunt.n.multę amorum cupiditates. [Aut huiuſmodi libidinis voluerit explere) Subaudiendum cupiditatem,hoc eſt ſiue amoris,ſiue cuiuſuis libidinis.i.appetitus,nam cuiuſlibet rei appetitum , libidinem tunc ferè dicimus ſemper , cũ cuius rei ſit libido adiicitur . ſin nihi adicias, vinũ ſignificat , quo obſcænę partes excitantur. [Aut nunquid incommodi vitauerit)Nam ſi cõmodum conſequenti cauſa flagitium cõmittitur , par ẽt eſt, vt ob effugiẽda incõmoda ſcelera ſubeamus, id aut propter inimicitias euitandas,aut infamias,aut dolores,aut ſuppliciũ fieri ſolet.[Hic accuſator in ſpe commodi oſtendit cupiditatẽ aduerſarii)In ſecundo aliorum Rhetoricorum præceptorũ : Accuſator ergo, inquit,cum impulſione aliquid factum eſſe dicet,illũ impetũ, & quãdam commotionem animi,affectionemq. verbis, & ſententiis amplificare debebit,& oſtẽdere quãta vis amoris,quanta animi perturbatio ex iracundia fiat, aut ex aliqua cauſa earum qua impulſum aliquẽ id feciſſet dicet.Hic & exemplorum cõmemoratione,qui ſimili impulſu aliquid cõmiſerint , in ſimilitudinẽ collatione, & ipſius animi affectionis explicatione curandũ eſt.vt nõ mirum videatur ſi quod ad facinus tali perturbatione commotus animus acceſſerit. Eum autem non impulſione, verum ratiocinatione aliquem cõmiſiſſe quid dicet, quid commodi ſecutus ſi aut quid incõmodi fugerit demonſtrabit, & id augebit quã maxime poterit vt quoad eius fieri poſſit.idonea quam maxime cauſa ad peccandum hortata videatur.Si gloriæ cauſa,quantam gloriam conſecuturam exiſtimarit.Item ſi dominationis,ſi pecuniæ, ſi amicitiæ, ſi inimicitiarum,& omnino quidquid erit qđ cauſæ fuiſſe dicet id ſumme augere deſiebit.& hoc cũ magnopere conſidera oportebit,nõ quid in veritate modo,verum,etiam vehementius quid in opinione eius quem arguet fuerit.Nihil.n.refert non fuiſſe,aut nõ eſſe aliquid commodi,aut incommodi , ſi oſtendi poſſit ei viſum eſſe qui arguatur.nã opinio dupliciter fallit homines, cũ aut res aliuſmodi eſt ac putatur , aut non is euentus eſt quẽ ſunt arbitrati. Res aliuſmodi eſt tum , cum aut id quod bonũ eſt,malum putant,aut contra quod malum eſt, bonum , aut qood nec bonum,nec malum eſt,malũ aut bonum, aut quod malum,aut bonum eſt,nec malum,nec bonũ.Hoc intellecto, ſi quis negabit eſſe vllam pecuniam via fratres,aut amici, aut deniq; officio ſuo antiquiorem aut ſuauiorem , non hoc erit accuſatori negandum.nam in eum culpa,& ſummum odium transferetur,qui quod tam vere & pie dicetur negabit. Verum illud dicendum erit illi ita non eſſe viſum , quod ſumi oportet ex his,quę ad perſonã pertinent.de quo poſt dicendũ eſt.Euentus aũt eum fallit,cũ aliter accidit,atq; hi,qui arguuntur, arbitrati eſſe dicuntur.vt ſi quis dicatur alium occidiſſet, ac noluerit quod aut ſimilitudine,aut ſuſpicione,aut damonſtratione falſa deceptus ſit,aut eũ necaſſe cuius teſtamento nõ ſit heres quod eo teſtamento ſe heredem arbitratus ſit. Non.n.ex euentu cogitationem expectari,ſed qua cogitatione animus & ſpe ad maleficiũ ſit conſiderare.quo animo quid quiſq; faciat,nõ quo caſu vtatur,ad rem ꝑtinere. In hoc aũt loco caput erit,illud accuſatori,ſi demonſtrare poterit,aliu nemini cauſam fuiſſe faciundi.ſecundarium, ſi tantam aut tam idoneam nemini. [Hic accuſator in ſpe commodi,cupiditatem oſtendet aduerſarii in euitatione incõmodi,formidinem augebit)In probatione.n.cauſarũ maxime ſpectatur ira,odium,metus, cupiditas, ſpes.nam reliquæ in has ſpecies cadũt,quorum ſiquid in reum conuenerit,accuſatori,eſt efficere , quidquid facere pro cauſa videtur,cauſaſq. quę in argumentum ſumet arguere,ſi minus illuc conferenda eſt oratio vt aut aliquas fortaſſe latẽtes fuiſſe,aut nihil ad rẽ pertinere dicas,cur fecerit,aut ẽt dignum eſſe odio ſcelus, quod non habuerit cauſam cur id faceret . In euitatione incommodi formidinẽ augebit, defenſor aũt negabit, oſtendet quanta ni id feciſſet,imminneret formido.idq. per ſingula exemplis, & cęteris dicendi ornamẽtis amplificabit accuſator. [Defenſor autẽ negabit cauſam fuiſſe ſi poterit)In libris de Inuentione: Defenſor aũt,inquit, ex contrario,primum impulſione aut nullam fuiſſe dicet,aut ſi fuiſſe concedet,extenuabit,& paruulã quandam fuiſſe demonſtrabit,aut non ex ea ſolere huiuſmodi facta naſci docebit.quo erit in loco demonſtrandum,quę vis,& natura eius ſit affectionis qua impulſus aliqd reus commiſiſſe dicetur.in quo,& exẽpla,& ſimilitudines erũt proferendæ, & ipſa diligenter natura eius affectionis q̃ leuiſſime quietiſſimam ad partem explicanda , vt & res ipſa a facto crudeli,& turbulẽto ad quoddã mitius,& tranquillius traducatur, & oratio tñ ad animũ eius,qui audiet,& ad animi quędam intimum ſenſum accõmodetur . Ratiocinationis autẽ ſuſpiciones infirmabit,ſi aut commodum nullum fuiſſe, aut parum, aut aliis magis fuiſſe,aut nihilo ſibi magis quam aliis,aut incõmodum ſibi maius quã commodum dicet:vt nequaquam fuerit illius commodi,quod expetitum dicatur , magnitudo,aut cũ eo incommodi, quod acciderit , aut cũ illo periculo quod ſubeatur cõparanda qui omnes loci ſimiliter incõmodi quoq; vitatione tractabuntur.Sin accuſator dixerit,eum id eſſe ſecutũ quod ei viſum ſit commodum, aut id fugiſſe quod putarit eſſe commodum,quanquam in falſa fuerit opinione,demonſtrandũ erit defenſori,neminem tanta eſſe ſtultitia , qui tali in re veritatẽ poſſit ignorare.qnod ſi id concedatur,illud non cõceſſum iri , nec dubitaſſe quidem hunc , quod eius iuris eſſet, ſed in quod falſum fuerit,ſine vlla dubitatione pro falſo,qnod verum pro vero probaſſe. Quod ſi id dubitarit , ſummæ fuiſſe amentię,dubia ſpe impulſum certum in periculum ſe committere. Quemadmodũ autem accuſator cum ab aliis culpam dimouebit,defenſoris locis vtetur,ſic his,qui accuſatori dati ſunt, vtetur reus,cũ in alios ab ſe crimen volet transferre.[Defenſor aũt negabit cauſam fuiſſe ſi poterit)Hoc eſt patronus quoties poterit,inſtabit his loci,vt cur factum ab re eſſe arguatur, cauſam fuiſſe nullam. aut falſam.[Aut cauſam vehementer extenuabit)Patronus,inquid,tenuet aut ignorã fuiſſe pro reo cauſam,ſi negare non poterit , dicet.ſi accuſator ſine cauſa ſcelus arguet factum,patronus contra,aut credibile eſſe,vt quidquã ſine cauſa factum ſit. Quod Cicero ipſe multis,in orationibus vehementiſſime tractat , præcipue pro Vareno,qui omnibus malis præmebatur,nã & damnatus eſt . [Deinde iniquum eſſe dicet,omnes ad quos aliquid emolumenti ex aliqua re peruenerit,in ſuſpicionem maleficii deuorari)Hoc dicit,ſi alia defecerint,nõ vtiq; ſpectandas eſſe cauſas dicit.nam quis põt,inquit, inueniri,qui nõ metuat,aut oderit ſuſpecta, aut cupiditate aliqua moueatur,plurimos tñ ſaluos facit innocẽtia. Quamobrẽ iniquum eſſe , ſi ad qnos emolumenta peruenerint , malefici putabimus accuſandos . [Deinde vita hominis ex ante factis ſpectabitur) Quæ de vita hominis dicuntur, de habitu, de animo,de ſtudio,de conſilio intelligẽdum,ceteriſq. ſubiiciuntur, hunc locum Cic.in 2.Rhet.de inuentione tractaturus, inquit: Ex perſona autem coniectura capietur, ſi res quæ perſonis attributæ ſunt,diligenter cõſiderabuntur,quas omnes in primo libro expoſuimus . Fuerunt autem,nomen,natura,virtus,fortuna,habitus,affectio,ſtudia,conſilia,facta , caſus , orationes. Sed hęc infra a nobis abunde explicabuntur.interim ad ipſum Cic.redeo, qui ſubiungit.Nam & de nomine nonnunquam aliquid ſuſpicionis naſcitur. Nomen autem cum dicimus,cognomen qnoqne intelligatur oportet. de hominis enim certo , & proprio vocabulo agitur. Vt ſi dicamus idcirco aliquem callidum vocari,quod temerario , & repẽtino conſilio ſit.aut ſi ea re hominibus gręcis imperitis verba dediſſe,quod Clodius,aut Cæcilius,aut Mutius vocaretur. & huius an illius ciuitatis ſit, quibus ſit maioribus,quibus conſanguineis, qua ætate , quo animo,quo corpore, quæ naturæ ſunt attributa, ad aliquam coniecturam faciendam pertinebunt. Ex victu multę trahũtur ſuſpiciones,cum quẽadmodum,& apud quos, & a qbus educatus,& eruditus ſit quæritur,& quibus cum viuat, qua ratione vitæ.quo more domeſtico vtatur. Et ex fortuna ſæpe argumentatio naſcitur,cũ ſeruus,an liber,pecunioſus,an paupere, nobilis an ignobilis,felix an infelix,priuatus an in poteſtate ſit aut fuerit,aut futurus ſit , conſideratur , aut denique aliquid eorum quæritur,quæ fortunæ eſſe attributa intelligitur.habitus aũt,quando in aliqua perfecta,& conſtanti animi,aut corporis abſolutione conſiſtit. quo in genere eſt virtus , ſcientia, & quæ cõtraria ſunt.res ipſa cauſa poſita docebit,& quid hic quoq; locus ſuſpicionis oſtendat. Nam affectionis quidem ratio perſpicuam ſolet per ſe gerere coniecturam,vt, amor,iracundia,moleſtia,propterea quod & ipſorũ vis intelligitur , & quæ res harum aliquã rem conſequatur, faciles cognitu ſunt. ſtudium autem,quoniã eſt aſſidua,& vehemens aliquã ad rem applicata magna cũ voluntate occupatio,facile ex eo ducetur argumentatio eius quod res ipſa deſiderabit in cauſa. Item ex conſilio ſumetur aliquid ſuſpicionis.nõ conſilium eſt,aliquid faciendi non faciendi ue excogitata ratio . Iam facta,& caſus

& ora-

& orationes, quæ ſunt omnia, vt in confirmationis præceptis dictum eſt, in tria tempora diſtributa, facile erit videre, & quid afferant ad confirmandā coniecturam ſuſpicionis. Deinde poſt paulum adijcit. Quare vitā eius quem arguit ex ante factis accuſator, improbare debebit, & oſtendere, ſi quo in pari ante peccato conuictus ſit. ſi id non potuerit, ſi quam in ſimilem ante ſuſpicionem venerit. Ac maxime ſi fieri poterit, ſimili aliquo in genere eiuſmodi in cauſa aliqua commotum peccaſſe, aut in æque magna re, aut in maiore, aut in minore, vt ſi quidem pecunia dicat inductum feciſſe, poſſit demonſtrare aliqua in re eius aliquod factum auarum. Item in omni cauſa naturam, aut victum, aut ſtudiū, aut fortunam, aut aliquid eorum quæ perſonis attributa ſunt, ad eam cauſam qua commotum peccaſſe dicet adiungere debebit, atq; ex his pari quoq; genere culparum, ſi ex pari ſumenda facultas, non erit improbari animum aduerſarius oportebit. ſi auaritia inductum arguas feciſſe, & ſi auarū eum quē accuſes demōſtrare non poſſit, alijs affinem eſſe vitiis doceat, & ex ea re non eſſe mirandum, qui in illa re turpis, aut cupidus, aut petulans fuerit, hac quoq; in re eum reliquiſſe. Quantū.n. de honeſtate, & auctoritate eius qui arguitur detractum eſt. tātum de facultate totius eſt defenſionis diminutū. ſi nulli affinis poterit vitio reus ante admiſſio demonſtrari, locus inducetur ille, per qua hortandi iudices, erūt, ut veterem famam hominis nihil ad rem putent pertinere, nā eum ante celaſſe. nunc manifeſto teneri. quare non oportere honorem ex ſuperiore vita ſpectari, ſed ſuperiorem vitam ex hac re improbari, & aut poteſtatē ante peccandi nō fuiſſe, aut cauſam. aut ſi hęc dici non poterunt, dicēdum erit illud extremū. Non eſſe mirum ſi nunc primum deliquerit nam neceſſe eſt eum qui velit peccare, aliquando primum delinquere, ſin vita ante hac ignorabitur, hoc loco præterito, & cur prætereatur demonſtrato, argumentis accuſationem cōfirmare ſtatim oportebit. [Deinde vita hominis ex ante factis ſpectabitur) Accuſator illud aget, inquit, vt vitam rei ante actum diligenter conſideret quæ ſi vitioſa fuerit, eam inceſſet. [Primum conſiderabit accuſator, num quando ſimile quid fecerit. ſi nō inde reperiet, quæret num quando venerit ſimilem ſuſpicionem, & in eo debebit eſſe occupatus) Hoc dicit, primum qui accuſat, conſiderabit, num tempus fuerit, cum ſimilem quidquam fecerit reus eius cuius arguatur, ſi ſimile feciſſe dicere non poterit, quæret num in ſuſpicionem ſaltem venerit. vtrum autem horum poterit afferere, in eo debebit maxime eſſe occupatus, vt quam vehementiſſime poterit accuſet. [Idq faciet, vt ad eā cauſam peccati, quam paulo ante expoſuerit) Subaudi in narratione. nam expoſitionem orationis, quam narrationem nominamus, diximus partitionem, deinde confirmationē ſequi, in qua argumentationes, & cauſæ probationes adhibentur. Id igit faciet, vt quare ita in narratione ſuſpicatus ſic, argumentis anteactę vitæ poſſit oſtendere, hoc modo. [Si dicet pecunię cauſa feciſſe) Hoc eſt deliquiſſe, quod ad ſe peruentura ob eam cauſam crederet pecuniā, non mirum id cuiq̃ videri debere dicet, quū & ſemper habitus ſit auarus. [Si honoris) Subaudiendū, cauſa feciſſe, aut deliquiſſe in narratione cauſæ diximus ne id quidem mirari debere quenquā, quando & ambitioſus ſemper habitus ſit. [Hoc modo poterit animi vitium cū cauſa peccati cōglutinare) Poterit, inquit, accuſator cum cauſa, quā expoſuerit, eius inſitum animo vitiū coniungere, vt oſtendat, quod deliquerit, animi illud vitiū fuiſſe in cauſa. [Et ſi non poterit) Hoc eſt, nō ſit curę, ſi vitium quo aut infamatur quodā eſt reum, aut in ſuſpicione habitus, multo maius ſuit, quā quod affertur, aut minus, modo cū peccaſſe poſſimus oſtendere. [Si non poterit auarum) Quem pecuniæ cauſa dicet feciſſe. [Demonſtret eum corruptorē, vel perfidiū, ſi quoquo modo poterit) Senſus eſt. Si animi vitium cum cauſa, quam in narratione complexus ſit, coniugere non queat, nō magni pendat, modo aut corruptorem virginū vel violatorem, aut qui pecunia quē piam ſe ducere tentauerit, aut perfidum, hoc eſt qui datā violauerit fidem, aliquo pacto poſſit demonſtrare. [Deniq; aliquo, aut quam plurimis) Quotquot poterit, inquit, vitiis inquinabit rei perſonam accuſatori, quod genus etiam cōfirmationis eſt. Omnes ſi quidē res argumentando confirmantur, vt Cicero in libris de Inuentione docet, aut ex quod perſonis, aut ex eo quod negocijs eſt attributum. Perſonis res attributas putamus, nomē, naturā, victum, fortunam, habitum, affectionem, ſtudia, conſilia, facta, caſus, orationes. Nomen eſt, quod vnicuiq; perſonę tribuitur, quo ſuo quęque proprio, & certo vocabulo appellatur. Naturam ipſam diffinire difficile eſt. Partes ſūt eius enumerare, eas quarum indigemus ad hāc præceptionem, facilius eſt. Et aut partim diuino, partim immortali genere verſantur. Mortalium autem pars in hominum, pars in beſtiarum genere numerantur, atque hominum genus, & in ſexu conſideratur, virile an muliebre ſit, & narratione, patria in cognatione, ætate, natione, Gręcus an Barbarus: patria. Athenienſis an Lacedæmonius: cognatione, quibus maioribus, quibus conſanguineis, ætate, puer an adoleſcēs, natu grandior an ſenex. Præterita commoda, & incommoda conſiderantur, ab natura data animo, aut corpori, hoc modo: Valens an imbecillis, lōgus an breuis, formoſus an deformis, velox an tardus ſit, acutus an hebetior ſit memor an obliuioſus, officioſus, prudens, patiens, an contra, & omnino quæ à natura dantur, animo & corpore conſiderabuntur in natura conſideranda. nam quæ induſtria comparantur, ad habitum pertinent, de quo poſterius de dicendum. In victu conſiderare oportet, apud quos, & quo more, quod cuius arbitratu ſit educatus, quos habuerit artium liberalium magiſtros, quos viuendi præceptores, quibus amicis vtatur, quo in negocio, quæſtu, artificioſo ſit occupatus, quomodo rem familiarem adminiſtret, qua conſuetudine domeſtica ſit. In fortuna quæritur. Seruus ſit an liber, pecunioſus an tenuis, priuatus an cum in poteſtate. Si cum poteſtate, iure an iniuria, felix, clarus, an contra, liberos habeat, an non. aut ſi non de viuo quæretur, etiā quali morte ſit affectus, erit conſiderandum. Habitum appellamus, animi aut corporis cōſtātem, & abſolutā aliqua in re perfectionem, aut virtutis, aut artis alicuius perceptionem, aut quamuis ſcientiā, & item corporis aliquam cōmoditatem, non natura datam, ſed ſtudio, & induſtria partam. Affectio eſt animi, aut corporis ex tempore aliqua de cauſa commutatio: vt, lętitia, cupiditas, metus, moleſtia, morbus, debilitas, & alia quæ genere in eodem inueniuntur. Studium autem eſt, animi aſſidua, & vehemens ad aliquā rem applicata, magna cum à voluntate occupatio, vt philoſophiæ, poeticæ, geometricæ, literatū. Conſilium eſt, aliquid faciendi non faciendi ue excogitata ratio. Facta autē, & caſus, & orationes tribus ex temporibus conſiderabūtur, quid fecerit, aut quid ipſi acciderit, aut qd dixerit, & quid faciat, quid ipſi accidat, quid dicat, aut quid facturus ſit, quid ipſi caſurum ſit quia ſit vſurus oratione. Ac perſonis quidem hæc vīt attributa eſſe. [Vitiis contaminabit perſonam) Perſonā, quam pronominibus me te, illo exprimimus, eſſe intelligamus. [Deinde q illud fecerit tam nequiter) Senſus eſt: Qui accuſabit, eum perſonā aliquibus vitiis contaminant, adijciat, non mirum vtiq; videri debere, ſi qui antea multa nequiter egerit, ſpurce vixerit, hoc vitio exiſtimetur inquinatus. [Qui fecerit illud tam nequiter) Tam male egerit, q̃ egiſſe conuictus ſit. [Eundem tam perperam feciſſe) .i. tam peruerſe egiſſe, quàm accuſetur. Si vehementer caſtus, & integer exiſtimabitur aduerſarius, dicet facta, non famam ſpectari oportere &c. Ordo eſt, ſi vehementer exiſtimabitur caſtus, & integer: Senſus eſt, ſi à cunctis, & continens. & nulla ex parte ſcelere obuolutus exiſtimabitur, dicet accuſator facta, non famā ſpectari oportere, aut famam quæ de eo ſuſcitata ſit, fictam eſſe cum autem ſua, q̃ diu potuerit, occultaſſe flagitia, nunc ſe planum factum, hoc eſt liquido cognouiſſe, vt nullo modo poſſit dubitari, maleficium ab eo nō abeſſe. [Vehementes caſtus, & integer) Caſtus a pudico differt quod pudicus eſt turpium libidinū liber, caſtus ab iis continens, & remotus præterea religioſus, eunuchus. Vit. in 2. Georg. Caſta pudicitiam ſeruat domus. Integer, purus inſonsque nominatur. Vt horat. in lib. Carm.

Integer vitæ ſcelerisque purus,
Non eget Mauri iaculis, nec arcu.

[Illū occultaſſe ante ſua flagitia.) A flagitio facinus diſtat, vt de doctrina Chriſtiana dicit Auguſtinus, quod indomita ad animū corpusq. ſuum corrūpendum cupiditas, flagitiū vocatur, quod autē agimus, vt alteri noceamus, facinus appellatur. Et hæc ſunt ſuo genera omniū peccatorum, ſed flagitia priora ſunt, quæ cum exinaniuerunt animum, in facinora proſiliunt. [Defenſor primū demonſtrabit, & quę ſequuntur) In 2. autem de Inuentione. Defenſor autem, inquit, primum, ſi poterit, debebit vitam eius, qui inſimulabitur, quā honeſtiſſimā demonſtrare. Id faciet, ſi oſtendet aliqua eius nota, & communia officia, quod genus in parentes, cognatos, amicos, affines, neceſſarios etiam, quæ magis rara, & eximia ſunt, ſi ab eū magno aliquid labore, aut periculo, aut cum vtraq; re, cum neceſſe nō eſſet, officii cauſa aut in remp. aut in parentes, aut in aliquos eorum, qui modo expoſiti ſunt, factū eſſe dicet, deinde ſi nihil deliquiſſe, nulla cupiditate impeditū ab officio receſſiſſe, quod eo confirmatius erit, ſi cū poteſtas impune aliquid faciēdi, mi

nus honeſta fuiſſe dicetur, voluntas faciendi demonſtrabitur abfuiſſe. Hoc autem ipſum genus erit eo firmius, ſi reo ipſo in genere quo arguetur, integer antea fuiſſe demonſtrabitur, vt ſi eum auaritiæ cauſa fuiſſe arguatur, minime omni in vita pecuniæ cupidus fuiſſe doceatur. Hic illa magna cum grauitate inducetur indignatio, cuncta conqueſtioni, per quam miſerum facinus eſſe indignum demonſtrabitur. Vt cum animus in vita fuerit omnia vitiis remotiſſimus, eam cauſam putare quæ homines audaces in fraudem rapere ſoleat, caſtiſſimum quoque hominem ad peccandum potuiſſe impellere, aut iniquū eſſe, & optimo cuiq; perniciosiſſimū, non vitam honeſte actā tali in tempore q̃ plurimum prodeſſe, ſed ſubdita rerum criminatione, quæ confingi facile poſſit non ex anteacta vita, quæ neque ad tempus fingi, neque vllo modo mutari poſſit, facere iudicium. Sin autem in anteacta vita aliquæ turpitudines erunt, aut falſo veniſſe in eam exiſtimationem dicentur, ex aliquorum inuidia, aut obtrectatione, aut falſa opinione, aut imprudentiæ neceſſitudine, aut perſuaſione adoleſcentiæ, aut aliqua non malitioſæ animi affectioni attribuentur, aut diſſimili in genere vitiorum, vt animus non omnino integer, ſed ab tali culpa remotus eſſe videatur. At ſi nullo modo vitæ turpitudo, aut infamia leniri poterit, oratione negare oportebit, de vita eius, & de moribus queri, ſed de eo crimine de quo arguatur, quare ante factus omiſſis illud quod inſtat agi oportere. [Defenſor autem primum demonſtrabit, vitam integram ſi poterit) quod in huiuſmodi defenſione potiſſimum erit. [Si id non poterit confugiet ad imprudētiam ſtultitiam, ad adoleſcentiā &c.) Proximum enim eſt, ſi obiectum crimen negare non poſſit, vt ſe imprudentia deceptū dicat, & ſtultitia recuſet crimen, aut adoleſcentiæ. [Vim perſuaſionem) Vt vi, & neceſſitate ſe feciſſe compulſum dicat, aut cuiuſpiam, cui fides videretur adhibenda perſuaſione. [Quibus de rebus viperatio eorum, quæ extra id crimen erunt &c.) Ordo & ſenſus eſt, patronus dicat, de quibus rebus, ſubaudi, quæ alias actæ, ad præſentem non attinent quæſtionē. non debeat aſſignari vituperatio, non debeat aſſignari crimen, vituperetur eorum, qui extra id crimen erunt tam eius qui vocatus in iudicium eſt, quàm eorū qui vi, aut perſuaſione olim peccare cōpulerunt, nec.n. attinet, vt qui extra hoc iudicium ſint, in ius aduocentur, [Falſos rumores) Falſas calumnias, quæ rumore, hoc eſt vulgaris, & imperitæ multitudinis voce ſuſcitatæ ſint, à ruendo.n. rumor vulgi, de aliqua re recenti. repentina cū voce, opinio nominatur. [Diſſipatos eſſe dicat. [Diſſipatos.i. abolitos. & erit ſenſus, vt dicat, Falſos rumores.i. q̃ falſo fuerant excitati, iā eſſe abolitos, aut vt dicat, rumores falſo diſſipatos. diſperſos per vrbē, ac ꝑ hoc illis nō eſſe credendū, quoniam falſi fuerint. [Et vtetur loco cōmuni) Quo in omni cauſa vti poſſumus] Rumoribus) Hoc eſt, nonnæ & popularium famę credi non oportere.] Dicat ſe nō de moribus eius apud cenſorer, ſed de criminibus aduerſariorum apud iudices dicere) Dicat locum illum nō exigere, vt de moribus rei quidquam dicat quandoquidem apud iudices, nō niſi de criminibus cōtendatur, apud cenſores vero, vel de moribus contēdere cuiquam cōueniat. à moribus enumero Cenſor vt Varro inquit. iudex morum dictus. ꝙ ad eius cenſionē, id eſt arbitrium cenſeretur populus,

LONGOLIVS.

CAuſa eſt eo) Hoc loco meminiſſe oportet, cauſā eſſe duplicem. quod quamuis non aperte, ſatis tñ Cicer. hic expreſſit. Eſt.n. alia impulſiua, vt ira, odium, hanc Greci ὁρμητικὴν αἰτίαν vocant alia vero ratiocinatiua, vt lucrum, hereditas, & hæc ipſa ab illis λογικὴ αἰτία appellatur. Reperiat diſpar, Diſpar hoc eſt, loquēdi ratione, ſed ab ipſa re quā quærimus parū abludens. Non.n. facile quiſpiā corrumpitur, nec perfide agit, aut alium corrūpit. niſi pecunię gratia, quantulū ergo hæc ab auaritia diſtāt? Igitur diſpar non re ipſa, ſed nominis ſimilitudine, & ſignificatione. Stulti.n. foret. cū pecunię gratia aliquem aliquid feciſſe dicere intendat, eū aut prodigū, aut timidum dicere. [Vtatur extrema defenſione) Hoc eſt tranſlatione, qua iudicium differtur, non tamen aufertur.

ASCENSIVS.

PRobabile eſt) Primum declarat cauſæ genus probabile. ꝙ & veriſimile dici poteſt, dicens. Probabile. ſ. genus cauſæ eſt quo probabitur, aut quod probat peccare expediſſe.i. vtile fuiſſe (ſaltem apparens) reo.i. accuſato, vt ſi fratrem maiorem natu veneno ſuſtuliſſe accuſetur, fiet probabile ſi dicatur, per eam viam hereditatem aſſecutus, aut vt vero imperium (dico ſaltem apparens, quia vt in 3. Off. idem Cic. docet, nihil eſt re vera expediens, aut vtile quod non idē honeſtum: Veruntñ qui bona fortunæ & male acquiſita bona cenſent bonū quod non ſit honeſtum ponant neceſſe eſt) & quod ꝓbat hominē, ſ. accuſatum, nunq̃ abfuiſſe à ſimili turpitudine.i. ſemper fuiſſe in ſimili turpitudine peccari. Quia.n. difficile eſt conſueta relinquere, veriſimile eſt eum, qui aſſuetus ſit ſimilia facere, id quoq; feciſſe, id.i. genus cauſæ probabile diuiditur in cauſam, & in uitam. Cauſa ea quæ inducit ad maleficium ſpe cōmodorum, aut euitatione incommodorū. Ita cum quæritur nunq̃d oppetierit cōmodum maleficio, num ſup. appetierit honorem nū appetierit pecuniam, num appetierit dñationem.i. tyrannidem, num uoluerit explere.i. euacuatæ, aut plane exercere cupiditatem amoris. aut huiuſmodi. ſ. vitioſæ libidinis. In quibus omnibus nū, ſi dicantur pro accuſatore, affirmatiuam poſtulat reſpōſionem ſicut apud nos particula nonne, nā & nunquid fere ponimus, vbi negatiuam petimus, attñ hic affirmatiuam videtur accuſator, exigere & nunquid unde additur. Nunquid.i nonne accuſatus uitarit, pro vitauerit per ſcelus commiſſum incōmodū. ſ. aliquod vt inimicitias infamiā, dolorē, ſupplicium, q̃a ſi quis eum occidit qui cum grauis habiturus ſit inimicitias, aut ꝙ occulti criminis index aut delator timebatur, & ita ab eo timuerit dolore, aut ſupplicium procurandum, ueriſimile erit eū ab eo occiſum, hic.i. in hac parte accuſator oſtendet in ſpe commodi.i. ubi dicit aduerſariū cōmodū ſperaſſe demonſtrauit cupiditatē aduerſarii, & augebit in euitatione incommodi, fortitudinem. ſ. aduerſari.i. vbi dicit eū vt euitaret incommodum ſcelus perpetraſſe oſtendet cū meticuloſū, ut uere ſimile ſit multū euitaſſe incommodū Nā meticuloſi ſæpe vt minus incommodum euitent maius incurrunt. Autē pro ſe defenſor ſi potuerit negabit cauſā fuiſſe cur reus tale ſcelus poſſet committere, aut extenuabit eā. ſ. cauſam vehemēter. Deinde poſtq̃ extenuauerit cauſam, dicet iniquū eſſe, oēs ad quos aliquid emolumenti.i. lucri peruenerit.i. peruenire potuerit ex aliqua re deuocari.i. præter rōnem de integritate vitæ vocari in ſuſpicionem maleficii. Deinde vita hominis. ſ. accuſati. ſpectabitur.i. præbebit ſpeciē & approbationem ex antefactis phra eſt.i. ſubunio, quia vna eſt dictio.i. ex anteactis eius, in quo.i. qua ſpectatione antefactorū accuſator conſiderabit primū.i. præcipue, nū.i. nonne fecerit ante quid ſimile. ſ. ſuis, cuius accuſatus eſt. Si non reperiret id, videlicet. ꝙ aliquā ſimile commiſerit, quæret.i. inueſtigabit num.i. nonne venerit qñ.i. quandoque in ſuſpicionem ſimilem.i. ſimilis facti, & debebit eſſe occupatus i. ſollicitus, in eo, vt vita homini. ſ. accuſati, poſſit accōmodari ad eam cauſam peccati quā expoſuit paulo ante, hoc modo. Si dicet eum feciſſe. ſ. ſcelus cauſa pecuniæ oſtendet eū fuiſſe, ſemper auarum. Si cauſa honoris oſtendet eū fuiſſe ambitioſum, & ita poterit vitium animi cōglutinare.i. compingere eum cauſa peccati. Si non poterit reperire vitium animi par cum cauſa, reperiat diſpar. Si non poterit demonſtrare auarum, demonſtret eum corruptorem vel perfidum, ſi poterit. ſ. id facere quoquo.i. quocunq; modo. Deniq; cōtaminabit perſonā aliquo. ſ. vno uitio, aut per plurimis vitiis, deinde ſup. dicet non eſſe mirum eum, qui fecit illud tam nequiter.i. luxurioſæ, eandē feciſſe hoc. ſ. quod noniſſe, refert tam perperam, i. tā peruerſæ. Si aduerſarius exiſtimabitur vehementer caſtus & integer ipſe accuſator dicet oportere facta non famam eius ſpectari, & dicet illum occultaſſe ante.i. prius ſua flagitia, & ſe facturū planum.i. manifeſtarium maleficium non abeſſe ab eo.i. in eo eſſe. Defenſor demonſtrauit primū vitam. ſ. defenſi, integram ſi poterit, & ſi non poterit id.i. eā integram oſtendere, ipſe recurret ad imprudentiam, ſtultitiā, adoleſcentiam, vim.i. coactionem ab aliis, perſuaſionē, quibus de rebus.i. propter quas res, qoia olim peccauit per imprudentiā, ſtultitiam &c. dicet, ꝙ vituperatio eorum, quæ erunt extra id crimen.i. de antefactis non debeat aſſignari.i. applicari. Si defenſor impedietur uehementer à turpitudine, & infamia hominis. ſ. defendendi prius. ſ. diſperſa, ipſe dabit operā, vt dicat falſos rumores, eſſe diſſipatos de innocente, & vtetur loco communi.i. quo in cuiuslibet criminis depulſione vti poſſint, vtpote dicet non oportere credi rumoribus, & rumores forte ſiniſtros eſſe diſperſos, quòd crimen commiſerit defendendus, verum rumoribus, quorum incertus ſit auctor, nullam fidem à prudentibus viris eſſe adhibendam. Si nihil eorum fieri poterit.i. ſine rumores quidem incertos eſſe, & illis non credendum eſſe, honeſtæ dicere poterit, defenſor vtatur. extreme.i. infirma ad hu

millima

millima defenſione, & dicat ſe non dicere de morib. apud cenſores. ſ. morum, hoc eſt, quorũ eſt cognoſcere de moribus. ſed dicere de criminibus aduerſariorum apud iudices ſ. cauſarum criminalium. q.d. ab eo fore eſſe declinandũ, aut illic de moribus rei non eſſe inquirendum. ſed duntaxat de crimine. Id autem dicet ſit, vt videatur poſſe purgare obiecta, ſed tolle, quia non ſint obiecta coram ſuo iudice.

DE COLLATIONE.

Collatio eſt, cum accuſator id, quod aduerſarium fuiſſe criminatur, alii nemini, niſi reo, bono fuiſſe demonſtrat, aut aliũ neminem potuiſſe perficere niſi aduerſariũ, aut eũ ipſum alii rationibus, aut nõ potuiſſe, aut nõ æque commode potuiſſe, aut eũ effugiſſe alias rationes cõmodiores propter cupiditatẽ. Hoc loco defenſor vt demonſtret, oportet alii quoq; bono fuiſſe, aut alios quoque id, quo de ipſe inſimuletur, facere potuiſſe.

. CAPIDVRVS.

Collatio eſt, cum accuſator id, quod aduerſariũ feciſſe criminatur, alii nemini, niſi reo, bonu fuiſſe demonſtrat) coniectura omnis, aut de re, aut de animo eſt. Vtriuſq; tempora tria ſunt, præteritum, præſens, & futurum vtraque itidem aut in lite, aut extra litẽ ſunt, quæ ad animum referuntur. & extra litem ſunt, velut qua mente Origenes fu[it], quo noſtris potius quam exte[ris] exemplis vtar, cum dixit Deum ſaluos oẽs nos futuros velle. hoc præteriti temporis. Præſentis, qua mente Parthus Chriſtianos inuadat. Futuri, quid ſit idem cogitaturus. ſi inſeparatas viset omnes ſenſerit Italiæ. Iulite, an parricidium cõmiſerit Roſcius? an Parthus ſummum Italiæ affectet imperium? an tantom facinus cuncti Italiæ principes perficere permiſſuri ſint. Ad rem pertinentes cõiecturæ, & quidem extra litem. Qualis in carne Chriſtus fuerit, an Ioannes Euangeliſta adhuc viuat, quale mundi totius Chriſti futurum iudicium ſit. Hæc autem quæ in lite verſantur, præteriti temporis maxime valent, nemo enim accuſat niſi quæ facta ſunt. nam quæ fiunt, & quæ futura ſunt, ex præteritis colliguntur. Præteritorum igitur tria ſunt genera, aut de facto, & auctore quæritur, velut cũ aut vtrumque pariter negatur, aut cum ſeparatum, & factum ſit nec ne. & ſi factum eſſe conſtet a quo factũ ſit ambigatur. Et factum aliquando ſim[pli]cem habet quæſtionem, an homo perierit, aliquando duplicem, veneno an crudelitate perierit. Alterum eſt genus de facto tantum, cum ſi id certum ſit, non poſſit de auctori dubitari. Tertium eſt, cum de auctore tantum conſtet, ſed a quo ſit factum, in controuerſiã venit. Sed ne id quidem ſimplex eſt. aut n. reus feciſſe tantummodo ſe negat, aut alium feciſſe dicit Sed ne id alterum quidẽ transferendi criminis vna forma eſt. Interdum n. ſubſtituitur mutua accuſatio, quam Græci ἀντικατηγορίαν vocant, noſtrĩ quidam concertatiuam interdum in aliquam perſonam, quæ extra diſcrimen iudicii eſt, transfertur & alias certam, alias incertam. Hic accuſator, inquit Cic. demonſtrabit, alii neminem ꝙ criminatur bonum eſſe potuiſſe, idq; [gen]eris collatio nominatur, ꝙ qui accuſetur, cum aliis, an id feciſſe potuerint, conferatur. i. comparetur: Aut alium neminem potuiſſe perficere, niſi aduerſarium, ſi in certa perſona proferatur. [Aut. n. ipſum aliis rationibus non potuiſſe) Si certam perſona nominant reus, quam deliquiſſet dicit, non ſe. Eſt. n. ſenſus, ſi in quempiam quod commiſiſſe criminetur, reus transferat. accuſator eum ipſum quem in crimine arguat, reus aliis rationibus nõ potuiſſe, aut non æque commode potuiſſe oſtender, aut eum fugiſſe alias rationes accommodiores, propter cupiditatem. Amphibologia in verbis eſt. eſt. n. verborũ ordo, & ſenſus. aut accuſatur dicet alias rationes commodiores, quę plus vtilitatis afferebant, effigere eum, ſubaudi reum, qui ipſe criminetur propter cupiditatem. hoc eſt, ita cupiditate effectum fuiſſe reu, vt deliquerit. cum eſſent aliæ rationes commodiores, ob quas peccare nõ debuerat, ſed eas rationes ipſum ſatuiſſe, vehementer al...

fectum. Hoc loco defenſor demonſtret oportet, ſi reum accuſatũ iri velit. [Aut aliis quoque bonum fuiſſe) i. commodo cedere potuiſſe. [Aut alios quoq; id, quo de ipſe inſimuletur, facere potuiſſe) Hoc eſt, vt alii, de quo ipſe accuſetur, feciſſe videri poſſint, quo minus ipſe in culpa eſſet videatur.

Collatio eſt, &c.) Proſequitur ſecundam partem conſtitutionis coniecturalis, quæ collatio. i. comparatio, & parabolo dr, de qua dicit ſic. Collatio eſt. cũ. i. qñ accuſator demõſtrat. id, quod criminatur i. pro crimine accuſat aduerſarium feciſſe, nemini. i. nulli alii fuiſſe bonũ. i. vtile ſaltem apparẽs, niſi reus, aut demonſtrat neminẽ. i. nullũ. alium niſi aduerſarium. ſ. quem accuſat, potuiſſe perficere. i. conſumare, quod factũ criminatur, aut demõſtrat eum ipſum. ſ. aduerſariũ. quæ ſolum id feciſſe demõſtrauit nõ potuiſſe facere aliis rõibus. i. viis, & mediis quam quibus eũ feciſſe dicit, aut. ſ. ſaltem non potuiſſe ſup. id facere æque cõmode. Aut eum. ſ. aduerſariũ fugiſſe. i. vitauiſſe, alias rõnes cõmodiores. i. vtiliores, ſi expectare potuiſſet, ſed non expectauiſſe ꝓp cupiditatem, quę ſæpe ingenia hominum excedat. Quocirca quod nõ videretur veriſimile in continente, & tẽperatio, ac liberali homini videtur veriſimile in cupido, & auaro. In hoc loco oportet vt defenſor demonſtret, aut bonum. i. vtile fuiſſe, quoque. i. etiam aliis, aut quoq; i. etiam alios potuiſſe facere, id quod ipſe. ſ. defenſor inſimuletur. i. per ſimulationem, & occultam inuidiã accuſetur fuiſſe. A S C.

DE SIGNO.

Signum eſt, per quod oſtenditur idonea perficiẽdi facultas eſſe quæſita. Id diuiditur in partes ſex, locũ tempus, ſpatium, occaſionem, ſpẽ perficiendi, ſpem celandi. Locus quæritur, celeber an deſertus: ſemper, an tum cũ id factum ſit, fuerit in eo loco ſolitudo: ſacer an profanus, publicus an priuatus fuerit: cuiuſmodi loci attingant: num qui eſt paſſus, perſpectus aut exauditus eſſe poſſit. Horum quid reo, quid accuſatori conueniat, perſcribere non grauaremur, niſi facile quiuis cauſa poſita poſſet iudicare. initia enim inuentionis ab arte debent proficiſci: cetera facile cõparabit exercitatio. Tempus ita quæritur, qua parte anni, noctu an interdiu, & qua die & qua noctis hora factũ eſſe dicatur, & cuiuſmodi temporib. Spatium ita cõſideratur, ſatis ne longum fuerit ad eam rem tranſigendam; & potuerit ne ſcire, ſatis ad id perficiendum ſpatii futurum. num parui refert, ſatis ſpatij fuiſſe ad perficiendũ, ſi id ante ſciri, & ratione prouideri non potuerit. Occaſio quæritur, idonea ne ſatis fuerit ad rẽ adoriẽdã, an alia melior, quæ aut præterita ſit, aut non expectata. Spes perficiendi quæ fuerit, ſpectabitur hoc modo: Si quæ ſupra dicta ſunt ſigna: concurrent: ſi præterea ex altera parte uires, pecunia, conſilium, ſciencia, apparatio; ex altera parte imbecillitas, inopia, ſtultitia, imprudentia, inapparatio demonſtrabitur fuiſſe: per quas res ſcire poterimus, utrũ diffidendũ an cõſiderandum fuerit. Spes celãdi quæ fuerit, quærit ex cõſcijs, arbitris; adiutoribus, liberis, aut ſeruis, aut vtriſque.

CAPIDVRVS.

Signum eſt per quod oſtenditur idonea perficiendi facultas eſſe quæſita) Signum quod ſupra in diuiſione rationum cõiecturalis cõſtitutionis tertio loco poſitũ eſt. inquit, per quod oſtenditur idonea quæſita eſſe ad aliquid perficiendũ facultas. [Id diuiditur in partes ſex. locum. tempus. ſpatium. occaſionem. ſpem perficiendi. ſpem celandi) Omnis, vt

ſupra diximus,coniectura,aut de animo,aot de re eſt. Quæ de re eſt,aut ad perſonam, aut ad negocium cauſam ue, aut ad coniunctum negocio attinet. Quæ ad perſonam teferuntur, quæq; ad cauſam,abunde ſupra docente ipſo Cic.protolimus. Quæ autem negocus attributa ſunt,vt idem in primo de Inuẽtione inquit,quærendum.Locus,tempos,modus, occaſio,facultas.Focus conſideratur. in quo tes geſta ſit,ex opportunitate, quam videatur habuiſſe ad negocium adminiſtrandum, ea aũt opporcunitas,quæritor ex magnitudine,intetuallo,longinquitate,ꝓpinquitate,ſolitudine,celebritate, natura ipſius loci,& vicinitate totius regionis. ex his attributionibus, ſacer an profanus, publicus an priuatus, alienos an ipſius, de quo agitur, locus ſit, aot fuerit. Tempus autem eſt, id quo nunc vtimur(uã ipſum quidem generaliter diffinire difficile eſt) pars quædam æternitas, cũ alicuius animi, menſtrui, diurni,nocturni ve ſpatii certa ſignificatione.In hoc & qoæ perierint cõſiderantur,& eotom ipſorum,quę aot propter vetuſtatem obſoleuerunt,aut incredibilia videantur,vt iam in fabularum numero reponantur, & quę iã diu geſta,& memoria noſtra remota,tñ faciant fidem vere tradita eſſe.quod eorum monumenta certa in literis extant,& quæ nuper geſta ſint æque ſcite. plerique poſſint,& item quæ in ſtent in præſentia,& quæ maxime fiant,& qoæ conſequantur is in quibus poteſt conſiderari, & quid ſeruius futurum ſit.Et item communiter in tempore perſpiciendo longinquitas eius eſt conſideranda. Nam ſępe opoſtet eũmetiri cum tempore negocium,& videre, potuerint ne, aut magnitudo negocii,aut multitudo rerum in eo tranſigi tẽpore.Conſideratur autem tempus. & anni, & menſis, & diei, & noctis,& vigiliæ,& horæ,& in aliqua parte alicuius horum. Occaſio autem eſt pars temporis habens in ſe alicuius rei idoneam faciendi,aut non faciendi opportunitatem. quare eum tempore hoc differt.Non genere quidem verum id eſſe intelligitur, verum in tempore ſpacium quodammodo declaratur, quod in annis,aut in anno,aut in aliqua anni parte ſpectatur. In occaſione,ad ſpatium temporis,faciendi quædã opportunitas intelligitur adiuncta, quare eum genere idem ſit, ſit aliud parte quadam,& ſpecie,vt diximus,differat.hoc diſtribuitur in tria genera,publicum,commune,ſingulare.Publicũ eſt, quod ciuitas vniuerſa aliqua de caoſa frequentat:vt ludi,dies feſtus, bellum commune,quod accidit omnibus eodẽ ferè tempore, vt meſſis,vindemia,calor,frigus. Singulare autem eſt,quod aliqua de cauſa priuatim alicui accidere ſolet:vt,Nuptiæ,ſacrificium,funus,conuiuiũ.Modus eſt,in quo quemadmodum, & quo animo factum ſit,quæritus. Eius partes ſunt,prudentia, & imprudentia. Prudentiæ autem ratio quæritur ex his,quę clam,palam,vi,perſuaſione fecerit.Imprudentia autem,in purgationem confertur,cuius partes ſunt,ſcientia,caſus, neceſſitudo,& in affectionem,hoc eſt moleſtiam, iracundia, amorem & cetere quæ in ſimili genere verſantur.Facultates ſunt aut quibus facilius ſit,aut ſine quibus aliquid confici non poteſt. Hic vero ſex enumerat locũ, & tempus, hoc eſt deductum ſpatiũ. Tempori ſubiiciemus occaſionem,ſpem perficiẽdi,quæ in modo ſimcut,ſpem celandi in facultate Ergo nec plura, nec pauciora ſunt quæ ad negocium,& coniecturam capiendam, generalia quaſi elementa referantur. [Locus quæritur)In quæſtionem venit.[Celebris,an deſertus)An illic multi verſari,vel nulli omnino cõſueuerint.[Semper deſertus)Vt nemus,ſilua. [An tum cum id factum ſit)Quia ſunt loca, quæ bis,aut ter ſingulis annis,multa hominũ conſuetudine celebrantur,velut aliqua in auiis locis templa,alioqui tamen deſerta.[In eo loco ſolitudo fuerit)Quo nulli acceſſerant.[Profanus)Nullo modo ſacer,quaſi procul a fano.hoc eſt, quod longe à tẽplorum abſit ceremoniis.[Cuiuſmodi loci atting.)Subaudiẽdum longe animaduertendi.Senſus eſt: Conſiderandum quidem, quales ſint qui rem ipſam attingant,& complectantur loci.quo cõiecturæ melius inde eliciantur.[Num qui eſt paſſus,perſpectus, & exauditus eſſe poſſit)Nũ qui in huiuſmodi locis quidquam perpeſſus eſt,viſus ſit,aut à quoquã clamitans audiri potuerit. Quia ſi locus ſit frequens potuit videri, ſi in ſublimi ſpecula, audiri facile potuit à quopia.[Horũ quid reo,quid accuſatori conueniat,præſcribere non grauaremur,niſi facile quiuis cauſa poſita poſſet iudicare)h.d.quod nã modis ex ſignis cõiectura capiatur,monſtrauimus.nunc aotem quid accuſatori,quid ve defenſori tenẽdũ,nos pręcepta dare nõ pigeat,niſi quis fortaſſis exiſtimet cauſa expoſita, quid poſſit, quid ve nõ poſſit, vel nec accuſare,vel defendere.ſe facile intellecturumq.Initia.n. inuentionis ab arte debent proficiſci)Ordo verborum eſt: Nõ grauemur perſcribere,quid horum reo,quid accuſatori cõueniat.Initia enim inuẽtionis ab arte debent proficiſci, niſi quis facile cauſa poſita poſſet iudicare. cetera facile comprobabit exercitatio.i.inuentionis quidẽ principia docere neceſſe eſt,niſi ſit aliquis,qui cauſa poſita id facile poſſit iudicare.nã cetera exercitatione facile poterunt cõparari.[Horũ quid accuſatori conueniat,præſcribere non grauemur)Præſcribere,pręcipere. Cæſ.in Comm.iNon minus cõmode ipſi ſibi pręſcribere, quã ab aliis doceri poterant.Inde pręſcripta, quę ludi magiſtri dabant pueris veteres appellant,& præſcripta,quæuis præcepta. Cic.in Orat. Quid eſt quod præſcriptũ aliquod, aut formulã exprimas, cũ in ſuo qoodque genere præſtet.Cæſ.in Cõm. At qoe Imperatoris alter agere ad præſcriptũ,alter libere ad ſummam rerum conſulere debet. [Non gra.) i.non grauiter feramus.nunc abſolote poſitum eſt,aliquando tranſitiue,Grauor hanc rem:vt dicas,grauiot aduentum tuum,grauor præſentiã tuam.i.grauiter fero,& grauios hac te. Virg.

Quid ſit qua vece grauaris *Meno Dares.*

Quidquid dicat Seruius,qui hac elocutione nõ niſi per actiuũ nos vo voluit. Nam hæc res grauat me aliud verbum eſt alterum enim deponens,alterũ actiuum,& paſſiuũ eſt quale apud Curtium illud in octauo. Ceterum cum crus ſaucium ponderet, & Cruore ſiccato frigeſcens vulnus aggrauaret dolorem. [Initio enim inuentionis ab arte debẽt proficiſci)Multo enim commodius ſcribimus, ſi quæ nobis ex initia arte tradita ſint, ad quæ exercitatioenẽ omnem accõmodemus, quam ſi prout caſus tulerit,vſque vt ratio dictaoerit ſcripſerimus. [Cetera facile comprobabit exercitatio) Iudicium enim exercitatione firmatur magis, nec ſperemus non ex arte præceptoribusque conſequi poſſe omnia. Facienda.n.eſt vnicuiq; vis ſua,& exercendum ingenium,ſi quidem præceptor ſatis habet,cum artis præcepta poſuit in medio,vt diſcipuli ſic,inde ſcribendi ſumere initium.[Noctu an interdiu)Vtraq; aduerbia ſunt. [Et qua die)Feſta ne, an pro feſta, uel intercaſa ſit. [Et ſcierit ne ſatis) Et ſi ſpatii ſatis fuerit,qoo facinus potuerit tranſigere, non id ſciſſe videatur.nõ.n.credendum videbitur id aggreſſum. qood tranſigere nõ poſſe crediderit.Aut prouideri non potuerit ratione,quo minus quod aggreſſus ſit abſoluerit.[Ad rem adoriendam)Aggrediendam, inchoandam. [Aut non expectata) Vt ſequeretur. [Si qoæ dicta ſunt ſupra ſigna concurrunt, Si quæ ſupra ſigna memorauimus,locus,tempus,ſpatiom,occaſio,vel horum aliquæ partes concurſunt. [Ex altera parte)Ab accuſatore.[Vires,pecunia, conſiliũ)Hæc.n.ſpem perficiendi videri poſſunt.perſtitiſſe seo,quæ ſibi voloerit.[Et altera parte)i.à defenſione,imbecillitas,inopia, imprudentia, ſtultitia in apparatu demonſtrabitur fuiſſe,quæ omnia ſpem perficiẽdi babere non potuerunt.Quare ſcire potuerit,vtrum diffidendum.[Ex quibus rebus potuerit colligere,num ſibi fuerit fidẽdum,ſi quę adſint, diffidendum autem,ſi abſint. ſpes celandi quæ fuerit, quæritur ex conſciis,arbitris, adiutoribus, liberis aut ſeruis,aut vtriſque &c.)Hoc dicit.Nũquid occultãdi ſpem habuerit,ex eius conſciis ſcire poterimus, ceteriſqoe qui cum eo aut fuerint,aut degerint perpetuo.[Argumentũ eſt, per quod res coarguitur certioribus argumẽtis, & magis firma ſuſpicione)Partioo illa ab Ariſt.tradita,conſenſum fere omnium meruit,alias eſſe probationes,quas extra dicendi rõnem acciperet orator,alias,quas ex cauſa traheret ipſe,& quodãmodo g.gneret. Ideo illas ἀτέχνους,i.inartificiales vocarunt. Ex illo priore gña ſunt præiudicia,rumores,tormenta,tabulæ, iuſiurandũ, teſtes,in quibus pars maxima contentionum forenſium conſiſtit. Artificialis vero omnis probatio conſtat,aut ſignis,aut argumentis,aut exemplis, licet plerique ſigna partem argumentorum eſſe voluerit.Signum Græci σημεῖον vocant.hoc in duas ſpecies diuiditur,alia eſt eorum,quæ neceſſaria ſunt, quæque aliter ſe habere non poſſunt.hæc Græci τεκμήρια vocant, quæ vix pertinere ad artis præcepta videntur,nam vbi ſinũ aliquod inuiolabile,ibi neceſſitas quædam eſt.hoc genus pro omnia tẽpora perpendi ſolent, vt coiiſſe cum viro quæ peperit, qood eſt præterito,& fluctus eſſe,cum magna vis venti in mare incubuit,quod eſt præſentis,& cum mori,cuius cor eſt vulneratũ, quod futuri eſt,Alia ſunt ſigna nõ neceſſaria,quę Gręci εἰκότα vocant,quæ etiam ſi ad tollendam dubitaoonem ſola nõ ſufficiunt, tamẽ adiuncta ceteris plurimum valent.ea autem ſunt, per quę aliæ res intelliguntur,vt per ſanguinem cades,aut ſanguis vel ex cæſa belua reſperſiſſe veſtem poteſt, vel e naribus profluxiſſe, ac non vtique qui veſtem cruentam habuerit, is homicidium continuo fecerit,ſed vt per ſe non ſufficit, ita ceteris adiunctum, teſtimonii loco ducitur, ſi inimicus, ſi ante minatus, ſi eodem loco fuit.quibus ſignum cum acceſſit efficat

cat

ſint vt quæ ſuſpecta erant, certa videantur. Sunt enim multa huiuſmodi ſigna vtrique parti communia, vt liuores, tumores. nam videri poſſunt veneficii, & cruditatis, & vulnus in pectore, ſua manu, & aliena periſſe. hęc tā firma habebuntur, quam extrinſecus adiuuabūtur. Quod Græci σημεῖον, Latini ſignum, id quiddam indicium, quidam veſtigium nominarunt. Quamobrem eorum in genere, quo ſigna quidem ſunt, ſed non neceſſaria, quidam pronoſtica, quod ſint futurorum quædam indicia, eſſe putauerunt: vt, Vento ſemper rubet aurea Phœbe: Et Cornix pluuiam vocat improba voce & cetera quæ ab Arato ſumpſit Virg. Item futuræ alicuius mentis ſigna in hoc genere poſuerunt. velut cum Areopagitæ damnauerunt puerum coturnicum oculos eruentē, quod aliud iudicaſſe non viſi ſint, quam id ſignum eſſe perniciosiſſime mentis, multis aliquādo futuræ malo, ſi adoleuiſſet. quare neutra inter argumenta vllo modo ponenda videntur. Illa quidem non neceſſaria ſigna cruēta veſtis & clamor & liuor, & talia, ſunt pene, & illis inartificialibus, qualia ſunt tabulæ, rumores, teſtes, nec ob oratore inueniuntur, vt argumenta dici poſſunt, ſed ad eum cū ipſa cauſa deferuntur. Altera quoque neceſſaria ſigna, ſi indubitata ſunt, quæ poſſunt eſſe argumenta, qū vbi illa ſunt, quæſtio eſſe poſſit. Argumento .n. niſi in re controuerſia, locus eſſe non poteſt. ſine dubio igitur argumenta non ſunt, ſed ipſa argumentis egent, ſi dubia ſint, ſin neceſſaria, vt demōſtretur. Quæ igitur hic Cicero enumerat, ſigna vnde argumētationes fieri poſſint, dicēda potius quam argumenta ſunt. Quæ ideo argumenta ipſe Cicero nec id quidem dubito, nominauit, quod ſui ita ipſum docuerit præceptores.

LONG. Nam parui refert, ſatis ſpatii fuiſſe. Quare recte dixit alibi, Cuiuſuis ſpatii conſiderationem in deliberatione futuri temporis conſiſtere.

A S C. Signum, &c.) Deſcribit ſignum, & docet eius vſum dicens: Signū eſt ſupple id per quod facultas idonea perficiendi .i. criminis obiecti, oſtēditur eſſe quæſita. ſ. ab accuſatore. Id. ſ. ſignum diuiditur in ſex partes (videlicet quod omittit) locum. ſ. idoneum, tempus idoneum, ſpacium idoneum, occaſionē idoneam, ſpem perficiendi idoneę, & ſpem celādi .i. occultandi idoneę aut commode. Locus quæritur .i. inquiritur, vtrum videlicet fuerit celebris .i. frequentatus nobili frequentia, an deſertus, & ſupple vtrū ſemper deſertus, an ſolitudo .i. deſertio fuerit in eo loco, tunc ſupp. duntaxat cum id ſit factum. Et ſupple quæritur, locus vtrum ſit ſacer .i. alicui numini conſecratus, an prophanus .i. procul a phano .i. templo, & ita non ſacer, quia locus ſacer ferè phanum habere ſolet aiunctum. Et vtrum fuerit publicus an priuatus .i. non publicus, ſed alicuius proprius. Et quæritur, cuiuſmodi loci attingant. ſ. illum locum .i. qui ſint loci affines, aut conterminí, ſeu vicini, vbi ſcies puer etiā pro ſpaciis terræ dici hos locos, vt æneid. deuenere locos, &c. Num .i. nunquid is qui eſt paſſus .i. cædem, aut vitium, aut ſimilem iniuriam, poſſit eſſe perſpectus .i. perfecte viſus, & exauditus .i. manifeſte auditus. (Non enim exaudire eſt de vi verbi idem qđ exorari) Nos non grauaremur perſcribere, id eſt ad finem, & plene ſcribere, quid horum conueniat reo, & quid conueniat accuſatori, niſi quiuis, id eſt quilibet poſſet iudicare facile .i. faciliter quid huic, & quid illi conueniat, cauſa poſita, id eſt conſtituta, quia res ipſa id docet. Enim pro quia, initia inuentionis debent proficiſci .i. oriri, & deduci ab arte .i. ex præceptis rhetoricæ artis, ſed ſupp. exercitatio, id eſt praxis, comparabit .i. acquiret facile cetera, ſcilicet quæ ſequuntur tempus. Poſtquam oſtendit quæ reſpiciunt locum idoneum docet, quæ reſpiciant tempus opportunum dicens. Tempus. ſ. an fuerit idoneum, quæritur .i. inquiritur ita, qua parte anni dicatur eſſe factum, qua hora & qua parte diei dicatur eſſe factum. An ſupp. dicatur eſſe factum noctu, an interdiu. (Vbi ſcies quod noctu, & interdiu aduerbia ſunt, noctu pro tempore nocturno interdiu pro tempore diurno, quaſi inter diem, ſeu diei partes. Nocte autem, & die nomina ſunt) qua die ſupple dicatur eſſe factum, & quota hora noctis, & eiuſmodi temporibus ſupple quæritur. Alii legūt, & euiuſmodi temporibus. ſ. dicatur factum eſſe. Tertio agit de ſpatio idoneo dicens. Spatium. ſ. idoneū conſiderabitur ita, ne pro an, ſpatium fuerit ſatis longū ad tranſigendum .i. penitus peragēdam. eam rem. ſ. de qualis eſt. Et ne pro an, ipſe ſcierit .i. nouerit ſatis ſpatii futurum ad id perficiendum. Nam refert .i. intereſt parui, ſatis ſpatii fuiſſe ad id perficiendum, ſi id non potuerit ante ſciri, & prouideri pōt ratione .i. conſideratione, & diſcurſu rationis: Quarto agit de occaſione dicens. Occaſio quæritur. ne pro an, fuerit idonea ad rem adoriendam .i. inuadendam per inſidias (vbi adorior oſtendit verbum cōmune eſſe) an alia. ſ. occaſio, fuerit melior quæ. ſ. occaſio, magis idonea, aut ſit præterita, aut non expectata. Quinto deducit ſpem dicens. Spectabitur hoc modo quæ fuerit ſpes perficiēdi hæc. ſ. quæ dicta dicātur, ſi ſup. ea ſigna quæ ſupradicta ſunt concurrerint. Si præterea vires, pecunia, conſiliū, ſcientia, apparatio videbiẗ fuiſſe ex altera parte, & imbecillitas inopia ſtultitia, imprudentia, & inapparatio demōſtrabitur fuiſſe ex altera parte. Item ſpectabitur, quæ ſpes fuerit, ſi demonſtrabitur, quaſi e potuerit ſcire, vtrum fuerit diffidendum an confidendū. Sexto, & vltimo loco declarat quando ſpes celandi dicetur idonea, dicens. Quæritur .i. inquiritur, quæ ſpes cęlandi. ſ. facinus fuerit. ſ. faciente ex cōſciis, ex arbitris .i. iis qui negocio interfuerunt. ex auditoribus liberis, aut ſeruis, aut vtriſque. ſ. tam liberis quam ſeruis .i. ſeruilis conditionibus hominibus.

DE ARGVMENTO.

ARGVMENTVM eſt, per quod res coarguitur certiorib. argumentis, & magis firma ſuſpicione. Id diuiditur in tēpora tria, præteritum, inſtās, cōſequens. In præterito tempore oportet conſiderare vbi fuerit, vbi viſus ſit, qui cum viſus ſit, num quid appararit, num quē conuenerit, num quid dixerit, num quem habuerit de conſciis, de adiutoribus, de adiumentis, nū quo in loco præter conſuetudinem fuerit, aut alieno tpe. In inſtanti tempore quæritur, nū viſus ſit cum faciebat, num qui ſtrepitus, clamor, crepitus exauditus ſit, aut denique nū quid aliquo ſenſu perceptum ſit, aſpectu, auditu, tactu, odoratu, guſtatu. nā quiuis horum pōt conflare ſuſpicionem. In conſequenti tempore ſpectabitur, num quid re tráſacta relictum ſit, quod indicet aut factum eſſe maleficiū, aut à quo ſit factū. Factū eſſe, hoc modo: Si tumore aut liuore decoloratū eſt corpus mortui, ſignificat eū veneno necatum. A quo factum ſit, hoc modo: ſi telum, ſi veſtimētum, ſi quid eiuſmodi relictum ſit, aut ſi veſtigium rei fuerit, aut ſi cruor in veſtimentis, aut ſi in eo loco cōprehenſus aut viſus ſit tranſacto negocio, quo in loco res geſte dicatur.

CAPIDVRVS.

ARGVMENTVM eſt, per quod res coarguitur) Coarguitur .i. oſtenditur. Arguere .n. veteres oſtendere, vnde argumentum, præmonſtrationem futurarum rerum, & illarum quę nō videntur ſignificat. [Certioribus argumentis) Nunc proprie ſumit argumentum, quod rei dubiæ facit fidem vnde magis firma ſuſpicione, inquit. [Qui cum viſus ſit) Per anaſtrophē, quo cum, & quibus, cum, ſicut mecum, tecum, ſecum dicitur. [Num quid appararit) Non enim fruſtra videri debet factus apparatus. [Num quem habuerit de conſciis) Nam quibus cum viſus eſt, aliquem de his habuerit, qui ei fuere conſcii. [De adiumentis) De his rebus quas ſibi adiumento fore arbitrabatur. [Num quo in loco) . ſ. in quo ſuſpectus erat. (Aut alieno tempore) Nunquid noctu, quod in die fieri poſſe commodius videbatur. [Num qui ſtrepitus) Nullum eius verbum redundat, non enim eſt idem ſtrepitus, & crepitus eſt ſiquidem crepitus, ſonitus violentus, a quo increpo venit. quod eſt eruptione vocis, & immani ſonitu reprehendo. Perſius.

Si increpui ceſſas nugator, ſeruitium acre
Te nihil impellit.

Cymbala, tympanaque, tubæ, cornua, & ſimilia, crepāt, & crepitant. vnde, & crepitus, ventris turpis ſonus nominatur. Plautus. Curculione: Ex vnoquoque eorum eiciam crepitum polentarium. Hinc etiam crepitaculū. Strepitus proprie ſonus eſt pedum ambulātis. Ponitur tamē aliqñ pro ſonitus. vt Perſius:

Atque

Atque marem ſtrepitum fidis intendiſſe Latinæ.

Et pro pompa diuitum, a multorum commitantium pedum ſonitu. Iuuen.

Et ſtrepitus maioris viuere cenſus.

Fremitus eſt, indignantis animalis ſtridor. Iuuen.

In caueam magno fremitu leo tollet alumnus

Vel inter ſe certantium quaſi clamor. Virg.

Quo triſtis Erinnys.

Quo fremitum vocat, & ſublatus ad æthera clamor.

Fragor duorum eſt, aut plurium, colliſorũ inter ſe corporum excuſſus ſonitus, à frangendo dictus. Lucret.

Perflant, dant ſonitum frondes, ramiq; fragorem.

Sonus, qui è fidibus elicitur: Sonus, quaſi tinnitus quidam longior. Lucret.

Sollicita porro, plenoq; ſonoribus aures.

Sonitus, eſt aër quoquo modo verberatus, quem aures mente perculſa ſuſpiciant. Lucret.

Nec mirum cum plenæ animæ veſicula parua,
Sæpe ita dat paruum ſonitum diſploſa repente
Eſt etiam ratio, cum venti nubila perflant.
Vt ſonitus faciant. Virg.
Concurrunt æthere in alto
Fit ſonitus. Idem alibi.
Clareſcunt ſonitus armorumq; ingruit horror.
Stridor, vis quædam acrior eſt, & quaſi ſibilans colliſio. Iuuen.
Quo ſuadet iuueni lætus ſtridore cathena.

[Nam quid horum ſenſuum poteſt conflare ſuſpicionem) Conflare .i. conficere, aliter conflare .i. metallum quoduis in aliam quàm ſit formam redigere. Virg.

Et curuæ rigidum falces conflantur in enſem.

Et conflaui æs alienum dicimus .i. contraxi, idemq. eſt quod, ſum debitor factus alienæ pecuniæ ſicut diſſoluo æs alienum, idem eſt quod æs alienum reſtituo, & exoluo quibus debeo. [Poteſt cõflare ſuſpicionem) Quia quidquid ſenſu aliquo perceptum fuerit, facti facinoris habebit ſuſpicionem. [Num quid re tranſacta relictum ſit) Si inter tranſferendum aliquid aut ex euidenti imprudentia aut ſit is oblitus, vnde manifeſto deprehendatur in crimine, aut ſi quid etiam viſum, per quod quæ præceſſerint iudicari poſſint. [Aut ſi veſtigium rei fuerit) Pedis ſignum, vt illo acceſſiſſe manifeſto aliquis deprehendatur. [Quo in loco res geſta dicatur) Vt nunquid ex eo loco aliquid elici queat, quo magis feciſſe argui poſſit.

LONG. ARgumentum eſt) Oportet hic argumentum intelligere pro ſtatus ratione quæ eſt coniecturalis alioqui ſemper eſt certa probatio. Nam quiuis horũ ſenſus poteſt conflare ſuſpicionem) Recte autem ſcolaſtici rhetores dixerunt, guſtus ſenſum nunquam incidere poſſe in inſtanti, ſiſi ac clamationibus vt cæci, & veneni.

ASC. ARgumentum eſt, per quod, &c.) Proſequitur quartam partem cõſtitutionis coniecturalis dicens. Argũ eſt, per quod res coarguitur .i. comprobatur. Nam arguere ſignificat ratione quandam probare, vt Aen 4. Degeneres animos timor arguit, ideo coarguere eſt comprobare argumẽtis .i. medus probatiuis certioribus. ſ. quàm ſint cetera, aut multum certis, & ſuſpicione magis firma quam in ceteris temporibus. Id ſ. argũ, diuiditur in tria tempora, in præteritum, in inſtans .i. tempus præſens, aut nunc, aut tunc cum res dicetur geſta, aut geri, aut gerenda, & in tempus conſequens. ſ. rem geſtam .i. qđ poſt eius actionem ſecutum eſt. Oportet cõſiderare in tempore præterito vbi fuerit. ſ. accuſatus, aut defendendus, vbi ſit viſus, quia non ſatis eſt ſcire ab eo vbi fuerit, niſi ſit illic viſus, quia non poſſit, aut pro eo, aut citra cum ſi negauerit probari: quocum .i. cum quo ſit viſus. Nunquid .i. nonne aliquid apparauerit. Num .i. ante, conuenerit .i. aggreſſus ſit colloquendi gratia, quem .i. aliquem. Num .i. an ne dixerit quid .i. aliquid. Num .i. an ne habuerit. ſ. ſecũ, quem .i. aliquem de conſcus .i. ſceleris cõmiſſi, de auditorib. de adiumentis. Num .i. an ne fecerit in loco: qd .i. aliqoid, præter conſuetudinẽ, quia perpetraturi aliquod facinus egregiũ ſolẽt immutare mores, & agitato ſpiritu ſcire, aut nunquid fecerit tẽpe alieno .i. nõ ſuo ſed inportuno. Quæritur ſ. a cauſidicis in tẽpe inſtanti. Num .i. an ne ſit viſus: tunc .i. tũc, cum .i. quando faciebat. Nunquid ſtrepitus ſ. pediũ, clamor. ſ. oris, crepitus. ſ. armorũ, aut aliorũ corporum inanimorum, ſit exauditus .i. manifeſte auditus, aut deniq; quæritur. Num perceptũ ſit aliquo ſenſu, vtpote, aſpectu, auditu, tactu, odore, guſtatu. Nam quiuis .i. quilibet horũ ſenſuum, põt conflare ſuſpicionem. Spectabitur .i. ſpectare oportebit in tẽpe cõſequenti. ſ. rem perpetratam, & ita non eſſet in tepore quod eſt futurum, ſed quod tũc erat futurum. Num .i. an, ne quid .i. aliquid quod iudicet, aut factũ eſſe maleficiũ, aut à quo ſit factũ ſit relictũ. ſ. ab incauto maleficio, re tranſacta .i. poſtquam rem trãſegerat. Factum eſſe iudicet, aut inquiratur hoc modo. Si corpus mortui eſt decoloratum tumore .i. inflatione, aut liuore .i. plũbeo colore, tunc .o. ſignificat eum. ſ. q mortuus eſt necatum veneno. A quo factum ſit inquiratur hoc modo, aut prodet reum hoc modo. Si telum vt ſica, aut mucro, aut alia inuaſiua arma, ſi veſtimẽtum. ſ. capitis, aut quod facile reperiri poteſt, & ſi quid eiuſmodi ſit relictum in loco cædis, aut ſi veſtigiũ fuerit repertum. ſ. in loco cædis. Si cruor ſup. ſit relictus in veſtimentis. ſ. occiſoris. Nam de occiſo nihil refert cum certum ſit occiſus eſſe licet ignotum ſit abs quo Si accuſatus ſit viſus, aut comprehenſus .i. captus in eo loco, negocio trãſacto i. poſtquã facinus erat commiſſum in eo ſup. loco in quo loco res dicitur geſta.

DE CONSECVTIONE.

CONSECVTIO eſt, cum quæritur. quæ ſigna nocentis, & innocentis cõſequi ſoleãt. Accuſator dicet ſi poterit, aduerſariũ, cum ad cũ ventum ſit, erubuiſſet, expalluiſſe, titubaſſe, inconſtanter locutum eſſe, cõcidiſſe, pollicitum eſſe aliquid: quæ ſigna conſciẽtiæ ſunt. Si reus horum nihil fecerit, accuſator dicet, cum vſque adeo præmeditatum fuiſſe quid ſibi eſſet vſu venturum, vt confidentiſſime reſiſtens reſponderet: quæ ſigna confidẽtiæ, non innocentiæ ſint. Defenſor, ſi pertimuerit magnitudine periculi, non conſcientia peccati commotum eſſe dicet. Si non pertimuerit, fretum innocentia negabit eſſe commotum.

CAPIDVRVS.

CONSECVTIO eſt, cũ quæritur. quæ ſigna nocentis, & innocentis conſequi ſoleant) Confingit ſibi Cic. verba, prout res quam nominaturus eſt, poſcit, velut hic cõſequentia .n. ſunt, cũ quærimus præteriti ſigna, & quaſi impreſſa facti veſtigia, quæ quidẽ maximã ſuſpicionem mouent, & ſunt quaſi tacita criminis teſtimonia, qꝫ facti crimen conſequantur Cõſecutionem vocat alter io libro de Oratore, cum quocunque, quod rem aliquam conſequatur, quærimus, ſi id ad rei alcuius attineat cognitionem, conſecutionem nominare formidauit, cum loquit. Neque res eſt vlla quæ non aut ad cognoſcendi, aut ad agendi vim rationemq. efferatur. Nam aut ipſa cognitio rei ſcientiaq. perquiritur, vt virtus ſuã ne ꝓꝑ dignitatem, an ꝑꝑ fructus aliquos experatur, aut agendi conſilium exquiritur, vt ſit ne ſapienti capeſſenda Reſp. Cognitionis aũt tres modi, coniectura, definitio, & vt ita dicam, conſecutio. Deinde ſubiungit. Conſecutio aũt tractatur, cum quidquam quod rem ſequatur, acquiritur, vt illud, ſit ne aliquando mentiri boni viri. Eadem pene igitur ratione hic conſecutionem dixit, nam cum quæ ſigna nocentes, & innocentes ſequantur, exquirimus, id conſecutionem nominauit. [Accuſator dicet, ſi poterit, & quæ ſequuntur) Accuſatoris locos tractat conſecutionis, hoc .n. dicit, Accuſator apud iudices contra reum cauſam acturus dicet vt telum, vt veſtigium, vt cruor, vt deprehenſum aliquod quod ereptum ablatum vt videatur, vt reſponſum inconſtanter, vt hæſitatum, vt titubatum, & cũ aliquo viſus, ex quo viſus, ex quo ſuſpicio oritur, vt eo ipſo in loco viſus, in quo facinus peractũ ſit, vt pallor, vt tremor ſcriptum aut obſignatum, aut depoſitum quippiam [Inconſtãter locutum eſſe) Vt quæ dixerit, non ſibi conueniat. [Cõcidiſſe) Præ metu lapſum in terram dicat [Si reus nihil horum fecerit, & cetera quæ ſequuntur) Hoc dicit, ſi nihil horum accuſator in reo poterit arguere, dicet ipſum præmeditatum, quid futurum voluntati eſſet, ac confidentiſſime locutum, vt innocens videretur. [Si non pertimuerit) .i. exhorruerit magnitudinem periculi, quod immineat. ſi reus iudicetur. [Fretum innocentia) Quod eſſet innocens, paruulum non formidine dicet.

Con-

COnſecutio) Declarat quinram partem quæ dicitur conſecotio quod ea conſiderat, quæ rem conſecuta dicantur, de qua dicit ſic. Cooſecutio eſt cum quæritur. i. inquiritur, & ſcrutatur à caoſidico quæ ſigna nocenti. i. per qoæ videatur quis nocens, & innocentis i. per quæ videatur. ſ. innocens: ſoleant conſequi. ſ. factum aliquid. Accuſator dicet, ſi poterit. ſ. veriſimiliter, & probabiliter dicere (aperto enim mendacio non eſt innitendum) vnde addit ſi poterit. quaſi non videaris poſſe. quod per honeſtatem facere nequeas aduerſariũ erubuiſſe cum ventum ſit ad eum. ſ. aduerſarium id autem verecundiæ ſignum eſt, & expalluiſſe. quod formidinis eſt indiciũ, aut titubaſſe. i. io ſermone vacillaſſe, quod perplexi, & in ſcelere deprehenſi teſtimonium eſt locutum eſſe inconſtaoter, hoc eſt nõ firmiter, nec cũ fiducia. aut perpetuo tenore, ſed variaſſe verba, & ſententiam. Concidiſſe. ſ. io terram præ timore, & eſſe pollicitum aliquid. ſ. ne comprehendatur, quæ omnia ſunt ſigna conſcientiæ. ſ. conſciæ ſceleris. Si reus nihil horum fecerit, accuſator dicet eum fuiſſe vſque adeo præmeditatum quid eſſet ſibi futurum vſui. i. vtilitati ad ſcelus tegendum, vt ipſe reſiſtens reſponderet confidentiſſime, quæ ſigna ſunt confidentiæ. i. malitioſe confidentis animi, & oon innocentiæ. Defenſor ſi pertinuerit. i. multum, & eminenter timuiſſe viſus ſic dicet. ſ. per defenſorem ſuum, ſe commotum eſſe non conſcientia peccati, ſed timore periculi, quia ooo omnis qui innocens eſt continuo abſoluitur. Si noo pertinuerit, negabit ſe eſſe commotum, id eſt dicet ſe oon fuiſſe commotum, fretum, id eſt munitum conſcientia, ſcilicet bona.

DE APPROBATIONE.

APprobatio eſt, qua vtimur ad extremũ confirmata ſuſpicione. Ea habet locos proprios atq; cões. Proprii ſunt ii, quibus niſi accuſator, nemo põt vti; & ii, quibus niſi defenſor. Cões ſunt, qui alia in cã ab reo, alia ab accuſatore tractantur. In cauſa coniecturali proprius locus accuſatoris eſt, cũ dicit malorũ miſereri non oportere, & cum auget peccati atrocitatẽ. Defenſoris proprius locus eſt, cum miſericordiã captat, & cũ accuſatorẽ calumniari criminatur. Cões loci ſunt, tũ accuſatoris, tum defenſoris, à teſtibus, contra teſtes; à qõnibus, contra qõnes; ab argumẽtis, cõtra argumẽta; à rumorib. cõtra rumores. A teſtib. dicemus ſecundũ auctoritatẽ, & vitã teſtium, & conſtantiã teſtimoniorum. Contra teſtes, vitæ turpitudinẽ, teſtimoniorũ inconſtantiã; ſi aut nõ fieri potuiſſe dicemus, aut nõ factũ eſſe qđ dicant, aut ſcire illos nõ potuiſſe, aut cupide dicere, & argumẽtari. hæc, & ad improbationẽ, & approbationẽ teſtiũ pertinebunt. A qõnibus dicemus, cũ demõſtrabimus, maiores, veri inueniendi cauſa, tormentis, & cruciatibus voluiſſe quæri, & ſummo dolore hoĩes cogi, vt, quidquid ſciant, dicãt. Et præterea cõfirmatior hæc erit diſputatio, ſi, quæ dicta erũt argumentando, iiſdem viis, quibus oĩs coniectura tractatur, trahemus ad veriſimilẽ ſuſpicionẽ: idemq. hoc in teſtimoniis facere oportebit. Cõtra qõnes hoc mõ dicemus: Primũ, maiores voluiſſe certis in rebus interponi qõnes, vt q̃ vere dicerent, ſeruari; quæ falſo in qõne pronunciarent, refelli poſſent: hoc modo: Quo in loco quid poſitũ ſit, & ſi quid eſſet ſimile, quod videri, aut aliquo ſimili ſigno percipi poſſet: deinde, dolori credi nõ oportere, ꝙ alius alio recẽtior ſit in dolore, ꝙ ingenioſior ad cõminiſcendum, & deniq; ſæpe ſcire aut ſuſpicari poſſit, quid quæſitor velit audire: qđ cũ dixerit, intelligat ſibi finem doloris futurũ. Hæc diſputatio cõprobabitur, ſi refellemus quæ in qõnib. erũt dicta probabili argumẽtatione; idq. partib. coniecturæ, quas ante expoſuimus, facere oportebit. Ab argumentis, & ſignis, & ceteris locis, quib. augetur ſuſpicio, dicere hoc modo cõuenit: Cũ multa concurrant argumenta, & ſigna, quæ inter ſe conſentiant, rẽ perſpicuã, non ſuſpicioſam videri oportere. Itẽ plus oportere ſignis, & argumẽtis credi, quàm teſtibus: hæc.n. eo modo exponi. quo modo re vera ſunt geſta; teſtes corrumpi poſſe vel pretio, vel gratia, vel metu, vel ſimultate. Cõtra argumẽta, & ſigna, & ceteras ſuſpiciones dicemus hoc modo, ſi demõſtrabimus nullã rẽ eſſe, quã non ſuſpicionibus quiuis poſſit criminari: deinde vnãquanq; ſuſpicionẽ extenuabimus, & dabimus operã, oſtendamus, nihilo magis in nos cã, quàm in aliũ quempiã conuenire: indignũ facinus eſſe, ſine teſtibus coniecturã, & ſuſpicionẽ firmamenti ſatis hr̃e. A rumoribus dicemus, ſi negabimus temere famam naſci ſolere, quin ſubſit aliquid: & ſi dicemus cauſam nõ fuiſſe, quare quiſpiã confingere, & comminiſceretur. Et præterea ſi ceteri falſi ſoleant eſſe, argumentabimur hunc eſſe verũ. Cõtra rumores dicemus primũ, ſi docebimus multos eſſe falſos rumores, & exẽplis vtemur, de quib. falſa fama fuerit: & aut inimicos nr̃os, aut hoĩes natura maleuolos, & maledicos cõfinxiſſe, dicemus: & aliq̃ aut fictã fabulã ĩ aduerſarios afferemus, q̃ dicamus omnib. in ore eſſe: aut verũ rumorẽ proferemus, qui illis aliquid turpitudinis afferat; neq; tñ ei rumori nos fidẽ hr̃e dicemus, ideo ꝙ quiuis homo poſſit q̃uis turpẽ de quolibet rumorẽ ꝓferre, & cõfictã fabulã diſsipare. Veruntñ ſi rumor vehemẽter probabilis eſſe videbit̃, argumentãdo famæ fidem poterimus abrogare. Quòd, & difficillima tractatu eſt cõſtitutio cõiecturalis, & ĩ veris cauſis ſæpiſſime tractãda eſt, eo diligẽtius oẽs eius partes ꝑſcrutari ſumus, vt ne paruula quidẽ titubatiõe aut offenſione impediremur, ſi ad hanc rõnẽ ꝓceptionis, aſsiduitatẽ exercitationis accõmodaremus. Nũc ad legitimæ cõſtitutionis partes trãſeamus.

CAPIDVRVS.

APprobatio eſt, qua vtimur ad extremũ cõfirmata ſuſpicione) Supra qoomodo ſuſpicionem multifariam confirmare conueniat, docuit Cicer. nunc quoniam pacto iniecta in mentem audientium ſuſpicione approbare poſſimus, docet, quodq. ſuſpicionem habitam probet, approbationem nominauit. (Et habet locos proprios atq; communes) Locus, vt Cicero diffinit, ab Ariſtotele ſumens, ſedes eſt argumenti. Locorum qui in coniecturali conſtitutione tractantur, alii ſunt proprii, alii communes. Proprii ſunt, quibus niſi accuſator nemo vti põt. & in præceptis de Inuẽtione hos diſcernit locos, ioquiẽs. Nunc exponemus in cõiecturali cõſtitutione, qui loci cões, ſuſpicionibus credi oportere, & non oportere, rumoribus credi oportere, & nõ oportere, teſtib. credi oportere, & nõ oportere. qõnibus credi oportere, & nõ oportere. vitã ante actuam ſpectari oportere, & noo oportere, eiuſdẽ eſſe qui in illa re peccant, & hoc quoq; admiſiſſe, & nõ eſſe eiuſdem cauſæ: maxime ſpectari cauſam oportere. & non oportere. atque hi quidem, & ſi qui huiuſmodi ex proprio argumento communes loci naſcuotur, in cootrarias partes deducũtur. Certus autem locus eſt accuſatoris, per quem auget facti atrocitatem, & alter, per quem negat, malorũ miſereri oportere, defenſoris, per quem calũnia accuſatorum cum indignatione oſtẽditur, & per quem cũ cõqueſtione miſericordia captatur.

Hic

Hic, & ceteri loci omnes cõmunes, ex iiſdem præceptis ſumuntur, quibus ceteræ argumẽtationes. ſed illę tenuius, & ſubtilius, & acutius tractantur, in his autem grauius, & ornatius, & cum verbis, tum etiam ſentẽtiis, excellentibus. in illis enim finis eſt, vt id, quod dicitur, verum eſſe videatur. in his, tametſi hoc quoque videri oportet tamen finis eſt amplitudo. [In cauſa coniecturali proprius locus accuſatoris eſt, cum dicit malorum miſereri non oportere (Ideo proprius locus accuſatoris, quia in omni cauſa, ſolus eo, vti accuſator poteſt. Locus eſt, vbi locatum quid eſſe poteſt, vt nunc dicimus, collocatum. Ex hoc argumentorum ſedes loci quoque dicti. nam ſicut in terra non omni generãtur omnia, nec autem aut feram reperias vbique naſci aut morari, & piſcium quoque genera alia aliis gaudent locis. nec omnibus locis omnes arbores arbuſta aut herbæ naſcitur, ita non omne argumẽtum vndique veniet, ideo non paſſim quęrendum eſt. multus alioqui error eſſet, & in vehementi labore, quod enim oratione ſcrutabimur, inuenire nõ poterimus, niſi cauſa cognita. At ſi ſciremus vbi quæque naſcantur, cum ad locum ventum erit, facile quod in eo eſt, videbimus. hic autem locus dupliciter accipitur, aut maxima dicitur propoſitio, quæ nullius indigeat probatione, aut ab imparibus ſi imparia demas, quæ reſtant ſunt paria, aut propoſitionis maxima differentia, vt, definitio, genus, ſpecies, dria, proprium, & ſimilia, quæ alibi longe vberius tractauimus. Cum igitur omnis locus ſit argumenti ſedes, & argumentum fidem faciat eius quod in quæſtione poſitum eſt, ſi de quo quæritur approbare volumus, locos noſſe neceſſe eſt. Quæſtionum autem duo ſunt genera, alterum infinitum, definitum alterum. Definitum Græci ὑπόθεσιν, Cicero in cauſam, infinitum θέσιν, illi Cicero propoſitum nominauit. Infinitũ genus quæſtionis eſt ſine vllo perſonarum, temporum, locorum, & ſimilium complexu. Definitiuum autem eſt è diuerſo, perſonarum, locorum, & eiuſdem generis aliorũ complexu. Infiniti generis quæſtionis loci ab Ariſtotele, à Theophraſto à Themiſtio, & à Cicerone in Topicis latiſſime explicati ſunt, ſicut, & à ceteris ẽt philoſophis. at definiti generis quæſtionis, loci à Rhetoricis. Sũt enim oratoriũ proprii. hos Græci περιστάσεις, noſtri circunſtantias nominarunt. Hi autem in proprios, & cõmunes diuiduntur locos, qui cuiuſcunque ſint conſtitutionis, infinitæ quæſtionis quæ theſis nominatur, ſubiiciuntur locis, qui quẽ pacto inter ſe differãt, vnius exemplo aperiamus. In cauſa coniecturali, inquit Cicero, prius locus accuſatoris eſt, cũ dicit malorum miſereri non oportere. Hic locus ab infinitæ quæſtionis loco, qui à contrariis ducitur, profluit. Miſereri enim oportere, & nõ miſereri oportere, inter ſe cõtraria ſunt. Diſtant autem, qui tantum in cauſa adhibentur, a theticis, hoc eſt, & indefinitis, quod thetici hñt ex vtraque parte tractatus, & in contrarium ſuggerunt nobis argumenta hi autem vnius tantũmodo partis ſunt, & aut indignationẽ ſolam, aut ſolam exprimũt conqueſtionẽ, vel id genus aliud. Quod autem dicit, malorũ miſereri nõ oportere, ſine complexu perſonarum eſt, id ita eſſe neceſſe eſt. Non enim aliter locus eſt. niſi generaliter enũcietur, vnde multa profluere argumenta poſſint. ſed eo inde perſonam in approbatione complectimur, vt ſi dicas: Malorum miſereri non oportet, Verrem malum eſſe hominem iam oſtendimus, quid ergo eũ damnare dubitaris? Deinde ſubiungit, & cũ auget peccati atrocitatem, hoc enim diſtant a theticis, hoc eſt, philoſophorum, argumentationibus, quod hic ſola veritas quæritur. In cauſa autẽ licet veritas aſſeratur, tamen quod eſt illorũ proprium, rei prolatæ amplitudo captanda eſt. [Cum miſericordiam captat) Hoc eſt, cum dicit vnumquenque hominem alii miſericordiam eſſe oportere. [Cum accuſatorem criminatur) Incuſat. [Calumniam) Quod calumnietur, callide ea quæ dicat inueniri, nã calleo, omni aſtu aliquid inuenio, eſt callus callium, vnde calumnia, Albino teſte. [Communes loci ſunt, tum accuſatoris, tum defenſoris) Et ob id communes dicuntur loci, quod tam defenſori quam accuſatori conueniant. [A teſtibus, contra teſtes) Supra ſuſpicionum captandarum rationes Cicero aperuit, quæ ſi velimus recte intueri loco thetico ſubiiciuntur, qui ab adiunctis à Cicerone in Topicis nominantur, ſicut à teſtibus, contra teſtes, & quæ ſequuntur. Ex his eſſe quos aſſumi extrinſecus idem dixit, quod non inquit, ab argumentis contra argumenta ſupra abunde docuimus, ea ſigna potius quam argumenta nominari debuiſſe. [A teſtibus dicemus, ſecundum auctoritatem) A loco communi teſtium dicemus, ſi auctoritatem eius adlubendam oſtenderimus, vt pro Archia, Ipſe ad eſt vir ſumma auctoritate, & religione ac fide, M. Lucullus, qui ſe non opinari, ſed ſcire, nõ audiuiſſe, ſed vidiſſe, nõ interfuiſſe, ſed egiſſe dicit. ad ſunt Heracleenſes legati, nobiliſſimi homines. [Et conſtantiam) Si non in tet dicendum titubaſſe viſi ſunt. [Aut cupide dicere) Quod vellent. [Factum eſſe) Non vt fuerit dicant, & argumentationibus vtantur calumnioſis. [Hæc, & ad improbationem) Contra teſtes. [Et probationem teſtium pertinebunt) Quæ à teſtibus dicta ſunt referri poſſe. [Inueniendi cauſa) Dicendi veri cauſa ab his, qui ſe id feciſſe, cuius accuſarentur, irent inficias. [Tormentis, & cruciatu) τὸ αὐτό, aut tormentis, & cruciatu, inſtrumentis ad excruciandum. nam, & bellica ſunt tormenta, vt machinę, baliſtæ, arietes, & ſimilia. [Confirmatior erit hæc diſputatio) Hoc eſt, indubitatius erit, quod in controuerſia poſitum cõfirmabitur, aut refelletur. [Eiſdem viis quibus omnis cõiectura tractatur) Hoc eſt eodem modo, quo ſupra diximus, ſuſpicionem aliquam poſſe ſuſcitari. [Id in teſtimoniis fieri oportebit) Vt ea aut probemus, aut improbemus. vt aliqua cauſa antecedente, quod habuerit odio quem accuſet, cũ ipſo teſte, ſi titubet cum dicat, quod poſt rem ſequatur, quod ſibi peruenturum aliquod eſt hoc ſperet emolumentum, & ſimilia. [Contra quæſtiones) Cõtra id, quod per ſuſpiciones, an ſit verum, quæritur. [Certis in rebus) De quibus, an eſſent facta, nulla dubitatio poſſit oriri, vt ſi mortuum fuiſſet conſtitiſſet aliquẽ, & ſuſpicio haberetur, quod ſigna eſſent in corpore veneni dati nõ ſtatim torſiſſent eum qui ſuſpectus habitus eſſet, potius quam diligẽtius vidiſſent, an venenum datum eſſet. item, nõ qui ſuſpectus habitus eſſet, ſed qui certo dediſſe venenum ſciretur torqueretur attẽ quod id ſe feciſſe diffiteretur. Hæc contra quæſtiones dicet defenſor. [Quæ vere dicerentur) Tam ab accuſatore quam defenſore. [Quæ falſo in quæſtione pronunciarentur) Aut quæ inſimulaſſet accuſator, aut reus falſo inficiaretur. [Quod in loco quid poſitum ſit) Vt ſi cruentus inuentus ſit gladius, aut quiduis aliud eius ſuſpicionis arguatur alicuius manifeſto occiſi, vel quiduis ſimile. [Dolori credi non oportere) Si quid ſit reus per tormenta faſſus. [Alius alio recentior in dolore) Ad ſufferendos dolores vegetior viridiorque. [Ingenioſior ad comminiſcendum) i. ad fingendum, cuius præteritum, commentus ſum. vnde commenta, figmenta. eſt autem proprie comminiſcor, mente voluto, ac per hoc recordor aliquando ſignificat, vt apud Plautum in Amph. fac ſis commeatus. Inde à commentor cõmentarii dicti, in quib, aliqua breuius, quam vt narrari potuerunt, cõtinentur, & aliquorum librorum interpretamenta, cũmentarios, & cõmenta nominamus, ſicut in vſu clarorum auctorũ inuenimus. [Ad comminiſcendum) Quod denique ſcire aut ſuſpicari poſſit. ſenſus eſt: Dicet defenſor, ideo reum, qui inſimuletur, accuſatori falſum ex ordine omnia, quod putauerit quæſitorem hæc ab eo ſcire cupiuiſſe, & in hac re multa finxiſſe, quod protinus cruciatibus euolueretur. [Quæ in quæſtionibus ſunt dicta) Quæ nam confeſſus fuerit, dum ab eo quæritur, reus. [Idq. partibus coniecturæ) Quæ tribus diſtinguitur tẽporibus, aut certe, quæ in ſex partes ſupra diuiſa eſt. quorũ ſi ſingula cõteplabimur, multa quæ nobis ſuffragabuntur inueniemus. [Plus oportere ſignis, & argumẽtis credi quã teſtibus) Plus, inquiet accuſator, ſi teſtes eius ſententiæ aduerſabuntur, & ſignis & argumentis eſſe credendũ, quam teſtib. modo ſigna, & argumẽta referre ſibi conſcientia poſſit. [Quã in alium quẽpiam conuenire) Dicet defenſor. quæ protulerit ſigna, & argumenta accuſator, tã poſſunt in alio quouis, quam in hoc quem accuſat inueniri. [Indignum facinus) Factũ deteſtabile eſſe. [Siue teſtib. coniecturam, & ſuſpicionẽ firmamẽti ſatis habere) Subaudiendum, quenquam credere. Vt ſit ordo. Indignũ facinus eſſe dicet defenſor. quenquam credere coniecturã, & ſuſpicionem ſine teſtibus habere ſatis firmamẽti. [Ita temere) Sine cauſa. [Quin ſubſit aliquid) Vt ſi quod dicitur, etiam verũ ſit, aliqd tñ ſubeſſe negari minime queat. [Confingeret) Apud alios. [Et comminiſceretur) Initia ſc. prius vero cõfingeret protulit, quod prius rem non confictam intueamur, deinde intra ſe qui cõfinxerit ea meditatur. [Hunc verum eſſe Subaudi, rumorẽ. [Et exemplis vtemur de quibus falſa fama fuerit) Quæ infinita ſunt. oſtendet igitur, ſe non ſolum fuiſſe. de quo rumor falſus ſit per aliquos ſuſcitatus maleuolus ac inuidos, ſed pleroſque id ẽt fuiſſe paſſos. [Et aliquam fictam fabulam afferemus, quã dicemus omnibus in ore eſſe) Hoc dicit, notiſſimum aliquod exẽplum, ſiue fabula, ſiue hiſtoria ſit, quæ in aduerſariorum opprobriũ vẽtura ſit, velut illud apud Apuleium. Verum enimuero, & coruus, & pſitacus, nihil aliud quam quod didicerunt pronũciant, ſi cõuitia docueris, conuitiabitur, diebus ac noctibus perſtrepens maledictis, hoc illi carmen eſt, hanc putat concionem, vbi omnia quæ didicit maledicta percenſuit. Denuo repetit eandem cantilenam, ſi carere conuitio velis, lingua excidenda eſt, aut quampri-

aum in ſiluas ſuas remittendus eſt. Poterit ergo hoc in aduerſarios dicere. aſſuctos quidem eo modo ad maledicendum eſſe, vt laudatum iri tunc demum ſe arbitrentur, cum in quẽquam quālibet conſinxerint. & hanc malorum hominum naturā eſſe, vt in quem vis etiam opprobrium dicant. Fictam ergo fabulā, ſermonem quem ſibi ipſe cōfingent. ſic Iuuen. It noua, nec triſtis, per cūctas fabula cœnas. i. ſermo. Aut certe fictam ab aliis, quoniam ſequitur, Quam dicemus omnibus in ore eſſe, vt fabulam intelligere poſſimus, quæ olim ab aliquo iam poeta ficta ſit, eamque ad quoquo modo eludendos aduerſarios proferemus. [Confictam fabulam diſſipare) i. fictum ſermonē diſſeminare. [Argumentando famæ fidem poterimus abrogare) Argumentando rationes quas poterimus afferendo. [Poterimus abrogare) Infirmare. [Fidem) Firmam perſuaſionem. [Famæ) Quæ de fama rei habita ſit. & eſt caſus datiuus.

Long. QVid quæſitor velit audire) Quæſitor, qui in crimina inquirit, & in tormentis de maleficus cognoſcit. Sic Virg. Quæſitor Minos vrnam mouet. [Quod, & difficillima tractatu eſt conſtitutio coniecturalis) Tranſitio ad aliam conſtitutionem.

Asc. APprobatio, &c.) Proſequitur ſextam partem, quę dicitur probatio. ea autem vltima declaratur, quia vltima vſus eſt, de qua dicit ſic Approbatio eſt qua vtimur ad extremū, ſuſpicione confirmata. i. corroborata. hoc eſt poſtquā ſuſpicio validioribus argumentis ſtabilita eſt. Et. ſ. approbatio habet locos proprios, atque communes. i. habet ſedes argumentationum duplices. proprias. & communes. Proprii. ſ. loci, ſunt hi, quibus nemo poteſt vti niſi accuſator, & hi quibus nemo pōt vti niſi defenſor. hoc eſt qui aut ſoli accuſatori, aut ſoli defenſori congruūt, vt qui conueniunt accuſatori non ſubſeruiāt defenſori nec contra. Cōmunes ſunt qui tractantur alia cauſa à reo, & alia ab accuſatore, & ita ab vtriſq; tractātur. Declarat autem primo locos proprios dicens. Locus proprius accuſatoris in cauſa coniecturali eſt cum dicit nō oportere miſereri malorum, & cū auget atrocitatem peccati. Locus proprius defenſoris eſt, cum. i. quando captat miſericordiam. & cum criminatur. i. pro crimine, & iniquitate accuſat, & contendit accuſatorem calumniari. i. calumnioſe agere potius ex ſimultate, & odio, quā ex rei veritate, aut iuſtitiæ amore, cum nimis auide facti atrocitatem augeat. Hi aūt loci ſunt proprii, quia nihil eſt tam alienum ab accuſatore quam miſericordiam captare, aut accuſandi auiditatem reprimere. Et contra nihil tam diſſidet à defenſore quam miſericordiam prohibere, aut facti atrocitatem exaggerare. Poſtquā autem deſcripſit, ant exemplis declarauit locos proprios declarat communes dicens. Loci communes tum accuſatoris, tum defenſoris. i. quibus tam accuſator quam defenſor vti pōt ſunt. ſ. primo a teſtibus. i. ſumpti ab accuſatore per confirmationem teſtium, & ſup. contra teſtes. i. per reprobationem teſtium, a defenſore. Secundo ſupp. ſunt à quęſtionibus. i. inquiſitionibus per torturas adductis per accuſatorem, & ſup. contra quæſtiones. improbatas videlicet a defenſore. Tertio ſunt ab argumenta. ſ. accuſatoris & contra argumenta per defenſorem. Quarta rumoribus adductis, & approbatis per accuſatorem, & contra rumores improbatos per defenſorem, vt de ſingulis declarat. [A teſtibus) Primo declarat locum communem à teſtibus dicens. Nos dicemus in loco communi à teſtibus. ſecundum auctoritatem, & vitam teſtium, & conſtantiam teſtimoniorum. Maxime enim attendendū eſt, an teſtes cōſtanter affirmauerint ſine heſitatione, aut variatione ſententiarum, Et dicemus pro defendendo in loco cōi. cōtra teſtes turpitudinē vitæ. ſ. eorū, in conſtantiā teſtimoniorum, & dicemus, aut nō potuiſſe fieri quod dicant, aut nō eſſe factum aut illos non potuiſſe ſcire, vtpote cū illic non fuerint, ſed alibi niſi, aut dicemus eos dicere cupide. i. nimis affectāter, vt videatur nō ad veritatis comprobationē, ſed ad odii ſui, aut ſimulatas occultę exaturationem dicere. Tūc. n. teſti pręcipua fides adhibetur, cum nō plus quam interrogatus ſit dixerit. & id quaſi inuitus viſus ſit dicere, vt ꝑꝑ ſacramentū, ſeu iuramentū, quo aſtrictus eſt verū dicere quatenus ſciuerit, Et argumētari hęc. ſ. quę dicta ſunt. i. adducere per accuſatorem integram teſtiū vitam, & teſtimoniorum conſtantiā, & per defenſorem eorundē turpitudinem, aut nequitiam vitę, & in conteſtando inconſtātiam, aut auiditatem. & properationē, pertinebūt ad improbationē teſtium. ſ. pro reo, & ad probationē teſtiū pro accuſatore, vbi ordo mutatur. [A qōnibus) Deducit locum cōmunē à quęſtionibus, & contra quęſtiones docēs primo quęſtionibus, id eſt, inquiſitionibus veritatis per tormēta, ſeu torturam vti poſſe, cum a maioribus ſint inſtitutę: deinde non ſemper, neq; omni criminatione vtendum eſſe, nam graphice accuſantis, & defendentis partes perſcribit dicens. Nos dicemus à quæſtionibus, id eſt, inquiſitionibus factis per torturam, cum demonſtrantibus maiores noſtros. i. progenitores, & qui nos in reip. adminiſtratione antecedſſerunt voluiſſe quæri. i. inquiri, & qōnē fieri, tormentis, & cruciatu, cauſa veri inueniendi. i. vt verū inueniatur, & dicemus eos voluiſſe. homines cogi ſummo dolore, vt dicant. quidqd ſciant, & præterea hæc diſputatio eo confirmatior. id eſt, magis cōfirmata. & ſtabilita, ſi nos trahemus ea quæ dicta erunt. ſ. tortis, & cruciatis, ad ſuſpicionem veriſimilē argumentādo iiſdem viis. i. rationibus omnis coniectura tractantur, id eſt, agitur, & diſputatur, & oportebit, hoc idem facere in teſtimoniis. i. trahere omnia ad veriſimilem ſuſpicionem, iuuando videlicet fidem quam ipſi teſtificando fecerint veriſimili coniectura. Contra qōnes. docet quid defenſor contra quæſtiones faciet dicens. Nos. ſ. defendentes, dicemus contra quæſtiones i. inquiſitiones factas, aut fieri petitas ab aduerſario per tormenta, aut rei, aut ſeruorum eius, hoc modo. ſ. ſequenti. Primum ſupp. dicemus maiores noſtros noluiſſe quæſtiones interponi. ſ. ad veri inquiſitionem niſi in certis rebus, de quibus alii cōmentarii ſatis diſputat, & ipſe ſubdens, cum. ſ. ea quæ dicerentur vere poſſent ſciri. i. aperte cognoſci per quæſtionem, & ea quæ pronunciarentur falſo. i. mendaciter in quęſtione. i. in tormēti, poſſent refelli. i. redargui, & reprobari, hoc modo vt. ſ. per quæſtionem ſciatur, in quo loco ſit quid. i. aliquid poſitum, vt ſi illi inueniatur aut res ſublata, aut inſtrumētum ſedis. tunc cōfeſſioni credatur, & ſi quid eſſet ſimile, quod poſſit videri, aut percipi aliquo ſigno ſimili. Deinde ſupp. dicemus non oportere credi dolori. i. conceſſioni factæ per dolorē, & cruciatum, quia alius ſit in dolore. ſ. deferendo recentior, & ita firmior alio. i. quam alius, & quod alius ſit ingenioſior ad cōminiſcendum. i. fingendum animo, & excogitandū aliquid quo euadat, quod deniq; is qui eſt in tormentis & quæſtione, poſſi ſcire. ſ. certo, aut ſuſpicari quid quæſitor. i. faciens quæſtionē velit audire, quod cum. i. poſtquā dixerit, intelligat finē dolorum futurum ſibi. Hæc diſputatio. ſ. cōtra quæſtiones, cōprobabitur. i. probabilior fiet, ſi refellemus argumētatione probabili ea quæ dicta erunt in quæſtionibus. Idq; id eſt & id, & oportebit facere id. ſ. refellere quæ in quæſtione dicta erunt argumētatione ne probabili partibus coniecturæ, quas expoſuimus ante. i. quas prius docuimus ad veriſimilitudinem faciendam ſeruandas. [Ab argumenṫs) Proſequitur locum communem ab argumenti dicens. Conuenit dicere ab argumentis & ſignis, & ceteris locis quibus ſuſpicio augetur, hoc modo, hoc eſt dicemus ſic. Cum multa argumenta. i. media ad probandū, & ſigna videlicet euidentia, quę conſentiant inter ſe. i. quæ nullam diſcrepantiam habeat. concurrant. ſ. ad approbationem, oportet rem videri. i. apparere perſpicuā. t. ita claram, & euidētē, vt veritas quaſi per medium eius videri poſſit, nō ſuſpicioſam. i. de qua tantum coniectura, aut ſuſpicio dicatur haberi. Item ſupple dicemus oportere plus credi ſignis, & argumentis quam teſtibus, enim pro quia, dicemus ſupp. hæc. ſ. argumēta ſigna, & exponi. i. obiici conſpectui, & declarari eo modo quo modo geſta ſunt reuera, teſtes aūt poſſe corrūpi, vel precio ſi ſint auari, vel gratia. ſ. ſint affines. aut cōſanguinei, aut familiares, vel metu, ſi pars aduerſa ſit potēs aut cōſcia criminis, vel ſimultate. i. occulto odio, & latente inuidia alterius partis. Et nos dicemus cōtra argumēta & ſigna, & ceteras ſuſpiciones, hoc modo. Si demōſtrabimus nullā rē eſſe quām quiuis. i. quilibet nō poſſit criminari. inculpare ſuſpicionibus. i. ꝑ ſuſpiciones. Deinde. i. poſt generalem extenuationem, extenuabimus vnamquanq. ſuſpicionem, & dabimus operam. i. adnitemur, vt oſtēdamus eam. ſ. ſuſpicionē, quæ ab aduerſario allata ſint, nihilo. i. in nullo conuenire. i. conuenientec afferri magis, tn. i. contra nos, quam in quempiam. i. quemlibet, aut quemcunq; alium, & ſup. dicemus, coniecturam, & ſuſpicionē habere ſatis firmamenti. i. corroboramenti ad perſuadendū ſine teſtibus. i. cū nulli adſint teſtes, eſſe facinus indignum. i. bona rep. aut bonis iudicibus. aut indignandum, & deteſtandū ac improbādū, cum ſuſpiciones. & ſigna atq; id genus argumenta multis modis fallant nihilq. ſit indignius quam innocetes damnari. A rumoribus. Declarat locum communē à rumoribus, & cōtra rumores dicens. Nos dicemus à rumoribus. i. ſumendo locum, & ſedem argumenti noſtri à rumoribus, ſi negabimus famā ſolere naſci. i. oriri, temere. i. abſque cauſa quin ſubſit aliquid. ſ. tere vnde vt ſolet dici. Quod cōmunis fama diuulgat nō omnino deperditur. Et iam dicemus à rumoribus ſi dicemus non fuiſſe cauſam. ſ. aliq. quare quiſpiam confingeret, & cōminiſceretur

talem

talem.ſ.de aliquo infamiam, & præterea ſi.i.tñ ſi ceteri.ſ.rumores ſoleant eſſe ſalſi.i.deceptorii, & nõ veri, nos argumẽtabimur hunc eſſe verũ. E contrario nõ dicemus contra rumores, primũ ſi docebimus.ſ.rationibus multos rumores eſſe falſos, & vtemur exẽplis de quibus fama fuerit falſa, & dicemus aut inimicos nños, aut homines maliuolos, & maledictos, nã .i.per naturã confinxiſſe.ſ.talẽ rumorem, & aut afferemus in aduerſarios aliquã fabulam fictam.ſ.à nobis quam dicemus eſſe omnibus in ore, aut proferemus, verũ rumorem qui afferat illis.ſ.aduerſariis noſtris aliquid turpitudinis, & tñ dicemus nos non habere fidem ei rumori, ideo ꝙ quiuis homo poſſit proferre, quemuis rumorẽ turpem.i.diffamatorium, de quolibet.ſ.homine, & poſſit diſſipare.i.ſpargere fabulam confictã. Verum tñ ſi rumor videbitur eſſe vehementer probabilis nos poterimus abrogare.i.auferre famę fidem.i.credulitatẽ, argumentando.i.per argumentationem noſtram. Deinde epilogo, concludens hunc tractatũ dicit. Eo ꝙ conſtitutio coniecturalis eſt difficillima tractaru.i.ad tractandũ: & eſt tractanda ſępiſſime in veris cauſis: eo inquã.i.propterea perſcrutati ſumus.i. inquiſiuimus diligentius.i.multũ diligenter, aut eo.i.tanto diligentius quo difficilior eſt. omnes partes eius ita vt ſupple cõſtitutio coniecturalis ne quidẽ vlla.i.non ẽt minima titubatione.i.vacillatione impediretur, aut ſi eſt legendũ impediremur ordo eſt. ita vt nos ne ulla quidẽ titubatione impediremur, ſi accommodaſſemus aſſiduitatem excitationis ad hanc præceptionem. Nunc tranſeamus ad partẽ conſtitutionis legitimæ.

CONSTITVTIONIS LEGITIMAE PARTES.

CVm voluntas ſcriptoris cum ſcripto diſſidere videbitur, ſi a ſcripto dicemus, his locis vtemur ſecundũ narrationẽ: Primũ ſcriptoris collaudatione: Deinde ſcripti recitatione: Deinde percũctatione, ſcirent ne aduerſarij id ſcriptũ in lege, aut in teſtamento, aut in ſtipulatione, aut in quolibet ſcripto, qđ ad eandẽ rem pertineat. Deinde collatione quid ſcriptũ ſit, quid aduerſarii ſe feciſſe dicant, quid iudicẽ ſequi cõueniat, vtrũ id quod diligenter perſcriptũ ſit, an id qđ acute ſit excogitatum. Deinde ea ſententia, quæ ab aduerſariis ſit excogitata, & ſcripto attributa, contemnetur, & infirmabitur. Deinde quæretur, quid ei obfuerit, ſi id voluiſſet ſcribere, vt non potuerit pſcribere. Deinde à nobis ſẽtẽtia reperietur, & cauſa pferetur, quare id ſcriptor ſenſerit qđ perſcripſit: & demõſtrabitur, ſcriptũ illud eſſe dilucide, brẽ, commode, pfecte, certe cũ rõne. Deinde exẽpla proferẽtur, quæ res, cũ ab aduerſarijs ſẽtẽtia, & volũtas afferretur, a ſcripto potius iudicatæ ſint. Deinde oſtẽdetur, ꝙ piculoſum ſit a ſcripto recedere. Locus cõmunis eſt cõtra eũ, qui cũ fateatur ſe cõtra id, qđ legibus ſancitũ eſt, aut teſtamento perſcriptũ ſit feciſſe: tñ facti quærat defenſionẽ. A ſententia ſit dicemus, Primũ laudabimus ſcriptoris cõmoditatem atq; breuitatẽ, ꝙ tantũ ſcripſerit, quod neceſſe fuerit; illud, qđ ſine ſcripto intelligi potuerit, nõ neceſſario ſcribendũ putarit. Deinde dicemus calumniatoris eſſe officiũ, verba, & literas ſequi, negligere voluntatẽ. Deinde id, qđ ſcriptũ ſit, aut nõ poſſe fieri, aut nõ lege, nõ more nõ natura, non æquo, & bono poſſe fieri: quæ oĩa ſcriptorẽ voluiſſe quã rectiſsime fieri, nemo dubitet: at ea, quæ a nobis facta ſint, iuſtiſsime facta. Deinde contrariã ſententiã aut nullã eſſe, aut ſtultam, aut iniuſtã, aut non poſſe fieri, aut nõ cõſtare cũ ſuperioribus, & inferioribus ſentẽtijs, aut cũ iure cõmuni, aut cũ alijs legibus cõmunibus, aut cũ rebus iudicatis diſſentire. Deinde exẽplorũ à voluntate, & cõtra ſcriptum iudicatorũ enumeratione vtemur. Deinde legũ, & ſtipulationũ breuiter exſcriptarũ, in quibus intelligatur ſcriptorum voluntas. Locus cõmunis contra eũ, qui ſcriptum recitet, & ſcriptoris voluntatẽ non interpretetur.

CAPIDVRVS.

CVM voluntas ſcriptoris cũ ſcripto diſſidere videbitur) Legitimam conſtitutionem in primo libro ita diuiſit, vt ſex ei tribuerit partes. quarum prima ſcriptum fuit, & ſententia. In hac igitur quibus vti poſſimus argumẽtis docet, deinceps in ordine cetera expoliturus. Hoc ergo dicit, cum voluntas ſcriptoris cum ſcripto non conuenire videbitur, ſi ſcriptum defendamus, aliis, alus. ſi ſententiam, vti debere videmur locis. [Secundum narrationem) Pro vt popoſcerit narratio. [His locis vtemur) Ex quibus pro ſcripto argumentationes eliciemus. Primum ſcriptoris collaudatione verba defendat, vt dicat ſcriptori neque ingenium, neque operam, neque vllam facultatem defuiſſe, quo minus aperte poſſet perſcribere id, quod cogitaret. non fuiſſe ei graue aut difficile eam cauſam excipere, quam aduerſarii proferant, ſi quidquam excipiendum putaſſet. conſueſſe eos qui lege ſcribant, exceptionibus vti. deinde vt leges recitentur, cum exceptionibus ſcriptæ, vt apud eundem legiſlatorem, num ſit aliqua exceptio. [Scriptores collaudatione) Laus eſt, quam ob bene geſta promeremur, laudatio vero, quæ verbis habetur alicuius. eſt tamen aliquando, vbi laus pro laudatione ponatur. [Deinde ſcripti recitatione) Quo vehementius, & ſignificantius quidquid interpretaturus eſt, dicere videatur. [Deinde per cunctatione, ſcirent, ne aduerſarii id ſcriptum fuiſſe, in lege aut teſtamento, aut ſtipulatione, aut quolibet ſcripto, quod ad eam rem pertinebit) Deinde qui ſcriptum, inquit, defendet, percunctabitur, nunquid aduerſarii eam quam proferant ſententiam, quæ nuſquam ſcripta apparet in lege, legerint, aut teſtamento, aut ſtipulatione, aut in alio quocunque ſcripto, quod ad id negotium iudiciumq; attineat. [Percunctatione) Et per contantum, inquit Donatus in Hecyra. & percunctatum ſcribitur. ſi percontatum a conto dicitur, quo nautæ innituntur ad loca nauibus opportuna. ſi vero percunctatum, ab eo quod a cunctis perquiratur, dicitur. Nonius Marcellus autem de doctorum virorum indagine: Percontari, inquit, diligenter inquirere. Et eſt proprietas verbi, quod vada in fluminibus contis exquirant nautæ. Nec me præterit, ineruditos quoſdam grammatiſtas hæc differre inter ſe voluiſſe, cum per o, ante t, & cum u, ante ct. ſcriberetur, ſed nihil mihi cum illis. plana ſunt. Sciſcitur, rogo interrogo, percunctor, ſed ex his alia inter ſe nonnihil, alia nihil prorſus differre videntur. Nam rogo, interrogo, & ſciſcitor, inter ſe nihil differunt niſi dicamus ſciſcitari eſſe, vt ſciamus idem ſæpe potius exquirere quam interrogare. rogare verba nulla vel pauca anteceſſiſſe ſignificat, vt Plautus in Curculione, Rogant ſerui quo eam, dico me ire quo ſaturi ſolent. interrogo autẽ inter multa verba, ſciſcitor, & exquiro, vt apud Iuue. Bene habet, nil plus interrogo, puſilla tamen hæc differentia eſt. Maior autem eſt multo inter percunctor, & interrogo differentia, vel quã voluit Quint. vt interrogare nos dicat ſciendi aliquid cauſa, & percunctari, arguendi. Quid enim tam commune, inquit quam interrogare, vel percunctari? nam vtroque vtimur indifferenter, quorum cum alterum noſcendi, alterũ, arguẽdi gratia videtur adhiberi. Velut Auguſtinus in lib. quem de doctrina Chriſtiana inſcripſit qui ita reliquit: Inter percunctationem, & interrogationem hoc veteres intereſſe dixerunt, quòd ad percunctationẽ multa reſponderi poſſunt, ad interrogationẽ vero aut nõ, aut etiam pronunciabitur. Ergo ita vt poſt percunctationem, qua dicimus, quis accuſabit aduerſus electos dei? illud quod ſequitur ſono interrogantis enuncietur: Deus qui iuſtificat? vt tacite reſpondeatur. non, & iterum percunctamur, quis eſt qui cõdẽnat? rurſuſque interrogemus, Chriſtus Ieſus qui mortuus eſt? magis adhuc qui reſurrexit? qui eſt in dextra Dei? qui interpellat pro nobis? vt vbique tacite reſpondeatur, non. Aut cũ dicit Cicer. Deinde percunctatione ſcirent, ne aduerſarii ea ſignifica

tio, q̃ voluit in percunctor verbo eſſe Quintilianus, hic magis conuenit. eſt tamen inuenıri, vbı percunctor ad rerum attineat cognitorem. Horat.

Inter cuncta leges, & percunctabere doctos.

[Deinde collatione quid ſcriptum ſit) Id eſt, ſi aduerſarii ſcriptum aliquod proferent, cōferatur, hoc eſt, comparetur illud & de quo cōtrouerſia eſt. [Quid aduerſarıı ſe feciſſe dicāt, Sub audiendum, percunctemur, hoc eſt poſteaquā ſi protulerunt ſcriptum viderimus, exquiramus nū quid quod ſe feciſſe fatentur aduerſarıı, eo ſcripto tollatur quod eſſe poterit, vt minime fiat. [Quid iudices ſequi conueniat. verum id quod diligenter præſcriptum ſit, an id quod accurate ſit excogitatum) Hoc dicit, qui defendit ſcriptum, quod ſeueritate, inquiet, ſcriptum eſt à conditore legis, non oportet aliter quàm ſcriptum ſit interpretari. quod ſi accipiatur, nihil aliud erit quàm legem tollere. Nihil.n. attinere dicat, cauſam ex lege conſiderare. quippe quæ in lege ſcripta non ſit, ſi prout libuerit quiſque interpretabitur. quare iudices, ſicut ſcriptum eſt, iudicare debere. [Quę ſit ſcripto attributa) Prout libido tulerit, non vt nos interpretabimur. [Aut non potuerit ſcribi) Quod contra fas iuſtum, & æquum eſſet. Amentiam enim eſſe, ſi eius qui peccarit potius quam legis ipſius verba cognoſcentur. [Scriptum illud eſſe dilucide) Aperte. [Breuiter) Non pluribus quā conueniret. [Commode) Vt vtilitatē communem omnium ſpectauerit. [Perfecte) Cui in ea ſentētia nihil admodum deeſſet. [Cum ratione) Certa, nō vt quiſque, pro ut libido tulerit, poſſit interpretari. [Deinde exempla proferentur) Subaudiendum earum rerum. [Quæres) Ordo eſt, quæ ab ſcripto potius iudicatę ſunt. [Cum ab aduerſariis ſententia redderetur & voluntas afferetur. Senſu eſt, eadem quæ aduerſarii, cum ſententiam plerunque non verba ſpectāda eſſe dicerent exempla proferemus, ſed ipſis voluntatem, nobis verba ipſa id dicere videre aſſeremus. [Deinde oſtendetur) Hoc dicit ſi ex ingenio de linquētis inquiet, qui ſcriptum defendit, qui contra lege fecerit excuſatur, non ex lege peccandi cuilibet poteſtas vulgo dabitur. deinde adiıciet, ex ipſis iudicibus iudicādi, & ceteris ciuibus viuendi rationes perturbatum iri, ſi ſemel à legibus receſſum eſt, nam, & iudices neque quid ſequantur habituros, ſi ab eo quod ſcriptum ſit recedāt, neq; quo pacto alios improbare poſſit, quod contra legē iudicarint, & ceteros ciues quid agāt ignoraturos, ex ſuo, quiſque conſilio, & ex ea ratione quę in mentem aut in libidinem venerit, non ex communi præſcripto ciuitatis vnamquamq; rem adminiſtrabit. [Locus communis eſt, contra eū qui quod cum fateatur ſe contra id quod legibus ſancitum aut teſtamēto præſcriptum ſit, feciſſe, tñ facti quęrat defenſionem) Locus eius qui à ſcripto dicet, erit, inquit ipſe in ſecundo de Inuentione, leges ex ſe nō eius qui contra commiſerit, vtilitate ſpectari oportere, & legibus antiquius haberi nihil oportere. Locus hic, inqt, ſcripto cōis erit, vt dicaſ, feciſſe te contra id quod lege ſancitum eſt, & teſtamēto præſcriptū fateris, & tñ facti huiuſmodi quæris defenſionē, at qui cōtra legis ſanctionem præſcriptum ue teſtamēti fecerit, puniendus eſt. igiť delicti pœnā te ſubire oportebit. Itaq; ab hoc loco deducetur argm̃. [Quod legibus ſancitum) Veteres grāmatici vna oēs ſancio verbū ſanxi mittere præteritum, & ſupinum ſanctū, volunt, licet priſcæ linguæ ſecus protuliſſe auctores dicant. Sed mihi pace eruditiſſimorum virorū dicere liceat, cur nō potius ſancini dicemus, & ſancitum? cū Cic. Romanæ eloquentiæ auctor eminentiſſimus ita locutus ſit, ſicut, & multi alii, ut Pōponius ad Trāſeā: Sancierat. inquit, & in paſſiuo Caſſius Seuerus, Lege Sancitū eſt, ait. & Lucretius, quandoquidē ſancitū extat, quin, & ipſi iuriſconſulti ſancitum, appellationem non participiū eſſe voluerūt. quippe qui à ſanguinibus herbis ſanctū fluxiſſe dicāt, quas legati deferētes, ſe ſanctos. i. inuiolabiles eſſe facile oſtēderent. Non ego tamen ſaxi ſanctum dici negauerim, ſed mallē ipſum Ciceronem ſequi. [A ſententia ſi dicemus, primū laudabimus ſcriptoris commoditatem atque breuitatē) Commoditatem ꝙ ita præſcriptis, ſic vt ei vtilitate, & honeſtum iuſtumque eſſe videbatur. [Breuitatem) Vt non plura complexus ſit, quam opus eſſet. [Dicemus deinde calumniatoris eſſe officiū verba, & literas ſequi, negligere voluntates) Dicemus illū non videri nobis habere quid dicat, qui verba, & notas elementorum ſequi malit, & ſententiam nihil pēdere. Leges. n. charas eſſe oportere, non ꝑꝑ literas, quæ tenues, & obſcuræ notę ſint voluntatis, ſe ꝑꝑ earū rerum, quibus deſcribuntur, vtilitatē, & eorū q̃ ſcripſerint ſapientiā, & diligentiam, vt quid ſit lex deſcribat, quo videať in ſentētiis, non in verbis conſiſtere, & iudex is videatur legi obtemperare, qui ſententiā eius, non qui ſcripturā m.

ſequatur. Enim vero ſi voluntas tacitis nobis intelligi poſſit, verbis omnino nō vteremur quia nō pōt, verba reperta ſunt, non quæ impedirēt, ſed quę indicarent, voluntatē. [Deinde id quod ſcriptum ſit, aut nō poſſe fieri) Subaudi aut his rōnibus quæ ſequuntur, aut quibuſcunque aliis. [Non lege) Quod de ea nulla ſit lex. [Non more) Quod id facere moris non ſit. [Non natura) Quod naturæ leges huic repugnent ſniæ. [Non æquo, & bono poſſe fieri) Contra ſcriptum qui dicet, primum eum locum iudicet, per quem æquitas ſuę cauſæ demonſtreť, & oſtēdet quo animo, quo cōſilio, qua cauſa fecerit. Dicit igitur, contra æquum, & bonum factu rū, quicunq; ſecus agent. quæ omnia rectiſſime fieri, & ſanctiſſime à ſcriptore legis, oēs affirmabunt. Aut non poſſe fieri. Si æquū bonumq; velimus inſpicere. [Aut non conſtare) Quippe quod ſententiis illis repugent. Aut eum iure cōi. quo oēs vtuntur populi. [Aut cum aliis legibus) Differunt leges, & iura, quod leges ſunt aut principis, aut liberi populi, quæ à rege condontur, alterius conſenſum non requirunt, quæ ad populū feruntur ſine eius iuſſu ratæ non ſunt. & quoniam rogari. i. interogari populus de his ſolebat, rogationes dictæ. Iura autem magis generalia ſunt. Ius aliud gentium, aliud ciuile dicitur. Ius ciuile dicimus tā leges, quam plebiſcita, ſenatuſconſulta, decreta principium, reſponſa prudentiū, &c. quæ in Topicis ſumus interpretati, quæ ſone leguot cōmunium interpretamenta quædā. [Aut cum rebus) Cuiuſmodi ſunt reſpōſa prudentium. [Et ſtipulationum) Stipulatio per interrogationem ſponſio eſt. Bē exceptarum. Hoc ad vtrunq; refertur. [In quibus intelligatur) vt ſcriptarū. [Voluntatem probemus interpretando, non quod dicant verba, ſpectandum locus cōis) Sēſu eſt, Locus cōis contra eū qui ſcripto innitetur erit, vt dicas eū ſcriptū recitare, & ſcriptoris voluntatem negligere, quod uiq; ſtultum ſit. perinde ac ſi dicas, ſtulte eum agere qui ſcripta cuiuſquā ſuſpiciat, qui ſit ſenſus verborum negligat. In ſecondo autem de inuentione idē. Contra ſcriptum, inquit. leges in cōſilio ſcriptoris, & utilitate cōmon in uerbis cunſiſtere, quod indignum ſit ęquitate literis urgeri, quæ uoluntatem eius qui ſcripſerit defendat.

DEinde dicemus, &c. negligere voluntatem) Quæ ſane voluntas tribus modis cōſideratur. Primo, quādo cum legis ſcripto aut verbis apparet, eā impoſſibile eſſe ſeruari. vt lex eſt: Qui parentes non aluerit, vinciať. certum eſt iuxta hanc legem liberos infantes, aut debiles altere nō poſſe. Secundo conſideratur, cum certū eſt, vel omnibus ex verbis legis intelligi aliud voluiſſe latorem eius, vt qui nocte cū ferro deprehenſus fuerit, vinciatur, annulum ferreum vir ferens noctu inuentus, à magiſtratu cædis alligať. Hic ſane apparet, legiſlatorem de telo, non de annullo intellexiſſe. Poſtremo eū exemplo multarum legū probamus præſentis quoq; legis voluntatem talem, qualem nos defendimus, vt Cic. pro A. Cæcina fecit. OLNꝰ

CVm voluntas, &c.) Pertractat conſtitutionem legitimā, & primo ea quæ ex ſcripto ſumitur dicens. Cū. i. quando voluntas ſcriptoris. i. eius qui aut legē, aut teſtamentum, aut aliquid aliud legitime ſcribendū dictauit, videbitur diſſidere. i. diſconuenire. & diſſentire cum ſcripto. i. cū eo, qđ ſcripta ſonāt, tūc ſup. vtemur his locis ſecundū. i. ſtatim poſt narrationem. ſ. rei pro nobis facientis, primum collaudatione ſcriptoris, vt prudenter, & laudabiliter ſcripſiſſe, & cōſtituiſſe cedeatur, deinde vtemur recitatione ſcripti. ſ. pro nobis facientis. deinde vtemur percūctationes, i. interrogatione inquiſitoria, ne ꝓ an, aduerſarii ſciuerint id. ſ. ꝙ recitamus fuiſſe ſcriptum in lege) quaſi dicamus, ſi ſciuerint non debuiſſe contra legē tantaſſe, ſi neſcierint nunc debere reſiſtere) & fuiſſe ſcriptū, & in teſtamēto, aut in ſtipulatione. i. pactione per mutuū conſenſum interrogantis, & reſpondentis facta, aut in quolibet alio ſcripto quod pertineat ad rem. ſ. quā agimus. Deinde vtemur ſup. collatione. ſ. comparatione, oſtēdentes ſup. quid ſit ſcriptū, & quod aduerſarii dicant ſe feciſſe an. ſ. reſpondeant ſcripto, & quidē conueniat. i. æquum, & conueniēs ſit iudices ſequi verū id qđ ſit perſcriptū. i. perfecte ſcriptum, diligēter. i. cū diligētia, vt dicemus, an ſup. cōueniat eos ſequi id, quod ſit excogitatū acute. i. callide, & vafre ab aduerſariis in callumniā ſcripti. Deinde ſententia. i. interpretatio ſcripti, q̃ ſit excogitata ab adverſariis contenetur, & infirmabiť à nobis. Deinde q̃retur. ſ. à nobis. i. nos quæremus quod obfuerit. i. obſtiterit, & impedimēto, aut nocumēto fuerit ſcribenti ſi voluiſſet perſcribere,. i. cōſumate ſcribere, aut vt alii leguot perſcribere, id eſt ſancire, & ſtatuere, id videlicet ꝙ aduerſarii dictitant adiiciendum fuiſſe, vt mens ſcribentis intelligatur, an ſupple id non potuerit perſcribi? quaſi dicamus ſi ſcriptor, aut dictator ſcripti voluiſſet aliquid adiiciendum,

dum, ipſum id potuiſſe addere, quo circa cũ non addiderit, ſcriptũ vt ſonat intelligendũ cenſuiſſe videtur. Deinde ſentẽtia. ſ. ſcriptoris rei noſtræ accõmodata, reperietur à nobis, & cauſa quare ſcriptor ſcripſerit id qđ ſcripſerit, videlicet ſine limitatiooe, aut reſtrictione per adiectiooe plurium verborũ proferetur à oobis, & illud demooſtrabitur eſſe ſcriptũ dilucide, breuiter, cõmode, & perfecte, cum ratione videlicet approbante ſingulas particulas, vtpote qđ ſcriptũ ſit dilucide, quod breuiter quod cõmode, &c. Deinde exẽpla proferũtur, hoc eſt per exẽpla oſtẽdimus, quę res ſint iudicatæ potius à ſcripto. i. ſecũdũ quod ſcriptũ ſonabat, cum ſententia redderet ab aduerſariis. i. cum aduerſarii aliter interpretarẽtur ipſum, & cũ volũtas ſcribentis afferetur. ſ. ab aduerſarii ſm eorum interpretationem. Deinde oſtendetur quã. i. quantum periculoſum ſit recedere à ſcripto. Quia ſi id peroutteretur nulla lex ſatis firma ſit cũ cuilibet aliquid addi, & aliter ĩterpretari poſſit, & ſup. id oſtẽdere eſt locus cõis. i. ad plurimas cauſa contra cũ qui cũ. i. qoamuis fateatur ſe feciſſe contra id quod ſancitũ eſt legibus, aut quod perſcriptum eſt teſtamento, tñ quærat defenſionẽ facti. i. ſui: ꝑ alia interpretationẽ, aut cauillationem ſcripti. [A ſentẽtia ſic dicemus) Hoc eſt cũ vtemur cõſtitutione legitima à ſentẽtia. i. mente ſcriptoris ad noſtrũ cõmodum intellecta, nos laudabimus primam cõmoditatẽ. i. vtilitatẽ, & opportuoitatẽ ſcriptoris, ꝙ videlicet vtilia, & vtiliter ſcripſerit, atq; laudabimus eius breuitatem, ꝙ. i. quia ſcripſerit tñ. i. dũtaxat, id quod fuerit neceſſe, & ꝙ putarit illud qđ potuerit intelligi ſine ſcripto ooo ſcribendum neceſſario. Deinde dicemus officiũ calumniatoris eſſe ſequi verba, & literas, & negligere voluntatẽ. i. mentem, & ſententiam ſcribentis. Vnde hæc omoia ſunt contra eum qui à ſcripto procedit. Deinde dicemus id, qđ ſcriptum eſt, vt verba ſonant, aut non poſſe fieri lege, id eſt, ſecundũm legem, non maiore, oon natura. i. per oaturam aut dictamen rõois, quæ lex oaturalis eſt, non bono. ſ. cõi, & æquo. i. per fas, & licitum quod omnes æquum ſentiant, quæ omnia ſup. dicemus, ꝙ oemo dubitaret ſcriptorẽ voluiſſe fieri ꝗ rectiſſime. i. maxime recte, & decẽter, ac dicemus ea quæ facta ſunt a nobis eſſe facta iuſtiſſime. Deinde dicemus ſententiã contrariam, aut eſſe nullam. i. oullius momenti, aut valoris, aut potius nullã eſſe. i. falſam, & fictitiam, & ita nihil eſſe, cũ falſum nihil ſit. Bonũ. n. verum, & ens coouertuntur, aut dicemus eam eſſe ſtultam, cum ſit cootra mores, & naturam, aut iniuſtam, cum ſit cõtra ęquitatem, aut dicemus eam non poſſe fieri, aut ooo cooſtare. i. nõ eſſe (vt ouoc dicuot) compoſſibilẽ cum ioterioribus, & ſuperioribus ſententiis. ſ. eiuſdẽ ſcribentis, aut ſi parum ſcripſerit, ita vt io ſcriptis ab eo oihil reperiatur ſentẽtiæ aduerſariorum repugnans dicemus noo conſtare, cum iure cõmuni, aut cum aliis legibus omnibus, aut diſſentire cum iudicatis. i. cum illis, quæ in rem iudicatam tranſierunt, & de quibus iam conſtat iudicium latum, cuius ſimile io re ſimili deceat fieri. Deinde vtemur, ſup. enumeratiooe exemploiom iudicatorom à voluntate. ſ. ſcribentis: vt vero ſimile erat eum voluiſſe, & iudicatorũ contra ſcriptum: deinde ſupp. vtemur breuiter enumeratione legum, & ſtipulationum exceptarum. i. excluſarum a conſecutiooe eius: quod verba ſonarent, in quibus. ſ. legibus, & ſtipulationibus exceptis voluntas, & expoſitio ſcriptoris iotelligitur. Qui ſup. locus eſt locus cõmunis contra eũ qui recitat. i. recitaret velit ſcriptum, & noo interpretetur voluntatem ſcriptoris, ideo aut dicitur locus communis, quia vti exemplis tam cõuenit volenti ſcriptum ſequi quam voluntatem ſcriptoris, vterque eoim pro ſe exempla adducere poteſt.

DE CONTRARIIS LEGIBVS.

CVm duæ leges inter ſe diſcrepãt, videndum eſt primũ, num ꝗ obrogatio aut derogatio ſit. Deinde vtrum leges ita diſſentiãt vt altera iubeat, altera vetet; an ita, vt altera cogat, altera permittat. Infirma. n. erit eius defenſio, q negabit ſe feciſſe, qđ cogeretur, cum altera lex permitteret. plus. n. valet ſanctio permiſsione. Itẽ illa defenſio tenuis eſt, cum oſtendit id factũ eſſe, quod ea lex ſanciat, cui legi obrogatũ, vel derogatũ ſit; id, quod poſteriori lege ſancitũ ſit, eſſe neglectũ. Cũ hæc erunt conſiderata, ſtatim noſtræ legis expoſitione, recitatione, collaudatione vtemur. Deinde cõtrariæ legis enodabimus voluntatem, & eam trahemus ad noſtræ cauſæ commodum. Deinde de iuridiciali abſoluta ſumemus rationem iuris, & quæremus partem iuris, vtrum, eum ea facit: de qua parte poſterius diſſeremus.

CAPIDVRVS.

CVm duæ leges inter ſe diſcrepãt) In 2. de Iouentione. Ex contrariis autem inquit, legibus cootrooerſia naſcitur, cum inter ſe duæ vidẽtur leges, aut plures diſcrepare, hoc modo: Lex eſt, qui tyrannũ occiderit. Olympiatum præmiũ capito, & quam volet ſibi rem à magiſtratu depoſcito, & magiſtratus ei cooceditn. & altera lex. Tyranno occiſo quinque eius proximos cognitione magiſtratus necato. Alexandrum, qui apud Phereos io Theſſalia tyrannidem occuparat, vxor ſua, cui nomen Thebe fuit, oocte cum ſimul cubaret, occidit. hæc filium ſuum qoem ex tyranno habeat, ſibi in premii loco depoſcit. Sunt qui ex lege puerũ necidi dicãt oportere res io iudicio eſt. In hoc genere iidem loci, atqoe eadẽ præcepta conuenienti, ideo quod vterque ſuam legem confirmate, contrariam infirmare debebit. Primum igitur oportet contendere, conſiderando vtra lex ad maiores, hoc eſt ad vtiliores ad honeſtiores, ac magis neceſſarias res pertineat, ex qoo conficitur vt ſi due leges, aut plures, aut qootquoc erũt, cooſeruari oon poſſiot, quia diſcrepent inter ſe, ea maxime cõſeruanda putatur, quæ ad maximas res pertinere videatur. Deinde vtra lex poſterius lata ſit, nã poſtrema quæq; grauiſſima eſt. Deinde, vtra lex iubeat aliquid, vtra permittat. nã id qood imperat neceſſarium, illud quod permittitur, voluntarium eſt. Deinde in vtra lege, ſi noo obtẽperatũ ſit, pœna afficiatur, aut in vtra maiot pœna ſtatuator, nam maxime conſeruaoda eſt ea, quæ diligcotiſſima, & ſancta eſt. Deinde, vtra lex iubeat, vtra vetat, nam ſæpe ea quæ vetat, quaſi exceptiooe corrigere videtor illam, quę iubet. Deinde, vtra lex de genere omni, vtra de parte quadam, vtra cõmuniter in plurimus, vtra in aliquam certam rem ſcripta, promptius ad cauſam accedere videatur, & ad iudicium magis pertinere. Deinde ex lege, vtrum ſtatim fieri oeceſſe ſit, vtrum habeat aliquam morã, & ſuſtentatiooẽ nam id qood ſtatim faciendum ſit, perfici prius oportet, deinde operã dare, vt ſua lex ipſo ſcripto videatur vti. Cootraria autem aut per ambiguum, aut per ratiocinationem, aut per diffinitionem iudicii ſanctius, & firmius quod apertius ſcriptũ ſit id eſſe videatur, deinde ſuæ legi ad ſcriptum, ipſam ſentẽtiã quoq; adiungere, coutrariam legẽ item ad aliam ſententiam tranſducere vt ſi fieri poterit, ne diſcrepare quidẽ videantur inter ſe poſtremo facere, ſi eam facultatẽ dabit, vt ooſtra rõne vtraq; lex conſeruari videatur aduerſariorum ratione altera ſit neceſſario negligenda Locos aũt communes, & quos ipſa cauſa det, videre oportebit, & ex vtilitatis, & ex honeſtatis ampliſſimis partibus ſumere demonſtrantem per amplificationem ad vtrã potius legẽ accedere oporteat. [Videdum eſt primũ, num quę obrogatio aut derogatio ſit) Rogare. precari, rogare inter rogare, rogare, accumulare ſignificat. Vnde rogus, ſtrues oominatur ab hoc cõpoſita, abrogo, & derogo. Derogari, eſt in calũniam, & vituperationem venire. Abrogari, eſt totã penitus legem tolli. Aut ergo derogatur, aut abrogatᷣ, aut aliqua parte cõmutatur. & vertitur. infirma enim erit defenſio. Negabit ſe ideo quod facere cogeretur noo feciſſe, quooiã alia lex permittebat, quo minus ne faceret verendum erat. [Plus. n. valet ſanctio permiſſione) Sanctio. qua facere cogebatᷣ, à ſancio, ſancis, facta coociſione, factum videri põt, ab eo quod eſt ſancitũ ſanctum, inde ſanctio, niſi à ſancio ſanxi, factum eſſe velimus. [Id quod poſteriori) Cum longe præpooi debuerit, qđ primũ abrogatum derogatũ ve fuerat. [Trahemus ad ooſtrę cauſæ cõmodũ) Vt non verba, ſicut noſtri aduerſarii, ſequamur, ſed ſententiã, quæ oobis conferet. [De ioridiciali abſoluta ſumemus rationẽ) Iuridicialis conſtitutiones ſopra ita diuiſimus, vt eius partes aſſumptiuam, & abſolutã faceremus. Ab abſoluta itaq; parte ſumemus pro ſententia adminiculum. vt iure factũ eſſe dicamus, quidquid à oobis factum ſit, & cetera, quæ poſterius in iuridiciali abſoluta applicabuntur.

REcitatione) Noo eſt idẽ qood expoſitio, recitatio, oec etiã ſimplex propoſitio, cum ita pręcedere deberet. Sed recita- LONG.

tionem

tionem intelligo, exemplorum ſubiectionem, aut rerum iudicatarum per legem, & approbatarum enumerationem,

ASCENSIVS.

CVm duæ leges) Proſequitur conſtitutionem legitimam à contrariis legibus de qua quia, & copioſe, & diſerte commentus eſt Franciſcus: ne aut eadem, aut minus commendandam cogar dicere, duntaxat ordinem colligam, hoc modo. Cum, id eſt quando duæ leges diſcrepant inter ſe. quod olim potius quam nunc vſu venit, quia negant in corpore iuris quidquam quod repugnet reperiri, interdum tamen diſcrepantia videtur ſaltem in verbis, & tunc videndum eſt primum, nunquid aut nunqua, id eſt anne aliqua (ſunt qui legant nunque, quod niſi diuiſis vocibus non procedit. Nam nunqua non nunquæ dicimus in nominatiuo ſingulari fœminini generis, & nominatiuo, & accuſatiuo pluribus neutri) abrogatiuo .ſ. totius iuris: aut de rogatio partis eius ſit ſopplecta. Deinde videbitur vtrum leges diſſentiant, ita vt altera iubeat, altera vetet: quæ penitus ſint contrariæ, & eiuſdem ferè vigoris. an ita.ſ. diſſentiant, vt altera cogat.ſ. facere, altera permittat.ſ. facere. & non facere. Enim pro quia, defenſio eius qui negabit ſe feciſſe quod cogeretur, ſcilicet per aliquam legē facere cum altera lex permitteret ſe ſupple facere, aut non facere. Enim pro quia, ſanctio.i. firma conſtitutio, & iuſſio adiecta pœna in tranſgreſſorem, aut non facientem valet plus ꝑmiſſione.i.q̃ lex, quæ ſolū permittit. Item illa defenſio eſt tenuis, cū oſtenditur id factū eſſe quod ea lex ſanciat.i. conſtituat, & iubeat cui legi.ſ. ſanciēdi, ſit abrogatū.ſ. ex toto, vel derogatū.ſ. pro parte. & oſtenditur id eſſe neglectū, quod ſit ſancitū à lege poſteriori.ſ. abrogante aut derogante reſpecto prioris: cū id eſt poſtquam hæc erunt conſiderata, nos vtemur ſtatim expoſitione nr̄æ legi, & recitatione, ac collaudatione eius. Deinde nos enodabimus, id eſt explicabimus voluntatē legis cōtrariæ, & trahemus eā ad cōmodū noſtræ cāæ. Deinde ſumemus rōnē iuris.ſ. dicendi, à iuridiciali.ſ. conſtitutione abſoluta. Et quæremus partē iuris vtrū pars iuris faciat cum ea.ſ. iuridiciali abſoluta, de qua parte (inquit Cicero) nos differemus poſtea, aut vt alii legūt poſterius, id eſt paulo poſt.

DE AMBIGVO.

SI ambiguum eſſe ſcriptum putabitur, quod in duas aut plures ſententias trahi poſsit, hoc modo tractandum eſt. Primum, ſit ne ambiguum, quærendum eſt, Deinde, quo modo ſcriptum eſſet, ſi id, quod aduerſarij interpretantur, ſcriptor fieri voluiſſet, oſtendendum eſt. Deinde id, quod nos interpretemur, & fieri poſſe, & honeſte, recte, lege, more, natura, æquo, & bono fieri poſſe: quod aduerſarij interpretantur, à cōtrario: nec eſſe ambigue ſcriptum, cum intelligatur vera ſententia vera ſit. Sunt qui arbitrentur ad hanc cauſam tractandum vehementer pertinere cognitionem amphibologiarum eam, quæ à dialecticis profertur. nos vero arbitramur, non modo nullo adiumento eſſe, ſed potius maximo impedimento. omnes enim illi amphibologias aucupantur, eas etiam, quæ ex altera parte ſententiam nullam poſſunt interpretari. itaque, & alieni ſermonis moleſti interpellatores, & ſcripti tum odioſi, tum obſcuri interpretes ſunt: & dum caute, & expedite loqui volunt, infantiſsimi reperiuntur. ita dum metuunt in dicendo ne quid ambiguum dicant, nomen ſuū pronunciare non poſſunt. verum horum pueriles opiniones rectiſsimis rationibus, cum volles, refellemus. in præſentia hæc interſerere non alienum fuit, vt huius infantiæ garrulam diſciplinam contemneremus.

SI ambiguum eſſe ſcriptum putabitur. quod in duas aut plures ſnīas trahi poſſit, hoc modo) Vt ſi fieri poterit, demonſtrandum eſt non eſſe ambigue ſcriptum, propterea quod omnes in cōſuetudine ſermonis, ſic vti ſoleant eo verbo vno pluribus ue, in ea ſnīa, in qua is qui dicet accipiendum eſſe demonſtrabit. Deinde quo modo ſcriptum eſt, etſi id quod aduerſarii. Vt pro Cæcina Cicero, cum ſnīam cōtra ſcriptū defendit Non ne ſi verbū, inquit, ſequi volumus, hoc intelligamus neceſſe eſt, eū detrudi, cui manus afferatur? neceſſe eſt inquā, ſi ad verbū rē volumus attingere, neminem ſtatu detruſum, qui non adhibita, vi manu demotus, & actus ꝑceps intelligatur deiectus vero qui p̄t eſſe quiſquam, niſi in inferiorē locū de ſuperiore motus? p̄t pulſus, fugatus eiectus deniq;. Illud vero nullo mō p̄t, deiectus eſſe quiſquam, non mō qui tactus nō ſit, ſed ne æquo quidē, & plano loco. Id quoq; ſuperiore. Cic. exemplo legitimæ cōſtitutionis diuiſione eſſe manifeſtum p̄t. Nam cum Tullius hæres meus, inquit, Terentiæ vxori. Vxori meæ triginta pondo vaſorum argenteorum dato, q̄ volet. Hic enim poterit mulier dicere. nihil attinuiſſe aſcribi quæ volet, ſi hæredis voluntati permitteret. Eo enim adſcripto, nihil ineſſe dubitationis, quin hæres, q̄ ipſe vellet daret. Amentiam igitur fuiſſe, cum heredi vellet cauere id adſcribere, quo non abſcripto, nihil omnibus heredi caueretur. quare ex iſto verbo ſnīa ſcriptoris maxime perſpicitur. Neceſſe ambigue ſcriptum, cū intelligatur vera ſnīa vera ſit) Adiicietur, illud ambiguū video debere, cuius ſnīa an vera ſit dubitatur. hoc aūt, qm̄ ſnīa vera eſſe deprehendatur, non eſſe ambiguū. Poſtremo in 2. de Inuent. ipſe, inquit, ex deliberationis partibus, quid vtilius, & q̄d honeſtius, & illi aſcribendū, & his ad comprobandū, ſit demonſtrandum, & ex his ſi quid amplificationis dabitur, cōibus vtrunq; locis vti oportebit. [Sunt qui arbitrant̄ ad hac cauſam tractandam vehementer pertinere cognitionem amphibologiarū, tā quæ à dialecticis profertur) Sex modis dubium naſci poſſe ſermonem, in primo ἐλέγχων docet Ariſt. Cum pluribus rebus eadem appellatio eſt, quod Græci ὁμώνυμον dicunt, in latinū aūt traſferentes, aliqui æquiuocum nominare nō timuerunt, cum id qđ ab ipſo proprio noīe amphibologia nuncupatur, à noſtris ambiguum incidit. Per compoſitionem, per diuiſionē, per accentum, ꝑ figuram dictionis ambiguū igitur in nominibus eſt, vt Taurus, vtrum.n. brutum ſignifices animal, an viri nomen propriū, an montem, an ſidus, an radicem, incertū eſt. Simile huic eſt Gallus, quo vtrum gentem, an auis nomen, an corporis fortunā, aut fluuiū voces, dubiū videri p̄t. & in nominibus propriis tantum, vt Aiax Telamonius ne an Oilei filius: Et Eurymedon. Agamemnonis ne an Neſtoris auriga, Eurybates, ꝑco r.e. Vlyſſis an Agamemnonis intelligat̄. Verba quoq; quædā diuerſos intellectus hn̄t. vt cerno, vtrum video an certo ſignificet. In verborum diuerſorū diuerſis tēporibus, vt putes, an à puteo ſecunda p̄ſentis indicatiui ꝑſona ſit, vel ſubiunctiui modi, à puto deflexa, p̄t dubitari, niſi qđ alterum primā producit, alterum eandē corripit. In omnium quoq; caſibus eadē ſolet eſſe dr̄a. Velut Cato, an vltimam hēat cōnem, hoc eſt ſit nomen viri proprium, an eandē producat, vt ſi datiuus, vel ablatiuus. Et ſimiliter deſinentibus caſibus diuerſis tn̄, vt ſi dicas, flentes illos vidimus. Eadē rurſus differentia inter noīa, & verba quoq; plerunq; eſt, vt lege, ſit ne imperatiui modi à lego in flexu, an ab eo quod eſt lex, caſus ablatiuus, quantitate diſcernitur. Sunt quæ ſola ſignificatione diſcernant̄, vt armis. datiuus.n. ne ſit, vel ablatiuus ab eo quod eſt, armos armi, an ab eo quod arma dicimus. diſcerni non poterit, niſi ab eo qđ ſequit̄ aut antecedit. Eſt vbi aliqd, vtra magis duarum appellationum vocetur, incertum eſt velut apud iuriſconſultos, q̄ pro Muræna Cic. ipſe poſuit, inquiens, Iā illud mihi quidē mirum videri ſolet. Vt homines ingenioſos, per tot annos etiam nunc ſtatuere non potuiſſe, vtrum diem tertium an perendinum iudicem an arbitrum, rem an litem dici oporteret. Naſcitur ab integritate, & compoſito verbo aliquando dubium, vt ſi dicas, ingenua hodie in foro ea cecidit mulier. Nam ab eo quod eſt ingenuus ingenua, & ab eo quod eſt genu adiecta præpoſitione, in intelligi poterit. & apud Græcos αὐλητρὶς ſi ſit vnum verbum, tibicinam, ſin duo, αὐλῇ aulam, & τρὶς ter ſignificat. Quæri igitur poteſt, ſi dicatur αὐλητρὶς concidiſſe, vtrum debeat publicari aula quæ ter cecidit. an tibicina dēat publicari. hæc, & ſimilia ſunt quæ ſub eadem appellatione eſ-

ſe videntur. Quę autem proprio nomioe amphibologia nominatur i eiſdē caſibus fieri ſolet. vt, Dico te Aeacida Romanos vincere poſſe. & Audiui Lacheterem percuſſiſſe Demeā. & illud, quidam teſtamēto iuſſit poni ſtatuam aureā haſtam tenentē. Quæri poteſt, an ſtatua haſtā tenens aurea eſſe debeat, an haſta eſſe aurea in ſtatua. & in pro oomine poſſeſſiuo tertię perſonę ſui, cum à tertia in tertiam fieri perſonā tetrauſitio videtur, in dobium venit poſſeſſio, ad quem potius eorū pertineat: vt, rogat Cic. Varronē, vt ſuum erudiat filiū, & obſecrat Pompeius Cæſ. ne ſuo noceat filio. Ambiguū enim eſt, cuius filio, Cæſaris ne ao Pompeii. & quę Quint annotauit. Heres meus dare illi damnatus eſto omnia ſua. in quod genus incidit Cic. in Bruto, loquens de C. Fannio Is ſocero inſtituto, quē quia coopratus in augutum collegium non erat, noo admodū diligat, pręſertim cū ille quidē Scæuolam ſibi minorem natu generū pręſuliſſet. oam ſibi, vt ipſe inquit Quintil. ad ſocerū referri, & ad Fannium poteſt. At ſi dixiſſe, cum ille quidē quintom Scęuolā illi, vel ei, vel ipſi, de Fannio vtiq; locurus intelligeret. Solet illud eſſe ambiguū. eū poſſeſſio, quę pluribus accōmodari. pōt, abſolute profertur, quare illud. Perdet Crœſus Halyn trāſgreſſus maxima regna. In ablatiuo ēt naturalis quędā inuenit amphibologia: vt, Cęlo decurrit aperto. vtrum per apertū cęlū, an cum apertum eſſet. Per cōpoſitionem vero, & diuiſionē, velut ſi dicas, Ariſt. inquit, quenq̄ ſedentē ambulare, & ſcribentē nō ſcribere. nā ſi ea ſimul poſita intelligas, id fieri impoſſibile, ſin aūt per ſe, id poſſe fieri manifeſtum eſt, nam, & is q ſedet, pōt ambulare ſi velit, & qui ſcribit, non ſcribere. Et illud, quinquaginta virorum centum occidit diuus Achille, dubium. n. eſt, an ex quinquagiota viris dicatur centum Achilles, occidiſſe, quod factu impoſſibile eſſe quiſque videt, aut ex cētū viris quinquaginta occidiſſe, quod verum eſſe potuit. Reſpiratione igitur ſuſpendenda eſt omnes oratio, quoties per compoſitionem diuiſionemve dubia intercidit oratio, ſicut, & illo Virgiliano, de Troilo.

Fertur equis, curruq; heret reſupinus inani,
Lora tenens tamen: huic ceruixq; comæq; trahuntur.
Per terram.

Hic enim vtrum quod teneat tantum lora, an qoamuis teneat ceruix, & comæ tamen trahantur per terram, quæri poteſt. Accentuū amphibologia à Dialecticis, vt Ariſt. inquit, exploſa eſt. vt ſi dicas, falſo hic ſe verba dediſſe autumat, videri ambiguom poteſt, vtrum falſo homini dediſſe verba, an autumet falſo. itaq; accentu diſtingui poterit. nam ſi ſit nomen, acuetur io prima, ſin aduerbium, in vltimo circunflectetur. Per figuram dictionis dubitatio oriri poterit, velut immotato genere. vt, Præneſte ſub ipſa Strauit: Scelus eſt quem hic laudat. nam, & ſub ipſa videt ad aliud aliquid quam ad Præneſte quod generis eſt neutri referendum. Licet Seruius ex Pręneſtis fœminino etiam genere dici crediderit. & quem referre aliud quam ſcelus videtur, cum genere diſcrepent. Idem de ceteris mutatioonibus iotelligendum, quæ aot numerorum, aut temporum, vel quibuſcunque aliis varietatibus lectionem reddās ambiguam, quam ambiguo colligi ſermone diximus. (Cognitionem amphibologiarum) Idem. n. eſt amphibologia, quòd ambiguus ſermo. i. qui vtroque verſus vel multis modis accipi poteſt. (Ea quæ à dialecticis profertur) De quibus quātum Ariſtoteles tractauit, diximus. (A dialecticis) Dialecticem in latinum vertentes, artem diſſerendi nominaoerunt. (Sed maxime potius impedimento) Quod nullus ioſcripto vllo eis vtat, dialectici autem eas ideo ponant, qood eos cū quibus diſputemus, plerunque inuolutę orationes, quas oobis arguēdi cauſa cooſiximus, fallant. (Amphibologias aucupantur) Sermones enquirunt dedita opera ambiguos. Traoſlatio ab iis, qui in inſidiis auiculas captant, ab auibus, & capio. fictū verbū. (Eas etiam quæ parte) Eas, inquit, amphibologias ſibi aliquando cōfinxerant, quæ parte altera ſignificent, altera quidquā ſignificare non queant, hoc eſt, vt verus aliquis ſenſus elici oō poſſit velut, nil. n. prohibet eodem vt nos exemplo, illud quo vſi ſupra ſumus, quinquagiota virorū cētū Achilles occidit. (Alieni ſermonis) Cū amphibologias inueneriot, eas in aliena ſcripta afferūt, vt eo modo velint interpretari. (Moleſti interpellatores). i. interruptores. Interpello, ab interpolo diſtat, quod interpellare ſit, ioterrumpere, & ſeſe ingerere vbi nō opus ſit. vt apud Plautū in Amphitryone, Ne interpella. Interpollare eſt interpouere, ad nouam formam auertere fingere. Marcus Tullius in Verrem actione ſecunda: Aliquid demendo, mutando interpolando. Et eſt tractū ab arte fullonica, quæ poliēdo diligentei vetera quęq;, quaſi in nouam ſpeciē mutat. Proinde dubium videri pōt, interpellatores ne, an interpolatores legendū ſit. (Et ſcripti cuiuſcunque) Siue legis, ſiue teſtamēti, ſiue cuiuſuis alterius rei. (Tum obſcuri interpretes) Quod quæ longiſſime veniunt, ad ſcriptū poſcant. (Tum odioſi) Quod quæ neceſſaria nō ſunt, conquirant. (Et dū caute) Vt ſingula penſitare videantur. (Ex expedite) Vt quidquam inuolutum. (Infantiſſimi reperiuntur) Qui nullo modo loqui ſcire videātur. quod ſæpiſſime illis accidit, qoi in ſingulis volūt verbis immorati. (Nomen ſuum pronuuciare oon poſſunt) Quod cum aliqua de cauſa poſitū videri poteſt, aliter tamen inter loquendum accipi poſſe videatur quale apud Martialem illud:

Sextæ filia Clinici Labulla,
Deſerto ſequeris Clitum marito,
Et donas, & amas, ἔχεις ἃ τοτος. & rurſum illud,
Digna tuo cur ſis, indignaq; nomine dicam:
Frigida es, & nigra es: non es, & es Chione.

Aot certe nomen ſuum pronunciare nō poſſunt, quādo, & alii eo fuere uou appellati. & ne dubium ſit an præter ſequendā alium dicant, eū ambigoum ſit oomē, vt ſupra diximus, quod multis ſimili appellatione imponit. vt Cato Cenſorius, Cato Porcius, Cato Vectius, & Cornelius Cato, malint ſilere, quam oomen ſuum pronunciare. (Hoc interdicere) Vt dum de ambiguo diſputamus, non ſuit alienū ioſerere. (Huius iofantię) eloeutionis inſcitiæ. qđ qui de his minutiſſimis diſputant, tan pene oeſciant. (Garrulā diſciplinam) Sermoeē inanem, quę dum omnia dicere videri vult nihil dicit. Saoe γαρύειν Græci dicuot, vt Pindarus in primo Olympion hymno. εἰ δ᾽ ἄεθλα γαρύεν ἔλδεαι φίλον ἦτορ. Ab hoc, verſo y, in u, Latini garrulum deduxerunt.

LONG. Svnt qui arbitrantur) Coofutat qoorundam opinioocm, qui ambiguitatē verborum ediſcendam præcipiebant, ſed eam quę a dialecticis profertur, hoc eſt, ſuperſtirioſe curioſis, & cauillationibos, ſecus autem iudicandum de proprietate, & differentia vocum, quæ à grammaticis docetur.

A S C. Si ambiguum) Proſequitur tertium membrum conſtitutionis legitimæ quod ambiguum vocat dicens. Si ſcriptum ſiue publicum, ſiue priuatum dummodo autenticum ſit, de quo cōtrouerſia agitur, putabit eſſe ambiguum, vtpote quod poſſit trahi in duas, aut in plures ſententias, ipſum ſup. eſt tractandū. i. in litigando exercendū hoc modo. Quærendum. i. inquirendum eſt primū, oe pro an ſit ambiguum. i. eſt dubiū, & incertum, deinde quęrendū eſt quando. i. quo tēpore ſcriptom eſt. (Sunt qui legant quomodo ſcriptū eſt, ſed minus ꝓcedit, quia ſi ambiguum, eſt certum eſt ꝙ ambigue ſcriptū eſt, verum ſenſus eſt, ꝙ ioquirere oporteat, quo tempore ſcriptum eſt, quia ſæpe ex tempore cognoſcitur animus, ſeu voluntas ſcribentis, vt ſi quo tempore iratus fuerit in filium ſcripſerit. Vxor filio meo perdito dato quæ volet. certum erit ꝙ quæ vxor volet, non quæ filius intelligetur. Sin vxori iratus ſit teſtans ſic. Filius matri licet male de me merito dato quæ volet, intelligetur de voluntate filii, & ita in conſimilibus) Eſt, oſtendendum eſt ſi ſcriptor voluiſſet fieri. i. vtrum veriſimile ſit eū voluiſſe fieri. i. quod aduerſarij interpretantur. ſ. eum voluiſſe. Deinde oſtendendū eſt, id quod nos ioterpretamor: &. id eſt ſimul potuiſſe fieri, honeſte, id eſt ſalua honeſtate, recte, id eſt ſalua iuſtitia, more, ideſt iuxta conſuetudinem laudabilem, lege, id eſt ſecundum legem ſcriptam, natura, id eſt ſecundum legem oaturalem bono. & æquo. i. ex homana æqoitate. E contrario hoc eſt oſtendendum eſt, id quod aduerſarij interpretantur. ſ. de ſcripto ambiguo non fieri poſſe. aut ooo honeſte, nec recte, nec more lege, natura, bono, & æquo. Nec. i. & nō, & oſtendetur non eſſe ambigue ſcriptū cum intelligatur vtra, id eſt, quæ duarum ſit vera Suot. (nonnulli qui arbitrantor eam cognitionem amphibologiarum quæ profertur à dialecticis (vt in libris elenchorum) pertinere vehemeoter ad hanc cauſam tractandam. ſ. ex ambiguo ortam, nos autem arbitramur eam cognitioocm non modo non eſſe adiumento, ſed potius maximo detrimento. Cauſam paradoxi affert. Enim pro quia, omnes illi dialectici aucupantur. i. captant, & iactantur eam eas amphibologias, quæ nullam ſententiam poſſunt interpretari. i. ioterpretando aſſignare ex altera parte. hoc eſt, dialectici cauilloſi etiam minime dubia, & ſimpliciter dicta cauillantur, & confuſi ſuis griphis, & argumentatiooibus inſolubilibus, aot communibus, aut alioqui captioſis, omnibus præter rem obſtrepunt. Vnde addit. Itaque dialectici ſunt: &. id eſt ſimul. moleſti interpellatores ſermonis alieni quia neminem ſinunt perorare, ſed obſtrepunt ad quolibet etiā bene dictū, & ſunt interpretes. i. expoſitores ſcripti ſui. tum. id eſt pariter odioſi. i. moleſti, & digni. qui odio habeaotur, cum ſic ſcribant, vt iotelligi nolint, tum. i. pariter obſcuri, & dum volunt

tant loqui cautę, & expedite, tunc ſup. reperiunt infantiſſimi.i. mutiſſimi, hoc eſt minime, quod ad rem faciat dicentes. Infans enim à non fando dicitur. Itaq; dum dialectici metuunt ne dicant quid.i. aliquid ambiguum. non poſſunt pronunciare nomē ſuum, quia verent ambiguę loqui, aut capi ab inſtructo ſimilibus griphis. Quocirca nocet futuro oratori argutiis dialecticis nimis imbutum eſſe, multo tñ magis noſtro tēpore. quo pene ad ſuppoſitiones, & terminos ars ipſa de ſe optima redacta eſt. Verũ, inquit Cic. nos refellemus.i. improbabimus pueriles opiniones horũ, ſ. qui dialecticã neceſſariã putant ad oratoriam, rationibus rectiſſimis: cum.i. qñ voles ò Herenni, ſed ſup. non fuit alienum.i. impertinens ad inſtitutum noſtrum: in preſentiarũ.i. hoc loco, & tempore, interdicere.i. inter cetera dicere, hoc quaſi trãſeunt potius quam ſic interdicere. ſ. tibi: hoc, ſcilicet errore, vt cõtemneremus diſciplinã garrulam.i. verboſam, ſi verba, attenderimus huius infamię.i. mutitatis, & carentiæ loquelæ ſi ad res, aut rerum pondera reſpexerimus. cum tales ſibi leges dialectici effinxerint, vt ne nomen quidem ſuum ſine formidine reprehenſionis audeant pronũciare.

DE DEFINITIONE.

CVM definitione vtemur, primũ afferemus breuem vocabuli definitionem, hoc modo: Maieſtatē is minuit, qui ea tollit, ex quibus rebus ciuitatis amplitudo conſtat: quæ ſunt ea, quæ capiũt ſuffragia populi, & magiſtratus conſilia. nempe igitẽ tu, & populum ſuffragio, & magiſtratum conſilio priuaſti, cum pontes diſturbaſti. Item ex contrario: Maieſtatem is minuit, qui amplitudinē ciuitatis detrimento afficit. ego nõ affeci, ſed prohibui detrimento. ærarium enim conſeruaui, libidini malorum reſtiti, maieſtatem omnem interire non paſſus ſum. Primum igitur vocabuli ſentẽtia breuiter, & ad vtilitatem accõmodatam cauſæ deſcribetur. Deinde factum noſtrum cum verbi deſcriptione coniungetur. Deinde contrariæ deſcriptionis ratio refelletur, ſi aut falſa erit, aut inutilis, aut turpis, aut iniurioſa. In quoque ex iuris partibus ſumetur de iuridiciali abſoluta; de qua iam loquemur.

CAPIDVRVS.

CVM definitione vtemur) Definitionum genera in Topicis Ciceronis abunde expoſuimus. [Primum afferemus breuem vocabuli definitionē) Primus, inquit, ipſe in ſecundo de Inuentione vbi deffinitiuam tractat conſtitutionem, accuſatoris locus eius nominis, cuius de vi quæritur. breuis, & aperta ex opinione hominum definitio, hoc modo. Maieſtatem minuere eſt, de dignitate, aut amplitudine, aut poteſtate populi, aut eorũ quibus poteſtatē populus dedit, derogare hoc ſit breuiter expoſitum, pluribus verbis eſt, & rationibus confirmandum, & ita eſſe vt deſcripſeris oſtendendũ poſtea ad id, quod definieris, factum eius qui accuſabitur adiungere oportebit, &. ex eo quod oſtenderis eſſe. verbi cauſa, maieſtatē minuiſſe, & hunc totum locum cõmuni loco confirmare, per quē ipſius facti atrocitas, aut indignitas, aut omnino culpa cũ indignatione augeatur. Poſt erit infirmanda aduerſariorum deſcriptio. ea autem infirmabitur ſi falſa demonſtrabitur. hoc ex opinione hominum ſumetur. cum quemadmodum, & quibus in rebus homines in conſuetudine ſcribendi, aut ſermocinandi eo verbo vti ſoleant, conſiderabitur. Item infirmabitur, ſi turpis, aut ſi inutilis eſſe oſtendetur eius deſcriptionis approbatio, & quę incommoda conſecutura ſint. eo conceſſo oſtendetur. id aũt ex honeſtatis, & ex vtilitatis partibus ſumetur, de qbus in deliberationis præceptis exponemus. Et ſi cũ definitione noſtra aduerſariorum definitionē cõferemus, & noſtrã verã, honeſtã, vtilem eſſe demonſtrabimus, illorum contra. Inde poſt paulũ ſubiungit. Locus aũt cõis in eius malitiã, qui non modo rerũ, verum etiam verborũ poteſtatem ſibi arrogare conetur, vt & faciat quod velit. & id, qđ fecerit, quo velit nomine appellet. [Qui ea tollit) Tollit, aufert. [Hæc ſunt ea, quæ capiunt ſuffragia) Ordo eſt, & ſenſus, Quæ, ſubaudiendum ex quibus ciuitatis conſtat amplitudo. ſunt ea ſuffagia.i. fauores, quæ populi capiunt, cum legi promulgandæ aſſentiuntur, aut non aſſentiuntur, vel cum ad dignitatem quem velint pronehunt. [Et conſilia) Magiſtratus, ſubaudiendum eſt, id quo ciuitatis conſtat amplitudo. [Igitur tu, & populũ ſuffragio) Exemplum, qđ in 2. lib. de L. Apuleio Saturnino poſuit tractat. [Populum ſuffragio) Quod cum populum nolis quas velit ipſe leges approbare, ſuo priues ſuffragio. [Et magiſtratum conſilio priuaſti) Qui quam L. Saturninus ſuo cõſilio legem laturus erat in magiſtratu conſtitutus, quippe qui Trib. pl. erat promulgare non ſiuiſti, cum pontes deieceris, ſuo igitur eũ conſilio priuaſti. vt ſi ita texas argumentationem. Quicunque ciuitatis amplitudinem, quæ ex populi ſuffragio magiſtratusq; conſilio conſtat, aufert, is maieſtatem minuit. Atqui tu populũ ſuffragio quippe quod quas volebat leges comprobare nõ permiſiſti, & magiſtratum, cõſilio quod ſcripſerat ne ederet, prohibuiſti, maieſtatē igitur minuiſti. [Item ex cõtrario), i. ab ipſo defenſore cõtradicẽtur. In 2. de Inuent. defenſoris, inquit, primus eſt locus. Item nominis breuis, & apta ex opinione hominũ deſcriptio, hoc modo. Maieſtatem minuere eſt, aliquid de prima cum poteſtatem non habeas adminiſtrare, poſtea ſui facti ab illa definitione ſeparatio Deinde locus communis per quem facti vtilitas, & honeſtas adaugetur deinde ſequitur, aduerſariorũ definitionis reprehenſio. Locus autem erit defenſoris, per quem indignabitur, accuſatorē ſui periculi cauſa non res ſolum conuertere, verumetiam verba cõmutare conari. [Qui amplitudinem ciuitatis detrimento afficit) Qui ciuitatis ſplendorem aliqua ex parte minuit. Differt autem, vt inquit Pæd ab intertrimento detrimentum, quod detrimentum vel vnius partis dici põt, dantis. intertrimentũ vero. ad vtriuſq; partis ſpectat, dantis, & accipientis. Cic. in Verrem, Prætores, niſi decreuerint de hac re minus laborant, ſine vllo intertrimento. Varro autem, Detrimentum, inquit, à detritu, quod ea quæ detrita, minora ſint pretio. ab eadem mẽte intertrimentũ, ab eo qđ duo quæ inter ſe tritt, & diminuta. damnum, à demptione, cum minus re factum eſt, quam quanti conſtat. [Ego non affeci) Ordo eſt, Ego non affeci detrimento, ſed prohibui, ſubaudiendum, detrimentum fieri. [Aerarium enim conſeruaui) Hoc ſupra in 1. lib. expoſitum eſt. [Vocabuli ſententia) Quid ſit maieſtas. [Deinde factum noſtrum) Quod nos fecerimus. [Cũ verbi deſcriptionis) Interpretatione. [Contrariæ) Quæ ab aduerſariis illata ſit. [Si aut falſa erit) Quod aliter vulgo accipiatur, &c. [Aut inutilis) Quod ea expoſitio, nulla in parte vtilitatem præſtet. [Aut turpis) Quæ turpitudinē ciuitati afferat. [Aut iniurioſa) Quod ſi ita accipiatur, de ea multi conqueri poſſint.

ITem ex contrario) Quam vocant *ἀντιθετικὴν* definitionē, qua non tantum crimen negamus, verumetiam commodum aliquod afferimus. LONG.

CVm definitione, &c.) Perſcribit locum à definitione, & docet quomodo eo vtendum ſit. Dicens. Cum.i. quãdo, nos vtemur definitione, nos afferemus primum breuē definitionem.i. deſcriptionem vocabuli, hoc modo. ſ. definientes quid ſit maieſtatem minuere. Maieſtatem is minuit. ſ. magiſtratus, aut principatus Romani, qui tollit.i. aufert ea.i. eas res. ex quibus rebus amplitudo.i. maieſtas, & ampla dignitas, ciuitatis. ſ. Romanæ. (Nam de ea loquitur. Bene tamen non exprimit, vt ad quamlibet poſſit applicari) Conſtat.i. conſtituitur. Hæc. ſ. quibus amplitudo ciuitatis conſtat, ſunt ea, quæ capiunt.i. complectuntur ſuffragia.i. libera vota, & liberas (vt dicunt) voces ad creandos nouos magiſtratus populi. ſ. Romani, & conſilium magiſtratus. ſ. iam creati. Nempe igitur tu ò Cępio priuaſti, &.i. ſimul, populum ſuffragio, quia Saturninũ Tribunum pl creauerat, cuius maieſtatem læſiſti, & auctoritatem minuſti, & magiſtratum, videlicet Saturninum Tribunũ pl. Conſilio. ſ. ſuo, quo ſemiſſibus, & trientibus frumẽtum populo diuidere decreuerat, priuaſti dico tunc cum.i. quando diſturbaſti pontes.i. ſcalas, & gradus quibus aſcendere parabat in ſuggeſtum ad promulgandam legem. Item ex contrario, vel econtrario defenſor Cępionis, aut Cæpio ipſe vtetur definitione ſic. Is minuit maieſtatē, qui efficit detrimento.i. damno, & incommodo amplitudinem ciuitatis. ego non affeci, videlicet, amplitudinem ciuitatis detrimento, ſed prohibui detrimenta. quia ærarium quod tantam largitionem pati nõ poterat conſeruaui. & reſtiti libidini.i. inordinatæ, & pernicioſæ voluntati malorum non dicit Tribuni pl. quaſi id non tentauerit

vt agiſtratus, ſed vt pernicioſus ciuis. & non ſum paſſus omnem maieſtatem interire, quæ interiſſet ſi pecuniæ publicæ quæ nerui ſunt belli, & cuſtodiæ vrbium exauſte ſuiſſent. Igit quod intelligendum reliquit, non minui maieſtatem. Et eſt locus à definitione qui concludit tam negatiue, quam affirmatiue. vt homo non eſt animal rationale. ergo non eſt homo, & hoc eſt animal rationale. ergo eſt homo, &c. Igitur vt bene vtamur definitionis: ſententia. i. interpretatio vocabuli, deſcribetur primum breuiter. & accommodata, vel accommodate ad vtilitatē cauſæ ſ. noſtræ deſcribendum. Deinde contrariæ deſcriptionis ratio refelletur. i. reprobatur, ſi aut falſa erit, aut inutilis, aut turpis, aut iniurioſa. Id quoque. i. etiam, id. ſ. docere aut noſſe qualis ſit deſcriptio ſumetur ex partibus iuris de iuridiciali abſoluta; de qua loquemur iam. i. ſtatim.

DE TRANSLATIONE.

QVAERETVR in translationibus primum, num aliquis eius rei actionem petitionem, aut executionem habeat, quem non oporteat: num alio modo, tempore, loco: num alia lege, num alio quærente, aut agente. Hæc legibus, & moribus, æquo & bono reperientur; de quibus dicetur in iuridiciali abſoluta.

CAPIDVRVS.

QVAERETVR in tranſlationibus primū) In ſecūdo de Inuentione, tranſlatiuam conſtitutionē tractans. In omni autem, inquit, cauſa: ab vtroque quæri oportebit, à quo, & ꝑ quos, & quo modo, & quo tēpore. aut agi, aut iudicari, aut quid ſtatui de ea re conueniat. Id ex partibus iuris, de quibus poſt dicendum eſt, ſumi oportebit, & ratiocinari quid in ſimilibus rebus fieri ſoleat. Et videtur, vtrum malitia quidē aliud agatur, aliud ſimuletur, an ſtultitia; an neceſſitudine, q̄d alio modo agi non poſſit. an occaſione agendi, ſic ſit iudicium aut actio conſtituta Locus autem communis contra eum qui trāſlationem inducet fugere iudicium ac pœnam, quia cauſæ diffidat à tranſlatione autem omnium fore perturbationem, ſi non ita res agantur, & in iudicium veniant, quo pacto oporteat, hoc eſt, ſi aut cū eo agatur qui cum nō oporteat, aut alia pœnā, illo crimine, alio tempore atque hanc rationem ad perturbationem iudiciorum omnium pertinere. [Nū aliqs eius rei) De qua controuerſia, hoc eſt de ea ius dicere. [Petitionē) Vt præmium dari, aut pœnā inferri alicui poſcat. [Aut executionem habeat) vt exequi. i. tranſigere, quod in controuerſia ſit, pro altera parte poſſit. hoc eſt vt ſit, aut patronus, aut aduocatus, aut procurator, aut cognitor, qui inter ſe ita differūt vt Aſconius Pæd. inquit, vt quicunq; alterum in iudicio defendit, aut patronus dicatur, ſi orator eſt, aut aduocatus, ſi aut ius ſuggerit, aut præſentiam ſuam commodat amico, aut procurator, ſi negocium ſuſcipit; aut cognitor, ſi præſentis cāmnouit, & ſic tuetur vt ſuā q̄ familiariſſimus defenſor ſit. [Modo) Nunquid non ea actione. [Tempore) Nunquid alio quam eo tempore, vel quo feriæ ſint, vel ſimile aliquid. [Num alia lege) Nūquid ea lex, qua protulerit, cōtra ſe nō faciat. [Nū alio quærente) Nunquid eā cām alius quęrere debuerit. [Aut agente) Nunquid eam agere alium oportuerit, quorum ſi quid factum eſſe inuenietur qui ita accuſarit, cadet a cauſa. Hæc legibus; & moribus, æquo, & bono reperientur, de quibus dicet) Hæc, inquit, omnia his rebus poterunt inueniri, male acta eſſe, quas in abſoluta conſtitutione iuridiciali iam tractabimus.

LONG. NVm alio modo) Alibi negat modū eſſe præſcriptionē, ſeu tranſlationem. Sed hic modum pro re accipiamus.

A S C. QVæritur, &c.) Proſequitur quintam legitimæ conſtitutionis dicens. [Quæritur. ſ. ab oratoribus. eſt n. impersonale verbum) in tranſlationibus. i. cōmutationibus. ſ. actionis, aut iudicis, aut fori, aut teſtium, aut contendentiū. Primum. i. primo loco. num. i. an ne aliquis habeat actionem, petitionem, aut executionem eius rei, q̄ non oporteat. ſ. habere aut ſi legatur quem, dic. Num aliquis quem nō oporteat habere, habeat actionem, &c. Num ſ. op. oporteat agere, aut petere, aut exequi, alio modō, alio tēpore, alio loco. Num. i. an nē alia lege. Num. i. an ne alio quærente. i. petente. ſ. rem, aut agēte. ſ. in perſonam. Hæc. ſ. quæ quærenda, & conſideranda dixit reperiuntur legibus, & moribus de bono, & æquo: & de quibus dicetur in iuridiciali. ſ. conſtitutione abſoluta, de qua ſtatim agetur, titulo videlicet xv.

DE CAVSA RATIONALI.

IN cauſa rationali primum quæretur, ecquid in rebus maioribus, aut minoribus, aut ſimilibus ſimiliter ſcriptum, aut iudicatum ſit. Deinde, vtrum ea res ſimilis ſit ei rei, de qua agitur, an diſsimilis. Deinde vtrum conſulto de ea re ſcriptum non ſit ꝙ noluerit cauere, an ꝙ ſatis cautum putarit, propter ceterorum ſimilitudinem. De partibus legitimæ conſtitutionis ſatis dictum eſt: nunc ad iuridicialem reuertamur.

CAPIDVRVS.

IN cauſa rationali) In ſecundo de Inuentione, ratiocinationis exemplum tractans, Locos autem cōes, inquit, in hoc, genere argumentandi hos, huiuſmodi, quoſdam eſſe arbitramur. primum eius ſcripti quod profers, laudationem, & confirmationem, rei de qua quæratur, cum eo de quo conſtat collationem eiuſmodi, vt id de quo quæritur, rei de qua conſtet ſimile eſſe videatur, poſtea admirationem per contemptionē, qui fieri poſſit, vt qui hoc æquum eſſe concedat illud neget, quod aūt æquius, aut eodē ſit in genere deinde iccirco de hac re nihil eſſe ſcriptum, quod cum de illa eſſet ſcriptum, de hac is qui ſcribat dubitaturum neminem arbitratus ſit. Poſtea multis in legibus, multa prætereita eſſe, quæ iccirco prætereita nemo arbitretur, quod ex ceteris de quibus ſcriptum ſit, intelligi poſſit. Deinde æquitas rei demonſtranda eſt, vt in negociali abſoluta, Contra aūt qui dicet, infirmare debebit quod faciet, ſi demonſtrabit illud quod conferatur ab eo cui conferatur diuerſum eſſe genere, natura, vi, magnitudine, tempore loco, ꝑſona, & quo in loco illud cuius cauſa affertur, opinione, ſi quo in numero illud quod per ſimilitudinem affertur, conueniat, oſtendatur, deinde quod res cum re differat, demonſtrabitur, vt non idem de vtraque exiſtimari oportere videatur. ac ſi ipſe quoque poterit ratiocinationibus vti, iiſdem ratiocinationibus, quibus ante prædictum eſt, vtetur. Si non poterit negabit oportere quidquam, niſi quod ſcriptum ſit, conſiderare, multis de ſimilibus rebus in vnamquanque rem tantum eſſe, ſingulas leges omnia poſſe inter ſe, vel ſimilia demonſtrā locus communes à ratiocinatione oportere coniectura ex eo quod ſcriptum ſit, ad id, quod non ſit ſcriptum peruenire, & neminem poſſe omnes res per ſcripturam amplecti ſed eum cōmodiſſime ſcribere, qui curet vt quædam ex quibuſdam intelligātur. Contra ratiocinationem. huiuſmodi coniecturam diuinationē eſſe & ſtulti ſcriptoris eſſe, non poſſe de omnibus rebus cauere quibus velit. [Quæret. ecquid in rebus maioribus, aut minoribus, aut ſimilibus ſimiliter ſcriptum aut iudicatum ſit) Quæretur ſubaudi, aut ab eo qui ratiocinatione innitetur, aut ab eo qui ratiocinationem infirmabit, ſed quo pacto ſuis vterque locis vtatur, ipſo Cicero. docente iam oſtendimus. [Deinde, vtrum ea res ſimilis ſi ei rei, de qua agitur, an diſſimilis) Quod ſi is qui ratiocinationi locum nullum dat, inſpierat ſi ſimile videat, num id aliqua lege ſancitū, ſin diſſimile, an aliquo ex his quæ iam memorauimus, differre videatur, quo validius id poſſit infirmare. [Vtrum conſulto) Vtrum dedita opera ꝑtermiſerit. quod intelligi per ſe poterat, an quod cauere, hoc eſt prouidere de ea re factu idoneum nō ſatis cenſuerit, & qui defendat ratiocinationem, & qui eam infirmabit, hoc ad ſuæ cauſæ commodum reuocabit. [Quòd ſatis cautum putarit, propter ceterorum ſcriptorū ſimilitudinem) Hoc qui ratiocinationem inducet, affirmabit, vt dicat nō opus fuiſſe de ea re quenquā ſcribere, quandoquidē ceterorū multitudo ſcribentiū hoc dixiſſe, ob ea quæ ſcripſit, ſatis viſa ſit. Sane inter oēs ſtatus legitimos, præter trāſlationē, quā ſtatum nō eſſe ſupra oſtēdimus, quædam cognatio eſt. Nam, & in diffinitione quæ

ſit

Et voluntas nominis quæritur. & in ratiocinatione quid ſibi voluerit ſpectatur, & ex contrariis legibus duos eſſe ſcripti, & voluntatis ſtatus apparet. Rurſum, & diffinitio quodammodo eſt ambiguum, quæ amphibologia nominatur, cum in duas partes intellectus nominibus deducatur. Scriptum, & voluntas habet in verbis vocis quæſtionem quod idem in contrariis legibus quæritur. Ob hanc cauſam non defuerunt, qui omnia Hæc ſcriptum, & voluntatem eſſe dicerent, alii in ſcripto à voluntate amphibologiam eſſe, ſed diſtincta ſunt. aliud.n. eſt obſcurum ius, aliud ambiguum. Definitio igitur in natura ipſa nominis quæſtionem habet generalem, & eorum quæ circa cauſam eſſe poſſunt. ſcriptum & voluntas de eo diſputat verbo quod non eſt in lege, at ratiocinatio, de eo quod non eſt. Amphibologiæ lis in diuerſum trahitur legũ contrariarũ ex diuerſo pugna eſt. Hæc à doctiſſimis, neq; immerito, recepta differentia eſt. & apud plurimos, & prudentiſſimos etiam durat.

LONG. IN cauſa rationali) Cauſam rationalem Græci συλλογισμὸν appellant, quo quidam Latini vertentes. collectionẽ, & ſtatum collectiuum interpretati ſunt. Fit modis quinque. A ſimili Qui patrem pulſat, rapitur ad pœnam. Quidam matrem pulſauit reus ſit facti. A conſequenti. Adulteros deprehenſos, liceat excæcare quidam deprehenſus excæcatus eſt. poſtea per famulum ad adulteram reductus excæcatus famulus eſt miniſter adulterii: conſequens enim eſt, vt eius oculi eruantur cuius miniſterio adulterium perpetratum eſt. A contrario. Deſertor capite plectatur. Deſertor quidam fortiter fecit, petit præmiũ, & contradicitur. A maiori ad minus Exulem intra fines deprehenſum liceat occidere. quidam exulem deprehenſum tantum vulnerauit, & petitur ad pœnam. A minori ad maius. Qui commilitonem in acie protexit, petat præmium. Ipſum imperatorem quidam protexit, petit præmium, & contradicitur.

ASC. IN cauſa rationali) Tractat vltimam legitimæ conſtitutionis partem, dicens. Quæretur primum in cauſa rationali.i. vbi ratiocinatione cõtenditur quid ſit ſcriptum aut iudicatũ ſimiliter. in rebus maioribus, aut minoribus, aut ſimilibus. Deinde ſup. quæretur vtrũ ea res ſimilis ſit ei rei de qua agit. an diſſimilis. Deinde.i. tertio loco. pro quo Valla docet dicẽdõ tum, vtrum non ſit ſcriptum de ea re, id ſup. quod voluerit cauere.i. vetare, aut caute decernere, cõſulto.i. ex cõſilio, & deliberatione præuia, q.i. quia, aut eo, q. ſ. legiſlator putarit ſatis cautum ſup. eſſe de ea re propter ceterorũ ſcriptorũ ſimilitudinem. Et hoc dicto cõcludens hunc tractatũ dicit. Satis dictũ eſt de partibus conſtitutionis legitimæ, reuertamur nunc ad iuridicialem.i. plenam determinationem de iuridiciali cõſtitutione, quàm tantum prælibauit, aut reuertamur pro conuertamur dixit, quod in re particula. auctore Valla frequens ſit.

DE IVRIDICIALI ABSOLVTA.

ABSOLVTA iuridiciali conſtitutione vtemur, cum ipſam rem, quam nos feciſſe confitemur, iure factam dicemus, ſine vlla aſſumptione extrariæ defenſionis. In ea quare conuenit, iure ne factum ſit. De eo cauſa poſita dicere poterimus. ſi, ex quibus partibus ius conſtet, cognouerimus. Conſtat igitur ius ex his partibus, natura, lege, conſuetudine, iudicato, æquo & bono, & pacto. Natura ius eſt, quod cognationis, aut pietatis cauſa obſeruatur: quo iure parentes à liberis, & à parentibus liberi coluntur. Lege ius eſt, id quod populi iuſſu ſancitum eſt: quod genus, vt in ius eas cũ voceris. Conſuetudine ius eſt id, quod ſine lege, æque ac ſi legitimum ſit, vſitatũ eſt: quod genus id, quod argentario obtuleris expẽſum, à ſocio eius recte repetere poſſis. Iudicatum eſt id, de quo ſententia lata eſt, aut decretum interpoſitum. Ea ſæpe diuerſa ſunt, vt aliud alii iudici, aut Prætori, aut Cõſuli, aut Tribuno pl. placitum ſit: & fit, vt de eadẽ re ſæpe alius aliud decreuerit, aut iudicauerit: qđ genus: M. Druſus Prætor vrbanus, quod cum herede mandati ageretur, iudicium reddidit, Sex. Iulius non reddidit. Item C. Cœlius iudex abſoluit iniuriarum eum, qui Lucilium poetam in ſcena nominatim læſerat: P. Mutius eum, q L. Accium poetam nominauerat, condemnauit. Ergo quia poſſunt res ſimili de cã diſsimiliter iudicatæ proferri, cum id vſu venerit, iudicem cum iudice, tempus cum tẽpore, numerum cum numero iudiciorum conferemus. Ex æquo, & bono ius conſtat, quod ad veritatem, & vtilitatem communem videtur pertinere: quod genus, vt maior annis LX, & cui morbus cauſa eſt, cognitorem det. Ex eo nonum ius conſtitui conuenit ex tempore, & ex hominis dignitate. Ex pacto ius eſt, ſi quid inter ſe pepigerunt, ſi quid inter quos cõuenit. Pacta ſunt, quæ legibus obſeruanda ſunt, hoc modo: Rẽ vbi pagunt, oratione pagunt. In comitio aut in foro ante meridiem cauſam conijcito. Sunt item pacta quæ ſine legibus obſeruantur ex conuentu, quæ iuri præſtare dicunt. His igitur partibus iniuriã demonſtrari, ius confirmari conuenit, idque in abſoluta iuridiciali faciendum videtur.

CAPIDVRVS.

ABSOLVTA iuridiciali conſtitutione vtemur.) Iuridicialis eſt vt ipſe in ſecundo de Inuentione, inquit, in qua æqui, & iniqui natura, & præmii aut pœnæ ratio quæritur. Huius partes ſunt duæ, quarum alteram abſolutam, alteram aſſumptiuam nominamus. Abſoluta eſt, quæ ipſa in ſe recti, & non recti quæſtionem continet. Ea eſt huiuſmodi Cum Thebani Lacedæmonios bello ſuperauiſſent, & ferè mos eſſet Graiis, cum inter ſe bellum geſſiſſent, vt hi qui viciſſent, trophæum aliquod in finibus ſtatuerent victoriæ in præſentia declarandæ cauſa, nõ vt in perpetuum belli memoria maneret, æneum ſtatuerunt trophæũ accuſantur apud Amphictyonas.i. apud cõe Græciæ concilium. intẽtio eſt, non oportuit. depulſio eſt, oportuit quæſtio eſt, oportuerit ne? Ratio eſt: Eam.n. ex bello gloriam virtute peperimus, vt eius æterna inſignia poſteris noſtris relinquere vellemus. Infirmatio eſt, attamen æternum inimicitiarum monumentum de Graiis de Graiis ſtatuere non oportet. Iudicatio eſt. cum ſummæ virtutis concelebrandæ cauſa, Graii ſimul æternum inimicitiarum monumentum ſtatuerint, recte ne an ſecus fecerint. Hanc ideo rationẽ ſubiecimus, vt hoc cauſæ genus ipſum de quo agitur cognoſceretur. Nã ſi eam ſuppoſuiſſemus, qua fortaſſe vſi ſunt, non enim iuſte, neque pie bellum geſſiſtis, in rationem criminis delaberemur. de qua poſt loquemur. Inde poſt paulum ſubiungit. Locos autem communes, & ex cauſa ipſa, ſi quid inerit indignantis aut conqueſtioni, & ex iuris vtilitate, & natura multos, & graues ſumere licebit, & oportebit, ſi cauſæ dignitas videbitur poſtulare. [Sine vlla aſſumptione, Cõtrariæ defenſionis, vt extrinſecus nihil aſſumas quo tua cã probabilior fiat, vt ſi dicas, licuit Miloni Clodium occidere, quando & Clodius ei parauit inſidias. [Conſtat igitur ius ex his partibus, natura) Naturæ ius eſſe veteres, referente Cicero. dixerunt, quod nobis non opinio. ſed quædam natura vis afferat, vt religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, obſeruantiã veritatem, religionem eam quæ in metu, & in ceremoniis deorum fuerit, appellarunt pietatem, quæ erga patriam, aut parẽtes, aut alios ſanguine coniunctos, officium conſeruare moneat. gratiam, quæ in memoria, & remuneratione officiorũ, & honoris, & amicitiarum obſeruantiã teneat. vendicationẽ, per quam vim, & contumeliam defendendo, aut vlciſcendo, propulſamus à nobis, & à noſtris, qui nobis chari eſſe debent, & per quam peccata punimus. obſeruantiam, per quã ætate, aut ſapiẽtia. aut honore, aut aliqua dignitate antecuntes veremur, & colimus. veritatem, per quam damus operam, ne quid aliter quam confirmauerimus fiat, aut factum, aut futurũ ſit. Ac naturæ quidem iura minus ipſa quæruntur ad hanc controuerſiam, quod neque in hoc ciuili iure verſantur, & à vulgari intelligentia remotiora ſunt. ad ſimilitudinem vero aliquam,

aliquam aut ad rem amplificandam ſæpe ſunt hæc inferenda. [Lege) Iura legitima legibus conſtant, leges ſunt, quæ populi iuſſu ſancitæ ſunt, ex legibus igitur iura legitima cognoſcere oportebit. [Conſuetudine, iudicato, æquo, & bono, pacto. Natura ius eſt, quod) Conſuetudinis autem ius eſſe putatur id, quod voluntate omnium ſine lege vetuſtas comprobarit, in ea autem quædam ſunt iura ipſa iam certa propter vetuſtatẽ quo in genere multa ſunt, & eorum multo maxima pars, vt inquit, ipſe quam prætores edicere conſueuerunt. Quædam aũt genera iuris iam certa conſuetudine facta ſunt, quod genus in dicatum, par, pactum iudicatum eſt, de quo iam ante ſententiam alicuius, aut aliquorum conſtitutum eſt. Par, quod hic æquum, & bonum Cic. vocat, eſt quod in omnes ęquabile eſt. Pactum eſt quod inter aliquos conuenit, quod iam ita iuſtum putatur, vt iure præſtare dicatur. Initium ergo iuris, ab ipſa natura profluxiſſe manifeſtum eſt. Quædam autem ex vtilitatis ratione, aut perſpicua nobis, aut obſcura aliquando à natura quodammodo longius in conſuetudinem veniſſe videtur. Poſt approbata quędam à conſuetudine, aut à vero ipſo vtilia viſa, legibus firmata eſſe perhibentur. Conſtat igitur ius omne his tribus, natura deinde conſuetudine, quæ naturam ſequitur ducem, poſtremo lege, quæ iam conſuetudine aut vero ſi matur, ſed ipſam conſuetudinem ita diuiſit, vt eius partes, iudicatum, æquum, & bonum, & pactum eſſe dixerit. [Cognationis, aut pietatis cauſa obſeruatur) Cognationis, affinitatis, pietatis, quam erga deum, & parentes habemus. [Aeque ac ſi legitimum ſit) Perinde ac ſi legibus ſancitũ ſit, vſurpatum eſt. [Quod genus) In quo genere exemplum eſt. [Id, quod argentario obtuleris expenſum) Quod dinumeratum argentario dederis. nam expendebant omnem veteres pecuniam potiuſquã dinumerabant, vnde libera, aſſis, talentum, & militum ſtipẽdia, hoc eſt ſtipes ponderandæ, vt Plin. inquit. appellantur, & penſatores libripendes dicti. [A ſocio eius recte repetere poſſis) Hoc eſt nihil obſtat, quin quam expenſam argentario pecuniã dederis, ſi is cui dinumeraueris eam pecuniam nominatur, aut quoquo modo abſit, tibi reddi repoſcas ab alio qui tum eius fuerit ſocius cum ea concredidiſti pecuniam. [Aut decretum) Vt id, de quo cum in controuerſia eſſet, iam lata ſententia ſit. [Interpoſitum) Quod inſertum ad ſupplementum alicuius ſcripti eſt, de quo quæreretur, ne amplius in quæſtionem veniat. [Iudici, aut prætori) Veteres; vt tam Varro quam Aſconius Pæd dicit, omnẽ magiſtratum cui pareret exercitus, prætorem à præeundo appellauerunt. Vnde Lucilius. prætor eſt, ergo præire oportet. Vnde & prætorium, & præfectus prætorio. [Aut Conſuli) Conſul nominatus, quod conſuleret populum, & ſenatũ, cum quippiam tranſacturus eſſet, vnde Accius in Bruto, qui recte conſuluerat. [Aut Tribuno pl.) Quia & tribuni erant militum, Tribuni. quod intra tribuerent plebi, a plebem defenderent. Nam cum ob truculentiſſimas olim inter patricios, & plebeios ſeditiones plebs armata, maximo cum terrore nobiliũ in Auentinum, & vt alii placet in Sacrum collem ſeceſſiſſet, inde prius abduci non potuit, quam ad fauorem ſui Tribuni pl. primu crearentur. [Decreuerit) Quod lite caruerit. [Aut iudicauerit) Quod in controuerſiam venerit. [M. Druſus Prætor vrbanus, quo cum herede mandati ageretur, iudicium reddidit) Reddidit in heredem contra heredem iudicium mandati parentis, aut alterius, cuius fuerat heredes, hoc eſt cum herede ſibi conſtitutio quidam in teſtamento mandaſſet qui fieri vellet, & heres facere recuſaret, contra ipſum Druſus iudicauit, quod Sex. Iulius Cęſar conſul in bello ſociali deſignatus facere noluit. [In ſcena vbi poemata publice recitabantur nominatim) Nomine ſuo compellando, non prænomine aliquo eũ honorando. [Iudicem cum iudice) Vt ter eorũ ſit clarior [Tempus enim tempore) Quod alio tempore licuiſſe poterit, alio nõ mine. [Numerum cum numero iudiciorum) Vtri plura iudicia adiecta ſint proſciemus. [Ad veritatem, & vtilitatem cõmunem) Quod ęqualiter apud omnes vere, & vtiliter enunciari poteſt. [Vt maior annis lx. & cui morbus cauſa eſt, cognitorem det) Senſus eſt, vt qui ſexaginta annos iam exceſſent, ſi aduerſa valetudine correptus ſit, in euitu iudicii familiariſſimum aliquem, quem cognitorẽ dicimus, vt paulo ante oſtendimus, pro ſe dare poſſit, qui cauſæ ſuę preſit. [Nouum ius conſtitui conuenit) Si id ante ea cautum non ſit. [Ex tempore) Sine temporis vlla mora, vel certe ex eo tempore, quo id fieri conuenit. [Et ex hominis dignitate) Vt hominis dignitatis ratio habeatur. [Si quid inter ſe pepigerunt) Pepigi non minus anomalum eſſe, quam memini, odi, & cepi, quidam ſicut Phocas, putauere grammatici, quod pango, vt Diomedes, inquit, pepigi, & panxi prętteritum mittat, paciſcor autem, pactus ſum. Quintilianus igitur poſitionẽ huius verbi primam Pago fuiſſe putat, vnde ſecundum analogiam pepigi præteritum, qui ita reliquit: Memoria repeto coniunctos a me qui reprehenderant, qui hoc verbo vſus eſſem pepigi. nam id quidem dixiſſe ſummos auctores confitebantur, rationem tamen negabãt permittere, qa prima poſitio paciſcor, cum haberet naturam patiendi, faceret tempore præterito pactus ſum, nos præter auctoritatẽ oratorũ, atq; hiſtoricorum, analogia quoq; dictũ tuebamur Nam cum legerimus in 12. tabulis, Ni ita pagunt, inueniebamus, ſimile huic cadunt. Inde prima poſitio ẽt ſi vetuſtate exoluerat, apparebat Paco, vt cado. vnde non erat dubiũ. nos pepigi ſic dicere, vt cecidi. Si quid inter ſe pepigerint. Legimus, & cũ ablatiuo, vt ſi dicas, Pepigi hac re. Catullus:

Quo pepigere viri, pepigerunt ante parentes.

Et cum accuſatiuo, & ablatiuo, vt pepigi hanc rem decem minis Plaut. in Bacch. Ducentis Philippis rem pepigi. & paciſcor vt in eadem comœdia. Paciſci cum illo paula pecunia potes Hemilia, paciſcere ſi potes, perge obſecro paciſcere quidnis. [Rem vbi pagunt, oratione pagunt) Hoc eſt, vbi rem pactis firmant, orationem quoq; inter ſe pactis roborant, vt, quoties dixeris, aut ſcripſeris, hoc vel illud faciam, modo iubeas, vel ſimile alius. [In comitio aut in foro ante meridiem cauſam coniicito) Et hoc pactum eſt. Comitium, vt Varro inquit, ab eo quod illic coibat populus, aut creandarum dignitatum, aut litium cauſa. Hinc Plautus in Curculione: Qui periurum conuenire vult hominem, mitto in comitium. [Aut in foro) Forum, vt idem inquit, quo conferent ſuas controuerſias, & quo quæ vendere vellent, ferrent, forum appellarunt. Nec non præterea Feſtum Pomp. ſex modis accipi forum poſſe ſcripſiſſe. [Cauſam coniicito) Iudicato coniectura quid tenendum ſit conſequitur, ac inde iudicato. hoc modo ſomniorum coniectores nominamus, qui quid ſomnia portendant, coniectura conſequeſtres diiudicant. [Sunt item pacta, quæ ſiue legibus obſeruantur ex conuentu, quæ iure præſtare dr̃) Senſus eſt, ſunt initia inter aliquos ex ſolo conuentu pacta. quę licet nullis ſint legibus obnoxia obſeruantur tamen, & dicuntur iure ipſo valere vt nunc loquimur. [Ex cõuentu, Conuentus, inquit Feſtus Pomp. quatuor modis intelligitur. Primo, cũ quemlibet hominem ab aliquo conuentum eſſe dicimus. Secundo, cũ ſignificatur multitudo ex compluribus generibus hominum contracta in vnum locũ. Tertio, cum à magiſtratibus iudicii cauſa populus congregatur. Quarto, cum aliquem in locum frequentia hominum ſupplicationis, aut gratulationis cauſa, colligitur. Sed hic. Ex conuentu, ex mentis verborumq; conuenientia quadam, & vt ita dicam, concordantia. [Præſtare) Vt nunc vulgus loquitur, valere dicuntur. [His igitur partibus iniuriam demonſtrari) Si contra ius naturæ, legis, aut cõſuetudinis fecerimus [Ius confirmari) Si ab his partibus, quas memorauimus non ſit alienum. Denique in Rhet. de Inuent. Locorum autem, inquit, communium, quoniam duo genera ſunt, quorum alterum dubiæ rei, alterum certe continet amplificationem, quid ipſa cauſa det, & quid augeri per communem locum poſſit, & oporteat, conſiderabitur. Nam certi, qui in omnes incidant, loci perſcribi nõn poſſunt. In pleriſque fortaſſe, ab auctoritate iuriſconſultorum, & contra auctoritatẽ dici oportebit. Attendendum autem, & in hac, & in omnibus num quos locos communes præter eos quos nos expoſuimus, ipſe res oſtendat.

NAtura ius eſt) Sciendum autẽ longe latius hoc naturæ ius patere, quam hic exemplis declarauit. quare ad eam rem cognoſcendam inſpiciantur iuriſperitorum commentarii. [Quod cum herede mandati ageretur) Cum herede mandati agere, eſt actionem intendere in eius heredem, cui mandaueras vt hoc vel illud perficeret, venderet, expediret quod quia ab eo factũ non eſt eo diſcedente, in heredes actionem producis. [Cognitorem det) Cognitorem dare eſt, ſubſtituere aliquẽ qui in iudicio vices tuas ſuppleat, quem alias procuratorem vocat, nempe quod cauſam tuam omnem cognitam habeat per tuam inſtructionem, non de cauſa cognoſcat, quod eſt iudicis tantũ. [Rem vbi pagunt) Lex eſt ex Tab. 12. huc allata ex cuius forma pacta fiebant, hoc modo. Verbi pepigi cum aduocato meo, vt cauſam meam differret in comitio aut foro, & illic ante meridiem adeſſet. Aſſenſit ille, nec adfuit: Ago cum illo de pactis, & hinc creſcit ſtatus. LONG.

ABſoluta iuridiciali conſtitutione &c.) Incipit determinare de iuridiciali quæ duplex eſt abſoluta, & aſſumptiua, & prius de abſoluta, quam de aſſumptiua dicens. Nos vtemur conſtitutione iuridiciali abſoluta (vbi priuſquam pergamus notabit grammaticus, quando ex adiectiuo, & ſubſtantiuo A S C.

ſtantiuo circumloquimur definitū aliquod quod vnico vocabulo cū deſit exprimere nequimus tunc poſſumus illi addere alterum adiectiuū etiam perfectum, ſine coniunctione media eo quod prius complexum pro ſubſtātiuo poſitum intelligit. vt hoc loco, cōſtitutio iuridicialis ponit̄ pro vna ſpecie conſtitutionis vnico vocabulo nōdum appellata. quo circa ſi per fictionem vocetur à tunc licite dicā à abſolutum, vel vtemur à abſoluto, vnde hic recte dicit̄ vtemur cōſtitutione iuridiciali abſoluta, nec decēter addatur, & abſoluta. vna. n. res eſt (ſup. tunc cū. i. quādo nos dicemus, ſine vlla aſſumptione diffinitionis extreme rem quā cōfitemur nos fuiſſe factū, ſup. eſſe iure. i. iuſte. & ſaluo iure, & ideo qa nihil aſſumitur, non aſſumptiua, ſed abſoluta dicitur.) Quæri cōuenit, id eſt, inueſtigari in ea. ſ. conſtitutione iuridiciali abſoluta, ne pro an factū ſit iure. Nos autem poterimus dicere de eo. ſ. iure, an an factū ſit iure. cauſa poſita. i. conſtituta. ſi, ex quibus partibus ius conſtet, cognouerimus. Igitur vt id cognoſcamus. Ius conſtat, ex his partibus videlicet, Natura, lege, cōſuetudine, iudicato, equo, & bono, & ſup. pacto. Ius eſt natura. i. per naturam, quod obſeruat̄ cauſa cognationis, aut pietatis, quo iure parentes coluntur à liberis. Et tamen & diuina, & humana lex id cōfirmat, diuina, honora patrem. &c. humana, liberi parentes alant, aut vitiantur, & liberi. i. legitimæ nan coluntur, quia aluntur, fouentur, & ad honores promouentur à parētibus (id aūt cautum negant. lege diuina, quia inſitum eſt à natura, eo quod carnē ſuā nemo vnquā odio habuit: & ideo, vt idem dicit Apoſtolus. Si quis ſuorum, & maxime domeſticorum curā nō habet, fidem negabit, & eſt infideli deterior. Propter hāc deſcriptionem iuris naturalis improbat Valla illā quę in inſtitutionibus Iuſtiniani poſita eſt. Ius naturale eſt, quod natura omnia animalia docuit. Non n. quod bruta per naturam faciunt, id iure facere dicentur, Lege ius eſt. i. per legem. ſ. ſcriptam, id, quod ſanctum eſt. i. cōfirmatum. iuſſu populi, quod genus. i. eiuſmodi eſt. vt in ius eas cū voceris, lex. n. vult vt pareas. Conſuetudine ius eſt id, quod ſine lege. ſ. lata: & promulgata. æque ac ſi legitimum ſit vſitatū eſt. i. iuxta leges edictum obſeruatū, quod genus. i. cuius generis aut cuiuſmodi eſt. aut qd genu iuris eſt, vt ſupp. quod obtuleris. i. depoſito aut alio pactu credideris. argentario. i. publico campſori appenſum. i. ad pondus redactum. poſſit id repetere recte. i. iuridice. à ſocio eius quia æquale ius videtur in ſocios, & quod vnus in eo negocio in quo fuerit ſunt fecerit, alter quoque feciſſe cenſetur. [Iudicatum &c.) Proſequitur alias partes iuridicialis abſolutæ dicens. Iudicatum eſt id, de quo ſentētia lata eſt, aut de quo decretum. ſ. ſenatus interpoſitū. i. quod ſenatus auctoritas approbauit. Ea. ſ. iudicata, ſunt ſæpe diuerſa, vt. ſ. ſecundum aliud ſit placitum, alii iudici. ſ. in foro iudiciali aut Prætori, aut Conſuli, aut Tribuno pl. qui omnes dum iudicāt iudices ſunt, ſed ſpecialiter is qui ſoli iudicio, dando vacat iudex vocatur. Et fit. i. contingit, vt alius decreuerit. aut iudicauerit, ſæpe aliud de eadem re, quod genus. i. cuius generis. exemplū eſt: M. Druſus prætor vrbanus: reddidit. i. ſuſit, iudicium. i. iudicauit, quod ageretur cum herede. mandati ſup. actione. hoc eſt, ſi quis ſeſe heredem gerat eius qui tenebatur mandati, eo q̄ mandati executionem ſuſceperat viuens iudicauit eum debere mandatum exequi, & nolentē actione mandati poſtulari. Sex. Iulius non reddidit. ſ. iudicium mandati. i. non iudicauit, q̄ ſi teſtator ex mandato quid peragendum ſuſceperat heres, ius teneatur, propterea mandati. Item C. Cœlius iudex abſoluit iniuriarum. i. ab actione, aut debito iniuriarum eum, qui læſerat Lucilium poetam nominatim. i. nominando eum proprio nomine in ſcena. ſ. in publico loco. vbi fabulæ interdum diffamatoriæ, ſed defunctorum agebantur. P. autem Mutius condemnauit. ſ. iniuriarum eum, qui nominauerat. ſ. in ſcena L. Accium poetā. Ergo quia poſſunt res ſimili de cauſa diſſimiliter iudicatæ proferri, cum id vſu venerit. i. cōtingerit. tunc ſup. proferemus. i. in mediū conferemus. iudicē cum iudice oſtendēdo ſi poſſumus, iudicē noſtrum, aut prudentiorem, aut æquiorem, aut maioris fuiſſe auctoritatis. Item, tempus cum tempore, oſtendentes videlicet poſterius iudicium prius abrogaſſe, aut olim vtile viſum fuiſſe, quod poſtea inutile compertū ſit. & numerum iudiciorum. ſ. pro nobis facientium: cum numero iudiciorum facientium pro aduerſario oſtendēte plura pro nobis, q̄ pro illo facere. [Ex ęquo &c.) Proſequitur continuo tractu reliqua. quæ ad cognitionem iuridicialis abſolutæ pertinēte dicens. Ius cōſtat ex bono, & æquo. i. ex vtilitate communi, & iudicio bonæ conſcientię, quod videtur pertinere ad veritatē, & ad vtilitatem communem, quod genus. i. cuius generis, exemplum eſt. vt maior. i. grandior, & antiquior, annis LX. & cui morbus cauſa eſt. ſ. quod in ꝓpria perſona, vt dicunt, num compareat, cū tamen lex ſanciat, vt in ius eas cum voceris. cognitorem det. i. patronum talem, qui totam cauſam, & ius eius, cognoſcat, & defendat. Conuenit ex eo. ſ. ęquo, & bono. aut eo genere iam adducto, nouū genus. ſ. defenſionis conſtitui ex tempore. ſ. importuno, & ex hominis dignitate. hoc eſt. quia, bonū, & ęquū videtur, vt quis propter ſenſum excuſetur quominus in propria perſona cōpareat, etiā æquum videtur vt propter tempeſtatem importunam, aut horam indebitam excuſetur. & ſi propter morbum. etiā propter dignitatē, quia quod pro ægrotandi conceditur deberet honorifice dignitati exhiberi, vt ſi princeps de re leui à plebeio aliquo vocetur, cognitorē aut procuratorē det. [Ex pacto) Proſequitur reliqua dicens. Ius eſt ex pacto. i. ex conſenſu, & conditionibus contractu ſemel vtriuſq; placitis, & firmatis, ſi ipſi litigantes pepigerunt. quid. i. aliquid. inter ſe, & ſi quid conuenit. i. ſine controuerſia, & diſſenſione eſt inter æquos. Pacta ſunt, quę legibus obſeruanda ſunt. hoc modo. Vbi. i. quo loco & tempore aliqui pagunt. i. paciſcuntur, & communi conſenſu contrahunt rem. ſ. aliquam, ipſi pagunt. i. pactum aperiunt. oratione. ſ. pactum exprimente, tu ſignator (notarius nunc dicitur) conijcio. i. introducas, aut potius ſimul cum pacto referas. cauſam. ſ. pacti. In comitio aut in foro. i. loco publico, quo plures conueniunt, vt pacta conſtent, & ita rata habeantur, ante meridiem. ſ. quo tempore cauſæ dicendæ erant. Sunt item pacta quæ obſeruantur ſine legibus. hoc eſt, non ideo quod leges id iubeant, ſed ex conuentu, hoc eſt, quia pangentibus, aut paciſcentibus ita placitum eſt. quæ dicitur pręſtare. i. meliora, & firmiora eſſe, iure, quia ius ſæpe fertur in inuitum, pactum non niſi in volentem nihil autem iuſtius videtur quam vt id patiaris quod ipſe in te conſtitueris. Concludens autem hanc partem dicit. Conuenit igitur iniuriam demonſtrari, & ius confirmari his partibus. ſ. antedictis, & id videtur ſeruandum ſup. eſſe, in iuridiciali ſup. conſtitutione abſoluta.

DE COMPARATIONE.

CVM ex cōparatione quæreretur, vtrum ſatius fuerit agere id, quod reus dicat ſe feciſſe, aut id quod accuſator dicat oportuiſſe fieri; primum quæri conueniat, vtrum fuerit vtilius ex contentione, hoc eſt vtrum venuſtius, facilius, conducibilius. Deinde oportebit quæri, ipſum ne oportuerit iudicare, vtrum fuerit vtilius, an aliorum fuerit ſtatuēdi poteſtas. Deinde interponet ab accuſatore ſuſpicio ex cōſtitutione cōiecturali, quare putetur nō ea ratione factum eſſe, quo melius deteriori ante ponetur, ſed dolo malo negocium geſtum. Deinde quæretur, potuerit ne vitari, ne in eū locum veniretur. Ab defenſore contra refelletur argumētatio coniecturalis aliqua probabili cauſa, de qua ante dictū eſt. His ita tractatis, accuſator vtet loco cōmuni in eum qui inutile vtili ꝓpoſuerit, cū ſtatuendi nō habuerit poteſtatē. Defenſor contra eos, qui æquum cēſeant rem pniciosam vtili præponi, vtetur loco cōi per cōqueſtionem, & ſimul quæret ab accuſatoribus, & ab iudicibus ipſis, quid facturi eſſent, ſi in eo loco fuiſſent: & tempus, locum, rem, deliberationem ſuam ponet ante oculos.

CAPIDVRVS.

CVM ex comparatione quæreretur) Iuridicialem conſtitutionē ſupra ita diuiſimus vt eius partes, abſolutam, & aſſumptiuam queſtionē eſſe diceremus quā noſtri abſolutam. Hermagoras κατα-ʃιαστικὴν quā noſtri aſſumptiuā, Gręci καταστι-κα nominarūt. Abſoluta eſt, cum iure factū ipſum defenditur. quapro-

qua propter,& iuris partes eſſe cognoſcendas diximus. Aſſumptiua aût eſt,cum factum ꝑ ſe non probabile eſt,aſſumptis aut ẽ extrinſecus aliuiis id tuemur. Huius ſunt partes quatuor cõparatio,relatio criminis,remotio criminis, conceſſio criminis.Cõparatio eſt,cum aliquid factum,quod per ſeipſum non ſit probandum,ex eo cuius id cauſa factũ eſt, defendit, ea eſt huiuſmodi.Quidam imperator cum ab hoſtibus obſideretur, neque effugere vllo modo poſſet,pactus eſt cũ hoſtibus vt arma,& impedimẽta relinqueret,milites educeret.Itaq; fecit,armis,& impedimentis amiſſis,præter ſpem milites cõſeruauit. Accuſatur maieſtatis.Huc incurrit definitio. Sed nos hunc locum,de quo agimus conſideremus.Intentio eſt,non oportuit arma,& impedimenta relinquere.Depulſio eſt,oportuit Quæſtio eſt,oportuerit ne.Ratio eſt,milites.n.omnes periiſſent. Iofirmatio eſt aut cõiecturalis,non periiſſent aut altera coniecturalis,nõ ideo feciſti,ex quibus iudicationes,periiſſent ne. & iõ ne fecerit aut hæc comparatiua,cuius nunc indigemus. At.n. ſatis fuit amittere milites,quem arma,& impedimẽta cõcedere hoſtibus ex qua iudicatio naſcitur:Cum omnes milites perituri eſſent,niſi ad hanc pactionem veniſſent , vtrum ſatis fuit amittere milites,an ad hãc conditionem venire. [Vtrũ ſatius fuerit) Vtrum id,quod verbi cauſa dicat Imperator feciſſe, cũ impedimenta hoſtibus reliquerit,aut quod eũ accuſans dicat, & potius milites occumbere oportuerit , quam id pactũ inire cum hoſtibus.[Ex contentione)Ex ea controuerſia, quæ inter hos fuerit.[Conducibilius)Quid plus cõducere,hoe eſt vtilitatis adferre potuerit.[Ipſum ne oportuerit iudicare)Vt hoſtib⁹ impedimenta relinquerent.[An aliorum fuerit ſtatuẽdi poteſtas)Vt potius hoc alii iudicare debuerint,ne ipſe timore periculi ſus effugere periculum videretur[Interponetur ab accuſatore ſuſpicio)Vt dicat ſuſpican poſſe,ab hoſtibus munera eũ ſuſcepiſſe occulta,& ne ea ſuſcepiſſe videretur,impedimẽta reliquiſſe.Quos melius vt præmia conſequeretur. Cũ adhuc dubium bellum traheretur.[Deterion anteponeretur)Ne dedecus cum damno ſubiret.[Sed dolo malo) Negociũ geſtũ dolo, malitia. Sunt.n.media verba,tẽpeſtas,valetudo,facinus,dolus,malitia gratia,induſtria,periculum,venenũ,cõtagium, & honos teſte Gell.Hæc.n fere vulgatum eſt,ancipitia eſſe,& vtroq; verſus dici poſſe.Sed dolus,a Græcis,à Latinis,vt opinor, malitia, quæ bona,& mala eſt.vnde Plaut.in Aul.Senex eſt, ſic omnia malitia.[Deinde quæretur,potuerit ne vitari, ne in eũ locũ veniretur)Subaudiendum,ne ab hoſtibus obſideretur[Refelletur argumentio coniecturalis)Vt dicat ſe aliter facere nõ potuiſſe,quo minus ſubiret periculũ.[Qui inutile) Quod impedimenta hoſtibus reliquerit. [Vtili prepoſuerit) Quod conſequi de hoſtibus potuerit victoriam,cũ ſtatuendi nuu habuerit poteſtatem,vt optionem libn,ipſe præſcii,ſeui,potius quam ſenatus expectaret conſilium [Contra eos) Subaudiendum : deſcendiſſet,cum periculum eſſet ne exercitum amitteret.[Et tẽpus) Quod id fecit [Locum)Qui obſidebatur ab hoſtibus.[Rem) Quantũ immineret periculum,niſi d effeciſſet.[Deliberatione ſuam)Quid ſecum ipſe ſtatueret. In lib. de Inuent. Loci cõeſ, inquit,inerunt accuſatoris in eum qui cum deſacto turpi aliquo aut inutili,aut in vtrunq; fateatur, quærat tamen aliquã defenſionem,& facti inutilitatem. aut turpitudinem cũ indignatione proferre. Defenſionis eſt,nullũ factũ,neq; turpe, neque inutile,neque honeſtum putari oportere,niſi quo animo. quo tempore,qua de cauſa factum ſit intelligatur. qui locus ita cõis eſt.vt bene tractatus,in hac cauſa magno ad perſuadẽdum momento futurus ſit.Et alter locus,per quem magna eũ amplificatione beneficii magnitudo ex vtilitate,aut honeſtate aut facti ex neceſſitudine demonſtratur,vt tertius, per quẽ res expreſſa verbis,ante oculos eorum,qui audiunt ponitur,vt ipſi ſe quoq; idem facturos fuiſſe arbitrentur,ſi ſibi illa res,atq; ea facile cauſa per ideio tempus,accidiſſet.

ASC. CVM ex comparatione) Poſtq̃ determinabit de cõſtitutione iuridiciali abſoluta, cõſequenter determinat de aſſumptiua,& primo de quarta parte quę in enumeratione partium eius ſupraapoſita eſt vlcima, hoc eſt, de comparatione dicens.Cum ſup. agetur, aut defenſio fiet ex cõparatione.ſ.eius quod factũ cõtieretur,ad id,quod faciendũ ne ceſſario fuiſſet.Quæretur.i.inquiretur.verũ ſatius fuerit.i.melius, & eligibilius agere.id quod reus dicat ſe feciſſe, aut id qđ accuſator dicat oportuiſſe.i.opportunum fuiſſe , aut docuiſſe fieri.Primum quæri conuenit,vtrum ex contentione.i.comparatione eorum duorum,de quibus eſt contẽtio.fuerit vtilius, hoc eſt vtrum fuerit venuſtius.i.ſpecioſius, facilius.ſ. facto cũ minore incommodo,conducibilius.ſ.ad finem quo reſp.tẽdit.

Deinde oportebit.i.conueniens,& opportunũ erit quæri, ne.ſ. an oportuerit.i.conueniens,& dicens fuerit ipſi cauſa.i.ſ.qui accuſatus eſt male feciſſe) iudicare, vtrum.ſ.duorũ fuerit vtilius,an poteſtas ſtatuẽdi.i.conſtituendi,& iudicandi vtilius.i.id,quod cẽſeatur vtilius.aliorũ fuerit.i.in officio aliorũ, aut penes aliorũ.Deinde interponetur ab occaſione ſuſpicio ex conſtitutione cõiecturali.i.ex his documentis,quæ dicta ſunt de conſtitutione coniecturali quare.ſup.factũ accuſati, putetur.i. putari debeat.non ea ratione factum eſſe, quo.i. vt melius antepone retur.i.præferretſ deterion.i.minus bono, ſed dolo malo negocium geſtum.i.fraude de aliqua probabili cauſa.i. propter aliquam probabilem cãm Deinde quæretur ne,pro an. potuerit vitari,ne in eũ locũ veniretur.ſ. perplexitatis,vbi neceſſe ſit alterum incommodorum facere.Cõtra i. econtrario. argumentatio coniecturalis de qua ante dictũ eſt, refellet.i.improbabit ab defenſore.His ita tractatis.i.poſtq̃ hæc erunt ita tractata.accuſator vtetur loco cõi in eũ qui inutile vtili ꝓpoſuerit, cũ.i. quamuis nõ haberet poteſtatẽ ſtatuendi.i. definiendi vtrũ ſit faciendũ.Defenſor contra eos, qui æquum cenſeant, vtetur loco cõi per conqueſtionem.i.iuſtũ,& rõnabile, rẽ perniciosã ꝓponi vtili.ſ.rei. et quæret ſimul ab accuſatoribus, & ab iudicibus ipſis.qđ eſſent facturi ſi fuiſſent in eo loco,& ponet ante oculos.ſ.iudicũ,tempus, locum, rem, & deliberationẽ ſuam.

DE TRANSLATIONE CRIMINIS.

TRANSLATIO criminis eſt,cum ab reo facti cauſa in aliorum peccatum trãſfertur. In qua primum q̃rendum eſt,iure ne in aliũ crimen transferatur. Deinde ſpectandum eſt, an æque magnũ ſit illud peccatum quod in alium trãſferatur,atque quod reus ſuſcepiſſe fateatur.Deinde oportuerit ne in ea re peccare,in qua alius ante peccarit. Deinde oportuerit ne iudicium ante fieri.Deinde eum factum iudicium non ſit de illo crimine,quod in alium transferatur, oporteat ne de ea re iudicium fieri. quæ res in iudicium nõ venerit.Locus communis accuſatoris , contra eum, qui plus cenſebat vim, q̃ iudicia valere oportere : & ab aduerſariis percunctabitur accuſator, quid futurum ſit, ſi idem ceteri faciant,vt de indemnatis ſupplicia ſumãt,qđ eos idẽ feciſſe dicãt.Quid, ſi ipſe accuſator idẽ facere voluiſſet? Defenſor eorum peccati atrocitatem proferet , in quos crimẽ transferetur:rem,locum,tempus ante oculos ponet,vt ii,qui audient,exiſtiment aut non potuiſſe,aut non fuiſſe vtile rem in iudicium venire.

CAPIDVRVS.

TRANSLATIO criminis eſt)Trãſlatio criminis,inqt ipſe alibi eſt,cũ reus id , qđ argui cõfeſſus, alterius ſe inductũ peccato iure feciſſe demonſtrat.ea eſt hmõi:Horatius tribus Curiatiis,& duobus amiſſis fratrib⁹, domũ ſe victor recepit.Is animaduertit ſororẽ ſuã de fratrũ morte nõ laborãtẽ ſpõſi aũt nomẽ appellantẽ identidẽ Curiati. cũ gemitu,& lamẽtatione,indigne paſſus, virginẽ occidit , accuſator.Intẽtio eſt,iniuria ſororẽ occidiſti Depulſio eſt, iure occidi.Qõ ẽ iure ne occiderit.rõ illa n hoſtiũ mortẽ lugebat,frẽm negligebat me,& populũ R. vicſſe moleſte ferebat Infirmatio eſt,tñ à fratre idẽnatã necari nõ oportuit,ex qua iudicatio ſit. Cũ Horatia mortẽ hoſtiũ lugeret,fratris & populi R. victoria non gauderet, oportuerit ne eã à fratre indẽnatã necari.[Iure ne i aliũ)Vt,iure ne potuerit Hora ſororẽ occidere,ꝙ mariti lugeret

peret mortem, potius quam de victoria fratris exultaret. Spectandū eſt, an æque magnum ſit illud peccatum, qđ in alium traſferatur) Nā æquale crimen ſit ſororis, quod de fratris populiq; R. victoria eſt, fratris crimini, qui eam occidit. [Atque illud) Ordo eſt, num æque magnum atque illud. i. q̃ illud, quod reus cōmiſerit. [Sumpſiſſe dicatur de alio) Vt cum in ſororem animaduertit. [Oportuerit ne in ea re peccare, in qua alius ante peccarit) Vtrum ante alius peccauerit, ſi afferat exemplum de aliquo, qui ſimile crimen commiſerit, & tamen ſit abſolutus, aut certe ꝙ ſi etiam mulier in ea re deliquerit, num debuerit tum ob hoc ipſe deliquiſſe? [Deinde oportuerit ne iudicium ante fieri) Subaudiendum, qua hęc mulier occideretur, quia an mori nec ne debuerit, prius diſcuteretur. [Deinde factum iudicium non ſit, & quæ ſequuntur) Senſus eſt vtrum ſicut de crimine ſororis Horatii factum nullum iudicium eſt, ita de fratris in ſororē crimine faciendū nullum iudiciū ſit, an ita hic ſine iudicio puniēdus ſit ſicut & illa ſine iudicio punita eſt. [Qui plus cenſebat vim) quam ſorori intulit. [Quàm iudicia) Quæ ſequi debuit. [Percunctabit̃ accuſ.) Subaudi, iudices. [Quod eos idē feciſſe dicant) Quod. ſ. accuſator idem facere voluiſſet. Ordo verborum eſt, & ſenſus percunctabitur iudices accuſator, quid futurum erat, ſi ipſe voluiſſet facere idem quod dicat feciſſe eos, ſubaudi. quos accuſat. [Eorum in quos) Animaduerſum ſit, & eſt ordo. Defenſor eorum peccati atrocitatem proferet, in quos crimen transferetur. [Rem, locum, tempus) Vbiq; ſubaudiendum, ponet ante oculos. [Rem) Amplificando. [Locū) Vt in propatulo, quo ad mariti cædem aliorum exciret lacrymas, vel, quiduis ſimile. [Tempus) Vt noctu, quo crimini facile exaudire poſſent. [Aut non potuiſſe) Ne ſi dilatum ſit tēpus, periculum ex hoc aliquod immineat. [Aut non vtile) Nullam ex hoc futuram reip. vtilitatem. Alibi hunc locum tractans. Locus, inquit, communis accuſatoris in eum, qui cum id quod arguitur negare non poſſit, tamen aliquid ſibi ſpei comparet ex iudiciorum perturbatione. atq; hic vtilitatis iudiciorū demonſtratio, & de eo cōqueſtio, qui ſupplicium dederit indemnatus, in eius aut qui ſuſcepit audaciā, & crudelitatem indignatio, à defenſore eſt, in eius quem vltus ſit audaciam ſui conqueſtione rem, nō ex nomine ipſius negocii, ſed ex cōſilio eius qui fecerit, & cauſa, & tempore cō ſiderari oportere. quid mali futurū ſit, aut ex iniuria, aut ex ſcelere alicuius niſi tanta, & tam perſpicua audacia ab eo, ad cuius famam, aut ad parentes, aut ad liberos pertinuerit, aut ad aliquam rem caram omnibus, vt neceſſe ſit, & vt oporteat, fuerit iudicata.

ONGL. TRanſlatio criminis eſt) Hic ſtatus à pleriſque relatiuus vocatur. cum reus culpam refert in eum, propter quem arguitur. Vt miles in acie clamauit, Vincimus, occiſus eſt, ab imperatore reus fit imperator læſæ reipub. Contradicit, dicit enim militem peccaſſe, & ideo occidi debuiſſe, quod hic clamauerit &c.

A S C. TRanſlatio criminis) Deſcribi quæ ſit tranſlatio criminis dicenda, & quomodo ea ſit vtendum, & contra eam inſiſtendum docens. Tranſlatio criminis eſt, cum. ſ. q̃ſi cauſa, & ita culpa facti, & transfert ab reo in peccatum aliorum (vbi addicit duplice circunſtantia, aut efficientis, aut termini à quo aut vtriuſq; quod fit dum ſeipſum defendit. tunc n. ab reo, & per reum transfertur crimen, quia vero non ſemper ſeipſum defendit im̃ſorarius. ideo putē terminum à quo hic importari) In qua. ſ. tranſlationem eſt quærendum, i. ſcrutandū, & inquirendum, ne pro an crimen transferatur in alterum, deinde ſpectandum eſt. an illud peccatum, quod in alium transfertur ſit æque magnum, ac. i. q̃ illud quod reus fateatur ſuſcepiſſe. i. admiſiſſe tanquā vtile. (Non. n. recte te defenderis, ſi dicas illū occidi, quia ſeruum, aut iumentum meum percuſſerat.) Deinde quærendum eſt, ne pro an oportuerit. i. cōueniēs, aut quaſi neceſſarium fuerit peccare in ea re in qua alius ante peccarit. vnde ſi dicat illum occidi, quia filium, aut patrem meum occiderat, honeſta quidē videbitur ratio, ſed non tam neceſſaria, ac ſi dicat, q̃a me occidere parabat & occidiſſe, niſi præueniſſem, nā de morte patris, aut filii poteras iudicium poſtulare, vnde ſequitur. Deinde ſup. quęret; ne pro an: oportuerit iudicium fieri ante. ſ. quam vltio talis fieret. Deinde quæretur cum iudicium non ſit factum de illo crimine quod in aliū transferatur, oporteat ne iudicium fieri. i. ſententiā ferri ab iudice, ab ea re quæ res nondum venit in iudicium, hoc eſt inquiretur, an cū reus iudicium contēpſerit de ipſius facto, & de cōtemptu iudicii, non expectatur merito iudiciū. Locus cōis accuſatoris ſup. eſt contra eum, qui cenſeat vim. ſ. quauis repellitur (ſed cōiter aſſumeſ, quaſi de qualibet vi dicat reus) oportere valere plus quam iudicia. Et accuſator percunctabitur ab aduerſariis quid ſit, futurū, ſi ceteri faciant idē vt ſumāt, hoc eſt ſi ceteri quoq; ſumant ſupplicia indemnatis. i. nō condemnatis, ꝙ. i. quia dicas eos idē feciſſe, quod. ſ. is fecit de quo indemnato reus ſumpſit ſuppliciū, aut lege dicant, vt ſi quod. i. quia pro excuſatione ſua dicūt, ſeu vere, ſeu mendaciter eos feciſſe idē. Quid ſup. dicāt ſi ipſe accuſator voluiſſet facere idē. i. occidere quenquā indemnatum eo ꝙ alium inter fecerat, q. d. non poterūt aduerſarii cenſere bene factū futurū, quia ſic in caput ſuum iudicarent. Nam ſi liceret quoſlibet qui aliū occiderint indemnatos occidere, ergo & reum occidere liceret, vt Oreſtē, qui matrem occidit. Defenſor. i. criminis à ſe commiſſi proferet atrocitatē peccati eorū in quos transfert peccatum. hoc eſt dicet intollerabile fuiſſe peccatū, nec iudicium expectatum oportuiſſe, ne alii ſic impune graſſarētur. Et ponet ante oculos iudicis. ſ. rē. i. factū ipſum, oſtendens ſ. non eſſe ſimile, vt in cauſa Oreſtis nō erat ſimile, quia Clytemneſtra occiderat innocentē, ipſe Oreſtes nocentē, & ita dicet ſi innocētem indemnatam occidiſſet, licere ſe quoq; indemnatum occidere, ſed quia occiderat, ita nocentem, vt inexcuſabile fuerit eius peccatum, & periculum fuiſſe in mora, q̃a ſi iudiciū expectaſſet, vero ſimile fuiſſe adulteram quod in patrē fecerat in filium quoq; paraſſe, vt quem ſciebat patris vltorē fore, vnde oſtendet rem non eſſe ſimilem, oſtendet etiā locū, vt ſi nulla fuerit effugiendi, aut euadendi è manibus inimici ſpes, niſi cū occiderit, videbit̃ recte vim repuliſſe. ponet etiam tempus ante oculos: vt ſi deprȩhēſum in furto, aut adulterio occiderit, aut tēpore belli peregrinum mœnia vrbis ſcrutantē occiderit indemnatum, fuerit purgationi locus, aut ponet ante oculos iudicis fuiſſe inutile rē venire in iudiciū, vtpote ſi periculoſe dilata fuerit vltio propter cauſas dictas, vtpotē ꝙ occiſus necem parauerat reo. aut aliter comprehendi non potuiſſet, aut alia quauis de cauſa.

DE CONCESSIONE.

COncessio eſt, per quā nobis ignoſci poſtulamus. Ea diuiditur in purgationem, & deprecationē. Purgatio eſt, cum cōſulto à nobis factū negamus. Ea diuidit̃ in neceſsitudinē, fortunā, imprudētiā. De his primum partibus oſtendendū eſt, deinde ad deprecationē reuertendū videt̃. Primum, conſiderandū eſt, vtrum per culpā ventum ſit in neceſſitudinē, num culpam veniendi neceſsitudo fecerit. Deinde quærendū eſt, ecquo modo vis illa vitari potuerit ac leuari. Deinde is, q in neceſsitudinem cauſam conferet, expertus ne ſit quid cōtra facere, aut excogitare poſſet. Deinde, num quæ ſuſpiciones ex coniecturali cōſtitutione trahi poſſint, quæ ſignificent id cōſulto factū eſſe, quod neceſſario accidiſſe dr̃. Deinde, ſi maxime neceſsitudo quæpiā fuerit, cōueniat ne eā ſatis idoneā putari. Si aũt imprudētia reus ſe peccaſſe dicet, primū quæret̃ vtrū potuerit ſcire, an non potuerit. Deinde, vtrū data ſit opera vt ſciretur, an nō. Deinde, vtrū caſu neſcierit, an culp.. nam qui ſe ꝓpter vinū, aut amorem, aut iracundiam fugiſſe, rationem dicet, is animi vitio videbit̃ neſciſſe, nō imprudentia: quare non imprudētia ſe defendet, ſed culpa cōtaminabit̃. Deinde, coniecturali conſtitutione quæretur, vtrum ſcierit, an ignorauerit: & conſiderabitur, ſatis ne imprudentia præſidij debeat eſſe cum factum eſſe cōſtet. Cum in fortunā cauſa cōferet̃, & ea re defenſor ignoſci dicet reo oportere; eadē oīa vĩr cōſideranda, q̃ de neceſsitudine præſcripta ſunt. Etenim hæ tres partes purgationis inter ſe finitimæ ſunt, vt omnes eadem ferè poſsint accōmodari. Loci cōmunes in his cauſis

Accuſatoris

Accuſatoris contra eũ, qui cũ ſe peccaſſe confiteatur, tñ oratione iudices demoretur: Defenſoris, de humanitate, miſericordia, voluntatem in omnibus rebus ſpectari conuenire; & quæ conſulto facta non ſint, ea fraudi eſſe oportere.

C A P I D V R V S.

CONCESSIO eſt) In ſecundo de Inuentione, Conceſſio, inquit, eſt per quam non factum ipſum improbatur ab reo, ſed vt ignoſcatur, id petit. cuius partes ſunt duæ purgatio, & deprecatio. Purgatio eſt, per quam eius qui accuſatur, non factum ipſum, ſed voluntas defenditur. ea habet tres partes, imprudentiam, caſum, neceſſitudinem. Imprudentia eſt, cũ ſciſſe aliquid is, qui arguit, negat. vt, apud quoſdã lex erat, nequis Dianæ vitulum immolaret. nautæ, quidam cum aduerſa tempeſtate in alto iactarentur, vouerunt, ſi eo portu quæ conſpiciebat potiti eſſent, ei deo qui ibi eſſent ſe vitulum immolaturos. caſus erat in eo portu ſanum Dianæ eius cui vitulum immolare non liceat. imprudentes legis, cum exiſſent vitulum immolauerunt: accuſatur. Intentio eſt, vitulum immolaſtis deo cui non licebat. Depulſio eſt conceſſione poſita, ratio eſt, neſciui non licere. Infirmatio eſt, tamen quoniam feciſti quod nõ licebat, ex lege ſupplicio dignus es. Iudicatio eſt, cum id fecerit, quod non oportuerit, & id non oportere neſcierit. ſit ne ſupplicio dignus. Caſus autem inſertur in conceſſionem, cum demonſtrabitur aliqua fortunę vis voluntati obſtitiſſe, vt in hac. Cum Lacedęmonis lex eſſet, vt hoſtias niſi ad ſacrificiũ quoddam redeptor præbuiſſet, capitale eſſet. Hoſtias is qui redemerat, cũ ſacrificii dies inſtaret, in vrbem ex agro cœpit agere. Tum ſubito magis commotus tempeſtatibus fluuius Eurotas, is qui propter Lacedæmonẽ fluit, ita magnus, & vehemens factus eſt vt eo traduci victimæ nullo modo poſſunt. Redemptor ſuæ voluntatis oſtendendæ cauſa, hoſtias conſtituit oẽs in litore, vt qui trans flumen eſſent videre poſſent. Cum oẽs ſtudio eius ſupitam fluminis magnitudinẽ ſcirent fuiſſe impedimento, tamen quidam capitis accerſerunt. Intentio eſt, Hoſtiæ, quas debuiſti ad ſacrificium, præſto nõ fuerunt. Depulſio eſt conceſſio, primum, tum ratio, flumen. n. ſubito accreuit, & ea re traduci non potuerunt. Infirmatio, tamẽ quoniam quod lex iubet factum non eſt, ſupplicio dignus eſt. Iudicatio eſt, cum in ea re contra legem redemptor aliquid fecit, qua in re ſtudio eius ſupra fluminis obſtiterit magnitudo, ſupplicii dignus ne ſit. Neceſſitudo autem infertur, cum vi quadam reus id, quod fecerit, feciſſe defenditur, hoc modo. Lex eſt apud Rhedios, vt ſi qua roſtrata in portu nauis deprehenſa ſit, publicetur. Cum magna in alto tempeſtas eſſet, vis ventorum inuitis nauis in Rhodiorum portum nauem coegit. quęſtor nauem populi vocat. nauis dominus, negat oportere publicari. Intentio eſt, Roſtrata nauis in portu deprehenſa eſt. Depulſio, conceſſio, ratio, vt & neceſſario ſumus in portum coacti. Infirmatio eſt, Nauem ex lege tamen populi eſſent oportet. Iudicatio eſt, cum roſtratam nauem in portu deprehenſam lex publicarit, cumque hæc nauis inuitis nautis vi tempeſtatis in portum commune ſit, oporteat ne eam publicari. horũ trium generum idcirco in vnum locum contulimus exempla, quod ſimilis in ea præceptio argumentorum traditur. [Vtrum per culpam) Subaudiendum eius qui accuſatur. [Ventum ſit in neceſſitudinem) Ad id vt neceſſario facere cogeretur, & neceſſitudo. & neceſſitas dicitur, niſi qđ neceſſitudo ad affinitatẽ plerunque refertur. [Num culpam veniendi neceſſitudo fecerit) Hoc eſt, num huiuſmodi fuerit neceſſitudo, vt culpam ſequi oportuerit. velut de eo cuius nauis in Rhodiorum portũ delata eſt, ſi nauim alioſum vertiſſet, potuerit effugere, ne in eum portum decurreret eſt ordo, nam neceſſitudo veniendi, ſubaudiendũ, ꝗ venit, fecerit culpam. [Num quæ ſuſpiciones) Nunquid aliquæ ſuſcitari ſuſpiciones poſſint, ob quas in eum portum conuehi maluerit, oſtendatur. [Cõueniat ne eam ſatis idoneã putari) Subaudiendũ, quæ id facere cõpulerit, nec quouis modo euitari potuerit. Vtrum potuerit ſcire, an nõ potuerit, deinde vtrum data ſit opera vt ſciretur aut non, deinde vtrum id noluiſſe ſcire videatur. [Caſu neſcierit) Quod ita acciderit, vt neſciret. [An culpa, nam qui ſe propter vinum, aut amorem, aut iracundiam fugiſſe rationem dicet, is animi vitio videbitur neſciſſe, non imprudentia) Quod id ſcire non vehementer elaborant. [Quare non imprudentia ſe defendet) Quandoquidẽ mentis morbo, qui ex propria effluxerat culpa, purgare ſe contendet, ſe ne quidquam. culpa. n. contaminabitur. [Deinde, cõiecturali conſtitutione quæretur) Inquinabitur culpa, quando ex proprio commiſſa vitio eſt. [Vtrum ſcierit, an ignorauerit, & conſiderabitur, ſatis ne imprudentia) Coniectura conſequi emitemur. [Satis ne imprudentia præſidii debeat eſſe) Nam quòd imprudentia ſe lapſum quiſpiam dicat, ob hoc euadere iudicium debeat, cum factum fuiſſe conſiterit. [Et enim hæ tres partes) Vt locos quos enumerauimus tribus illis partibus poſſimus accommodare. [Tamen oratione iudices demoretur) In mora teneat, quo minus iudicationem efferant. Quæ conſulto facta non ſunt, in eius fraudem eſſe non oportere. Qui debita opera non fecerint, quando in eis fraus nulla ſit quo puniri debeant, non haberi periende ac ſi peccauerint, quando nullus ſit, qui hoc pacto aliquando non delinquat, & homines quod ſibi fieri velint, aliis facere debere. Alibi: Loci autem, inquit ipſe, communes accuſatoris in confeſſionẽ quanta poteſtas peccandi relinquatur, ſi ſemel inſtitutum ſit, vt nõ de facto. ſed de facti cauſa quęratur, defenſoris conqueſtio eſt calamitas eius quæ non culpa, ſed vi maiorem quadam acciderit & de fortunæ poteſtate, & hominum infirmitate, & vti ſuũ animum, non euentum conſiderent. In quibus orationibus conqueſtionem ſuarum ærumnarum, & crudelitates aduerſariorum indignationem ineſſe oportebit, ac neminem mirari conueniet, ſi aut in his, aut in aliis exemplis ſcripti quoque controuerſiam adiunctam videbit. in his exemplis conceſſionis in eſt omnibus ſcripti controuerſia ea, quæ ex ſcripto, & ſententia nominatur.

CONceſſio eſt) Eadem, & venia, & venialis ſtatus appelatur. [Ea diuiditur in neceſſitudinem) De neceſſitudine exemplum ſit. Orator ab hoſtibus captus eorum laudes conſcripſit, iubẽtibus hoſtibus, & publice recitauit, gratuitoq. dimiſſus eſt, ad ſuo reuerſus læſæ reip. reus damnatur. Hic dicit, non voluntate, ſed neceſſitate feciſſe. [Si autem imprudentia) Exemplum eſto legis, Exulem intra fines deprehenſum liceat occidere. Ex duobus geminis fratribus ſimilibus alter exulabat, fratrem eius non exulẽ quidem interfecit, reus fit cędis. Hic dicit, ſe erre feciſſe. [Cum in fortunam cauſa conferetur) Venator quidam haſtam in ferã miſit, in hominem incidit, eo vulnere homo periit, reus fit cedis. hic enim dicit, ſe non voluntate, ſed caſu feciſſe. OLNG

CONceſſio &c.) Agit de ea parte conſtitutionis iuridicialis aſſumptiuæ quam enumerando primam poſuerat dicens: Cõceſſio eſt per quam poſtulamus ignoſci nobis. ASC Non tñ dicitur conceſſio eo, ꝗ poſtulamus ignoſci, ſed ꝗ non concederetur à nobis crimẽ niſi poſtulamus ignoſci. quin etiã conceſſio ipſa vim deprecatiuã habet, vnde in religione noſtra conceſſione. i. conceſſionem voluntariam criminis plurimũ ad veniã valere ſcimus, iuxta illud in Pſalmo dixi, Confitebor &c. vnde & Adam confitendo veniã inuenit, quã Caim occultando crimen amiſit, ſed reuertamur ad auctorẽ ad cuius intelligẽtiã ſi noſtra iuuabunt non videbitur impertinẽs ea adducere. Ea. i. conceſſio diuiditur in purgationem, & deprecationem. Purgatio eſt cum negamus factũ eſſe à nobis i. nos feciſſe conſulto. i. cum matura deliberatione, aut propoſito nocẽdi, hoc eſt quando nitimur purgare, & excuſare factũ, licet non negemus eſſe factum. Ea. ſ. purgatio diuiditur in neceſſitudinem, fortunam, imprudentiam. Oſtendendum eſt primum de his partibus deinde videtur reuertendum ad deprecationem. i. ad declarationem deprecationis. [Primum conſiderandum eſt). Docet dum reus neceſſitudinem excuſat, quid contra dicendũ ſit dicens. Conſiderandum eſt primum, num. i. an ne ventum ſit in neceſſitudinem. i. neceſſitatem, culpa. i. per culpam, quia quis poteſt obligari ad impoſſibilia ſibi dummodo per culpã ſuam ſe impotentem fecerit, itaq; ſi liberum fuerit ingredi, ac nõ ingredi furcas caudinas, licet ingreſſis fuerit neceſſitas ſeſe dedendi, tamen non purgantur, cum ingredi non debuerint. Scies autem lector neceſſitudinem, quæ ſępe pro deuinctione ſanguinis affinitatis, & amicitiæ ponitur, hic pro neceſſitate accipi. Conſiderandum etiam eſt, num i. an ne, neceſſitudo fecerit culpam veniendi, ſi vt penuria commeatus exercitus coactus ſit per anguſtias montiũ obſidione elabi. ſperãs ſic hoſtẽ fallere, & à callido hoſte deprehenſus ſit, poterit neceſſitudinẽ veniendi in anguſtias excuſare. Deinde. i. tertio loco quærendũ, quomodo illa vis. i. violentia, & neceſſitas potuerit vitari. ſ. penitus, an leuari. i. imminui, hoc eſt quo conſilio, & qua opera potuerit penitus vitari, aut ſaltem imminui, nam ſi dixerit ſe penuria cõmeatus in anguſtias veniſſe, dices Melinus fuiſſe cũ

hoſte

hoſte confligere quam tam imprudenter elabi conari, aut ſi cum hoſte paciſcendū erat honeſtiores conditiones habiturū fuiſſe extra fauces illas anguſtas quam in ipſis. Deinde.i.quarto loco aut vt dicunt conſequenter conſiderandū eſt ne.i.an is qui conferret.i.transferret cauſam.ſ.facti ſui in neceſſitudinē expertus ſit.i.tentauerit,& meditatus ſit, quid periſſet facere aut excogitare cōtra.ſ.talem neceſſitudinem i.ad eam euitandam, quia accuſator ſi poteſt,docebit eū negligentē aut inertem, aut ignauum fuiſſe. Deinde.i.tum poſtea conſiderandū eſt ex cōſtitutione i.coniecturali.i.ex his,quæ de ea dicta ſunt, num quæ.i.an ne aliquæ ſuſpiciones poſſent trahi.ſ.ex ipſo facto,aut ſac ordinem vt ſit poſſent trahi ex conſtitutione coniecturali,quæ.ſ.ſuſpiciones ſignificent id, quod dicitur accidiſſe neceſſario.i.ineuitabiliter, factum eſſe cōſulto i.ex deliberatione,vt in dicto exemplo,ſi dux habuerit exercitum dicto minus audientem dicemus eum voluiſſe de exercitu per contumeliā vlciſci,aut ſi viſus ſit ab aliquo colloquia cum hoſte habuiſſe, aut quidquam ab eo accepiſſe,aut amicum in hoſtili exercitu primarium habuiſſe.dicemus eum dolo malo exercitum tradidiſſe.Deinde.i.vltimo loco,ſi maxima quæpiā neceſſitudo fuerit.conſiderandū ſupp.eſt,ne pro an, conueniat eam reputari cauſam ſatis idoneā,qa accuſator ſi poterit negabit ſat cauſæ fuiſſe.[Si autem) Docet quid faciendū ſit in purgatione, quæ ſit excuſando imprudentiam dicens. Aūt.pro ſed. ſi reus dicet per patronum,ſeu defenſorem ſe peccaſſe imprudentia.i.vt dicunt ex improuiſo,aut ꝙ non præuiderit.quæretur.i.inquiretur primum vtrum potuerit an non potuerit ſcire.ſ.id quod ꝑ imprudentiam ſe feciſſe dixerit,nā ſi non potuerit ſcire videbitur admittenda purgatio.ſi potuerit, & non ſciuerit dicetur ignorantia culpanda,quæ nō purgat ſaltem de toto.Deinde quæretur vtrū opera ſit data.i.diligentia adhibita vt ſciretur,an nō.ſ. data ſit opera. Deinde quæretur vtrum neſcierit caſu.ſ.inopinato.an culpa,quia videlicet noluit ſcire. Nam qui dicet ratione fugiſſe.i.latuiſſe, ſe.i.ſe ignoraſſe ꝑꝑ vinum.ſ.nimium qđ biberit,hoc eſt ꝑꝑ ebrietatem aut amorem.ſ.nimium,aut ꝑꝑ iracundiam.ſ.vehementem is videbitur neſciſſe vitio animi.i.ſui non imprudentia.ſ.inuincibili, quare non defendet ſe imprudentia.i.propter imprudentiam,ſed cōtaminabitur culpa. Deinde quæretur conſtitutione coniecturali.i.per conſtitutionem coniecturalem,vtrum ſcierit an ignorauerit,& conſiderabitur ne pro an ſatis præſidij.i.defenſionis,& protectionis debeat eſſe in imprudentia.i.an imprudentia ſatis efficaciter excuſet ac purget facinus commiſſum, cum conſtet.i.manifeſtū ſit factū eſſe.Sunt qui legant ſatis ne imprudentia ſine præpoſitione in vt ſit an imprudentia ſit ſatis præſidii.i.ſatis purget, ſed ſic diceret potius præſidio &c.[Cum in fortunā) Deſcribit tertiam,& vltimam partē cōceſſionis per purgationem dicēs. Cum.i.qñ cauſa confertur in fortunam.i.culpa imputatur fortunæ aduerſæ, & defenſor dicet oportere ignoſci reo, ea re.i. propter eam rem,hoc eſt propter infortuniū, tunc ſup.omnia eadem quæ præſcripta ſunt de neceſſitudine videntur conſideranda. Etenim.i.qa certe,oēs hæ partes purgationis ſunt finitimæ.i.affines,& conſimilis argumēti inter ſe,ita ſup.vt eadē.i. eædem conſtitutionis poſſit accommodari.i.applicari in oēs. Loci cōes accuſatoris contra eum qui cum cōfiteatur ſe peccaſſe tñ demoretur iudicis oratione.ſ.ſua ſunt ſup.in his.i.poſſunt ſumi ad has cauſas demonſtrando per argumentationem cōem non decere ſniam differri,cum reus crimen confiteatur. Loci ſup.communes defenſoris ſup.ſunt in his cauſis conuenire.i.decens,& æquum eſſe humanitatem miſericordiam voluntatem ſpectari.i.ſpectabilem eſſe in omnibus rebus, & nō oportere fraudem.i.detrimentū aut pœnā eſſe in eis,quæ non ſunt facta conſulto.i.ex deliberato ꝓpoſito,aut dedita opera.

DE DEPRECATIONE.

DEPRECATIONE vtemur, cū fatebimur nos peccaſſe, neq; id imprudenter,aut fortuitu,aut neceſſario feciſſe dicemus, & tamē ignoſci nobis poſtulabimus.Hic ignoſcendi ratio quæritur ex iis locis,ſi plura aut maiora officia, quàm maleficia, videbuntur conſtare: ſi qua virtus aut nobilitas erit in eo,qui ſupplicabit:ſi qua ſpes erit,vſui futurum, ſi ſine ſupplicio diſceſſerit:ſi ipſe ille ſupplex,māſuetus,& miſericors in poteſtatibus oſtēdetur fuiſſe:ſi ea,quæ peccauit,non odio,non crudelitate,ſed officio,& recto ſtudio commotus fecit:ſi tali de cauſa aliis quoq; ignotum eſt ſi nihil ab eo periculi nobis futurum videbitur, ſi eum miſſum fecerimus: ſi nulla aut à noſtris ciuibus, aut ab aliqua ciuitate vituperatio ex ea re ſuſcipietur. Loci communes,de humanitate,fortuna, miſericordia,rerum commutatione.His locis omnibus ex contrario vtetur is,qui contradicet,cum amplificatione,& enumeratione omnium peccatorum.Hæc cauſa iudicialis fieri non poteſt,vt in primo libro oſtendemus, ſed quòd poteſt vel ad ſenatum, vel ad concilium venire, non viſa eſt ſuperſedenda.

DEPRECATIONE vtemur,cum fatebimur nos CAP. peccaſſe.neq; id imprudenter)Deprecatio eſt, in qua nō defenſio facti,ſed ignoſcendi poſtulatio in iudicio probari poteſt. Quare vt & ipſe dicit, ſi pro aliquo claro,& forti viro dicendum ſit, cuius in remp.multa ſint beneficia, vti deprecatione ad hunc modum licebit.Quod ſi iudices hic pro ſuis beneficiis.pro ſuo ſtudio,quod in vos ſemper habuit,multorū ſuorū recte factorum cauſa vni delicto,vt ignoſcatis poſtulat dignū veſtra manſuetudine,dignum virtute huius eſt iudices, à nobis hanc rem hoc poſtulante impetrari.deinde augere beneficia licebit,& iudices per locum communem ad ignoſcendi voluntatem deducere. Oportebit igitur, inquit ipſe in ſecundo de inuentione, eum qui ſibi vt ignoſcatur poſtulabit,commemorare, ſi qua ſua poterit beneficia,& ſi poterit oſtēdere ea eſſe maiora, quā hæc quæ delinquerit,vt plus ab eo boni, quam mali profectū eſſe videatur, deinde maiorū ſuorū beneficia ſi qua extabunt proferre,deinde oſtendere non odio, neque crudelitate feciſſe quod fecerit,ſed imprudentia aut impulſu alicuius aut ab aliqua honeſta,aut probabili cauſa,poſtea polliceri, & cōfirmare,ſe & hoc peccato doctū,& beneficiorū eorū,q ſibi ignoſcerent confirmatum,omni tempore à tali ratione abſuturū,deinde ſpem oſtendere,aliquo ſe in loco magno,his qui ſibi cōceſſerint,vſu futurū. Poſtea ſi facultas erit ſe aut cōſanguineū aut iam à maioribus, aut in primis amicū eſſe demonſtrabit, & amplitudinē ſuæ voluntatis,nobilitatē generis, eorum qui ſe ſaluum velint dignitatē oſtendere,& cetera ea quæ perſonis ad honeſtatem,& amplitudinē ſuorum attributa,cum cōqueſtione ſine arrogantia in ſe eſſe demonſtrabit,vt honore potius aliquo,quam vllo ſupplicio dignus eſſe videaē. Deinde ceteros proferre,quibus maiora delicta conceſſa ſint. Ac multū proficiet ſi ſe miſericordē in poteſtate,propenſum ad ignoſcendū fuiſſe oſtendet. Atq; ipſum illud peccatum erit extenuandum, vt quam minimum obfuiſſe videatur,& aut turpe, aut inutile demonſtrandū,tali de homine ſuppliciū ſumere. Aduerſarius autem maleſacta augebit,nihil imprudenter,ſed omnia ex crudelitate,& malitia facta dicet, ipſum immiſericordē, ſuperbū fuiſſe,& ſi poterit,oſtendet ſemper inimicū fuiſſe, & amicum nullo modo poſſe.Si beneficia proferet,aut aliqua de cauſa facta,nō propter beneuolentiā,demonſtrabit,aut poſtea odium eſſe hac re ſuſceptu,aut illa omnia maleficiis eſſe deleta,aut leuiora beneficia quàm maleficia,aut cū beneficiis honoris habitus ſit,pro maleficio pœnā ſumi oportere.[Videbuntur cōſtare)Subaudiēdū,quæ accuſati fecerimus.[In poteſtatibus) ſic eſt vbicunque poteſtatē aliquis agendi quid vellet habuerit. [Si ea,quæ peccauit)In quibus deliquiſſe per ſe,an per alios, ignotum,accuſetur.[Aliis quoque ignotū eſt)Verum,ſ.ita ſit. [Si eū miſſum fecerimus)Si non damnemus.[Ex ea re)In qua deliquiſſe arguitur.[Loci communes,de humanitate)Quod humanos ſe iudices debeāt exhibere.[Fortuna) Vt huius fortunas reſpiciant,quādo & ipſi in ſimile labi crimen aliquādo poſſent.[Miſericordia)Quæ infelicibus habenda eſt. [Rerum cōmutatione)Ne ſi damnent, aliquando ipſi luant pœnas iudices, [Qui contra dicet)Qui accuſabit,contrariis his quos enumerauimus vtetur locis,enumerando in quibus deliquerit.[Hæc cā iudicalis) h.d.quanq̄ hæc cauſa in iudicialis velut ſupra monuimus non verſatur,tamen quia nonnunq̄ eſt in ſenatu aut

In concilio principis ſæpe tractanda de hac præcepta dare nõ fuit alienum.[Vel ad ſenatum .vel ad concilium) Velut de Syphace diu deliberatũ eſt.& de Q.Numitorio Pullo apud L.Opimium,& eius cõſilium diu ductum eſt, & magis quidẽ in hoc ignoſcendi.quam cognoſcendi poſtulatio valuit. Nam ſemp bono animo ſe in populum R.fuiſſe,nõ iam facile probat,cũ coniecturali conſtitutione vteretur, ipſi vt propter poſterius beneficium ſibi ignoſceret,cum deprecationem ſubiungeret. Locus autem,ſi ipſe alibi inquit. cõis erit indignatio maleficii.Et alter eorum miſereri oportere, qui propter fortunam, non propter malitiã in miſeriis ſint.tñ id fortunæ factũ oſtendere non queant.quod ſi fiat,erit purgatio, non deprecatio.

LONGOLIVS.

QVærītur ex iis locis) Qui latè ab aliis traduntur in compenſatiuo vocato ſtatu,quo nos delicto meritum comparamus.aut quando maiori incommodo proſpectum eſſe per facinus dicimus.

ASCENSIVS.

DEprecatione &c)Proſequitur ſecundam partem principalem conceſſionis,quę dicitur deprecatio,cum videlicet concedens ſe peccaſſe,culpam etiam non refellit.ſed deprecatur,de qua dicit ſic.Nos vtemur deprecatione cum.i. quando nos fatebimur nos peccaſſe neque dicemus nos feciſſe id imprudenter aut fortuna aut neceſſario, & tamen.i.nihilominus nos poſtulabimus ignoſci nobis.Hic.i.in hac parte ratio ignoſcendi.i.cauſa cur ignoſci debeat, quæritur ex his locis.Si plura aut maiora officia.i.beneficia facta in rep.videbuntur conſtare quam maleficia.Et ſi qua.i.aliqua virtus.ſ.excellens,aut nobilitas erit in eo qui ſupplicabit. & ſi qua ſpes erit futura vſui.i.vtilitati ſi diſceſſerit ſine ſupplicio.i.impunitus, ſi ipſe ille.i.qui ſupplicabit,oſtenderit fuiſſe ſimplex manſuetus,& miſericors in poteſtatibus,i.dum poteſtas exercuit. aliter diceret in poteſtates,ſi acciperet pro erga poteſtas ſi fecit ea quę peccauit non commotus odio neque crudelitate, ſed officio,& recto ſtudio, hoc eſt zelo iuſtitiæ obſeruandę, aut ſceleris vlciſcendi.Si ignotum ſit,quoque.i.etiam aliis De tali.i.conſimili cauſa,ſi nihil periculi videbitur futurum ſi faciemus eum miſſum.i.ſi dimittamus eum abire, aut ſi faciemus eum abſolutũ. Et ſi nulla vituperatio ſuſcipietur.i.incutietur ex ea re.i.propter eius liberationem, à noſtris ciuibus aut ab aliqua ciuitate. Loci communes ſup.ſunt de humanitate oſtẽdendo videlicet humanum ingenium ad ignoſcendum procliue,de fortuna.Contingere videlicet poſſe vt quilibet ſimiliter peccet.non tamen conferret in fortunam culpam, ſed dicet in ea re ſe male fortunatũ,ꝙ culpa ſua crimen non vitarit, & de miſericordia,ꝗ̃ iudicē maxime decere oſtẽdet, & à cõmutatione rerum,vel quod nocens,deinceps innocẽter viuere põt, vel quod prius innocenter vixerit, & quod rerum viciſſitudines ſint,cum is nunc ſit reus,qui aliorum ſolitus ſit iudex eſſe. Is qui contradicet.i.accuſator,vtetur omnibus his locis ex cõtrario cum amplificatione.i.exaggeratione.& enumeratione peccatorũ.ſ.rei.Hęc cauſa.ſ.deprecatoria nõ poteſt fieri iudicialis, id eſt,agi corã iudice iurato,vt oſtendimus in primo libro,ſed ꝙ id eſt,quia ipſa põt venire vel ad ſenatum,vel ad cõcilium.i. ad conciõe totius populi,ideo viſa eſt nõ ſuperſedenda,i.nõ prætermittenda,vbi a neutrali vtitur participio paſſiuo.

DE REMOTIONE CRIMINIS.

CVM à nobis crimen remouere volemus, aut in rem,aut in hominẽ noſtri peccati cauſam conferemus. Si cauſa in hominem conferetur, quærendum erit primum,potuerit ne tantum, quantum reus demonſtrabit,is,in quem cauſa conferetur: & ecquonam modo aut honeſte,aut ſine periculo potuerit obſiſti:ſi maxime ita ſit,num ea re concedi reo conueniat,quod alieno inductu fecerit.deinde in coniecturalẽ trahetur controuerſiã,& quæretur num conſulto factum. Si eã in rem quandã conferetur, & hæc eadem ferè, & omnia quæ de neceſsitudine præcepimus,conſideranda erunt.

CAPIDVRVS.

CVM à nobis crimen remouere volemus, aut in rem,aut in hominem noſtri peccati cauſam)Ipſius rei ſit,vt & ipſe,inquit alibi,remotio, cum id quod datur criminis negat ad ſe neque ad officium ſuum reus pertinuiſſe.Nec ſi quid eo ſit delictũ,ſibi attribui oportere. Id cauſæ genus eſt huiuſmodi in eo fœdere quod factum eſt quondam cum Samnitibus,quidam adoleſcens nobilis,portam ſuſtinuit iuſſu imperatoris.Fędere autem à Senatu improbato, & Imperatore Samnitibus dedito, quidam in Senatu, eum quoque dicitur qui portam tenuerat,dedi oportere. Depulſio eſt:Non oportet. Quæſtio eſt:Oporteat ne. Ratio eſt, non enim meum fuit officium,nec mea poteſtas,cum & id ætatis non habuerim, & cum priuatus eſſem,& eſſet ſumma cum auctoritate. & poteſtate Imperator qui videret, vt ſatis honeſtũ fœdus feriretur. Infirmatio eſt:At enim quoniam tu particeps factus es,in turpiſſimo fœdere ſummæ religionis dedi te conuenit.Iudicatio eſt.Cum is qui poteſtatis nihil habuerit, iuſſu Imperatoris in fœdere,& in tanta religione interfuerit, dedendus ſit hoſtibus nec ne.[Aut in hominem noſtri peccati cauſam conferemus) In quo hoc nobis exemplo ſit. Rhodii quoſdam legauerunt Athenas, legatis quæſtores ſumptum quem oportebat dari, non dedere.Legati profecti non ſunt,accuſantur.Intentio eſt, proficiſci oportuit,Depulſio eſt, non oportuit: Quæſtio eſt, oportuerit ne.Ratio eſt:Sumptus enim qui de publico dari ſolet,is à quæſtore non eſt datus.Infirmatio eſt. Vos tamen id quod publice vobis erat negocii datum, conficere oportebat. Iudicatio eſt:Cum his,qui legati fuerant ſumptus, qui debeat, de publico non daretur,oportuerit ne eos conficere nihilominus legationem.[Is,in quem cauſa conferetur) Is in quem crimen transfertur,num tantum potuerit,vt id reum facere cõpellere potuerit.[Potuerit obſiſti)In quem culpa transfertur, ne in id crimen reus ipſe incideret. [Ita ſit) Sicut reus refert. [Concedi reo conueniat)Quo pœnam vllam non ſubeat.[Et quæretur)Diſputabitur.[Si cauſa in rem quandã conferetur) Diximus enim criminis remotionem bipartito fieri. nam cũ cauſa in alium quempiam hominem, tum in aliud quod in criminis cauſa fuiſſe oſtendemus, transferendo remouetur. [Quæ de neceſſitudine præcepimus) Subaudiendum, cum conceſſionis partes tractauimus. Hic communes erunt loci, accuſatoris, facti indignatio,ac ex ipſa re ſi quid conqueſtionis habebit,ſumi oportebit.Defenſoris, cum in alio culpa ſit, aut in ipſo non ſit ſupplicio reum affici nõ oportere. Hic Cic. conſtitutionum tractationem concludit. Sed in partitionibus oratorijs ad filium, iuridicialem conſtitutionem ita primum partitus eſt,vt alteram partem æqui, & boni ratione defendi diceret,alteram ad viciſſitudinem referendæ gratiæ pertinere diceret In beneficio autem gratiã,in iniuria punitionem dixit nominari; Idem in ſecundo de Inuentione, Iuridicialem cauſam,inquit,eſſe dicebamus,in qua æqui, & iniqui natura, & præmii aut pęnę ratio quæretur.Deinde poſt paulum ſubiungit, nunc de pręmiis conſideramus. L. Licinius Craſſus conſul, quoſdam in citeriore Gallia nullo illuſtri,neque certo duce,neque eo nomine,neque numero præditos, vt digni eſſent qui hoſtes P R.eſſe dicerentur,qui tunc excurſionibus, & latrociniis infeſtam prouinciam redderent,cõſectatus eſt,& confecit. Romam redit,triumphum à Senatu poſtulat. hic & in deprecatione nihil ad nos attinet,rationibus, & infirmationibus rationum ſupponendis, ad iudicationem peruenire, propterea quod niſi alia quoque incidet conſtitutio, aut pars conſtitutionis, ſimplex erit iudicatio, & in quæſtione ipſa continebitur.In deprecatione huiuſmodi: Oporteat ne pœna affici. In hac huiuſmodi:Oporteat ne dari præmium. Subiungit inde ad hanc conſtitutionem tractandam proprios, & communes locos,quos qui ſcire velit ipſum in 2.de Inuentione illic legant. In hoc autem illud miratus ſum,quod cum ſe de præmio, & pœna explicaturum prius pollicitus ſit, cum præmium expoſuerit,de pœna nullam prorſus fecit mentionem, niſi ex iiſdẽ locis è contrario comparatis pœnam velit intelligi. quod multis rationibus,quas nunc referre ne longum faciam ſuperuacuum eſſe arbitror,nullo modo mihi perſuadeo.His autem iuriſdicialis cõſtitutionis partibus, Quintilianus multorum opinione quantitatem ſubiungit.quem tamen raro tractari dicit, inquiens.Quantitas quoque plerunque etiam ſi non ſemper, plerunq; tñ recte ſubiacet.ſeu modus eſt,ſeu numerus,ſed modus aliquando cõſtat æſtimatione facti,quanta ſit culpa,quãtum ve beneficiũ.aliquando iure, cum id in controuerſiã venit.

ait, qua quis lege puniendus, vel honorãdus ſit. Illa quoq; quę ex numero ducitur, pendet ex iure, an Thraſibulo triginta præmia debeant. Licet hic mihi quæ pluribus ſupra explicauimus quo omne quod diximus cognitu facilius videatur, in breuem ſummam cõtrahere. Genus igitur rhetoricæ facultas eſt, cuius trinę ſunt ſpecies. Demonſtratiua, quæ laude ac vituperatione conſtat. Deliberatiua, quæ ſuaſione diſſuaſioneq. conficitur: Iudicialis, quæ intẽtione depulſioneq. cõſiſtit. Demonſtratiuę tempus præſens eſt, locus vbi totus coit populus, auditor ipſe populus. Deliberatiuæ tẽpus futurũ locus eſt Senatus, vel vbi qui reip. gubernandæ pręſunt coire conſueuerunt, q & ipſi auditores. Iudicialis, tempus pręteritum, locus forum, auditor iudex. Demonſtratiuæ finẽ honeſtatem quidam dixere. Sed alii non circa ſolam honeſti quæſtionẽ eſſe putarunt. qui voluptatem adiecere. Deliberatiuæ finem vtilitatem, ſed dignitatẽ alii etiam ſubiecerunt. iudicialis finem iuſtum, & æquum eſſe, ſed in omnibus ſpectandum apud quem quid aliquis ſit dicturus. Partes rhetoricę quinque ſunt, inuentio, diſpoſitio, memoria, pronunciatio, elocutio. Nam cum omnis oratio rebus, & verbis cõſtet, in rebus intuenda inuentio, in verbis elocutio eſt, in vtraq; aũt, quam diſpoſitionem appellemus, quæ omnia complecti debet memoria, & actio, quæ voce motuq. cõtinuo corporis cõſtat, debet cõmendare rhetoricæ materia, omne quod dicendo poſſit illuſtrari. quod omne, aut demonſtratiuo, aut deliberatiuo, aut iudiciali genere cõprehenditur. Materiæ partes ſunt cõſtitutiones. nullam n. orationem inuenias, quæ non cõſtitutione aliqua cõſtet. Eſt aũt conſtitutio, quod potiſſimũ in oratione eſſe oportet, ad quod omnia referuntur, ſi quidẽ, & argumentum, & iudicationem nihil aliud eſſe, q̃ conſtitutionem video. Nam cum ſit conſtitutio, id quod in cõtrouerſiam venit, & de eo quod in cõtrouerſiã venit quæſtio ſit, idq; & ratione firmetur, & infirmetur firmamẽto, & de eodem, de quo quęſtio eſt iudicetur, nullo modo diuerſa hæc mihi eſſe videntur. cõſtitutionũ vero genera aut in ſcripto ſunt legitimæ, aut extra ſcriptum, quæ rationales cõſtitutiones appellantur. Quæ in ſcripto ſunt, quinque modis fieri poſſunt. vno, cũ hic ſcriptum, ille defendit ſententiam, quæ conſtitutio ſcriptũ, & voluntas nominatur. Alio cum duę inter ſe leges contrariæ, ſunt. tertius modus ambiguum, quartus ratiocinatio, quintus definitio nominatur, nec refert, ſi etiã in his ordinem hunc non tenueris. Tranſlationem aũt, quam legitimarum cõſtitutionũ hic vnam fecit, & quam alicubi quartam in ordine conſtitutionẽ numerauit, & de qua alibi nullam fecit mentionẽ, ſupra etiam conſtitutionẽ eſſe non poſſe oſtendimus. Aliarum vero conſtitutionũ quæ rationales, quod in rerum ipſarum quæſtione poſitæ ſunt, dicuntur. Prima eſt coniecturalis, aut inficialis nominata, cum an ſit aliquid, in quęſtione poſitum eſt. Secunda, cum quid ſit quęritur, quia definiendum eſt, de quo quęritur, diffinitiua conſtitutio nominatur, quam Cic. ſicut alibi, poſt coniecturalẽ conſtitutionẽ enumerauit. ideo hic nõ poſuit quod in legitimis definitiuam poſuerat. licet tamen inter ſe ita differant, vt quæ rationalis definitiua nominatur, ea rem quæ non ſit in ſcripto, quæ autem legitima, quod in lege ſcriptum verbum eſt, de quo ambigatur, definiat. Tertia rationalis cõſtitutio, quæ qualitas appellatur, hic iuriſdicialis a Cic. nominatur, alibi generis quam in negocialem, & iuriſdicialem partitur. Negocialẽ Græci πραγματικὴν vocant. in hac de rebus ipſis quęritur, remoto perſonarũ complexu. vt ſi: ne liber qui liber eſſe aſſeritur, an opes ſuperbiam pariant, an quod iuſtum eſt, idem bonum ſit. Iuriſdicialem, cui tñ in Topicis hoc nomẽ Cic. veretur tribuere, dicunt, in qua ferè eadẽ, ſed certus deſtinatisq. perſonis quęruntur. An illę iuſte hoc fecerit, vel bene Cic. aũt negocialẽ ſecus definit, quippe q inquit. Negocialis, in qua quid iuris ex ciuili more. & æquitate ſit, conſideratur. cui diligentiæ præeſſe apud nos iuriſconſulti exiſtimant. Vt hi, veluti Cic. ſentit. Iuriſdicialis de pręterito, ſemper negocialis ſemper de futuro. quod Quintil. improbat, cum ita ſcriptum reliquit. Sed quod ipſius de his libris iudicium ſecerit, ſupra dixi. ſunt enim velut re geſtæ in hos commentarios quos adoleſcens deduxerat ſcholæ, & ſi qua eſt in his culpa, tradentis eſt, ſiue eum mouit id quod Hermagoras prima in hoc poſuit exempla ex quæſtionibus iuris, ſiue quod Græci πραγματικοὺς vocant iuris interpretes. Sed Cic. quidem his pulcherrimos illos de Oratore ſubſtituit, ideoq. culpari tanquam falſa præcipiat, non poteſt iuriſdicialem Cic. ita definit. Iuriſdicialis eſt, in qua æqui, & recti natura, aut pręmii aut pœnæ ratio conquiritur. Alii ſic definiunt. Iuriſdicialis eſt, in qua ęqui, & recti, iniqui ve aut iniuſti natura, aut præmii, aut pœnæ, aut vtriuſq; quantitatis ratio quęritur, iuriſdicialis quidẽ ipſa in duas diſtribuitur omniũ cõſenſu partes, abſolutam, & aſſumptiuã. Abſoluta eſt, quę in ſe continet iuris, & iniuriæ quęſtionẽ, in quibus recti, & æqui, iniuſti, & iniqui natura, præmii aut pœnæ, aut quantitatis. q̃ aut in numero, aut in modo eſſe demonſtrata eſt ratio quæritur. Et cum intra ſe quæſtio continet. nec aliunde quo id probet ſumit, abſoluta dicitur conſtitutio. Aſſumptiua autẽ, quæ hæc eadem quærit, ſed ex ipſa nihil dat firmi ad recuſationẽ. foris quidẽ aliqd aſſumit defenſionis. Huius partes ſunt quatuor, conceſſio, remotio criminis, relatio criminis, criminis cõparatio, præter id quod de præmio aut pœna, aut præmii vel pœnæ quãtitate quęritur. Cõceſſionis partes ſunt duę, purgatio, & deprecatio. Purgationis tres ſunt partes, imprudẽtia, caſus, neceſſitas. Remouetur crimen aut in rem, aut in hominem. Hæc ſuit omnium conſtitutionum, quas ſupra tractauimus partitio, quas in breuiorem adhuc ſummam poſſumus colligere, & tres omnino eſſe conſtitutiones oſtendere. ſi quidem omne quod in controuerſiã venit, de quo quæri ſolet, aut an ſit, aut quid ſit, aut quale ſit quæritur. An ſit quidem, in id, quod ad rei rationem attinet, & in id, quod in ſcripto eſt, diuiditur: in id, quod in ratione poſitum eſt, coniecturalis aut inficialis eſt conſtitutio, quod in ſcripto eſt, vt amphibologia, quę coniectura ſemper explicatur. Quid ſit aũt, quod ſecundo loco ſequitur, ſiue cum verbũ quod a cauſa ipſa feratur, ſiue quod ſcriptum ferat, intellectus quæſtionem habet, definitur, definitiua cõſtitutio nominatur. Hoc tamen quod ſcriptũ eſt, quod rerum quoque ſcripti contemplatione conſtat, coniecturali etiam, & qualitati cõe eſt, ſicut ſcriptum, & voluntas. quę ſine dubio, aut qualitate, aut coniectura continent. qualitate quidem, cũ alterutrũ, aut iure, aut iniuria defendi oſtenditur, coniectura autẽ, cum illud demum inueſtigamus, qbus poſſumus veſtigiis ſignisq., vtrum potius tenendum ſit, an quod ſcriptũ eſt, an quod ſcriptoris fuiſſe voluntas perhibetur. Legis quoq; contrarię iiſdem quibus ſcriptũ eſt, & voluntas conſtat. cõis n. tam coniecturæ, quam qualitatis iiſdem rationibus eſt. Nam ſi ius aut iniuriam fieri ex alterutra harũ legũ demonſtres, qualitatis erit ſtatus, ſin autẽ quid ſibi vtraque tandem voluerit inueſtiges, coniecturalis. Si itaque quale quid ſit quæratur, aut ẽ quod in ratione ſola poſitũ eſt quæritur, aut quod in ſcripto, quod ratione ſola perpenditur, generalis qualitas, vel iuridicialis ſtatus nominatur, aut quod in ſcripto, cũ nullam legem habemus, quæ quid tenendũ in aliqua re, de qualis ſit ſignificet, multas tñ afferimus, vt ex ſimilitudine aliarum rerum quas leges creuerint, ius aut iniuriã eſſe, quod in cõtrouerſia eſt oſtẽdamus. Hæc ꝓprio nomine ſyllogiſmus vel ratiocinatio nominatꝰ, ſed nihil aliud eſt, q̃ qualitas. Aut ius ipſum, vel iniuria excutitur, vbi ſcriptum, & voluntas opponunt, vt iam dictũ eſt, aut vbi contrariæ ſunt leges, aut vbi aliquod diffinias verbum quod in lege ſcriptũ ſit. Sunt igitur, ſi accuratius inſpicias, tres omnino ſtatus, an ſit, quid ſit, & quale ſit, nec plures. Sed vt res diſcentibus breuior fiat, a ſummis auctoribus ita diuiſa eſt vt primũ gña duo eſſe dixerint, rationale, & legale. Deinde rationalis partes eſſent cõiectura, & inficialis, diffinitiua, & qualitas, & generalis. Legalis aũt partes, ſcriptũ, & voluntas, ambiguũ, diffinitio, leges cõtrariæ, ratiocinatio fuerunt. Sunt qui ſtatus ad iudicialem materiam tantum pertinere dicerent, quorũ imſcitiam res ipſa per ſe ſatis arguit. & nos poſterius, cũ deliberatiuum demonſtratiuũq. genus expoſuerimus, paucis demonſtrabimus. Rhetoricæ aũt facultatis actor, orator, quia Latine oratoria, q Græce ῥητορικὴ dicitur, nuncupata eſt. Orator optimus eſt, qui dicendo animos audientiũ, & docet, & delectat, & permouet. Docere debitũ eſt, delectare honorarium, permouere neceſſariũ. Officium oratoris eſt, bene dicere. Finis, bene dicere ad perſuadendũ, ad id aũt tranſigendum inſtrumento vtitur, hoc oratio nominatur. Orationis partes ſunt, exordium, narratio, partitio, cõfirmatio, cõfutatio, peroratio. Exordiorũ duas eſſe ſpecies oſtendimus, alteram quæ principiũ, alteram quæ inſinuatio diceretur, in vtroq; cõciliandus auditores procuratũ iri, vt attente audirent, atque dicturi eſſemus, vt breuiter eos doceremus. & in exordiis cõficiendis, quinque cauſarũ genera longe animaduertenda eſſe, honeſtũ, turpe, dubiũ, humile, admirabile. Narrationum autẽ genera, quę ad oratorem pertineant, duo eſſe diximus: vnũ, quod ad eas cauſas attinet, de quibus futurum iudiciũ eſt: alterum, quod aliqñ intercurrit voluptatis plerunque noſtrę, aut recreationis audientiũ cauſa magis q̃ quod omnino neceſſaria videatur. Narrationũ partitio ſequitur, de qua abunde ſupra diximus. partitioni cõfirmatio, & refutatio ſubiungit. At de quo controuerſia eſt, quodq;

in cauſa potentiſſimum eſt, quod cõſtitutionẽ nominari diximus, id maxime cõfirmandum refutandumq. eſt. Conſtitutiones expoſuimus, & conſtitutionũ partes, ac ſingulis qui nam proprij cõmunesq. loci accommodati eſſent, vnde argumentationes eliceientur, oſtendimus. Nam nõ ſatis fuit, quod in quæſtione poni poſſet, noſſe, niſi quo pacto quod in controuerſiã veniret, vt inq. defendi poſſet, cognoſceretur. Nunc quo pacto abſolutas liceat à nobis argumẽtationes cõparare, hinc docturus, vnde qm̃ ſatis oſtẽdiſſe, inquit, videmur, & quę ſequuntur.

LONG. A T in rem, aut in hominem) Addunt aliqui, in legem, ſed idem eſt, quod in hominem. Exemplum perſonæ ſit. Legatus intra. 30. diem nauiget, legatus non accepto à quæſtore viatico, nõ nauigauit intra 30. diem, reus ſit male geſtæ legationis. Hic. n. remouet crimen in quæſtorẽ, à quo viaticũm non accepit. In rem vero eſto hoc. Miſſus eſt cum exercitu ad expugnationẽ ciuitatis imperator, poſtquam acceſſiſſet, inuenit peſtilentia eam laborare, reduxit exercitũ, reus eſt læſæ reip. In legem vero exemplum eſt apud Cic. lib. præcedente.

ASC. C V M à nobis &c.) Docet quomodo vtendum ſit remotione criminis dicens. Cum. id eſt, quando nos volemus remouere à nobis crimen, tunc ſup. conferemus cauſam peccati noſtri in rem, aut in hominem. Si cauſa conferetur in hominẽ, id eſt, imputabitur homini, & dicemus nos id feciſſe propter culpam ipſius, tunc quęrendum erit primuio ne pro an is in quem cauſa conferetur potuerit tantum quãtũ reus, vtpote qui remouendo à ſe crimen in ipſum contulit, demonſtrabit hoc eſt an veriſimile ſit illum tantum potuiſſe ad faenus rei, vt facere, vt eius cauſa feciſſe dicatur, & quęrendum eſt ſcilicet ab impugnatore rei, quonam modo reus ſup. potuerit obſiſtere. ſ. tentationi, aut vi, aut ſuaſioni illius in quem culpam reiicit, aut honeſte, aut ſine periculo. Et ſup. ſi maxime ita ſit, ꝙ is tantum potuerit, quærendum ſup. eſt. num. i. nunquid conuenit ea re, id eſt, propterea concedi, id eſt, condonari eo illud quod fecerit inductu alieno aut ſi ꝙ eſt coniunctio dicatur cõcedi. i. ignoſci, ꝙ. i. quia fecit inductu alieno. Deinde ſup. lis trahetur in cauſam coniecturalẽ, & differetur. i. diſquiretur, num. i. vtrum factum ſit conſulto. i. per deliberationem, & conſultationem prçuiam. Si cauſa conferetur in rem aliquam. i. remouendo à nobis crimen culpabimus rem aliquam, vt paupertatem, ebrietatem, imprudentiam, perplexitatem &c. tunc &. i. ſimul hæc eadem fere. ſ. omnia, & omnia quæ precepimus ſup. conſideranda de neceſſitudine erunt conſideranda.

ARGVMENTATIONES QVOMODO SINT TRACTANDAE.

QVONIAM ſatis oſtendiſſe videmur, quibus argumentationibus in vnoquoque genere cauſæ iudicialis vti conueniret, conſequi videtur vt doceamus quemadmodum ipſas argumentationes ornate, & abſolute tractare poſsimus. nam ferè non difficile eſt inuenire quid ſit cauſæ adiumento: difficillimum vero eſt inuentum expolire, & expedite pronunciare. hæc enim res facit vt neq; diutius, quàm ſatis ſit, in eiſdem locis commoremur, neq; eodem identidem reuoluamur, neque inchoatam argumentationem relinquamus, neq; incõmode ad aliam deinceps tranſeamus. Itaque hac ratione, & ipſi meminiſſe poterimus, q quoq; loco dixerimus: & auditor cum totius cauſæ, tum vniuſcuiuſque argumentationis diſtributionem percipere, & meminiſſe poterit. Ergo abſolutiſsima, & perfectiſsima argumentatio eſt ea, quæ in quinque partes eſt diſtributa, propoſitionem, rationem, rationis confirmationem, exornationem, complexionem. Propoſitio eſt, per quam oſtendimus ſummatim, quid ſit quod probare volumus. Ratio eſt cauſa, quæ demonſtrat id verum eſſe quod intendimus, breui ſubiectione. Rationis confirmatio eſt ea, quæ pluribus argumentis corroborat breuiter expoſitam rationem. Exornatio eſt, qua vtimur rei honeſtandæ, & collocupletandæ cauſa, confirmata argumentatione. Complexio eſt quæ concludit, breuiter colligens partes argumentationis. Hiſce igitur quinque partibus vt abſolutiſsima vtamur, hoc modo tractabimus argumentationẽ. Cauſam oſtendemus Vlyſsi fuiſſe quare interfecerit Aiacem: inimicum enim acerrimum de medio tollere volebat: à quo ſibi non iniuria ſummum periculum metuebat. videbat, illo incolumi ſe incolumem non futurum. ſperabat, illius morte ſe ſalutẽ ſibi comparare. conſueuerat, ſi iure non poterat, quauis iniuria inimico exitium machinari. cui rei mors indigna Palamedis teſtimonium dat. ergo & metus periculi hortabatur eum interimere, à quo ſupplicium verebatur: & conſuetudo peccandi maleficiĩ ſuſcipiendi remouebat dubitationem. Omnes enim, qui minima peccata cum cauſa ſuſcipiũt, tum vero illa quæ multo maxima ſunt maleficia. aliquo certo emolumento inducti ſuſcipere conantur. Si multos induxit in peccatum pecuniæ ſpes: ſi complures ſcelere ſe cõtaminauerunt imperii cupiditate: ſi multi leue compendiũ fraude maxima cõmutauerunt: cui mirum videbitur, iſtum à maleficio propter acerrimam formidinẽ non temperaſſe? Virum fortiſsimum, integerrimum, inimicitiarum perſequentiſsimum, iniuria laceſsitum, ira excitatum, homo timidus, nocens, conſcius ſui peccati, inſidioſus, inimicum incolumem eſſe noluit: cui tandẽ hoc mirum videbitur? Nam cũ feras beſtias videamus alacres, & erectas vadere, vt alteri beſtiæ noceant, non eſt incredibile putandum, iſtius quoq; animum ferum, crudelem, atq; inhumanũ cupide ad inimici perniciem profectum: preſertim cum in beſtiis nullam, neq; bonam, neq; malam rationẽ videamus, in iſto plurimas, & peſsimas rationes ſemp fuiſſe intelligamus. Si ergo pollicitus ſum, me daturum cauſam, qua inductus Vlyſſes acceſſerit ad maleficium: & ſi inimicitiarũ acerrimam rationẽ, & periculi metum interceſsiſſe demonſtraui: nõ eſt dubiũ, quin confiteatur cauſam maleficij fuiſſe. Ergo abſolutiſsima eſt argumẽtatio ea, quæ ex quinque partibus cõſtat: ſed ea non ſemper neceſſe eſt vti. Tum enim cõplexione ſuperſedendũ eſt, ſi res breuis eſt, vt facile memoria cõprehendatur: tum exornatio prætermittẽda eſt, ſi parum locuples ad amplificandũ, & exornandũ res videtur eſſe. Sin & breuis erit argumentatio, & res tenuis, aut humilis, tum exornatione, & cõplexione ſuperſedendum eſt. In omni argumentatione de duabus partibus poſtremis, hæc, quam expoſui, ratio eſt habenda. Ergo ampliſsima eſt argumentatio quinque partita: breuiſsima eſt tripartita: mediocris, ſublata aut exornatione, aut cõplexione, quadripartita.

CAP. QVONIAM ſatis oſtendiſſe videmur, quibus argumentationibus in vnoquoq; genere cauſę iudicialis vti cõueniret) Arguere, oſtendere dixerunt veteres. Iuuen. Molles quod in aure feneſtræ Arguerint. Ab hoc venit argumentũ, & argumẽtatio. ſed ab arguo argumentũ, à præterito. n. argui, ſicut & ſimilis formæ cetera verbalia nomina: primum veteres argumen, deinde argumentũ, velut teſtamentũ; quaſi

quaſi à teſtaui, teſtamẽ, primum, poſt teſtamentũ, munio, munioi, munimen, munimentum, ſterno, ſtraui, ſtramen, ſtramentũ, pauca ab hac regula, aut veterũ auctoritate, aut euphonia diſcrepat, quæ neceſſaria. Sic igitur ab arguo argumentũ inflexum, ab argumento argumentor verbum. Sed quoniam hic nõ eſt docendi grammaticã locus, ſatis ſit attigiſſe, ab argumẽtor, vel ſi in vſu veterũ fuit, argumẽto argumentaui argumentatum, vnde argumentatio, ſicut lego, legi, lectum, lectio. Differũt itaq; argũ, & argumentatio, hoc pacto, quod argũ eſt non oratio, ſed rõ dubiæ rei faciens fidem, ſic.n.Cic.diffinit in Topicis. Et hæc mihi longe potior videtur diffinitio, quam ea quam tulit Quinol. & ne id quidẽ quod Victorinus dicit, me præterit, qui argumentum ſub argumentatione antiquos poſuiſſe, & argumentationem ſub argumẽto, & hac de cauſa alterum pro altero poni ſomniat. Sed ne nimius ſim, hæc in aliud tẽpus mittimus confutanda. Argumentatio aũt eſt orationе argumenti explicatio. Nec negauerim, pro altero alterum plerunq; poni poſſe. Et ẽt vbi argumẽta ſigna ſignificent, vt apud Iunen. Argumenta viri, ſigna, quæ virũ eſſe indicant. Argumẽtorum igitur quatuor ſunt ſpecies. Alia quidem probabilis & neceſſaria, alia vero neceſſaria, ſed non probabilis, alia autem probabilis, ſed non neceſſaria, alia nec ꝓbabilis, nec neceſſaria. Probabilis, & neceſſaria: vt, Peperit, cum viro cõcubuit: Omne totum maius eſt ſua parte. Neceſſaria, & non probabilis, cum aliquid euenire quidem neceſſarium eſt, ſed ei ſtatim nõ cõſentit auditor, vt hoc, quoties terra inter Solem, & Lunam interuenit, defectus eſt in Luna, ꝓbabilis, & non neceſſaria, vt hoc, ſi mater eſt, ſuum diligit filium, nec probabilis, nec neceſſaria, velut hoc, hic canis eſt filius. & eſt tuũ, ergo eſt filius tuus. Quintil. autem: Probationum præterea, inquit, omnium aliæ ſunt, neceſſariæ, aliæ credibiles, aliæ nõ repugnantes. Adhuc omniũ probationum quadruplex ratio eſt, vt vel quia eſt aliquid, & ob hoc aliud non ſit. vt, Dies eſt ergo nox non eſt, vel qa aliud non eſt, aliud ſit, Nox non eſt, dies eſt, vel quia eſt aliquid, & aliud ſit: Sol eſt ſuper terram, dies eſt, vel quia aliquid non eſt, nec aliud ſit, Nõ rationale animal eſt, nec homo eſt. Sed hi probationem modi quos poſterius poſuit, memoratis iam ſupra quatuor ſubiiciunt formis. Nam ſequi, & probabile, & neceſſarium poteſt, & neceſſarium, ſed non probabile, aut probabile, & non neceſſarium, aut nec probabile, nec neceſſarium. tres autem illi quos prius enumerauit modi ne parum curioſe legentibus non rectu enunciati videantur ita intelligendum neceſſarium quidem, ſiue videatur aliquibus, ſiue non videatur, neceſſarium tamen ſit credibile, ſiue aliquibus videatur, ſiue non videatur, credi tamen poſſit non repugnans, quod cũ nec neceſſarium, nec credibile ſit, nec videatur, nõ repugnet tamen neceſſarium, vt hoc, omne ortum interire. Credibile: vt, Quidã cruento inuentus, gladio eſt, vbi necatus homo inuentus ſit, homicida eſt. Non repugnans, velut hoc: Omne ortum ſeneſcere, appatet ergo quartum modũ, quem ſupra retulimus, à Quinoliano nõ eſſe poſitũ, hoc eſt repugnãs, nec credibile, qđ nec probabile, nec neceſſariũ nominauimus, vt ſi dicas, hic nõ animi ſit cornua, ergo cornua habet, quẽ vtpote ſophiſticam & puerilem contempſit vir eruditiſſimus. Argomentationum vero duę ſunt ſpecies, velut Ariſt. ſcripſit, ſyllogiſmus, quam ratiocinationem, & ἐπαγωγὴ, quam inductionem Latini tranſtulerunt. Et his duobus argumentandi principiis, duo alii argumentationis naſcuntur modi, vnus quidem ſyllogiſmo, alter vero inductioni ſuppoſitus. ſyllogiſmo quidem, enthymema, quod commentum à latinis dictum inductioni vero exemplũ, quod à Gręcis παράδειγμα nominatur. hæc duntaxat decurriſſe hic nobis ſatis ſit, nam poſt paulũ, vbi ſyllogiſmi partes enumerandę ſunt, quo pacto hæc inter ſe differant, abunde aperiemus. Hoc ergo dicit, quibus argumentationibus.i. orationibus: Quæ nobis probare aliquid poſſe videantur. [In vnoquoque genere cauſæ) Siue legitima, ſiue rationali ſit. Iudicialis, non quin deliberatiuo demonſtratiuoq. hæc eadem tractari, & ſcire conueniat, ſed qđ iudiciale genus longe plus habeat difficultatis. [Ornate) Ornate, quod oratorium id proprium ſit. nam dialectici argumẽtationibus quidẽ vtuntur, ſed incõptis. [Et abſolute) Vt nulla deſit pars cũ nimia breuitate, qua dialectici conciſe nimium argumẽtari videãtur. id paulo poſt exemplis docebimus, vbi quomodo dialectici, & quomodo rhetores aliquid probent, apparebit. [Inuentum expolite) Argumentari enim haud difficile eſt, ſed argumentationes exornare ſententiis, longe difficillimum. [Et expedite pronunciare) Ne quidquam quod ad eam rem attineat, prætermiſſum, nec ſuperflua, & redundantia inſerta eſſe videantur. [Hæc enim res facit) Expoliendo, & expedite pronunciando. [Neque eodem) Identidem, quaſi idem, & idem, hoc eſt ſæpius inculcando quę dicta ſunt. [Reuoluamur) Inconuexi & vagantes quodammodo loquamur, hoc dicit quoniam argumentatio, nexibus quibuſdã certis connexitur, efficit, vt interloquendum inani quodam verborum tinnitu ſpatiantes, non euagemur. [Neque inchoatam argumentationem relinquamus) Prius quam eam abſoluerimus, quando certis partibus eam cõſtare neceſſe eſt. [Neque incommode) Quando & ea potuit mentem audientiũ ſubrepſiſſe, qua expolita nec nimium longa eſſet nec etiã indoctos præteruolaſſe, vt nimis conciſſa poſſet. [Ad aliã deinceps transeamus) Subaudiendum, argumentationem. [Itaque hac ratione) Hoc pacto ergo abſolutiſſima, & perfectiſſima eſt narratio, & argumẽtatio ea quę in quinque partes eſt diſtributa. Diximus ſupra, omnem argumẽtationem, aut per inductionẽ tractandam eſſe, aut per ratiocinationem. Inductio, vt Cicero loquit, eſt oratio, quę rebus nõ dubiis captat aſſenſionẽ, eius qui cum inſtituta eſt quibus aſſenſionibus facit vt illi dubia quædã res propter ſimilitudinẽ earum rerum quibus aſſenſit, probetur velut apud Socraticum Aeſchinem demõſtrat Socrates cũ Xenophontis vxore, & cum ipſo Xenophonte Aſphaſiam locutã. Dic mihi quęſo Xenophontis vxor, ſi vicina tua melius habeat aurum, quam tu habes. vtrum illius an tuum malis? Illius, inquit. Quid ſi veſtem, & ceterum ornatum muliebrem precii maioris habeat, quam tu habes tuum ne an illius, malis reſpondit, illius vero, Age ſi, inquit, virum illa meliorem habeat quam tu habeas vtrum ne tuum virum malis, an illius? hic mulier erubuit merito. male enim reſponderat, ſe male aurum alienum quam ſuum, nam eſt in id hoc improbum, at ſi reſpondiſſet, male ſe virũ ſuum talem eſſe, qualis eſſet, potuiſſet pudice reſpõdere. Eſt igitur inductio, oratio, quę rebus nõ dubiis quæ proponuntur, captat aſſenſiones eius, ſiue is philoſophus, ſiue iudex, ſiue quiuis alius, qui cum inſtituta eſt. Fit ergo inductio, vt primo proponamus: illa, qui extra negocium ſunt, ſed tamen ad negocium per ſimilitudinem ſpectent, & talia, inquit, eſſe debent illa quæ proponimus vt neceſſario is cũ quo agas ita eſſe fateatur atque conſentiat. quod cum conſenſerit, paulatim ad id vnde dubitatur deſcendes, & his quæ ſupra conceſſa ſint ſimile eſſe cõfirmes. Quare ratione rogationis imprudens, ab eo quod conceſſit, ad id quod non vult cõcedere deducendus eſt. Extremum autem, aut taceatur oportet, aut concedatur, aut negetur, ſi negabitur, aut oſtendenda ſimilitudo eſt earum rerum, quæ ante conceſſę ſunt, aut alia vtendum inductione, ſi conceditur, concludenda aut argumẽtatio, ſi tacebitur, aut elicienda reſponſio eſt, aut quoniam taciturnitas comitatur confeſſionem, pro eo ac ſi conceſſum ſit concludere oportebit argumentationem. Ita ſit hoc genus argumentandi tripartitum prima pars ex ſimilitudine cõſtat, vna pluribus ve, altera ex eo quod concedi volumus, cuius cauſa ſimilitudines adhibitæ ſunt, tertia ex concluſione, quæ aut cõfirmat confeſſionem, aut quid ex eo conficiatur oſtẽdit. Et in genere ciuili cauſarum Cicero etiam exemplum, quo res cognito facilior fieret, dedit inquiẽs: Ergo in hac cauſa, quę apud Gręcos eſt peruagata, cum Epaminũdas Thebanorum Imperator, ꝙ ei qui ſibi ex lege prętor ſucceſſerat exercitum nõ tradidit, & cum paucos ipſe dies contra legem exercitum tenuiſſet, Lacedæmonios funditus vicit, poterit accuſator argumẽtatione vti per inductionem, cum ſcriptum legis cõtra ſententiam defendat ad hunc modum. Si iudices id, quod Epaminũdas ait legis ſcriptorem ſenſiſſe aſcribat ad legem, & addat hanc exceptionem, extra quam ſi quis reip. cauſa exercitũ nõ tradiderit patiemini? non opinor qđ ſi voſmetipſi, quod à veſtra religione, & ſapientia remotiſſimum eſt iſtius honoris cauſa hãc eandem exceptionẽ iniuſſu populi ad legẽ aſcribi iubeatis, populus Thebanus id patietur ne fieri? profecto non patietur quod ergo aſcribi ad legẽ nefas eſt id ſequi quaſi aſcriptũ ſit, rectũ vobis videatur? non vt veſtram intelligentiam, non poteſt ita videri iudices. quod ſi literis corrigi neque ab illo neque à vobis ſcriptoris voluntas põt, videre ne multo indignius ſit, id re & iudicio veſtro mutari, quod ne verbo quidem cõmutari põt. Apparet ergo non ſemper modo, & philoſophos, & oratores vſos eſſe inductione, nec vtrius is differre præceptionẽ. Ab inductione exemplum naſcitur. differt vero ab eadem, quod inductione interrogatur, in exemplo ferè ſumitur, vt ſi dicas. Quod eſt pomum generoſiſſimum? nõ ne quod optimũ conſideretur. quis equus generoſiſſimus? non ne is optimus? & plura in eandem modum, deinde hic cuius rei gratia rogatum eſt, quod homo non ne is generoſiſſimus, qui optimus: faten-

dum erit. In oratione autē perpetua plerunq; ſibi reſpondet orator, quod pomum generoſiſſimum? puto quod optimum & equos? qui velociſſimus, ita hominem, non qui celebritate naſcendi, ſed qui virtute maxime excellit. hac inductione probari manifeſtum eſt. Exemplo autem dices: Vt pomum generoſiſſimum putaſ, quod optimū, ita homo non qui genere, ſed qui virtute excellit, optimus putandus eſt. Sed hæc potius ſimilitudo eſt, vt paulo poſt apparebit. in quo & illud licet animaduertere, quod cum in inductione plura aſſumaſ, in exemplo ſolum vno contenti ſimus. Vnica enim re poſita, rem vnicam oſtendere contendit. ſiue quod aſſumas fictum, ſiue verū ſit, non refert. Quapropter, & ſic diffiniri etiam inter magnos auctores conuenit. Exemplum eſt rei geſtæ, aut vt geſtæ, vtilis ad perſuadendum id quod intenderis commemoratio. & licet Græci omniū ſimilium appoſitionem generaliter vocent παράδειγμα. & ſpecialiter ea in quibus rerum geſtarū auctoritate nituntur, noſtri tñ ſimilitudinē hoc vocari maluerunt, quod proprio ab illis verbo παραβολὴ dicitur illud autem exemplū aut ſibi ſimile erit ſuis partibus vt iure occiſus eſt L. Apuleius Saturninus, ſicut Grachi, aut diſſimile, vt Brutus occidit liberos proditionem molientes Manlius virtutem filii morte mulctauit, aut contrarium, vt Marcellus ornamenta Syracuſanis hoſtibus reſtituit, Verres eaſdem ſocio expoliauit. Ex maioribus ad minora exempla efferuntur: vt, ſi propter matrimonia violata vrbes euerſæ ſunt, quid fieri adultero par eſt? A minoribus ad maiora, vt Tibicines cū ab vrbe diſceſſiſſent, publicæ reuocati ſunt, quanto magis principes ciuitati, & viri bene de repub. meriti, cum inuidiæ ceſſerint, ab exilio reducendi? Similitudo enim, quam græci παραβολὴν, Cicero collationem vocat, longius res quæ comparantur ſolet repetere. Neq; hominum modo inter ſe opera ſimilia ſpectanē, vt Cicero pro Sexto Roſcio facit: Anſeribus cibaria publice locantur, & canes aluntur in Capitolio, vt ſignificent, ſi fures venerint, at fures internoſcere non poſſunt, ſignificant tamen ſi qui noctu in Capitolium venerint, & quia hæc animalia facile ſuſpicantur, in ea partē potius peccant, quæ eſt cautior, quod ſi luce quoq; canes latrent, cum deos ſalutatum aliqui venerit, non opinor his crura ſuffringi oportere, quòd acres ſint etiam tum cum ſuſpicio nulla ſit. Simillima eſt accuſatorum ratio, alii veſtrū anſeres ſunt, qui tantummodo clamant. nocere nō poſſunt, alii canes, qui & latrare, & mordere poſſunt, cibaria vobis præberi videmus: vos autem maxime debetis in eum impetum facere, qui meretur. Eſt & breuis ſimilitudo: vt, Eunt populabundi per vrbem, ceu raptores lupi. Eſt ergo exemplum vbi opera hominum ſimilia conferuntur. quæ breuibus ſolent enunciari, cum ſecus ſit, ſimilitudo nuncupatur. Sed de inductione, & exemplo hactenus dictum ſit. De ſyllogiſmo, & enthymemate iam breuiter dicendum eſt. Syllogiſmum his verbis diffinit Ariſtoteles, συλλογισμὸς δέ ἐστι λόγος, ἐν ᾧ τεθέντων τινῶν, ἕτερόν τι τῶν κειμένων ἐξ ἀνάγκης συμβαίνει, τῷ ταῦτα εἶναι. &c. quod ita quidam in latinum vertere. Syllogiſmum eſt, oratio, in qua poſitis quibuſdā, & conceſſis, aliquid quiddam per ea quæ conceſſa ſunt euenire neceſſe eſt, quā ſint ea quæ conceſſa ſunt. vt ſi dicas: Omnis homo eſt animal, omne animal ſubſtantia eſt, omnis igitur homo ſubſtātia eſt. Syllogiſmorū tres figuræ, tanquā tria ſunt genera prima figura modos tanquā ſpecies ſyllogiſmorum, auctore Ariſtotele, quatuor continet, ſed Theophraſtus, & Eudemus his quatuor quinque addiderunt, principium tñ inueniendi ab Ariſtotele in ſecūdo priorū Analyticorū volumine capientes. Secunda figura quatuor modos. Tertia ſex, docēte Ariſtotele, habet. addunt alii vnum, vt Porphyrius. nec me præterit, alios plures adhuc figuras, quippe qui quatuor eſſe voluerunt, alios plures modos eſſeciſſe, ſed hæc mittimus nūc excutienda dialecticis, ſiquidem ad inſtitutum noſtrum non attinent. Ex omni igitur ſyllogiſmo naſci enthymema pōt. vt de enthymemate paucis prius, poſt de ſyllogiſmi partibus longius diſputemus. Enthymema, imperfectus eſt ſyllogiſmus. i. oratio, in qua non partes ex quibus ſyllogiſmus conſtat adhibent, ſed infertur feſtina concluſio. vt ſi dicatur, Omnis homo animal eſt, ſubſtantia igitur eſt. Quale illud pro Ligario, Cauſa tum dubia, quod erat aliquid in vtraque parte quod probari poſſet, & nunc melior ea iudicanda eſt, quam etiam dii adiuuerunt. habet aſſumptionem, & aſſumptum, cōcluſione vero non habet. ita eſt ille imperfectus ſyllogiſmus. Expugnantibus vero quidam ſolum vocant enthymema, tale Ciceronis eſt pro Milone. Eius igitur mortis ſedetis vltores, cuius vitam ſi putetis per vos reſtitui poſſe, nolitis. Optimum autem enthymematis genus marito Quintilianus putat, cum propoſitio diſſimili, vel contrario, ratio ſubiungitur, quale eſt Demoſthenis: Non enim ſi quod vnam contra legis actum eſt, idque tu es imitatus, ſecirco te conuenit pœna liberari, cum contra damnari multo magis. nam vt ſi quis eorum damnatus eſſet, tu hæc non ſcripſiſſes: ita damnatus tu ſi fueris, non ſcribet alius. Plura ex enthymemate non adiiciam. quando in Topicis Cic. de hoc abunde dicimus, quæ ſi quis legat, hæc curſim recenſa melius intelliget, & ſi quid cuiquam hic minus erit obuium, illic certior fiet, quando ad ſyllogiſmi partes explicandas in præſentia feſtinamus. Syllogiſmum igitur, ſiue ratiocinationem, qui, vt Cicer. inquit, eſt oratio, ex ipſa re probabili aliquid eliciens, quod expoſitum & per ſe cognitum ſua ſemet ratione confirmet, alii ſex partibus, alii quinque, alii quatuor, alii tribus, duabus alii conſtare voluerunt, & qui vnica poſſe etiam parte conſiſtere, non defuere. qui ſex partes eſſe voluerūt, pauci ſunt, & hi quidem propoſitionem primam, cui ſubiungentes rationē ſecundam deinde aſſumptionem tertiam, & aſſumptionis rationem ſubiungentes quartam eſſe partem voluerunt. Poſtremo concluſionem, deinde cōcluſionis rationem. Cicero autē quinque partes eſſe maxime defendit, cū inquit. Qui putant in quinque partes diſtribui oportere, aiunt primum conuenire exponere ſummam argumentationis, ad hunc modū melius accurantur quæ conſilio geruntur, quàm quæ ſine conſilio adminiſtrantur, hanc primam partem numerant. eam deinde rationibus variis, & quam copioſiſſimis verbis approbari putant oportere, hoc modo. Domus ea, quæ ratione regitur omnibus eſt inſtructior rebus, & apparatior, quam ea quæ temere, & nullo conſilio adminiſtratur. exercitus is cui præpoſitus eſt ſapiens, & callidus imperator omni modo commodius regitur, quam is qui ſtultitia, & temeritate alicuius adminiſtratur. eadem nauigii ratio eſt. nam nauis optime curſum cōficit ea, quæ ſcientiſſimo gubernatore vtitur. Cum propoſitio ſit hoc pacto approbata, & duæ partes tranſierint ratiocinationis tertia in parte aiunt quod oſtendere velis, id ex vi propoſitionis oportere aſſumere, hoc pacto. nihil autem rerum omniū melius, quàm omnis mundus adminiſtratur, huius aſſumptionis quarto in loco aliam porro inducunt approbationem, hoc modo: nam & ſignorum ortus, & obitus, definitum quendam ordinem ſeruant, & annuæ commutationes non modo quadam ex neceſſitate ſemper eodem modo fiunt, verum ad vtilitates quoque rerum omnium ſunt accommodatæ. nam diurnæ nocturnæque viciſſitudines nulla in re vnquam mutatæ quidquam nocuerunt, quæ ſigno ſunt, omnia non mediocri quodam conſilio naturam, mundi adminiſtrari. Quinto inducunt loco complexionem, eam quæ aut id infert ſolum quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo. Conſilio igitur mundus adminiſtratur, aut vnum in locum conduxerit, breuiter propoſitionem, & aſſumptionem adiungit, quod ex his conficiatur, ad hunc modum. Quod ſi melius geruntur ea quæ conſilio, quam quæ ſine conſilio adminiſtrantur ſi, nihil autem omniū rerum melius adminiſtratur quam omnis mundus, conſilio igitur mundus adminiſtratur. Quinque partitā igitur hoc pacto putant eſſe argumentationem. in iudiciis autem idem, quo hoc apertius fiat, exemplum ponit, vt ſi quis Epaminundam quod ſuccedendi ſibi exercitum illico non tradiderit, velit defendere, dicat: Omnes leges iudices ad commodum reipub. referre oportet, & eas ex vtilitate communi, non ex ſcriptione quæ in literis eſt interpretari, ea enim virtute, & ſapientia maiores noſtri fuerunt, vt in legibus ſcribendis nihil ſibi aliud niſi ſalutem atque vtilitatem reipub. proponerent, neque. n. ipſe quod obeſſet ſcribere volebant, & ſi ſcripſiſſent, cum eſſet intellectum, repudiatum iri legē intelligebant. nemo enim leges legum cauſa ſaluas eſſe vult, ſed reipub. quod & legibus omnes rempub. optime putant adminiſtrari. quamobrem igitur leges ſeruare oportet, ad eam cauſam ſcripta omnia interpretari conuenit. hoc eſt, quoniam reipub. ſeruimus, ex reip. commodo atque vtilitate interpretemur, nam vt ex medicina nihil oportet putare proficiſci, niſi quod ad corporis vtilitatem ſpectet, quoniam eius cauſa eſt inſtituta, ſic a legibus nihil conuenit arbitrari, niſi quod reipub. conducat, proinde quoniam eius cauſa ſunt comparatę. Ergo in hoc quoq; iudicio deſinite literas legis perſcrutari, & legem, vt æquum eſt, ex vtilitate reipub. conſiderare. Quid magis vtile fuit Thebanis, quam Lacedæmonios opprimi? quid magis Epaminundā Thebanorum imperatorem, quàm victoriæ Thebanorū conſulere decuit? quid huic tanta Thebanorū gloria, tam claro atq; exornato tropheo, carius atque antiquius habere conuenit?

ſcripto

ſcripto videlicet legis omiſſo, ſcriptoris ſententiam cōſiderare debebat. ad hoc quidem ſatis conſideratum eſt nullam eſſe legem, niſi reipub. cauſa ſcriptam. ſummā igitur amentiam eſſe exiſtimat, quod ſcriptum eſſet reip. ſalutis cauſa, id nō ex reip. ſalute interpretari. quod ſi leges omnes ad vtilitatē reipub. referri conuenit, hic autem ſaluti reip. profuit, profecto non poteſt eodem pacto, & cōmunibus fortunis conſuluiſſe, & legibus obtemperaſſe. Quatuor ergo partibus conſtat argumentatio, cū aut proponimus, aut aſſumimus ſine approbatione. id facere oportet, cū aut propoſitio ex ſe intelligitur, aut aſſumptio ꝑſpicua eſt, & nullius approbationis indiget. Propoſitionis approbatione præterita, quatuor ex partibus argumentatio tractatur, ad hunc modū. Iudices qui ex lege iurati eſtis, iudicatis legibus obtemperare debetis, obtemperare autem legibus nō poteſtis, niſi id, quod ſcriptū eſt in lege ſequamini quod enim certius legis ſcriptor teſtimoniū voluntatis ſuæ relinquere potuit, quàm quod ipſe magna cum cura atq; diligentia ſcripſit? quod ſi literæ non extarent, magnopere eas requireremus, vt ex his ſcriptoris voluntas cognoſceretur. nec tamē Epaminundæ permitteremus, niſi extra iudiciū quidem eſſet, vt is nobis ſententiam legis interpretaretur, nedum nunc, cum patiamur ipſum nō ex eo quod apertiſſime ſcriptum eſt, ſed ex eo quod ſuæ cauſæ conuenit, ſcriptoris voluntatem interpretari. quod ſi vos iudices legibus obtemperare debetis, & id facere non poteſtis, niſi id, quod ſcriptum eſt in lege ſequamini, quin iſtum contra legem feciſſe iudicatis? Aſſumptionis autem approbatione pręterita, quadripartita ſic fiet argumentatio. Qui ſæpenumero nos per fidem fefellerunt, eorum orationi fidem habere non debemus, ſi quid enim perfidia illorum detrimenti acceperimus, nemo erit præter noſmetipſos quem iure accuſare poſſimus. ac primo quidem decipi, incōmodum eſt, iterū ſtultum, tertio, turpe. Carthaginenſes autem perſæpe iam nos fefellerunt, ſumma igitur amentia eſt, in eorum fide ſpem habere, quorū perfidia deceptus ſis toties, vtraq; approbatione præterita, tripartita fit hoc pacto. aut metuamus Carthaginenſes oportet, ſi incolumes eos reliquerimus, aut eorum vrbem diruamus, at metuere quidē nō oportet, reſtat igitur vt vrbem diruamus. Sunt autem qui putant, nonnunquam poſſe complexione, & oportere ſuperſederi, cum id perſpicuum ſit, quod cōficiatur ex ratiocinatione. quod ſi fiat, bipartitam quoque fieri argumentationem, hoc modo: Si peperit, virgo non eſt, peperit autem. hic ſatis eſſe proponere & aſſumere, quod cōficiatur, quoniā perſpicuū ſit, complexionis rem non indigere, Ciceroni tamen videtur inferri concluſio debere, vel ſi nolis, vt inferas quod ſequitur, vt dicas, peperit autē, fecit igitur inceſtum. Qui autem ex vnaquaq; parte putant cōſtare argumentationem dicunt ſatis eſſe, hoc modo, argumentationē facere, quoniam peperit, cum viro concubuit. Sed hanc argumentationem ab oratore. Cic. propulſat, quòd expolitione careat. nam ſi ſolum inuentū ſpectetur, ac nihil quo pacto tractetur, quod ſit excogitatū referat, nequaquā tantum inter ſummos, & mediocres intereſſe exiſtimabitur. Variare igitur orationem etiam magnopere oportebit, nam omnibus in rebus ſimilitudo eſt ſatietatis mater. Hoc autem facere poterimus, ſi modo inductione, modo exēplo, modo ſimilitudine, modo ſyllogiſmo, aliquando enthymemate vtamur. deinde in ipſa argumentatione non ſemper à propoſitione incipere debemus, quod ne ipſe quidem Ariſt. facit, neque ſemper omnibus vt ſyllogiſmi partibus, quas Cic. quinque omnino eſſe vouit, idq. multis nititur rationibus comprobare. cui ſententiæ maxime repugnat Quintil. inquiēs, ἐπιχειρήματος, & quatuor, & quinque, & ſex factæ ſunt partes a quibuſdam, Cicero maxime quinque defendit. inde poſt paulum ſubiungit. Mihi, & pluribus nihilominus auctoribus tres ſumi videntur. nam ita ſe habeat illa natura, vt ſi de quo quæratur, & per quod probetur, tertium addi poteſt, velut ex conſenſu duorum antecedentium, ita erit prima intentio, ſecunda aſſumptio, tertia connexio. Nam confirmatio primæ ac ſecundæ partis exornatio, & eiſdem cedere poſſunt, quibus ſubiiciuntur. Sumamus ex Cicerone quinque partium exemplū, Melius gubernantur ea quæ conſilio reguntur, quàm quæ ſine conſilio adminiſtrantur. hanc primam partem numerant, eā deinceps rationibus variis, & quamcopioſiſſimis verbis approbari putant oportere. Hoc ego totū in ſua ratione vnum puto, alioqui ſi ratio pars eſt (eſt autē varia ratio) plures partes eſſe dicentur. Aſſumptionē deinde ponit, Nihil aūt omnium rerū melius quàm omnis mundus adminiſtratꝰ. huius aſſumptionis quarto in loco iam porro inducunt approbationē, de quo idem quod ſupra dico. Quinto, inducūt loco complexionem quæ aut id fert ſolum, quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo: Conſilio igitur mundus adminiſtratur. aut vnum in locū cum conduxit, breuiter expoſitionē, & aſſumptionem adiungit, quid ex his cōficiatur, cui parti conſentio. Quid ſummi auctores de ſyllogiſmi partibus ſenſerint, iam ſatis, vt opinor, dictū. Nunc quo pacto ſingulæ vocentur partes, quando inter ſummos id auctores nō conuenit, dicam. nam ſunt qui primam partē ſyllogiſmi, velut ſi ita contextas, quidquid ex ſeipſo mouetur immortale eſt, maiorē vocēt propoſitionē ſunt qui propoſitionem ſolum, alii intentionē, alii aſſumptum ſecundam partem, alii quī minorem propoſitionē; alii aſſumptionem, quidam rationem, alii rationis cōfirmationem, quod ex ea parte quod anteceſſit comprobatur, nominant, quę eſt vt hoc, anima autem ex ſeipſa mouetur tertiā partem alii concluſionem, complexionem alii, alii connexionē appellarunt, quod duas ſuperiores cōnectat partes, velut hoc, immortalis igitur eſt anima. vt ſit explicata argumētatio, quidquid ex ſeipſo mouetur immortale eſt: Anima autē ex ſeipſa mouetur. immortalis igitur eſt anima. Poſtremo ne illud quidē prætereundū eſt, fuiſſe quoſdā qui inter ſyllogiſmū, & ἐπιχείρημα hanc eſſe differentiā putauerūt, quod ſyllogiſmū tribus tantū partibus, & in ordinē digeſtis cōſtare dixerint, huic vero ſi partes aut demantur, aut addantur alię, aut eædem immutentur, epicherema nuncupari exiſtimarunt. Sed Quint. epicheremæ, inquit, in nullo differt à ſyllogiſmis, niſi ꝙ illi, & plures habēt ſpeciēs, & vera colligūt. veris epicherematis frequētior eſt vſus circa credibilia. His intellectis, nihil erit iam vt opinor, quod Cic. ſuſpenſam alicuius hic teneat mentem, quo minus quę dicat quilibet ſit percepturus, cum inquit. [Ergo abſolutiſſima, & perfectiſſima argumētatio eſt ea, quæ in quinque partes eſt diſtributa.) Hoc iam expoſitū eſt vt ſyllogiſmus quinque partibus à Cicerone fiat. [Narratio, & argumētatio) Nam narratio cauſæ expoſitio eſt. ſed quod narratur, & inſeritur, locupletandi cauſa argumentationē ipſam inſeritur, verū id eſſe quod intendimus, ſi vera accuſamus, nam iudiciale genus intentione, & depulſione cōſtat, cum certe quod intendimus probare volumus. Etenim, & ſyllogiſmo nō minus in reprehenſione, quā in cōfirmatione defenſio neq; vti poſſumus. [Collocupletandæ) Reſarciendæ, ornamentis imbuendæ. [Confirmata argumentatione) Nam cum aſſumptio prolata eſt, iam cōfirmata videtur argumentatio. [Vt abſolutiſſime) Quo nihil ad modū deſit. [Inimicum. n. acerrimū de medio tollere volebat, à quo ſibi nō iniuria ſummū periculum metuebat) Hæc propoſitio eſt epicherematis, quam tū ſi tertius oſtendemus, fiet aſſumptio. [De medio tollere) id eſt, quoquo modo ab aliorū Græcorū cōuentu eximere, ac per hoc occidere. [Non iniuria) Non ab re, nō ſine cauſa. [Summū periculum) Ne ipſe ab eo idē occideretur. [Videbat, illo incolumi) Hæc propoſitionis eſt ratio. ſed cum ſit coniecturalis cōſtitutio, à probabili, de quo ſupra in eius cōſtitutionis locis abunde diximus. omnis hæc deducitur argumentatio. [Quauis iniuria) id eſt, qualibet. [Inimico exitium machinari) Exitium, inquit Feſtus Pompeius. antiqui pro exitu ponebant, nunc peſſimū exitium dicimus. Machinor a Græco μηχανάομαι vnde, & μηχανὴ ab illis dicitur, quæ a noſtris machina. Eſt autē machinari, ſtruere, ergo machinari exitium, ſtruere, & per inſidias moliri interitū eſt. [Cui rei mors indigna Palamedis teſtimoniū dat) Nota eſt de Palamedis interitu hiſtoria, vt Vlyſſes extinctus ſit inſidiis. [Metus periculi) Ne ab Aiace interimeretur. [Omnes enim, qui minima peccata cum cauſa ſuſcipiunt) Hæc eſt rationis confirmatio, hinc aſſumptio. [Si multos, & quæ ſequūtur) Hæc eſt ornatio. Si multi leue compendium fraude maxima cōmutauerunt) Hoc eſt, ſi ob leue commodum fraudem moliri maxima non timuerunt. Fraude maxima commutarunt leue compendium qui fraudolentiſſima ex eo dicti ſunt, ob minimam, quam conſecuti fuere vtilitatem. Compendium, à con præpoſitione, & pendendo, quod appenderent omnem veteres pecuniam. Vnde etiam diſpenſator dictus: & hinc diſpendium, damnum, quod diſpendendo pecunia minor fieri ſoleat. [Virum fortiſſimum, integerrimum) Ordo eſt, & ſenſus, homo timidus, ſubaudiendum Vlyſſes, nocens, conſcius ſui peccati, qui ſe ſciebat contra Aiacem deliquiſſe. [Inſidioſus, inimicum) Subaudiendum Aiacem. [Incolumem eſſe noluit) Virum integerrimum bello, inuictum, perſequentiſſimum, qui quos odio proſequebatur, eiſdē hoſtis eſſet infeſtiſſimus. [Iniuria laceſſitum) id eſt, prouocatum. [Ira excitatum) id eſt vehementer commotum. [Vtemur alacres) Alacris inquit Aſconius, ſiue alacer. vtrunq; enim dicitur, is appellatur, qui ſenſibus vniuerſis, quod eſt in-

dicium

dicium erecti animi atque ſublimis, conſurgit: & Cui omnis ſenſus in loco ſuo quiſque degat. & econtrario iacet, inquit, dicitur amputatis in corpore ſeorſuum membris. Ad animum ſæpe transfertur, vt ſi quis vultu iudicat adeſſe animum nō ſinceram, ſenſibus ſuis animo ſolo intentus. Sunt qui alacrem, feſtinantem, & properantem dici putant, quaſi alia acrē. Virg.

Alacris cunctosq. putans excedere pugne.

Donatus vero, alacris, inquit, L. pro D, litera poſita. [Feras beſtias) Nam domeſticæ cicures nominantur. [Ferum) Agreſtē. [Crudelem) Trucem. [Cupide) Ad inimici Aiacis. [Perniciem) Exitium. [Profectum) Quando vbi Aiax gladio traiectus inuētus eſt ibidem Vlyſſes commoratus eſt. [Neque bonam, neque malam rationem videamus) Ratio, quam vulgus imperitum reſpectum dicit. Sic Iuuen. (Eſt ſpes, & ratio) capit rationē. Superfluum autem putandū nunc de ea ratione diſputare, vnde homo animal rationale dicitur, & de qua ſanctus Thomas longius diſſeruit fortaſſe quam fuit neceſſe, cum differentiam inter eſſentiam, vt eius verbo vtar ſubſtantiam, ſubiectum, rem, naturam, & rationem facit. nam Auguſt. in lib. quem de Spiritu, & anima inſcripſit longe melius expoſuiſſe manifeſtum eſt. [Si ergo pollicitus ſum) Hæc complexio eſt argumentationis, vt ſi tres tantum partes principales iungas, hoc pacto: Omnes minima peccata cum cauſa, tum vero maxime illa quæ multo maxima ſint maleficia aliquo certo emolumento inducti ſuſcipere conantur, vt ſi hæc propoſitio, qua probamus quod in quæſtionem venit. quam Cic. ſecundo loco poſuit deinde aſſumatur. At ſi Aiacem Vlyſſes occidebat multum ſibi commodum, ſi incolumen ſinebatur, incommodum, & metus ingruebat, cui complexio ſubiiciatur neceſſe eſt: Ergo Vlyſſi cā fuit, cur Aiacem occideret. quod epicherema ita etiā componi pōt vt dicas, Quicunque ex alterius morte commodum conſecuturus eſt, vel minimū is cauſam habet, cur eū è vita tollat, At Vlyſſes de Aiacis morte multum conſecuturus erat cōmodi, cauſam igitur habuit Vlyſſes cur Aiacem occideret. [Quin cōfiteatur cām maleficii fuiſſe) Quando, & eum grauiter habebat, inuiſum, & illum ſibi hoſtem infeſtiſſimum. [Parum locuples) Parum copioſa. Locuples, diues, ab agrorum locis dictus, vt Plin. lib. 18. nat. hiſt. Locupletes, inquit, dicebāt loci; hoc eſt, agri plenos pecunia ipſa à pecore appellabatur. Ouid. in Faſtis: Cetera luxuriæ nondū inſtrumenta vigebant, Aut pecus, aut latū diues habebat humum. Hinc ēt locuplex, hinc ipſa pecunia dicta eſt. [Et res tenuis) Parui momenti. [Aut humilis) Abiecta. [Hæc. quam expoſui ratio eſt habenda) Hoc eſt, ſi humilis fuerit, & tenuis non ita dicere procures, perinde ac ſi ſit ampla & quæ multis ornamētis poſſit illuſtrari. [Breuiſſima eſt trip.) Quæ ppoſitione, rōne propoſitionis, & aſſumptione colligat.

LONG. ERgo abſolutiſſima) Argumentationis perfectæ partes. [Cauſam oſtendemus) Propoſitio. [Inimicum enim) Ratio propoſitionis. [Videbat, illo incolumi) Rationis cōfirmatio ex variis locis ſumptis argumētis. Primū à probabili cauſa, quæ tractatur per antitheſin mortis, & ſalutis, deinde ab anteacta vita, quod exemplo facti, ſeu mortis Palamedis cōfirmatur. Forma perfectæ argumentationis rhetoricæ; q̃ verborum, & ſententiarum copia veſtita, oſtēdit quantū ꝑ dialectica breuitate oratoria maieſtas recedat. Quod vt clarius pateſiat, hanc ipſam argumentationem ſyllogiſmo breui pſtringamus. Omnes qui ab aliquo periculum metuunt, eum interfectū cupiunt. A Palamede Vlyſſes ſibi metuebat. vtpote à probiſſimo improbus: Igitur probabile eſt, ab Vlyſſe interfectum Palamedem. [Omnes enim, qui minima peccata) Exortatio primum à minore ad maius. [Virum fortiſſimum) A collatione. [Nam eum feras) A ſimili. [Si ergo pollicitus) Complexio.

DE ARGVMENTATIONIBVS VITIOSIS.

GEnera duo ſunt vitioſarum argumentationum: vnum, quod ab aduerſario reprehendi poteſt, idq. pertinet ad cauſam alterum, quod tametſi nugatorium eſt, tamen non indiget reprehenſione. Quæ ſit quæ reprehenſione confutari conueniat, quæ tacite contemni, atque vitari ſine reprehenſione, niſi exempla ſubiecero, intelligere dilucide non poteris. Hæc cognitio vitioſarum argumentationum duplicem vtilitatem afferet: nam, & vitare in argumentatione vitium admonebit; & ab aliis non vitatum commode reprehendere docebit. Quoniam igitur oſtendimus, perfectam, & plenam argumentationē ex quinque partibus conſtare; in vnaquaq; parte argumētationis quæ vitia euitanda ſunt conſideremus: vt, & ipſi ab his vitiis recedere, & aduerſariorum argumentationes hac præceptione in omnibus partibus tentare, & ab aliqua parte labefactere poſsimus.

CAPIDVRVS.

GEnera duo ſunt vitioſarum argumentationum) Omnis argumentatio (per argumentationem, & argumētum, quod in ſpecies ſupra plures diuiſimus, volumus intelligi) reprehenditur, ſi aut ex his quæ ſumpta ſunt non conceditur vnum plura de. aut his conceſſis. complexio ex his confici negatur, aut ſi genus ipſum argumentationis vitioſum oſtenditur; aut ſi contra firmam argumentationem, alia æque firma, aut firmior ponitur. Sed Cic. quod in epicheremate tantum reprehēdi poſſit, quod in ſolum argumentationis genus hic docuit, eſt expoſiturus, vnum, quod ab aduerſario reprehendi poteſt, idque pertinet ad cauſam, alterum, diſputandi quatuor, docente Ariſto. ſunt genera, vnum quod doctrinale, aliud dialecticum, tertium tentatiuum, quartum litigioſum vocat. Doctrinale nominat, cū ex propriis cuiuſque diſciplinæ principiis aliquid probare enitimur, idque demonſtrati vnum nominatur, quod ipſe in Analyticis poſterioribus docuit. Dialecticum eſt, cum ex probabilibus tam nobis, quàm aduerſariis, aliqua oppugnare concludimus. Tentatiuum autem, cum ex eis quæ reſpondendi probabilia videntur. aliquid arguimus. quod nolint reſpondentes tam de dialecticis autem, quam de tentatiuis, ipſe in Topicis late diſputauit. Litigioſum vero, quod ἀγωνιστικὸν appellauit, cum ex his probabilia quidem videntur, ſed non ſunt, id colligitur, quod nullo modo probabile videri poteſt, id genus in libro quem ἐλέγχων inſcripſit, late ipſe etiam tractauit. Per hoc genus arguendi modi ſunt duo, vnus, qui per dictionem, alter vero, extra dictionem nominatur. Per dictionem quidem numero ſex ſunt, æquiuocatio. amphibologia, compoſitio, diuiſio, accentus, figura. Extra dictionem vero, paralogiſmorū ſpecies ſunt ſeptem, vna quidem per accidens, ſecunda autem in eo quod ſimpliciter, vel non ſimpliciter, & quod aut vbi, aut quando, aut aliquid dicitur, tertia autem elenchi ignorātiam, quarta vero per cōſequens, quinta autem per id, quod in principio ſumere contingit, ſexta, quod non eſt cauſa, vt cauſa ponenda, ſeptima vero vbi plures interrogationes, vt vnam ponimus. Non dubito quin hæc multi obſcura iudicaturi ſint, cum ſpecies has arguendi exemplis nullis illuſtrauerim. quod ideo facere non curaui, tum ne commentarii modum excederem, tum etiam quod ad præſens. Ciceronis locus hoc non exigebat quodque apud dialecticos quiſque hæc diſcere poterit. ſed hæc vberius omnia, ſi dabitur vt poſſim aliquando, ſicut & cetera rhetorices præcepta, ita digeram, vt multis nō diſplicere poſſe putem, quod ſi qui ſuæ imperitiæ ſolatium quærentes, ne hoc quidem à me recenſeri debuiſſe, vtpote non neceſſaria, arbitrentur: Ariſtotelem, ſi re ipſa quam non intelligant iactantiam ſuam redarguere poſſint audiant, qui à conſequentibus elenchum tractans inquit. Sæpe enim mel, fel ſuſpicati ſunt, eo quod ſequatur ruber color, & quoniam accidit terram pluuia fieri madidam, & ſi ſit madida opinantur pluiſſe, hoc autem nec neceſſarium, ad rhetoricos attinet, quod per ſignum ſint demonſtrationes, idemque & Cicero tum alibi, tum etiam hic, cum inquit. alterum, quod tametſi nugatorium eſt, tamen indiget reprehenſione. hoc enim dicit, vnum eſt genus vitioſæ argumentationis, quo ad cauſæ probationem attinens, ab aduerſario reprehendi potes, ſed quo pacto id fiat, paulo poſt aperietur. alterum eſt, cuius ſi fallendi modum ſpecies, vtpote nugatorium reprehendas. ſin autem vt in aduerſarium tractatum, multum fauoris ſæpe, & commodi compares, non indigebit reprehenſione, ſed probabitur. Quod tamen nugatorium eſt, ob hoc enim reprehēdi debuit apud virum grauem. Nugatorium omnes, vt Ariſt. inquit, qui in diſputationib' certant, & contrixantur. ſe ſuperiores eſſe coniectant, ac vt id conſequantur, pro viribus moliuntur.

tur. ſed quinque modis velut arguendũ imperitiæ aduerſariũ oſtendāt. vel vt falſum, vel quod prętet opinionē omnium ſit fateri cōpellant. vel vt in ſolœciſmum grammaticę vitium mihi tale cognitionē detrudant. vel quinto loco. & nugari eum cogant. quis contra agit. Id autem facit ſi frequenter idem dicat quod nuſquam it. quapropter. & C. nugatoriũ dixit. hoc eſt quod nugari aduerſarium cogat. {Tamē non indiget reprehenſione. Quæ ſit} Quoniā aliquando iuuat oratores. nō ergo omnino repudiendum licet. vtpote nugatorium, nō admittendum eſſe, videatur. Reprehenſione confutari conuenit} Confutari, cum manifeſto falſa deprehenduntur. {Quæ tacitate contemni} Vt friuola {Atq; vitari ſine reprehenſione, niſi exēpla ſubiecero, intelligere dilucide non poteris} Hæc cognitio vitioſarum argumentationum duplicem vtilitatem afferet. {Nam, & vitiare in argumentatione vitium admonebit, & ab aliis nō vitandũ, commode reprehendere docebit. Quoniā igitur oſtendimus perfectā, & plenā argumentationem & quinque partibus conſtare, in vna quaque parte argumentationis quæ vitia vitanda ſunt conſideremus. vt. & ipſi ab his vitiis recedere. ac aduerſariorum argumentationes hac præceptione, [illegible] argumentationis formula vitiātur, an recte, cum aliquid quod illud infirmet opponitur, intelligere poſſimus. {In omnibus partibus} Nam quinque conſtare partibus ſupra cōmonuimus. Nunc poſſimus aliquam partē labefactare. [illegible] aliqua [illegible] ſe, ac per hoc reprehenſionis [illegible] & [illegible] diſſoluere.

LONG. ASC. Genera duo ſunt, Argumentationes vitioſæ. [illegible]

Genera duo ſunt, &c.) Optimo ordine docet primo vitioſas argumentationes vitare. [illegible] & [illegible] extirpant herbas, & medici corporũ obſtantia pellunt ſanitati. Dicit ergo ſic. Genera duo ſunt vitioſarum argumentationum, vnum. ſ. genus eſt, quod reprehendendũ [illegible] & redargui ab aduerſario. idq. [illegible] [illegible] quod tametſi, quanquam nugatorium [illegible] & [illegible] dax, tamen non indiget reprehenſione [illegible] August. quoq; noſter [illegible] dignum. Tu ô Herenni non [illegible] diluſiſſe [illegible] licet genera argumentationum, aut quæ argumenta (transit enim ad neutrum genus) [illegible] conuenit confutari, id eſt, refellere, reprehenſione, id eſt, per reprehenſionem. & [illegible] quę conueniat contemni, atq; vitari tacite, ſine reprehenſione, [illegible] exempla ſubiecero, id eſt, niſi ea declarauero per exēpla. [illegible] tamen operæ pretium eſt ea noſſe, quia hęc cognitio argumentationum vitioſarum afferat duplicem vtilitatem, nam ipſa, & id eſt, ſimul admonebit, vitare vitium, id eſt, ne committamus vitium in argumentatione ſcilicet noſtra. & docebit reprehendere cōmode, id eſt decenter, & [illegible], vitium nō vitatum ab aliis. Igitur quoniam nos oſtendimus perfectam, & plenā argumentationē conſtare, eſt quinque partibus propoſitione, ratione, &c. conſideremus quæ vitia ſunt vitanda in vnaquaq; parte argumētationis, vt ipſi. ſ. non poſſumus, &. i. ſimul recedere ab his vitiis, & i. ſimul tentare. i. vtare experimento, hoc eſt examinare argumentationes aduerſariorũ in omnibus partibus. ſ. dictis, & labefactare. i. inualidare, & diſſoluere. ſ. argumētiones aduerſariorũ ab aliqua parte. Bene dicit in omnibus tentandus. i. examinandus in omnibus partibus, & tamē labefactandas duntaxat in aliqua parte, non ꝙ non liceat in omnibus, ſed quia non eſt veriſimile in omnibus fieri poſſe.

DE VITIOSA EXPOSITIONE.

EXPOSITIO vitioſa eſt, cum ab aliqua, aut à maiore parte ad omnes confertur id, quod non neceſſario eſt omnibus attributum: vt ſi quis hoc modo exponat: Omnes, qui in paupertate ſunt, malunt maleficio parare diuitias, ꝙ officio paupertatē tueri. Si quis hoc modo expoſuerit argumentationē, vt non curet quærere qualis ratio, aut rationis confirmatio ſit, ipſam facile reprehendemus expoſitionē, cum oſtendemus id, quod in aliquo paupere improbo ſit, in oēs pauperes falſo, & iniuria conferri. Itē vitioſa expoſitio eſt, cũ id quod raro fit, fieri omnino negat, hoc modo: Nemo poteſt vno aſpectu, neq; præteriēs in amorem incidere: nam cum non nemo deuenerit in amorem vno aſpectu, & cum ille neminem dixerit, omnino nihil differt raro id fieri, dummomo, aliquando fieri, aut poſſe fieri, intelligatur. Item vitioſa expoſitio eſt, cum omnes res oſtendimus nos collegiſſe, & aliquā rem idoneā prætertimus, hoc modo. Quoniā igitur hominē occiſum conſtat eſſe, neceſſe eſt aut à prædonibus, aut ab inimicis occiſum eſſe, aut abs te, quem ille heredē teſtamēto ex parte faciebat. prædones in illo loco viſi nunquā ſunt: inimicū nullū habebat. relinquitur, ſi neq; à prædonibus, neque ab inimicis occiſus eſt, quòd alteri nō erant, alteros non habebat, vt abs te ſit interemptus. Nam in huiuſcemodi expoſitione reprehenſione vtemur, ſi quos præter eos, quos ille dixerit, potuiſſe ſuſcipere maleficium oſtenderimus: velut in hoc exemplo cum dixerit neceſſe eſſe aut à prædonibus, aut ab inimicis, aut à nobis occiſum eſſe, dicemus potuiſſe, vel à familia, vel à coheredibus noſtris. Cum hoc modo illorum collectionem diſturbauerimus, nobis latiorē locum defendi relinquemus. Ergo hoc quoque vitandum eſt in expoſitione, ne quando, cum omnia collegiſſe videamur, aliquā idoneā partem reliquerimus. Item vitioſa expoſitio eſt, quæ conſtat ex falſa enumeratione: vt ſi, cum plura ſint, pauciora dicamus, hoc modo: Duæ res ſunt indices, quæ homines ad maleficium impellunt, luxuries, & auaritia. Quid amor? inquit quiſpiam. quid ambitio? quid irreligio? quid metus mortis? quid imperij cupiditas? quid deniq; alia permulta? Item falſa enumeratio eſt, cum pauciora ſunt, & plura dicimus, hoc modo. Tres res ſunt quæ omnes homines ſolicitant, metus, cupiditas, ægritudo. Satis enim fuerat dixiſſe metum, & cupiditatem: quoniam ægritudinem cum vtraque re coniunctā eſſe neceſſe eſt. Item vitioſa expoſitio eſt, quæ nimium longe repetitur, hoc modo. Omnium malorum ſtultitia eſt mater, quæ parit immenſas cupiditates: immenſæ porro cupiditates, infinitæ, & immoderatæ ſunt: hæ pariunt auaritiam: auaritia porro hominem ad quoduis maleficium impellit: igitur auaritia inducti aduerſarij noſtri hoc in ſe facinus admiſerunt. Hic id, quod extremum dictum eſt, ſatis fuit exponere, ne Ennium, & ceteros poetas imitemur, quibus hoc modo loqui conceſſum eſt.

Vtinam ne in nemore Pelio ſecuribus
Caſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes:
Ne ve inde nauis inchoandæ exordium
Cepiſſet, quæ nunc nominatur nomine
Argo: quia vecti Argiui delecti viri,
Petebant illam pellem inauratam arietis
Colchis, imperio regis Peliæ per dolum:
Nam nunquam hera errans mea domo efferret pedem
Medea, animo ægra, amore ſæuo ſaucia.

Nam hic ſatis erat dicere, (ſi id modo, quod eſſet ſatis, curaſſet poëta)

Vtinam ne hera errans mea domo efferret pedem
Medea, animo ægra, amore ſæuo ſaucia.

Ergo hæc quoq; ab vltimo repetitione in expoſitionibus magnopere ſuperſedendo eſt. nō enim reprehenſione eget, ſicut aliæ complures, ſed ſua ſponte vitioſa eſt.

Expoſitio

CAP.

EXPOSITIO vitioſa eſt, & quę ſequunt.) Expoſitionē dicit, quam ſupra propoſitionē, hoc eſt totius argumentationis partē primā nominauit, cū ab aliqua aut a maiore parte ad oēs cōfertur, id quod nō neceſſario eſt omnibus attributū. Ordo eſt: Vitioſa eſt expoſitio, cū id, qđ non neceſſario eſt omnibus attributū confertur ab aliqua, aut à maiore parte ad omnes. Eſt aūt ſenſus, vitioſa eſt argumentationis expoſitio, cum quod aliquibus, aut maiori hominum parti tribuitur, id eſſe omnium dicimus cū id haud neceſſe ſit, ſed potius facile ſecus enunciari poſſit. [Ad omnes confertur) In oēs infertur. [Quàm officio) Virtute. [Non videt quæ ſit qualis ratio) Quia ſunt aliqua quibus ſit ratio ſubiiciatur, probabilia videri poſſint, alioqui falſa. [Nemo poteſt vno aſpectu neq; præteriens) Aut vno tantum aſpectu, aut prætereuns, etiā ſi crebro aſpiciat. in amorem incidiſſe nemo poterit. quod fieri tñ poſſe, etiam ſi nunqua antea fuerit, facile datur intelligi. [Non nemo) Aliquis. [Quod alteri non erant) A quibus occidi potuerit, prædones. [Alteros) Hoc eſt inimicos nō habebat. [A coheredib.) Ab his qui nobiſcum hereditatē eius adiuerint. [Latiorem locum defendendi relinquemus) Nam quod aduerſarii iam exploſi videant. & noſtræ ſuperſit argumentationes explicandæ. multum adiumēti hinc cauſa noſtra capere poſſe videbitur. [Luxuries, & auaritia) Et luxuries, & luxuria rerum immoderatus ꝑ voluptatem vſus dicitur. auaritia rerū immoderatus appetitus ab auido, & ære ducta appellatio. [Quid amor?) Amorem libidinē dicit. [Quid ambitio) Honoris, non de virtute potius quam de vitio manans cupiditas. [Quid religio) Sane religio, quam Græci θρησκείαν dñt, quædam erga deū obſeruantia vinculo, aliquo alligata dicitur, quæ ſi ſpōte à nobis fiat Græcæ εὐσέβεια, Latine pietas, nominatur. Quamobrē per iocum Plaut. in Cure. Vocat me, inquit, ad cœnam, religio fuit, denegare nolui perinde ac ſi promittere coactus eſſet, religio, inquit, fuit, huius duo ſunt extrema, defectus quidem irreligio, exceſſus vero ſuperſtitio. Eſt. n. religio dicta, vt Ser. Sulpitius tradit. quod ꝓ ſanctionem aliquam remota ac ſepoſita à nobis ſit, quaſi a relinquendo, vt à carendo cerimoniæ. Cicero autem à relegendo dictam putat, qui in lib. de Nat. deor. 2. ita dicit: Non enim philoſophi ſolum verumetiam maiores noſtri ſuperſtitionem à religione ſeparauerunt. nā qui totos dies precabantur, & immolabāt, vt ſui ſibi filii ſuperſtites eſſent, ſuperſtitioſi ſunt appellati. qui autem omnia quæ ad cultū deorum pertinent tractarent, & tanquam relegerent, hi ſunt dicti religioſi, a relegendo, tanquam ex legēdo legentes, & diligēdo diligentes hic. n. verbis omnibus ineſt vis legendi, eadem in religioſo. ita factum eſt, vt in ſuperſtitioſo, & religioſo, alterum vitii nomen alterum laudis eſſet. Lactantius aūt Inſtitutionū diuinarum lib. 4. non a relegendo, vt Cicero, ſed à religando dictam religionē putat, quod hoc pietatis vinculo obſtricti Deo, & religati ſimus, ſicut. & ſuperſtitionem, non cum filios optamus ſuperſtites (omnes. n. optamus) dici voluit, ſed cū hi qui ſuperſtitem memoriam defunctorum coluiſt, vt qui parētibus ſuis ſuperſtitibus colebant imagines eorū domi, tanquā deos penates, atque nouos ſibi ritus aſſumebant, vt in deorum vice mortuos honorarent, quos ex hominibus in cœlum receptos putabāt, hos inquit, ſuperſtitioſos vocabant. eos vero q publicos. & antiquos deos colerēt religioſos nominabāt. vnde Vir. Vana ſuperſtitio veterumq. ignara deorum. Nec me prætereat quid dixit Nigidius Religentē eſſe oportet, religioſum nefas, q religioſum, triſte, & ominoſum ſignificet. M. Cic. ad Atticū Maiores, inquit, noſtri funeſtiorem diem eſſe voluerūt Allienſis pugnæ, quam vrbis captæ, quod hoc malum ex illo prouenerit. itaque alter religioſus etiam nunc dies, alter vulgo ignotus. Sed non ſemper religioſum diē triſti omine infamem dicimus, nec ſemper religioſus appellatur, velut alii dicunt, qui nimia, & ſuperſtitioſa religione ſeſe alligauerit, vt vitio aſſignet. Inuenimus. n. religioſum pro caſto, & obſeruāte, cohibenteq. ſeſe certis legibus finibusq. vnde, & religioſa delubra legimus, non ominoſa ſed maieſtatis venerationisq. plena quapropter, & Maſſurius, Religioſum, inquit, eſt, quod propter ſanctitatē aliquam remotum ac ſepoſitum a nobis, eſt, verbum a relinquendo dictum. Manifeſtum igitur ex his, religionē non oēm cultum diuinum dici, quādo a nobis longe ſemota eſſe dicat, ſed notum quendā eſſe quem deo myſteriis deuouimus, quem cum obſeruamus, religio, cū id facere negligimus, irreligio nominatur. nam quem ſponte cultum noſtrum deo offerimus, pietatem nuncupamus. [Quid metus mortis) Nam & hæc animi perturbatio eſt quam in ſapiente cadere poſſe, Stoici negauerunt. [Quid imperii cupiditas) i. libido dominandi. hęc ab ambitione differt. qđ ambitio in populo maxime cupit eminere, & cunctos ſe populares ſequi efficiat. Cupiditas aūt dominari, in omnes habere imperium. [Quid denique alia permulta) Cum pene infinitæ animi ſint perturbationes. Quando ægritudinē, cum vtraq; coniunctam eſſe neceſſe eſt. Ægritudo ſi quidem, quæ, & ægrimonia nominatur, cū ſit, & ipſa animi perturbatio, neq; magis metum quam cupiditatem continet vtrumq; pariter complectitur. ſi quidem, & cum metuimus, & cū cupimus ægritudine laboramus. [Omnium malorū ſtultitia eſt mater, atq; materies) Hæc expoſitione indiget. paulo. n. obſcurius eſt q̄ vt omnium mentes poſſint capere, veruntamē id, q̄ breuiter ac dilucide à nobis poterit fieri, explicabitur, vt quantū ad Ciceronis ſententiā attineat, nihil vltra pro vt valuerimus dici deſideretur, dabimusq. operā, vt quidquid redundās, & ſuperfluū videri poſſit, ne prætermittamus, ſed prius verbū ipſum, deinde quid ſit hoc, quam materiā Cic. nominauit, poſtea quod reliquum erit, proſequemur, ac diffiniemus. Quā Græci ὕλην, noſtri modo ſiluam, modo materiā nominauit, idq. ſignificatione gemina nam cum ὕλη ſaltus. i. vbi arbores multę cędantur, ſit nominata, & materiā ſignificet, quæ rerum omnium nutricula quædam eſt, ita ſilua à Latinis, non modo ſaltus cæduus, vnde ligna deportentur, etiam vulgo nominatur, ſed, & pro materia nonnunquam ponitur, vt apud Cic. Hoc in gñe, nam quaſi ſiluā vides, omnis eluceat oportet eloquentiæ magnitudo. & rurſum. Cui loco omnis, & vitiorū ſilua eſt ſubiecta. E diuerſo, & materia pro ſilua & arboribus ponitur, vt apud Q. Curtium, Vehemens Fauonius erat, & multam materiam ceciderat miles, aditū per ſaxa molitus, hæc vapore torrida iam inaruerat. Et materies, & materia ꝑ re aliqua tractāda ponit, permittamus nobis, vt hoc verbo vtamur ſubiecto, quod Græci ὑποκείμενον vocant cum iam omniū ore verſetur. hoc. n. intellectu forte facilius erit, q̄ vt quidē cauſam nominemus. Verbum igitur verba Græco reddētes ſubiectum alii, alii materiā. Vt Horatius, Sumite materiam veſtris q ſcribitis æquam viribus. Sed proprium tenet materia ſignificatū, cū rerum oium humanarū principium à deo creatum ſignificat. Nec audiendi qui inter materiā, & materiam differentiā eſſe voluerunt, vt ſit quidem materia proprie, quā Horatius intellexit, hęc aūt materies, cum nō magis inter ſe differant, q̄ luxuries & luxuria, auarities, & auaritia, qđ etiā ꝑ ſimilitudinē, quod prius poſuimus ab hoc ſecundo loco poſitū eſt, liquido deduci intelligatur. Eſt igitur ὕλη ſiue ſiluam, ſiue materiā libeat nobis appellare, ex qua rerū oium humanarum eſt genitura, & cunctorum corporū indiſſolubilis inuiſibiliſq. origo prima, a qua qualitates & quantitates, & oīa quæ accidunt proueniunt, quæ licet à propria natura non recedat, diuerſis tñ, & contrariis ſpeciebus eorum quæ inter ſe recipit, variatur. Hanc melius adhuc explicare conabimur. ſed quo res manifeſtior fiat, quid de rerū principiis multi, qui demum aliquid dicere viſi ſunt, ſentiāt, decurremus. Fuerunt qui nunquā genitam materiem eſſe dicerent, vt Democritus, & Epicurus quippe qui textum eius, & quaſi continuationem quandam corpuſculis quę intelliguntur potius, quam ſentiantur, conneciat ſibi inuicē, aliquo modo poſitis, figuratiſq. omne corpus generali, ſed qualitates, quas corporibus ex ea materie nō tribuerūt, Anaxagoras dedit. Thales de ſeptē ſapientibus vnus, quem ferunt ante omnes naturalia ſecreta rimatum eſſe rerum omnium initium eſſe aquam dixerit, idemq. & Homerus, cum Oceanum, & Thetym parentes omnium eſſe dicat. At vero Anaximenes rerū initium aera iudicauit, Heraclitus ignē. Sunt etiā qui immobilem materiam quandam eſſe dicant, & eandē ex omnibus in vnam molem redactam, vnum omnia eſſe cōſentientes, ſine ortu, & ſine occaſu, vt Xenophanes, Meliſſus, Parmenides. ſed Parmenides vnū omne perfectum, & definitum pronūciat, Meliſſus infinitū, & determinatū, Empedocles varium & multiforme quiddā. Ariſtoteles autem tria rerum naturalium initia cōſtituit, ſiluam ſiue materia ſpeciem quam alii formam, & carentiā qua alii priuationem in Latinum tranſtulerint, idem ſine genitura, & ſine interitu dicit mundū eſſe, diuina prouidentia perpetuitate propagatum. Plato autem rerum initia tria eſſe arbitratur. deum, materiam, rerumq. formas, quas Ideas vocat. Deum autem, inquit, inuenire facile, cognoſcere aūt impoſſibile eſt, materiā vero improcreabilē incorruptamq. cōmemorat, non ignem, neq; aquam, nec aliud de principiis quæ elemēta dicuntur eſſe, ſed ex oibus primam figurarum capacē formationiſq. ſubiectā, rudē, & figurationis qualitate induatā. Ideas vero. i. formas omniū ſimplices, & æternas, nec corporales, & eſſe ea-

rum rerum quæ Deus ſumpſerit exempla, quæ ſunt erunt ve, & omnium quæ gignit Deus corporum inſtar ceræ formas. Proinde Platoni quidem videtur Deus initium eſſe, & cauſa bonorum, materia aũt malorum. Idem ſentit Pythagoras, qui Deum ſummum, & præcellens bonum eſſe, materiam aut malorum omnium ſeminarum quoddam, quæ licet indiſtincte fluctuet, tamen quia intimo proprioq; motu mouetur, viuat & cum anima vegetetur neceſſe eſt. cum igitur in materię multa ſit intemperies, & improuidus impetus, & caſus, atq; vt libet exagitata præſumptio, & pecudum ritu homines ob eam incondia, & turbulenta iactatione moueantur. anima autem, quippe quod ex Deo ſit, ſalubri homo vigeat ſapientia. ex materia vitiorum incentiua omnium hominum titillant animos, & quaſi in meditullio noſtrum iudicium eſt. vel abiicere cogitata, vel recipere. ſi abiicimus, vincatq. ratio Deo proximi ſimus, qui ſuperiorem eſſe animam velimus ſin aũt recipimus, ſuperior materia eſt. quam ſi perpetuo ſequimur, cum ſit ea cœno fœdior, poſt corporis interitum in cęlum migrare non poſſumus, ſed hic immergamur ad inferna mundi loca, & à cõſpectu diuino longiſſime remoueamur neceſſe eſt. vt hæc nos gremio ſuo materies complectatur. Proinde ex vi animæ quæ ex Deo eſt. ſapientia prudentiaq. naſcitur. Eſt aũt ſapientia, vt tam Ariſtoteles q̃ Plato ſenſerunt, rerum diuinarũ, prudentia aũt. humanarum cognitio. vt igitur ex anima, ita ex materiæ, quã ſiluam dimus appellari, omnis emanat ſtultitia. ſed ex materiæ cupiditates ſuſcitantur, quæ cum rationis dominio cohibentur, prudentiq. rationi adiciuntur vitiis dicitur. cum aũt ab eis præcipitamur, peccati nomẽ ſibi vendicant. ſunt igiẽ ex animæ vigore nata. Prudentia virtutes generat, ita vi materia titallatio, ac de ſcelere cognitione quædã voluptas, quæ ſtultitia nominatur, ortum habens, futuris cupiditatibus dat infinitis exordium. Iam puto in M. Tulli verbis nihil obſcuritatis relictum, quod dixerit omnium malorum matrem ſtultitiã eſſe atq; materiem. Hoc.n. dicit, omnium malorũ.i. vitiorũ, vnde mala proueniunt hominibus ſtultitia mater. prius ſtultitiã poſuit, qđ ex ea cupiditates omnes oriantur, deinde materiẽ ſecundo loco, quod ex materia, vt dictum eſt, ſtultitia capiat exordium. quæ tunc vere ſtultitia nominatur, cum rationi nullus diſtribuiẽ locus, ſed quaſi medius in vitiis merſa ſugillatur. [Quæ parit immenſas cupiditates, immenſæ porro cupiditates, infinitæ, & immoderatæ ſunt, hæ pariunt auaritiã.) Quid cupiditates, nunquid cupiditates ſola mala eſſe dicentur, quæ ex materiæ deducuntur? cum ſint & aliæ animi perturbationes, metus, dolor, gaudium, vt Stoici voluerunt. hoc igitur ita accipiendum, cum auaritia cupiditas ſit quædam, & auaritiã tantum vellet in ceſſere, nõ conuenit alias animi perturbationes nominare. Auaritia porro hominem ad quoduis maleficiũ impellit. igitur aduerſarii noſtri inducti auaritia hoc inter ſe facinus admiſerunt. [Hic id, quod extremum dictum eſt, ſatis fuit exponere. ne Ennium, & ceteros poetas imitemur) Intelligi.n. facile põt, nullũ eſſe officiũ tam ſanctũ, qđ nõ auaritia cõminuere atq; violare ſoleat. hęc enim amicitias falſimoniis exterminat. ſocietates pfidus ſibi grauiter reddit infenſas. ppinquos, & Deũ ipſum impietate aggrediens, omnibus flagitiis ſe ſingularẽ, & inſigne reddit. [Vtinã ne in nemore Pelio) Pelion Theſſaliæ mons, vbi arbores cæſæ ſunt ad Argonauium conſtruendam. [Abiegna) Ex abiegno. [Quæ nunc nominatur Argos) Ab Argo conſtructoræ, Argos nauis dicta. Sed viri proprium Argos vltimam corripit, declinaturq. Argos Argi, ſicut ceſtos ceſti, & Delos Deli. argus autem nauis propriũ, eandẽ producit ſyllabam. ab Argo conſtructore dicta, & declinationẽ habeat Græcã Argos, Argoos. [Argiui delecti viri) Nota eſt hiſtoria, quam apud Græcos Orpheus primũ, poſt Apolonius ſcripſit, apud Latinos aũt Valerius Flaccus. [Pellem inauratã arietis) Cuiuſmodi hæc pellis eſſet, ambigitur, aliter de ea Diodorus, aliter Strabo ſcripſere, quorum opiniones, ne longum faciam prætereo, ſatis eſſe ratus, ſi vbi legi id poſſit, commonſtrauerim. [Imperio regis Pelię) Per dolũ, vt hoc apud Orpheũ Appolloniumq. ac Pindarũ in Pythiis intelligi abunde poſſit. [Nã nunquã hera) Verum hera domina, an certa ſicut ab eo, qđ eſt heros veteres Romani Herus inueniſſe creduntur, ita ſecundum analogiam Heram pro heroim dixiſſe videri poteſt. [Domo ex Colcho Iaſonem ſecuta amore ſaucia) Subaudiendum, Iaſonis: vt apud Orphea, & Apollonium in manifeſto deprehenditur. [Amore ſaucia) id eſt, quod animo ægro dixit.

LONG. Omnes, qui in paupertate ſunt) Expoſitio pleruunque, teſte Ariſtotele, vniuerſalẽ quandam ſententiã, & cõmunem approbationem habet, quæ tum vera eſt cum in neceſſaria materia expeditur. Verum ſi quando eam contingentem eſſe contigerit, tum quia tantum probabilis eſt, nunquam nõ poterit ſubuerti. [Nemo poteſt vno aſpectu) Contrarium eſt de Chærea Terentiano. [Item vitioſa expoſitio eſt) Hęc eſt rõ, quia imperfecta inductione diſſoluantur. Lege Trapezuntiũ. [Vtinam ne in nemore Pelio) Vide Crinitum lib. 15. cap. 6. & Politianum in Miſell. cap. 27.

Expoſitio, &c.) Quam partem prius propoſitionem vocauit, nunc expoſitionem vocat, nam, & propoſitio enunciatio dici ſolet, enim autem ſyllogiſmus ſecundum Seruium conſtet ex propoſitione, aſſumptione, & concluſione, videtur duntaxat maior præmiſſarum propoſitio dicendo, verũ quia apud dialecticos cõfunduntur poteſt propoſitio, ſeu expoſitio, ſeu enunciatio maior, dici etiam intẽtio quod ſit quã actor intendit. huius vitio hic declarat auctor dicens. Expoſitio eſt vitioſa ſup. tunc, cum.i. quando, id, quod non eſt neceſſario attributum omnibus partibus.i. in materia non neceſſaria, confertur ad omnes.ſ. partes ab alii qua parte, aut à maiori parte. hoc eſt quando ex particulari, aut indefinita vera præſupponitur vniuerſalis vera, & ea proponitur, ſeu aſſumitur vt vera, vt ſi quis exponat hoc modo. Omnes q̃ ſunt in paupertate malunt parere diuitias maleficio, quam tueri.i. ſuſtinere paupertatem officio,.i. honeſto, & debito facto, hoc eſt.n. manifeſte falſum, quia apud Romanos, conſtat Curios, & Fabricios. ac innumeros alios paupertatem ſine vitio tuliſſe, & in religione noſtra longe plures, vtpote cuius princeps erat ſummus paupertatis amator, & prædicator, ſed aſſumitur ex particulari vera, aut ex inductione imperfecta, vt ſi quis expoſuerit argumentationem hoc modo, vt nõ curet quærere.i. inquirere, qualis ſit ratio, aut confirmatio rationis, tunc ſup. nos reprehendemus facile ipſam expoſitionem cum oſtẽdimus.i. demonſtrabimus id, quod ſit in aliquo paupere improbo, cõferri falſo & iniuria, in omnes, pauperes. vbi pauper ſubſtantiue capitur aliter dixiſſet, & improbo. Item expoſitio, hoc eſt propoſitio ſeu aſſumptio eſt vitioſa cũ id, quod fit raro negatur fieri omnino, id eſt dicitur nunquam fieri, & ita ex particulari negatiua infertur vniuerſalis hoc modo. Nemo põt vno aſpectu neq; præteriens.i. ſine mora tranſiens incidere in amorem. Nam cum non nemo.i. aliquis deuenerit in amorẽ vno aſpectu.i. cum compertum ſit ꝙ per vnicum aſpectum incautum quis deuenerit in amorem, & cum ille dixerit omnino nemorem ſup. deueniſſe, nihil differt.i. refert id fieri raro dummodo intelligatur fieri aliquando aut poſſe fieri, quia ad veritatem vniuerſalis neceſſe eſt omnes particulares eſſe veras. Et licet hæc poſſit eſſe vera, omnis homo iuſtitiam amat, tamen quia poteſt eſſe falſa, improbari poterit. Item expoſitio eſt vitioſa cum oſtendemus nos collegiſſe omnes res.i. feciſſe inductionem ſufficientem, & præterebimus.i. omittemus aliquam rem idoneã hoc modo. Igitur quoniã cõſtat hominẽ eſſe occiſum neceſſe eſt occiſum eſſe, aut à prædonibus, aut ab inimicis, aut abs te, quẽ ille fecerat teſtamento hæredẽ ex parte, pdones nunquã ſunt, niſi in illo loco, & ſup. nullũ.i. non vllũ, non habeat vllum inimicũ, relinquitur igitur ſi neq; occiſus eſt, à prædonibus, neq; ab inimicis, quoniã alteri, videlicet prædones non erant, & non habebat alteros, videlicet inimicos, vt ſit interemptus abs te. Nam nos vtemur reprehenſione in huiuſmodi expoſitione.i. aſſumptione ab inſufficienti inductione ſi oſtẽdemus, quos.i. aliquos pręter eos quos ille dixerit, potuiſſe ſuſcipere maleficiũ.i. cõmittere homicidiũ illud. velut in hoc exemplo cũ dixerit neceſſe eſſe, aut à prædonibus, aut ab inimicis aut a nobis, dicemus potuiſſe ſup. occidi, vel a familia, vel à coheredibus nr̃is. Coheredes aũt ſunt q̃ ſimul ſunt vnius hæredes. Cũ nos diſturbauerimus hoc mõ, collectionẽ.i. inductionẽ (ſic.n. dialectici vocant) ipſorũ tũc ſup. nos relinquemus nobis.ſ. defenſoribus locũ latiorẽ defendendi.ſ. ab obiecto crimine. Ergo hoc quoq;.i. & hoc eſt vitandũ.ſ. à nobis dũ accuſamus, in expoſitione.i. qñ exponimus, ſeu proponimus, ne quã nos videamur.ſ. nobis collegiſſe omnia.i. feciſſe ſufficientẽ inductionẽ relinquamus aliquam partẽ idoneam.i. principalem quę prętermitti nõ debuit, aut idoneã ad inualidationẽ totius argumenti. Nã ad deſtructionẽ vniuerſalis ſufficit deſtructio vnius partis. Item expoſitio.i. propoſitio, aut aſſumptio qua cauſam noſtrã exponimus eſt vitioſa, q̃ conſtat ex enumeratione falſa. hoc eſt q̃ certo numero membra enumerat, ſi cũ, &c. Duplex hic lectio eſt, aut.n. ponit poſt cũ particula, aut quæ, q̃ a in principio ponit̃ reperi ante aliud membrũ vult, vnde q̃a duo ſunt malæ enumerationis mẽbra alterũ dũ q̃d deeſt, alterũ dũ quid ſupereſt videtur mihi vera lectio ſic: ſi aut cũ plu-

ea ſunt.pauciora dicamus hoc modo. &c. Aut cum panciora ſunt plura dicamns. & ita eredam ab illis qui hanc condependentiam non intelligerent propter interiectum exemplū adiectum eſſe.Item falſa enumeratio eſt cum pauciora, quam ſecundam lectionem ſi ſequi volumus deponemus particulam aut in principio poſitam,qnam tamen, quia omnia exemplaria.quæ quidem viderim habent,malim vt dixi legere.niſi cogat Franciſcum ſequi.dicamns ego abiecta particula, aut ſic ſi dicamus pauciora cū ſunt plura,hoc modo. O indices duæ res ſunt, quæ compellunt homines ad maleficium, videlicet luxuries,& auaritia.quo audito quiſpiam inquit.quid ſupple facit amor:an ne compellat ad maleficium! quaſi dicat maxime,quid ambitio.i.cupiditas honorum, & magiſtratus gerendi?quid religio.i.contemptio.aut negligentia religionis?quid metu mortis!quid cupiditas imperii.i.donationis? quid denique alia permulta ſupp.faciunt. an ne ad maleficium etiā cōpellunt.q.d.maxime.& ita vitioſa erat enumeratio.quæ duas duntaxat partes enumerabat cum tot ſint.Item falſa enumeratio eſt.aut enumeratio eſt falſa,cum ſunt pauciora, & dicimus plura hoc modo. Tres res ſunt quæ ſollicitant omnes homines,metus,cupiditas,ægritudo, id eſt vitium animi. Satis fuerat dixiſſe metum,& cupiditatem, quando.i.quandoquidem, aut quoniam neceſſe eſt ægritudinem.ſ.animi eſſe coniunctam cum vtraq; re.ſ.cum metu mali, & cupiditate boni. Item expoſitio eſt vitioſa,quæ repetitur longe nimium, hoc modo: Stultitia eſt mater.i.genetrix, aut origo omnium malorum,quæ.ſ.ſtultitia parit præceteris.ſ.rebus aut vitiis, immenſas cupiditates.porro.ſ.ſed cupiditates immenſæ ſunt immoderatæ iufinite.i.ſine fine,aut in infinitum,ſi tamen infinitæ nomen eſt intelligetur,& vt ſit ſum,infinitæ,& immoderatæ,hæ.ſ.cupiditates immoderate pariunt auaritiam.porro,id eſt ſed vel autem.auaritia impellit hominem ad quoduis maleficium,vnde, & illud Maronis Aencid.3.Quid non mortalia pectora cogis Auri ſacra fames?Igitur aduerſarii noſtri inducti auaritia admiſerunt inter ſe,aut ad ſe.hoc facinus.ſ.nefandum. hic.i.in hoc exemplo ſatis fuit exponere.i.aſſumere id quod dictum eſt extremum videlicet aduerſarii noſtri inducti auaritia hoc inter ſe facinus admiſerunt,fuit autem ſatis.ne.ſ. nos oratores,immitemur Ennium, & ceteros poetas quibus eſt conceſſum loqui hoc modo.ſ.longe repetito exordio.& tamen Flaccus in arte videtur id damnare cum pro contrarii obſeruatione. Homerum ſic laudat. Nec reditum Diomedis ab interitu Meleagri. Nec gemino bellum Troianarū orditur ab ouo.Semper ad euentum feſtinat,& in medias res.Non ſecus ac notas auditorem rapit, &c. Verum ſciemus aliud eſſe principalem narrationem à principio rerum auſpicari. aliud pertranſitum interſere, quæ in principio contigerant. Vnde. Ennius in fabula ſua non egit argonauis ædificationem, ſed tranſeunter tetigit, quod illi vitio non datur:vnde fecit ancillam Medeæ ſic dicentem. Vtinā ne trabes.i.trabs(eſt enim ſingularis numeri.Nam vt Petrus Crinitus hunc locum Ennianū citans docet libr.15.cap.6.de honeſta diſciplina.veteres, trabes,canes,duces.in nominatiuo ſingulari dicebant)abiegna.i. abietis arboris ad nauigia aptæ, cecidiſſet ad terram, cæſa.i. amputata ſecutibus.i.ferris ſecandi vim habentibus in nemore Pelio.i.Pelii montis Theſſaliæ.vt pro vel, ne exordium nauis inchoandæ, cœpiſſet.i.incœptum fuiſſet,inde.i.ex illa trabe,quæ.ſ.nauis nominatur nunc argo, in qua.ſ.naue viri argiui.i.græci delecti.i.de multis à Iaſone lecti qui argonautæ dicti,deinde ſūnt, vecti.i.dum vehebantur, petebant pellem illam inauratam, immo aureum vellus, arietis Colchis.i.à Colchis,aut Colchis, pro Colchii, imperio Peliæ regis Theſſaliæ patrui Iaſonis, per dolum.i.qui id impetrabat per dolū ſuperans.Videlicet in expeditione illa,illum periturum,cuius virtutem ſibi offuturam etiam per viſionem(vt aiunt)admonitus verebatur.nam ſi illa nauis nunquam fuiſſet facta. nunquam hæra mea Medea errans efferret domo pedem exiſtens ægra,& ſaucia amore.Hactenus Ennius in comœdia, poſt q̄ addit Cicero.cauſam cur orator non tam longe repetat expoſitionem dicens.Nam ſatis erat dicere hic.i.hoc loco(ſi poeta putaſſet modo.i.ſolummodo ſupple dicere, id quod ſatis erat) Vtinam hæra mea Medea, ne.i.non efferret pedem domo, errans ægra animo, & ſaucia amore. Ergo ſuperſedendum, id eſt abſtinendum eſt ſupple oratori, magnopere.i. magno conatu,in expoſitione quoque.i.etiam hac repetitione.ſ.tacta ab vltimo. id eſt maxime longinquo, hoc eſt penitus primo principio. Enim pro quia, talis repetitio.aut expoſitio propter repetitionem non eſt vitioſa reprehenſione, id eſt propter reprehenſionem aduerſarii, ſicut aliæ complures ſupple ſunt vitioſæ, ſed eſt vitioſa ſua ſponte, quia ſponte nimis longe repetimus, &c.

DE VITIOSA RATIONE.

VITIOSA ratio eſt,quæ ad expoſitionem non eſt accomodata,vel propter infirmitatem,vel propter vanitatem. Infirma ratio eſt, quæ non neceſſario oſtendit ita eſſe, quemadmodum expoſitum eſt: velut apud Plautum.

Amicum caſtigare ob meritam noxiam,
Immane eſt facinus, verum in ætate vtile,
Et conducibile:-

Hæc expoſitio eſt.videamus,quæ ratio afferat.

-Nam ego amicum hodie meum
Concaſtigabo pro commerita noxia.

Ex eo,quod ipſe facturus eſt, non ex eo quod fieri conuenit,vtile quid ſit rōcinatur. Vana ratio eſt,quæ ex falſa cauſa conſtat, hoc modo: Amor fugiendus non eſt: nam ex eo veriſsima naſcitur amicitia. Aut hoc modo: Philoſophia eſt vitanda: affert enim ſocordiam atque deſidiam. Nam hæ rationes niſi falſæ eſſent, expoſitiones quoque earum veras eſſe confiteremur, Item infirma ratio eſt,quæ non neceſſariam cauſam affert expoſitionis: velut Pacuuius:

Fortunam inſanam eſſe, & cæcam, & brutam perhibent
philoſophi,
Saxoq; inſtare globoſo prædicant volubili:
Ideoq; quò ſaxum impluerit fors,eò cadere fortunam autumant.
Cæcam ob eam rem eſſe iterant,quia nihil cernet quo ſeſe
applicet:
Inſanam autē aiunt,quia atrox,incerta,inſtabiliſq; ſit.
Brutam,quia dignū atq; indignū nequeat internoſcere.
Sunt autem alij philoſophi, qui contra fortuna negant
Miſeriam eſſe vllam,ſed temeritate omnia regi.id magis.
Veriſimile aiunt,quod vſus reapſe experiundo edocet.
Velut oreſtes modo fuit rex,modo mendicus factus eſt:
Naufragio res contigit.nempe ergo haud fortuna obtigit.

Nam hic Pacuuius infirma ratione vtitur,cum ait verius eſſe temeritate,quā fortuna res regi.nā vtraq; opinione philoſophorum fieri potuit, vt is,qui rex fuiſſet,mendicus factus eſſet. Itē infirma ratio eſt,quæ vr̄ pro ratione afferri,ſed idē dicit,qđ in expoſitione dictum eſt, hoc modo: Magno malo eſt oībus auaritia, iccirco, ꝙ homines magnis, & multis incōmodis cōflictantur ꝓpter immēſam pecuniæ cupiditatē. Nā hic aliis verbis idem per rationē dicitur,quod dictum eſt per expoſitionem. Item infirma rō eſt, quæ minus idoneam,quàm res poſtulat,cām ſubiicit expoſitionis hoc mō: Vtilis eſt ſapientia,propterea, quòd, qui ſapientes ſunt,pietatē colere conſueuerunt. Item vtile eſt amicos veros habere.hēs enim,quibuſcum iocari poſsis. Nam huiuſmodi in rationibus nō vniuerſali neq; abſoluta, ſed extenuata ratione expoſitio confirmatur. Item infirma rō eſt, quæ vel alii expoſitioni poteſt accommodari, vt facit Pacuuius,qui eandem affert rationem,quare cæca, eandem, quare bruta fortuna dicitur.

VITIOSA ratio eſt) Supra quo pacto propoſitionem noſcamus vitioſum, edoctum eſt: nūc quo modo propoſitionis rationē vitioſam eſſe poſſimus cognoſcere, ediſſerit, duabusq. de cauſis vitioſam videri poſſe, aut ſi ſit infirma, & debilis, aut ſi ſit ſtolida, infuſa. [Immane eſt facinus) Nequiter factū eſt. [In ætate) Si totius ætatis curriculum inſpiciamus aliquando, ſi caſtiges, cedet ei vtilitati, & conducet. [Conducibile) Quod ad aliquid tractandum, non nihil commodi ſit allaturum. [Nam ego amicum meum) Ab eo quod dixit. Nā, rationem expoſitionis redit, qm̄, nam, enim, ſi quidē, rationales ſunt coniunctiones, in quo Plautus loquētis perſonam obſeruauit, vt in Dialogis fieri etiam ſolet. [Pro commerita noxa) Pro admiſſa culpa. [Vtile quale quid ſit ratiocinatur) Eſt.n. vt Auguſtinus inquit, rō mentis aſpectus, quo bonū malumq. animus diſcernit, ratiocinatio aūt rationis inquiſitio. [Vtile ergo qd ſit ratiocinatur) Per rationem inquirit. [Vana ratio) Vanum.n. fatuū & ſtolidum, & ratione carens dicitur. [Socordiā) Mentis ſoporationem. [Atque deſidiam) Corporis ſegnitiem. [Et brutam perhibent Philoſophi) Brutum detracta aſpiratione, & verſo y, in u, factum à βρυδυ.ſ. Eſt aūt βρυδυ. mole ſua in terram preſſum, ob hanc rationem etiam bruta animalia, quorum ſenſus terrem non excedat dicta. [Fors) Caſus [Cadere fortunam autumant) Aiunt ipſam labi ſine ratione fortunā atq; rotari In ſanitudinem fortunam. & ſors fortunam facit Donatus differentiā, vt dicat fortuna Dea, incerta eſt fors fortuna. i. euentus fortunę. [Ob ea rem eſſe iterant) Aſſerunt. [Qui atrox) Quæ nihil timeat nā ab a priuatoria particula, & τρεῖν quod eſt

a ſimere compoſitum verbum eſt. Feſto Pompeio teſti. [Incerta) Incertum Græci, vt, & Cicero in Hortenſio inquit, ἄδηλα: dicunt ergo incerta, quæ ſe nulli cognoſcenda præbeant. [Inſtabiliſq. ſit) Vnde, & apud Quint. Curtium, Scythę noſtri ſine pedibus dicunt eſſe fortunam, quæ manus, & pennas tantum habeat, cum manus porrigit, pennas quoque comprehendere non patitur. Ex quo datur intelligi fortunam nulli vnquā tantum aſpirare, vt eā tenere ſibi poſſit. [Pollicetur brutum.) Quia dignum ab indigno nequeat internoſcere, num minus, q̄ vnū aliquod brutum animal. [Sūt autem alii philoſophi qui contra) i.e diuerſo fortunam negant vllam eſſe. Fuerunt qui fato omnia fieri crederent, vt Stoici eum dicerent, quod eſt tandem quod caſu fieri, aut forte fortuna putemus? Nihil eſt tam contrarium rationi, & conſtantiæ quam fortuna, vt ne in Deū quidem cadere videatur, vt ſciat quid caſu fortuito ne futurū ſit. Si.n. ſcit, certe illud eueniet, ſin certe eueniet, nulla eſt fortuna, atque ſcit omnia nihil ergo eſt, quod præſenſum non ſit. Aliqui alia fato, alia caſu, alia fortuna agi dixerunt, vt Democritus, Heraclitus, Empedocles, Plato, & omnes peripatetici, quorū princeps fuit Ariſtoteles. aliqui caſu fieri omnia contēderunt, velut Epicurei, ſicut apud nos Lucretius. [Temeritate) Hoc eſt caſu, & ſine cauſa omnia regi autumant. hunc inferiorē mundum exiſtimant nullū habere regimē, ſed omnia prout caſus tulerit in eo fieri. [Quod vſus reſpſe experiundo docet) Idq. ideo verum eſſe aiunt, quod vſu experientiaq. eſſe verum intelligatur. [Re ipſa ab ſe) Si alterius adhibito extrinſecus adiumento edocet demonſtrat. [Naufragio) Nempe, res iſta contingit, vt mendicaret. Non forte Euenit u fortunæ. [Haud fortuna) Quam Deam illa coluit vetuſtas. Vtrunque ſecundum philoſophos fieri poteſt, vt temeritate factum eſt, & fortuna iudicetur. [Quod in expoſitione dictum eſt) Quod ſupra dum expoſitionem tractabamus dictum. [Nō vniuerſali) Quia, & multæ aliæ ſubiungi poſſunt multo validiores rationes. [Neq; abſoluta) Quia, & vtraque deficit ratio, nec vllo modo perfecta dici poteſt. [Tandem affert rationem) Quare cæca eadem, & quare bruta fortuna dicatur. [Cæca) Ob eam rē fortunam Pacuuius dicit, q̄ nihil cernat, quo ſeſe applicet, rurſum brutam, quia dignum neſciat internoſcere. Sed nihil cernit, hoc eſt, videt quo ſe applicet, ne internoſcere quidem id poteſt, quod dignum, vel indignum ſit. Item ſi dignum ab indigno nequit diſcernere, neceſſe eſt non cernat, quo ſe applicet. vitioſa ergo harum altera ratio eſt, quod cum expones, licet diuerſa ſint, vna tamen ratio ſit, q̄ igitur bruta ſit, altera fuit ſubiicienda ratio, quæ ei propoſitioni accommodatior videretur.

[SAXIQVE inſtat) Alias: Saxoque inſtare globoſo, &c.

LONG. ASC. Vitioſa ratio eſt) Proſequitur vitia ſecundæ partis argumētationis, videlicet rationis quam multipliciter vitioſam docent dicens. Ratio eſt vitioſa quæ non eſt accommodata. i. quæ eſt impertinens ad expoſitionem. i. propoſitionē, ſeu aſſumptionem maiorem, vel propter infirmitatem, quia non ſatis probat vel propter vanitatem. i. falſitatem ac mendacitatem eius. Nam Aulus Gellius docet vanum eſſe mendacem in illo Aeneid. 2. Nunquam vanum etiam mendacemque improba finget, &c. Ratio eſt infirma quæ non oſtendit neceſſario ita eſſe quemadmodum expoſitum. i. in propoſitione aſſumptum eſt. Velut apud Plautum. Amicum, &c. Verba ſunt Plauti in commœdia quorum ordo eſt. Caſtigare amicum ob culpam meritam eſt facinus immane. i. impium, & inhumanum, verum eſt facinus vtile in ætate, & conducibile, hę inquit Cicero, eſt propoſitio, ſeu expoſitio Plautina. Videamus, q̄. i. qualis ratio afferatur. Nam (inquit apud Plautum homo rudis) ego non caſtigabo hodie amicum meum, pro noxia. i. culpa commiſſa Et ita ſupple inquit Cicero) ratiocinatur quid ſit vtile. ex eo quod facturus eſt, & nō ex eo quod fieri conuenit, hoc eſt non ideo ſe facturum, quia vtile eſt, ſed ideo vtile eſſe contendit, quia ſe facturum id dicit. quæ ratio infirma eſt, ponit enim facere minime conducat. Deinde deſcribit rationem vanam dicens. Ratio eſt vana, quę conſtat ex cauſa falſa, hoc modo. Amor. fugiendus non eſt (hæc eſt propoſitio) nam veriſſima amicitia naſcitur, ex eo, hæc eſt ratio quę falſa eſt, quia virtus non amor veram amicitiam parit, & conſeruat. Aut hoc modo ſ. additur ratio falſa. philoſophia eſt fugienda. enim pro quia, ipſa ſupp. affert ſecordiam. i. animi pigritiam. & deſidiā. ſ. corporis, quod falſum eſſe innuit, quia viri boni nunquā ſunt minus otioſi quam cum in otio. i. in philoſophico exercitio. Nam niſi hæ i. huiuſmodi rationes eſſent falſæ, nos confiteremur expoſitiones. i. aſſumptiones ſeu propoſitiones earum. i. ad quarum probationē allatæ ſunt eſſe quoq; i. etiam veras. Item. i. & ſimiliter ratio eſt infirma, quæ affert cauſam expoſitionis non neſſarium. i. non neceſſario concludentem, velut Pacuuius cuius ſequentia ſunt carmina ſic à cunito diſtincta, vt capitalibus literis ea diſtinguimus. Ordo autem eſt. Philoſophi perhibent fortunam eſſe inſanam, & cæcam, & brutam, & præ dicant eam eſſe volubilem ad inſtar. i. in ſtatum ſaxi globoſi. Sequitur ratio vltimi, ſi qua dicat (quod tamen non eſt ſcribendum) ideo dicunt eſſe volubilem in modū ſaxi, quia autumāt fortunam cadere eo quo fors id eſt. fortuna impulerit ſaxum. Et philoſophi vocant fortunam cęcam ob eam rem, q̄ nihil cernat, quo applicet ſeſe id eſt ſeipſam. Aut pro ſed, aiunt eam inſanam, quia ſit atrox incerta, & inſtabilis. Et ſup. aiunt, Brutam id eſt beſtialem, & ſtolidam, quia nequeat internoſcere dignum, aut indignum Sunt item, inquit, philoſophi, qui negāt vllam fortunam eſſe, ſed autumant omnia regi temeritate, vt Epicurei. Ratio additur, quia ipſi aiunt id eſſe magis veriſimile, quod ipſa res edocet à ſe experiēdo vſu, id eſt per viſum. Velut Oreſtes modo fuit Rex, & factus eſt modo mendicus naufragio, id eſt per naufractum: nempe. id eſt quia certe iſta res obtigit, id eſt, præter ſpem euenit. Ergo id non obtigit, ſorte nec fortuna, cum enim temere euenit, non videtur per fortunam quam deam aliquam putabant euenisse. Hactenus Pacuuius ſequitur Cicero. Velut inquit Pacuuius, nam Pacuuius vtitur hic, id eſt in his verbis ratione infirma cum ait verius, res geri temeritate quam fortuna. nam potuit fieri vtraque opinione, id eſt ſecundum vtranque opinionē philoſophorum, vt is qui rex fuiſſet factus etiam mendicus, nam primi dicerent id contigiſſet per fortunam eo quod cęca, inſana, atque atrox ſit. Secundi circa fortunam, cū nulla videatur ratio, abſque ominis fortunæ interceſſio. [Item infirma ratio, &c.) Proſequitur alias ſpecies ac modos infirmæ rationis dicens. Item ratio eſt infirma cum id, quod dictum eſt in expoſitione, id eſt quod aſſumptum eſt, videtur afferri pro oratione hoc modo, Auaritia eſt hominibus magno malo. i. ad magnū malum, aut cauſa magni mali, quæ expoſitio, ſeu propoſitio eſt. Ratio eſt, ſcilicet q̄ homines conflictantur magis, & multis incommodis propter immenſam cupiditatem pecunię, hoc eſt propter auaritiā quæ græce philargyria. i. amor argenti dicitur. Nam hic. i. in hac expoſitione, & ratione, idem quod dictum eſt per expoſitionē dicitur aliis verbis per rationem. Item tertio ratio eſt infirma, quę ſubiicit expoſitioni cauſam minus idoneam, id eſt nō ſufficientem nec efficacem quam res poſtulat hoc modo. Sapiētia eſt vtilis, propterea quia qui ſapientes ſunt cōſueuerunt colere pietatem, id eſt, pium cultum dei, & parentum. Itē vtile eſt habere veros amicos. Enim pro quia, tu habebas, id eſt, quilibet qui amicos habet, habeat quibuſcum, id eſt cū quibus poſſis, id eſt quilibet poſſit iocari, id eſt, iocoſe confabulari. Nam expoſitio confirmatur in huiuſmodi rationibus non ratione vniuerſali. i. totali, neq; abſoluta. i. conſumata, ſed extenuata. i. imminuta, & imperfecta. Itē vltimo loco ratio eſt infirma quę

poteſt accommdari.i.cõmode applicari. vel.i.etiam alii expoſitioni vt facit Pacuuius qui affert eandem rationem, quare fortuna dicitur cæca,& eandem quare dicitur bruta.

DE CONFIRMATIONE VITIOSA.

IN confirmatione rationis multa vitanda in noſtra, & obſeruáda in aduerſariorũ ratione ſunt vitio, proptereaq. diligentius conſideranda ſunt, ꝙ accurata confirmatio rationis totam vehementiſsime comprobat argumentationem,

Vtuntur igitur ſtudioſi in confirmanda ratione dopl ici concluſione,hoc modo:

Iniuria abs te afficior indigna pater.
Nam ſi improbum Chreſphontem exiſtimaueras,
Cur me locabas nuptijs? ſin eſt probus.
Cur talem inuitam cogis linquere?

Quæ hoc modo concludentur,aut ex contrario conuertentur,aut ex ſimplici parte reprehendentur:ex contrario hoc modo:

Nulla te indigna nata afficio iniuria.
Si probus eſt, bene locaui: ſin autem eſt improbus,
Diuortio te liberabo incommodis.

Ex ſimplici parte reprehendentur, ſi ex duplici concluſione alterutra pars diluitur,hoc modo:

Nam ſi improbum Chreſphontem exiſtimaueras,
Cur me huic locabas nuptijs? Duxi probum,
Erraui, poſt cognoui, & fugio cognitum.

Ergo reprehẽſio huius cõcluſionis duplex eſt: acutior illa ſuperior, facilior hæc poſterior ad excogitandũ.Item vitioſa eſt cõfirmatio rõnis,cũ ea re,q̃ plura ſignificat,abutimur pro certo vnius rei ſigno,hoc mõ:neceſſe eſt quõ pallet,ægrotaſſe:aut neceſſe eſt peperiſſe,quõ ſuſtinet puerũ infantem. Nã hæc ſua ſpõte ſigna nõ habẽt,ſi nõ certa quoq; ſimilia cõcurrant:ꝙ ſi concurrerint,nõ nihil hmõi ſigna adaugent ſuſpicionẽ.Item vitioſum eſt, cũ vel in alium,vel in eum ipſum,qui dicit, id, quod in aduerſariũ dicitur, põt conuenire, hoc modo: Miſeri ſunt qui vxores ducunt: at tu duxiſti alterá.Item vitioſum eſt id, quod vulgarem habet defenſionem,hoc mõ:Iracundia in doctus peccauit, aut adoleſcentia,aut amore.Huiuſmodo.n.deprecationes ſi probabuntur,impune maxima peccata dilabentur.Item vitioſum eſt,cum id pro certo ſumitur,quod inter omnes non conſtat, quia etiam nunc in controuerſia eſt,hoc modo:

Eho,tu,dij,quibus eſt poteſtas motus superũ atq; inferũ,
Pacem inter ſe ſe conciliant, conferunt concordiam.

Nã ita pro ſuo iure hoc exẽplo vſum Creſphõtẽ Ennius induxit,quaſi iã ſatis certis rõnibus ita eſſe demonſtraſſet.Itẽ vitioſum eſt, quod iã quaſi ſero atq; acto negocio dici videtur,hoc modo:In mentẽ mihi ſi ueniſſet Quirites, nõ commiſiſſem, vt hanc in locũ res veniret:nam hoc aut hoc feciſſem:ſed meum hæc ratio fugit. Itẽ vitioſum eſt, cum id,quod in aperto delicto poſitum,& tamen aliqua leui tegitur defenſione,hoc modo.

Cum te expetebant omnes,florentiſſimo
Regno,reliquit:nunc deſertum ab omnibus
Summo periculo ſola vt reſtituam paro.

Item vitioſum eſt,quod in aliam partem,ac dictũ ſit,poteſt accipi.i.huiuſmodi, vt ſi quis potẽs ac factioſus in concione dixerit:Satius eſt vti regibus,q̃ malis legibus.Nã hoc tametſi rei arguendæ cauſa põt ſine malitia dici, tamen propter potentiam eius,qui dicit,non dicitur ſine attroci ſuſpicione.Item vitioſum eſt, falſis aut vulgaribus definitionibus vti.Falſæ ſunt hmõi,ſi quis dicat iniuriam eſſe nullam,niſi quæ expulſione, aut cõuitio conſtet.Vulgares ſunt, quæ nihilominus in aliam rem transferri poſſunt,vt ſi quis dicat,quadruplator,vt breuiter deſcribãt,capitalis eſt.Eſt.n.improbus,& peſtifer ciuis.Nã nihilo magis quadruplatoris,q̃ furis,q̃ ſicarii, aut proditoris attulit definitionẽ. Itẽ vitioſum eſt, pro argumento ſumere quod in diſquiſitione poſitũ eſt:vt ſi quis,quẽ furti arguat,dicat eũ eſſe hominẽ improbum,auarũ, fraudulentum:ei rei teſtimonium eſſe, ꝙ ſibi furtũ fecerit. Itẽ vitioſum eſt, controuerſiam controuerſia diſſoluere,hoc modo: Non conuenit Cenſores iſtum vobis ſatisfacere, ex eo ꝙ ait ſe nõ potuiſſe adeſſe,ita vt iuratus fuerat: ꝙ ſi ad exercitũ non veniſſet,id ne Tribuno militum diceret?Hoc ideo vitioſum eſt,quia non expedita,aut iudicata res, ſed impedita, & in ſimili controuerſia poſita exempli loco profertur.Item vitioſum eſt, cũ id,de quo ſumma cõtrouerſia eſt,parũ expeditur, & quaſi tranſactum ſit, relinquitur,hoc modo:

Aperte ſat ur dictio,ſi intelligas.
Tali dari arma, qualis qui geſſit fuit,
Iubet,potiri ſi ſtudeamus Pergamo:
Quæ ego profiteor eſſe mea.nam me æquum eſt frui
Fraternis armis, mihiq. adiudicarier.
Vel quòd propinquum,vel quòd virtute æmulus.

Itẽ vitioſũ eſt,ipſum ſibi in ſua oratione diſſentire,& cõtra ea,quæ ante dixerit, dicere,hoc mõ,

Qua cauſa accuſem hunc, nequeo exputando euoluere.
Nam ſi veretur, quid eum accuſem, qui eſt probus?
Sin inuerecundum animi ingenium poſſidet.
Quid eum accuſem,qui id parui auditu exiſtimet?

Non incommoda ratione videtur ſibi oſtendiſſe quare non accuſare. Quid,quod poſtea ait?

Nunc ego te ab ſummo iam detexam exordio.

Item vitioſum eſt, quo dicitur cõtra iudicis voluntatem,aut eorum qui audiunt,ſi aut partes,quibus illi ſtudent,aut homines, quos illi charos habent,lædãtur,aut aliquo huiuſmodi vitio læditur auditoris voluntas.Item vitioſum eſt, non oẽs res confirmare, quas pollicitus ſit in expoſitione. Itẽ verendum eſt,ne alia re dicatur,cum alia de re controuerſia ſit: inq. huiuſmodi vitio conſiderandũ eſt,ne aut ad rem addatur quid, aut quippiam de re detrahatur,aut tota cauſa mutata in aliam cauſam deriuetur:vt apud Pacuuium Zethus cũ Amphione,quorũ controuerſia cũ de muſica inducta ſit,diſputatio in ſapiẽtiæ rõnem,& virtutis vtilitatẽ conſumitur.Item conſiderandũ eſt, ne aliud accuſatoris criminatio cõtineat, aliud defenſoris rõ purget,quod ſæpe conſulto multi ab reo faciunt, anguſtiis cauſæ coacti: vt ſi quis, cum accuſetur ambitu magiſtratum petiiſſe, ab Imperatoribus ſæpenumero ſe apud exercitũ donatũ eſſe dicat.

Hoc

Hoc ſi diligenter in aduerſariorũ oratione obſeruauerimus, ſæpe deprehendemus, & in huiuſmodi deprehẽſione oſtẽdemus eos, de ea re quid dicãt, nõ habere. Item vitioſum eſt, artem, aut ſcientiã, aut ſtudium quoppiã vituperare propter eorũ vitia, qui in eo ſtudio ſunt: veluti qui rhetoricã vituperant ꝑp alicuius oratoris vituperandã vitã. Item vitioſum eſt, ex eo, quod perperã factum eſſe conſtat, putare oſtendi à quo homine factum eſt, hoc modo: Mortuũ deformatum, rumore prædictum, corpore decoloratum fuiſſe conſtat: ergo veneno necatus eſt. Deinde ſi ſit vſque adeò in eo occupatus, vt multi faciunt, venenũ datum, vitio non mediocri conflictetur. non. n. factum ne ſit quæritur, ſed à quo factum ſit. Item vitioſum eſt, in comparandis rebus alteram rem efferre, de altera mentionem non facere, aut negligentius diſputare, vt ſi comparetur, vtrum ſatius ſit populum frumentum accipere, an non accipere: quæ commoda ſint in altera re, curet enumerare, quæ in altera re incommoda ſint, velut de præſſa prætereat, aut ea, quæ minima ſunt, dicat. Itẽ vitioſum eſt, rebus cõparandis neceſſe putare alterã rem vituperari, cum alterã laudes: quod genus; ſi quæratur, vtris maior honor habendus ſit, Albenſibus, an Venuſinis, quòd reip. & populo R. profuerunt; & is, qui dicat alteris, alteros lædat. non. n. neceſſe eſt, ſi alteros præponas, alteros vituperare. fieri. n. põt, vt, cum alteris magis laudaris, aliquam alteris laudis partem attribuas, ne cupide pugnaſſe cõtra veritatẽ puteris. Itẽ vitioſum eſt, de nomine & uocabulo eius rei controuerſiam ſtruere, quã rẽ conſuetudo põt optime iudicare: velut Sulpitius, qui interceſſerat ne exules, quibus cauſam dicere, non licuiſſet, reducerentur: idẽ poſterius immutata voluntate, cũ eandẽ legem ferret, aliam ſe ſe ferre dicebat propter nominum commutationem: nam nõ exules, ſed vi eiectos ſe reducere aiebat, perinde quaſi id fuiſſet in controuerſia, quo illi nomine appellarẽtur à populo R. aut perinde quaſi non omnes, quibus aqua & igni interdictum eſt, exules appellentur. verum illi forſaſſe ignoſcimus, ſi cũ cauſa fecit: nos tamen intelligamus vitioſum eſſe intendere controuerſiam propter nominum mutationẽ.

CAP. IN confirmatione rationis) Supra diximus argumentationẽ quod epicherema nominatur abſolutiſſimam. vt Cic. viſum eſt, quinque conſtare partibus, propoſitione. propoſitionis ratione, aſſumptione, exornatione, complexione. Duas ſupra partes tractauimus. ſequitur tertia, quam hic Cic. rationis confirmationẽ nominat, quę a ſte rei rõ quedã potius eſſe videtur vt exẽpla ipſa Cic. edocẽt. nos tñ ſupra de hac re longius tractauimus, iccirco hic nihil adijcere volumus. [Et obſeruãda tn) Vt reprehendi queant [Comprobat argumentationem) videri facit probabilem. [Duplici concluſione) Duobus comprobandi quod volumus modis. [Si improbum Chreſphontem) Maritũ meũ, apud Ennium dicit filia ad patrẽ. [Cur me huic nuptum?) Cur me Creſphonti deſpondebas vxorem. [Locabas) Pro. collocabas. Sin. n. veteres Varrone teſte locuto fuit, ſicut & apud Plautum, Filium habeo grandem dote caſſam atque illocabilem, neq; eam queo locare cuiq̃. Nam nũmo locare, penſioni aliquid dare. ſicut cõducere, penſione accipere, ſignificat. [Cur talẽ) Tam prubam. [Inuitam) Me filiam tuam. [Inuitum) Maritum cogis relinquere, quippe qui diuortium nos iubes facere. [Quæ hoc modo concludentur) Huc eſt concluſa argumentatione, refellentur. [Sin aũt eſt improbus, Diuortio te liberabo incommodis) Diuortium factus nuptus, ante nuptias repudiũ appellatur. [Ex ſimplici parte) Nam pars ſuperior duplex fuit, cum dicebatur, ſi improbum Chreſphontem, & quæ ſequuntur. Deinde, ſi probus eſt, & reliqua. [Acutior illa ſuperior) Quãdo non facile inuenitur, nec vbiq; poteſt accommodari. [Certa ſigna non) Habent certa neceſſaria. [Non nihil huiuſmodi) De his ſignis abunde in coniecturalis conſtitutionis tractatione dictum eſt. [Huiuſcemodi. n. deprecationes) i. refutationes. [Si probabuntur) Admittentur. [Impune) Sine cauſa aut ſine pœna. [Maxima peccata) Nam delibantur, qui adoleſcentia iracundia, aut amore lapſi ſunt, in maxima peccata, an ipſa peccata delibantur in omnes. [Conferunt cõcordiam) Concordes fiunt. [Ita eſſe demonſtraſſet) vt diis eſſent poteſtas inferorum ſuperiorumq. motus, vt deorũ poteſtate omnia mouerentur, cum id dubium videri potuerit, non. n. vt alia taceamus, hominum mẽtes ſaltẽ deorũ poteſtate moueri cõcedimus. deus. n. aſtra vocat, aut dæmonas, occ inter ſe hęc ſibi conueniunt, vt non aliquatenus diſſideant. Nunc deſertum ab omnibus. [Summo) Paro vt reſtituam, hoc eſt in tuũ te priſtinum reducam ſtatuam. Nec tam defenſio hæc dicenda, q̃ defenſionis iactatio, & quædam oſtentatio. [Ac dictum ſit) Ac quam hic ſignificat. Potens ac factioſus. Qui videri inter primos in vrbe comitum turba velit. [Sine atroci) Maxima ſuſpicione. niſi quæ expulſatione aut conuicio conſtet. [Expulſatione) Cum quis vapulat. [Conuitio) Cum maledictis. & obſcenis alicuius verbis inceſſitur. Vt Cic. pro M. Cœlio: Aliud eſt male dicere, aliud accuſare, accuſatio crimen deſiderat, rem vt definiat. hominem vt notet, argumento probet, teſte confirmet. Maledictio huius nihil habet propoſiti præter contumeliam, quæ ſi petulantius iactatur, conuitium, ſi facinus, verbanitas nominatur. dictũ vero cõuitium. Nonius Marcellus exiſtimat, quaſi vicia, qui ſecũdum ignobilitatẽ loci male dictus, & dictus turpibus cauillentur. [Quæ nihilominus) Nihilo ſecius. [In aliã rem transferri poſſunt) ſubaudiendũ, non in eam, quam velit ſibi aliquis cõcedi. [Quadruplator, vt breuiter deſcribam, capitali eſt) Quadruplatores dicebantur, inquit Feſtus Pomp. qui eo quæſtu ſe tenebant, vt eas res perſequerentur, quarum ex legibus quadrupli erat actio. ſed Q. Pędianus, quadruplatores, inquit, delatores erãt criminũ publicorum, in qua re quartam partẽ da proſcriptorum bonis, quos detulerant, conſequebantur: Alii dicunt quadruplatores eſſe eorũ reorum accuſatores, qui conuicti quadrupli damnari ſolebant, aut aleæ, aut pecuniæ grauioribus vſuris fœneratæ. [Quam ipſus q̃ ticarii) Fures, inquit Nonius Marcellus ſignificãtiam à habere a furuo. Quod Romani veteres atrum appellauerunt. & quod per obſcuras, atq; atras noctes opportuna ſit eis mali effectio. eo dictos fures. Varro rerũ diuinarum lib. 13. furem ex eo dictum quod furuum atrum appellauerint. & fures per obſcuras noctes, atq; atras facilius furentur alii quod a veteribus Græcis φῶρ dicerentur, quę nunc κλέπτην vocant. Sicarius autem, à ſica, quod eo telo nefarii homines per arctas fauces & deſertas ſolitudines, ſo quocunque poſſint, graſſentur. [Pro argumenta) Loco demonſtrationis. [Quod diſquiſitione) Quod a duobus inter ſe diuerſis exquiritur. Nam id diſquirere eſt, ſicut diiudicare inter duos, aut plures cui acquieſcere debeant, eferre ſententiam. [Quod ſi is furtum) Hoc. n. probandum fuerat, & poterit hoc modo in argumentatione fieri aſſumptio, vt dicas quicunque alienum furatur, is improbus, auarus, fraudulentusq. eſt, ſed mihi furtum fecit inferetur deinde complexio, vel reticebitur, quod aperta ſatis. Hoc pacto multa, quæ hic Cicero ponit exempla, aſſumptiones fieri poſſunt multa etiã non poſſunt. [Quod ſi ad exercitum) Si videlicet adeſſe non potuiſſet, cum ſe venturum iuraſſet. cur id tribuno militum diceret: quando ſciret nihil hoc profuturum, ſed de daturum pœnas. [Quia non expedita, aut iudicata res) Vt proferri debuit, non exemplo, quod quæſtionem habet, an comprobet. [Parum expeditur) Expedite explicatur. [Aperte fatui dictio) Exemplum eſt de Achilis armis, Vtrum Aiaci an Vlyſſi traderentur. conſultum autem Apollinem, reſpondiſſe aiunt, eſſe adiudicanda ei qui talis eſſet, qualis ille qui geſſerat, fuit. [Fatui dictio) Loquitur, quod Apollo dixit. [Hoc iubet:) Subaudiendum, vt deutur talis qualis fuit qui eã geſſit. [Potiri ſi ſtudeamus, Si Troiam cupiamus ſubigere. Celſa Iouis ædificia. Pergama, vt Suidas, inqt. ita nominarunt. Quare Troia hoc ſibi nomen vindicarit, quod celſus exurgeret mœnibus. Dictis tamẽ Cretenſis, de Palladio Aiacem & Vlyſſem contendiſſe aſſerit, ac poſt ilium captum, ob eã rẽ Aiacem occubuiſſe. num dolore proprio conflictatũ an per inſidias occiſum incertum eſt. [Quæ ego profiteor eſſe mea) Perinde ac ſi hæc Aiacis ſint verba. Quæ, ſubaudiendũ arma. [Pro

fiteor)Palam dico, vnde profeſſores alicuius diſciplinæ, qui eã ſe docere poſſe palam enunciant. [Nam me æquum eſt frui.) Tanquam fratrem. Nam Aeacus Iouis, & Aegines filius, ex Aeneide Chitonis filia duos ſuſcepit filios, peleum, & Telamonẽ, Peleus & Thetide Achillem, Telamon ex Euriboea Alchatoi filia Aiacem, vt Græca narrat hiſtoria, filiũ habuit. Ergo quia ex duobus mari fratribus ſanguine eſſent cõiuncti, recte.ſ. amoris etiam affectu Achilles, & Aiax cohæſiſſe videri poſſit. [Vel ꝙ propinquus, vel quod virtute emulus) Hæc ſunt quæ Cicero quaſi tranſacta dicit eſſe, ac per hoc nullã pene vim præſtare argumenti. [Virtutis æmulus ſui) Eius Achillis. roboris, corporis, fortitudinis, & animi, nam ſi Homero credimus, poſt Achillem Aiax omnium Græcorum fortiſſimus fuit. quem bis cum Hectore congreſſum, ſuperiorem fuiſſe ſcribit. [Nequeo exputando euoluere) Diſputando ad id peruenire, vt dicatur. [Nã ſi veretur)Si delinquere ob verecundiam non poteſt. [Id parui auditu)Quippe qui inuerecũdus ſit, & in omne facinus exultante libidine audeat proſilire. [Quid, poſtea)Cum commode. ſatis ne accuſet, oſtendiſſe viſus ſit. [Quod ait)Num quod adiiciet idem quod dixit confirmabit. [Nunc ego te ab ſummo iam detexam exordio) Hoc eſt, nunc tua ordiar ſcelera. à ſummo exordio, ab initio mei exordii, aut eorum quæ geſſiſti principio. [Te à ſummo dexteram) Te omnibus commonſtrabo, & quaſi textum per fila diſcindam. Quibus illi) Iudices, vel quicunque audiunt. [Student) Studioſe fauent. [Non omnes res confirmare) Quas pollicitus ſis in expoſitione, ſi propoſueris te aliqua probaturum, & deinde è memoria corũ aliquid exciderit, aut ſi aliquid adieceris. Sed hæc non tam argumentatio, quam argumentationũ multarum contextus quidam eſt, niſi partium aut ſpeciem fiat enumeratio, quæ ab totum genusque referatur. Nam vnum per ſe, quod in argumentione probare velis, eſſe in ſingulis argumentationibus oportet. [Non omnes res confirmare)Quas pollicitus ſis in expoſitione, ſi quidem ab initio te confirmaturum dixeris, deinde ex eis aliquid excipias, quod te neutiquam poſſe confirmare fatearis. [Ne aut ad rem, addatur quid) Vt ſi quem furem velis oſtendere eundem ambitioſum dicas, & quod ad tuam rẽ minime attineat. [Aut quippiam de te)Vt ſi cum ſicarium, furem, & libidinoſum velis oſtendere vnum ex his reticeas. [In aliam cauſam) In aliam litem concludatur. Vt ille, qui cum ambitus accuſaretur, manu ſe fortẽ eſſe defendebat; & vt Ariſto. in Elenchorũ libro ſcribit feciſſe Lycophrona, cum de quo diſputaretur, non intelligeret, lyram cępit extollere. [Vti apud Pacuuium Zethus cum Amphione) Apud Euripidem, & Pacuuium prætermiſſa muſica, vnde ſumptum erat diſputandi initium, ſapientiam laudat. [Zethus cum Amphione) Qui Iouis ex Antiope nati, Thebas Bœotias conſtruxera, vt Home. in xi. Odyſſeæ.

Τὴν δ' ἄμετ' Ἀντιόπην ἴδον Ἀσωποῖο θύγατρα.
Ἣ δὴ καὶ Διὸς εὔχετ' ἐν ἀγκοίνῃσιν ἰαῦσαι,
Καί ῥ' ἔτεκεν δύο παῖδ' Ἀμφίονά τε Ζῆθόν τε,
Οἳ πρῶτοι Θήβης ἕδος ἔκτισαν ἑπταπύλοιο.

[Quod ſæpe conſulto multi) Vt nunc id dici velint de ſe, reum ſæpe conſulant, idque faciunt anguſtiis cauſæ coacti. quòd de cauſa tam pauca dici poſſint, vt nimium feſtinans cauſam egiſſe videatur, quod cum nos facere deprehẽdimus, dicimus ideo id feciſſe, quòd ad cauſæ defenſionem nihil habuerit. Ex eo, quod perperam factum eſſe conſtat, putare oſtendi à quo homine factum eſt) Senſus eſt: Vitioſum eſt, cum aliquid iniqui factum iam conſtet, & quæratur tantummodo à quo factum ſit. Si velit aliquis non tam oſtendere, à quo factum idipſum ſit, quàm nequiter id factum eſſe, cum de eo dubitet nullus. Non enim ex eo qui nequiter factum eſſe oſtenditur, etiam demonſtratus quis quid commiſerit. Id denique nõ mediocri dabitur vitio ſi in ea re multum fuerit occupatus. [Alteram rem vituperari, cum alteram laudes) Quod genus ſi quæratur, vtris maior honor habendus ſit. [Albenſibus)Cum duæ, vt, & Varro inquit. Albæ fuerint, ab vna dicunt Albani, ab altera Albenſes, ſicut Lucenſes & Lucani, Rhegini, & Rheginẽſes. Pergameni, & Pergamenſes. Cumani, & Cumenſes. Eſt etiam vbi eadem gens alia appellatione nominetur. licet aliquatenus differat. vt Romani, & Romanenſes. Siculi, & Sicilienſes. Hiſpani, & Hiſpanienſes. Piceni, Picentes. Iliaci, & Ilienſes, Rodii, & Rodienſes: & id genus alia vt Feſtus pompeius putat. [An Venuſinus) Et hi populi etiam Veii dicti ſunt ab oppido Veiis, ſicut illud oſtendit in Neronem epigramma.

Roma domus fiet. Veios migrare Quirites,
Si non, & Veios occupat iſta domus.

[Quod reipub. & populo R. profuerunt)Subaudiendum, in bellis ſocialibus. Velut Suſpitius. Hic Suſpitius Gallus oratorũ in numero habitus, ornatus atque elegans quo prætore ludos Apollini faciente cum Theſtem fabulam docuiſſet, Q. Martio, Cn. Seruilio conſulibus mortem obiit Ennius. [Quaſi id fuiſſet in controuerſia)Cum omnes vno nomine exules, extra ſolum patrium eiectos appellarent, licet ipſe pro Cæc. dicat: Exiliũ. n. non ſupplicium eſt, ſed perfugium portuſq. ſupplicii. Nã qui volunt pœnam aliquam ſubterfugere, aut calamitatem, eo ſolum vertunt, hoc eſt, ſedem ac locum mutant. Itaq; nulla in lege noſtra reperitur, apud ceteras ciuitates maleficium exilio eſſe mulctatum. ſed cum omnes vincula. neces ignominiaſq. vitant, quæ ſunt legibus conſtitutæ, confugiunt quaſi ad ſecuritatem, in exilium, qui ſi in ciuitate legis vim ſubire vellent, nõ prius ciuitatem, quam uitam amitterent. quia nolunt, nõ adimitur his ciuitas, ſed ab his relinquitur, ad deponitur. Sed quare hic Cic. dixerit, ſatis apparet. [Aut perinde)Ideo quaſi non omnes quibus interdum eſt, ne aqua igniq. vtantur exules nominentur. [Verum illi)Subaudi Suſpitio Gallo, cuius iam meminimus. Simile uitioſum eſt, quod aliqua parte diſſimile eſt. Simile vitioſum oſtendi poterit, ſi id, quod conferetur ei quicum conferetur, demonſtrabitur eſſe diuerſum genere, natura vi, magnitudine, tempore, loco, perſona, opinione, & ſi hoc in numero illud erit ꝙ per ſimilitudinem aſſertur, & ſi hoc in loco illud erit ꝙ ius cauſa, quomodocunque affertur. Deinde vero quid res cũ re differat demonſtrabimus ex quo docebimus aliquid de eo quod comparabitur. & de eo qui cum comparabitur exiſtimari oportere, & hoc maxime reprehendi poterit, cum per inductione tractanda erit argumentatio.

LONG. IN confirmatione rationis)Cõfirmatio vitioſa. [Nam ſi improbum Chreſpontem) Alias, Threſpontem. [Aut econtra conuertentur) Sed hæc concluſio ex contrario fieri non poteſt, niſi ſit falſa prior confirmatio. [Neceſſe eſt, qm. pallet, ægrotaſſe)Poteſt. n. vel animi affectibus pallere. [Quonia ſuſtinet puerum)Sed, & nutricula, quem non peperit. infantẽ, brachiis ſuſtinet. [Si non cetera quoque ſimilia concurrant) Eiuſmodi ſignorum multitudinem ob id recte συνδρομὴν Ariſtoteles appellant, quod vbi ſimul concurrant, aliquãm probationem efficere poſſunt. vt in priore exemplo, Pallet, ergo ægrotauit. Niſi. n. frequentius in ædibus videri medicum niſi amicorum ſolicitudinem, & triſtitiam, niſi vota diis facta, non facile fidem dabis, cum multi ex ſceleroſa conſcientia in pallorem inciderint. [Si quis dicat iniuriam eſſe nullam, &c.)Cum quoduis contra ius factum, iniuria vocetur. [Aperte ſatur dictio) Aiax pro Achilis armis adipiſcendis, exponit in Gręcorum concilio Appollonis oraculũ. [Auditu exiſtimet)Alias, auditum. [Vti apud Pacuuium Zethus) Inducti ſunt, & eadẽ ratione in tragœdia Euripidis cõcertantes, vt teſtatur Athenęus in encomio muſices. [Itẽ vitioſum eſt, artem, aut ſcientiam, &c.)Quã obrem qui vanitatẽ artium, quod profeſſores earũ plerunque vani eſſent, noſtro ſeculo aſſerere ſtuduit, nõ immerito ab omnibus quoq; doctis vaniſſimus iudicatus eſt. Sed hoc nõ ignorandum eſt, quod multa ſunt quæ per artẽ ita ſcribũtur. vt vel expoſitionis, vel rationes, confirmationes vitioſæ, aliis videri poſſent, cũ id diligentia, vel neceſſitate callidi oratores, faciũt: quale, & in hoc exemplo vitium eſſe, & non eſſe poteſt.

ASC. IN confirmatione, &c.)Proſequitur vitia confirmationis, quorum cognitionem dici apprime vtilme, tum ne in ea incidamus; tum vt lapſos deprehendamus, atque ita auditorem attentum facit. Ordo eſt: multa vitia ſunt vitanda confirmatione rationis id eſt dum rationem confirmare volumus in ratione noſtro, & multa vitia ſunt obſeruanda id eſt diligenter, vt reprehendantur animaduertenda, in confirmatione rationis aduerſariorum in ratione. ſ eorum quam ad confirmationem rationis adducunt. quæ, &. vitia ſupp. ſunt conſideranda diligenter propterea quod affirmatio id eſt confirmatio rationis. accurrata id eſt diligenti cura effecta, comprobat vehementiſſime totam argumentationem. Igitur, q. d. vt rationem confirmationis rationis cognoſcamus id dico, aut igitur quod vehementiſſime comprobat. ſtudioſi id eſt diligentes oratores vtuntur duplici concluſione in confirmanda ratione id eſt ſæpe concludunt per dilemma id eſt argumentum vtrinque aduerſarium capiens, hoc modo (& eſt exemplũ ſumptum ex Ennio, apud quẽ dicit filia ad patrẽ volentem diuortium facere à marito quem filię dederat. quem alii Treſpontẽ. alii, vt Franciſcus Traſpontem, alii, vt Capidurus, Creſphontem vocant) O pater (inquit filia) ergo afficior abs te iniuria indigna, id eſt, quam non merui, aut indignanter ferenda.

Nam

Nam ſi exiſtimabas.i.tu iudicabas Dreſpontem.ſ.maritũ meũ eſſe improbũ cur locabas me nuptiis.i.p nuptias, huius.i.cur me hunc oupeũ dediſti?Sin.n.ſed ſi eſt probus.cur cogis me in vitam relinquere talem.ſ.probum virum.inuitum.i.nolentem relinqui?hoc modo videtur ex vtraq; parte argumentatio concludere,ſed non concludit,vnde dicit Cic.Eaq.i.& ea ſup.argumenta vtrinq; concludere,violentia,coucludentur.i.coouincẽtur,hoc modo,quia aut conuertentur ex contrario.i.ex altero dilemmate,quo ad vtranq; partem, aut reprehedentur ex ſimplici parte.i.tantum ex altera parte.ex contrario ſup.conuertẽtur,hoc modo,vt dicat pater. O nata.i.filia, ego nulla iniuria afficio te,quia ſi Treſpontes probus eſt, collocaui ſup.te eius nuptiis,ſin aũt.i.ſed ſi eſt,improbus. ego liberabo te incõmodis diuortio.i.per diuortium.i.ſeparationem matrimonii,ſup.talis concluſio,aut argumentatio,reprehẽdentur ex ſimplici.i.tantũ ex altera parte. ſi alterutra.i.vna duorum,ſiue hæc, ſiue illa.pars ex duplici concluſione,diluitur.i.diſſoluitur,hoc modo.Nam ſi exiſtimabas Cteſiphontem eſſe improbum,Cur me huic locabas nuptiis?Reſpondet pater. Duxi.i.exiſtimaui probum,Erraui,& cognoui poſt.ſ.nuptias,& fugio cognitum.Igitur reprehenſio huius concluſionis,quę ſibi videtur cõcludere ex vtraque parte eſt duplex,illa ſuperior.i.prior, quæ reſpondens econuerſo ex vtraque parte concludit.eſt acutior.i.ſubtilior. hæc puſterior eſt facilior ad excogitandum, quia facilius eſt alteram quam vtranque partem diluere.Item vitioſa eſt cõfirmatio rationis,cum nos abutimur ea re,quæ ſignificat plures res.i.quæ eſt æquiuoca.pro certo ſigno vnius rei.i.pro vniuoca, hoc eſt(nam oon de uoce,ſed rebus loquitur) quando quod multorum ſignum eſſe poteſt, quia à multis cauſis dependet aſſumitur tanquam ſit neceſſario alicuius vnius ſignũ, hoc modo:Neceſſe eſt,aut virum,aut mulierem ægrotaſſe,q pallet, poſſit.n.aduerſarius dicere non eſſe neceſſe ægrotaſſe, cum & timentes, & frigentes, & qui comederint exangue(vt Flaccuus dicit)Cyminũ, & qui diu ſtuduerin, & qui ſanguinẽ effuderint.aut multum coiuerint, aliq. multi pallere poſſint. Aut hoc modo:Neceſſe eſt,ſup.fęmellam,peperiſſe,quoniam ſuſtinet.i.ſuper gremium, aut inter brachia tenet puerum infantem, quod ſignũ non eſſe neceſſarium,quia poteſt non ſuũ ſuſtinere.Nam certe hęc non ſunt ſigna.ſ.probabilia efficaciter ſua ſponte i. ex proprius vi aut natura, ſi non cetera quoque ſup.ſigna ſimilia concurrant,quæ.ſ.ſigna ſi concurreriot, oon nihil huiuſmodi ſigna,imò multum adaugent ſuſpicionẽ non tamen ſi ſint euiuſmodi neceſſario concłduunt,vt ſi addatur,ꝙ & ipſa quæ puerum ſuſtinuit palleat,& fleuerit cum puer aueleretur,& ipſum affectanter deoſculatus fuerit,an ſimilia quæ materni affectus ſunt fecerit,ſatis autem euidentiæ haberet ſi addatur ꝙ eum lectauerit.Item confirmatio rationis eſt vitioſa,quando id,quod dicitur in aduerſarium,poteſt conuenire.i. conferri,vel in alium,vel in eundem qui dicit,hoc modo:Miſeri ſunt qui vxores ducunt. Hoc videtur aſſumptum ab eo qui aduerſarium reiiciendum cenſet,à curatione ludorũ, aut aliarum rerum feſtiuarum ſic.Qui miſeri ſunt res lætas curare nõ debent,tu autem miſeres;miſeri.n.ſunt qui vxores ducũt,quo audito ſtatim antequam concluſio inſeratur ſubiunxit aduerſarius,& tu duxiſti alteram.i.ſecundã.q.d.ergo multo miſeriores,ꝙ ſi cęlebs eſſet,qui id diceret poſſet aduerſarius dicere:ergo omnes patricii,& fere qui ciues boni ſunt miſeri ſunt,vxores.n.ducunt,aut duxerunt.[Item vitioſum eſt)Continue docet reliqua confirmationis rationis vitia dicens.Item vitioſum ſupp.eſt genus confirmationis rationis id,quod vulgatem habet defenſionem.i.ad quamlibet culpã applicabilem,hoc modo:Iracundia inductus peccauit,aut adoleſcentia, aut amore, vt fiat confirmatio ſic.Si cui vnquam ignouiſtis iudices,huic maxime ignoſcendum puteris: Peccauit.n.ductus iracundia, aut &c.ſed eam confirmationem dicet aduerſarius non admittendam. Enim pro ga, ſi huiuſcemodi deprecationes.i.depulſiones,ac purgationes criminum probabuntur.i.approbuntur & vt ſufficientes admittentur,nunc ſup.maxima peccata dilabentur.i.purgabuntur.impune.i.ſine vlla punitione, quia quilibet dicet ſe tali vitio,aut occaſione inductum peccaſſe. Item confirmatio rationis eſt vitioſa, cum id ſumitur.i.aſſumitur pro certo,quod non conſtat.i.non eſt acceptum,vt verum inter omnes,hoc eſt,de quo aliqui dubitant,& quod etiã ounc.i. in præſenti lite,eſt in coottouerſia.i.de quo contenditur, hoc modo.Eho tu,dii,qnibus eſt poteſtas motur ſuperuum atque inferum,id eſt,ſuperos atque inferos,aut ſuperorum & inferorum conciliant ioter ſeſe pacem, & conferunt concordiam, & ita nolunt fieri diuortium. Nam Ennius i ndu Chreſphontẽ maritum illum,cuius paulo ante mentio facta eſt viſum.ita.i.toli confirmatione pro ſuo iure quo contendebat coniugem inuitam a ſe inuito non eſſe auſerendam, quaſi demonſtraſſet iam rationibus certis ſatis eſſe ita cum de illa re controuerſia ſit.Nam ſi conſtet Deos eſſe concordes,quos tamen Homerus atteſtatur diſcordes fuiſſet, ooo continuo conſtabit eos velle homines concordes fuiſſe, non continuo conſtabit eos velle homines cõcordes eſſe cum quibuſlibet, quia certum eſt Deo auctore multis illata eſſe bella. Præterea non omnia cõcordia bona eſt, vt malorum inter ſe,ergo talem Dii noo approbant. Facile ergo poterat ſocer refellere, quod ab genere aſſerebatur.Item vitioſum eſt,ſup.confirmationis genus,quod videbitur dici iã quaſi ſero.i.nimis tarde,atq; negocio acto,hoc modo:O Quiritas ſi veniſſet mihi in mentem, non commiſiſſe.i. non eſſem paſſus, vt res veniret in hunc locũ.i.in talem ſtatũ, aut excreitur in tales anguſtias. nã ego feciſſem hoc aut hoc.i. ſic aut ſic euitaſſem,ſed hæc ratio fugit.i.lauit me, tum.i. tũc. [Item vitioſum &c.)Recitat vitium cõfirmationis,quę aſſumitur id,quod ſit contra fidem, & deinceps alia vitia ſubiũgit dicens.Item vitioſum eſt cũ id, quod in aperto delicto poſitum eſt.i.quod cum manifeſtam habeat culpam.tamen.i.nihilominus.tegitur.i.palliatur.aliqua defenſione leui.i.modici ponderis,hoc eſt,parui momenti.hoc modo:Ego reliqui te ò peleu, Regno,ſup.exiſtẽte tibi florentiſſimo.nunc paro.i. contẽdo.i. vt ſolus ſummo periculo.i.per ſummum diſcrimen vitæ, poſſet.n.peleus,aut quiuis alius deſertus dicere.Quis tibi hoc credat.Item vitioſum eſt.ſ.genus confirmationis,quod poteſt accipi in aliam partem, ac.i.quã dictum ſit.i.huiuſmodi,vt ſi qs potens ac factioſus in ciuitate libera qualis erat olim Romana dixerit:Satius.i.melius,& conſultius eſſet vti regibus, ꝗ malis legibus. Nam tam etſi hoc põt dici ſine malitia.i.ſine affectatione regni,aut domini,cauſa rei,videlicet legis pernicioſe arguendæ.i.deiectandæ, tamen non dicitur ſioe atroci ſuſpicione,videlicet,affectaotia regnum.propter potentiam eius, qui dicit. Item vitioſum eſt,vti io cõfirmarionibus falſis,aut ulgaribus. Falſæ ſunt huiuſmodi,ſi quis dicat iniuriam nullã ſupp. eſſe, niſi ſup.eam quæ conſtet ex pulſationem.i. violentia cõcuſſione,aut ex cõuitio ideſt manifeſto opprobrio,aut contumelia,quia aliis modis iniumens fit iniuria, vt ſorto,adulterio,delatione,detractione,incendo &c. Vulgares ſup.definitiones ſunt,quæ licet vni rei applicẽtur,poſſunt nihilominus trãſferri in aliam partem,vt ſi qois dicat,quadruplator.i.redeptor litium aut rerum, vnde quadruplum ſperet,eſt,vt deſcribam ſup.cum breuiter, capitalis.i.reus capitis amittendi. Et enim ciuis improbus,& peſtifer.Nam ſup.talis definitor, nihilo.i.in nullo attulis magis definitionem quadruplatoris,quam furis, quam ſicarii.i.ſica,hoc eſt mucrone. preſertim latente graſſari ſoliti, aut proditoris.ſ.domini, aut vrbis, omnes enim tales ſunt non minus omnino plus quam quadruplator capitales, & improbi ac peſtiferi. Item vitium eſt,pro argumento ſumere.i.medio probandi.quod poſitum eſt in diſquiſitione.i.diſputatione.vt ſi quis dicat eum quẽ arguat.i.accuſet furti.i.actione,aut accuſatione,eſſe hominem improbũ,auarum, & ſupp. fraudulentum,& ſup.ei rei teſtimonium eſſe, quod ſibi furtũ fecerit. nam id aſſumit quod probare deberet. Item vitioſum eſt,controuerſiam controuerſia diſſoluere.i.adducere conueniens contra incoouenieus,id enim non eſt ſoluere.vnde Flaccus.Nihil facit exemplum litem,quod lite reſolnit,hoc modo: O cenſores oon conuenit.i.noo eſt conueniens, iſtum uobis ſatiſfacere, ex eo quod ait ſe non potuiſſe adeſſe, ita vt iuratus fuerat,&c.i.quia,ſi oon veniſſet ad exercitum, ipſe dicet hoc.ſ. idem quod vobis dixit Tribuoo militum.hoc eſt, ſi quis iuratus,aut cum iuramenti ioteruentu promiſerit conſoribus adeſſe certo loco,& tempore,& accuſatus quod non affuerit,dixerit Cenſores noo affui,quia oon potui adeſſe,quocirca me purgatum habere debens, quia ſi idem iuratus fuiſſem Tribuno militum,& ad idem cummeatus non veniſſem. idem illi dixiſſem,& purgatus fuiſſem, poſſet aduerſarius dicere non conuenit cenſores iſtum ſatisfacere.ſ.de delicto ſuo, verbis.ſ.friuolis & inanibus,nam hoc genus confirmationis, ideo vitioſum eſt,qnia res.i.quæ ab eo aſſumitur, nõ eſt expedita aut iudicata.i.nõ eſt euidens,ſine cõtrouerſia,ſi Tribuno militũ non ſeruaſſe fidem,quod apud illum purgatus fuiſſe dicẽdo, ꝙ adeſſe non potuit,ſed res impedita.i.intricata,& poſita in ſimili controuerſia,proferetur loco exempli. Item confirmatio ſupp. eſt vitioſa,cũ id de quo eſt ſumma cõtrouerſia expeditur.i.enodatur parũ,& relinquitur quaſi ſit tranſactum,hoc modo: Dicat ſup. Aiax. Dictio.i.fatũ aut oraculum Apollinis fatur aperte ſi

intelligas,ſi intelligatur, Nã ſupple iubet arma dari tali qualis
fuit q geſſit ſup.ea ſi ſtudeamus potiri Pergamo.i.capere Tro-
iam,quæ arma ego profiteos eſſe mea.n.pro quia,æquum eſt
me frui armis fraternis.i.quæ erunt patruelis mei , & ęquũ eſt
ſup.arma fraterna adiudicarier.i.adiudicari , (eſt.n.paragoge
metri cauſa)mihi vel qui propinquus ſup.ſum,vel ꝙ ęmulus.i.
imitator virtutis ſup.eius,hoc eſt,Achillis,vbi oraculũ.Arma
dato tali qualis qui geſſerit illa.Si capere exoptas excelſæ mæ-
nia Troiæ vterq; pro ſe interpretari potuit,cum Vlyſſes Achi-
li ſimilis fuerit cõſilio,& Aiax robore,& tñ tanquã aperte pro
ſolo Aiace faciat ab eo aſſumit.Itẽ vitioſum eſt,inquit,ipſum
.ſ.cauſidicũ,aut oratorem diſſentire ſibi.i.à ſe,in oratione ſua,
& dicere cõtra ea quę dixerit ante,hoc modo:Qua cauſa.i.qua
vtilitate,accuſem hunc,q.d.nulla.Nulla.n.cauſa eſt,vt hunc ac
cuſem,tũ.i.deinde vitioſum eſt euoluere.i.deducere.& declara
re id.ſ.ꝙ nulla ſit cauſa diſputãdo . Nã ſi veretur.i.ſi eſt homo
verecũdus,quid eũ accuſem,q.d.nulla ratione.qui eſt probus?
ꝙ ex eo patet, ꝙ veretur , quia ſi erubuit ſalua res eſt,quia de
ſe eſt emendabilis,ſi poſſidet ingenium.i.naturã animi inuere-
cundum.Quid.i.ad quid eũ accuſem,qui exiſtimet parui.i.par
ui curet id auditu.i.vt audias,q.d.fruſtra,id fecero cum ſit ine
mẽdabilis.Nũ.i.nunquid,q.d nõ,aut lege non vt ſit,talis vide-
tur oſtendiſſe ratione nõ incommoda, quare non accuſaret.i.
deberet eũ non accuſare.Quid.i.ad quid ait poſtea? Nunc ego
detexam.i.denudabo,& aperiã te.i.vitia tua à ſummu.i.primo
exordio,q.d ſibi contradicit.Nã dixit ſe nolle accuſare,& iam
parat eum omnino accuſare . Et videtur exemplum ſuptum ,
ex nota,tunc temporis alicuius oratione. Item vitium eſt.ſ.ge
nus confirmationis,aut id, quod dicitur contra iudicis volũta
tem,aut eorum qui audiunt,ſi lædant.i.offendat,aut partes,q
bus illi.ſ.iudex.& auditores ſtudent.multum fauent,aut lędãt
homines,quos illi habent charos,aut voluntas auditoris,læda
tur aliquo vitio huiuſmodi,quia captãda eſt beneuolẽtia eius.
Itẽ vitioſum eſt. nõ omnes res confirmare.i.dimittere aliquas
res non confirmatas:quas.ſ.res pollicitus ſis.ſ.declarare, & cõ
firmare,in expoſitione.i.propoſitione,ſeu enumeratione pri-
ma,vt ſi quis dicat.Et furem,& ſacrilegum te oſtendam:nam,
& pupillos ſpoliaſti , & domos viduarum inuaſiſti.In neutro
enim ſacrilegum eſt.Item verendum eſt , ne de alia re dicatur,
cum alia de re controuerſia ſit: inq. huiuſmodi vitio conſide-
randum eſt,ne aut quid.i.aliquid ad rem addatur,aut quippiã
de re detrahatur , aut tota cauſa muta deriuetur.i.traducatur
in aliam.i.ſanctam,vti apud Pacuuium Zethus frater Amphio
nis ſup.facit cũ Amphone;quorum.ſ.duorum fratrum, cõtro-
uerſia cũ de muſica inducta ſit,conſumitur.i.finitur,& termi-
natur in rationem ſapientiæ,& virtutis vtilitatem.Item conſi
derandum eſt.ne criminatio accuſatoris contineat,aliud.i.vnã
rem,& purgatio defenſoris purget,aliud.i.rẽ penitus differen-
tem , quod multi faciunt ſæpe ab reo.i.à parte rei.conſulto.i.
per conſilium,coacti anguſtiis cauſæ.ſ.defendendæ.i.cum non
habeant quod ad obiecta reſpondeant tranſeunt ad alia quæ
purgandi vim habent,vti.i.quemadmodum, cum is qui accu-
ſetur petiſſe magiſtratum ambitu.i.largitione,aut malis arti-
bus dicat ſe donatum eſſe ſæpe numero.ſ.aliquo præmio . ab
Imperatoribus apud exercitum quod ſignum valet ad probã-
dum quòd fortiter egerit pro repub.non ambitus inſons ſit.
Si nos obſeruauerimus.i.aduerterimus.hæc.ſ.vitia, preſertim
latentia, oratione aduerſariorum , nos deprehendemus ſæpe,
& oſtendemus in eiuſmodi deprehenſione.i.deprehendendo ,
eos non habere quid dicant,aut quid dicatur de ea re.ſ.de qua
dicere deberent,& ita reddemus eos confuſos, & oſtendemus
victos cum ad rem nequeant reſpondere Item vitium eſt,vitu
perare artem,aut ſcientiam, ad quidpiã,ſeu quippiam.i.aliqđ
ſtudium.i.exercitium bonum:propter eorum vitia , qui in eo
ſtudio ſunt.i.diligenter in eo , veluti qui rhetoricam vituperãt
propter alicuius oratoris vituperãdam vitam . Item vitioſum
eſt,putare ex eo,quod conſtat.ſ.aliquid eſſe factum perperã.i.
praue,& peruerſe,oſtendi à quo homine factum eſt , hoc mo-
do:Conſtat mortuum eſſe deformatum,præditum tumore.i.
multum inflatum,decoloratum.i.denigratum,corpore, ergo
conſtat necatum eſſe veneno. Deinde ſi ſit vſque adeo.i.omni-
no occupatus in eo.i.ſic rapiatur ſtudio, vt confligetur.i.con
tendat venenum datum ſup.eſſe,non mediocri vitio.i.ſi poſt-
quam oſtendit aliquem veneno necatum , poſtea oſtenderit
quantũ vitii ſit hominem veneno necare , & non oſtẽdere,qs
id fecerit vitioſe agit.na defenſor dicere põt,eſto veneno neca
tus ſit, vt dicis , & nihil deteſtabilius ſit , quam veneno quen-
quam tollere quid id demum ad nos . Item vitioſum eſt , in
comparandis rebus.i.dum fiunt cõparationes. efferre.ſ.in me
dium,hoc eſt declarare,alteram rem.ſ.compabilem,& non fa-
cere mentionẽ de altera re, aut diſputare.ſ.de ea negligẽtius.i.
tepide,aut non ſatis diligenter, vt ſi ſup.comparetur, vtrum ſa
tius ſit,populum frumẽtum accipere.ſ.largitum,aut diſtribu
tum.an non accipere,& curet enumerare,quę commoda ſint.
in altera re.ſ.in accipiendo frumento, aut econtrario , & præ-
tereat vt depreſſã.i.deprimat,& taceat,quæ in altera re incom
moda ſint,vtpote in non accipiendo frumento,vel econtrario
aut ea,quæ minima ſunt,dicat.i.modici momenti.Item vitio
ſum eſt,in rebus comparandis neceſſe ſup.eſſe alteram rẽ vitu
perari cum laudes,alteram,quod genus.i.cum generis ſup.eſt
exemplũ.ſi quæratur,vtris maior honor habendus ſit, an ſup.
Albenſibus.i.marſis illis ciuibus albe marſorum , an Veienta-
nis.ſ.populis è Veiento oppido , & veii , & veientes dicuntur.
Sunt qui legant Abellenſibus,& Veientinis,qui.ſ.populi pro-
fuerunt reip.& populo R. & is qui dicat.i. dicendo laudet ſup.
alteros,lædat alteros. (dicere interdum ſignificat laudare , vt
in principio epiſtolarum Horatii.Prima dictæ mihi ſumma di
cendæ camœna,&c.Quocirca videtur legendum ſit, vt is , qui
alteros dicat,alteros lædat.)enim pro quia, non eſt neceſſe , ſi
præponas alteros,vituperare alteros.i.reliquos.fieri enim po-
teſt,vt,cum laudaris alteros.i.hos,aut illos,magis.i.vehemen-
tius,attribuas alteris.i.reliquis,aliquam partem laudis ne pu-
teris pugnaſſe contra veritatem,cupidius.ſ.quàm par fuit.i.ni-
mis cupide,vnde vt facilius perſuadeas alteros proferẽdo,cau-
tius feceris ſi vtroque laudando vtrorumque te amicum ſigni
ficaueris.Item uitioſum eſt, ſtruere.i.conflare controuerſiam
de nomine & vocabulo rei,quam rem id eſt, cõtrouerſiam de
nomine aut vocabulo rei conſuetudo.ſ.loquendi poteſt iu-
dicare optime.i.facillime.velut Sulpitius , qui interceſſerat.i.
per ſe legẽ,auctore Mario à ſe latã oppoſuerat,ne exules , qui
bus cauſam dicere non licuiſſet.i. quibus propter turpitudinẽ
facti,non liceret pro ſe cauſam dicere: reducerẽtur ſ.in patriã.
Idem.ſ.Sulpitius , poſterius.i. paulo poſt.cum.i.qñ voluntate
immutata , ferret eandem legem contra quam intercesſerat.i.
cum legem ferret ,vt eiecti reducerentur dicebat ſe ferre aliam
legem propter commutationem nominum, nam aiebat ſe re-
ducere,non exules,ſed eiectos vi, perinde quaſi.i.eodẽ modo
quaſi id fuiſſet in controuerſia.i.in lite , quo illi nomine.ſ.qui
exulabant,appellarentur à populo R.& quaſi non omnes qui
bus interdictum ſit.i.prohibitio facta eſt aqua,& igni.i.à com-
munione elementorum,quibus ad victum vti mur , appellen-
tur exules.verum nos ignoſcimus fortaſſe illi.ſ.Sulpitio,ſi fuit
fortaſſe eum cauſa(ſicut reuera videtur fuiſſe. Nã exules prius
dixerat,non omnes,ſed quibus cauſam dicere non licuiſſet, vt
ſunt qui propter turpe facinus exulant,nunc vero eos dicit re-
uocandos,qui vi.i.violentia,non culpa,ſint eiecti, propter fa-
ctiones, videlicet,aut ſeditiones principum quibus fuerint,&
ita poſteriores meruerint reuocari non priores)tamen licet illi
ignoſcendum ſcit , nos intelligamus eſſe vitioſum intendere
controuerſiam propter commutationẽ nominum ſupp.eiuſ-
dem rei,& quæ noſcantur eſſe nomina eiuſdem rei, vt ſi lex ſit,
Quicunque gladio accinctus ſub noctem, aut noctu ingreſſus
fuerit capiatur,& ad iudicium trahatur , & quis deprehenſus
dicat ſe non gladio , ſed enſe , aut mucrone accinctum reper-
tum eſſe, vicioſum fuerit .

DE EXORNATIONE VITIOSA.

QVONIAM exornatio cõſtat ex ſi
milibus,& exẽplis,& amplificatio
nibus,& iudicatis,& ceteris rebus
quæ pertinent ad exaggerandam,
& collocupletandã argumentatio
nem,quæ ſint ijs rebus vitia conſi
deremus . Simile vitioſum eſt , quod ex aliqua
parte diſsimile eſt , nec habet parem rationem
comparationis,aut ipſi obeſt qui affert. Exemplũ
vitioſum eſt , ſi aut falſum eſt , vt reprehendatur:
aut improbum , vt non ſit imitandum:aut maius,
minus , quàm res poſtulabit.Res iudicata vitioſe
profertur, ſi aut diſsimili de re proferatur:aut de
ea re,de qua controuerſia nõ eſt:aut ſi improbos,

aut eiuſmodi,vt aut plures aut magis idoneæ res iudicatæ ab aduerſariis proferri poſsint. Item vitioſum eſt,id quod aduerſarij factum eſſe cõfiteãtur,de eo argumentari, & planum facere factum eſſe:nam id tantum augeri oportet. Itẽ vitioſum eſt,id augere,quod conuenit doceri, hoc modo: vt ſi quis quem arguat hominem occidiſſe,& ante quàm ſatis idoneas argumnetationes attulerit augeat peccatum,& dicat nihil indignius eſſe,quàm hominem occidere. non enim, vtrum indignũ ſit an non ſed factum ne ſit,quæritur.

CAPIDVRVS.

QVONIAM exornatio conſtat ex ſimilibus, & exemplis,& amplificationibus,) Comparationis vitium,ſi inter ea quæ comparata ſunt, ratio non eſt cur comparari debeant. [Aut ipſi obeſt) Qui affert,ſi imprudenter ſimile afferat aliquid quod aduerſarius,in ipſum qui protulit retorqueatur. [Exemplum vitioſum eſt,) Docuimus ſupra aliud eſſe exemplum,aliud ſimilitudinem.[Si aut falſum eſt, vt reprehendatur:) Atqui apud ipſum de Claris Orat. Atticus: Conceſſum eſt inquit,rhetoribus ementiri in hiſtoriis, vt aliquid dicere poſſint argutius. Exempla autem ſunt,vbi actus humanos conferimus. Recte igitur. Aut reprehendatur,adiecit. Dicit enim vitioſum tunc videri debere exemplum,cum ita falſum effertur, vt ſtatim ab aduerſario reprehendi poſſiot.[Aut improbũ,) Non enim quæ veteres fecerunt,omnia debemus imitari,ſed ea dũtaxat quæ probari poſſint. Aot ioane: Inſolſum,quod nihil honoris aut vtilitatis afferat.[Aot maius, aut minus, quam res poſtulabit) Si de plebe aliquis,& gregarius cum tribuno prætore ue comparet,vel è diuerſo.[Res iudicata vitioſe profert, ſi aut diſſimili de re proferatur:) Cum enim iodicatum proferimus,vt id cauſæ noſtræ proſit, neceſſe eſt primum à laude eorum qui iudicarunt,id quod iudicatũ profertur,ordiamur, per iudicaotium enim auctoritatem iudicandi auctoritas coofirmatur.deinde vt id, quod iudicatũ proferimus, ſimile ei de quo agatur eſſe monſtremus.tum demum.o. iudicatũ nos iuuabit,ſi huic ſimile demonſtretur. & hæc ſimilitudo octo illis ſupradictis modis fieri poteſt,genere,natura,vi,magnitudine, loco,perſona,tempore,opinione.[Aut de ea re,de qua cõtrouerſia non eſt:) Quæ licet eodem in genere ſit,tamen quia probare per ſimile aliquod velis, cum probatione nou indigeat, vitioſum eſt.[Aut ſi improba) Si res quæ iudicata eſt, improbe iudicata iotelligatur. Vitioſa quoq; erit,ſi ab aduerſarus firmiores res iudicatæ proferri poterunt. [Item vitioſum eſt) Ordo eſt,vitioſum eſt argumentari de eo,& planum id facere, quod aduerſarii factum eſſe confiteantur. Si.n.confitentur aduerſarii nihil eſt qđ in eo amplius nobis cupiamos.[Nã id tantũ augeri oportet) Nou ẽt oſtendi,velut ipſe pro Quintio, q mœror dignus inueniri in calamitate tanta poteſt? miſerum eſt exturbari fortunis omnibus,miſerius eſt iniuria, acerbum eſt ab aliquo circumueniri, acerbius à propioquo, calamitoſum eſt bonis verti,calamitoſius enim dedecore. Funeſtum eſt à forti atque honeſto viro iugulari,funeſtius ab eo cuius vox in preconio quæſtu perſtitit.indignum eſt à pari vinci,à ſuperiore iodignus. Ab inferiore atque humiliore,luctuoſum eſt tradi alteri cum bonis,luctuoſius inimico, horribile eſt cauſam capitis dicere,horribilios priore loco dicere. Omnia circunſpexi. Quintius,omnia periclitatus eſt. Talem poterunt αὔξησιν habere quæ alteri conſereotur,aut quoquo modo aliter.

LONG. QVoniam exornatio) Exornatio vitioſa.[Quod ex aliqua parte diſſimile eſt) Nec quidquam facilius reprehendi poteſt,quàm hoc ipſum,propterea quòd auctore Ariſt. nihil eſt tam ſimile vndecunq; quod, noo aliquid diſſimilitudinis,acriter cum alio collatum obtioeat.

ASC. QVoniam exornatio, &c.) Oſtenſurus vitia exornationis ineptæ coumerat primum eios membra,& deinde ſingulorum vitia declarat dicens. Quoniam exornatio cõſtat ex ſimilibus,& exemplis,& amplificatioonibus, & iudicatis, & ceteris rebus quæ pertinent ad argumentationem exaggerandam.i.accumulandam,& collocupletandam.i. ditandam ideo ſup.conſideremus quæ vitia ſint iis rebus. ſ. quibus exornatio conſtat. Simile vitioſum eſt,quod ſup.ex aliqua parte diſſimile eſt.oec habet parem rationem comparationis.i.æque euidẽtem,aut probatiuam,aut is qui affert ſup.illud ſimile,obeſt.i. oocet ſibiipſi,afferendo tale ſimile,quod plus contra ipſum faciat quàm pro ipſo. Non poteſt hic ordo eſſe,& ſimile nocet, quia mala eſſet reciprocatio,quocirca,aut legendum eſt illi ipſi obeſt qui affert,vt ſit ſimile obeſt illi ipſi qui affert,aut ſi eſt ſibiipſi ordo eſt.quem fecimus,vt ſuppoſitum verbi obeſt, ſit is qui affert,&c. Superſedeo exemplis, quia docte, & dilucide afferuntur à Franciſco. Exemplum vitioſum eſt,ſi eſt, aut falſum,ita vt reprehendatur ab aduerſario,vt falſum,aut eſt improbum.i.improbandum,& non admittendum,vt ſi in exemplum trahatur,quod factum ſit à iudice corrupto, aut aliter iniquo,& ita ab omnibus in eo iudicio poſtea improbato, ita vt exemplum non ſit imitandum,aut ſi eſt,aut maius,aut minus quàm res poſtulat. Quidam habent aut inane.i.vanum,& impertineus,aut maius. aut minus, vt ſi dicas delendam eſſe Corinthum,quia deleta eſt Carthago,aut contra non conueniret exemplum,quia maior erat ratio in delenda Carthagine quàm in Corintho. Res iudicata profertur vitioſe, ſi proferatur,aut de re diſſimili,vt ſi dicas abſoluẽdum qui ſororem ob auaritiam occidit,quia Oratius abſolutus eſt aut profertur de ea re,de qua controuerſia.i.lis,ac diſceptatio oon eſt, vt ſi dicas adulterium in lege Moſaica abſoluendum data mulcta,q̃a fures ſæpe reſtitueotes quadruplum abſoluti ſint, dicam non eſſe ſimile,aut ſi res eſt improba, vt ſi dicas hunc in adulteriũ deprehenſum abſoluendum,quia Clodius inceſti reus abſolutus eſt,dicam illum iudicium improbandum eſſe,& non trahẽdum in exemplum. Aut ſi res iudicata profertur eiuſmodi, vt aut plures res iudicatæ, aut magis idoneę poſſint proferri ab aduerſariis,ut ſi dicas vnum aut alterum io furto iterato abſolutum,dicam mille ſuſpenſos. Itẽ vitioſum,&c. Declarat nunc vitia quæ ſunt in ceteris rebus quæ pertinent ad exaggerandã, & locupletandam argumentationem dicens. Item vitioſum eſt argumentari de eo,quod adoerſarii coofiteantur eſſe factũ, & facere planum.i.euidens eſſe factum, nam oportet id augeri, & oſteodi factum,cum factum eſſe conſtet. Item vitioſum eſt, id augere,quod conuenit doceri,(eſt autem vitium contrariũ ſuperiori) hoc modo,vt ſi quis arguat,quem.i.aliquẽ occidiſſe hominem,& augeat peccatum.i.facti atrocitatem,ante quàm attulerit argumentationes ſatis idoneas.ad probandum, videlicet,quòd reus id commiſerit, & dicat nihil indignius eſſe q̃ hominem occidere.non enim quæritur i.diſputatur, aut diſceptatur,vtrum occidere hoiem ſit indignum an noo, nã, & aduerſarius id fatetur,ſed quæritur ne,pro an factũ ſit, an non.

DE COMPLEXIONE VITIOSA.

COMPLEXIO vitioſa eſt, quæ non, vt quidque primum dictum eſt, primum complectitur, & quæ non breuiter concludit,& quæ non ex enumeratione certum, & conſtans aliquid reliquit; vt intelligatur quid propoſitum in argumentatione ſit, quid deinde ratione,quid confirmatione, quid tota argumentatione demonſtratum ſit.

CAPIDVRVS.

COMPLEXIO vitioſa eſt) Hæc fuit totius argumentationis Ciceronianæ pars vltima. quam dicit vitioſam eſſe, ſi non quod primum dictũ eſt complectitur. Diximus ſupra duobus modis cõplexionem fieri ſolere,aut ex enumeratione eorum quę dicta eſſent,aut ſi quod ſequeretur tantum complexi eſſemus. Proinde vitioſa,ioquit,ita erit,quę ordinem in enumeratiooe oon tenuerit,& quæ longius quam oporteat euagabitur. [Et quę non ex enumeratione certum, & conſtans aliquid reliquit,vt intelligatur quid propoſitum in argumentatione ſit) Vitioſa quoque, ioquit, illa eſt complexio, quę confuſa,quidquam certi non affert.vt plane quid velimus probare,non intelligatur.[Quid deinde) Ratione facti,propoſitio lata ſit.[Quid confirmatione) Quid confirmare voluerimus. [Quid tota argumentatiooe demonſtratum ſit) Et cũ omnes complexi partes fuerimus, quid per totam argumẽtationẽ ſit demonſtratum repetemus. Non ſum hactenus equidẽ veritus

In hoc commentario non tantum verba, & ſenſum interpretari Ciceronis, & tam aliorum, quàm ipſius alibi, ſed meam quoque (nec hoc arroganter dictum velim) qualemcunque efferre ſententiam, idq. factum eſt, quo ipſius præcepta Ciceron. cognitu faciliora viderentur, & quantum in nobis eſt, non eſſet quidquam, in quo ambigere poſſet quiſquam. Id non ſumus conſecuti, non fortaſſe ſumus, at vt conſequeremur, tum ſedulo elaborauimus, idemq. in his, quæ ſequunt facere ſtudebimus. Nā cū in primo libro orationē in ſex partibus cōſumari oſtenderit, exordium, narrationē, partitionem, confirmationē confutationem, cōcluſionem, de quinq; iam dictum partibus eſt, de concluſione autem tractandum reſtat, ſi tamen de confutatione pauca prius tractauerimus. Nam cum ceteræ partes perſpicuæ ſatis tractatæ videri poſſint, hæc parcius fortaſſe quā vt omnes capere poſſint, tractata eſt. Proinde de hac iam aggrediamur. Confutatio igitur, ſiue refutationem, ſiue reprehenſionem meam libeat appellare, non refert, quæ orationis (vt hic Cicero voluit) quintum, & vt alii aſſerunt, qui propoſitionem partem orationis eſſe negauerunt, quartum ſibi vendicauit locum, difficilis non ſine cauſa ſemper credita eſt, quod defendere, quàm accuſare difficilius ſit. nā cum proponitur vel vno modo tantum accuſatio, varie diſſoluitur. Quod enim obiectum eſt, patronus negat, defendit, transfert, excuſat, deprecatur, lenit, minuit, auertit, deſpicit, deridet. Vnde fit, vt hinc mille flexus, & artes deſiderentur. Omnis autem reprehenſio, vt iam de hac diſſeramus, tribus modis fieri ſolet, ſi quidem aut actor ipſe, aut quod extrinſecus ab actore proferri ſolet. aut eiuſdem oratio reprehenditur. Actor ipſe, ſi in actione deformis erit, velut Curio, cuius motus erat (vt Cicero refert) is quem & C. Iulius in perpetuum notauit, cum ex eo in vtranque partē vacillante quæſiuit, quis loqueretur è lintre, & Cn. Sicinius Tribunus pleb. cum Curionem, & Octauium conſules produxiſſet, Curioq. multa dixiſſe, ſedente Cn. Octauio collega, q deuinctus erat faſciis, & multis medicamentis propter dolorem artuum delibutus, nunquam, inquit, Octaui collegæ tuo gratiā referes; qui niſi ſe ſuo more iactauiſſet, hodie te iſtic muſcæ comediſſēt. Vel ſi quouis alio pacto ridiculiſſimus quod tūc grauiſſimum erit, cum cauſæ fidem minuet. Reprehendetur item actor ſi temerare, ſi inepte, ſi deniq̄ quoquo modo imprudenter ab eo agi cauſa videatur. Nec oratio tantum, ſed vita etiā, nullus deniq̄ inceſſus, habitus, recte incuſari ſolet. Aduerſus Quintium enim Ce. ipſam quoque prætextam dimiſſam ad talos inſectatus eſt. Defenſionis ſane permutatio ſæpe reprehendit, vt Aeſchines Aduerſus Creſiphontē facit, cum minime de lege dicturum Demoſthenem queritur. Reprehenditur quoque, cum de quo controuerſia eſt prætermittitur, & de quo cōtrouerſia non eſt agitur. Vt ſi quis cum Oreſtē accuſet, planū faciat, ab eo matrem eſſe occiſam, iure ne an iniuria, nō dicat Et ille actor reprehēditur, qui in eo de quo cōſtat, diutius immoratur. vt ſi quis cū Vlyſſem accuſet, in hoc maxime cōmouetur, indignum eſſe ab homine ignauiſſimo, virū fortiſſimū Aiacem necatum eſſe. Item poteſt reprehendi, ſi quod dicitur inhoneſtum aut hominibus, q audiunt, aut eo loco, aut eo tēpore, vel ſi non accommodatum dignum ue videatur. Incuſatur etiam actor, ſi eorum qui audiunt voluntatē lædit, vel contradicitur, atque hi, qui audiunt fecerunt, vt ſi apud Alexādrium Macedonem dicens contra aliquem vrbis expugnatorē diceret nihil eſſe crudelius, quam vrbes diruere, cū ipſe Alexāder Thebas, & Tyrum diruiſſet. & ille inceſſitur, cum ad alicuius defenſionem, ſuam potius fidem iactat, q̄ illum defēdat, vt cum te ſpectabant oēs florentiſſimo in regno relinqui, nunc deſertum ab omnibus, ſolus vt reſtituā paro non.n. tam eius ſenſus, quàm q dicit carpitur, quod ſuo loco id minime dicit & cum debeat defendere, ſe iactet, & qui hoſtiū vim, & copias & felicitatem augeat cum ad pugnandū milites adhortet. Et cum de aliqua rē vna diſputari cœperit. nondum illa abſoluta in aliam ab ea diuerſam tranſiliat. Aut ſi rem cum re comparans, alteram laudet, alteram vituperat, aut alterius mētionē non faciat, aut ſi cum deliberatur. bellum ne an nō gerant, pacem laudet, nec illud improbet bellum. Quæ extrinſecus etiam ab actore proferuntur, reprehendi poſſunt: vt, ſi ſignum quod facile conuinci poſſit, diuerſumque eſſe ab aliquo horum oſtēdatur, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, perſona, opinione. Et in hoc genere quoque ſunt præiudicia, fama, rumores, tormenta tabulæ, iuſiurandum, teſtes, in quibus pars maxima contentionum forenſium conſiſtit. Tertio reprehendi oratio poteſt, cum aut verba, aut ſenſus inceſſitur. verba reprehendūtur, vt ſi ponantur pro eo quod, cur dicere volebat, ipſe prius irridebat. vt cum Chirtillum Siſenna defendens dixiſſet, C. Ruſcii accuſantis quędam ſputatilica eſſe crimina. hic C. Ruſcius: Circumuenior, inquit, iudices. niſi ſubuenitis. Siſenna quid dicas neſcio, metuo inſidias: quid eſt hoc? ſputa quid ſit ſcio, tilica neſcio. maximi riſus inde excitati ſunt. ita adhuc ſunt aliqui, qui recte loqui eſſe putant, inuſitate loqui, ſicut Balthaſſar Raſinus, qui collega noſter quondam fuit. Nouimus tamen nullum eſſe, qui aliquando non erret. Nam & Demoſthenis, qui ſummus orator ab omnibus facile eſſe conceditur, quædam etiam Aeſchines exagitat, illudens, quæ dura odioſa, intollerabilia eſſe dicit, & ipſum belluam appellans. quærit verum illa verba, an portenta ſint. Itaque ſe purgans Demoſthenes, negat in eo poſitas eſſe fortunas Græciæ. Proinde vbi plura nitent: non ego paucis offendor maculis, quas aut incuria effudit aut humana parum cauit natura. reprehendi tamen ab aduerſariis ea ſimul ſolent, itaque non negligenda quidem qualiacunque ſint. Senſus autem, aut aliquid referens aut probans reprehenditur. Referens, vbi imprudenter aliquid clauditur, ſicut à Cicerone Triarius. nam cum Scauri columnas plauſtris vectas eſſe dixiſſet. Ego porro, inquit, Albanas ab eo columnas clitellis apportaui. Item, vt cum quendam, qui ſcire ſe id dicturos aduerſarios, & ita cauſam perſecuturos, retuliſſet, Iunius Criſpus eluſit. Ego vero, inquit, iſta non dico. quod enim attinet, illa bis dici? & Caſſius dicentem adoleſcentulum, ridiculum fecit, cum, Quid me toruo vultu intueris? diceret. non me hercule, inquit, faciebam, ſed ita vidiſti: ſic & Ciceronem illuſum fuiſſe aiunt. Nam cum calliſſime ſe dicere putaret, & cum illa verba grauiſſima ex intimo artificio deprompſiſſet: Reſpicere, inquit, hominum fortunas, reſpicite C. Fabricii ſenectutem. cum hoc reſpicite, ornandæ orationis cauſa, ſæpe dixiſſet, reſpexerunt ipſi, & ecce Fabricius à ſubſellis demiſſo capite iam diſceſſerat. contra & ipſe Cicero in quendam de minoribus annis multa mentientem. Ergo, inquit, cum vna Romam ibamus, nondum natus eras? Repugnans quoque reprehendi ſermo ſolet, vt ſi quis cum dixerit, qui virtutem habeat, eum nullius rei ad bene viuendum indiget: neget poſtea, ſine bona valetudine poſſe bene viuere, aut ſe amico adeſſe propter beneuolentiam, ſe parare aliquid commodi ſe peruenturum. Cum autem ſenſum ex ſenſu probare contendimus, aut inductione, aut exemplo, ſimilitudine ve, aut ſyllogiſmo vtimur, aut enthymemate: quibus omnia quæ complexi fuerimus, reprehendi debent, ſi aut falſa, aut non credibilia, aut non neceſſaria fuerint aut ſi contra firmam argumentationem æque firma ponetur. Sed hoc genus poſterius poſitum, in deliberationibus maxime verſabitur, cum aliquid quod contradicatur, æquum eſſe concedimus: ſed id, quod nos defendimus, neceſſarium eſſe demonſtrauimus. In his igitur timandum omnibus, quæ falſa ſint. vt illud pro Cluentio, Cicero falſum inuenit, quem dixerant poculo epoto enecaſſe. rogat enim de eodem die Martium. Nam contraria, & ſuperuacua, & ſtulta reprehendere, nullius artis eſt. ideo hic ea ponere non curauimus: licet in ea plerique incidant aliquando cum cupidi ſententiarum, data dicendi occaſione, minus quid dixerint reſpicientes, dū locum præſentem non totam cauſam intuentur. Velut illud. cum Tubero Ligarium accuſat, quòd is in Africam fugerit, & quæritur quod ab eo ipſe in Africam non ſit admiſſus, & in cauſa Cæliana, Clodia aurum ſe Cœlio commodaſſe dicit, quod ſummæ familiaritatis ſignum fuit. Deinde eadem venenum ſibi paratum affirmat: Id vero ſummi odii in Cœlio argumentum orator probat. In inductione, & exemplo, ſimilitudine reprehenditur diſſimile aliquod eorum modorum, quos ſupra memorauimus. Epicherema, quod quinque partibus conſtare Cic. voluit, nos tribus partibus, nec pluribus ſupra docuimus, conſtare, ſi quidem nec rationem à propoſitione nec ab aſſumptione approbationem abeſſe oſtendimus. Aut ergo epicherematis pars prima reprehenditur, ſi vitiata conſtat enumeratione, hoc pacto, hunc equum aut emeris oportet, aut hæreditate poſſideas, aut munere acceperis, aut domi tibi natus ſit. at neq; emiſti, neque hereditate venit, neq; domi natus eſt: ſurripueris ergo neceſſe eſt. Hoc commode reprehenditur, ſi dici poſſit, ex hoſtibus eſt captus equus, & quiduis huic ſimile, eſt quando propoſitio multis conſtat nominibus, ad idem verbum relatis. Ita Plato Athenienſis philoſophus diſputat, quod aliquando res vera eſſe pōt, hæc quæ vel vna vel pluribus partibus falſa ſit, vt ſi dicat. Plato Thebanus philoſophus, vel, Plato Thebanus poeta, & alia generis eiuſdem. Poteſt etiam reprehendi propoſitio, quæ vnico conſtet nomine,

cum

cum ἀμφιβολὸν ſit: vt, Aiax poſt Achillem Græcorum fortiſſimus fuit. nam ſiue de Olleo intelligatur, ſiue de Telamonio, verum eſſe conſtabit. Eſt, & propoſitio, quæ coniunctione duo verba coniungit: vt, ſi mater eſt, diligit, quæ, & reprehendi põt vt ſi dicas, Si mater eſt, non peperit, & ſimilia. In qua, & reprehendi poſſunt ea, quæ ſupra de categorica propoſitione diximus. i. quæ vnico conſtat verbo, de qualitatibus autem propoſitionum locus mihi hic differendi non eſt, ſed quæ reprehendi poſſint duntaxat decurrendo, nec ita vt omnia cõplectamur, aperuiſſe ſatis ſit. Coniunctiua itaq; propoſitio, & ipſa ambigua eſſe poterit. vt illa, Si indigetis pecunia, pecuniam certe nõ habetis. poteſt. n. intelligi. nam ſi propter inopiam in egeſtate eſtis, oportet vt pecuniam non habeatis. At indigetis: hoc, ſi ad appetitum referas, falſum erit, quod illi connectitur, pecuniã non habetis. Eſt vbi propoſitionem veram, ratio ſequitur falſa, vt virtus bonum eſt, nam locupletes facit. Eſt aliquando falſa propoſitio, & ratio vera, vt virtus quidem miſeria eſt, nam licet laudetur, à pluribus tamen deſerit̃. De aſſumptione quoque, & approbatione aſſumptionis, idem intelligẽdum eſt. Cõplexio interdum ex veris partibus antecedentibus falſa colligitur. vt, ſi ad illum hereditas veniebat, veriſimile eſt ab illo eſſe necatum, veniebat autem ad illum hæreditas. ab illo igitur necatum eſſe conſtat. Non enim hæc fuit complexio, ſed ea quæ dicit, ab illo igitur veriſimile eſt eſſe necatũ. Ex ſyllogiſmo enthymema naſcitur, ſi talis eſt ſyllogiſmus, id ſolum bonum eſt quo nemo malus vti poteſt, id autem virtus eſt, bonum ergo ſolum eſt virtus. Sic, inquam, enthymema naſcitur. bonum eſt ſummũ virtus. quia hac vti nemo malus poteſt. Quidquid igit̃ in enthymemate reprehendi poteſt, idem, & in ſyllogiſmo. Sed hæc omnia latius patent, quàm hic exponi poſſint. & huius ẽt artificii cognitio euiſmodi eſt. vt hic adiungi non queat, cum longi temporis, & magnæ, atque arduæ cognitionis indigeat. Quare alio tempore, ſi facultas erit, explicabitur. nunc his præceptionibus ad vſum oratorium contenti eſſe debemus, quandoquidem oratoriam non decet orationem ſyllogiſmis, ita cõfertam eſſe, ac enthymematum ſtipatione concludi, vt a dialogis, & dialecticis diſputationibus differre non videatur. Philoſophi enim, vel quicunque docte diſſerentes, verum quærunt, nõ minutius, & ſcrupuloſius ſcrutantur omnia lenocinia in compoſitione, ſed rerum veritatem ſimplicem rudemq. perſcrutari malunt. Oratori ait Cicero, ad aliorum iudicia componẽda eſt oratio, & ſæpius apud imperitos, atque aliarum certe ignaros literarum loquendum eſt, qui niſi delectatione alligentur, & nonnunquam turbentur affectibus, ipſa quæ iuſta ac vera ſunt, tenere non poſſunt, locuples, & copioſa vult eſſe eloquẽtia, feratur ergo non ſemitis, ſed campis, non vti fontes anguſtis fiſtulis colliguntur, ſed vt latiſſimus amnis totis diffluat, & efferatur campis, ac ſibi viam, ſi quando non acceperit, faciat, & vt Græci dicere ſolent, quem mater amictum dedit, ſollicite nõ cuſtodiat, & propoſitiones, rationes, aſſumptiones, approbationes, concluſiones, & omnia argumentationum genera augeat, tranſmutet, variet figuris, ac verſet, vt modo conqueſtione, modo interrogatione, modo admiratione, & ceteris figuris proponat, aſſumat, concludat, vt magiſtrumq. ea fateri quaſi cogat. Hæc ſunt quæ de reprehenſione pauca colligenda putauimus. Sequitur autem reprehenſionem cõcluſio, ſed Hermagoras digreſſionem primum, poſt concluſionem ponẽdam eſſe arbitratur. In digreſſione autem putat ille, oportere quandam inferri orationem à cauſa atque à iudicatione remotam quæ aut ſui laudem, aut aduerſarii vituperationem contineat, aut in aliam cauſam deducat, ex qua conficiat aliquid confirmationis, aut reprehenſionis, non argumẽtando, ſed augendo, per quandam amplificationem, quod Ciceroni minime placuit, cui laudes & vituperationes non ſeparatim tractari placuit, ſed in ipſis argumentationibus eſſe implicitas.

ASCENSIVS.

COmplexio vitioſa, &c.) Oſtendit vitia etiam vltimæ partis argumentationis completæ, videlicet, complexionis dicens. Complexio vitioſa eſt, quæ non complectitur, i. non colligit in epilogum, & vt dicunt non recapitulat antedicta, vt quidque primum dictum. i. ſeruando ordinẽ quo prius dicta ſunt, vt primum dictum, primum cõplectitur, ac repetat & quæ non breuiter concludit, nam ſi ideo complexione vtimur, vt auditorem memorẽ faciamus, prolixitate eius memoriæ ob fuerimus. Et quæ nõ reliquit ex enumeratione aliquid certum & conſtans, vt intelligatur quid ſit propoſitum in argumentatione. i. expoſitione, & quid demonſtratum ſit, deinde ratione, quid cõfirmatione, & quid tota argumentatione.

DE CONCLVSIONIBVS.

CONCLVSIONES, quæ apud Græcos ἐπίλογοι nominantur, tripertitæ ſunt; nam cõſtant ex enumeratione, amplificatione, & commiſeratione. In quatuor locis vti poſſumus concluſionibus: in principio, ſecundum narrationem, ſecũdum firmiſſimã argumentationem, in cõcluſione. Enumeratio eſt per quam colligimus, & cõmouemus, quibus de re rebus verba fecerimus, breuiter, vt renouetur non redintegret oratio & ordine, quidquid erit dictũ, referemus, vt auditor, ſi memoriæ mandauerit, ad id, quod ipſe meminerit, reducatur. Itẽ curãdũ eſt, ne aut ab exordio, aut ſi a narratione repetatur orationis enumeratio. Ficta. n. & dedita opera cõparata oratio videbitur eſſe artificii ſignificandi, aut ingenii venditandi, vel memoriæ oſtentandæ cauſa. quapropter initiũ enumerationis ſumendũ eſt à diuiſione. deinde ordine breuiter exponendæ ſunt res, quæ tractatæ erunt in cõfirmatione, & confutatione. Amplificatio eſt res, quæ per locũ cõem inſtigationis auditorũ cã ſumitur. Loci cões ex decẽ præceptis cõmodiſſime ſumuntur ad augẽdi criminis cauſa. Primus locus ſumitur ab auctoritate, cum cõmemoramus quãtæ curæ ea res fuerit Diis immortalibus, aut maioribus nr̃is regibus, ciuitatibus, nationibus, hominibus ſapientiſſimis, ſenatui: itẽ maxime, quo mõ de his rebus in legibus ſancitũ ſit. Secũdus locus eſt, cũ cõſideramus, illæ res, de qbus criminamur, ad quos ptineant, vtrũ ad oẽs, qđ atrociſſimũ eſt; an ad ſuperiores, qđ genus ij ſunt, à qbus auctoritatis locus cõis ſumit̃; an ad pares, hoc eſt in eiſdẽ partibus animi, corporis, fortunarum poſitos: an ad inferiores, qui oĩbus his rebus antecelluntur. Tertius locus eſt, quo percunctamur quid ſit euẽturum, ſi oĩbus idẽ concedat̃, & ea re neglecta, oſtẽdemus quid periculorum aut incõmodorum cõſequat̃. Quartus locus eſt, quo demõſtrat̃, ſi huic ſit remiſſum, multos alacriores ad maleficia futuros, quos adhuc expectatio iudicij remorat̃. Quintus locus eſt, p quẽ oſtendimus, ſi ſemel aliter iudicatum ſit, nullã rẽ fore, q̃ incommodo mederi, aut erratũ iudicũ corrigere poſſit. quo in loco nõ incõmodũ erit vti ceterarũ rerũ cõparatione vt oſtẽdamus alias res poſſe aut vetuſtate ſedari, aut cõſilio corrigi: huius rei aut leniẽdæ, aut corrigendæ nullã rẽ adiumẽto futurã. Sextus locus eſt, cũ oſtẽdemus ex cõſulto factũ, & dicemus volũtario facinori nullã eſſe excuſationẽ, ſed imprudẽtiæ iuſtã deprecationẽ paratã. Septimus locus eſt quo oſtẽdemus tetrũ facinus, crudele, nefariũ, tyrãnicũ eſſe: qđ genus iniuriæ mulierũ, aut earũ rerũ aliqd, quarũ rerũ cã bella ſuſcipiunt̃, & cũ hoſtibus de vita dimicat̃. Octauus locus eſt, quo oſtendimus nõ vulgare, ſed ſingulare eſſe maleficiũ, ſpurcũ, nefariũ, inuſitatũ, quo maturius, & atrocius vindicãdũ ſit. Nonus locus cõſtat ex peccatorũ cõparatione quaſi cũ dicemus maius eſſe maleficiũ ſtuprare ingenuã, q̃ ſacrũ lædere; ꝙ pp egeſtatẽ alterum, alterum propter intemperantem ſuperbiam fiat. Decimus locus eſt, per quem omnia, quæ in negocio

geren-

gerendo acta, ſunt, quæq. rem cōſequi ſolent, exponemus acriter, & criminoſe, & diligēter, vt agi res, & geri negocium videat rerum conſequentiū enumeratione. Miſericordia commouebitur auditoris animus, ſi variam fortunarū cōmutationem dicemus; ſi oſtendemus, in quibus commodis fuimus, quibusq. in incommodis ſimus comparatione. Si, quæ nobis futura ſint, niſi cauſam obtenuerimus, enumerabimus, & oſtendemus. Si ſupplicabimus, & nos ſub eorum, quorum miſericordiam captabimus, poteſtatem ſubijciemus. Si, quid noſtris parentibus, liberis, ceteris neceſſarijs caſurū ſit ꝓpter noſtras calamitates, aperiemus, & ſimul oſtendemus, illorum nos ſolitudine, & miſeria, nō noſtris incōmodis dolere. Si de clementia, humanitate, miſericordia noſtra, qua in alios vſi ſumus, aperiemus. Si nos ſemper, aut diu in malis fuiſſe oſtendemus. Si noſtrum fatum aut fortunam conqueremus. Si animum noſtrum fortem, patientem incommodorum oſtendemus futurum. Commiſerationem breuem eſſe oportet, nihil enim lacryma citius areſcit. Ferè locos obſcuriſſimos totius artificii tractauimus in hoc libro; qua ꝓpter huic volumini modus hic ſit. reliquas præceptiones. quod videatur, in tertiū librū transferemus. Hæc ſi, vt conquiſite cōſcripſimus, ita tu diligenter fueris cōſecutus: & nos induſtriæ fructus ex tua ſcientia capiemus, & tu te noſtram diligentiam laudabis, tuaq. perceptione lætabere; tu ſcientior eris ꝓceptorū artificio, nos alacriores ad reliquū perſoluendū. verum hæc futura ſatis ſcio: te enim nō ignoro: ſed nos deinceps ad cetera præcepta tranſeamus, vt, quod libentisſime facimus, tuæ voluntati rectisſimæ morem geramus.

CAP. CONCLVSIONES, quæ apud Græcos ἐπίλογοι nominantur, tripertitę ſunt) Quam Græcis partem orationis vltimā ἐπίλογον nominant latini perorationem, quidam cumulum, alij cōcluſionem vocant. Huius duplex eſt ratio, poſita aut in rebus, aut in affectibus. Rerū repetitio, & congregatio Gręci dicitur ἀνακεφαλαίωσις, à Cic. enumeratio. Affectuum porro duæ ſunt ſpecies alteram Græci πάθος, quā nos vertentes proprie affectum dicimus, alij paſſionē nominarūt, alterum ἦθος, cuius nomine Romanus ſermo carere videtur, à quibuſdam.n. mos appellatur. ſed ſi rei naturā ſequi volumus, non tam mos ſignificari videbitur, quam morum quædā proprietas. Itaque cautiores, quod Gręci πάθος concitū affectū, & vehementer commotum appellare maluerunt, & ad ꝓbationē magis accommodatum, itaq; Cic. hoc amplificationem vocat, quod aūt illi ἦθος dixerunt, noſtri mitem, & ſedatū cōpoſitū, & lenem affectum, Cic. commiſerationem nominauit. [In principio) Subaudiendum, concluſione vtemur. nam exordii terminus, quem ingreſſum ad narrationē eſſe oportet, concluſio poteſt nominari, ſed tantum exordiis eo modo, cū narratio argumentatio, concluſioq. iam perficitur. Quoniā ſi nihil arti adhibitū eſt, qua partes illæ ſint terminandæ, hoc nomen non obtinet. [Breuiter, vt renouetur, nō redintegretur oratio) Decurrēdum enim per capita. nā ſi morabimur, non iam enumeratio, ſed quaſi altera fiet oratio, & quę enumeranda videbuntur, cū pondere aliquo dicenda erunt, & aptis excitanda ſentētijs, & figuris varianda, alioqui nihil odioſius erit repetitione. Sunt autem apud Cic. complures, & in Verrē optimę, nec modo referenda noſtra ſunt, ſed poſtulandum ēt ab aduerſarijs, vt ad quędam reſpōdeant, idq. faciemus, ſi ea quæ ꝓpoſuerimus refelli nō potuerū. quod epilogi genus multis vtile viſum eſt, ſimul triplex cauſa ſit, & pluribus argumentis defenſa. Sunt etiā multæ cauſę, in quibus nullo mō videri neceſſariū poſſit, ſi breues videlicet, & ſimplices, & hęc pars perorationis accuſatori patronoq. ęque cōis eſt, vbi breuiſſimū pręceptum dari vtrinque parti poteſt, vt totas cauſæ ſuæ vires orator ponat ante oculos. [Et ordine, quidquid erit dictum, referamus) Vt nos reminiſci melius poſſimus, & in memoriam audientibus reducere, idq. figuris crebris diſponere, vt ab his, qui audiunt, quærere quid ſit quod ſibi velle debeant demonſtrari, hoc modo docuimus, hoc illud planum fecerimus, ita ſimul in memoriam redit auditor, & putabit nihil eſſe præterea quod debeat deſiderare. In qua curandum eſt, ne ab exordio, aut à narratione repetatur orationis enumeratio. ſed aliquam inducere perſonā, aut rem & enumerationem oportet, eiq. totam tribuere perſonam, hoc modo: nam ſi legis ſcriptor exiſtimat. & quærat ſic, inde vos dubitatis? quid poſſimus dicere, cū nobis hoc ſimul demonſtraret, & à contradicentibus rationes requireret, quas habere nos vix vllas poſſemus: Res autem inducetur, hoc modo quid ſi leges loqui poſſent, non ne hæc apud vos quærent. [Artificii ſignificandi) Videbimur velle, qua arte compoſuerimus orationem oſtendere, potius quam in memoriam neceſſaria velle reducere. [Amplificatio eſt res) Quam hic Cicero amplificationem, in primo de Inuentione, indignationem nominat. De qua ita diſſerit, Indignatio, inquit, eſt oratio ꝑ quā conficitur, vt in aliquem hominem magnum odium, aut in rē grauis offenſio concitetur. In hoc genere illud primum intelligi volumus. poſſe ex omnibus his locis, quos in confirmandis præceptis poſuimus, tractari indignationem, nam ex his rebus quæ perſonis, aut quæ negociis ſunt attributæ, quæuis amplificationes, & indignationes naſci poſſunt, ſed tñ ea quæ ſeparatim de indignatione præcipi poſſunt, conſideremus. [Amplificatio eſt) Quam Latini amplificationem, Græci αὔξησις nominarunt. amplificatione accuſator commiſeratione defenſor vtitur [Quantæ curæ ea res fuerit dijs immortalibus) Qui locus ſumitur ex ſortibus, ex oraculis vatibus, oſtentis, prodigiis, reſponſis, & ſimilibus rebus. [Nationibus) .i. gentibus. [Senatui) Ac populo, & legum ſcriptoribus. [Ad quos pertineant) Cum amplificatione per indignationem oſtenditur. [A quibus auctoritatis) Locus communis ſumitur, quia ex eorū auctoritate indignatio ſumitur, per id quod indigniſſimū ſit. [An ad pares) Animo, fortuna, & corpore, quod iniquiſſimū exiſtimabitur. [Partibus animi) Vt eiſdem diſciplinis. [Corporis) Eadem ætate. [Fortunarum) Diuitiis, vel paupertate. [An ad inferiores) Quod ſuperbiſſimum. [Quid periculorum atq; incommodorum conſequatur) Simul oſtendemus, huic ſi cōceſſum ſit, multos æmulos eiuſdem audacię futuros, ex quo quid mali ſit euēturum demonſtrabimus. [Si huic ſit remiſſum) Hoc dicit, ſi demonſtramus multos alacres expectare, vt quid ex eo. quod vni conceſſum ſit, ſibi quoque tali de re liceat intelligere poſſint. Si ſemel aliter, iudicatum. Subaudiendum. quam nos iudicari oportere dicamus. Et eſt ſenſus: oſtendemus ceteras res perperam, & nequiter conſtituras, intellecta veritate cōmutata corrigi poſſe, hanc eſſe rem quæ ſi ſit ſemel iudicata, neq; alio cōmutari iudicio, neque vlla poteſtate corrigi poſſe. [Imprudentiæ iuſtam deprecationem paratam) Hoc eſt in maleficio quidem voluntario veniā dari non oportet, imprudentiæ cōcedi nunquam conuenire. [Non vulgare, ſed ſingulare eſſe maleficiu) .i. tale eſſe facinus oſtendemus, qđ ne ab audaciſſimis quidē hominibus factitatum ſit, atq; id a feris quoq; hominibus, & barbaris gentibus immanibus beſtiis eſſę remotum, hæc erunt q̄ in parentes, liberos, coniuges, conſanguineos ſupplices crudeliter facta dicentur, & deinceps ſi qua proferant in maiores natu in hoſpites, in vicinos, in amicos, in eos quibuſcum vitam egerint in eos apud quos educati ſunt, in eos a qbus eruditi, in mortuos, in miſeros, & miſericordia dignos, in homines claros, nobiles, & honore vſos in eos, qui neq; lædere alium, nec ſe defendere potuerunt, vt in pueros ſenes, mulieres, quibus ex omnibus acrer excitata indignatio, ſummum in eos qui violarint horum aliquid odiū commouere poterit. [Quā ſacru lædere) Sacrilegium cōmittere. Stuprare ingenuam. Propter intemperantiam luxuriam. Nam ex luxuria .i. nimia rerum affluentia libido naſcitur. [Quęque rem conſequi ſolent) Quæ poſt negocium conſecuta ſunt. [Vt agi res, & geri negotium videatur) Vt rem verbis quam maxime ante oculos eius apud quem dicitur ponamus, vt id quod indignum eſt, perinde illi videatur dignum, ac ſi ipſe interfuerit, ac præſens viderit, hi ſunt, amplificationis, quos hic enumerat locos in primo autē de Inuentione his quinq; adiicit. Vndecimus locus, inquit, eſt, per quē oſtēdimus ab eo factum, à quo minime oportuerit, & a quo alius ne faceret prohiberi debuiſſet. Duodecimus autem locus eſt, per quem indignamur, quod nobis hoc primum acciderit, neque alicui vnquam vſu venerit. Tertiusdecimus locus eſt, ſi cum

cum iniuria contumelia iuncta demonſtratur, per quē locum in ſuperbiam, & arrogantiam odium concitatur. Quartusdecimus locus eſt, per quem petimus ab his qui audiunt vt ad ſuas res noſtras iniurias referant, ſi ad pueros pertinebit, de liberis ſuis cogitent, ſi ad mulieres, de vxoribus, ſi ad ſenes, & de patribus, aut parentibus. Quintusdecimus locus eſt, per quem dicimus, inimicis quoque, & hoſtibus ea quæ acciderint nobis. indigna videri ſolere, & indignatio quidem his fere de locis grauiſſime ſumetur. at ne hos quidem tantū locos exiſtimet quiſquam inueniri poſſe. ſed vnicuiq; vis ſua facienda eſt, nec tanquam legem quandam immutabilē, genus, hoc eſt aliud quod cunque eſſe pręceptionis exiſtimet, ſed iudicio acri penſanda ſunt, vbi ſcribat omnia. quod ſi quis ob ineruditionem iudicio metiri non queat, tantiſper hæc ſequatur, quo ad cum lectione tum nonnulla exercitatione ſibiipſi præſcribere iam ſecurius, & præcipere valeat. [Miſericordia commouebitur.) Quis in hic miſericordiam, in primo de Inuentione conqueſtionem vocat atque hac ipſa ita inquit: Conqueſtio, eſt oratio auditorū miſericordiam captans. in hac primum animum auditoris mitē, & miſericordem conficere oportet. quo facilius conqueſtionē commouere poſſit. [Si oſtendemus, in quibus commodis fuimus, quibusque incommodiſſimus comparatione.) Hoc eſt, eum fortunæ vim in omnes, & hominum infirmitatem oſtenderimus, qua oratione habita, grauiter, & ſententioſe maxime demittitur animus hominum, & miſericordiam comparatur; cum in alieno malo noſtram infirmitatem conſiderabimus, hinc per quem in nobis fuerimus. & per quem in malis ſimus oſtendemus. velut ipſe pro lege agraria, è fundo ornatiſſimo eiectus. ignominiis omnibus appellatus, cū illum in paternis bonis dominari videret, ipſe filiæ nobili dotem conficere non poſſet, nihil tamen alienum vita ſuperiore commiſit. Et pro P Sylla, O miſerum, ò infelicem illum diem; quo cōſul omnibus Centuriis P. Sylla renunciatus eſt, ò falſam ſpem, ò volucrem fortunam, ò cæcam cupiditatem ò præpoſteram gratulationem. quam cito omnia illa ex lætitia, & voluptate in lacrymas reciderunt? [Si, quæ nobis futura ſint, niſi cauſam) at ipſe pro Milone, ò me miſerum, ò infelicem, reuocare tu me in patriam Milo potuiſti per hos, ego te in patria per eoſdem retinere nō potero? quid reſpondebo liberis meis, qui te parentem alterū putant? & quæ ſequuntur. [Si ſupplicabimus. & nos) Velut ipſe pro ſe ad equites Romanos: Nūc vos equites Romanos obteſtor, quorum virtute nomen Romanum victoriam cum laude poſſidet coniunctam, quorū factis gloriantur ciues, gemūt hoſtes, lętantur ſocii, vt ſi erga vos omni tempore optime fui animatus, ſi mea pericula neglexi dum timorem à patria propulſarem, ſi æque liberis veſtris proſperi ac vos parentibus cōſueuiſtis, vt nunc me velitis veſtris opibus defenſum, incolumem in hac ciuitate retinere. [Si, quid noſtris parentibus,) Vt pro L. Flacco: Huic miſero puero veſtro, ac liberorum veſtrorum ſupplici. iudices, hæc viuendi pręcepta dabitis, cui ſi patrē conſeruatis qualis ipſe debeat eſſe ciuis, præſcribitis, ſi eripitis, oſtenditis bonæ rationi, & conſtanti, & graui nullum a vobis fructum eſſe propoſitum. inde ſubiungit: Miſeremini familiæ, iudices, miſeremini fortiſſimi patris, miſeremini filii. Nomen clariſſimæ familiæ, generis nobiliſſimi reip. conſeruate. Sed ne omnium me credat aliquis poſſe exēpla proferre, ſunt, & alia, & ex infinitis pene locis erui alia adhuc poſſunt, nobis autē ſatis fuerit, ex aliquibus tanquam fortunam quandam cęterorū oſtendiſſe. [Si animum noſtrum fortem,) Hoc dicit, miſericordiam quoque captabimus, ſi animum noſtrum in alios miſericordem eſſe oſtendemus. & tamen eundē amplū excelſum, & patientem incommodorū eſſe, futurumq. ſimul ſi qd accidat aduerſi demonſtrabimus. Nā ſæpe virtus, & ingens animi fortitudo, in quo grauitas, & auctoritas eſt, plus proficit ad miſericordiā cōmouendā, quā humilitas, & obſecratio. [Commiſerationem breuem) h. d. commotis animis diutius in eo morari non oportet. nam quemadmodum rhetor Apollonius dixit, nihil citius areſcit lacryma. Proderunt aūt hæc omnia multum, ante oculos ſigillatim incommoda omnia ponentur, vt videat is qui audit videre, & re quoq; ipſa quaſi adſit, intueri, vt ſi dicas: Non affui, non vidi, non poſtremam vocē eius audiui, nō extremum ſpiritum eius excepi. Item, inimicorū in manibus mortuus eſt, hoſtili in terra turpiter iacuit inſepultus, cruētus à feris diu vexatus, tractus, diſcerptus, cōiq. honore in morte caruit. Nec ſolum dicendo, velut Quintilianus etiam inquit. ſed etiam faciēdo quædam lacrymas mouent. Vnde, & producere ipſos qui periclitentur, ſqualidos atque deformes, & liberos eorum ac parentes conſuetū eſt. & ab accuſatoribus cruentum gladium oſtendi, & lecta è vulneribus oſſa, & veſtes ſanguine perfuſas, & vulnera reſolui, & verberata corpora nudari. Exemplum huius in C. Cæſaris funere ſcriptores commemorant. ſciebatur ibi interfectū eum, at veſtis tamen illa ſanguine madens, ita repræſentauit ſceleris imaginem, vt non occiſus eſſe Cæſar, ſed tum maxime occidi videretur. quam oſtēdens Antonius, verbis populum excitans, id egit, vt vniuerſi p vrbem palantes decurrerent, & parricidas perquirentes ex ſenatoribus etiam ipſi multos innoxios trucidarent. [Et nos induſtrię fructus ex tua ſcientia capiemus.) Cum ſcierimus te hæc præcepta cum exercitatione coniungere, quoniam fruſtra ea ad te ſcripſiſſe nō videbimur, fructum vtiq; capiemus. [Ex tua ſcientia,) Qm̄ quantū tibi proſint, cōſcientia iudicabit, [Tuaq; perceptione lætabere) Tu ſcientior eris pręceptorum artificio. [Nos alacriores ad reliquum perſoluēdum) Quod hæc omnia perceperis. [Verum hęc futura ſatis ſcio: te enim) Nā dixerat, ſi vt conquiſite cōſcripſimus, quaſi de Herennio dubitaret parum. n. vero ſcientia. & labor fecerit præceptoris, niſi exercitatio. & diligentia affuerit diſcipuli, & quæ tradita ſunt à præceptore velit imitari. Quod ſi facere recuſauerit, ſatius fuerat qd̄ præciperetur, nec legere, nec audire ac potius aliud ſequi. Sciēdum autem, nihil vnquam præclari ſine labore maximo vitā dediſſe mortalibus. Verum hæc futura ſatis ſcio. Noui laborē nullū te ab hoc meo poſſe officio deterrere, quippe q te noui.

IN quatuor locis vti poſſumus concluſionibus) Sciendū autē eſt, quod epilogo. & in aliis orationis partibus vt liceat, ſed tum præcipue, quando aut partitionem facimus, aut qn̄ in multas quęſtiones cauſa proceſſit. Deinde etiam, vbicunque iudicis memoria retinenda eſt. Sed plerunq; tunc ab artificibus non ἐπίλογοι, ſed ἐπιμερισμοὶ appellantur. [Enumeratio) Quæ ἀνακεφαλαίωσις, Gręci dicitur. [Vt renouetur non redintegretur oratio:) Renouantur ędes, quę longa vetuſtate propemodum abſumptę reſtaurantur. Reintegrantē vero, quę penitus collapſę, omnino nouę fiunt. Sic, & oratio renouatꝰ, quę propemodum in obliuionem veniens, ad memoriam reuocatꝰ redintegratur vero, cuius omnino obliti, tanquā ab integro nouam audimus. [Loci cōes) Loci cōes δείνωσις. i. amplificationis per quas orationem reddimus ex vehemente vehementiſſimam, & verborū ſententiarumq. magnitudine ad augendum efficaciſſimam. [Quod genus iniurię mulierū.) Vt Helena, fax Troiani belli. [Commiſerationem breuē eſſe oportet.) Quoniam iudex commotus, ſtatim dimittendus eſt ad ſententiam ferendam, cum aduerſario iraſcitur, & cum in noſtrā miſericordiam prouocatus eſt lacrymis, & commotus ſtatim debet ferre ſententiam, dum pro nobis monetur. [Nihil enim lacryma citius areſcit.) Addit Cicero dictū Apollonii rhetoris, οὐδὲν θᾶττον ξηραίνεσθαι δακρύου. Nihil enim quod vehemens eſt, diutius in vno ſtatu durare poteſt. preſertim in affectibus qui alioqui ſunt momentanei, & fugaces. LONG.

COncluſiones.) Proſequitur nunc ad finem ſecundi libri, vltimam partem intētionis, de qua dictum eſt in primo libro, videlicet concluſionem. de qua dicit ſit. Concluſiones quæ nominantur apud Grecos ἐπίλογοι ſunt tripartitę. i. in tres partes diuiſę. Nam conſtant ex enumeratione, amplificatione, & commiſeratione. Nos poſſumus vti concluſionibus in quatuor locis, in principio. i. ſtatim in exordio admonentes id, quod probare polliceamur, vt reum abſoluendum, aut condemnandum eſſe, ſecundum. i. ſtatim poſt narrationem, inferentes videlicet ex eius facto dignum eſſe morte aut venia ſecundum. i. ſtatim poſt aut proxime firmiſſimam argumentationem. i. probationem dicti noſtri, vt tanquam e pręmiſſis inferatur concluſio, & ſup. in concluſione. i. peroratione. hæc autem verba ab illo capite. In quatuor locis ſecundùm Franciſcum additiua ſunt, & fruſtra addita, noluimus tamen; quia nec ipſe ſuſtulit tollere. Enumeratio eſt per quam colligimus, & commonemus. ſ. auditorem pręcipue iudicem, de quibus rebus fecerimus verba ſup. & id breuiter, vt ratio renouetur non integretur. i. non itereturi iterum tota, & referamus ordinem, vt. i ſecundum quem, quidque erit dictum. i. vt id, quod primum dictum eſt primum referamus, vt auditor ſi mandauerit memorię reducatur ad idem quod ipſe meminerit, veriſimile. n. eſt vnumquenq; rem memorię mandare, quo ordine eas audierit. Item cauendum eſt ne enumeratio orationis repetatꝰ, aut ab exordio, aut à narratione. i. a primis partibus totius cōſtitutionis, enim pro quia, ſi ſup. illuc repetatur oratio videbitur eſſe ficta. i. cogitata domi, & comparata. i. conflata dedita opera. i. ex induſtria cauſa artificii ſignificandiq; ne pro, &, ingenii vendicandi id eſt, ſibi appropriandi, vt ingenioſus cenſeatus ASC.

ſeatur, aut gratia memoriæ oſtentandæ, quapropter initium enumerationis faciendi eſt à diuiſione. (Sic.n. videbimus memoriæ noſtræ conſulere, & apparatam non habere orationē) deinde res quæ tractatæ erunt in confirmatione, & confutatione, ſunt exponendæ breuiter ordinæ.i. per ordine. [Amplificatio. &c. Proſequitur ſecundam partem concluſionis quæ fit ꝑ amplificationem, vnde primo definit amplificationem dicens. Amplificatio eſt res quę ſumitur per locum communem.i. ad vana vtilem cauſa inſtitutionis auditorum.i. vt auditores inſtigentur. Ne vero deſcriptio fuerit per ignota deſcribit locos cōmunes dicens. Loci communes ſumuntur commodiſſime ex decem præceptis, ad cauſam criminis augendi.i. quantum pertinet ad amplificationem. Primus locus ſumitur ab auctoritate, cum.i. quando, nos memoramus.i. recitamus. & ad memoriam reducimus, quātæ curæ fuerit eas res, diis immortalibus, aut maioribus.i. præceſſoribus noſtris, regibus, qui primi præfuerunt reip. Romanæ, magiſtratibus, vt conſulibus, prætoribus, & ſimilibus, qui ſubſecuti ſunt nationibus.ſ. externis hominibus ſapientiſſimis, quibus ſemper, & vbique aſſurgendum eſt ſenatui.ſ. Romano, & ſub regibus. & poſt reges. Item maxime.i. præcipue quomodo ſancitum.i. ſancte conſtitutum ſit de his rebus à quibus controuerſia. eſt in legibus.ſ. Romanis. Secundus locus eſt. cum conſideramur ad quod pertineant illæ res, de quibus criminamur.i. criminis accuſamus, vtrum.ſ. pertineant ad omnes, quod eſt atrociſſimum, quia ſicut bonū quanto communis tanto cenſetur diuinis, ita malum quātō communis tanto atrocius, & pernicioſus, quod ergo ad omnes atrociſſimum eſt, an ſup. pertineāt ad ſuperiores, quod genus.i. cuius generis ſunt hi, à quibus locus communis auctoritatis (qui primus eſt) ſumitur, an ſup. pertineant ad pares, hoc eſt poſitos in eiuſdem partibus animi, corporis, fortunarū. An ſup. pertineant ad inferiores qui antecelluntur.i. ſuperant omnibus his rebus, de quibus controuerſia eſt, vnde innuit quòd ſecundum diuerſos ad quos pertineant res diuerſimode ſit cōcludendum. Tertius locus.ſ. cōmunis eſt, quo percunctamur.i. diſquirimus, aut interrogamus quid ſit euenturum ſi idem cōcedatur omnibus, & quo oſtendemus, & ea re neglecta.i. negligenter iudicata quid periculum, aut incommodorum conſequatur.i. ſimul ſequatur. Quartus locus eſt, quo demōſtratur ſi remiſſum ſit huic.i. reo multos futuros alacriores.i. paratiores ad maleficia quos expectatio.i. incertus exitus iudicii, remoratur.i. detinet in mora adhuc, ne.ſ. audeant propter metū iuſtitiæ quod facerent ſi impune liceret. Quintus locus eſt cū oſtēdemus ſi iudicatum ſit ſemel aliter.ſ. quam nos cenſemus iudicandum nullam rem fore.i. futuram eſſe. quæ poſſit mederi.i. remediū afferre incommodo.ſ. futuro, aut quæ poſſit corrigere factum perperam.i. male, & peruerſe, aut iudicium erratum. In quo loco non erit incommodum, hoc eſt commodū, & vtile erit vti comparatione ceterarū rerum, vt oſtendamus alias res poſſe, aut ſedari vetuſtate.i. deſuetudine, aut corrigi conſilio, & ſup. nullam rem futuram adiumento huius rei, aut leniendæ.i. mitigandæ, ſeu ſedandæ aut corrigendæ. Sextus locus.ſ. communis eſt, cum.i. quando, nos, &.i. ſimul oſtēdemus factum eſſe conſulto.i. per conſilium, & deliberationem, &.i. ſimul, dicemus nullam excuſationem imprudentiæ iuſtam eſſe paratam facinori voluntario. Septimus locus eſt cum oſtendemus, facinum.i. factum ipſum eſſe tetrum.i. dirum, & abominabile, quaſi contra naturam, crudele.i. contra humanitatē, nefarium, quia contra legem diuinam, tyrannicum, quia contra libertatem, communem, quod genus.i. cuius generis eſt iniuria mulierum.i. facta ipſis mulieribus, aut ſturpum, aut raptus, aut aliquid earum rerum, quarum rerum cauſa bella ſuſcipiuntur.i. ſuſcipi ſolent, & dimicatur.ſ. plerunq; aut merito cum hoſtibus de vita.i. vtri viuant, nedū vtri, regnent. Octauus locus eſt quo oſtendemus maleficium eſſe non vulgare.i. conſuetum, ſed ſingulare.i. exquiſitum, ſpurcum.i. penitus abſcœnum, nefarium, & inuſitatum, quo.i. ideo, vt ſi iudicandum ſit contra eum qui illud commiſerit, maturius. properantius, & atrocius.i. acrius, & truculentius. Nonus locus conſtat ex comparatione pactorum.ſ. commiſſorum, quaſi.i. veluti, cum dicimus maius maleficium eſſe ſtuprare ingenuam.i. liberam, & liberis parentibus natam, quam legere.i. furari, alii legunt lædere.i. violare, ſed nō procedit, quia lædere veſtalem grauius eſt quam ingenuam, legere inquam ſacrum.i. committere ſacrilegium, ꝙ.i. quia, alterum videlicet poſterius dictum. hoc eſt, legere ſacrum, fiat propter egeſtatem, alterum videlicet ſtuprare ingenuam cum tot ſint proſtitutæ, fiat propter ſuperbiam intemperantem, i. admixtam intemperantiæ. Decimus locus eſt per quem exponemus omnia quæ acta ſunt in negocio gerendo.i. dum res gerebatur, aut committebatur, quæque.i. & quæ ſolent conſequi.i. ſimul ſequi negocium ipſum, exponemus inquam acriter, & criminoſe, & diligēter, ita ſup. vt res videatur agi, & negociū videatur geri.i. obiici oculis mentis quaſi rurſus geratur enumeratione. i. per enumerationem rerum conſequentium.i. condependentium, aut ſubſecutarum. [Miſericordia. &c.) Hæc eſt tertia pars concluſionis quia miſerationem excitamus, vnde dicit ſic. Miſericordia commouebitur auditoribus. ſi dicemus variam commutationem fortunarum. Si oſtēdemus comparatione.i. per comparationem. in quibus commodis fuimus, & in quibus incōmodis ſumus. Si nos enumerabimus, & oſtendemus, quæ futura ſit nobis.i. quæ calamitates deſolationes, aut voluntaria exilia, aut filiarum proſtitutiones, niſi obtinuerimus cām. Si nos ſupplicabimus, & ſubiiciemus nos ſub poteſtate eorum, quorum miſericordiam captabimus. Si nos aperiemus quid caſurum.i. euenturū. ſit noſtris parentibus. liberis, & ceteris neceſſariis, propter calamitates noſtras, & oſtendemus ſimul nos dolere, ſolitudine.i. propter deſolationem, & miſericordiam.i. propter miſeriam illorum, non incommodis veſtris.i. non propter incommoda noſtra, quæ in nos ſola cadant. Si aperiemus.i. aperte loquemur de clementia. humanitate, i. benignitate, & miſericordia noſtra qua uſi ſumus in.i. erga, aut aduerſus alios, quia merito, quia menſura menſi fuerimus remetietur nobis. Si oſtendemus nos fuiſſe ſemper, aut diu in malis. Si nos conqueremur.i. deplorabimur, fatum noſtrum.i. aduerſarium rerum ſeriem a cœlo, aut ſuperis dependentem, aut fortunam ſup. noſtrā nobis continue obuerſantem. Si oſtendemus animum noſtrum fortem, & futurum patientem incommodorum. Hactenus locos à cōmiſeratione deſcripſit, nunc fortunam eius proſequitur dicēs. Oportet commiſerationem eſſe breuem, nihil.n. areſcit.i. deſiccatur, & extinguitur citius lacryma.i. ꝗ̄ lacryma. Concludens autem per epilogum dicit. Nos tractauimus in hoc lib. videlicet ſecundo, fere.ſ. omnes locos obſcuriſſimos.i. præcipue obſcuros (vbi notabis etiam poſſe dici omnes obſcuriſſimos, vt ſi triginta ſint loci, inter quos decem obſcuriſſimi, totidē medii, & totidem minimum obſcuri, recte dicant, tractaui omnes locos obſcuriſſimos, quinq; medios, & quatuor minimum obſcuros, dūmodo id fecerim) quapropter modus.i. finis ſit, huic volumini. Nos transferemus reliquias præceptiones in 3. librū quo ad.i. quæremus, videbitur.ſ. congruū. O Herenni ſi tu fueris conſecutus.i. ſi obſeruaueris, & intellexeris. hæc ita diligenter, vt nos conſcripſimus ſup. ea conquiſitæ.i. exactæ, & laborioſæ, &.i. ſimul, nos capiemus fructus induſtriæ.ſ. noſtrę, ex ſcientia tua, &.i. ſimul, tute.i. tu ipſe laudabis noſtram diligentiam, & lætaberis perceptione tua.i. ꝙ perceperis artem dicendi, & tu eris ſcientior.i. peritior, & plus ſciens artificio.i. per artificium pręceptorum, & ſup. nos erimus alacriores.i. paratiores ad perſoluendum.i. penitus abſoluendum reliquum. Verū ſatis ſcio hęc ſatis futura.i. ſcientiorem fore.n. pro ꝗa, nō ignoro.i. bene cognoſco te. Tranſeamus nos deinceps ac cetera præcepta, vt geramus toſtiſſime morem.i. decentiſſime obſequamur, & pareamus tuæ voluntati, quod.i. quàm ſem faciemus libentiſſime. Et hæc in 2. libro.

M· TVLLII CICERONIS

RHETORICAE AD C. HERENNIVM.

LIBER TERTIVS.

AD omnem iudicialem cauſam quemadmodum conueniret intentionem rerũ accommodari, ſatis abundanter, vt arbitror ſuperioribus libris demonſtratũ eſt. nunc earum rationem rerum inueniendarũ, quæ pertinebãt ad cauſas deliberatiuas, & demonſtratiuas, in hunc librum tranſtulimus, vt omnis inueniendi præceptio tibi quamprimum perſolueretur. Reliquæ quatuor partes erant artificii, de tribus partibus in hoc libro dicemus, diſpoſitione, pronunciatione, memoria. de elocutione, q̃a plura dicenda videbantur, in quarto libro conſcribere maluimus: quem, vt arbitror, tibi librum celeriter abſolutum mittemus: ne quid tibi rhetoricæ artis deeſſe poſsit. interea prima quæque, & nobiſcum, cum voles, & interdum ſine nobis legendo conſequere, ne quid impediare, quin ad hanc vtilitatem pariter nobiſcum progredi poſsis. nunc tu fac attentum te præbeas; nos proficiſci ad inſtituta pergemus.

IN RHETORICAE AD HERENNIVM Librum tertium, Hieronymi Capiduri commenta.

AD omnem iudicialem cauſam) Poſt tractatum in ſuperioribus libris iudiciale genus, in deliberatiuo demonſtratiuoq́; quę duo genera paucis abſoluit, quod reliquum inuentionis eſt, hic explicat. ſed deliberatiui prius, deinde generis demonſtratiui præcepta dabuntur. Primum autem quinam in hoc genere ſtatus eſſe poſſint deinde quod officium, poſt qui finis ſit, ex inde quales orationis partes eſſe conueniat, poſtremo quæ orationem ſequuntur. pauciſſimis verbis percurreremus. Status coniecturalis primum tractabitur, vt cum quæritur, an Alex. vltra Oceanum terras ſit inuenturus, an futurum ſit vt Carthaginem ſuperent Romani. Non nunquam definitio aliqua tractatur, vt apud Cic. in Philippicis, quid ſit tumultus. Legales quoq; aliquando cõſtitutiones incidere poſſunt, quod qui Philippicas Cic. orationes leget, facile animaduertet. Ergo deliberatiuum genus, quod idem ſuaſorium dicitur, de tempore vt plurimum futuro conſultat, nonquam tamen etiam de præterito. Officus autem hoc genus duobus conſtat, ſuadendi ac diſſuadendi. Finem vero ſicut in iudiciali genere æquitatem multi eſſe voluerunt, ita in deliberatiuo Ariſto. Placet vtilitatem. At Cic. ſicut in demonſtratiuo honeſtatem tum vtilitatem finem eſſe placuit. Alii honeſtum, vtile ac neceſſariu exiſtimauerunt, ſed Quintilianus, ego non inuenio, inquit, huic tertio locum, quantalibet enim vis ingruat, aliquid fortaſſe pati neceſſe ſit, nihil facere. De faciendo autem deliberatur. quod ſi hanc vocant. neceſſitatem, in quam homines grauiorum metu coguntur, vtilitatis erit queſtio, vt ſi obſeſſi, & impares, & aqua ciboque defecti, de facienda ad hoſtes deditione deliberent, & dicatur hoc facere neceſſe eſt, alioqui pereundum eſt. Ita propter idipſum non eſt neceſſe, quia perire potius licet. denique non fecerunt Saguntini nec Gizeeni circunuenti. igitur in his quoque cauſis, aut de ſola vtilitate abigetur, aut quæſtio inter vtile atque honeſtum conſiſtet. At enim ſi quis liberos procreare volet, neceſſe habet adducere vxorem, quis dubitat? Itaque mihi ne conſilium quidem videtur, vbi neceſſitas eſt, non magis, qua vbi conſtat, quid fieri omnino debeat dicere. Omnis enim deliberatio de dubiis eſt, melius igitur qui tertiam partem dixerunt, δυνατόν, quod noſtri poſſibile nominat. Quibuſdam etiam videtur eſſe nonnunquam de iocunditate ſola conſultatio, vt ſi de ædificando theatro inſtituendis ludis deliberaretur, ſed neminem adeo ſolutum luxu eſſe putandum eſt, vt nihil in cauſa ſuadendo ſequatur, præter voluptatem. præcedat enim ſemper aliquid neceſſe eſt, vt in laudis honor deorum, in theatro enim eſt vtilis laborum remiſſio. Illud nunc dicendum reſtat, quales deliberatiui generis partes eſſe conueniat. Procœmio igitur, quale in iudicialibus oportere eſſe diximus, vbique hoc genus non indiget quia conciliatus eſt iam ei quiſque qui conſulit. initium tamen debet habere aliquam procœmiũ ſpeciem. neque enim abrupte, mihi incipiendum quia eſt aliquid in omni materia naturaliter primum. In ſenatu vbique, & in concionibus eadem ratio, quæ apud iudices, apud quos dicendum, acquirendæ beneuolentiæ. Ariſtoteles autem non ſine cauſa putat, & à noſtra, & ab eius qui diſſentiat perſona, duci frequenter in conſiliis exordium. Narrationem vero exiget priuata deliberatio eius duntaxat rei, de qua dicenda ſententia eſt, quia nemo ignorat id de quo conſulit extrinſecus, pertinentia ad deliberatione poſſe multa narrari. Concitanda quoque frequenter, & lenienda eſt ira, & ad metum, cupiditatem, odium, conciliationem impellendi animi. Nonnunquam etiam mouenda miſeratio, ſiue vt auxilium obſeſſis feratur ſuadere oportebit, ſiue ſociæ ciuitatis euerſionem deflebimus. Valebit autem auctoritas plurimum in conſiliis. Confirmationis autem, & confutationis argumenta, ex his quæ ſupra memorauimus, vbi conſtitutiones ſingulas tractauimus, ſumere poterimus. Epilogi quoque eis partibus, quas iudiciales habent, conſtabunt. Tota autem deliberatiua oratio ſimplex ſine verborum floribus, & longe grauior, & ſententiis debet ornatior eſſe, quam verbis. Vſum autem exemplorum nulli materiæ magis conuenire merito omnes conſentiunt. Quare hiſtoriam, & veterum inſtitutionum peritos eſſe oportet. Item cum in ſuaſoriis de pace, bello, copiis, operibus, vectigalibus agatur, vires ciuitatis, & mores noſſe oportere Cice. dicit, vt ex natura cum ipſarum rerum, tum audientium, ratio ſuadendi ducatur. At Quintil. nobis, inquit, maior iure videtur varietas. nam, & conſultantium, & conſiliorum plurima ſunt genera quato in ſuadendo, & diſſuadendo tria primum ſpectanda erunt, quid ſit, de quo deliberetur, qui ſint, qui deliberent, qui ſit, qui ſuadeat rem, de qua deliberatur. Quid ſit de quo deliberetur, vt an certum ſit poſſe fieri aut incertum, ſi incertum hæc ſola erit quæſtio, & potentiſſima his rationibus tractanda, quas in coniecturali ſtatu aperuimus, qui autem ſint qui deliberent, multum refert. Nam conſultant aut ſinguli, aut plures ſed in vtriuſque differentia, quia, & in pluribus multum intereſt, ſenatus ſit an populus, Romani an Gabii, Græci an Barbari,

bari,& ſingulis,num Catoni petendos honores ſuademus, an Cato maior.Scipio prior an Fanios deliberent.Proinde intuenda ſexus dignitas,ætas,ſed mores præcipue diſcrimen dabunt. & honeſta quidem honeſtis ſuadere faciliſſimũ eſt,ſi vero apud turpes recta obtinere conabimur,ne videatur exprobare diuerſam vitę ſectam cauendum. Et animus deliberantis, non ipſa honeſti natura,quam ille non reſpicit,permouendus, ſed laude,vulgi opinione,& ſi parum proficiet,conſecutura ex his vtilitate.Interdum vero magis obiiciendo aliqoos ſi diuerſa fecerit,metus.Refert quoque multum, quæ nam ſuadentis perſona ſit,quia ante acta vita ſi illuſtris fuit, aut clarus genus, aut ætas,aut fortuna affert expectationem. Nunc Cice. exponenda verba videamus.

IN RETORICAE AD HERENNIVM LIBRVM *tertium, Gilberti Longolij annotationes, quibus Claudij Pontani quoque Scholia inſeruimus, præmiſſo tamen vbique † ſignata.*

AD omnem iudicialem cauſam) Tranſitio per breuem dictorum dicendorumq. enumerationem, quæ Ciceroni perfamiliaris eſt in hiſce libris. [Reliquæ quatoor partes erant artificij)Non hoc ita intelligas, vt inuentionem ab artificio remotam exiſtimes(cum ea vel maxime τεχνικὴ ſit)vt pleri que voluerunt, ſed ſimpliciter vt verborum per ſe ſenſus apertus eſt.Reliquas eſſe,pro ſupereſſe,quod tamen familiarius eſt apud Cic.Rideo commentum eorum, qui inuentionem extra artificium omne exiſtimabant,quos ſulummodo naturę ſit inuenire,artificii vero iudicare.

ASC. AD omnem &c.)In hac pręfatione paraſceuen dicendorũ, & aptum ad ea tranſitum facit, ſimulq. ex dicendorum pondere auditorem attentum reddit:vt Franciſcus doctiſſime declarat. Ordo igitur eſt, demonſtratum eſt in ſuperioribus.ſ.duobus libris,ſatis abundanter (vt arbitor quemadmodum.i. quo modo cõueniat intentionem rerum accommodari ad omnem cauſam.i.controuerſia & iuridicialẽ, ſiue ſit coniecturalis.ſiue legitima,ſiue iuridicialis,nunc.i. deinde tranſtulimus,in huoc librum videlicet tertium,rationem rerum inueniendarum.i.qua poſſent innenire eſſe res, quę pertineant ad cauſas deliberatiuas.& demonſtratiuas.vt omnis pręceptio inueniendi.i.de inueniendo, perſolueretur tibi ô Herennĩ,quam primum.i.valde cito.Quatuor partes artificii erant reliquę.i. derelictę in aliis libris,& non declaratæ, videlicet, diſpoſitio, pronunciatio memoria,& elocutio.Nos dicemus in hoc libro de tribus partibus,videlicet, diſpoſitiooe pronunciatione, & memoria,& ſupp.(aut quia)maluimus cõſcribere io 4 libr.de eloqutione, quia plura.i.valde multa videbatur dicenda ſup. de ea, quẽ librum.ſ. quartũ nos mittemus tibi abſolutũ celeriter, vt arbitror. Ideo autem mittemus,nequi id.aliquid artis rhetoricæ poſſit deeſſe tibi.O Herenni, tu legendo interea dũ quartum librum conficiam. Prima quæque.i. quo ordine ea tradidimus,&.i.ſimul vobiſcum. cũ.i.quando voles,& .i. etiã interdum ſine nobis, conſequere.i.obtinebis, ne impudiare, quid.i. in aliquo quin poſsis progredi pariter nobiſcũ ad hãc vtilitatem.Nunc tu ſac vt præbeas.i.præbe te ounc attentum, nos pergemus.i.perſuerabimus proficiſci ad inſtituta.i. ad ea quæ incepimus,& propoſuimus.

DE GENERE DELIBERATIVO.

DELIBERATIONES partim ſunt huiuſmodi vt quæratur vtrum potius faciendum ſit? partim huiuſmodi,vt, quid potiſsimum faciendum ſit,cõſideretur. Vtrum potius,hoc modo: Carthago tollenda.an relinquenda videatur. Quid potiſsimũ, hoc pacto:vt ſi Annibal conſultet,cũ ex Italia Carthaginem accerſitur,an in Italia remaneat, an domum redeat,an in Aegyptum profectus occupet Alexandriam. Item deliberationes partim ipſæ propter ſe cõſultandæ ſunt, vt ſi deliberet ſenatus captiuos ab hoſtibus ab redimat, an non: partim propter aliquã extraneam cauſam veniunt in deliberationẽ,& conſultationem,vt ſi deliberet ſenatus,bello Italico ſoluat ne legibus Scipionem, vt eum liceat ante tempus Conſulem fieri:partim,& propter ſe ſunt deliberandæ,magis propter extraneam cauſam veniunt in conſultationẽ. vt ſi deliberet ſenatus, bello Italico ſocijs ciuitatẽ det,an nõ.In quibus cauſis rei natura faciet deliberationem, omnis ratio ad ipſam rem accommodabit. In quibus extranea cauſa conficiet deliberationẽ, in his ea ipſa erit cauſa adaugenda, aut deprimenda.Omnem orationem eorum,qui ſententiam dicent,finem ſibi cõueniet vtilitatis propone,vt oĩs eo totius orationis ratio conferatur. Vtilitas in duas partes in ciuili conſultatione diuiditur,tutã & honeſtã.Tuta eſt,quæ conficit inſtantis aut cõſequẽtis periculi vitationẽ qualibet ratione. Hæc diſtribuitur in vim,& dolum:quorum, aut alterũ ſeparatim,aut vtranq; ſumemus coniunctim. Vis ſecernitur per exercitus, claſſes, arma, tormenta, euocationes hominũ,& alias huiuſmodi res. Dolus conſumitur in pecuniã,pollicitationes, diſsimulationes,maturationes,mentitiones,& ceteras res,de quibus magis idoneo tempore loquemur, ſi quĩ de re militari, aut de adminiſtratione reipu. ſcribere velimus.Honeſta res diuiditur in rectũ, & laudabile.Rectum eſt,quod cum virtute,& officio fit.id diuiditur in prudentiam, iuſtitiam,fortitudinem,modeſtiam.Prudentia eſt calliditas, q̃ ratione quadam poteſt delectum habere bonorũ, & malorum.Dicitur itẽ prudentia,ſcientia cuiuſdam artificii.Item appellatur prudentia, multarũ rerum memoria,& vſus complurium negociorũ. Iuſtitia eſt æquitas,ius vnicuiq; tribuens pro dignitate cuiuſque.Fortitudo eſt rerum magnarum appetitio, & rerũ humilium contemptio,& laboris cum vtilitatis ratione perpeſsio. Modeſtia eſt in animo continens moderatio cupiditatum. Prudentiæ partibus vtemur in dicendo, ſi cõmoda cũ commodis conferemus,cum alterum ſequi,vitare alterũ cohortemur.Aut ſi qua in re cohortabimur aliquem,cuius rei aliquã diſciplinabilem ſcientiã poterimus hr̃e,&,quomodo,aut qua quidq; rõne fieri oporteat,oſtendemus.Aut ſi ſuadebimus q̃piam,cuius rei geſtæ aut præſentẽ, aut auditã memoriã poterimus hr̃e,qua in re facile id; qđ velimus,exẽplo allato perſuadere poſsimus. Iuſtitiæ partibus vtemur,ſi aut innocentũ, aut ſupplicũ dicemus miſereri oportere:ſi oſtendemus bene merẽtibus gratiã referri cõuenire:ſi demõſtrabimus vlciſci male meritos oportere: ſi fidẽ magnopere cenſebimus conſeruandã: ſi leges & mores ciuitatis egregie dicemus ſeruari oportere:ſi ſocietates atq; amicitias ſtudioſe dicemus coli cõuenire: ſi, qđ ius in parentes,deos,patriã natura cõparauit, id religioſe colendũ demonſtrabimus: ſi hoſpitia clientelas, cognationes,affinitates caſte colendas eſſe dicemus:ſi nec prece,nec p̃tio,nec gratia,nec periculo,nec ſimultate à via recta oſtendemus deduci oportere: ſi dicemus in oĩbus ius æquabile ſtatui cõuenire.His atq; huiuſmodi partibus iuſtitiæ,ſi quã rẽ in cõcione,aut in cõcilio faciendã cẽſebimus,iuſtã eſſe oſtẽdemus:cõtrariis iniuſtã. ita fiet,vt eiuſdem locis,& ſuadendum, & ad diſſuadendum ſimus parati.Sin fortitudinis retinen-

dæ cauſa faciendum quid eſſe dicemus, oſtende-
mus res magnas,& excelſas ſequi,& appeti opor-
tere:& itē res humiles, & indignas viris fortibus
viros fortes propterea contemnere oportere,nec
idoneas dignitate ſua iudicare. Item,à nulla re ho
neſta periculi aut laboris magnitudine deduci
oportere:antiquiorē mortem turpitudine haberi
nullo dolore cogi,vt ab officio recedatur; nullius
pro rei veritate metuere inimicitias;quodlibet ꝓ
patria,parentibus,hoſpitibus,amicis,& iis rebus
quas iuſtitia colere cogit,adire periculum,& quē
libet ſuſcipere laborem. Modeſtiæ partibus vte-
mur,ſi nimias libidines honoris,pecuniæ ſimiliū-
que rerū vituperabimus:ſi vnamquanq; rem cer-
to naturæ termino definiemus:ſi deniq; qđ cuiq;
ſatis ſit,oſtendemus,& nimiū progredi diſſuade-
mus,& modum vnicuiq; rei ſtatuemus. Huiuſmo
di partes ſunt virtutis amplificādæ,ſi ſuadebimus
attenuandæ,ſi ab his dehortabimur, vt hæc atte-
nuentur q̄ ſupra demonſtraui. nam nemo erit,qui
cenſeat à virtute recedendū. verū aut res huiuſmo
di non dicatur eſſe,vt virtutem poſsimus egregiā
experiri:aut in contrarijs potius rebus, q̄ in his,
virtus conſtare oſtendatur. Itē ſi quo pacto pote
rimus quā is,qui contradicet,iuſtitiā vocarit,nos
demonſtrabimus ignauiam eſſe,& inertiā, ac pra
uam liberalitatē. Quam prudentiā appellarit, ine
ptā & garrulam,& odioſam ſcientiā eſſe dicemus.
Quam ille modeſtiam dicet eſſe, eam nos inertiā,
& diſſolutā negligentiam dicemus. Quā ille forti
tudinem nominarit, eā nos gladiatoriā,& inconſi
deratam appellabimus temeritatē. Laudabile eſt,
quod conficit honeſtā,& præſentē, & ſequentem
commemorationem. Hoc nos eo à recto ſeparaui
mus,non ꝙ hæ quatuor partes, quæ ſubiiciuntur
ſub vocabulo recti,hanc honeſtatis commemora
tionē dare non ſoleant; ſed quanquā ex recto lau-
dabile naſcatur,tñ in dicendo ſeorſum tractandū
eſt hoc ab illo. neq;.n. ſolum laudis cauſa rectum
ſequi conuenit,ſed,ſi laus conſequitur, duplicat
recti appetendi voluntas. Cum igitur erit demon
ſtratum rectū,laudabile eſſe demonſtrabimus aut
ab idoneis hominibus,vt ſi qua res honeſtiori or
dini placeat,quæ à deteriore ordine improbetur;
aut aliquibus ſocijs,aut omnibus ciuibus,exteris
nationibus,poſteriſq; noſtris. Cū huiuſmodi lo-
corū diuiſio ſit in conſultatione,breuiter aperien
da eſt totius tractatio cauſæ. Exordiri licebit vel
à principio,vel ab inſinuatione,vel ab iiſdē ratio
nibus,quibus in iudiciali cā. Si cuius rei narratio
incidet,eadē ratione narrare oportebit. Quoniā
in huiuſmodi cauſis finis eſt vtilitas, & ea diuidit
in rationē tutam atq; honeſtam: ſi vtrunq; poteri
mus oſtendere,vtrunq; pollicebimur nos in dicē
do demonſtraturos eſſe:ſin alterum demonſtratu
ri erimus,ſimpliciter,quod dicturi ſumus,oſten-
demus. At ſi noſtrā rōnem tutam eſſe dicemus, di
uiſione vtemur in vim,& conſiliū. nam qđ in docē
do rei dilucidandæ cā dolum appellauimus, id in
dicendo honeſtius cōſiliū appellabimus. Si ratio-
nis noſtræ ſententiam rectam eſſe dicemus,& oēs
partes recti incident,quadripartita diuiſione vte
mur;ſi nō incident,quot erunt, tot exponemus in
dicendo. In confirmatione,& cōfutatione vtemur
locis,quos ante oſtendimus,noſtris confirmādis,
contrariis confutandis. Argumentationis artifi-
cioſæ tractandæ ratio de ſecundo libro petetur.
Sed ſi acciderit,vt in conſultatione alteri ab tuta
ratione,alteri ab honeſta ſententia ſit, vt in deli-
beratione eorum,qui à Pœnis circunſeſſi delibe-
rant quid agant: qui tutam rōnē ſequi ſuadebit,
his locis vtetur:nullam rem vtiliorē eſſe incolumi
tate:virtutibus vti neminē poſſe, q̄ ſuas rōnes in
tuto non collocarit:ne deos quidē eſſe auxilio is,
qui ſe inconſulto in periculū mittant: honeſtū ni
hil oportere exiſtimari,quod non ſalutem pariat.
Qui tutæ rei præponet rationē honeſtā, his locis
vtetur:virtutē nullo tēpore relinquendam:vel do-
lorem,ſi is timeatur;vel mortē, ſi ea formidetur,
dedecore,& infamia leuiorem eſſe conſiderare q̄
ſit turpitudo conſecutura. At non immortalitatē,
neq; æternā incolumitatē cōſequi;nec eſſe explo-
ratū,illo vitato periculo, nullū in aliud periculū,
venturos:virtute,vel vltro ad mortē proficiſci eſ-
ſe præclarum fortitudini fortunā quoq; eſſe adiu
mento ſolere:eum tute viuere,qui honeſte viuat,
non qui in præſentia incolumis ſit:& eū, qui tur-
piter viuāt,incolumen in perpetuū eſſe nō poſſe.
Concluſionibus ferè ſimilibus in his,& iudiciali-
bus cauſis vti ſolemus,niſi ꝙ his maxime cōducit
quam plurima rerū ante geſtarū exēpla proferre.
Nunc ad demonſtratiuū genus cāæ tranſeamus.

Deliberationes,partim ſunt huiuſmodi, vt quæratur vtrū potius faciendum ſit;partim huiuſmodi, vt,quid potiſſimum faciendum ſit, conſideretur. Vtrum potius,hoc modo:) Nam omnis ſuaſoria nihil aliud eſt quam comparatio nec virum melius, ſed quid ſit optimum quæritur. [Carthago tollenda) Diminuenda, vt Carthaginenſes alio loco habitare cōpellamus. [Cum ex Italia Carthaginem) Reuocatur. [An domum) Carthaginem redeat. [Occupet Alexandriā) Aegypti quōdam Metropolim, & regiam dicit. [Vt ſi deliberet) Cum .n. Fuluius Flaccus cōſulatum gerens primus Italos inſtigaſſet vt in vrbem tanq̄ ciues aſſumi vellent,& ex ſubditis participes fierent dignitatum, L. Druſus trib. pl. vir illuſtris, rogantibus Italis, legem vt ciuitate donarentur, ſe laturum promiſit. Quā obrem cum Druſo multi mortem interminarentur, raro ꝓdibat in publicum. itaque domi omnibus ius dicebat, vbi iutoris gladio traiectus occubuit. Itali, Druſi cæde percepta, à Romanis defecere, bellumq; in eos acreſuſcitarunt. Italorum aūt exercitus ex omnibus qui conueneiāt vrbibus, fuit perditū equitumq. ad centum milia, Contra Romani parem illis para uere vndecunque potuerunt exercitum. Romanis Sex. Iulius Cæſar, & P. Rutilius conſules præerant. Prætores aūt Rutilius Rufi. Cn Pompeius, illius Pompeii pater q Magnus cognominatus eſt, ac Q. Cepio. C. Perpēna, C. Marius, Valer. Meſſalla. Sex. Cæſaris aut prætores, P. Lentulus, ac frater ipſius Cæſaris. T. Didius, Licinius Craſſus. Corn. Sylla, & Marcellus. Italorum aūt duces. T. Afranius. C. Pontilius. Marius Ignatius. Q. Pompedius, C. Bebius, M. Lāponius, C. Iudacilius, Erius Atinius, ac Vectius Cato, aduerſum Romanos cōſtitere. Quibus confligētibus, magna cædes vtrinque facta. Romani primo quidem afflicti cum et Hetruſci bellum molirentur, ne multis vno tēpore bellis corruerent, fœdera cum Italis iunxerunt. & Italos ciuitate donauerunt, eo tñ pactu, vt nō in earū tribuū numero quæ a 5. ad certandas dignitates admittebant. eſſent. ſed eū exilis tribubus alias legiſſent. in earum numero Italis continerētur. Vnde factū eſt, vt hę nullius haberent auctoritatis. Qđ primū Itali nō aduerterūt, ſed inde re cognita diſſenſio maiori ri cępit. ſedati tñ eorū animi ſunt. Hoc igit dicit Cic. vt ſi deliberet ſenatus bello Italico, an ſociis ciuitatē det, hoc eſt, eos ne in populū R. aſciſcat ad danda ſuffragia, an nō. [In qbus cauſis rei nā faciet deliberationē) Hoc eſt, vbi, & vtilitas, & honeſtas deliberandū aliquid, quod rei ipſius ratio poſca commouerit. CAP.

ſuadentis ars illic omnis ad eã ipſam erit accommodanda. [In quibus extranea cauſa conficiet deliberationẽ) Vt non tã rei ipſius naturæ quæratur, quam vt altera pars magis probanda aut deprimenda proferatur. [In his ea ipſa erit cauſa adaugenda) Vt ſi putemus Italos in vrbẽ aſciſcendos. [Aut deprimenda) Si id nullo modo faciendũ exiſtimemus. [Omnem orationem eorum, qui ſententiam dicent) Qui orationẽ ſuadebunt, aut diſſuadebunt. [Vt omnis eo totius orationis ratio conferatur) Subaudiendũ vtilitatẽ. [Vtilitas in duas partes in ciuili cõſultatione) Vbi de ciuitatis vtilitate deliberatur. Alias.n. perpetuo verum non erit. [Quæ conficit) Abſoluit. [instantis) Imminentis. [Aut conſequentis) Quod ſequi debeat. [Qualibet ratione) Quocunq; modo, ſicut vi, & dolo. [Quorũ aut alterũ ſeparatim) Aut alterũ ex his per ſe conficiemus. [Aut vtrunq; ſumemus coniunctum) Aut coniungemus, & vim, & dolũ, quo tutiores eſſe valeamus. [Vis ſecernitur) A dolo ſeparatur, per exercitus, claſſes, nauium multitudinẽ, arma, quibus nos tuemur. [Tormenta) Quæ in hoſtes liberamus, aut quæ hoſtiũ muris diruendis admouemus. [Euocationes hominum) Vtrũ cũ tu receptui canitur, in hoſtes impetu maiore inuehant milites. Aut certe reuocationes, vt diſcernant alios. [Dolus conſumitur in pecuniam) Omnis.n. pene fraudis cã pecunia eſt. [Maturationes) In longum productiones, quo aliquam melius ſtruamus fallaciam. [Si quãdo de re militari, aut de adminiſtratione) Veluti in libello de re militari poſtea ſcripſit. [Rectum eſt, quod cõ virtute) Virtus eſt animi habitus, mõ boni, naturæ cõſentaneus vt Plato definit: Ἀρετὴ διάθεσις, ἡ μὲν τῆς ἕξις θνητοῦ ζώου καθ' αὑτὴν ἐπαινετὴ ἕξις καθ' ἣν τὸ ἔχον ἀγαθὸν λέγεται. Ariſt. autẽ ἡ ἀρετή, inquit, μεσότης δοκεῖ εἶναι τῶν παθῶν. Officium vero eſt, ex virtute actio probabilis. Hæc diuiditur in prudentiam, iuſtitiam, fortitudinem, & temperantiam. Cũ ex duabus tantum conſtet homo ſubſtantiis, anima & corpore, anima rationem, corpus ſibi ſenſus vẽdicat. Ratione idoneus eſt illuminari ac intelligere aliquid ſupra ſe, in ſe, & infra ſe. ſupra ſe Deum, in ſe Angelum, & hominis animã, infra ſe quidquid cæli ambitu continetur. Rerum quippe immortaliũ cognitio ſapientia, mortalium autem prudentia nominatur. Cũ ſenſibus vero concupiſcibilis & iraſcibilis homo eſt, per concupiſcibilitatem, & iraſcibilitatem apta eſt anima vt efficiatur, affectus autem quadripartitus eſſe dignoſcitur, dum de eo quod amamus iam vel gaudemus, vel gaudendum eſſe ſperamus, & de eo quod odimus iam vel dolemus, vel dolendũ metuimus, & ob hoc ex concupiſcentia gaudium, & ſpes, & de iraſcibili parte dolor, & metus oriuntur. Cum primum igitur quatuor hæ animi perturbationes contra rõnem inſurgunt, a Græcis πάθη vocãtur, nos verbũ e verbo vertentes, ante paſſiones poſſumus appellari. His homines carere impoſſibile eſt. nam ſine vitiis nemo naſcitur, optimus ille qui minimis vrgetur. ſi autem tantum potuerit vt rationi dominentur, ac prudentiã omnem ſuis illecebris ſubiiciant, ſui etiam vitii nomen habẽt. Quod autem animum aut mentem per ſe corrumpit, flagitiũ nominatur. Sed quod vnum id agit, vt alteri noceat, facinus appellatur, quæ duo omnium peccatorum genera ſunt. Ceterum per prudentiam, quæ & ipſa per ſapientiam perficitur, ſuperantur abiiciunturq;. Hæc ſemel atq; iterũ, ſed ſemper, quo ad mentis bene compoſitæ habitus ſtabilis manet. Reliqua virtutum nomina ſunt, hæc primariarum duntaxat fortitudo, tẽperantia, iuſtitia. Quandocunq; igitur gaudium dolor, metus; a prudentia, tẽperantia, fortitudine, iuſtitia, quæ videlicet omnium virtutum origines, & quaſi cardines ſunt, coercentur, ibi virtutes cõſurgunt, quamobrem nec in deo virtus eſſe vlla poteſt, quando ne vlla quidem perturbatio in eo ſuſcitatur. [Prudentia eſt) Hanc alibi ita definit, prudentia eſt rerum bonarum malarumq. ac vtrarumq; ſcientia. Plato aũt hoc mõ. Φρόνησις δύναμις ποιητικὴ καθ' αὑτὴν τῆς ἀνθρώπου εὐδαιμονίας· διάθεσις καθ' ἣν κρίνομεν τί πρακτέον καὶ τί οὐ πρακτέον. Hanc ita diſtinguit a ſapientia, ſicut nos ſupra. ſi quidẽ ſapiẽtiã ita definit, Σοφία ἐπιστήμη τῶν ἀεὶ ὄντων· ἐπιστήμη θεωρητικὴ τῆς τῶν ὄντων αἰτίας. Idẽ quoq; Ariſ ſentit. nã in 1. lib. qui ἠθικῶν μεγάλων inſcribitur. ἡ μὲν γὰρ σοφία, inquit, ἐστὶ περὶ τὰ μετ' ἀποδείξεως καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ὄντα, ἡ δὲ φρόνησις οὐ περὶ ταῦτα ἀλλὰ περὶ τὰ ἐν μεταβολῇ ὄντα. Hieronymus autem ſuper Pauli epiſtola ad Epheſios, ſapientiam inquit, & prudentiam eſſe propemodum eadem Stoici quidem ſic opinantur, dicentes, ſapientia eſt rerum diuinarũ humanarumq. cognitio, prudentia vero tantum mortalium Humanarum igitur rerum cognitionẽ Stoici ſapientiæ addiderunt. In quo Auguſtinus ab Hieronymo diſſentit, qui ita ſcriptum reliquit: Eſt itaq; in ratione quiddã ad ſuperna & cœleſtia intendens, & id dicitur ſapientia, & eſt quiddam ad tranſitoria, & caduca reſpiciens, & id vocatur prudentia. Non defuerunt qui dubitarent, non tam ſapientia, quã prudentia virtutes eſſent, rationemq; ſuæ dubitationis attulerunt, quod cum ſapientia & prudentia rerum quædam ſint ſcientiæ, vt docuimus, ſcientia autẽ (vt ipſe Ariſt. inquit) oẽs in parte intellectiua, & rationali conſiſtant. virtutes vero irrationali in parte animæ ſint (ob quã cauſam Socratem etiam incuſat, qui virtutes ſcientias facit) rẽcte neutrã exiſtimari poſſe virtutem. Ariſtoteles tamen ipſe virtutem vtramq; eſſe oſtẽdit, inquiens. λέγω δ' ἡ φρόνησις δ' ἀρετή ἐστιν ὡς φαμέν. τὸ μόριον τοῦ ἑτέρου τοῦ λόγον ἔχοντος, ὧν διέχειν ἁρμόζοι τῆς σοφίας, ὡς χωρὶς γάρ ἐστιν, ἡ μὲν σοφία περὶ τὰ ἀΐδια ὡς φαμέν, ἡ δὲ φρόνησις περὶ τὰ συμφέροντα ἀνθρώπῳ. εἰ οὖν χεῖρον ἂρ' ἂν εἴη ... ἀρετὴν εἶναι ... ἡ σοφία ἀρετή ἐστιν. [Prudentia eſt calliditas) Hoc eſt, per experientiam peritia. Callidus enim vt ipſe Cicero putat, a callo nomen habet, cuius longo quaſi vſu mens ipſa ex corporis occalluerit la. corpus. [Quæ ratione quadam poteſt delectum habere bonorum & malorum. [Dicitur item prudentia) Potens eſt, vt habeat delectũ, electionem. [Scientia cuiuſdam artificii. Item appellatur prudentia, multarum rerum memoria) Vt ex arte humana, & rerum tractatione, ſcientia prudentia ſit. [Et vſus complurium negociorum) i. multorum. nam poſitiuũ, non comparatiuum nomen eſt. nemo.n. complus dicit, ſed compluris, & complure in veterum vſu fuit. Vnde complures locos, vt compluria fana, Cato in Originibus dicit. Et Cic. in Protagora confirmationis genera compluria. Hinc compluriens genitiuus. Errat autem Gellius, qui pluria nullo modo dicendum eſſe exiſtimauit. Nam poetarum exempla infinitæ aliter docent. Prudentiæ vero partes ſunt, memoria, intelligentia, prouidentia. Memoria eſt per quam animus repetit quæ fuerunt. Intelligentia eſt, per quã ea proſpicit quæ ſunt. Prouidentia eſt, per quam aliquod futurũ videt antequã factum eſt. Huic tria B. Ambroſius tribuit officia. Deũ venerari, bene viuere, & benemerita apud Deũ collocare. ita.n. dicit, quia lex naturalis tres habet partes, cuius prima hæc eſt, vt agnitus honoret creator, ne eius claritas, & maieſtas alicui de creaturis deputetur, ſecũda pars eſt moralis, hoc eſt vt bene viuatur modeſtia gubernante. Congruit.n. homini habenti notitiã creatoris, vitã ſuã lege moderari, ne fruſtretur ſummũ illud initiũ, tertia pars docilis. vt notitia creatoris Dei, & exemplu morum ceteris tradat vt diſcant quemadmodum apud creatorem meritũ collocatur, hæc eſt vera, & Chriſtiana prudentia. Hoc ideo ſubiecimus, quod ab hoc loco non alienũ eſſe exiſtimauimus, & quoniam hæc demonſtratiuo deliberatiuoq. generi cõi præcepta ſunt, ſatius fuerit hic omnia ſimul enumeraſſe, quam eadẽ ſparſim pertractaſſe. [Iuſtitia eſt æquitas, ius vnicuiq; tribuens pro dignitate cuiuſq;) Hac ita definit Plato. Δικαιοσύνη ὁμόνοια τῆς ψυχῆς πρὸς αὑτήν, καὶ εὐταξία τῶν τῆς ψυχῆς πρὸς αὑτὴν καὶ αὐτά, καὶ τῶν τῆς ψυχῆς μερῶν πρὸς ἄλληλά τε καὶ περὶ ἄλληλα· ἕξις διανεμητικὴ τοῦ κατ' ἀξίαν ἑκάστῳ, ἕξις καθ' ἣν ὁ ἔχων προαιρετικός ἐστι τῶν φανέντων αὐτῷ δικαίων, ἕξις ἐν βίῳ ὑπήκοος ἰσότητος κοινωνική, ἕξις ὑπηρετικὴ νόμων. Ariſtot. autem bipartitam eſſe iuſtitiam putat, alteram quæ in nobis ipſis, alteram aduerſus alios. in primo enim eius libelli, quem μεγάλων ἠθικῶν inſcripſit, ita dicit. Περὶ δὲ δικαιοσύνης λοιπὸν ἂν εἴη εἰπεῖν τί ἐστι καὶ ἐν τίσι, καὶ περὶ τίνα. πρῶτον οὖν εἰ λάβοιμεν τί ἐστι τὸ δίκαιον, ἔστι διττὸν τὸ δίκαια. γάρ φασιν, ἃ ὁ νόμος κελεύει· ὁ δὲ νόμος κελεύει τὰ ἀνδρεῖα πράττειν καὶ τὰ σώφρονα, καὶ ἁπλῶς ὅσα κατὰ τὰς ἀρετὰς λέγεται. διὸ καί φασιν δοκεῖν ἡ δικαιοσύνη τελεία τις ἀρετὴ εἶναι. εἰ γὰρ δίκαια μέν ἐστιν ἃ ὁ νόμος κελεύει ποιεῖν, ὁ δὲ νόμος τὰ κατὰ πάσας ἀρετὰς προστάττει, ἄρα ὁ τοῖς κατὰ νόμον ἐμμένων δίκαιος, τέλειος σπουδαῖος ἔσται, ὥστε ὁ δίκαιος καὶ ἡ δικαιοσύνη τελεία τις ἀρετή ἐστιν. ἓν μὲν δὴ τὸ δίκαιόν ἐστι καὶ περὶ ταῦτα. ἀλλ' οὐ τοῦτο τὸ δίκαιον, οὐδὲ τὴν περὶ ταῦτα δικαιοσύνην ζητοῦμεν. κατὰ μὲν γὰρ ταῦτα τὰ δίκαια ἔστι καθ' ἑαυτὸν ὄντα δίκαιον εἶναι. ὁ γὰρ σώφρων καὶ ἀνδρεῖος, καὶ ὁ ἐγκρατὴς, καὶ αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν εἶναι δίκαιον. τοῦτο δ' ἐστὶν ὃ ζητοῦμεν δίκαιον, καὶ τὴν δικαιοσύνην τὴν περὶ ταῦτα, τοῦτο δίκαιον ἐστι, τὸ πρὸς ἕτερον. ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν, τὸ ἴσον, τὸ γὰρ ἄδικον, τὸ ἄνισον ἐστιν. Iuſtitia igitur eſt habitus animi communi vtilitate conſeruata, ſuam cuique tribuens dignitatem. Eius initium eſt à natura profectum, deinde quædam in conſuetudinem ex vtilitatis ratione venerunt, poſtea res à natura profectas, & à conſuetudine probatas, ſorte religio auxit. Naturæ ius eſt, quod non opinio genuit, ſed quædam innata vis inſeruit, vt religionem, pietatem, gratiam,

tiam, vindicationem, obſeruantiam, veritatem. Religio eſt, quæ ſuperioris cuiuſdam naturæ, quam diuinam vocamus, curam cæremoniasq. affert. Pietas eſt, per quam ſanguine coniunctis patriæque beneuolis, officium & diligens tribuitur cultus. Gratia eſt, in qua amicitiarum, & officiorum alicuius memoria, & alterius remunerandi voluntas continetur. Vindicatio eſt, per quam vis aut iniuria, & omnino omne quod obfuturum eſt, defendendo aut vlciſcendo propulſatur. Obſeruantia, per quã homines, aliqua dignitate antecedentes, cultu quodam, & honore dignantur. Veritas, per quam incommutata ea quæ ſunt, aut quæ fuerunt, aut futura dicuntur. Ex conſuetudine ius eſt, qđ aut leuiter à natura tractũ, aliud & maius fecit vſus vt religionem, aut ſi quid eorum, quæ ante diximus à natura ꝓfiſci, in maius factum per conſuetudinem videmus, aut quod in morem vetuſtas vulgi approbatione perduxit, quod genus pactum eſt, par, iudicatum. Pactum, eſt, quod inter aliquos cõuenit. par, qđ inter oẽs æquale eſt iudicatũ, de quo alicuius, aut aliquorũ ſententiis iam cõſtitutũ eſt. Lex ius eſt, quod ſcriptũ populo expoſitum eſt, vt obſeruet. [Fortitudo eſt rerũ magnarũ appetitio, & rerũ humiliũ) Ipſe alibi ita definit. Fortitudo eſt cõſiderata periculorũ ſuſceptio & laborũ ꝑpeſſio Plato ita: Ἀνδρεία ἕξις ψυχῆς ἀκίνητος ὑπὸ φόβου, θάρσος πολεμικὸν, ἐπιστήμη τῶν κατὰ πόλεμον πραγμάτων, ἐγκράτεια ψυχῆς πρὸς τὰ φοβερὰ δεινά. *Aristotelis de fortitudine in primo, μεγάλων ἠθικῶν, hæc verba ſunt.* Ἐπεὶ οὖν ἀνδρεία περὶ θάῤῥη, καὶ φόβους ἐστὶ, ... περὶ ποίους φόβους καὶ θάῤῥη ἄρα, εἰ ἄν τις φοβῆται, μὴ ἀποβάλλειν τὴν οὐσίαν, οὗτος δειλός ἐστι; οὐδὲ τις θαῤῥεῖ περὶ ταῦτα, ἀνδρεῖος, οὐχ ἥκιστα δ' εἴ τις φοβεῖται μόνον, ἢ θαῤῥεῖ οὔτε δεῖ λογίζεσθαι εἶναι τὸν φοβούμενον, ἀτ' ἀνδρεῖον τὸν μὴ φοβούμενον. οὐκ ἄρα ἐν τοῖς τοιούτοις φόβοις καὶ θάῤῥεσιν ἐστὶν ἡ ἀνδρεία, ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἐν τοῖς, οἷον εἰ μή τις φοβεῖται βροντὰς ἢ ἀστραπὰς ἢ ἄλλο τι τῶν ὑπὲρ ἄνθρωπον φοβερῶν· οὐκ ἀνδρεῖος, ἀλλὰ μαινόμενός τις, ἐν φόβοις ἄρα καὶ θάῤῥεσιν ἐστὶν ὁ ἀνδρεῖος, τοῖος κατ' ἄνθρωπον. Fortitudinis partes ſunt magnificẽtia, fidentia, ꝑſeuerantia. Magnificentia eſt magnarũ rerum, & excelſarũ, cũ animi ampla quadã, & ſplendida pro ratione cogitatio atque adminiſtratio. Fidentia eſt per quã magnis, & honeſtis in rebus multum ipſa animus in ſe fiduciæ, certa cũ ſpe collocauit. Patiẽtia eſt, honeſta aut vtilitatis cauſa, rerum arduarum ac difficiliũ volũtaria ac diuturna perpeſſio. ꝑſeuerãtia ſtabilis, & ꝑpetua ꝑmanſio. Modeſtia eſt, in animo contines. Nonius Marc. doctorum virorũ indagine. Modeſtia, inqt, moderatio, modus, modicum, mediocre nunc habent ordinem, quod modeſtia fundamentum, ſoliditas, & abſis ipſa virtutum eſt, è qua gignit moderatio, quæ tẽperat modos, quibus mortis diſcipuli in factis, & in dictis, & ceteris talibus agendi officiis reguntur. Modicũ vero, moderatum eſt, mediocre, idẽ quod medium. ita ſæpe poſitum in magnis auctoribus annotauimus, M. Cato de liberis educandis. Omnia, inquit, in docendis pueris, quæ virtutẽ verã informant, mediocria, & modica ſint. Inter modeſtiã autem, & continentiam, vt Hieronymus inquit, hoc intereſt, quod modeſtia in viris perfectis, eſt conſumatæq. virtutis. Continentia vero, in via quidẽ virtutis eſt, ſed nec dum ad peruenit, vt ſit virtus. Quia cupiditates adhuc in eius, qui ſe continet, cogitatione naſcuntur, & mentis puritatẽ polluunt. principale licet ſuperent, nec ad opus ꝑtrahant cogitationẽ. Non ſolũ aũt in deſideriis, & cupiditate continentia neceſſaria eſt, ſed ẽt in reliqs tribus ꝑturbationibus dolore, lætitia, & timore. Ipſe tñ Cice. modeſtiã. & continentiã, temperantiæ partes eſſe exiſtimauit. Cuius hæc ſunt verba. Tẽperantia eſt, rõnis in libidinem, atqi in alios nõ rectos impetus animi firma, & moderatio dñatio. eius partes cõtinẽtia, clemẽtia, modeſtia Cõtinẽtia eſt, ꝑ quã cupiditas cõſilia gubernatione regit. Clemẽtia eſt, ꝑ ai in odiũ alicui cõcitati cõitate retinent. Modeſtia, ꝑ quẽ pudor honeſtus clarã, & ſtabilẽ cõparat auctoritatẽ. Modeſtiã Plato. ita definit. Σωφροσύνη μετριότης ψυχῆς περὶ τὰς ἐν αὐτῇ κατὰ φύσιν γιγνομένας ἐπιθυμίας τε καὶ ἡδονὰς, εὐαρμοστία καὶ εὐταξία ψυχῆς πρὸς τὰς κατὰ φύσιν ἡδονὰς καὶ λύπας, συμφωνία ψυχῆς πρὸς τὸ ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι. *Ariſtoteles vero,* ἡ σωφροσύνη, *inquit,* μεσότης ἐστὶν ἀκολασίας μεταξὺ καὶ ἀναισθησίας ... ἔστι δέ ἡ σωφροσύνη περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας, οὐ πάσας δὲ, οὐδὲ τὰς περὶ πάντα· οὐ γὰρ εἴ τις ἥδεται θεωρῶν γραφὴν ἢ ἀνδριάντα ἢ τι, ἄλλο τῶν τοιούτων, καὶ δὴ οὗτος ὁ ἀκόλαστος, ὁ μοίως δὲ οὐδὲ περὶ ἀκροάσεις, ἀλλ' ἐν ἡδοναῖς ταῖς περὶ ἁφὴν καὶ γεῦσιν· οὐδὲ διακεῖσθαι ταύτας ἀνὴρ σώφρων ἐστὶν οὕτως ἔχων, ὥστε μηδ' ὑπερβολὰς τῶν τοιούτων ἡδονῶν, μηδ' ἂν πάσχειν. ὁ μὲν γὰρ τοιοῦτος ἀναίσθητος. [Prudentiæ partibus vtemur) Non tñ prudentiæ ceterarumq. Cardinaliũ virtutũ partes noſſe oratorẽ oportet. ſed & vitia, vt quid improbandũ ẽt, & quo pacto improbandũ ſit, poſſit noſſe. Ea qui velit omnia intelligere, Platonis dialogos, & Ariſt. ethica legat. diſcatq. Nobis aũt ſatis fuit, ad hunc. Cic. locum attinẽtia expoſuiſſe. [Si commoda cum commodis cõſeremus) Si inter ſuadendũ ea comparabimus, quæ commoda ſint cum incommodis. & omnia ad vtilius honeſtiusq. reuocabimus, munere vtemur prudentiæ. [Aut ſi qua re cohortabimur aliquem) Vt in grammatica facultate, ceteris ue diſciplinis. In vrbe edocendis. ſi populum huc adhortati fuerimus, præclarum aliquem populum pro exemplo diligamus, vel ſimile aliquid aliud conſtituamus. [Diſciplinabilem ſcientiam poterimus habere) Sciẽtiam qua multi poſſint eruditi diſcipuli. [Si ſuadebimus) Quippiam, cuius rei geſtæ, hoc eſt, cuius aliquod ſimile extet apud alios documentum, id vt auditores intueantur referemus in eosq; prudentia vtemur. Sed quid ſuadendum, in quo nos exemplum tuã commemoramus, ſimilitudinem ue, ſit omnino plane, facilis, varia, ad extremũ vſq; & barbarum genus oratio. Veluti ſic Dux Dacorum cum ſciret diſſociatum armis ciuilibus. P.R non tamen tentandum arbitratus eſt, quia ex externo bello poſſet concordia inter ciues coaleſcere duos ergo canes in conſpectũ popularium cõmiſit, hisq; acerrime de proiecta carne pugnantibus, lupum oſtendit, quẽ protinus canes omiſſa inter ſe ira aggreſſi ſunt. Eo ille exemplo prohibuit barbaros ab impetu nouo, Romanis nempe profuturo. [Memoriam poterimus habere, qua in re facile id, qđ velimus) Si veterum aliquo exẽplo audito adhortabimur. [Exẽplo allato perſuadere poſſumus) Nam exemplorũ maior plerunque eſt vſus, & melius perſuadetur, quàm luculentiſſima quacunq; alia oratione. [Iuſtitiæ partibus vtemur, ſi aut innocentum, aut ſupplicum dicemus miſereri oportere:) Innocentum, verum qui deliquerint, & imprudentiam, caſum, aut fortunam in cauſa dicant fuiſſe an certe innocentium, qui cũ alias non deliquerint, ſemel tantum lapſi ſint, velit Cice. dubiũ eſt. [Aut ſupplicum dicemus miſereri oportere, ſi oſtendemus bene merentibus gratiam referri conuenire, ſi demonſtrabimus vlciſci) Nam non ſemper æquum eſt peccantem punire, & ita eſt iuſtitiam ſummam non ſequi ſummum ſi quidem ius ſumma iniuria factũ, vt Cic. inquit, iam tritũ ſermone prouerbiũ eſt. Præterea quoniam homini non peccare impoſſibile eſt, eo magis diuinam abundaſſe gratiam dicemus. Itẽ, quanto magis carere vitiis impoſſibile, tanto nos oportere ei qui ſibi remitti culpam, cupiat, plus indulgere. [Male meritos) Qui ſunt mala promeriti. Hoc tamen non tamen Ambroſius in lib. officiorũ ceterique Chriſtiani non faciendum putant, ſed ne quidem ethnicorum multi. Vnde Iuuen.

Semper & infirmi eſt animi, exiguiq; voluptas, Vltio.

Et ſic collige, quod vindicta nemo magis gaudeat, quã fœmina. [Si fidem magnopere cenſebimus conſeruandã) Iuſtum erit. [Hoſpitia) Vbi nos hoſpitati fuerimus, ea loca caſte coli debere à nobis oſtendamus. [Clientelas) Eſt multitudo eorum qui potentem aliquem colunt, ciuem principem ue fauore proſequuntur, & eius dignitatem factionemq. tuentur. ducti vel mercede, vel beneficio, nec ſeruum clientem nominare licet, quod autem Lucanus inquit: Emptiq. clientes, non de ſeruis his loquitur. Non enim in ſeruis ſpem ſibi Pompeius poſuerat, ſed in liberis, & ciuibus ſeruilẽ tñ. non liberalẽ animũ habentibus, qui venalẽ hñt ingenuitatẽ. nã cũ dicimus ſeruos, nõ addimus emptos, ſic ergo ne emptos quidẽ clientes dixiſſet. [Cognationes (Hoc eſt, per ſanguinis coniunctiones, tã virilis quã fœminini ſexus. ſi quidẽ virilis tantum ſanguinis agnati, ex iurecõſultis intelliguntur, vt in 3. Inſtit. Iuſtiniani Imperatoris de legitima agnatorum ſucceſſione patet. [Affinitates) Vbi etiã ſi ſanguinis nulla deuinciat nos copula, intercedat tamen aliqua cõiunctio [Caſte colendas) Incorrupte, ſine vlla vitii labe. nam vitiorum omnium abſtinentia, caſtitas poteſt appellari. Virg.

Caſta pudicitiam ſeruat domus.

[Nec gratia) Nec beneuolentia moueri nos oportere, quo minus peccata puniamus. Intelligendum autem, eorum qui plurimũ deliquerint, ne videatur ſibi contrarius, vbi dixit, Supplicũ miſereri oportere. [Nec periculo) Quod etiã nobis immineat, ſi ſecus iudicauerimus. [Simultate) Si ſimultatem latens ſimul ſubrepat odium. [His atq; huiuſmodi) Nam non ſunt ſolæ iuſtitiæ partes, & ſi ſoli loci, vnde iuſtam rem, aut his contrariam iniuſtitiã, poſſimus oſtendere. [In concione, aut in concilio) In cõcione vbi laudemus aut vituperemus, hoc eſt, ꝑ demõſtratiuũ genus. [Aut in cõcilio) Vbi de aliqua re conſuleretur. i. ꝑ deliberatiuum genus. [Ad ſuadendũ) Vt fiat aliquid. [Ad diſſuadendum) Ne fiat. nam perſuadere, eſt ſuadendo conſequi quod ve

lis.[Itam oſtendemus, antiquorum mortem turpitudine habe ri;)Eſt.n.fortis viri, mortem honeſtati poſtponere, minoris æſti mare mori, quàm illam ſubire turpitudinem.[Antiquiorē)Præ clariorē.[Nullo dolore cogi, vt ab officio recedatur;)Nullum dolorem tam ſæuum eſſe debere, vt fortem hominē ab officio virtuteq. dimoueat.[Pro rei veritate)Vt verum dicar.[Si vnā quanq; rem certo naturæ termino definiemus:)Si in rebus ex petendis finem aliquem nobis imponendū dicemus, nec libidi nes noſtra infinitas eſſe oportere proferemus. [Definiemus:) Determinabimus.[Quod cuique ſatis ſit, oſtendemus)Si quo uſque nobis cupere liceat aperiemus. Huiuſmodi partes ſunt virtutis amplificandæ)Si ſuadebimus, velut ipſe pro P.Sextio fortitudinem extollens. Amemus patriam pareamus ſenatui, cōſulamus bonis, præſentes fructus negligamus, poſteritati, & gloriæ ſeruiamus, id optimum putemus quod erit rectiſſimō ſperemus, quod volumus, ſed quod acciderit feramus. Cogitemus denique corpus virorum fortium, magnorum hominū, eſſe mortale animi vero motus, & virtutis gloria, ſempiternā neque hanc opinionem, ſi in illo ſanctiſſimo Hercule conſecra tam videmus, cuius corpore ambuſto vitam eius, & virtutē im mortalitas accepiſſe dicitur, minus exiſtimemus eos, qui hanc tantam remp. ſuis conſiliis, aut laboribus auxerint, vel defen derint, vel ſeruauerint, eſſe immortalem gloriam conſecutu ros.[Attenuandæ, ſi ab his dehortabimur)Velut pro M.Cœlio ipſe, Si quem forte inueneritis, qui aſpernetur pulchritudinem rerum, non odore vllo, non tactu, non ſapore capiatur, exclu dit hic auribus omnē ſuauitatē, cui ego fortaſſe, & pauci deos propitios, plerique autem iratos putauerunt. Ergo hæc deſer ta via, & inculta, atque interclusa iam relinquatur, detur ali quid ætati, ſit adoleſcentia liberior non omnia voluptatibus denegentur, nō ſemper ſuperet vera illa, & directa ratio, vincat aliquando cupiditas voluptasq. rationem, dummodo illa in hoc genere præſcriptio moderatioq. teneatur, parcat iuuentus pudicitiæ ſuæ, ne ſpoliet aliena, ne effundat patrimonium, ne fænore trucidetur, ne incurrat in alterius domum atque famam ne probum caſtis, labem integris, infamiam bonis afferat, ne quem vi terreat, ne interſit inſidiis, ſcelere careat.[Hæc atte nuentur quę ſupra demonſtraui. nam nemo erit, qui cenſeat à virtute recedendum. verum aut res huiuſmodi. non dicatur) Quæ ſupra demonſtraui, ſubaudiēdum extollendo vt quæ de prudentia, iuſtitia, fortitudine, & modeſtia diximus.[Vt virtutem poſſimus egregiam experiri:)Dicamus quam laudant ad uerſarii virtutem, non eſſe huiuſmodi, vt egregia virtus dici poſſit.[Aut in contrariis potius rebus.])Virtutem eſſe, quàm in rebus quas dixerint ipſi: Et hoc generaliter de omnibus vir tutibus dictum eſt. [Nos demonſtrabimus, ignauiam eſſe, & inertiam)Ignauiam eſſe, & inertiam velut ſi innocentum ſupplicium que miſereri oportere dicat aduerſarius. ignauiā animi, inertiam corporis voluit intelligi. [Ac paruam liberalita tem)Si male meritos vlciſci oportere dixerint.[Quam pruden tiam appellarit, ineptam, & garrulam, & odioſam ſcientiam eſ ſe dicemus. Quam ille modeſtiam dicet eſſe) Ineptam, ſi ſuo loco, & ſuo tēpore referri non videantur, quæ prudenter dicta ſunt: garrulam, ſi exempla videantur inſulſa proferre, odioſam ſi erunt huiuſmodi quæ dicta ſunt, vt contemni poſſe videanť. Eam nos inertiam, & diſſolutam negligentiā dicemus.[Quam ille fortitudinē nominarit, eam nos gladiatoriam, & incōſide ratam appellabimus temeritatem)Quā modeſtiam aduerſarii dixerunt, contemnere pecunias, honores, & ſimilia, non ob cō tinentiam, id facere dicemus, ſed per inertiam, & vagā negligē tiam[Laudabile eſt, quod conficit honeſtā, & præſentem, & ſe quentem commemorationem) Diuiſit ſupra Cicero honeſtū & rectum, & laudabile. Rectum dixit, quod cum virtute, & offi cio eſſet coniunctum. Virtutes, & virtutum partes oſtēdimus. Officiorum autem alia virorum, alia mulierum, alia iuuenum alia ſenum. & prout vniuſcuiuſque fuerit conditio, quoniam perſonæ conuenientia reddere conuenit, ac virtutes ei cōgruas prout conditio popoſcerit accommodare, quę tum ſua prude tia, tum aliorum admonitione quiſq; poterit intelligere. ſic ex virtute officioq. eius, de quo cōſultabimus, aut cōcinabimur, efferre ſemper orationem oportebit. Nunc ſequitur laudabi le, quod ex officio virtuteque naſcitur. Hoc nos cum dignitate cum fructu ſuo ducit ad ſe. Quo in genere eſt gloria, digni tas, amplitudo, amicitia. Gloria eſt, frequens de aliquo fama cum laude. Dignitas eſt alicuius honeſta, & cultu, & honore, & verecūdia digna auctoritas. Amplitudo, eſt potentię aut maie ſtatis, aut aliquarum copiarum magna abundantia. Amici tia, voluntas erga aliquem honeſta illius ipſius cauſa quē dili git, cū eius pari voluntate.[Laudabile eſt, quod conficit hone ſtam) Honeſti enim ſpeciem, laudabile eſſe oſtendimus.[Et p̄ ſentem, & ſequentem commemorationem. Hoc nos eo à re cto ſeparauimus, nō quòd) Laudabilis enim partes aut pp id, quod intuemur, aut propter id, quod ſequi confidimus, ob fructum. ſ. honeſtatemq. extolli poſſunt.[Hæ quatuor partes quæ ſubiiciunť ſub vocabulo recti)Virtutes recti partes, quas ſupra recenſuimus, dicit.[Hanc honeſtatis commemorationē date non ſoleant, ſed quanquam ex recto laudabile naſcatur, tamen in dicendo ſeorſum tractandum eſt hoc ab illo. neque enim ſolum laudis cauſa rectum ſequi conuenit) Senſus eſt, Rectum à laudabili certe diuiſimus non vt virtutem quoque laudabilem eſſe nolimus intelligi, diximus.n. ex officio virtu teq. naſci laudabile, ſed quod qualitate diuerſum ſeorſim etiā tractari debeat. [Neque enim ſolum laudis cauſa rectum ſe qui conuenit)Non enim amplectandæ virtutes ſunt ſolum propter laudem ſed quia magis virtutem quàm vitium ſequi decet. Veruntamen laudē duobus modis poſſumus intelligere & quam virtus præ ſe ferat, vt ſit quaſi finis ac præmiū ipſius, quod è mediis vt ita dicam viſceribus virtutis emicat, & neceſ ſario virtutem ipſam ſemper comitatur. Alia laus, quæ extrin ſecus ab hominibus ad virtutem defertur quæ in laudātium poteſtate eſt, quæque tam falſa, quam vera eſſe poteſt de hac nunc Cicero loquitur. Si quidem ea quæ virtutē perpetuo cō mitatur, huiuſmodi eſt, vt propter ſe (vtpote virtutis quidam finis) expeti debere videatur.[Sed, ſi laus cōſequitur, duplicať recti appetēdi voluntas)Hoc eſt, ſi virtutem ipſam ſecuturam hominum laudationem videamus, creſcit voluntas mandi re ctum, tum quod non ſine laude id nos facturos ſperemus, tū quod fructus, & emolumenta etiam conſequamur. [Cum igitur erit demonſtratum rectum, laudabile eſſe demonſtra bimus, aut ad idoneis hominibus, vt ſi qua res honeſtiori ordini placeat.) Hoc eſt, cum gloria, cum dignitate, cum amplitudine cum, amicitia laudabile, eſſe coniunctum. Quæ omnia, aut propter ſe, ſolum, aut propter, ſe & vtili tatem expendi poſſe manifeſtum eſt. quæ etiam conſideran da, num religionibus adiūcta ſint, & id ex noſtro officio, aut alieno, & ex omnibus, quas opportunitates, quæ commoda ſecū ferant, & vtrum ea commodamenti ſint, vt ſcientiæ, an corporis, vt incolumitas. Incolumitas eſt, ſalutis tuta atq. integra cōſeruatio, aut ab extrinſecus poſitis, vt potentia Eſt autem potentia, ad ſua cōſeruanda, & alterius opprimēda idonearū rerū facultas.[Laudabile demonſtrabimus aut ab idoneis hoībus, vt ſi qua res honeſtiori ordini placeat.)Hoc di cit, cum rectū eſſe, hoc eſt, cum virtute coniunctū id oſtende rimus, ſupereſt, vt laudabile eſſe oſtēdamus, quo facere poteri mus, ab idoneis hominibus, in quo etiā, quod difficulter fieri, & quod facile fieri poſſit, oportebit cōſiderare. Facile id fieri dicimus, qđ ſine vllo, aut magno labore, ſumptu, moleſtia q̄ breuiſſimo tempore confici poteſt, difficile autē fieri, quod quanquā laboris. ſumptus moleſtię, longinquitatis indiget, atq; aut omnes, aut plurimas aut maximas cauſas habet difficulta tis, tamē his victis difficultatibus compleri, atque ad exitum perduci poſſit. veruntamē idoneæ in hoc perſonæ multū ad id perſuadendū, qđ in conſultatione poſitum erit, proficiēt, qppe quæ plus auctoritatis habentes, plus etiā ſapere videanť, quā deteriore ordini placeat. i. opulentiori, ampliori placeat.[Quę à deteriore ordine iprobeť;)Inferiori in cōditione poſita.[Im probetur;)Damneť.[Aut aliquibus ſociis, aut omnibus ciui bus, exteris nationibus, poſteriſq.) noſtri Aut omnibus ciui bus, ſubaudiendū laudabile eſſe oſtēdemus. Et eſt ſenſus, oſtē demus laudabile eſſe, cum rectū oſtēderimus, aut ab ſtioribus aut à ſociis, aut ab omnibus. ciuibus noſtris exteriſq. nationi bus & his etiā qui poſt nos naſcať, & ſi ab iis, qui naſcatur lau dari poterunt, demonſtrauimus.[Cum huiuſmodi locorū diui ſio ſit in conſultatione, breuiter aperienda eſt totius tractatio cauſæ.[Exordiri licebit, vel a principio, vel ab inſinuatione) Hoc eſt cum generis deliberatiui, quod in cōſultatione poſitū eſſe diximus, locorum, vnde argumenta cauſarū naſci poſſunt diuiſio ſit, cuiuſmodi oſtendimus, breuiter aperiēda eſt totius tractatio cauſæ.[Exordiri licebit vel a principio, vel ab inſinua tione) Paucis a me aperietur, quo pacto deliberatiui generis cauſam tractari conueniat.[Vel ab iiſdem rationibus, q̄bus in iudiciali cauſa)Vt opus exordio ne ſit an nō, & quo genus cau ſæ egeat conſideremus &c. quæ comitantur exordium.[Si eu ius rei narratio incidet, eadem ratione narrare oportebit. Quo niam in huiuſmodi cauſis finis eſt vtilitas, & ea diuidiť in ratio nem tutam atque honeſtā:)Si cuius, ſi alicuius, & eſt vtrunq;

vtrius partis. Flectitur.n. ſi quis, ſi qua, ſi quod, vel ſi quid. vt ne quis, ne qua, & aliquis, aliqua. nam ſi ſint duæ partes. ſi quæ, non ſi qua vltima correpta, proferetur. Nã quod Virg. Si qua facta ſinant, ſcript. non ſi aliqua fata, ſed ſi fata parte aliqua ſinant, intelligendum eſſe, quiuis vel mediocriter eruditus facile videt. [Si cuius rei narratio inciderit, eadẽ ratione narrare oportebit. Quoniam in huiuſmodi cauſis finis eſt vtilitas, & ea diuiditur in ratione) Si de aliqua re narrare proponet, eadẽ narratione vtetur, qua diximus in iudiciali genere narrandum eſſe. [Si vtrunq; poterimus oſtendere) In cõfirmatione. [Vtrunque pollicebimur) Dum narrabimus. [Simpliciter) Vno modo ſiue illud tutum, ſiue honeſtum ſit. [Rei dilucidandæ) Aperiendæ, & magnificandæ, vt maiorem faceremus rem. [Dolum appellauimus) At actor non vtique dolum, ſed conſilium nominabit, quo facilius poſſit perſuadere. [Rectam eſſe dicemus) Hoc eſt cum virtute coniunctam. [Omnes partes recti) Hoc eſt virtutes, quas ſupra quadrifaria diuiſimus. [Quos ante oſtendimus) De quibus ſupra locuti ſumus. [Argumentationis artificioſa) Quam ſupra in 2. lib. in quinque partes diuiſit. tutum alter, alter honeſtum defendet. [Quid agant:) Velut Cannenſes qui niſi Annibali ſe dedere maluiſſent, fame periſſent, alter.n. qui tutum defendet, in hac rerum neceſſitate dicet. ſi incolumes eſſe volumus, aut ſi ſine incommodo viuere volumus, neceſſe eſt nos ipſos dedamus Annibali. Sin autem alter honeſtatem defendat, neceſſe eſt, inquiet. hoc faciamus, ſi honeſte viuere volumus. Ac ſumma quidem neceſſitudo honeſtatis eſſe videbitur, huic proxima incolumitatis, tertia ac leuiſſima commoditatis. [Virtutibus vti neminem poſſe, qui ſuas rationes in tuto non collocant:) Virtutibus, inquiet, nemo vti poteſt, niſi ſit incolumis, at ſi ſimus incolumes, induſtria noſtra quòd de honeſtate amiſſum ſit, facile recuperaturos. Loci ab honeſta ratione: Itaque honeſtatis rationem habere oportere, quã ſine incolumitate nullo tempore poſſimus adipiſci, quare in præſentia cedere rebus tutis oportere atque aliud tempus magis congruum eſſe expectandum. [Qui tutæ rei præponet rationem honeſtam, his locis vtetur, virtutem nullo tempore relinquendam. vel dolorem, ſi is timeatur, vel mortem, ſi ea formidetur, dedecore, & infamia leuiorem eſſe, conſiderare quæ ſit turpitudo conſecutura. At non immortalitatem) Hoc eſt, qui virtutes volet rem tutam antecedere. [Neq; æternam incolumitatem conſequi: neceſſe exploratum, illo vitato periculo, nullum in aliud periculum venturos:) Inde cõſequi hoc dicet, qui virtutem volet defenſare, ſi tuta ſectabuntur turpitudinis eius maculam amoueri nunquam poſſe. nec ob id etiam futuros perpetuo incolumes, aut futurum vt nunquam intereant. [Virtute, vel vltro ad mortem proficiſci eſſe præclarum, fortitudini fortunam) Mortem ipſam tranſcendere virtute, & memorari noſtrum nomen, præclarum putari debere. [Eum tute viuere, qui honeſte viuat) Satis fautorum habere, eum qui recte faciat. [Incolumen in perpetuum eſſe non poſſe) Nam licet fortuna ei videatur aſpirare, futurum tamen aliquando dicemus, vbi ingemat, & luat pœnas, & ſi ceteras effugiat pœnas, ſua fraude, ſuo terrore maxima vexari oportere. quod ſuum quenq; ſcelus agitet, amentia atq; afficiat nec quenquã eſſe quẽ non ſuæ male cogitationes conſcientiæq. animi terreant. [Niſi quòd his maxime) Suaſorius concluſionibus. [Concludit) Confert, commodum eſt. [Quamplurima rerum ante geſtarum exempla proferre) Concluſiones hic, non argumentationum, quæ Græce ἀποδείξεις nominantur, ſed quæ ἐπίλογοι apud illos, à noſtris perorationes vocantur, intelligendæ ſunt, pluratiuum enim numerum pro ſingulari poſuit. Et intelligamus, deliberatiuæ, orationis concluſionem, exemplis abundare debere. Commodiſſimum etiam in hoc, vt exemplis rerum ante geſtarum, quibus futura præmonſtratur, vtamur.

LONG. † DEliberationes partim) de genere deliberatiuo, lege Fab. lib. 3. c. 10. Cic. de Inue. lib. 2. ſub finẽ, & in Partitionib. Trape. lib. 4. [In qbus cauſis rei natura faciet deliberationẽ) Tunc res deliberationẽ facit, cũ per ſe inſpecta ſola ipſa in cauſa eſt, cur hoc, vel illud fieri, aut non fieri deat. Vt ſi ſenatus deliberet, captiuos ab Annibale liberet, an non. Conſultatio eſt duplex, & rei circunſtantia exquirenda eſt. primum captiuitatem eſſe ſeruitutẽ, qua nihil miſerius, turpius, damnoſius. deinde videndũ, an ſic captiuos relinquere dẽant, ſub illo imperatore crudeli, quique exitium P. R. mediteretur. deinde illo tempore, cum eorum opera reſp. maxime indigeat. deinde illo loco Italia, vt ignominia perpetuo ante oculos pręſto ſit. deinde illo modo, vt ſint in pœnis, in laboribus, & ſimilia. Sciendum autem eſt, me multa etiam extra cauſam adieciſſe, quæq; non ſunt proprie ex ipſius rei natura quoniam oſtendere voluit. quomodo ex theſi ſubinde fiat hypotheſis. Prop n.a.n. conſideratio rei theſis eſt, quæ eſt de natura captiuitas. In quibus extranea cauſa. Extranea cauſa eſt, quæ non ex ipſa rei natura, ſed aliunde adiungitur. hæc vel, adaugeri, vel primi poteſt prout ipſa conſiderata, vtilis aut inutilis, leuis aut grauius, magni momenti, aut parui exiſtimatur. vt in Scipionis exemplo, vbi extranea cauſa legum eſt auctoritas, quæ conſiderata deliberationem facit. Finis autem legum eſt, vtilitas reip. Iam ſi lex ſeruata inutilis deprehendatur, ob maiorem vtilitatem illi aliquid derogari poteſt. Nempe præter Scipionem uix illum eſſe, qui cum hoſte confligere audeat. Hæc breuiter addidi, vt lucis aliquid loco non omnino obſcuro propter imperitiores adderem. † Bello Italico) Hiſpanico legendum videtur. Cum Annibal ad tertium ab vrbe lapidem ſupra Atienam caſtra poſuiſſet, & P. & Cn. Scipionis in Hiſpania cum exercitibus cæſi eſſent, quæſitum in ſenatu eſt, cui imperium mandaretur, nullo id ſuſcipere volente Pub. Cornelius Scipio P. Filius qui in Hiſpania ceciderat, ſe iterum profeſſus eſt, & ſuffragio populi cõſenſuq. omnium ſolutus eſt lege, & conſul creatus vno anno ante legitimum tempus. 24. n. annum tum agebat. Vide Liuium de bello Punico lib. 6. † Socius ciuitatẽ) Lege Florum lib. 3. cap. 8. & Abbreuiatorem Liuii lib. 21. [Vtilitas in duas partes) Hic locus multis non ſatis placet, & propter rei diuiſionem, & quod in aliis libris artis horum locorum omnino non meminit, nec frequentia argumenta ex ipſis ducantur. Itaque non diſplicet, quod alibi honeſtatem, quam dignitatem vocat, & vtilitatem, conſultationis fines eſſe dicit. Sed utilitatem quidem præponere videtur, quòd ſine ea dignitas ſeruari uix poteſt. Loci autem pro vtilitatis defenſione ſunt, enumeratio commodorum, pacis, opum, potentiæ, pecuniæ, vectigalium, præſidii, militum, & vtilitatis ceterarum rerum, quarum fructum vtilitate metimur, itemq. incommoda contrariorum. Qui ad dignitatem impellet, maiorem exempla, quæ erunt vel cum periculo glorioſa, colliget, poſteritatis immortalem gloriam augebit, vtilitatẽ ex laude naſci defendet, ſemperq. eam cum dignitate eſſe coniunctam. † Vtilitas in duas partes) Vtilitas an ab honeſtate ſeparari poſſit, diſputat in officiis Cic. porro ad præſentem auctoris diuiſionem faciunt, quæ ſcribit Fab. lib. 3. Dicturi, inqt, in concilio bonorum, & ſapientum, nihil vtile exiſtimabimus niſi quod honeſtum. Verum apud imperitos, apud quos frequenter dicenda ſententia eſt, populumq. præcipue, qui ex pluribus conſtat indoctis, diſcernenda ſunt hæc, & ſecundum communes magis intellectus loquendum. Sunt enim multi qui ẽt quæ credunt honeſta, non tamen ſatis eadem vtilia quoque exiſtiment quæ turpia eſſe dubitare non poſſunt, vtilitatis ſpecie ducti probent, ut fœdus Numãtinum, iugumque Caudinum, &c. † Vtilitas tuta) Exemplum eſt in oratione pro Pomp. Ab omnibus enim fere locis iam enumeratis bellum ſuſcipiendũ ſuadet. Aut, cum magnificat potentiſs. reges magnis viribus Aſię incumbere, & propter periculum depelli atque caperi Pompeium ducem, & periculum eſſe proditionis vectigalium, &c. Porro vis aperta eſt, dolus autem occultus cum fraude. † Reuocationes) Vt Camilli, de quo Liuius libro 5. & Annibalis ex Italia. † Pollicitationes) Vt Catilina apud Saluſtium magnis præmiis inuitat coniuratos. [Diſſimulationes) Quæ ſtrategematis conſtat, de quibus Frontinus, & Valerius lib. 2. cap. 4. † Maturationes) Vt Cl. Druſus Nero, qui breuiſſimo tempore ex Apulia clam in Vmbriam venit, vt collegæ Liuio Salinatori ſe coniungeret. Liuius, & Fontinus lib. 1. cap. 1. † Prudentia eſt calliditas) Callidos appello, inquit Cic. quorum tanquam manus opera, ſic animus vſu concaluit. † Diſciplinabilem) Vt Annibal cum apud Pruſiam exularet, & regi, vt prœlium iniret, ſuaderet, rexque facturum ſe negaret, quod periculum portendere exta viderentur: Ergo vitulinæ, inquit, carunculæ credes veteri Imperatori non credes! Val. lib. 3. de fiducia ſui. † Cuius rei geſtæ aut pręſentẽ, &c.) Vt ſi ſuadebimus. Heluetiis nõ eſſe faceſſendum negocium, ab exemplis, quæ patrũ memoria contigerunt. † Item ſi quo pacto) Huc faciunt quæ apud Saluſt. ait Cato. Iam pridem, inquit, nos veras rerum vocabula amiſimus, quia bona aliena Longini liberalitas malarum rerum audacia fortitudo vocatur. Lege Fabium lib. 2. cap. 13. † Cum igitur erit demonſtratũ) Sic Cic. non ſatis fuit oſtendere quàm honeſtum ſit pro vlciſcendis iniuriis, & ſociorum ſalute conſeruanda, bellũ contra Mithridatem ſuſcipere, ſed id etiam cum aliis locis a laudabili ductis, tum illic præcipue, cum ait: Et quoniam appetentes glorię præter ceteras gentes, atque auidi laudis fuiſtis, delenda eſt vobis illa macula bello Mithridatico

ſuperio

ſuperiores ſuſcepta. Sic & Ilioneus apud Virg. 7. Aen.

Dijs ſedem exiguam patriis, littuſq́; rogamus
Innocuum.
Non erimus regno indecores, nec veſtra feretur,
Famam leuis, tantiq́; aboleſcet gratia facti.

†Exordiri licebit) In deliberatione principia ſunt, vel nõ lõga, vel ſæpe nulla. Sunt. n. ad audiendum, qui deliberant, ſua cauſa parati. Vide Cic. in Partit. & Fab. lib. 3. †Si cuius rei narratio) Non. n. ſemper narratur, vt inquit Cicer. vtuntur autem ferè propoſitionibus vice narrationum, vt vindicare Germaniam à pontificia tyrannide, & pium, & neceſſarium eſt, hoc tempore. Nonnunquã breuibus narrationibus vtuntur, vt cum aliquid ante ea de re geſtum eſt, de qua deliberant. †Qui à Pœnis circunſeſſi) Aut eos intelligit, qui Caſſilini, quod eſt Companiæ oppidũ, obſeſſi à Pœnis fuerunt, quod à Liuio lib. 3. belli Punici deſcribitur, & ita fame vexati ſunt, vt lora, & pelles ſcutis detractas, item mures ederint. Aut Saguntinos, qui nouem mẽſibus ſeſſi, fame, machinis, ferro, & igne, verſa deniq; in rabiem fide immanem in foro excitant rogum &c. Vide Florum lib. 2. cap. 6. & Liuium.

DEliberationes &c.) Incipiens ſcribere de gñe deliberatiuo diuidit primo ipſum in duas partes, quarũ vna verſatur inter duo duntaxat, altera inter plura duobus. Vnde dicit deliberationes ſunt partim. i. per partem earum, aut pro parte huiuſmodi, vt quæratur. ſ. inter duo de quibus deliberatio eſt, vtrum ſit potius faciendum, & ſup. eſt partim. i. ex parte, aut pro parte huiuſmodi, vt inter multa. de quibus eſt deliberandũ cõſideretur quid ſit potiſſimum faciendũ, vtrum potius ſupp. conſideretur. hoc modo. vtrũ Carthago videatur potius tollẽda. i. delenda è mundo. an relinquenda. ſ. in corrupta. Quid. ſ. inter multa ſit potiſſimum ſup. cõſideretur hoc pacto, vt ſi Annibal conſulret, cum accerſitur. i. reuocatur ex Italia Carthaginem. i. vt redeat ad conſeruandam Carthaginem, an remaneat in Italia, an redeat domũ. i. in patriam ſuam, an ipſe profectus in Ægyptum occupet. i. ante quã præſidia veniant capiat Alexandriam. ſ. vrbem ab alexandro Magno ſic denominata. Item (alia diuiſio) deliberationes ipſe ſunt, partim. i. pro parte cõſultãdæ propter ſe, vt ſi Senatus deliberet an redimat. i. redimere debeat captiuos ab hoſtibus, an non. ſ. redimat, & deliberationes veniunt, partim. i. pro parte in deliberationem, & conſultationem partim. i. pro parte propter aliquam cauſam extraneã, vt ſi Senatus deliberet bello Hiſpanico. i. tempore, quo bellum in Hiſpania ab Romanis gerebãt, ne pro an: ſoluat Scipionem legibus, vt liceat eum ante tempus. ſ. legitimũ. fieri conſulem, hoc eſt, ante quartum & vigeſimum annum, & ſunt deliberandæ partim: &. i. ſimul propter ſe: &. i. ſimul, veniunt conſultationem propter aliquam cauſam extraneam, vt ſi Senatus deliberet bello Italico, an det ſociis ciuitatem, an non. In illis ſup. cauſis, in quibus cauſis natura rei faciet deliberationem omnis ratio accommodabitur ad ipſam rem, & in quibus cauſis cauſa extra conficiet deliberationem. in his erit ipſa cauſa, ad augenda, aut deprimenda, augenda quidem ab eo qui ſuadebit, deprimenda vero ab eo qui diſſuadebit. Omnes &c. Docet vtilitatem eſſe finem intentum deliberantibus, occaſione cuius utilitatem quoque deſcribit dicẽs. Conueniet. i. decens erit omnes rationes eorum. qui dicent ſententiam. i. iudicabunt de aliqua re, aut orabunt, proponere. i. conſtituere ſibi finem vtilitatis. i. vtilitatem pro fine, noue dicit vtilitatis, & neſcio, an ſcriptum relinquerit vtilitatem vt ſic proponere ſibi vtilitatem, finem. ſ. dicendi, vt omnia ratio totius orationis conferatus, eo. i. ad eum finem, videlicet, ad vtilitatem. Vtilitas in ciuili conſultatione. i. quæ proponitur in ea, diuiditur in duas partes, videlicet, tutam, & honeſtam. Tuta eſt, quæ conficit. i. conſumat & perficit, qualibet rõne. i. via, aut modo, vitationem. i. effugium, periculi inſtantis. i. vrgentes, aut conſequenti. i. futuri. Hæc. ſ. vtilitas tuta, diſtribuitur. i. diuiditur, in vim & dolum, quorum. ſ. duorum membrorum, nos ſumemus, alterũ. i. alterutrum, hoc eſt, ſiue hoc. ſiue illud, ſeparatim. i. ſeorſum ab altero aut vtrunque coniunctim. Vis. i. violentia, & coactio, ſecernitur. i. dinoſcitur, & ſeparatur à dolo, per exercitus, claſſes. ſ. in nauali pugna, aut etiam terreſtri, vnde & milites in claſſes diſtribui ſolent, vnde Aen. 2. Claſſibus hic locus &c. arma, tormenta. i. machinas bellicas, vt ſunt arietes, & nunc bombardæ reuocationes hominũ ut exulum, aut perſcriptorum, & alia res huiuſmodi. Dolus conſumitur. i. depletur, & cõſumere euacuatur, in pecuniam. ſ. largiendam ad corrumpendas vires hoſtiles, pollicitationes, diſſimulationes cum conſilia teguntur, maturationes. i. feſtinationis, mentitiones. i. mendaciat, vt ſi ille Virgilianus, & ſupp. in ceteras res, de quibus loquemur tempore magis idoneo, ſi velimus (aut potius volemus) quando. i. aliquando ſcribere de re militari, vt de ſtratagematis, aut de adminiſtratione reip. Honeſta res. i. pars vtilitatis, quæ dicitur honeſta, diuiditur in rectũ. i. æquum, & iuſtũ & laudabile, vt quod glorioſſum eſt. Rectũ eſt, quod cũ virtute, & officio fit. i. cum debito effectu, aut debito modo faciendi, id. i. rectum diuiditur in prudentiam, iuſtitiam, fortitudinem, & modeſtiam. i. temperãtiam. Prudentia eſt calliditas. i. callida circũſpectio. quæ poteſt habere delectum. i. diſcretionem eligẽdi. bonorum. & malorum, quandam ratione. i. conſideratione iuſti ac iniuſti, debiti. ac indebiti. Et prudentia dicitur. i. ſimiliter ſcientia huiuſmodi. i. certi artificii. vt qui in arte aliqua præſtãt, vulgo prudentes dicuntur, & prudentia appellatur memoria, multarum rerum & vſus compluriũ negociorum, non q̃ in memoria rerum ſit prudentia, ſed q̃ per talem memoriã prudentia acquiratur, nam prudentia dicitur quaſi prouidentia à pro. i. ante aut procul videndo ſed qui preteritorum memores ſunt & ex illis futura proſpicunt, prudẽtes ſunt vt Vlyſſes apud Homerum, qui mores hominum multorum vidit. & vrbes. Iuſtitia eſt æquitas, ius vnicuique tribues pro dignitate. i. ſm dignitatẽ cuiuſque, vnde proprie iuſtum dicitur quod neque plus, neque minus quam rectum ac debitum eſt continet, vnde & ſubſtantiuæ iuſta dicitur talis menſura Fortitudo eſt appetitio ſup. recta (aliter. n. non eſſe ſpecies recti) rerum magnarum. i. difficilium. quos non aggrediantur niſi magnanimi, & contemptio. i. vilipenſio, rerum humilium. i. abiectarum. eo q̃ faciles vnicuique ſunt. aut in honeſti rationem habent, & eſt perpeſſio i. cõmenſuratio perſpicax, laboris rũ ratione vtilitari. Sunt. i. hæ quatuor virtutes Cardinales ſic cõnexæ, vt qui vnam complete habet, omnes habeat, non. n. eſt vera fortitudo, ſine iuſtitia. prudentia, & temperantia, nec illæ ſine hac, & ceteris. Modeſtia eſt continens moderatio. i. temperantia cupiditatum, in animo. i. affectione. Poſt deſcriptionem partium recti docet eiundem vſum dicens. Nos vtemur in dicendo partibus prudentiæ, ſi conferemus. i. comparabimus cõmoda eum incommodis cum. i. quando nos cohortabimur ſequi alterum, videlicet, commodum, & vitare alterum, videlicet incommodum. Sunt qui legant vitari, quomodo neceſſe eſt, vt ſequi paſſiue legatur quod quia infertum eſt malum legere vitare: Aut ſi in qua re, nos cohortabimur aliqd. i. aliquã rem, cuius rei nos poterimus habere ſcientiã diſciplinabilem, oſtendemus quomodo, aut qua ratione oporteat, quidquid. i. vnamquanq; rem fieri. Aut ſi ſuadebimus quippiam. i. aliquã rem, cuius rei geſtæ nos poterimus habere memoriã. i. vt dicũe ſubuentionem, aut præſentem, aut audicã, in qua re nos poterimus facile perſuadere. i. creditum efficere id, quod velimus. ſ. perſuaſum eſſe, exemplo allato. i. citato, aut deducto. Iuſtitiæ partibus vtemur, &c. Poſtquam oſtendit quæ ſint ſpecies recti nunc oſtendit quomodo vtamur etiã earum partibus dicens. Nos vtimur partibus iuſtitiæ, ſi dicemus oportere miſereri, aut innocentiũ aut ſupplicium, & ſi oſtẽdemus cõuenire. i. cõueniens eſſe, gratiam referri. i. vt gratia referatur merentibus. Et ſi demonſtrabimus oportere male meritos. i. q peccauerint vlciſci. i. punini, aut nos vlciſci. i. punire male meritos. Si nos cenſebimus. i. iudicabimus, fidem. i. fidelitatem, & ſanctã promiſſionem eſſe ſeruãdam, magnopere. i. magno conatu. ſi dicemus oportere leges, & mores ciuitatis ſeruari. i. obſeruari egregie. i. non vulgariter. ſi dicemus conuenire. i. conueniens eſſe ſocietates, atq; amicitias coli. i. confoueri, & venerari ſtudioſe. i. diligenter. ſi demonſtrabimus id ſup. ius quod ius natura comparauit. i. conſtituit, in. i. erga parentes, in. i. erga deos, in. i. erga patriã. ſ. in qua patrati ac geniti, & procreati ſumus colendum ſup. eſſe religioſe. i. cũ timore filiali. (In qua re, quia dicit à natura conſtitutum, obſeruat ordinẽ quem habet naturalis cognitio, primum. n. cognoſcimus, & reueremur, parentes, q nos genuerunt, & aluerunt deinde p̱ eos inducimur in cognitionẽ. & amorem Dei, tum in amorem patriæ, verum poſt perceptã cognitionem, ratio iudicat, vt primæ amoris partes debeantur Deo, proximæ nobiſipſis, tum patriæ, tum parentibus, ita vt ſi parentes contra patriam pugnent, preſertim iniqui eos non iuuemus, natura tamen refragetur ſi oppugnemus, tũ ceteris neceſſariis, qui amici quoq; ſint, tum amicis acquiſitis, cũ ceteris bene meritis, tũ omnibus propter Deum, quo ordine, & pondere Deo placuerit) ſi dicemus, hoſpitia. i. iura hoſpitalitatis, aut hoſpites ipſos (ſicut ſentẽtia, & miniſteria, pro ſeruis, & miniſtris paſſim legimus) clientelas. i. clientes, hoc eſt, nos colentes, & ſe fidei noſtræ credentes. Cognationes. i. nobiſcũ natos.

eo q̃ ſint eiuſdem ſanguinis, affinitates .i. legitimas neceſſitudines, eſſe colendas caſte .i. inuiolabiliter. Animaduerte puer ſolecta aduerbia, magnopere, egregie, ſtudioſe, religioſe, caſte ſuis quibuſq; aptiſſime contributa. Si nos oſtendemus neminem & præcipue iudicē oportere .i. decere, deduci .i. ſeduci, & deuiare, à via recta, nec precio, nec gratia .i. fauore alicuius, nec periculo .i. metu, qui oritur è periculo, nec ſimultate .i. odiq latente. Si dicemus conuenire .i. conueniens eſſe, ius æquabile .i. quod pares pari mercede, & honore proſequitur ſtatui .i. conſtitui, & ſeruari in omnibus .i. iudiciis, aut rebus. Si nos conſebimus .i. exiſtimabimus, quam id aliquem rem eſſe ſuſcipiendam, tractandam, in concione .i. conuocatione populi, aut in conſilio .i. ſeniorum, & prudentem, nos oſtendemus eam ſup. eſſe iuſtā his atque huiuſmodi partibus iuſtitiæ, & oſtendemus eam eſſe iniuſtam contrariis .ſ. partibus. & ſupra .i. hoc modo fiet, ut nos ſimus comparati .i. inſtructi eiſdem, aut iiſdem locis .i. argumētorum ſedibus, ad ſuadendū aliquid .ſ. aliquid eſſe iuſtum, & diſſuadendum .i. ad ſuadendum non eſſe iuſtum, aut ad diſſuadendum ne fiat, quoniam iniuſtum ſit. & hæc de partibus iuſtitiæ. Si nos dicemus quid .i. aliquid eſſe faciendum cauſā fortitudinis retinendę, nos oſtendemus oportere res magnas, & excelſas ſequi, & appetere, vbi ſecundum Vallam videtur dicendū expeti. Nam expetimus honeſta, appetimus placentia. Et item .i. ſimiliter oſtendemus oportere viros fortes contemnere res humiles .i. abiectas, & cōtemptibiles, quaſi humi proſtratas (vnde humile apud doctos in contemptum ſonat. Apud Eccleſiaſticos autem humiliatos pro modeſtia videtur recipi, forte q̃ nulla humiliatio erga Deum quæ à nobis in obſequium fuit nimia ſtat) & propterea quod humiles ſint, indignas ſup. eſſe viris fortibus, nec .i. & non, & iudicare eas non eſſe idoneas .i. dignas dignitate ſua, vbi idoneas cum ablatiuo conſtruit, ſi vera eſt lectio. Item nos oſtendemus à nulla .i. non vlla, non oportere deduci ab vlla re honeſta, ob .i. propter magnitudinem periculi, aut laboris, & oſtendemus oportere, mortem haberi id eſt, reputari antiquiorem .i. chariorem, ſicut amicorum antiquiſſimus quiſque merito cariſſimus ſit, turpitudine id eſt, potius amandam mortem quam turpitudinem ad ſe admittere: vnde Iuuenal.

Summum crede nefas animam præferre pudori:
Et propter vitam, viuendi perdere cauſas.

Et oportere nullo .i. nō vllo, nō cogi vllo .i. quātumuis magno dolore, vt recedatur ab officio .i. debito exercitio, aut facto, & nullius .i. non vllius oportere non metuere inimicitias vllius .ſ. quantumcunq; magni aut chari, pro veritate rei, quia vt Fauonius apud Gell. docet. Amicis inſeruiendum eſt vſque ad deos, vnde illud. Amicus Socrates, Amicus Plato, amicior autē veritas. Modeſtię partibus. Quarto loco docet vti partibus modeſtiæ dicens. Nos vtemur partibus modeſtiæ .i. temperantiæ, ſi nos vituperabimus nimias libidines .i. voluptates, & appetitiones honoris, pecuniæ, & ſimiliū rerum. Et ſi nos definiemus .i. limitabimus, vnamquanq; rem certo termino naturæ. Si nos oſtēdemus id quod ſatis ſit cuique .i. vti, cuique, & diſſuadebimus .i. dehortabimur progredi nimium .i. vltra naturæ limitem & ſtatuemus .i. conſtituemus vnicuiq; rei modum .i. menſuram & moderationem. Huiuſmodi ſunt partes virtutis amplificādæ eſt dilatandæ, ſi ſuadebimus, & attenuandæ .i. imminuēdæ ſi dehortabimur ab his .i. ſi diſſuadebimus, faciendæ videlicet, vt hęc demonſtraui ſupra .i. paulo ante amplificando, attenuēter. Nā nemo erit qui ſentiant recedendum à virtute, verū .i. ſed, quia non poſſumus virtutē vituperare, aut res dicētur non eſſe eiuſmodi .i. tales, vt nos poſſimus experiri ſup. in eis egregiam virtutem, aut virtus oſtendatur conſtare potius in contrariis rebus quam in his rebus, quas .ſ. vituperabimus. Item ſi poterimus, quo .i. aliquo pacto .i. modo nos demonſtrabimus, id quod is qui contradiceret vocarit iuſtitiam eſſe ignauiam, & inertiam ac liberalitatē prauam .i. iniquam largitionem. Item qua .ſ. habitudinem ille qui contradicit appellarit prudentiam. Nos dicemus eſſe ſcientiam ineptam, & garrulam, & odioſam. Et nos dicemus eam .ſ. habitudinem animi quam ille dicet eſſe modeſtiam, eſſe inertiam, & negligentiam diſſolutam. Et appellabimus eam .ſ. qualitatem animi quam ille nominarit fortitudinem, gladiatoriam .ſ. artem ſecundum quā potius ſtudio nocēdi, quam ſui protegendi dimicatur, & ita inconſideratū .i. quod rectum ſit non ſinitur quis conſiderare. Laudabile. Proſequitur tunc alterum genus honeſti, quod laudabile vocat deſcribens ipſum ac dicēs. Laudabile eſt quod conficit .i. conſummatæ facit commemorationem honeſtam, & .i. ſimul pręſentem & .i. ſimul conſequentem. Nos ſeparauimus .ſ. nunc, hoc .ſ. laudabile à recto non ſur adeo quōd .i. quia hæ quatuor partes quæ ſubiiciuntur ſup. vocabulo recti, videlicet prudentia, iuſtitia, fortitudo, & modeſtia, non ſoleant dare hanc commemorationem honeſtatis, quam laudabile conficere dixit, ſed ſupp. quōd quanquam laudabile naſcatur ex recto, tamen in dicendo ea tractandum ſeorſum ab illo .ſ. recto. Enim pro quia. neque conuenit ſup. .i. nos ſequi rectum, ſolum .i. duntaxat cauſa laudis, ſed ſi laus conſequitur .i. ſimul ſequitur, tunc ſup. voluntas recti appetendi .i. expetendi duplicatur. Igitur cum demonſtratum erit id, quod in deliberatione eſt eſſe rectum, nos demonſtrabimus eſſe laudabile .i. dignum, vt laudetur, aut ab hominibus idoneis, vt ſi qua .i. aliqua res placeat ordini digniori, quæ improbetur ab ordine deteriori .i. minus bono, & digno, aut eſſe laudabile, ſeu laudatum ab aliquibus ſociis .ſcilicet Romani imperii, aut omnibus ciuibus .ſup. noſtris, & ſup. nationibus exteris .i. peregrinis, que pro &. poſteris noſtris .i. qui poſt nos futuri erunt. ſup. laudabile fore. Cum diuiſio locorum ſit huiuſmodi in conſultatione tractatio totius cauſæ eſt aperienda breuiter, & ſup. licebit exordiri vel à principio, vel ab inſinuatione, vel iiſdem rationibus, quibus ſup. exordiri licet in cauſa iudiciali de qua ſupra dictum eſt. Si cuius rei &c. Oſtendit in genere deliberatiuo poſſe exordiri iiſdem rationibus, quibus in iudicialibus, nunc de ceteris orationis partibus idem declarat, & primo de narratione dicens, Si narratio, cuius .i. alicuius rei, incidet ſup. in deliberationem, oportebit narrari eadem ratione, qua .ſ. in cauſa iudiciali. quoniam vtilitas ſcilicet quæ honeſtum complectitur, eſt finis in eiuſmodi cauſis, tam iudicialis quam deliberatiua. Ea .ſ. vtilitas diuiditur in rationem tutam atque honeſtam. Si nos poterimus .ſ. præſtare, vtrum .ſ. tam tutum quam honeſtū, nos pollicebimur nos demonſtraturos eſſe in dicendo, vtrunque. Si nos demonſtraturi erimus alterum .ſ. aut tutum tātum, aut honeſtū tantum, cum vtrunq; nos poſſimus, nos dicemus ſimpliciter .i. ſine mentione eius, quod demonſtrare nō poſſimus, id q̃d ſomus dicturi, ſiue ſit tutum, ſiue honeſtum. Tutum vocat petite, quod imperiti dicunt ſecurum, ex exigua manu debellare potentem regem non eſt tutum, ubi ineptius dicas ſecurum. At ſi nos dicemus noſtram rationem eſſe tutā, vtemur diuiſione .i. diuidēdo tutā partem, in vim .i. potentiā, & conſilium pro quo prius dolum dixit, cuius rei nunc rationem affert dicens. Nam id quod nos appellauimus in docendo .i. præcipiendo cū doceremus artem, dolum cauſa rei dilucidandæ .i. aperiendæ, & declarandę, appellabimus honeſtius in dicēdo .i. orando in veris cauſis, conſiliū. Si nos dicemus ſententiam rationis noſtrę eſſe rectā .i. iuſtam, licet non tutam (ſi tamen non ſit tuta, id tacebimus) & ſupp. ſi omnes partes recti incident ſupp. in eam, nos vtemur ratione quadripartita .i. in quatuor partes recti diuiſa, ſi ſupple non omnes incidens, nos exponemus in dicēdo. ſup. tot quot erūt. Nos vtemur in confirmatione, & confutatione .ſ. deliberatiua noſtris locis, quos oſtendimus ante, videlicet contrariis confirmandis, & confutandis .ſ. rebus ad aduerſario, hoc eſt ſi aduerſarius vtamur confirmatione, nos vtemur confutatione dictorum eius, & contra ſi vſus fuerit confutatione noſtrorum, nos vtemur eorundem confirmatione. Videri poteſt hic varius eſſe ordo cum ſenſus apertus ſit, nam ſunt qui dicant, vtemur locis confirmandi contrariis ſupple locis confutandi, ſed quia omnes textus (quos quid viderim) habent confirmandis, & cōfutandis, dicam, vt prius: aut potius ablatiuos in deſignatione ſequelæ poſitos. quibus & ſæpe, & decenter vtitur Cicero. vt in primo officiorum, & ita erit ordo, vtemur locis confirmādis .ſ. noſtris .i. ad noſtra confirmanda contrariis .i. qui loci ſint contrarii confutandis .ſ. dictis aduerſariorum .i. ad dicta eorum cōfutanda. Argumentationis &c. Docet quomodo in liberatione vtendum ſit argumentatione dicens. Ratio tractandæ argumentationis artificioſæ .i. ex arte factæ, patet de ſecundo lib. .i. ex iis quæ dicta ſunt de argumentatione in cauſa iudiciali, quia ſimilis eſt. Sed ſi acciderit, vt in conſultatione, ſcientia ſit alteri, id eſt vni deliberantium, aut cōſultantium à ratione tuta, & alteri .i. aduerſario eius, ab honeſta .ſ. ratione, vt ſup. accidit in deliberatione eorum, qui circunſeſſi à Pœnis .i. Carthaginen. ſiue in oppido Caſilino, ſiue Saguntino (de quibus Franciſcus) deliberant quid agant, an tutum eſſe ſeſe dedere, cum ſit honeſtum pro fide conſeruanda mori. Qui ſuadebit, (ſcilicet apud taliter obſeſſos, vt neceſſe ſit ſeſe dedere, aut fame perire) ſequi rationem tutam, vtetur his locis, dicet ſupple nullam rem eſſe vtiliorem, incolumitate, id eſt ſalute, & ſoſpitate, & ſupple neminem poſſe vti virtutibus, qui non collocarit ſuas rationes in tuto, nec quidem, id eſt non etiam deos, qui

maximo

quilibet gladiator habuerit: ſi nõ erũt, præter formam omnia ipſius culpa, & intemperãtia nõ fuiſſe dicemus. Deinde reuertemur ad extraneas res; & in his, animi q̃ uirtutes, aut quæ vitia fuerint, conſiderabimus; diuitiæ an paupertas fuerit, & q̃ poteſtas, quæ gloriæ, quæ amicitiæ, quæ inimicitiæ: & quid fortiter in inimicitiis gerendis fecerit cuius cauſa ſuſceperit inimicitias; qua fide beneuolentia, officio geſſerit amicitias; in diuitiis qualis, aut in paupertate cuiuſmodi fuerit, quẽadmodum habuerit in poteſtatibus gerendis animũ: ſi interierit, cuiuſmodi mors eius fuerit cuiuſmodi res mortẽ eius ſit cõſecuta. Ad oẽs aũt res, in quibus animus hominis maxime cõſideratur, illæ quatuor animi virtutes erunt accõmodãdæ, vt, ſi laudemus, aliud iuſte, aliud fortiter, aliud modeſte, aliud prudẽter factũ eſſe dicamus: ſi vituperemus è cõtrario. Perſpicuũ eſt iam nimirũ ex hac diſpoſitione, quemadmodũ ſi tractanda tripertita diuiſio laudis, & vituperationis, ſi illud etiam aſſumpſerimus, nõ neceſſe eſſe nos omnes has partes in laudem aut vituperationem transferrẽ: ꝓpterea ꝙ ſæpe ne incidunt quidem; ſæpe ita tenuiter incidunt, vt non ſint neceſſariæ dictu. Quapropter eas partes, quæ firmiſsimæ videbunt̃, legere oportebit. Concluſionibus breuibus vtemur, enumeratione ad exitum cauſæ: in ipſa cauſa crebras, & breues amplificationes interponemus per locos cõmunes. Nec hoc genus cauſæ, eo quòd raro accidit in vita, negligentius conſiderandum eſt. neque enim id, quod poteſt accidere vt faciendum ſit aliquando, non oportet velle quam accommodatiſsime poſſe facere. Et ſi ſeparatim hæc cauſa minus ſæpe tractatur, at in iudicialibus, & in deliberatiuis cauſis ſæpe magnæ partes verſantur laudis, aut vituperationis, quare in hoc quoque genere cauſæ non nihil induſtriæ conſumendum putauimus. Nunc, abſoluta nobis difficillima parte rhetoricæ, hoc eſt inuentione perpolita, atque ad omne cauſæ genus accommodata; tempus eſt ad ceteras partes proficiſci. Deinceps igitur de diſpoſitione dicemus.

CAP. QVONIAM hæc cauſa diuiditur in laudem, & vituperationem, quibus ex rebus laudem conſtituerimus, ex contrariis rebus) In laudi contrariis. Dignitas valetudo, & quæ contraria ſunt, ſi vituperare voluerimus. [Erit igitur hæc confirmatio, & confutatione nobis) .i. ex his locis cõfirmationis, & confutionis licebit nobis ſumere argumenta, ſicut paulo poſt oſtendetur. [Ab noſtra, ſi laudabimus) Si nos ipſos mediocriter, & quantum locus ipſe expoſcet, laudabimus. [Aut officio facere) Oſtendemus, ſi nos officioſos eſſe demonſtrabimus. [Quod cauſa neceſſitudinis intercedat;) Quod ad laudandum venerimus, ob neceſſitudinem, & affinitatẽ, quę videlicet nobis intercedat. [Aut ſtudio) Aut quod talis ſit eius quẽ probare velimus virtus, vt ab omnibus eã probari maxime conueniat. [Qualis noſter animus ſit) Quia dum probãdos maxime laudare videri volumus, noſtram perſonam reddimus gratiorem, & eo magis, ſi animum aduerſum omnes huiuſmodi eſſe oſtẽdamus. [Quòd ita tractati ſumus:) Vt de eis bene loqui nobis conueniat, & ad nos maxime de eis dicere attineat. [Vnica malitiam) Quę in uno ſolo quem vituperemus ſit. [Aut quòd placeat oſtendi) Quod ei delinquere placeat, & poſtquam deliquit, vt ſciatur quod nobis id ſicut, & ceteris, vehemẽter diſpliceat. [Ea, quæ videbimus) Contraria, ſubaudiendum his, quæ iam retulimus. [Paucis rebus commutatis) Dici poſſe dicemus ſed non dicemus verbis paucis poſſe dici, dicemus aũt poſſe dici ea quæ videbimus contraria. [Paucis verbis commutatis) Hoc eſt cũ pauca ex ſuperioribus laudibus verba commutauerimus. Ordinem eum in vituperatione teneamus, quem in laudatione tenendum eſſe diximus. [Vt paulo ante ſupra exẽpli cauſa) Quo res fieret clarior, exempla ſubiecimus, ꝙ pacto reprehendere oporteret. Vt enim nobis vituperandum eſſet, cũ à noſtra perſona locos oſtendemus, exemplo demonſtratũ eſt [Quoniam nõ apud ignotos laudemus, nos monẽdi cã pauca eſſe dicturos:) Cuiuſmodi in Cluentiana ferè illud eſt. qui P. Octauio ingenio prudentior? iure peritior? fide, religione, officio diligentior aut ſanctior cõmemorari poteſt? quis cõſilio conſtantior? quis iudiciorum, aut eius dignitatis quã in iudiciis publicis præſtare oportet colentior? Longũ eſt de ſingulorum virtute ita dicere. quæ quia cognita ſunt ab omnibus verborum ornamenta non quærit. niſi quod hic Cic. de exordio loquitur, illic in cõfirmatione illa refert. Vnde etiam breuiter P. Octauii decurrit laudes, quod in exordio nõ refert. [In eodẽ virtutis ſtudio ſint) Eodem ſtudio detineant̃ virtutis, illi, apud quos laudemus, ſiue literarum illud ſtudiũ ſit ſiue quodcũq; illud. [Iis quibus velimus) Apud quęcunque huius facta velimus memorare. [Quoniam norint) Quia eius ſcelera cognouerint. Et quæ ſimiles ſententias habebunt, qbus ſentẽtiis cõtraria ſumuntur à vituperatione [Principio tractato. tũ ab te, tum ab aliqua harũ, quas ante cõmemorauimus, rationũ, narratio non erit vlla, quæ neceſſario) Eas rationes, & in orationibus aliorũ, & per ſe potuerit qlibet inuenire. [Ab externis rebus genus in laude, qbus maioribus natus ſit) Scire illud hic oportet, nõ omnia quæ extra nos poſita ſint, quęq; ne accidere hominibus ſoleant, neceſſario laudari, qđ habuerit ea, ſed qđ his honeſte aliquis vſus ſit, & quod hæc certiſſimum morũ faciant experimentũ. Aut enim meliores propter hæc, aut peiores ſumus, vt Saluſtius in M. Tullium: Leges, inquit, iudiciaq; R. Pop. defendit, atq; ita moderatur quaſi vnus ſit relictus è familia viri clariſſimi Scipionis Africani, ac non ſepertitius accitusque, & paulo ante inſitus huic vrbi ciuis. Pro ſe ipſe reſpondet Cicero: Ego meis maioribus virtute mea p̃luxi, vt ſi prius noti nõ fuerint, à me recipiant initium memoriæ ſuæ. Tu tua vita, quam turpiter egiſti, magnas effudiſti tenebras, vt ẽt ſi fuerint egregii, ciues certe venint in obliuionem. Quare noli mihi antiquos viros obiectare. ſatius eſt enim me meis rębus florere: quã maiorum opinione niti, & ita viuere vt ſim poſteris meis nobilitatis initium, & virtutis exemplum. Illud etiam in hoc eſt conſiderandum, num ea q̃ a nobis effertur laus, alicui accidat ꝑſonę generaliter aut certo alicui. generaliter, vt ſi laus. hominis laus, religionis, iuſtitiæ, prudẽtiæ, ingenii, & ſimiliũ, certo alicui, vt puta Socratis, Ariſtotelis, Platonis eſt. Loci laudis, & vituperationis rerum externarum ſunt gens, vt Latinus, Græcus, Barbarus: ciuitas vt Romana, Athenienſis & quævis clara domus, vt Aemiliana, Cæſariana. dicemus etiã, ſi qd euenit vel ex ſomniis, vel ſignis, vel huiuſmodi pręnunciationibus. Victus laudabitur: vt in Achille quod ferarum paſtus ſit crudis viſceribus. Item laudare poſſumus à iuſto, vtili, poſſibili, decenti. A iuſto, vt iuſtum eſt ducere vxorẽ, & quod à parẽtibus accepimus reddere vtile. multa .n. commoda ex nuptiis accidere oſtendemus. Poſſibile, quod ante nos omnes fęcerunt & nunc faciunt, nos quoque poſſe facere. Decens, quod nõ more ferarum in latebris, & ſine lege nobis degerere liceat. Ab eiſdem locis hæc acute refellere poterimus. Per comparationem etiam quæcunque dicemus, augere poterimus. vt ſi vrbẽ vrbi, genus generi, victum victui, & ſimilia compares. Comparantur item animi bona inter ſe, vt virtutes, cũ virtutibus, profeſſiones cũ profeſſionibus. Corporis quoque bona, vt valetudo cum opibus. Corporis bona cũ animi bonis, vt robur cum ingenio, vel rerum ſcientia, vt ſi Achillem cũ Homero cõpares, animi bona cum externis, vt ſi iuſtitiam vel ſcientiã aliquã cum opibus, cum nobilitate. Eſt etiã vbi amplitudo plus dedecoris attulerit, vt Galbæ Romanum imperiũ, quòd priuatus maior viſus eſt, & capax imperii. Nam quod prius ſapientia eſſe, & ob natalium claritatem metusq; tẽporum in eo putabatur, ſegnities comperta eſt. Idem de ceteri bonis, ne ſingula enumerare laborem, intelligendum eſt. [Si bono genere, parem aut excelſiorem fuiſſe) Subaudiendũ, qua eius maiores extiterint. [Ipſum in ſuis, non in maiorum virtutibus habuiſſe præſidium) Sicut Ciceronis ipſius exemplum ſupra retulimus. [Si malo) Subaudiendum genere. [Non, quemadmodum ceteris) Nam multis, ſicut Paridi, forma detrimento fuiſſe ſcribitur. [Vires) Corporis robur. [Honeſtis) Quando non omnino honeſtis quidem, ſed cogentibus alienis præceptis, com

parata

parata eſſe dici poſſunt. [Si valetudo) Bona intelligatur, nã medium verbum eſt. [Ex perpetua diligentia, & tẽperantia cupiditatũ) Quod, quia cupiditates ſuas diligentie, & tẽperãtia compeſcuerit, bonã conſeruauerit valetudinem. [Quę caſu, & natura) Quod non ſua diligentia, & tẽperantia validus ſit, ſed quod in caſus tulerit, ita natura eũ produxit, quemadmodum etiam gladiatores, & multos alios eſſe videmus. [Si non erunt preter formã omnia) Sit formoſus, ſed dicatur imbecillis, idq. ipſius culpa, & intemperantia, tum non culpandã eſſe naturam, & ſimilia. Eſt.n. vbi forma vituperet, ſi videlicet quoquo modo intemperantiæ iuncta ſit, & imbecillitati. vt apud Homerõ in Paride. δῦσπαρι εἶδος ἄριστε γυναιμανὲς ἠπεροπευτά. Eſt ẽt vbi forma iuncta ſimpliciter imbecillitas etiã naturali culpetur. vt de Nireo rurſum apud Homerũ. Νιρεὺς, ὃς κάλλιστος ἀνὴρ ὑπὸ Ἴλιον ἦλθε τῶν ἄλλων Δαναῶν, μετ' ἀμύμονα Πηλείωνα ἀλλ' ἀλαπαδνὸς ἔην. Et qoid fortiter in inimicitiis gerundis) Suſtinendis. Nã, vt Varro inquit, cũ imperator res genere dicitur in eo, neque agit, neq; facit, ſed gerit. i. ſuſtinet. tranſlatũ ab his, qui onera gerunt, cũ ſuſtinet. [Cuius cauſa ſuſcepent inimicitias) Vt tamen probari, vel id improbari ſciamus. [In diuitiis qualis) An munificus, liberalis, aut ſecus, aut in paupertate cuiuſmodi fuerit) Num continenter vixerit, nec aliena rapere affectauerit. [Cuiuſmodi mors eius fuerit) Num eius mortẽ res aliqua ſecuta ſit, vnde poſſet laudari aut vituperari. ſi quæ forte, vt in Cæſaris morte, portenta apparuerunt. [Vt, ſi laudemus, aliud iuſte) Vt ſi tribuit vnicuique quod ſuum eſt. Et quoniam iuſtitiam ſequuntur, innocentia, amicitia, concordia pietas, religio, obſeruantia, humanitas, & ſimilia, eos partes tractari conueniet. [Aliud fortiter) Vt ſi animum ſupra omnia geſſit pericula, nihilque niſi turpe timuerit. in ſecundis rebus cupiditatibus reſiſtere potuerit, & aduerſa conſtanter tolerauerit, & quę fortitudinem ſequantur decurramus. vt magnanimitatem, fiduciam, ſecuritatem, magnificẽtiam, conſtantiam, tollerantiã, ſanctum, & inuiolabile recti propoſitum. [Aliud modeſte) Vt ſi nihil occuluiſſe, qui pœnitendum eſſet, oſtẽdemus, & in nullo moderationis legem exceſſiſſe, & ſub rationis iugo cupiditates domuiſſe, & quæ modeſtiam comitantur percurramus, abſtinentiam, temperantiam, continentiam, verecundiam, caſtitatem, pudicitiam, honeſtatem, moderationem, parſimoniam ſobrietatem. [Aliud prudenter) Vt prouidiſſe prius omnia, & intellexiſſe eum quam quid quam ageret dicamus, & quę prudentiam ſequuntur, omnia perſpexiſſe. Velut ſi circumſpectus fuit, ſi prouidit, ſi docilis, ſi cautus, ſi conſilio plenus ad agendum venit. [Si vituperemus, è contrario) Omnia ſuperioribus contraria afferemus vitia, vt dolori cupiditatiq. cognatas conſentaneaſq. paſſiones, emulationem, inuidiam, maleuolentiã, obtrectationem, & ſimilia in eum proferemus. voluptati aũt, in alienis malis ei ſemper gaudium fuiſſe, iactantiam de ſe, & gloriæ vanitatem, fugam ſæpe ob ſcelera meditatum, formidine metuque concuſſum, & nihilominus ſæuitiam, feritatemq. & his proxima, in eum quem vituperare volemus cõgeremus. Vbi cuſtodiendum, ne fortiori coniungatur infirmius, vt ſacrilego, furi, homicidiæ, corruptor. namq; ſenſus hominis à paruo in maius debet inſurgere. Sed hæc ad elocutionis præcepta attinent. [Non neceſſe eſſe nos omnes has partes in laudem aut vituperationem transferre) Monet Herennium, quid ſit in has præceptione tenendum. dicit enim, non oportere eum exiſtimare, quæ de laude, & vituperatione dixit, omnia vnam in orationem transferenda ſimul eſſe, ſed ea dũtaxat, quæ viderit cõgruere. [Quæ firmiſſimis videbuntur) Ad laudandum vituperandum ve. [Legere) Colligere oportebit. [In ipſa cauſa) Propter quam ad vituperandum venimus. [Crebras & breues amplificationes interponemus per locos communes) Velut ſi in ſacrilegum communi ex loco dicas, deorum enim placatorũ prudentia cuſtoditur reſpub. violatorum vero ira corrumpitur, & ſic progrediemur: Quæ cum ita ſint, quantũ iſte ſcelus admiſit? vt nimirum rem exponamus, non quaſi docentes, ſed quaſi exaggerantes. quod vniuerſæ nocuerit ciuitati, & cõmunibus, & priuatis rebus. & timendum, ne tale ſcelus conſequatur ſterilitas frugum, ne hoſtium ſuperemur armis, & ſimilia. Velut in Saluſtium ipſe Cicero, deſine bonos petulantiſſima cõſectari lingua, deſigne morbo procacitatis iſto vti, deſine vnũ quenq; moribus tuis exiſtimare. His moribus amicum tibi efficere non poteſt, videris enim uelle inimicum habere. [Per locos cõmunes) Vnde ſimiliter nobis dicere talium re conuenit. De his ſupra abunde dictũ. [Raro accidit in vita) Quod nunc raro accideret, aut laudare, aut vituperare quenquã non ſæpiſſime. [Vt faciendum ſit aliquando) Si quidem aliquando, non ſępe, in genere demonſtratiuo ſic conſumuntur orationes, q̃ licet raro fiat, non oportet tamen id negligere. [hæc cauſa minus ſæpe tractatus) Non admonium frequenter agitetur. [At in iudicialibus, & deliberatiuis cauſis ſæpe magnæ partes verſantur laudis, aut vituperationis. quare in hoc quoque genere cauſę, Probat, demonſtratiuum tum propter ſe, tum propter iudicialem, & deliberatiuam cauſam eſſe neceſſarium, quod in eis generibus ſępe laudanda multa nobis occurrant.

† DE genere demonſtratiuo) Vide Fabium lib. 3. cap. 9. Rodolphum lib. 3. cap. 13. Trapezontium lib. 4. [Laus igitur poteſt eſſe rerum externarum; & corporis, & animi) Mirum eſt, cur hunc in ordinem in recenſendis bonis ſeruet, cum inter triplicia bona vel maxima excedãt quę ſunt animi, quę, & vera eſſe, & ſola ab Ariſtotele recte exiſtimata ſunt. Niſi ob id dicamus hæc duo, & fortunę, & naturæ bona pręcedere, quod ipſa virtus in earũ rerũ vſu, & moderatione maxime cernitur. † Dignitas, τὸ ἀξίωμα τινὲς Græci vocant. i. venerandum oris maieſtatem, qualis in Pompeio fuit, & quã Cicero etiam dignitatem vocare ſolet. † Ab noſtra. ſi laudabimus, dicemus) Vt eſt Nazianzeni in Baſilium, debere ſe laudare tum propter amicitiæ rationes, tum propter memoriam pulcherrimarum virtutum, tum ut habeat eccleſia exemplum optimi, & ſanctiſſimi epiſcopi. Ceterum narratio, ſicut nunquam ferè incidit, cum laudamus cuius facta nota ſint, ac ſola amplificatione indigent, ſic ſemper inuenitur, eum quod fecerit ignotũ ſit, quę non vno in loco tota, vt in aliis generibus cogitur, ſed paſſim, vt quidquam amplificandum eſt, breuiter narratur. hęc Trapezontius lib. 4. [Peterius vt cognoſcant) Alias, ignoſcant.

† Diuiſione hac vtemur) Ea vtemur commode, ſi naturã eius rei, quã laudamus, diligenter quibus conſtat, conſiderabimus. Non.n. oportet, vt plurimi putant, quoniam omnis demonſtratio aut ex rebus, quas externas appellant, aut ex iis quę corpori aut animi attribuuntur, in has partes ſemper orationem diſtribuere. Nam & faſtidium auditoribus pareret ſi ſæpius fieret. & ignorantiæ vitium non euitaret, ſi quis re naturam relinqueret, & his communibus ſemper eſſe occupatus. Quare optimum factum erit, cum omnia, quibus facile abſolui poſſit cauſa, conſiderauimus ea reducamus in pauciſſ. quædam genera. Vt ſi poeta aut orator laudandus eſt danda eſt opera vt intelligamus, & quibus rebus poeta eximius, aut eloquentiſſ. orator ad tantam facultatem profectus ſit, quæ omnia ad quã pauciora maxime poſſumus, reducemus. Deinde vnunquodq; que eorum, ſi plura diuiditur, ſuis locis diſtribuemus. Sic pro Pomp. fecit Cicero, in qua ſummas imperatoris laudes perſecutus eſt. Vide Trapezontium. † Quomodo ab animo tractatá ſint) Faciunt quæ ſcribit Fabius. Omnia, inquit, quæ extra nos bona ſunt, quæque hominibus forte obtigerunt, nõ ideo laudantur, ꝙ habuerit quis ea, ſed quòd his honeſte ſit vſus. Nam diuitiæ, & potentia, & gratia cum plurimum virium dent in vtranque partem. certiſſimum faciunt morum experimentũ. Aut.n. meliores propter hæc, aut peiores ſumus, animi ſemper vera laus eſt. Sed non per hoc opus via ducitur. Nanque alias ætatis gradus geſtarumque rerum ordinem ſequi ſpecioſius fuit, vt primis animi laudetur indoles, cum diſciplinæ, poſt hoc operum. i. factorum dictorumq. contextus. Alias in ſpecies virtutum diuidere laudem fortitudinis, iuſtitiæ, continentiæ, ceterarumque, ac ſingulis aſſignare, quæ ſecundum quanque earum geſta erunt. Hæc ille. [Ab externis rebus) Miror autem cur non addat, & nomen, vt Cato ſapiens, & nationem. vt Græcus, & patriam, vt Athenienſis, affectionẽ. vt equorum, canum, armorum ſtudium, vt medicus, orator conditionem, vt ſeruus, addictus, conditionem aliam quæ ad liberos ſpectat, vt nupta, adoptiuos. abdicatus, & ceteras circunſtantias, quæ ſubinde oratori aptiſſima, vel ad laudem, vel ad vituperationem argumenta ſubminiſtrant. † Concluſionibus breuibus vtemur, enumeratione) .i. vt breuiter quæ in tota oratione dicta ſunt, colligantur. [Nunc, abſoluta nobis) Tranſitio an alia præcepta.

QVoniam hæc cauſa, &c.) Primo loco dicit quod genus demonſtratiuum diuiditur in laudem, & vituperationem, quę quia contrarię ſunt, oppoſitorum autem eadem eſt diſciplina, ideo cõtrariis vtemur in laudatione, & in vituperatione. Deinde oſtendit in quibus laus conſiſtat. Ordo autem eſt. Quoniam hæc cauſa. ſ. demonſtratiua ad quam paulo ante dixit tranſeundum eſſe diuiditur in laudem, & vituperationẽ, tanquã in obiecta, aut in fines præſtitutos, ex quibus rebus cõſtituerimus laudẽ ex contrariis rebus vituperatio erit comparanda. i. obtinenda, & acquirẽda. Igitur quia ſatis fuerit alterũ docuiſſe.

docuiſſe. Laus, poterit eſſe rerum externarum.i.bonorum extraneos poſitorũ, vt ſunt bona fortunæ, & corporis, & animi. Theologi tria bona enumerant, ſumma quibus non cõtingit, abuti. vt charitate, & ceteris virtutibus animi dummodo virtutes maneãt media vt corporis. & infima. vt externa, quibus, & bene, & male vti contingit. Ea ſup. bona. aut mala rerũ externarum, ſunt quæ poſſunt accidere.i.contingere alicui ſecũda aut aduerſa, caſu aut fortuna.i.à caſu, & fortuna vt genus.ſ.clarũ, educatio.ſ.accurata, aut īter bonos, diuitiæ.ſ.magnæ poteſtas magna. Gloria.ſ.parta, ciuitates ſ.bonæ in quibus nati ſumus, aut quibus donati ſumus, quia beati putanẽ qui bonas habitat vrbes, præſertim ſi ſint in eis ciues amicitię, & quę ſunt hmõi, & ea quę ſunt his contraria, vt ignobilitas generis, ſordida educatio. paupertas, ſeruitus, infamia, naſci in locis deſertis, inimicitiæ, & ſimilia quæ ad vituperatione faciunt, quæ omnia pertinent ad bona, & mala externa, qa ſine noſtro merito contingere nobis poſſunt. & ſine culpa nõ cõtingere aut auferri, proſequitur etiam corporis bona dicens. Ea commoda, aut incõmoda ſunt corporis.i. pertinent ad corpus, q̃ natura attribuit corpori, vt ſunt velocitas.i.agilitas, & celeritas i curſus, vires.i. robur membrorũ dignitas.i.ſpecioſitas, & honeſta pulchritudo mẽbrorum per quã quis redditur dignus prælatura, iuxta quod dictum eſt ꝙ ſpecies Priami digna fuit imperio, valetudo.i.ſoſpitas, ac firmitas, & ſup. ſimilia quę pertinent ad laudẽ & quæ ſunt cõtraria, vt corpor, debilitas, indignitas, aut deformitas. Mala valetudo., &c. Quæ pertinet ad vituperationem. Animi ſup. bona, & mala ſunt ea quę cõſtant cõſilio. & cogitatione noſtra, vt prudentia, iuſtitia, fortitudo, modeſtia, q̃ ſunt laudis, & q̃ ſunt contraria, vt imprudentia iniuſtitia, timiditas, aut meticuloſitas, quæ ſpectãt ad vituperationẽ. Igitur hæc.i. huiuſmodi confirmatio, aut confutatio erit nobis ſ.in generẽ demonſtratiuo. (In huiuſmodi cauſa, &c.) Docet primo quomodo in demõſtratiuo ſumetur principiũ, proſecuturus, & reliquas partes. Ordo autẽ eſt principium in huiuſmodi cauſa.ſ. demõſtratiua. aut à perſona noſtra, aut a perſona eius de quo loquemur, aut à perſona eorum qui audient, aut ab re. Ab noſtra ſupp. perſona ſumemus principium ſi laudabimus ſup. aliquem, dicemus ꝙ verbum ponetur, ibi ab eius perſona, &c. vereri nos dicemus, &c.) Nos facere ſup. id, hoc eſt laudare eum aut officio, ꝙ.i. quia cauſa neceſſitudinis.i. obligatio neceſſarias intercedat.i. media ſit inter ipſum, & nos. aut.i. facere ſtudio.i. voluntate ſtudioſa, quod.i. quia is quẽ laudamus ſit eiuſmodi virtutis, vt omnes debeant velle commemorare, id quod rectum ſit.i. laudabiliter factum, quia omnes incendimur ad virtutem gloria, laudataque virtus creſcit, & immenſum gloria calcar habent, aut velle oſtendere ex laude aliorum, qualia ſit animus ipſius.i. noſter, ſic enim Frãciſcus intelligit, vt ſicut ipſe in recto tres continet perſonas: nam recte dicimus, ipſe facio, ipſe facis, ipſe facit, ita, & in obliquis, vt, & ipſum ludere quæ vellem calamo permiſit agreſti.i, & me, nec id tantum in primitiuo, ſed etiam in deriuatiuo: vt negocium ipſius intelligitur, aut meum, aut tuum, aut alterius, ideo autem ex laude aliorum oſtendimus animum noſtrum, quia qualis quiſque eſt, & qualia amat, talia laudat, animi etiam candidi eſt alienã virtutem commendare, videtur tamen in hoc ſenſu à Cicero. ſcribendum fuiſſe, qualis noſter ipſorum animus, vnde malũt quidam ſit dicere, aut nos velle oſtendere ex laude aliorum, hoc eſt ex noſtra qualis ſit animus ipſius quem laudabimus, quia ſi oſtenderimus animi noſtri ſeueritatem, & iudicii integritatem, facile conſtabit nos nolle laudare eum qui indignus ſit, & ita ex animo noſtro illius quẽ laudabimus animus qualis ſit oſtendimus, de hoc tamen iam dicam iterum. Si vituperabimus ſup. aliquã à noſtra perſona nos dicemus nos id facere merito, ꝙ.i. quia, ita ſumus tractati ab illo.i. affecti iniuriis, aut contumeliis, vt merito cum maledicta re geramus, aut dicemus nos id facere ſtudio. ꝙ.i. qa putemus vtile eſſe, vnicã.i. ſingularem, atque incomparabilem malitiam, atque nequitiã eius, quem vituperabimus, cognoſci ab omnibus ne videlicet ab eo contaminẽtur, aut circumueniantẽ, aut ꝙ placeat oſtendi ex vituperatione aliorum quid placeat nobis. Hoc dictum approbat priorem conſtructionem, & ſententiam dicti ſuperioris, nam ſicut ex aliorum vituperatione quid nobis diſpliceat oſtendimus, ita ex aliorum laude qualis animus noſter ſit aperiemus. (Ab eius, &c.) Et ſup. ſumemus principium à perſona eius de quo loquemur ſupp. ſic, ſi laudabimus ſupp. eum nos dicemus nos vereri.i. timere, vt nõ poſſimus, conſequi verbis.i. exprimere facta illius, quia dicemus, oportere.i. decens, & conueniens eſſe prædicare.i. commendare, & extollere omnes virtutes nominis illius, & ſup. ipſa facta.i. q̃ ipſe fecerit anteire.i. ſuperare eloquentiam omnium laudatorum.ſ. ab eloquentia, aut arte dicẽdi. Si vituperabimus, nos dicemus ea quæ videbimus poſſe dici cõtraria.ſ. laudationi paucis verbis cõmutatis, vt demonſtratum eſt paulo ſupra.i. paulo ante cauſa exẽpli, vt dicemus, nos vereri, vt non poſſumus conſequi verbis vitia illius &c. Vbi ſcies huiuſmodi verba, caueo, metuo, vereor, formido, & ſimilia, quia important negationem recte poni ſine negatione ſequenti, vt caue dicas. vel vt dicas, vereor, vt mihi verba deſit, &c. quia tamen duæ negationes ſæpe non plus efficiunt quam vna, etiam recte poni cum negatione, vt caue ne dicas vereor, ne verba mihi deſint, &c. (Ab auditorum, &c.) A perſona auditorum ſumentes exordium, ſi laudabimus dicemus (quoniam nihil nouis laudemus, & nihil laudemus apud ignotos) nos eſſe dicturos pauca cauſa monendi, quia nõ omnium quæ ſcimus continuo memores ſumus, aut ſi erũt ignoti.i. ignorantes, & rerum inſcii: nam vt docet Valla lib. I. ignotus ſæpe actiue accipitur. Quintilianus. Ne quis tamen erret ignotus non eſt filii mei nouerca, ſed mater, ignotus dixit pro ignorans, & pro hoſpite, & peregrino non pro ignorato, hæc ille. Cuius ratio videtur ꝙ qui ignotus eſt.i. cognitus, & alios ignorare ſoleat, nam qui nouus aduenit in cœtum aliquem citius à ſingulis cognoſcitur quam ſingulos cognoſcat. Veruntamen Franciſcus legit, ſin fuerit ignota, vt ſit ſin.i. ſed ſi virtus, aut perſona cũ laudabimus. fuerit ignota, ſed ſic diceret ignotus, quia addit virum dicens. Nos petemus vt velint cognoſcere talem virum, & ſup. dicemus (quoniam ipſi apud quos laudemus.ſ. talem virum, ſint in eodem ſtudio.i. diligenti exercitio virtutis, atque.i. ſicut aut in quo ille qui fuerit laudatus) ſperare nos probaturos.i. perſuaſuros facile facta huius.ſ. amici noſtri quibus velimus, q.d. viris probatis, & eiuſdem virtutis ſtudioſis, vtpote à quibus laudari glorioſum ſit. Vituperatio ſupp. erat contraria.i. contrario modo, quia ſi notus dicemus nos pauca dicturos monẽdis gratia, ſin ignotus, dicemus ab eorum virtute apud quos dicemus maxime abhorrere, abhortari, vt eum vitent. Vnde quoniam norint, ſupp. & vitia, eius, dicemus nos eſſe dicturos pauca de nequitia.i. vtilitate, aut libidine eius. ꝙ ſi ignorent ſup. eũ (nunc dicit ſi ignorent, pro quo prius ſi erunt ignoti) petemus, vt agnoſcãt, vt poſſint vitare malitiam.ſ. eius, quoniam illi qui audiunt, atq; illi qui vituperantur ſunt diſſimiles.ſ. in moribus. Et dicemus nos ſperare, illos ſupp. qui audiunt, aut nos. ſed potius illos improbaturos Vehementer vitam illius.ſ. poſtquã nouerint. Ideo dico potius illos, quia de nobis certo ſcimus, quod de illis ſperamus, A rebus ipſis ſup. ſumentes principium, dicemus eſſe incertum quid laudemus potiſſimum.i. maxime omniũ, & dicemus nos vereri ne cum dixerimus multa. (Ecce vereri ſequente negatione, pro quia prius, vt ſubiungit) prætereamus plura, & ſupp. dicemus ea quæ habebunt ſimiles ſententias, quibus ſententiis ſ. ad laudem demonſtrandam facientibus, contraria.i. contrariæ ſententiæ ſumuntur a vituperatione.i. in vituperando. aut à vituperando. (Principio.) Poſtquam docuit quali principio vtẽdum ſit in demonſtratiuo, docet quali narratione, & deinde de ceteris qualitatibus vtendum ſit. Ordo eſt, vlla narratio quæ conſequatur neceſſario.i. quam neceſſe ſit ſubſequi non erit principio.i. non ponetur poſt principium ab aliqua tractatione.i. quod principium ſumptum ſit ab aliqua tractatione harum rationũ.ſ. laudandi, & vituperandi, quas commemorauimus ante.ſ. paulo, ſed ſi qua.i. aliqua talis narratio; inciderit.i. incidenter interuenerit, cum aliquod factũ eius de quo loquemur ſit narrandũ nobis cum laude, aut vituperatione. tũc ſupple præceptio narrandi repetetur, de primo libro vbi de ea ſatis abunde præceptum eſt. Deinde proſequitur de diuiſione dicẽs. Nos vtemur diuiſione hac.i. huiuſmodi. nos exponemus.i. proponemus enunciabimus, quas res laudaturi ſumus, aut vituperaturi, deinde dicemus, ordine.i. per ordinem, & quæq; res erit geſta. vel pro, vel quo tempore erit geſta. vt intelligatur, quidquid is quẽ laudabimus, egerit tote, non credẽdo ſe ſuos, & ſua periculis. & caute.i. prudenter. Sed oportebit.ſ. ad plenã laudem, aut vituperationem, exponere virtutes, aut vitia animi, deinde oportebit demonſtrare quomodo commoda, aut incommoda corporis, aut rerum externarũ ſint tracta ab animo.ſ. laudando, & vituperando. hoc eſt quo animo ea tulerit. Nos debemus adhibere hunc ordinem in vita demonſtrãda.i. laudanda. aut vituperando. Nam ſupple genus demonſtrabitur in laude ab externis rebus, vtpote quibus maioribus ſit natus. Nam ſi ſit bono genere natus. dicemus ſupple eum fuiſſe parem, id eſt æquiparandum virtutem maioribus ſuis, & ita non

degeneraſſe, aot fuiſſe execlſiorem.i.eos ſuperaſſe. Si ſup. natus ſit humili.i.abiecto genere dicemus ipſum habuiſſe pręſidiū.i. honeſtum iuuamen, & fiduciā in ſuis viribus, non in virtutibus maiorum ſuorum. In vituperatione, ſi bono genere ſup. ſit natus, dicemus ipſum fuiſſe generi ſuo dedecori.i.ad dedecus, vt Cicero. in Saluſtiū dixit, ſi ſit malo.i.humili, & abiecto, aut pernicioſos genere, nos dicemus tñ. nihilominus, & ipſum fuiſſe his ipſis detrimento.i.ad detrimentū gloriæ, aut bonorū, & ita illis nequiorē eſſe. Educatio ſup. demōſtrabit in laude.i.demōſtratione laudis dicendo, videlicet ꝙ fuerit educatus tota pueritia bene, & honeſte in bonis diſciplinis. In vituperatione contra.i.econtrario demōſtrabitur à vobis dicenobus, ipſum ſe retraxiſſe, inde.i.ab honeſta educatione, alii addunt aperte.i.manifeſte. Alii legunt à parte corporis, ſed verior lectio eſt. A corporis cōmodis vt ſic. laudabitur ē à commodis.i.bonis corporis. à natura.ſ.datis io laude, ſi dignitas.i.decora, & honeſta pulchritudo membrorum virilium ſit ſup. ei, atq; forma.i.ſpecies quaſi muliebris ſit ei nos dicemus eam fuiſſe illi laudi.i.ad laudem, & non detrimento atq; decori, quemadmodum ſub. ſępe fuit cetens. Si vires atq; velocitas egregia, ſupp. ſint illi quem laudabimus, oos dicemus hæc cōparata.i.parta, & acquiſita illis boneſt.s exercitaoooibus atq; induſtrus.i. vt dicūt naturali ingenioſitate. Si valetudo perpetua.i.incolumitas, & infirma ſanitas, ſup. ſit ei, nos ſup. dicemus eā comparatā, diligentia, & temperantia cupiditatum: quod vulgarius dicas ſeruanda dietam, & ex bono regimine. Io vituperatione. Proſeqnitur candem rem dicens. Nos dicemus in vituperatione, ſi hæc.i.iam dicta cōmoda corporis, vt dignitas, forma, velocitas, vires, valetudo perpetua erunt ſup. vituperādo, ipſum male vſum.i.abuſum his, vtpote quę habuerit nō à virtute, vt temperantia ſua, ſed citra meritum ſuum, caſu, & natura, tanquā ſupp. eſſe quilibet gladiator, qui boois corporis abuti ſolet. Sin.i.ſed ſi, omnia erunt ſup. ipſi quem vituperamus præter formā.i.ſine forma.i.ſi in omnibus docere carebit, nos dicemus ad qđ forma caruerit foiſſe culpa, & intēperātia ipſius. Deinde hoc eſt poſt corporis bona, aut mala: nos reoertemus ad res exteraneas.i.extra ipſum poſitas vt ſunt bona fortunę. Et cōſiderabimus quę virtutes ſi laudabimus, aut quæ vitia animi ſi vituperabimus, fuerint in his.i. in adminiſtratione harum rerū externarū quæ aut bonæ, aut malę fuot ſecundū rationem vtentium eis, vnde ex bonorum fortnitorum vſu ꝓſpicitur virtus, & vitiū animi. & cōſiderabimus an diuitiæ ſupp. fuerint illi, an paupertas fuerat illi, & quæ poteſtates ſup. fuerint illi quæ gloria, ſup. fuerit illi, & quæ amicitia fuerit illi, & qoid fecerit fortiter in getēdis inimicitus, & conſiderabimus, cuios cauſa ſuſceperit inimicitias, & qua fide.i.fidelitate, beneuolētia, & officio geſſerit amicitias, & cōſiderabimus qualis fuerit in diuitiis, aut in paupertate, quemadmodum haboerit animum io poteſtatibus gerendis. Et ſi interierit.i.mortuus fuerit, & ita poſt mortem de eius vita diſſeremus, conſiderabimus. cuiuſmodi mors ſupp. eius fuerit, & cuiuſmodi res ſit conſecuta mortem eius, vtpote an dolor parentum, aut publicus, an lætitia. & de conſimilibus. Ad omnes autem res. Docet laudando conducere io primis quatuor illas principales virtutes, Iuſtitiam, fortitudinē, modeſtiam, & prudentiam, & eis in demonſtrando magnopere vtendum eſſe dicens. Autem pro ſed, illæ.ſ.nobiliſſimę quatuor virtutes animi erunt accommodandæ ad omnes res quibus animus humanos conſideratur maxime.i. præcipue: vt ſi laudabimus dicamus aliud factum eſſe iuſte.i.per iuſtitiam, aliud fortiter.i. per fortitudinem, aliud modeſte.i.per modeſtiam ac temperantiam (ſunt qui legunt honeſte, ſed illud genus eſt, niſi dicas honeſtatem: pręcipue in modeſtia conſpicuā) aliud prudenter.i.per prudentiam. Si vituperabimus dicemus aliud eſſe factum iniuſte, aliud igoaue.i.non fortiter, aliud immodeſte (ergo prius legenduio erat modeſte) aliud ſtulte.i.imprudenter, quod potius ponit quàm imprudenter, hoc enim priuationem, aut negationem prudentiæ ſonat, illud contrarium vitium ſignificat. Perſpicuum eſt nimirum.i.haud dubie (ita vt noo ſit mirum ſi id dicator) iam ex hac diſpoſitione: quemadmodum illa tripartita diuiſio laudis, & vituperationis.ſ.à virtutibus, & vitiis animi, à commodis, & incommodis corporis, & rerum externarum, ſit tractanda.i.exercitanda, ſi aſſumpſerimus.i.addiderimus, & monuerimus etiam illud nō eſſe neceſſe, nos transferre has partes laudem, aut vituperationem. propterea quòd ſupp. hæc partes. non incidunt.i.noo occurrunt, aut ita tenuiter, id eſt exiliter, & modice incidunt, vt noo ſint neceſſariæ. Quapropter oportebit lege.i.eligere eas partes quæ videbuntur firmiſſime.i.maxime incidere aut occurere. Deinde agit de ultima parte orōnis dicens. Nos vtemur concluſionibus breuibus, per enumerationem ad.i.iuxta, exitum.i.finem, & perorationem cauſæ. Oportebit autem interponere in ipſa cauſa.i.dum adhuc tractatur, amplificationes crebras.i.frequentes. & breues, per locos communes. Nec hoc genus cauſæ, videlicet demonſtratiuum, eſt commendandum negligentius eo quod accidat raro, in vita.ſ.hominum. Neque non oportet, immo oportet poſſe velle facere quam commodiſſime.i.maxime commode, id quod poteſt videri accidere.i. euenire, vt ſic faciendum aliquando.i. quandoque licet raro. Et ſi.i.licet, hæc cauſa.ſ.demonſtratiua, tractetur ſeparatim.i. ſeorſum ab aliis cauſarum generibus, minus.i.noo ſæpe, at.i. attamen magnæ partes laudis, aut vituperationis (in quibus conſiſtit demonſtratio) verſant ſępe in cauſis iudicialibus, & in deliberatiuis, quare nos putamus non nihil.i.aliquid aut (per liptotem) multum induſtriæ conferendum, quoque.i.etiam in hoc genus cauſæ.ſ.demonſtratiuum. Nunc difficilime parte rhetoricæ, hoc eſt inuentione perpolita atque accommodata ad omne genus cauſę, abſoluta nobis.i.a nobis.i.poſtquam abſoluimus difficillimam partem rhetoricæ, videlicet inuentionem, &c. tempus eſt nos proficiſci ad ceteras partes orationis. Igitur quia procedendum eſt, & maxima pars eſt diſpoſitio, nos dicemus deinceps de diſpoſitione.

DE DISPOSITIONE.

QVONIAM diſpoſitio eſt, per quam illa, quæ inuenimus, in ordinem redigimus, vt certo quidq; loco pronuncietur; videndum eſt, cuiuſmodi rationem in diſponendo habere conueniat. Genera diſpoſitionis ſunt duo, vnum ab inſtitutione artis profectū, alterum ad caſum temporis accommodatum. Ex inſtitutione artis diſponemus, cum ſequamur eā præceptionem, quam in primo libro poſuimus, hoc eſt, vt utamur principio, narratione, diuiſione, confirmatione, confutatione, concluſione: & hunc ordinem, quemadmodum præceptum eſt, ante, in dicendo ſequamur. Itē ex inſtitutione artis non modo totas cauſa per orationē, ſed per ſingulas quoq; argumētationes diſponemus, quemadmodum in libro ſecundo docuimus, id eſt expoſitionē, rationem, confirmationē rationis, exornationem, complexionem. Hæc igitur duplex diſpoſitio eſt, vna per orationes, altera per argumentationes, ab inſtitutione artis profecta. Eſt autem alia diſpoſitio, quæ, cum ab ordine artificioſo recedendum eſt, oratoris iudicio ad tēps accōmodatur: vt ſi à narratione dicere incipiamus, aut ab aliqua firmiſsima argumentione, aut à litterarum aliquarum recitatione: aut ſi ſecundū principium cōfirmatione vtamur, deinde narratione, aut ſi quā hmōi permutationem ordinis faciamus: quorū nihil, niſi cauſa poſtulet, fieri oportebit. nam ſi vehemēter aures auditorū obtuſæ videbuntur, atq; animi defatigati ab aduerſariis multitudine verborum, commode poterimus principio ſuperſedere, & exordiri cauſam, aut à narratione, aut ab aliqua firma argumentatione. Deinde ſi commodum erit, quia non ſemper neceſſe eſt, ad principii ſententiam reuerti licebit. Si cauſa noſtra magnā difficultatem videbitur habere. vt nemo æquo animo principiū poſsit audire: à narratione cū inceperimus, ad principii ſententiam reuertamur licebit. Si narratio parum probabilis eſt, exordiemur ab aliqua firma argumentatione. His cōmutationibus, & tranſlationibus partium ſæpe vt neceſſe eſt, cū ipſa res artificioſā diſpoſitionē artificioſe

com

cōmutare cogit. In confirmatione, & confutatione argumentationum diſpoſitiones huiuſmodi conuenit habere, firmiſsimas argumētationes in primis, & in poſtremis cauſæ partibus collocare; mediocres, & neq; inutiles ad dicendum, neque neceſſarias ad probandum, quæ ſi ſeparatim ac ſingulæ dicantur, infirmæ ſunt, cum ceteris coniunctæ, firmæ, & probabiles fiunt, interponi, & in medio collocari oportet. nam, & re narrata ſtatim expectat animus auditoris, qua re cauſa confirmari poſsit. quapropter continuo firmam aliquam oportet inferre argumentationem & quoniam nuperrime dictum facile memoriæ mandatur; vtile eſt, cum dicere deſinamus, recentem aliquā relinquere in animis auditorum bene firmam argumentationem. hæc diſpoſitio locorum, tanquā inſtructio militum facillime in dicendo, ſicut illa in pugnando, parere poterit victoriam.

CAP. DE diſpoſitione) Vide Quintil. lib. 7. Cap. 1. & vlt. Trapezont. lib. 4. Rodolphū lib. 3. Cap. 7. & Doctor. 2. de Copia. cap. vlt. (Ab inſtitutione artis profectum) Quam hic vocat artis inſtitutionē. Cic. de Or. 2. naturam, & naturalem ordinem appellat, his verbis: Nam vt aliquid ante rem dicamus, deinde vt rem exponamus, poſt vt eam probemus noſtris præſidijs cōfirmandis, contrarijs refutandis, deinde vt cōcludamus, atq; ita peroremus, hoc dicendi genus natura ipſa perſcribit. Quam vero hic diſpoſitionem ad caſum temporis accōmodatū Cicero, quæ ex oratorum iudicio, & prudentia comparatur, hoc eſt artificioſam, quod vtilitatis neceſſitate hic ordo ſeruari nō poteſt, appellat. (A literarū aliquarum recitatione) Vt ſi quis Lentulum accuſet, quod Allobrogum legatos ad coniurationem inuitauerit, & literas ab eo legati miſſas habeant. (Si narratio parum probabilis) Exemplum habes in Miloniana. (Tranſlationibus partium ſæpe vti) Alias, tum vti. (Tanquā inſtructio militum) In acie enim nō tam refert, quantis copijs dimices, quā quo cōſilio inſtructis, ac diſpoſitis. ita in oratione ſummum eſt, non quā optimis uti argumentis, ſed quam aptiſſime diſpoſitis. Proinde non contemnendū eſt artificium diſpoſitionis. Ea enim vt Cic. 2. de Orat. ait, tantum poteſt in dicendo, vt ad vincendum nulla plus poſſit.

LONG. QVoniam diſpoſitio, &c.) Tractat diſpoſitionem dicens, Quoniam diſpoſitio eſt illa, ſ. pars orationis, per quam nos redigimus in ordinē ea quæ inuenimus, vt pronunciemus quidque i. vnumquodq; aut vnāquanq; rem, certo i. ſuo, & debito loco, ideo ſup. videndum eſt, cuiuſmodi i. qualē rationem conueniens habere in diſponendo. Incipiens autē id docere præmittit ſuo more diuiſionem dicens. Genera diſpoſitionum ſunt duo, vnū ſup. eſt profectum i. ortū, ab inſtitutione artis, i. iuxta artem prius traditam: alterū ſ. genus diſpoſitionis eſt accommodatum ad caſum temporis i. ad euentū variū pro diuerſitate temporis, & diuerſa diſpoſitione auditorū. Nos diſponemus ex diſpoſitione, i. iuxta diſpoſitionē artis cum, i. quando nos ſequemur eam diſpoſitionē, quā expoſuimus in primo lib. hoc eſt vt vtamur principio, narratione, diuiſione, confirmatione, cōfutatione, cōcluſione, hoc eſt omnibus partibus orationis, & ſequamur hunc ordinē in dicendo, i. ordine, quemadmodum docuimus in ſecundo libro, i. expoſitionē rationem, i. confirmationem rationis, exornationem, & ſup. cōplexionem, i. per orationem. Item nos diſponemus ex inſtitutione, i. iuxta, aut per inſtitutionē artis, ſ. rhetoricę, non modo, i. non ſolum totas cauſas per orationem: ſed quoque, i. etiam, per ſingulas argumentationes, quemadmodū docuimus in ſecundo libro, i. expoſitionem, rationem, confirmationem rationis, exornationem, complexionem. Hæc igitur duplex diſpoſitio eſt, ſ. in cauſis diſponendis, vna per orationes, altera per argumentationes, profecta, i. orta, ſ. vtraq; ab inſtitutione, ſ. oratoria, id. in altera iuxta artem rhetoricam diſponemus partes orationis: de quibus dictū eſt primo libro, in altera parte argumētationis: de quibus in ſecūdo. (Eſt autē alia diſpoſitio, &c.) Proſequitur diſpoſitionem extemporaneam, quæ ad caſum temporis accōmodanda eſt, dicens, Eſt autem alia diſpoſitio, quæ accommodatur, i. aptatur, & applicat ad tēpus iudicio oratoris, cum, i. quando, recedendū eſt ab ordine artificioſo i. derelinquitur inſtitutio, vt ſi dicere incipiamus à narratione & non præmiſſo principio, aut ab aliqua firmiſſima argumētatione, aut recitatione, i. relatione aliquarum literarum, aut ſi vtamur cōfirmatione ſecundū, i. proxime poſt ſ. principium, deinde vtamur narratione. aut ſi faciemus, quā, i. aliquā, ſup. aliā permutationē ordinis ſ. partiū orationis, huiuſmodi, i. qualis eſt, dū ante narrationem ponitur confirmatio. quorū, i. quarum mutationū, nihil oportebit fieri, niſi cauſa poſtulet. nam ſi aures auditorum videbuntur obtuſæ, i. hebetatæ, & modeſtia obſequentem auditionem affectæ, atq; animi auditorum videbuntur defatigati, i. ad extremā fatigationē affecti ab aduerſarius, & noſtris multitudine verborum, nos poterimus ſuperſedere, i. carere, & vocare commode, i. oportune principio, i. exordio, & exordiri cauſam, i. facere initium dicendi non ab exordio proprie ſumpto, ſed, aut à narratione, aut ab aliqua firma argumētatione. Deinde, i. poſt tale initium, licebit (Quia non ſemper eſt neceſſe, q. d. ideo dico licebit, quia non ſemper neceſſe eſt) ſi commodum erit, reuerti ad ſententiam principii, i. paulatim agere partes principii. Et ſi cauſa noſtra videbitur habere magnā difficultatē, ita vt nemo poſſit audire principiū, i. exordium proprie ſumptum (quia generaliter omne quod in principio, ſeu exordio ponitur principium, & exordiū dicitur. ſpecialiter autem tantum quod in primo libro definitum eſt) cū nos inceperimus à narratione nos, reuerteremus ad ſententiam principii. Si narratio eſt probabilis parum, i. modicum, nos exordiemur aliqua firma argumētatione. Neceſſe eſt &c. ſæpe his, i. huiuſmodi cōmutationibus, & tranſlationibus. (In cōfirmatione, &c.) Locutus eſt de principio, & narratione, nunc proſequitur de confirmatione, & cōfutatione docens, quomodo diſponēdæ ſint, ac dicens, conuenit, i. conueniens eſt, in confirmatione ſ. rationum noſtrarū, & confutatione rationum aduerſarii, diſpoſitiones argumentationū habere huiuſmodi. Oportet argumentationes firmiſſimas collocari in primis, & in poſtremis, i. vltimis partibus cauſę, & oportet mediocres, & pro. i. neq; inutiles ad dicendum, i. quæ poſſunt vtiliter dici, neq; neceſſarias ad probandum, i. quæ ſi omittantur adhuc poterimus per firmiores ſatis probare, quæ ſ. mediocres rōnes, ſi dicantur ſeparatim, i. ſeorſum a firmioribus, & ſingulæ, i. per ſe ſint infirmæ, & ſup. coniunctę cū ceteris, firmę, & probabiles fiunt, oportet inquam tales mediocres, interponi, & pro. i. collocari in medio. Ratio aūt eſt, nam animus auditoris re narrata, i. poſt narrationē expectat ſtatim ſup. audire aut noſſe, ex qua re cauſa confirmari poſsit. quapropter oportet inferre cōtinuo, i. ſine dilatiōe, aliquā argumentationem, i. approbationem firmā, & ita firmiſſima in principio locanda ſunt. & quoniā dictum nuperrime, i. minimo ante, mādatur facile, i. faciliter, memorię ſ. audientiū. ideo ſup. vtile eſt, cū i. quādo deſinamus, dicere i. quando velimus perorare, relinquere in animis auditorum aliquam argumentationē bene firmam, recentem, i. paulo ante adductam. hęc diſpoſitio locorum, tanquā ſup. eſſet, inſtructum militū, i. militaris aciei poterit parere, i. acquirere, & gignere, facillime victoriā in dicendo, ſicut illa ſ. militum ordinata inſtructio, poterit parare imperatori victoriam in pugnando, vnde apte citauit Franciſcus ſupra verba Neſtoris Homerica, quæ ſi integra habuiſſem lubens repoſuiſſe. Non enim dubium Ciceronem ad ea reſpexiſſe, præſertim cum tot Græcos præceptores reuoluerit, qui haud dubiæ illud Homeri artificium in pręceptionibus non tacuerit, cum, & noſtri ſubinde (nec immerito) Maronem nunc citent.

DE PRONVNCIATIONE.

PRONVNCIATIONEM multi maxime oratori vtilem dixerunt eſſe, & ad perſuadendum plurimum valere. nos, quid vnum de quinque rebus plurimum proſit, non facile dixerimus, nec egregie magnam eſſe vtilitatem in pronunciatione ſola audacter, confirmauerimus. nam commodæ inuentiones, & concinnæ verborum elocutiones, & partium cauſæ artificioſæ diſpoſitiones, & horum omnium diligens memoria, ſine pronunciatione non plus, quàm ſine his rebus pronunciatio ſola, valere poterit. quare, quia nemo de ea

re diligēter ſcripſit, (nã oẽs vix poſſe putarunt de
voce,vultu,geſtu dilucide ſcribi,cũ hæ res ad ſen-
ſus noſtros pertinerẽt)& qa magnopere ea pars à
nobis ad dicẽdum cõparanda eſt,nõ negligẽter vr̃
tota res cõſiderãda. Diuiditur igitur ꝓnunciatio
in vocis figurã, & corporis motum. Figura vocis
eſt,q̃ ſuum quendã poſsidet habitum,rõne,& in-
duſtria cõparatum. ea diuidit̃ in tres partes, ma-
gnitudinẽ,firmitudinẽ,mollitudinem.Magnitudi
nẽ vocis maxime cõparat natura:nõ nihil hanc au
get,ſed maxime cura conſeruat.Firmitudinem vo
cis maxime natura cõparat,non nihil adauget, &
maxime cõſeruat exercitatio declamationis. Mol
litudinẽ vocis,hoc eſt, vt eã torquere in dicẽdo ꝓ
noſtro cõmodo poſsimus,maxime faciet exercita
tio declamationis. Quapropter de magnitudine
vocis,& firmitudinis parte,qm̃ altera natura, alte
ra cura cõparatur,nihil ad nos attinet cõmouere,
niſi vt ab ijs, qui non inſcij ſunt eius artificij, rõ
curandæ vocis petatur. De ea parte firmitudinis,
quæ conſeruatur rõne declamationis, & de molli
tudine vocis, quæ maxime neceſſaria eſt oratori,
qm̃ ea quoq; moderatione declamationis cõpara
tur, dicendum vr̃:Firmam igitur quãmaxime po-
terimus in dicendo vocẽ conſeruare,& quamma-
xime ſedata, & depreſſa voce principia dicemus.
nã læduntur arteriæ, ſi, anteq̃ leni voce permulſæ
ſunt,acri clamore cõpleãtur. Etiã interuallis lon-
gioribus vti cõueniet.recreatur.n.vox ſpiritu, &
arteriæ reticendo acquieſcunt.Et continuũ clamo
rem remittere, & ad ſermonẽ tranſire oportet,cõ
mutationes.n.faciunt, vt, nullo genere vocis effu
ſo,in omni voce integriſsimus. Et acutas vocis ex
clamationes vitare debemus.ictus.n.fit, & vulne
rãtur arteriæ acuta atq; attenuata nimis acclama-
tione,& ſi quis ſplendor eſt vocis,conſumitur cla
more vniuerſus.Et vno ſpiritu continenter multa
dicere in extrema cõuenit oratione.fauces.n.cale
fiunt,& arteriæ cõplentur,& vox,quæ varie tracta
ta eſt, reducitur in quẽdam ſonum æquabilẽ atq;
conſtantẽ.Sæpe rerum naturæ gratia quædam iu-
re debetur,velut accidit ĩ hac re. nã quæ diximus
ad vocẽ ſeruandam prodeſſe,eadẽ attinent ad ſua
uitatem pronũciatione:vt̃, quod noſtræ voci pro
ſit,idẽ voluptate auditoris probetur. Vtile eſt ad
firmitudinem vocis,ſedata vox in principio.quid
inſuauius, q̃ clamor in exordio cauſæ? Inter valla
vocem confirmant. eadẽ ſententias concinniores
diuiſione reddunt,& auditori ſpatium cogitandi
relinquunt. Conſeruat vocẽ continui clamoris re
miſsio.& auditorẽ quidem varietas maxime dele
ctat,cũ ſermone animum eius retinet,aut exuſci-
tat clamor. Acuta exclamatio vocẽ, & fauces vul-
nerat.eadẽ lædit auditorẽ.hẽt.n.quiddam illibera
le,& ad muliebrem potius vociferationem, q̃ ad
virilem dignitatẽ in dicẽdo accõmodatũ. In extre
ma oratione cõtinens vox remedio eſt voci.quid?
hæc eadem nõ ne animum vehementiſsime calefa
cit auditoris in totius concluſione cauſæ? Qm̃ igi
tur res eadem vocis firmitudini, & pronunciatio
nis ſuauitudini proſunt; de vtraq; re ſimul erit in
præſentia dictũ, de firmitudine quæ viſa ſunt, &
de ſuauitate quæ coniuncta fuerunt;cetera ſuo lo
co paulo poſt dicemus. Mollitudo igitur vocis,
qm̃ omnis ad rhetoris præceptionem pertinet, di
ligentius nobis conſideranda eſt.Eam diuidimus
in ſermonem,contentionem,amplificationẽ.Ser-
mo eſt oratio remiſſa, & finitima quotidianæ lo-
cutioni.Cõtentio eſt oratio acris, & ad cõfirman
dum.& confutandum accõmodata. Amplificatio
eſt,oratio,quæ aut ad iracundiam inducit. aut ad
miſericordiam trahit auditoris animũ. Sermo di
uiditur in partes quatuor, dignitatẽ demõſtratio
nem,narrationem, iocationẽ. Dignitas eſt oratio
cum aliqua grauitate,& vocis remiſsione.Demõ-
ſtratio eſt oratio, q̃ docet remiſſa voce qũo quid
fieri potuerit,aut non potuerit.Narratio eſt rerũ
geſtarum aut perinde vt geſtarum expoſitio.Ioca
tio eſt oratio, quæ ex aliqua re riſum pudentem,
& liberalem põt comparare.Contentio diuiditur
in continuationẽ, & diſtributionem. Continua-
tio eſt orationis enunciãdæ acceleratio clamoſa.
Diſtributio eſt in cõtentione oratio frequens, cũ
raris,& breuibus,interuallis, acri vociferatione.
Amplificatio diuiditur in cohortationem,& con-
queſtionem.Cohortatio eſt,quæ aliquod peccatũ
amplificans,auditorẽ ad iracundiã adducit. Con-
queſtio eſt oratio, quæ incõmodorum amplifica-
tione animum auditoris ad miſericordiam perdu
cit.Qm̃ igitur mollitudo vocis in tres partes diui
ſa eſt,& hæ partes ipſæ ſunt in octo partes alias di
ſtributæ; harum octo partiũ quæ cuiuſq; idonea
pronunciatio ſit,demonſtrandum vr̃. Sermo cum
eſt in dignitate, plenis faucibus quamſedatiſsima
& depreſsiſsima voce vt conueniet,ita tñ, vt ne ab
oratoria cõſuetudine ad tragicã tranſeamus:cum
aũt eſt in demõſtratione,voce paululum attenua-
ta,crebris interuallis,& diuiſionibus vti oportet,
vt ipſa pronunciatione eas res,quas demõſtrabi-
mus,inſerere atq; interſecare videamur in animis
auditorũ.Cum aũt ſermo in narratione eſt,tũ vo-
cum varietate opus eſt, vt, quo quidq; pacto ge-
ſtũ ſit,ita narrari videat̃.Strenue qđ volumus oſtẽ
dere factũ, celeriuſcule dicemus:at aliud ocioſe
retardabimus.Deinde modo acriter,tũ clemẽter,
modeſte,hilariter in oẽs partes cõmutabimus, vt
verba,ita pronũciationẽ.Si qua inciderint in nar-
ratione dicta,rogata,rñſa,ſi quæ admirationes,de
quibus nos narrabimus:diligenter animaduerte-
mus,vt omnium perſonarũ ſenſus atq; animos vo
ce exprimamus.Sin erit ſermo in iocatione, leui-
ter tremebunda voce,cum parua ſignificatione ri
ſus,ſine vlla ſuſpicione nimiæ cachinnationis,leni
ter oportebit à ſermonæ ſerio torquere ad libera
lẽ iocũ vocẽ. Cũ aũt contẽdere oportebit, qm̃ id
aut ꝑ cõtinuationẽ, aut ꝑ diſtributionẽ faciendũ
eſt,in cõtinuatione adaucto mediocriter ſono vo
cis,verbis cõtinuãdis,vocẽ quoq; adaugere opor
tebit,& torquere ſonũ, & celiter cũ clamore ver-
ba cõficere, vt vim volubilẽ orationis vociferatio
conſequi poſsit. In diſtributione vocem ab imis
faucibus exclamatione quàm clariſsima adhibere
oportet quantum ſpatij perſingulas exclamatio-
nes ſumpſerimus, tantum ſingula interualla ſpa-
tij conſumere iubemur. In amplificationibus,
cũ cohortatione vtemur voce attenuatiſsima, clã

more

more leni, ſono æquabili, commutationibus crebris, maxima celeritate. In conqueſtione vtemur voce depreſſa, inclinato ſono, crebris interuallis, longis ſpatiis, magnis commutationibus. De figura vocis ſatis dictum eſt: nunc de corporis motu dicendum videtur.

LONGOLIVS.

DE pronunciatione) Lege Cicer. 3. de Orat. Fabiũ lib. 2. cap. 2. Fortunatiarum lib. 3. Trapezõtium lib. 4. Habet, inquit Fabius, pronunciatio miram quandam in orationibus vim ac ptãtem. Nec. n. tam refert, qualia ſit quæ intra noſmetipſos cõpoſuimus, quam quomodo efferantur. Nam ita quiſque, vt audit mouetur. Quare probatio vlla, quę aliquo modo venit ab oratore, tam firma eſt, vt non perdat vires ſuas, niſi adiuuetur affeueratione dicentis. Affectus omnes langueſcat neceſſe eſt, niſi voce, vult, totius prope habitu corporis inardeſcat. Documento ſunt, vel ſcenici actores, qui & optimis poetarum tãtum adiiciunt gratiæ, vt nos infinite magis eadem illa audita, quàm lecta delectent &c. [Pronunciationẽ multi maxime oratori vtilem dixerunt eſſe) Ob Demoſthenis dictum, qui primas ulteras, & tertias, hoc eſt omnia, pronunciationi tribuebat. Hanc Cic. Vbique actionem appellat, quàm hæc ſola ſit, quæ orationis veluti vita vocitata eſt, vt teſtaſ Aſconius. Hoc autem ſupra modum admiror, ꝙ ordinẽ naturalem in partibus docendis non obſeruauerit, cum neminem lateat, hanc natura ſua poſtremam eſſe tradendam, ꝙ reliquas omnes partes pronunciatio ſubſequatur. Niſi forte ob id factum eſt, aut ꝙ integrum elocutioni librum dedicauerit, aut quia & ipſe voluerit non exiguam huius partis demonſtrare dignitatem. †Ad ſenſus noſtros) Rerum omnium quædam ad intelligentiam, quędam ad ſenſum referuntur. Illę ad intelligentiam ſpectant, quę doceri verbis poſſunt vt grammaticarum. Illæ vero ad ſenſum quas verbis docere ſatis nõ eſt, niſi alicui ex quinque ſenſibus ſubiiciantur, vt cytharizare. [Figura vocis) Quæ eadem, & bonitas. †Ratione, & induſtria) Ratio ad præcepta refertur, induſtria ad exercitationem. notandum hic quod & Fabius admonet, in pronunciatione eſſe primas partes naturæ. Nam certe bene pronunciare nõ poterit, cui: aut in ſcriptis memoria, aut in iis quæ ſubita dicenda erunt, facilitas prompta defuerit, nec ſi inemendabilia oris incommoda obſtabunt. Corporis etiã poteſt eſſe aliqua tanta deformitas, vt nulla arte vincatur. Nos igitur, inquit Fabius, de eo loquamur cui non fruſtra præcipitur. [Quapropter de magnitudine vocis) Quam aliis claritatẽ appellant. [Altera cura comparatur) Eam autem curem triplicem eſſe aiunt, qua. ſ. vocẽ bonam alimus qua cuſtodimus, & qua reſtituimus. Alimus eam, ſi mox a ſomno exigua ambulatiuncula corpus exercuerimus, vt ſi quid crudi adhuc inſideat id omne deducatur. Poſt id mox ad ſtudia nos conferre debemus nec mox tũc ſcripturi ſumus, ſed prius aliquid tacita, vel cũ leui murmure legemus, tum deinde ſcribemus, ſed voce ſubmiſſa, non clara, vt quidam. Poſtea ad curã vocis nos trãſferemus, vt ſedendo verſus paucos pronunciemus. Cuſtoditur aũt vox ſi quoties declamandum fuerit cum per occupationes liceat, aliquid ante pronuncies, quo vocis itinera præmollias. Si vero ſubito dicendum ſit, hoc ipſum in actionis moderatione conficies, vt in principiis vox tua ſubmiſſe ſit, deinde ſenſim ſe intendat. hic ẽt ſtomachi curam habere conuenit, vt huiuſcemodi cibi gſſe vtare, quod facile concoquatur. Summopere autem à frigida potione tibi caueas, qua nihil inimicum magis tracheæ arteriæ medicorum filii tradidere. Calidus autem potus arteriam aperit vt facilius vocem tranſmittat. Reſtituitur vox, ſi leuiter vitiata fuerit, ac morbus cibis, quibus ſi quid obſtat voci perrumpatur, quare iubent, experrectos ſorbere aliquid aceti acrioris. Quod ſi vehementer vox fracta fuerit, reſtituemus eã ſiti, vt eius itinera ſiccentur. Item frequenti ambulatione, vt humeros nimis ad inferiora ex ſuperioribus denocenter. Hic ẽt ab vino omni abſtinebimus, quoniam voci læſe eſt infeſtiſſimum. Vtemur autem cibis quã poteſt fieri lebiſſimis. Hæc de vocis cura pleriquе ſcripſerunt, quæ ob id adiunxi, vt admonerem ſtudioſos, & rationem oſtenderem, qua ratione vocis curam, ei ſanè maximam habere debeant. †Qui non inſcii &c.) Medicos intelligit, aut potius *φωνασκοὺς* .i. formandę vocis magiſtros, quales apud antiquos fuerunt, quorum ars *φωνασκία* à Theophraſto dicitur, qui tamen hodie non inutiles, vt opinor, eſſent iis qui cauſa in foro agunt, aut quibus in magna hominum celebritate aliquando dicendum eſt. † Si quam maxime ſedata) Docet quo pacto in principio, medio, & fine orationis pronunciare debeamus vt firmam vocem cõſeruemus. Arteria eſt conceptaculum ſpiritus naturalis, mixti confuſiq. cum ſanguine, in quo plus ſpiritus eſt, minus ſanguinis. Gellius lib. 18. cap. 10. [Interuallis) .i. mora & ſpatio longiore. Meminerimus tamen non tanta mora vtendum eſſe, vt noſtræ videamur orationis obliti, & dum eam ad memoriam reuocemus, diu conſiſtamus ſilentes: quo nihil deformius. [Et vulnerantur arteriæ) Alias, & vulnus arteriæ. †Sæpe rerum natura) Oſtendit præcepta quę ſuperius dedit, non ad conſeruandum tantũ vocis firmitudinem, ſed ad delectationem etiam pertinere. †Vtile eſt ad firmitudinem) Primum præceptum repetit. † In extrema oratione cõtinens) .i. æquabis, & vno ſpiritu prolata. †Remedio eſt voci) .i. vocis firmitudinem conſeruat. [Mollitudo igitur vocis) Hæc eadem, & ſuauitas. †Sermo eſt oratio &c.) Sermo quotidianis, & vſitatis verbis, conſtat, voce quammaxime moderata. Vnde editi ab Horatio Satyrarũ libri, Sermones incribuntur, quod verbis pene vulgaribus illic poeta vtitur, & ſepere humi, quod ipſa videtur exigere materia. Quid enim illa oratione in ipſo ſtatim principio remiſſius? Qui ſit Mecœnas? &c. Conuenit ſermo in exordiis. vt pro Archia, Si quid eſt in me iudices, quod ſentio quàm ſit exiguum, aut ſi qua exercitatio dicendi, qua me non inficior mediocriter verſatum &c. † Contentio) Contentionis exemplum, Ilioneus apud Virg.

> *Quod genus hoc hominum? quæ ue hunc tam barbaram morem*
> *Permittit patria? hoſpitio prohibemur arenæ.*

†Demonſtratio) Demonſtrationis exemplum, ex Miloniana. Satis eſt quidem in illa tam audaci, tam nefaria belua docere. Magnam enim cauſam magnam ſpem in Milonis morte propoſitam, magnas vtilitates fuiſſe &c. †Contentio diuiditur in continuationem) Contentionis per continuationem exemplum, pro Sylla, Quid ſi hoc non poſtulo? ſi ille labor meus priſtinus, ſi ſolicitudo, ſi officia, ſi operæ, ſi vigiliæ deſeruiunt amicis, præſto ſunt omnibus, ſi neque amici in foro requirunt ſtudium meum, neq; reſp. in curia &c. Aliud. Contentionis per diſtributionem, in Verrem, Illud viris fortiſſimis iudicarunt dimittere de ſumma non potuiſſe, re mulieri deterrimæ recte remiſiſſe ſenatores iudicabant. Ille de quo lege pop. Rom. iuſſerat, vt ipſius voluntas poſſet, & eſſet pro lege, tamen vno in hoc genere veterum religione legum reprehenditur, tu qui in omnibus legibus implicatus tenebare libidinem tuam obi pro lege eſſe voluiſti. † Narratio) Narrationem non ſolum eam intelligimus, quæ orationis pars eſſe dicitur, ſed quidquid aut tanquam geſtum, aut quod fieri debeat in aliis quoque partibus orationis exponitur, ac narrationis pronunciationem proferendam putamur. Exempla vide apud Trapezontium. [Ad tragicam) Hac qualitate nobis pronuncianda eſt quæ de natura rerum, quæ de moribus aut repub. habetur oratio, & omnis earum rerum expoſitio, quibus eius ipſius, qui dicit. virtus quędã, & dignitas aperiri videtur. vt illud pro Archia, Nullam enim virtus aliam mercedem laborum periculorumq. deſiderat, præter hanc laudis, & gloriæ &c. [Modeſte, hilariter) Alias, mœſte; hilare &c. [Vocem quoque adaugere) Alias vocem quoque iungere.

ASCENSIVS.

PRonunciationem &c.) Proſecuturus pręcepta de pronunciatione perquirit eius vtilitatem Dicens. Multi dixerunt pronunciationem eſſe maxime vtilem oratori, & plurimũ valere ad perſuadendum, i. ad faciendam fidem dictorum. Non quidem nõ dixerimus facile vnam. ſ. rem. i. ſeorſum acceptam qualibet partem, de quinq; rebus ad perſuadendũ accommodatis poſſe plurimum nec. r. & non & nos cõfirmauerimus audacter. i. audeamus cõfirmare, & aſſerere, vtilitatẽ magnã egregie. i. excellenter, & multum pręeminenter non eſſe in ſola pronunciatione. Nã inuentiones cõmodæ. i. accõmodatæ excogitatæ, & aptæ, & elocutiones verborum concinnę. i. conſonãter compoſitæ, & artificioſe diſpoſitiones partium, & diligẽs memoria horũ omnium. i. harũ omnium rerum, ſup non poſſunt valere plus ſine pronũciatione, ꝙ pronũciatio ſola potuit valere ſine his rebus. Et ita vult dicere ꝙ nulla pars, ſi ſola ſit multũ põt, atq; ita innuit omnes obſeruandas, pręcipue tñ pronũciationem quę omnibus aliis maxime inſeruit, & penitus ne-

gligi non poteſt. vnde addit. Quare .i. quamobrem, quia nemo ſcripſit diligenter de ea, nanque omnes .ſ. rhetoricæ artis præceptores putarunt. vix .i. difficillime, aut quaſi nullo modo poſſe ſcribi dilucide, de voce & geſtu, quæ ad pronunciationem ſpectant, cum hæ res, videlicet, vox & geſtus, pertinerent ad ſenſus noſtros. Et quia ipſa pars, videlicet pronunciatione, eſt comparanda .i. acquirenda nobis .i. à nobis magnopere .i. magno ſtudio, aut diligenter, ideo ſup. tota res videtur conſideranda .i. conſiderari debere non negligenter, immo valde diligenter. Igitur (quæ vox continuatiua eſt, q. d. vt de pronunciatione dicere incipiamus) pronunciatio diuiditur in figuram .i. modum, & qualitatem vocis: & in motum corporis .i. geſtum. Figura vocis eſt, quæ poſſidet quendam habitũ ſuũ .i. ſibi proprium, comparatum .i. acquiſitum ratione .i. conſideratione & induſtria .i. ingenita ingenioſitate, ſeu ſubtilitate. Ea .ſ. figura vocis diuiditur in tres partes, videlicet, magnitudinem, firmitudinem, & ſupp. mollitudinem. Natura cõparat .i. parit, & acquirit nobis maxime .i. præcipue, magnitudinem vocis, accuratio .i. adhibitio diligentis curæ, auget ſupp. eam non nihil .i. aliquantulum, ſed conſeruat maxime, quia facundiam. & plenam ac magnam vocem qui nequanquam à natura habet vix per artem acquiret, qui tamen mediocrem habet meliorem facere poteſt, & maxime habitam conſeruare. Similiter natura maxime comparat firmitudinem .i. contentionem, & robur firmi lateris, vnde firma profertur vox exercitatio declamationes .i. orationis in fictis cauſis ſub rhetore exercendi, at viſcendi gratia, adauget nonnihil .i. aliquantulum, & cõſeruat ſup. eã maxime. E contrario exercitatio declamationis faciet .i. comparabit mollitudinem .i. flexibilitatem, & volubilitatem voci, hoc eſt vt poſſimus torquere eam pro cõmodo noſtro. Quapropter nihil attinet ad nos commouere de magnitudine vocis, & parte .ſ. vna firmitudinis, quoniam altera .ſ. pars firmitudinis, & etiam in magnitudinis comparatur .i. acquiritur cura .i. per curam mediocrum, qui de plaſmatis bibendis tractant altera .ſ. pars, comparatur natura .i. per naturam (poſſet videri ſic explanandum, altera videlicet firmitudo, altera videlicet magnitudo, ſed non procedit, quia vtraque comparatur per naturam, ſed augetur, & conſeruatur cura) nihil loquitur attinet ad nos cõmouere de parte quę comparatur cura niſi vt ratio vocis curãdæ peratur ab iis qui ſunt non inſcii .i. periti, ſed ſup. videtur dicẽdum de ea parte firmitudinis .ſ. vocis, quæ conſeruatur ratione declamationis, & de mollitudine .i. flexibilitate vocis, quę eſt oratori neceſſaria, maxime, quomodo ea comparetur: quoq; .i. etiam. moderatione .i. temperamento declamationis .i. exercitationis orando, videlicet in nõ veris cauſis ſub rhetore aliquo. Firmam igitur &c. Igitur, vt quod dicendum videtur dicam nos poterimus quammaxime .ſ. ſummopere cõſeruare vocem in dicendo, ſi dicemus principia, voce ſedata .i. tranquilla quammaxime, & depreſſa id eſt, ſumiſſa, & quod dicunt baſſa. Nam arteriæ .i. venę, in quibus aer ad vocem faciens continetur, læduntur .i. defatigantur, & corrumpuntur, ſi compleantur .i. inflentur, acri clamore, priuſquam vox eſt permulſa .i. lenita & mitigata. & volubilis facta bene .i. multum, aut decenter. Ea conueniet .ſ. pro ſecundo remedio vti interuallis .i. vt dicunt pauſis, & interpellationibus longioribus .i. ſatis, aut multum longis. Etenim pro quia, vox recreatur .i. reficitur ſpiritu .i. flatu, aut anhelitu recepto, & arterię requieſcunt conticendo. Et oportet (pro tertio medicamento) omittere clamorem continuum, & redire pariter .i. ſimul, aut ſimiliter, ad ſermonem .i. orationem ſedatam, & non vehementem. Enim pro quia, cõmutationes .i. variationes vocum efficiunt, vt ſimus in omni voce .i. genere vocis integri, q. d. recentes, & non læſi, ſed parati dicere, nullo genere vocis effuſo .i. per acrem clamorem extincto. Et debemus (pro quarto præcepto) vitare acutas exclamationes vocis. Enim pro quia. ictus .i. cõpulſio organi fit, & arteriæ vulnerantur: acclamatione nimius acuta .i. alti ſona, atq; extenuata .i. clara & ſubtilita, & ſi quis ſplendor .i. eminẽs decor vocis eſt .i. ſupl. cõſumitur vniuerſus .i. ſimul totus, uno .i. perpetuo, & vehemẽter clamore, & cõuenit in extrema oratione .i. in peroratione dicere multa cõtinenter .i. ſine interuallis. vno .i. perpetuo & non interrupto ſpiritu .i. anhelitu. Enim pro q̃a, fauces .i. gutturis orificia (vnde prodit vox quaſi a faucibus dicta mutato aut in o) & arteriæ complẽtur .ſ. ſpiritu in fine, & vox quæ tractata eſt variæ in principio reducitur quædam ſonum æquabilem atq; conſtantem. Quia vero quædam gratia .i. gratificatio, & recognitio beneficiorum, ita vt abs quo beneficiũ acceperis illi gratus ſis, & minime moleſtus, debetur ſæpe iure, id eſt merito naturę rerum, velut .i. quemadmodum accidit in hac re, videlicet, in cõſeruanda firmitudine vocis (nam hoc idem quod diximus prodeſſe ad ſeruandam vocem attinet ad ſuauitatẽ pronunciationis. vt quod natura proſit, id eſt cõducat, & cõſeruat voci. idem probetur, id eſt aprobetur voluntate .i. conſenſu, ac voluptate auditoris) quia inquã talis gratia naturæ debet. vox ſedata, id eſt tranquilla. & minime vehemens in principio eſt vtile .i. res vtilis ad firmitudinẽ vocis. Enim pro quia, quid ſupple eſt inſuauis, id eſt magis abſonum, & durũ auditu, quã clamor in exordio; quaſi dicat nihil, & ita commendat primũ præceptum, addit commendationẽ ſecundi. interualla, id eſt interruptiones moderatæ pronunciationum confirmant vocẽ, & eadem .ſ. interualla reddũt ſentẽtias concinniores .i. conſonãtiores, & aptius connexas diuiſione, id eſt per intermiſſionem prolationis. & relinquunt auditori ſpatium cogitandi .ſ. de veritate, & pondere ſententiarũ. Et quod dixit in tertio præcepto. Remiſſio, id eſt laxatio, continui clamoris conſeruat, vocem ne penitus frangatur, & varietas delectat quidẽ maxime auditorẽ, & ſilicet varietas pronunciationis retinet animũ auditoris, ſermone .ſ. leni, & exuſcitat id eſt vigilem facit, clamore, & ideo neque cõtinua lenitas, neque continuus clamor placet, ſed varietas ipſa. Repetens autem quartum præceptum dicit, Exclamatio acuta vulnerat vocem, & fauces, & eadem lædit, id eſt offendit auditorẽ. habet enim quidam illiberale, id eſt ruſticum, & ſeruile; & accommodatum, id eſt applicabile potius, id eſt magis ad vociferationẽ, id eiulationem muliebrem, quam ad dignitatem virilem in dicẽdo .i. ad grauitatem, & decentiam quàm virum dicet ſeruare in dicendo, quod ſint, & aliæ dignitates eius addidit in dicẽdo. Et pro quinto præcepto ſubiungit. Vox continens, id eſt perpetua, & non intermiſſa, eſt voci remedio ne .ſ. varietate immutata raueſcat aut rũpatur, in extrema oratione, calefactis, videlicet, & mollificatis tam (vt dixit) arteriis. Quid ſupple facit, hæc eadem .ſ. continens vox, non ne calefacit vehementiſſime animum auditoris in concluſionẽ totius cãæ? quaſi dicat haud dubiæ. Deinde per tranſitionem ac paraſceuem dicit. Igitur quoniã eædem res pro ſunt .i. cõducũt, & vtileſunt, firmitudini vocis, & ſuauitati pronũciationis, erit dictũ in præſentia .i. hoc loco de vtraque re ſimul. videlicet, de firmitudine, & ſuauitate voci, nam ſupple dicta erunt. de firmitudine ea quæ viſa ſunt, & de ſuauitate ea quæ coniuncta fuerunt, id eſt q̃ adiecimus eo q̃d eſſent ſimilia. Nos dicemus cetera, ut de mollitudine vocis, & motu corporis, poſt .i. poſtea, ſuo .i. opportuno loco. mollitudo igitur vocis. A pro ordine poſt firmitudinẽ, & ſuauitatem vocis deſcribit & diuidit, & mollitudine eius dicens. Igitur vt quod promiſi exequar. Mollitudo vocis (quoniam ipſa omnis, id eſt tota, & in quolibet membro ſuo pertinet ad præceptionem rhetoris, id eſt, præceptoris de arte dicendi) eſt conſideranda nobis diligentius ſcilicet quam cetera, aut quam ceteris aut diligentius, id eſt, multum diligenter. Nos diuidimus eam ſcilicet mollitudinem vocis in ſermonem contentionem, & amplificationem. Sermo eſt oratio remiſſa .i. non acri ſpiritu pronunciatus, & finitimam .i. confinis locutionẽ quotidianæ .i. qua quotidie vtimur. Contentio (quæ vox dicitũ à contẽdo hic nõ a cõtineo) eſt oratio acris accõmodata .i. apta ad confirmandũ, & ad cõfutandũ. Amplificatio eſt oratio quæ aut inducit animũ auditoris in iracundiam, id eſt ſummã indignationẽ, aut trahit ad miſericordia. Sermo diuidit in quatuor partes, videlicet in dignitatem demonſtrationem, narrationem, & iocationem. Dignitas eſt oratio cum aliqua grauitate, & remiſſionem vocis. Demonſtratio eſt quæ docet voce remiſſa quid potuerit fieri, aut non potuerit fieri. Narratio eſt poſitio ſupple cum voce remiſſa (nam ea in omni ſermone eſt) rerum geſtarum. Iocatio eſt oratio quæ poſſit mouere, id eſt excitare riſum prudentem, id eſt prudentiæ iudicẽ, & liberalẽ id eſt ab liberum non ad ſcurram pertinentẽ, ex aliqua re veriſimili, licet non ſit penitus vera. ſed ad iocationem excogitatas. Contentio diuiditur in continuationem, & diſtributionem. Continuatio eſt acceleratio clamoſa, id eſt clamoris plena, orationis enunciandæ quæ, id eſt enunciatur, aut enunciabilis. Diſtributio eſt oratio frequens in contentione cũ raris, & breuibus interuallis: & ſupple vociferatione acri, id eſt, vehementi. Amplificatio diuiditur in cohortationem, & cõqueſtionem. Cohortatio eſt oratio quæ amplificans .i. exaggerans aliquod peccatum, adducit auditorẽ ad iram. Conqueſtio eſt oratio q̃ perducit animum .ſ. auditoris ad miſericordiẽ, amplificatione .i. per exaggerationem incommodorum, quæ .ſ. eius accepit. Quoniã igitẽ mollitudo diuiſa eſt in tres partes, videlicet, ſermonem, contentionem, & amplificationem, & hæ ipſæ partes

diſtri

diſtributæ ſunt in octo alias partes. Nã ſermo in quatuor diuiſus eſt. cõtentio, & amplificatio in binas videtur demõſtrando dum quę ſit idonea pronunciatio, cuiuſq; .ſ. dictorum. Cum. i. quando ſermo eſt in dignitate q̃ prima ſermonis, erat pars tũc ſup. conueniet, vt plenis faucibus voce quam ſedatiſſima, & depreſſiſſima, & tamẽ ita ne tranſeamus ab conſuetudine oratoria ad tragicam. quia tragœdi nõ tamen ſedata grauitate, ſed etiam horrenda vtuntur, & nõ ſolũ de preſſiſſima voce. ſed et præ mœrore ſingultibus interrupta. Autẽ pro ſed. cum ſermo eſt in demõſtratione, tũc ſup. oportet vti voce attenuata paululũ crebris interuallis, & diuiſionibus, vt videamur inſerere. atque interſecare. i. diſtinguere in animis auditorũ ipſa pronunciatione eas res quas demonſtrabimus. Autem, pro ſed. cũ ſermo eſt in narratione, tunc ſup. opus eſt varietate vocum, vt quidque. i. vnumquodq; videatur, ita narrari quo pacto geſtũ eſt: vnde nos dicemus celeriuſcule. i. modicum, aut aliquantulum celeriter id, quod volumus oſtendere factum. ſup. eſſe ſtrenue. i. acriter, & animoſe. at i. ſed nos retardabimus ocioſe. i. lente pronunciabimus, aliud. i. quod non ſit ſtrenue factum. Deinde commutabimus modo acriter. tum. i. deinde clementer, & ita leniter mœſte hilariter in omnes partes vt. i. ſicut mutabimus verba, ita ſup. pronunciabimus pronunciatione. Si qua. i. aliqua, dicta, rogata, reſponſæ, & ſi quæ. i. aliquæ, admirationes. de quibus nos narrabimus inciderint in oratione, nos animaduertemus diligenter, vt exprimamus voce. ſenſus atq; animos omnium perſonarum. Sin. i. ſed ſi, ſermo erit in iocatione quæ vltima pars ſermonis, oportebit torquere leniter vocem à ſermone ſerio. i. nimis ſeueros ad iocum liberalem. i. nõ ſcurrilem, voce tremebunda leniter cum parua ſignificatione riſus, ſine vlla ſuſpicione nimię cachinnationis. i. proluſiſſimi riſus, quia diſſimulabimus nos velle ridere. [Cũ autem, &c.) Proſequitur membra ſecundę partis mollitudinis dicens. Autem, pro ſed, cum. i quando oportebit contendere. i. habere vocem contentam, quoniam id faciendum eſt per continuationem, aut per diſtributionem, ea. n. ſunt contentionis membra, oportebit in continuatione, ſono vocis adaucto mediocriter, iungere quoq;. i. etiam continuare vocem verbis continuandis. i. vt verba continuabuntur, ita, & vocem continue contendemus, & oportebit torquere ſonum, & conficere verba celeriter clamore. i. per clamorem, vt vociferatio poſſit conſequi vim volubilem. i. flexuilem, orationis: hoc eſt, vt voce celeritatem verborum æquemus. In diſtributione. i. qñ. vtemur contentione per diſtributionẽ, oportebit adhibere vocem ab imis faucibus exclamatione quam clariſſima. i. quantum fieri poterit clariſſima, & nos iubemur. ſ. a rhetoribus, conſumere tantum ſpatii inter ſingulla interualla quantum ſpatii ſumpſerimus per ſingulas exclamationes. Deinde declarans tertium membrũ mollitudinis dicit. Nos vtemur amplificationibus cohortatione. i. quando vtemur priore membro amplificationum quæ eſt cohortatio, voce attenuatiſſima. i. ſubtiliſſima clamore leui, ſono ęquabili. i. ſui vbiq; ſimili, commutationibus crebris & maxima celeritate. In conqueſtione. i. in amplificationibus cum conqueſtione vtemur voce depreſſa, & ſono inclinato, interuallis crebris. i. ſpatiis longis, & ſup. cõmutationibus magnis. De figura vocis ſatis dictum eſt, nunc. i. deinceps de corporis motu dicendum videtur.

DE MOTV CORPORIS.

MOTVS eſt corporis geſtus, & vultus moderatio quædam, quæ pronuncianti conuenit, quæ probabiliora reddit ea, quæ pronunciãtur. Conuenit igitur in vultu pudorem, & acrimoniam eſſe; in geſtu nec venuſtatem conſpicuam, nec turpitudinem eſſe, vt aut hiſtriones, aut operarij videamur eſſe. Ad eaſdem igitur partes, in quas vox eſt diſtributa, motus quoq; corporis ratio videtur eſſe accommodanda. Nam ſi erit ſermo cum dignitate, ſtantes in veſtigio, leui dexteræ motu loqui oportebit, hilaritate, triſtitia, mediocritate vultus ad ſermonis ſententias accõmodata. Sin erit in demonſtratione ſermo, paululũ corpus à ceruicibus demittemus. nam hoc eſt à natura datum, vt quamproxime tum vultum admoueamus ad auditores, ſi quam rem docere eos, & vehementer inſtigare velimus. Sin erit in narratione ſermo, idem motus poterit idoneus eſſe, qui paulo ante demonſtrabatur in dignitate. Sin erit in iocatione, vultu quandam debebimus hilaritatem ſignificare, ſine commutatione geſtus. Sin contendemus per continuationem, brachio celeri, mobili vultu, acri aſpectu vtemur. Sin contentio fiet per diſtributionem, celeri porrectione brachii, inambulatione, pedis dextri rara ſupploſione, acri, & defixo aſpectu vti oportet. Sin vtemur amplificatione per cohortationem, paulo tardiore, & conſideratiore geſtu cõueniet, vti, ſimilibus ceteris rebus, atq; in contentione per continuationem. Sin vtemur amplificatione per conqueſtionem. fœmineo plangore, & capitis ictu, nonnunquam ſedato, & conſtanti geſtu, mœſto, & cõturbato vultu vti oportebit. Nõ ſum neſcius, quantum ſuſceperim negocii, qui motus corporis exprimere verbis, & imitari ſcriptura conatus ſim voces. verum nec hoc confiſus ſum poſſe fieri, vt de his rebus ſatis cõmode ſcribi poſſet: nec, ſi id fieri non poſſet, hoc, quod feci, fore inutile putabam: propterea quòd hic admonere voluimus, qđ oporteret, reliqua trademus, exercitationi. hoc ſcire tñ oportet, pronunciationem bonam id perficere, vt res ex animo agi videatur. Nunc ad theſaurum inuentorũ, atq; omnium partium rhetoricæ cuſtodẽ memoriã tranſeamus.

LONGOLIVS.

PVDOREM, & acrimoniam) .i. vt neque in verecunde nimis dicamus, ſed vehementia quadam, quę tamen non excedat modum. † Venuſtatem) .i. ne ſpecioſitas quędam omnia ad faſtidium vſque ſpectantium accedat, ſi omnes proſequamur argutias, geſticulationes, delicias. &c. [Aut operarii videamur eſſe.) ἐργολάβοι quos, hiſtriones eſſe cõductitios ſcribit Athenęus, nempe qui hiſtrionicam quidem non facerent, ſed quoties opus eſſet operam ſuam hiſtrionibus collocabant. † Stantes in veſtigio) Stare in veſtigio eſt, non adęquatis vtriſq; pedibus, promoto ad porrecto paululum pede altero, ita vt impares ſint pedes, & paſſus fieri videatur, in eodem loco conſiſtere nimimeq. corpore commoueri. Idem Fabius ait, dextrum pedem proferendum. † Leui dexteræ motu) Manuum geſtus neceſſarius eſt ſine quo inanem, & truncam actionem Fab. eſſe dicit. Nam cetere partes loquẽtem adiuuant, manus vero ipſæ pene loquuntur. † Inambulatione) Quod modeſte tamen faciendum, nec ſi crebro diſcurſauerimus, tale quid in nos dicatur, quale a Flauio Verginio rhetore in quendam eius temporis antiſophiſtam dictum eſt. de quo quia crebro, & inepte diſcurſaſſet, vrbane Flauius interrogauit, Quot millia paſſuum declamaſſet? Fabius.

MOtus, &c.) Primo deſcribitur motum corporis dicens ASC.
Motus corporis eſt quędam moderatio geſtus. ſ. actus. & ductus totius corporis præter faciem, vnde addit, & vultus quę moderatio conuenit pronunciationi, & reddit. i. efficit ea quę pronunciantur probabiliora, i. quam per ſe ſint. Igitur, vt ſciamus qualis moderatio ſit neceſſaria. Conuenit. i. conueniens eſt, pudorem. i. verecundiam, & acrimoniã eſſe in vultu, & conuenit. nec venuſtatem conſpicuam. i. euidentẽ, & nimis apparentẽ, hoc eſt elegantias delitioſas, & hiſtrionicas & nec turpitudinem. i. obſcœnam ruſticitatem, conſpicuã, id eſt etiam euidentẽ eſſe in geſtu, ne videamur eſſe, aut hiſtriones. i. mimi, propter conſpicuam venuſtatẽ in geſtu, aut operarii, ſcilicet operum turpium vt fabri, ferrarii, crepidarii, lanii, agricolę, &c. Propter conſpicuam turpitudinem in geſtu. Igitur ratio motus corporis, videtur quoq;. i. etiam accommodanda, ad eaſdem partes. in quas vox eſt diſtributa, vt ad ſermonẽ, contentionem, & amplificationem. Nam ſi ſermo erit in dignitate oportebit nos ſtantes in veſtigio, id eſt altero pede protenſo, quaſi ad progrediendũ, loqui ſup. cũ leui. i. modico motu dexteræ.

træ.ſ.manus, & hoc hilaritate.triſtitia.mediocritate.i.media inter vtranq; diſpoſitione, vultus accommodata ad ſententias ſermonis,vt in ſenteotiis triſtibus,& ſeueris, inſit triſtis ſeneritas,in lætis,& exhilarantibus.inſit læta hilaritas, in mediocribus vtriuſq; mediocritas.Sin.i.ſed ſi ſermo erit in demonſtratione(non dices in genere demonſtratiuo,quia de eo non loquitur ſeorſum.ſed in ea parte ſermonis quam ſupta demooſtra ione vocauit)nos demittemus.i ſeiungemus, corpus paululum.i.modico tractu à ceruicibus,extenſo videlicet ad auditores capite.nam hoc eſt datum.i.inſitum a natura, vt admoueamus ad auditores,quamproxime. i. vt maxime prope fieri poteſt.tum.i. & vultum.tum.i.& manũ, ſi velimus docere eos quam.i.aliquam tem. & velimus eos inſtigate.i. impellere ad aliquid faciendum aut eredendum vehementer.Sin.i.ſed ſi, ſermo.i.illa prima pars vocis,erit in narratione. i. tertia ſpẽ ſua. idem motus qui demonſtrabatot paulo ante in dignitate.i.dũ ſermo eſt in dignitate,poterit eſſe idoneus.Sin.i.ſed ſi,ſup.ſermo erit in iocatione q̃ eſt tertia pars, nos debemus ſignificare .i.indicate,& præferre vultu quandam hilaritatem. ſine cõmutatione geſtus alioqui poſſet dici Perſinum illud. An Romule ciues: Et hæc de prima parte vocis, De ſecunda dicit ſic. Sin.i. ſed ſi.contendemus.i.vtemur contentione,per continuationẽ (quę prior ſpecies eius ſupta poſita eſt)nos vtemur brachio celeri.vultu.i.diſpoſitione faciei per quam voluntas indicaſ mobili.i.variabili,aut potius(quia aſpectu ſubiungitur) vultu.i. facie ipſa,mobili.i.agili,& traducibili,modo in dexteram, mõ in leuam,& aſpectu.i.oculorum præcipue applicatione acri. Sin.i.ſed ſi,contentio fiet per diſtributionem,quæ ſecũda eius pars eſt.oportet,aot oportebit vti celeri porrectione.i. extenſione brachii,& ambulatiooe.i. quaſi progreſſione, & ſup.i. moderata pulſatione dexteri pedis,qui pes dexter ſolum pulſet,& aſpectu acri,& defixo. [Sin vtemur &c.) Deſcribit motũ corporis in terra ſpem orationis dicent.Sin.i.ſed ſi.vtemur amplificatione per cohortationem.i.ſecundum priorem ſpeciem eius,tunc ſup.conueniet vti geſtu tardiore paulo, & geſtu cõſideratiore.i.moderatiore,vt ſit à circunſpectis, & conſideratis viris,& oportet vti ceteris rebus ſimilibus. atq;.i. veluti in contentione per continuationem.Sio.i. ſed ſi nos vtemur amplificatione per conqueſtionem, oportebit vti nonnunquam fœmineo plangore.i. pectoris concuſſione,& ictu capitis, ſed ſedato,ne tragœdiam agere videamur, & geſtu conſtanti, & vultu mœſto.& cõturbato.Non ſum neſcius.i.non me fugit, aut non latet,ſed bene ſcio,quantũ negocii ſuſceperim.ſ. ſcribendum qui conatus ſum exprimere verbis motus corporis & imitari ſcriptura, voces.i.qualitates vocom, verum.i. ſed nec confiſus ſum hoc poſſe fieri.i.vt poſſet ſcribi.ſ.à me,aut a quouis alio,ſatis commode de his rebus, videlicet de motu corporis,& vocibus,nec putabam hoc, quod ſeci, fore inutile, ſi.i. tametſi,id fieri non poſſet.ſ.ſatis commode. ideo autem putabam non fore inutile, propterea ꝙ voluimus admonere hic.i. in his præceptis,ſup.ad quod oporteret, aut qd oporteret ſup. fieri aut ſciri.nos trademus.i.committemus exercitationi, reliqua vt quæ ſcribi non poſſunt,exercitando doceantur. Tamen oportet hoc ſcire,bonam pronunciationem proficere, eo.i.ad id,vt res videatur agi ex animo.i.ex animi ſententia,& non fictο pectore.Nunc.i.deinceps tranſeamus ad theſaurum.i.recõditorium inuentorum,atq; omnium partium rhetoricæ, videlicet, ad memoriam, aut ad memoriam appoſitorum theſaurum &c.

DE MEMORIA.

MEMORIA vtrum habeat quiddam artificij,an oĩs à natura proficiſcat̃,aliud dicendi tempus magis idoneum dabitur. nunc,perinde atq; conſtet in hac re multum valere artem,& præceptionem,ita ea de re loquemur. placet.n.nobis eſſe artificium memoriã. quare placet alias oſtendemus:in præſentia,cuiuſmodi ſit ea,aperiemus. Sunt igitur duæ memoriæ, vna naturalis,altera artificioſa. Naturalis eſt ea, q̃ noſtris animis inſita eſt, & ſimul cum cogitatione nata. Artificioſa eſt ea,quã confirmat inductio q̃dam,& rõ præceptionis. Sed quia in ceteris rebus ingenii bonitas imitatur ſæpe doctrinã, ars porro naturæ cõmoda cõfirmat,& auget:ita ſit in hac re, vt nonnunquã naturalis memoria, ſi cui data eſt egregia,ſimilis ſit huic artificioſæ, porro hæc artificioſa naturæ commoda retineat, & amplificet ratione doctrinæ. Quapropter, & naturalis memoria præceptione cõformanda eſt, vt ſit egregia: & hæc,quæ doctrina datur, indiget ingenii. nec hoc magis aut minus in hac re, q̃ in ceteris artibus ſit, vt ingenio,doctrina,præceptione,natura niteſcat quare & illis,qui natura memores ſunt, vtilis hæc erit inſtitutio,qđ tute paulo poſt poteris intelligere. ꝙ ſi ille freti ingenio noſtra præceptione nõ indigerent,tamen iuſta cã daretur, quare iis, qui minus ingenii hñt,adiumento velimus eſſe. Nũc de artificioſa memoria loquemur. Conſtat igitur artificioſa memoria ex locis, & imaginibus. Locos appellamus eos,qui breuiter,perfecte,inſignite aut natura,aut manu ſunt abſoluti,vt eos facile naturali memoria cõprehendere, & amplecti q̃amus,vt ædes,intercolumnium, angulum, fornicẽ, & alia quæ his ſimilia ſunt. Imagines ſunt formæ quædam.& notæ,& ſimulacra eius rei, quã meminiſſe volumus: qđ genus,equi,leones,aquilæ:quorum memoriam ſi volemus habere imagines corũ certis in locis collocare nos oportebit. Nũc cuiuſmodi locos inuenire. & quo pacto reperire, & in locis imagines cõſtituere oporteat, oſtendemus. Quemadmodum igitur qui literas ſciunt, poſſunt id quod dictum eſt ſcribere,& recitare quod ſcripſerunt:ita qui μνημονικὰ didicerũt, poſſunt quæ audierũt in locis collocare,& ex his memoriter pronunciare. Loci.n. ceræ aut chartæ ſimillimi ſunt, imagines literis, diſpoſitio,& collocatio imaginũ ſcripturæ, pronunciatio lectioni. Oportet igit̃, ſi volumus multa meminiſſe: multos nobis locos cõparare,vt in multis locis multas imagines collocare poſsimus. Itẽ putamus oportere ex ordine hos locos habere,ne qñ pturbatione ordinis impediamur,quo ſecius,quotoquoq; loco libebit, vel à ſuperiore,vel ab inferiore,vel à media parte imagines ſecuti,ea,quæ mandata locis erunt, edere, & proferre poſsimus. nam vt,ſi in ordine ſtantes notos cõplures viderimus, nihil noſtra interſit, vtrũ à ſummo,an ab imò,an ab medio nomina eorum dicere incipiamus: itẽ in locis ex ordine collocatis eueniet,vt in quamlibet partem,quotoquoq; loco libebit,imaginibus cõmoniti dicere poſsimus id,quod locis mandauerimus. Quare placet, & ex ordine locos cõparare,& locos, quos aſſumpſerimus,egregie cõmeditari oportebit, vt perpetuo nobis hærere poſsint. nã imagines, ſicut literæ, delentur,vbi nihil illis vtimur: loci,tanquã cera, remanere debent. Et ne forte in numero locorum falli poſsimus,quintum quenq; locum placet notari: quod genus,ſi in quinto loco manum aureã collocemus,& ſi in decimo aliquẽ notũ, cui prænomẽ ſit Decimo: deinde facile erit ſimiles notas quinto quoq; loco collocare. Itẽ commodius eſt in derelicta, quàm in celebri regione locos comparare: propterea ꝙ frequentia, & obambulatio hominũ conturbat, & infirmat imaginum notas: ſolitudo conſeruat integras ſimulacrorum figuras. Præterea diſsimiles forma atq; natura loci comparandi

ſunt,

ſunt,vt diſtincte interlucere poſsint:nã ſi qs mul
ta intercolumnia ſumpſerit,conturbabitur ſimili
tudine locorũ,vt ignoret quid in quoq; loco col-
locarit. Et magnitudine modica,& mediocres lo-
cos haberi oportet.nã, & præter modũ ampliua-
gas imagines reddunt, & nimis anguſti ſæpe non
vñr poſſe capere imaginũ collocationẽ. Tum nec
nimis illuſtres, nec vehementer obſcuros locos
hẽri oportet:ne aut ob cæcent tenebris imagines,
aut ſplendore ꝑfulgeant. Interualla locorũ medio
cria eſſe placet,fere paulo plus, aut minus pedum
tricenũ.nã vt aſpectus,ita cogitatio minus valet,
ſiue nimis procul amoueris, ſiue vehemẽter pro-
pe admoueris id,qđ oportet videri. Sed q̃q̃ facile
eſt ei,qui paulo plura explorauerit, quamuis mul
tos, & idoneos locos comparare:tñ ſi quis ad iſta
ſatis idoneos inuenire ſe non putabit,ipſe ſibi cõ
ſtituat q̃ volet multos licebit.cogitatio enim quã
uis regionẽ põt amplecti, & ĩ ea ſitũ loci cuiuſdã
ad ſuum arbitriũ fabricari, & architectari. quare
licebit, ſi hac prompta copia contenti nõ erimus,
noſmet ipſos nobis cogitatione noſtra regionem
conſtituere,& idoneorũ locorũ commodiſsimam
diſtinctionem comparare. De locis ſatis dictũ eſt
nunc ad imaginẽ rationẽ tranſeamus. Quoniã er
go rerũ ſimiles imagines eſſe oportet,& ex oĩbus
verbis notas nobis ſimilitudines eligere debe-
mus:duplices ſimilitudines eſſe debẽt, vnæ rerũ,
alteræ verborũ. Rerum ſimilitudines exprimunt,
cũ ſummatim ipſorũ negociorum imagines cõ-
paramus. Verborũ ſimilitudines cõſtituunt, cum
vniuſcuiuſq; noĩs & vocabuli memoria imagine
notat. Rei totius memoriã ſæpe vna nota,& ima-
gine ſimplici cõprehendemus, hoc mõ: Vt ſi accu
ſator dixerit ab reo hominẽ veneno necatũ, & he
reditatis cã factum arguerit,& eius rei multos di
xerit teſtes,& cõſcios eſſe. Si hoc primũ,vt ad de-
fendẽdũ nobis expeditũ ſit, meminiſſe volemus:
in primo loco rei totius imaginẽ cõformabimus,
ægrotũ in lecto cubantẽ faciemus ipſum illũ, de
quo aget,ſi formam eius detinebimus:ſi eum non
agnouerimus,aliquẽ ægrotum nõ de minimo lo-
co ſumemus, vt cito in mẽtẽ venire poſsit, & reũ
ad lectũ eius adſtituemus,dextera poculũ,ſiniſtra
tabulas,medico teſticulos arietinos tenentẽ. hoc
mõ,& teſtium,& hẽditatis, & veneno necati me-
moriã hr̃e poterimus. Itẽ deinceps cetera crimina
ex ordine in locis ponemus, & quotieſcunq; rem
meminiſſe volemus. ſi formarum diſpoſitione, &
imaginum diligenti notatione vtemur,facile ea,q̃
volemus,memoria cõſequemur. Cum verborũ ſi-
militudines imaginibus exprimere volemus.plus
negocii ſuſcipiemus,& magis ingenium noſtrum
exercebimus id nos hoc mõ facere oportebit: Iã
domuitionẽ Reges Atridæ parãt. In loco cõſtitue
re oportet manus ad cœlũ tollentẽ Domitiũ, cũ à
Regibus Martiis locis cædat. Hoc erit, Iã domui-
tionẽ Reges. In altero loco Aeſopum,& Cimbrũ
ſubornare Iphigeniã,Agamemnonẽ, & Menelaũ:
hoc erit, Atridæ parãt.hoc mõ oĩa verba erũt ex-
preſſa. Sed hæc imaginũ cõformatio tum valet,ſi
naturalẽ memoriã exuſcitauerimus hac notatio-
ne,vt,verſu poſito,ipſi nobiſcũ primũ trãſeamus
bis aut ter eum verſum, deinde cum imaginibus
verba exprimamus. hoc mõ naturæ ſuppeditabit
doctrina:nã vtraq; altera ſeparata, minus erit fir-
ma,ita tñ,vt multo plus in doctrina atq; arte ꝓſi-
dij ſit.qđ docere nõ grauaremur,ni metueremus,
ne,cum ab inſtituto nr̃o receſsiſſemus,minus cõ-
mode ſeruaret hæc dilucida breuitas ꝓceptionis.
Nunc,qm̃ ſolet accidere, vt imagines partim fir-
mæ,& acres, & admonendũ idoneæ ſint, partim
imbecilles,& infirmæ q̃ vix memoriã poſsint ex-
citare:qua de cã vtrunq; fiat,conſiderandũ eſt,vt,
cognita cã,quas vitemus, & quas ſequamur ima-
gines,ſcire poſsimus. Docet igit nos ipſa natura,
quid oporteat fieri.nã ſi quas res in vita videmus
paruas,vſitatas,quotidianas, eas meminiſſe nõ ſo
lemus:propterea ꝗ nulla niſi noua,aut admirabi-
li re cõmouet aĩus:at, ſi qđ videmus aut audimus
egregie turpe,aut honeſtum, inuſitatum,magnũ
incredibile,ridiculum,id diu meminiſſe cõſueui-
mus. itaq; quas res ante ora videmus, aut audi-
mus,obliuiſcimur plerunq; q̃ acciderũt in pueri-
tia,meminimus optime ſæpe: nec hoc alia de cã
ꝑt accidere,niſi ꝗ vſitatæ res facile è memoria ela
buntur,inſignes,& nouæ manẽt diutius. Solis ex-
ortus.curſus,occaſus nemo admirat, ꝓpea ꝗ quo
tidie fiunt:ac eclipſes ſolis mirantur, q̃a raro acci
dunt:& ſolis eclipſis magis mirantur,q̃ lunæ, qm̃
hæ crebriores ſunt. Docet ergo ſe natura vulgari,
& vſitata re nõ exuſcitari, nouitate vero, & inſi-
gni quodã negocio cõmoueri. Imitetur igitur ars
naturã,&,qđ ea deſiderat,inueniat; qđ oſtendit,
ſequatur. nihil eſt enim,quod aut natura extremũ
inuenerit,aut doctrina primum: ſed rerum prin-
cipia ab ingenio ꝑfecta ſunt, & exitus diſciplina
cõparantur. Imagines igitur nos in eo genere cõ
ſtituere oportebit,qđ genus manere in memoria
diutiſsime poteſt.id acciderit,ſi quammaxime no
tas ſimilitudines cõſtituemus:ſi nõ mutas, nec va
ges,ſed aliquid notum agẽtes imagines ponemus
ſi egregiam pulchritudinem,aut vnicam turpitu-
dinẽ eius attribuemus:ſi aliqua re exornabimus,
vt ſi coronis, aut veſte purpurea, quo nobis no-
tior ſit ſimilitudo:aut ſi qua re deformabimus, vt
ſi cruentã aut cœno oblitam,aut rubrica delibutã
inducamus,quo magis inſignita ſit forma:aut ſi ri
diculas res aliquas imaginibus attribuamus.nam
ea res quoque faciet,vt facilius meminiſſe poſsi-
mus.nã quas res veras facile meminimus, eaſdem
fictas,& diligenter notatas meminiſſe nõ eſt dif-
ficile. Sed illc facere oportebit, vt idẽtidẽ primos
quoſq; locos imaginum renouandarum cã celeri-
ter aĩo percurramus. Scio pleroſq; Græcos, qui de
memoria ſcripſerunt,feciſſe,vt multorum verbo-
rum imagines cõſcriberẽt,vti, q eas ediſcere vel-
lent,paratas hẽrent,ne qđ inquirẽdo cõſumerent
operæ:quorum rõnẽ aliquot de cauſis improba-
mus:primũ,ꝗ in verborum innumerabilium mul
titudine ridiculum ſit mille verborum imagines
cõparare.quantulum enim poterunt hæc valere,
cum ex infinita verborum copia, mõ aliud,modo
aliud nos verbum meminiſſe oportebit? Deinde
cur volumus ab induſtria quẽquã remouere,vt ne
quid ipſe q̃rat, cũ nos illi omnia parata quæſitaq;

tradamus? Præterea ſimilitudine alia alius magis commouetur. nam vt ſæpe, formam ſi quã ſimilẽ cuipiam dixerimus eſſe, nõ omnes habemus aſſenſores, q alii videt aliud, ita fit in imaginibus, vt, q̃ nobis diligenter notæ ſunt, eæ parum videantur inſignes aliis. quare ſibi quenq; ſuo commodo cõuenit imagines comparare. Poſtremo præceptoris eſt docere, quemadmodum quæri quidq; conueniat, aut vnum alterum, non omnia quæ eius generis erunt, exempli cauſa ſubiicere, quo res poſſit eſſe dilucidior. vt cum de procœmiis quærendis diſputamus, rationem damus quærendi, non mille procœmiorum genera conſcribimus: ita arbitramur de imaginibus fieri conuenire. Nunc ne forte verborum memoriã aut nimis difficilẽ, aut parum vtilem arbitreris, & ipſarum memoria rerũ contentus ſis, q, & vtiliores ſint, & plus habeant facilitatis; admonendus es, quare verborũ memoriam non improbemus. nã putamus oportere eos qui velint res faciliores ſine labore & moleſtia facile meminiſſe, in rebus difficilioribus eſſe ante exercitatos. Nec nos hanc verborum memoriam inducimus, vt verſus meminiſſe poſſimus, ſed vt hac exercitatione illa rerum memoria, quæ pertinet ad vtilitate, cõfirmetur: vt ab hac difficili conſuetudine ſine labore ad illam facilitatẽ tranſire poſſimus. Sed cum in oĩ diſciplina infirma eſt artis præceptio ſine ſummã aſſiduitate exercitationis, tũ vero in μνημονικῆ minimũ valet doctrina, niſi induſtria, ſtudio, labore, diligentia cõprobetur. Quamplurimos locos vt habeas, & quam maxime ad præcepta accõmodatos, curare debebis. In imaginibus collocandis exerceri quotidie cõuenit, non. n. ſicut in ceteris ſtudiis adducimur, nonnunquã occupatione, ita ab hac te nos poteſt cauſa deducere aliqua. nunquã eſt enim quin aliquid memoriæ tradere velimus, & tum maxime, cũ aliquo maiore negocio detinemur. quare cum ſit vtile facile meminiſſe, non te fallit, quod tantopere vtile ſit, quanto labore ſit appetendum: quod poteris exiſtimare vtilitate cognita. pluribus verbis ad eam te hortari non eſt ſententia, ne aut tu noſtro, aut nos tu ſtudio diffidere, aut minus, quàm res poſtulat, dixiſſe videamur. De quinta parte rhetoricæ deinceps dicemus: tu primas quaſq; partes in animo frequenta, &, qđ maxime neceſſe eſt, exercitatione confirma.

CAP. MEMORIA vtrũ habeat quiddã artificii, Nunc de artificioſa memoria Ciceronis locum expoſituri recte facturi videmur, ſi aliquanto altius hãc rem repetamus. & primũ quid ſit memoria, & in qua corporis quieſcat ſede. & quibuſdã cauſis in aliis habeſcat, in aliis autem floreſcat, dicamus poſt, quibus remediis imbecilli poſſit occurri memoriæ quantum nobis veteres iunioreſq. qui aliquid dicerẽ niſi ſunc, tradiderunt, oſtendemus. Ipſam igitur memoriã [illegible] Plato: [illegible] Auguſt. autem intellectus vim eſſe dicit memoriã, eorũ quæ ingenio inuẽta ſunt conſeruatricem. ſic enim inquit, Ingenium eſt vis animæ ſiue intentio, qua ſe extendit anima, extenditq; ad incognitorũ cognitionem; ingenium, quidẽ exquirit ignota, ratio diſcernit inuenta, memoria recondit iudicata, & offert, adhuc iudicanda. ſic fit aſcenſus ab inferioribus ad ſuperiora, & ima à ſummis dependent. Ariſtoteles aũt memoriã à reditione in memoriã ſtã differre arbitratur, quod vt meminiſſe quidem omnium animantium ſit, velut ciui, potus, ſomni voluptatis q̃, in memoria n reuocare q̃d exciderit, non niſi homines poſſe. Proinde tardos quidem, & pinguis ingenii homines, etiam memores eſſe. redire aũt in memoriam, ſolum acris, & velocis ingenii ſit. Sed cur id ſenſerit, ipſe docet. & cum Ariſtotele enarrãt Auicenna, Alexander, Themiſtius, Alpharabios, Albertus Alemanus. Diſtingui ſi quidem caput ita aiunt vt in ſincipite, hoc eſt in cerebro, & parte quæ frontem verſus porrigitur, ſit cõis ſenſus. in media autẽ parte diſtinctio, in occipite vero imaginũ retentio, quod maxime experientia percipi poteſt. Nam læſo occipite, rerum oritur obliuio, & cognitio, diſtinctio, atque imaginum quædam æſtimatio manet. læſo autẽ ſincipite, ſenſus cõis, læſa parte capitis media æſtimatio abiicitur, ſed manent cetera. Proinde cum in occipitis parte rei antea viſæ tenet imago, vt continuus ſic, & vniformis ad memoriam alicuius rei motus, meminiſſe dicimur. Cum aũt doctrina, arte, ſciẽtia, ingenio, præceptis, per quaſdam quod obliti ſumus veſtigamus imagines, redire in memoriam dicimur. Qua de cã hanc quidem reminiſcentiam, illam vero memoriam quidam nominare tentauerunt. & memoriam rudis, & pinguis hominis eſſe, quod nullo ingenio, nulla indigeat ſcientia, eſſe dixerunt, reminiſcentiã vero, ingenii acuti, & acris, & eruditi. ſed nos tam, ſine metu memoriã hanc nominabimus, quando & Cicero, & alii ita appellarunt. Proximum nunc eſt vt dicamus cur hãc in aliis deficere videamus. Calidi, & humidi, vt Ariſtoteles inquit, velocis quidem ſunt plerunq; ingenii, ſed immemores, propter humidum quod facile recipit, & calidum, quod multum mouet. Calidũ enim multas per ſe mouet imagines, quas vniuerſas continue fluens humidum commiſcet atq; perturbat. E contrario qui ſicci ſupra modum ſunt, pinguis ac tardi ſunt ingenii. quod vbi nullus in occipite humor ſit, nullam illic figi imaginem poſſe. Si igitur nihil prorſus figatur, redire aliqd qui poteſt in memoriam! Velociſſimi itaq; ingenii, & tradiſſimi, ſunt immemores. Hi quidem, qui humido ſuperfluunt, calido nempe multas inueniente rerum imagines, ac ideo magis in humido eſſluitantes. quod altera, alteram etiam pellat. Illi, autem, quia nec calor ſuſcitat, nec vllus humor retinet imagines, etiam ſi calor ſuſcitans affuerit. Qua de cauſa, & qui frigidi ſunt, tardi videntur, & eo tardiores, quo ſicciores extiterint. Calidi autem ad inueniẽdum parati ſane, ſed ſi ſicci ſupra modum, immemores erunt. Sin autem quantum ſatis ſit humidi, calidiq. ſimul erit, ad inueniendũ etiam parati tum, & memores erunt. Quoniam in nimium humida anima imago nõ manet, ſiccorum aũt animam imago non tangit. ſed nullus ita infelix, vt opinor eſt, niſi prorſus ſit ſtolidus, qui aliquantum humidi calidiq. in occipite non hẽat, ſi præſertim iuuenta adhuc floreat. Nam quo magis ad ſenium ætas declinat, magis calor extinguitur, & humor exiccatur, ac per hoc ad vecordiam propius etiam acceditur. Quoniã igitur, & quæ ſit memoria, & q̃ ſedem occupet, & an quibus hebeſcat vireat veram dictum eſt. dicendum iam videtur, quo pacto in memoriam eorum q̃ aut vidimus, aut audiuimus, redire poſſimus, hoc eſt, acuti ſiamus ſi frigidi iam à natura ſiccíq. ſimus. In qua re quãti quiſq; ſtudio perficere queat, Themiſtocles nobis eſſe teſtis poteſt, quẽ vnum intra annum optime locutũ Perſice conſtat. vel Mithridates, cui duas, & viginti linguas, quod nationibus imperaret, traditur notas fuiſſe. vel Craſſus Licinius ille diues, qui cũ Aſiæ præeſſet, quinq; Græci ſermonis differentias ſic tenuit, vt qua quiſq; apud eum lingua poſtulaſſet, eadẽ ius ipſe redderet. vel Cyrus, quem omnium militum creditum eſt tenuiſſe nomina. Sic etiã, ſemel auditos, licet multos verſus, breui tamẽ memoriter retuliſſe Theodectes fertur. Facit præterea prompti ingenii famam memoria, cum in omnibus ſcientiis, & artibus, tũ oratoribus, vt ea quæ dicunt non mõ attuliſſe, ſed ibi promptus ſumpſiſſe videantur. Contra immemores, tardi pingueſq. & ſunt & habent, veluti Cunonẽ habitũ legimus, qui adeo nullius fuit memoriæ, vt aliquoties cũ tria propoſuiſſet, aut quartum adderet, aut tertium quæreret. Ob id quod ego tardũ ẽt in cogitando, & in conſtruendo diſſipatum fuiſſe crediderim; ac ẽt eius motum fuiſſe incompoſitũ, cũ ſe toto corpore iactaret. Nam cum ad redeundum in memoriam, eum multum animo æſtuaſſe veriſimile ſit. eadem ratione corpus iactaſſe, & cũ meminiſſe vellet multũ laboraſſe, ſatis intelligi poteſt. quę ora incommoda, ex memoriæ imbecillitate proficiſci oſtendimus. Sed iam ſatis digreſſa eſt, eo noſtra redeat oratio. Vt igitur in memoriam nobis redeat, quæ aut ipſi vidimus aut ab aliis audiuimus, adminicula duobus ex locis petẽda ſunt, tũ ex nobis, tum extrinſecus. Ex nobis, aut vt memores ſimus, aut vt aliis eſſe videamur; ac vt hoc aliqua virtute incommodũ tegere valeamus. At quantum adminicula pertinet. primũ quatenus à

nobis

nobis fieri, poteſt bonam conſeruemus valetudinẽ, ne crapulę inſeruiamus, & cibus in ſtomaco digeraſ, liberumq. cogitationibus animum habeamus. Quare, & pueri, vt plurima diſcant, cum ea ætas memoriæ ſtudio multum etiã iuuetur, procurandum, & ſtudiũ illis hoc quaſi peculiare eſſe oportet, lecta ſcriptaq. ſæpius reuoluendi, & quaſi eundem cibum remandendi: Habeatur tamen delectus à pceptore, in hoc, vt ea quę optima ſint, proponantur. idq. leuius fieri poteſt, ſi pauca primũ, & q̃ odium non afferãt, cœperint ediſcere, deinde ad infinitũ vſque perueniant, & poetica prius, poſtmodum oratorũ, nouiſſime ẽt ſolutoria numeris, & magis ab vſu dicendi remota, qualia ſunt iuriſconſultorum, memoriæ mandent. Sit antẽ omnibus exercitatio, & labor multa dicendi, multa cogitandi, & ſi fieri poteſt, quotidie. Nihil enim tam auget memoriam, quam cura, nihil tam corrumpit, quam negligentia. In quibus rebus dãda prius opera eſt, vt qđ diſcimus, intelligamus, & ſi longius aliquid complectendum memoria fuerit, orationem per partes ediſcere proderit. Quoniam nimio onere obruitur mens. Eæ vero partes non ſint perexiguæ, alioqnin nimis multæ excidant. dandi quidam termini ſunt, vt cõtextum verborum, qui eſt difficilius continet crebra meditatio, & breuis eum omnẽ mentis decurtat vigor. partes deinceps ipſas repetitens ordo cõiungat. Nec erit inutile, quo hæc facilius hæreant, aliquas notas apponere quarum recordatio eius partis nos commoneat & memoriam excitet. Nemo enim fere tam ſocors eſt, vt quod cuique loco ſignum deſtinauerit, neſciat. Et ipſæ quoque literarum notæ, ſi quid noui habebunt, excitare poterunt. Hoc pacto veſtigiis quibuſdam quod legerimus oculis, non paginas modo, ſed verſus, nec verſus modo, ſed ſingula prope verba videbimur intueri. Tacite autem hæc ediſcere, expeditius, & potẽtius eſſe exiſtimatur, ſi non ſubeant, velut occiſum animũ, plerunq̃ne aliæ cogitationes, quibus mens impediatur. Ceterum voce, & publici motu iuuetur memoria dicendi, & pariter audiendi. ſed hæc vox ſit modica, & magis murmur. Quod autẽ legente alio ediſcimus, in parte tradamur, nam acrior eſt oculorum quàm aurium ſenſus. In parte tamen iuuamur, ſi cum ſemel aut bis audierimus, continuo noſtram experiemur memoriam, vt cum legente contendemus. Si igitur facilis rerũ nobis ſuffragatns memoria, & tempus non deeſt, nulla poteſt effugere ſyllaba. ſin autem debilis admodum memoria eſt, vim rerum atque ordinem complecti ſatis ſit, nec quiſquam ſe tenere parum iudicet, dum illud retinet. Nam dum nihil prætermittere verborum volumus, ſit, quod turpiſſimum eſt, interruptus actionis impetus, & reſiſtens, ac ſalebroſa oratio & qui dicit, ediſcenti ſimilis, etiam bene ſcriptorum gratiã perdit. Sed de hac parte iam ſatis diximus. Nunc ſupereſt, vt immemoris ingenii incommodum virtute aliqua regendũ doceamus. Memoriæ ergo deficientis incommodum eloquentia emendare poterimus, vt aut q̃ proxime diximus, aliis verbis efferamus, exornemus, & verborum ſententiarumq. figuris tantiſper inuoluamus, quo ad nobis quæ volumus ſuggerantur. Vt ſi memoria, & ipſa inuentione commendati non poſſumus, cõmendemur eloquentia, velut Curio, quem Cicero vltra omnes immemorem annotauit. cum tamen inter oratores poſitũ, propter verborum varietatem, & expeditam ac profluentem quodammodo celeritatẽ eſſe voluit. id enim ſolum in eo alicuius ſpeciem fecit oratoris. Quod autem ſplendidis vtebatur verbis, vſu domeſtico creditur ſibi comparaſſe. Aliqui voce canora, & ſuaui, ſicut Cn. Lentulus, aliqui formæ etiam dignitatem ſuauitati vocis, & magnitudinis addẽtes, velut P. Lentulus, tardi taris emendatores magnopere probati ſunt, ſi ita memoriæ vitium per interualla, ſeu voce, vel motu corporis emẽdarunt. Expoſuiſſe ſatis iam videmur, quo pacto ex nobis ad memoriæ incommoda adiumentum poſſimus comparare. nunc proximũ eſt, vt quibus adminiculis extrinſecus iuuari poſſimus, aperiamus. Extrinſecus duabus ex cauſis iuuare poſſumus memoriam: medicamine, & locis, quæ ſecum, aliquarum rerum ferant imagines. Medicamine, vt ſyrupis, medicinisque, aut ſanguine nimium capitis eiicemus humorem. quo viſa audita ue hæreant tenacius. Quibus rebus multi ſalubre, & mirabile tulerunt imbecillis memoriæ remedium. ſed hæc ad medicos relegamus, quando de hac re multæ tardi medelæ poſſunt. & licet aliquæ, quæ maxime probantur, ad me peruenerint, perquirendum tamen ab his medicis, vnicuique ſuademus. vltima artificioſæ memoriæ pars fuit de locis, & imaginibus eius, quæ à nobis iam tractanda reſtat, quam Cicero ſolam partẽ luculentiſſime, vt omnia, exequitur. Sed antequam Ciceronis verba aperire incipiamus, prius velle, ac ab hoc loco non alienum factum videmur, ſi vnde cœpiſſe originem tradatur, exponamus. Artificioſæ igitur memoriæ hanc partem primus dicitur Simonides. lyricus poeta oſtendiſſe, cuius vulgata fertur etiam à Cicerone hiſtoria: Cum, vt Quintilianus, inquit, pugili coronato carmen, quale componi victoribus ſolebat, mercede pacta ſcripſiſſet, abnegatam ei pecunię partem, quod more poetis frequentiſſimo, digreſſus in laudes Caſtoris, & Pollucis heſerat. Quapropter partem ab his petere, quorum facta celebraſſet, iubebatur, & hi perſoluerunt, vt traditum eſt. Nam cum eſſet grande conuiuium in honorem eiuſdem victorię, atque adhibitus ei cœnæ. Simonides, nuncio eſt euocatus, quod eum duo iuuenes equi aduecti deſiderare maiorem in modũ dicebantur, & illos quidem non inuenit, fuiſſe tamen gratos erga ipſum eos exitu comparuit. Vix enim eo limen egreſſo, triclinium illud ſupra conuiuas corruit, atque ita confugit, vt nõ ora modo oppreſſorum, ſed membra etiam omnia, requirentes ad ſepulturam propinqui, illos nulla nota poſſent diſcernere. Tum Simonides dicitur, memor, ordine quo quiſque diſcubuerat, corpora ſui reddidiſſe. Eſt autem magna inter auctore diſſenſio, Glaucone Cariſtio, an Leocrati, an Agatharcho, an Scopę ſcriptũ ſit. id carmen, & Pharſalu fuerit hęc domus, vt ipſe quodam loco ſignificare Simonides videtur, atq; Apollodorus, & Eratoſthenes, & Euphotion, & Laryſſęus Eryphilus tradiderunt, an Crannonę, vt Apollas, Callimachus, quem ſecutus Cicero hanc famam latius fudit. Scopa certe nobilem. Theſſalum periſſe in eo conuiuio conſtat. Ex hoc Simonidis facto notari videtur: iuuari memoriã ſignatis animo ſedibus, idque crederem ſuo quiſq; experimento. Nam cum in loca aliqua poſt tempus reuerſi ſumus, non ipſa agnoſcimus tantum ſed etiam quę his fecerimus reminiſcimur, qui in memoriam ſubeunt. Nonnunquam tacitę quoque cogitationes in mentẽ reuertuntur. Nata eſt igitur, vt in pleriſque, ars nec à natura diſceſſit. Memoria vtrum habeat quiddam artificii, an omnis à natura proficiſcatur, aliud dicendi tempus idoneum dabitur, [Nunc, perinde atque conſtet in hac re multum valere artem, & pręceptionem. ita ea de re loquemur) Natura definiuit Empedocles, vt diceret natura eſt ignis artifex, quadam via vadãs in res ſenſibiles procreandas, quod omnia (vt ipſe vult) principe igne generentur. Plato autem ſic definit, natura eſt dei voluntas. Quodcunq; igitur ex intima rei alicuius vt ſponte exit (quoniam quod voluntate factum diuina eſt) id ab eius rei natura dicitur proficiſci. Sed vtrum memoria à natura proficiſcatur, necne, quæri poſſe videtur. Nam ſi memoria vis quędam propria animę eſt, ſicut volũtas, & intellectus, quę in hominis cerebri parte poſtrema occiput contingente perficitur, velut paulo ſupra memorauimus, à natura homini inſita dici poſſe videtur. [Porro, cum animæ ſenſus, corporis ſenſibus, vt Ariſtoteles voluit ſuſcitentur: quippe qui animam velut raſam quandam tabellam in qua nihil pictum eſſet, dixit, habilem tamen creatam ad omnium rerum ſuſcipiendas formas, molem enim corporis obſtare, ne quid vis ad vnguem, & mox intelligat. Ex quo manifeſtum eſt. magnum ad memoriam, ſicut ad ceteras animę vires, quibuſdam rebus pręſtari adminiculum. Quod cum ita ſit, apparet memoria, ſicut, & cetera, artificio comparari poſſe. Cum autem natura, & arte conſtet memoriam, naſcitur quidem à natura, ab arte vero excolitur. [Placet enim nobis eſſe artificium memoriam) Subaudiendum, de qua daturi pręcepta ſumus. Simul cum cogitatione nata, quę vis eſt animę, quam confirmat inductio quędam cum arte inducitur ad ea quę pręterita ſunt, comminiſcendum.

[Naturę commoda retineat) Nam de locis, & imaginibus Cicero dicturus eſt, ad quas comminiſcendas mente nobis opus ſit, & ingenio ad ſimilitudines rerum effingendas, illam, vero per naturam, hoc etiam a pręceptoribus accipimus. [Conſtat igitur artificioſa memoria ex locis, & imaginibus) De qua dicturi ſumus. [Locos appellamus eos, qui breuiter) Vt ſine cunctatione ac mora omnes cogitatio poſſit percurrere, ne ipſo occurſu hęreamus. Plus enim quam firmam eſſe oportet memoriam, quæ aliam memoriam adiuet. [Perfecte) Vt quidquid animo occurrat, illic diligenter affigi poſſit, ac ob hoc nihil ſit imperfectum [Inſignite) Vt ea loca multa varietate ſignata concipiantur. [Aut natura) Vel vt in itinere longo rupes, vel quidquid inſigne occurrat, & ſi non ſint, liceat nobis effingere. [Aut manu ſunt abſoluti) Velut domus, opera aliqua publica, vrbium ambitus, pictuię quæ ſint, vel quas nobis effingamus. Opus ergo eſt locis, quæ vel finguntur, vel ſumuntur, porro ſumuntur vel natura, vel manu abſoluta. [Vt eos facile naturali memoria comprehendere)

dere)Vno mentis ictu ſi colligere.[Et amplecti)Sepire, & circumualare quæramus,quod facere poſſe videmur, ſi non ſint nou numeroſa,ſi maxime ſpatioſa perfectaq. ac varietate diſtincta. [Vt ædes)Vt domus magna,& in multos receſſus diducta. [Intercolumnium)Si tamen varia rerum facie ſit inſignitum.[Angulum)Velus angiportum,ſi huic rei ſit accõmodatus.[Fornicem , & alia quæ his ſimilia ſunt)Si tantum pateat,vt in eo multi figi poſſint imagines,vel ſi in eius ædibus hæc,& alia inſignita compareant.[Imagines ſunt formæ quædam,& notæ, & ſimulacra eius rei , quam meminiſſe volumus:quod genus,equi,leonis,aquilæ, quorum memoriam ſi volemus habere,imagines eorum) Vt ſi ſignum nauigationis anchoram,& militiæ ſignum aliquid ex armis ponas. [Certis in locis collocare nos oportebit. Nunc cuiuſmodi locos inuenire , & quo pacto reperire , & in locis imagines conſtituere oporteat.oſtendemus)Ne erremus,ſit ne is primus vel ſecundus,aut quoruſquiſque locus alius,cui eam imaginem concrediderimus,ſcire oportet.opus ergo locis eſt, imaginibus,& ſimulacris,& ad ea quę figenda ſunt illuſtribus ac explicatis modicis interuallis,aut ita prorſus inſignitis,vt occurrere celeriter & ꝑcurri animo poſſint.Metrodorus ſane ſe duodecim ſignis, ꝑ q ſol incat, tricenos. & ſexagenos locos inueniſſe iactauit , aliqui in anulis ſe formaſſe dixerunt.[Quare placet , & ex ordine locos comparare)Nam ita aliqui dixerunt primum locum veſtibulo quaſi aſſignant,ſecundum puta ambulacro,tertium atrio,tum atria circumeunt,nec cubiculis modo ant exhedris, ſed ſtatuis etiam picturis ue,ſimilibusq. per ordinem committitur.Hoc facto,cũ eſt repetenda memoria, ab initio incipiunt loca hæc recenſere.& quod cuique crediderunt repoſcunt , & eorum imagine quidnam id ſit admonentur , ipſa loca nimiũ illuſtria,aut nimium obſcura eſſe noluerunt ,diſtantia inter ſe. nam pluſquam quinque paſſus,vel paulo plus minus ue. Et cum quæ locauimus,auferre voluerimus,a dextro vel ſiniſtro prout progreſſus domus patietur, incipiemus , nec vt retrorſum cedas, ac à ſiniſtro in dextrum abeas,paulo curioſius ꝑcipi ſolet.Diſſimilia vero inter ſe loca eſſe, recte ꝑcipitur . Quãobrem ne cellulę quidam ſacerdotum commodæ huic rei videri,ob nimiam inter ſe ſimilitudinem debent. [Si in quinto loco manum auream collocemus)Quæ imago,quintum adeſſe locum nõ tam demonſtret,quam rei nouitate animum ad cõminiſcendum eum locum excitet. [Diſtincte interlucere poſſint)Diſcreti ita ſint,vt per ſe perluceant, appareantq. [Paulo plus,aut minus)Subaudiendum,ad poſterius paulo. [Pedum tricenum)Triginta pedum.trigenum dici deberet per g literã ; non per c,nam tricenum per ſyncopam factum eſt,alias tricentenum.ſed cum dicat non nimiam eſſe oportere inter huiuſmodi loca diſtantiam,trigenum videlicet oportere ſcribi videtur. & eſt ęque ſyncopa trigenum,pro trigenorum.nec mirũ videatur,ſi cum genitiuo plus minusq. conſtruuntur,cum, & cũ accuſatiuo etiam,nedum cũ ablatiuo coniungi inueniantur.[Ita cogitatio minus valet,ſiue nimis procul amoueris)Siue paulo diſtant ora fuerint inter ſe loca,ſiue propinquiora quã conueniat.[Arbitriũ fabricari)Cudere,inuenire,[Et architectari)Cõſtruere.[Vnæ rerũ)Quibus rebus. [Alteræ verborũ) Quibus verba exprimuntur.[Cum ſummatim)Cum collectim paucis. [Hereditatis cauſa factum arguerit)Oſtendet.[In lecto cubantem)Loco quem ipſi inuenerimus. [Si formam eius detinebimus:)Si cuiuſmodi formæ ſit meminerimus.[Nõ de minimo loco)Nõ pauperem,nec abiectũ,ſed nobilẽ,& opulentũ[Dextera poculum)Quo veneno necatũ oſtendamus.[Siniſtra tabulas)Quibus hereditatem,& teſtamentum ſignificemus.[Medico teſticulos arietinos tenentem)Vnde teſtes , quique conſcii veneni dati ſint,reminiſcantur. Et vna hac hois imagine , vnũ complexi ſumus negocium.[Veneno necati)Neco,necui, ſuffocaui ſignificat,vt Horat. Bos eſt enectus arando.neco necaui ferro,vel quauis alia vi occidi.Hinc necem, cædẽ appellamus. & hinc internecio,vitæ priuatio,vel interitus.Cæſar in Cõmẽtariis de bello Gallico.Hoc prœlio facto,& prope ad internecionem gente ac nomine Neruiorum redacto, potius quam à ſupino nectum,vt Priſcianus voluit, ſublata nempe litera. [Plus negocii ſuſcipiemus)Plus curarum,ſic Plautus : Quid tu mihi exhibes negocium.Et magis ingenium noſtrum exercebimus) Quoniam pluribus opus eſt imaginibus. cum ẽt verba multo plura eſſe quã negocia,neceſſe ſit. [Iam domuitionem Reges Atridæ parant)Si huius verſus velis reminiſci.[Manus ad cœlũ tollentem Domitium) Aliquẽ notum , q Domitius nominetur. vt huius nominis domi meminiſſe valeas.[Tollentem manus ad cœlum vt)Futuram viſionem demonſtrans, imploret auxilium.[Cum à Regibus Marciis loris cędatur) Verum à regibus,quicunq; loris Marciis,quibus in bello vtuntur milites, an certe a regibus Marciis,Remo,& Romulo,Marcis filiis, loris cędatur,& Remus Romulusq. Agamemnona , & Menelaũ in memoria nobis ſuggerant,qui in bello Troiano fratres , ſimul,& reges totius exercitus duces extitere . [In Altero loco Aeſopum,& Cimbrum ſubornare) Per quos hiſtriones Atridæ fratres dentur intelligi.[Subornari)Adornari, ad tragœdiæ recitationem,vel quiduis ſimile.[Iphigeniam)Notum ſatis eſt Iphigeniam , quam, & Sophocles.& Lucretius, ita multi alii, Iphianaſſam nominarũt,Agamemnonis ex Clytemneſtra fuiſſe filiam,cuius immolandę loco cerua ſuppoſitæ fertur. [Nobiſcum primum tranſeamus)Intra nos meditemur,& decurramus.[Cum imaginibus verba)Ea coniungendo exprimamus. [Ne,cum ab inſtituto noſtro)Artificioſam docendi memoriã. [Receſſiſſemus)Docendo , quo pacto in artificioſa memoria plus ſit pręſidii,quam in naturali.[Egregie turpe) Multa ſint huiuſmodi verba,quæ in bonum,& in malum,& vtroque verſus capi poſſunt,velut nobilis,illuſtris,inſignis,ſingularis.Cicero ipſe de lege frumentaria· Ad iſtius flagitioſas libidines, ſingularemq. nequitiam natum atque aptum,inquit . [Eclipſes ſolis)Defectus.Nam ἐκλείπω deficio ſignificat.[Hinc lunaris eclipſis.) [Et,quod ea deſiderat,inueniat;)Deſiderare , quod deeſt quærere.[Quod oſtendit)Natura.[Sequatur)Ars.[Nihil eſt)Quod ant natura extremum,quia antecedit ſemper.[Aut doctrina primum:)Quia ars ſemper naturam imitatur. [Manere in memoria diutiſſime poteſt)A diu comparatiuũ dius , vnde.diutile ille quippiam percunctetur , ambulant,diutile,& ſabulantur.Apuleius vſus eſt.ab hoc diutiſſime ſuperlatiuum. [Nec vagas) Non conſiſtens.[Vnicam turpitudinem)Præcipuam . [Cœno oblitam) Inquinatam , ex ob , & lino , vnde litura deſcendit . [Aut rubrica delibutam) Creta rubra conſperſam.eſt enim creta,vt Columella ,in hanc ipſam rem liquida rubrica,vt illiniri poſſit,à rubro colore dicta,ſicut,& rubrica,qui libris exſcribitur. Perſius.

Si quid manſuri declares linea quæuis.
Rubra poteſt dici. Et ruſum Perſius ,
Oculo rubricam dirigat vno.

[Vt identidem)Idem,& idem.[Imaginum renouandarũ)Quia renouantur imagines in omnibus negociis. licet perpetuo loca ipſa remaneant.[Quantulum.n.poterunt hæc valere) h.d. quàm parum habere momenti poterunt cõparatæ imagines, ſi infinitam verborum ſpecies copiam, vt cum minus meminerit ſtati alias meminiſſe adhuc oporteat. [Similitudine alia alius magis commouetur)Vt alii ſubabſurda forte videatur. [Non omnes habemus aſſenſores) Non omnes nobis aſſentiẽtur, in rerum quàm ſumpſerimus ſimilitudine . [Quòd alii) Quicunq; ſit.[Videtur aliud:)Subaudiendum,q̃ nobis ipſis viſum ſit.[Admonendus es)Ne inutilem verborũ memoriã credens,Aut difficiliorem quàm vt te aſſequi poſſe arbitratus , ꝑceptione noſtra adhuc non ſatis perſuaſus ſit. [Qui velint res faciliores ſine labore)h.d.quicunq; exigui animi leuia cõſectatur,ea videntur duriora obſcurioraq.quàm vt cito capere poſſit,neceſſe eſt,quæ ſunt maiora.At qui difficilioribus aſſueuit faciliora pene contemnit,quippe qui nihil in eis laboris eſſe ſibi ꝑſuadet.Et hoc in omnibus fere humanis rebus accidit. Idẽ accidit plerunq; diſcentibus,qui pręceptorem leuia humiliaq. ſequentem,& in promptu poſita ſequi malunt , quàm eũ qui paulo remotiora,& maiore cura elucubrata promat . Infirmi enim ſemper ac debiles, & ſunt,& habentur. Quamobrem difficilioribus ſemper inuigilandum,quò leuia quæq; nobis non maiora difficultate ſubiiciantur quàm cupiamus , nec deſperãdum,ne aliquando intelligamus,cum homini ita natura intelligere datũ ſit,vt natare piſcibus,auibus volare eſt.[Quæ pertinet ad vtilitatẽ)Nã verſus reminiſci,ad voluptatem fere tantũ attinet.[Difficili conſuetudine) Imaginum verborum omniũ reminiſci.[Ad illam facilitatem)Quę eſt,vt rerum, non etiam verborum meminerimus,cum ea in prompto forte habere neceſſe ſit.[Niſi induſtria)Corporis.[Studio)Solertia.[Labore) Quanquam ad vtrunq; referri poteſt. [Diligentia)Quę a iudicio maxime proficiſcitur,ex aliorũ animaduerſione.[Abducimur)Semouetur,nonnunquam occupatione aliarum rerum. [Non te fallit) Qui poteſt fallere te , cum tantopere ſit vtile ? [Ad eam te hortari)Ad memoriam parandam , laborẽ omnẽ ſubeundum.[Non eſt ſententia)ſententiam veteres, orationẽ generaliter aliquid complexam , vel dehortantem aut oſtendentem aliquid nominatum. Hortantem, vt.

Qui cupit optatam curſu contingere metam:

5 *Multa tulit fecitq; puer, ſudauit & alſit.*

Dehortatem, vt,

Heu nihil inuitis fas quenquam fidere diuis.

Demonſtrantem, velut, Quibus fortuna aſpirat, hi occaſionẽ inſipienter viuendi habent. Sententiam quoque, quod animo ſenſiſſent, vocauerunt, vnde adhuc dicimus, ex animi noſtri ſententia aliquid dictum factum ue, & gratulantes, ex ſententia dicimus. Sententiæ auocantur etiam, quas Græci γνώμας appellant, quę ſimiles decretis atq; conſiliis ſunt. Vnde Iuuen.

Non eſt ſententia verum,

Credite me vobis folium recitare Sibyllæ

Ita hic Ciceronis non eſt ſententia, non eſt conſilium, mens nõ eſt. Nunc ad vltimam Rhetoricę partem, quę elocutio dicitur, tranſit.

Memoria verum habeat quiddam artificii, an omnis à natura proficiſcatur, aliud dicendi tempus, &c.) Quęſtionem eam ſatis videtur explicaſſe in 2. de Oratore, vbi ex Simonidis inuento, & Sceptii Metrodori, Carneadisque philoſophorum auctoritatibus, artificialem memoriam eſſe definiuit. [Locos appellamus eos, qui breuiter, &c.) Breuiter, hoc eſt modicis interuallis, diſtantia enim locorum notabilis, omnem memoriæ coniunctionem diſſipat. [Quod genus, equi, leones, &c.) Vides vt in imaginibus acres inſignitasque collocet, quę occurrere paſſim celeriterq; percutere animum poſſint, quod ſane Mnemoniſtarum inſcitiam arguit, qui vilibus, abſurdis, vulgaribus, & contemptis imaginibus rem tractant. [Loci enim ceræ aut chartæ, &c.) Hæc ex ſimilitudine Carneadis dicta ſunt, qui tanquam literis in cera, ſic ſe aiebat imaginibus in iis locis, quos haberet, quæ meminiſſe vellet ꝑſcribere. [Edere, & proferre, &c.) Alias, videre ac ꝑferre. [Quaſe placet, & ex ordine locos comparare, &c.) Quia ſi loci eſſent confuſi inter ſe, varietates imaginum tolerari non poſſent, ſed varietas formarum facit, vt inter ſe diſtincti ſint. [Si in quinto loco manum auream, &c.) Propter numerum quinarium, qui digitis ſignificatur. [Medico teſticulos arietinos tenentẽ. &c.) Vide Politiani Miſcell. qui locum hunc exponit cap. 62. [Iam domitionem Reges, &c.) Obſcurum exemplum quod per verba memoriatur. Primum vltionem ſignificant manus ad cœlũ eleuatæ, & a ſummo Ioue vindictam implorantes. Domi vero hic ſubſtituitur nomen aliquod proprium, quod ſimilitudine literarũ affine ſit, vt Domitius Caluſi dictus. Reges ſint Martii Rom. dicti Reges. Sed vt ab ipſo vocabulo Regum ad ſingularia nomina perueniam, hoc eſt Agamemnonem, & Menelaũ ſuppono duas perſonarum imagines, Aeſopum actorem tragœdiarum, qui ſolebat repræſentare perſonam Agamemnonis & Cimbrum hiſtrionem, qui Menelaũ agere ſolebat. Sed vt dicebam, obſcurum eſt exemplum, quare aliud, & facilius, in verbali imaginum forma ponamus. v.g. Si virginem violatam meminiſſe voluero, in eo loco ponam virgam quandam, & in hac violas. Cum igitur iam locos poſuero, in altero virgam, & in altero violam, videbor quodammodo videre quaſi inſcripta. Nam & virga erit litera, qua admoneat virginis, & viola erit quaſi nota quędam, quæ admonebit violatam. [At quod recẽs &c.) Alias, itaque quas res ante ora videmus, aut, &c. [Sed aliquid nouum agentes, &c.) Alias, ſed aliquid nouum agentes. [Scio pleroſque Græcos, qui de memoria ſcripſerunt, feciſſe, vt multorum verborum imagines conſcriberent) Hoc ſane ob id Gręci fecerunt, quia videbant maiorem eſſe varietatem imaginum, quibus verba ac dictiones meminiſſe volumus, quam rerum. Nam res ſæpe vna pluribus dicenda verbis eſt, Quot autem ſunt verba, tot ferme imagines ſunt. Ergo, quia vna res dicendo pluribus verbis, & ſingula verba ſuam habent imaginẽ, ſequitur maiorem eſſe oportere varietatem imaginum in verbis ac dictionibus. Sed Gręcorum ſententiam in ea re non accipimus. Quia res de qua agitur, ſemper memoria ſeruanda eſt, verba non item. Nam aliis verbis eadem res agi poteſt, ſi ſententia forte exciderit. Si tenueris rem adhuc cauſam agere poteris, etiam ſi verba non tenueris, quia verba non ſemper eadem in cauſa neceſſaria ſunt, igitur maior eſt vſus rerũ, quam verborum. Accedit ad hoc, quod pleraq; ſunt verba, quibus nullas imagines applicare poterimus, quales ſunt articuli, vt, et, ac, et ſed, & reliqua aduerbia coniunctionesq. [Pluribus verbis ad eã te hortari, &c.) Quandoquidem ardua quędam, & vix maximis ingeniis imitabilia, de memoria Cicero ſcripſit, non inutile mihi viſum eſt, ſi, & aliam exercitationis memoriæ rationẽ, a præclariſſimis rhetorum traditam ſubiicerem. Maximã itaq; memoriæ partem, exercitationem, & laborem recte dixerunt. Hęc autem exercitatio commodius fieri non poteſt quàm primo in poematibus, deinde orationibus, poſtremo operibus durioribus qualia ſunt ſcripta iuris, & ſimilia. Deinde vt voce modica, & magis murmure ediſcamus ea tñ ratione, vt ſæpe nos tentemus, an teneamus. Ac ſemper ad verbum ediſcendũ eſt: ſi tempus permiſerit: ſin minus, res ipſas tenebimus, deinde his verba de tempore accommodabimus. Obſeruandum autẽ in hac re, ne conſueſcamus nobis ignoſcere. nam, & admoneri, & cum dicas ad librum reſpicere vitioſum eſt. Quod ſi autem natura memoria durior fuerit, aut temporis ratio, & anguſtia non permittet, non te ad omnia verba alligabis, nam obliuio vnius verbi, aut deformem hæſitationem habet, aut etiam ſilẽtium inducet. In oratione autem longiore ediſcenda, hoc præceptum inuenio, vt per partes ediſcatur. Quoniam dandi ſunt quidam termini, vt contextum verborum, qui eſt difficilimus, continua, & crebra meditatio partes, deinde ipſas repetitus ordo coniungat. Et his q̃ difficilius hęſerint aliquas apponemus notas, & eas ſępe repetamus, & iiſdẽ chartis ediſcamus, q̃bus ſcripſimus. Optimum aũt mandandæ aliquid memoriæ tẽpus eſt, vt noctu priuſquam ſomnum capias ediſcas, quoniam nuſquam auocatur intentio, & poſt iſtam cogitationẽ vel lectionẽ nihil amplius animo cogitamus, & ſtatim capimus quietem. [Ne aut tu noſtro, aut nos tuo ſtudio diffidere, &c.) Alias, ne aut tuo ſtudio diffidi. [In animo frequenta) alias, in animo frequẽtes, quod maxime, &c. †Libet adſcribere, quę hũc potiſſimũ facere videntur, memoriæ præcepta ex Fabio Quintiliano, in ordinem tamen ea atque compendium redacta, hoc modo.

1 Si longior complectanda memoria fuerit oratio, proderit per partes ediſcere, & hæ partes nõ ſint perexiguæ, alioquin nimis multæ erunt, & eam diſtinguent atque concident.

2 In his quæ ſcripſimus complectendis multum valent, & in his quę cogitamus continendis propc ſolę, excepta quæ potiſſima eſt exercitatione, diuiſio, & compoſitio. Nã qui recte diuiſerit, nunquã poterit in rerum ordine errare, quam Cicero memoriæ lumen ait. Etiam, quę bene compoſita erunt, memoriam ſerie ſua ducent. Nã ſicut facilius verſus ediſcimus quam proſam orationem, ita proſam vinctam quam diſſolutam.

3 Ediſcendum eſt tacite. Hæc vox ſit modica, & magis murmur.

4 Ediſcendum legendo. Nam qui legente alio ediſcit, in parte tardatur, quòd acrior eſt oculorum quam aurium ſenſus.

5 Subinde tentare teipſum debes: quia continua lectio, & quæ magis, & quæ minus gerent, æqualiter tranſit. In experiendo teneas ne, & maior intentio eſt, & nihil ſuperuacui temporis perit.

6 Semper ad verbum diſcendum eſt, ſi tempus permiſerit, ſin minus, res ipſas tenebimus. Nam ſi tempus non ſuffragabitur, etiam inutile erit, ad verba omnia ſe alligare, cum obliuio vnius eorum cuiuslibet, aut deformem hæſitationem, aut etiam ſilentium inducat.

7 Cauendũ eſt in primis, ne nobis diſcamus ignoſcere. Ideoque admoneri eum dicas, & ad libellum reſpicere, vitioſum, quod libertatem negligentię facit nec quiſquam ſe parum tenere iudicat, quod ne ſibi excidat timet.

8 Ea quæ noctu meditamur, facilius ac firmius tenemus, quoniam nuſquam auocatur intentio, & poſt iſtam cogitationem, vel lectionem nihil amplius animo cogitamus, & ſtatim capimus quietem.

9 Si quis tamen vnam maximamq. à me artem memorię q̃tat, exercitatio eſt, & labor, multa ediſcere, multa cogitare, & ſi fieri poteſt, quotidie: potiſſimum eſt. Nihil æque vel auget ue cura, vel negligentia intercidit. Quare, & pueri ſtatim quã plurima ediſcant, & quæcunq; ætas operam iuuandæ ſtudio memorię dabit, deuoret initio tędium illud, & ſcripta, & lecta ſæpius reuoluendi, & quaſi eundẽ cibum remandendi. Quod, & ipſum hoc fieri poteſt leuius, ſi pauca primum, & quę odium non afferant, cœperimus ediſcere. Hęc ex Fabio.

Supereſt elegans etiã de memorię vſu locus apud Plu. περὶ ἀγωγῆς, quem hic quoq; adſcribere, haud alienum fuerit ait. n. πάντων δὲ μάλιστα τὴν μνήμην τῶν παίδων ἀσκεῖν καὶ συνεθίζειν· αὕτη γὰρ ὥσπερ τῆς παιδείας ἐστὶ ταμιεῖον, καὶ διὰ τοῦτο μητέρα τῶν μουσῶν ἐμυθολόγησαν εἶναι τὴν μνημοσύνην, αἰνιττόμενοι καὶ παραδηλοῦντες οὕτως ὅτι οὐδὲν γεννᾶν καὶ τρέφειν ὡς ἡ μνήμη πέφυκε. Hoc eſt, Omnium vero maxime puerorum exercenda, conſueſcendaq. memoria eſt, ea enim eruditionis ſiue diſciplinę tanquam promptuarium eſt. Atque ideirco ſane Muſarum matrem eſſe Mnemoſyn: fabulis prodiderunt, obſcure innuentes atque ſignificantes, nullam naturam rem ita gignere atq; alere, vt memoriam ſolere.

ASC. MEmoria.) Deſcripturus memoriam, & quæ eam concernunt. Primo mouet dubium an memoria artificio inuetur, deinde eo præſuppoſito diuidit eam in naturalem. & artificialem, & quia naturalis non eſt præceptis tradenda, ſed artificialis quæ ab arte dependet naturalem multũ iuuat, ideo ad artificialis præcepta tradenda progreditur. Ordo eſt. Aliud. ſ. quam præſens tempus idoneum dicendi. i. diſputãdi vtrum memoria habeat quiddam artificii, an omnis. i. tota proficiſcatur à natura dabitur. ſ. nobis, nunc loquemur de ea re. i. de memoria, ita. i. ſic, perinde atq; . i. ac ſi, conſtet. i. euidens ſit, & ſine controuerſia inter omnes conueniat artem, & præceptionem valere multum in hac re. i. in memoria augenda. Placet. n. nobis. artificium. i. adinuentum artificioſum memoriæ eſſe. i. reperire nos oſtendemus alias. i. alio tempore, quare ſup. id placeat. & aperiemus in præſentia, cuiuſmodi ea. ſ. memoria præcipue artificialis ſit. Igitur, vt id aperiamus memoriæ ſunt duæ, vna ſup. eſt naturalis, altera ſup. eſt artificioſa. Naturalis eſt ea quę eſt inſita animis noſtris. i. virtuti memoratiuæ ab animo dependenti, licet in poſtica capitis cella organum hę dicatur, & quę nata eſt ſine multa cogitatione. i. ſine accuratione noſtra. Artificioſa eſt ea quã quędam inductio. ſ. ad credendum. i. perſuaſio confirmat. & ratio preceptionis, ideo autem inductionẽ præmittit, quia oportet addiſcentem credere. Sed quia bonitas ingenii. i. naturalis capacitatis imitatur ſæpe doctrinam in ceteris rebus, porro. i. ſed profecto, ars cõfirmat & auget commoda naturę, ita. i. conſimiliter fit in hac re, vt nonnunquam memoria naturalis ſi data eſt alicui egregia, ſit ſimilis huic artificioſe. & ita vtraq; alterã imitetur. Porro. i. ſed hæc artificioſa retinet commoda naturæ. i. naturalis memorię, & amplificat ſup. ea ratione doctrinę. Quapropter memoria naturalis eſt cõfirmanda præceptione, vt ſit egregia. i. excellens & hæc quę datur doctrina. i. per doctrinã, hoc eſt artificioſa, indiget ingenii. i. capacitatis nobis ab natura ingenitæ. Nec hoc fit magis aut minus in hac re, quàm in ceteris artibus, hoc ſ. quam vt doctrina niteſcat. i. præeminat, ingenio. i. per ingenium, & natura niteſcat præceptione, vnde vtrunque alterum iuuat. Quare hæc conſtitutio. ſ. memoriæ artificialis, quã hic inſtituere intendit erit, & . i. ſimul vtilis illis, q ſunt memores. i. prędıti memoria, aut virtute memoratiua, natura. i. p naturã quod. i. quã rẽ, tute. i. tuipſe ò Herenni poteris intelligere paulo poſt. i. poſtquam. ſ. legeris, & intellexeris inſtitutionẽ, &. i. ſimul ſi. i. quamuis illi. ſ. memores, freti. i. adiuti, & confiſi ſuo ingenio nõ Indigerẽt noſtro. ſ. ingenio, quo hæc inſtituimus, aut noſtro. i. noſtra re, hoc eſt arte. & pceptione, iñ iuſta cauſa daretur quare velimus eſſe adiumento, his qui minus. i. nõ ſatis ingenii hñt. Nunc. i. deinceps loquemur de memoria artificioſa. (Conſtat &c.) Ordo eſt. Igitur vt de artificioſa memoria loquamur. Memoria artificioſa conſtat ex locis. ſ. ab addiſcente ſignatis, & imaginibus. p locos ſuos debite diſpoſitis. Nos appellamus (inquit Cic.) locos eos, qui ſunt abſoluti breuiter p ſfectæ, & ſup. inſignite. i. ſignanter, & p diſcretionem, aut natura, aut manu. i. artificio, ita ſup. queamus comprehendere, & cõplecti eos facile. i. faciliter memoria naturali, licet tenui, vt ponere quã artificialis pſupponit, ſit ędes. i. domos p ordinẽ diſpoſitas, intercolumnium ſpatium inter columnas, aut deambulacri, aut porticus, aut tẽpli, aut domus, aut angulũ, aut fornicẽ. i. circunferentiã. & arcũ, vt in theatris, & ædificiis teſtudinatis, & alia quæ ſunt ſimilia his, q omnia ad artificium pertinent, vnde quia loca naturalis prętent ſine exẽplis ea minus prodeſſe innuit. Imagines ſunt formę quędã, & ſunt notę i. notamenta aut ſigna, & ſimulacra eius rei quã volumus meminiſſe. i. memoria tenere, qđ genus. i. cuius gñis ſunt equi, leones, aquilæ. Si nos volumus habere memoriã oportebit nos collocare imagines eorũ. ſ. per quem volumus memores fieri in certis locis. Nunc. i. deinceps, itaq; oſtẽdemus cuiuſmodi loca oporteat inuenire, & quo pacto oporteat reperire ſupp. eos, & continere imagines in locis. Igitur quemadmodum ii qui ſciunt literas poſſunt ſcribere id, quod dictũ eſt, & recitare, id quod ſcripſerunt, itaq; didicerunt immodica. i. valde prolixa, aut quàm plurima ſimul poſſunt collocare id, quod audierunt in locis. ſ. certis, & pronunciare ex his memoriter. Enim, p qa, loci ſunt ſimillimi ceræ, aut charræ, in qua. ſ. vulgo ſcribimus. q falſo nomine papyrum vocant, & imagines ſup. ſunt ſimillimæ literis diſpoſitio imaginum, & collocatio imagiuũ ſup. ſunt ſimillime ſcripturæ, pronunciatio ſup. eſt ſimillima lectioni. Igit ſi volumus meminiſſe. i. memoria tenere multa, oportet cõparare. i. acquirere nobis multos locos, vt poſſimus collocare multas imagines in multis locis. Itẽ non putamus oportere. i. neceſſe, aut cõueniens, habere. i. vt habeamus hos locos. ſ. multos, & à nobis cogitatos, ex ordine. i. per ordinẽ ſignatos, ne impediamur. i. aliquãdo perturbatione. i. cõfuſione ordinis, quo ſecius. i. quo minus ſup. poſſimus ſequi imagines, vel à ſuperiore parte, vel ab inferiore, quoco loco libebit, vt poſſimus edere. i. cõficere & proferre ea quæ erant mandata. i. commiſſa locis. Sunt qui legant ſecius ſine quo, vt ſit ſecius. i. aliter dũmodo ſit ſeruatus ordo, poſſimus ſequi &c. Nam vt. i. quemadmodum ſi nos videmus complures, notos ſtantes in ordine nihil interſit noſtra. i. nihil referat, quo ad nos, vtrum incipiamus dicere nomina eorum a ſummo, an ab imò, item. ſ. ſimiliter eueniet. in locis collocans ex ordine. vt nos commoniti imaginibus. i. per imagines poſſimus dicere id, quod mandauerimus, locis in quamlibet partem quotoquoque, ſiue primo, ſiue vltimo, ſiue quotouis intermedio loco licebit. Quia vero multi textus habent quoquo, quæ lectio non procedit, ſcies puet illud quoque eſſe à nominatiuo quiſque, vt patet ſi dicas quotuſquiſq; locus fuerit. Potius legam quidquequàm quoquo, vt ſit quoto loco, & in quamlibet partem licet quidque, i. quamlibet rẽ collocare. Poteſt etiam legi quoque diuiſis dictionibus, vt ſit & quo loco &c. Quare placet &c. Concludit omnino ordinem ſeruandum, & in ſignandis locis nihil hæſitandum ne fruſtra conemur memoriam labilem per rem vacillantem cõfirmare dicens. Quare. i. quamborem, quia res ita ſe habet, placet comparare locos ex ordine. & oportebit notare. i. ſignare egregie. i. excellenter, & commoditer. i. iuxta commodum noſtrum (vbi ſcies ab adiectiuis ſecundæ interdum deduci aduerbia certæ formæ: vt ampliter diuiter cõmoditer &c.) locos quos aſſompſerimus, vt poſſint hærere nobis. i. fixi eſſe in memoria noſtra perpetuo. i. ſine interuallo, aut interruptione. nam imagines deleantur. ſ. è memoria, ſicut literæ, delentur. ſ. è cera, vbi. i. poſtquam, aut qua parte nihil. i. in nullo vtimur, ſup. locis loci debent remanere tanq̃ cera. i. tabula cerata. in qua nihil ſcriptum eſt. Et ne forte poſſumus falli. i. errare in numero locorũ, placet quintum quenque locum. i. è ſingulis quinq; vnũ (ſed vt videtur hoc loco non quemlibet, ſed eum qui è quinq; ſemper vltimus ſit intelligit) notari. i. ſignari aliqua nota, quod genus. i. cuius generis ſupp. ſit, ſi in quinto loco manum auream collocemus, & ſi in decimo aliquem notum, cui prænomen ſit Decimo. i. cui loco prænominis ſit Decimus. Nã prænomina ſumebãtur à numeris: vt, Secundi, Quinti, Sexti, Octaui, Noni, Decimi, à quibus deducti aſſumunt clementũ: vt, Quintii, Sextii, Octauii, Nonii, &c. deinde facile erit collocare ſimiles notas. i. ſimilia ſigna, quinto quoq; loco i. ei qui deinceps numerãdo per quinq; vltimus erit: vt, decimuſquintus, vigeſimus, &c. Item cõmodius eſt comparare locos in regione derelicta, q̃ in celebri. i. frequẽtata multa, & claris hominibus, propterea q frequẽtia, & obambulatio hominum conturbat, & infirmat. i. partim delet, notat imaginum, & ſolitudo cõſeruat figuras ſimulacrorum. i. ſignorum illic collocatorũ per imaginationem integras. i. inuiolatas. Præterea loci ſunt comparandi diſſimiles forma, atq; natura, poſſint inter lucere. i. cũ eminenti differentia locis apparere diſtincte, nam ſiquis ſumpſerit multa intercolumnia. i. ſpatia intercolumnas, ipſe conturbabit ſimilitudine, nã columnæ fere ſunt æquales, & æqualiter diſtantes, & ita ignorabit qđ collocarit in quoq; t quolibet, aut vnoquoq; loco. Et oportebit hñ locos modica magnitudine, & mediocres. nam loci ampli præter. i. ſupra, modũ. i. menſurã, reddunt imagines vagas. i. vagantes in cellis memorię, & loci nimis anguſti vñt ſępe non poſſe capere. i. complecti. & in ſe tenere collocationẽ imaginũ. Tũ. i. inſuper oportet locos haberi, nec nimis illuſtres. i. ſplendẽtes, nec obſcuros vehemẽter, ne imagines aut obcæcentur tenebris, aut perfulgeant, ſeu perfulgeant ſplendore. Oportet interualla. i. ſpatia intermedia. locorum eſſe mediocria, ferè paulo minus, aut paulo plus, quàm ſup. pedum trigenum. i. ſingula triginta pedum (ſic Franciſcus legit, & veriu, quàm qui tricenum. i. trecentum pedum, ſingula volunt. dic. ẽ autẽ trigenũ p ſyncopam, q in numeralibus aptiſſima eſt) nã vt. i. quemadmodũ, aſpectus valet minus, ſiue amoueris nimis procul id, quod oportet videri, ſiue admoueris vehementer prope id, qđ oportet videri. ita cogitatio valet minus repere, ſiue remoueris, ſiue admoueris nimis id, qđ oportet videri p cogitationẽ. Sed quanquã facile eſt ei, q exploraueit. i. ſcrutatus eſt, paulo plura. i. plures quam alius locos, cõparare locos quamuis. i. quantumuis, multos, & idoneos, tñ. ſi quis. ſ. in expertus, & nouitius in locis ſignandis, putauit ſe non inuenire locos, ſup. idoneos ad iſta, licebit. i. licitũ erit, q. d. per me non prohibet quo minus. ipſe cõſtituat ſibi locos multos quot volet,

let, aut quo ad.i.quantũ volet multos.enim, pro qa, cogitatio poteſt amplecti quamuis.i.quamlibet, ſiue magnã vehemẽter, ſiue paruam regionẽ, & poteſt fabricare, & architectari in ea.i. regione ſitum.i.diſpoſitionem, & tractũ locis ad ſuũ arbitriũ. quare licebit, ſi non erimus contenti.i.ſi aliquis non erit cõtenſus hac copia.ſ.locorum manu, aut natura conſtitutorũ, cõſtituere noſmetipſos.i.quemlibet, ſibi cognitione noſtra.i.quiſq; ſua regionem, & comparare diſtinctionem locorũ cõmodiſſimam.i.iudicio noſtro. deinde concludens hanc partẽ dicit Satis dictum eſt de locis, tranſeamus nunc.i.deinceps ad rationẽ imaginum. Quoniam ergo. Incipit perſcribere imagines dicens Ergo quoniam oportet imagines rerum eſſe ſimiles.ſ.rebus ipſis, non tamen inter ſe noſmet.i.noſipſi debemus eligere nobis ex omnibus verbis.i.dictionibus. ſimilitudines notas nobis. Igitur (continuata eſt particula) duplices ſimilitudines eſſe debent, vnæ.i.alteræ rerum, alteræ.i.reliquæ verborum. Rerum ſimilitudines exprimuntur, cum.i.quando nos comparamus ſummatim.i.in generali, imagines ipſorum negociorum: hoc eſt, quando capita rerum imaginamur, & per ea ad ſinglua negocia dicenda admonemur. Verborũ ſimilitudines cõſtituuntur, cum.i. qñ memoria vniuſcuiuſq; nomini, & vocabuli notatur imagine, vt ſi quis Regis Perſarum qui Valerianum Imperatorem Roma cepit, & capto ſic illuſit, vt per eius dorſum equum aſcenderet nomen memoriæ mandare cupere, imaginetur nomen verbale in ora ſapio quòd eſt ſapor, idemq. eſt illius nomen. Aliud exemplum affert Cic. dicens. Non comprehendimus ſepe memoriam totius rei vna nota, & ſimplici imagine, hoc modo, vt ſi accuſator dixerit hominem necatum ab reo veneno, & arguerit id ſup. factum eſſe, cauſa hereditatis.ſ. ab eo obtinendæ, & dixerint multos eſſe cõſcios eius rei, ſi volemus meminiſſe.i.memoria tenere hoc primum, vt ſit nobis expeditum.i.paratum, & facile, ad defendendum nos cõfirmabimus in primo loco imaginem totius rei.i.facinoris dicti. nos faciemus illum ipſum, de quo agetur, ægrotum cum cubantẽ in lecto.i.per imaginationẽ fingimus eum qui veneno interiit decubantem in lecto, ſi detinebimus.i.memoria perfecte tenebimus formam.i.ſpeciem, & ſtaturam eius, ſi agnouerimus eum.ſ.qui mortuus eſt, nos ſumemus ſcilicet per imaginationem, aliquem ægrotum non de minimo loco.i.alto loco, & claris natalibus ortum, vt poſſit cito venire in mentẽ, quia nobilium citius meminerimus quã ignobiliũ, & nos ſtatuemus.i. ſtare faciemus per imaginationem reum, videlicet eũ quẽ homicidii accuſamus ante.i.iuxta lectũ, eius.ſ. egroti, aut veri, aut ſimulati, vtriuſque tamen per imaginationem facti, reum dico tenentẽ dextera.ſ. manu ſua, poculum in quo ſit illa venenata potio, & tenentẽ ſiniſtra.ſ.manu, tabula.ſ.teſtamẽta res, in quibus ſcriptus ſit heres, & ideo ne mutet teſtamentum dicemus q eum occiderit, & tenentẽ medico.i.digito ſecũdo à minimo teſticulos arietinos, quia dũ manus occupata eſt, ſolemus, aut claues, aut aliud quidquam medico depẽdens tenere, teſticulis aũt arietinis pro loculis quidam vſi ſunt, non tamen ideo vult eos dependentes à medico digito eſſe, ſed vt per teſticulos teſtiũ meminerit. hoc modo poterimus habere memoriã, &c.i. ſimul, teſtiũ ppter teſticulos, & hereditatis non propter ſimilitudines arietis, vt vult Franciſcus, ſed propter tabulas, & necati veneno, propter poculũ. Item nos ponemus, deinceps in locis cętera oĩa q volumus meminiſſe ex ordine, & quoueſcũq; volemus meminiſſe rem: nos conſequemur facile memoria ea, quæ volemus, ſi vtemur diſpoſitione formarũ, & diligenti notatione imaginum. Cum verborũ Aggreditũ determinationem de imaginibus ac ſimilitudinibus verborum, dicens. Cum.i. qñ nos volemus exprimere ſimilitudines verborum imaginibus.i. p imagines, nos ſumemus plus negocii.i difficultatis, & exercebimus magis ingenium noſtrũ, & oportebit nos facere id hoc mõ. Iam domi.i. ponamus pro exemplo, vt velimus meminiſſe verſum, cuius ſenſus eſt, Atridę Reges.ſ. Agamem nõ, & Menelaus, parant iam domi, vltionem.ſ. de raptu Helenę oportet cõſtituere in loco.ſ. vno domitium.ſ. virum notũ, quem nouit loris cæſum, tollentem.i. erigentem manus ad cœlum cum cędai loris.i. flagellis ex loris factis, à Marcus Regibus, pronomine, aut cognomine, hoc eſt.i. ſignabit, quòd iã domi Reges vltionem (nondum addit parant, ſed tantum vltionem, quia illa prę ſentatione vult tantũ vltionem ſignificari) In altero loco ſup. oportere Aeſopum, & Cimbrũ. minos illos, aut gladiatores nobiliſſimos, qui ſtrictis gladiis alter alteri minentur, ſubornari.i. per imaginationem conſtitui, & Iphigeniam filiã Agamẽmnonis, vagantem.ſ. per aulidem quaſi in ceruã Dianæ pro qua eadi iuſſa erat mutata ſit, & hoc.ſ. ſic ſubornatũ, & cõſtitutum erit, Atridæ parant. hoc modo omnia verba erunt expreſſa.i. p ordinem hunc iam dominitionem Reges Atridæ parent. Nam dominatur per domitium, vltionẽ per hoc quòd manus ad cœlum tollit Reges per Marcios Reges. Atride per minos, aut gladiatores illos, pararit, quia qui parat in motu eſt, p Iphigeniã vagantem, quaſi pererrantem. Sed hæc imaginũ conformatio valet, tum.i. tunc, ſi.ſ. aliquando naturalem memoriã exuſcitauerimus. quaſi ſopitam in cellulis ſuis hac notatione, vt verſu poſito.ſ. ante oculos mẽtis, ipſi trãſeamus nobiſcũ.i. memorãdo. bis aut ter eum verſum, deinde eum imaginibus verba exprimamus. hoc modo doctrina ſuppeditabit.i. ſubminiſtrabit opitulatura naturæ, nam vtraq;.i. tam doctrina, quam natura, altera exiſtente ſeparata, vel ſeparata ab altera.i. ſeorſum habita, erit minus.i. non ſatis firma, ita tamen, vt multo plus pſidii ſit in doctrina, atq; arte ſup. quam in natura (Verũ vt D. Ang. de doctr. Chriſtiana recte docet, vt citius ingredi ſcimus, quàm artem ingrediendi, ita facilius ſepæ meminimus, quã artẽ memorãdi diſcimus, preſertim cum pro vnius verſiculi memoria tot ſint imagines memorię, vt videmus mandandę, ideoq. videmus qui artificiali duntaxat memoria valet minus pſpicaces, ſed audiamus Ciceronem) Quod.ſ. plus pręſidii eſſe in arte, non nõ grauaremur docere, ni.i. niſi, metueremus, ne. cũ.i. poſtquã receſſiſſemus ab inſtituto noſtro, hęc dilucida breuitas pceptionis, quam videlicet in hoc toto opere ſeruauit, reſeruaretũ minus.i. non ſatis commode. Nunc.i. vt cetera pręcipiam, quoniã ſolet accidere, vt imagines ſint, partim.i. pro parte firmę, id eſt bene in parte memoratiua radicatę, & idoneæ ad mouendam .i. ad excitandam memoriam, aut ad monendum.i. monefaciẽdum eam, & partim.i. parte ſint imbecilles.i. debiles, & infirmę, quę vix poſſint excitare memoriam (hoc docet legendum prius mouendum) ideo ſup. conſiderandum eſt, qua de cauſa .i. ob quam cauſam, vtrunque.ſ. quam firmæ, aut infirmæ ſint, fiat, vt, cauſa cognita.i. poſtquã nouerimus cauſam, poſſimus ſcire, quas imagines vitemus i. vitare debeamus, & quas ſequamur.i. ſequi debeamus. Igit ipſa natura docet nos, quid oporteat fieri. nam ſi nos videmus in vita.i. inter viuendum, & conſeruãdum in hoc mũdo paruas.i. parui momenti, & paruæ difficultatis, & ita vſitatas, & quotidianas nos non ſolemus meminiſſe.i. memoria tenere eas, propterea q animus, ſup. noſter, nulla.i. nõ vlla nõ cõmouet.i. nõ afficit, vlla re, niſi noua, aut admirabili, atu. ſed ecõuerſo, ſi nos videmus aut audimus, quid.i. aliquid, turpé, aut honeſtũ, egregie.i. non vulgariter, ſed excellenter, aut incredibile, aut megnum ridiculum.i. quod excellentẽ cãm riſus exercitandi hẽat, nos cõſueuimus meminiſſe id, itaq;.i. & ita nos obliuiſcimur plerunq; ſup. eas, res quas res nos videmus ante ora.i. qua ſi præſentes, & meminimus.i. memoria tenemus optime, & ſæpe ea quæ acciderunt in pueritia, nec hoc poteſt accidere alia de cauſa.i. ob aliam cauſam, niſi q res vſitatæ labuntur, facile.i. faciliter ẽ memoria, & res inſignes.i. excellentes, & nouæ. inſuetæ, manent diutius. Solis exortus, Docet exemplis quæ res non ſint admirationi. eo q conſuetæ, quæ tamen ſi raræ erunt etiam ſtupori eſſe poſſent, dicens: nemo admiratur, exortus ſolis qui man ſit ex oriente, nec curſus, qui continue ſit ex oriente in occidentem motu firmamenti, & ab occidente rurſus in orientem p oppoſitum hemiſpherium, & tamen motu proprio contrario modo occurrit, & occaſus in occidentẽ, propterea q quotidie fiunt. at ſup. plerique mirantur eclipſes ſolis, quia raro accidunt. & ſolis eclipſes magis mirantur, quàm lunæ, quoniam hæ.ſ. eclipſes lunæ crebriores ſunt, fiunt enim per interpoſitionem terræ inter ſolem & ipſam lunam, & eclipſes ſolis. per interpoſitionem lunæ inter ſolem. & eos quibus fit eclipſis.i. defectus ſolis, rarius autem cõiungit, lunam precise ſub ſole eſſe, quàm terram ſic interponi, vt eclipſin faciat lunæ, quæ niſi à ſole illum inetur expers ſit luminis. Ergo natura docet ſub animum noſtrum non exuſcitari re vulgari, & vſitata, vero pro ſed. Docet ſupp. ipſum, commoueri nouitate, & negocio quodã inſigni. Imitetur igitur ars naturã, & ea.ſ. ars inueniat: id, quod deſiderat, ſi ſequatur ſup. id, quod hæc.ſ. natura oſtendit. Dicit quod hæc oſtendit, enim pro quia nihil eſt, quod aut natura inuenerit extremũ.ſ. cõſumatiſſimũ, ita vt nihil ſuperandi poſſit, aut quod doctrina inuenerit primum, quia neceſſe eſt rem naturalẽ pro obiecto habeat, aut eam ereet, quod mortalibus negatũ eſt, rationem affert Cic. qa principia rerũ.i. per quæ res cognoſcuntur, ſunt profecta ab ingenio.i. naturali intellectu Prima enim principia nũ docentur, ſe intelliguntur cognitis terminis, q enim nõ doceantur paret, quia neceſſe eſſet doceri per alia, & ita in infinitum, igitur continget nihil ſcire, cum ignotum non poſſit ſcire per ignotũ. aut

deuenietus ad prima principia que non demonſtrentur, ſed intelligentur, & ita principia profecta ſunt ab ingenio, id eſt, ingenita nobis virtute intelligendi, & comparantur, id eſt, acquiruntur ex diſciplina eius ſcilicet igenii, hoc eſt per ingenium perſpicax inuenta, traduntur aliis per diſciplinam, & ita ars imitatur naturam. Igitur (vt ad inſtitutum redeat) oportebit nos conſtituere imagines in eo genere, quod genus poſſit remanere diutiſſime in memoria, id ſcilicet tales imagines conſtituere, accidit, id eſt, contingit nobis, ſi conſtituemus ſimilitudines quammaxime notas, ſi ponemus imagines non mutas, nec vagas, id eſt, incertas, ſed agentes aliquid per quod poſſit nobis certe occurrere, & ſi tribuemus eis, ſcilicet, imaginibus, pulchritudinem egregiam, aut turpitudinem vnicã, id eſt, ſingularem. Et ſi exornabimus aliquas ſcilicet vt ſi ſup. exornabimus aliquas, coronis, aut veſte purpurea, quo. i. qua re, aut iõ, vt ſimilitudo ſit nobis notatior. i. magis notata, aut ſi nos deformabimus aliquã rem, vt ſi inducamus. ſ. in memoriam, aut locos imaginum noſtratum, aliquam re cruentam, aut oblitam. i. inuoluiam (ab obliuor media breui ab obliuiſcor autẽ oblitus media longa dicitur) cœno. i. luto immundo, aut delibutam. i. tinctam, rubrica. i. terra rubra, quo. i. vt forma eius ſit magis inſignita. Aut ſi attribuamus imaginibus aliquas res ridiculas, vt ſuem nentem, aut aſinum cythara ludentem &c. nam ea quoq; res faciet, vt poſſimus meminiſſe facilius, nam quas res veras. i. quæ vere contigerunt, meminimus facile, eaſdem nõ eſt difficile meminiſſe fictas, & notatas, diligenter. Sed oportebit facere illud, vt peruagemus. i. percurramus celeriter, animo. i. cogitatione, identidem. i. ſubinde, & interdum primos quoſq; locos. i. quos primos conſtituimus, cauſa imaginum nouandarum. [Scio pleroſque) quia parum de imaginibus pcepit, ne inſufficiens putet, improbat opiniones rhetorum græcanicorum, qui diſcipulis ſuis plurimas verborum imagines ſenſerunt tradendas, idq; pluſculis rationibus dicens. Scio. i. me non latet, pleroſque græcos, qui ſcripſerunt de memoria, feciſſe vt conſcriberet, id eſt, conſcripſiſſe (quam elegantiam Valla quoque notauit) imagines multorum verborum, vti, id eſt, vt illi qui vellent diſcere haberent eas paratas, ne quid operis putem legendum operæ, id eſt, laboris conſumerent in quærendo, quorum ſcilicet græcorum rationem, nos improbamus aliquot de cauſis, id eſt, ob aliquot cauſas. Primum, ꝙ ſit, id eſt, contigat comparare, ridiculum, id eſt, ridicule, aut inutiliter, mille. i. quamplurimas imagines verborum, in multitudine verborum innumerabilium. enim pro quia, cum. ſ. infinita ſint verba, & ſingulorum fingendæ ſint imagines quantulum. i. quam modicum, q. d. ferè nihil, hæc. i. copia ab eis tradita poterit valere? cum. i. quandoquidem oportebit nos meminiſſe ex infinita copia verborum, modo vnum, mõ aliud. Deinde cur. i. qua ratione, volumus remouere quenquam ab induſtria. i. propria, & naturali ſubtilitate alicuius faciendi aut inueniendi ne ipſe quid. i. aliquid, quærat. i. inueſtiget, aut acquirat, cum nos tradamus illi omnia parata, & quęſita. i. acquiſita. q. d. nulla ratione fecerimus, cum meliora, & firmiora ſint à nobis inuenta, quàm ab aliis tradita. Pręterea. i. tertio loco, alius commouetur. i. afficitur, aut commouetur magis alia ſimilitudine, hoc eſt non omnes vna excitantur, aut admonentur eadem ſimilitudine, ſed alius alia. i. diuerſus diuerſa, & ita non poſſunt tradi ſimilitudines, quæ omnibus conueniat. nam vt. i. quemadmodũ ſi dixerimus ſępe, quam. i. aliquam formã ſimilẽ, cuipiam. i. alicui, habemus non omnes. i. aliquos nõ, aſſenſores. i. idem nobiſcum ſentientes, quia quod nobis videtur non ſemper omnibus videtur, ꝙ. i. quia aliud videtur, alii. i. diuerſum diuerſo. item. i. ſimiliter fit in imaginibus, vt ea quę ſi diligenter notata nobis, videatur, parum inſignis. i. notata, aliis, quare. i. quamobrem, conuenit. i. conueniens eſt, quenq;. i. vnumquenque, comparare. i. conſtituere ſibi imagines, ſuo commodo. i. ad ſuum commodum. Poſtremo. i. vltimo loco, aut vltima ratione, eſt præceptoris. i. pertinet ad præceptorem docere, quẽadmodum conueniat quidque. i. vnumquodque quæri. i. inueſtigari, & ſubiicere cauſa exempli aliquod vnum, aut alterum id eſt, ſecundum. i. vnum, aut duo, & non omnia quæ eius generis erunt, quo. i. vt, res poſſit eſſe dilucidior. i. clarior, vt. i. veluti, cum diſputamus de procemiis quærendis. i. acquirendis, tunc ſup. damus rationem quærendi. i. acquirendi, & ſup. non conſcribimus mille. i. quamplurima genera procemiorum, ita. i. ſimiliter arbitramur de imaginibus fieri conuenire, vt. ſ. rationem generalem deſcribamus, & non mille exempla debemus. Nunc ò Herenni ne arbitreris forte memoriam verborũ (de qua parum præcepit) aut nimis difficilem, aut parum vtilem, & ipſarum memoria rerum contentus ſis, licet nõ habeas memoriam verborum, ꝙ. i. quia ſupp. memoriæ rerum ſunt vtiliores. ſ. quàm verborum, & habeas facultatis. i. adminiſtrationis, ideo ſup. admonendus es, quare verborum memoriam non improbemus. nam putamus oportere eos, qui uelint res faciliores, ſine labore, & moleſtia facile meminiſſe, in rebus difficilioribus eſſe ante. i. prius exercitatos. Nec nos hanc verborum memoriã inducimus, vt verſus meminiſſe poſſimus ſed confirmemus. i. ſtabiliamus hac exercitatione. ſ. memoriæ verborum, illa rerum memoria, quę pertinet ad vtilitatem, vt poſſimus tranſire ſine labore ab hac difficili conſuetudine. ſ. memoria verborum, ad illam facilitatem, quæ in memoria rerũ. Sed cum in omni diſciplina infirma eſt artis præceptio, ſine ſumma aſſiduitate exercitationis, tum vero. i. tunc multo magis, & verius, doctrina minimum. i. in minimo, valet in memoriis, niſi comprobetur induſtria, ſtudio, labore, diligentia. Tu ò Herenni poteris curare, vt habeas quamplurimos locos, & accommodatos quammaxime ad præcepta, conueniet. i. conueniens eſt ſupp. te, & alium quemlibet, exerceri quotidie in imaginibus collocandis. non. n. ſicut abducimus. i. auertimur, nonnunquam. i. interdum, in ceteris ſtudiis. i. exercitiis, occupatione. ſ. aliqua ita aliqua cauſa poteſt deducere nos ab hac re id eſt à memoria exercenda. nunquam eſt enim quin aliquid memoriæ tradere velimus, & tum ſup. volumus maxime cum aliquo maiore negocio detinemur. quare cum ſit vtile facile meminiſſe, non fallit te. i. bene ſcis id, quod tantopere vtile ſit, quanto labore ſit appetendum, quia nimirum maximo, quod id eſt, quam rem, poteris exiſtimare. i. iudicare, vtilitate cognita id eſt, poſtquam cognoueris, & perceperis vtilitatem. non eſt ſententia. i. non eſt decretum meum. adhortari te pluribus verbis ad eam rem ſcilicet memoriam exercendam. ne videamur diffiſſe, aut nos tuo ſtudio diffidere, aut minus, quàm res poſtulat, hoc eſt ne plurima dicendo ſignificemus rem eſſe difficillimam, aut nos non ſatis dixiſſe. Nos dicemus deinceps in quarto, videlicet libro, de quarta parte rhetoricæ, tu frequentia. i. frequenter exerce, primas quaſque partes, &, quod maxime neceſſe eſt, confirma ſup. eas exercitatione ideſt per exercitationem. Et hæc in tertium ad Herennium.

M· TVLLII CICERONIS

RHETORICA AD C. HERENNIVM.

LIBER QVARTVS.

QVONIAM in hoc libro C. Herenni de elocutione conſcripſimus; & quibus in rebus opus fuit exemplis vti, noſtris exẽplis vſi ſumns; & id fecimus ꝑter conſuetudinem Græcorũ, qni de hac re ſcripſerunt: neceſſario faciundũ eſt, vt paucis rationem noſtri conſilii demus. atq; hoc nos neceſsitudine facere, non ſtudio, ſatis erit ſigni ꝙ in ſuperioribus libris nihil neque ante rẽ, neq; præter rem locuti ſumus. nunc, ſi pauca, quæ res poſtulat, dixerimus, tibi id, quod reliqunm eſt artis, ita vti inſtituimns, perſoluemns. ſed facilius noſtram rationem intelliges, ſi prius, quid illi dicant, cognoueris. Complnribns de canſis putant oportere, cum ipſi præceperint qno pacto oporteat ornare elocutionem, vniuſcuiuſq; generis ab oratore ant poeta probato ſumptum ponere exẽplum. & primnm ſe id modeſtia commotos facere dicunt, propterea ꝙ videatur eſſe oſtentatio quædam, non ſatis habere præcipere de artificio, ſed ipſos etiã videri velle artificioſe gignere exẽpla. hoc eſt, inquiunt, oſtentare ſe, non artem oſtẽdere. quare pudor in primis eſt ad eam rem impedimento; ne nos ſolos probare, nos amare, alios contemnere, & deridere videamur. etenim cũ poſſimus ab Ennio ſumptnm, aut à Graccho ponere exemplum, videtur eſſe arrogantia, illa relinquere, & ad ſua deuenire. Præterea, exempla teſtimoniorum locum obtinent. id enim, quod admonuerit, & leuiter fecerit præceptio, exẽplo ſicut teſtimonio comprobatur. non igitur ridiculus ſit, ſi quis in lite, aut in iudicio domeſtico pugnet, & ſui ipſius teſtimonio abutatꝰ? vt enim teſtimoniũ, ſic exemplum rei confirmandæ cauſa ſumitur. non ergo oportet hoc, niſi à probatiſsimo, ſumi; ne, quod aliud confirmare debeat, egeat ipſum confimationis. etenim neceſſe eſt, aut ſe omnibus anteponãt, & ſua maxime probent: aut negent optima exempla, quæ à probatiſsimis oratoribus, aut poetis ſumpta ſunt. ſi ſe omnibus anteponant, intolerabili arrogantia ſunt. ſi quos ſibi præponant & eorum exempla ſuis exemplis non putent præſtare: non poſſunt dicere quare ſibi illos anteponant. quid igitur ipſa auctoritas antiquorum, non cum res probabiliores, tum hominum ſtudia ad imitandum alacriora reddit? imò erigit omnium cupiditates, & acuit induſtriam, cum ſpes iniecta eſt poſſe imitando Gracchi aut Graſi conſequi facultatem. Poſtremo hoc ipſum eſt ſummum artificium, res varias, & diſpares in tot poematibus, & orationibus ſparſas, & vage diſiectas, ita diligẽter eligere, vt vnumquodque genus exemplorum ſub ſingulos artis locos ſubiicere poſsis. hoc ſi induſtria ſolnm fieri poſſet, tamen eſſemus laudandi, cum talem laborem non fugiſſemus: nunc ſine ſummo artificio nõ poteſt fieri: quis eſt enim, qui niſi ſumme teneat artẽ, poſsit ea. quæ iubeat ars, de tanta, & tam diffuſa ſcriptura notare, & ſeparare? ceteri, cum legũt orationes bonas, aut poemata, probant oratores, & poetas, neque intelligunt qua re commoti probent, quod ſcire non poſſunt vbi ſit, nec quid ſit, nec quo modo factum ſit id, quod eos maxime delectet. at is, qui, & hæc omnia intelligit, & idonea maxime eligit, & omnia in arte maxime ſcribenda redigit in ſingulas rationes præceptionis, neceſſe eſt eius rei ſummus artifex ſit. Hoc igitur ipſum maximum artificium eſt, in arte ſua poſſe, & alienis exemplis vti. Hæc illi cum dicunt, magis nos auctoritate ſua commouent, quam veritate diſputationis. illud enim veremnr, ne cui ſatis ſit ad contrariam rationem probandam. ꝙ ab ea ſteterint ii, qui, & inuentores huins artificii fuerunt, & vetuſtate iam ſatis omnibus probati ſunt. quòd ſi, illorum auctoritate remota, rem omnino volent cum re comparare, intelligent non omnia eſſe concedenda antiquitati. Primum igitur, quod ab eis modeſtia dicitur, videamus ne nimium inutiliter, & pueriliter proferatur. nam ſi tacere, & nihil ſcribere modeſtia eſt: cur quidquam ſcribunt, aut loquuntur? ſin aliqnid ſuum ſcribunt: cur, quo ſecius omnia ſcribant, impediunt modeſtia? quaſi ſi quis ad Olympiacum venerit cnrſum, & ſteterit vt mittatur, impudenteſq. illos dicat eſſe, qui currere cœperint, ipſe intra carcerem ſtet, & narret aliis, quo modo Ladas ant Boius cum Sicyoniis curſitarint: ſic iſti cum in artis curriculum deſcenderunt, illos, qui in eo, quod eſt artificii, elaborent, aiunt facere immodeſte: ipſi aliquem antiquum oratorẽ, aut poetam laudant, aut ſcriptorem, ſic vt in ſtadium rhetoricæ artis prodire non audeant. non auſim dicere, ſed tamen vereor, ne, qua in re laudem modeſtiæ venentur, in ea ipſa re ſint impudentes. Quid enim tibi vis, aliquid inquiet? artem tuam ſcribis, gignis nobis nouas præceptiones, eas ipſe confirmare non potes, ab aliis exempla ſumis: vide ne facias imprudenter, qui tuo nomini velis ex aliorum laboribus libare laudem. nam ſi eorum volumina prehenderint antiqui oratores, & poetæ, & ſuum quiſque de libris ſuis tulerint: nihil iſtis, quod ſuum velint, relinquetur. At exempla, quoniam teſtimoniorum ſimilia ſunt, item conuenit, vt teſtimonia, ab hominibus probatiſsimis ſumĩ.

Primũ omnium exempla ponnntur hic non cõfirmandi, neq; teſtificandi cauſa, ſed demonſtrandi. nõ enim, cũ dicimus eſſe exornationem, quæ, ver bi cauſa, conſtet ex ſimiliter deſinentibus verbis, & pnnimus hoc exemplũ à Craſſo. Qđ poſſumus, & debemus teſtimoniũ collocamus, ſed exemplũ. Hoc igitur intereſt inter exẽplum, & teſtimoniũ. Exemplo demõſtratũ id, quod dicimus cuiuſmodi ſit. Teſtimonio eſſe illud ita, vt nos dicimus, cõfir mat. Præterea oportet teſtimoniũ cum re cõueni re: aliter enim rem nõ põt confirmare, at id, quod illi faciunt, cum re non conuenit. Quid ita? quia pollicent artem ſe ſcribere, & exempla proferunt ab iis plerunq;, qui artem neſcierunt. Tũ quis eſt, qui poſſit id, quod de arte ſcripſerit, cõprobare, niſi aliquid ſcribat ex arte? Contraq; faciũt, q̃ pol liceri vñ. nam cũ ſcribere artem inſtituunt, vñr dicere ſe excogitaſſe, quod alios docerent: cũ vero ſcribunt, oſtendũt nobis quid alij excogitarint. At hoc ipſum difficile eſt, inquiũt, eligere de mul tis. Quid dicitis difficile? vtrum laborioſum, an ar tificioſum? Si laborioſum, non ſtatim præclarum. ſunt enim multa laborioſa; quæ ſi faciatis, non cõ tinuo gloriemini. niſi etiam, ſi veſtra manu fabulas, aut orationes totas trãſcripſiſſetis, glorioſum putaretis. Sin aũt iſtud artificium egregium dicitis; videte ne inſueti rerum maiorum videamini, ſi vos parua res, ſicuti magna, delectat. nã iſto mo do eligere rudis quidẽ nemo poteſt. ſed ſine ſum mo artificio multi. quiſquis enim audierit de arte paulo plus, in elocutione preſertim; omnia videre poterit, quæ ex arte dicunt; facere nemo poterit, niſi eruditus. ita, vt, ſi de tragœdiis Ennij ve lis ſententias eligere, aut de Pacuuianis periodos; ſed, quia plane rudis id facere nemo poterit, cum feceris, te literatiſſimum putes; ineptus ſis: propterea q; id facile faciat quiuis mediocriter litera tus. Item ſi, cum ex orationibus, aut poematibus elegeris exempla, quæ certis ſignis artificii nota ta ſunt, quia rudis id nemo facere poſſit, artificio ſiſſime te feciſſe putes, erras: propterea q; iſto ſigno videmus te non nihil eius ſcire, aliis ſignis te ſcire multa intelligimus. Quòd ſi artificioſum eſt intelligere quæ ſunt ex arte ſcripta, multo eſt arti ficioſius ipſum ſcribere ex arte. qui enim ſcribit artificioſe, ab aliis commode ſcripta facile intelli gere poterit: qui eliget facile, non continuo ipſe commode ſcribit. Et ſi eſt maxime artificioſum, alio tempore vtantur ea facultate, non tum cum parere ipſi, & gignere, & proferre debent. Poſtremo, in eo vim artificii conſumant, vt ipſi ab aliis potius eligendi, q̃ aliorum boni electores exiſtimentur. Contra ea, q̃ ab aliis dicuntur, qui dicunt alienis ſe exemplis vti oportere, ſatis eſt dictum. Nunc, quæ ſeparatim dici poſſunt, conſideremus, Dicimus ergo eos omnes, ideo q; alienis vtantur, peccare: tum etiam magis delinquere, q; à multis exempla ſumant: & de eo, quod poſtea diximus, ante videamus. Si concederẽ aliena oportere aſſu mere exẽpla, vincerẽ vniusoportere. Primũ, q; cõ tra hoc nulla ſtaret eorũ rõ. liceret. n. eligerent, & probarent quẽlibet, qui ſibi in oẽs res ſuppediaret exẽpla, vel poetã, vel oratorẽ, cuius auctorita te niteret. Deinde intereſt magni eius, qui diſcere vult, virũ vnũ oĩa; an oĩa neminẽ, ſed aliud aliũ putet cõſequi poſſe. Si. n. putabit poſſe oĩa penes vnũ cõſiſtere, ipſe quoq; ad oium niteẽ facultatẽ: ſi id deſperaret, in paucis ſe exercebit, ipſis. n. cõtentus erit: nec mirũ, cũ ipſe pceptor artis oĩa penes vnũ reperire nõ poterit. allatis igiẽ exẽplis à Catone, à Gracchis, à Lelio, à Scipione, Galba, Porcina, Craſſo, Antonio, ceteriſq;. item ſumptis aliis à poetis, & hiſtoriarum ſcriptoribus, neceſſe erit eũ, q diſcet, ab oĩbus putare oĩa, ab vno pauca vix potuiſſe ſumi. Quare ſi vnius alicuius eſſe ſimi lẽ ſatis hẽbit, oĩa, q oẽs habuerint, ſolũ hẽre ſe poſ ſe diffidet. ergo inutile eſt ei, q diſcere vult, putare nõ vnũ oĩa poſſe. Igitur nemo in hãc incideret opĩ nionẽ, ſi ab vno exẽpla ſumpſiſſent. nũc hoc ſigni eſt ipſos artis ſcriptores nõ putaſſe vnũ potuiſſe in oĩbus elocutionis partibus euitere, qm̃ neque ſua protulerũt, neq; vnius alicuius, aut deniq; duorũ, ſed ab oĩbus oratoribus, & poetis exẽpla ſum pſerunt. Deinde, ſi qs velit artẽ demonſtrare nihil pdeſſe ad diſcendũ, nõ male vtat hoc adiumento, q; vnus oẽs artis partes conſequi nemo potuerit. Qđ igit innat horũ rõnem, q omnino improbent artẽ, id nõ ridiculũ eſt ipſum ſcriptorẽ artis ſuo iu dicio cõprobare? Ergo ab vno ſumenda fuiſſe do cuimus exẽpla, ſi ſemp aliũde ſumerent. Nunc om nino aliunde ſic intelligemus ſumenda nõ fuiſſe. Primũ oĩum, qđ ab artis ſcriptore affert exemplũ, de eius artificio dẽt eſſe, nõ vt ſi qs purpurã, aut aliud quippiã vẽdens, dicat, Sume à me, ſed huius exẽplum aliunde rogabo, tibiq; oſtẽdã. ſi, merces ipſi qui vendiunt, aliunde exẽplum q̃rant aliud mercis: aut ſi aceruos ſe dicãt tritici hre, & eorum exẽplum pugno nõ hẽant, qđ oſtendãt: ſi Triptolemus, cum hoĩbus ſemen largiret, ipſe ab aliis ho minibus id mutuaret: aut ſi Prometheus, cũ mor talibus ignẽ diuidere vellet, ipſe à vicinis cũ teſta ambulãs carbunculos corrogaret: nõ ridiculũ videret? iſti magiſtri oĩum dicãdi pceptores nõ vñr ſibi ridicule facere, cum id, qđ aliis pollicent, ab aliis q̃rũt. ſi qui ſe fontes maximos penitus abſcõ ditos aperuiſſe dicat, & hæc ſitiens q̃ maxime loquat, neq; hẽat quo ſitim ſedet; nõ irrideat? iſti cũ nõ mõ dominos ſe fontiũ, ſed ſe ipſos fontes eſſe dicãt. & oĩum rigare dẽant ingenia; nõ putãt fore ridiculũ, ſi, cũ id polliceant aliis, areſcãt ipſi ſiccitate. Chares à Lyſippo ſtatuas facere non iſto mõ didicit, vt Lyſippus caput oſtẽderet Myroniũ, brachia Praxitelea, pectus Polycletiũ: ſed oĩa coram magiſtrũ facientẽ videbat; ceterorũ opera vel ſua ſpõte cõſiderare poterat. iſti credunt eos, qui hæc velint diſcere, alia rõne doceri poſſe commodius. Præterea ne pñt quidẽ ea, q̃ ſumuẽ ab aliis exẽpla, tã eſſe accõmodata ad artẽ, q̃ propria ppea, q; in dicẽdo leuiter vnuſquiſq; locus plerunq; tangit, ne ars appareat; in pcipiendo expreſſe conſcripta ponere oportet exẽpla, vt in artis formã cõuenire poſſint: & poſt in dicẽdo, ne poſſit ars eminere, & ab oĩbus videri, facultate oratoris occultat. Ergo ẽt vt magis ars cognoſcatur, ſuis exẽplis melius eſt vti. Poſtremo hæc quoq; res nos duxit ad hanc rationem, q; nomina rerum Græca, quæ cõ uertimus,

uertimus, ea remota ſunt à conſuetudine. quæ.n. res apud noſtros non erant, earum rerum nomina non poterant eſſe vſitata. Ergo hæc aſperiora primo videantur neceſſe eſt; idque fiet rei, nõ noſtra difficultate. Reliquum ſcripturæ conſumetur in exemplis. Hæc aliena ſi poſuiſſemus; factum eſſet vt, quod commodius eſſet in libro, id noſtrum nõ eſſet, quod aſperius, & inuſitatum, id propriè nobis attribuetur. Ergo hanc quoq; incommoditatem fugimus. His de cauſis, cum artis inuentionẽ Græcorum probaſſemus, exemplorum rationem ſecuti nos ſumus. Nunc tẽpus poſtulat, vt ad elocutionis præcepta tranſeamus.

IN CICERONIS RHETORICAE AD *Herennium librum quartum, Hieronymi Capiduri Commentarius.*

QVONIAM in hoc lib. C. Herenni de elocutione conſcripſimus;)Solent qui rhetorica præcepta conſcribunt, cum de elocutione præcipiunt, veterum auctorum in ſingulis præceptis exempla ſubiicere, quod facere Ciceroni non viſum eſt; potiuſquam vt ſuis vteretur exemplis. In hoc igitur longiore totius libri procœmio qui facere, confirmat opiniones. [Atq; hoc nõs neceſſitudine facere)Senſus eſt. ſignum ſatis manifeſtum, nos neceſſitate compulſos, vt nobis præfari liceat, quo rationem noſtræ ſententiæ demus, cum ſupra nec ante, nec poſt traditã præcepta id fecerimus. [Ornare elocutionem, vniuſcuiuſque generis)In quocunque genere, cum elocutionem ornare volueris exẽplum eius ornatus non ſine ſummi alicuius viri auctoritate proferes. [Elocutionem, vniuſcuſq; generis) In quocunque poetarum ſit, vel oratorem genere. [Non ſatis habere)Præcipere de artificio, ſi ſatis ſibi non arbitrantur eſſe, vt dent præcepta, niſi etiam ſua quæ ſequantur exempla ſubiecerit; [Ab Ennio ſumptum)Quod ille ſummus in heroico carmine poeta ſit exiſtimatus. Nam in Cicer. de Optimo genere oratorum de eo ſcribit. [Aut à Graccho ponere exemplum; videtur)Quem clariſſimum oratorem fuiſſe tradit ita dicẽs: Vtinam in T. Graccho, Caioq. Carbone talis mens ad remp. bene gerendam fuiſſet, quale ingenium ad bene dicendũ fuit. profecto nemo his viris gloria præſtitiſſet. Sed eorum alter propter turbulentiſſimum tribunatum, ad quem ex inuidia fœderis Numantini bonis iratus acceſſerat, ab ipſa rep. interfectus, alter propter perpetuum in populari ratione leuitatem morte voluntaria ſe à ſeueritate iudicum vindicauit. Sed fuit vterque ſummus orator, atque hoc memoria patrum teſte dicimus. nam & Carbonis, & Gracchi habemus orationes. non dum ſatis ſplẽdidas verbis, ſed acutas, prudẽtiæq. pleniſſimas. Fuit Gracchus diligentia Corneliæ matris à puero doctus, & Græcis literis eruditus. Nam ſemper habuit ex Græcia exquiſitos magiſtros, Iam quidem adoleſcens Diophanem Mytilenæum Græciæ temporibus illis diſertiſſimum. ſed & breue tẽpus ingenii augendi, & declarandi fuit. [Egeat ipſum confirmationis) Si abiecti alicuius fuit oratoria exemplum. [Non poſſunt dicere) Quare illos ſibi anteponant, cum eorum exempli commodũ eſſe orationem putent vt imitemur, aut cur præcepta ſua probare contendant, ſi negent Gracchi aut Craſſi facultatẽ acquiri poſſe? Hoc Craſſo, & Antonio oratoribus, Cic. exiſtimat, cũ Græcorum gloria Latine dicendi copiã æquatum fuiſſe. Quippe q Craſſo, inquit, nihil ſtatuo fieri poſſe perfectius. Erat ſumma grauitas, erat cum grauitate iunctus facetiarum, & vrbanitatis oratorius, non ſcurrilis lepos. Latine loquendi accurata & ſine moleſtia diligens elegantia, in diſſerendo mira explicatio, cũ de iure ciuili, cum de æquo, & bono diſputaretur, argumentorum, & ſimilitudinũ copia. Hoc ſi induſtria ſolum fieri poſſet. tñ eſſemus laudandi, cum talem laborem nõ fugiſſemus, nunc ſine ſumma artificio fieri non põt. Quis enim eſt qui cũ non ſummæ teneat artem, poſſit ea quæ iubeat ars, de tãta, & tam diffuſa ſcriptura notare, & ſeparare? [Cetera, cum legunt) Vt tantum probati deberemus, quod ea in vnũ diffuſa exempla compoſuiſſemus. [Orationes bonas)Luculentas. [In arte ſua poſſe)Vt ex ſe præcepta inueniat, quę magnorum auctorũ auctoritate confirmet. [Ad Olympiacũ venerit curſum). ſ. ad Olympia dicata ab Hercule quendã Ioui certamina in Elide veteris, velut diſiuſſe in Cõmentariis Artis poeticæ Horatii complexi ſumus. [Quo modo Ladas aut Boius cum Sicyonis curſitarint)De hoc certaminis genere, nihil hodie ſciri puto. [In artis curriculum)In præceptionem artis, quæ tanquã de curſus præceptorum eſt. [At exempla)Illorum ſubiungit, qui exempla in præceptis probant aliena. [Ex ſimiliter deſinentibus verbis) Quod ὁμοιοτέλευτον Græci vocãt. [Niſi aliquid ſcribit ex arte) Niſi eã artem ſecutus ſcribat aliquid, quod ad eam ipſam attineat. [Oſtendunt nobis quid alii excogitarint)Cum alienis vtũtur exemplis. [Niſi etiam, ſi veſtra manu fabulas, aut orationes totas tranſcripſiſſetis, glorioſum putaretis)Ordo eſt. Niſi forte etiã glorioſum putaretis, ſi veſtra manu fabulas, aut orationes totas tranſcripſiſſetis, nedum partem, quã pro exemplo ſumatis quod nullo modo æſtimandum eſt. [Tranſcripſiſſetis)Tranſcribere, transducere ſignificat, & vnde, & coloniæ tranſcribi à veteribus dicebantur. hinc Ouid. in Ibin dixit;

In te tranſcribent veterum tormenta virorum.

Hic aũt tranſcripſiſſetis exempla, trãſtuliſſetis ſignificat, cũ id exſcribere dicat, vt. ſi voluiſſent ad neceſſarios vſus licebat exſcribere, hoc eſt exempla transferre. velut Pædianus etiã interpretatur ſic inuenimus aſcribere pene idem quoq; ſignificare, velut in Clodium, Ipſe denique ille nouicius Ligus, venalis aſcriptor, & ſubſcriptor tuus, niſi q aſcribere merẽ alterius in ſcripta trãsferre eſt. Licet et aſcribere, & imputare, & deputare alicui ſignificet, quemadmodum proſcribo. nam cũ aliquem in exilium promulgo ſignificet, aliquoties tamen pro eo quod eſt palã facio accipitur, vt Tranquillus de Nerone. Multa, inquit, Græce, Latineq. proſcripta, & vulgata ſunt. ſicut illa.

Quis neget Aeneæ magna de ſtirpe Neronem: & quę ſequuntur. Item deſcribo, verbis depingo, aut longius aliquid compoſitione proſequor, ſignificat. Tranquillus tñ de Domitiano, Liberalia, inquit, ſtudia imperii principio neglexit, quanquam bibliothecas incendio abſumptas impenſiſſime præparari curaſſet, exemplaribus vndique petitis, miſſiſq. Alexandriam, qui deſcriberent emendarentq. epiſtolas, & orationes. vbi deſcriberent pro exſcriberent, velut hic Cic. tranſcriberent, poſuit. Mille ſunt huiuſmodi, quæ non tñ vicinam mutuantur ſignificationẽ, ſed & in longinquam diuerſamq. transferuntur, quamobrem minus mirum eſſe debet, ſi pro quo hic tranſcribit, alibi exſcribo poſuit. [Si vos parua res, ſicuti magna, delectat) Valeriis enim parua. ſi artem cognoſcas tantum, non etiam ex arte ſcribas; [Nam iſto modo eligere)Ex aliis quæ ſcribas. Nam oportet vt et illius artem oſtendas cognouiſſe, nec eius rei te rudem eſſe. cum autem id facis, & oſtendis, non tñ, quid ipſe poſſis, ſignificas. [Paullo plus, in elocutione præſertim; omnia)Hoc eſt, vltra prima rudimenta aliquid. In elocutione præſertim, quæ intellectu facilis eſt, licet tractatu diffuſa ſit. [Niſi eruditus) Multũ exercitatus, nam elocutionis eruditionẽ, exercitatio multa præſtare poterit. [Nõ ſine iudicio de Pacuuianis)Quę Pacuuii ſunt, qui Tragicus poeta fuit. [Periodos;)Ambitus, circuitiones, clauſulas. [Sed, qa plane rudis id facere nemo poterit, cum feceris, te literatiſſimum putes;)Ordo eſt, & ſenſus, ideo te non putes, literatiſſimum continuo eruditiſſimumque, cum feceris, hoc eſt, cum id ſueris conſecutus, vt artificioſa eligas dicta, quod alius nemo facere poſſet, ex oratoribus nempe poetis ue artificioſe dicta ſic eligendo. [Quia plane rudis)Artis expers ſit, & ignarus. [Ineptus ſis)Si te ob id literatiſſimum exiſtimabis, eris vtique ſtultus. [Propterea quod iſto ſigno videmus te)Signum. o. ipſa dictorum annotatio eſt, artificium in illis fuiſſe, qui ita ſcripſerunt. [Ab aliis cõmode ſcripta, Quod ſint cõmode, & cum arte ſcripta. [Non continuo ipſe cõmode ſcribit)Quia aliud eſt, qd alii dicunt intelligere, aliud eſt exercitatum eſſe. [Non tum cum pariter)Cum alii ſtatim dicendi facultatem dent ſuggerere. alio igitur in tempore efficiant, cum iam præceptis traditis quid alii fecerint, oſtẽdere voluerint. Velut de optimo genere oratorum ipſe fecit, qui Demoſthenis in Aſchinem, & Aeſchinis in Demoſthenem orationes in Latinũ vertit, vt quod nam genus optimum oratoris eſſet oſtenderet, & virtutes alieno exemplo oratorias exprimeret. Sic in Oratore ad Brutum, aliquando Craſſi exempla, vt elocutionis virtutes apparerent, protulit. [De eo, qđ poſtea diximus)Quod ſecundo loco poſuimus. [Deinde intereſt magni eius, q dicere vult,) Hoc dicit. multum refert, verum ia qui vult diſcere, putet veteris auctoris, cuius ipſe velit eſſe ſimilis, omnes dicẽdi virtutes eſſe ſibi complectandas, & id efficere poſſit ne ſuo ſtudio, an non. [Ad illius facultatem)Quarto ille fuit cõſecutus. [Ad omnium nitetur facultatem, & laborabit vehementer, vt virtutes quibus illę nitetur imitetur. [Ipſis cum cõtentus erit,)Paucis illis, quas poterit

poterit imitari, virtutibus contentus erit, nel vltra quærat. nec ſanem eum, ſi paucis cōtentus erit. [Penes vnum reperire noo poterit] Quippe, qui à multis exempla colligit. [Allatis igitur exemplis a Catone, à Gracchis, à Lęlio, à Scipione, Galba, Porcina, Craſſo, Antonio, cęteriſq.] Catonem illum periſcum dicit oratorem, cuius alibi ita meminit. Catonem vero quis noſtrorum oratorum, qui quidē nunc ſunt, legit? aut quis nouit omnino? At quem virum, dii boni? mitto ciuem, aut ſenatorem, aut imperatorem (oratorem enim hoc loco quærimus) quis illo grauior in laudando, acerbior in viperando, in ſententiis argutior, in dicendo ediſſerendoq. ſubtilior? Refertæ ſunt eius orationes amplius centū quinquaginta, quas quidē adhuc inueneram, & legerim, & verbis & rebus illuſtribus, licet ex his mutto plora poſſunt eligi quæ notatione, & laude digna ſint. omnes. n. oratoriæ virtutes in eis reperientur. Iam vero origines, quem florem, aut quod lumen eloquentiæ non habent? amatores huic deſunt, ſicuti multis iam ante ſeculi, & Philiſto Syracuſio & ipſi Thucydidi. Nam vt horum concisis ſententijs, interdum etiam non ſatis apertis, tum breuitate, tum nimio acumine officit Theopompus, elatione atque altitudine orationis ſux, quod idē Lyſiæ Demoſthenes, ſic Catonis luminibus obſtruxit hęc poſterorum quaſi exaggerata altius oratio. Sed in noſtris apparet, quòd hi ipſi, qui in Græcis antiquitate delectantur, eaque ſubtilitate quam Atticam appellant hanc in Catone ne nouerūt quidem. Hyperidis malunt eſſe, & Lyſie, laudo. ſed cur nolunt Catonis? Attico genere dicendi ſe gaudere dicunt. ſapienter id quidem, atque vtinam imitarentur, nec oſſa ſolum, ſed etiam ſanguinem gratum eſt tamen, quod volunt. cur igitur Lyſia & Hyperides amantur? cum penitus ignoretur Cato? antiquior eſt huius ſermo, & quædam horridiora verba (ita. n. tum loquebantur) id muta quod tum ille nō poterat, & adde numeros, vt aptior ſit oratio, ipſa verba compone & quaſi coagmenta, quod ne Græci quidem veteres factitauerunt, iam neminem antepones Catoni. Ornari orationem Græci putant, ſi verborum immutationibus vtantur, quos appellant tropos, & ſententiarum orationiſq. formis, quæ vocant ſchemata. Incredibile eſt, quam ſit in vtroq; genere, & creber, & diſtinctus Cato, nec vero ignoro, nō eſſe ſatis, politum hūc oratorem haberi quærendum eſſe aliquid profectius, quippe, cum ita ſit ad noſtrorum temporum ratione vetus, vt nullius ſcriptum extet, dignum quidem lectione, quod ſit antiquius. [A Graccho] Hunc qualē Cicero fuiſſe cenſeat, ſupra docuimus niſi qđ Q. Martio, & Cn. Seruilio coſ. T. Grachus P. Gracchi filius, qui bis Conſul & Cenſor fuit, eius autem oratio Græca apud Rhodios extat. quem ciuem cum grauē, tum etiam eloquentem fuiſſe conſtat. [A Lelio] Hic Sceuolæ ſocer fuit, cuius oratione negat Brutus quidquam fieri poſſe dulcius. Addit hic Auguſtinus, quod Cicero dixerit adeo abiectam fuiſſe, vt eam aſpicere nemo vellet, ſed probat tamen etiam alibi Cicero, & Cornelia filia, cui Lęliæ nomen fuit ipſius elegantiam ſic inquiens: Sed magni intereſt, quos quiſque audiat quotidie domi. Loquitur. n. poet quemadmodū patres, pędagogi, matres loquuntur. Legimus epiſtolas Corneliæ matris Cracchorū. apparet filios nō tam in gremio educatos, q̃ in ſermone matris. Auditus eſt nobis Lęliæ filię ſæpe ſermo. Ergo illam patris eloqātia tinctā vidimus, & filias eius Mutias Ambas. Poteſt ergo à Lęlia videri ſcriptum, non minus, q̃ a Lælio. [A Scipione] Superiorem Scipionem non infantem fuiſſe, Cic. dicit, filium aūt eius, qui Scipionem minorē a Paulo adoptauit, ſi corpore valuiſſet, in primis, inquit, ipſe habitus eſſe diſertus. Indicant id cum oratiunculę, tum hiſtoria quędā Gręce ſcripta dulciſſime. P. ēt Scipionem Naſicam, qui eſt Corculum appellatus, qui itē bis Conſul & Cenſor fuit, habitum eloquente. minoris illius qui ſacra acceperat filiū, accepimus. [Galba] Sua ętate, vt Cic. inquit. Ser. Galba ſine controuerſia eloquentia animos præſtitit, & nimirum hic princeps ex Latinis, illa oratorum propria, & quaſi legitima opera tractauit vt egrederetur à propoſito orandi cauſa, vt delectaret animos, vt permoueret, vt augeret rem, vt miſerationibus, vt communibus locis vteretur. Tradit autem hic idem auctor. Lælium in ſenato cauſam pro publicanis accurate, vt ſemper ſolitus eſſet eleganterque egiſſe, ſed quod voluerat, cōſequi nō potuiſſe. Paucis interpoſitus deinde diebus, iterum Lælium ipſum hanc multo diligētius meliuſq. dixiſſe, fruſtra tamē. Itaq; cum eum ſocii domum reduxiſſent, egiſſentq. gratias, & ne defatigaretur orauiſſent, locutū eſſe, ſe quæ feciſſe honoris eorū cauſa ſtudioſe accurateq. feciſſe, cęterū arbitrari cauſam illam à Ser. Galba, qđ is in dicendo acrior eſſet grauius & vehementius poſſe defendi. Quare publicanos auctoritate Lælii ad Galbam cauſam detuliſſe. Quem primo ex luctatum, ne ei viro ſuccederet, poſtea tandē ſuſcepiſſe. Breui vero tēpore plurimis audientibus, illum coram ipſo Lęlio cauſam hanc tāta vi, tantaq. grauitate tractaſſe, vt nulla pars orationis ſilentio præteriretur. Itaq; multis querelis multaq. miſeratione adhibita, ſocios illa die periculo liberatos. Elegantiam igitur in Lælio fuiſſe, vim autē in Galba patet. Sed hic ſimulac ocioſus ſtylum prehenderat, motu illo omnis impetus animi deſertus eſt. quod his, qui limatius dicendi cōſectantur genus, accidere non ſolet, propterea q̃ prudentiam nunquam deficit oratorem, ardor animi nō ſemper adeſt, isq. cum diſcedit, omnis illa vis, & quaſi flamma oratoris extinguitur. Nulla autem res tantum ad dicendum proficit, quantū ſcriptio. Memoriā. n. qui accurate ſcribit in poſterum ingenii ſui non deſiderat. Ita hac de cauſa non ſcripſerunt aliqui, q̃ ſe putauerunt ſatis magnam adeptos fuiſſe dicendi gloriam, eamq. etiam maiorē viſum iri, ſi in exiſtimantium arbitriū ſua ſcripta non veniſſent. Alii item dicere ſe poſſe melius q̃ ſcribere putant, quod peringenioſis hominibus, neque ſatis doctis, plerunque contingit, veluti Galbæ euenit. [Porcina] M. Aemilius Lepidus, q eſt Porcina dictus, iiſdem, inquit Cic. temporibus fere quibus Galba fuit, ſed paulo iunior natu, & ſummus orator hic eſt habitus, & fuit. Hoc in oratore Latino primum Ciceroni videtur, & lenitas apparuiſſe illa Græcorum, & verborum comprehenſio, & artifex, vt ita dicā ſtylus. Et cum duo adoleſcentes ingenioſiſſimi, propeq. ęquales C. Calbo, & Gracchus, diligenter audire ſoliti ſunt. [Craſſo] Vtrum P. Craſſum, Carbonis, & Gracchi temporibus probatum oratorem, qui & ingenio valuiſſe traditur, & ſtudio, qui ēt cum ſummo illo oratore Ser. Galba, cuius Caio filio filiā collocauerat, affinitate ſuit coniunctus, & cum eſſet P. Mutii filius, fratremq. haberet P. Sceuolam, domi ius ciuile cognouerat, an certe L. Craſſum, cuius ſupra meminimus, dicat dubium eſt. Hunc quidem omnes ſuos anteceſſores dicēdo ſuperauiſſe, Cic. vult, licet Antonium alii parem eſſe ei dicant, Craſſi luculentiſſimam quandam ſe Cic. memoria tenuiſſe oratorē profitetur, ac ſibi fuiſſe in dicendo magiſtram dicit. [Antonio] Antonii Cic. cum in multis locis, tum de Claris oratoribus meminit, cū ita dicit: Omnia veniebant Antonio in mentem, eaq. ſuo quęque loco, vbi plurimum proficere, & valere poſſent. Vt ab imperatore equites, pedites leuius armatura, ſic ab illo maxime opportunis orationis partibus omnia collocabātur. Erat memoria ſumma, nulla meditationis ſuſpicio, imparatus ſemper aggredi dicendū videbatur ſed ita paratus, vt iudices illo dicente nonnunquam viderentur non ſatis parati ad cauendum fuiſſe. Atqui diligenter loquendi laude caruit, neque tamen eſt admodum inquinate locutus, ſed illa, quæ propria laus oratoris eſt in verbis, ei non fuit. nam ipſum latine loqui, eſt illud quidem in magna laude ponendum, ſed non tam ſua ſponte, quam quod eſt pleriſq; neglectum. nō. n. tam præclarum eſt ſcire latine, quam turpe neſcire, ſed tamen Antonius in verbis, & eligendis, & collocandis, & comprehenſione deuinciendis, nihil non ad rationem, & tanquā ad artem dirigebat. Verum multo magis hoc idem in ſententiarum ornamētis, & cōformationibus. Quo in genere, quia præſtat omnibus Demoſthenes, iccirco à doctis oratorum eſt princeps iudicatus. Schemata. n. quæ vocant græci, ea maxime ornant oratorem, eaque non tam in verbis pingendis habent pondus, quam illuminandis ſententiis. ſed cum hęc magna in Antonio tum actio ſingularis, quæ ſi partienda eſt in geſtum, atque vocem, geſtus erat non verba exprimens, ſed cum ſententiis congruens, manus, humeri, latera ſupploſio pedis, ſtatus, inceſſus, omneſq. motus, cū verbis ſententiiſq. cōſentientes. Vox permanens, verborū ſubracua natura. Sed hoc vitium huic vni bonum conuertebatur, habebat enim flebile quidam in quęſtionibus, aptumq. cum ad fidē faciēdam, tum ad miſericordiā commouendam. Hunc inſigni quodam caſu periſſe ferūt. Nam cum inter Syllam Mariumq. orta iam fuiſſent bella ciuilia, & in vrbe Marius graſſaretur, M. Antonium qui ad villam erugeret, agricole benignę ſuſcepit occultauitq. Sed poſtquam ſerui non per imprudentia detectus eſt, Marius Tribunū militū miſit, vt necaretur. Is cum milites in cubiculum præmiſiſſet, & eos Antonius pulchro grauique ſermone detineret, ingreſſus ipſe tribunus Antonium adhuc diſſerentē obtruncauit, capudq. ad Mariū detulit. [Omnia, quæ omnes habuerint, ſolū habere ſe poſſe diffider, ergo inutile eſt ei, q diſcere vult, putare non vnō omnia poſſe] Quę aſſecuti omnes fuerint oratores vel poetæ. [inquiet in hanc opinionē, ſi ab vno exempla ſumpſiſſent. nunc hoc ſigni eſt ipſos artis ſcriptores nō putaſſe] Vt plures quam vnū

ſolu..

ſolū vellet imitari.[Vnū potuiſſe in omnibus elocutionis partibus enitere,qm̄ neque ſua protulerant,neq; vnius alicuius, aut denique duorū ſed ab omnibus oratoribus.& poetis exēpla ſumpſerūt. Deinde, ſi qs velit artem demōſtrare nihil prodeſſe ad diſcendum,non male vtatur hoc adiumento)Cū plus vtilitatis vnus afferat,& ipſi à multis ſumpſerint.[Quod vnus omnes artis partes cōſequi nemo potuerit)Dicit,ideo hanc artē diſci nō prodeſſe,q̄a comprehendi omnia,quæ in arte ſunt non poſſint.Id.n. ex eo colligi videbitur, quod hoc nullus antea fuerit cōſecutus. Nam & virtutes oratoriam ſi quis velit diſcere.à multis diſcat neceſſe ſit.[Suo iudicio comprobare!) Quod pro argumento ſumi poſſe videtur ab eis. qui artem velint improbare.[: ius artificio dēt eſſe) Ex ſua officina debet exire. Debet eſſe artifex ex artificio eius. qui arte gignit. [Sed huius)Purpuræ quam diuerim me venalem habere. [Exemplū aliunde ro abo) Ab alijs ſuſcipiam,vt meæ ſimilem oſtendam [Aliunde exemplum quærere aliud mercis:) Subaudiendū, nonne ridiculi viderentur ! [Et eorum)Aceuorum. [Exemplum)Vt ſi quid exempli proferant.[Pugno)In pugno. quod pugno continere valeant. (Non habeant, quod oſtendant:) Subaudiendum,nonne ridiculi viderentur! [Si Triptolemus, cum hominibus ſe non lagiretur)Herculer,vt apud Diodorum eſt,præſidia Calydonijs ferens.Theſprotis illato bello Ephyrā vrbem vicœpit, & phyleum Theſprotorū regem occidit, filiā vero eius captiuā compreſſit, ex ea qua Triptolemū ſuſcepit qui ſerere agros docuit primus. Alij dicunt, cum Ceres Proſerpinam filiam ſuam quæreret,ad Eleuſiū regem perueniſſe: cuius vxor Hionia puerum pepereat Triptolemum. Hanc regina, cum Ceres ipſa ſe offeret nutricē, filio ſuo recepit, deditq.nutricendam. Ceres,quod alumnum ſuū reddere cuperet immortalem,diuino lacte.cum nutriebat. Sed noctu ſemel cū mater puerū igne obrui intueretur,exclamauit. Vnde irata Ceres Eleuſium examinauit. ac Triptolemo alumno ſuo æternū beneficium contulit.nam fruges ei propagandas. & currū draconibus iunctum tradidit. quibus ille orbem terrarū frugibus victor obſeuit. Poſteaquam domum redit, Cephus rex eum tanquā ęmulus interficere conatus eſt, ſed re cognita iuſſu Ceteris Triptolemo regnum tradidit,ibiq.oppidū conſtituit, qđ ex patris ſui nomine appellauit Eleuſiū. [Ipſe ab alijs hominibus id mutuaretur) Subaudiendum, nonne rediculus videretur! [Aut ſi Prometheus, cum mortalibus ignem diuidere vellet)Iapetus cęli terræq. filius, vt Græcorum narrant fabulæ,filios ex Climene:vt alij ſcribunt:ex Themide:viginti & nouem vt Proclus refert,ſuſcepit,quorum à Græcis nominantur(quātum ipſe legerim) ſolum Menœtius. Atlas Prometheus, & Epimetheus. Atlas, velut in Theogonia fabulatur Heſiodus, columnas in cœlum vſque produxit,in harum autem vertice, quod Iouis ſecreta rimari videretur, Prometheus a Ioue victus.aquilam in ſe immiſſam iecore ſuo paui ſſe fertur, quam poſtea ſagittis Hercules confixit quod ne Iuppiter quidem ægre tulit,ex quo eam ſuiſſet ſuus gloriam conſecutus. deinde cum cuncti ad conſultandum dij conueniſſet, Iouis prudentiam Prometheus voluit experiri. Ex boue enim à ſe cœſo omnia collegit oſſa.abraſa vndique omni carne. deinde ita cōſtruxit, vt ſupernæ ſuper oſſa pellis circumcirca explicata bouis integri ſpeciem habere videretur,hunc ergo ſe Dijs venientibus immolaturum dicebat.ſed id tamen Iouem non latuiſſe aiunt, qui eum propius acceſſiſſet, detracto tergore dolum Promethei deteſtatus, mortalibus ignem in cęlum ſuſtulit. Prometheus ad fallendum paratus, fulminis in terram a Ioue miſſi ignem aridulis lignis ceteriſq. fomentis excepit, & clam ne perſentiſceret Iuppiter occuluit, vtendumque dedit mortalibus,quam ob cauſam indignatus Iuppiter, ſumptis a Vulcano adamantinis cathenis, Prometheum in Caucaſo montem inſolubilibus nexibus conſtrinxit.Sic de Prometheo ligato ſcribit Aeſchylus in tragœdia.nec nos præterit,multos fuiſſe, qui dicerent eundem in Caucaſo monte aquilam iecore ſuo pauiſſe.Martialis quidem hæc de Prometheo.

Qualiter in Scythica religatus rupe Prometheus,
Aſſiduam nimio pectore pauit auem.

Hoc ergo Cicero dicit,ſi Prometheus, cum ipſe largiri ignem partiriq. deberet mortalibus,ipſe peteret a vicinis,vt vnuſquiſque carbunculos ſibi traderet,eoſq.ille teſta ſuſciperet nōne ridiculos videretur?[Ipſe a vicinis) Quod ipſe vicinis largiri deberet.[Cū teſta)Ignitabulo,ſiue id teſta ſit,ſiue quiddam aliud. nam teſta à figulis ex argilla fit,vt & tegula,vel ſimile huic aliquid.[Corrogaret)Congereret. [Non ridiculum)An non ad irriſionem idoneus videretur ? ac ſi dicat, videatur neceſſe eſt.

[Et hæc ſitiens quammaxime loquatur,neque habeat) Amphibolon eſt,verum quammaxime ſitiens, an quammaxime loquatur.ſed quod dixi poſterius,magis congruit ne ſit quodāmodo anaſtrophe. Quo ſitim ſedet) Extinguat, vel aliqua ex parte leuet.[Et omnium rigare debeant ingenia præceptis, & rerum inuentione perfundere.[Lyſippus caput oſtenderet Myronium)Cum eum ſculpere fingere ue ſtatuas doceret, non à minore ſtatuario caput fictum demonſtraret. [Brachia Praxitelia,pectus Polycletium)Quos Plinius nobiliſſimos fuiſſe ſtatuarios refert.[Sed omnia curam videbat) Intuebatur magiſtrum faciētem ipſe Cares Lyſippum [Ceterorum opera) Quę feciſſent alij,per ſe poterat & videre,& conſiderare.[Alia ratione)Quam vt a ſuo præceptore diſcant omnia. [Tam eſſe accommodata ad artem,Quam ipſe præceptor ſibi fingit, quando illi vt caſus tulit,vt cauſa,vt locus poſtulauit,& perſona,locuti ſunt.Qui autem ſibi artis docendæ cauſa exempla effingit nihil ponit,niſi quod ad id artificium attinere videatur. [Ne ars appareat:in pręcipiendo,expreſſe conſcripta ponere) Qua iactare non oportet.[Vt in artis formam conuenire poſſint) Vt ars ita tractari debere ſignificetur. [Ne poſſit ars eminere) Ne ab omnibus poſſit manifeſte deprehendi.[Facultate oratoris occultatur)Ingenio regitur oratoris, idq. omnium confeſſione de arte ſcribentium verum eſt.[Hęc quoq; res) Hæc pręceptio.[Nos duxit ad hanc rationem)Ad iudicij noſtri aperiendam ſententia.[Quæ enim res apud noſtros non erant) Atqui in Catone, Antonio,& multis alijs oratoribus, qui Ciceronem ætate anteceſſerunt.tropos fuiſſe ipſe dicit.& ſchemata, quorum hęc vocabula Græci ſingula ſingulis facere. ipſe vero Latine eadem in hoc libro effert,ergo ita accipiendū eſt. An quæ res apud noſtros non erant,quod dicendi apud Latinos magiſter nullus fuit,qui hæc tradidiſſet, aut quod licet veteres oratores illis vterentur,ſed tamen eis vti neſcirent, vtpote quę ex ingenio magis quàm ex arte profluerent. (Idque.fiet rei)Subaudiendum difficultate,non noſtra quippe non ita abſurde,& remote loquimur,vt à quouis facile non queant intelligi.[Reliquum ſcripturæ) Cum nomina græca expreſſerimus. [Hæc aliena)Subaudiendum exempla. [Aſperius, & inuſitatum, id proprie nobis attribueretur)Quæ nunc attribui poterit, cum noſtris vſi fuerimus exemplis. [Cum artis inuentionem Gręcorum) Quaſi inuenta ab illis,Latini reddidere pręcepta.Illorū Gręcorum. (Exemplorum rationem)Vt ab alijs acciperemus potius quàm a nobis ipſis quodammodo caperemus.

IN RHETORICAE AD HERENNIVM LIBRVM *quartum, Giberti Longolij annotationes, & Claudi Pontani Scholia.*

QVONIAM in hoc libro)Paraſceue.i. præparatio quædam ad ſequentem quęſtionem, de exēplorum vſurpatione.Oritur autem hæc diſputatio à facto neceſſitatis,quod niſi deſcenderet, in vitio eſſe videri poterat.Hoc itaq; proœ. cōtentioſum eſt, quo Gręcorum ſuperſtitioſam curam in alienis exemplis probandis reprehendit. [Initio purgat ſe,quod pręter quorundam morem proprijs ſit vſus exemplis,diluens quæ ab aduerſarijs obijci poterant. Eſt autem tota hæc diſputatio in genere deliberatiuo. Conſulturum enim alienis ne an proprijs exemplis,quæ dicuntur,comprobari debeant. Argumenta à partibus honeſti ſumuntur, vt à prudentia. Item a conſuetudine, à decoro &c. [Neque ante rem) Hoc eſt cum ordinem obſeruauimus: vt quodque ſuo loco diceremus [Compluribus de cauſis putant oportere) Didaſcalicum ordinem ſeruat, vt aduerſariorum opinionem, rationes,confirmationesque, prius ſupponat, quàm ad deſtructionem,& ſuam aſſeuerationem perueniat. Sic enim facilius perſuadebit, & incidentes dubitationes omnes tollere facilius poterit. Eſt autem primum argumentum à dignitate ſumptum. [Prima aduerſariorum argumentatio eſt, quadripartita, cuius propoſitio eſt) Meram eſſe oſtentationem cum præcepta de dicendi ratione, abs te tradita ſint, nolle adhibere,veterum exempla, ſed potius propria fingere. Impudenter enim, & parum modeſte fit, ſi quid ſua duntaxat amet, vetera vero negligat. Deinde ſuperuacaneum eſt, cum ex veteribus abunde ſatis exemplorum ſuppetat, confingere noua Præterea cum veterum exempla teſtimoniorum locum obtineant, recens autem atq; adeo abs te inuenta non eā habeant auctoritatem, illis vti præſtat quàm noſtris. Induſtriæ de

uique

nique ſingularis argumentum eſt, ex antiquorum ſcriptis e xē pla collecta tuis præceptis ita poſſe accomodare vt hæc noo temet te edidiſſe videaris. [Vt enim teſtiomnium) Ab exempli natura. [Etenim neceſſe eſt) Dilemma. [Quid igitur ipſa auctoritas antiquorum) Arguit rurſus ab vtili̇ ãte.idq. imitationis facultate. [Poſtremo hoc ipſum) Ab eruditionis, & ingenii admiratione. [Hoc igitur ipſum) Complexio. [Hæc illi cum dicunt) Confutatio. Captat autem principio beneuolentiam ab aduerſariorũ falſa aſſeueratione, qui auctoritatibus plus quã veritati tribuebant. Diluit autem ſingula capita, iuxta ordinem quo propoſita fuerant. [Quaſi ſi quis ad Olympiacum) Confirmatio a ſimili. [Quo modo Ladas aut Boius) Ladæ, & Boïi inſignium curſorum meminerunt apud Græcos Pauſanias, Atheneus. Lucianus. apud Latinos, Catullus Martialis, & Solinus capite quinto. [Quid enim tibi vis) Proſopopœia diſputantis. [At exempla, quoniam) Aliud aduerſariorum argumentum, de teſtimoniorũ ratione, quod diluitur ab interpretatione nominis diuerſa, & etymologia. [At hoc ipſum difficile) ὑποφορά [Quod dicitis difficile?) Anthypophora, quæ tractatur dilemmatica argumẽtatione. [Multo eſt artificioſius) Alias, Multum eſt artificio ſuis, &c. [Contra ea, quæ ab aliis dicuntur) Tranſitio ad reliquas obiectiones. [Dicimus ergo eos omnes) Propoſitio duplex. [Dicimus ergo eos) Si ſumenda aliunde exempla ſunt, non à multis, ſed ab vno ſumenda eſſe dicit, deinde nullo modo ſumenda eſſe demonſtrat [Si concederem aliena oporteret, &c.) Hæc argumentatio omnem imitationis ſpem, & vtilitatem ſubuertere conatur. [Ergo ab vno ſumenda) Tranſitio ad alteram propoſitionis partem. [Primum omnium) Confirmatio à diſſimilibus variis. [Iſti magiſtrati) Applicatio. [Si qui ſe ſontes) Alia confirmatio, ab exemplo diſſimili. [Chareas à Lyſippo) Ab exemplo contrario. Huius aut ſtatuarii meminit Plin. lib. 34. cap. 2. [Præterea ne poſſint) Aliud argumentum à poſſibili. [Poſtremo hæc quoque res) Arguit à neceſſario, non omnia exempla reperiri apud Latinos auctores. [Nune tempus poſtulat) Epilogus diſputationis.

ASC. QVoniam &c. In præfatione huius quarti, & vltimi libri Rhetoricorum ad Herennium in quo de elocutione determinate conſtituit. Primo purgat quod præter græcorum morem propriis exemplis vſurus eſt, ad cuius purgationis facilitatem primo affert, quæ ab aduerſariis potiſſimum græcis obiici poſſint. Ordo eſt. O Herenni, quoniam nos ſcripſimus in hoc libro ſcilicet quarto, de elocutione, & quoniam vſi ſumus exemplis noſtris, id eſt, à nobis excogitatis, in illis ſup. rebus, in quibus opus fuit vti exemplis, & quoniam fecimus, præter conſuetudine græcorum qui ſcripſerunt de hac re? videlicet de elocutione, faciendum eſt neceſſario, neceſſitate tamen conditionata, vtpote ſi volumus, obiectionibus obuiare, vt demus paucis. ſ verbis rõnẽ noſtri conſilii. i. paucis oſtendendum erat, cur id fecimus. Atq; ſatis ſigni. i. apparentiæ erit nos facere. hoc. i. dare rationem noſtri conſilii, hoc eſt per digreſſione nos purgare: neceſſitudine. ſ. conditionata, vt dictum eſt, nõ ſtudio. i. affectione quadam, & proprio motu, hoc inquam ſatis ſigni erit, ꝙ in ſuperioribus libris nihil ſumus locuti, neque ante rem. ſ. principaliter tractandam, vt nunc facit, neq; præter rem, q. d. quod parum facet ad rem. Nunc ſi dixerimus tibi pauca quæ res poſtulat. ſ. de purgatione obiectorum: nos perſoluemus tibi reliquam artis, ita vti, . i. vt inſtituimus. Sed tu intelliges facilius noſtram rationem: ſi cognouerimus prius quid illi . ſ. græcorum ſtudioſi, aut græci ipſi dicant. i. obiiciant in me. Ipſi putant compluribus de cauſis, id eſt propter multas cauſas oportere, cum. i. poſtquã ipſi præceperint, quo pacto oporteat ornare elocutionem, ponere exemplum vniuſcuiuſque generis: ſumptum ab oratore probato, aut a poeta probato. Et dicunt primum. i. pro prima ratione: ſe facere id. i. ſumere exempla ab aliis cõmotos. i. prouocatos ad hoc faciendum modeſtia . i. pudore tenente modum contra inſolentẽ ſuperbiam: quod id eſt, eo quòd videatur eſſe quædam oſtentatio. i. iactantia ſuę artis non habere. i. non reputare ſatis ſupple eſſe: præcipere de artificio. ſ. dicendi, aut eloquẽdi, ſed ipſos velle videri gignere. i. producere, & fingere exempla. artificioſe, id eſt abunde iuxta artem. Hoc ſcilicet facere, eſt (inquiunt) oſtentare ſe, id eſt ingenium, aut artem ſuam, ſup. & non oſtendere artem. ſ. ipſam alteri. Quare (vt inquiunt) pudor. i. verecundia, qua veremur noſtra oſtentare, aut plus laudis quã mereamur ſumere. eſt in primis. i. præcipue impedimento ad eam rem. i. ne ea res fiat, hoc eſt ne exẽpla afferamus de noſtris ne videamur ꝓbare . i. approbare nos ſolos. i. ingenia, & inuẽta noſtra, & ſup. amores nos ſolos, quod vitiũ dicũt graci φιλαυτία. i. amor ſui, vero pro ſed, videamus ſup. contemnere, & deridere alios cũ eorum exẽplis vti nolimus, & ea improbemus. Etenim cum poſſimus ſumere exemplum ab Ennio. ſ. poeta, aut à Gracco oratore relinquere, illa. ſ. exempla ab Ennio, aut Graccho ſumẽda, & deuenire ad ſua. i. propria exempla videtur eſſe arrogantię. i. pertinere ad arrogantia. Et hæc eſt prima ratio græcorum. Præterea (quæ ſecunda eſt ratio) exempla obtinent locũ teſtimoniorũ . i. approbationũ. enim pro quia id quod præceptio admonuerit, & fecerit leuiter. i. trãſeunter, comprobaƭ exemplo, ſicut. i. veluti teſtimonio. Igitur non. i. nomine rediculus ſit, ſi quis pugnet. i. certet cum aliquod certamine in verborum. i. cõtentione coram iudice, pugent in quam, aut contendat, in lite aut iudicio, teſtimoniis domeſticis. i. domini ſuę duntaxat notis? q. d. etiam. Enim pro quia, vt. i. quemadmodum teſtimonium ſumitur cauſa rei confirmandæ, ſic exemplum ſumitur cauſa rei cõfirmandæ, ergo non oportet hoc. ſ. exemplum ſui niſi à probatiſſimo, ne id ipſum quod debeat cõfirmare. i. corrobare aliud, egeat confirmatione, aut confirmationis. Etenim. i. quia certe neceſſe eſt, vt ſuppo. aut anteponant. ſ. ſuis exemplis vtentes, omnibus aliis ſ. i. ipſos, & probent. i. commendet, & approbent, maxime ſua. ſ. exempla, & inuenta, aut nõ negent optima exempla eſſe quæ ſumpta ſint, aut à probatiſſimis oratoribus, aut à poetis, ſi. ſ. tales anteponant ſe omnibus, tunc ſup. ſunt arrogantia intollerabili. i. habent arrogantiam intollerabilem. Si præponat, quos ſibi, & non putent exempla eorum præſtare, id eſt meliora eſſe ſuis exemplis illi non poſſunt dicere, quale anteponant ſibi illos. Igitur (ſupp. dices) quid ſup. facit aut proficit auctoritas antiquorum? q. d. non parum. Nam cum res eſt probabilior ſcilicet per eam. tum. i. inſuper reddit, ſtudia hominum alacriora. i. lętiora ad imitandum, immo erigit cupiditates omnium, & acuit induſtriam cum ſpes eſt iniecta poſſe conſequi facultatẽ Gracchi, aut Craſſi. i. optimorum oratorũ, imitando. ſ. eos, aut exempla eorum. Poſtremo. i. pro vltima ratione, vt dicunt, hoc ipſum. ſ. quod ſtatim dicet, eſt ſummum artificium, videlicet eligeres res varias, & diſpares. ſparſas ac diſiectas vage. i. ſine certo ordine, inter poematibus, & orationibus, eligere inquam ita, vt poſſis ſubiicere vnumquodque genus exemplorum ſub ſingulos locos artis. Si hoc. ſ. eligere apta & varia exempla poſſet fieri ſolum. i. duntaxat induſtria, tamẽ . i. nihilominus nos eſſemus laudandi. cum non fugiſſemus talem laborem, nunc ſupp. ita eſt quòd non poteſt fieri ſine ſummo artificio. Quis enim eſt qui eam non teneat ſummẽ, id eſt, excellentiſſime, artem. ſ. aliquam, ſed in propoſito intelligenda ex elocutio, poſſit notare, & ſeparare de tanta, & tam diffuſa ſcriptura ea quæ ars iubeat? q. d. nemo. nam cetera cum legunt orationes bonas. i. artificioſe factas, aut poemata ſupple bona, & ſupp. probant. i. approbant oratores, quorum orationes legunt, & poetas quorum poemata legunt, neque intelligunt, quare. i. quo artificio commoti probent. ſ. ea quæ approbant, quod. i. quia nõ poſſunt ſcire vbi ſit, nec quid ſit, nec quomodo factũ ſit. id quod delectet maxime eos. At. i. econtrario is, qui, &, id eſt ſimul intelligit hæc omnia. ſ. vbi quid, & quomodo, &c. &. i. ſimul eligit hæc omnia, & redigit omnia, maxima ſcribenda in arte, in ſingulas præceptiones. i. ad ſingula præcepta affert exempla apta idonea ex oratoribus, & poetis, neceſſe eſt, vt ſupp. is ſit ſummus artifex eius re, cuius exempla affert. Igitur (vt dicunt) hoc ipſum videlicet poſſe vti, &. i. etiã alienis exemplis in arte ſua, id eſt à ſe tradita, eſt maximum artificiũ. Hæc illi cũ dicunt, &c. Reſponſurus ad obiecta pro græcis præceptoribus contendentibus ſcripta vniuſcuiuſque non ſuis ſed alienis exemplis eſſe declaranda: dicit ſe primo loco plus commoueri auctoritate id aſſerentium quã veritate diſputationis, id eſt virtute argumentorum. Cum enim antiqui ſint, & diu in precio habiti difficillimum eſſet illorum auctoritati refragari. Callide ergo innuit ſe parum argumentis ipſis moueri. Sunt tamen adhuc multi in ea hæreſi qui putent nõ modo ad modeſtiam, ſed vel ad fidem aſtruendam. & artem decorandam multum facere alienis vti exemplis. Nã, quemadmodum in grammatica ſi quis colligeret præcepta, & ea ſuis exemplis confirmaret parum fidei ſibi faceret, niſi quatenus præcepta aliorum quoque fulcirentur auctoritate, aut exempla eſſent aliorum ſimillima, quod non pareret, niſi aliena abduceret. Sic, & in rhetorice non viderentur fidem factura præcepta, niſi doctiſſimorum exemplis, aut confirmentur, aut demonſtrentur. Pręterea ars ipſa videtur multo clarior ſi ea demonſtretur continere pręcepta quę ab optimo quoque ſunt quammaxime conſeruata, quamque ea quę ſolius præceptoris declarentur exemplis. Quod vero argute dicet auctor, noſter, quod

ſu-

ſuæ profeſſioni minus faciaot fidei qui alienis nituntnc exemplis facile ab illis purgaretur. Dicerent enim ſe oon aliena adducere exempla punis à propriorum (nam qui præcepta tradere poſſunt, videntuc etiam exempla poſſe tradere) Sed vt plus fidei & auctoritatis ineſſet præceptis tot doctorum oratorum exemplis illuſtratis. Ad hanc autem ſententiam videntur accedere omnes qui rhetoricam modo docent, aut declaraot. nam qui optime Ciceronem interpretantur, & exponunt ex ipſius orationibus exempla præceptis conſona adducunt, io qua re Fraociſcus Maturantius ſingularem meruit laudem, quocirca ſi nobis licet hæc præcepta Ciceronianis exemplis declarare licebit, & aliis: vt Saluſtianis, Hortenſianis, & ſimilibus ſi modo extarent. quocirca non penitus errauerunt græci, qui documenta ſua alienis exemplis confirmaneruc: vnde & Valla ſubinde in Raudenſem, & Priſcianum recte animaduertit, quod in malis præceptis, aut nullis, aut ſuis duntaxat fulciantur teſtimoniis. Sed de hac re hæc ſatis, dummodo auſi ſint qui nouo præcepta adducunt: ea non modo ſuis, & ſed alienis fulcire exemplis. Nam quod variis exemplis probabit ridiculos eſſe qui illud vendicent, cuius etiam exemplis ab aliis mendicent, aut corrogent, id contra ſic dici poſſet ridiculum eſſe qui ſua iouenta oſtentaret, & ea nulla auctoritate aut exemplo à probatis ſumpto confirmaret, ut qui de muſica peſſime præciperet, & perinde ac præceperit, cecinerit nonne omnibus ridiculus eſſe, qood idem in ceteris quoque diſciplinis locum habet. vt in grammatica, qui hanc præceptionem daret. Omnia nomina peopria in ius, quę vocalem habent in antepenultima nominatiui, & dubitantur an t, an e, habeant poſt vocalem debeant per e, ſcribi, & comprobaret his exemplis Oracius, Lucrecius, & ſimilibus quæ docti per t, ſcribunt, ipſe tamen iuxta regulam ſuam per e, ſcribat in penultima oonne ridiculus ſit: Quod autem dicit artem melius declarari exemplis propriis, quam ab oratore ſumptia eo quod orator artem celare quando poſſit debet, argute quidem id dicit, & facit. vt concedam quod cum alienis etiam noſtra poſſint adduci, non vt ſola noſtra. Adde quod aptiora videntur exempla quę talia ſint qualibus in vera oratione liceat vti. quam quæ id in aperto habent, quod in dicendo celandum ſit. Difficile eſt enim conſueta relinquere, & eo ferè modo loquimur prouecti, quo inſtituti ſomus ab infantia, unde nequaquã iliis ſcribam, qui ſoiutum oratorem ſocdidis, & minus latinis verbis erudiant, & artem dicendi tradere moliantur, cum ipſi dicere neſciant. Sed finem facio. noo enim ceſellendam ſententiam auctoris, ſed exponẽdam recepi. Si tamen ob eius auctoritatem quis eos rideat, qui aliena adducant exempla, tota grammaticorum manus contra eũ ſtabit, quin & auctor ipſe in libris officiorum, atque aliis diſciplinabilibus alienis ferè utituc exemplis. Verum inſtitutum noſtrum ordinem proſequamur qui talis eſt. Cum illi. ſ. Græci præceptores, aut eorum defenſores, dicunt hæc. ſ. paulo ante recitata, & nobis obiecta, ipſi magis commouẽt nos ſua auctoritate, quę ſumma apud græcos erat propter vetuſtatẽ, qoa veritate diſputationis. i. rationum ab eis adductarum. Non. n. veremur illud, ne cui. i. vt non alicui, vt nõ ſit ſatis. ſ. auctoritatis alicui, ad probandam, aut perſuadendam rationem contrariam, hoc eſt noſtram, aut priuanoſtrę. vt paulo poſt dicam ante ſecundum notabile, ꝙ. i. quia, hi qui fuerunt inuentores huius artificii. i. artis rhetoricæ, hoc eſt græci præceptores, qui primi de ratiooe dicendi præceperunt, ſteterint ab ea. i. ab aduerſa ratiooe, hoc eſt pro ea pugnauerint. Vbi prius quam pergamus duo ootanda diximus, alterum quod vt prios mooo, vereor, timeo, formido, caueo, & ſimilia verba includant negationem, quæ quando in principio in aliqua dictione includitur ſępe nõ plus facit quam ſi nulla eſſet, qoo circa in eodem ſenſu dicere poſſim, vereor oe cui ſatis ſic, & vereoc ne cui ſatis oon ſit. Sunt præterea qui legant improbandã, vt ſi vereor oe cui ſit ſatis ad improbandam contrariam rationem, quòd ab ea ſteterint &c. Alii autem ſic intelligũt, vereor oe cui ſit, aut videatur ſatis ad probandam rationem contrariam. ſ. noſtræ. i. ne hoc videatur ſufficere pro eius ꝓbatione, quod ab ea ſteterint &c. & hic certe ſenſus, & ordo videtur mihi optimus. Alterum qood notatum velim eſt. elegantes dici ſtare ab aliquo, pro eo quod eſt eſſe illi præſidio, & pro ea pugnare. quæ res tracta eſt à militibus in acie inſtructis, & pro ſuo vtrinque duce ſtaotibus. Qua elegantia vt aliis moliis lepide vſus eſt vir diſertus Gulielmus Budæus, in tranſlatione Plutarchi de fortuna Romanorum, & virtute Alexandri magni. Sed ad ordinem reuertamuc) & vereor ne cui ſit ſatis ad probandum contrariam rationem. ſ. vt modo dixi aduerſariorum, ꝙ illi qui ſteterint pro ea, ſint iam ſatis probati. i. approbati. (Ferè enim Cicero probare pro approbare, ſeu comprobare accipit) omnibus vetuſtate. i. propter vetuſtatem, vbi latenter improbat id quod Horatius in arte, & in epiſtolis damnat, vulgus laudare antiquos eo dũtaxat nomine, ꝙ antiqui ſint, & improbare nouos auctores non alio nomine quam quòd noui ſint. Quòd ſi remota. i. ſecluſa auctoritate illorũ hi, qui pro antiquis pugnant, volent comparare res oẽs cum re. i. rationes antiquorũ cum ratione noſtra ut. i. non moueatur auctoritate illorum. ſed quid dicatur animaduertãt. (Poſſet etiam lege rę omnes cum re, ut ſit omnes volẽt. & ipſi intelligent non omnia eſſe cõcedenda antiquitati. Igitur videamus primum ne pro an. illud quod dicitur ab eis de modeſtia (dicunt enim ad modeſtiã pertinere alienis uti exemplis, & ad oſtentationem ſuis) proferatur ab eis nimirũ inutiliter, & pueriliter. Nam ſi tacere, & nihil ſcribere eſt modeſtia cur ſcribunt, aut loquuntur quidquam! [Et ſi dicant modeſtiæ eſt, quæ ſcripſeris alienis non tuis teſtimoniis comprobare. contra quod dicit) ſin. i. ſed ſi ipſi ſcribunt aliquid ſuum. i. proprium, & à ſe inuentum, cum impediuntur modeſtia. i. per modeſtiam, quo ſecius. i. quominus, aut vt non ſcribant omnia ſcilicet ſua? q. d. nulla (poſſent tamen ad hoc reſpondere multum eſſe diſcriminis, nam ideo præcepta tradimus, quòd aliquid melius, aut commodius inueniſſe videmur, ideo vero ex alienis non noſtris cõprobamus exemplis, ut arrogentiam uitemus, & fidem noſtris aſtruamus. [Sed audiamus auctorem) Quaſi. i. id faciunt, perinde ac ſi quis venerit ad curſum olympiacum, vbi in ſtudio currebatur olim, & ſteterit. ſ. paratus, vt emitteretur. ſ. è carcere in ſtadium, aut curriculũ, & dicat illos eſſe impudentes. i. inuerecundos ac infrun.tos, ſeu oſtiontes, qui cœperint currere, ipſe ſtet intra carcerem. i. ante repagulum coercens curſum donec ſignum datum ſit, & narret. i. recitet alii quomodo Lædas, ſeu Boius, qui duo excellentiſſimi fuerunt curſores, curſitarunt cum Sicyonis. ſ. populis à Sicyonia vrbe Peloponneſi profectis, & ad curſum optimis, ſic iſti. ſ. ſcrupuloſi præceptiones: cum deſcenderint in curriculum artis. i. in exercitium, & experimentum ubi quæ diximus, aut pręcepimus comprobãda ſunt, dicunt illos, qui elaborent in eo quod eſt artificii, facere immodeſte. i. contra modeſtiam, quia arroganter, & ipſi laudant aliquem oratorem, aut poetam antiquum, aut ſcripturam. ſ. antiquam, ſic ut non audeant prodire in ſtudium. i. exercitium artis rhetoricæ. Non auſim dicere, ſed tamen vereor ne ipſi ſint imprudentes in ea ipſa re, in qua re ipſi uenentur. i. aucupentur laudem modeſtiæ. Enim pro quia, aliquis) non dicit quod ipſe id faciat) inquiet quiduis tibi. i. quid prætendis? tu ſcribis artem tuam, & gignis. i. profers, & paras nobis nouas præceptiones, & ipſe id eſt, tute non potes confirmare eas. ſ. exemplis tuis, ſed ſumis exemplis ab aliis. Vide. i. proſpice ne facias imprudenter qui velis libare. i. deguſtare aut offerre tibi laudem ex laboribus aliorum. ſ. quorum exempla adducis. Nam ſi antiqui oratores, & poetæ penderint. i. acceperint in manus volumina eorum. ſ. qui alienis exẽplis vtunt. & quiſq; tulerit è libris tuis aut potius eorũ, nam dura videretur perſonarũ variatio, ſuũ. i. quod è ſuis libris excerptum deprenderit, nihil relinquetur ſtis quod ſup. ſit ſuum. i. proprium. At exempla. Refellit nunc ſecundam obiectionem dicentium. At. i. ſed (inquiunt(Quoniam exempla ſunt ſimilia teſtimoniũ, conuenit, item. i. ſimiliter exẽpla ſumi ab hominibus probatiſſimis vt. i. quemadmodum teſtimonia. Primum omnium. i. pro prima reſpõſione dico, quod ea exẽple ponuntur. hic. i. in hac re, ooo cauſa confirmandi, oeq; teſtificandi (quia vt philoſophus dicit exempla ponuntur non vt ſint, ſed vt per ea quæ ſunt iotelligantur, vnde exemplorum noo requiritur veritas, ſicut teſtium) ſed cauſa demõſtrandi. i. docendi vel declarandi. Non eoim cum diximus exornationem colorem illum rhetoricum, eſſę verbi cauſa. i. exẽpli gratia) quæ cõſtet ex verbis deſinentibus ſimiliter, & ponimus hoc exemplum à Craſſo. i. orationibus Craſſi, io quibus eſt quod poſſumus, & debemus, quæ duo verba ſimiliter deſinũt, nos collocamus. i. conſtituimus, aut ſimul ponimus, teſtimonium, ſ. definitionis noſtræ, ſed exemplum. Quæ duo nõ idem ſunt, neq; idem faciuot. Nam ſi quis falſo definiat rem quempiam, poterit nihilominus ex bonis auctoribus exemplum nõ teſtimonium adducere, vt ſi quis dicat elegantiam eſſe ſi antecedens præcedens confirmetur relatiuo io caſu, cum in diuerſo ars poſitum velit, & det pro exemplo illud Aen. i. Vrbem, quã ſtatuo veſtra eſt exemplum erit non teſtimonium, neq; approbatio, vnde dicit auctor. igitur hoc intereſt inter exemplum, & teſtimoniũ, quod ſupp. demonſtratur. ſ. a nobis, exemplo. i. per exemplum, cuiuſmodi ſit id, quod dicimus, ſed ſupp. confirma

tur

tur.ſ. a nobis, teſtimonio.i.per teſtimonium, illud eſſe ita, vt nos dicimus. Præterea oportet teſtimonium conuenire cum re, enim pro quia, teſtimonium non poteſt aliter.i. niſi conueniat cum re confirmare rem, at.i. ſed id quod faciunt.i. adducere exempla aliena non conuenit cum re. Quid.i. cur id dicis: O Cicero cum exempla habeant eſſe rebus conformia? Reſpondet, quia tales pollicentur ſe ſcribere artem.ſ. rhetoricã, & ſupple proferunt plerunque exempla, vel.i. etiam ab his qui neſcierunt artem. Tum.i. inſuper quis eſt qui poſſit comprobare id, quod ſcripſerit de arte, niſi ſcribat aliquid eſt arte? q.d. nullus, nec.i. & tamẽ ii faciunt contra.i. contrarium, qui videtur polliceri.i. ſe tradere artem. Nam cum inſtituunt.i. prætendunt ſcribere artem, videntur dicere ſe excogitaſſe, id quod doceãt alios vero pro ſed, cum ſcribũt, tunc oſtendunt nobis, quid alii excogitauerint, quia aliena adducunt exempla. Ad hoc ipſum &c. Reſpondet vltimæ obiectioni aduerſariorum dicens. At.i. ſed, ipſi inquiũt.i. dicunt, hoc ipſum eſt difficile eligere de multis.ſ. ſcriptis exẽpla ad propoſitum, & preceptum noſtrum faciẽtia, & ita videntur ob difficultatem ſibi laudem, & gloriam venari. Vnde reſpondens Cicero docet glorioſum non eſſe dicens.

Quid dicitis.i. vocatis difficile? utrum laborioſum aut artificioſum, hoc eſt verũ id quod ſit laborioſum, an id quod artificioſum. Si ſupp. vocatis, aut dicitis difficile, laborioſum.i. quod ſit laborioſum nõ ſtatim.i. non ideo ſupp. erit, aut dicetis præclarum. Sunt enim multa laborioſa quæ ſi faciatis non cõtinuo.i. non ideo gloriemini.i. debeatis gloriari: vt de præclaro facinore, niſi forte putaretis glorioſum ſi tranſcripſeris veſtra manu fabulas aut orationes totas: id enim laborioſum eſt, & minime glorioſum. Sin autẽ.i. ſed ſi dicitis iſtud.ſ. difficile, glorioſum, & egregiũ, videte.i. attendite, ne videamini inſueti.i. inexperti rerum maiorum, cũ neſciatis quę ſint res maiores aut magnę, hoc eſt laude dignę, ſi parua res delectat vos ſicut magna. Nam eligere iſto modo.ſ. de aliorum ſcriptis, quidem.i. certe nemo poteſt rudis.i. qui ſit penitus rudis, & ignarus artis, ſed multi ſup. poſſunt eligere ſine ſummo artificio. Enim pro quia, quiſquam.i. quicunque audiuit de arte.ſ. dicendi, preſertim de elocutione paulo plus.ſ. quam reliqui poterit videre.i. diſcernere omnia quæ dicentur ex arte, ſed ſupp. (quod tamen eleganter omittitur) nemo poteſt facere ſupp. ex arte.i. ipſemet non poteſt dicere ex arte niſi eruditus. Ita vt ſi velis eligere ſentẽtias.i. dicta ſententioſa, de tragœdiis Ennii, aut periodos.i. clauſulas, de pacuuianis ſupp. tragœdiis nemo poterit id facere qui ſit plane.i. omnino, rudis.i. imperitus, & ineruditus in arte, & ſup. cum feceris ſup. id.i. cum ſententias, & periodos excerpſeris, quod plane rudis nemo facit, putes te ſupp. propterea, literatiſſimum ſis ineptus, quia ſtolidus, aut inaniter glorians, propterea quod literatus, quamuis.i. quantumuis mediocriter faciat facile, id.i. decerpſit ſententias, & periodos. Item ſi cum.i. poſtquam elegeris exẽpla ex orationibus, aut ex poematibus quæ ſunt notata certis ſignis.i. iudicus artificii, quia nemo rudis poſſit facere id putas ne ideo, te feciſſe artificioſiſſime? erras.i. falleris, & ſtulte id putas, propterea quòd videamus.i. oculis mentis.i. cognoſcimus ipſo ſigno.i. per ipſum ſignum te ſcire non nihil.i. modicum quippiam, eius rei.i. artis, cuius exempla aliunde ad duxeris, ſed ſupp. intelligimus aliis ſignis. ſi videlicet tua exempla, hoc eſt per te ſcripta attuleris, te ſcire multa.ſ. eius rei. Quod ſi intelligere quæ ſunt ſcripta ex arte, eſt artificioſum, tunc ipſum.i. te, aut alium, aut ipſum pro articulo dixit, q.d. τὸ γράφειν, hoc eſt ipſum ſcribere ex arte, eſt artificioſius multo. Enim pro quia: is qui ſcribit artificioſe, ipſe.i. ipſemet poterit intelligere facile.i. faciliter ſcripta ab illis commode.i. conuenienter, ſed non econtrario, quia is qui eligit facile ſupp. e ſcriptis aliorum, nõ continuo.i. non ideo, ipſe.i. quod dicunt in propria perſona, hoc eſt ipſemet, ſcribet commode.i. conuenienter, & vtiliter. Et ſi ſup. adducet exempla ab aliis, eſt maxime artificioſum, vt ipſi dicunt. vtantur ea facultate alio tempore. non ſupp. tunc dum ipſi debent comparare.i. acquirere, & gignere.i. excogitare & proferre.i. edere ſup. ſimilia exempla. Poſtremo conſumant ſup. tales qui volunt laudari, vim.i. poteſtatem artificii.ſ. ſui. in eo id eſt, in ea re, vt ſupp. ipſi æſtimentur.i. reputentur, & iudicentur potius eligendi.i. ſcripta ſua eligenda, ab aliis quam vt æſtimentur boni electores aliorum, quia glorioſum putabant ſi ex ſcriptis ſuis exempla ſumantur, vnde eſt illud Perſianum. Ten cyrrhatorum centum dictata fuiſſe. Pro nihilo pendas? Per tranſitionem autem.i. per formam tranſeundi ad aliam diſputationem concludit tractatum hunc dicens. Satis dictum eſt contra ea quæ dicuntur ab his qui dicunt oportere ſe vti exemplis alienis, & ita dicunt alios quoque non ſuis, ſed alienis vbi oportere & arrogantem feciſſe Ciceronem qui ſuis uſus eſt. Nunc.i. deinceps conſideremus quæ poſſint dici.ſ. in aduerſarios ſeſe, ſeparatim eis noua obiiciendo non contra eorum dicta, ſed ſeparatim eis noua obiiciendo. (Dicimus igitur &c.) Duo dicit in aduerſarios, alterum quòd aduerſarii peccent in eo quod alienis vtantur exemplis, alterum quod delinquant etiam grauius: quòd ea ſumenda cenſeant, non ab vno quouis oratore, & poeta, ſed a multis, & diuerſis, & prius proſequitur quod poſterius propoſuerit. Ordo eſt. Igitur quia in eo ſeparatim aliqua dicere conſtituimus, nos dicimus eos, tum.i. ſimul peccare, quòd vtantur alienis.ſ. exemplis, tum.i. ſimul delinquere etiam grauius quòd ſumant exempla à multis. Sed videamus ante de eo quod diximus poſteo.i. de ſecunda particula, videlicet quod delinquant etiam grauius quòd ſumant exempla à multis. Si concederem oportere ſumere aliena exempla, vincerem.i. vincendo aduerſarios probarem contra eos oportere.i. ſumere exempla, vnius.ſ. auctoris, & non multorum vt ipſi præcipiunt, & iactant ſe facere. Primum ſupp. vincerem, quòd.i. quia nulla eorum ratio ſtaret contra.i. pro aduerſa opinione.i. quia nihil poſſunt probabiliter ferre in contrarium. Liceret enim eligere, aut ut eligerent, & probare, aut & probarent quęlibet.ſ. vnum, vel poeta, vel oratorem qui ſuppeditaret ſibi.ſ. eligentibus.i. abunde ſubminiſtraret exempla in omnes res.i. ad omnium præceptorum demonſtrationem, cuius.ſ. vnius poetæ vel oratoris, auctoritates ipſi niterentur id eſt, fulcirentur. Quaſi dicat, quia liceret unum adducere qui ſuppeditaret exempla ad omnis elocutionis præceptare, fruſtra adducerent plures, quia fruſtra fit per plura quod ęque bene, aut melius fiat per pauciora melius, autem fieri per pauciores auctores probat ſubdens. Deinde magni intereſt eius qui vult diſcere (vbi intereſt. duos regit genitiuos, magni, & eius, ſed magni ad æſtimationem pertinet, ſicut dicimus magni facio, magni pendo, magni curo &c. eius ad officiũ) hoc eſt magna differẽtia vtilitatis eius qui vult diſcere eſt verum putet ſupp. ſe poſſe conſequi.i. obtinere, omnia.ſ. exempla quæ imitari debeat. ab uno.ſ. oratore aut poeta, an ſupp. putet neminem poſſe conſequi.i. obtinere, omnia.ſ. neceſſaria ad artem, ſed putet alium conſequi, aliud.i. diuerſos diuerſa, ſeu diuerſas partes) Filium orationis videretur melius textum ſi dicatur an omnia ab nemine, ſed alius ab alio, ſed maluit uni uerbo dare uariam conſtructionem. (Rationem autem dicti ſui affert dicens) Enim pro quia, ſi videlicet is qui vult diſcere, putabit omnia poſſe conſiſtere penes vnum.ſ. auctorem, ipſe quoque nitetur.i. contendet peruenire ad facultatem omnium.i. qua & ipſe omnia poſſit, & poſſideat. ſi deſperauerit id, videlicet omnia poſſe conſiſtere penes vnum, ipſe exercebit ſe in paucis. Erit enim contentus, ipſis.ſ. paucis. Nec mirum.i. & non erit mirandum cum ipſe præceptor artis non poterit repente omnia.ſ. quæ artis ſunt, penes vnum.i. in unius poteſtate aut ſcriptis. Igitur exẽplis allatis.i. poſtquam exempla erunt allata.i. citata, & vt dicunt allegata à Catone.ſ. maiore, à Gracchis.ſ. fratribus. C & Tiberio. A Lælio ſcilicet maiore, & a Scipione etiã maiore, à Galba. a Porcina à Craſſo, ab Antonio, & ceteris.ſ. oratoribus claris. Item.i. & ſimiliter aliis exẽplis ſupp. ſumptis a poetis, & ſcriptoribus hiſtoriarum, neceſſe erit eum qui diſcet putare omnia potuiſſe ſumi ab omnibus.ſ. oratoribus poetis, & hiſtoriographis, & pauca potuiſſe vix i. etiam cũ ſumma difficultate, ſumi ab vno poeta. Quare ſi habebit.i. exiſtimabit ſatis ſupp. ſe eſſe ſimilem alicuius unius, diffidet ſe ſolum poſſe habere omnia quæ omnes habuerint. Ergo inutile eſt ei qui diſcere vult non putare vnum poſſe omnia, vel putare vnum non poſſe omnia. Igitur quia in utile eſt, nemo incidet in hanc opinionem, ſi ſuo ipſi iſſe, aut ipſi præceptores ſumpſiſſent) exempla ab vno. Nũc eſt hoc ſigno.i. hoc eſt pro ſigno, ipſos ſcriptores artis non putaſſe vnum potuiſſe emittere.i. edere exempla in omnibus partibus elocutionis, quoniam neque protulerunt ſua.ſ. exempla, neque alicuius vnius, aut denique duorũ ſupp. exempla, ſed ſumpſerunt exempla ab omnibus oratoribus. & poetis. Deinde ſi quis velit demõſtrare artem nihil prodeſſe, aut dicẽdum nõ utemur male.i. impertinenter, hoc adiumento.i. medio id probandi, quòd nemo vnus.ſ. ſolus potuerit conſequi omnes partes artis.ſ. elocutionis. Igitur nonne ridiculum eſt ipſum ſcriptorem.ſ. artis cõprobare iudicio.ſ. ſuo.i. affectione ſua id, quod iuuat, rationem.i. argumentationem huiuſm, qui improbẽt, omnino.i. ex omni parte, artem.ſ. rhetoricã, & pręcipue elocutionis. q.d. maxime. Ergo, &c. Concludens ſuperiorem partem, videlicet quod ſit exempla aliunde eſſent ſumenda, potius deberẽt ſumi ab vno

vno quam à pluribus,quo concluſio redítur ad probandã alteram partem quæ prior erat in diuiſione, videlicet ꝙ exempla non ſint ſumenda aliunde quam ab ipſo artis præceptore. Ordo eſt. Ergo nos docuimus exempla ſuméda fuiſſe ab vno, ſi ſemper ſumerentur.i.deberent ſumi,aliunde.i.ab alio quam ab artis præceptore. Nunc intelligemus non fuiſſe omnino.i. penitus non fuiſſe ſumenda aliunde, ſic.i. tribus argumentis. Primum omninum exemplum quod aſſertur.i. adducitur ab ſcriptore artis debet eſſe de artificio eius,& ita nõ aliunde ſumptum. Non ne ſi quis vendens purpuram.aut aliud quippiam, dicat ſume.i.eme à me.ſ.purpuram,aut aliud, ſed ego rogabo tibi,aliunde.i.ab alio exemplum quod oſtendam.i. quod vulgo dicunt monſtram,hoc eſt ſimile huius.ſ.quod tibi vendam, aut tu ſumas,non ne inqua videretur riduculus? Si ipſi qui venditant merces quærerent exemplum mercis.ſ.quã vendere putant,aliunde.i.ab alio mercatore. aut ſi dicant ſe habere aceruos tritici,& non habeant pugno.i.in manu exẽplum eorũ.ſ. quæ vendere volunt,quod.ſ.exemplum oſtendant.ſ.emptori- ... ſi Triptolemus qui miſſus erat à Cerere ad iudicandũ mortalibus vſum frumenti ſerendi,cum largiretur hominibus ſemen.i.ſeminarum granum ipſe mutuaretur.i. mutuo acciperet.id.ſ.ſemen ab hominibus.(Vbi ſcies ꝙ ſecundum Vallam mutuare.eſt mutuo dare,muturi,mutuo accipere.& ita vtrũque accuſatiuum fregit,ſed mutuo cum datiuo, mutuor cum ablatiuo repere ſemper nonne ridiculus videretur) Aut ſi Prometheus cum vellet diuidere mortalibus ignem quem contra præceptum Iouis furatus erat à curru ſolis.ipſe.ſ. Prometheus, ambulans vicinus.i.per vicinas cum teſta.ſ.in qua ſolent pauperes ignem medicatum referre corrogare. i. a multis rogaret carbunculos.i.minutiores carbones,non.i. nonne videretur ridiculus? q.d. maxime. Et tamẽ iſti.ſ.inſulſi,magiſtri.ſ.elocutionis exiſtentes præceptores omnium dicendi.i.in arte,dicendi, non videntur ſibi facere ridiculum,cum quærunt ab alijs vtpote ab oratoribus,& poetis id,quod pollicentur alijs, videlicet artem dicendi,aut eloquendi,quod rurſus confirmat alio exẽplo dicens. Si quis dicat ſe aperuiſſe.i.indicaſſe, aut diſco operuiſſe fontes maximos penitus abſconditos,& loquatur hæc ſitiens quammaxime,neq; habeat.ſ.aliquid æquæ,qui.i. quo ſedet.i.mitigare valeat ſitim.ſ.ſuam,non.i.non ne rideatur? q. d. prorſus. Iſti.ſ.præceptores inepti,tum dicant ſe non modo dominos fontium.i.torrentium dicendi,ſed dicant ſeſe ipſos eſſe fontes,& debeant rigare.ſ.abundãtia elocutionis ſuæ ingenia omnium non putant fore ridiculum,ſi cũ pollicentur id.i.irrigare ingenia omnium.ipſi areſcant.i.deficcentur, & ſiccitate cũ nullum habeant exemplum.ꝙ de ſuis ſumant. Affert & aliam ſimilitudinem dicens. Cares.ſ.ille conſumatiſſimus ſtatuarius, non didicit iſto mõ à Lyſippo facere ſtatuas, vt Lyſippus oſtẽderet caput.ſ.alicuius faciendum,& Miro alter ſtatuarius oſtẽderet manus,& Praxiteles alius ſtatuarius oſtenderet brachia eiuſdem,& Polycletus etiam ſtatuarius oſtenderet pectus, ſed videbat magiſtrum.ſ. Lyſippum facientem omnia.i. totam ſtatuam alicuius:corã.i.in conſpectu ſuo,& ſup. poterat cõſiderare opera ceterorum,vt Mironis, Praxitelis,& Polycleti, vel.i. etiam ſua ſponte.ſ.ſine mandato magiſtri. Iſti.ſ. contemnendi (ſonat enim iſte in contemptum)credunt eos qui volunt diſcere,hoc.i.hanc artem,ſeu ſtatuat amr.ſeu oratoriã poſſe doceri cõmodius alia ratione.ſ. quam vt præceptor artis ſua exẽpla afferat quæ imitetur diſcipulus. Præterea ea quidem exempla q̃ ſumuntur ab alijs non poſſunt eſſe tam accommodata ad artem,vt.ſ.ea quæ fiunt ab ipſius qui artem tradunt, propterea ꝙ vnuſquiſq; locus tangitur,plerunq; leuiter.i.tranſeunter in dicendo.i.orando in veris cauſis,potius quã in pangendo poemate ne ars appareat,ſed ſupple oportet ponere in præcepto i.tradendo artem,exempla cõſcripta expreſſe,vt poſſint cõuenire.i.quadrare,in.i.ad formam artis,& poſt.i.poſtmodum in dicendo.i.orando in veris cauſis,ars occultatur facultate.i.per facultatem,& ingenium oratoris,ne ipſa ars poſſit eminere,& videri ab omnibus. Ergo etiam melius eſt vti ſuis exemplis, vt ars magis cognoſcatur,quia docendo dẽt ars detegi, orando tegi. Poſtremo hęc quoq; res.i.etiam id quod dicam,ducit nos ad hanc orationem.ſ.vt proprijs vtamur exemplis.ꝙ ea nomina.ſ.exornationum.& colorum rhetoricorum,græca quæ cõuertimus.fecimus latina,ſunt remota à conſuetudine.ſ.latina quia nuper traducta.n.pro quia nomina earum rerũ quæ res non erant apud noſtros(per quod innuit,quod primus hanc artem ſaltem ſub hac forma tradidit)non poterant eſſe vſitata, Ergo quia inuſitata ſunt nomina,oportet,vt ſupp hæc videantur primo aſperiora.i.aliquantulũ aſpera,idq;.i.& id hoc eſt ꝙ aſperiora erant,fiet difficultate rei,quia res ſunt incognitæ.nõ noſtra difficultate,quia non fecimus ea difficiliora,aut obſcuriora q̃ eſſent,aut non erat nobis difficile ea vertere,cũ ſimus in vocabulis abundantes,ſed ignoratio rerum facit etiã aptiſſima vocabula difficiliora. reliquum ſcripturæ.i. quod poſt traditionem artis ſcribetur à nobis,conſumetur in exẽplis ſi nos poſſumus,hæc.ſ.exempla aliena,factum eſſet, vt illud cõmodi quod eſſet in hoc libro non eſſet noſtrũ.i.nobis acceptũ ferendam,ſed illis à quibus exempla mutuaremur,& illud ſupp.qđ eſſet aſperius,& inuſitatũ videlicet nomina, id attribueretur proprie nobis. Ergo nos effugimus hanc incõmoditatẽ,quoq; id eſt etiam his de cauſis,ne videlicet dicamus nihil commodi, ſed multum aſperitatis attuliſſe ad artem cum probaſſemus.i. approbaſſemus inuentionem græcorum quæ actiua eſt artis.ſ. rhetoricæ,quæ paſſiua eſt; frequenter autem Cic. vni verbali duos dat genitiuos,alterum actiuæ,alterum paſſiue ſignificantes)nos ſumus ſecuti.i.approbauimus,rationem exemplorum quæ illi aliena nos noſtra cenſemus ponenda. Nunc tempus poſtulat.vt tranſeamus ad præcepta elocutionis.

DE ELOCVTIONE.

BIPERTITA erit igitur nobis elocutionis præceptio. primum dicemus, quibus in generibus ſemper omnis oratoria elocutio debeat eſſe. deinde oſtendemus, quas res ſemper habere debeat.

SVNT igitur tria genera,quæ nos figuras appellamus, in quibus omnis oratio nõ vitioſa cõſumitur: vnã grauem,alteram mediocrem,tertiã extenuatã vocamus. Grauis eſt,q̃ conſtat ex verborũ grauiũ magna,& ornata cõſtructione. Mediocris eſt quæ conſtat ex humiliore,neq; tamen ex infima, & peruulgatiſſima verborum dignitate. Attenuata eſt q̃ conſuetudinem. In graui figura conſumetur oratio,ſi, quæ cuiuſque rei poterunt ornatiſſima verba reperiri,ſiue propria,ſiue tranſlata, ad vnamquanq; rẽ accommodabuntur:& ſi graues ſententiæ, quæ in amplificatione, & commiſeratione tractantur,eligentur: & ſi exornationes ſententiarũ, aut verborum, quæ grauitatem habebunt, de quibus poſt dicemus, adhibebuntur. In hoc genere figuræ erit hoc exẽplum: Nã quis eſt veſtrum iudices,q ſatis idoneam poſſit in eum pœnam excogitare, qui prodere hoſtibus patriam cogitarit? qđ maleficiũ cũ hoc ſcelere cõparari? quod huic maleficio dignum ſupplicium pt inueniri? In ijs, qui violaſſent ingenuam, matrẽ familias cõſtupraſſent, pulſaſſẽt aliquẽ,aut poſtremo necaſſent, maxima ſupplicia maiores noſtri conſumpſerunt:huic truculentiſſimo ac neſario facinori ſingularẽ pœnã non reliquerunt? Atq; in alijs maleficis ad ſingulos,aut ad paucos ex alieno peccato iniuria peruenit:huius ſceleris qui ſunt affines, vno cõſilio vniuerſis ciuibus atrociſſimas calamitates machinantur. O feros animos,ò crudeles cogitationes, ò derelictos ab humanitate hoĩes, qui agere auſi ſunt,aut cogitari potuerũ,quo acto hoſtes, reuulſis maiorũ ſepulchris,deiectis mœnibus,ouantes irruerẽt in ciuitatem;quo modo deum,ſpoliatis tẽplis,optimatibus trucidatis,alij abreptis ĩ ſeruitutẽ, matribusfamilias, & ingenuis ſub hoſtilẽ libidinẽ ſubiectis,vrbs acerbiſſimo cõcidat incẽdio cõflagrata: q ſe nõ putant,id,qđ voluerint,ad exitũ perduxiſſe,niſi ſanctiſſimæ patriæ miſerãdũ ſcelerati vi

derint cinerem. Nequeo verbis conſequi iudices
iudices indignitatem rei: ſed negligentius id fe-
ro, quia vos mei nõ indigetis. veſter enim vos ani
mus amantiſsimus reip. facile edocet, vt eum, qui
fortunas omniũ voluerit prodere, ꝑcipitẽ pertur-
betis ex ea ciuitate, quam iſte ſpurciſsimorum ho
ſtium dominatu nefario voluerit obruere. In me-
diocri figura verſabitur oratio, ſi hæc, vt ante di-
xi, aliquantulũ demiſerimus, neq; tamẽ ad infimũ
deſcenderimus, ſic: Quibuſcum bellum gerimus,
iudices videtis: cũ ſociis, qui pro nobis pugnare,
& imperium noſtrũ nobiſcũ ſimul virtute, & indu
ſtria conſeruare ſoliti ſunt. Hi cũ ſe, & opes ſuas,
& copiam neceſſariorũ norunt, tum vero nihilo-
minus propter propinquitatem, & omniũ rerũ ſo
cietatem, quid in omnibus rebus populus R. poſ-
ſet, ſcire & æſtimare poterant. Hi, cũ deliberaſſent
nobiſcũ bellũ gerere; quæſo, quæ res erat, qua fre
ti bellum ſuſcipere conarentur? cum multo maxi
mam ſociorũ partem in officio manere intellige-
rent; cum ſibi non multitudinem militum, nõ ido
neos Imperatores, non pecuniã publicã præſto eſ
ſe, viderent, nõ deniq; vllam rẽ, quæ res pertineat
ad bellum adminiſtrandũ. Si cum finitimus defini
bus bellum gererent; ſi totũ certamen in vno præ
lio poſitum putarẽt: tñ omnibus rebus inſtructio
res ac paratiores venirent, ne dũ illud imperium
orbis terræ, cui imperio oẽs gentes, reges, natio-
nes partim vi, partim voluntate conſenſerunt, cũ
aut armis, aut liberalitate à populo R. ſuperati eſ
ſent, ad ſe transferre tantulis viribus conarentur.
Quæret aliquis; Quid Fregellani, non ſua ſponte
conati ſunt? Eo q̃dẽ minus iſti facile conarent̃, ꝙ
illi, quemadmodũ deſciſſent, videbant. nã rerũ im
periti, q vniuſcuiuſq; rei de rebus ante geſtis exẽ
pla petere non poſſunt, ij per imprudentiam faci-
le deducuntur in fraudẽ. at ii, qui ſciunt q̃d aliis
accideret, facile ex aliorũ euentu ſuis rationibus
pñt prouidere. Nulla igit̃ re inducti, nulla ſpe fre-
ti arma ſuſtulerunt? Quis hoc credat, tm̃ amentiã
quenq̃ tenuiſſe, vt imperiũ populi R. tentare aude
ret nullis copiis fretus? Ergo aliq̃d fuiſſe neceſſe
eſt: q̃d aliud, niſi id q̃d dico ꝑt eſſe? In attenuato fi
guræ gñe, q̃d ad infimũ, & quotidianũ ſermonem
demiſſum eſt, hoc erit exẽplũ: Nam, vt forte hic in
balneas venit, cœpit, poſtq̃ perfuſus eſt, defricari.
deinde, vbi viſum eſt vt in alueum deſcenderet, ec
ce tibi iſte de tranſuerſo, Heus, inquit, adoleſcens
pueri tui modo me pulſarunt ſatisfacias oportet.
Hic, qui id ætatis ab ignoto ꝑter conſuetudinem
appellatus eſſet, erubuit. Iſte clarius eadẽ & alia
dicere cœpit. Hic vix tandẽ inquit, Sine me conſi-
derare. Tũ vero iſte cœpit clamare voce iſta, q̃ fa-
cile cuius rubores eiicere poſſet: Ita petulans es,
atq; acer, vt nõ ad ſolariũ quidẽ, vt mihi vr̃, ſed pe
nes ſcenã, & in eiuſmodi loci exercitus ſis. Cõtur
batus eſt adoleſcens. nec mirũ, cui ẽt nunc pæda-
gogi lites ad auriculas verſarentur, imperito eiuſ
modi conuitiorũ. vbi. n. iſte vidiſſet ſcurrã exhau-
ſto rubore. q ſe putaret nihil hr̃e, q̃d de exiſtima-
tione perderet, vt oĩa ſine famæ detrimento face-
re poſſet? Igitur gña figurarũ ex ipſis exemplis in
telligi poterunt. Erit. n. & attenuata verborũ cõ-
ſtructio quædam, & itẽ alia in grauitate, alia poſi-
ta in mediocritate. Eſt aũt cauẽdũ, ne, dũ hæc gña
cõſectemur, in finitima, & propinqua vitia venia-
mus. Nam graui figuræ, quæ laudanda eſt, propin
qua eſt ea, quæ fugienda eſt. q̃ recte videbit̃ appel
lari, ſi ſufflata nominabitur. nã vt corporis bonam
habitudinẽ tumor imitatur ſæpe: ita grauis or̃o
ſæpe imperitis vr̃ ea, quæ turget, & inflata eſt, cũ
aut nouis: aut priſcis verbis, aut duriter aliunde
trãſlatis, aut grauioribus, q̃ res poſtulat, aliq̃d dr̃,
hoc mõ: Nam qui perduellibus venditat patriam,
non ſatis ſupplicii dederit, ſi præceps in Neptu-
nias depulſus erit lacunas. Pœnitet igitur iſtum,
qui montes belli fabricatus eſt, cãpos ſuſtulit pa-
cis. In hoc genus pleriq; cũ declinaſſent; & ab eo,
quò profecti ſunt, aberrauerunt; & ſpecie grauita
tis falluntur nec perſpicere poſſunt or̃onis tumo-
rẽ. Qui in mediocre genus orationis ꝓfecti ſunt,
ſi ꝓuenire eò non potuerunt, errãtes perueniunt
ad confine genus eius generis, quod appellamus
fluctuãs, & diſſolutũ, eo ꝙ ſine neruis, & articulis
fluctuat huc, & illud, nec ꝑt confirmare, nec virili-
ter ſeſe expedire. i. hmõi: Socii noſtri cũ belligera
re nobiſcũ vellent, profecto ratiocinati eſſent etiã
atq; etiam quid poſſent facere, ſi quidẽ ſua ſponte
facerent, & non haberent hic adiutores multos, &
malos homines, & audaces. ſolent. n. diu cogitare
omnes, qui magna negocia volunt agere. Non ꝑt
huiuſmodi ſermo tenere attẽtũ auditorẽ: diffluit
enim totus, neq; quidquam cõprehendens perfe-
ctis verbis amplectitur. Qui non poſſunt in illa fa
cetiſsima verborũ attenuatione cõmode verſari,
veniunt ad aridũ, & exangue genus orationis, q̃d
non alienũ eſt exile nominari, cuiuſmodi eſt hoc:
Nam iſtic ille in balneas acceſsit: ad hunc poſt ea
dixit, hic tuus ſeruus me pulſauit. poſtea dixit hic
illi, cõſiderabo. poſt illi, cõuitiũ fecit, & magis ma
giſq; ꝑſentibus multis clamauit. Friuolus hic quĩ
dẽ iã, & illiberalis eſt ſermo. non. n. adeptus eſt id,
q̃d hẽt attenuata figura, puris verbis, & electis cõ
poſitã orationẽ. Omne genus orationis, & graue,
& mediocre, & attenuatã, dignitate afficiunt exor
nationes, de q̃bus poſt loquemur: q̃ ſi raræ diſpo-
nentur, diſtinctã ſicuti coloribus; ſi crebræ collo-
cabuntur, oblitã reddunt orationẽ. Sed figurã in
dicendo commutari oportet, vt graue mediocris,
mediocrem excipiat attenuata. deinde identidem
commutentur, vt facile ſatietas varietate vitetur.

BIPERTITA erit igit̃ nobis elocutionis præceptio) Quas Cic. figuras, Græcorum alii characteras, alii plaſmata vocant. Has igitur cuiuſcunq; orationi figuras, Apollonius quinq; eſſe dicit. philoſophicam, hiſtoricam, oratoriam, epiſtolarem, commemoratiuã philoſophorum, vt Platonis, Ariſtotelis, vel Ciceronis, vbi philoſophorum ſententias complexus eſt. Hiſtoricorum, velut Herodoti, Thucididis, T. Liuiii, Saluſtii. Oratorum, vt Demoſthenis Ciceronis in orationibus Epiſtolaris, vt rurſum Demoſthenis Ciceroniſq. in epiſt. Oratio quinta, quam ille ὑπομνηματικὸν vocat, noſtri (ſi modo recte conuerſim videtur) commemoratiuam vocant. qualis eſt in Iſocratis orationibus, ad Demonicum preſertim, & Nicoclem, q̃ quidem ſunt quædam quaſi vitæ inſtrutiones. Oratoriæ porro orationis figuras, alii tres, alii quatuor faciunt. & alii alii ea tria appellare conuenerunt nominibus. nam ſunt quæ longam breuem. & mediã nominant. Longam, vt apud Virg. in 11. vbi de Camilla narrat.

Pulſus ob inuidiam regno viriſq́; ſuperbas, & quæ ſequuntur.

Vel

Vel vt habent ſecundi, & tertii Aeneidos libri narrationes. Breuis, velut in quinto, vbi de Ganymede ſtrictim narrat ſic,

Victori chlamydem auratam quamplurima circum
Purpura Mæandro duplici Melibœa cucurrit.
Intextuſq; puer frondoſa regius Ida,
Veloces iaculo ceruos: & reliqua.
Media: vt in primo,
Huic coniux Sichæus erat.

Eſt enim caſtigata narratio, ſic tamen, vt omnia completa ſit. Sunt qui ἁδρὸν, quam grauem transfert Cic. alii grandiloquũ orationis genus ἰσχνὸν, Cicero attenuatam figurã, alii gracilẽ, alii leuem nominarunt. Tertium genus μέσον Cic. mediocrem, aliqui mediam vocant. Qui quartam adiciunt figuram, eam ἀνθηρὸν. i. floridam nominarunt, vt in ſeptimo Virgilii illud eſt, vbi luci ac fluminis amœnitatem deſcribit.

Verticibus rapidis, & multa flauus arena,
In mare prorumpit varia circumq; ſupraq;
Aſſuetæ ripis volucres, & fluminis alueo,
Aethera mulcebant cantu lucoq; volabant.

Sanè quales orationis iſtæ figuræ ſint, Homerus in tribus Græcorum ducibus oſtendit. Nam cum breuem quidem cum iucunditate, & propriam (id enim non errare verbis eſt) & carẽtem ſuper vacuis eloquentiam Menelao dedit, lenem orationis expreſſit figuram, his verbis:

Ἤτοι μὲν Μενέλαος ἐπιτροχάδην ἀγόρευεν.
Παῦρα μὲν, ἀλλὰ μάλα λιγέως, ἐπεὶ οὐ πολύμυθος,
Οὐδ᾽ ἀφαμαρτοεπὴς, εἰ καὶ γένει ὕστερος ἦεν.

Cum autem ex ore Neſtoris dixit dulciorem melle profluxiſſe ſermonem, qua certe delectatione nihil fingi maius poteſt, mediocre genus attigit his verſibus.

Τοῖσι δὲ Νέστωρ
Ἡδυεπὴς ἀνόρουσε λιγὺς Πυλίων ἀγορητής.
Τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδή.

Sed ad ſummam regreſſus in Vlyſſe facundiam, illum animi magnitudine cunctos viciſſe oſtendit, ita orationem ei ſimilẽ nimbis hybernis, & copiã verborum, atq; imperiũ parẽ tribuit, cumque cũ ipſo neminem contendere poſſe mortaliũ credit graue illud & validum grandiloquium complexus eſt, dicens.

Ἀλλ᾽ ὅτε ὄπα τε μεγάλην ἐκ στήθεος ἵει.
Καὶ ἔπεα νιφάδεσσιν ἐοικότα χειμερίῃσιν,
Οὐκ ἂν ἔπειτ᾽ Ὀδυσῆΐ γ᾽ ἐρίσσειε βροτὸς ἄλλος.
Οὐ τότε γ᾽ ὧδ᾽ Ὀδυσῆος ἀγασσάμεθ᾽ εἶδος ἰδόντες.

Cicero ipſe in Orat. ad Brutum, hæc tria dicendi genera ita diſtinguit: Tria ſunt, inquit, omnino genera dicendi, quibus in ſingulis quidam floruerunt, peræque autẽ id, quod volumus ſed per pauci in omnibus. Nam & gratia quidam eloquentes, vt ita dicam fuerunt, cum ampla, & ſententiarum grauitate, & maieſtate verborum vehemẽtes, varii, copioſi, graues ad permouendos & conuertendos animos inſtructi, & parati, quod ipſum alii aſpera, horridaque oratione, & nec perfecta, nec concluſa, alii leni, & inſtructa, & terminata, & cõtra tenues, acuti, omnia docentes, & dilucidiora non ampliora facientes, ſubtili tamen, & preſſa oratione limati. In eodem genere alii callidi ſed impoliti, & in conſilio ſimiles rudium ac imperitorum. Alii in eadẽ ieiunitate concinniores. i. faceti, florentes, etiam leniter ornati. Eſt autem quidam interiectus nitor medius, & quaſi temperatus, nec acumine poſteriorum, nec flumine vtens ſuperiorum vicinus amborum, in neutro excellens, vtriuſque particeps, vel vtriuſque ſi verum quærimus, potius expers. iſque vno tenore, vt aiunt in dicendo fluit, nihil afferens præter facultatem & æquabilitatem. Non enim addit aliquos extrinſecus colores, ſed omnem orationem ornamentis modicis, verborum ſententiarumq. diſtinguit. Horum ſingulorum generum, quicunque ſaltem vnum conſecuti ſunt, magnum in oratoribus nomen habuerunt. Ex hac igitur à Cic. lata differentia, nobis licet animaduertere, cum tria optimus præſtare orator debeat, vt dicendo animos audientium, & doceat, & delectet, & promoueat, attenuato genere dicendi auditorem maxime doceri poſſe, graui autem, permoueri, mediocri vero, delectari. Itaq; illo leni (ſiue attenuatum malis appellare) præcipue ratio narrandi probandique conſiſtit. quod licet detractis ceteris virtutibus conſtet, ſuo tamen in genere plenum erit. Porro mediocre illud, tranſlationibus brebibus, & figuris, erit iucundius, egreſſionibus amœnum, compoſitione aptum ſententiis dulce, ac amnis lucidis. & virentibus vtrinque ſiluis inumbratus. At grandiloquum illud torrentis ſimile, qui ſaxa deuoluat in pontem indignetur, ripas ſibi faciat, iudicem vel renitentem cogat ire quo contendas. hoc in genere orator defunctos excitabit, frequenter exclamabat, amplificationibus vteſ, patriã inducet, vt ſuperlatiuorum aget, vt, quę Charybdis tam vorax? &, Oceanus mediusfidius ipſe. Nota ſunt ſtudioſis hæc lumina, vt hoc, deũ ipſum, & diuos incongreſſum prope veſtrũ ſermonemq. deducet, vt item, nos. n. Albani tumuli, atque luci, vos inquam Albanorum obrutæ aræ, ſacrorum populi R. ſociæ, & æquales implorant. Cum aũt iram vel miſericordiam excitare conabiſ orator, dicet: Hic te vidit, & appellauit, & fleuit. Quid multis? per omnes ibit affectus. Quare ſi ex tribus his generibus neceſſario ſit eligendo vnũ, quis dubitet hoc præferri debere oĩbus, vt maximis quibuſque cauſis accommodatiſſimum? [In graui figura conſumetur oratio) De hoc genere ipſe in Oratore ad Brutum. Tertius, inquit, eſt ille amplus, copioſus, grauis, ornatus orator in quo profecto vix maxima eſt, hic eſt. n. cuius ornatum dicendi, & copiam admiratæ gentes, eloquentiam in ciuitatibus plurimum valere paſſæ ſunt. Hanc igitur eloquentiã, quæ curſu magno ſonituq. fertur, ſuſcipiũt oẽs, admirantur, hanc ſe aſſequi poſſe diffidunt. Huius eſt tractare animos huius omni modo promouere hæc modo perfringit. modo irrepit in ſenſus, inſerit nouas opiniones, euellit inſitas. ſed multũ intereſt inter hoc dicendi genus, & illa duo alia. Qui in illo ſubtili, & acuto elaborauit, vt callide arguteq. diceret, neq; quidquam altius cogitaret hoc vno perfecto magnus orator eſt, ſi non maximus, quod minime in lubrico verſabitur & ſi ſemel conſtiterit, nunquam cadet. Medius ille autem, quẽ modicum, & temperatũ voco, ſi modo ſuum illud ſatis inſtruxerit, nõ extimeſcit ancipites dicendi incertoſq. caſus, etiam ſi quando minus ſucceder, vt ſæpe fit, magnum tamen periculũ non adit. Cadere enim non poteſt. At uero hic noſter, quem principem ponimus, grauis, acer, ardens, ſi ad hoc unum eſt natus, aut in hoc ſolo exercuit, aut huic gñi ſtudet vni, nec ſuã copiam cum illis duobus generibus temperauit, maxime eſt contemnendus. Hic. n. ſubmiſſius quod acute, & veteratorie dicit ille. Nã medius ſuauis eſt, hic autem copioſiſſimus, in quo ſi nihil eſt aliud, vix certe ſatis ſanus interdum videri ſolet, qui. n. nihil tranquille, leniter nihil partite, diſſinite, diſtricte, facete dicit preſertim cũ cauſæ, partim totę, partim aliqua ex parte eo modo tractãdæ ſunt, is non præparatis auribus, inſaniũ ac inflamare rem cœpit, furere apud ſanos, & quaſi inter ſobrios bacchari vinolentus videtur. His M. Tulli verbis non potuit melius explicari, quo modo hoc graue dicendi genus tractari conueniat. Nam perſpecto hoc exẽplo, nihil eſt quod ad eius generis vſum prætermiſſum eſſe videatur. [Maxima ſupplicia maiores noſtri conſumpſerunt, huic truculentiſſimo ac nefario facinori &c.) Quia futurum neminem arbitrati ſunt, qui patriam vllo in tempore proditurus eſſet, ſicut nec, qui parentem trucidaſſent. Sanè ferunt Solonem de ſeptem illis ſapientibus vnum, qui leges ſcripſit Athenienſibus, quibus vſi poſtea fuere, cum interrogaretur cur nullum ſupplicium conſtituiſſet in eum qui parentem necaſſet, reſpondiſſe, ſe id neminem facturum putaſſe. Sapienterq. feciſſe dicitur, cum de eo nihil ſanxerit, quod antea commiſſum non erat, ne non tam prohibere, quàm admonere videretur. Ergo poſtea demum inuenta pœna, qui inferretur eis, qui parentes necaſſent ſuos. Sed nondum, qui patriam prodidiſſent, pœnam fuiſſe tum excogitatam apparet. [Nefario facinori ſingularem pœnam non reliquerunt? Atq; in aliis maleficiis ad ſingulos, aut ad paucos ex alieno peccato iniuria peruenit) Impium diſtat à nefando, vt Pædianus, inquit, quod nefandum eſt, non fandum, nefarium, quod ſacra polluit ſatis pio ſolita celebrari. [Singularem pœnam) Peculiarem, & quaſi illi ſcelere ſoli tributam. Huius ſceleris, qui ſunt affines, omni conſilio vniuerſis ciuibus atrociſſimas calamitates machinentur. Qui ſunt coniuncti, aut ſanguine, aũt in eo ſcelere duntaxat perpetrando. [In mediocri figura verſabitur orato, ſi hæc, vt ante dixi) in Oratore ad Brutum, de hoc genere ita diſſerit, vt dicat vberius eſſe hoc aliquantoque robuſtius, quam humile, de quo poſterius dicetur, & ſummiſſius magis opportunũ, quam humile, de quo iam dictum ampliſſime. Hoc in genere verborum, & dicendi, ſuauitatis eſt vel plurimum. Eſt autẽ plenius quam enucleatum illud ornatum copioſumque ſummiſſius, cum omnia dicendi ornamenta conueniunt, & multi in hac orationis forma floruerũt apud Græcos, ſed Phalereus Demetrius meo iudicio præſtitit ceteris, cuius oratio cum ſedate placideq. loquitur, tum illuſtrant eam quaſi ſtellæ quædam, tranſlata verba, atq; immutata, tranſlata dico, ut cum per ſimilitudinem ad aliam rem, aut ſuauitatis, aut inopiæ cauſa trãſferuntur, mutata, in quibus pro verbo ſubiicitur aliud q̃ idem ſignificet, ſumptum ex re aliqua conſequenti. Quod, quan-

ASC. MEmoria) Deſcripturus memoriam, & quæ eam concernunt. Primo mouet dubium an memoria artificio iuuetur, deinde eo præſuppoſito diuidit eam in naturalem. & artificialem, & quia naturalis non eſt præceptis tradenda, ſed artificialis quæ ab arte dependet naturalem multū iuuat, ideo ad artificialis præcepta tradenda progreditur. Ordo eſt. Aliud. ſ. quam præſens tempus idoneum dicendi. i. diſputādi vtrum memoria habeat quiddam artificii, an omnis. i. tota proficiſcatur à natura dabitur. ſ. nobis, nunc loquemur de ea re. i. de memoria, ita. i. ſic, perinde atq; . i. ac ſi, conſtet. i. euidens ſit, & ſine controuerſia inter omnes conueniat artem, & præceptionem valere multum in hac re. i. in memoria augenda. Placet. n. nobis, artificium. i. adiumentum artificioſum memoriæ eſſe. i. reperire nos oſtendemus alias. i. alio tempore, quare ſup. id placeat, & aperiemus in præſentia, cuiuſmodi ea. ſ. memoria præcipue artificialis ſit. Igitur, vt id aperiamus memoriæ ſunt duæ. vna ſup. eſt naturalis, altera ſup. eſt artificioſa. Naturalis eſt ea quę eſt inſita animis noſtris. i. virtuti memoratiuæ ab animo dependenti, licet in poſtica capitis cella organum habe dicatur. & quę nata eſt ſine multa cogitatione. i. ſine accuratione noſtra. Artificioſa eſt ea quā quędam inductio. ſ. ad credendum. i. perſuaſio confirmat. & ratio præceptionis, ideo autem inductionē præmittit, quia oportet addiſcentem credere. Sed quia bonitas ingenii. i. naturalis capacitatis imitatur ſæpe doctrinam in cæteris rebus. porro. i. ſed profecto, ars cōfirmat & auget commoda naturę. ita. i. conſimiliter fit in hac re. vt nonnunquam memoria naturalis ſi data eſt alicui egregia, ſit ſimilis huic artificioſę. & ita vtraq; alterā imitetur. Porro. i. ſed hæc artificioſa retinet commoda naturæ. i. naturalis memorię, & amplificat ſup. ea ratione doctrinę. Quapropter memoria naturalis eſt cōfirmanda præceptione, vt ſit egregia. i. excellens & hæc quę datur doctrina. i. per doctrinā, hoc eſt artificioſa, indiget ingenii. i. capacitatis nobis ab natura ingenitæ. Nec hoc fit magis aut minus in hac re, quàm in cæteris artibus, hoc inquam vt doctrina niteſcat. i. præeminat, ingenio. i. per ingenium, & natura niteſcat præceptione, vnde vtrunque alterum iuuat. Quare hæc conſtitutio. ſ. memoriæ artificialis, quā hic inſtituere intendit erit, & . i. ſimul vtilis illis, q ſunt memores. i. præditi memoria, aut virtute memoratiua, natura. i. p naturā quod. i. quā tē, tute. i. tuipſe ò Herenni poteris intelligere paulo poſt. i. poſtquam. ſ. legeris, & intellexeris inſtitutionē, & . i. ſimul ſi. i. quamuis illi. ſ. memores, freti. i. adiuti, & confiſi ſuo ingenio nō indigerēt noſtro. ſ. ingenio, quo hæc inſtituimus, aut noſtro. i. noſtra re, hoc eſt arte, & pceptione, tñ iuſta cauſa daretur quare velimus eſſe adiumento, his qui minus. i. nō ſatis ingenii hñt. Nunc. i. deinceps loquemur de memoria artificioſa. (Conſtat &c.) Ordo eſt. Igitur vt de artificioſa memoria loquamur. Memoria artificioſa conſtat ex locis. ſ. ab addiſcente ſignatis, & imaginibus. p locos ſuos debite diſpoſitis. Nos appellamus (inquit Cic.) locos eos, qui ſunt abſoluti breuiter pfectæ, & ſup. inſignite. i. ſignanter, & p diſcretionem, aut natura, aut manu. i. artificio, ita ſup. queamus comprehendere, & cōplecti eos facile. i. faciliter memoria naturali, licet tenui. vtpote quā artificialis pſupponit, ſit ędes. i. domos p ordinē diſpoſitas. intercolumnium ſpatium inter columnas, aut deambulacri, aut porticus, aut tēpli, aut domus, aut angulū, aut fornicē. i. circunferentiā, & arcū. vt in theatris, & ædificiis teſtudinatis, & alia quæ ſunt ſimilia his, q̄ omnia ad artificium pertinent, vnde quia loca naturalis pręterit ſine exēplis ea minus prodeſſe innuit. Imagines ſunt formę quędā, & ſunt notę. i. notamenta aut ſigna, & ſimulacra eius rei quā volumus meminiſſe. i. memoria tenere, qđ genus. i. cuius gñis ſunt equi, leones, aquilæ. Si nos volumus habere memoriā oportebit nos collocare imagines eorū. ſ. per quem volumus memores fieri in certis locis. Nunc. i. deinceps. itaq; oſtēdemus cuiuſmodi loca oporteat inuenire, & quo pacto oporteat reperire ſupp. eos, & continere imagines in locis. Igitur quemadmodum ii qui ſciunt literas poſſunt ſcribere id, quod dictū eſt, & recitare, id quod ſcripſerunt, itaq; didicerunt mnemonica. i. valde prolixa, aut quàm plurima ſimul poſſunt collocare id, quod audierunt in locis. ſ. certis, & pronunciare ex his memoriter. Enim, p qa. loca ſunt ſimillimi ceræ, aut chartæ. in qua. ſ. vulgo ſcribimus. q̇ falſo nomine papyrum vocant, & imagines ſup. ſunt ſimillimæ literis diſpoſitio imaginum, & collocatio imaginū ſup. ſunt ſimillime ſcripturæ, pronunciatio ſup. eſt ſimillima lectioni. Igit ſi volumus meminiſſe. i. memoria tenere multa, oportet cōparare. i. aegrere nobis multos locos, vt poſſimus collocare multas imagines in multis locis. Itē non putamus oportere. i. neceſſe, aut cōueniens, habere. i. vt habeamus hos locos. ſ. multos, & ãnbis cogitatos, ex ordine. i. per ordinē ſignatos, ne impediamur. ſ. aliquãdo perturbatione. i. cōfuſione ordinis, quo ſecius. i. quo minus ſup. poſſimus ſequi imagines, vel a ſuperiore parte, vel ab inferiore, quoco loco libebit, vt poſſimus edere. i. enūciare & proferre ea quæ erant mandata. i. commiſſa locis. Sunt qui legant ſecius ſine quo, vt ſit ſecius. i. aliter dūmodo ſit ſeruatus ordo, poſſimus ſequi &c. Nam vt. i. quemadmodum ſi nos videmus complures, notos ſtantes in ordine nihil interſit noſtra. i. nihil referat, quo ad nos, vtrum incipiamus dicere nomina eorum a ſummo, an ab imò. item. ſ. ſimiliter eueniet, in locis collocatis ex ordine. vt nos commoniti imaginibus. i. per imagines poſſimus dicere id, quod mandauerimus, locis in quamlibet partem quoquoque, ſiue primo, ſiue vltimo, ſiue quotouis inter medio loco licebit. Quia vero multi textus habent quoquo, quæ lectio non procedit, ſcies puer illud quoque eſſe à nominatiuo quiſque, vt patet ſi dicas quotuſquiſq; locus fuerit. Potius legam quidquequàm quoquo, vt ſit quoto loco, & in quamlibet partem licet quidque, i. quamlibet rē collocare. Poteſt etiam legi quoque diuiſis dictionibus. vt ſit & quo loco &c. Quare placet &c. Concludit omnino ordinem ſeruandum, & in ſignandis locis nihil hæſitandum ne fruſtra conemur memoriam labilem per rem vacillantem cōfirmare dicens. Quare. i. quamobrem, quia res ita ſe habet, placet comparare locos ex ordine. & oportebit notare. i. ſignare egregie. i. excellenter, & commoditer. i. iuxta commodum noſtrum (vbi ſcies ab adiectiuis ſecundæ interdum deduci aduerbia tertiæ formæ: vt ampliter duriter cōmoditer &c.) locos quos aſſumpſerimus, vt poſſint hærere nobis. i. fixi eſſe in memoria noſtra perpetuo. i. ſine interuallo, aut interruptione. nam imagines: delentur. ſ. è memoria, ſicut literæ. delentur. ſ. è cera, vbi. i. poſtquam, aut qua parte nihil. i. in nullo vtimur, ſup. locis loci debent remanere tanq̃ cera. i. tabula cerata. in qua nihil ſcriptum eſt. Et ne forte poſſimus falli. i. errare in numero locorū, placet quintum quenque locum. i. è ſingulis quinq; vnū (ſed vt videtur hoc loco non quemlibet, ſed cum qui è quinq; ſemper vltimus ſit intelligit) notari. i. ſignari aliqua nota, quod genus. i. cuius generis ſupp. ſit, ſi in quinto loco manum auream collocemus, & ſi in decimo aliquem notum, cui prænomen ſit Decimo. i. cui loco prænominis ſit Decimus. Nā prænomina ſumebãtur ā numeris: vt, Secundi, Quinti, Sexti, Octaui, Noni, Decimi, à quibus deducti aſſumunt elementū: vt, Quintū, Sextū, Octauū, Nonū, &c. deinde facile erit collocare ſimiles notas. i. ſimilia ſigna, quinto quoq; loco i. ei qui deinceps numerãdo per quinq; vltimus erit: vt, decimuſquintus, vigeſimus, &c. Item cōmodius eſt comparare locos in regione derelicta, q̃ in celebri. i. frequētata multis, & claris hominibus, propterea q frequētia, & obambulatio hominum conturbat, & infirmat. i. partim delet, notas imaginum, & ſolitudo cōſeruat figuras ſimulacrorum. i. ſignorum illic collocatorū per imaginationem integras. i. inuiolatas. Præterea loci ſunt comparandi diſſimiles forma, atq; natura, poſſint interlucere. i. cū eminenti differentia locis apparere diſtincte, nam ſi quis ſumpſerit multa intercolumnia. i. ſpatia intercolumnas, ipſe conturbabit ſimilitudine, nā columnæ fere ſunt æquales, & æqualiter diſtantes, & ita ignorabit qđ collocarit in quoq; i quolibet, aut vnoquoq; loco. Et oportebit hñi locos modica magnitudine, & mediocrera nam loci ampli præter. i. ſupra, modū. i. menſurā, reddunt imagines vagas. i. vagantes in cellis memorię, & loci nimis anguſti vñr ſępe non poſſe capere. i. complecti. & in ſe tenere collocationē imaginū. Tū. i. inſuper oportet locos haberi, nec nimis illuſtres. i. ſplendētes, nec obſcuros vehemēter, ne imagines aut obcæcentur tenebris, aut perfulgeant, ſeu perfulgeant ſplendore. Oportet interualla. i. ſpatia intermedia. locorum eſſe mediocria, fere paulo minus, aut paulo plus, quàm ſup. pedum trigenum. i. ſingula triginta pedum (ſic Franciſcus legit, & verius, quàm qui tricenum. i. tercentum pedum, ſingula volunt. dic. ē autē trigenū p ſyncopam, q̇ in numeralibus aptiſſima eſt) nā vt. i. quemadmodū, aſpectus valet minus, ſiue amoueris nimis procul id, quod oportet videri, ſiue admoueris vehementer prope id, qđ oportet videri. ita cogitatio valet minus repete, ſiue remoueris, ſiue admoueris nimis id, qđ oportet videri p cogitationē. Sed quanquā facile eſt ei, q explorauerit. i. ſcrutatus eſt paulo plura. i. plures quam alius locos, cōparare locos quamuis. i. quantumuis, multos, & idoneos, tñ. ii qui. ſ. in expertus, & nouitius in locis ſignandis, putauit ſe non inuenire locos, ſup. idoneos ad iſta, licebit. i. licitū erit, q. d. per me non prohibet quo minus. ipſe cōſtituat ſibi locos multos quot volet.

let, aut quo ad.i. quantū volet multos. enim. pro qa, cogitatio poteſt amplecti quamuis.i. quamlibet, ſiue magnā vehementer, ſiue paruam regionē, & poteſt ſabricare, & architectari in ea.i. regione ſitum.i. diſpoſitionem, & tractū locis ad ſuū arbitriū. quare licebit, ſi non erimus contenti.i. ſi aliquis non erit cōtentus hac copia.ſ. locorum manu, aut natura conſtitutorū, cōſtituere noſmetipſos.i. quemlibet, ſibi cognitione noſtra.i. quiſq; ſua regionem, & comparare diſtinctionem locorū cōmodiſſimam.i. iudicio noſtro. deinde concludens hanc partē dicit Satis dictum eſt de locis, tranſeamus nunc.i. deinceps ad rationē imaginum. Quoniam ergo. Incipit perſcribere imagines dicens Ergo quoniam oportet imagines rerum eſſe ſimiles.ſ. rebus ipſis, non tamen inter ſe noſmet.i. noſipſi debemus eligere nobis ex omnibus verbis.i. dictionibus. ſimilitudines notas nobis. Igitur (continuata eſt particula) duplices ſimilitudines eſſe debent, vnæ.i. alterę rerum, alteræ.i. reliquæ verborum. Rerum ſimilitudines exprimuntur, cum.i. quando nos comparamus ſummatim.i. in generali, imagines ipſorum negociorum: hoc eſt, quando capita rerum imaginamur, & per ea ad ſingula negocia dicenda admonemur. Verborū ſimilitudines cōſtituuntur, cum.i. qñ memoria vniuſcuiuſq; nomini, & vocabuli notatur imagine, vt ſi quis Regis Perſarum qui Valerianum Imperatorem Roma cepit, & capto ſic illuſit, vt per eius dorſum equum aſcenderet nomen memoriæ mandare cupere, vna gineret nomen verbale in ora ſapio quòd eſt ſapor, idemq. eſt illius nomen. Aliud exemplum affert Cic. dicens. Non comprehendimus ſepe memoriam totius rei vna nota, & ſimplici imagine, hoc modo, vt ſi accuſator dixerit hominem necatum ab reo veneno, & arguerit id ſup. factum eſſe, cauſa hereditatis.ſ. ab eo obtinendæ. & dixerit multos eſſe cōſcios eius rei, ſi volemus meminiſſe.i. memoria tenere hoc primum, vt ſit nobis expeditum.i. paratum, & facile, ad defendendum nos cōfirmabimus in primo loco imaginem totius rei.i. facinoris dicti, nos faciemus illum ipſum, de quo agetur, ægrotum cum cubantē in lecto.i. per imaginationē fingimus eum qui veneno interijt decubantem in lecto. ſi detinebimus.i. memoria perfecte tenebimus formam.i. ſpeciem, & ſtaturam eius. ſi agnouerimus eum.ſ. qui mortuus eſt, nos ſumemus ſcilicet per imaginationem, aliquem ægrotum non de minimo loco.i. alto loco, & claris natalibus ortum, vt poſſit cito venire in mentē, quia nobilius citius meminerimus quā ignobiliū, & nos ſtatuemus.i. ſtare faciemus per imaginationem reum, videlicet cū quē bo. medij accuſamus ante.i. iuxta lectū, eius.ſ. egroti, aut veri, aut ſimulati, vtriuſque tamen per imaginationem facti, reum dico tenentē dextera.ſ. manu ſua, poculum in quo ſit illa venenata potio, & tenentē ſiniſtra.ſ. manu, tabula.ſ. teſtamētarias, in quibus ſcriptus ſit heres, & ideo ne mutet teſtamentum dicemus ꝙ eum occiderit, & tenentē medico.i. digito ſecūdo à minimo teſticulos arietinos, quia dū manus occupata eſt, ſolemus, aut claues, aut aliud quidquam medico depēdens tenere, teſticulis aūt arietinis pro loculis quidam vſi ſunt, non tamen ideo vult eos dependentes à medico digito eſſe, ſed vt per teſticulos teſtiū meminerit. hoc modo poterimus habere memoriā, &c.i. ſimul, teſtiū ꝓpter teſticulos, & hereditatis non propter ſimilitudines arietis, vt vult Franciſcus, ſed propter tabulas, & necati veneno, propter poculū. Item nos ponemus, deinceps in locis cętera oīa ꝗ volumus meminiſſe ex ordine, & quotieſcūq; volemus meminiſſe rem: nos conſequemur facile memoria ea quæ volemus, ſi vtemur diſpoſitione formarū, & diligenti notatione imaginum. Cum verborū Aggredit determinationem de imaginibus ac ſimilitudinibus verborum, dicens. Cum.i. qñ nos volemus exprimere ſimilitudines verborum imaginibus.i. ꝑ imagines, nos ſumemus plus negocij.i. difficultatis, & exercebimus magis ingenium noſtrū, & oportebit nos facere id hoc mō. Iam domi.i. ponamus pro exemplo, vt velimus meminiſſe verſum, cuius ſenſus eſt. Atridę Reges.ſ. Agamemnō, & Menelaus, parant iam domi, vltionem.ſ. de raptu Helenę oportet cōſtituere in loco.ſ. vno domitium.ſ. virum notū, quem nouit loris cæſum, tollentem.i. erigentem manus ad cœlum cum cędat loris.i. flagellis ex loris factis, à Marcijs Regibus, pro nomine, aut cognomine, hoc eſt.i. ſignabit, quòd iā domi Reges vltionem (nondum addit parant, ſed tantum vltionem, quia illa pręſentatione vult tantū vltionem ſignificari) In altero loco. ſup. oportere Aeſopum, & Cimbrū. mimos illos, aut gladiatores nobiliſſimos, qui ſtrictis gladijs alter alteri minentur, ſubornari.i. per imaginationem conſtitui, & Iphigeniam filiā Agamēmnonis, vagantem.ſ. per aulidem quaſi in ceruā Dianæ pro qua oedi iuſſa erat mutata ſit, & hoc.ſ. ſic ſubornatū, & cōſtitutum erit. Atridæ parant. hoc modo omnia verba erunt expreſſa.i. ꝑ ordinem hunc iam domitius ionem Reges Atridæ parent. Nam dominatur per domitium, vltionē per hoc quòd manus ad cœlum tollit Reges per Marcios Reges. Atride per mimos, aut gladiatores illos, parant, quia qui parat in motu eſt. ꝑ Iphigeniā vagantem, quaſi pererrantem. Sed hæc imaginū conformatio valet, tum.i. tunc, ſi.ſ. aliquando naturalem memoriā exuſcitauerimus, quaſi ſopitam in cellulis ſuis hac notatione, vt verſu poſito.ſ. ante oculos mētis, ipſi trāſeamus nobiſcū.i. memoriā do, bis aut ter eum verſum, deinde cum imaginibus verba exprimamus. hoc modo doctrina ſuppeditabit.i. ſubminiſtrabit opitulatura naturæ. nam vtraq;.i. iam doctrina, quam natura, altera exiſtente ſeparata, vel ſeparata ab altera.i. ſeorſum habita, erit minus.i. non ſatis firma, ita tamen. vt multo plus ꝓſidii ſit in doctrina, atq; arte ſup. quam in natura (Verū vt D. Ang. de doctr. Chriſtiana recte docet, vt citius ingredi ſcimus, quām artem ingrediendi, ita facilius ſepæ meminimus, quā artē memorādi diſcimus, preſertim cum pro vnius verſiculi memoria tot ſint imagines memorię, vt videmus mandandę, ideoq. videmus qui artificiali duntaxat memoria valet minus ꝑſpicaces, ſed audiamus Ciceronem) Quod.ſ. plus pręſidij eſſe in arte, nos nō grauaremur docere, ni.i. niſi, metueremus, ne. cū.i. poſtquā receſſiſſemus ab inſtituto noſtro, hęc dilucida breuitas ꝓceptionis, quam videlicet in hoc toto opere ſeruauit, reſeruaret minus.i. non ſatis commode. Nunc.i. vt cetera pręcipiam, quoniā ſolet accidere, vt imagines ſint, partim.i. pro parte firmę, id eſt bene in parte memoratiua radicatę, & idoneæ ad mouendam.i. ad excitandam memoriam, aut ad monendum.i. monefaciendum eam, & partim.i. parte ſint imbecilles.i. debiles, & infirmę, quę vix poſſint excitare memoriam (hoc docet legendum prius mouendum) ideo ſup. conſiderandum eſt, qua de cauſa.i. ob quam cauſam, vtrunque.ſ. quam firmæ, aut infirmæ ſint, fiat, vt, cauſa cognita.i. poſtquā nouerimus cauſam, poſſimus ſcire, quas imagines vitemus.i. vitare debeamus, & quas ſequamur.i. ſequi debeamus. Igit ipſa natura docet nos, quid oporteat fieri. nam ſi nos videmus in vita.i. inter viuendum, & conſeruādum in hoc mūdo paruas.i. parui momenti, & paruæ difficultatis, & ita vſitatas, & quotidianas nos non ſolemus meminiſſe.i. memoria tenere eas, propterea ꝙ animus, ſup. noſter, nulla.i. nō vlla nō cōmouet.i. nō afficit, vlla re, niſi noua, aut admirabili, atu. ſed ecōuerſo, ſi nos videmus aut audimus, quid.i. aliquid, turpe, aut honeſtū, egregie.i. non vulgariter, ſed excellenter, aut incredibile, aut megnum ridiculum.i. quod excellentē cām riſus exercitandi hēat, nos cōſueuimus meminiſſe id, itaq;.i. & ita nos obliuiſcimur plerunq; ſup. eas, res quas res nos videmus ante ora.i. qua ſi præſentes, & meminimus.i. memoria tenemus optime, & ſæpe ea quæ acciderunt in pueritia, nec hoc poteſt accidere alia de cauſa.i. ob aliam cauſam, niſi ꝙ res vſitatæ labuntur, facile.i. faciliter è memoria, & res inſignes.i. excellentes, & nouæ. inſuetæ, manent diutius. Solis exortus, Docet exemplis quæ res non ſint admirationi. eo ꝙ conſuetæ, quæ tamen ſi raræ erunt etiam ſtupori eſſe poſſent, dicens: nemo admiratur, exortus ſolis qui mane fit ex oriente, nec curſus, qui continue fit ex oriente in occidentem motu firmamenti, & ab occidente rurſus in orientem ꝑ oppoſitum hemiſpherium, & tamen motu proprio contrario modo occurrit, & occaſus in occidentē, propterea ꝙ quotidie fiunt. at ſup. plerique mirantur eclipſes ſolis, quia raro accidunt. & ſolis eclipſes magis mirantur, quàm lunæ, quoniam hæ.ſ. eclipſes lunæ crebriores ſunt, fiunt enim per interpoſitionem terræ inter ſolem & ipſam lunam, & eclipſes ſolis. per interpoſitionem lunę inter ſolem. & eos quibus fit eclipſis.i. defectas ſolis, rarius autem cōtingit, lunam precise ſub ſole eſſe, quàm terram ſic interponi, vt eclipſin faciat lunæ, quæ niſi à ſole illum inetur expers ſit luminis. Ergo natura docet ſub animum noſtrum non exuſcitari re vulgari, & vſitata, vero pro ſed. Docet ſupp. ipſum, commoueri nouitate, & negocio quodā inſigni. Imitetur igitur ars naturā, & ea.ſ. ars inueniat: id, quod deſiderat, ſi ſequatur ſup. id, quod hæc.ſ. natura oſtendit. Dicit quod hæc oſtendit, enim pro quia nihil eſt, quod aut natura inuenerit extremū.ſ. cōſumatiſſimū, ita vt nihil ſuperandi poſſit, aut quod doctrina inuenerit primum, quia neceſſe eſt rem naturalē pro obiecto habeat, aut eam creet, quod mortalibus negatū eſt, rationem affert Cic. qa principia rerū.i. per quæ res cognoſcuntur, ſunt profecta ab ingenio.i. naturali intellectu Prima enim principia nō docentur, ſe intelliguntur cognitis terminis, ꝙ enim nō doceantur patet, quia neceſſe eſſet doceri per alia, & ita in infinitum, igitur contingeret nihil ſcire, cum ignotum non poſſit ſcire per ignotū, aut

deuenietur ad prima principia que non demonſtrentur, ſed intelligantur, & ita principia profecta ſunt ab ingenio. id eſt, ingenita nobis virtute intelligendi, & comparantur, id eſt, acquiruntur ex diſciplina eius ſcilicet igenij, hoc eſt per ingenium perſpicax inuenta, traduntur alijs per diſciplinam, & ita ars imitatur naturam. Igitur (vt ad inſtitutum redeat) oportebit nos conſtituere imagines in eo genere, quod genus poſſit remanere diutiſſime in memoria, id ſcilicet tales imagines conſtituere, accidit, id eſt, contingit nobis, ſi conſtituemus ſimilitudines quammaxime notas, ſi ponemus imagines non mutas, nec vagas, id eſt, inertias, ſed agentes aliquid per quod poſſit nobis certe occurrere. & ſi tribuemus eis, ſcilicet, imaginibus, pulchritudinem egregiam, aut turpitudinem vnicã, id eſt, ſingularem. Et ſi exornabimus aliquas ſcilicet vt ſi ſup. exornabimus aliquas, coronis, aut veſte purpurea, quo. i. qua re, aut fiõ, vt ſimilitudo ſit nobis notarior. i. magis notata, aut ſi nos deformabimus aliquã rem, vt ſi inducamus. ſ. in memoriam, aut locos imaginum noſtrarum, aliquam re cruentam, aut oblitam. i. inuolutam (ab obliuior media breui ab obliuiſcor autẽ oblitus media longa dicitur) cœno. i. luto immundo, aut delibutam. i. tinctam, rubrica. i. terra rubra, quo. i. vt forma eius ſit magis inſignita. Aut ſi attribuamus imaginibus aliquas res ridiculas, vt ſuem nentem, aut aſinum cythara ludentem &c. nam ea quoq; res faciet, vt poſſimus meminiſſe facilius, nam quas res veras. i. quæ vere contigerunt, meminimus facile, eaſdem nõ eſt difficile meminiſſe fictas, & notatas, diligenter. Sed oportebit facere illud, vt peruagemur. i. percurramus celeriter, animo. i. cogitatione, identidem. i. ſubinde, & interdum primos quoſq; locos. i. quos primos conſtituimus, cauſa imaginum nouandarum. (Scio pleroſque) quia parum de imaginibus pcepit, ne inſufficiens putet, improbat opiniones rhetorum græcanicorum, qui diſcipulis ſuis plurimas verborum imagines ſenſerunt tradendas, idq; pluſculis rationibus dicens. Scio. i. me non latet, pleroſque græcos, qui ſcripſerunt de memoria, feciſſe vt conſcriberet, id eſt, conſcripſiſſe (quam elegantiam Valla quoque notauit) imagines multorum verborum, vti, id eſt, vt illi qui vellent diſcere haberent eas paratas, ne quid operis porrem legendum operæ. id eſt, laboris conſumerent in quirendo, quorum ſcilicet græcorum rationem, nos improbamus aliquot de cauſis, id eſt, ob aliquot cauſas. Primum, q̃ ſit, id eſt, contigat comparare, ridiculum, id eſt, ridicule, aut inutilitet, mille. i. quamplurimas imagines verborum, in multitudine verborum innumerabilium. enim pro quia, cum. ſ. infinita ſint verba, & ſingulorum fingendæ ſint imagines quantulum. i. quàm modicum, q. d. ferè nihil, hæc. i. copia ab eis tradita poterit valere? cum. i. quando quidem oportebit nos meminiſſe ex infinita copia verborum, modo vnum, mõ aliud. Deinde cur. i. qua ratione, volumus remouere quenquam ab induſtria. i. propria, & naturali ſubtilitate alicuius faciendi aut inueniendi ne ipſe quid. i. aliquid, quærat. i. inueſtiget, aut acquirat, cum nos tradamus illi omnia parata, & quęſita. i. acquiſita, q. d. nulla ratione fecerimus, cum meliora, & firmiora ſint à nouis inuenta. quàm ab aliis tradita. Pręterea. i. tertio loco, alius commouetur. i. afficitur, aut commuetur magis alia ſimilitudine, hoc eſt non omnes vna excitantur, aut admonentur eadem ſimilitudine, ſed alius alia. i. diuerſus diuerſa. & ita non poſſunt tradi ſimilitudines, quæ omnibus conueniat. nam vt. i. quemadmodũ ſi dixerimus ſępe, quam. i. aliquam formã ſimilẽ, cuipiam. i. alicui, habemus non omnes. i. aliquos nõ, aſſenſores. i. idem nobiſcum ſentientes, quia quod nobis videtur non ſemper omnibus videtur, q̃. i. quia aliud videtur, alii. i. diuerſum diuerſo. item. i. ſimiliter fit in imaginibus, vt ea quę ſi diligenter notata nobis, videatur, parum inſignis. i. notata, aliis, quare. i. quamobrem, conuenit. i. conueniens eſt. quenq;. i. vnumquenque, comparare. i. conſtituere ſibi imagines, ſuo commodo. i. ad ſuum commodum. Poſtremo. i. vltimo loco, aut vltima ratione, eſt præceptoris. i. pertinet ad præceptorem docere, quẽadmodum conueniat quidque. i. vnumquodque quæri. i. inueſtigari, & ſubiicere cauſa exempli aliquod vnum, aut alterum id eſt, ſecundum. i. vnum, aut duo, & non omnia quæ eius generis erunt, quo. i. vt, res poſſit eſſe dilucidior. i. clarior, vt. i. veluti, cum diſputamus de procemiis quærendis. i. acquirendis, tunc ſup. damus rationem quærendi. i. acquirendi, & ſup. non conſcribimus mille. i. quamplurima genera proœmiorum, ita. i. ſimiliter arbitramur de imaginibus fieri conuenire, vt. ſ. rationem generalem deſcribamus, & non mille exempla debemus. Nunc ò Herenni ne arbitreris forte memoriam verborũ (de qua parum præcepit) aut nimis difficilem, aut parum vtilem, & ipſarum memoria rerum contentus ſis. licet nõ habeas memoriam verborum, q̃. i. quia ſupp. memoriæ rerum ſunt vtiliores. ſ. quàm verborum, & habeat facultatis. i. adminiſtrationis, ideo ſup. admonendus es, quare verborum memoriam non improbemus. nam putamus oportere eos. qui uelint res faciliores, ſine labore, & moleſtia facile meminiſſe, in rebus difficilioribus eſſe ante. i. prius exercitatos. Nec nos hanc verborum memoriã inducimus, vt verſus meminiſſe poſſimus ſed confirmemus. i. ſtabiliamus hac exercitatione. ſ. memoriæ verborum, illa rerum memoria, quę pertinet ad vtilitatem, vt poſſimus tranſire ſine labore ab hac difficili conſuetudine. ſ. memoria verborum, ad illam facilitatem, quæ in memoria rerũ. Sed cum in omni diſciplina infirma eſt artis præceptio, ſine ſumma aſſiduitate exercitationis, tum vero. i. tunc multo magis. & verius, doctrina minimum. i. in minimo, valet in memoriis, niſi comprobetur induſtria, ſtudio, labore, diligentia. Tu ò Herenni poteris curare, vt habeas quamplurimos locos, & accommodatos quammaxime ad præcepta, conueniet. i. conueniens eſt ſupp. te, & alium quemlibet, exerceri quotidie in imaginibus collocandis. non. n. ſicut abducimur. i. auertimus, nonnunquam. i. interdum, in ceteris ſtudiis. i. exercitiis. occupatione. ſ. aliqua ita aliqua cauſa poteſt deducere nos ab hac re id eſt à memoria exercenda. nunquam eſt enim quin aliquid memoriæ tradere velimus, & tum ſup. volumus maxime cum aliquo maiore negocio detinemur. quare cum ſit vtile facile meminiſſe, non fallit te. i. bene ſcis id, quod tantopere vtile ſit, quanto labore ſit appetendum, quia nimirum maximo, quod id eſt, quam rem, poteris exiſtimare. i. iudicare, vtilitate cognita id eſt, poſtquam cognoueris, & perceperis vtilitatem. non eſt ſententia. i. non eſt decretum meum. adhortari te pluribus verbis ad eam rem ſcilicet memoriam exercendam. ne videamur dixiſſe, aut nos tuo ſtudio diffidere, aut minus, quàm res poſtulat, hoc eſt ne plurima dicendo ſignificemus rem eſſe difficillimam, aut nos non ſatis dixiſſe. Nos dicemus deinceps in quarto, videlicet libro, de quarta parte rhetoricæ, tu frequentia. i. frequenter exerce, primas quaſque partes, &, quod maxime neceſſe eſt, confirma ſup. eas exercitatione ideſt per exercitationem. Et hæc in tertium ad Herennium.

M. TVLLII CICERONIS RHETORICA AD C. HERENNIVM.

LIBER QVARTVS.

QVONIAM in hoc libro C. Herenni de elocutione conſcripſimus; & quibus in rebus opus fuit exemplis vti, noſtris exẽplis vſi ſumus; & id fecimus pter conſuetudinem Græcorũ, qni de hac re ſcripſerunt: neceſſario faciundũ eſt, vt paucis rationem noſtri conſilii demus. atq; hoc nos neceſsitudine facere, non ſtudio, ſatis erit ſigni ꝙ in ſuperioribus libris nihil neque ante rẽ, neq; præter rem locuti ſumus. nunc, ſi panca, quæ res poſtulat, dixerimus, tibi id, quod reliqunm eſt artis, ita vti inſtitnimns, perſoluemns. ſed facilins noſtram rationem intelliges, ſi prius, quid illi dicant, cognoneris. Complnribns de canſis putant oportere, cum ipſi præceperint quo pacto oporteat ornare elocutionem, vninſcuiuſq; generis ab oratore aut poeta probato ſumptum ponere exẽplum. & primum ſe id modeſtia commotos facere dicunt, propterea ꝙ videatur eſſe oſtentatio quædam, non ſatis habere præcipere de artificio, ſed ipſos etiã videri velle artificioſe gignere exẽpla. hoc eſt, inquinnt, oſtentare ſe, non artem oſtẽdere. quare pudor in primis eſt ad eam rem impedimento; ne nos ſolos probare, nos amare, alios contemnere, & deridere videamur. etenim cũ poſſimus ab Ennio ſumptnm, aut à Graccho ponere exemplum, videtur eſſe arrogantia, illa relinqnere, & ad ſua deuenire. Præterea, exempla teſtimoniorum locum obtinent. id enim, qnod admonuerit, & leuiter fecerit præceptio, exẽplo ſicut teſtimonio comprobatur. non igitur ridiculus ſit, ſi quis in lite, aut in iudicio domeſtico pugnet, & ſui ipſius teſtimonio abutatꝛ? vt enim teſtimoniũ, ſic exemplum rei confirmandæ cauſa ſumitur. non ergo oportet hoc, niſi à probatiſsimo, ſumi; ne, quod aliud confirmare debeat, egeat ipſum confimationis. etenim neceſſe eſt, aut ſe omnibus anteponát, & ſua maxime probent: aut negent optima exempla, quæ à probatiſsimis oratoribus, aut poetis ſumpta ſunt. ſi ſe omnibus anteponant, intolerabili arrogantia ſunt. ſi quos ſibi præponant & eorum exempla ſuis exemplis non putent præſtare: non poſſunt dicere qnare ſibi illos anteponant. quid igitur ipſa auctoritas antiquorum, non cum res probabiliores, tum hominum ſtudia ad imitandum alacriora reddit? imò erigit omnium cupiditates, & acuit induſtriam, cum ſpes iniecta eſt poſſe imitando Gracchi aut Craſſi conſequi facultatem. Poſtremo hoc ipſum eſt ſummum artificium, res varias, & diſpares in tot poematibus, & orationibus ſparſas, & vage diſiectas, ita diligẽter eligere, vt vnumquodque genus exemplorum ſub ſingulos artis locos ſubiicere poſsis. hoc ſi induſtria ſolnm fieri poſſet, tamen eſſemus laudandi, cum talem laborem non fugiſſemns: nunc ſine ſummo artificio nõ poteſt fieri: quis eſt enim, qui niſi ſumme teneat artẽ, poſsit ea. quæ iubeat ars, de tanta, & tam diffuſa ſcriptura notare, & ſeparare? ceteri, cum legũt orationes bonas, aut poemata, probant oratores, & poetas, neque intelligunt qua re commoti probent, quod ſcire non poſſunt vbi ſit, nec quid ſit, nec quo modo factum ſit id, qnod eos maxime delectet. at is, qui, & hæc omnia intelligit, & idonea maxime eligit, & omnia in arte maxime ſcribenda redigit in ſingulas rationes præceptionis, neceſſe eſt eius rei ſummus artifex ſit. Hoc igitur ipſum maximum artificium eſt, in arte ſua poſſe, & alienis exemplis vti. Hæc illi cum dicunt, magis nos auctoritate ſua commonent, quam veritate diſputationis. illnd enim veremur, ne cui ſatis ſit ad contrariam rationem probandam. ꝙ ab ea ſteterint ii, qui, & inuentores huins artificii fuerunt, & vetnſtate iam ſatis omnibus probati ſunt. quòd ſi, illorum auctoritate remota, rem omnino volent cum re comparare, intelligent non omnia eſſe concedenda antiquitati. Primum igitur, quod ab eis modeſtia dicitur, videamus ne nimium inutiliter, & pueriliter proferatur. nam ſi tacere, & nihil ſcribere modeſtia eſt: cur quidquam ſcribunt, aut loquuntur? ſin aliqnid ſuum ſcribunt: cur, quo ſecius omnia ſcribant, impediunt modeſtia? quaſi ſi quis ad Olympiacum venerit curſum, & ſteterit vt mittatur, impudentesq́. illos dicat eſſe, qui currere cœperint, ipſe intra carcerem ſtet, & narret aliis, quo modo Ladas aut Boius cum Sicyoniis curſitarint: ſic iſti cum in artis curriculum deſcenderunt, illos, qui in eo, qnod eſt artificii, elaborent, aiunt facere immodeſte: ipſi aliquem antiquum oratorẽ, aut poetam laudant, aut ſcriptorem, ſic vt in ſtadium rhetoricæ artis prodire non audeant. non auſim dicere, ſed tamen vereor, ne, qua in re laudem modeſtiæ venentur, in ea ipſa re ſint impudentes. Quid enim tibi vis, aliquid inquiet? artem tuam ſcribis, gignis nobis nouas præceptiones, eas ipſe confirmare non potes, ab aliis exempla ſumis: vide ne facias imprudenter, qui tuo nomini velis ex aliorum laboribus libare laudem. nam ſi eorum volumina prehenderint antiqui oratores, & poetæ, & ſuum quiſque de libris ſuis tulerint: nihil iſtis, quod ſuum velint, relinqnetnr. At exempla, quoniam teſtimoniorum ſimilia ſunt, item conuenit, vt teſtimonia, ab hominibus probatiſsimis ſumi.

Primū omnium exempla ponuntur hic non cōfir-
mandi, neq; teſtificandi cauſa, ſed demonſtrandi.
nō enim, cū dicimus eſſe exornationem, quæ, ver
bi cauſa, conſtet ex ſimiliter deſinentibus verbis,
& ponimus hoc exemplū à Craſſo. Qđ poſſumus,
& debemus teſtimoniū collocamus, ſed exemplū.
Hoc igitur intereſt inter exēplum, & teſtimoniū.
Exemplo demōſtrat̄ id, quod dicimus cuiuſmodi
ſit. Teſtimonio eſſe illud ita, vt nos dicimus, cōfir
mat̄. Præterea oportet teſtimoniū cum re cōueni
re: aliter enim rem nō pōt confirmare, at id, quod
illi faciunt, cum re non conuenit. Quid ita? quia
pollicent artem ſe ſcribere, & exempla proferunt
ab iis plerunq;, qui artem neſcierunt. Tū quis eſt,
qui poſſit id, quod de arte ſcripſerit, cōprobare,
niſi aliquid ſcribat ex arte? Contraq. faciūt, q̄ pol
liceri vīr. nam cū ſcribere artem inſtituunt, vīr di-
cere ſe excogitaſſe, quod alios docerent: cū vero
ſcribunt, oſtendūt nobis quid alij excogitarint.
At hoc ipſum difficile eſt, inquiūt, eligere de mul
tis. Quid dicitis difficile? vtrum laborioſum, an ar
tificioſum? Si laborioſum, non ſtatim præclarum.
ſunt enim multa laborioſa; quæ ſi faciatis, non cō
tinuo gloriemini. niſi etiam, ſi veſtra manu fabu-
las, aut orationes totas trāſcripſiſſetis, glorioſum
putaretis. Sin aūt iſtud artificium egregium dici-
tis; videte ne inſueti rerum maiorum videamini,
ſi vos parua res, ſicuti magna, delectat. nā iſto mo
do eligere rudis quidē nemo poteſt. ſed ſine ſum
mo artificio multi. quiſquis enim audierit de ar-
te paulo plus, in elocutione preſertim; omnia vi-
dere poterit, quæ ex arte dicunt̄; facere nemo po-
terit, niſi eruditus. ita, vt, ſi de tragœdiis Ennij ve
lis ſententias eligere, aut de Pacuuianis periodos;
ſed, quia plane rudis id facere nemo poterit, cum
feceris, te literatiſsimum putes; ineptus ſis: pro-
pterea ꝙ id facile faciat quiuis mediocriter litera
tus. Item ſi, cum ex orationibus, aut poematibus
elegeris exempla, quæ certis ſignis artificii nota-
ta ſunt, quia rudis id nemo facere poſsit, artificio
ſiſſime te feciſſe putes, erras: propterea ꝙ iſto ſi-
gno videmus te non nihil eius ſcire, aliis ſignis te
ſcire multa intelligimus. Quòd ſi artificioſum eſt
intelligere quæ ſunt ex arte ſcripta, multo eſt arti
ficioſius ipſum ſcribere ex arte. qui enim ſcribit
artificioſe, ab aliis commode ſcripta facile intelli
gere poterit: qui eliget facile, non continuo ipſe
commode ſcribit. Et ſi eſt maxime artificioſum,
alio tempore vtantur ea facultate, non tum cum
parere ipſi, & gignere, & proferre debent. Poſtre
mo, in eo vim artificii conſumant, vt ipſi ab aliis
potius eligendi, q̄ aliorum boni electores exiſti-
mentur. Contra ea, q̄ ab aliis dicuntur, qui dicunt
alienis ſe exemplis vti oportere, ſatis eſt dictum.
Nunc, quæ ſeparatim dici poſſunt, conſideremus,
Dicimus ergo eos omnes, ideo ꝙ alienis vtantur,
peccare: tum etiam magis delinquere, ꝙ à multis
exempla ſumant: & de eo, quod poſtea diximus,
ante videamus. Si concederē aliena oportere aſſu
mere exēpla, vincerē vnius oportere. Primū, ꝙ cō
tra hoc nulla ſtaret eorū rō. liceret. n. eligerent, &
probarent quēlibet, qui ſibi in oēs res ſuppedia-
ret exēpla, vel poetā, vel oratorē, cuius auctorita-
te niteret̄. Deinde intereſt magni eius, qui diſce-
re vult, verū vnū oīa; an oīa neminē, ſed aliud aliū
putet̄ cōſequi poſſe. Si. n. putabit poſſe oīa penes
vnū cōſiſtere, ipſe quoq; ad oium nitet̄ facultatē:
ſi id deſperaret, in paucis ſe exercebit, ipſis. n. cō-
tentus erit: nec mirū, cū ipſe p̄ceptor artis oīa pe-
nes vnū reperire nō poterit. allatis igit̄ exēplis à
Catone, à Gracchis, à Lelio, à Scipione, Galba,
Porcina, Craſſo, Antonio, ceteriſq. item ſumptis
alijs à poetis, & hiſtoriarum ſcriptoribus, neceſſe
erit eū, q diſcet, ab oībus putare oīa, ab vno pauca
vix potuiſſe ſumi. Quare ſi vnius alicuius eſſe ſimi
lē ſatis hēbit, oīa, q̄ oēs habuerint, ſolū hr̄e ſe poſ
ſe diffidet. ergo inutile eſt ei, q diſcere vult, puta-
re nō vnū oīa poſſe. Igit̄ nemo in hāc incideret opi
nionē, ſi ab vno exēpla ſumpſiſſent. nūc hoc ſigni
eſt ipſos artis ſcriptores nō putaſſe vnū potuiſſe
in oībus elocutionis partibus enitere, qm̄ neque
ſua protulerūt, neq; vnius alicuius, aut deniq; duo-
rū, ſed ab oībus oratoribus, & poetis exēpla ſum
pſerunt. Deinde, ſi qs velit artē demonſtrare nihil
pdeſſe ad diſcendū, nō male vtat̄ hoc adiumento,
ꝙ vnus oēs artis partes conſequi nemo potuerit.
Qđ igit̄ iuuat horū rōnem, q omnino improbent
artē, id nō ridiculū eſt ipſum ſcriptorē artis ſuo iu
dicio cōprobare? Ergo ab vno ſumenda fuiſſe do
cuimus exēpla, ſi ſemp aliūde ſumerent̄. Nunc om
nino aliunde ſic intelligemus ſumenda nō fuiſſe.
Primū oīum, qđ ab artis ſcriptore affert exemplū,
de eius artificio dēt eſſe, nō vt ſi qs purpurā, aut
aliud quippā vēdens, dicat, Sume à me, ſed huius
exēplum aliunde rogabo, tibiq. oſtēdā. ſi, merces
ipſi qui venditant, aliunde exēplum q̄ritent aliud
mercis: aut ſi aceruos ſe dicāt tritici hr̄e, & eorum
exēplum pugno nō hēant, qđ oſtendāt: ſi Tripto-
lemus, cum hoībus ſemen largiret̄, ipſe ab aliis ho
minibus id mutuaret̄: aut ſi Prometheus, cū mor
talibus ignē diuidere vellet, ipſe à vicinis cū teſta
ambulās carbunculos corrogaret: nō ridiculū vi-
deret̄? iſti magiſtri oīum dicēdi p̄ceptores nō vīr
ſibi ridicule facere, cum id, qđ aliis pollicent̄, ab
aliis q̄rūt. ſi qui ſe fontes maximos penitus abſcō
ditos aperuiſſe dicat, & hæc ſitiens q̄ maxime lo-
quat̄, neq; hēat quo ſitim ſedet; nō irrideat̄? iſti cū
nō mō dominos ſe fontiū, ſed ſe ipſos fontes eſſe
dicāt. & oīum rigare dēant ingenia; nō putāt fore
ridiculū, ſi, cū id polliceant̄ aliis, areſcāt ipſi ſicci-
tate. Chares à Lyſippo ſtatuas facere non iſto mō
didicit, vt Lyſippus caput oſtēderet Myroniū, bra-
chia Praxitelea, pectus Polycletiū: ſed oīa coram
magiſtrū facientē videbat; ceterorū opera vel ſua
ſpōte cōſiderare poterat. iſti credunt eos, qui hæc
velint diſcere, alia rōne doceri poſſe commodius.
Præterea ne pñt quidē ea, q̄ ſumut̄ ab aliis exēpla,
tā eſſe accōmodata ad artē, q̄ propria ppea, ꝙ in
dicēdo leuiter vnuſquiſq; locus plerunq; tangit̄,
ne ars appareat; in p̄cipiendo expreſſe conſcripta
ponere oportet exēpla, vt in artis formā cōuenire
poſsint: & poſt in dicēdo, ne poſsit ars eminere,
& ab oībus videri, facultate oratoris occultat̄. Er
go ēt vt magis ars cognoſcatur, ſuis exēplis me-
lius eſt vti. Poſtremo hæc quoq; res nos duxit ad
hanc rationem, ꝙ nomina rerum Græca, quæ con
uertimus,

uertimus, ea remota ſunt à conſuetudine. quæ.n. res apud noſtros non erant, earum rerum nomina non poterant eſſe vſitata. Ergo hæc aſperiora pri mo videantur neceſſe eſt; idque fiet rei, nō noſtra difficultate. Reliquum ſcripturæ conſumetur in exemplis. Hæc aliena ſi poſuiſſemus; factum eſſet vt, quod commodius eſſet in libro, id noſtrum nō eſſet, quod aſperius, & inuiſitatum, id propriè no bis attribuetur. Ergo hanc quoq; incommoditatem fugimus. His de cauſis, cum artis inuentionē Græcorum probaſſemus, exemplorum rationem ſecuti nos ſumus. Nunc tēpus poſtulat, vt ad elocutionis præcepta tranſeamus.

IN CICERONIS RHETORICAE AD *Herennium librum quartum, Hieronymi Capiduri Commentarius.*

QVONIAM in hoc lib. C. Herenni de elocutione conſcripſimus;)Solent qui rhetorica pręcepta conſcribunt, cum de elocutione præcipiunt, veterum auctorum in ſingulis præceptis exempla ſubiicere, quod facere Ciceroni non viſum eſt, potiuſquam vt ſuis vteretur exemplis. In hoc igitur longiore totius libri procemio qui facere, confirmat opi niones. [Atq; hoc nōs neceſſitudine facere)Senſus eſt. ſignum ſatis manifeſtum, nos neceſſitate compulſos, vt nobis præfari liceat, quo rationem noſtræ ſententiæ demus, cum ſupra nec ante, nec poſt traditā præcepta id fecerimus. [Ornate elocutionem, vniuſcuiuſque generis)In quocunque genere, cum elocutionem ornare volueris exēplum eius ornatus non ſiue ſum mi alicuius viri auctoritate proferes. [Elocutionem, vniuſcuiſq; generis) In quocunque poetarum ſit, vel oratorum genere. [Non ſatis habere)Præcipere de artificio, ſi ſatis ſibi non arbi trantur eſſe, vt dent præcepta, niſi etiam ſua quæ ſequamus exempla ſubieceris. [Ab Ennio ſumptum)Quod ille ſummus in heroico carmine poeta ſit exiſtimatus. Nam in Cicer. de Optimo genere oratorum de eo ſcribit. [Aut à Graccho ponere exemplum; videtur)Quem clariſſimum oratorem fuiſſe tradit ita dicēs: Vtinam in T. Graccho, Caioq. Carbone talis mens ad remp. bene gerendam fuiſſet, quale ingenium ad bene dicendū fuit. profecto nemō his viris gloria præſtitiſſet. Sed eorum alter propter turbulentiſſimum tribunatum, ad quem ex iniuria federis Numantini bonis iratus acceſſerat, ab ipſa rep. interfectus, alter propter perpetuam in populari ratione leuitatem morte voluntaria ſe à ſeueritate iudicum vindicauit. Sed fuit vterque ſummus orator, atque hoc memoria patrum teſte didicimus. nam & Carbonis, & Gracchi habemus orationes, non dum ſatis ſplēdidas verbis, ſed acutas, prudētiæq. pleniſſimas. Fuit Gracchus diligentia Corneliæ matris à puero doctus, & Græci literis eruditus. Nam ſemper habuit ex Græcia exquiſitos magiſtros, iam quidem adoleſcens Diophanem Mytilenæum, Græciæ temporibus illis diſertiſſimum. ſed & breue tēpus ingenii augendi, & declarandi fuit. [Egeat ipſum confirmationis) Si abiecti alicuius ſuis orationis exemplum. [Non poſſunt dicere) Quare illos ſibi anteponant, cum eorum exempli commodū eſſe orationem putent vt imitemur, aut cur præcepta ſua probare contendant, ſi negent Gracchi aut Craſſi facultatē acquiri poſſe? Hoc Craſſo, & Antonio oratoribus, Cic. exiſtimat, cū Græcorum gloria Latine dicendi copiā æquatum fuiſſe. Quippe q̄ Craſſo, inquit, nihil ſtatoro fieri poſſe perfectius. Erat ſumma grauitas, erat cum grauitate iunctus facetiarum, & vrbanitatis oratorius; non ſcurrilis lepos. Latine loquendi accurata & ſine moleſtia diligens elegantia, in diſſerendo mira explicatio, cū de iure ciuili, cum de æquo, & bono diſputaretur, argumentorum, & ſimilitudinis copia. Hoc ſi induſtria ſolum fieri poſſet. tū eſſemus laudandi, cum talem laborem nō fugiſſemus, nunc ſine ſumma artificio fieri non pōt. Quis enim eſt qui cū non ſummæ teneat artem, poſſit ea quæ iubeat ars, de tāta, & tam diffuſa ſcriptura notare, & ſeparare? [Ceteri, cum legunt) Vt tacitum probari deberemus, quod ea in vnū diffuſa exempla compoſuiſſemus. [Orationes bonas)Luculentas. [In arte ſua poſſe)Vt ex ſe præcepta inueniat, quę magnorum auctorū auctoritate confirmet. [Ad Olympiacū venenit curſum). ſ. ad Olympia dicata ab Hercule quendā Ioui certamina in Elide ve teris, veluti diximus in Cōmentariis Artis poeticæ Horatii complexi ſumus. [Quo modo Ladas aut Boius cum Sicyonius curſitarint)De hoc certaminis genere, nihil hodie ſciri pōt. [In artis curriculum)In præceptionem artis, quæ tanquā de curſus præceptorum eſt. [At exempla)Illorum ſubiungit, qui exempla in præceptis probant aliena. [Ex ſimiliter deſinentibus verbis) Quod ὁμοιοτέλευτον Græci vocāt. [Niſi aliquid ſcribit ex arte) Niſi eā artem ſecutus ſcribat aliquid, quod ad eam ipſam attineat. [Oſtendunt nobis quid alii excogitarint)Cum alienis vtū tur exemplis. [Niſi etiam, ſi veſtra manu fabulas, aut orationes totas tranſcripſiſſetis, glorioſum putaretis)Ordo eſt. Niſi forte etiā glorioſum putaretis, ſi veſtra manu fabulas, aut orationes totas tranſcripſiſſetis, nedum partem, quā pro exemplo ſumatis, quod nullo modo æſtimandum eſt. [Tranſcripſiſſetis)Tranſcribere, tranſducere ſignificat, & vnde, & coloniæ tranſcribi à veteribus dicebantur. hinc Ouid. in Ibin dixit;

In te tranſcribens veterum tormenta virorum.

Hic aūt tranſcripſiſſetis exempla, trāſtuliſſetis ſignificat, cū id exſcribere dicat. vt, ſi voluiſſem ad neceſſarios vſus licebat exſcribere, hoc eſt exempla transferre. velut Pædianus etiā interpretatur ſic inuenimus aſcribere pene idem quoq; ſignificare, velut in Clodium, Ipſe denique ille nouicius Ligus, venalis aſcriptor, & ſubſcriptor tuus, niſi q̄ aſcribere metē alterius, in ſcripta trāsferre eſt. Licet et aſcribere, & imputare, & deputare alicui ſignificet, quemadmodum proſcribo. nam cū aliquē in exilium promulgo ſignificet, aliquoties tamē pro eo quod eſt palā facio accipitur, vt Tranquillus de Nerone. Multa, inquit, Græce, Latineq. proſcripta, & vulgata ſunt. ſicuti illa.

Quis negat Aeneæ magna de ſtirpe Neronem; & quę ſequūtur. Item deſcribo, verbis depingo, aut longius aliquid compoſitione proſequor, ſignificat. Tranquillus tū de Domitiano, Liberalia, inquit, ſtudia imperii principio neglexit, q̄q̄ bibliothecas incendio abſumptas impenſiſſime præparari curaſſet, exempla vbique vndique petitis, miſſiſq. Alexandriam, qui deſcriberent emendarentq. epiſtolas, & orationes. vbi deſcriberent pro exſcriberent, velut hic Cic. tranſcriberent, poſuit. Mille ſunt huiuſmodi, quæ non tū vicinam mutuantur ſignificationē, ſed & in longinquam diuerſamq. transferuntur. quamobrem minus mirum eſſe debet, ſi pro quo hic tranſcribo, alibi exſcribo poſuit. [Si vos parua res, ſicuti magna, delectat) Videtur enim parua, ſi artem cognoſcas tantum, non etiam ex arte ſcribas. [Nam iſto modo eligere)Ex aliis quæ ſcribas. Nam oportet vt te illius artem oſtendas cognouiſſe, nec eius rei te rudem eſſe. cum autem id facis, & oſtendis, non tū, quid ipſe poſſis, ſignificas. [Paullo plus, in elocutione preſertim; omnia)Hoc eſt, vltra prima rudimenta aliquid. In elocutione preſertim, quæ intellectu facilis eſt, licet tractatu diffuſa ſit. [Niſi eruditus) Multū exercitatu, nam elocutionis eruditionē, exercitatio multa præſtare poterit. [Nō ſine iudicio de Pacuuianis)Quæ Pacuii ſunt, qui Tragicus poeta fuit. [Periodos;)Ambitus, circuitiones, clauſulas. [Sed, q̄ plane rudis id facere nemo poterit, cum feceris, te literatiſſimum putes:)Ordo eſt, & ſenſus, adeo te non putes, literatiſſimum continuo eruditiſſimumque, cum feceris, hoc eſt, cum id fueris conſecutus, vt artificioſa eligas dicta, quod alius nemo facere poſſit, ex oratoribus nempe poetis ne artificioſe dicta ſic eligendo. [Quia plane rudis)Artis expers ſit, & ignarus. [Ineptus ſis)Si te ob id literatiſſimum exiſtimabis, eris vtique ſtultus. [Propterea quod iſto ſigno videmus te)Signum, o. ipſa dictorum annotatio eſt, artificium in illis fuiſſe, qui ita ſcripſerunt. [Ab aliis cōmode ſcripta;)Quod ſint cōmode, & cum arte ſcripta. [Non continuo ipſe cōmode ſcribit)Quia aliud eſt, q̄d alii dixerint intelligere, aliud eſt exercitatum eſſe. [Non tum cum parere)Cum aliis hanc dicendi facultatem dent ſuggerere. alio igitur in tempore efficiant, cum iam præceptis traditis quid alii fecerint, oſtēdere voluerint. Vt illud de optimo genere oratorum ipſe fecit, qui Demoſthenis in Aſchinem, & Aeſchinis in Demoſthene orationes in Latinū vertit, vt quod nam genus optimum oratoris eſſet oſtenderet, & virtutes alieno exēplo oratorias exprimeret. Sic in Oratore ad Brutum, aliquando Craſſi exempla, vt elocutionis virtutes apparerent, protulit. [De eo, q̄d poſtea diximus)Quod ſecundo loco poſuimus. [Deinde intereſt magni eius, q̄ diſcere vult;) Hoc dicit, multum refert, verum is qui vult diſcere, putet varius auctoris, cuius ipſe velit eſſe ſimilis, omne dicēdi virtutes eſſe ſibi complectandas, & id efficere poſſit de ſuo ſtudio, an non. [Ad illius facultatem)Quam ille tum cōſecutus. [Ad omnium oratorus facultate)laborabit vehementer, vt virtutes quibus alle nituntur imitetur. [Ipſis enim cōtentus eſſe)Paucis illis, quas

poterit

poterit imitari, virtutibus contentus erit, nel vltra quærat. nec ſanem eum, ſi paucis cõtentus erit. [Penes vnum reperire non poterit] Quippe, qui à multis exempla colligit. [Allatis igitur exemplis a Catone, à Gracchis, à Lelio, à Scipione, Galba, Porcina, Craſſo, Antonio, cæteriſq.] Catonem illum periſeum dicit oratorem, cuius alibi ita meminit. Catonem vero quis noſtrorum oratorum, qui quidẽ nunc ſunt, legit? aut quis nouit omnino? At quem virum, dii boni? mitto ciuem, aut ſenatorem; aut imperatorem (oratorem enim hoc loco quærimus) quis illo grauior in laudando, acerbior in vituperando, in ſententiis argutior, in dicendo ediſſerendoq. ſubtilior? Refertæ ſunt eius orationes amplius centũ quinquaginta, quas quidẽ adhuc inuenerim, & legerim, & verbis & rebus illuſtribus, licet ex his multo plura poſſunt eligi quæ notatione, & laude digna ſint; omnes.n. oratoriæ virtutes in eis reperientur. Iam vero origines, quem florem, aut quod lumen eloquentiæ non habent? amatores huic deſunt, ſicuti multis iam ante ſeculi, & Philiſto Syracuſio & ipſi Thucydidi. Nam vt horum conciſis ſententijs, interdum etiam non ſatis apertis, tum breuitate, tum nimio acumine officit Theopompus, elatione atque altitudine orationis ſuæ, quod idẽ Lyſiæ Demoſthenes, ſic Catonis luminibus obſtruxit hęc poſterorum quaſi exaggerata altius oratio. Sed in noſtris apparet, quòd hi ipſi; qui in Græcis antiquitate delectantur, eaque ſubtilitate quam Atticam appellant hanc in Catone ne nouerũt quidem. Hyperidis malunt eſſe, & Lyſiæ, laudo. ſed cur nolunt Catonis? Attico genere dicendi ſe gaudere dicunt. ſapienter id quidem, atque vtinam imitarentur, nec oſſa ſolum, ſed etiam ſanguinem gratum eſt tamen, quod volunt, cur igitur Lyſia & Hyperides amantur? cum penitus ignoretur Cato? antiquior eſt huius ſermo, & quædam horridiora verba (ita.n. tum loquebantur) id muta quod tum ille nõ potuit, & adde numeros, vt aptior ſit oratio, ipſa verba compone & quaſi coagmenta, quod ne Græci quidem veteres factitauerunt, iam neminem antepones Catoni. Ornari orationem Græci putant, ſi verborum immutationibus vtantur, quos appellant tropos, & ſententiarum orationiſq. formis, quæ vocant ſchemata. Incredibile eſt, quam ſit in vtroq; genere, & creber, & diſtinctus Cato, nec vero ignoro, nõ eſſe ſatis, politum hũc oratorem haberi quærendum eſſe aliquid profectius, quippe, cum ita ſit ad noſtrorum temporum ratione vetus, vt nullius ſcriptum extet, dignum quidem lectione, quod ſit antiquius; [A Graccho] Hunc qualẽ Cicero fuiſſe cenſeat, ſupra docuimus niſi qđ Q. Martio, & Cn. Seruilio cos. T. Grachus P. Gracchi filius, qui bis Conſul & Cenſor fuit, eius autem oratio Græca apud Rhodios extat. quem ciuem cum granẽ, tum etiam eloquentem fuiſſe conſtat. [A Lelio] Hic Sceuolæ ſocer fuit, cuius oratione negat Brutus quidquam fieri poſſe dulcius. Addit hic Auguſtinus, quòd Cicero dixerit adeo abiectam fuiſſe, vt eam aſpicere nemo vellet, ſed probat tamen etiam alibi Cicero, & Cornelia filia, cui Læliæ nomen fuit ipſius elegantiam ſic inquiens: Sed magni intereſt, quos quiſque audiat quotidie domi. Loquitur.n. puer quemadmodũ patres, pędagogi, matres loquuntur. Legimus epiſtolas Corneliæ matris Gracchorũ. apparet filios nõ tam in gremio educatos, q̃ in ſermone matris. Auditus eſt nobis Læliæ filię ſæpe ſermo. Ergo illam patris elegãtia tinctã vidimus, & filias eius Mutias Ambas. Poteſt ergo à Lælia videri ſcriptum, non minus, q̃ a Lælio. [A Scipione] Superiorem Scipionem non infantem fuiſſe. Cic. dicit, filium aũt eius, qui Scipionem minorẽ a Paulo adoptauit, ſi corpore voluiſſet, in primis, inquit, ipſe habitus eſſe diſertus. Indicant id cum oratiunculę, tum hiſtoria quędã Gręce ſcripta dulciſſime. P. & Scipionem Naſicam, qui eſt Corculum appellatus, qui itẽ bis Conſul & Cenſor fuit, habitum eloquente. minoris illius qui ſacra acceperat filiũ, accepimus. [Galba] Sua ętate, vt Cic. inquit. Ser. Galba ſine controuerſia eloquentia animos præſtitit, & nimirum hic princeps ex Latinis, illa oratorum propria, & quaſi legitima opera tractauit vt egrederetur à propoſito orandi cauſa, vt delectaret animos, vt permoueret, vt augeret rem, vt miſerationibus, vt communibus locis vteretur. Tradit autem hic idem auctor. Lælium in ſenatu cauſam pro publicanis accuſare, vt ſemper ſoitus eſſet eleganterque egiſſe, ſed quod voluerat, cõſequi nõ potuiſſe. Paucis interpoſitis deinde diebus, iterum Lælium ipſum hanc multo diligẽtius meliusq, dixiſſe, fruſtra tamẽ. Itaq; cum eum ſocii domum reduxiſſent, egiſſe atq. gratias, & ne defatigaretur orauiſſent, locutũ eſſe, ſe quæ feciſſe honoris eorũ cauſa ſtudioſe accurateq. feciſſe, ceterũ arbitrari cauſam illam a Ser. Galba, qđ is in dicendo acrior eſſet grauius & vehementius poſſe defendi. Quare publicanos auctoritate Lælii ad Galbam cauſam detuliſſe. Quem primo tergiuſatum, ne ei viro ſuccederet, poſtea tandẽ ſuſcepiſſe. Breui vero tẽpore plurimis audientibus, illum coram ipſo Lælio cauſam hanc tãta vi, tantaq. grauitate tractaſſe, vt nulla pars orationis ſilentio præteriretur. Itaq; multis querelis multaq. miſeratione adhibita, ſocios illa die periculo liberato. Elegantiam igitur in Lælio fuiſſe, vim autẽ in Galba pater. Sed hic ſimulac ocioſus ſtylum prehenderat, motu illo omnis impetus animi deſertus eſt. quod his, qui limatius dicendi cõſectantur genus, accidere non ſolet, propterea ꝙ prudentiam nunquam deficit oratorem, ardor animi nõ ſemper adeſt, isq. cum diſcedit, omnis illa vis, & quaſi flamma oratoris extinguitur. Nulla autem res tantum ad dicendum proficit, quantũ ſcriptio. Memoriã.n. qui accurate ſcribit in poſterum ingenii ſui non deſiderat. Ita hac de cauſa non ſcripſerunt aliqui, ꝙ ſe putauerunt ſatis magnam adeptos fuiſſe dicendi gloriam, eamq. etiam maiorẽ viſum iri, ſi in exiſtimantium arbitriũ ſua ſcripta non veniſſent. Alii item dicere ſe poſſe melius q̃ ſcribere putant, quod peringenioſis hominibus, neque ſatis doctis, plerunque contingit, veluti Galbæ euenit. [Porcina] M. Aemilius Lepidus, q̃ eſt Porcina dictus, iiſdem, inquit Cic. temporibus fere quibus Galba fuit, ſed paulo iunior natu, & ſummus orator hic eſt habitus, & fuit. Hoc in oratore Latino primum Ciceroni videtur, & lenitas apparuiſſe illa Græcorum, & verborum comprehenſio, & artifex, vt ita dicã ſtylus. Et cum duo adoleſcentes ingenioſiſſimi, propeq. ęquales C. Carbo, & Gracchus, diligenter audire ſoliti ſunt. [Craſſo] Verum P. Craſſum, Carbonis, & Gracchi temporibus probatum oratorem, qui & ingenio valuiſſe traditur, & ſtudio, qui ẽt cum ſummo illo oratore Ser. Galba, cuius Caio filio filiã collocauerit, affinitate ſuis coniunctus, & cum eſſet P. Mutii filius, fratremq. haberet P. Scæuolam, domi ius ciuile cognouerat, an certe L. Craſſum, cuius ſupra meminimus, dicat dubium eſt. Hunc quidem omnes ſuos anteceſſores dicẽdo ſuperauiſſe, Cic. vult, licet Antonium alii parem eſſe ei dicant, Craſſi luculentiſſimam quandam ſe Cic. memoria tenuiſſe oratorẽ profitetur, ac ſibi fuiſſe in dicendo magiſtram dicit. [Antonio] Antonii Cic. cum in multis locis, tum de Claris oratoribus meminit, cũ ita dicit: Omnia veniebant Antonio in mentem, eaq. ſuo quęque loco, vbi plurimum proficere, & valere poſſent. Vt ab imperatores equites, pedites leuis armaturæ, ſic ab illo maxime opportunis orationis partibus, omnia collocabãtur. Erat memoria ſumma, nulla meditationis ſuſpicio, imparatus ſemper aggredi dicendũ videbatur ſed ita paratus, vt iudices illo dicente nonnunquam viderentur non ſatis parati ad cauendum fuiſſe. Atqui diligenter loquendi laude caruit, neque tamen is eſt admodum inquinate locutus, ſed illa, quæ propria laus oratoris eſt in verbis, ei non fuit. nam ipſum latine loqui, eſt illud quidem in magna laude ponendum, ſed non tam ſua ſponte, quam quod eſt pleriſq; neglectum. nõ.n. tam præclarum eſt ſcire latine, quam turpe neſcire, ſed tamen Antonius in verbis, & eligendis, & collocandis, & comprehenſione deuinciendis, nihil non ad rationem, & tanquã ad artem dirigebat. Verum multo magis hoc idem in ſententiarum ornamẽtis, & cõformationibus. Quo in genere, quia præſtat omnibus Demoſthenes, iccirco à doctis oratorum eſt princeps iudicatus. Schemata.n. quæ vocant græci, ea maxime ornant oratorem, eaque non tam in verbis pingendis habent pondus, quam illuminandis ſententiis. ſed cum hęc magna in Antonio tum actio ſingularis, quæ ſi partienda eſt in geſtum, atque vocem, geſtus erat non verba exprimens, ſed cum ſententiis congruens, manus, humeri, latera ſupploſio pedis, ſtatus, inceſſus, omniſq. motus, cũ verbis ſententiiſq. cõſentiens. Vox permanens, verborũ ſubracua natura. Sed hoc vitium huic vni bono conuertebatur, habebat enim flebile quiddam in queſtionibus, aptumq. cum ad fidẽ faciẽdam, tum ad miſericordiã commouendam. Hunc inſigni quodam caſu periiſſe ferunt. Nam cum inter Syllam Mariumq. orta iam fuiſſent bella ciuilia, & in vrbe Marius graſſaretur, M. Antonium qui ad villam erugeret, agricole benignę ſuſcepit occultauitq. Sed poſtquam ſeruo per imprudentia detectus eſt, Marius Tribunũ militũ miſit, vt necaretur. Is cum milites in cubiculum præmiſiſſet, & eos Antonius pulchro grauique ſermone detineret, ingreſſus ipſe tribunus Antonium adhuc diſſerentẽ obtruncauit, caputq. ad Mariũ detulit. [Omnia, quæ omnes habuerint, ſolũ habere ſe poſſe diffidet, ergo inutile eſt ei, q̃ diſcere vult, putare non vnũ cuiq poſſe] Quę aſſecuti omne fuerint oratores vel poetæ. [inquideret in hanc opinionẽ, ſi ab vno exempla ſumpſiſſent. nunc hoc ſigni eſt ipſos artis ſcriptores nõ putaſſe] Vt plures quam vnũ

ſolũ vellet imitari.[Vnũ potuiſſe in omnibus elocutionis partibus enitere,qm̃ neque ſua protulerunt,neq; vnius alicuius, aut denique duorũ ſed ab omnibus oratoribus.& poetis exẽpla ſumpſerũt. Deinde, ſi qs velit artem demõſtrare nihil prodeſſe ad diſcendum,non male vtatur hoc adiumento)Cũ plus vtilitatis vnus afferat,& ipſi à multis ſumpſerint.[Quod vnus omnes artis partes cõſequi nemo potuerit)Dicit.ideo hanc artẽ diſci nõ prodeſſe,q a comprehendi omnia,quæ in arte ſunt non poſſint.Ideo.etiam colligi videbitur, quod hoc nullus antea fuerit cõſecutus. Nam & virtutes oratorum ſi quis velit diſcere,à multis diſcat neceſſe ſit.[Suo iudicio comprobare?) Quod pro argumento ſumi poſſe videtur ab eis, qui artem velint improbare.[... artificem dẽt eſſe) Ex ſua officina debet exire. Debet eſſe artifex ex artificio eius. qui arte gignit. [Sed huius)Purpuræ.quam diu eram me venalem habere. [Exemplũ aliunde ro...abo. Ab alio ſuſcipiam,vt meæ ſimilem oſtendam [Aliunde exemplum quærerent aliud mercis:) Subaudiendũ, nonne ridiculi viderentur ! [Et eorum)Accuorum. [Exemplum)Vt ſi quid exempli proferant.[Pugno)In pugno. quod pugno continere valeant . [Non habeant, quod oſtendant:) Subaudiendum ,nonne ridiculi viderentur! [Si Triptolemus, cum hominibus ſe nec largiretur)Hercules,vt apud Diodorum eſt,præſidia Calydonus ferens,Theſprotis illato bello Ephyrã vrbem vicœpit, & phyleum Theſprotorũ regem occidit , filiã vero eius captiuã compreſſit , ex ea qua Triptolemũ ſuſcepit qui ſerere agros docuit primus . Alij dicunt , cum Ceres Proſerpinam filiam ſuam quæreret,ad Eleuſiũ regem perueniſſe : cuius vxor Hiona puerum pepereat Triptolemum . Hanc regina, cum Ceres ipſa ſe offeret nutricẽ, filio ſuo recepit, deditq.nutriendum. Ceres,quod alumnum ſuũ reddere cuperet immortaelm,diuino lacte.eum nutriebat.Sed noctu ſemel cũ mater puerũ igne obrui intueretur,exclamauit. Vnde irata Ceres Eleuſium examinauit. ac Triptolemo alumno ſuo æternũ beneficium contulit.nam fruges ei propagandas. & currũ draconibus iunctum tradidit. quibus ille orbem terrarũ frugibus victor obſeuit. Poſteaquam domum redit, Cephus rex eum tanquã ęmulus interficere conatus eſt, ſed re cognita iuſſu Ceteris Triptolemo regnum tradidit,ibiq.oppidũ conſtituit, qđ ex patris ſui nomine appellauit Eleuſiũ . [Ipſe ab alijs hominibus id mutuaretur) Subaudiendum , nonne ridiculus videretur? [Aut ſi prometheus, cum mortalibus ignem diuidere vellet)Iapetus cęli terræq. filius, vt Græcorum narrant fabulæ,filios ex Climene:vt alij ſcribunt:ex Themide:viginti & nouem vt Proclus refert,ſuſcepit,quorum à Græcis nominantur(quãtum ipſe legerim) ſolum Menœtius . Atlas Prometheus, & Epimetheus. Atlas ,velut in Theogonia fabulatur Heſiodus, columnas in cœlum vſque produxit,in harum autem vertice, quod Iouis ſecreta rimari meretur , Prometheus a Ioue vinctus.aquilam in ſe immiſſam iecore ſuo paui ſſe fertur , quam poſtea ſagittis Hercules confixit quod ne Iuppiter quidem ægre tulit,ex quo eam ſuiſſet ſuus gloriam conſecutus. deinde eum cuncti ad conſultandum dij conueniſſet , Iouis prudentiam Prometheus voluit experiri. Ex boue enim à ſe cœlo omnia collegit oſſa,abraſa vndique omni carne, deinde ita cõſtruxit , vt ſupernæ ſuper oſſa pellis circumcirca explicata bouis integri ſpeciem habere videretur,hunc ergo ſe Dijs venientibus immolaturum dicebat.ſed id tamen Iouem non latuiſſe aiunt , qui cum propius acceſſiſſet , detracto tergore dolum Promethei deteſtatus , mortalibus ignem in cęlum ſuſtulit .

Prometheus ad fallendum paratus, fulminis in terram a Ioue miſſi ignem aridulis lignis ceteriſq. fomentis excepit , & clam ne perſentiſceret Iuppiter occuluit. vtendumque dedit mortalibus,quam ob cauſam indignatus Iuppiter , ſumpti à Vulcano adamantinis cathenis , Prometheum in Caucaſo montem inſolubilibus nexibus conſtituunt.Sic de Prometheo ligato ſcribit Aeſchylus in tragœdia.nec nos prætereat,multos fuiſſe, qui dicerent eundem in Caucaſo monte aquilam iecore ſuo paui ſſe.Martialis quidem hæc de Prometheo.

Qualiter in Scythica religatus rupe Prometheus,
Aſſiduam nimio pectore pauit auem.

Hoc ergo Cicero dicat, ſi Prometheus , cum ipſe largiri ignem partiriq. deberet mortalibus,ipſe peteret a vicinis,vt vnuſquiſque carbunculos ſibi traderet,eoſq.ille teſta ſuſciperet nõne ridiculos videretur?[Ipſe a vicinis) Quod ipſe vicinis largiri deberet.[Cũ teſta)Ignitabulo,ſiue id teſta ſit,ſiue quiduis aliud. nam teſta à figulis ex argilla fit,vt & tegula,vel ſimile huic aliquid.[Corrogaret)Congereret. [Non ridiculum)Au non ad ſtultitiam idoneus videretur ? ac ſi dicat, videatur neceſſe eſt.

[Et hæc ſitiens quammaxime loquatur,neque habeat) Amphibolon eſt,vtrum quammaxime ſitiens , an quammaxime loquatur.ſed quod dixi poſterius,magis congruit ne ſit quodãmodo anaſtrophe.[Quo ſitim ſedet) Extinguat. vel aliqua ex parte leuet .[Et omnium rigare debeant ingenia , præceptis. & rerum inuentione perfundere.[Lyſippus caput oſtenderet Myronium)Cum eum ſculpere fingere ue ſtatuas doceret , non à minore ſtatuario caput fictum demonſtraret. [Brachia Praxitelia,pectus Polycletium)Quos Plinius nobiliſſimos fuiſſe ſtatuarios refert.[Sed omnia coram videbat) Intuebatur magiſtrum facientem ipſe Cares Lyſippum [Ceterorum opera) Quę feciſſent alij,per ſe poterat & videre,& conſiderare.[Alia ratione)Quam vt a ſuo præceptore diſcant omnia.[Tam eſſe accommodata ad artem,Quam ipſe præceptor ſibi fingit, quando illi vt caſus tulit,vt cauſa,vt locus poſtulauit,& perſona,locuti ſunt.Qui autem ſibi artis docendæ cauſa exempla effingit nihil ponit,niſi quod ad id artificium attinere videatur . [Ne ars appareat:in pręcipiendo,expreſſe conſcripta ponere) Quã iactare non oportet.[Vt in artis formam conuenire poſſint) Vt ars ita tractari debere ſignificetur. [Ne poſſit ars eminere) Ne ab omnibus poſſit manifeſte deprehendi.[Facultate oratoris occultatur)Ingenio tegitur oratoris, idq. omnium confeſſione de arte ſcribentium verum eſt.[Hęc quoq; res) Hæc pręceptio.[Nos duxit ad hanc rationem)Ad iudicij noſtri aperiendam ſententia.[Quæ enim res apud noſtros non erant) Atqui in Catone, Antonio,& multis alijs oratoribus, qui Ciceronem ætate anteceſſerunt ,tropos fuiſſe ipſe dicit,& ſchemata, quorum hęc vocabula Græci ſingula ſingulis facere. ipſe vero Latine eadem in hoc libro effert,ergo ita accipiendũ eſt. An quæ res apud noſtros non erant,quod dicendi apud Latinos magiſter nullus fuit,qui hæc tradidiſſet,aut quod licet veteres oratores illis vterentur,ſed tamen eis vti neſcirent, vtpote qui ex ingenio magis quàm ex arte profluerent. [Idque.fiet rei)Subaudiendum difficultate,non noſtra quippe non ita abſurde,& remote loquimur,vt à quouis facile non queant intelligi.[Reliquum ſcripturæ) Cum nomina græca expreſſerimus. [Hæc aliena)Subaudiendum exempla. [Aſperius , & inuſitatum , id proprie nobis attribueretur)Quæ nunc attribui poterit , cum noſtris vſi fuerimus exemplis. [Cum artis inuentionem Gręcorum) Quaſi inuenta ab illis, Latini reddidere pręcepta.Illorũ Gręcorum. [Exemplorum rationem)Vt ab alijs acciperemus potius quàm a nobis ipſis quodammodo cuperemus.

IN RHETORICAE AD HERENNIVM LIBRVM *quartum, Giberti Longolij annotationes, & Claudij Pontani Scholia.*

QVONIAM in hoc libro)Paraſceue.i. præparatio quædam ad ſequentem quęſtionem, de exẽplorum vſurpatione.Oritur autem hæc diſputatio à facto neceſſitatis,quod niſi defenderet, in vitio eſſe videri poterat.Hoc itaq; procœ. cõtentioſum eſt , quo Gręcorum ſuperſtitioſam curam in alienis exemplis probandis reprehendit. † Initio purgat ſe,quod pręter quorundam morem proprijs ſit vſus exemplis,diluens quæ ab aduerſarijs obijci poterant. Eſt autem tota hæc diſputatio in genere deliberatiuo . Conſulturum enim alienis ne an proprijs exemplis,quæ dicuntur,comprobari debeant . Argumenta à partibus honeſti ſumuntur , vt à prudentia . Item a conſuetudine , à decoro &c. [Neque ante rem) Hoc eſt cum ordinem obſeruauimus : vt quodque ſuo loco diceremus [Compluribus de cauſis putant oportere) Didaſcalicum ordinem ſeruat , vt aduerſariorum opinionem , rationes,confirmationesque , prius ſupponat , quàm ad deſtructionem,& ſuam aſſeuerationem perueniat . Sic enim facilius perſuadebit , & incidentes dubitationes omnes tollere facilius poterit. Eſt autem primum argumentum à dignitate ſumptum . [Prima aduerſariorum argumentatio eſt , quadripartita , cuius propoſitio eſt) Meram eſſe oſtentationem cum præcepta de dicendi ratione , abs te tradita ſint , nolle adhibere, veterum exempla , ſed potius propria fingere . Impudenter enim , & parum modeſte fit , ſi quid ſua duntaxat amet , vetera vero negligat . Deinde ſuperuacaneum eſt , cum ex veteribus abunde ſatis exemplorum ſuppetat , confingere noua Præterea cum veterum exempla teſtimoniorum locum obtineant , recens autem atq; adeo abs te inuenta non eã habeant auctoritatem , illis vti præſtat quàm noſtris. Induſtriæ de

nique

nique ſingularis argumentum eſt, ex antiquorum ſcriptis e xẽpla collecta tuis præceptis ita poſſe accomodare vt hæc non temet te edidiſſe videaris. [Vt enim teſtiomnium) Ab exempli natura. [Etenim neceſſe eſt) Dilemma. [Quid igitur ipſa auctoritas, antiquorum) Arguit ruſſus ab vtili ate. idq. imitationis facultate. [Poſtremo hoc ipſum) Ab eruditionis, & ingenii admiratione. [Hoc igitur ipſum) Complexio. [Hæc illi cum dicunt) Confutatio. Captat autem principio beneuolentiam ab aduerſariorũ falſa aſſeueratione, qui auctoritatibus plus quã veritati tribuebant. Diluit autem ſingula capita, iuxta ordinem quo propoſita fuerunt. [Quaſi ſi quis ad Olympiacum) Confirmatio à ſimili. [Quo modo Ladas aut Boius) Ladæ, & Boii inſignium curſorum meminerunt apud Græcos Pauſanias, Atheneus. Lucianus. apud Latinos, Catullus Martialis, & Solinus capite quinto. [Quid enim tibi vis) Proſopopœia diſputantis. [At exempla, quoniam) Aliud aduerſariorum argumentum, de teſtimoniorũ ratione, quod diluitur ab interpretatione nominis diuerſa, & etymologia. [At hoc ipſum difficile) ὑποφορά [Quod dicitis difficile?) Anthypophora, quæ tractatur dilemmatica argumẽtatione. [Multo eſt artificioſius) Alias, Multum eſt artificio ſuis, &c. [Contra ea, quæ ab aliis dicuntur) Tranſitio ad reliquas obiectiones. [Dicimus ergo eos omnes) Propoſitio duplex. †Dicimus ergo eos) Si ſumenda aliunde exempla ſunt, non à multis, ſed ab vno ſumenda eſſe dicit, deinde nullo modo ſumenda eſſe demonſtrat [Si concederem aliena oportere, &c.) Hæc argumentatio omnem imitationis ſpem, & vtilitate ſubuertere conatur. [Ergo ab vno ſumenda) Tranſitio ad alteram propoſitionis partem. [Primum omnium) Confirmatio à diſſimilibus variis. [Iſti magiſtrati) Applicatio. [Si qui ſe fontes) Alia confirmatio, ab exemplo diſſimili. [Chareas à Lyſippo) Ab exemplo contrario. Huius aut ſtatuarii meminit Plin. lib. 34. cap. 2. [Præterea ne poſſunt) Aliud argumentum à poſſibili. [Poſtremo hæc quoque res) Arguit à neceſſario, non omnia exempla reperiri apud Latinos auctores. [Nunc tempus poſtulat) Epilogus diſputationis.

ASC. QVoniam &c. In præfatione huius quarti, & vltimi libri Rhetoricorum ad Herennium in quo de elocutione determinare conſtituit. Primo purgat quod præter græcorum morem propriis exemplis vſurus eſt, ad cuius purgationis facilitatem primo affert, quæ ab aduerſariis potiſſimum græcis obiici poſſint. Ordo eſt. O Herenni, quoniam nos ſcripſimus in hoc libro ſcilicet quarto, de elocutione, & quoniam vſi ſumus exemplis noſtris, id eſt, à nobis excogitatis, in illis ſup. rebus, in quibus opus fuit vti exemplis, & quoniam fecimus, præter conſuetudine græcorum qui ſcripſerunt de hac re? videlicet de elocutione, faciendum eſt neceſſario, neceſſitate tamen conditionata. vtpote ſi volumus, obiectionibus obuiare, vt demus paucis. ſ. verbis rõnẽ noſtri conſilii. i. paucis oſtendendum erat, cur id fecimus. Atq; ſatis ſigni. i. apparentiæ erit nos facere. hoc. i. dare rationem noſtri conſilii, hoc eſt per digreſſione nos purgare: neceſſitudine. ſ. conditionata, vt dictum eſt, nõ ſtudio. i. affectione quadam, & proprio motu, hoc inquam ſatis ſigni erit, ꝙ in ſuperioribus libris nihil ſumus locuti, neque ante rem. ſ. principaliter tractandam, vt nunc facit, neq; præter rem, q. d. quod parum fecit ad rem. Nunc ſi dixerimus tibi pauca quæ res poſtulat. ſ. de purgatione obiectorum: nos perſoluemus tibi reliquam artis, ita vti, . i. vt inſtituimus. Sed tu intelliges facilius noſtram rationem: ſi cognouerimus prius quid illi . ſ. græcorum ſtudioſi, aut græci ipſi dicant. i. obiiciant in me. Ipſi putant compluribus de cauſis, id eſt propter multas cauſas oportere, cum. i. poſtquã ipſi præceperint, quo pacto oporteat ornate elocutionem, ponere exemplum vniuſcuiuſque generis: ſumptum ab oratore probato, aut a poeta probato. Et dicunt primum. i. pro prima ratione: ſe facere id. i. ſumere exempla ab aliis cõmotos. i. prouocatos ad hoc faciendum modeſtia . i. pudore tenente modum contra inſolentẽ ſuperbiam: quod id eſt, eo quòd videatur eſſe quædam oſtentatio. i. iactantia ſuę artis non habere. i. non reputare ſatis ſupple eſſe: præcipere de artificio. ſ. dicendi, aut eloquẽdi, ſed ipſos velle videri gignere. i. producere, & fingere exempla. artificioſe, id eſt abunde iuxta artem. Hoc ſcilicet facere, eſt (inquiunt) oſtentare ſe, id eſt ingenium, aut artem ſuam, ſup. & non oſtendere artem. ſ. ipſam alteri. Quare (vt inquiunt) pudor. i. verecundia, qua veremur noſtra oſtentare, aut plus laudis quã mereamur ſumere. eſt in primis. i. præcipue impedimento ad eam rem. i. ne ea res fiat, hoc eſt ne exẽpla afferamus de noſtris ne videamur ꝓbare . i. approbare nos ſolos. i. ingenia, & inuẽta noſtra, & ſup. amores nos ſolos, quod vitiũ dicit græci φιλαυτία. i. amor ſui, vero pro ſed, videamur ſup. contemnere, & deridere alios cũ eorum exẽplis vti nolimus, & ea improbemus. Etenim cum poſſimus ſumere exemplum ab Ennio. ſ. poeta, aut à Gracco oratore relinquere. illa. ſ. exempla ab Ennio. aut Graccho ſumẽda, & deuenire ad ſua. i. propria exempla videtur eſſẽ arrogantię. i. pertinere ad arrogantia. Et hæc eſt prima ratio græcorum. Præterea (quæ ſecunda eſt ratio) exempla obtinent locũ teſtiomniorũ . i. approbationũ. enim pro quia id quod præceptio admonuerit. & fecerit leuiter. i. trãſeunter, comprobat exemplo, ſicut. i. veluti teſtimonio. Igitur non. i. nomine rediculus ſit, ſi quis pugnet. i. certet cum aliquod certaminem verborum. i. cõtentione coram iudice, pugent in quam, aut contendat. in lite aut iudicio; teſtimoniis domeſticiis. i. domui ſuę duntaxat notis? q. d. etiam. Enim pro quia, vt i. quemadmodum teſtimonium ſumitur cauſa rei confirmandæ, ſic exemplum ſumitur cauſa rei cõfirmandæ, ergo non oportet hoc. ſ. exemplum ſui niſi à probatiſſimo, ne id ipſum quod debeat cõfirmare. i. corrobare aliud, egeat confirmatione, aut confirmationis. Etenim. i. quia certe: neceſſe eſt, vt ſuppo. aut anteponant. ſ. ſuis exemplis vtentes, omnibus aliis ſ. ſ. ipſos, & probent. i. commendet, & approbent, maxime ſua. ſ. exempla, & inuenta, aut nõ negent optima exempla eſſe quæ ſumpta ſint, aut à probatiſſimis oratoribus, aut à poetis, ſi. ſ. tales anteponant ſe omnibus, tunc ſup. ſunt arrogantia intollerabili. i. habent arrogantiam intollerabilem. Si præponat, quos ſibi, & non putent exempla eorum præſtare, id eſt meliora eſſe ſuis exemplis illi non poſſunt dicere, quale anteponant ſibi illos. Igitur (ſupp. dices) quid ſup. facit aut proficit auctoritas antiquorum? q. d. non parum. Nam cum res eſt probabilior ſcilicet per eam. tum. i. inſuper reddit, ſtudia hominum alacriora. i. lętiora ad imitandum, immo erigit cupiditates omnium, & acuit induſtriam cum ſpes eſt iniecta poſſe conſequi facultatẽ Gracchi, aut Craſſi. i. optimorum oratorũ, imitando. ſ. eos, aut exempla eorum. Poſtremo. i. pro vltima ratione. vt dicunt, hoc ipſum. ſ. quod ſtatim dicet. eſt ſummum artificium, videlicet eligeres res varias, & diſpares. i. ſparſas ac diſiectas vage. i. ſine certo ordine, inter poematibus, & orationibus, eligere inquam ita, vt poſſis ſubiicere vnumquodque genus exemplorum ſub ſingulos locos artis. Si hoc. ſ. eligere apta & varia exempla poſſet fieri ſolum. i. duntaxat induſtria, tamẽ . i. nihilominus nos eſſemus laudandi. cum non fugiſſemus talem laborem, nunc ſupp. ita eſt quòd non poteſt fieri ſine ſummo artificio. Quis enim eſt qui cum non teneat ſumme. id eſt, excellentiſſime, artem. ſ. aliquam, ſed in propoſito intelligenda ex elocutio, poſſit notare, & ſeparare de tanta, & tam diffuſa ſcriptura ea quæ ars iubeat? q. d. nemo. nam cetera cum legunt orationes bonas. i. artificioſe factas, aut poemata ſupple bona, & ſupp. probant. i. approbant oratores, quorum orationes legunt, & poetas quorum poemata legunt, neque intelligunt, quare. i. quo artificio commoti probent. ſ. ea quæ approbant, quod. i. quia nõ poſſunt ſcire vbi ſit, nec quid ſit, nec quomodo factũ ſit. id quod delectet maxime eos. At. i. econtrario is, qui, &. id eſt ſimul intelligit hæc omnia. ſ. vbi quid, & quomodo, &c. &. i. ſimul eligit hæc omnia, & redigit omnia; maxima ſcribenda in arte, in ſingulas præceptiones. i. ad ſingula præcepta affert exempla apta idonea ex oratoribus, & poetis. neceſſe eſt, vt ſupp. is ſit ſummus artifex eius re, cuius exempla affert. Igitur (vt dicunt) hoc ipſum videlicet poſſe vti, &. i. etiã alienis exemplis in arte ſua, id eſt à ſe tradita, eſt maximum artificiũ. Hæc illi cũ dicunt, &c. Reſponſurus ad obiecta pro græcis præceptoribus contendentibus ſcripta vniuſcuiuſque non ſuis ſed alienis exemplis eſſe declaranda: dicit ſe primo loco plus commoueri auctoritate id aſſerentum quã veritate diſputationis, id eſt virtute argumentorum. Cum enim antiqui ſint, & diu in precio habiti difficillimum eſſet illorum auctoritati refragari. Callide ergo innuit ſe parum argumentis ipſis moueri. Sunt tamen adhuc multi in ea hæreſi qui putent nõ modo ad modeſtiam, ſed vel ad fidem aſtruendam. & artem decorandam multum facere alienis vti exemplis. Nã, quemadmodum in grammatica ſi quis colligeret præcepta, & ea ſuis exemplis confirmaret parum fidei ſibi faceret, niſi quatenus præcepta aliorum quoque fulcirentur auctoritate, aut exempla eſſent aliorum ſimillima, quod non pareret, niſi aliena abduceret. Sic, & in rhetorice non viderentur fidem factura præcepta, niſi doctiſſimorum exemplis, aut confirmentur, aut demonſtrentur. Pręterea ars ipſa videtur multo clarior ſi ea demonſtretur continere pręcepta quę ab optimo quoque ſunt quammaxime conſeruata, quanque ea quę ſolius præceptoris declarentur exemplis. Quod vero argute dicet auctor, noſter, quod

ſua

ſuæ profeſſioni minus faciant fidei qui alienis nituntur exemplis facile ab illis purgaretur. Dicerent enim ſe non aliena adducere exempla potius à propriorum (nam qui præcepta tradere poſſunt, videntur etiam exempla poſſe tradere) Sed vt plus fidei & auctoritatis ineſſet præceptis tot doctorum oratorum exemplis illuſtratis. Ad hanc autem ſententiam videntur accedere omnes qui rhetoricam modo docent, aut declarant. nam qui optime Ciceronem interpretantur, & exponunt ex ipſius orationibus exempla præceptis conſona adducunt, in qua re Franciſcus Maturantius ſingularem meruit laudem, quocirca ſi nobis licet hæc præcepta Ciceronianis exemplis declarare licebit, & aliis: vt Saluſtianis, Hortenſianis, & ſimilibus ſi modo extarent. quocirca non penitus errauerunt græci, qui documenta ſua alienis exemplis confirmauerũt: vnde & Valla ſubinde in Raudenſem, & Priſcianum recte animaduertit, quod in malis præceptis, aut nullis, aut ſuis duntaxat fulciantur teſtimoniis. Sed de hac re hæc ſatis, dummodo auſi ſint qui nouo præcepta adducunt: ea non modo ſuis, & ſed alienis fulcire exemplis. Nam quod variis exemplis probabit ridiculos eſſe qui illud vendicent, cuius etiam exemplis ab aliis mendicent, aut corrogent, id contra ſic dici poſſet ridiculum eſſe qui ſua inuenta oſtentaret, & ea nulla auctoritate aut exemplo à probatis ſumpto confirmaret, vt qui de muſica peſſime præciperet, & perinde ac præceperit, cecinerit nonne omnibus ridiculus eſſe, quod idem in ceteris quoque diſciplinis locum habet. vt in grammatica, qui hanc præceptionem daret, Omnia nomina propria in ius. quę vocalem habent in antepenultima nominatiui, & dubitantur an t, an c, habeant poſt vocalem debeant per c, ſcribi, & comprobaret his exemplis Oracius, Lucrecius, & ſimilibus quæ docti per t, ſcribunt, ipſe tamen iuxta regulam ſuam per c, ſcribat in penultima nonne ridiculus ſit: Quod autem dicit artem melius declarari exemplis propriis, quam ab oratore ſumptis eo quod orator artem celare quando poſſit debet, argute quidem id dicit, & facit, vt concedam quòd cum alienis etiam noſtra poſſint adduci, non vt ſola noſtra. Adde quod aptiora videntur exempla quę talia ſint qualibus in vera oratione liceat vti. quam quæ id in aperto habent, quod in dicendo celandum ſit. Difficile eſt enim conſueta relinquere, & eo ferè modo loquimur prouecti, quo inſtituti ſumus ab infantia, unde nequaquã illis ſcribam, qui futurum oratorem ſordidis, & minus latinis verbis erudiant, & artem dicendi tradere moliantur, cum ipſi dicere neſciant. Sed finem facio. non enim refellendam ſententiam auctoris, ſed exponẽdam cepi. Si tamen ob eius auctoritatem quis eos rideat, qui aliena adducant exempla, tota grammaticorum manus contra eũ ſtabit, quin & auctor ipſe in libris officiorum, atque aliis diſciplinabilibus alienis ferè utitur exemplis. Verum inſtitutum noſtrum ordinem proſequamur qui talis eſt. Cum illi. ſ. Græci præceptores, aut eorum defenſores, dicunt hæc. ſ. paulo ante recitata, & nobis obiecta, ipſi magis commonẽt nos ſua auctoritate, quę ſumma apud græcos erat propter vetuſtatẽ, qua veritate diſputationis. i. rationum ab eis adductarum. Non. n. veremur illud, ne cui. i. vt non alicui, vt nõ ſit ſatis. ſ. auctoritatis alicui, ad probandam, aut perſuadendam rationem contrariam, hoc eſt noſtram, aut potius noſtrę. vt paulo poſt dicam ante ſecundum notabile, ꝙ. i. quia, hi qui fuerunt inuentores huius artificii. i. artis rhetoricæ, hoc eſt græci præceptores, qui primi de ratione dicendi præceperunt, ſteterint ab ea. i. ab aduerſa ratione, hoc eſt pro ea pugnauerint. Vbi prius quam pergamus duo notanda diximus, alterum quod vt prius monui, vereor, timeo, formido, caueo, & ſimilia verba includant negationem, quæ quando in principio in aliqua dictione includitur ſępe nõ plus facit quam ſi nulla eſſet, quo circa in eodem ſenſu dicere poſſis. vereor ne cui ſatis ſit, & vereor ne cui ſatis non ſit. Sunt præterea qui legant improbandã, vt ſi vereor ne cui ſit ſatis ad improbandam contrariam rationem, quòd ab ea ſteterint &c. Alii autem ſic intelligũt, vereor ne cui ſit, aut videatur ſatis ad probandam rationem contrariam. ſ. noſtræ. i. ne hoc videatur ſufficere pro eius ꝓbatione, quod ab ea ſteterint &c. & hic certe ſenſus, & ordo videtur mihi optimus. Alterum quod notatum velim eſt, eleganter dici ſtare ab aliquo, pro eo quod eſt eſſe illi præſidio, & pro ea pugnare. quæ res tracta eſt à militibus in acie inſtructis, & pro ſuo vtrinque duce ſtantibus. Qua elegantia vt aliis multis lepide vſus eſt vir diſertus Gulielmus Budæus, in tranſlatione Plutarchi de fortuna Romanorum, & virtute Alexandri magni. Sed ad ordinem reuertamur) & vereor ne cui ſit ſatis ad probandum contrariam rationem. ſ. vt modo dixi aduerſariorum, ꝙ illi qui ſteterint pro ea, ſint iam ſatis probati. i. approbati, (Ferè enim Cicero probare pro approbare. ſeu comprobare accipit) omnibus vetuſtate. i. propter vetuſtatem, vbi latenter improbat id quod Horatius in arte, & in epiſtolis damnat, vulgus laudare antiquos eo dũtaxat nomine, ꝙ antiqui ſint, & improbare nouos auctores non alio nomine quam quòd noui ſint. Quòd ſi remota. i. ſecluſa auctoritate illorũ hi, qui pro antiquis pugnant, volent comparare res oẽs cum re. i. rationes antiquorũ cum ratione noſtra ut. i. non moueatur auctoritate illorum, ſed quid dicatur animaduertãt. (Poſſet etiam lege rę omnes cum re, ut ſi omnes volẽt, & ipſi intelligent non omnia eſſe cõcedenda antiquitati. Igitur videamus primum ne pro an, illud quod dicitur ab eis de modeſtia (dicunt enim ad modeſtiã pertinere alienis uti exemplis, & ad oſtentationem ſuis) proferatur ab eis nimiũ inutiliter, & puериliter. Nam ſi tacere, & nihil ſcribere eſt modeſtia cur ſcribunt, aut loquuntur quidquam? [Et ſi dicant modeſtiæ eſt, quæ ſcripſeris alienis non tuis teſtimoniis comprobare. contra quod dicit) ſic. i. ſed ſi ipſi ſcribunt aliquid ſuum. i. proprium, & à ſe inuentum, cum impediuntur modeſtio. i. per modeſtiam, quo ſecius. i. quominus, aut vt non ſcribant omnia ſcilicet ſua? q. d. nulla (poſſent tamen ad hoc reſpondere multum eſſe diſcriminis, nam ideo præcepta tradimus, quòd aliquid melius, aut commodius inueniſſe videmur, ideo vero ex alienis non noſtris cõprobamus exemplis, ut arrogantiam uitemus, & fidem noſtris aſtruamus. [Sed audiamus auctorem) Quaſi. i. id faciunt, perinde ac ſi quis venerit ad curſum olympiacum, vbi in ſtudio currebatur olim & ſteterit. ſ. paratus, vt emiſſus. ſ. è carcere in ſtadium, aut curriculũ, & dicat illos eſſe impudentes. i. inuerecundos ac inſtructos, ſeu oſtiones, qui cœperint currere, ipſe ſtet intra carcerem. i. ante repagulum coercens curſuros donec ſignum datum ſit, & narret. i. recitet alii quomodo Ladas, ſeu Boius, qui duo excellentiſſimi fuerunt curſores. curſitarunt cum Sicyonis. ſ. populis a Sicyonia vrbe Peloponneſi profectis, & ad curſum optimis, ſic iſti. ſ. ſcrupuloſi præceptores; cum deſcenderint in curriculum artis. i. in exercitium, & experimentum ubi quæ diximus, aut pręcepimus comprobãda ſunt, dicunt illos, qui elaborent in eo quod eſt artificii, facere immodeſte. i. contra modeſtiam, quia arroganter, & ipſi laudant aliquem oratorem, aut poetam antiquum, aut ſcripturam. ſ. antiquam, ſic ut non audeant prodire in ſtudium. i. exercitium artis rhetoricæ. Non auſim dicere, ſed tamen vereor ne ipſi ſint imprudentes in ea ipſa re, in qua re ipſi uenentur. i. aucupentur laudem modeſtiæ. Enim pro quia, aliquis) non dicit quod ipſe id faciat) inquiet quiduis tibi. i. quid prætendis? tu ſcribis artem tuam, & gignis. i. profers, & paras nobis nouas præceptiones, & ipſe id eſt, tute non potes confirmare eas. ſ. exemplis tuis, ſed ſumis exemplis ab aliis. Vide. i. proſpice ne facias imprudenter qui velis libare. i. deguſtare aut offerre tibi laudem ex laboribus aliorum. ſ. quorum exempla adducis. Nam ſi antiqui oratores, & poetæ prenderint. i. acceperint in manus volumina eorum. ſ. qui alienis exẽplis vtunt, & quiſq; tulerit è libris ſuis aut potius eorũ, nam dura videretur perſonarũ variatio, ſuũ. i. quod è ſuis libris exceptum deprenderit, nihil relinquetur ſtis quod ſup. ſit ſuum. i. proprium. Ac exempla. Refellit nunc ſecundam obiectionem dicentium. At. i. ſed (inquiunt (Quoniam exempla ſunt ſimilia teſtimoniũ, conuenit, item. i. ſimiliter exẽpla ſumi ab hominibus probatiſſimis vt. i. quemadmodum teſtimonia. Primum omnium. i. pro prima reſpõſione dico, quod exẽple ponuntur. hic. i. in hac re, non cauſa confirmandi, neq; teſtificandi (quia vt philoſophus dicit exempla ponuntur non vt ſint, ſed vt per ea quæ ſunt intelligantur, vnde exemplorum non requiritur veritas, ſicut teſtium) ſed cauſa demõſtrandi. i. docendi vel declarandi. Non enim cum diximus exornationem colorem illum rhetoricum, eſſe verbi cauſa. i. exẽpli gratia) quæ cõſtet ex verbis delinentibus ſimiliter, & ponimus hoc exemplum à Craſſo. i. orationibus Craſſi, in quibus eſt quod poſſumus, & debemus, quæ duo verba ſimiliter deſinũt, nos collocamus. i. conſtituimus, aut ſimul ponimus, teſtimonium, ſ. definitionis noſtræ. ſed exemplum. Quæ duo nõ idem ſunt, neq; idem faciunt. Nam ſi quis falſo definiat rem quempiam, poterit nihilominus ex bonis auctoribus exemplum nõ teſtimonium adducere, vt ſi quis dicat elegantiam eſſe ſi antecedens præcedens confirmetur relatiuo in caſu, cum in diuerſo caſu poſitum velit, & det pro exemplo illud Aen. i. Vrbem, quã ſtatuo veſtra eſt exemplum erit non teſtimonium, neq; approbatio, vnde dicit auctor. Igitur hoc intereſt inter exemplum, & teſtimoniũ, quod ſupp. demonſtratur. ſ. a nobis, exemplo. i. per exemplum, cuiuſmodi ſit id, quod dicimus, ſed ſupp. confirma

tur

tur.ſ. a nobis, teſtimonio.i.per teſtimonium, illud eſſe ita, vt uos dicimus. Præterea oportet teſtimonium conuenire cum re, enim pro quia, teſtimonium non poteſt aliter.i. niſi conueniat cum re confirmare rem, at.i.ſed id quod faciunt.i. adducere exempla aliena non conuenit cum re. Quid.i.cur id dicis: O Cicero cum exempla habeant eſſe rebus conformia? Reſpondet, quia tales pollicentur ſe ſcribere artem.ſ.rhetoricã, & ſupple proferunt plerunque exempla, vel.i.etiam ab his qui neſcierunt artem. Tum.i.inſuper quis eſt qui poſſit comprobare id, quod ſcripſerit de arte, niſi ſcribat aliquid eſt arte? q.d.nullus. que.i.& tamẽ ii faciunt contra.i. contrarium, qui vidẽtur polliceri.i.ſe tradere artem. Nam cum inſtituunt.i.prætendunt ſcribere artem, videntur dicere ſe excogitaſſe, id quod doceãt alios vero pro ſed.cum ſcribũt.tunc oſtendunt nobis, quid alii excogitauerint, quia aliena adducunt exempla. Ad hoc ipſum &c. Reſpondent vltimæ obiectioni aduerſariorum dicens. At.i.ſed, ipſi inquiũt.i.dicunt, hoc ipſum eſt difficile eligere de multis.ſ. ſcriptis exẽpla ad propoſitum, & præceptum noſtrum faciẽtia, & ita videntur ob difficultatem ſibi laudem, & gloriam venari. Vnde reſpondens Cicero docet glorioſum non eſſe dicens.

Quid dicitis.i.vocatis difficile? vtrum laborioſum aut artificioſum, hoc eſt vtrũ id quod ſit laborioſum, an id quod artificioſum Si ſupp.vocatis, aut dicitis difficile, laborioſum.i.quod ſit laborioſum nõ ſtatim.i.non ideo ſupp.erit, aut dicetis præclarum. Sunt enim multa laborioſa quæ ſi faciatis non cõtinuo.i. non ideo glorie mini.i.debeatis gloriari: vt de præclaro facinore, niſi forte putaretis glorioſum ſi tranſcripſeritis veſtra manu fabulas aut orationes totas: id enim laborioſum eſt, & minime glorioſum. Sin autẽ.i.ſed ſi dicitis iſtud.ſ.difficile, glorioſum, & egregiũ, videte.i.attendite, ne videamini inſueti.i.inexperti rerum maiorum, cũ neſciatis quę ſint res maiores aut magnę, hoc eſt laude dignę, ſi parua res delectat vos ſicut magna. Nam eligere iſto modo.ſ.de aliorum ſcripſit, quidem.i.certe nemo poteſt rudis. i. qui ſit penitus rudis, & ignarus artis, ſed multi ſup.poſſunt eligere ſine ſummo artificio. Enim pro quia. quiſquam.i.quicunque audiuit de arte.ſ.dicendi. preſertim de elocutione paulo plus.ſ. quam reliqui poterit videre.i.diſcernere omnia quæ dicentur ex arte, ſed ſupp.(quod tamen eleganter omittitur)nemo poteſt facere ſupp. ex arte.i.ipſemet non poteſt dicere ex arte niſi eruditus. Ita vt ſi velis eligere ſentẽtias.i. dicta ſententioſa, de tragœdiis Ennii, aut periodos.i.clauſulas, de pacuuianis ſupp. tragœdiis nemo poterit id facere qui ſit plane.i.omnino, rudis.i.imperitus, & ineruditus in arte, & ſup. cum feceris ſup. id.i. cum ſententias, & periodos excerpſeris, quod plane rudis nemo facit, putes te ſupp.propterea, literatiſſimum ſis ineptus, quia ſtolidus, aut inaniter glorians. propterea quod literatus, quamuis.i.quantumuis mediocriter faciat facile, id.i.decerpſit ſententias, & periodos. Item ſi.cum.i.poſtquam elegeris exẽpla ex orationibus, aut ex poematibus quæ ſunt notata certis ſignis.i.iudicus artificii, quia nemo rudis poſſit facere id putas ne ideo, te feciſſe artificioſiſſime? erras.i.falleris, & ſtulte id putas, propterea quòd videamus.i.oculis mentis.i. cognoſcimus ipſo ſigno.i.per ipſum ſignum te ſcire non nihil.i.modicum quippiam, eius rei.i.artis, cuius exempla aliunde ad dixeris, ſed ſupp. intelligimus aliis ſignis, ſi videlicet tua exempla, hoc eſt per te ſcripta attuleris, te ſcire multa.ſ.eius rei. Quod ſi intelligere quæ ſunt ſcripta ex arte, eſt artificioſum, tunc ipſum.i.te, aut alium, aut ipſum pro articulo dixit, q.d. τὸ γράφειν, hoc eſt ipſum ſcribere ex arte, eſt artificioſius multo. Enim pro quia: is qui ſcribit artificioſe, ipſe.i.ipſemet poterit intelligere facile.i.faciliter ſcripta ab illis commode.i.conuenienter, ſed non econuerſo, qa is qui eligit facile ſupp.e ſcriptis aliorum, nõ continuo.i.non ideo, ipſe.i. quod dicunt in propria perſona. hoc eſt ipſemet, ſcribet commode.i.conuenienter, & vtiliter. Et ſi ſup. adducet exempla ab aliis, eſt maxime artificioſum, vt ipſi dicunt. vtantur ea facultate alio tempore. non ſupp. tunc dum ipſi debent comparare.i.acquirere, & gignere.i. excogitare & proferre.i. edere ſup. ſimilia exempla. Poſtremo conſumant ſup.tales qui volunt laudari, vim.i.poteſtatem artificii.ſ.ſui.in eo id eſt, in ea re, vt ſupp.ipſi æſtimentur i.reperientur, & iudicentur potius eligendi.i.ſcripta ſua eligenda, ab aliis quam vt æſtimentur boni electores aliorum, quia glorioſum putabant ſi ex ſcriptis ſuis exempla ſumantur, vnde eſt illud Perſianum. Ten cyrrhatorum centum dictata fuiſſe. Pro nihilo pendas? Per tranſitionem autem.i. per formam tranſeundi ad aliam diſputationem concludit tractatum hunc dicens. Satis dictum eſt contra ea quæ dicuntur ab his qui dicunt oportere ſe vti exemplis alienis, & ita dicunt alios quoque non ſuis, ſed alienis vbi oportere & arrogantem feciſſe Ciceronem qui ſuis uſus eſt. Nunc.i.deinceps conſideremus quæ poſſint dici.ſ.in aduerſarios tales, ſeparatim eis noua obiiciendo non contra eorum dicta, ſed ſeparatim eis noua obiiciendo. (Dicimus igitur &c.) Duo dicit in aduerſarios, alterum quòd aduerſarii peccent in eo quod alienis vtantur exemplis, alterum quod delinquant etiam grauius: quòd ea ſumenda cenſeant, non ab vno quouis oratore, & poeta, ſed a multis, & diuerſis, & prius proſequitur quod poſterius propoſuerit. Ordo eſt. Igitur quia in eo ſeparatim aliqua dicere conſtituimus, nos dicimus eos, tum.i.ſimul peccare, quòd vtantur alienis.ſ.exemplis, tum.i. ſimul delinquere etiam grauius quòd ſumant exempla á multis. Sed videamus ante de eo quod diximus poſteo.i.de ſecunda particulo, videlicet quod delinquant etiam grauius quòd ſumant exempla à multis. Si concederem oportere ſumere aliena exempla, vincerem.i.vincendo aduerſarios probarem contra eos oportere.i. ſnorere exempla, vnius.ſ. auctoris, & non multorum vt ipſi præcipiunt, & iactant ſe facere. Primum ſupp.vincerem, quòd.i.quia nulla eorum ratio ſtaret contra.i. pro aduerſa opinione.i. quia nihil poſſunt probabiliter ferre in contrarium. Liceret enim eligere, aut ut eligerent, & probare, aut & probarent quęlibet.ſ.vnum, vel poeta, vel oratorem qui ſuppeditaret ſibi.ſ.eligentibus.i. abundæ ſubminiſtraret exempla in omnes res.i. ad omnium præceptorum demonſtrationem, cuius.ſ.vnius poetæ vel oratoris, auctoritates ipſi otterentur id eſt, fulcirentur. Quaſi dicat, quia liceret unum adducere qui ſuppeditaret exempla ad omnis eloquutionis præceptare, fruſtra adducerent plures, quia fruſtra fit per plura quod ęque bene, aut melius fiat per pauciora melius autem fieri per pauciores auctores probat ſubdens. Deinde magni intereſt eius qui vult diſcere (vbi intereſt, dicitur regit genitiuos, magni, & eius, ſed magni ad æſtimationem pertinet, ſicut dicimus magni facio, magni pendo, magni curo &c. eius ad officiũ) hoc eſt magna differẽtia vtilitatis eius qui vult diſcere eſt vtrum putet ſupp.ſe poſſe conſequi.i. obtinere, omnia.ſ. exempla quæ imitari debeat. ab uno.ſ.oratore aut poeta, an ſupp. putet neminem poſſe conſequi.i.obtinere omnia.ſ.neceſſaria ad artem, ſed putet alium conſequi, aliud.i. diuerſos diuerſa, ſeu diuerſas partes) Filium orationis videte qui melius textum ſi dicatur ab omnia ab nemine, ſed alius ab alio, ſed maluit uni uerbo dare uariam conſtructionem. [Rationem autem dicti ſui affert dicens) Enim pro quia, ſi videlicet is qui vult diſcere, putabit omnia poſſe conſiſtere penes vnum.ſ.auctorem, ipſe quoque nitetur.i. contendet peruenire ad facultatem omnium.i. qua & ipſe omnia poſſit, & poſſideat. ſi deſperauerit id, videlicet omnia poſſe conſiſtere penes vnum, ipſe exercebit ſe in paucis. Erit enim contentus, ipſis.ſ.paucis. Nec mirum.i.& non erit miranandum cum ipſe præceptor artis non poterit repente omnia.ſ.quæ artis ſunt, penes vnum.i. in unius poteſtate aut ſcriptis. Igitur exẽplis allatis.i. poſtquam exempla erunt allata.i.citata, & vt dicunt allegata à Catone.ſ.maiore, à Gracchis.ſ.fratribus.C & Tiberio. A Lælio ſcilicet maiore, & à Scipione etiã maiore, à Galba. a Porcina à Craſſo, ab Antonio, & ceteris.ſ.oratoribus claris. Item.i. & ſimiliter aliis exẽplis ſupp. ſumptis a poetis, & ſcriptoribus hiſtoriarum, neceſſe erit eum qui diſcet putare omnia potuiſſe ſumi ab omnibus.ſ.oratoribus poetis, & hiſtoriographis, & pauca potuiſſe vix i.etiam cũ ſumma difficultate, ſumi ab vno poeta. Quare ſi habebit.i. exiſtimabit ſatis ſupp.ſe eſſe ſimilem alicuius unius, diffidet ſe ſolum poſſe habere omnia quæ omnes habuerint. Ergo inutile eſt ei qui diſcere vult non putare vnum poſſe omnia. vel putare vnum non poſſe omnia. Igitur quia inutile eſt, nemo incidet in hanc opinionem, ſi ſumpſiſſent ipſi præceptores ſumpſiſſent) exempla ab vno. Nũc eſt hoc ſigno.i. hoc eſt pro ſigno, ipſos ſcriptores artis non putaſſe vnum potuiſſe emittere.i. edere exempla in omnibus partibus elocutionis, quoniam neque protulerunt ſua.ſ.exempla, neque alicuius vnius, aut denique duorũ ſupp.exempla, ſed ſumpſerunt exempla ab omnibus oratoribus, & poetis. Deinde ſi quis velit demõſtrare artem nihil prodeſſe, aut dicẽdum nõ utemur male.i. impertinenter, hoc adiumento.i.medio id probandi, quòd nemo vnus.ſ.ſolus potuerit conſequi omnes partes artis.ſ.elocutionis. Igitur nonne ridiculum eſt ipſum ſcriptorem.ſ.artis cõprobare iudicio.ſ.ſuo.i.affectione ſua id, quod iuuat, rationem.i.argumentationem huiuſmodi, qui improbet, omnino.i.ex omni parte, artem.ſ.rhetoricã, & pręcipue elocutionis, q.d.maxime. Ergo, &c. Concludens ſuperiorem partem, videlicet q̃ ſi exempla aliunde eſſent ſumenda, potius deberẽt ſumi ab

vno quam à pluribus, quo concluſio reditur ad probandã alteram partem quæ prior erat in diuiſione, videlicet ꝙ exempla non ſint ſumenda aliunde quam ab ipſo artis præceptore. Ordo eſt. Ergo nos docuimus exempla ſuméda fuiſſe ab vno, ſi ſemper ſumerentur. i. deberent ſumi, aliunde. i. ab alio quam ab artis præceptore. Nunc intelligemus non fuiſſe omnino. i. penitus non fuiſſe ſumenda aliunde, ſic. i. tribus argumentis. Primum omnium exemplum quod affertur. i. adducitur ab ſcriptore artis debet eſſe de artificio eius, & ita nõ aliunde ſumptum. Non ne ſi quis vendens purpuram, aut aliud quippiam, dicat ſume. i. eme à me. ſ. purpuram, aut aliud, ſed ego rogabo tibi, aliunde. i. ab alio exemplum quod oſtendam. i. quod vulgo dicunt monſtram, hoc eſt ſimile huius. ſ. quod tibi vendam, aut tu ſumas, non ne inqua videretur ridiculus? Si ipſi qui venditant merces quærerent exemplum mercis. ſ. quã vendere putant, aliunde. i. ab alio mercatore, aut ſi dicant ſe habere aceruos tritici, & non habeant pugno. i. in manu exẽplum eorũ. ſ. quæ vendere volunt, quod. ſ. exemplum oſtendant. ſ. emptoribus. ſi Triptolemus qui miſſus erat à Cerere ad iudicandũ mortalibus vſum frumenti ferendi, cum largiretur hominibus ſemen. i. ſeminarum granum ipſe mutuaretur. i. mutuo acciperet, id. ſ. ſemen ab hominibus. (Vbi ſcies ꝙ ſecundum Vallam mutuare. eſt mutuo dare, muturi, mutuo accipere, & ita vtrũque accuſatiuum ſregit, ſed mutuo cum datiuo, mutuor cum ablatiuo repere ſemper nonne ridiculus videretur) Aut ſi Prometheus cum vellet diuidere mortalibus ignem quem contra præceptum Iouis furatus erat à curru ſolis, ipſe. ſ. Prometheus, ambulans vicinis. i. per vicinas cum teſta. ſ. in qua ſolent pauperes ignem medicatum referre corrogare. i. à multis roga: et carbunculos. i. minutiores carbones, non. i. nonne videretur ridiculus? q. d. maxime. Et tamẽ iſti. ſ. inſulſi, magiſtri. ſ. elocutiones exiſtentes præceptores omnium dicendi. i. in arte, dicendi, non videntur ſibi facere ridiculum, cum quærunt ab alijs vtpote ab oratoribus, & poetis id, quod pollicentur alijs, videlicet artem dicendi, aut eloquendi, quod rurſus confirmat alio exẽplo dicens. Si quis dicat ſe aperuiſſe. i. indicaſſe, aut diſco operuiſſe fontes maximos penitus abſconditos, & loquatur hæc ſitiens quammaxime, neq; habeat. ſ. aliquid æquæ, qui. i. quo ſedet. i. mitigare valeat ſitim. ſ. ſuam, non. i. non ne rideatur? q. d. prorſus. Iſti. ſ. præceptores inepti, cum dicant ſe non modo dominos fontium. i. torrentium dicendi, ſed dicant ſeſe ipſos eſſe fontes, & debeant rigare. ſ. abundãtia elocutionis ſuæ ingenia omnium non putant fore ridiculum, ſi cũ pollicentur id. i. rigare ingenia omnium, ipſi areſcant. i. deficeentur, & ſiccitate cũ nullum habeant exemplum. ꝙ de ſuis ſumant. Affert & aliam ſimilitudinem dicens. Cares. ſ. ille conſumatiſſimus ſtatuarius, non didicit iſto mõ à Lyſippo facere ſtatuas, vt Lyſippus oſtẽderet caput. ſ. alicuius faciendum, & Miro alter ſtatuarius oſtẽderet manus, & Praxiteles alius ſtatuarius oſtenderet brachia eiuſdem. & Polycletus etiam ſtatuarius oſtenderet pectus, ſed videbat magiſtrum. ſ. Lyſippum facientem omnia. i. totam ſtatuam alicuius: corã. i. in conſpectu ſuo, & ſup. poterat cõſiderare opera ceterorum, vt Mironis, Praxitelis, & Polycleti, vel. i. etiam ſua ſponte. ſ. ſine mandato magiſtri. Iſti. ſ. contemnendi (ſonat enim iſte in contemptum) credunt eos qui volunt diſcere. hoc. i. hanc artem, ſeu ſtatuariã ſeu oratoriã poſſe doceri cõmodius alia ratione. ſ. quam vt præceptor artis ſua exẽpla afferat quæ imitetur diſcipulus. Præterea ea quidem exempla q̃ ſumuntur ab alijs non poſſunt eſſe tam accommodata ad artem, vt. ſ. ea quæ fiunt ab ipſius qui artem tradunt, propterea ꝙ vnuſquiſq; locus tangitur, plerunq; leuiter. i. tranſeunter in dicendo. i. orãdo in veris cauſis, potius quã in pangendo poemate ne ars appareat, ſed ſupple oportet ponere in pcipiẽdo. i. tradendo artem, exempla cõſcripta expreſſe, vt poſſint cõuenire. i. quadrare, in. i. ad formam artis, & poſt. i. poſtmodum in dicendo. i. orando in veris cauſis, ars occultator facultate. i. per facultatem. & ingenium oratoris, ne ipſa ars poſſit eminere, & videri ab omnibus. Ergo etiam melius eſt vti ſuis exemplis, vt ars magis cognoſcatur, quia docendo dẽt ars detegi, orando tegi. Poſtremo hęc quoq; res. i. etiam id quod dicam, ducit nos ad hanc orationem. ſ. vt proprijs vtamur exemplis. ꝙ ea nomina. ſ. exornationum. & colorum rhetoricorum, græca quæ cõuertimus. fecimus latina, ſunt remota à conſuetudine. ſ. latina quia nuper traducta. n. pro quia nomina earu. n. rerũ quæ res non erant apud noſtros (per quod innuit, quod primus hanc artem ſaltem ſub hac forma tradidit) non poterant eſſe vſitata. Ergo quia inuſitata ſunt nomina, oportet, vt ſupp hæc videantur primo aſperiora. i. aliquantulũ aſpera, idq;. i. & id hoc eſt ꝙ aſperiora erant, fiet difficultate rei, quia res ſunt incognitæ. nõ noſtra difficultate, quia non fecimus ea difficiliora, aut obſcuriora q̃ eſſent, aut non erat nobis difficile ea vertere, cũ ſimus in vocabulis abundantes, ſed ignoratio rerum facit etiã aptiſſima vocabula difficiliora. reliquum ſcripturæ. i. quod poſt traditionem artis ſcribetur à nobis, conſumetur in exẽplis ſi nos poſumus, hæc. ſ. exempla aliena, factum eſſet, vt illud cõmodi quod eſſet in hoc libro non eſſet noſtrũ. i. nobis acceptũ ferendum, ſed illis à quibus exempla mutuaremur, & illud ſupp. qđ eſſet aſperius, & inuſitatarũ videlicet nomina, id attribueretur proprie nobis. Ergo nos effugimus hanc incõmoditatẽ, quoq; id eſt etiam his de cauſis, ne videlicet dicamur nihil commodi, ſed multum aſperitatis attuliſſe ad artem eum probaſſemus. i. approbaſſemus inuentionem græcorum quæ actiua eſt artis. ſ. rhetoricæ, quæ paſſiua eſt; frequenter autem Cic. vni verbali. duos dat genitiuos, alterum actiuæ, alterum paſſiue ſignificantes) nos ſumus ſecuti. i. approbauimus, rationem exemplorum quæ illi aliena nos noſtra cenſemus ponenda. Nunc tempus poſtulat. vt tranſeamus ad præcepta elocutionis.

DE ELOCVTIONE.

BIPERTITA erit igitur nobis elocutionis præceptio. primum dicemus, quibus in generibus ſemper omnis oratoria elocutio debeat eſſe. deinde oſtendemus, quas res ſemper habere debeat.

SVNT igitũ tria genera, quæ nos figuras appellamus, in quibus omnis oratio nõ vitioſa cõſumitũ: vnã grauem, alteram mediocrem, tertiã extenuatã vocamus. Grauis eſt, q̃ conſtat ex verborũ grauiũ magna, & ornata cõſtructione. Mediocris eſt quæ conſtat ex humiliore, neq; tamen ex infima, & peruulgatiſſima verborum dignitate. Attenuata eſt q̃ conſuetudinem. In graui figura conſumetur oratio, ſi, quæ cuiuſque rei poterunt ornatiſſima verba reperiri, ſiue propria, ſiue tranſlata, ad vnamquamq; rẽ accommodabunt: & ſi graues ſententiæ, quæ in amplificatione, & commiſeratione tractantur, eligentur: & ſi exornationes ſententiarũ, aut verborum, quæ grauitatem habebunt, de quibus poſt dicemus, adhibebuntũ. In hoc genere figuræ erit hoc exẽplum: Nã quis eſt veſtrum iudices, q ſatis idoneam poſſit in eum pœnam excogitare, qui pdere hoſtibus patriam cogitarit? qđ maleficiũ cũ hoc ſcelere cõparari? quod huic maleficio dignum ſupplicium pt inueniri? In ijs, qui violaſſent ingenuam, matrẽ familias cõſtupraſſent, pulſaſſẽt aliquẽ, aut poſtremo necaſſent, maxima ſupplicia maiores noſtri conſumpſerunt: huic truculentiſſimo ac nefario facinori ſingularẽ pœnã non reliquerunt? Atq; in alijs maleficiis ad ſingulos, aut ad paucos ex alieno peccato iniuria peruenit: huius ſceleris qui ſunt affines, vno cõſilio vniuerſis ciuibus atrociſſimas calamitates machinantũ. O feros animos, ò crudeles cogitationes, ò derelictos ab humanitate hoĩes, qui agere auſi ſunt, aut cogitari potuerũ, quo acto hoſtes, rauulſis maiorũ ſepulchris, deiectis mœnibus, ouantes irruerẽt in ciuitatem; quo modo deum, ſpoliatis tẽplis, optimatibus trucidatis, alij abreptis ĩ ſeruitutẽ, matribusfamilias, & ingenuis ſub hoſtilẽ libidinẽ ſubiectis, vrbs acerbiſſimo cõcidat incẽdio cõflagrata: q ſe nõ putant, id, qđ voluerint, ad exitũ perduxiſſe, niſi ſanctiſſimæ patriæ miſerãdũ ſcelerati vi

Vel vt habent ſecundi, & tertii Aeneidos libri narrationes. Breuis, velut in quinto. vbi de Ganymede ſtrictim narrat ſic,

Victori chlamydem auratam quamplurima circum
Purpura Maeandro duplici Melibœa cucurrit.
Intextusq; puer frondoſa regius Ida,
Veloces iaculo ceruos: & reliqua.
Media: vt in primo,
Huic coniux Sichaeus erat.

Eſt enim caſtigata narratio, ſic tamen, vt omnia complexa ſit. Sunt qui ἁδρὸν, quam grauem transfert Cic. alii grandiloquū orationis genus ἰσχνὸν, Cicero attenuatam figurā, alii gracilē, alii leuem nominarunt. Tertium genus μέσον Cic. mediocrem, aliiqui mediam vocant. Qui quartam adiiciunt figuram, eam ἀνθηρὸν. i. floridam nominarunt, vt in ſeptimo Virgilii illud eſt, vbi luci ac fluminis amœnitatem deſcribit.

Verticibus rapidis, & multa flauus arena,
In mare prorumpit varia circumq; ſupraq;
Aſſuetæ ripis volucres, & fluminis alueo,
Aethera mulcebant cantu lucoq; volabant.

Sanè quales oratoriæ iſtæ figuræ ſint, Homerus in tribus Græcorum ducibus oſtendit. Nam cum breuem quidem cum iucunditate, & propriam (id enim non errare verbis eſt) & carētem ſuperuacuis eloquentiam Menelao dedit, lenem orationis expreſſit figuram, his verbis:

Ἤτοι μὲν Μενέλαος ἐπιτροχάδην ἀγόρευεν,
Παῦρα μὲν, ἀλλὰ μάλα λιγέως, ἐπεὶ οὐ πολύμυθος,
Οὐδ' ἀφαμαρτοεπὴς, ἢ καὶ γένει ὕστερος ἦεν.

Cum autem ex ore Neſtoris dixit dulciorem melle profluxiſſe ſermonem, qua certe delectatione nihil fingi maius poteſt, mediocre genus attigit his verſibus.

Τοῖσι δὲ Νέστωρ
Ἡδυεπὴς ἀνόρουσε λιγὺς Πυλίων ἀγορητής.
Τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδή.

Sed ad ſummam regreſſus in Vlyſſe facundiam, illum animi magnitudine cunctos viciſſe oſtendit, ita orationem ei ſimilē nimbis hybernis, & copiā verborum, atq; impetū parē tribuit, cumque eo ipſo neminem contendere poſſe mortaliū credit grauem illud & validum grandiloquium complexus eſt, dicens.

Ἀλλ' ὅτε δὴ ὄπα τε μεγάλην ἐκ στήθεος ἵει,
Καὶ ἔπεα νιφάδεσσιν ἐοικότα χειμερίῃσιν,
Οὐκ ἂν ἔπειτ' Ὀδυσῆΐ γ' ἐρίσσειε βροτὸς ἄλλος.
Οὐ τότε γ' ὧδ' Ὀδυσῆος ἀγασσάμεθ' εἶδος ἰδόντες.

Cicero ipſe in Orat. ad Brutum, hæc tria dicendi genere ita diſtinguit: Tria ſunt, inquit, omnino genera dicendi, quibus in ſingulis quidam floruerunt, peræque autē id, quod volumus ſed per pauci in omnibus. Nam & gratia quidam eloquentes, vt ita dicam fuerunt, cum ampla, & ſententiarum grauitate, & maieſtate verborum vehemētes, varii, copioſi, graues ad permouendos & conuertendos animos inſtructi, & parati, quod ipſum alii aſpera, horridaque oratione, & nec perfecta, nec concluſa. alii leni, & inſtructa, & terminata, & cōtra tenues, acuti, omnia docentes, & dilucidiora non ampliora facientes, ſubtili tamen, & preſſa oratione limati. In eodem genere alii callidi ſed impoliti, & in conſilio ſimiles rudium ac imperitorum. Alii in eadē ieiunitate concinniores, i. faceti, florentes, etiam leniter ornati. Eſt autem quidam interiectus inter medius, & quaſi temperatus, nec acumine poſteriorum, nec flumine vtens ſuperiorum vicinus amborum, in neutro excellens, vtriuſque particeps, vel vtriuſq; e ſi verum quærimus, potius expers. isque vno tenore, vt aiunt in dicendo fluit, nihil afferens præter facultatem & æquabilitatem. Non enim addit aliquos extrinſecus colores, ſed omnem orationem ornamentis modicis, verborum ſententiarumq. diſtinguit, Horum ſingulorum generum, quicunque ſaltem unum conſecuti ſunt, magnum in oratoribus nomen habuerunt. Ex hac igitur à Cic. lata differentia, nobis licet animaduertere, cum tria optimus præſtare orator debeat, vt dicendo animos audientium, & doceat, & delectet, & promoueat, attenuato genere dicendi auditorem maxime doceri poſſe, graui autem, permoueri, mediocri vero, delectari. Itaq; illo leni (ſiue attenuatum malis appellare) præcipue ratio narrandi probandique conſiſtit, quod licet detractis ceteris virtutibus conſtet, ſuo tamen in genere plenum erit. Porro mediocre illud, tranſlationibus breuibus, & figuris, erit iucundius, egreſſionibus amœnum, compoſitione aptum ſententiis dulce, ac amnis lucidus. & virentibus vtrinque ſiluis inumbratus. At grandiloquum illud torrentis ſimile, qui ſaxa deuoluat in pontem indignetur, ripas ſibi faciat, iudicem vel renitentem cogat ire quò contendas. hoc in genere orator deſun-ctos excitabit, frequenter exclamabat, amplificationibus vtetur, patriā inducet, vt ſuperlatiuorum aget, vt, quę Charybdis tam vorax? &, Oceanus medius fidius ipſe. Nota ſunt ſtudioſis hæc lumina, vt hoc, deū ipſum, & diuos incongreſſum prope veſtrū ſermonemq. deducet, vt item, nos. n. Albani tumuli, atque luci, vos inquam Albanorum obrutæ aræ, ſacrorum populi R. ſociæ, & æquales implorant, Cum aūt iram vel miſericordiam excitare conabit orator, dicet: Hic te vidit, & appellauit, & fleuit. Quid multis? per omnes ibit affectus. Quare ſi ex tribus his generibus neceſſario ſit eligendū vnū, quis dubitet hoc præferri debere oibus, vt maximis quibuſque cauſis accommodatiſſimum? [In graui figura conſumetur oratio) De hoc genere ipſe in Oratore ad Brutum. Tertius, inquit, eſt ille amplus, copioſus, grauis, ornatus orator in quo pfecto uix maxima eſt, hic eſt. n. cuius ornatum dicendi, & copiam admiratæ gentes, eloquentiam in ciuitatibus plurimum valere paſſæ ſunt. Hanc igitur eloquentiā, quæ curſu magno ſonituq. fertur, ſuſcipiūt oēs, admirantur, hanc ſe aſſequi poſſe diffidunt. Huius eſt tractare animos huius omni modo promouere hæc modo pſtringit, modo irrepit in ſenſus, inſerit nouas opiniones, euellit inſitas, ſed multū intereſt inter hoc dicendi genus, & illa duo alia. Qui in illo ſubtili, & acuto elaborauit, vt callide argutetq. diceret, neq; quidquam altius cogitaret hoc vno perfecto magnus orator eſt, ſi non maximus, quod minime in lubrico verſabitur & ſi ſemel conſtiterit, nunquam cadet. Medius ille autem, quē modicum, & temperatū voco, ſi modo ſuum illud ſatis inſtruxerit, nō extimeſcit ancipites dicendi incertosq. caſus, etiam ſi quando minus ſuccedet, vt ſæpe fit, magnum tamen periculū non adibit. Cadere enim non poteſt. At uero hic noſter, quem principem ponimus, grauis, acer, ardens, ſi ad hoc unum eſt natus, aut in hoc ſolo exercuit, aut huic gnī ſtudet vni, nec ſuā copiam cum illis duobus generibus temperauit, maxime eſt contemnendus Hic. n. ſubmiſſius quod acute, & veteratorie dicit ille. Nā medius ſuauis eſt, hic autem copioſiſſimus, in quo ſi nihil eſt aliud, uix certe ſatis ſanus interdum videri ſolet, qui. n. nihil tranquille, leniter nihil partite, diffinite, diſtricte, facete dicit præſertim cū cauſæ, partim totę, partim aliqua ex parte eo modo tractādæ ſunt, is non præparatis auribus, ſi inſula ac inflammate rem cœpit, furere apud ſanos, & quaſi inter ſobrios bacchari vinolenter videtur. His M. Tullii verbis non potuit melius explicari, quo modo hoc graue dicendi genus tractari conueniat. Nam perſpecto hoc exēplo, nihil eſt quod ad eius generis vſum prætermiſſum eſſe videatur. [Maxima ſupplicia maiores noſtri conſumpſerunt, huic truculentiſſimo ac nefario facinori &c.) Quia futurum neminem arbitrati ſunt, qui patriam vllo in tempore proditurus eſſet, ſicut nec, qui parentem trucidaſſent. Sanè ferunt Solonem de ſeptem illis ſapientibus vnum, qui leges ſcripſit Athenienſibus, quibus vſi poſtea fuere, cum iure rogaretur cur nullum ſupplicium conſtituiſſet in eum qui parentem necaſſet, reſpondiſſe, ſe id neminem facturum putaſſe. Sapienterq. feciſſe dicitur, cum de eo nihil ſancierit, quod antea commiſſum non erat, ne non tam prohibere, quàm admonere videretur. Ergo poſtea demum inuenta pœna, qui inferretur eis, qui parentes necaſſent ſuos. Sed nondum, qui patriam prodidiſſent, pœnam fuiſſe tum excogitatam apparet. [Nefario facinori ſingularem pœnam non reliquerunt? Atq; in aliis maleficiis ad ſingulos, aut ad paucos ex alieno peccato iniuria peruenit) Impium diſtat à nefando, vt Pædianus, inquit, quod nefandum eſt, non fandum, nefarium, quod ſacra polluit fatre pio ſolita celebrari. [Singularem pœnam) Peculiarem, & quaſi illi ſceleri ſoli tributam. Huius ſceleris, qui ſunt affines, omni conſilio vniuerſis ciuibus atrociſſimas calamitates machinantur. Qui ſunt coniuncti, aut ſanguine, aut in eo ſcelere duntaxat perpetrando. [In mediocri figura verſabitur orato, ſi hæc, vt ante dixi) In Oratore ad Brutum, de hoc genere ita diſſerit, vt dicat vberius eſſe hoc aliquantoque robuſtius, quam humile, de quo poſterius dicetur, & ſummiſſius magis opportunū, quam humile, de quo iam dictum ampliſſime. Hoc in genere verborum, & dicendi, ſuauitatis eſt vel plurimum. Eſt autē plenius quam enucleatum illud ornatum copioſumque ſummiſſius, cum omnia dicendi ornamenta conueniunt, & multi in hac orationis forma floruerūt apud Græcos, ſed Phalereus Demetrius meo iudicio præſtitit ceteris, cuius oratio cum ſedate placideq. loquitur, tum illuſtrant eam quaſi ſtellæ quædam, tranſlata verba, atq; immutata, tranſlata dico, ut cum per ſimilitudinem ad aliam rem, aut ſuauitatis, aut inopiæ cauſa trāſferuntur, mutata, in quibus pro verbo ſubiicitur aliud q̄ idem ſignificet, ſumptum ex re aliqua conſequenti. Quod, quan-

quam transferendo fiat, tamen alio adhuc modo tranſtulit Ennius, cum dixit, arcem, & vrbem orbas, vel cum pro Africa tũ horridã hãc hypallagem rhetores, quia quaſi ſumuntur verba pro verbis metonymiã Grãmatici vocant, quod nomina transferuntur. Ariſtoteles autẽ tranſlationi hæc ipſa ſubiungit, & abuſionem, quam catachreſin vocant, ponit, vt cum minutum dicimus pro paruo, & abutimur verbis propinquis, ſi opus eſt, vel ſi libet, ſed cũ fluxerunt continuæ plures tranſlationes, alia plane fit oratio. Nã genus hoc Græci appellant allegoriam, recto nomine. Genere tamẽ melius ille, qui iſta omnia tranſlationes vocat. Ceterum hæc frequentat Phalereus maxime, ſuntq. dulciſſima. Et quanquam tranſlationum eſt apud eum multũ, tamẽ immutationes nuſquam crebriores in id genus orationis (loquor.n. de illa modica ac temperata verborum varietate) cadunt. Multum enim eleganter, & multa ſententiarum copia diſputationes ab eodem explicantur, & loci communes ſine contentione dicuntur. Ne pluribus agam: Ex philoſophorum ſcholis tales ſere euadunt, & niſi totã erit comparatus illo fortior, per ſe hic quem dico probabitur. Et enim quiddam inſigne & florens orationis, pictum, & expolitũ genus in quo omnes verborum omnes ſententiarũ illigantur lepores. hoc totum è ſophiſtarum fontibus defluxit in forũ, ſed ſpretum à ſubtilibus, repulſum à grauibus, in ea de qua loquor mediocritate conſedit. [Hi cum ſe] Partim ſe. [Tum uero] Sed maxime. [Nihilominus] Nihilo ſecius. [Quid in omnibus rebus populus R. poſſet, ſcire, & æſtimare poterãt] Atqui non videntur ſciſſe, & æſtimaſſe, ergo imprudenter id ab eis factum, ut contra Romanos qd quam molirentur. [Cum deliberaſſent nobiſcum bellum gerere] Ex hoc, aliquorum fraude, & inteſtinis inſidiis eos laboraſſe probat. [Sociorum partem] Italicorũ partem, qui ſocii Romanis aſciti fuerãt, velut ſupra retulimus. [In officio manere] vt Romanis quod poſſent, præſtarent auxilium. [Ad bellum administrandum] Ad trahendum longius bellũ, ne ſociorum certamen in vno prælio poſitum eſſet. Bellum eſt hoſtilis aliquãdo confligendi voluntas, & nocendi, cuius contrarium eſt, pax. Nã ſi diſtrahatur per aliquot dies bellum, induciæ dicuntur. Prælium vero, conflictus militum, quaſi præludium. cũ uero vtrinq; cõfligitur, & iam furentibus animis omnes manu cõcaluerũt, pugna nominatur. Nã certamen, quomodocunque contendatur, dici poteſt. [In vno prælio] Vno conflictu. [Nedum illud imperium orbis terræ] Quod Romanorũ longe omnium potentiſſimum eſt. [Partim vi, partim volũtate conſenſerunt] Annis.n. aliæ ſunt ſuperatæ nationes, aliæ ſpõte ceſſerũt, ſeq. dediderũt. [Ad ſe transferre] Imperium Romanum, cui totus ceſſiſſet orbis. [Tantulis] Tã exiguis uiribus, ſi cum Rom. compararentur. [Quid Fregellani, non ſua ſponte conati ſunt?] Contra Rom. arma ſumere, quos tu defendis. Eo quidem reſpõdet ipſe. Ideo Fragellani Romanorũ ſocii in armis acrius perſtiterunt, quod alii ſocii contra datam fidem minus conati ſunt, hoc eſt, minus palam aduerſati Romanis. Neſciebant etiam, quemadmodum alii ſimiliter lapſi eſſent, & ſuorũ conatuũ pœnas luiſſent. [Nã rerum imperiti] Sicut Fregellani. [Exempla petere non poſſunt] Quia nunquam ſimile quidquam experti ſunt. [Deducũtur in fraudem] Inteſtinis malis laborantes, idque propter ſeditioſos ciues. [At ii] Præter Fragellanos. [Arma ſuſtulerunt?] Ad arma concurrerunt, ut ultro bellum inferrent. [Nullis copiis fretus?] Niſi fallatur inſidiis. [Quid aliud, niſi id quod dico poteſt eſſe?] Vt fraude inteſtina inſtigent imprudenter, Romanos ad bella laceſſant. [In attenuato figuræ genere] Ipſe ad Brutum in Oratore de attenuato genere, inquit. Summiſſus & humilis conſuetudinem imitatur, ad indiſertis re pluſquam opinione differens. Itaque eum qui audiunt, quamuis ipſi infantes ſint, tamen illo modo confidunt ſe poſſe dicere. Nam orationis ſubtilitas, mirabilis illa quidem videtur eſſe æſtimanti, ſed nihil eſt cum experiare minus. Etſi.n. non plurimi ſanguinis eſt, habeat tamen ſuccum aliquem oportet, vt ſi, ſi illis maximis viribus careat, ſic, vt ita dicam, integra valetudine.

Primum igitur eum, tanquam è vinculis numerorum eximamus. ſunt.n. quidam oratorii numeri obſeruandi, ratione quadam, ſed alio in genere orationis in hoc omnino relinquendi ſolum quiddam ſit, nec vagum tamen, vt ingredi libere, non vt licenter videatur errare. Verba etiam verbis quaſi coagmentare negligebat. Habet.n. ille tanquam hiatus concurſu uocaliũ molle quiddam, & ei qui iudicet, non ingratam negligentiam, de re hominis magis quã de verbis laborantis. Sed erit uidendum de reliquis, cum hæc duo ei liberiora fuerit, circuitus conglutinatioq. verborum. Illa.n. ipſa contracta, & minuta, non negligenter tractanda. Sed quædam etiam negligentia eſt diligens, nam vt mulieres eſſe dicuntur nonnullæ ignornatæ, quaſi id ipſum deceat, ſic hæc ſubtilis oratio et incompta delectat. fit.n. quoddam in utroq;, quo ſit venuſtius, ſed non vt appareat, tũ remouebitur omnis inſignis ornatus, quaſi margaritarũ, & ne calamiſtri quidem adhibebuntur. fucati vero medicamenta cãdoris, & ruboris omnia relinquentur, elegantia denique, & munditia remouebitur. ſermo purus erit, & latinus dilucide planeq. dicetur, quid deceat circunſpicietur, vnũ aberit, quod quartũ numerat Theophraſtus in orationis laudibus, ornatũ illud ſuaue, & affluẽs. acutæ crebræq. ſententiæ ponẽtur, & neſcio vnde ex abdito erutæ, atque in hoc orator dominabit. vereundus erit vſus, oratoriæ quaſi ſupellectilis. ſupellex eſt.n. quodã modo noſtra quæ eſt in ornamentis, vel rerum, vel verborum. ornatus autem duplex, vnus ſimplicium, alter collocatorum. ſimplex probatur in propriis vſitatisq. verbis, quod aut optime ſonat, aut rẽ maxime explanat. In alienis aut tranſlatum, aut ſumptum aliũde mutuo, aut factum ab ipſo, nouum, aut priſcum, aut vſitatum, ſed et vſitata, & priſca ſunt in propriis, niſi quod raro vtimur. Collocata autem uerba habent ornatum ſi quid concinnitatis efficiunt, quod uerbis mutatis non maneant, manente ſententia. Nam ſententiarum ornamenta, quæ permanent etiam ſi uerba mutaueris, ſunt illa quidem permulta, ſed quæ emineant pauciora. Ergo ille tenuis orator, modo ſit elegans, nec in faciendis verbis erit audax, & in transferendis verecundus, & parcus, & in priſcis reliquisq. ornamentis verborũ ac ſententiarum demiſſior, tranſlatione fortaſſe crebrior, qua frequentiſſime ſermo omnis vtitur, non modo vrbanorum, ſed et ruſticorum, ut ſunt grammare vites, ſitire agros, lætas eſſe ſegetes, luxurioſa frumenta, nihil horum audacter, ſed aut ſimile illi vnde transferas, aut ſi res ſuum nullum habeat nomen, docendi cauſa ſeriptum, non ludendi videatur. Hoc ornamento liberius quam ceteris vtetur hic orator ſummiſſus, nec tam licenter tamen, quã ſi genere dicendi vteretur ampliſſimo, illam autem concinnitatem, qua locorum collationem illuminat, iis luminibus quas Græci quaſi aliquos geſtus orationis, ſchemata appellãt adhibebit, ſed paulo parcius (vt ſi in epularum apparatu magnificentiam recedat non ſe parcum, ſolũ, uerum et elegantem uideri uolet. Eliget quibus vtatur. Huic enim acuto fugienda ſunt paria paribus relata, & ſimiliter cõcluſa eodemq pacto cadẽtia, & mutatione unius tantum literæ quaſi quæſitæ venuſtates, nec elaborata cõcinnitas, vt quodam aucupiũ delectationis manifeſto deprehenſum appareat. itemq. ſi quæ uerborum iterationis: contentionem aliquam, & clamorem requirent, erũt ab hac ſummiſſione orationis alienæ. ceteris promiſcue poterit vti, continuationem uerborum modo reſoluat, & diuidat, vtaturq. verbis quam uſitatiſſimus, tranſlationibus quam molliſſimis. etiam illa ſentẽtiarum lumina aſſumat, quæ non erunt uehementer illuſtria. non faciet Romanum populum loquentem, nec ab inferis mortuos excitabit, nec aceruatim multa frequenter una complexione deuinceret. Huic generi orationis aſpergentur etiam ſales, qui dicendo multum quandoq. valent, quorum duo ſunt genera. vnum facetiarum, alterum dicacitatis, vtetur vtroq;, ſed altero in narrando aliquid venuſte, altero in iaciendo mittendoq. ridiculo. tũ ridiculo ſic uti debere opinor, ut nec illud nimis frequẽs nec ſcurrile ſit, nec ſubobſcœnum, nec ininicum, nec petulans, nec improbum, nec calamitatem alicuius, aut inhumanarum rerum fortunã, nec odii locum riſus occupet. Hanc ego iudico formam ſummiſſi oratoris, ſed magni tamen, & Germani Attici. Quoniam quidquid ſalſum aut ſalubre in oratione, id propriũ Atticorum eſt. [Poſtquã perfuſus eſt] Calida aqua aſperſus, lotusq;. [Defricari deinde, ubi viſum eſt] Strigilibus, & linteis abſtergi. [Vt in alucum deſcenderet] Vbi aqua corpus ablueret. [Ecce tibi iſte de tranſuerſo] Ecce proprium hoc Ciceronis eſt in rebus improuiſis, quod Virgilius, & legit, & tranſtulit: vt:

Ecce autem gemini a Tenedo tranquilla per alta,
Horreſco referens, immenſis orbibus angues.

[De tranſuerſo] Et hoc vulgare verbum, quod huic figuræ conuenit ſoli. [Pueri tui] Serui tui. [Hic quid ætatis ab ignoto præter cõſuetudinem appellatus eſſet, erubuit] rubore ſuffuſus eſt, quod appellatus eſſet id ætatis adoleſcens. [Vix tandem inquit Sine me conſiderare] Permitte me, inquit, & ſi uix permittis, tandem permitte, ut conſiderem quod dicis. [Cœpit clamare] Petulantius clamare, inſtare. [Petulans es] Temerarie poſtulans eſt. u. a petendo uerbum defluxum. M. Tul. de Cep. lib. 3. Itaq; à petendo petulantia, à precando, & poſcendo procacitas nominata eſt. [Atque acer, peruicax] Sic Iuuen.

Acer & indomitus, libertatisq; magiſter.

[Vt

[Vt non ad ſolarium quidem) Solarium, eminentiorem ædificii contignationem nominamus. Palladius in rebus ruſticis, Nunc circa extremum menſis, pauimenta in ſolariis fiunt. Tranquillus de Nerone, formam ædificiorum vrbis nouam excogitauit, & vt ante inſulas ac domos porticus eſſent, de quarum ſolariis incendia arcerentur. Dictum autem ſolarium, quod cum primo ſol diluculo oritur, ad radiis illuſtret. Item ſolarium à Latinis dictum, quod à Græcis horologium, vt Varro inquit in quo horæ ex ſole inſpiciebantur, Hoc autem Cornelius in Baſilica Aemilia, & Fuluia primus inumbrauit. [Ergo vt ne ad ſolarium quidem, vt mihi videtur, exercitatus ſis) Vel vbicunque prudentes, non furioſi, vt tu, conuenire ſoliti ſunt. [Sed penes ſcenam) Vbi ab omnibus mimus clamatur, abiectiſq. quibuſlibet. [Cui etiam nunc pædegogi lites ad auriculas verſarentur) Non mirum ſi adoleſcens illum clamantem non tulit, cum cuſtodis ſibi audire minas videretur, dum illum in clamantem auſcultaret. [Pædagogi lites) Pædagogus, à Græcis, à Latinus puerorum cuſtus recte dici poteſt à παῖς παιδὸς & ἄγω duco. [Lites ad auriculas) Nunc lites pro iurgiis ponat. diſtat enim à lite iurgium, quod iurgium leuior res eſt ſi quidem inter beneuolos; aut propinquos diſſenſio vel concertatio, iurgium, inter inimicos diſſentio, lis apellatur. vt ipſe Tullius de Rep. in 4. Admiror nec rerum ſolum, ſed etiam verborum elegantiam. ſi iurgant, inquit, beneuolorum eſt concertatio, non lis, inimicorum dicitur. & in ſequenti. Iurgare ergo lex putat inter ſe vicinos, non litigare. [Lites ad auriculas verſarentur) Hypocoriſticos dixit auriculas, quod id adoleſcentes tenere videretur. licet aliqui aurem meatum, per quem vox ad cerebrum ingreditur dici velint, auriculam vero, circumductam chartilaginem. [Imperito eiuſmodi conuitiorum) Conuitium, inquit, Non. Marcellus doctorum virorum indagine, à vicis dictum, quod ſecundum ignobilitatem loci maledictis, & dictis turpibus homines cauillentur. [Vbi .n. iſte vidiſſet ſcurram) Ordo eſt, & ſenſus. Ad hæc enim iſte adoleſcens vbi vidiſſet ſcurram, abiectum hominem, impurum exhauſto rubore, qui ſe putaret nihil habere, quod de eſtimatione perderet. [Vt omnia ſine famæ detrimento facere poſſet) Igitur genera figurarum ex his exemplis intelligi poterunt, erat. n. attenuata verborum conſtructio quædam, & alia in grauitet alia poſita in mediocritate. [Conturbatus eſt) .i. ex candint ira, incenſus eſt. [Vidiſſet ſcurram) Scurram veteres dixerunt, magnorum virorum a tria gulæ auiditatem ſecutus ſubiret. Vnde illud Plautinum eſt, Tum iſti ſerui ſcurrarum, q ludunt in via. Et rurſum in Epidico, Scurra es, ſcio hominem temulitatem non eſſe. [Eſt autem cauendum, ne, dum hæc conſectemur, in finitima, & propinqua vitia veniamus) Hactenus quæ dicendi genera probentur, explicatum eſt. Nunc quæ fugenda, vtpote vitioſa, exemplis exponit Cic. ſed prius de eis quæ probantur, quędam nobis dicenda ſunt ne hunc locum illotis, vt dicitur pedibus inuria quædam prętenisſe videamur. Sanè ſciendum eſt his tribus quaſi formis incluſam eloquentia non eſſe. Nam vt inter gracile validumque, tertium aliquid conſtitutum eſt ita horum interualla ſunt, atque inter hæc ipſa mixtum quiddam ex duobus medium, quorum & ſubtili genere plenius aliquid atq; ſubtilius, & vehementi remiſſius, atque vehementius inuenis, quod illud lene, aut aſcendit ad fortiora, aut ad tenuiora ſummittitur, ac ſi prope innumerabiles ſpecies reperiuntur, quæ vtiq; alio momento inter ſe differant ſicut quatuor ventos generaliter per totidem mundi cardines flare accipimus, cum plurimi ſint medii eorum, Variæ etiam aliquid regionum ac fluminum proprii deprehenduntur. Ille autem optimus ab ipſo Cicer. dicitur, & ſolus eloquens, qui humilia ſubtiliter, & magna grauiter, & mediocria temperate poteſt dicere. Vtendum ergo plane his dicendi figuris, non vbique. quid enim deceat, videre oportet. adhibendaq; eloquenti ſapientia eſt vt non modo quid cauſa, ſed & quid cauſæ partes exigant, videat. ac is ex differentiam perſonarum, locorum temporumq. locutionem mutabit. Ita ad quodcunque decebit, ad id orationis etiam partes accommodabit, ne ſit vel ieiunus, ne grandis aut minutus ſit ſermo. nec item nimium diu contradicat, ſed erit rebus ipſis par & æqualis oratio. Principia verecunda, non elatis incenſa verbis, ſed acuta ſententiis vel ad offenſionem aduerſarii, vel ad commendationem ſui. narrationes credibiles, nec hiſtorico, ſed propre quotidiano ſermone explicato dilucide. Deinde ſi tenues cauſæ, ſit et argumentandi tenue filum, & in docendo & in refellendo, idq. ita tenebitur, vt quanta ad rem, tanta ad orationem fiat acceſſio Cum vero cauſa ea inciderit, in qua vis eloquentiæ poſſit exprimi, tum ſe latius fundet orator, tum reget & flectet animos, & ſic effinget vt volet. i. cum natura, & rerum tempus poſtulabit. Dicat igitur idem vbi deceat grauiter, ſeuere, acriter, vehemente, concitate, copioſe, amare contra, remiſſe, ſubtiliter. blande, leniter, dulciter, breuiter, vrbane. non vbiq; ſimul, ſed vbi decorum quod græci πρέπον dicunt, poſcet. tunc laudem non doctorum modo, ſed et vulgi conſequetur. Duo autem ſunt, vt artis ſcriptores multi conſentiunt, & ipſe in primis in Oratore Cic. quæ bene tractata ad oratore admirabilem eloquentiam faciant, quorum alterum eſt, quod Græci ἠθικὸν vocant. ad naturas & mores, & ad omnem vitę conſuetudinem accommodatum, alterum quod idem παθητικὸν nominant, quo pertuebant ue animi, & concitantur. In quo vno retineat oratio illud ſuperius commune, & iucundum, ad beneuolentiam reconciliandam paratum, vt hoc vehemens, incenſum, incitatum quo cauſæ eripiuntur, excitet nobis apud auditores, opinionem rationis, & conſilii, Quo genere nos mediocres. inquit, aut multo etiam minus, magno ſemper vſi impetu, ſępe aduerſarios de ſtatu omni deiecimus. Nobis certe pro familiari reo ſummus orator non reſpondit Hortenſius, à nobis autem homo audaciſſimus Catilina accuſatus obmutuit nobis etiam priuata in cauſa, magna & graui, cum coepiſſet Curio diſſerere, ceſſit poſtquam ſibi veneniis ereptam memoriam dixiſſet: Proinde cum plures ſint eloquentiæ quaſi facies, & cum omnis facies, modo recta ſit, ſuum habeat vſum, atque idipſum omine ſit oratoris conſultat qui dicturus eſt ſuas vires, & vbi eius maxime dominari poſſit oratio putet optimum. In quo ne nos corruptum fallat iudicium, magnum periculum eſt. Falluntur ſiquidem multi, qui vitioſi dicendi ſequuntur genus, quod aut verborum licentia reſultet, aut puerilibus ſententioſis laſciuiat, aut immodico tumore turgeſcat, aut inanibus locis bacchetur, aut quaſi caſuris, ſi leniter quatiantur, floribus niteat. Quæ ideo à pleriſque corrupti iudicii probari ſolent, quod popularia ac plauſibilia ſint. Item, ſicut aliquos effuſius immodice, & redundanter dicere inuenias. ita alios infirme, & ieiune. Alius enim exceſſiſſe, alius, non impleuiſſe dicitur materiam, ſed alter imbecillitate alter viribus peccat, vterq; ſuo forte iudicio, quod ne nos fallat Cic. commouet. & horum nobis generum, in quibus falli iudicio poſſimus poni exempla, inquiens. Nam graui figuræ, quæ laudatur, propinqua eſt ea quæ vitari debet. & hec recte videbitur appellari, ſi ſufflata nominabitur. Vt enim corporis bonam habitudinem (ſic turgida, & nimium elata ferme ſuffulciuntur ne corruant, vnde & domus ſuffulta columnis) tumor imitatur ſæpè, ita grauis oratio, ſæpe imperitis videtur vitioſa, quod turgeat. cum aut nouis, aut priſcis verbis, aut duriter aliunde tranſlatis, aut grauioribus, qua res poſtulat aliquid dicitur. hoc modo, cum impinguatur. Nam qui perduellibus venditat patriam non ſatis ſupplicii dederit) Duellum, bellum veteres dixerunt, quod à duabus partibus de victoria contendentibus geritur. inde & perduellio, qui pertinaciter retinet bellum. Cic. in Oratore. Nam vt duellum bellum, & duis, duis, ſic Duillium eum, qui Pœnos claſſe deuicit, vt bellicum nominauerunt, cum ſuperiores appellati eſſent ſemper Duelii. Plin. lib. 9. Mirum apud antiquos 1. Punico bello a ſalem Duelii imperatoris, ab arbore exciſam ſexageſimo die nauigaſſe. Hoc autem vtpote priſco vſus verbo aſt. [Neptunias depulſus erit lacunas) Neptunus maris deus apud veteres habitus Dictus, quod mare terras obnubat, vnde nubes a cœli nuptu. i. operatione, vt Varro inquit, a quo nuptię, & nupta dicta. Lacuna, aquæ collectio, à lacu deriuatur, quam, vt Feſtus inquit, alii lamam, alii luſtram dicunt. In Neptunias igitur lacunas, in mare ſignificat. hoc ideo vitioſum eſt, quod Neptunias dicens, verbum nimium licenter nouit, id enim magis ad poetam, quam ad oratorem pertinet. [Qui montes belli) Maximos belli tumultus, quod duriter aliunde tranſlatum eſt. [Campos ſuſtulit pacis) Et hoc quod dicit, Campo pacis, duriſſime in oratione ſaltem ſoluta tranſlatum eſt. [Et ab eo, quo profecti ſunt) Vnde dicendi ſumpſerunt exordium. [Aberrauerunt) Longius vagati ſunt. [Nec perſpicere poſſunt) Quia ingenium iudicio caret, & ſpecie boni fallitur, quod omnium in eloquentia peſſimum eſt, Peruenitur ad confine eius generis quod appellamus diſſolutum. Cum ab ea laude, quæ in mediocri figura eſt, declinat, fit diſſolutus, qui dicit. Et ſane ſicut plura laudis quam tria illa paulo ante interiecta genera diximus ita vitioſa illis eſſe plura facile intelliguntur. Quo magis enim a graui, media, & attenuata figura recedimus eo magis ad vitioſam accedimus orationem & contra. Itaque ſicut probatores, & probatiſſimæ, ita & paulo vitioſiores &, longe vitioſiſſime, in omni genere poſſunt inueniri, Primum autem illa ſunt optima, quæ minime accerſita & ſimplicibus, atque ob ipſam varietate perfectis ſimulia ſunt ſatis enim aperte Cic. oſtendit, in dicendo vitium vel maximum eſſe, a vulgari genere orationis, atque à conſuetudine communis ſen-

ſus abhorrere.ſi quidem omnia illa quę curam fatētur, & ficta atq; acceſſita videri voluit.non gratiam conſequuntur,ſed fidem amittunt.Propterea ꝙ ſenſus,propter quos inuenta verba ſunt.nō modo non explicant,& referunt.ſed obumbrāt, & aperiunt. Vtcunque autem nobis blandiamur, ſupercilioſe nimiū erratur,cū & quod recte dici poteſt,circuimus amore verborum,cū quod uno verbo patet,pluribus ubi opus non fuit, auditorem oneramus,cum parum diſertū credimus,quod ſimpliciter dictum eſſet,cum deniq; à corruptiſſimis verſibus, aut orationibus.figuras & tranſlationes mutuamur. Sed tū demū ingenioſi.ſ.eſſemus,ſi ad nos intelligendo, poſt rerum dignitatem,quibus erudimur, curā quoq; verborum & totius orationis adderemus. E diuerſo videas alios tantū æmulos breuitatis vt neceſſaria quoq; orationi ſubtrahant verba , & qui velint ſatis habent, ſi ſciant ipſi quid dicere velint , nec quantum ad alios attineat,quidquam expendant cū peſſima quæ ſint per ſe ſatis aperta, præclari ſenſus tā natura ,ꝗ dicentis inſcitia non ſemel occulti maneant.Porro alios inuenias.non ita ſenſibus vt verbis ſtolidos, dum inquinatis , dum barbaris , dum improprijs vtuntur verbis. Alij autem ita diſſipati oratione fluctant,vt legentis mentem,& audientis aures,quæcunque ab his dñr,prætereant. Rurſus alij duri, nimiumq. moroſi ſunt , qui hærentes circa ſingula.& dum inueniunt,& dum inuenta ponderant, ac dimetiuntur,hac ipſa mora, cogitationis omnem plerunq; calorē extinguunt. Alij item ocioſi ſunt,& plane frigidi , conciſa oratione gaudētes. Alij denique propter imperitiam,& literarum ignorantiam,ſordidis verbis ſenſus vel egregios inquināt. Ita complures aut memorię imbecillitate laborantes,aut ingenio incompoſiti labuntur,nec vllo orationem nectentes vinculo prætereffluunt. Huiuſmodi vero orationis Cicero ponit exemplum,quod appellat diſſolutum,quia ſine verborum , quibus hæreat,conſtructione ſit.[Et articulis)Neruibus , quibus vincitur ne fluctuet oratio . articulos vocat Græcorum more , qui pronomen relatiuū,quis,qui,quæ,qđ,vel quid,inter articulos poſuerunt,quos partem vnam orationis eſſe voluerunt . [Nec poteſt confirmare)Quia nullus perfectus elicitur ſenſus. [Nec viriliter)Quia vires habet nullas , ſed flacceſcit & ſua leuitate diffluit.[Seſe expedire) Vt aliquo ſenſu terminetur,hoc ex hoc exemplo ſatis aperte colligitur,vbi nullo uerbo tota,vt debuit, clauditur oratio. [Non poteſt huiuſmodi ſermo tenere attentum auditorem)Qui poterit ? cum nullus comprehendi ex eo queat ſenſus ? [Qui non poſſunt in illa facetiſſima) Exponit aliud vitioſum dicendi genus,quod attenuatæ figuræ eſt. [In illa facetiſſima verborum attenuatione) Facetiſſima , exculta, & quaſi iocunda conſtructione. Velut etiam Quint.ſentit , cū ita dicit : Facetum quoque non tantum circa ridicula opinor, conſiſtere.neq;.n.diceret Horatius, facetum genus Cotoni minus à natura cōceſſum eſſe, Virgilio quidem eſſe. Decoris. Hanc magis exculte cuiuſdam elegantiæ appellationem eſſe puto . Ideoq. in epiſtolis Cicero hæc Bruti refert verba,quærētis, an illi ſint pedes faceto,ac delicijs ingredienti molles . qđ conuenit cum illo Horatiano,Molle atque facetum, Verg. [Nam illic ille)Hic apparet ꝗ nullius ſanguinis,nullius ſit nerui ſermo.[Cōuiuium fecit)Conuiuatus eſt,ſic Martial . Ingenti faciet cōuitia voce. Plautus in Mercatore: Poſt haud multo ad me venit, male mihi precatur ,& facit conuitium. Et ſunt ēt huic pleraque ſimilia,ut facio tibi iniuriam, & facio tibi cōtumeliam, quod tamen à Cicerone , vt Quintilianus inquit,reprehendi ſolitū eſt. Affici.n.cōtumelia dici voluit. Facio ludos,illudo. Plaut.in Mercat. Miris modis dij ludos faciunt hominibus. Flagitium autem & damnū facio,abſolute,pro eo quod flagitium & damnū patior,vt vulgo dicitur. Plautus in eadem comœdia art. Seſe illius opera atq; aduentu,cape flagitium,& dānum feciſſe haud mediocriter.[Friuolus hic quidē)Iā nullius momenti , & ſere nullus eſt iſti etymologi aiūt.[Et illiberalis)Nō dignus , quo liber & ingenuus vtatur ſermo . [Puris)Sed inquinatis . [Et electis) Sed eiſdem ſæpius ſordide quidē repetitis verbis. Hęc in omni orationis genere fuerunt vitia quæ vt in iuuene emendent , & in melius, vt ita dicā refingantur a pceptore in primis laborandum reor,antequam nimiū ſibi placere cōſueſcat,& ipſa male dicendi conſuetudo ei blandiatur. Huius igiť erit operis adijcere,detrahere,mutare. Sed facilius in his ſimpliciusq. iudiciū , ꝗ replenda vel deijciēda ſunt præmere vero.tumentia,humilia extollere,luxurientia aſtringere,diſſoluta componere,exultantia coercere,duplicis eſt operæ. Nā & damnanda ſunt q placuerunt, & cur ita emendemus nobis.ratio reddēdo eſt. qđ ſi emendari ſtultum iudicium,aut nō intelligendo,aut arroganter,& peruicacius inſtando non admittat,vlterius tēpus non terendū eſt.ſi

nōdumq.vt ſe ſolus amet ſibiq. placeat. [Dignitate afficiūt exornationes) Dignitatē afferunt cunctis dicendi gñibus.[Quæ) Exornationes hoc eſt,tropi & ſchemata.[Si raræ diſponent,diſtinctam ſicuti coloribus,ſi crebræ collocabuntur,oblitam reddunt orationem)Nam cum hęc,ut quædā eloquentiæ lumina ſint(dum per orationē quaſi oculos ſpargere conueniat)non, videlicet recte fieri arbitremur,ſi tota corpora oculi ſint ,ac cetera membra officium ſuū perdant.ſicut igitur opportunę poſitæ , orationē exornant , ita ineptiſſimæ ſunt cū immodice per orationes accumulātur .[Si crebræ collocabuntur,oblitam reddunt orationem)In vitiū delectant quia neglecto rerum pondere,& viribus ſententiarū,ſed ad inania verba,& hos loquendi modos deprauant.id tanq.id ridiculum eſt,quam habitum geſtumq. quærere ſine corpore. Itaque vt locus quiſque poſtulabit.eis vtemur exornationibus.[Deinde identidē commutentur) Vt idem,& idem,hoc enim eſt identidē in alijs atq; alijs figuris miſceatur,ac ita facile ſatietas per varietatem vitetur .

SVnt igitur tria genera, tres dicendi figuræ. † Trium generum dicendi meminit Gell. lib.a.cap.14. Porro graue, alij grande,ſublime alij uocant. Quibus autem formulis oratio grādis contineatur , erudite vt omnia , Hermogenes , & poſt hunc Trapezontius. † Nam quis eſt veſtrū iudices)Oratio eſt in genere deliberatiuo. Conſultatur.n.eijciendus ex vrbe ſit nec ne , is qui patriam hoſtibus,prodere tentauit. Nam quis eſt veſtrū iudices. Propoſitio, figurata interrogatione,quæ maxime rem vrget.[In iis,qui violaſſent)Arguit a minore ad maius. eſt autem amplificata argumentatio per αὔξησιν verborū ſtuprare,pulſare,necare.[Atque in aliis maleficiis) παραύξησις rerū per collationem.[O feros aīos)Exclamatio indignationis plena . [Quo pacto hoſtes) ὑποτύπωσις quia ſub oculis ponit incōmoda proditę hoſtibus patriæ. [In mediocri figura verſabitur oratio) Alias,ratio. † In mediocri exēplum)Conſtitutio eſt coniecturalis. Quæritur.n.ſponte ne ſua ſociæ ciuitates populo R. bellum intulerint,an a Liuio Druſo concitatæ.vnde Florum lib.3.cap.18. † Virtute & induſtria) Virtus ad vires induſtria ad conſilia ſpectat. † Hi cum ſe)Argumentum à ſpe perficiendi,quam oſtēdit ſocijs eſſe non potuiſſe. † Cum ſibi non multitudinem)Argumentum à facultatibus,quas non adfuiſſe indicat. Facultatum autē nomine,commeatus,milites,duces,arga , &c.conueniuntur.[Quibuſcum bellum gerimus)Defenſio. Non ſumpſiſſe aduerſus Rom. Pōp.arma, ſocios. arguit autē ab anteactis , & officio ſociorum. Aliud argumentū eſt deliberatiuū. à tuto & poſſibili.[Si cum finitimis)Confirmatio a minore. † Exornatio eſt per comparationē à minori . [Quæret aliquis) ὑποφορά aduerſariorū confutat aūt ab euento,& fine defectionis. [Quæ obijci poterant refutat)Nota aūt comparationes : De finibus non de imperio.alterum minuit,alterum augetur.[Nulla igitur)Occupatio.[Quid aliud)Altera occupatio. [Nam , vt forte hic &c.)Narratio ſimplex rei geſtę,nullis grandioribus aut mediocribus figuris ornata . [Exercitus ſit)Alias , exercitatus ſit. [Eſt autem cauendum)Vitia abutentium figuris dicēdi.[Si ſufflata nominabitur)Alias, ſuffulta igitur , & in quibuſdam antigraphis ſubſultans, quod non diſplicet. Quemadmodum enim res quæ inſiliunt,ſubſultant,& ſupra quam natura decet attolluntur,ita etiā oratio.[Si præceps in Neptunias, &c. Hæc figura per circunlocutionem,quia poetica eſt,& incerta pro ſpatio, non conuenit omnino orationi ſolutæ. Montes autem belli, & campos paucis doniter aliūde trāſlata ſunt,pro fluctibus,& tranquillitate.nec metaphora hęc neceſſaria eſt, nec venuſta,nec intenſionē declarans, quę ſunt tranſlationis cauſæ principaliter. ONG.

BIpartita .&c.) Vt docilem reddat, quæ traditurus eſt,promittit , dicens. Igitur quoniam de elocutione dicendum eſt preceptio elocutionis.i.de elocutione erit nobis bipertita.i.in duas parte diuiſo . Nam nos dicemus primum in quibus generibus.i.characteribus,& figuris dicendi, omnis elocutio oratoria debeat ſemper eſſe, deinde oſtendemus , quas eęs elocutio oratoria debeat habere ſemper. ASC.

S.V N T igitur tria genera.ſ.dicendi, quæ genera nos appellamus figuras, in quibus.ſ.generibus , omnis oratio non uitioſa conſumitur.i.deple tur,& euacuatur nos vocamus vnam ſupp. figuram grauem , alteram.i. ſecundam mediocrem ,& ſupple tertiam extenuatam.i.gracilem,.tenuem , aut exilem . . Grauis ſupp.figura dicendi eſt quæ conſtat ex magna.i.prolixa, & ornata conſtructione verborum grauium,i.momento plenorum. Mediocris ſcilicet figura eſt,quæ,quæ conſtat ex.ſ.conſtructione verborum , humiliore ſcilicet quam grauis , neque tamen conſtat ex infima,& peruulgatiſſima dignitate verborum . Vnde minus ſæpe dicimus per comparatiuum, ꝗ per abſolutum.

Nam

Nam manum maiorem pigmeo dicimus, non tamen magnũ. Attenuata, quàm prius vocauit extenuatam, eſt quę eſt demiſſa. i. humiliata, vſque ad vſitatiſſimam conſuetudine ſermonis puri. i. minime ornati, non tamen vitioſi. Oratio conſumetur in figura graui, ſi verba cuiuſq; rei, quæ poterunt reperiri ornatiſſima, ſiue propria. i. apta, & ſua cuiuſque, ſiue extranea. i. tranſlatitia accommodabuntur in vnam quanq; rem, & ſi ſententiæ graues, tractentur in amplificatione, & commiſeratione, & ſi exornationes verborum, & ſententiarum, quæ habebunt grauitatem adhibebuntur. tria ergo requiruntur, grauitas. ſ. verborum, grauitas ſententiarum, & vtrorumq; exornatio. Hoc. ſ. quod ſequitur erit exẽplum in hoc genere figuræ. ſ. grauis. Nam quis veſtrum eſt iudices (totum hoc non deberet conſtrui, nam conſtruendo amittat grauitatem ſuam, cuius, cauſa apponitur: eſt enim pro exemplo vide duntaxat voculas explanaueto) Quis eſt. q. d. diceret nemo. Ingenuam. i. liberam, & liberis maioribus ortam. conſumpſerunt. i. depleuerunt, aut expenderunt, maiores priſci. Romani. O homines dei electos. i. deſtitutos ab humanitate, pulchra declamatio per contrarium nam homines ſine humanitate non ſunt, homines niſi tantum facile, ſed ferociſſimæ beluæ. Sic vt Iuue. dicit. Inter Socraticos notiſſima foſſa cynedos ad diuerſa reſpiciens, vtpote Socraticos, verbis, & cynedos vita. Quid agere auſi ſunt? hoc eſt. ſi quę ritis. quid pro auſi ſint, aut quid cogitare poſſint. Reſpondeo ſup. eos cogitare dum patriam proderent, quo pacto &c. Deũ deorum Trucidatis truculenter occiſis. Vrbs. ſ. Roma, poſſet tamen idem dici de qualibet alia, conflagrata. i. ſimul combuſta. Neque verbis conſequi. i. exprimere Mei. i. exorationis meæ, iſtæ. ſ. iniquiſſimus. Cetera patent, preſertim ſi cum Franciſci explanatione conferantur. In mediocri &c. Oratio, inquit, verſabatur in mediocri figura, ſi vt dixi ante nos demiſerimus. i. deorſum miſerimus aliquantulum, hæc tria. ſ. in genere graui videlicet verborum rerum, & exornationum pondera. neq; tamen deſcenderimus ad infimum. ſ. genus dicendi, ſic. i. hoc modo. Quod exemplum etiam non cenſui conſtruendum, tum q̃ facile eſt tum q̃ eius gratia conſtruendo amittatur. nõ oratio dum a grammaticis dicitur cõſtrui, potius dicatur deſtrui, aut ſaltem reſolui. Videtur autem hoc pretendere oratio, vt à ſociis qui ab Romano imperio deſciuerint, transferatur crimen in eiuſmodi defectionis auctores, qui erant principes Romæ. vt Durſus, & eius ſequaces. Eſt autem coniecturalis conſtitutio, quia variis coniecturis probat ſocios nulla potentia potuiſſe induci ad ſpem potiundę verbis, niſi ab Romanis principibus fuiſſent adiuti. Aliquid. ſ. externæ opis, quid aliud niſi quod dico, videlicet à Druſo perſuaſos, & adiutos id conatus, id autẽ non dicit, vel quia in Druſum vtendum cenſuit alio genere dicendi, vt ſuperiore exemplo patuit, quod totum in ipſum conuerti poteſt, vel quia ſatis pro exemplo adductum eſt, vel q̃a noluit totam oratione ponere ne non exemplũ, ſed vera aliũde aſſumpta putetur oratio, cum prius atteſtatus ſit ſe nolle aliena aſſumere. In attenuato &c. Affert exemplum attenuatę figuræ dicens. Hoc. ſ. quod ſequetur, erit exemplum, in attenuato genere figuræ hoc eſt in genere figurę attenuatę, q̃ infima eſt, id quod. i. quod genus attenuatam, eſt demiſſum. i. humiliatum vſque ad ſermonem quotidianum. i. quo vtimur quotidie domi cum familiaribus noſtris loquentes. Nec inquam erit exemplum. Nam &c. Poſſunt etiam huius exempli verba quo contextu poſita ſunt legi, ſed vt facilius intelligantur (quilibet enim ea, vt ſita ſunt in auctore legere poterit, hic explanantur, vt narretur accuſatio ſcurrę qua adoleſcentem pudicum in balneis inceſſerat, hoc modo. Nam hic. ſ. adoleſcens, de quo fingit multa prius locutus, vt. i. poſtquam venit forte in balneas, cœpit poſtquam perfuſus ſup. erat oleo. i. vnctus, confricari, deinde vbi viſum eſt. ſ. commodum, vt deſcenderet in alueum. i. peluim, aut lapidem cauatum, aut ligneum vas in quod ſe vmbilico tenus dimittebant. ecce, ibi iſte. ſ. vilis ſcurra, de tranſuerſo ſup. inſpiciens adoleſcentem, inquit, heus (reuocandi eſt aduerbium) adoleſcens pueri. i. miniſtri, aut ſerui tui, pulſarunt me modo. i. paulo ante cum ingrederer, oportet ſup. vt ſatisfacias ſ. mihi pro pueris tuis. Hic. i. hoc tempore: a loco, ſeu in hoc facto, aut hic videlicet adoleſcens, qui id etatis. i. eius ætatis, eſſet appellatus ab ignoto, præter conſuetudinem, non enim conſueuerat iniuriarum poſtulari, erubuit, & ita nihil reſpondit, iſte, ſ. ſcurra, cœpit dicere eadem, & alia clarius. ſ. quam prius, hic. ſ. adoleſcens, vix. i. cum ſumma difficultate, inquit, tandem ſine. i. permitte me conſiderare. ſ. quid reſpondeam. Tum vero. i. tunc præcipue quaſi ad verum, cœpit iſte. ſ. vilis ſcurra, clamareq; voce iſta. ſ. ineptiſſima, & conuitioſiſſima, quæ poſſet perfacile. i. valde faciliter, iniicere cuius. i. cuilibet etiam non adoleſcenti, ruborem clamando autem dixit hæc verba, ita. i. in tantum petulans. i. proterue laceſſens vnumquenq; es atq; acer. i. ſtrenuus pulſator, vt ne quidem. i. non etiam ſis exercitatus ad ſolarium. i. in ſole cum nudis mendicis ante ſolarium rixari ſolitis. Nam ſolaria ſemper ſoli exponuntur. & ita habent locum apricum & ſoli expoſitum, & tamen a borea defenſum quocirca talis locus perditis hominibus qui fere nudi ſunt: vt apricentur conueniens eſt ſolarium enim eſt horologium. i. inſtrumentum horas diſcernens per vmbras quas facit ſtipes in medio circuli ſoli oppoſitus, non exercitatus es, vt mihi videris ad ſolarium, vbi perditi quidem ſed miſeri, & minus cauti exercuantur, ſed ſis exercitatus penes. i. intra ſcenam. i. inter ſcurras, mimos, & hiſtriones. & in locis eiuſmodi, vbi qui exercitati ſunt calidiſſimi ſunt. Adoleſcens audita tam graui contumelia conturbatus eſt, nec mirum, ſupple eſt, ſi eſt conturbatus, cui etiam nunc pro tunc, ſcilicet cum talia audit, lites, i. caſtigationes, pædagogi, id eſt magiſtri puerorum, verſarentur ad auriculas. improprio. i. propter improperium, & contumeliam, ſeu probrum, & dedecus eiuſmodi conuitiorum. Vbi eu in iſte, ſcilicet pędagogus (aut adoleſcens. ſed potius pædagogus. qui nihil in ſcurram dixit, ſed diſcipulum caſtigauit, quod a tali conuitia audiret) vidiſſet ſcurram exhauſto, id eſt effœto, & extincto pudore. id eſt in quo nihil pudoris reliquum erat, vtpote qui putaret ſe nil habere quod perderet de exiſtimatione, id eſt iudicio hominum de ſe aut de ęſtimatione ſui, ita vt poſſe facere omnia ſine detrimento, id eſt in diminutione famæ, quia nullam habuit. Non eſt completa narratio, ſed non decere completam eſſe, ne forte non putetur exemplum ad rei demonſtrationem ab auctore fictum, ſed aliunde ſumptum. Ex quo animaduertere licet quo ſermone loquabantur, tunc qui attenuato genere verſabantur. Ceterum magnopere conſiderandum eſt genera dicendi eſſe argumentis, ſeu materii accommodanda. nam vbi de ſalute vrbis egit in ſublimi genere locutus eſt, vbi de ſalute ſociorum in mediocri, vbi de conuitio ſcurræ in adoleſcentem attenuato. Igitur genera figurarum poterunt intelligi ex ipſis exemplis. Erat enim quędam conſtructio verborum, vtpote vltima hæc, attenuata, & alia. ſ. prima, erat poſita in grauitatę, & alia. ſcilicet media, in mediocritate. Eſt autem cauendum ne, id eſt, vt non, vt dum conſectemur. hæc genera, veniamus in vitia finitima, & propinqua. ſ. his generibus, vnde ſingulorum vitia exemplis declarat. Nam graui figuræ. Recitat primum vitium quod finitimum eſt graui figuræ dicens, nam graui figuræ, quæ eſt laudanda eſt propinqua ea, quæ eſt fugienda, quæ videbitur recte appellari, ſi nominabitur ſufflata. i. quaſi ſuffarcinata turgida, & inflata, non ſolida nec ſucciplena. nam vt tumor, id eſt inflatio imitatur ſæpe bonam habitudinem. id eſt ſolidum, pingue corporis, ita ea oratio videtur ſæpe imperitis grauis, quæ turget, & inflata eſt, dum aliquid dicitur, aut veteris nouis, aut priſci, id eſt primi ſeculi, hos eſt nimium vetuſtis, aut tranſlatis duriter, id eſt violenter, & ſine gratia, aliunde, aut grauioribus quam res poſtulat, hoc modo. Nam qui vendidit patriam per duellionibus, id eſt hoſtibus noſtro more quam prius per duelliones dicebantur, non dederit, id eſt literit, aut perſoluerit ſatis ſupplicii, ſi erit præceps, id eſt præcipitetus, depulſus quod nunc dicitur depulſus, in lacunas neptunias, id eſt voragines maris, quæ tranſlatio nimis affectata eſt. Igitur pœnitet iſtum. ſcilicet cœpti ſui, qui fabricatus eſt montes belli: cum, id eſt poſtquam ſuſtulit, id eſt abſtulit: campos pacis, id eſt effecit ſummas commutiones, & maximos tumultus belli, poſtquam corruperat tranquillitatem pacis. Pleraque, ſcilicet oratorum nimis peritorum cum declinauiſſent in hoc genus, ſcilicet dicendi graue: vt, id eſt, poſtquam profecti ſunt. id eſt diſceſſerunt ab eo: quia nequiuerunt continuare oberrauerunt, & fallunt ſpecie, id eſt ſimilitudine grauitatis, id eſt graui ſtili: quia vt dicit Horatius in Arte Poetica. Omnes decipimur ſpecie recti. Breuis eſſe laboro. Obſcurus fio: Sectantem leuia, nerui deficiunt &c. nec poſſunt proſpicere, quia ſtudio nimio excæcati, tumorem, id eſt turgiditatem orationis. Qui &c. Proſequitur vitium mediocris figurę quale obſeruatę dicens. Qui profecti ſunt in mediocre genus orationis, ſi non potuerunt peruenire, eo, id eſt vſque ad ipſum: ipſi errantes perueniunt ad confinium, id eſt, finitimum eius: quod appellamus diſſolutum, quòd. i. eo q̃. vel quia eſt ſine neruis. i. vinculis, ac decentibus iuncturis, & ſine articulis. i. nodis, circa quos ſunt nerui, vt appellem, id eſt appellare poſſim modo: hoc, ſcilicet genus dicendi, fluctuans

eo,

eo, quod.i.quia fluctuat huc & illoc, nec pōt confirmare.ſ.qđ dicere vult, nec expedire.i.confutando dicta aduerſariorū, liberare ſeſe.viriliter.i.animoſe, & fortiter, vt virum decet. Id.i.tale genus vitioſum circa mediocritatem eſt huiuſmodi? Socii noſtri cum vellent belligerare.i.bella gerere nobiſcum, profecto.i.reuera eſſent ratiocinari.i.conſultaſſent, & per ratiocinationem diſquiſiuiſſent etiam atque etiam.i.frequenter, & diligenter, quid poſſent facere.ſ.contra tantum imperium vrbis, quidem.i.certe ratiocinari eſſent, ſi facerent ſua ſponte.i.proprio motu, & inſtigatione, & non haberent.hinc.i.è noſtra ciuitate: multos homines malos, & audaces. Enim pro quia, omnes qui volū agere magoa negocia, ſolent cogitare diu.i.multo ante. ſup.quid inceptent, aut quid agere parant. Hactenus eſt exemplum vitioſæ orationis peccantis contra præſcripta de mediocritate ſeruanda, de qua dicit Auctor ſic. Huiuſmodi ſermo, non poteſt tenere auditorem attentum. Enim, pro quia, ipſe totus diffluit.i.in diuerſa fluit: neque amplectetur quidquam comprehendens.ſ.ipſum verbis profectis, aut quia oulla ſunt perfecta, aut perfectis.i. ad finem vſq; ductis. Qui nō poſſunt. Proſequitur vitium attenuatis generis dicens. Sup.illi qui oon poſſunt verſari in illa facetiſſima attenuatione verborū, veniūt ad genus orationis aridum.i.ſiccum, & exangue.i.ſucci expers, quod non eſt alienum, id abſonum, nec abhorrens à re ipſa nominari exile, cuiuſmodi eſt hoc.ſ.ſequens. Nam ille.ſ.famoſus, hic.i.de quo loquor, videlicet ſcurra, acceſſit in balneis, ad hūc .ſ.adoleſcentē, & ſup.dixit poſtea.hic ſeruus tuus pulſauit me. Poſtea hic.ſ.adoleſceos, dixit illi.ſ.ſcurræ, cooſiderabo.ſ.qđ faciam, aut dicam tibi. Poſt.i.deinde ille videlicet ſcurra fecit cōuitium.i.cōtumeliam intulit, & clamauit magis, magisq. multis præſentibus &c. Hactenus eſt narratio vitioſa propter ſtili illiberalitalitatē, vnde addit auctor hic quidē ſermo eſt iā friuolus, & illiberalis.i.non decens liberos homines. Non.n.eſt adeptus.i.non.n.obtinouit id, quod figura attenuata habent, videlicet orationem compoſitam verbis puris, & electis. Et hæc io genera dicendi, & eorum artem, & contra artē vitia addit, quod ad exornationes ſpectat dicens. Exornationes afficiunt dignitate, omne genus orationis, & graue, & mediocre, & attenuatū, de quibus.ſ exornationibus nos loquemur poſt, quę.ſ.exornationes ſi diſponentur raræ, ipſæ reddunt.i.efficiunt orationē diſtinctā ſicuti.i.veluti.ſ.diſtinguerentur coloribus, ſi collocabūtur crebræ.i.condenſæ, & frequentes, reddunt orationem obliquam.i.deformem, & exorbitantem. Sed oportet commutare figurā in dicendo, vt mediocris excipiat.i.in ſe transferat grauem, & attenuata mediocrem, non tamen attenuata graue, ne nimis vehemens ſit commutatio. Deinde commutentur identidem.i.ſubinde, & per interualla, ita vt rurſus ex attenuata fiat mediocris, & ex mediocri attenuata, ſacietas.ſ.audiendi vitetur facile varietate.i.per varietatem dicendi ſub varijs figuris.

DE DISPOSITIONE.

QVONIAM, quibus ī generibus elocutio verſari debeat, dictū eſt, videamus nunc quas res debeat habere elocutio cōmoda & pfecta. Quæ maxime admodū oratori accōmodata eſt, tres res in ſe debet habere, elegantiā, cōpoſitionem, dignitatem. Elegantia eſt, quæ facit vt vnumquodq; pure, & aperte dici videatur. Hæc diſtribuitur in latinitatem, & explanationem. Latinitas eſt, quæ ſermonem purum cōſeruat ab omni vitio remotū. Vitia in ſermone, quominus is latinus ſit, duo poſſunt eſſe, ſolœciſmus, & barbariſmus. Solœciſmus eſt, cum in verbis pluribus conſequens verbum ſuperiori non accommodatur. Barbariſmus eſt, cū verbum aliquod vitioſe effetur. Hæc qua ratione vitare poſſimus, in arte grammtica dilucide diſcemus. Explanatio eſt, quæ reddit apertam, & dilucidam orationem. Ea comparatur duabus, rebus, vſitatis verbis, & proprijs. Vſitata ſunt ea, quæ verſantur in ſermone, & conſuetudine quotidiana. Propria, quæ eius rei verba ſunt, aut eſſe poſſunt, qua de loquemur. Compoſitio eſt verborum conſtructio, quæ facit omnes partes orationis æqualiter perpolitas. ea conſeruabitur, ſi fugiemus crebras vocalium concurſiones, quæ vaſtam atq; hiātem orationem reddunt, vt hoc eſt. Baccæ æneæ amœniſſimæ impendebant. Et ſi vitabimus eiuſdem literæ nimaim aſſiduitatem, cui vitio verſus hic erit exemplo: nam hic nihil prohibet in vitijs, alienis exemplis vti.

O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tuliſti.

Et hic eiuſdem poetæ:

Quidquam quiſquam cuiquam quod conueniat, neget?

Et, ſi eiuſdem verbi aſſiduitatem nimiam fugiemus: ea eſt huiuſmodi: Nam cuius rationis ratio non extet, ei rationi ratio non eſt fidem habere. Et ſi non vtemur cōtinenter ſimiliter cadentibus verbis, hoc modo: Flentes, plorantes, lacrymantes obteſtantes. Et ſi verborum tranſiectionem vitabimus, niſi quæ erit concinna; qua de re poſterius loquemur: quo in vitio eſt Lucilius aſſiduus, vt hoc eſt in priore libro: Has res ad te ſcriptas Luci miſimus Aeli. Item, fugere oportet longam verborum continuationem, quæ & auditoris aures & oratoris ſpiritum lædit. His vitis in cōpoſitione vitatis, reliquū operis conſumendum eſt in dignitate. Dignitas eſt. quæ reddit ornatam orationem varietate diſtinguens. hæc & in verborum, & ſententiarum exornationem diuiditur. Verborum exornatio eſt, quæ ipſius ſermonis inſignita continetur perpolitione. Sententiarum exornatio eſt, quæ non in verbis, ſed in ipſis rebus quandam habet dignitatem.

CAPIDVRVS. 1

QVONIAM, quibus in generibus elocutio verſari debeat, dictum eſt, videamus nunc quas res debeat habere elocutio commoda, & pefecta. Quæ maxime admodum oratori accommodata eſt, tres res in ſe debet habere, elegantiam, compoſitionem, dignitatem) Quod in omni fieri oportet oratione, quā ad poſteros peruenire cupiamus. [Elegantia eſt, quæ facit vt vnumquodque pure & aperte dici videaſ) Elegans vſque ad ætatem M. Catonis, vt Gellius ſcribit, vitii, non laudis fuit. Videbatur cum elegans dictus, q nimis læto amœnoq. cultu victuq. eſſet. Poſtea, inquit, reprehendi quidē deſiit, ſed laudem ex hoc habebat nullā, qui morbus erat moderatiſſimis. Ceterum elegantes multorum conſenſu ac conſuetudine eruditorem nō ſolum ab ingenii elegantia, aut elocutionis cultu delectuq., ſicut in hoc loco, & plerunque, dici inueniuntur, ſed etiam a vitiis, per contrarium. Vt ipſe Cicero in Clodium & Curionem: Tu elegans, quem decet muliebris ornatus, quem ſaltus pſaltriç, qui lauare vultū mollire vocem pores carmine. [Hæc diſtribuitur in latinitatem, & explanationem) Quā græci φράσιν vocant, latini elocutionem. hanc ſpectamus in verbis aut ſingulis, aut coniunctis. In ſingulis videndum, vt ſint latina, perſpicua, ornata. In coniunctis, vt emendata, vt collocata, vt figurata. hæc in perpetua oratione dignitas ſeruanda eſt, dū modo principia lenius, narrationes ſimplicius, argumenta ornatius, epilogi effuſius proſerantur. de ſingulis autem nunc, de compoſitis poſt paulum dicemus. Vt igitur latinitas in ſingulis ſit verbis, primum conſiderandum eſt, ne barbariſmum, aut ſolœciſmū committas, ne peregrina, & externa verba affectas, multo enim quibus loquendi ratio non deſit inuenire licet. Sed eos curioſe potius loqui dixeris, quam latine. Velut Siſennam cum dixiſſet quædam ſpuratilica criminia, ꝑ riſum C. Rufius ita excepiſſe traditur. Circumuenior iudices niſi ſubuenitis. Siſenna quid dicas neſcio metuo inſidias. ſpuratilica quid eſt? ſputa quid ſit ſcio, tilica neſcio. Ita Cæſar rationē adhibes,

libtum

librum edidit, in quo vitioſam conſuetudinem, & corruptam pora, & incorruptas conſuetudine emendauit. perſpicuitas in verbis præcipuam habet proprietatem. Proprietas autem dicitur, vniuſcuiuſque rei, vt Quintil. inquit, ſimplex appellatio. In qua vitabimus obſcœna, & ſordida, & humilia, ſunt antẽ humilia, infra dignitatem rerum aut ordinis. In hac proprietatis, ſpecie magna virtus eſt. Ei contrarium eſt vitiũ. Græci ἄκυρον noſtri improprium vocant. quale eſt, tantum ſparate dolorẽ. Verum proprietas non ad nomen, ſed ad vim ſignificationis referri debet. nec auditu, ſed intellectu perpendenda eſt. ſunt. n. multa, quæ cum proprium nomen non habeant, per abuſionẽ aut tranſlationẽ nominata impropria de eis, quæ exprimunt, dici non poſſunt, cum iam ita omnibus manifeſta ſint fallere non poſſint. Verba autem omnia quæ plus ſignificant, quam eloquuntur, in parte etiam ponenda ſunt perſpicuitatis. Vitandaq. ambiguitas omnis non tantum vbi ſenſus perturbari poſſit, ſed etiam vbi nihilominus maneat. vt ſi quis dixerit, viſum à ſe hominem librum ſcribentem. nam etiam ſi librum ab homine ſcribi patet, male tamen compoſuerat, feceratq. ambiguum quantum in ipſo fuit. Itaque nobis, inquit Quintil. prima ſit virtus perſpicuitatis propria verba, rectus ordo, non in longum dilata concluſio, nihil neq; deſit, neque ſuperfluat, ita ſermo, & doctis probabilis, & planus imperitis erit. Hęc eſt eloquendi obſeruatio. Nam ſi neque pauciora quam oportet, neque plura, neque inordinata, aut indiſtincta dixerimus, erunt dilucida, & negligenter, quoque audientibus aperta. Tertio loco ornatum in ſingulis verbis perpendẽdum eſſe diximus quo pene ſolo apud omnes admirationi eloquentia eſt, qui tam in pluribus verbis, quam ſingulis, ſicut, & perſpicuitas, conſideratur. quæ quam rectiſſime traditum eſt, perſpicuitatem propriis tranſlatis ornatum verbis egere. Itaque alia verba aliis honeſtiora, ſublimiora, nitidiora, iucundiora, vocaliora vt in omni orationis genere, omniq. exprimenda ſentẽtia ponẽda ſint. Delectus item cum acri iudicio eſt adhibendus. nam vt ſyllabæ è literis melius ſonantibus ſunt clariores, & verba ſyllabis magis vocalia, ita quo plus ſpiritus habent, hoc pulchrius quoq; reſonant. quod idem verba inter ſe cõiuncta efficient, vt aliud alii iunctum melius ſonet. ita rebus atrocibus, verba etiam ipſo vultu aſpera magis conuenient. Sordidis autem nuſquam in erudita oratione locus. licet humilibus plerunque ſit iunctura iucundiſſima. Velut in illo Virgil.

Sæpe exiguus mus, Et Horatiano,

Naſcetur ridiculus mus.

Vbi caſus ſingularis in fine verſus, monoſyllabum magis decuit. Quædam non tam ratione, quam ſenſu iudicantur, vt illud,

Cæſa iungebant fœdera porca.

Quod ſi fuiſſet porco, vile erat. quodcunque enim in ſermone tenui ſublime nitidumq. fuerit, diſcordat. Item ornatus in inuſitatis, nouatis, & tranſlatis verbis multum probari, & à Cice. & Quintiliano ſolet, inuſitatis dignitatem dat antiquitas, nanque, & ſanctiorem, & magis admirabilem facit orationẽ. Sed ſint huiuſmodi, vt ex vltimis tenebris repetita videantur. Et licet poetæ liberiores ſint quã oratores, tamen vt Craſſus apud Cic. de oratore dicit, habet etiam in oratione poeticum aliqđ verbum dignitatem. Neque. n. inquit illud fugerem dicere, vt Lelius, qua tempeſtate Pœnus in Italiam venit nec prolẽ, aut ſobolem, aut fari, aut nuncupari, aut vt tu ſoles Catule non rebar aut opinabar, & alia multa quibus loco diſpoſitis grãdior atq; antiquior oratio videri ſolet. nouantur autem verba, quę ab eo, qui dicit ipſo gignuntur ac fiunt. Velut in illo: Vis huiuſmet verſutiloqua expectorat. fingere tamen Græcis magis conceſſum eſt, noſtri autem iungendo, aut deriuando paulum aliquid auſi: iungendo vt, gradus eliminat, an dici in tragœdia poſſet, à Pomponio. & Seneca dubitatum, deriuando, vt beatitas, & beatitudo, medietas, & alia complura, quæ à Cice. ſicut, & ab aliis numerantur. Ea ſi ex græcis in latinum transferendo excipiamus, magis permittitur. quale illud Cic. in Hortenſio, ἐνάργειαν vt Græci ſic perſpicuitatem aut euidentiam nos, ſi placet, nominemus & fabricemus vſque, ſi opus erit, verba. idque confirmat Horatius dicens:

Et noua fictaq; nuper habebunt verba fidem ſi
Græco fonte cadant.

Si quid autem non apte ſatis conuerſum videatur aliquo, verbo mox corrigendum eſt, vt Cic. in Timæo. Si modo hoc, inquit, recte conuerſum videri poteſt. Et ſi quid ẽt periculoſius finxiſſe videbimur, mediis quibuſdã id præmuniemus, hoc modo, vt ita dicam, ſi licet dicere, permittamus nobis, vix audeo dicere. Quale Cic. illud eſt: Vt in ſingulis eſſent bina media (vix. n. audeo dicere mediocritates, quas Græci μεσότητας appellant) ſed quaſi ita dixerim, prorſus intelligatur. Quę quidem etiam in licentius tranſlatis proderunt, ſi non tuto dici poſſe videbuntur, in quo non falli iudicium noſtrum, ex re manifeſtum erit. Tertius vero modus transferendi verbi ornatus, qui late patet poſterius abunde qualis eſſe debeat, ab ipſo Cic. inter dicendi figuras poſitus, tractatur, & à nobis exemplicabitur. [Latinitas eſt] Latinos quidam dictos putant à Latino qui Vlyſſis Circesq. filius fuit, vt Heſiodus.

Κίρκη δ' Ἠελίου θυγάτηρ Ὑπεριονίδαο,
Γείνατ' Ὀδυσσῆος ταλασίφρονος ἐν φιλότητι,
Ἄγριον ἠδὲ Λατῖνον, ἀμύμονά τε, κρατερόν τε.

Alii à Latino Fauni filio, cuius mater Carmenta à Græcis literas mutuata Latinis dediſſe fertur, primum Latinitatem, vt poſte emendatiorem linguam, eſſe dictam volunt. Feſtus Pompeius, niſi me codices fallunt, Latinam linguam à Latio dictam vult. Conſtat autem, & Ciceronis, & aliorum conſenſu, hanc deinde locutionem adeo corruptam fuiſſe, vt pars maxima ẽt Ciceronis ætate in teriiſſe diceretur. Quamobrem, & C. Cæſar librum de Ratione latine loquendi accuratiſſime ſcripſit, primoque in libro diſſerit, verborum delectum originẽ eſſe eloquentiæ. & M. Varro de origine linguæ latinæ, ad Ciceronem ſcribens, verborum latinorum etymologias ſcrutatur. Quare latinitas a grammatica ita mihi differre propemodum videt, vt latinitas non tam adigi, & aſtringi regulis verba velit, quam ſermonis ſuauitati inſeruire. Vt ſit quidem exempli cauſa grãmatice dictum. audacter, emicauit, ſonauit, conniure. audiuiſſe ſciuiſſe. non ſcio, frugalis mille nomorum, & alia his ſimilia, latine autem potius. audacter. emicui, ſonuit. coire audiſſe, ſciſſe. neſcio. ſingi, mille numum. Hinc eſt quod Quintil. etiam inquit, mihi non inuenuſte dici videt, aliud eſſe latine, aliud grãmatice loqui. & Cicero ipſe, iiſdemq. temporibus L. Furius Philus per bene latine loqui putabatur, literatiuſq. quam ceteri, quod ſcilicet ſuauitati verborum regulas etiam accommodaret grammatices. Nam ſi ita accipiamus, ſicut quidam, vt linguam latinam literalem dicamus, qua veteres Romani, & populares, & eruditi viri indifferenter vterentur, & vt comœdiæ, tragędiæq; conſcriptæ ſunt, ita vulgus loqueretur. Sed primũ omnes literarum græcarum quam eruditiſſimos fuiſſe oportuit, quod Comœdiæ quo antiquiores ſunt, eo vocabulis, & orationibus græcis magis refertæ ſunt. Et id tam Tyco Ciceroque, quam veterum oſtendunt hiſtoriæ. Afferrem vero exẽpla niſi id non dubium eſſe cuiquam intelligerent. Non dum. n. vt etiam Lucretius, inquit, Latina lingua tamen habebat copiam vt non indigeret Grecorum adiumento. Transferentes ergo verſiculo in latinum è græco Comici, græcos etiam aliquãdo inſerebant. Præterea ſi Latinus ille linguam correxit, vnde, & latinitas nomen habeat, quo pacto omnium vnus potuit illico ſermo eſſe? Vel ſi Latini ſoli ita loquebantur, qui Italię minimam partem poſſidebant, ceteros alium ſermonem habuiſſe oportuit, quo ante, & poſt correctam linguam vterentur ſcriptores, & quo tam poematum quam hiſtoriarum orationumque, quando minus corruptam ad huc illam veterem linguam eos ſeruaſſe credi par eſt ceteri qui ſecuti ſunt melius loqui debuerunt. Sed legimus Liuium Andronicum, Ennium Catonem, Lælium, pleroſque alios quòd veteri illa quaſi rubigine referti eſſent, a Craſſo, Hortenſio, Cicero neque, & ceteris fuiſſe repudiatos, licet cetera, q̃ eorũ ingenia oſtenderunt, ſummopere iidem probauerint. Nam, & Catonis verba Cicero diligenter excuſat, vt ſupra retulimus. Fuit ergo latinitas, vt mea ſemper tulit opinio, ſelectus quidam caſtigatusque ſermo, literalis quidem (quod Græcorũ Latini veteres ſecuti veſtigia ſint) ſed ſuauitati multum inſeruiens. Et cum nihil vnquam ſimul, & inuentum, & perfectum fuerit primum hanc Latinus, vnde latinitas dicta, ſelegit poſt, qui ſecuti ſunt, & auxerunt, & magis emendarunt. Loquebantur autem etiam ante Latinum illũ Itali, & Latini iſto ſermone, ſed non omnino latine, hoc eſt electiore ſermone. Nam cum eius mater, ut diximus, Carmenta, literas à Græcis ſumptas ei dixiſſet, tum demum incepiſſe talẽ eleganter dicendi formam putandum eſt. quod in partibus orationis omnibus facile cuiq; licet intueri, vt. ſ. figuræ orationis ſicut, & conſtructiones ab ipſis efluxerint. Vnde fit, ut mater admodum, quoſdam hæc non ſatis aduertiſſe, quod, & Cic. ipſe oſtendit, cum dicit. Latinitas eſt quę ſermonem purũ conſeruat. ab omni vitio remotũ. Vitia in ſermone, quo minus is Latinus ſit, duo poſſunt eſſe ſolœciſmus, & barbariſmus. [Solœciſmus] Gellius in quinto noctium Atticarum, cum græcum

autem,

autem, inqt. vocab ulum ſit ſœleſcimus, an Attici homines, q elegantius locuti ſunt, vſi co ſint, quæri ſolet. Sed nos neque ſoleſcimum, neque barbariſmum apud Græcorũ idoneos adhuc inuenimus. Nam ſicut barbaron, ita ſolœcon dixerunt noſtri quoque antiquiore. ſolœcon facile, ſoleſciſmũ haud ſcio, an vnquẽ dixerunt. quod ſi ita eſt, neque in Græca, neque in Latina, ſolœciſmus probe dicitur. Sed non ex Græcis dicimus, vtrũque recte dici poſſe. cuius rei q ſolœciſmus recte dicat. & barbariſmus, tam Græcorum, quam Latinorum infinita reddi exẽpla poſſent, quæ tamen cum nunc proferre nunc oporteat. conſulto prætermittimus. Dictum autem ſoleſciſmum Strabo putat. vel à Solarum vrbe, qui vitioſe loquentes, a Græcis cum riſu excepti ſunt. vel alio ex populo, vt idem, inquit, verbum effictum eſt. Soleciſmum porro Sinius, vel Capito in literis quas ad Clodium Tuſcum dedit hiſce verbis diffinit. Soleſciſmus eſt impar & inconueniens compoſitura partium orationis. Auguſtinus vero in eo libro quem de doctrina Chriſtiana inſcripſit. Solœciſmus, inquit, qui dr̃. nihil eſt aliud quàm cum verba non ea lege ſibi coaptantur, qua coaptarũt. qui priores nobis, non ſine auctoritate locuti ſunt. Verum. n. inter homines, an inter hominibus dicatur. ad rerum nõ pertinet cognitionẽ. Integritas ergo locutionis nihil aliud eſt, niſi alienæ conſuetudinis conſeruatio, veterum auctoritate firmatæ. [Solœciſmus cum in uerbis pluribus conſequens verbum ſuperiori nõ accõmodatur.) Totius grammatices (quam in latinum vertentes literaturam alii, alii ſtudium literarum appellarunt) ars in duas eſt generales diuiſa partes, in preceptorum rationem, quàm Græci μεθοδικὴν nominarunt, quę præcepta quibus in hac ꝓfeſſione erudimur, docet, & in vocabulorum expoſitionem, fabularum autem, hiſtoriarũ, & huiſmodi enarrationẽ, Græci ἱστορικὴν dixerunt. Mehro dicendeinceps in tres partes iidem diuiſerunt, in loquendi rationem, Græce σύνταξιν, recte ſcribendi peritiam ὀρθογραφίαν, & pronunciandi ſcientiam, προσῳδίαν. In his tribus ſolœciſmus barbariſmus ue. vitia inueniuntur. Sed in omnibus tamen vtrunque. nam barbariſmum in omnibus quidem. ſolœciſmum autem in loquendi tantummodo ratione comperias, iſque modis, quatuor. κατὰ πλεονασμὸν. i. per adiectionẽ. ſeu redundãtiã κατὰ ἔλλειψιν. i. detractionẽ. ſiue defectum. κατὰ ἐναλλαγὴν. i. per trãſmutationem, κατὰ ὑπέρβατον, hec eſt per confuſum dictionũ ordinẽ. Per adiectionem, vt veni ad Mediolanum, ad Placentiam detractione, vt ambulo viam, ex Aegypto venio, trãſmutatione, vt qua ordo turbatur, vt quoque ego. n. hoc, per hyperbaton, vt. in eum ille duliſt genio, ꝓ induliit. At cu in hac poete verſus neceſſitate incidunt aut ornandi cauſa ſententiam, aſyntheto vel, vt alii. ſolœcophanes nominatur. Et id faciunt non tantũ, poetæ, ſed etiam aliquando aratores. velut Cic. in Verre illud ad Meſſanam venit, detrahunt item illud.

Italiam fato profugus Lauinaq; venit.

Littora: pro ad Italiam, & ad Lauinia Littora.

Saluſtius. radicẽ montis acceſſit, quod ſanè Lactantius annotauit. Tranſmutationem vtuntur; vt, Tranſtra per remos ducere: Ita per partes orationis omnes ſolœciſmus fit, vt in verbo, ſi genus mutetur, ſi cõiungatio, ſi modus ſi numerus, ſi tps, ſi pſona. idem in nominibus, ceteriſq; partibus intelligendum, vt ſi pronomẽ, pro pronomine poſuerit, vt hirundo paſcit pullos eius. Eſt etiam vbi vitium potius videatur, quam reuera ſit, vt apud Senecam. Sæpe in magiſtrum ſcelera redierũt ſua, quod ita in conſtructione reſoluendum eſt. Scelera magiſtri ſæpe redierunt in ipſum, ſiue in illum. Aliquando longo ac duro ambitu verborum reſpondendum eſt: vt. Suum cuique ſoluat aliter, quod cuiuſque eſt, ei ſoluat. aut, ſua cuiuſque ſunt: aliter, quæ cuiuſque ſunt, ipſius ſunt. Item, & ſuus eſt Homeri mos: aliter. mos Homeri eſt eius. Aut cum genus mutamus, vel alio quam oporteat numero loquimur. vt cũ ponimus literam pro epiſtola, & id genus alia. Fuerunt qui barbariſmum hic dici maluerint. q barbariſmus quidẽ in ſingulis eſſet dictionibus, in coniũctis vero ad conſtructionẽ ſolœciſmus. Vt ſi verbo aut nominis ceteris ue partibus caſum non reddas quẽ deſiderant, aut ſi pro aliis alios ponam. vel ſi vbi nomẽ ponere debuerim pronomen poſitum ſit. Simpliciter, vbicunque partẽ aliam pro alia referas. Vt cum negantis aduerbium pro aduerbio prohibentis ponam. ſic, non feceris. pro ne feceris. In ſingulis autem ſieri verbis ſolœciſmus videtur, cum vnum qs ad ſe vocans dicit, venite, aut ſi plures a ſe dimittens ita loquatur abi vel diſcede. nec non cum reſponſum ab interrogãte diſſentit. vt ſi dicenti, quem video? ita occurras, ego, qm̃ hic ſubaudit qđ expreſsũ non eſt. Erit ergo ſolœciſmus in vno aliquo verbo, nur. quam in ſolo. Eo denique ſuperſtitioſi fuerunt vſq; aliqui vt hoc vitium in geſtu etiã eſſe ſcripſerint, cũ aliud voce aliud nutu vel manu demonſtretur. Eſt autem vbi ab oratore, nedũ poeticis huiuſmodi inuenias poſita, ſed tum ſchemata, non ſolœciſmi dicuntur. Eſt enim ſolœciſmus, vbi per imprudentiam imperitiamque ita loquimur. Sed de Solœciſmo hactenus dictum ſit. multa tamen plane eſſent hic dictu neceſſaria. ideo cõſulto etiam pretermus, ne grammaticam ſcribere videamur. Nam ſatis videri debet ſi expoſuimus quid ſit quod Cicer. dixit, ſoleciſmus eſt ex verbis pluribus in quibus inuenitur, in ſolo enim verbo inueniri non poteſt. [Verbum ſuperiori non accommodatur.) Sed diſconuenit, quantum veterem auctoritate ſancitum eſt. [Barbariſmus eſt, cum verbum aliquod vitioſe effertur.) Barbariſmus, inquit Auguſtinus, quid aliud eſt, niſi verbum non eis literis, vel eodem ſono non enunciatum quo ab eis qui ante nos locuti ſunt enunciari ſolitum eſt. Barbari autem, vnde barbariſmus dicti, vt Strabo in quartodecimo de ſitu orbis tradit, à nominis ficti voce. Sic enim inquit. Barbari opinor eſſe nominis effictionem in his, qui proferendo verba cum labore, duriter & aſpere loquerentur, ſicut balbutire, lallare, balbare. Omnibus igitur pinguius ſonantibus, balbaris nomen inditum. Barbaros autem Græcus primum nuncupauit; videlicet ad exprobandam pronunciationem, quæ contingebat illis per innatam quandam ineptitudinem, & oris pinguedinem atque vocalium inſtrumentorum denique per quibuſdam ſermonum, ſeu linguarum proprietates. Noſtra vero in lingua aliud apparuit oris vitium, ſicuti barbaro loquentia, ſi quis ſermonem Græcum non recte proferat, ſed vocabula Græca barbarorum more pronunciet. Hoc maxime Caribus contingit. hinc Alcęus eos Barbarophonos appellat, quod grǽca inepte proferant. Hanc igitur barbariſmi, ſicut & ſolœciſmi fœditatem. a latinitate abeſſe oportere dicit Cicer. quæ in ſingulis tantum verbis committi poſſe inuenitur. ſed & pluribus modis. aut locutione, aut temporis dimenſione, ac enunciatione, aut ſcriptura. Vt ſi quis Apurum vel Hiſpanum alienum ue quodlibet a Latino nomen, modo Græcum non ſit. Latinæ inferat orationi, niſi receptum ſit vt Rheda vehiculum. quod gallicum nomen eſt, & aregię. quo vtitur Iuuenalis, Maurorũ aregias. Item ſi verborum, nominum, ceterorumq. partiũ orationis impropria ſignificatione quis vtatur, vt cũ reputo pro exiſtimo vtuntur quidam, & importat pro refert, & infinitis pene aliis. tum ſi ſecundum analogiã nomen quod in vſu nõ ſit, deducere velimus, velut ſi à Cremona Cremonanus, & à Parma Parmanus dicatur, quod ſimile ſit à Roma Romanus, à Nola Nolanus. & ſicut a cubatione cubiculum, ſic putes recte dici à ſeſſione ſeſſiculum. & ſicut dulcedo dicitur, ita ſi quis albedinem pro albore, & ſimilia dicat ſi rhetoricalis, grammaticalis, & ſimilia cum græcis nos, vti poſſeſſiuis noſtris dici poſſe putemus, ſicut literalis. Aut cum vtitur verbis, quæ apud nullum auctorẽ leguntur, & quæ nec vlla defendi deriuatione poſſint, vt tregua. pro induciis, & guerra. pro bello. His proxime accedunt, ea quę licet deriuationis formam aliquã habere videantur, tamen dici latine non queant. Vnde ſaluator, quod Græci σωτῆρα dixerunt. Nam licet in ore multorum ſaluator ſit, latine, tamen vno verbo exprimi nõ poſſe Cic. dicit. quippe qui in Verrinis. ita inquit: Cũ non ſolum patronum illius inſulę, ſed etiam σωτῆρα ſcriptum vidi Syracuſis. hoc quãtum eſt: ita magnum, vt latine vno verbo exprimi non poſſit. is eſt nimirum ſoret, qui ſaltem dedit, quod vitium iam late patet, propter eorum, qui Græca in Latinum transferunt imperitiam. Nec in ſolis id verbis fieri ſolet, verũ etiã, & iunctis. Vt cum dicunt hoc implus ſe habet, quod Græci ἔτι πλεῖον ἔχει dicant, & alia prope infinita. Non. n. omnia enumerare, quæ etiam poſſimus, cõſilium eſt. ſed barbariſmi loca duntaxat oſtendere, quod vitiũ etiam ſæpe inuenias, cum verbis vtuntur, quæ nuſquam ſunt, vt contentor, pro cõtentus ſum. nã quod Hor. ſcurro dixit

Si bene te noui, metues liberrime Lolli,

Scurrantis ſpeciem præbere.

Et odoror, eſt nanque ſagacium odor, & Cicero ancilior, vt. non enim vos priuatim ancillatus ſum ſic & alia quędã auctoritate non carent, ideoque intrepide eis vtimur. at noua quaſi cudere non ſine periculo poſſumus, quæ ſi permitti vobis velimus, acri penſanda iudicio ſunt. In genere quoque nullam obſeruationem putarunt aliqui eſſe barbariſmum, alii ſolœciſmum dici maluerunt, quod iunctura, id animaduertatur. Nec ſum animi dubius, hic futurum aliquem, qui dicat horũ quæ iam diximus, & dicturi ſumus, pleraq; figuri, defendi poſſe. Id verum eſſe nouimus, ſed cum cõſulto, & cum iudicio prolata

ſunt

ſunt, non cũ imprudenter aut per inſcitiam dicta, figuris defendi poſſe credamus. Barbariſmus quoque eſſe credi par eſt cum pluraliter tantum deflexũ nomen in ſingulari dicas. vt ſcala pugillaris, biga, quadriga, liber pro filio, loculus, & ſimilia, aut cũ ſingulari numero inueniatur tãtum, & puralẽ proferas, vt ſanguines, argenta, aura, aurichalca, & id genus alia. Aut ſi verborum tã traditæ nobis non ſeruentur inflexiones, velut ſi dicat quis prandidi oſtendidi, reprehendidi. Vel cum nominum prima poſitio inuertitur, vt ſi quis crebri dici puter, vt Alexander, Alexandri, Et uerborum, velut cum prandeo dicatur, ſi huic ſimile cœnu eſſe arbitrer. ſi itẽ inſcita in dicendo diuida diphthongon, velut ſi çoophorum, ęnotriam, ęneum diuidas. vel Oeram, Aeneum, & id genus alia. Sed de Barbariſmo, qui in locutione committi poteſt quantum ad hunc locum attinet, iam ſatis dictum. ſi quidem genus illud barbariſmi, quod ab animi natura proficiſcitur, vt cum quid inſolẽter, aut minaciter, aut crudeliter ab aliquo dictum ſic eum barbaro locutum dicimus, ad pręſentem quæſtionem, vt reor, non attinet. Quod ſi quis attinere ſibi perſuadeat, vitium eſſe quidquid ſuo loco, & tẽpore nõ factum ſit, à nobis iam admonitus, taceat. De temporis dimenſione paucis concludendũ eſt, aliam tacitam, aliam pronunciãtis uoce conſiderari. Tacite in temporum dimenſione barbariſmus eſt, vt in verſu ſi pro longa breuis, aut pro breui longa ponatur. velut illud Iuuen.

Quid moleſtas, & fruſtra rogantem

In metro enim barbariſmus eſt. niſi, qđ multa egregie ſcripſerit, ſyſtoles figuræ venia ſubleuetur. Quæ autẽ pronunciantis voce detegitur, manifeſta eſt. uelut cũ pro flexo accẽtu acutus ponitur, vt ſi Cethegum penultima correpta aut Tullium producta pronuncies. Eſt in ſola pronunciatione barbariſmus, ſi alio quam debeas accentu ſyllabam pronuncies. vt ſi noſtras, & veſtras, & cetera, quæ per apocopam proferri debent, in vltimo loco non flectas, uel vt differentiam facias, ſi non notula aggraues, vel alias, cum aduerbium eſt, & circum littora, circum Piſcoſos ſcopulos. Ne ſi primam acueris, circus dici uideatur. item, Quale eruditi grammatici interrogantes, vltimo loco grauabunt, comparantes, acuto tenore concludent, Aduerbia quoque compoſita ſub vno accentu pronunciabunt, vt aliquando, deinde, interea loci. Et ut paucis finiam, ubicunque accentus lex corrumpetur, erit barbariſmus, quam legem quiſque à grammaticis diſcet. Et ſi cui noſtra, quæ olim de accentu compoſuimus, diſcere placuerit, hoc vitium euitare poterit, ſi minus quid hic dicatur intelligit, Conamur enim illa q̃ neſciunt, non iam eruditos docere, Scriptura barbariſmus cõmitti poteſt, ſi literarum ordo perturbetur, vt pro diſciplina, diſcipłina. Subtractationem ſimplicis conſonantis, vt à facio factam, ſine c, litera ſi fatum ſcribas. Simplicis conſonantis interpoſitione, vt columpna, ſompnus, contempno. p. enim litera inter m, & n, eſt poſita. Fit Barbariſmus etiam aliis conſonãtibus, ubi non debet apponi, vbi duplicata ſubtrahitur, vt bellum adiectiuum, uel ſi addas conſonantem, ubi non oportet, ut tellum, cœllum, ſimplicis in duplicem uerſione. ut locuple, pro locuples. Duplicis in geminatam. ut niſus, pro nixus, laſſus pro laxus, cum hæc manifeſte inter ſe differant ſenſus. Si pro eadem geminata, alteram ponas: ut ſtegma, cum g, litera ante m, pro ſtemma ſcribas. aut ſi pro altera ſimplici, alteram ſimplicem ponas: vt ſi conuitium per t, literam t non per c, ſic apud per d, vel apud per t. Idem uitium eſt, & obtimus per b, non per p, ſcriptum. Item ſi uocalem alteram pro altera ponas: vt ſi mundus in prima ſyllaba, vel columna, aut abundo in ſecunda, non per u, literam, ſed per o, ſcribas. E diuerſo ſi muntem, funtem, puntem, per u, non per o, barbariſmus eſt. Item ſi aſpirationem auferas à vocali, ut ab habeo ſecundæ coniugationis verbo, vel a conſonante vt pulcher, ſi apponas uocali vt, habundo: conſonanti, vt archades. ſi Latinum i, per y, Græcũ, vt ſilua, ſydus. ſi y Græcum per i, Latinum. Et eo magis barbara nonnullis omnia corrumpentibus hæc fiunt, quod i, Latinis, velut mei, tui, & ſimilibus, y græcum ſcribi ſolet, cum i, Græci. nominibus barbariſque nonnullis tantum ſcribatur. de quo longius tractauimus in his libris, quos de Ortographia cõſcripſimus. Sunt etiam qui y, literæ græce, & i, latinæ ordinem peruertentes, in barbariſmum incidant, vt Hyppolitus, Lybia, Sybilla, cum in prima ſyllaba i, in penultima y, grecũ eſſe oporteat. Poſtremo barbariſmus eſt ſi diphthongon alteram pro altera, aut vbi nulla ſit poteſtas, vel vbi ſcribi debuit, nõ ſcribas, ſi diuiſas vocales, ut Danahe, Phaſiphahe, Phahethon. De barbariſmo iam ſatis multa nec breuius vt reor, dicere etiam de tantate potuimus, ſi loca huius vitii decurrere omnia debuimus.

(Ea comparatur) In contrariis obſcuritas maxime ſolet inueniri. Nam ſi ab vſu valde remota verba ſint, nubem menti plerunque omnia obiiciunt. vt ſenſus comprehendi non poſſint. In quo genere tantopere ſunt aliqui delectati, vt cum in idonei alicuius auctoris locum incidiſſent paulo magis abſtruſum non rei indagatione, ſed vnius aliquando verbi ignoratione, toros illic intenderint ſenſus, lacunaria modo ſuſpexerint, modo in terram declinarint oculos, interroganti nil reſponderint, & cogitatione miſeri, tanquam Sibyllæ futuri interpretes exæſtuarint. Quod ſi eius obſcuritatis modum tandem competiſſe, hoc eſt vnius uerbi, & nullius pene momenti ſignificationem ſibi inueniſſe perſuaſerunt, conuentus pararunt, ſe rem inauditam, è medus erutam tenebris deprompturos, tumore ſupra modum elati iactitarunt hinc adducto ſupercilio, contractiſq. naribus, ac fronte rugata meras effutiuerunt inſanias. Quibus iam ab omnibus eruditis curuari ciconiarum colla, ac manu aſini aures agitari, & æſtuantis canis protendi linguam, & quæcunque ludibrii ſpeciem habent, præberi videas, idq. merito ſſimo, cum rerum ſcientiam, quam præ ceteris rebus habere oportet, nihil æſtimẽt, vnius autem literali notæ ſignificatione tantum vexentur. ac vt verius dicã inſaniant, non hoc dico, quia verborum velim ſciri proprietates: ſed, vt eorum quæ iam exoleuerunt tanta non ſit, aut vt ſaltem ii rebus poſteriora ſita, prouidendumq. in primis, ne ſordida, ieiuna, triſtis, ingrata, vilis noſtra ſit oratio. contra ſit acuta, nitida, copioſa hilaris, iucunda. Accurata, Quod conſequi poterimus, ſi rerum in primis quàm maximam curam habuerimus, poſtea verborũ electiſſimorũ, vt in nobis auctoritas in verbis ſententiæ, vel graues, vel aptæ opinionibus hominũ ac moribus eſſe videãtur. Quod ſi in verbis inhærere, ſcrutari, & ea quidem ab vſu remota velim. eloquentiã ex hoc inde conſequi poſſe confidemus? Superfluum erat nunc hoc reprehendere, niſi præterquã à pauciſſimis ceteris omnibus id iam ſumma cura quæreretur. Sed iam vnde exiuit, eo noſter redeat ſermo: ſi perſpicuam velimus ex nobis exire orationem, vſitatis verbis componenda eſt: non tantum ex nimia vetuſtate repudiatis illis, ſed, & paulo remotioribus. Nam, & ductare exercitus, & patraire bella apud Saluſtium nõ adeo vſque probata ſunt, vt orator eius ubicunq; velit vtatur. Sic videat, vt vſitata huiuſmodi vſitatiora adhuc ſint, exercitũ ducere, & bellum gerere, delectum. n. cum in primis habeamus oportet, vt ſuo loco ac tempori omnia accomodemus De explanatione ergo nũc loquimur, cui perſpicuitas eſt neceſſaria, perſpicuitati autem vſitata verba. Nam quid in latinitate, & ornatu obſeruandũ ſit, ſi nõ ſupra docuimus, eius tamen formã aliquam illic oſtendere tentauimus. præclare vero etiam ad afferendam rebus lucem repertæ ſunt ſimilitudines. quarum aliq; ſunt, quæ probationis cauſa inter argumenta ponuntur, aliæ ad exprimendam rerum imaginem compoſitę. quod eſt huius loci proprium: vt,

Prorſus aui ſimilis, quæ circum littora, circum
Piſcoſos ſcopulos, humilis volat æquora iuxta.

Quo in genere. i. præcipue cuſtodiendum, ne id quod ſimilitudini gratia aſciuimus, aut obſcurũ ſit, aut ignotũ. (Vſitata ſunt ea, quæ verſantur in ſermone, & conſuetudine quotidiana) Hic iam aliquibus occurram oportet, qui vſitatum putabãt ſermonẽ, quo vulgares, & imperiti vti conſueuerunt, quod minime verum eſt. Nam is demum vſitatus eſt ſermo, quo quotidiano in ſermone conſuetudineq. loquẽdi, uiri vtuntur eruditi, ſicut enim bonorum virorum conſenſus bene viuendi nomen hẽt, ita recte loquendi eruditorum conſuetudo. Cum igitur eruditus nũ ſordidus, non inquinatus, & ruſticus ſermo deceat, ſed putus, clarus, latinus, & ornatus, non conuenit vſitatũ hic à Cicerone ſermonem dictum intelligere, quo vulgus vtiẽ imperitum. (Propria, quæ eius rei verba ſunt, aut eſſe poſſunt, de qua loquemur) Propria multis modis dici poſſunt. ſunt. n. propria, & multis rebus impoſita verba, vt canis, ſignificat. n. aſtrum, animal quadrupes, & piſcẽ ſunt propria quaſi vni peculiaria vt vrbem Romã, & poetam Virgilium, & ceteris generis eiuſdem. Alia ſunt propria, ſuę quarumq. rerũ appellationes, vt lapis arbos mare. Item propria, indiuiduum ſignificantia. Item ſubſtãtiua ſunt, vt Demoſthenes, Cicero, Craſſus, ſed in nullis horum virtus oratoris inſpicitur. At illud proprium dicit hic Cic. quod in oratore non mediocriter probandum eſt, quod etiam hoc modo laudari ſolet, vt propriẽ dictum ſit. i. quo nihil poſſit ſignificãtius inueniri. velut cum vulgo dici ſolet, proprium appoſitum eſſe epitheton. vt cum Virg. Deductum carmen. & Horat. Acrem tibiam, aut Annibalem durum dixerunt. Item

gencus

generis pene eiuſdem, dulce muſtum cum dentibus albis excepta, lenes auras, rupibus altis, tēpus irreparabile, & huiuſmodi omnia. Item, quæ bene tranſlata ſunt, propria dici ſolent. Deinde quæcunque ſunt in quoque præcipua, proprii locum accipiunt. velut Fabius inter plures imperatorias virtutes, cunctator eſt ab Ennio appellatus ſicut Aeneas pius à Virgilio, Achates fidus. Et ab Homero Vlyſſes polytropos. i. multa vertēs, callidus, & verbiū verſtator ſicut, & pedibus celer Achilles. Hæc igiť eſt vna oratoris virtus. quæ rē explanat, & exprimit. quā Cicero elegantiæ partē eſſe voluit. [Propria, quæ eius rei verba ſunt) Quæ eā rem cōplectuntur propriaui. [Aut eſſe poſſunt de qua loquimur) Si ēt ad aliud referri poſſe videantur. Cōpoſitio eſt verborum conſtructio quæ facit, omnes partes orationis æquabiliter perpolitas. Ea conſeruabitur, ſi fugiamus crebras vocaliū concurſiones, quæ vaſtam atque hiantem reddunt orationem, vt hęc eſt. [Baccæ æneæ amœniſſime impendebant. Et ſi vitabimus eiuſdem literæ) In omni rhetoricę orationis cōſtructione tria conſiderari ſolent, ordo, iunctura, numerus. De ordine, & iunctura dicetur à nobis, quando locus Ciceronis hic ita exigit. De numero qui late patet, & nos temporis premimur anguſtia, ſi poſt huius libri concluſa commentaria tempus nobis ſupererit, tractabimus. Primum igitur vt ia de ordine dicamus, eius obſeruatio in verbis eſt ſingulis, & contextis. In ſingulis cauendum, ne decreſcat oratio, & fortiori ſubiungatur aliquid infirmius, vt ſacrilego fur, homicidę corruptor. Nanq; ſenſus hominis à paruo in maius debet inſurgere, vt optime Cic. Tu, inquit, iſtis faucibus, iſtis, lateribus, iſta gladiatoria totius corporis firmitate aliud. n. maius alio ſuperuenit. At ſi cœpiſſet à toto corpore, nō bene ad latera faucesq. deſcendiſſet. Eſt, & alius ordo, vt viros ac fœminas, die ac nocte, ortum, & occaſum, dextrū ac ſiniſtrū, ante ac retro melius dicas, ꝙ retrorſum. Quædam ordine permutato fiunt ſupervacua, velut apud Saluſtium, in tuguria mulieris ancillę, ac ſi dicas in tugurio ancillæ mulieris, ſuperfluū erit mulieris, ſi quidē ancilla conditionem oſtendit, & ſexum. item, res erat pręsoribus nota ſolis. Hoc ſuffecerat, male ergo additur, ignota ceteris, quod ſi conuertas, nil ſuperfluum inuenitur. Et fratres gemini, nā ſi præceſſerit gemini, fratres addere non eſt neceſſe. Et ſi dicas, teneor amicitiis, ridiculū. n. eſt, ſi addas, mutuis, cum amicitię vtrunq; ſignificēt, hoc eſt amorem, & mutuum. Alia ideo antecedunt, ꝙ ab eis quę ſequuntur clarius ad eā ſententiā dici, & quaſi exponi videantur, vt Ciceronis illud, quid tandem illi mors mali attulit? niſi forte ineptiis atq; fabulis ducimur, vt exiſtimemus illum apud inferos impiorum ſupplicia perferre. in quo loco non bene diceretur fabulis atq; ineptiis. Eſt vbi quid primum ponamus non refert, niſi verborum moueamur conſonantia quod apud poetas ſumma opera cuſtoditur. vt cum dicit Virg.

Paciq; imponere morem.

Quod ſi, moremq. imponere paci, dicatur, debilior, vt ēt Boetius vidit, ſonus videbitur contra aoré, vt vis cōſurgeret verborum. Ac ima exæſtuat vnda. Non dixit. at vnda exæſtuat ima. Ita Cicero cum dicit, Veſtram ſimul iudices æquitatem, & mā ſuetudinem mulier oppugnat, manſuetudinem enim ſua hic longitudine ſpiritum interſiſtit, & pronunciantis mora rem exaggerat magis. Auget autem ſignificantia, cum dicit. Cæcam crudelitate, & ſcelere. nam, & ſcelus in crudelitate, vtpote genus eſt. Aliquando autem multa coniunguntur, quorum aliqua præpoſtera in ſerie duci poſſunt. vbi vltimo tantum loco ponatur, quod omnibus emineat. quale illud eſt Ciceronis, cuius cupiditatem nulla vnquam turpitudo retardauit quæ vitiis animi in deterrimas partes iura hominum conuertit omnia, cuius ea ſtultitia eſt vt nemo hominem, ea vis ut nemo fœminam, ea crudelitas ut nemo matrem appellare poſſit. eo iā denique adducta eſt, vt ſibi pręter formam nihil ad ſimilitudinem hominis reſeruarit. Illa autem nimia quorundam fuit obſeruatio, vt nomina verbis, verba rurſus aduerbis, & nomina ipſa appoſitis pronominibus eſſent priora. Nam fit cōtra quoque frequenter non indecore. Sed illud nimiæ eſt ſuperſtitionis, vti quęque ſunt tempore, eam facere etiam ordine priora. non quia frequenter non fiat hoc melius, verum quia interdū plus valent ante geſta ideo, ꝙ leuioribus magna ſupponenda ſunt. Variis autem verbis eundem ſenſum longius trahere, nā, & hoc inter figuras, ponitur, optimum eſt. quod quidē in mouendis affectibus maxime poteſt adhiberi. Sæpe etiam eſt vehemens aliquis ſenſus in vltimo verbo, quod ſi in media parte ſententię latet, tranſire intentionem & obſcurari circumiacentibus verbis ſolet. In vltimo autem loco poſitum, animo quaſi infigitur auditoris quale eſt illud Ciceronis, cum tibi in conſpectu populi R. vomere neceſſe eſſet. transfert enim hoc vltimum. pene nihil valebit, ſi dicas, vt tibi neceſſe eſſet vomere in conſpectu populi R. nam totius ductus hic eſt quaſi mucro vt per ſe fœda vomendi neceſſitas, iam nihil vltra expectantibus, hanc quoque adiiceret deformitatem, vt prandianus cibus teneri non poſſet. Feliciſſimus igitur ſermo eſt, cui, & rectus ordo, & apta iunctura, & cum his numerus opportune cadēs contingit. Quædam vero tranſgreſſionem vt Quintilianus inquit, & longæ ſunt nimis, & interim etiam compoſitione vitioſæ, quæ in hoc ipſum petuntur, vt exultent atque laſciuiāt, quales illæ: Sole, & aurora rubent plurima, inter ſacra mouit aqua fraxinos, ne exequias quidem vnus inter miſerrimos viderem meas. quod interim peſſimum eſt, quia in re triſti ludit compoſitio. Hæc de ordine à nobis dicenda putauimus. Sequiť iunctura. quæ vt Cicero inquit. facit omnes orationis partes æquabiliter perpolitas. Nā inconcinna verborum compoſitio, illiberalem, & ſubruſticum plerunque ſermonē reddit. Nec me præterit, cum de philoſophia, de rep. deq. ſimilibus diſputationē, aut epiſtolas conſcribentem, tanta cura in verborū compoſitione laborare, quanta oratorem nō oportreat, niſi cū ſupra ſuam naturam forſitan aliquid tractant. Sed ea. inquit Cic. conſeruabitur, ſi fugiemus crebras vocaliū concurſiones, quæ vaſtam atque hiantem orationem reddunt. Vt hæc eſt, Vaccæ æneæ amœniſſime impendebant. Poterimus, inquit, perpolitam verborū cōpoſitionem à fœditate immunem conſeruare, ſi procurabimus, ne antecedētis dictionis vocalem, vocalis ſequens hiatu excitat, qui vaſtam, & diſſipatā reddat orationem. Vaſtam atque hiantem reddunt orationem, vt hęc eadem eſt, Vaccæ æneæ amœniſſime impendebat. Hiat autem, qui ore patet: ab hio hias hiſco hiſcis fit. eſt autem hiſcere, os aperire, vt loquaris. Iuuen.

Si quid tent aueris vnquam Hiſcere.

Huius iteratiuum verbum eſt hiato. Plaut. Si qua forte concio eſt, vbi hiatare nondum in mentem venit, Cn. Atticus in vigeſimo. Iliados, ille hiatus herbam moribundo ore. Laberius quoque in Tauro paſſiuum enunciauit. Hiatantur fores, inquit pro eo ſane quod eſt habitant. i. patent: vt hęc eſt, Vaccæ æneæ. ſequentis enim dictionis initium præcedens vltimam excipit vocalem, cum reprehendendo hiatu. [Amœniſſimæ impendebant) Supra oſtendit, ſimilem à ſimili vocalem excipit hic, licet diuerſas, inconcinne tamen iungi. Hoc igitur docet Cicero, non ſolum cauendum eſſe, ne pręcedentis verbi extrema vocalis, vocalem primam includat verbi ſequentis, ſed ne quidem vocalium concurſus fiat, qui cum accidat, hiet, & interſiſtat. & quaſi laboret oratio. Vt ſi dicas, ære emit, illi incumbit, in foro vel omnia ita impedit, tolerare omnia, ego eram, quod pleníor fiat, ſtructioq. iunctura, ſi conſonantes vocalibus applicētur, hoc pacto, ęre mercatur, illis totius incumbit, in foro cetera impedit ira, omnia tolerare, eram ego. Peſſime tamen longę, quæ eaſdem inter ſe literas committunt, ſonabunt, præcipuus autem erit hiatus earum quæ cauo aut maxime paulo ore efferuntur. è planior litera eſt, anguſtior, ideoq. obſcurius in his vitium. Minus peccabit, qui longis breues ſubiicier, & qui longę pręponet breuē, minima eſt in duabus breuibus offenſio. Nec tamen id omne vt crimen ingens expaueſcendum eſt. ac naſcitur negligentia in hoc an ſolicitudo ſit peior, quando his metus impetum dicendi inhibeat, & à potioribus auertat neceſſe eſt. Quia vt negligentiæ eſt pars, hoc pati, ita humilitatis, vbique perhorreſcere. Nec nos hęc ſolicitudo in verbis potius quam in rebus teneat occupatos, cum prius ſenſibus, deinde verbis ordo tribuendus ſit, vt non tantum decore, ſed etiam viribus impleatur oratio. Et nonnunquam hiulca decent, faciuntque ampliora quædam, vt pulchra ratione acta oratio. Et vt Ciceronis pontiſſimum verbis vtar, habet ille tanquam hiatus, & concurſus vocalium molle quiddam, & quod indicet non ingratam negligentiam hominis, magis de re quam de verbis laborantis. [Et ſi vitabimus eiuſdem literę nimiam aſſiduitatem) Cui vitio hic verſus erit exemplo nam hic nihil prohibet, in vitiis, alienis vti exemplis,

O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tuliſti.

Et eiuſdem poetę.

Quidquam quiſquam quemque quiſque conueniat, neget?

[Et ſi eiuſdem verbi aſſiduitatem nimiam fugiemus) Ea eſt huiuſmodi. Nam cuius rationis ratio non extat, ei rationi ratio non eſt aggerenda. Nec vtemur continue ſimiliter cadentibus verbis, hoc modo: Flentes, plorantes, lacrymantes, obteſtātes. Verborum etiam traiectionē vitabimus, niſi quæ erit concinna, quæ

na, qua de re poſterius loquemur, quo in vitio eſt Cœcilius aſſiduus, ut in priore libro.

Has res ad te ſcriptas Luci miſimus Aeli.

Fugiendam quoque illã iuncturam dixere aliqui, ubi antecedens uerbũ in m, literam terminet, ſequens à uocali incipiat: vt, bonũ aurum. iuſtum enim eſt. Sed ego non video, cur in oratore tantopere damnetur cum manifeſtum ſit, quoties ea litera ultima eſt, & ſequẽtis uerbis vocalis eã excipiat, parũ exprimi, non tamen amoueri, vt multũ ille. & quantum erat. Pene .n. noſtræ cuiuſdam literæ ſonum reddit. neque tamẽ eximitur, ſed obſcuratur. Conſonantes quoq; vitandæ, & præcipuæ quæ ſunt aſperiores, in cõiunctura verborũ. vt duo ſſ. veluti, vas ſtudioſũ. vel cum s, litera clauduntur, vt Ser Ruſcius, vel cũ s, ultima, & x. ſequentis initium eſt vt fluuius Xanthus, & cõtra aut cum ultima eſt x. & ſequentis dictionis eadẽ prima. vt rex Xerxes. Eadem ratio de ceteris conſonantibus eſt, ſi nimium frequentes ponantur. vt error Romuli Remum ſuſtulit. Videndum etiam, ne ſæpius iungantur ſimiliter concluſa: vt,

O fortunatam natam me conſule Romam.

Item monoſyllaba plura male cõtinuabuntur quia neceſſe eſt, compoſitio multis uerbis conciſa ſubſultet. vt, Lex eſt quã rex vult. Ideoq; & breuium verborum ac nominum vitanda continuatio: vt, Animal tenuis animæ mox moritur. Ex diuerſo quoque longorum, afferunt .n. quandam dicendi tarditatem: vt, Munus naturæ fortuna mortali conceſſa eſt. Item videndũ, ne totidem ſyllabarũ multa uerba coniungantur. Denique, vt vno comprehendã uerbo, ſi omnibus, quibus contexitur oratio variabitur, probari poterit, ſi ſimiliter iungetur atq; deceat, ſciamus ab eruditis aure improbari cũ nihil ſit quod æque nos delectet, quam rerum varietas, cõtra nihil magis faſtidimus, quam rerum quarumcunq; ſimilitudinẽ, hac maximas allicitur, hac mẽs humana voluptate trahitur. Repetitionibus vero niſi nimiæ ſint, nam vbiq; vitioſum, quod nimium eſt, inflammatur. Hinc eſt, ꝙ numeros variari ſ oratione Rhetores præcipiũt, nec vnõ unquã clauſulas plures numero cõcludi, aut plura verba, verbis, vel nomina nominibus coniungere. Varietas ergo, ſi recte omnia cõſideramus, vna pene omniũ oratorium virtutũ mater eſt, quæ late patet, & per innumeras virtutes effunditur. cõtra ſimilitudo uitium eſt, omnia pene comprehendens vitia. Id ergo in cauſa eſt, quod inquit, Et ſi vitabimus eiuſdem literæ nimiam aſſiduitatem.

O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tuliſti.

Verſus hic fuit Ennii [Et ſi eiuſdem uerbi aſſiduitatem nimiã fugiemus:] In hoc tamẽ ſæpe etiam ipſe incipit Cicero, tã parũ obſeruationis ſecutus, ſicut hoc loco. Non ſolũ igitur iudicium iudici ſimile iudices non ſunt. [Et ſi non vtemur continenter ſimiliter cadentibus verbis] Nec tantũ ſimiliter cadentibus ſed, & ſimiliter deſinentibus, nimium frequenter, inquit, non vtemur, & eiſdem continenter. Nam licet in aliquo loco laudis nomen habeant, ſi nimium tamen affecta ſunt, tædium generant quando gratia uarietatis non adiuuantur, ſed repetitionis uitio reprehenduntur. [Et ſi uerborum trãſiectionem vitabimus] Subaudiendum recte loquemur. [Tranſiectionem] Cum ſimiliter deſinentibus non continenter poſitis, ſed verbo intercedit vno aut pluribus fiat oratio, ut in illo verſu Cæcilii, ad te ſcriptas luci] Aduerbium enim hic eſt Luci, hoc eſt cum primum diluculum emicuit] miſimus Aeli, Aelium enim alloquitur [Item, fugere oportet longam uerborum continuationem] Periodon dicit .i. clauſulam, de qua paulo poſt tractabitur, tam longe euehi non oportere, vt, & oratoris ſpiritum fatiget, cum ſpiritu vno debeat pronunciari, & auditoris etiam offendat aures. [His uitiis in compoſitione vitatis] Hæc fuerunt, inquit, uitia, quæ euitare hominem eruditum in compoſitione præcepimus. Nam ſicut rerum uitia ſunt, ſtultum, commune, contrarium ſuperuacuum, ita corrupta oratio exiſtit, in uerbis maxime improprius, redundantibus comprehenſione obſcura, compoſitione fracta, uocum ſimilium aut ambiguarum, & affectatione puerili. hoc eſt, ubi verba ponas, quæ neq; intellectum eius quod ſcribas iuuẽt, neq; ornatum. [Verborum exornatio eſt] Quam Latini uerborum exornationem Græci τρόπον dixerunt, ſicut ſententiarum exornationes, illi σχήματα nominarunt. In qua Cicero ſententia eſt, qui de Claris oratoribus, ſic verborum, inquit, immutationibus vtũtur, quos appellant tropos, & ſententiarum orationisq. formis, quas uocant ſchemata, & cum Cicerone plerique, tam Græci quam Latini. licet Quintilianus tropos ad compoſitionem & referat quippe qui, loquit, Tropus eſt uerbi vel ſermonis à propria ſignificatione in aliam cum uirtute mutatio, circa quem inexplicabilis, & grammaticis inter ipſos, & philoſophis inter ipſos pugna eſt, quæ ſint genera quæ ſpecies, qui numerus, quid cuique ſubiiciatur. nos omiſſis quæ nihil ad inſtituendum oratorẽ pertinent cauillationib. neceſſarios maxime, atque uſum receptos exequemur. Nec in his iſta ſolũ annotaſſe contenti, quoſdam gratia quoque ſignificationis, quoſdam decoris aſſumi, & eſſe alios in verbis propriis, alios in trãſlatis, vertiq. formas nõ verborũ modo, ſed ſenſum, & compoſitionis ſimul dicimus. Quare mihi videntur erraſſe, qui non alios crediderunt tropos, quam in quibus uerbum pro verbo poneretur. Voluit igitur Quintilianus tam tropos, quam ſchemata verborum, & orationis figuras dici.

BArbariſmus eſt] Hoc ipſo uocabulo quidam leuiter conuincere ſtudent, non eſſe hoc Cic. opus, quod A G. tradiderit, Latinos ea voce ante ſua tempora non uſos. LONG.

O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tuliſti. Sic.

Soſia in in ſolaria ſoleas ſarciebat ſuas.

[Hæc, & in verborũ, & ſententiarum exornationem, &c.] Tres ſunt figurarum ordines. Primus ad dictionem pertinet, quale eſt hoc.

Pierides vos hæc facietis maxima Gallo,
Gallo, cuius amor tantum mihi creſcit in horas.

eſt enim dictionis repetitio, quæ paulo illuſtriorẽ reddit orationem. Secundus ordo pertinet ad orationem, ita vt oratio figuretur tantum, nõ etiam addatur aliquid, quo corpus orationis creſcat. Huiuſmodi ſunt interrogationes, nihil enim ad orationis corpus interrogatio facit, tantũ figurat modum orationis, ut vehemẽtius ut videatur dici, quã ſi ſimpliciter ſine interrogatione referretur. Vehementius .n. eſt, quo me vertam? quã non habeo quo euadã. Tertius ordo ſic ad orationem pertinet vt non ornet tantum, ſed augeat quoq; orationis corpus poteſtq. exornationem, qualis eſt diſtributio, Rem. ſpoliauit, ſenatum violauit, equitũ ordinẽ afflixit, plebis opes diripuit. Huiuſmodi figuris oratio augeſcit. Atq; hanc facile apparet, quomodo numeret exornatione Cic. aut quomodo Fabius. Cicero enim duos priores ordines cõplectitur exornationibus verborũ, & tertium ordinem uocat exornationes ſententiarum Quintil. duos priores ordines tantum pro ſchematis, ſed figuris, nõ aũt nunc ſeparo Tropos] habet: tertium ordinem nõ numerat inter ſchemata, ſed partim inter amplificãdi formas, partim vult argumenta vocari. Hæc ex Melanch. Eſt autẽ hoc quidẽ Tropi, & Schematis diſcrimen. In tropo mutatur ſignificatio, in figura non. ſed tantũ variatur eius inflexio, aut in oratione compoſitio: vt, quo de aut cum loquendi forma mutatur: Quid non mortalia pectora cogis? Nam hoc aliter effertur, quam ſi dicã, Nihil non cogit habendi cupiditas.

ELegantia eſt, quæ facit vt unumquodque uerbum videatur dici pure .i. ſine vitio, & appropriate, & aperte i. ſine obſcuritate. Hæc .ſ. elegantia, diuiditur in latinitatẽ, & explanationem. Latinitas eſt, quæ conſeruat ſermonem putũ, & ſup. remotum ab omni uitio. Vitia in ſermone, quo .i. vt is ſ. ſermo ſit minus .i. non ſatis latinus, poſſunt eſſe duo ſolœciſmus, & barbariſmus. Solœciſmus eſt. com. i. quando pluribus verbis .i. inter plura uerba, uerbum conſequens .i. quod ſequitur non accomodatur .i. non recte conformatur ſuperiori ã. antepoſitio. vt ſi quærenti, quo vadis, dicas hic. Barbariſmus eſt, cum aliquod verbum profertur vitioſe. Nos dicemus dilucide .i. clare in arte grammatica (ergo etiam grammaticẽ compoſuit, aut componere cõſtituit Cic.) qua ratione poſſimus vitare, hæc .ſ. dicta vitia. Explanatio eſt, quæ reddit orationẽ apertam, & dilucidam. Ea .ſ. explanatio comparatur .i. acquiritur duab. rebus, videlicet verbis uſitatis, & propriis. Vſitata ſunt ea, quæ verſantur in ſermone, & cõſuetudine quotidiana. Propria ſup. ſunt ea, quæ ſunt, aut eſſe poſſunt verba eius rei, de qua loquemur. Compoſitio eſt cõſtructio verborum perpolita .i. perfecte exornata, æquabiliter .ſ. ex omni parte. Ea .ſ. compoſitio ſeruabitur .ſ. à nobis, ſi fugiamus crebras concurſiones vocalium, quæ .ſ. vocales reddunt orationem vaſtã .i. inconcinniam, atq; hiantem .i. cum hiatu oris pronunciandã, vt eſt hæc vaccæ æneæ amœniſſime impendebãt. Et ſup. conſeruabitur ſi vitabimus nimiam aſſiduitatem eiuſdẽ literæ. Cui vitio hic verſus .ſ. Ennianus erit. Exemplo) & ſi quis dicat auctorẽ facere contra inſtitutum ſuum, & præſcriptum, nam promiſit ſe ſuis non alienis uſurum exemplis. id purgat, innuens qđ intellexerit de exemplis non vitioſis) Nam nihil prohibet, hic .i. in hac re, vti exemplo, in vitiis alienis.

O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tuliſti.

Cuius facilis eſt intellectio, nã ordo eſt: O Tite Tati tyranne,

quia cum Romulo regnauit Titus Tatius. vnde vocatiuus eſt
Tati. nam errant qui putant præcedente vocali ſcribi per e, eo
ꝙ Mauricius Maurici declinetur. cum ſiñ Tatius, Statius, Lucre
tius, Metius, Sulpitius, Anitius, Plotius, Murius, in quibus om
nes uocales t, præcedunt, ti, nõ ci, in uocatiuo ſaciant. tute. i. tu
ipſe (nã timet non recte dicatur) tuliſti. i. abſtuliſti, aut ſumpſi
ſti tibi tanta. Et hic. ſ. uerſus eiuſdem poetæ. ſ. Enni, qui obſcu-
rior eſt. poteſt tamen ſic intelligi quiſquã aut quiſque neget,
quidquam. i. quamlibet rem, quenque. i. & quem. & ſup. is quẽ
quiſquam cõuenias. i. poſtulet. & in ius vocet, neget quidquã.
Et ſup conſeruabitur. ſi nos ſugiemus nimiam aſſiduitatẽ eiuſ
dẽ verbi. i dictionis, ſeu partis orationis. Ea. ſ nimia aſſiduitas
eſt huiuſmodi. Nam non eſt ratio adhibere fidẽ ei rationi, cu-
ius rationis ratio nõ exſtet. i. nõ apparet. Et ſup. cõſeruabitur,
ſi non vtemur cõtinenter. i. cõtinue ſine interruptione verbis
cadentibus ſimiliter hoc modo. Veniebãt ſup. flentes, plorãtes
obteſtantes. lacrymantes, hoc ordine ſeruatur ratio verſus, ſi
modo uerſus eſt. Et ſup. conſeruabitur ſi uitabimus trãſiectio
nem. i. tranſpoſitionẽ verborum, niſi ſup. eam quæ erit concin
na. i. iuxta aliquem colorẽ. de qua re nos loquemur poſterius,
in quo vitio eſt Cæcilius poeta comicus, ut in libro priore. ſ.
duorũ has res &c. vbi ordo melior eſſet. O Luci Aeli. nos miſi-
mus ad te has res ſcriptas, aut miſimus has res ſcriptas ad te.
Item. ut compoſitio conſeruetur. oportet fugere longã conti
nuationem verborũ quæ lædit, &. i. ſimul aures auditoris, &
ſpiritum. i. ut dicunt flatum, & anhelitũ oratoris. His vitiis vita
tis in cõpoſitione, reliquum operis. ſ. huius, eſt conſumendum
in dignitate. i. in præceptis de dignitate ſeruanda in variis colo
ribus. Dignitas eſt, quæ reddit. i. efficit orationem ornatam, di
ſtinguens ſupp. eam varietate. Hic diuiditur in exornationem
verborum & ſententiarũ. Exornatio uerborum eſt, quę conti-
netur. i. concluditur, & cõpletur, inſignita. i inſignis, effecta, &
illuſtris perpolitione. i. perfecta venuſtatione ipſius ſermonis.
Exornatio ſentẽtiarum eſt, quę habet quãdam. i. certam digni
tatem. i. venerabilem decorem non in verbis, ſed in ipſis rebus.

DE EXORNATIONIBVS VERBORVM.

REPETITIO eſt, cũ continenter
ab vno, atq; eodẽ verbo in rebus
ſimilibus, & diuerſis principia ſu
mũtur hoc modo: Vobis iſtud at
tribuendũ eſt, vobis gratia habẽ
da, vobis res iſta erit honori. Itẽ:
Scipio Numãtiã ſuſtulit, Scipio Carthaginẽ dele
uit, Scipio pacem peperit, Scipio ciuitatẽ ſerua-
uit. Item: Tu ĩ forũ prodire, tu lucem conſpicere,
tu in horũ conſpectum venire conaris? Audes ver
bum facere, audes quidquã ab iſtis petere, audes
ſupplicium deprecari? Quid eſt, qđ poſſit defende
re? quid eſt, quod audes poſtulare? quid eſt, quod
tibi putes concedi oportere? Non iuſiurandum
reliquiſti? nõ amicos prodidiſti? non parenti ma-
nus intuliſti? nõ deniq; in omni dedecore uoluta
tus es? Hæc exornatio cũ multũ venuſtatis habet,
tum grauitatis, & acrimoniæ plurimũ. quare vide
tur eſſe adhibenda, & ad exornandum, & ad augẽ
dã orationẽ. Cõuerſio eſt, per quã non, vt ante, pri
mũ repetimus verbũ, ſed ad poſtremũ continẽter
reuertimur. hoc modo: Pœnos populus R. iuſtitia
vicit, armis vicit, liberalitate vicit. Itẽ. Ex quo tẽ-
pore concordia de ciuitate ſublata eſt, libertas ſu
blata eſt, fides ſublata eſt, amicitia ſublata eſt. Itẽ:
C. Lælius homo nauus erat, ingenioſus erat, do-
ctus erat bonis viris, & ſtudioſis amicus erat: ergo
in ciuitate primus erat. Itẽ: Nã cũ iſtos, vt abſol-
uant te, rogas, ut peierent, rogas; vt exiſtimationẽ
negligãt, rogas; vt leges P. R. tuæ libidini largian-
tur, rogas. Cõplexio eſt, quæ utranq; cõplectitur
exornationẽ, & hãc, & quã ante expoſuimus, vt &
repetatur idẽ primum verbũ ſæpius, & crebro ad
idẽ poſtremum reuertamur, hoc modo. Qui ſunt
qui fœdera ſæpe ruperunt? Carthaginienſes. Qui
ſunt, qui crudele bellũ in Italia geſſerunt? Cartha
ginienſes. Qui ſunt, qui Italiã deformauerũt? Car
thaginienſes. Qui ſunt, q̃ ſibi poſtulant ignoſci?
Carthaginienſes. Videte ergo, quid cõueniat eos
impetrare. Itẽ: Quẽ ſenatus damnarit, quẽ P. R. dã
narit, quẽ omnium exiſtimatio dãnarit, cum vos
ſententiis veſtris abſoluetis? Traductio eſt, quæ fa
cit vt, cum idẽ uerbũ crebrius ponatur, nõ modo
non offendat animum, ſed ẽt concinniorẽ oratio-
nem reddat, hoc pacto: Qui nihil habet in vita iu-
cundius uita, is cum virtute vitã non põt colere.
Item: Eũ tu hominẽ appellas, qui ſi fuiſſe homo,
nunq̃ tã crudeliter vitã hominis petiſſet. At erat
inimicus: ergo inimicũ ſic vlciſci uoluit, ut ipſe ſi
bi reperiretur inimicus. Itẽ: Diuitias ſine diuitũ
eſſe, tu vero virtutẽ præfer diuitijs. nã ſi voles diui
tias cum uirtute comparare, vix ſatis idoneæ tibi
videbũtur diuitiæ, quæ uirtutis pediſſequæ ſint.
Ex eodẽ gñe exornationis, cũ idẽ verbum modo
ponitur in hac, modo in altera re, hoc modo: Cur
eã rẽ tã ſtudioſe curas, quæ multas tibi dabit cu-
ras. Itẽ: Amari iucundũ eſt, ſi curetur ne quid inſit
amari. Itẽ: Veniã ad vos, ſi mihi ſenatus det veniã.
In his quatuor gñibus exornationũ, quæ adhuc
propoſitæ ſunt, nõ inopia verborũ fit, vt ad idẽ ver
bũ redeatur ſæpius: ſed ideſt feſtiuitas quædã, q̃
facilius auribus diiudicari, q̃ verbis demonſtrari
põt. Cõtentio eſt, cũ ex cõtrariis verbis oratio cõ
ficitur, hoc pacto: Habet aſſentatio iucunda prin-
cipia, eadem exitus amariſſimos affert. Itẽ: Inimi
cis te placabilẽ, amicis inexorabilẽ ꝓbes. Item: In
ocio tumultuaris, in tumultu ſolus es ocioſus. In
re frigidiſſima cales, in feruẽtiſſima friges. Taci-
to cũ opus ẽ, clamas: cũ loq̃ cõuenit, obmuteſcis.
Ades, abeſſe vis: abes, reuerti cupis. In pace bellũ
q̃ritas, in bello pacẽ deſideras. In cõcione de vir-
tute loq̃ris, in prælio ꝑ ignauia tubæ ſonitũ perfer-
re nõ potes. Hoc gñe ſi diſtinguemus orationẽ, &
ornati, & graues poterimus eſſe. Exclamatio eſt, q̃
cõficit ſignificationẽ doloris, aut ĩdignationis ali
cuius, ꝑ hoĩs, aut vrbis, aut loci, aut rei cuiuſpiam
cõpellationẽ, hoc modo: Tu nũc alloquor Africane
cuius mortui quoq; nomẽ ſplendori ac decori eſt
ciuitati. Tui clariſſimi nepotes ſuo ſanguine ab-
luerũt inimicorũ crudelitatẽ. Itẽ: O pfidioſæ Fre-
gellæ, q̃ facile ſcelere veſtro cõtabuiſtis: vt, cuius
nitor vrbis Italiã nuꝑ illuſtrauit, eius nũc vix fun
damentorũ reliquiæ maneãt. Itẽ: Bonorũ inſidia-
tores latrocinio vitã innocẽtiſſimi cuiuſq; peti-
ſtis: tantã ne ex iniq̃tate iudiciorũ veſtris calũniis
aſſumitis facultatẽ? Hac exclamatione ſi loco vte
mur, & raro, & cũ rei magnitudo poſtulare videbi
tur, ad quã volemus ĩdignationẽ animũ auditoris
adducemus. Interrogatio nõ oĩs grauis eſt, neque
cõcinna, ſed hæc, q̃, cũ enumerata ſunt ea, q̃ obſũt
cauſæ aduerſariorũ, cõfirmat ſuperiorẽ orõnem,
hoc pacto: Cũ igitur hæc oĩa faceres, diceres, ad-
miniſtrares, vtrũ animos ſociorũ ab rep. remoue
bas, & alienabas, an nõ? & utrũ ne aliquẽ exornari

oportuit,

oportuit,qui iſta prohiberet,ac fieri nó ſineret,an non? Ratiocinatio eſt,per quã ipſi à nobis rõnem poſcimus quare q̃dq; dicamus, & crebro noſmet à nobis petimus vniuſcuiuſque propoſitionis explanationẽ. ea eſt hmõi: Maiores nr̃i ſi quã vnius peccati mulierẽ dãnabant, ſimplici iudicio multorũ maleficiorũ conuictã putabãt. Quo pacto? qm̃, q̃ impudicã iudicarant, eã veneficii quoq; dãnatã exiſtimabant. Quid ita? quia neceſſe eſt eã, q̃ ſuum corpus ad dixerit turpiſsimæ cupiditati, timere permultos. Quos iſtos? virũ, parentes, ceteros, ad quos videt ſui dedecoris infamiã pertinere. Quid poſtea? quos tantopere timeat, eos neceſſe eſt vt, quoquo modo poſsit, veneficio petat. Cur? quia nulla põt honeſta rõ retinere eã, quã magnitudo peccati facit timidã, intẽperantia audacẽ, natura muliebris inconſideratã. Quid veneficii damnatã? quid? putabant impudicã quoq; neceſſario. Quare? quia nulla facilius ad id maleficiũ cauſa, q̃ turpis amor, & intẽperans libido cõmouere potuit: cũ, cuius aĩus mulieris eſſet corruptus eius, corpus caſtũ eſſe nõ putarint. Quid in viris? idem ne hoc obſeruabant? minime. Quid ita? quia viros ad vnũquodq; maleficiũ ſingulæ cupiditates impellũt: mulieres ad oĩa maleficia cupiditas vna ducit. Itẽ: Bene maiores noſtri hoc cõparauerunt, vt neminẽ regẽ, quẽ armis cepiſsẽt, vita priuarẽt. Quid ita? quia, quã nobis facultatẽ fortuna dediſſet, iniquũ erat in eorũ ſupplicio conſumere, quos eadẽ fortuna paulo ante ĩ ampliſsimo ſtatu collocarat. Quid, ꝙ exercitũ contra duxit? deſino meminiſſe. Quid ita? quia viri fortis eſt, qui de victoria cõtendãt, eos hoſtes putare; qui victi ſunt, eos hoĩes iudicare, vt poſsit bellũ fortitudo minuere, pacẽ humanitas augere. At ille, ſi viciſſet, nũ idẽ feciſſet? nõ profecto tã ſapiens fuiſſet. Quid igitur ei parcis? talẽ ſtultitiã cõtemnere, non imitari cõſueui. Hæc exornatio ad ſermonẽ vehementer accõmodata eſt, & aĩum auditoris retinet tũ venuſtate ſermonis, tũ rõnũ expectatione. Sententia eſt oratio ſumpta de vita, q̃, aut quid ſit, aut quid eſſe oporteat in vita, breuiter oſtendit, hoc modo: Difficile eſt primũ virtutẽ reuereri, q̃ ſemp ſecũda fortuna ſit vſus. Itẽ: Liber eſt is exiſtimãdus, q̃ nulli turpitudini ſeruit. Itẽ: Egẽs æque eſt is, qui nõ ſatis habet, & is, cui nihil ſatis põt eſſe. Itẽ: Optima viuẽdi rõ eſt eligenda: eã iucundã conſuetudo reddet. hmõi ſnĩæ ſimplices non ſunt improbandæ: ꝓpterea ꝙ habet breuis expoſitio, ſi rõnis nullius indiget, magnã delectationẽ. Sed illud quoq; probandum eſt genus ſnĩæ, qđ cõfirmatur ſubiectione rõnis, hoc modo: Oẽs bene viuendi rationes in virtute ſunt collocandæ: ꝓpterea ꝙ ſola virtus in ſua ꝑtãte eſt, omnia ꝑterea ſubiecta ſunt fortunæ dñationi. Itẽ: Qui fortunis alicuius inducti amicitiã eius ſecuti ſunt, hi, ſimulac fortuna dilapſa eſt, deuolant oẽs. Cũ.n. receſsit ea res, q̃ fuit cõſuetudinis cauſa, nihil ſupeſt quare poſsint in amicitia retineri. Sunt itẽ ſnĩæ, quæ duplices efferuntur, hoc modo ſine rõne: Errant, qui in proſperis rebus omnes impetus fortunæ ſe putant fugiſſe. Sapienter cogitant, qui tꝑibus ſecundis caſus aduerſos reformidant. Cũ ratione, hoc pacto: Qui adoleſcentiũ peccatis ignoſci putant oportere, falluntur, ꝓpterea ꝙ ætas illa nõ eſt impedimẽto bonis ſtudiis: at hi ſapienter faciũt, qui adoleſcẽtes maxime caſtigãt, vt, quibus virtutib. oẽm vitam tueri poſsint, eas in ætate maturiſsima velint cõparare. Sñias interponi raro conuenit; vt rei actores, non viuẽdi præceptores eſſe videamur. cũ ita interponentur, multũ afferent ornamenti. nam neceſſe eſt animo eam cõprobet tacitus auditor, cũ ad cauſam videat accõmodari rẽ certam ex vita, & moribus ſumptam. Contrariũ idem fere eſt, quod contentio. Contrariũ eſt, quod ex rebus diuerſis duabus, alterã breuiter, & facile cõfirmat, hoc pacto: Nam, qui ſuis rõnib. inimicus fuerit ſemper, eũ quo modo alienis rebus amicũ fore ſperes? Itẽ: Nam, quẽ in amicitia perfidioſum cognoueris, eũ quare putes inimicitias cũ fide habere poſſe? Et qui priuatus intolerabili ſuperbia fuerit, eũ commodũ, & ſui cognoſcentem videre in ꝑtãte quis ſperet? Et qui in ſermonibus, & cõuentu amicorũ verũ dixerit nunquam, eũ ſibi in concionib. credis à mendacio tẽperaturũ? Itẽ: Quos ex collibus deiecimus, cũ his in cãpo metuimus dimicare? Qui cũ plures erant, paucis nobis exæquari nõ poterant, hi poſtq̃ pauciores ſunt, metuimus ne ſint ſuperiores? Hoc exornationis genus breuibus, & continuatis verbis perfectũ eſſe debet, & cũ cõmodum eſt auditu ꝓpter breuẽ, & abſolutam concluſionẽ, tum vero vehemẽter id, qđ opus eſt oratori, cõprobat contraria re, & ex eo, qđ dubiũ non eſt, expedit illud, quod dubiũ eſt, vt aut dilui nõ poſsit, aut multo difficillime poſsit. Mẽbrum orõnis appellatur res breuiter abſoluta ſine totius ſnĩæ demonſtratione, quæ denuo alio mẽbro orõnis excipitur, hoc modo: Et inimico proderas. i. vnũ, quod appellatur mẽbrũ: deinde hoc excipiamur oportet ab altero, & amicũ lædebas. Ex duobus mẽbris hæc exornatio põt conſtare: ſed cõmodiſsima, & abſolutiſsima eſt, q̃ ex tribus cõſtat, hoc pacto: Et inimico ꝓderas, & amicũ lædebas, & tibi ipſi nõ cõſulebas. Itẽ: Nec reip. cõſuluiſti, nec amicis ꝓfuiſti, nec inimicis reſtitiſti. Articulus dr̃, cum ſingula verba interuallis diſtinguẽt cæſa orõne, hoc modo: Acrimonia, voce, vultu aduerſarios perterruiſti. Itẽ: Inimicos inuidia, iniuriis, potẽtia, ꝑfidia ſuſtuliſti. Inter huius gñis, & illius ſupioris vehemẽtiã hoc intereſt, ꝙ illud tardius, & rarius venit, hoc crebrius, & celerius peruenit. itaq; in illo gñe ex remotione brachii, & cõtortione dextræ gladius ad corpus afferri, in hoc aũt crebro, & celeri vulnere corpus conſauciari vr̃. Cõtinuatio eſt dẽſa, & cõtinẽs freqnẽtatio verborũ cũ abſolutione ſnĩarũ. ea vtemur cõmodiſsime tripertito, in ſnĩa, in cõtrario, in cõcluſione. In ſnĩa, hoc pacto: Ei non multũ põt obeſſe fortuna, qui ſibi firmius in virtute, q̃ in caſu ꝓſidiũ collocauit. In cõtrario, hoc modo: Nã ſi quis ſpei non multũ collocarit in caſu, quid eſt ꝙ ei magnopere caſus obeſſe poſsit? In cõcluſione, hoc pacto: Quòd ſi in eos plurimũ fortunæ põt, qui ſuas rõnes oẽs in caſum cõtulerũt, nõ ſunt oĩa cõmittenda fortunæ, ne magnã nimis in nos habeat dñationẽ. In his tribus gñib. ad continuationis vim adeo freqnẽtatio eſt neceſſaria, vt ĩfirma facultas oratoris

ris videatur,niſi ſententiá,& contrariú,& concluſionẽ frequentib.efferat verbis.Sed & alias quoq; nonnunquá non alienú eſt , tametſi neceſſe nõ eſt, eloqui res aliquas per huiuſcemodi continuationes.Cõpar appellatur,ꝙ habet in ſe membra orationis,de quibus ante diximus, quæ cõſtant ex pari ferè numero ſyllabarú.hoc nõ de enumeratione noſtra fiet : ná id quidem puerile eſt, ſed tm̃ affert vſus,& exercitatio facultatis, vt animi quodá ſenſu par mẽbrú ſuperiori referre poſsimus, hoc modo:In prœlio mortẽ pater oppetebat, domi filius nuptias cõparabat:hæc omnia graues caſus adminiſtrabant.Itẽ:Illi fortuna felicitatẽ dedit,huic induſtria virtutẽ cõparauit.In hoc genere ſæpe fieri põt,vt nõ plane par ſit numerus ſyllabarú, & tamẽ eſſe videatur,ſi vna aut ẽt altera ſyllaba eſt alterum breuius:aut ſi,cum in altero plures ſunt, in altero lõgior aut lõgiores,plenior aut pleniores ſyllabæ erũt; vt lõgitudo aut plenitudo harú multitudinẽ alterius aſſequatur, & exæquet . Similiter cadens, exornatio dicitur, cú in eadẽ cõſtructione verború duo aut plura ſunt verba,q̃ ſimiliter iiſdẽ caſib. efferũtur,hoc modo:Hominẽ laudas egentẽ virtutis,abundantẽ felicitatis. Itẽ:Cuius omnis in pecunia ſpes eſt,eius à ſapiẽtia eſt animus remotus. Diligentia cõparat diuitias, negligentia corrũpit animú : & tñ,cú ita viuit,neminẽ præ ſe ducit hominẽ. Similiter deſinens eſt, cú,tametſi caſus non inſunt in verbis, tñ ſimiles exitus ſnnt,hoc pacto: Turpiter audes facere,nequiter ſtudes dicere. Viuis inuidioſe,delinquis ſtudioſe,loqueris odioſe. Itẽ : Audacter territas;humiliter placas. Hæc duo gñа,quorú alterú in exitus,alterú in caſus ſimilitudine verſatur, inter ſe vehemẽter conueniũt, & ea re,qui his bene vtũtur, plerũq; ſimul ea collocant in iiſdẽ partib. orõnis. Id hoc pacto iacere oportet: Perditiſsima ratio eſt amorẽ petere,pudorem fugere,diligere formá,negligere famam. Hic & ea verba,q̃ caſus habẽt,ad caſus ſimiles; & illa,q̃ non hñt,ad ſimiles exitus veniũt . Annominatio eſt,cú ad idẽ verbú acceditur cõmutatione, vel additione vnius literæ,aut literarú, ſyllabæ,aut ſyllabarú; aut ad res diſsimiles ſimilia verba accõmodantur. eæ multis,& variis rationibus conficitur. Attenuatione aut cõplexione eiuſdem literæ,ſic : Hic,qui ſe magnifice iactat atq; oſtenrat , veniit á te ante, q̃ Romam venit. Ex contrario:Hic,quos homines alea vincit, eos ferro ſtatim vinciit . Productione eiuſdẽ literæ,hoc modo:Hunc auium dulcedo ducit ad auium . Breuitate eiuſdẽ literæ,hoc modo: Hic tametſi videtur eſſe honoris cupidus , tñ non tm̃ curiam diligit,quantum Curiam. Addendis literis,hoc pacto: Hic ſibi poſſet tẽperare,niſi amori mallet obtẽperare. Demendis literis,ſic:Si lenones tanq̃ leones vitaſſet,vitæ ſe tradidiſſet. Transferendis literis, ſic:Videte iudices,vtrum homini nauo,an vano credere malitis. Itẽ:Nolo eſſe laudator,ne videar adulator . Cõmutandis, hoc modo: Deligere oportet,quẽ velis diligere. Hæ ſunt annominationes, q̃ in literarũ cõmutatione breuitate.aut ꝓductione,aut tráſlatione,aut aliquo hmõi genere verſantur . Sunt aũt aliæ,quæ nõ habent tá propinquá in verbis ſimilitudinẽ, & tñ diſsimiles non ſunt : quibus de generibus vnum eſt hmõi; Quid veniá, qui ſim, quare veniá, quem inſimulẽ, cui proſim,quem poſtulẽ, breui cognoſcetis . Ná hic eſt in quibuſdá verbis quædá ſimilitudo non tá affectanda,q̃ illæ ſuperiores, ſed tamẽ adhibenda nonnunquá. Alterum genus hmõi: Demus operá Quirites,ne omnino P.C. circũſcripti putẽtur. Hæc annominatio accedit magis ad ſimilitudinẽ, q̃ illa ſuperior,ſed minus, q̃ illa ſuperiores : ꝓpea ꝙ non ſolú additæ,ſed vno tpe demptæ quoque literæ ſunt. Tertium genus eſt,quod verſatur in caſuú commutatione,aut vnius,aut pluriú nominú: vnius nominis,hoc modo: Alexáder Macedo ſummo labore animú ad virtutes à pueritia confirmauit. Alexandri virtutes per orbem terræ cú laude & gloria vulgatæ ſunt. Alexandro ſi vita data longior eſſet, trans Oceanum Macedonú gloria tráſuolaſſet. Alexandrú omnes maxime metuerũt,itẽ plurimú dilexerunt. Varie hic vnum nomen in cõmutatione caſuum volutatum eſt . Plura nomina, caſibus cõmutatis, hoc modo faciunt annominationem : T.Gracchum,remp.adminiſtrantẽ,indigna ꝓhibuit nex diutius in ea cõmorari. C.Graccho ſimiliter occaſio oblata eſt , quæ reip. virum amantiſsimú ſubito de ſinu ciuitatis eripuit. Saturninú , fide captú , malorum perfidia per ſcelus vita priuauit. Tũ ò Druſe ſanguis domeſticos parietes,& vultú parẽtis aſperſit.Sulpitio,cui paulo ante omnia concedebant, eú breui ſpatio nõ modo viuere,ſed etiá ſepeliri prohibuerũt. Hæc tria genera proxima exornationú, quorú vnum in ſimiliter cadentibus , alterú in ſimiliter deſinentib. verbis,tertiú in annominationibus poſitũ eſt, per raro ſumenda ſunt, cú in veritate dicemus : ꝓpea ꝙ nõ hæc videntur reperiri poſſe ſine elaboratione,& conſumptione operæ . Eiuſmodi aũt ſtudia ad delectationẽ, q̃ ad veritatẽ videntur accõmodatiora . Quare fides,& grauitas,& ſeueritas oratoria minuitur his exornationib. frequenter collocatis:& non modo tollitur auctoritas dicendi,ſed offenditur quoq; in eiuſmodi oratione auditor: ꝓpea ꝙ eſt in his lepos,& feſtiuitas,non dignitas, neq; pulchritudo. quare q̃ ſunt ampla, & pulchra, diu placere pñt:q̃ lepida, & cõcinna,cito ſatietate afficiũt auriú ſenſum faſtidioſiſsimú . Quo modo igitur, ſi crebro his gñib. vtemur, pueriſi videbimur elocutione delectari:ita, ſi raro bas interſeremus exornationes, & in cauſa tota varie diſpergemus,cõmode luminib. diſtinctis illuſtrabimus orationẽ. Subiectio eſt,cú interrogamus aduerſarios, aut q̃rimus ipſi,quid ab illis,aut quid contra nos dici poſsit : deinde ſubiiciemus id,qđ dici oportet,aut qđ nõ oportet,aut nobis adiumẽto futurú ſit,aut offuturú illis è cõtrario,hoc modo:Quæro igitur vnde iſte tá pecuniosus ſit factus. Amplum patrimoniú relictú eſt? at patris bona venierunt. Hereditas aliqua obuenit?nõ põt dici:ſed ẽt à neceſſariis oĩb.exhereditatus eſt. Præmium aliqđ ex lite aut iudicio cepit? non modo id non fecit. ſed etiá inſuper ipſe grandi ſponſione victus eſt. Ergo,ſi his rationibus locupletatus nõ eſt,ſicut omnes videtis,aut iſti domi naſcitur aurum,aut vnde licitum nõ eſt pecunias accepit. Itẽ:Sæpe iudices

ani-

animaduerti, multos aliqua ex honeſta re, quā ne inimici quidē criminari poſsint, ſibi præſidiū petere, quorū nihil pōt aduerſarius facere. Nā vtrū ad patris eius virtutē cōfugiet? at eū vos iurati capite dānaſtis. An ad ſuā reuertetur antiquā vitam alicubi honeſte tractatā? non. nam hic quidē ante oculos veſtros quo modo vixerit, ſcitis oēs. An cognatos ſuos enumerabit, quibus vos cōueniat cōmoueri? at hi quidē nulli ſunt. Amicos ꝓferet? at nemo eſt, qui ſibi nō putet turpe, iſtius amicū nominari. Itē: Credo inimicū, quē nocentē putabas, in iudiciū adduxiſti? non; nā indemnatū necaſti. Leges, quæ id facere prohibēt, veritus es? at ne ſcriptas quidē iudicaſti. Cū ipſe te veteris amicitiæ cōmonefaceret, cōmotus es? at nihilo minus, ſed et ſtudioſius occidiſti. Quid? cū tibi pueri ad pedes volutarētur, miſericordia motus es? at eorū patrē crudeliſsime ſepultura quoq; prohibuiſti. Multū ineſt acrimoniæ, & grauitatis in hac exornatione: ppea q, cum quæſitū eſt quid oporteat, ſubiicitur id non eſſe factū. quare facillime fit, vt augeatur indignitas negocij. Ex eodē genere, vt ad noſtrā quoq; perſonā referamus ſubiectionē, ſic: Nā quid me facere cōueniret, cū à tota Gallorū multitudine circūſederentur? an dimicarē? at cum parua manu tū prodiremus, locū quoq; inimiciſsimū habebamus. Sederē in caſtris? at neq; ſubſidiū, qđ expectarē, habebamus, neq; erat quò vitā pduceremus. Caſtra relinquerē? at obſidebamur. Vitā militū negligerē? at ea videbar eos accepiſſe conditione, vt, quoad poſsē, incolumes patriæ, & parentib. conſeruarē. Hoſtiū conditionē repudiarē? at ſalus antiquior eſt militū, q̄ impedimētorū. Hmōi conſequuntur identidē ſubiectiones, vt ex oib. oſtēdi videatur, nihil potius, q̄ quod factū ſit, faciendū fuiſſe. Gradatio eſt, in qua non ante ad cōſequens verbū deſcenditur, q̄ ad ſuperius conſcēſum eſt, hoc modo: Nā quæ reliqua ſpes manet libertatis, ſi illis &, qđ libet, licet: &, qđ licet, poſſunt: &, qđ poſſunt, audēt: &, qđ audēt, faciunt: &, qđ faciūt, vobis moleſtū nō eſt? Itē: Nō ſenſi hoc, & nō ſuaſi: neq; ſuaſi, & nō ipſe ſtatim facere cœpi: neq; facere cœpi, & nō perfeci: neq; perfeci, & nō probaui. Itē, Africano induſtria virtutē, virtus gloriā, gloria æmulos cōparauit. Itē: Imperium Græciæ fuit penes Athenienſes, Athenienſiū potiti ſunt Spartiatæ, Spartiatas ſuperauere Thebani, Thebanos Macedones vicerūt, qui ad imperiū Græciæ breui tpe adiūxerunt Aſiā bello ſubactā. Habet in ſequendā leporē ſuperioris cuiuſq; crebra repetitio verbi, quæ propria eſt huius exornationis. Definitio eſt, q̄ rei alicuius propria amplectitur ptātes breuiter, & abſolute, hoc modo: Maieſtas reip. eſt, in qua cōtinetur dignitas & amplitudo ciuitatis. Itē: Iniuriæ ſunt, q̄ aut pulſatione corpus, aut cōuitio aures, aut aliqua turpitudine vitā cuiuſpiā violant. Itē: Nō eſt iſta diligētia, ſed auaritia: ideo q diligētia eſt accurata cōſeruatio ſuorū, auaritia iniurioſa appetitio alienorum. Itē: Non eſt iſta fortitudo, ſed temeritas, ppea q fortitudo eſt contēptio laboris, & periculi cū rōne vtilitatis, & cōpenſatione cōmodorū: temeritas eſt cū inconſiderata laborum perpeſsione gladiatoria periculorū ſuſceptio. Hæc igitur cōmoda putatur exornatio, q omnē rei cuiuſpiā vim, & ptātem ita dilucide proponit, & breuiter explicat, vt neque plurib. verbis oportuiſſe dici videatur, neque lucidius potuiſſe dici putetur. Tranſitio vocatur, quæ, cū oſtendit breuiter qđ dictum ſit, proponit itē breui qđ cōſequatur, hoc modo: In patriā cuiuſmodi fuerit, habetis: nunc, in parētes qualis extiterit, cōſiderate. Itē: Mea in iſtū beneficia cognoſcitis: nunc, quo modo iſte mihi gratiā retulerit, accipite. Proficit hæc aliquātum exornatio ad duas res: nā &, quid dixerit, cōmonet, & ad reliquū comparat auditorē. Correctio eſt, quæ tollit id, quod dictum eſt, & pro eo id, quod magis idoneū videtur, reponit, hoc pacto: Quòd ſi iſte ſuos hoſpites rogaſſet, immo innuiſſet modo, hoc facile poſſet. Itē: Nam poſtq̄ iſti vicerunt, atq; adeo victi ſunt, eā quō victoriā appellē, quæ victoribus calamitatis, q̄ boni dederit? O virtutis comes inuidia, q̄ bonos inſequeris plerūque, atq; adeo inſectaris. Cōmouetur hoc genere animus auditoris. res. n. cōi verbo elata, tantūmodo dicta videatur: ea poſt ipſius oratoris correctionē magis idonea fit pronūciatione. Nō igitur ſatius eſſet, dicet aliquis, ab initio, pſertim cum ſcribas, ad optimū & lectiſsimum verbum deuenire? cum nō eſt ſatius, ſi cōmutatio verbi id erit demōſtratura, eiuſmodi rē eſſe, vt, cum eā cōi verbo appellaris, leuius dixiſſe videaris; cum ad lectius verbū accedas, inſigniorē facias. Quòd ſi cōtinuo veniſſes ad id verbū, nec rei, nec verbi gratia animaduerſa eſſet. Occupatio eſt, cū dicimus nos pterire, aut nō ſcire, aut nolle dicere id, qđ tunc maxime dicimus, hoc modo: Nā de pueritia quidem tua, quā tu omni intēperantiæ addixiſti, dicerē, ſi hoc tēpus idoneum putarem: nunc cōſulto relinquo. Et illud ptereo, q rei militari te infrequentē tradidiſti. Deinde, q iniuriarum ſatis feciſti L. Labeoni, nihil ad rē pertinere puto. Horum nihil dico: reuertor ad illud, de quo iudicium eſt. Itē: Nō dico te ab ſociis pecunias accepiſſe: nō ſum in eo occupatus, q ciuitates, regna, domos omnium depeculatus es: furta, rapinas oēs tuas omitto. Hæc vtilis eſt exornatio, ſi aut rē, quā non pertineat aliis oſtendere, occulte admonuiſſe prodeſt; aut ſi longū eſt, aut ignobile, aut planum, aut non pōt fieri, aut facile pōt reprehendi; vt vtilius ſit occulte feciſſe ſuſpicionē, q̄ hmōi intēdiſſe orationem, quæ redarguatur. Diſiunctio eſt, cum eorū, de quibus dicimus, aut vtrunque, aut vnūquodq; certo concluditur verbo, ſic: Populus R. Numantiā deleuit, Carthaginē ſuſtulit, Corinthū diſiecit, Fregellas euertit. Nihil Numātinis vires corporis auxiliatæ ſunt, nihil Carthaginenſib. ſciētia rei militaris adiumēto fuit, nihil Corinthiis erudita calliditas pſidii tulit, nihil Fregellanis morū, & ſermonis ſocietas opitulata eſt. Itē: Formæ dignitas aut morbo defloreſcit, aut vetuſtate extinguit. Hic vtrūq; & in ſuperiore exēplo vnāquaque rē certo verbo cōcludi videmus. Coniunctio eſt, cū interpoſitione verbi, & ſuperioris orōnis partes cōprehēduntur, & inferiores, hoc modo: Formæ dignitas aut morbo defloreſcit, aut vetuſtate. Adiūctio eſt, cū

verbum,quo tes comprehenditur, non interponimus, ſed aut primum aut poſtremũ collocamus: primũ,hoc pacto:Defloreſcit formæ dignitas aut morbo,aut vetuſtate:poſtremum ſic: Aut morbo aut vetuſtate formæ dignitas defloreſcir. Ad feſtiuitatẽ diſiũctio eſt apposita. quare rarius vtemur ea,ne ſatietatem pariat. Ad breuitatẽ coniunctio. quare ſæpius adhibẽda eſt. Hæ tres exornationes de ſimplici genere manant. Conduplicatio eſt,cũ ratione amplificationis, aut cõmiſerationis,eiuſdẽ vuius,aut pluriũ verbotũ iteratio, hoc modo: Tumultus C.Gracchi tumultus domeſticos, & inteſtinos cõparat. Item: Commotus non es,cũ tibi mater pedes amplexaretur,nõ es cõmotus. Item: Nunc etiã audes in horum conſpectũ venire proditor patriæ, proditor inquã patriæ venire audes in horum conſpectũ? vehementer auditorem cõmouet eiuſdẽ redintegratio verbi, & vulnus maius efficit in cõtrario cauſæ, quaſi aliquid telũ ſæpius perneniat in eandẽ partẽ corporis. Interpretatio eſt, quæ nõ iterans idẽ redintegrat verbum, ſed id cõmutat, quod poſitũ eſt,alio verbo, quod idẽ valeat,hoc modo: Rẽp. radicitus euertiſti,ciuitatẽ funditus deieciſti. Itẽ: Patrẽ nefarie verberaſti,parenti manus ſcelerate intuliſti. Neceſſe eſt eius,qui audit,animũ cõmoueri, cũ grauitas prioris dicti renouatur interpretatione verborũ. Cõmutatio eſt, cũ duæ ſentẽtiæ inter ſe diſcrepantes ex ttãſiectione ita efferũtur, vt à priore poſterior cõtraria priori proficiſcatur,hoc modo: Eſſe oportet vt viuas,nõ viuere,vt edas. Itẽ: Ea te poemata nõ facio,quia,cuiuſmodi volo,nõ poſsũ;cuiuſmodi poſſum,nolo. Itẽ: Quæ de illo dicũtur,dici non poſſunt:q̃ dici poſſunt,nõ dicũtur. Itẽ: Si poema, loquens pictura eſt: pictuta,tacitũ poema debet eſſe. Itẽ: Quia ſtultus es,ea re taces:nõ tamẽ,quia taces,ea re ſtultus es. Non põt dici quin cõmode fiat, cũ cõtrariæ ſentẽtiæ trãſlatione verba quoq; conuertãtur. Plura ſubiecimus exẽpla,vt,qm̃ difficile eſt hoc genus exornationis inuentu,dilucidũ eſſet,at,cũ bene eſſet intellectũ, facilius in dicendo inueniretur. Permiſsio eſt,cum oſtẽdimus in dicendo nos aliquam rem totam tradete, & concedere alicuius voluntati,ſic: Qm̃,omnibus rebus ereptis,ſolũ mihi ſupereſt animus,& corpus, hæc ipſa, quæ mihi de multis ſola relicta ſunt, vobis, & veſttæ cõdono poteſtati. vos me,quo pacto vobis videtur, vtamini atque abutamini licebit impune: in me,quidquid libet,ſtatuite:dicite, atque obtẽperabo. Hoc genus tametſi alias quoque nõnunquã tractandum eſt, tamen ad miſericordiam cõmouendam vehemẽtiſsime eſt accõmodatum. Dubitatio eſt, cũ quærere videtur orator,vtrũ de duobus potius, aut quid de pluribus potiſsimum dicat,hoc modo: Obfuit eo tp̃e plurimũ reip. Cõſulũ, ſiue ſtultitiam, ſiue malitiã dicere oportet, ſiue vtrunque. Itẽ: Tu iſtud auſus es dicere homo omniũ mortaliũ? quæro quonam te digno morib. tuis appellẽ nomine. Expeditio eſt,cũ, rationib. cõpluribus enumetatis,qnibus aliqua res aut fieri,aut nõ fieri,potuerit,ceteræ tollũtur,vna relinquitut,qnam nos intendimus, hoc modo: Neceſſe eſt, cum conſtet iſtum noſtrum fundum fuiſſe, oſtendas te aut vacuum poſſediſſe, aut vſu tuum feciſſe,aut emiſſe,aut hereditate tibi veniſſe. Vacuũ,cũ ego adeſſem, poſsidere non potuiſti: ruũ vſu feciſſe etiã nũ non potes: emptio nulla profertur: hereditate tibi me viuo mea pecunia venire nõ potuit. relinquitur ergo,vt me vide meo fundo deieceris. Hæc exornatui plurimũ iuuabit cõiecturales argumentationes,ſed nõ erit tanquam in pleriſque,vt,cũ velimus,ea poſsimus vti. nã facere id non poterimus, niſi nobis ipſa negocij natura dabit facultatẽ. Diſſolutio eſt,quæ,cõiunctionibus verborũ è medio ſublatis, partibus ſeparatis effertur, hoc modo: Gere morẽ parenti, pare cognatis, obſequere amicis, obtempera legibus. Itẽ: Deſcende in integrã defenſionem, noli quidquam recuſare,da ſetuos in quæſtionẽ,ſtude verũ inuenire. Hoc genus,& acrimoniã habet in ſe,& vehementiſsimũ eſt, & ad breuitatem accommodatum. Præciſio eſt, cũ,dictis quibuſdã, reliquũ, quod cœprum eſt dici,relinquitur in audientium iudicio,ſic: Mihi tecum par certatio non eſt: ideo quòd populus R. me:nolo dicere,ne cui forte arrogans videar:te autem ſæpe ignominia dignum putauit. Itẽ: Tu iſta nunc audes dicere,qui nuper alienæ domui? non auſim dicere,ne,cum te digna dixero,me indignũ quidpiam dixiſſe videar. Hic atrocior tacita ſuſpicio, quàm diſerta explanatio facta eſt. Cõcluſio eſt,quæ breui argumentatione ex ijs, quæ ante dicta ſunt, aut facta, conficit id, quod neceſſario conſequatur,hoc modo: Quòd ſi Danais datum erat oraculum non poſſe capi Troiam ſine Philoctetæ ſagittis:hæ autem nihil aliud fecerunt, niſi Alexandrum pertulerunt: hunc extinguere, id nimirum capi fuit Troiam.

REPETITIO eſt, cum continenter, & quæ ſequuntur) Verborum figuras tractaturus Cic. ab eis inchoat;quę reiteratione verborum fiũt. quarum quatuor ſpecies ponit: v:iam, quæ in principio: alteram,qua in fine.tertiã,qua vtrobique: quartam,qua indifferenter poſitum idem verbum repetitur,ſed præter has, alias adhuc eſſe oſtendimus in eo libro, quem de figuris,quæ in ſyllabis,verbis ſingulis, & oratione fierent,e Græco in Latinum conuertimus. nam ecce,& hæc inter ſe omnia differunt. CAP.

O Corydon Corydon, quæ te dementia cepit? Et,
Mater Cyrene mater, quæ gurgitis huius
Iam tenes.

Hoc vltimo loco poſitum, miſerandi eſt. è diuerſo ſimiliter collocatum.

Solis quin etiam ſolis tibi cura videndi,
Sis potior.

Oſtendentis, plura verba coniunguntur: vt,

Tu me duos vna ſæuiſſima vipera cœna?
Tu me duos?

Poſt longiorem etiam interiectionem repetitio eſt: vt. Bona miſerum me, conſumptus enim lacrymis,vt putabam, adhuc infixus in animo hæret dolor. Bonam inquam Cn. Pompeij. acerbiſſimæ voci ſubiecta præconis. Ad exprobrandum etiam reiteratur verbum: Viuis? ſed viuis non ad deponendum, ſed ad confirmandam audaciam. Repetuntur item continenter plura,ſine vlla verbi interiectione,ſed vnius tantum permutatione. quale illud Catulli eſt.

Mœcha putida redde codicillos,
Redde putida mœcha codicillos.

Aliquando primis vltima reſpondent: vt, Multi. & graues dolores inuenti parentibus,& propinquis multi. Eſt, & illud repetendi genus quod ſemel propoſita iterat. & diuidit, ſed ita vt ordo permutetur. quale illud Virg.

Forte ſub arguta conſederat ilice Daphnis,

Com-

Compulerantq́. greges Corydon, & Thyrſis in vnum,
Thyrſis oues, Corydon diſtentas lacte capellas.

Hæc ἐπάνοδος Græce dicitur, noſtri regreſſionẽ vocant. In diuerſo ſenſu idem verbũ geminatur: vt, Principiũ dignitas erat pene par, non par fortaſſe eorũ, qui ſequebantur. In varietatis generib. fit reiteratio: vt, Magnus eſt labor dicendi magna eſt res. In variatis quoque caſibus: vt, Pater hic tuus? Patrem hunc appellat? patris tui filius es? hoc Græci πολύπτωτον vocant. Per rerũ coniunctam diuerſitatem idẽ caſus, & aduerbia repetuntur, vt pro Cluentio: Quod autẽ tempus vindicandi? vnde illa frequentia? per quẽ porro datum? vnde ſumptum? quo peruenit interceptio poculi? cur non de integro datũ? hãc μεταβολὴν vocant. Eſt & figuratum mixtura, in qua & primo verbo, lõgo poſt interuallo redditum eſt vltimum. & media primis, & mediis vltima cõgruunt, quale illud eſt Ciceronis: Veſtrũ iam hic factum reprehenditur P. C. non meũ hoc pulcherrimum quidem factum, verum, vt dixi, nõ meum, ſed veſtrũ. hanc πλοκὴν vocant. Congeruntur etiã in vnum multa, & diſperſa, quę à Cicer. diſſipata in Oratore dicuntur: vt, Hic ſegetes, illic veniunt felicius vuæ, Arborei fœtus alibi. [Contentio eſt) Sane ſicut ex his figuris aliquæ frigidius in oratione leguntur, velut ea quã traductionem ipſe nominat, Gręci autem ἀντανάκλασιν, vt cũ dicis. Amare iucũdum eſt, ſi curetur ne quid inſit amari; Amũ dulcedo ducit ad amorem, ita aliquæ nihil pene inter ſe differũt, velut habet quæ hic contentio vocatur. Ab ea vero quã paulo poſt nominat, contrariam Græci συνοικείωσιν vocant, quod diuerſas res colligat: vt, Tam deeſt auaro quod habet. Hanc vero Græci ἀντίθετον, quidam contrapoſitum nominarunt, quæ ne ipſa quidẽ vno fit modo. Nã fit ſi ſingula ſingulis opponuntur: vt, Vicit pudorem libido, timorem audacia, & bina binis: Non noſtri ingenii eſt, veſtri auxilii eſt. & ſententiæ ſententiis: Dominetur in concionibus, iaceat in iudiciis. Hoc etiam commodiſſime ſubiungitur ea ſpecies quam diſiunctionẽ appellat Quintilianus: vt, Odit porro priuatam luxuriam, publicã magnificentiam diligit, & quæ ſunt ſimili caſu, diſſimili ſententia in vltimo locata: vt, Quid in tẽpore mali fuit, nihil obſit, quin quod in cauſa boni fuit, proſit. Aliter contraponitur, cum dicitur: Eſt igitur iudices non ſcripta, ſed nata lex. & ſicut dicit Cicero, ſingulis rebus propoſitis, cũ refertur aliquid ad ſingula, vt in hoc, Quã non didicimus, ſed accepimus, non legimus, verũ ex natura ipſa arripuimus, hauſimus, expreſſimus. Eſt aliquid auerſum, quod nõ cõtraponitur, quale eſt apud Rutiliũ: Nobis primis Dii immortales fruges dederunt, nosq. ſoli accepimus, in omnes terras diſtribuimus. Fit etiam poſt has illa figura, quæ verba flexa repetit, & ἀντιμεταβολὴ dicitur: Non vt edã viuo, ſed vt viuam edo. Eſt & in figuris ſententiarũ contẽtio, ſed de ea ſuo loco dicemus. [Exclamatio eſt) Sane tenuis illa differentia eſt, quam faciũt Græci inter id, quod apud eos ἀναφώνησις, à noſtri exclamatio, & id, quod apud illos ἐπιφώνησις, vel ἐπιφώνημα, a noſtris acclamatio. Proanaphoneſin vocant, rei quæ fieri debuit exclamationẽ. velut illud Virg.

O terq́. quaterq́. beati,
Quis ante ora patrum Troiæ ſub mœnibus altis
Contigit oppetere: O Danaum fortiſſime gentis
Tydide: mene Iliacis occumbere campis
Non potuiſſe: tuaq́. animam hanc effundere dextra!

Epiphonema autem, vel epiphoneſis eſt, rei, vt dicuntur, narratæ vel probatæ ſumma acclamatio. vt eiuſdem:

Tantæ molis erat Romanam condere gentem.

Sed Quintilianus ambas potius ſententiæ figuras, quàm verborum putat, ſi quidem ſunt affectus. [Interrogatio non omnis grauis eſt) Nam noſcendi cauſa interrogatur: vt,

Sed vos qui tandem: quibus aut veniſtis ab oris?

Idq́. figura caret. Figuratum autem, quoties non ſciſcitandi gratia aſſumitur, ſed inſtandi. qualem eſt: Quid enim tuus ille Tubero diſtrictus in acie Pharſalica gladius agebat? Et quouſque tandem abutere Catilina patientia noſtra? patere tua conſilia non ſentis? & totus denique hic locus. Quanto enim magis ardet, quam ſi diceretur, diu abuteris patientia noſtra, &, patent tua conſilia. Interrogamus igitur quod negari non poſſit, aut vbi reſpondendi difficilis ſit ratio, vt vulgo vti ſolemus, qui fieri poteſt? aut inuidiæ gratia, aut miſerationis. Vt Sinon apud Virgil.

Heu quæ me tellus, inquit, quæ me æquora poſſunt Accipere?

Aut inſtandi, aut feriendi. vt Aſinius Audis ne? furioſum, inquam, non inofficioſum teſtamentum reprehendimus. Totum hoc plenum eſt varietatis, & indignationi conuenit: vt,

Et quiſquam numen Iunonis adoret? Et admirationi.

Quid non mortalia pectora cogis?
Auri ſacra fames?

Eſt interdum acrius imperandi genus.

Non arma expedient, totaq́. ex vrbe ſequentur.

Eſt autem aliqua in reſpondendo figura, cum aliud interrogati, ad aliud quod vtilius ſit occurritur, argumentandi criminis cauſa, vt ſi rogatus an ab eo fuſtibus vapulaſſet, de innocentia reſpondet. Aliquando declinatur, vt ſi quæro, num occiderit hominem, & reſpondetur, latronem: ſi an fundum occupauerit reſpondetur meum, tanquam confeſſionem pręcedere debeat defenſio. vt apud Virgilium carmine Bucolico:

Non ne ego te vidi Damonis peſſime caprum
Excipere inſidiis?
Occurritur,
An mihi cantando victus non redderet ille?

Huic diuerſum eſt, cum aliud rogaueris non expectare reſpõſum, & ſtatim ſubiicere: vt, Domus tibi deerat? at habes. pecunia ſuperabat? at eges. quam figuram quidam aggeſtionẽ vocãt. Ficta vero interrogatione vtemur: vt, Hęc igitur eſt tua diſciplina: ſic tu inſtituis adoleſcentes? Et ipſi interdum noſmet interrogamus. quale eſt illud Terentii, Horatii pariter, & Perſii. Quid igitur faciã? Ceterum, & interrogandi ſeipſum, & reſpondendi ſibi ſolent eſſe non ingratæ vices, vt Cic. pro Ligario: Apud quẽ igitur hoc dico? nempe apud eum, qui cum hæc ſciret, antequam vidit me, reip. reddidit. Hanc figuram Cicero ratiocinationem vocat niſi quòd in ratiocinatione ſubiungendam neceſſario arbitratur rationem, quæ non multum differt ab ea figura, quam paulo poſt tractans, ſubiectionẽ nominauit. (Sententia eſt oratio ſumpta de vita, quæ, aut quid ſit, & quæ ſequuntur) De ſententia longius tractans Quintil. Sententiam, inquit, veteres, quod animo ſenſiſſent, vocauerunt. Id cũ eſt apud veteres frequentiſſimum, tum etiam in vſu quotidiano quoſdam reliquias habet. Nam & iuraturi ex animi noſtri ſententia, & gratulantes ex ſententia dicimus Non raro tamen locuti ſunt, vt ſenſa ſua dicerent. Nam ſenſus eſſe corporis videbantur, ſed conſuetudo iam tenuit, vt mente cõcepta ſenſus vocaremus: lumina autem, præcipueq. in clauſulis poſita, ſententias hæc minus crebra apud antiquos, noſtris temporibus modo carent. Ideoq. mihi de generibus cauſarum, & de vſu arbitror pauca dicenda. Antiquiſſimæ ſunt, quæ proprie quamuis omnibus vnum nomen ſit ſententiæ vocantur. quas Gręci γνώμας appellant. Vtcunque autem nomen ex eo accẽperũt, ꝙ ſimiles ſunt conſimilibus. Eſt autem hæc vox vniuerſalis, quæ etiam citra complexum cauſæ poſſit eſſe laudabilis. Interim ad rem tantum relata: vt, Nihil eſt tã populare, quàm bonitas. interim ad perſonam, quale eſt Afri Domitii, Princeps qui vult omnia ſcire, neceſſe habet multa cognoſcere. Hãc quidam partem enthymematis, quidam initium aut clauſulam epichirematis eſſe dixerunt, & ſi aliquando, nõ tamen ſemper. Illud verius eſt, eam aliquando ſimplicẽ, vt ea quæ ſupra dixi aliquando ratione ſubiecta, ſic: Nã in omni certamine qui opulentior eſt, etiam ſi accipit iniuriam, tamen quia plus poteſt, facere videtur nonnunquã duplicẽ: Obſequium amicos, veritas odiũ parit. Sunt etiã, qui decẽ genera fecerunt, ſed eo modo, quo fieri vel plura poſſunt: per interrogationem, per comparationem, inficiationem ſimilitudinẽ, & cetera huiuſmodi. per omnes.n. figuras tractari poteſt. Illud notabile ex diuerſis: Mors miſera non eſt, aditus ad mortem eſt miſer. A recto quidẽ ſunt tales: Tã deeſt auaro quod habet, quàm quod nõ habet. Sed maiorem vim accipiũt ex mutatione figuræ: Vſque adeo ne mori miſerũ eſt? & per tranſlationẽ acrius.n. hoc, quàm per ſe. Mors miſera non eſt, aditus ad mortẽ eſt miſer a cõi ad proprium. nam cum ſit rectũ, nocere facile eſt, prodeſſe difficile, vehementius apud Ouid. Medea dicit, Seruare potui, perdere an poſſim rogas? Vertit ad perſonam Cic. Nihil habet Cæſar nec fortuna tua maius quàm vt poſſis, nec natura melius quã vt velis ſeruare complurimos. ita quæ erant rerum propria, fecit hominum. In hoc genere cuſtodiendũ eſt, & id, quod vbiq; ne crebræ ſint, ne palam falſæ (quales frequenter ab his dicuntur qui hæc μαθώλλια vocant, & quidquid pro cauſa facere videtur, quaſi indubitatum pronunciant) ac ne paſſim à quocunque dicantur. Magis.n. decet eos in quibus eſt auctoritas, vt rei pondus etiam perſona confirmet. quis.n. ferat puerum, aut adoleſcentulum, aut etiam ignobilẽ, ſi iudicet in dicendo, & quodãmodo præcipiat: Enthymema quoque eſt, quod omnes mente concipimus. propria tamen dicitur, quæ ſententia eſt ex contrariis, propterea ꝙ eminere inter ceteras videtur, vt Poëta Home. vrbs Rom. De hoc in argumentis ſatis dictũ eſt.

Non

Nnn ſemper autem ad probationem adhibetur, ſed aliquando ad ornatum. vt pro Ligario: Quorum igitur impunitas Cæſar tuæ clementiæ laus eſt, eorum ipſorum te ad crudelitatem acuet oratio? Eſt, & epiphonematis, de qua figura ſupra dictũ, clauſula quædam quæ ſententia appellatur, Græci γνώμη, qua voce omnis intellectus accipi poteſt. Hoc nomine donarunt ea, quæ non dicuntur, verum intelligi debent. vt: Quare prius de veſtro facto fateamini neceſſe eſt, quam Ligarii culpam Vllam reprehendatis. & vt Vibius Criſpus in eum, qui cum loricatus in foro ambularet: Quis vbi ſic timere permiſit? Melior cum contrariis valet: Quem fugiam habeo, quem ſequar non habeo. Qui quidem miſer cum loqui non poſſet, tacere non poterat. Si quis autem quæ in hac parte vitioſe dicantur, ſcire procurat totum eum locum, Quintiliani legat. Nobis, quæ recte prudenterq. dici poſſint, ſufficiat decurriſſe, ſi quidem fruſtra, vt opinor, admonebimus, ſi quis iudicio careat, at vitioſa vitet, ſin autem acris fuerit iudicii admonere non opus eſt, cũ quid, & vbi conueniam ſatis ipſe per ſe iudicaturus ſit. qui ſi non ſtultus ſit, ne nimius quidẽ in his quoque in oratione inferendis, erit. Quiſque enim non imprudens ſatis intelliget, venuſte omnia poni, quæ generaliter rem aliquam cõplexa, ſuo loco, & vt decet, collocentur, ſecus ſi vitioſe. Nunquam vero generaliter, quod particulariter dictum eſt, intelligatur. Sed ad Ciceronem redeo. [Contrarium idem fere eſt, quod cõtẽtio) Hanc autẽ Celſus Viſelius, & Rutilius Lupus, referente Quintiliano, ἀντίθετον nominarunt. vt talis eius ſit forma, qualis eſt pro Muræna. Vigilas tu de nocte, vt tuis conſultoribus reſpondeas, ille vt eo quo tendit, mature cum exercitu perueniat, te gallorum, illũ buccinarum cantus exuſcitat. [Membrũ orationis appellatur res breuiter abſoluta) Quod Græci κῶλον, nos membrum, qđ illi κόμμα, Latini inciſum, quod illi ipſi περίοδον, noſtri ambitum, circuitum, comprehenſionem, continuationẽ, circumſcriptionem nominarunt. Colon, ſiue membrum, quidam apud Poetas putant, quoties ex integro pede in verſu nihil ſupereſt. Alii, quotquot partes orationis in verſu fuerint, tot colla dici voluerunt. Cum autem ſupereſt ex pede comma, id etiam inciſum, ſiue cæſuram dici voluerunt. Fit aũt, vt Diomedes inquit, ex coniugatione verborũ comma, ex commatis colon, ex colis, periodus. Comma eſt, velut Probus, & Diomedes ſcribunt, iuncturæ finitio: Et ſi vereor iudices. Item alterũ comma: Ne turpe ſit pro fortiſſimo viro dicere incipientem timere. Iam factum eſt colon, quod intellectum ſui, præſtet, tamen à toto corpore abruptum, & per ſe nihil efficiens, ac remotum à ceteris, vim non habet. vt per ſe manus, & pes, & caput, & os, ſeiunctum corpus non eſt, cum autẽ hęc ſimul ſunt, tunc eſſe corpus incipit. Ita cum venit extrema concluſio, etiã abſoluta eſt periodos. vel cum ſubiungit Cic. Et priſtinum morem iudiciorum minime referunt. Itaque ſi duo cola habeat periodus, dicolos, ſi tria, tricolos, & ſic deinceps nominatur. Quintil. autẽ, Inciſum, inquit, quantũ mea fert opinio erit ſenſu non expleto, ſed numero ſaltẽ cõcluſum, pars videlicet mẽbri. tale eſt. n. quo Cic. vtitur, Domus tibi deerat? at habes. pecunia ſuperabat? at eges. Fit autem etiam ſingulis verbis. Quid inciſum eſt, diximus. Membrum autẽ eſt ſenſus membris concluſus, ſed a toto corpore abruptus, ſic, ò callidos homines. perfectũ membrum, ſed remotum à proximo, vim non habet: Quẽ quæſo noſtrum fefellit? id vos ita eſſe facturos. itaque fere inciſa, & membra mixta ſunt, & concluſionem vtique deſiderant. Periodorũ duo ſunt genera, alterum ſimplex, cum ſenſus vnus longior eſt, & ambitu circũducitur: alterum, quod mẽbris conſtat inciſiſq. quæ plures ſenſus habent: vt, Aderat ianitor carceris, & carnifex prætoris. reliqua habet periodus mẽbra quatuor. Sed, vt mihi videtur, recipit frequenter, & plura. Modus ei à Cic. eſt aut quatuor ſenariis verſibus, aut ipſius ſpiritus modo terminatus. Præſtare vero debet ſenſum periodus, concludat, ſit aperta vt intelligi poſſit, nõ in modica. vt memoria contineri poſſit. Vbicunque acriter erit, & inſtanter, pugnanterq. dicendum, membratim cæſimq. dicemus, nam hoc in oratione plurimum valet, Adeoq. rebus accõmodata debet eſſe, cõpoſitio, vt aſperis aſperos etiã numeros adhiberi oporteat. Et cum audientem inhorreſcere voluerimus, membratim plerunque narrabimus, aut ipſas periodos maioribus interuallis, & velut laxiorib. modis reſoluemus. exceptis, quæ non docẽdi gratia, ſed ornandi narrantur, vt in Verrẽ, Proſerpinæ raptus. hic enim lenis, & fluens contextus decet. Periodus apta procemiis eſt maiorum cauſarum, vbi ſollicitudine, commendatione, miſeratione res eget. Item communibus locus eſt augenda, cum ratio iubet. vt ſi auſtera, ſi accuſes, tum fuſa, ſi laudes.

multum, & in epilogis pollet. Hiſtoria quoque non tã finitos numeros, quam orbem quendam verborum contextumq. deſiderat. nanque omnia eius mẽbra connexa ſiut, maxime quoniam lubrica eſt ac fluit talis oratio, propter rerum ipſarum copiam. [Articulus dicitur) Hæc figura à Græcis ἀσύνδετον, à Latinis diſſolutum dicta. Ea vtimur non ſingulis verbis, ſed etiam ſententiis, vt Cic. dicit contra concionem. Metelli, qui indicabantur, eos vocari, cuſtodiri, ad Senatum adduci iuſſit. Apta, cum quid inſtantius dicitur hoc genus quidam βραχυλογίας vocarunt. Contraria huic figura πολυσύνδετον, hoc eſt, eiſdem ſæpius coniunctionibus repetitis: vt,

Tectumq. laremq.,

Armaq. Amyclæumq. canem Creſſamq. pharetram.

Vel diuerſis: vt,

Multa quoque & bello paſſus.

Item ſi plura ſimul ſunt pronomina: vt,

Hoc illum vidi iuuenem.

[Continuatio eſt) Continuationem periodon dicit, de qua ſupra abunde dictum. [Nam ſi quis ſpei non multum) Hæc enim contraria ſunt, & quòd ſpem in caſu non collocarit, & quòd caſus obeſſe poſſit. [Frequentibus efferat verbis) i. continuatis ac fluentibus. [Sed pro alios) Alio tempore. [Nonnunquã non alienum eſt) Ordo eſt, & ſenſus, ſed alias quoque (ſubaudiendum quod diximus) ſeruandum hoc nonnunquã. Non. n. alienum eſt, eloqui res aliquas, hoc eſt, ornatus tantum cauſa ſic efferre, propterea quòd eloquentia ſpectatur per huiuſmodi continuationes. licet alioqui minime neceſſe ſit. [Cõpar appellatur) Genus aliud eſt periodi, quod ex paribus cõponi mẽbris diximus, quæ membra ſe ſyllabis excedere non debent, inter ſe conuenire debent, vel certe vna atque altera tantum excedere, non autem pluribus. [Hoc non de noſtra enumeratione fiet) Vt nos ſyllabas dimetiamur, ſed audientium iudicio pares videantur. [Vſus, & exercitatio facultatis) Affert cauſam, hoc eſt, cum exercitati fuerimus, exercitatio ipſa præſtabit cauſam vt ſine labore eis vtamur. Sed hæc membrorum continuatio compar, non magis figura dici videtur, quàm idonea compoſitionis quædam animaduerſio. [Similiter cadens) ὁμοιόπτωτον dicitur, hoc eſt, caſus tantum ſimilis, poſſint tamen, etiam ſi diſſimilia ſint, quæ ſaltem declinentur, ita iungi. nec tantum in fine hæc figura deprehenditur, ſed, & cum reſpondent vel prima ſibi. vel media, vel extrema, vel etiam permutata. Sed hic media primis, & ſumma mediis accommodentur, & quocunque modo accommodari poterunt. nec enim ſemper paribus ſyllabis conſtant: vt, Artes honeſtæ, & præſidio inter periculo ſolatio inter aduerſa, precio ſemper ſunt. Huius generis fere videntur optima, in quibus initia ſententiarum, & fines conſentiunt, vt hic præſidio, ſolatio precio. Et cum ὁμοιόπτωτον ἰσόκωλον eſt. velut illic. Si quantum in agro locisq. deſertis audacia poteſt, tantum in foro atque iudiciis impudentia valeret. Item Ariſtoteles dixit, eius eſſe vitam beatiſſimam cuius, & fortunæ ſapientia, & ſapientiæ fortuna ſuppeditet. & illud, In rebus aduerſis cum præſto eſt concilium, non poteſt deeſſe auxiliũ. [Similiter deſinens eſt) Hoc Græci ὁμοιοτέλευτον vocant, ſimilem duorum verborum vel plurium finem habens, vt, non modo ad reip. ſalutem. violentia huius extinguenda, ſed etiam ad gloriam per tales viros eſt infringenda, & nã reſp. noſtra ad hunc ſtatum gloriæ peruenit non multitudine hominum, ſed ſeueritate legum. Item, neque in deliberando conſilium, neque in prœliando virtus, neque in beneficio benignitas deerat, ſed duntaxat in ſupplicio crudelitas. Nam cum aliqua res dubia accidiſſet, apparebat ſapientiſſimus, cum autem conſligendum eſſet cum hoſtibus, fortiſſimus, cum vero præmium dignis tribuendum, liberaliſſimus, at cum animaduertendum, clementiſſimus: Ita quæ ſequuntur. nam qui ſecundis rebus libenter aſſentiuntur, iidem ſimul ac ſe fortuna conuertent, amicis primi inſidiantur, Huic ſimile eſt, quod Græci πάρισον vocant, vt non tantum clauſula ſimiliter cadat, ſicut ὁμοιοτέλευτον, ſed etiam è membris ſit non diſſimilibus: vt, Quantum poſſis, in eo ſemper experiri debes, vt proſis. & illud, In hac calamitoſa fama, quaſi in aliquo perniciosiſſima flamma. quod a traductione non multum differt. [Ab nominatiuo eſt, cum ad idem verbum) Hanc figuram Græci παρονομασίας uocant. eamq. Plutarchus ita definit, παρονομασία ἐστὶ λόγος παρὰ τὸ προκείμενον, ἕτερον σημαῖνες ἀντίθεσις. ut ſi dicas, Neminem alteri poſſe dare matrimonium, niſi penes quem ſit patrimonium. Item ſeruire ſeruitute in ſtabulo ſtabulari, putat Plutar. eſſe paronomaſiam. quòd tamen Cic. negat, inquit enim, ad res diſſimiles ſimilia uerba accommodari debere.

[Venit

[Venit à te ante, quàm Romam venit) Attenuatur litera, quia vænit æ diphthongon habet pro venditus eſt, & debuit ponit venit, alterū vero verbū minus habet vna litera. [Hunc auium dulcedo) Nam auis primam corripit, auius eandem producit. [Quantum Curiam) Meretricis proprium, quæ primam corripit. nam alioqui curia producitur. Propertius,

Curia prætexto quæ nunc nitet alta ſenatu.

[Vitæ ſe) Honeſta. ſ. vitæ tradidiſſet ſe, & non interiiſſet. [Vtrū homini nano) *Nanos* Græci vocauere, breui atque humili corpore homines, paulumque extantes. Sed melius legitur, nauo nanum. prudentem vero ſic dixere veteres, vnde ignauium, inertem. Cur veniam qui ſim. Vbique ſubaudiendum, breui cognoſcetis. [Quem inſimulem) Incuſem. Inſimulo, & inſimulor, ſicut fabrico, & fabricor, aſſentio & aſſentior. [Quem poſtulem) Petimus precaria, poſtulamus iure. Q. Curtius de rebus geſtis Alexandri: Poſtulabat autem Darius magis, quàm petebat, vt accepta pecunia quantacunque, totam quidem Macedoniam caperet matrem vero ſibi & coniugem liberosq. reſtitueret, de reliquo regno æquo ſi vellet marte contenderet. Aliquando petere, inuadere, vt peto te gladio. Virg.

Malo me Galatea petit, laſciua puella.

Et peto, eo, vt Curtius, Indiam inde, & Oceanum petiturus. Poſcimus autem imperioſe. Iuuen.

Sed penſa clamat. Poſce.

Pro eodem etiam depoſco capitur. Curtius: Et manantibus præ gaudio lacrymis, conſalutant, eum, & quod ante recuſauerant bellum feroces depoſcunt. Flagitamus, vero, & efflagitamus cum idem ſæpe, & multum petimus. Cic. Qui efflagitaſti quotidiano conuitio. vt libros quos ad Marcellum meum de inſtitutione oratoria ſcripſeram, iam emitte te inciperem. [Indigna prohibuit nex) Crudelis interitus, nexi mors violenta. [C. Graccho) Qui Tiberii frater, propter legem agrariam, hoc eſt de agris diuidundis latam, ſiniſtrer occiſus eſt. Populi Rom. amantiſſimum. Quod vt ſibi Populum Rom. conciliaret, occupatos per Italiam à ditioribus agros, diuidi populo voluit. Sed cum è roſtris, & è foro ſe proripuiſſet, prope portam vrbis interfectus eſt. Licet quidam in ſiluam effugiſſe dicant, & ſeruo mandaſſe: vt ipſum gladio perimeret. [Saturninum, fide captum) Nam cum hunc & Glauciam, qui in Capitolium profugerant, Marius ex Senatuſconſulto obſediſſet, dediſſetque fidem vt libere egredi poſſent, ſeruata fides eſt Glauciȩ. Apuleius autem Saturninus cum in curiam fugeret, tegulis necatus eſt: Ordo eſt verborum. Perfidia malorum per ſcelus priuauit vita Saturninum. [Captum,) Id eſt, deceptum, ſi tamen ita hic textus habet. Nam video quoſdam aliter habere, veruntamen mendoſe aliqua, ſed de verbis, vbi minimum eſt pondus, parua mihi cura eſt. [Tuus ò Druſe ſanguis) M. Liuium Druſum genere, & eloquentia magnum, & grauem, cum de repub. diceret tribunum pleb. . tali exorarunt, vt legem promulgaret, qua ciuitate Romana donarentur. Quod cum feciſſet, in ſenatu maieſtatis accuſatus eſt, cumque domum ſe reciperet, innoxio inter turbam percuſſore corruit. Inuidia cædis apud Philippum, & Cepionem fuit, Alii ſcribunt, cum in publicum prodire non auderet, & domi ius diceret, veſperi vero turbam dimitteret, repente tum ipſum exclamaſſe mox à domeſticis auditum, ſed ſtratum inuentum gladio videlicet ſutoris cuiuſdam traiectum fuiſſe. [Subiectio eſt,) Huius ſupra meminimus. [Deinde ſubuciemus id, quod dici oportet) Velut ipſe in Verrem: Quid deinde? quid cenſetis? furtum fortaſſe, aut prædam aliquam deinde cum diu ſuſpendiſſet iudicum animos ſubiecit, Quod multo eſſet improbus. hanc Celſus, ſuſtentationem vocat, quidam παράδοξον, id eſt inopinatum. alii πύσμα vocant. [Gradatio eſt, in qua) Gradatio, quæ Græce κλίμαξ dicitur, apertiorem habet artem, & vt Quintilianus inquit, magis affectatam, ideoque eſſe rarior debet. Eſt autem ipſa quoque cum adiectione, repetit enim quæ dicta ſunt, & priuſquam ad aliud deſcendat, in prioribus reſiſtit. velut illud Calui: Non ergo magis pecuniarum repetundarum quam maieſtatis, neque maieſtatis magis quam Planciæ legis, nec Planciæ legis magis quam ambitus: neque ambitus magis quam omnium legum iudicia perierunt. Inuenitur & apud Poëtas. velut hoc:

Ioue propagatus eſt, vt perhibent, Tantalus,
Ex Tantalo ortus Pelops. ex Pelope autem ſatus
Atreus, qui noſtrum porro propagant genus.

Et apud Homerum de ſceptro, quod à Ioue ad Agamemnonem vſque deducit, inquiens.

Ἀνὰ δὲ κρείων Ἀγαμέμνων
Ἔστη σκῆπτρον ἔχων τὸ μὲν Ἥφαιστος κάμε τεύχων.
Ἥφαιστος μὲν δῶκε Διὶ Κρονίωνι ἄνακτι.
Αὐτὰρ ἄρα Ζεὺς δῶκε διακτόρῳ ἀργειφόντῃ.
Ἑρμείας δ' ἄναξ δῶκε Πέλοπι πληξίππῳ.
Αὐτὰρ ὁ αὖτε Πέλοψ δῶκ' Ἀτρέϊ ποιμένι λαῶν.
Ἀτρεὺς δὲ θνήσκων ἔλιπε πολύαρνι Θυέστῃ.
Αὐτὰρ ὁ αὖτε Θυέστ' Ἀγαμέμνονι λεῖπε φορῆναι.

[Definitio eſt) Hanc Grȩcorum pleriq; ὁρισμὸν vocant. verum cum multis modis fieri ſoleat, in commentariis Topicorū Ciceronis de eius abunde tractauimus. Sed nec de Oratore, nec in Oratore hanc inter figuras Cicero poſuit. [Correctio eſt quæ tollit) Correctionem Quintilianus putat, ſi dicas, crudelitatis mater eſt auaritia. & cū Salluſtius in Ciceronem, inquit, O te Romule Arpinas. qui egregia virtute omnes Paulos, Fabius, Scipiones ſuperaſti. Sed ea videatur potius ironia dici. Cicero exiſtimat correctionem, vt cū dicit Salluſtius. At huic fides inſignis ac virtus eſt animi, imò vero homo leuiſs. ſupplex. inimicis, amicis contumelioſus. [Rogaſſet, imò innuiſſet) Significaſſet. à Greco verbo νεύω noſtri fecerunt annuo, innuo, nutare, nitare, quæ inter ſe ita differre veteres voluerūt, vt Nonius Marcellus inquit, vt nutare capite ſit, annuere vel innuere, oculorum aut labiorum, nitare oculorum. Plaut. in Aſinaria. Nec illa vlli homini nutet, nictet annuat. [Eſt) Contingit aliquando, cum nō eſt ſatius. i. melius, ac non prȩſtet, vt ſubiectio grauioris verbi, id oſtendat quod leue verbum per ſe poſitum demonſtrare potuit. [Ad id verbū deueniſſes, quod electiſſimum eſt) Tantū verbi grana, quod electiſſimum ſit. [Occupatio eſt) Hanc quidā prȩſumptionem, Grȩci πρόληψιν nominarunt, cum id quod obiici poteſt occupamus. [Diſiunctio eſt) Hæc figura eſt, cum multa verba ponuntur, quorum ſingula ſuum nomē ad quod referuntur, habent. διάλυτον dicta. quæ ſimilis illi eſt, quā paulo poſt diſſolutionem nominat. [Coniunctio) Hȩc ἐπεζευγμένον vocatur. in qua vnum aduerbium plures ſententiæ referuntur, quarum vnaquęq; deſideraret aliquid, ſi ſolȩ ponerentur, id accidit aut prȩpoſitio verbo, ad quod reliqua reſpiciant: vt, Vicit pudorē audacia, rationem amentia, aut illato. quo plura includuntur: vt, Neque. n. is es Catilina vt te aut pudor a turpitudine, aut metus a periculo, aut ratio à furore reuocare poſſit. medium quoque poteſt eſſe, quod & prioribus, & ſequentib. ſufficiat, horum igitur duas Cic. facit figuras, & ſingulorum exempla ſubiecit. [Conduplicatio) Hæc Græce ἐπανάληψις dicitur. hāc ſupra tractauimus, vbi de epanaphora, & anadiploſi dictū eſt. [Interpretatio) Hanc Græci πολύπτωτον vocant. [Commutatio) Hanc exornationem ἀντιμεταβολὴν nominā. [Permiſſio) Hoc genus è fonte eius, quam παράδοξον vocant, deduci Quintilianus docet. hanc quidam ἀνταναγωγὴν nominarunt. [Dubitatio eſt) Hanc Græci exornationem διαπόρησιν vocant, vt, Siue malitiam, ſiue ſtultitiā dicere oportet. Et illud Hieronymi contra Heluidium de virginitate virginis Marię, Doleam ne, an rideam, neſcio ſi imperitiæ arguam, an temeritatis accuſem? item apud Poëtas. vt apud Statium in 1. Theb.

Quem prius Heroum Clio dabis?

[Expeditio) Hanc Grȩcorū, alii ἐπιπροχωρισμὸν, alii πρὸς τὸ δέον nuncupauerunt, vbi ſingulis poſitis. ſingulorum ſtatim ratio ſubiiciatur. [Prȩciſio eſt) Hȩc a Græcis παράληψις dicta, à qua abſimilis ea eſt quam iidem ἀντίφρασιν vocant quidā, vt, Non agam tecum iure ſummo non dicam quod forſitan obtinerē, & Cic. Hoc ego ſi ſic agerem, tanquam mihi crimen eſſe diluendum, pluribus dicerem ſimilis quoque eſt ea quæ a Grȩcis ἀποσιώπησις, a Cicerone reticentia, a Celſo autem obticentia dicitur, a nonnullis vero interruptio appellatur: vt,

Quos ego, ſed motos præſtat componere fluctus.

Eſt & alia reticentia, quæ fit imperfecto ſermone, cum eſt præciſa velut ante legitimum finem oratio, quale illud eſt, Nimis vrgeo, commoueri videtur adoleſcens. Sed quid plura? ipſum adoleſcentem dicere audiſtis. [Concluſio) Hanc Græci συμπέρασμα nominant: vt, Quod ſi Danais datum erat oraculum, non poſſe capi Troiam, ſine Philoctetȩ ſagittis, &c. Plautus tamen in Bacch. tria protulit vbi ne mentionem quidem ſagittarum Philoctetæ fecit. Inquit enim illic, Tria fuiſſe audiui fata, quæ illi forent exitio, ſignum ex arce ſi periiſſet, alterum etiam eſt Troili mors tertium, cum portæ Scææ limen ſuperum ſcinderetur. niſi loquentis perſonam ita ſeruare voluerit, vt quid ipſe ſentiret, ponere non procuraret. [Hæ autem nihil aliud fecerunt, niſi Alexandrum perculerunt:) Nam cum finiri bellum in animo eſſet omnia ſigno dato dux duci occurrit, atque in ſe prœlium conuerterunt. tum

Philo-

Philoctetes progreſſū Alexandrum laceſſiuit, cōſenſu vtriuſq; partis, certaminis ſpatium definitum eſt, prior Alexander ſagittam incaſſum miſit, deinde Philoctetes. Sed hic ſiniſtram Pandis magnum transfixit, mox clamantis dolore nimio, dextrum oculum ſauciauit. inde fugientem ſectatus vtrunque pedem eius Philoctetes tranſuerberauit. ipſumque celeritate præuentum occupauit, occupatum gladio traiecit. Vt autem alii putant, ſagittis confecit.

LONG. REpetitio) Rufiniano, & Aquilæ dicitur ἐπαναφορά. Alexander Sophiſta vocat ἀναφορά. Quintilianus eam inter ſpecies τῆς πλοκῆς numerat, παρίσωσιν quidam vocāt, de ea ex Hermogene Trapezunt. lib. 5. vbi de pulchritudine orationis, quo in loco, & qui diſcriminis inter παρίσωσιν & epanaphoran ſit, explicatur. Repetitionis etiam ſpecies eſt, Rutilio, & Alexand. quoties varia verba, eandem tamen vim inter ſe habentia, in principio commatum aut membrorum ponuntur: vt, Dilui Quirites, vbi illum clādeſtinum hoſtem intra murum vidi. Aegre tuli, quod domini veſtri facilitatem vnius fallacia tentatum intellexi. Commouit me, quod in accipienda iniuria pleroſq; lætitiam oſtentantes cognoui ἐπιβολήν quidā vocant. † Conuerſio) ἀντιστροφή Rutil. ἀντιστροφήν. Aquila vocat. † Complexio) Ab Aquila dicitur συμπλοκή, a Rutilio κοινότης. Porro cum ea quæ in ſuperiori membro poſtrema ſunt poſita, in poſteriore prima repetuntur, Aquilæ vocatur ἀναδίπλωσις, vt eſt illud Teren. Negat Fannium eſſe hanc ſibi cognatā Demipho, hac Demipho negat eſſe cognatam. Huc etiam referenda eſt ἐπανάληψις, de qua Rutilius. Eſt & alia repetitionis ſpecies, quam παλιλλογίας vocant. Hęc repetitio eodē verbo aut nomine non diuerſa vult intelligi, ſed idem quod ſignificauit, efficere vehementius, vt Tu tu Antoni Cæſari omnia permittere cupienti cauſam belli ciuilis dediſti. In ploce contra, quam copulationem vertunt, à Rutilio vero διαφορά dicta. idem verbum aut nomen bis continuo poſitū diuerſa ſignificat, vt eſt illud, Sed tamen ad illum diem Memmius erat Memmius. Ita.n. hoc bis poſitum eſt, vt ſuperius quidem nomen tantum hominis ſignificet, poſterius velit intelligi eundē, qui ſemper fuerit, ac ſui ſimilem. Plura apud Romanum Aquilam de his habes. πολύπτωτον etiam huic ordini adnumerari poteſt. Fit autem, cū plures ſententias alio atque alio modo efferimus. vt Pater hic, tuus nunc deniq; eſt, vt egeſtatem tuam debere alere videatur. Patrem nunc appellas, quem prius egentem ab filio tuo, vt alienū deſeruiſti, Patri tu filius es ad poſcendas opes cuius, ad ſenectutem violandam crudeliſſimus hoſtis fuiſti. Nimirum nullo cōſilio filios procreamus, nā maiorem partem ex illis doloris, & cōtumeliæ capimus. Verum hoc ſchema ab auctore noſtro infra inter ſpecies agnominationis enumerabitur. † Traductio) ἀντανάκλασις Fabio. ἀνάκλασις Rutilio, aliis πλοκή. Sunt qui ταυτολογίας vocant. vt eſt apud Quintil. lib. 8. c. 3. id eſt, eiuſdem verbi aut ſermonis iteratio, quanquam non magnopere ſummis auctorib. vitata. Interim vitium videri poteſt, in quod ſæpe incipit etiam Cicero, ſecurus tam paruæ obſeruationis. ſicut hoc loco: Non ſolum igitur illud iudicium iudicii ſimile iudices non fuit, &c. † Qui nihil habet in vita, &c.) Exēpla hæc ad ſecundam ſpeciem τῆς πλοκῆς pertinēt apud Fabium lib. 9. † Ex eodem genere exornationis) Paronomaſię affinis eſt hæc exornatio, de qua inferius. † Contentio) Huius ſpecies enumerat Fabius lib. 9. cap. 3. Contra poſitum, inquit, vel vt quidam vocant, contentio. (ἀντίθετον dicitur) non vno fit modo. nam & fit, ſi ſingula ſingulis opponuntur: vt, Vicit pudorem libido, timorem audacia. Et bina binis: Non noſtri ingenii, veſtri auxilii eſt. Et ſententiæ ſententiis? Dominetur in concionibus, iaceat in iudiciis. Cui commodiſſime ſubiungitur, & ea ſpecies, quam diſtinctionem diximus: Odit Populus Romanus priuatam luxuriam, publicam magnificentiam diligit, &c. Diligēter de hac exornatione Rutilius lib. 2. [Exclamatio) ἐκφώνησις Græce dicitur. Figura eſt augendis affectibus accommodata Fabio lib. 9. Huc pertinent imprecationes, vt, O ſcelus, ò portentum in vltimas terras exportandum. Græci, vt eſt apud Aquilam, vocant ἀράς. Huc item refer δέησιν, quam obteſtationem vertit Aquila, qua, ſcilicet deos oramus aut homines: Per ego has te lacrymas, dextramq. tuam. Item ominationes: Turno tempus erit, magno cum optauerit emptum intactum Pallanta. His & cognata eſt. Adhortatio, προτροπή Rufiniano dicta, Nunc nunc inſurgite remis. Hortor vos locii. Sed de his in Pathopœia Huc adde, ſi libet, obiurgationem, quam Aquila vocat ἐπιτίμησιν, ſiue ἐπιπλῆξιν. Non ego te vidi Damonis peſſime captum. † Interrogatio) Cum aut naſcendi gratia interrogamus, aut arguendi cauſa percontamur. Interrogatio figuræ nomen non obtinebit. At ea res vtcunque modo dicatur, etiam multiplex habet ſchema. Simplex eſt, ſic rogare, Sed vos qui tandem, quibus aut veniſtis ab oris? Figuratum autem. quoties non ſciſcitandi gratia aſſumitur, ſed inſtandi, Quid tuus ille Tubero diſtrictus in acie Pharſalica gladius agebat? Et Quouſque tandem abutere patientia noſtra Catilina? Quanto enim magis ardet, quam ſi diceretur, Diu abuteris patientia noſtra. Interrogamus etiam quod negari non poſſit, Dixit ne tandem cauſam Falcula? Aut vbi reſpondendi difficilis eſt ratio, vt vulgo vti ſolemus. Quomodo? Qui fieri poteſt? Aut inuidiæ gratia, vt apud Senecam Medea. Quas peti terras iubes? Aut miſerationis, vt Sino apud Virg. Heu quæ me ęquora poſſunt Accipere? Aut inſtandi, auferendæ ne diſſimulationis, vt Aſinius. Audis ne, furioſum non officioſum teſtamentum reprehendimus. Reliqua ex Fabius lib. 9. cap. 2. Cic. 3. de Orat. Diſcrimen eſt inter hæc, Et rogatio, inquit, atque huic finitima quaſi percunctatio. Inter πύσμα, id eſt quæſitum. & ἐρώτημα. id eſt interrogatum, id eſt diſcriminis, Aquila refert, quod ad interrogatum vna voce tantum reſponderi poteſt vel à negante, vel a confitente, quæſito autem occurri nō niſi pluribus poteſt, hoc eſt quoties multa rogantur, vt, Qua igitur ratione bellum geremus? quæ auxilia nobis parata erunt? quis erit, qui ſubuenire velit, cum tā acerbe ſocios tractauerimus? Vide Rufinianum lib. 3. † Ratiocinatio) Fabius ratiocinationem ſub interrogatione comprehendit. Ceterum, inquiens, & interrogandi ſeipſos, & reſpondendi ſibi ſolent eſſe non ingratæ vices, vt Cicero pro Ligario, Apud quem igitur hæc dico? Nempe apud eum qui cum hoc ſciret, tamen me antequam vidit, Reip. reddidit. Iulius Rufinianus tum ὑποφορὰν, tum αἰτιολογίας vocat. Ab hac eo tantum differt ἀποκατάστασιν, quod illa fit ferè cum interrogatione, hæc ſine interrogatione. Exēpla habes apud Rutilium initio libri prioris. Vocatur, & quibuſdam αἰτιολογία, cum ſimpliciter cauſam recitamus, verū hæc figurata non eſt. Quare melius ſchema hoc definit Rutilius, qui id ait effici ratione breui, & ſententiola, ita vt quod dubium eſt viſum, ad certam fidem adduci videatur. Et ſi acerbum vobis, quod dicturus ſum videbitur, tamen æquo animo audiendum. Nam ferè conſilium verū. quod initio auditu graue eſt, in poſterum cognita vtilitate fit iucundum. † Sententia) De generibus ſententiarum Fabius lib. 8. cap. 5. Doctor, in ſecundo de Copia commentario. Trapez. quædam lib. 5. vbi de Magnitudine orationis. Eſt, & ſentētiæ genus quod Plutarchus ἐπιφώνησιν, alii ἐπιφώνημα. Fabius acclamationem vocat, ea eſt rei narratæ vel probatæ ſumma acclamatio. Narratæ, vt apud Virg. Tantæ molis erat Romanam condere gentem Probatæ. Facere enim probus adoleſcens periculoſe, quam perpeti turpiter maluit. Nec tamen quod vis epiphonema continuo ſententia eſt, etiam ſi plerunque eſt. Verum quidquid in clauſulā argute aurem ferit, ἐπιφώνημα dici poteſt. quod genus proprium eſt epigrammatis. vnde apud Martialem ſæpe numero carmen epiphonemate clauditur. Vtitur & Val. Max. frequenter hoc genere. item Seneca. Eſt & Noema ſententiæ genus, alludens ad ſententiam aut locum communem, non effert tamē ſententiam generaliter, ſed verba ſumit ex loco communi, quę ad præſentem cauſam accommodat, vt recte ad locum communem alludere intelligatur. vt, Dignus erat Socratea vt Periclis eloquentiam habere, ſcilicet intelligitur, vt ſe defenderet innocens, Ouid. 13. Metamor. Fortiſq. viri tulit arma diſertus. Bene collocaui beneficium, cum in virum optimum, cum in hominem gratum contuli. Inſunt quædam latentia enthymemata. Et profecto danda eſt opera vt oratio abundet huiuſmodi verbis ſententiis tinctis, vt Fabius ait. Doctor. Diuum Ambroſium commendans. Vix alius, inquit, crebrius aut frequentius vtitur ſententiarum genere, quas appellant νοήματα in quibus latet aliquid arguti ſenſus, quod cum non exprimatur intelligitur, ob hoc ipſum gratius, quia dictum obſcurius, &c. † Sentētias interponi raro) In hoc genere, inquit Fab. cuſtodiendum eſt, & id quidem vbique, ne crebræ ſint, ne palam falſæ, quales frequenter ab iis dicuntur, qui hæc catholica vocant, & quidquid pro cauſa videtur, quaſi indubitatum pronunciant. Et ne paſſim, & à quocunque dicantur. Magis enim decet eos in quibus eſt auctoritas, vt rei pondus etiam perſona confirmet. Quis enim ferat puerum, aut adoleſcentulum, aut etiam ignobilem, ſi iudicet in dicendo, & quodammodo præcipiat? † Qui adoleſcentium peccatis, &c.) Exemplum illud non admodum arridet Doctor. Tale igitur ſubſtituit, Iuuentutem decet induſtria. Adicitur ratio, Nam turpe ſit eas dotes, quas natura ad bonas artes comparandas illis ani-

mis

nis attribuit. in otio fœdiſq. voluptatibus conſumere. Ad ſenectutem opulentia decet. Huic quoque ſubiicitur ratio. Vt ętas naturę præſidiis deſtitutior cęterarum rerũ adminiculis vtcunque fulciatur. [Nam neceſſe eſt animo eam comprobet) Alias, eum. Contrarium eſt &c. Contrarium Græci ἐναντίωσιν, cõtentionem ἀντίθετον καὶ ἀντίθεσιν, cum differentia tamen aliqua dicunt. † Contrarium) ἐναντίωσις Græce dicitur, Fabio teſte. A contentione vero hoc differt, quod hic ſemper duobus propoſitis alterum alterius infirmatione probatur, quod in contentione nõ eſt neceſſe. † Et abſolutam cõcluſionẽ) Hinc inter figuras ſentẽtiarũ enumerat Ruffinianus enthymema, quoties .ſ. periodus orationis ex cõtrariis ſentẽtiis adſtringitur. † Membrũ) Mẽbrum, inquit Fabius lib. 9. c. 3. eſt ſenſus numeris cõcluſus, à toto corpore abruptus, & per ſe nihil efficiẽs. Id. n. O callidos hoĩes, perfectum eſt, at remotum à ceteris, vim non hẽt, ut per ſe manus, & pes, & caput. Quãdo ergo incipit corpus eſſe? cum venit extrema concluſio. Quã quæſo non noſtrum fefellit, id vos ita eſſe facturos? quam Cic. breuiſſimã putat. Itaq; ferè inciſa, & membra mixta ſunt, & concluſionem vtique deſiderant. Mẽbrum κωλον. Græci vocant, de qua lib. 5. Trapez. ex Hermo. † Articulus) Diſſolutionẽ Fabius lib. 9. cap. 3. vocat, apta eſt, cum quid inſtantius dicimus. Nam & ſingula inculcantur, & quaſi plura fiunt ἀσύνδετον appellant. Rutilius διάλυσιν alii διαλυτόν. Plut. ἀσύνδετον γίνεται ὅταν σύμπλοκον τάχους ἀλλὰ καὶ ἐμφάσεως παθητικῆς χάριν † Cõtinuo) Species hæc eſt comprehenſionis. Vide Trapez lib. 5. Pronũciatione autem præcipue fieri ſolet, cũ ſub vno ſpiritu oratio ipſa profertur. [Compar) ἰσόκωλον. Rutilio dicitur. i. exæquatum mẽbris Fabius inter ſpecies ploces enumerat. † Similiter cadens) Et hanc cum ſequenti inter ſpecies ploces numerat Fabius. ὁμοιόπτωτον Græcis dicta, quã Rutilius in duobus verbis eundẽ habentibus caſum, aut eandẽ nouiſſimã ſyllabam, fieri ait. ὁμοιοτέλευτον aũt minus euidens eſt quã ſuperius, & minorẽ affert auribus iucunditatẽ, &c. † Annominatio) παρονομασία vulgo. ab Aquila παρωνυμία vocatur. Fabius, & hãc inter ſpecies ploces recipit. Hinc cognata eſt cõmutatio de qua infra [Venit à te ante. q̃ Romã venit) Alias, Venit à te &c. † Subiectio) Trapez li. 3. & Doctor, hanc inter argumentationum modos, quib. vtuntur rhetores, ponuntur. Reprehenditur autem hæc argumentatio, vt & enumeratio, à qua non multum differt, ſi aut aliquid prætermiſſum oſtenditur, aut infirmatur aliquid ex enumeratis. Perutilis eſt hic dicendi modus. Nã cum locorum, tẽporum, rerumq. rationes, & cauſas oẽs ante oculos ponat, facit nonnunquam, vt etiam quæ probabilia ſunt neceſſaria eſſe videantur. Species ſubiectionis eſt forma illa reſpondendi, quam ἀνθυποφορὰν vocat Quint. lib. 9. cap. 3. De qua & in Commentariis linguę Grecæ Budæus. Rufinianus, & Aquila ἀντιπαραγωγὴν, hoc eſt compenſationem. Ea fit, cum veluti concedimus quiddam ab aduerſario propoſitũ, ſed ſubiicimus aliud, quo ad nos detorquemus aduerſarii obiectionẽ: vt, Incredibile eſt quod dico, ſed verũ. Diſcrimen inter ἀνθυποφορὰν, ἀντίθετον, & ἀντίθεσιν vide apud interpretẽ Demoſth. in primam Olynthiacam. Huc refert ex Rufiniano σχέσιν & ἀνασκευήν, & aliis προκατάληψιν. Latinis præſumptionẽ dictam. [Grandi ſponſione victus eſt) Alias victus eſt. [Credo inimicum) Alias, Cædo inimicum. † Gradatio) Climax Fabio. Alii κλιμακωτόν. Rutilius ἐπιπλοκὴν vocat: Apertiorem habet artẽ, & magis affectatam, ideoq. eſſe rarior debet. Plura de gradatione Aquila. † Definitio) De hac erudite Melanch in ſuis Rhetoricis. [Laborum perpeſſione) Alias, laborum perpenſione. [Tranſitio) παραγραφὴ quibuſdam dicitur. De hanc vide Quint. lib. 9. cap. 2. Quando & cur ſit adhibenda, eleganter exponit Trapez. in cõmentario orationis pro Ligario. [Proficit hæc aliquantum) Prodeſt ad orationis claritatem, & euidentiã. † Correctio) ἐπανόρθωσιν Rufinianus, & ἀφορισμὸν, vel διορισμὸν Rutil. μετάνοιαν vocat Quint. lib. 9. emendationẽ. [Occupatio eſt) Ea græcis παράλειψις. Vocarũt, & alii qui prætermiſſionem. Eſt & occupatio, quam Gręci προκατάληψιν. i. præoccupationẽ appellarunt. [Occupatio) A Cic. dicitur Præſumptio. Græci προκατάληψιν vocant. Neceſſaria figura eſt, & ſingularem prudentiam requirit. Videndũ eſt. n. quę ſint hoĩum tacita iudicia, quo propendeant animi, quid offendat, quid probetur. Vtimur igitur occupatione, cum emendamus aliquod dictum, aut mitigamus, vel recte vel palã. Lege Rhetorica Ariſt. ad Alexandrum [Diſiunctio) Diſiunctum, ſiue iniunctum Aquila vocat. Rufinianus ὑποζεῦξιν, ſubiunctionem vel ſubinſertionem, vel ſubnexionem. † Adiunctio) ἐπιζεῦξις Aquilę. † Cõduplicatio) ἐπανάληψις Rutilio & Aquilę. Cognitum eſt reip. venalem & habuiſſe, cognitum eſt. † Interpretatio) συνωνυμίαν Aquila vocat Quint. verborum congeriem. Diſcrimen inter expolitionẽ, & interpretationẽ habes apud Trapez. in Ligarianam. [Parẽti manus ſcelerate intuliſti) Alias, attuliſti. † Commutatio) ἀντιμεταβολὴ, Fabio lib. 9. cap. 3. A qua te ſuſpicione vel Coleri, vel Coleri grauiſſus. teſtimonium citra tuos mores, vel citra cuiuſquam teſtimonium tui mores abunde vindicant † Permiſſio) Permiſſionem. Fabius lib. 9. cap. 2. vocat, cum aliqua ipſis iudicibus relinquimus æſtimanda, aliqua nonnunquam aduerſariis. Hanc communicationem alii Gręci ἀνακοίνωσιν nominant. Affinis eſt huic ἐπιτροπὴ, de qua apud Rutilium. Pertinet huc ſuſtentatio, Græcis dicta παράδοξον, ſiue ὑπομονὴ, vt eſt apud Fabium, & Rufinianum. Fit autem, cũ nonnunquam cõmunicantes aliquid inexpectatum ſubiungimus, aut cum ſententia ſuſpenſa ſubiicitur aliquid contra expectationem auditoris, ſiue magnum, ſiue minus. vt pro Ligario. Hic prohibitus non ad Cæſarem, ne iratus, non domũ ne iners, non in aliquam regionẽ, ne condẽnare cauſam illã quam ſecus eſſet, videretur in Macedoniam, in Pompeii caſtra peruenit. † Dubitatio) ἀπορία Rutilio. διαπόρησις Aquilæ, & aliis. † Expeditio) Enumeratio Trapez. Et Doct. de Conſcribendis epiſtolis, inter argumentationes rhetoricas ponitur. [Expeditio eſt) Hoc autem non tam ſchema eſt, quam argumentationis genus, quod per enumerationem fieri dictum eſt. [Sed nõ erit tanquã in pleriſque) Alias Tam. [Præciſio) Græce ἀποσιώπησις. † Præciſio) ἀποδίωξις, vel ἀποπλάνησις Rufiniano. Reiectio eidem, cum ſcilicet eludimus aliquid ab aduerſario propoſitũ, & ſignificamus vel indignum eſſe de quo dicatur, vel monemus ſeruaturos nos in alium opportuniorem locum. Hac de re quid attinet dicere, quando ad inſtitutum non ita multum facit. Cicero. Quid enim odiſſet Clodium Milo, ſegetem ac materiam gloriæ ſuæ? Huc referenda eſt, & ἀποσιώπησις. i. reticenda, de qua apud Quint. παράλειψις, hoc eſt, prætereo.

ASCENSIVS.

REpetitio eſt, cum. l. quando principia ſumuntur in rebus ſimilibus, & diuerſis continenter. i. cõtinuo ab vno, atq; eodẽ verbo, hoc modo: Vobis, ò iudices, aut patres conſcripti, aut Quirites &c. Audes ſupplicium deprecari. i. precibus ſperare à te auertere, hoc eſt ne de te ſumatur, q. d. fruſtra, quia inique id facias. Non. i. nonne reliquiſti, quia violaſti iuſiurandum. Volutatus, vt ſus in volutabro ſuo. Hęc exornatio; tum. i. ſimul habet multum venuſtatis, tum. i. ſimul habet plurimum grauitatis, & acrimoniæ. Cetera patent: ſaltem per ea quæ à Franciſco adducta ſunt. Conuerſio eſt, per quam nõ repetimus verbum, vt ante. i. ſicut in repetitione, ſed reuertimur cõtinenter. i. cõtinuo, & ſine intermedio, aut dilatione: ad poſtremũ. ſ. verbum, hoc modo. Pęnos. i. Punicos populos, vtpote Carthaginenſes, vbi verbum vicit, quod in fine dicetur repetitur. Homo nauus. i. ſtrenuus, & operoſus bonam operam in reip. adminiſtratione nauare ſolitus, Male ſcribunt quidam nouus, non. n. nouus, ſed nobilis admodum erat, vt peierent. i. periurium committant, quia iudices iurati iuxta merita ſententia dicere, ſi ſceleſtiſſimũ abſoluunt peierant. Dicitur aũt peiero raro, niſi apud vulgares periuro, licet periurus, & periurium recte dicantur. Complexio eſt, quæ complectitur. i. in ſe continet vtranque exornationem, & hanc, id eſt paulo ante dictam, videlicet conuerſionem, & quam expoſuimus ante, videlicet repetitionem. Ita videlicet, vt &. i. ſimul primum verbũ repetatur ſæpius idem, &. i. ſimul reuertatur. i. reuerſio fiat, crebro. i. frequẽter, ad idẽ poſtremum. ſ. verbum hoc modo. Qui ſunt &c. Exempla ſunt nota, notis tamen apud veteres lectũ Carthaginẽſes, vbi nũc dr̃ Carthaginenſes, Scies ad hoc ꝙ Carthago, & Cartha pro oppido habẽt aſpirationem in ſecũda, cha ita ſuper quam ſcribitur in prima ſyllaba. Traductio eſt, quæ facit, vt cũ idẽ verbum ponatur crebrius, ipſum ſup. non modo nõ offendat animum. ſ. auditoris, ſed reddat etiam orationem cõcinniorem. i. conſonantiorẽ, & quadratiorem, ac modulatiorem, q. d. tantum ab eſt, vt verbi in varia loca traductio tędiũ generet, vt etiã ſummopere recreet hoc modo. Is qui nihil habet in vita iucundius vita non põt colere vitã cũ virtute. Vnde Iuuen. Summum credere nefas aĩam præferre pudori. Et ꝓꝑ vitam viuendi perdere cauſas. Item appellas tu hunc. ſ. homicidam hoiem, qui ſi fuiſſet homo nunq̃ petiſſet. i. malitioſe inuaſiſſet vitam hominis. At. i. ſed dicas forte, ꝙ. ſ. interfectus erat inimicus. Ergo. i. nunquid ideo, ꝙ inimicus erat, voluit ipſe vlciſci ſic inimicum, vt ipſe reperiretur inimicus ſibi? quia ſæuus in cõſimilis ſpeciei animal, quod per naturam nullũ animantium facit,

quo

quocirca cum homo in hominem ſæuit, quodãmodo ſibi, qua naturæ ſuæ inimicus efficitur. Præterea qui alium occidit iniuſte, duos necidit, quia & ſeipſum, quatenus ſe dignũ facit qui ture occidatur, & ita quia ſui necem procurat ſibi inimicus efficitur, ſaltẽ re licet fortaſſis non animo. Vt enim inquit Seneca. Illo die perit nocens quo peccat. Item aliud exemplum. ſine.i. permitte diuitias eſſe diuitum, tu vero præfer diuitiis virtutem. Nam ſi velles comparare.i. conferre diuitias cũ virtute, diuitiæ vix videbuntur tibi ſatis idoneę, quæ ſint pediſſeq;.i. ancillę virtutis, pedes eius, ut dominæ ſuæ ſequẽtes. In his autem exemplis reperitur eadem dictio, licet nõ ſemper in eodem caſu, tamẽ in eadem ſignificatione. eſt autẽ aliud genus exornationis cum eadẽ quidem vox, ſed in diuerſa ſignificatione reperitur, vnde addit. Quod eodem genere exornationis eſt, cum idem verbum.i. eadẽ vox, ponitur modo.i. interdũ in hac re.i. ſignificatione, & modo.i. interdum in altera re.i. ſignificatione. hoc modo. Cur curas tam ſtudioſe.i. cur tam ſollicite ſequeris eam rẽ quæ dabit tibi multas curas.i. ſollicitudines. vbi curas prius verbum poſterius nomen eſt. Item. Nam iocundum eſt amari.i. feruenter diligi, ſi curetur ne quid amari.i. rei amaræ, & acerbæ, in ſit.ſ. in amando, quia qui amantur ſere redamare ſolent. Item ego veniã ad vos. ſi ſenatus det mihi veniam .i. commeatum, & libertatem abeundi, quam vulgus licẽtiam vocat. In his quatuor generibus exornationum videlicet repetitione, conuerſione, cõplexione, & traductione, quæ adhuc.i. huc vſque ſunt propoſitæ. tractatæ nõ ſit inopia.i. penuria verborum, vt redeatur ſæpius ad idem verbum, ſed feſtiuitas.i. celebritas.i. celebritas delitioſa, & lepor ſermonis ineſt, quæ.ſ. feſtiuitas poteſt diiudicari.i. internoſci facilius auribus.i. auium iudicio, quam demonſtrari verbis. Cõtẽtio eſt, cum.i. qñ oratio conficitur ex contrariis verbis, hoc modo, &c. Sed quãplurimi ſunt qui contendant contẽtionẽ eſſe in cõtrariis ſententiis. antitheton.i. contrapoſitum in contrariis verbis ſeu vocabulis: vnde cõtentionem dicũt in principio primi Bucolici carminis apud Virgilium. In his autem exẽplis videtur antitheſis, nam iucundum, & amariſſimum contraria ſunt verba. Sicut eſſe placabilem, & inexorabilem, quàm Tumultuari, & ocioſum ac quietem eſſe. Frigidiſſimum & frequentiſſimum. Calere, & frigere. Tacere, & clamare. Loqui & obmuteſcere. Bellũ autem quæ rere, & pacem deſiderare. Item de virtute loqui in concione.i. multitudine populi ad audiendum concitata, & non poſſe perferre per ignauiam ſonitum tubæ in prœlio videntur contrariæ ſententiæ. Si diſtinguemus, id eſt ſub diſtinctione. vtemur, ſuo iudicet loco, &c. Exclamatio dicitur Gręce ἀποστροφή. Acclamatio autem ἐπιφώνησις, vel ἐπιφώνημα. Ordo autem eſt. Exclamatio eſt, quæ conficit.i. cõplet, & cumplete facit ſignificationem doloris, aut indignationis.i. affectionis indigne ferentis alicuius.ſ. hominis. aut doloris, ſeu indignationis, per compellationẽ.i. allocutionem in medio ſermonis, hominis cuiuſpiam, aut vrbis, aut loci, aut rei ſ. alterius. hoc modo. Vt ſi quis à domo Scipiadum iniuriam, aut dedecus propulſare velit, aut illi miſericordiã fieri dicat per exclamationẽ. Te nunc alloquor Africane.i. Scipio maior deuictor Africæ: ga Carthaginis, cuius mortui quoque.i. etiã cum ſis mortuus, nomen eſt ciuitati.ſ. Romanæ, ſplendori.i. ad ſplendorem & gloriam ac decori.i. ad decus, & ornamentũ, ſi legerit, aut decori, non intelligetur, quod ſic ſit pronunciandum in orando, ſed ꝑ alterum ponendũ ſit. aut ſic. cuius mortui quoq; ſplendori eſt ciuitati, aut ſic. Cuius mortui quoque nomen decori eſt ciuitati. Tui nepotes.ſ. Gracchi ex Cornelia filia tua geniti, clariſſimi, tum propter patrem, tum propter matrem, tum propter ſe. præſtiterunt in oratoria, abluerunt ſuo ſanguine.i. expiauerũt, aut ſedauerunt crudelitatem inimicorum, q.d. Gracchos non occiſos, niſi ad crudelitatem inimicorum explẽdam. Miror hoc loco cur Franciſcus interpretetur nepotes ex ſorore, non quod neſciam ex ſorore quoque nepotes dici, præſertim illis verbis adiectis, vt apud Valerium Ma c. ſed quod de Africano maiore apertiſſime poteſt intelligi. cuius non ſoror ſed filia dicitur Cornelia Gracchorum mater, vt ferę atteſtantur commentaria. Vnde Domitius in illud Iuuenal. Malo venuſinam quam te Corneliam mater Gracchorũ. dicit ſic. Hæc olim habebatur inſignis pudicitiæ Scipionis Africani filia, nupſit Cornelio Graccho, cui genuit C. & Tiberium Gracchos. Ad vtriuſq; filii eloquentiã plurimũ contulit. præceptis ſuis, vt ſcribit Quint. His ſublatis per ſeditionem popularem Miſenum præ dolore conceſſit & ibi ſenex ille. Vbi & Maucinel.[illegible] lib. 34. cap. 5. ſcribit, quod Corneliæ Gracchorum matri, quæ fuit Africani prioris filia ſedens ſtatua poſita eſt in Metelli Publica portu, quæ ſtatua temporę ſuo erat in Octauię operibus. Et Landinus in ſextum Aeneidos ſcribit ſic. T. Gracchus bis conſul, bis triumphator, bis cẽſor. Corneliam Africani maioris filiã vxorem habuit quam adeo dilexit. vt eius ſalutem ſuæ præpoſuerit, & ipſa eo mortuo nuptias Ptolemæi Aegyptiorum regis contempſit. T. & C. Graccho oratores excellentiſſimos reddidit. In Tiro aſpectu, & ingenio humanitatis apparuit. C. aſper & concitatus fuit. Ambo quamuis diuerſis temporibus cum Agrariam legem aduerſante ſenatu ferre tentarẽt cæſi ſunt. De Scipionibus quoque, quia eorum cognitio huic loco conducit, dicit ibidem ſic. Scipiones de quibus Maro: Aut geminos duo fulmina belli Scipiadas. fuerunt gemini fratres, ſcilicet Cn. Cornelius Scipio, & P. Cornelius Scipio. Quorum Publius conſul ad Ticinum flumen cum Annibale fortiter dimicando vulneratus ab adoleſcente filio qui Africanus maior fuit à mortis periculo liberatus eſt. Hi ambo in Hiſpania Aſdrubale Annibale fratre profligato Aphrorum Milia 25. occidere. Dicens vero milia cepere. Poſtremo inſidiis Aphrorum oppreſſi eodem die ambo periere, ſed Cn. filius fuit Cn. Cornelius Nasica qui ſenatus totius iudicio vir optimus iudicatus eſt. Publii filii duo fuerunt. P. Scipio Africanus, & L. Scipio Aſiaticus. Publius vt dixi patrem liberauit. Aſdrubalem Hiſpania pepulit, inde Carthaginem vicit. Hic filios duos habuit, alterum ita à patre degenerantem, vt vecordia, & amentia mõſtro ſimilis fuerit, alterum P. ſcilicet corpore imbecilliorem, animo vero præſtantiſſimũ, qui filius carnes. Aemilium. Pauli Aemilii filiũ adoptauit, qui Scipio Africanus minor cognominatus, qui Celtiberos, Vacceos, & Cantabros vicit. Carthaginem inde euertit. Poſtremo in Hiſpaniam reuerſus profectus Numantiam ſuſtulit. Lucius autem Scipio ſuperioris Africani frater primus vi vltra Helleſpontum in Aſiam traiecit Antiochum vno, & ingenti prœlio ſuperauit, & quinquaginta milibus hominum cæſis Aſiam Romano imperio adiecit. Hæc illi. Ex quibus conſtat nepotes ex filia dicendos hoc loco. Nam de Gracchis loquitur Cicero, in hoc priore exemplo quod facit pro interfectis. addit alterum in exprobationem Fregellanorum dicens. Item.i. ſimiliter, alterum exemplum eſt. O perfidioſæ. Fregellæ (de quibus ſupra dictum eſt) quam.i. ò quantum facile.i. faciliter, contabuiſtis .i. conſumpti aut corrupti eſtis, veſtro ſcelere.ſ. contra remp. Romanam attentato vbi compellat vrbem. Item ſupp. o aut pro. inſidiatores bonorum, vos petiſtis.i. inuaſiſtis latrocinio .ſ. veſtro, vitam cuiuſque innocentiſſimi. Ne. pro an aſſumitis, tantum facultatem.i. faciendi poteſtate veſtris calumniis.i. iniurioſis cladibus, et iniquitate iudiciorum.i. quia confiditis iudicibus corruptis abſolui? Nos adducemus animu auditoris ad quam.i. quamcunque indignationem.i. affectionem indigne ferentem, ſi vtemur ſupp. eo loco.ſ. ſuo.i. opportune, & raro, & cum.i. quando magnitudo rei videbitur poſtulare.i. exigere, quia niſi vehementer ſimus affecti non exclamabimus. Interrogatio non omnis.i. quædam non eſt grauis, neque concinna.ſ. decora & loco congruens, ſed ſup. interrogatio eſt grauis, & concinna, quæ cum.i. poſtquam ea quæ obeſſe.i. nocere poſſent cauſæ aduerſariorum ſunt enumerat, confirmat rationem ſuperiorem.i. paulo ante a nobis adductam, hoc modo. Igitur cum tu faceres, diceres, adminiſtrares, hæc oia (quæ intelligemus per eum qui hæc dicit, prius enumerata fuiſſe) verum remouebas, & alienabas animos ſociorum ad rep.i. Romana, aut alterius ciuitatis, an non, q.d. non poteris non confiteri quin ſic. Et verum oportuit.i. decuit, aut neceſſe fuit aliquem exorari.i. orãdo inducere, qui prohiberet, ac non fieret, iſta.ſ. quę moliebaris fieri, q.d. maxime oportuit. Ratiocinatio eſt, per quam ipſi.i. nos poſcimus a nobis rationem, quare dicamus. quidq;.i. vnumquodque, & noſmet petimus certo a nobis explanationem vniuſcuiuſque propoſitionis. Ea.i. ratiocinatio eſt huiuſmodi. Maiores noſtri.i. patres Romani, ſi damnabant, quam.i. aliquam mulierem vnius peccati.i. reatu, putabant.i. cenſebant. ſupp. eam conuictam.i. probatam ream multorum maleficiorum, in iudicio ſimplici.i. de vno dutaxat maleficio pronunciato, & hæc eſt propoſitio dubitabilis, quam apte ſequitur interrogatio, & continuo eius reſpõſio, & reſponſionis curſus quæritur ratio, vnde addit. Quo pacto.i. quo modo aut qua ratione putabant.ſ. illud: Reſponſio. Quoniam ipſi exiſtimabant eam quam iudicarunt impudicam, quoque.i. et. aut ſimul, damnatam veneficii. Quid ita.i. cur ita exiſtimabãt? Ratio. Qui neceſſe eſt eam quæ addixerit turpiſſimæ cupiditati, id eſt laſciuiæ & libidini. corpus ſuum, id eſt quæ vulgauerit corpus ſuum, & expoſuerit libidini, neceſſe eſt inquam eam, timere permultos. Interrogatio. Quos? Reſponſio. Illos.

virum

virum.i.maritum.parentes,ceterorq́ue ad quos videt famam ſui dedecores pertinere. Interrogatio. Quid poſtea? Hoc eſt q̃d ſum, aut quid ex illo infertur? Reſponſio Neceſſe eſt, vt petat veneficio, quoquo.i.quocunq; modo poſſit, eos quos timeat tantopere.i.tam anxie, & tam impenſe. Interrogatio. Quare eſt neceſſe? Reſponſio. Quia nulla ratio honeſta, aut potius honeſti.poteſt retinere.ſ.a maleficio, eam quàm magnitudo peccati facit timidam, quàm ſup. intemperatia.i. incontinentia, facit audacem, & quam ſup. natura mulieris, quæ varia eſt quia varium, & mutabile ſemper fœmina, facit inconſideratã, ideſt nihil conſiderantem quid faciat. Nam vt Valla docet conſideratus, & inconſideratus actiue ſignificant. Interrogatio. Qui ſup. putabant eam quam damnabat veneficii.i. cenſebãt commiſiſſe veneficium? Reſponſio. Ipſi putabant quoque.i.&t impudicam neceſſario. Interrogatio. Quare? Reſpoſio. Quia nulla cauſa potuit mouere.i.impellere ad maleficium.i. ad veneficium, quam facilius amor turpius.i.laſciuus & illegitimus ac inhoneſtus, & libido in temperans. Poſſet iterum interrogari quare, ſed cauſam ſubdit. Cum.i. quandoquidem ipſi putauerunt corpus eius mulieris, cuius animus eſſet corruptus, nõ eſſe caſtum: Alia interrogatio. Quid ſup. faciebant in veris obſeruabant, ne hoc idem.ſ.iudicium in vitiis damnandus? Reſponſio. Minime. Interrogatio. Quid ita.i.cur id dicis, aut cur ita faciebant? Reſponſio. Quia ſingulæ.i. ſeorſum acceptæ, & ad vnumquodq; propriæ cupiditates impellunt viros ad vnumquodq; maleficium vna cupiditas, vtpote turpis amor, ducit mulieres ad omnia maleficia. Vbi ſignatus vtitur verbis. quia viros dicit impelli, in quo verbo eſt violentia, vt ſignificet eos egregie, & viriliter reſiſtere, mulieres autẽm duci, vt indicet eas volentes ſequi. Vnde & illud Senecæ: Fata volentem ducunt, nolentem trahunt. Item. Aliud exemplum circa quod fit frequẽs interrogatio. Maiores noſtri comparauerunt. i. conſtituerunt bene hoc, vt neminem.i.nullum, ſicut apud Virg. Turne quod optandi diuum promittere nemo auderet. Eſt. n. nemo quaſi nullus homo, vnde nemo diuum, eſt tantum nullus diuũ, ſi tñ hoc loco proprie dictum velit, ſit appoſitio, ſic neminẽ.i.nullum hominem exiſtentem regem, quem cepiſſent armis priuarent vita. Quid ita. i. cur id bene dicis comparatũ, aut cur ita comparauerunt? Reſponſio. Quia iniquum erat.ſ.viſum, conſumere eam facultatem quam facultatem fortuna dediſſet nobis per victoriam.ſ.in ſupplicio eorum, quos eadẽ fortuna collocaret, paulo ante in ampliſſimo, q̃a in regali ſtatu. In qua ſententia fuiſſe videtur Pyrrhus ille Epirota apud Enniũ, vt refertur. Cic. primo offic. Dono ducite, doq. volentibus cũ magnis diis &c. Quid ſup. facias in eum qui contraduxit.i.cõtra te duxit exercitum? ſupp. ſi eum ceperis? Reſponſio. Deſino meminiſſe.ſ.iniuriarum. Quid ita? Reſponſio. Quia eſt viri fortis, putare eos hoſtes qui contendant de victoria.i. tantiſper dũ præliantur, & ſup. iudicare eos homines. & ita humanæ tractãdos, qui ſint victi. Interrogatio. Quare? Reſponſio. Ideo putare hoſtes dum contendunt, vt fortitudo, qua eos debellauerimus, poſſit minuere bellũ, & victos ſup. putaui homines, vt humanitas poſſit augere pacem, quia eos patienter ſeruimus dominos, quos humanos nacti ſumus victores. Interrogatio. Et ſi ille.ſ.rex victus, vt barbarus aliquis, viciſſet.ſ.te, nũ.i. nunq̃d feciſſet, idem.i.te humaniter tractaſſet? Reſponſio. Profecto non fuiſſet tam ſapiens. Quia ſapientis eſt parcere, vt ſibi proſit, q̃a qui parcit hoſti victo, & illius vtitur ſeruitio, & alios inuitat, vt ſe vinci, quàm occidi malint. Interrogatio. Igitur ſi hoc noſti, cur parcis ei? Reſponſio. Quia ego conſueui cõtemnere.i. vilipendere, non imitari talem ſtultitiã. Pulchra profecto ſententia, & auctore digna. Hæc exornatio eſt accommodata vehementer ad ſermonem.i. tenuem narrationẽ, & retinent animum auditoris attentum. tum.i. ſimul venuſtate ſermonis, tum.i. ſimul expectatione rationũ, quæ ſubduntur. Sentẽtia eſt oratio ſumpta de vita.i.de modo viuendi, vt de moribus, quæ oſtendit breuiter, aut quid ſit, aut q̃d eſſe oportet in vita, hoc modo. Difficile eſt primum (.i.in primis, quia vniuſcuiuſq; rei potiſſima pars principium eſt, & quia difficile eſt, conſueta relinquere. primum.i.in principio inceptionis, quia vt dicit Maro in litera Pythagorę. Virtus difficiles aditus primum ſpectãtibus offert) ſup. eum qui ſit vſus ſemper fortuna ſecunda.i. proſpera, & ob ſecundante, reuereri.i. habere in honore & reuerentia. virtutes.ſ.cardinales illas fortitudinẽ, temperantiã, iuſtitiã, & prudentiã. Itẽ ſententia eſt, ſi dicatur is eſt exiſtumandus.i.iudicandus liber, q̃ nulli turpitudini ſeruit, q̃a q̃ facit peccatum, ſeruus eſt peccati. Itẽ alia ſnia. Is eſt æque. i. æqualiter egens, qui non hẽt ſatis, & is cui nihil poteſt eſſe ſatis, licet ſatis habeat, quia vt dicit Seneca. non copia rerum, ſed animus facit diuitẽ. Itẽ alia ſententia. Optima rõ viuendi eſt eligẽda.ſ. in inſtitutione vitæ, & ſi dicas acerbam videri, addit, conſuetudo reddet eam iucundam. Huiuſmodi ſententiæ non ſunt improbandæ, propterea q̃ breuis expoſitio.i.enunciatio alicuius ſniæ, ſi nullius indiget rationis.i.approbationis cum ſit euidẽtiſſima, habet magnam delectationem.ſ.audiẽtium. Sed illud genus ſententiæ eſt, quoq,.i. etiam probandum.i. approbandum, quod confirmatur ſubiectione.i. immediata additione rationis, hoc modo: Omnes rationes bene viuendi ſunt collocandæ in virtute, propterea q̃,.i.quia, ſola virtus eſt in ſua poteſtate, ita q̃ nulli ſit ſubiecta, & à nemine tolli poſſit. Oĩa.ſ. alia præter eam.ſ.virtutem ſunt ſubiecta ſub dominatione fortunæ, quæ ea vt dare videtur poſſe. ita & auferre. Nam qui inducti fortunis.i. proſperitatibus alicuius ſecuti ſunt amicitiam eius, hi omnes deuoluant, ſimul. ac.i.in eodem momento, quo fortuna eſt, delapſa.ſ.de gradu ſuo. Ratio eſt: Enim pro quia, cum ea res quæ fuit cauſa conſuetudinis.i. conuerſationis, & rationis mutuæ, receſſit, nihil ſupereſt.i.reſtat, qua re poſſunt teneri in amicitia. item ſunt ſententiæ.i.reperiuntur. quæ efferuntur.i.enunciãtur dupliciter.i.per bina membra, hoc modo. Illi ſup. errant ſine ratione qui putant ſe fugiſſe. i. euitaſſe oẽs impetus fortunæ rebus proſperis.i.per res proſperas, & ſup. illi cogitant ſapienter qui reformidant caſus aduerſos, temporibus ſecundis.i.proſperis vbi ſunt duæ ſententiæ ſine ratione. Cum ratione ſup. ſunt duæ ſententię, hoc pacto.i. modo. Qui putant oportere ignoſci peccatis adoleſcentiũ, falluntur, propterea q̃ illa ætas non eſt impedimento bonis ſtudiis.i.quod ſi corrigantur, poſſent etiam bonis ſtudiis incumbere. At hi faciunt ſapienter, qui caſtigant maxime adoleſcentes, vt velint comparare.i.acquirere, in ætate maturiſſima.i.primũ idonea, eas virtutes, quibus virtutibus poſſint tueri.i. protegere, omnẽ vitam. Conuenit.i.conueniens, & vtile eſt. ſententias interponi raro, vt nos videamur eſſe actores rei.i. litis, & non præceptores viuendi, quod philoſophorum tunc erat, & theologorum nunc eſt officium. Quum.i. quando ſententiæ interponentur, ita.i.raro. tunc ſup. afficient multum ornamenti. Enim pro q̃a neceſſe eſt, vt ſup. auditor tacitus.i. tacens, comprobat eam.ſ. ſententiam, cum videat rem certã, ſumptã ex vita, & moribus, accommodari.i.commode applicari ad cãm.ſ. quam agimus. Contrarium idem ferè eſt, quod contentio. nam ſupp. Contrarium eſt, quod confirmabat breuiter, & facile alteram.ſ.rẽ, ex duabus rebus diuerſis, hoc pacto: Nam, quo modo ſperes eum qui fuerit ſemper inimicus ſuis.i.propriis rationibus.i. vtilitatibus, fore amicum rebus alienis? Item: Nam, quare putes eũ, quem cognoueris perfidioſum in amicitia poſſe habere inimicitias cum fide? q.d. nulla ratione id facias. Aut quis ſperet videre eum commodum & cognoſcentem.i.cognitorem ſui, in poteſtate.i.quando ſit in poteſtate cõſtitutus, qui priuatus.i. nullo magiſtratu præditus fuerit ſuperbia intollerabili? Et nunq̃d credis eum temperaturum.ſ.ſe, à mendacio in concionibus, q̃ non dixerit verum in ſermonibus.ſ.familiaribus, & in conuentu amicorum? Item metuemus dimicare in campo.ſ.plano, cũ iis quos deiecimus.i.detruſimus ex collibus, vbi tutiores erãt? Item, nunquid ſupp. metuemus, ne ii, qui cum plures non poterant exæquari.ſ.in virtute nobis paucis, ſint ſuperiores nobis, poſtquã ſunt.ſ.effecti, pauciores? Hoc genus orationis dẽt eſſe perfectum verbis breuibus, & continuatis. Et eſt commodum auditu.i.dum auditu, propter concluſionem breuem, & abſolutam. Tum vero.i.& inſuper multo magis, cõprobat vehementer contraria re.i.per repugnantiam quę eſt in re contraria, id opus eſt.i.expediens oratori, vbi opus eſt ante ſẽ nominatiuũ hẽt, nam dicere licet, quo opus eſt, &c. Et expedit.i. expedire facit ex eo quod dubium non eſt.i. per euidentiã vnius partis, vt illud quod dubiũ eſt, aut non poſſit.i. nullo mõ poſſit dilui.i.purgari, aut poſſit dilui multo difficillime. Membrũ orationis appellaẽ res breuiter abſoluta, ſine totius orationis demonſtratione, quæ accipiẽ denuo.i.iterum quaſi ſit de nouo, alio membro orationis hoc modo: Et proderas inimico. (.i.quod appellaẽ vnum membrũ. deinde oportet, vt hoc.ſ.membrum. excipiatur ab altero, cum ſubdiẽ) & lædebas amicum. Hæc exornatio poteſt conſtare ex duobus membris ſuis. Sed ipſa exornatio eſt cõmodiſſima, & abſolutiſſima, hoc pacto: Et inimico proderas, & amicum lædebas, & non cõſulebas. i. nõ proſpiciebas tibi ipſi, vbi tertium additur membrũ. Item, nec cõſuluiſti.i.vtilis fuiſti, aut proſpexiſti reipu. nec profuiſti amicis, nec reſtitiſti inimicis. Articulus dicitur cum ſingula verba diſtinguuntur interuallis, id eſt ſpatiis mediis, oratione cæ-

ſa.i.interciſa.hoc modo:Tu perterruiſti aduerſarios. Acrimonia,voce,vultu.Item:Tu ſuſtuliſti.i. deleuiſti de medio viuentium,inimicos.ſ.tuos,inuidia,iniuriis,potentia, perfidia. Hoc intereſt inter vehementiam huius generis.ſ.exornationis,& illius ſuperioris,ꝙ illud.ſ.ſuperius venit.ſ. ad aures auditorum, tardius,& rarius.i.minus præ ſe,& impetoſe, hoc.ſ. poſterius peruenit crebrius,& celerius.Itaque.i.& ita gladius videtur aſferi ad corpus extremoone brachii,& cohortatione dextræ in illo genere priore.ſ.id eſt,talem acrimoniam habet,vt qui manum ad capulum minabundus demittit, autem pro ſed, corpus videtur inſauciari.i.multum,& penitus ſauciari,crebro,& celeri vulnere,in hoc.ſ.poſteriore, hoc eſt in articulo talis eſt acrimonia,qualis in vulnerante &c. Continuatio eſt frequentatio verborum denſa.i.plena.& vt dicunt ſpiſſa,& cõtinens.i. ſine interuallis,cum abſolutione.i.complexione, & conſumatione ſententiarum.Nos vtemur ea commodiſſe, tripertito.ſ. colore.id eſt, tribus coloribus, videlicet in ſententia, in contrario, & in concluſione. In ſententia ſupp. vtemur ea, hoc pacto:Fortuna nõ poteſt,obeſſe.i.nocere,multum ei,qui collocauit.i.conſtituit ſibi,præſidium.i.protectionem honeſtam firmius.i.cõſtantius,& certius,in virtute,quàm in caſu.i.euentu fortuito.In contrario ſupp.vtemur ea,hoc modo: Nam, ſi quis collocarit non multum ſpei in caſu,quid eſt, quod.i.ꝓꝑ quod caſus poſſit obeſſe ei magnopere. i. plurimũ? q.d.nihil. In concluſione ſup.vtemur ea,hoc eſt,continuatione, hoc pacto: Quod ſi fortuna poteſt populum in eos, qui intulerunt omnes rationes ſuas in caſum.i.euentum fortuitum, non omnia ſunt committenda fortunæ,ne.ſ.fortuna habeat in nos poteſtatem nimis magnam. Frequentatio.i. denſa pronunciatio verborum,eſt in his tribus generibus.i.coloribus dictis,adeo.i. in tantum neceſſaria,ad vim continuationis.ſ.ſeruandã, vt facultas oratoris videatẽ infirma,niſi offerat.ſ.auditoribus,ſentẽtiam,& contrarium, & concluſionem, verbis frequentibus.i. continuatis denſe.Sed,&.i.etiam alias.i. alio tempore, aut vt alii legunt,ſed pro aliis, quoque.i. etiam pro aliis.ſ.coloribus (quæ lectio videtur verior,nam Valla negat. & pro etiã apud Cic.legi)eſt nonnunquam.i.interdum, non alienũ. i. non impertinens,imò importunũ,tametſi.i.quanquam nõ eſt neceſſe eloqui aliquas res per continuationes huiuſmodi. i.quales iam poſitæ ſunt.Compar appellatur.ſ.genus dicendi,quod habet in ſe membra orationis de quibus diximus ante.ſ. vbi locutus eſt dè membro,quæ.ſ. membra. conſtant.i. conſtituunt ex numero ſyllabarum fere.i.quaſi omnino pari.i,æquali. Hoc.ſ. ꝙ ſint pari numero,non fiet denumeratione noſtra.i.ita,vt ſyllabas data opera dinumeremus,contentu numeri paritate, licet concinnitas deſit,nam.i.quidem.i.certe,puerile.i.ridiculũ, & leuis,aut inſani capio labor(ſicut qui data opera in faciendo verſu caput ſcabat,aut vngues demordeat)ſed vſus,& exercitatio affert tantum facultatis.ſ.dicẽdi,vt poſſumus referre.i. iterum dicere.quodam ſenſu.i.preceptione animi, membrũ.ſ. ſequens,par.i.ęquale in numero,ſuperiori.ſ,membro,hoc modo,Pater oppetebat.i.fortiter obiebat,mortem in prœlio, filius,comparabat.i.cõrtaliebat,aut ornabat domi nuptias.hæc omnia.ſ.quæ pater,& filius faciebant, adminiſtrabant.i.inferebãt graues caſus,quia alter alteri auxilio eſſe nequibat. vbi 13. ſunt ſyllabæ cum in prioribus non ſint, niſi 12. vnde ſunt qui legant,hæc autem,ſed non eſt neceſſe,cum auctor fateatur ſyllabam poſſe redundare.Item: Aliud eſt exemplum Fortuna dedit illi felicitatem,induſtria comparauit huic virtutem.Poteſt ſæpe fieri in hoc genere,vt numerus ſyllabarum nõ ſit plane.i. omnino par,& tamen videatur eſſe,ſi alterum.ſ.membrum ſit breuius,altero.i.reliquo(vbi innuit fere duo,duntaxat eſſe mẽbra)vna ſyllaba.ſ.duntaxat,aut etiam altera.i.ſecunda,hoc eſt duabus,aut ſi cum.i.quando plures ſyllabæ ſunt in altero, longior ſup.ſyllaba erit in altero.i.reliquo, aut ſyllabæ.ſ. duæ longiores erunt in altero.i.reliquo,quod pauciorum eſt ſyllabarum,vt longitudo,aut plenitudo, harum.ſ. longarum ſyllabarum,aſſequatur,& exæquet multitudinem.ſ.ſyllabarum,alterius.ſ.membri,quia ſyllaba longa tantumdẽ hẽt temporis,ac moræ in pronunciando quãtum duæ breues.Similiter cadens &c. Ordo eſt: Exornatio dicitur ſimiliter cadens cum duo,aut plura verba quæ efferuntur.i.pronunciantur,ſimiliter iiſdem caſibus,ſunt in eadem contructione verborum,hoc modo:Hominem &c.Exempla nota ſunt,ſed quia caſus finem reſpicit,ſunt qui legant:huius ſpes eſt in pecunia,animus remotus eſt a ſapientia,ſed Franciſcus dicit nõ opus eſſe,vt in fine ſemper ſint illi iidem caſus.Præ ſe ducit.i. pluris quam ſit æſtimat. Neminẽ.i.nullum,quia addit hominem. Similiter deſinens eſt, cũ.i. quando,tametſi caſus.ſ.ſimiles,non inſunt in verbis.i.dictionibus,tamen exitus ſimiles inſunt, aut tamen exitus ſunt ſimiles hoc pacto.Turpiter &c.Hæc duo genera quorum alterum, videlicet poſterius, verſatur in ſimilitudine exitus.i. terminationis dictionum,alterum videlicet prius,hoc eſt, ſimiliter cadens,verſatur in ſimilitudine caſus,conueniunt.i.quadrant,& ſimilia ſunt inter ſe vehementer,& ea re.i.& ideo,qui vtuntur iis, collocant ea plerunq; ſimul in iiſdem partibus orationis. Et ſup.oporteret facere,id.i. ea collocare, hoc pacto.i. modo (ab eo quod ſequitur id, quod præcedit,quia pactum ſequitẽ forma,& modus tractatus)Perditiſſima ratio,&c. Fruſtra conſtruãtur verba,quia cum ſitu variato gratiam amittant.Hic.i. in hoc exemplo,&.i.ſimul,ea verba.i.eæ dictiones,q̃ habent caſus.ſ nominum,veniunt ad caſus ſimiles,vt amorem, & pudorem,formam,& famam,& ea quæ non habent caſus veniunt ad ſimiles exitus,vt perere,diligere,negligere. Annominatio, vel ad nominatiuo eſt cum acceditur.i.appropinquatur ad idẽ verbum,& ad idem nomen,cõmutatione vel additione vnius literæ,aut literarum.ſ.plurium,aut ſupple cum verba ſimilia in voce accommodantur ad res.ſ.ſignificatas, diſſimiles. Ea.ſ. figura,aut adnominatio conficitur.i.fit multis,& variis rõnibus.ſ.modis.Primo ſup.fit.Attenuatione.i. ſubtractione, aut complexione.i.aſſumptione eiuſdem literæ ſic.Hic qui ſe magnifice iactat,venit pro venit.i.venundatus fuit a te ante,q̃ venit.i.aduenit Romam.Ex contrario.i.ex complexione, ſeu aſſumptione literæ ſic.Hic vincit.i.ligat ſtatim, ferro.i. pedicis, aut manicis ferreis,aut cathena,eos homines quos vicit alea.i. ludo alearum. Productione i. ſecundo fit productione eiuſdẽ literæ quæ prius erat breuis,hoc modo: Dulcedo.ſ.cantus,aut concentus auium,vbi prima corripitur à nominatiuo aues,ducit hunc ad auium.i.locum auerſum à via,vbi prima producitẽ quocirca non venit ab a priuatiua particula,ſicut nec à mens, ſed ab a præpoſitione,tum q̃a illa corripitẽ hæc producitẽ, tum quia illa græca non niſi græcis componi vult, hæc latina latinis.Breuitate.i.tertio fit breuitate eiuſdem literæ,quia ſola vocalis longa,aut breuis eſt,hoc modo: Hic tametſi videtur eſſe cupidus honoris,tamen non diligit tantum.i. ad tantum, ac tam multum,curiam.ſ.ſenatorem,quantum curiam.ſ.amicã. Curia autem ſenatoria primam producit. Curia propriũ mulieris corripit, ſicut, & Curius apud Iuuenal. Qui curios ſimulant &c. Addendis literis ſupp.fit quarto,vbi ſcies venuſtius dici addendis literis quam addendo literas, &c. Exemplum patet temperare ſibi.i.ſeruare modeſtiam,& continentiã, obtemperare.i.obſequi, Demendis literis ſupp.fit,quinto ſic.Si hic vitaſſet leones.i.productores,& venditores meretricum, quemadmodum ſupple vitauit leones,quia nunquam ſe commiſit venationi,ſed lupanaribus aſſidue,ipſe tradidiſſet ſe vitæ.i.honeſtæ,aut longæ,vbi nunc propter inopiã perit.Transferendis.ſ. ſexto loco fit transferendi literis, hoc pacto. Iudices videre.i. conſiderate,hic.i.in hac re,vtrum malitis.i. magis velitis credere homini nauo.i.ſtrenuo,& ſolerti, an vano.i. futili mendaci, vbi n & n transferuntur,Commutandis ſue literis fit ſeptimo hoc modo. Oportet deligere,i.de multis legere, & ſe cernere ſupp.eum quem velis diligere,vbi e mutatur in i,hę ſunt annominationes quæ verſantur in breui cõmutatione, aut translatione,aut aliquo.ſ.alio genere.i.modo huiuſmodi. Sunt autẽ aliæ.ſ.annominationes,quæ non habent tam propinquam ſimilitudinem verbi.i.dictionis, & tamen ſunt diſſimiles.ſ.penitus,de quibus generibus eſt vnum huiuſmodi, O iudices vos cognoſceris breui,quid.i.ad quid veniam,qui ſim (vbi ſcies ſequente ſponi qui pro quis,vt attamen iſte Deus qui ſit da Tyre nobis,& Nec qui ſim quæris Alexi &c.) Quare veniam, quem inſimulem.i.occulte accuſem,cui proſim.i.velim ꝓdeſſe,quem poſtulem.ſ.iniuriarum.Nam quædam ſimilitudo eſt hic.i.in hoc exemplo in quibuſdam verbis,non tam.i. tantum aſpectanda.ſ.ab oratore,quam.i.quantũ, illæ ſuperiores ſunt affectandæ,ſed tamen eſt adhibenda nonnunquam.i. interdũ. Alterum.i.ſecundum genus eſt huiuſmodi. O Quirites demus operam.i.adnitamur ne P.C.i.qui ſunt de ordine ſenatorio, putẽtur circunſcripti.i.decepti,& circunuenti omnino.Hæc.i. ſecundi generis annominatio accedit magis ad ſimilitudinẽ.ſ. nominum,quàm illa ſuperior.ſ.paulo ante poſita, ſed minus quam illæ ſeptem ſuperiores,propterea ꝙ literæ ſunt non ſolum auditæ,quia additur circum,ſed ſunt quoq;.i.etiam demptæ,vno tempore.i.ſimul,quia demitur particula,cũ pro qua ponitur circum. Tertium genus, videlicet ſecundi ordinis eſt, quod verſatur in cõmutatione caſuum,aut vnius ſupp. nominis,aut plurium nominum.Vnius nominis ſupp. cõmutatio-

ne caſuſi verſatur, hoc modo: Alexander &c. (vbi omnes ſunt
terminationes, videlicet Alexander, Alexandri, Alexando, Alex
andrū. Nam parem illud Alexandro ſi vita &c. Ponendum an
te illud. Alexandrum omnes, niſi forte tunc datiuū eo ꝙ abla
tiuo ſæpe ſimilis eſt cum ablatiuo ponebant. Hoc vnū nomen
videlicet Alexander eſt voluntatum .i. inflexum varie in cōmu
tatione plura nomina faciens ad nominationē caſibus cōmuta
tis, hoc modo. Nex .i. occiſio indigna .i. quā non meruerat, aut
qua dignus non erat, vbi ſcies nominatiuum nex à Cic. vſurpa
ri. Vnde Sulpitius. Scimus, inquit, Plautum dixiſſe delitia fœ
minino genere, & numero ſingulari, & Cic. nex, & alios inter
dum alia multa quę lex grāmatica vetat, permittit tamē analo
gia &c.) Prohibuit Tib. Gracchum adminiſtrantem remp. com
morari .i. conuerſari diutius in ea. Conſtructio patet, ſolum
aduertendum eſt, ꝙ Tiberiū dicit in accuſatiuo. C. Graccho in
datiuo. Saturninū rurſus in accuſatiuo, & Druſe in vocatiuo,
& Sulpitio rurſus in datiuo. In dicto de Saturnino ne quid hęſi
tes. Ordo eſt. Perfidia .ſ. Marii, & complicum eius priuauit per
ſcelus vita .i. inique occidit Saturninum .ſ. Apuleium captum .i.
deceptum fide maiorū natu .i. eo ꝙ fidem habuit, & ſe dedidit
maioribus natu .i. ſenioribus, aut perfidia maiorū natu priua
uit per ſcelus vita Saturninum captum fide, quia cum in ca
pitolio obſideretur à Mario per deditionem captus, & deinde
lapidibus obrutus eſt. O Druſe &c M. Liuium Druſum genere,
& eloquentia præſtantem, factum Trib. pl. rogauerunt Itali,
vt legem promulgaret: qua ciuitate Romana donarentur, qua
pro mulgata cum propter inuidiam in publicum prodire am
plius non auderet, & domi ius diceret, gladio ſurois ſub veſpe
ram cum turbam dimiſiſſet traiectum dicunt. vnde ſanguine
aſperſit domeſticos parietes, & vultum parentis, hoc eſt effigiē
patris in ſtemmate poſitam. De Sulpitio prius dictum eſt. Vi
detur autem ita conſtruendum. Cui Sulptio Romani concede
debant .i. permittebant paulo ante omnia, eum prohibuerunt
breui ſpatio non modo viuere, ſed etiam ſepeliri. In qua locu
tione ponitur vox Sulptio ſolum modo, vt relatiuum habeat
locum conſtructionis, cum enim vtentur ab eodem regi. neceſ
ſe eſt alterum abſolute ponatur. Nam plena locutio eſſet. Sul
pitio paulo ante omnia concedebant quem &c. Sed non tam
venuſta, neque tā ſignificatiua. Hæc tria proxima, id eſt, proxi
me dicta genera exornationum, quorum vnum eſt poſitum
in verbis ſimiliter cadentibus: alterum .i. ſecundum, in verbis
ſimiliter deſinentibus: tertium in annominationibus ſunt ſu
menda .i. vſurpanda pro raro .i. valde raro, cum dicimus in veri
tate .i. veris, & ſerioſis cauſis. propterea ꝙ hæc videntur non
poſſe reperiri, ſine elaboratione, & conſumptione operæ .i. la
boris, & diligentiæ, autem pro, ſed, eiuſdem ſtudia quæ verſant
in aucupandis dictis coloribus, videntur accommodatoria .i.
aptiora ad delectationem, quā ad veritatem .i. ſeueritatē: quare
.i. quamobrem fides, & grauitas, & ſeueritas oratoria minuitꝰ.
his exornationibus collocatis frequenter, & non modo .i. non
ſolum auctoritas dicendi tollitur. ſed quoque .i. etiam auditor
offenditur .i. læditur in oratio, eiuſmodi .i. ſic exculta ꝓpterea
ꝙ lepos .i. venuſtas, & feſtiuitas .i. propoſitas, non dignitas, ne
que pulchritudo. quæ eſt ſolida decentia ex membrorum ſym
metria, ſeu commenſuratione aptiſſima, ineſt in his .ſ. exorna
tionibus dictis. Quare ea quæ ſunt ampla .i. copioſa, & vbera,
in ſe. & pulchra. pñt placere diu, ea ſupp. lepida. & concinna .i.
modulata, & dulciſona. afficiunt ſacietatem ſenſum aurium .i.
audiendi faſtidioſiſſimum .i. citiſſime, & plurium faſtidire .i.
ſuperbe contemnere ſolitum. Igitur quomodo nos videbimur
delectari elocutione puerili .i. exornatione orationis leni, ſi vte
mur crebro .i. frequenter his generibus, ita illuſtrabimus com
modo orationem luminibus .i. coloribus lucidis diſtinctis .i.
ſuis locis diſtributis, ſi interſeremus raro has exornationes. &
diſpergemus ſupple eas, varie in tota cauſa. non in vna parte
omnes, ſed aliam in alia. Subiectio eſt, cum interrogamus ad
uerſarios, aut ipſi .i. nos quærimus quid poſſit dici ab illis, aut
quod poſſit dici contra nos: deinde ſubiicimus id, quod opor
tet dici, aut quod non poteſt dici, aut ſupple id, quod ſit futu
rum nobis adiumento .i. in auxilium, aut quod offuturum ſit
ex econtrario .i. econuerſo, hoc modo. Igitur ſi vt dicitis nihil
iniuſte acquiſiuit, quæro vnde iſte ſit factus tam pecunioſus.
Num, id eſt nunquid amplum patrimoniū relictum eſt ſupple
ei? quaſi dicat id diceretis libenter. At .i. ſed: bona patris .i. quæ
eſſent patrimonia eius, venierunt .i. venundata ſunt, quaſi pu
blice. Num ſup. aliqua .i. quęuis alia: hereditas obuenit .i. à ca
ſu ei aduenit? Non poteſt dici, ſed exheredatus eſt ab omnibus
neceſſariis .i. ſanguine coniunctis. Num ſup. cœpit .i. accepit
aliquod præmium ex lite, quia cauſas dixit, aut iudicio, quia
ſententiam dixit? Ipſe non modo id non fecit .i. non ſolū non
cepit ex ea re præmium, ſed & inſuper vinctus eſt, aut in carce
rem ductus. grandi ſponſione .i. quia pro alio qui non ſuit ſol
uendo ſpopondit. Ergo ſi nō eſt locupletatus his rationibus .i.
viis & modis, ſicut vos omnes videtis, aut aurum naſcitur iſti
domi .i. in domo eius, quod veriſimile non eſt, aut capit ſup. ip
ſum, inde vnde non eſt licitum .ſ. capere. Item aliud exemplū.
O iudices. Ego animaduerti ſæpe multos petere ſibi præſidiū.
i. defenſionē honorificā, ex aliqua re honeſta, quam ne inimi
ci quidem. q. d. tantū abeſt, vt beneuoli damnent, vt ne inimici
quidē poſſunt criminari .i. crimini dare, aut culpare. Quorū .i.
quarum rerum nihil poteſt aduerſarius facere. Nā verū confu
giet ad virtutem patris ſupple ſui? q. d. id forte facere velit. at .i.
ſed vos .ſ. iudices iurati damnaſtis eum .ſ. patrem eius capite .i.
morte. Vbi ſcies, ꝙ non eſt ſcribendum ad patris eius, ſed ſui,
aut ſubaudiatur ſui. An reuertetur ad ſuam vitam antiquam,
tractatam .i. verſatam alicubi. honeſte .i. defendet præſens cri
men per innocentiam anteactæ vitæ. At vos ſcitis omnes qua
liter hic vixerit ante oculos veſtros. An enumerabit ſuos co
gnatos .i. conſanguineos. quibus .i. per quorum mentionē con
ueniat vos commoueri .i. affici miſericordia. At hi quidem .ſ. co
gnati honeſti nulli ſunt. Proferet .i. nunquid in medium addu
cet amicos? Aut nemo eſt qui non putat nominari amicum
iſtius eſſe ſup. turpe ſibi. Item: Aliud exemplum contra eum q
amicum veterem indemnatum per ſummam perfidiam occi
derit. Credo (ironice id dicit) ſupp. ꝙ adduxiſti in iudiciū ami
cum quem putabas innocentem Nō ſup. id feciſti. Nam tu ne
caſti eum indemnatum .i. condemnatum. Credo, ꝙ veritus es
leges quæ prohibent facere id. hoc eſt necare indemnatum! At
tu ne quidem iudicaſti ſcriptas .i. non etiam cenſuiſti vllas ta
les leges eſſe ſcriptas. Credo, ꝙ cum ipſe .ſ. qui occiſus eſt, com
moneret .i. memorem faceret te veteris amicitię, tu es commo
tus .i. affectus pietate. At tu occidiſti eum: nihilo .i. in nullo mi
nus. ſed etiam ſtudioſius .i. diligentius, vbi ſtudioſum de malo
dicitur. Quid ſup. dicis, aut quid .i. nunquid cum pueri .ſ. amici
tui, voluntarentur .i. proſternerent ſeſe tibi ad pedem es commo
tus miſericordia? At .i. econtrario tu prohibuiſti crudeliſſime
patrem eorum, quoque .i. etiam ſepultura. Multū acrimonię,
& grauitatis ineſt in hac exornatione propterea ꝙ cum quæſi
tum eſt quid oporteat .ſ. facere, ſubiicitur .i. ſtatim reſpondetur
id non eſſe factum. Quare fit .i. contingit facillime, vt indigni
tas negocii exaugeatur. Nos facimus ex eodem genere ſubie
ctionem, vt referamus, quoque .i. etiam ad noſtram perſonam
ſic. Nam quid conuenit .i. expediens fuit me facere (inquit C.
Pompilius) cum ego circunſideret .i. vndique obſideret a tanta
multitudine Gallorum. An dimicarem .i. pugnarem, & conſere
rem manus cum hoſte, at vos prodiremus, tum cū parua ma
nu .i. paucis militibus contra plurimos, & habebamus, quoq;
i. etiam locum inimiciſſimum .i. iniquiſſimum, & nobis aduer
ſiſſimum, neq; erat: quo .i. per quod perducerem vitam .ſ. mili
tum. An ſup. relinquerem caſtra, at .i. ſed nos obſidebamur. ſ. à
Gallis, & ita non potuimus deſerere. An negligerem .i. neglige
re deberem, vitam militum .i. eorum potius necem optare ꝙ̃
tam turpem facere deditionem, at ego videbat accepiſſe eos
ea conditione. vt conſeruarem eos, quo ad poſſem incolumes,
patriæ & parentibus. An ſup. repudiarem conditionem hoſtiū.
ſ. Gallorum, quæ erat, vt amiſſis armis, & impedimentis vitam
militum ſeruaret. At ſalus .i. conſeruatio militū eſt, antiquior.
i. carior & eligibilior (ſicut vetus amicus ꝙ̃ nouus) ꝙ̃ impedi
mentorum .i. inſtrumentorum bellicorum quibus impediun
tur itinera. Eiuſmodi ſubiectiones conſequuntur identidem .i.
interdum, ita ſup. vt videatur oſtendi nihil ex omnibus fuiſſe
potius faciendum ꝙ̃ id, quod ſit factū. Gradatio eſt. in qua nō
deſcenditur .i. nō deuenitur ad verbū conſequens. ante .i. prius,
ꝙ̃ eſt conſcenſum .i. gradatum peruentum ad ſuperius .i. prius
poſitiuum, in qua ab eo quo ſuperior ſententia terminatur, in
ferior incipit. hoc modo: Nam quæ ſpes libertatis manet reli
qua ſit, &. i. ſimul, licet .i. licitum eſt illis quodlibet .i. quod libi
tum eſt, & quod libido fert, &. i. ſimul poſſunt, id, qđ licet. &. i.
ſimul audent id, quod poſſunt, &. i. ſimul faciunt, id, quod au
dent, &. i. ſimul id, quod faciunt non eſt moleſtū vobis? q. d. nul
la. Ad quam concluſionem gradatim peruenitur. Item: Non
ſenſi hoc, & ſi non ſenſi, non ſuaſi .ſ. aliis. & ſi neque ſuaſi, ne
que ipſe cœpi facere, quia ſæpe. ſuademus aliis, quod ipſi ta
men facere nolumus, & ſi neq; ipſe cœpi facere, non perfeci.
quia qui perfici prius incepit, & ſi nō perfeci. probaui .i. non ap
probaui, poſtquam erat a me perfectum. Item induſtria .i. na

turalis nauitas, & ingenioſitas cõparauit .i. acquiſiuit Africano ſcilicet Scipioni virtutem. virtus cõparauit gloriam, gloria cõparauit æmulos: i. inuidios. Item aliud exemplum. Imperium Græciæ fuit. ſ. olim, penes Athenienſes. i. in poteſtate Athenienſium Spartiatæ. i. Lacedæmonii, potiti ſunt. ſ. imperio Athenienſium Thebani ſuperauere Spartiatas. Macedones vicerunt Thebanos, qui. ſ. Thebani adiunxerunt breui tempore ad imperium Græciæ. Aſiam ſubactam bello. Repetitio crebra cuiuſque verbi ſuperiori. i. antepoſiti, vbi cuiuſque mediãte alia particula, habet poſt ſe dictionem ſuperioris, ſed idem eſt ac ſi dicas antecendentis, habet in ſe quendam leporem, id eſt quãdam venuſtatem, quæ. ſ. repetitio verbi antecendẽtis eſt propria huius exornationis, videlicet gradationis. Definitio eſt, quę amplectitur breuiter, & abſolute poteſtates proprias alicuius rei, hoc modo: Maieſtas &c. Omnia nota videntur. Gladiatoria fuſce pio periculoſorum eſt qua more gladiatorum ita ãudi ſumus ad inferenda vulnera, vt non defendamus nos, contenti lædi dummodo lædamus, & occidi dummodo occidamus; quod ſępe temeritatis eſt non fortitudinis, niſi mors ooſtia ſpecioſa ſit in conſpectu domini. Hæc igit̃ exornatio, videlicet definitio putatur commoda. i. vtilis & idonea, quòd. i. quia proponit omnem vim & poteſtatem cuiuſpiam rei, ita dilucide, & explicat ità breuiter, vt videatur, neq; oportuiſſe dici pluribus verbis, neque potuiſſe dici lucidius. i. clarius, & ita eſt ſine obſcuritate breuis. Tranſitio &c. Tranſitio vocatur ſup. ea exornatio, quæ cum. i. poſtquam oſtendit breuiter, id, quod ſit dictum proponit. itẽ. i. cõſimiliter, id ſequit̃ hoc mõ: Exẽpla patent. Ad reliquum, ad id, quod reſtat. Correctio eſt, quæ tollit. i. reprobat id, quod dictũ eſt, & reponit. i. in locum illius ponit id quod videtur magis idoneum hoc pacto. Quid ſup. diceretis factum, ſi iſte. ſ. ſoperbus, aut negligens, rogaſſet. ſ. auxilio hoſpites ſuos immo ſi ſupple innuiſſet, ſupple eis. i. tantum ſignum dediſſet, hoc quod nunc fieri vix poteſt, poſſet perfici facile. Item aliud exemplum. Nã poſtquam iſti vicerunt, immo victi ſunt, licet iactent ſe viciſſe nam quomodo appellem. i. poſſem appellare eam victoriam quæ dederit victoribus plus calamitatis quàm boni. i. vtilitatis, quaſi dicat nequaquã, & ita potius victi eſſe q̃ viciſſet cenſebuntur. Item aliud exemplum. O inuidia comes. i. ſecutrix. virtutis, quæ inſequeris plerunque bonos, immo, inſectatis ſupp. eos. Hoc eſt quæ dixeris inſequi quod in bonum accipi ſolet, potius tamen inſectaris quod in malum capitur. Nam morigerus inſequitur, & perſecutor inſectatur. Sequitur autem inuidia bonos non vt proſit, ſed vt obſit. Oſtẽdit autem vtilitatem huius coloris addens. Animus auditoris commouetur. i. excitatur hoc genere. ſ. dicendi. Enim pro quia, res elata. i. enunciata, verbo cõmuni. i. non habente ſingulare vim ad afficiendum, videtur dicta tantummodo. i. duntaxat, hoc eſt, ſine affectu mouendo, ea. ſ. res fit magis idonea. ſ. ad mouendum affectum: poſt correctionem ipſius oratoris: pronunciatione. i. per modum proferendi. Sed aliquis dicet: non. n. oonne igitur eſſet ſatius. i. melius, præfectim. i. præcipue cum ſcribas, deuenire ad verbũ optimũ & electiſſimum ab initio, ſiue correctione Reſpondet Cicero. Eſt. i. contingit, aut datur tẽpus. cum. i. quando non eſt ſatius. i. melius, deuenire. ſ. ab initio ad electiſſimum verbũ, vtpote ſi commutatio verbi. i. correctio erit demonſtratura id, videlicet rẽ eſſe huiuſmodi, vt cum apellaris. i. apellaris eam verbo cõmuni. i. non habente ſingularẽ vim mouendi, videaris dixiſſe lenius. i. negligẽtius q̃ par ſit, & cum accedas per correctionẽ ad verbum electius, facias rem inſigniorem. i. vt dicunt notabiliorẽ, q̃ ſi veniſſes, continuo. i. ſtatim ab initio, ad id verbũ. ſ. electius, nec gratia verbi eſſet, aiaduerſa. i. cõſiderata, aut adnotata ab auditore: Occupatio eſt, cũ dicimus nos præterire, aut nõ ſcire, aut nolle dicere id, quod tunc dicimus maxime, hoc modo: Exempla nota ſunt. Addixiſti, mancipaſti, adiudicaſti me intemperantiæ. i. incontinentiæ, & libidini omnium. ſ. quibus libuit te abuti, ſatisfeciſti iniuriarum, id eſt condẽnatus pœnas dediſti, ſunt qui intelligant, feciſti: in. i. intuliſti labeoni ſatis iniuriarum, ſed ſic non ſatis: immo nimium diceret. Cõſulto per cõſilium, aut data opera, volens, & ſciens. Non ſum occupatus. i. nihil immoror, aut nõ ſum ſollicitus, depeculatus: . p̃ publica futurũ ſpoliaſti, aut depredatus eſt. Docte autẽ oſtendit [illegible] & vtilitatẽ huius coloris addens, Hæc exornatio eſt vtilis, aut prodeſt admonuiſſe occulte rem quam non pertineat. i. nõ ſit vtile, oſtendiſſe. ſ. manifeſte aliis, aut ſi longũ eſt, aut ignobile eſt. ſ. vitia alicuius palã detegere, aut ſi non poteſt fieri planũ, & ita non audeas dicere manifeſte, ac cogãris probare. contentus tamen ſis, [illegible] eſt opinione tacere, aut ſi poteſt [illegible]

le reprehendi. ſ. qđ abs te obiiciatur, cum falſum aduerſarius facile probet; aut cum ſit vtilius feciſſe ſuſpicionẽ occulte, q̃ intendiſſe. i. intẽte protuliſſe, & auxiſſe huiuſmodi orationem, q̃ redarguatur. i. redargui poſſit. Sæpe autem melius pſuadet, qui fingit ſe nolle dicere crimina alterius, q̃ qui cõtumelioſe exprobaret, quòd ille amicus, hic aduerſarius iudicetur. Diſiũctio eſt, cum vtrũnque (ſi duo ſunt) aut vnũquodque (ſi plurà ſunt) eorũ de quibus dicimus, cõcluditur, certo. i. proprio verbo ſine coniunctione, videlicet: ſic. Populus Rom. deleuit Numantiam, vrbem Hiſpaniæ, ſuſtulit. i. deleuit Carthaginẽ, vrbẽ Africæ, diſiecit Corinthum vrbem Achaiæ. in iſthmo Peloponneſiaco, euertit Fregellas vrbẽ Italię vires corporis: nihil. i. in nullo ſunt auxilio. Numantinis. ſcientia rei militaris nihil fuit adiumentu Carthaginenſibus Caliditas erudita nihil præſidi. i. protectionis tulit. i. attulit Corinthiis. Societas morum & ſermonis quia latini quoq; ſunt, nihil eſt opitulata. i. nullam opem tulit Fregellanis. Item aliud exemplum. Dignitas. i. præſtantia formæ. i. formoſitatis, aut defloreſcit. i. amittit florem ſuum morbo aut extinguitur: vetuſtate. i. ſenio. Nos videmus: hic, id eſt in poſteriore exemplo vbi duo tãtum membra ſunt, vtrũque cõcludi certo verbo, in ſuperiore exemplo vbi multa erant membra: videmus vnamquanque rẽ claudi certo verbo. De vſo huius dicet in adiunctione: coniunctio eſt, cum. i. quãdo: &. i. ſimul ſuperiores. i. anteriores partes orationis, & inferiores. i. poſteriores, ſeu ſequentes comprehenduntur. i. continguntur interpoſitione. i. per interpoſitionem verbi: hoc modo. Formæ &c. Vbi in dicendo verbũ floreſcit in medio ponitur, ſed grammatice ſic conſtruetur. Dignitas formæ defloreſcit, aut morbo, aut vetuſtate. Adiunctio eſt cum. i. quando non interponimus verbum quo res, id eſt vtraque particula comprehenſionis cõprehẽditur, ſed locamus ſup. ipſum, aut primum aut poſtremum. Primum ſupple locamus, hoc pacto. Defloreſcit &c. Poſtremum ſupple locamus ipſum ſic, Aut morbo. Vbi ſcies grãmatico vnum eſſe ordinem. qui oratorij triplex eſt nam verbum, aut in principio, aut in fine, aut in medio pt poni: Si in medio dicitur coniunctio, ſi in principio, aut in fine dicitur adiunctio, ſi in principio tunc dicitur adiunctio verbi eo q̃ alia verba adiunguntur, ſi in fine, dicitur adiunctio verbi eo q̃ ipſum alius adiungitur. Si vero non ad vnum, ſed ad diuerſa verba referuntur res, tunc dicitur diſiunctio de quorum trium colorũ vſu dicit ſic. Diſiunctio eſt appoſita ſupple & conueniens, ad feſtiuitatem, ſeu venuſtatem. ſ. ſermonis, quare nos vtemur ea rarius ne pariat ſacietatem & ita nauſeam, ſeu faſtidium. quia res nõ neceſſaria crebrius repetita cito nauſeam parit. Coniunctio parit breuitatem, eo quod duo vni verbo adhærent, quare. i. qua de cauſa, ipſa ſup. eſt adhibenda ſæpius, idem quoq; facit adiunctio, quia totidem ſunt in eo quot in coniunctione verba, ſed ſolo ſitu, differunt. Hęque. i. hæ & tres exornationes, vltimo loco poſitæ diſiunctio, coniunctio & adiunctio, manant verbo ſimplici. i. ſemel poſito, cum aliter ſint in ſequenti colore Cum duplicatio eſt iteratio, id eſt. repetitio euſdem, & vnius verbi aut plurimum verborum, cum ratione amplificationis, ſcilicet faciendæ, aut commiſerationis, hoc modo. Tumultus Cicer. Gracchi comparat, [illegible] comparauit id eſt excitat, aut excitabit; tumultus domeſticos, id eſt inter eos, qui ſunt in vna domo, & inteſtinos. i. inter conciues qui ſunt in vna vrbe, vt intelligas in vno ventre [illegible] commotus non eſt. non eſt (ſup [illegible]) cõmotus, cum. i. quãdo, aut licet; mater ſcilicet tua amplexatetur tibi pedes [illegible] proditor patrię audes enĩ nunc venire in cõſpectu, horũ. ſ. iudicium, aut patrũ coſcriptorum, quos prodiſti, tu in quam proditor patriæ audes venire in cõſpectũ, horũ deinde, de vtilitate huius coloris dicit. Redintegratio. i. ex integro repetitio eiuſdẽ verbi cõmouet vehementer auditorẽ, & efficit vulnus maius. ſ. quaſi teneat & moueat indignationẽ, in contrario cauſæ. i. ad eius accuſationem ſi ſumus accuſatores, aut defenſionem ſi defenſores. efficit dicit, maius vulnus, quaſi. i. perinde ac ſi aliquod telum, perueniat ſæpius in eadem partem corporis. Interpretatio eſt, quæ non redintegrat idem verbum, iterans. i. iterãdo ipſum, hoc eſt quæ non reponit idẽ verbũ, ſed commutat id quod poſitũ eſt alio verbo quod valeat, idẽ. i. loco eius ponit aliud verbum in voce, ſed idem in ſignificatione, hoc modo: Rempub. &c. Euertiſti radicitus. i. ſeu funditus. ſeu à fundamẽtis, ita vt quod infimum erat ſummum factum fuerit; id autem proprie eſt euertere; ſed vtitur metaphora ab arbore. Et tu eieciſti, funditus. i. à fundamẽtis, ciuitatem. i. vrbem. quæ fundamẽta habet, niſi dicat funditus. i. ab antiquiſſimis ciuibus, aut familiis incipiendo, tunc etiã & ciuitas deiici poſſet, ſed quia vnum

vnum debent ſignificare ambæ particulæ dicã ciuitatem por rep. poſitam. Item aliod exemplom. Verberaſti oeſarie patrem, & intuliſti ſceleiate, parenti. i. patri manus quo idem ſignificat ſed ſciemus oeſarie, & ſcelerate. aor nomioa eſſe vocatiui caſus & rönc ab illis incipiemus ordinem, aut aduerbia vt ea accepimus. Vtilitatem huius coloris addens dicit. Neceſſe eſt animũ eius qui audit cõmooeri cum. i. quãdo grauitas prioris dicti re nouator ioterpretatione. i. expoſitione verborum. Cõmutatio eſt, cum. i. quando duæ ſententiæ diſcrepantes. i. diuerſa ſonantes ioter ſe, efferuntur. ſ. ipſæ ſententiæ, ita ex trãſitione. i. de vna ad alteram. i. ex commutatione, vt ſententia poſterior cõtraria priori: pficitcatur. i. onatur à priore, hoc modo Oportet eſſe. i. manducare, vt viuas nõ. ſ. oportet viuere vt edas. i. propter gulæ delectatiooẽ, & eſt dictum Socratis. Item poema, &c. dictũ Platonis. Dici non poſſoot. ſ. vere, aut licite, ſi tamen dicuntur dici poſſunt. vnde poſſe pro licere hic accipit. Pictura debet eſſe. i. ita artificioſe facta, vt tacite res geſtas doceat, & laudet ut illa de qua Maro. En Priamus. ſunt hic etiam ſua præmia ludi. Si ſtultus es taces ea re. i. propterea ꝙ ſtultus es de rebus ſubtilibus nihil dicere ſcis, & ideo ſtulti in cõſilio prudentum ſemper tacere coguntur. prudentes tacere interdum poſſunt. Non poteſt dici, q̃. i. quantum commode. i. vtiliter fiat, cum. i. quando. tranſlatione. i. per tranſlationem ſentẽtię contrarię, quoque. i. verba etiam conuertantur. i. cõmutentur. Nos ſubiecimus plura. i. aliquantulum multa exempla, vt quoniã hoc genus exornatioois eſt difficile inuentu i. vt inoeniatur, ipſum eſſet dilucidom, vt cum eſſet bene intellectũ, inueniretur facilius in dicendo. i. orando in veris cauſis. Permiſſio eſt, cum. i. quando oſtendimus in dicendo. i. orando nos tradere, & concedere voluntati alicuius aliquam rem totam: ſic. Exemplum notum eſt: Hoc genus. ſ. exornatioois, tametſi. i. quanquam eſt tractandũm. i. vſurpandum, nonnunquam. i. interdum, alias. i. in aliis rebus, tamen eſt accommodatum vehementiſſime ad miſericordiam commouendam. Dubitatio eſt cum orator videtur quærere, vtrum de duobus dicat potius, aut quid de pluribos dicat potiſſimum, hoc modo. Ex hac deſcriptione potuit Valla elicere differentiam de vter, & quid, & de porios, & potiſſimum, hoc eſt de comparatiuo, & ſuperlatioo partitiue tentis, qui hoc exẽplom ad aliam elegantiam citat, ꝙ ſic conſtroendum docet, aut ſtultitia conſulum, aut malitia, aut potius vtrunque offuit plurimum eo tempore reip. ſiue illud factum cõſulum dicere oportet ſtultitiam, ſiue malitiam, ſiue potius vtrunq;. Vel ſic. Obfuit plurimum reip. eo tẽpore conſulum factum ſiue illud malitiam, ſiue ſtultitiam eorum, ſiue vtrunq; dicere oportet. Hæc illæ lib. 3. vbi docet deeſſe ſuppoſitum, quia oerbum dicere oportet qood intellectum eſt, de nominatiuo mutauit io accuſatiuum. Nam ſioc eo dixiſſet. Obfoit plorimum eo tempore reip. conſulum, ſiue ſtultitia, ſiue malitia, ſiue potius vtrunque eſt. Homo omoium mortalium, apoſiopiſis eſt, nam reticetur eo ꝙ non occurrunt ſatis digna, quod indicans ait. Nã quo &c. Vbi quidam leguot quæro quoniam, ſed ſic non legit Franciſcus, non ſic legendum potem, cum geſtu potius, & particula nam, ſe quærere indicet, quàm profiteatur, ſic ut ille. Ille. In medio ſuo ſigna, conon, & quis fuit alter &c. Expeditio eſt, cum. i. quãdo, compluribus rationibus enumeratis, quibus aliqua res potuerit fieri, aut non fieri, certe. ſ. rationes. i. quædam, tolluntur. i. amouentur, & improbantur, vna. ſ. quam nos intẽdimus. i. nobis conſtituimus probandam relinquitur, vbi intendimus accipit in eum ſignificationem in qua ferè capitur intentio à vulgaribus. Exemplum notum eſt, aut vſu. i. vſucapione. Sed noo erit tanquam in pleriſque. i. non eſt talis, ut vſui ſit in quãplurimis cauſis, vt poſſimus ea vti quando velimus, nã &c. Diſſolutio eſt, quæ coniunctionibus ſublatis. i. ſubtractis a medio uerborũ effertur partibus ſeparatis. i. diſſolutis, hoc modo Exempla patent. in quæſtiones. i. torturam. Pręciſio eſt, cum. i. poſtquam quibuſdam dictis, id quædam dicta ſunt reliquum quod coeptum. i. inceptum eſt dici relinquitur iochoatum. i. nõ perficitur, & dicitur apoſiopeſis. Præcertatio. i. prior certatio. li cet enim defenſio vnicuiq; conuenit decenter, tamẽ oppugnatio humiliori non eſt decori, pręcertatio ergo non eſt mihi tecum, ideo ꝙ P.R. me (volebat dicere ſummo honore dignum cenſuit, aut prudẽtem, aut virum dirum digniſſimum ęſtimet aut quid ſimile, ſed reticens dicit) nolo dicere. Alienæ domui, ſupple tãtam iniuriam intuliſti, aut tantum vitium obtuliſti. Hic. i. in his exemplis, & ita vtilitatem exornationes huius commendat. Concluſio eſt, quæ conficit. i. infert. breui argumentatione ex hoc quæ dictu aut facta ſunt ante id, quod cõſequitur neceſſario, hoc modo. Quod ſi oraculum. i. vaticinium, quod orantibus dari ſolebat (vnde illud Aeneid. 6. ceſſas in vota preceſq;. eſt) erat datum. ſ. ab Appolline, Danais. i. Græcis, Troiam non poſſe capi, ſine ſagittis Philoctetæ. i. illi ab Hercule legatis aũt pro ſed. hæ. ſ. ſagittæ eius (Legendum credã eſſe) olul fecerunt aliud. q̃ perculerunt. i. percuſſerunt, & occiderũt Alex. qui dictus eſt Paris, extinguere hunc. ſ. Alexandrũ id (vacat id, ſed ornatum auget) fuit nimirum, id eſt haud dubie Troiam capi.

R**ESTANT** etiam decẽ exornationes uerborum: quas iccirco non vage diſperſimus, ſed à ſuperioribus ſeparabimus, ꝙ oẽs in vno genere poetæ ſunt. nam earum omniũ hoc propriũ eſt, vt ab vſitata verborũ poteſtate recedatur, atq; in aliam rationem cum quadam venuſtate oratio conferatur. De quibus exornationibus. Nominatio eſt prima: quæ nos admonet, vt, cui rei nomen aut non ſit, aut ſatis idoneum non ſit, eam noſmet idoneo verbo nominemus, aut imitationis, aut ſignificationis cã. Imitationis hoc modo, vt maiores rudere, & vagire, & mugire, & murmurare, & ſibillare appellauerunt. Significandæ rei cauſa, ſic: Poſtq̃ iſte in rẽpub. fecit impetũ, fragor ciuitatis in primis eſt auditus. Hoc gñe raro vtendum eſt, ne noui verbi aſsiduitas odium pariat: ſed ſi cõmode quis eo vtatur & raro, non modo non offendet nouitate, ſed exornabit ẽt orationem. Pronominatio eſt, quæ ſicuti cognomine quodam extranea demonſtrat id, quod ſuo nomine appellari non poteſt, vt ſi quis, cũ loquatur de Gracchis, At non Africani nepotes, inquiet, iſtiuſmodi fuerunt. Item: ſi quis de aduerſario dicat: Videte nunc, inquit, iudices, quẽadmodum me Plagioſippus iſte tractarit. Hoc pacto nõ inornate poterimus, & in laudãdo, & in lædendo aut in corpore, aut in aĩo, aut in extraneis rebus dicere, ſicuti cognomẽ quod pro certo nomine collocamus. Denominatio eſt, quæ à ꝓpinquis, & finitimis rebus trahit orationem, qua poſsit intelligi res, quæ non ſuo uocabulo ſit appellata, id aut ab inuentore conficitur, vt ſi quis de Tarpeio loquens, eum Capitolinũ nominet: Aut ab inuento, vt ſi qs pro Libero vinum, pro Cerere frugem appellet: Aut ab inſtrũto dñm, vt ſi quis Macedonas appellarit hoc modo: Non tam cito ſariſſæ Græcia potitæ ſunt. Aut idẽ Gallos ſignificans dicat: Nec tã facile ex Italia materis tranſalpina depulſa eſt. Aut id, quod fit, ab eo, qui facit, vt ſi quis, cũ bello velit oſtendere aliquid quempiam feciſſe, dicat: Mars iſtud te facere neceſſario coegit. Aut ſi qđ facit, ab eo, quod fit, ut cum deſidioſam artẽ dicemus, q̃a deſidioſos facit, & frigus pigrum, quia pigros facit. Ab eo, quod cõtinet, id, quod continet, hoc modo denominabitur. Armis Italia non põt vinci, nec Græcia diſciplinis: nam hic pro Græcis, & Italis, quæ continet, notata ſunt. Ab eo, quod cõtinetur, id, quod continet, vt ſi quis aurum, vel argentũ, aut ebur nominet, cum diuitias velit nominare. Harum omniũ denominationum magis in præcipiendo diuiſio, q̃ in quærendo difficilis inuentio eſt: ideo ꝙ plena conſuetudo eſt non modo poetarum, & oratorũ, ſed ẽt quotidiani ſermonis, huiuſmodi denominationum. Circuitio eſt oratio rem ſimplicem aſſumptam circunſcribens elocutione, hoc pacto: Scipionis prouidentia Car

thaginis opes fregit. Nam hic, niſi ornandi rõ quædã eſſet habita, Scipio potuit & Carthago ſimpliciter appellari. Transgreſsio eſt, q̃ verborũ perturbat ordinẽ perſuaſione aut tranſiectione. Perueſione ſic: Hoc vobis deos ĩmortales arbitror dediſſe virtute pro vẽa. Tranſiectione hoc mõ: Inſtabilia in iſtũ plurimũ fortuna valuit. Itẽ: Oẽs inuidioſe eripuit tibi bene uiuẽdi caſus facultate. Hmõi tranſiectio, quæ rẽ nõ reddit obſcurã, multum proderit ad continuationes, de quibus ante dictũ eſt: in quibus oportet verba ſicuti ad poeticũ quendã extruere numerum, ut perfecte, & perpolitiſsime poſsint eſſe abſolutæ. Superlatio eſt oratio ſuperãs veritatẽ, alicuius augendi minuendi ue cauſa. Hæc ſumitur ſeparatim, aut cũ cõparatione. Separatim ſic: Quòd ſi concordiã retinebimus in ciuitate, imperij magnitudinem ſibi ortu atq; occaſu metientur. Cũ cõparatione aut á ſimilitudine, aut à præſtãtia ſuperlatio ſumitur. A ſimilitudine ſic: Corpore niueũ candorẽ, aſpectu igneum ardorem aſſequebatur. A præſtantia hoc modo: Cuius ore ſermo melle dulcior profluebat. Eodẽ gñe hoc eſt Tantus erat in armis ſplendor, vt ſolis fulgor obſcurior videretur. Intellectio eſt, cum res tota parua de parte cognoſcitur, aut de toto pars. De parte totũ ſic intelligitur: Non illæ te nuptiale tibiæ eius matrimonii commonebant? Nã his oĩs ſanctimonia nuptiarũ vno ſigno tibiarum intelligitur. De toto pars, ut ſi quis ei, qui veſtitũ aut ornatum ſumptuoſum oſtenderet, dicat, Oſtentas mihi diuitias, & locupletes copias iactas. Ab uno plura intelliguntur, hoc mõ: Pœno fuit Hiſpanus auxilio, fuit immanis ille tranſalpinus, in Italia quoq; idẽ non nemo togatus ſenſit: A pluribus vnũ ſic intelligit: Atrox calamitas pectora mœrore pulſabat: itaq; anhelãs ex imis pulmonibus p̃ cura ſpiritus ducebat. Nã in ſuperioribus plures Hiſpani, & Galli, & togati, & hic vnũ pectus, & vnus pulmo intelligit & erit illic diminutus numerus feſtiuitatis, hic adauctus grauitatis gratia. Abuſio eſt q̃ verbo ſimili, & propinquo pro certo & proprio abutit, hoc mõ: Vires hominis breues ſunt, aut parua ſtatura, aut longũ in homine cõſilium, aut oratio magna, aut vt pauco ſermone. Nã hic facile eſt intellectu, finitima verba rerũ diſsimiliũ, rõne abuſionis eſſe traducta. Tranſlatio eſt, cũ uerbum in quandã rẽ transfertur ex alia re, qđ pp ſimilitudĩe recte vĩ poſſe trãsferri. ea utimur rei ante oculos ponendæ cã, ſic: Hic Italiam tumultus expergefecit errore ſubito. Breuitatis cauſa, ſic. Recens aduentus exercitus ſubito ciuitatẽ extinxit. Obſcœnitatis vitãdæ cauſa, ſic: Cuius mr̃ quotidianis nuptijs delectat. Augẽdi cã, ſic: Nullius mœror, & calamitas iſtius explere inimicitias & nefariã ſaturare crudelitatẽ potuit. Minuendi cã, ſic: Magno ſe prædicat auxilio fuiſſe, quia paululũ in rebus difficillimis aſpirauit. Ornandi cã, ſic: Aliqñ reip. rõnes, quæ malitia nocentũ exaruerunt, virtute optimã reuireſcunt. Tranſlationẽ dñt prudentem eſſe oportere, ut cũ rõne in conſimilẽ rem tranſeat, ne ſine delectu temere, & cupide videatur ĩ diſsimilẽ tranſcurriſſe. Permutatio eſt oratio aliud verbis, aliud ſententia demonſtrans. Ea diuiditur in tres partes ſimilitudinem, argumentum, contrarium. Per ſimilitudinem ſumitur, cum tranſlationes vna aut plures frequenter ponũtur à ſimplici ratione ductæ, ſic: Nam cum canes fungantur officiis luporum, cuinam præſidio pecuaria credemus? Per argumentum tractatur, cum à perſona, aut à loco, aut à re aliquo ſimilitudo augẽdi aut minuendi cã ducitur: vt ſi quis Druſum, Gracchum, Numitorẽ abſolutum dicat. Ex contrario ducitur ſic. vt ſi q̃s hominem prodigum, & luxurioſum illudens, parcũ & diligentem appellet. Et in hoc poſtremo, qđ ex contrario ſumitur; & illo primo, quod à ſimilitudine ducitur, per tranſlationem argumento poterimus vti. Per ſimilitudinẽ, ſic: Quid ait hic Rex atq; Agamemnon noſter, ſiue, vt crudelitas eſt, potius Atreus? Ex contrario, ſi quẽ impium, qui parẽtẽ verberauerit, Aeneam vocemus: intemperantẽ, & adulterũ, Hippolytũ nominemus. Hæc ſunt fere, quæ dicenda videbantur de verborum exornationibus. Nunc res ipſa monet, vt deinceps ad ſententiarum exornationes tranſeamus.

CAPIDVRVS.

DE quibus exornationibus Nominatio eſt) Hæc a Græcis ὀνοματοποιΐα vocatur de qua inquit Quintilianus. onomatopœia quidẽ eſt fictio nominis, Græcis inter maximas habita virtutes. nobis vix permittitur. & ſunt plurima ita poſita ab his qui ſermonẽ primo fecerunt, aptantes affectibus vocem. Nam mugitus, & ſibilus, & murmur inde venerunt. Nos tanquã conſumpta ſint omnia nihil generare audemus ipſi, cũ multa quotidie ab antiquis, ficta moriantur. (Pronominatio eſt) Hęc à Gręcis ἀντονομαςία dicitur, quę aliquid pro nomine proprio ponit, poetis frequẽtiſsima. oratoribus etiã ſi rarus eius, nonnullus tamen vſus eſt. Nam vt Tydidem, & pelidem non dixerunt, ita dixerunt, impium, & parricidam. Euerſorem quoq; Carthaginis, & Numantiæ, pro Scipione. & Romanæ eloquentiæ principem pro Cicerone. & Romanæ poeſis auctorẽ maximũ, pro Virgilio. (Plagiotippus ille cractatu) ἀπὸ τοῦ πλήγας ... (Sicuti cognomen quod pro certo nomine collocanius) Inter prænomen, cognomen, nomen, & agnomen: hanc Priſcianus facit differentiam, vt dicat prænomen eſſe, quod præponitur. nam nomen eſt proprium vniuſcuiuſq; ſuum, vt Paullus. Cognomen cognationis commune, vt Scipio. Agnomen eſt, quod aliquo euentu imponitur, vt Africanus, Iſauricus. Licet Diomedes ſecus ſentiat, quippe qui. Prænomen, inquit, eſt, quod gentilitiis præponitur, vt Marcus, Publius. Nomen proprie eſt gentilitium, i. quod originem familiæ, vel gentis declarat, vt Portius, Cornelius. Cognomen eſt, quod vniuſcuiuſque proprium eſt, & nominibus gentilitiis coniũgitur, vt Cato, Scipio ordinatur enim ſic, Marcus Portius Cato, Publius Cornelius Scipio. Agnomen quoque eſt, quod extrinſecus cognominibus adijci ſolet, ex aliqua ratione, vel virtute quæſitũ. huiuſmodi autem nominũ ordinatio, ſicut Amulius Claudius aſſerit, à Græcis tracta demonſtratur. Priſcianũ tñ multi, ac haud ſcio, an non omnes conſentiant. & Victorinus quoque id affirmat, inquiens. Fuit quoq; nonnulla apud maiores noſtros prænominis ratio. nam & Quintum dixerunt, quod quinto fortaſſis loco natus eſſet. & Lucium ideo quod fortaſſe eſſet initio lucis exortus. Cognomen porro maiorũ tractum ex familia, vel ſanguine, vt Tullius Cornelius. Nomen autem proprium perſonæ eſt, vt Cicero, Scipio, nam agnomen extrinſecus venit; & venit tribus modis, aut ex animo, aut ex corpore, aut ex fortuna. Ex animo, ſicut Superbus, Pius. Ex corpore, Craſſus, Pulcher. Ex fortuna, ſicut Africanus, Creticus. Hæc paulo longius repetita ſumus, ne qui Diomedem ſecutus, hic proprium cognomẽ dictum exiſtimet, ac cum aliter hic ſenſiſſe Cicer. videat, quã ſi ę dicat, non nihil hæreat. (Denominatio eſt) Hæc a Græcis μετωνυμία nominatur. (Ab inuentore cõficitur, vt ſi quis de Tarpeio loquens, cum Capitolinum nominet) Tarpeiũ nemus, & ſepulcrum Tarpeium, & dua Sabinorũ. q Tarpeiam occidit, ab ea ſic dicta ſunt, vt Propert. oſtendit in 5. Elegiarum, vbi inquit

Tarpeium

Tarpeium nomen, & Tarpeiæ, turpe ſepulchrum
Fabor, & antiquo lumina capta Ioui,

Inde concludit.

A duce Tarpeio, mons eſt cognomen adeptus.

Qui ante Saturnius nominabatur. vt M. Varro, Mons, inquit, Tarpeius dictus à virgine Veſtale Tarpeia, quæ ibi à Sabinis necata armis eſt, & ſepulta, cuius nominis monumentum relictū quod etiam nunc eius rupes Tarpeium appellatur ſaxū. hunc antea montem Saturnium appellatum prodiderunt, & ab eo late Saturn. à terrā, vt etiam Ennius appellat. antiquum oppidum in hac fuiſſe Saturnia ſcribitur. eius veſtigia poſtea manſerunt tria. quòd Saturni fanum in faucibus. quod Saturnea porta, quam Iunius deſcribit. quod poſt ædem Saturni in ædificiorū parietibus, & poſticis muris, verſus quidam eſſent ſcripti. Capitolium cum montem demum, à capite illic, vt ferunt, inuento nominarunt. Si quis igitur Tarpeium montem Capitolinum vocet, quod hoc nomen poſtea ſibi inuenierit, eſt, inquit, metonymia. [Vt ſi quis pro vino Liberum, pro frugibus Cererē) Quod fieri ſæpe ſolet, vt. Sine Cerere, & Baccho friget Venus. [Sariſſæ Græca poſitæ ſunt) Sariſſæ Macedonum lanceæ. Hoc enim nomine tela ſua eius gentis homines vocant. Vnde Lucanus.

Tutius pellaea arcu frangere ſariſſas.

[Armatura tranſalpina depulſa eſt) Quod qui trās alpes ſunt, omnes Galli nominentur, a colore lacteo dicti. vt Lactant. in 3. ad probum volumine. Galli, inquit, antiquitus à candore corporis gallote nuncubantur, & Sibylla ſic eos appellat. quod ſignificare voluit poeta cum ait, Tum lactea colla, Auro innectuntur, cum poſſit dicere candida. [Mars iſtud neceſſario ſe facere cogit) Quod bello Mars præſit. & velut eruditus ille eſt etiam ſermo, cum dicitur. Vario Marte pugnatum eſt. & quale etiam aliud eſt. Receptus.

Terra Neptunus, claſſes aquilonibus arcet.

Et cum pro coitu, Venerem dicimus. [Vt cum diſſidioſam arteum dicimus) Velut etiam cum dicit Horat.

Pallida mors æquo pulſat pede pauperum tabernas,
Regumq; turres. Et Virg.
Pallentes habitant morbi, triſtiſq; ſenectus.

Et orator præcipitem iram, hilariam adoleſcentiam, ſegne otiū dicit. [Armis Italia non poteſt vinci) Huic ſimile, cum dicimus bene moratas vrbes, & poculum epotum, & ſeculum felix. Poſſeſſio autem, pro poſſeſſore ponitur. vt, Iam proximus ardet, Vcalegon. & cum dominem deuorari dicimus, cuius patrimonium conſumatur. hanc figuram inquit, in Oratore Cic. hypallagen Rhetores vocant, quia quaſi ſumuntur tantō verba pro verbis. grammatici autem Metonymiam, quòd nomina transferantur. [Circuitio eſt oratio) Hęc Græci περίφρασιν nominatur, cum id quod vno aut paucioribus certe dici poteſt, verbis pluribus explicatur. Periphraſim ergo vocamus circuitum eloquendi, quam circunlocutionem transferunt quidem, quod nonnunquam neceſſitatem habet, quoties dictu deformia operit. vt Plaut. Dico me ire quo fatui ſolent. ornatum item aliquando petit ſolum, qui apud poetas frequentiſſimus eſt: vt,

Tempus erat, quo prima quies mortalibus ægris.
Incipit, & dono diuum gratiſſima ſerpit.

Hæc cum decorem habet, periphraſis. cum in vitiū incidit, periſſologia dicitur. quoties autem auget, & non adiuuat, nō tamē moleſta eſt. hyperbaton a græci nominatur. i. verbi trāſgreſſio, quā frequenter ratio compoſitionis, & decoris poſcit. vt apud Cic. Animaduerti iudices omnem accuſatoris orōnē in duas diuiſam eſſe partes. Nā in duas diuiſam eſſe partes, rectū erat. vt, & Quint. dicit, ſed durius poetæ. licet etiam verborū tranſgreſſionem, & diuiſionem faciant. vt. Septem ſubiecta trioni. quod oratio nequaquam recipit. Hæc incōmodiſſime plerumque adhibetur exornatio. quod fiat aſpera, & dura, & diſſoluta, & hians oratio, ſi ad neceſſitate ordinis ſui verba redigantur, & pro ut is alligenē nec tamen aliud poteſt facere numeroſum, quā opportuna ordinis mutatio. Sed ſicut optime, vt ita dicā, coagmentata valde probatur, ita multis hyperbatis, & eiſdem confuſis longius deducta, reprehendit̄ oratio. [Tranſgreſſio) Hanc dicimus Græce ὑπέρβατον appellari. [Peruerſione) Peruerſionem dicit quā Græci ἀναστροφὴν vocant, quidem reuerſionem latine nominarunt eſt. igitur anaſtrophe, cum duorū verborū ordo præpoſterus eſt. qualia vulgo, mecū, tecū, ſecū. Apud oratores, & hiſtoricos decoris gratia conſiciūtur vt, quibus de rebus. Erit autem hyperbaton cum longius verbis ponitur, vt cū dicit hic Cic. inſtabilis in iſtū plurimū fortuna voluit, cum ſit ordo inſtabilis fortuna. [Quæ rem non reddit obſcurā) Quod vitium Græci σύγχυσιν ὑπέρβατον vocant. [In quendam extructa numerum) Vt pedibus quibuſdam terminentur, de quibus abſoluto huius libri commentario mox tractabimus. [Superlatio eſt) Hæc eſt quam Græci ὑπερβολὴν vocant. Huius eſt virtus, ex diuerſo quod par eſt augendi atque minuendi. fitq. pluribus modis. Aut. n. plus facto dicimus. ſicut. plus facto dicimus: ſicut. Vomens fruſtris eſculentis, gremium ſuum, & totum tribunal impleuit. &,

Geminiq; minantur
In cœlum ſcopuli.

Aut res propter ſimilitudinem attolimus,

Credas innare reuulſas, Cycladas,

Aut per comparationem, vt,

Fulminis ocior alis, aut quaſi quibuſdam ſignis,
Illa vel intactæ ſegetis per ſumma volaſſet.
Gramina, nec teneras curſu læſiſſet ariſtas.

Vel tranſlationem. vt, *Volat haſta Tago,*

Creſcit interdum hyperbole alia ſuperaddita, vt Cic. in Ant. quę Charybdis tam vorax. Charybdim dico quę ſi fuit aliqua, vno loco fuit, Oceanus medius fidius vix. vt mihi videt, tot res, tā diſſipata, tā diſtantibus in locis poſitas, tā cito abſorbere potuiſſet. Exquiſita vero figura huius rei deprehenditur apud principe lyricorū Pindarū. nanq; Herculis imperium aduerſus Meropas, qui inſula Choo dicit habitaſſe, non igni, nec ventis, nec mari, ſed fulmini dicit ſimile fuiſſe. Et alia minora. Hoc autem diminatus Cic. illa compoſuit in Verrem: Verſabat in Sicilia longo interuallo, nō Dionyſius ille, nec Phalaris (tulit. n. illa quondam inſula multos, & crudeles tyrannos) ſed quoddā nouum monſtrū ex vetere illa immanitate, quod in iiſdē locis extitiſſe traditur, non. n. Charybdem tam infeſtam nauibus, neq; Scyllam, vt iſtum in eodem freto fuiſſe arbitror. Hæc pauciora ſunt minuēdi genera. vt, Vix oſſibus hærent. Tu autē eſt hyperbole virtus cum res ipſa de qua loquendum eſt naturalem modū exceſſit. conceditur q. amplius dicere. quia melius vltra, quā citra ſtat oratio, veruntamen ſeruanda menſura eſt. nam licet ſupra fidē aliquid dicere conceſſum ſit, non tamen dicit debet vltra modum. videndum etiam eſt ne in κακόζηλον illud incidamus, ſed quouſq; deceat extollamus. Cum. n. nobis non creditur, prouenit ex ea ſæpe riſus, qui ſine tum ſi aptus ſit. vrbanitatis, ſin abter, ſtultitia, nomen aſſequimur. [Ore ſermo melle dulcior) Hoc Homericum eſt de Neſtore, pe quo ſic inquit.

Τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδή.

[Tantus erat in armis ſplendor, vt ſolis fulgore obſcurior videretur) Velut de Achille illud Homeri.

Αὐτὰρ ἐπεὶ τὰ γε πάντα μετὰ χρὸα θῆκεν,
Εἵλετο, τοῦ δ' ἀπάνευθε σέλας γένετ' ἠΰτε μήνης.
Ὡς δ' ὅτ' ἂν ἐκ πόντοιο σέλας ναύτῃσι φανήῃ
Καιομένοιο πυρός, τὸ δὲ καίεται.

Et apud Plaut. miles glorioſus. Curate vt ſplendor meo ſit clypeo clarior, quā ſolis radii, vt vbi vſus veniat, iā cōſerta manu perſtringat oculorum aciem in acie hoſtibus. [Intellectio) Hæc a Græcis συνεκδοχὴ dicta eſt. Variare ſermonem pōt vt. ex vno plures intelligamus, à parte totū, à ſpē genus, ex præcedētibus ſequentia, vel per cōtrarium omnia, & ea quidē liberiora ſunt poetis, quā oratoribus. nā in proſa vt mucronem pro gladio, & tectū pro culmo recipit, ita non puppim pro naue, nec abietē pro tabellis. & rurſus vt tectum pro domo recipit. ita nō pro ferro ſpiculū, non pro equo quadrupedē. Maxime aūt in orādo valebit numerorū illa libertas. nā, & Liuius ſæpe ſic dicit. Romanus prœlia victor, cum Romanos viciſſe ſignificat. & cōtra Cic. de Cl. orat. erat eo tēpore nobis ſumma gracilitas, & infirmitas corporis, procerū, & tenue collū, cū de ſe tantū loqueretur, quod genus non orationem modo ornat, ſed ēt quotidiani ſermonis vſum iuuat. Quidam ſynecdochen vocant. cum id in contextu ſermonis quod tacetur accipimus. Verborū. n. ex verbo intelligitur. & hæc ſi ad vitiū declinet, ellipſis dicitur. [Abuſio eſt) Hæc ornatio à Cręcis κατάχρησις dicta, vt parricida, matris, & fratris interfector. Quidā catachreſin, vt Quintil. inquit, voluit eſſe, cum pro temeritate virtus, aut pro luxuria liberalitas dicitur. Verū hæc diſſonantia ſunt, quod in his nō verbū pro verbo ponitur, ſed res pro re. neq;. n. quiſquam putat, & luxuriam, & liberalitatē idē ſignificare. [Tranſlatio eſt) Hæc a Græcis μεταφορά nominatur, omnium exornationum frequētiſſima, ac longe pulcherrima. Transfertur ergo, vt Quintilianus inquit, verbum ex eo loco in quo primū erat, ſi proprium deeſt, aut tranſlatum proprio melius ſit, aut quia neceſſe eſt, aut quia ſignificantius eſt, aut quia decentius. Vbi vero nihil habebit boni, quod transferetur, improprium erit: vt neceſſitate iu

ſtici gemmam in vitibus dicunt, quid.n.dicerent aliud? Sitire ſegetes, & fructus laborare, neceſſitate nos dicimus. ſicut & hominem aſperum. non enim proprium eſt quod demus huic proprietati nomen. Nam ita incenſum, & inflammatum cupiditate, & lapſum errore ſignificandi gratia dicimus. Illa ad ornatum. lumen orationis, & generis claritatem, & concionum procellas, & eloquētiæ flumina. vt Cicero pro Milone, Clodiū fomitem gloriæ eius vocat. Quædam etiam parum pretioſa dicta, per metaphoran explicantur. & hoc faciunt, ne tamen nimio licen obtuſint vſus ſit. vt genitali aruo, vel ſulcos oblimet inertes. In totū autem metaphora breuior eſt ſimilitudo. eoq. differt, quod illa verborum comparat ei rei quam volumus exprimere, hæc pro ipſa re ponit. Comparatio eſt, cum dico feciſſe quid hominem vt leonem. Tranſlatio, cum dico de homine leonem. Notiſſimas aūt illas conſulto huius figuræ prætereo differentias atq; diuiſiones, vt ſi in animalibus aliud animal pro alio, & inanimatum pro alio aliud dicatur, vel alterutrum nomen pro altero, genus pro ſpecie, ſpecies pro genere, totū pro parte, pro tot pars. quæ vel pueris notiſſima ſunt. In quo gñe ſunt illa, vt cum Liuius Scipionem à Catone ablatrari ſolitum eſſe ſcribit. item. Claſſiq. immittit habenas, & Pontem indignatus Araxes. & in ſoluta oratione Cic. illud: Quid.n. tuus ille Tubero diſtrictus in acie Pharſalica gladius agebat? cuius latus mucro ille petebat? qs ſenſus armorum tuorum? Vel cū pro ædificiis parietes, aut tecta dicimus, & cum vnam turmā equitum P.R. dicimus, vt Cic. inquit, cum ex vno plures, vel ex pluribus vnus intelligitur, quemadmodum Ennius.

Africa terribili tremit horrida terra tumultu.

Pro Afris videlicet eſt ſumpta Africa. Ex quo gñe Cic. de Oratore putat eſſe, cum Martem pro bello, curiā pro ſenatu, togā pro pace ponimus. Quo etiam in genere virtus, & vitia, pro ipſis in quibus illa ſunt: vt, Luxuries quæ in domum irrupit? &, quo auaritia penetrauit? In ſumma, quocunq; modo ſaltē vt ſenſus integer & ciuilis ſit tranſlatio probatur. Nam videndū eſſe, idem ait, ne vllam, afferamus diſſimilitudinem, & ne longe ipſum ſimile ſit inductū, veluti Syrtis patrimonii durū eſt. ſcopulum potius dixeris, & bonorum voraginem potius quā Charybdim. facilius.n. ad ea quæ viſa, quā ad ea quæ audita ſunt ſenſus feruntur. & qm hæc vel ſumma laus eſt in verbis transferendis, vt ſenſum feriat, id quod tranſlatum ſit, fugienda oīs turpitudo earum rerū, ad quas eorū animos, qui audient trahet ſimilitudo. Nolo dici, morte Africani caſtratā remp. ita nolo ſtercus curiæ dici Glauciam, quamuis.n. ſit ſimile, tñ eſt in vtroq; deformis cogitatio ſimilitudinis. & vt Quint. inquit: Non.n. ſi Cic. ſentinā reip. dixit, fœditatē hominē ſignificans, idcirco probem illud quoq; veteris oratoris. Perſecuſti reip. uomicas. Nolo eſſe, inquit Cic. verbum anguſtius, aut maius, quā res poſtulet, vt tempeſtas commeſſationis aut commeſſatio tempeſtatis. Debet igitur verbū id, quod tranſlatū ſit, quaſi propriū videri. ſic illud, quid nam eſt obſecro quod te abigi permittas? melius eſſet ire, cum prohibere pellentem nequeas. Sunt etiam duræ. i. à longinqua ſimilitudine ductæ, ait Quint. Vt Iuppiter hybernas cana niue cōſpuit alpes. itē ποιμένα λαῶν atqui ego in oratione nec paſtorem populi quenquam, auctore Hom. dixerim, nec volucres pennis remigare, licet Virg. in Apibus ac Dędalo ſpecioſiſſime ſit hoc vſus. Metaphora.n. aut neceſſitate locum occupare debet, aut ſi in alienū venit, plus valere eo verbo qd expellit. Rurſum Cic. Atque ēt, inqt, ſi vereare ne paulo durior trāſlatio eſſe videat, mollienda eſt propoſito ſępe verbo, vt ſi olim a M. Catone mortuum, vel orbū, aut pupillum ſenatum quis relictū diceret, paulo durius. diceret. ſin, vt ita dicā, aliquanto mitius ferri poſſe. Etenim verecunda debet eſſe tranſlatio, vt deducta eſſe in alienum locū, nō irrupiſſe, atq; vt precario, non irruiſſe videatur. Modus.n. nullus eſt florentior in ſingulis verbis, & qui plus luminis afferat orationi. Quamobrem, & orationis obſcuritas magnopere fugiēda eſt. Etenim hoc ferè genere fiunt ea, quæ dicuntur ænigmata. Cuius rei, quo id clarius fiat, ipſius Cic. in lib. de diuinatione exemplum ſubiciam. ita.n. inquit: Nam Pacuuianus Amphion loquens, quadrupes tardigrada agreſtis, humilis, aſpera capite breui, ceruice anguina, aſpectu truci, euiſcerata, inanima, cū reſpondere ſibi vellet, reiectus eſt ab Atticis dicentibus, ſe hæc non intelligere. rem aperte diceret. tum ille vno verbo, teſtudinē nominauit. [Permutatio eſt] Hāc Græci ἀλληγορίαν vocant. nonnulli inuerſionem interpretantur. ea eſt huiuſmodi, vt aliud verbis, aliud ſenſu oſtendat. aut etiam, vt Quintil. inquit, interim contrarium. vt,

O nauis, referent in mare te noui;

Fluctus, o quid agis, fortiter occupa Portum:

totusq. ille Horatii locus, quo nauem pro populo, fluctuum tempeſtatem pro bellis ciuilibus portum pro pace atque concordia dicit. tale Lucr. illud eſt.

Inuia Pieridum peragro loca, nullius ante
Trita ſolo iuuat integros accedere fontes,
Atque haurire, iuuat nouos decerpere flores,
Inſignemq; meo capiti petere inde coronam,
Vnde prius nulli velarint tempora Muſæ.

Et Virg.

Sed nos immenſum ſpatiis confecimus æquor,
Et iam tempus equum ſpumantia ſoluere colla:

Sine tranſlatione vero in Bucolicis:

Certe equidem audieram qua ſe ſubducere colles
Incipiunt molliq; iugum demittere cliuo
Vſque ad aquam, & veteris iam fracta cacumina fagi,
Omnia carminibus veſtrum ſeruaſſe Menalcam.

Hoc enim loco præter nomen, cetera propriis deciſa ſunt verbis Nam non paſtor Menalcas, ſed Virg. eſt intelligendus. Habet vſum talis allegoriæ frequenter oratio, ſed raro prorſus obſcuris, plerunq; apertis permixta eſt verbis, illa apud Cic. talis eſt hoc miror enim querorq. quenquam hominem ita perſundere alterum velle, vt etiam nauem perforet, in qua ipſe nauiget. Hæc, ſemper equidem ceteras tempeſtates, & procellas illis duntaxat fluctibus concionum Miloni putaui eſſe ſubeundas. niſi adiecisset Concionum, futura fuit hęc allegoria ſimilis alteri. Illud vero longe ſpecioſiſſimum genus orationis. in quo trium permixta eſt gratia, ſimilitudinis, allegoriæ. & tranſlationis. vt, quod fretum, quem Euripum tot motus tantas, tā varias habere creditis commutationes, agitationes, fluctus? quantas perturbationes, & quantos æſtus habet ratio comitiorum? dies intermiſſus vnus, aut nox interpoſita ſępe vna, vt perturbat omnia? vt totam opinionem nonnunquam commutat aura rumoris? Nam id quoque cuſtodiendum, vt quo ex genere cœperis tranſlationes, in eo deſinas. Multi autem cū initium à tempeſtate ſumpſerunt, incendio aut ruina finiunt, quæ eſt in ſermone, & rerum ordine fœdiſſima nota. Ceterum allegoria paruis quoque ingeniis, & quotidiano ſermoni frequentiſſime ſeruit. Nam illa in agendis cauſis iam detrita pedem conferre iugulum petere, ſanguinē mittere ſic finor, nec offendunt. Eſt.n. grata in eloquendo nouitas, & commutatio verborum, & magis inopinata delectans. Allegoria quæ obſcurior eſt, ænigma dicitur, vitium meo quidem iudicio, ſi quidem dicere dilucide virtus eſt, quo tamen poetæ vtuntur: vt,

Dic quibus in terris, & eris mihi magnus Apollo.
Tres pateat cœli ſpatium non amplius vlnas.

Hęc de allegoria Quint. Cicero autem in Orat. Iam cum fluxerunt, inquit, continuo pluras tranſlationes, alta plane fit oratio. Hanc Gręci appellant allegoriam nomine, recte ſecundum genus. melius ille, qui iſta omnia tranſlationes vocat. [Vt ſi ge Druſum, Gracchum] Liuiū Druſum dicit. cuius ſupra meminimus, qui ſicut Gręci, in remp. ſparſit per ſuas ironias diſſidia. [Numitoremq. obſoletum dicat] i. ſpurcum, & olentē. ex obs, & oleo obſoletus. ergo, ſpurcitia fœtidus [Ex contrario ſumitur ſic] Ex hoc genere, quo contraria oſtenduntur. quaſi pleriqueironiam putauerunt, quam latine illuſionem vocant. Hęc aut pronunciatione intelligitur, aut perſona, aut rei natura: Nam ſi qua earum diſſentit, apparet diuerſam eſſe ab oratione voluntatem quale eſt.

Egregiam vero laudem, & ſpolia ampla refertis
Tuq; puerq; tuus.

Et illud Cic. Verres prętor vrbanus, homo ſanctus. & diligens. Et in Clodium, integritas tua te purgauit, tuus pudor eripuit. Ironiæ ſpecies ſunt, vt quidem Græci volunt quatuor quas appellant, σαρκασμὸν, ἀστεϊσμὸν, ἀντίφρασιν, παροιμίαν. Sarcaſmos eſt, plena odio atque hoſtilis irriſio. quale eſt illud.

En optatus ades, meus olim prælia poſcis.
Spesq; tui flagrat capitis, fer debita fraudum.
Præmia, & Italiam tellure inquire ſub ima,
Longum in Dardanios fines iter, atque niualem
Pyrenem, alpesq; tibi mea dextera donat.

Aſtiſmos fit, cū aliquid vrbane dicitur, qd ſimplicitate careat ruſtica velut illud Terētii. Hoc populus curat. ſ. antigraphe eſt, cum in aliquem inuehimur, & laudare videmur, cū interim vituperemus ſicut in Clodium Cic. illud, quod ſupra poſuimus. Integritas tua te purgauit. mihi crede, pudor eripuit. vita ante acta ſeruauit. Parœmia eſt, cum prouerbio quempiam irridemus, vt Plauti illud in Captiuis, vt ſępe ſumma ingenia in

occulto

occulto latent. Quidam vero Græcorum, ſicut, & Plutarchus, nec ἀντιγραφὴν, nec παροιμίαν ponunt, ſed eorum loca χλευασμὸν, & μυκτηρισμὸν illis, quas primo loco poſuimus, ſubiiciũ vt ſit quidem χλευασμὸς, cum eleuaſmos, cum in re vili, & ab iecta quempiam extollimus, & inde vituperandum eſſe ducimus. quale illud eſt Catulli.

Quare non tibi ſit bene ac beate?
Si abs te ſudor abeſt, abeſt ſaliua,
Mucuſq́; , & mala pituita naſi?
Hæc tu commoda tam beata Furi,
Noli ſpernere, nec putare paruí,
Et ſeſtertia quæ ſoles precari,
Centum deſine: nam, ſat es beatus.

Myčteriſmos autem, cum ſubſanantes, virtutem alicui vitio damus. quale illud Perſii,

Non ego curo,
Eſſe quod Arceſilas, ærumnoſiq́; Solones,
Obſtipo capite, & figentes lumine terram,
Murmura cum ſecum, & rabioſa ſilentia rodunt.

Ponunt Græci etiam inter verborum figuras, quod ἐπίθετον vocant. Latinorum quidam appoſitum, nonnulli ſequens nominarunt. Eo poetæ, & frequentius, & liberius vtuntur. Itaq́; & dentes albi, & humida vina recte à poetis poſſuntur. Sed apud oratorem non probabitur. Niſi. n. in oratione aliqd efficiatur, redundat. tum aũt efficitur, ſi ſine illo quod dicitur, alterũ minus eſt. qualia ſunt, ò ſcelus abominandũ. ò deforme libidinẽ. Aliquando proprio ἐπίθετον eſt. nam ſi dicas, ille qui Numantiam & Carthaginẽ euerit, ἀντονομασία eſt. ſi adieceris Scipio, ἐπίθετον, nõ poteſt ergo eſſe iunctum. Sunt aũt quibus hic tropus omnino eſſe videat, ꝙ nihil innertat. his adiungit Plutarc. πρωθύστερον. quod & ὑστερολογίαν dominauit, eum verborum ordo præpoſterus eſt. velut illud Virgilii eſſe creditur.

Et Cererem torrere parant, & frangere ſaxo,

Eam quoque figuram quæ παρένθεσις vocatur tropon putant. quale illud Virgilianum eſt.

Ipſiq́; ſuus iam morte ſub ægra
(Dii meliora piis) erroremq́; hoſtibus illum,
Diſciſſos nudis laniabant dentibus artus.

Quæ innecta apoſtrophę inuenitur. vt rurſus Virg.

Haud procul inde citæ Metium in diuerſa quadrigæ.
Diſtulerant (at tum dictis Albane maneres)
Raptabatq́; viri mendacis viſcera tellus.

Hanc Latinorum quidem interpoſitionem nonnulli interclu ſionem nominarunt. Eam quoq, dicendi virturem, quã ἔμφασιν vocant in locutione, Græci non mediocriter probant. hæc .n. altiorem præbet intellectum, ex verbis affectui proximis, cuius duę ſunt ſpecies: altera, quæ plus ſignificat quam dicit altera, quæ & id, quod non dicit ſignificat prior eſt, vt apud Homerum, cum Menelans Graios in equum deſcendiſſe ait.

Ἵππῳ ἔνι ξεστῷ, ἵν᾽ ἐνήμεθα πάντες ἄριστοι:
Ἀργείων, Τρώεσσι φόνον καὶ κῆρα φέροντες.

Nã verbo vno κατέβημεν magnitudinẽ eius oſtẽdit. & apud Vir.

Demiſſum lapſi per funem.

Nam ſic quoque magnitudo demonſtrata eſt. Idem, Cyclopa cum iacuiſſe dicit per antrum, prodigioſum illud corpus ſpatio loci menſus eſt. Sequens poſitum eſt in voce aut omnino ſuppreſſa, aut etiam abſciſſa. Supprimuntur vox vt fecit pro Ligario Cic. Quod ſi in tanta fortuna bonitas tanta non eſt, quam tu parte, parte inſuam obtinens, intelligo quid loquor, tacuit n. illud, quid nihilominus accipimus, non deeſſe homines qui ad crudelitatem eum impellerent. Abſcinditur ꝑ ἀποσιώπησιν, de qua ſupra dictum eſt. Eſt & in vulgaribus quoq; verbis ἔμφασις. Virum eſſe oportet, & homo eſt ille, Addunt etiam ἐνέργειαν, quę ab agẽdo dicta, & cuius propria virtus eſt, non eſſe quæ dicantur ocioſe cum quiddã amarum, qd fere in contumelia poſitum eſt, ſignificatur. quale Caſſii. Quid facies cum bona tua inuaſero? hoc eſt, cum te docuero neſciſſe maledicere. Aliquando acre eſt, velut illud Craſſi: Ego te conſulẽ, putẽ cum tu me nõ putes ſenatorem? Eſt, & ea locutionis exornatio, quam λιτότητα vocant Græci ex cuius negatione affirmari magis aliquid intelligimus. vt, equidẽ metui, nec deprecor, non refugio, hoc eſt cupio, & ſi dicas, Non deſunt qui dicant Socr. ſtupidum fuiſſe, & bardum, ꝙ auriculas concipere non haberet. hoc eſt, ſunt qui dicant. Hæc fuerunt, quæ de verborum exornationibus multi ſelecta fuiſſe comperimus.

NOminatio) ὀνοματοποιΐα Græci inter maximas habent virtutes nobis et permittitur. At ęre illa, quæ παραγωγὰς vocãt, quæ ex vocibus in vſum receptis quocunq; modo declinantur, nobis permittimus, qualia ſunt Syllaturit, proſcripturit. &c. Fab. lib. 8. †Pronominatio) ἀντονομασία, quæ aliquid pronomine ponit, Poetis quoque modo frequentiſſima, & per ἐπίθετον, quia detracto eo cui opponitur, valet p pro nomine, vt Tydides, Pelides, &c. †Denominatio) μετωνυμία, Fab. Sed, vt ait Cic. ὑπαλλαγὴν rhetoris dicunt. Vide Quint. lib. 8. cap. 9 Huius ſeptẽ fere ſpecie faciunt. aut. n. inuentor ponitur pro re inuenta, vt Mars pro bello, aut quod continet, pro eo quod continentur. Africa, pro Afris, aut locus, pro eo, quod eſt in loco, campus, pro comitiis, aut poſſeſſor. pro re poſſeſſa Neptunus pro mari, aut ſignum, pro ſignato, toga, pro pace, aut inſtrumentum pro re, quæ efficitur, arma pro bello, aut res, pro perſona cui conuenit, vt ſcẽlus, pro ſcelerato. Vide Strebæum in Partitiones Cic. †Circuitio) περίφρασις, circuitus loquendi, qui nonnunquam neceſſitatem habet, quoties dictu deformia operit, vt Saluſt. Ad requiſitæ naturæ. Interim õnatum petit ſolum, qui eſt apud poetas frequẽtiſſimus, & apud oratores non rarus, ſemper tamen adſtrictior. Quidquid. n. ſignificari breuius poteſt, & cum ornatu latius oſtẽditur, περίφρασις eſt. Verum hæc, vt cum decorum, περίφρασις ita cum in vitium incidit, περισσολογία dicitur. Obſtat n. quidquid non adiuuat. Fab. lib. 8 cap. 6 Porro elegans eſt cũ fit notatione de qua infra. Variandi rationes per περίφρασιν, habes in priore de copia commentario apud Er. †Tranſgreſſio) Quæ peruerſione ſit, ἀναστροφὴ dicitur, quæ tranſiectione ὑπερβατόν, hoc eſt conſtructionis perturbatio. Multa erudite Fab. lib. 8. cap. 6. †Superlatio) ὑπερβολὴ multos habet modos, de qua elegantiſſ. Quin. in fine lib. 8. Huic oppoſita eſt μείωσις. Vtrinſque variam durationes habet Er. in Copia. de hyperbole locus eſt elegans apud Senecã lib. 7. de Beneficiis, cap. 22. & 23. †Intellectio) συνεκδοχή. Hæc variare ſermonẽ poteſt, vt ex vno plures intelligamus, parte totum, ſpecie genus, præcedentibus ſequentia, vel contra Multa Fab. lib. 8. †Abuſio) κατάχρησις. Differt hęc à tranſlatione. Abuſione. n. vtimur, vbi nomẽ omnino deeſt trãſlatione, vbi aliud eſt. Putribus ouis ladidati, κατάχρησις dicit. Ita, & Plin. lib. 9. Perequitatem, ait, in delphino. †Trãſlatio) μεταφορά, de qua copioſe Fab. lib. 8. cap. 6. tropus tũ frequẽtiſſimus, tum longe pulcherrimus, vt inducti quoq; & non ſentientes ea frequenter vtantur, tum ita iucunda atq; nitida, vt in oratione qualibet clara proprio tñ lumine eluceat. Cauẽdum vero ne ſit humilis, ſordida, maior, minor, diſſimilis redũdans, dura poetica. Debet ea aut vacantem occupare locum, aut ſi in alienum venit, plus valere eo quẽ expellit. Plu. eam ait, δύναμιν πλείστην καὶ ἀγλαΐαν ποιεῖν τὸν λόγον, lege quæ ex 3. Rhet. Ariſt. Sturmius in Partitiones Cic. collegit. Ea vtimur, rei ante oculos ponendæ cauſa) Hoc eſt incẽtionia gratia, ſic. n. δι᾽ ἐνάργειαν loquunt. †Permutatio) Huius prima ſpecies ab auctore poſita Græcis dicuntur ἀλληγορία, quam inuerſionem interpretamur. Vt Horat.

O nauis, referent in mare te noui:
Fluctus, ò quid agis; fortiter occupa Portum.

Totusq; ille locus, quo nauim pro rep. fluctũ tempeſtates pro bellis ciuilibus, portũ pro pace, & concordia dicit. Huius vſus eſt frequentior ænigmatis, ſententiis prouerbialibus, ac prouerbiis παροιμίαν enim Diomedes & Donatus allegoriæ ſpeciẽ faciunt. Altera ſpecies permutationes continet, & nominis, & antiphraſin: εἰρωνεία ẽ locutiuncula. Saluſtiana cõmodiſſime exprimitur, cum aliud in pectore clauſum, aliod in lingua promptum habemus, & ſententia enunciationis in contrariũ q̃ verbis accipientur. Scilicet is ſuperis labor eſt. Rufinianus. Multis diſputat Fab. lib. 9. cap. 2. Ironiam aliquando ſchema eſſe, aliquando tropum. Cuius ſex ſpecies enumerat Rufinianus. Chleuaſmum, charienciſmum, aſtyſmũ, diaſyrmum, euthiſmũ, & ſarcaſmũ. χλευασμὸς, ſiue ἐπικερτόμησις, cũ aliquos amara oratione nõ ſine deriſu inſectamur: En agros, & quam bello Troiano peteris Heſperiã metire iacens. χαριεντισμός, ſiue ex ἀστεϊσμός. Hæc figura ſit feſtiua dictio, et iucunditate mundata. vt apud Cic. Fecit enim vt vultum ipſius, & illam vſque ad talos demiſſam purpurã cogitetis. Quę duriora re ipſa ſunt hæc ſigura gratioſiſſimis verbis mitigantur. Terent. Bona verba quæſo, cum triſtitiam deprecatetur Dauus: quod Plato εὐφημεῖν dicit, primo de Repub. ἀστεϊσμός, vrbanitas, longe petitus iocus eſt, adeoque inexpectatus de re aliqua abſurda: Atque idem iungat vulpes, & mulgeat hircos. διασυρμὸς fit, cum rem aliquam aut perſonam eleuamus; Cic. Sed repente tanquam e poto pharmaco factus eſt Verres, redit ad ſe atque ad ſuos mores. Aquila deſimonem, vel eleuationem vocat. Ea ſolemus etiam ludentes diſſoluere, quæ dicuntur ab aduerſariis. Qualis eſt iocus pro Muræna in bidpitium. Totus de iure

iure ciuili. ἐξουθενισμὸς, figura hæc fit, cũ rem aliqui exterenuamus, & contemptam facimus. Cato: Antiochus epiſtolis bellum gerit calamo, & atramento militat. σαρκασμὸς. hoſtilis deriſio. eadem uidet eſſe cum Chleuaſmo: Meq. timoris Argue tu Drance, ἀντίφρασις, vnius verbi eſt ironia: Bellum nimime bonum, cum ſtolidum, & pinguem, acutum dicimus.

Reſtant) .i. reli. quæ ſunt etiam decem exornationes verborum, quas nos non diſperſimus, vage .i. in varia loca ſine delectu, ſed ſeparauimus à ſuperioribus, ideirco ꝙ omnes ſunt poſitę in vno genere, nam hoc eſt proprium eorum omnium, vt recedatur .ſ. in eis ab vſitata .i. conſueta poteſtate verborum, atque oratio conferatur in aliam rationem cum quadam venuſtate. Reſtant, decẽ ſequuntur verbi exornationes, quas ideo ſeorſum ab alis collegiſſe, & vno in loco poſuiſſe dicit Cic. quia ſub vno ſunt genere tranſlatione, ſ. vel abuſione, nam à proprio vocabulo in omnibus diſcedimus, & aliud non proprium pro eo ponimus, hoc aũt tunc potiſſimum facimus, cum aut nõ placeat, aut non inuenitur proprium. Vno genere, tranſlatione, vel abuſione. Poteſtate, quæ eſt propria eius rei, de qua loquimur. Cum quadam venuſtate, vt congrua ſit abuſio, & rei conueniens tranſlatio, non dura omnino, aut aliena, vt ſupra dictum. De quibus .ſ. decem exornationibus, nominatiuo .ſ. grauis eſt prima. quæ admonet nosmet vt nominemus idoneo verbo .i. vocabulo eam ſup. rem, cui rei nomen, aut non .i. nullum ſit, aut ſatis idoneum non ſit, nominemus. inquit, cauſa, aut imitationis .ſ. naturæ, aut ſignificationis .i. ſignificandæ rei gratia. Imitationis ſup. cauſa. maiores .i. priſci Romani appellauerunt .i. impoſuerunt rebus has voces, rudere quod aſinorum ſonum imitatur. vagire. quod, infantium murmurare quod aquarum, & ſibilare quod venti, & ſibilantium imitatur ſonum. Cauſa rei ſignificandæ, ſupp. appellauerunt aut nominamus ſic. Poſtquam iſte .ſ. vilis. & cõtemnẽdus fecit impetum in temp. fragor ciuitatis eſt auditus in primis. vbi per fragorem ſignificatur vehemens a obſtrepẽtium. Cetera patent. Pronunciatio, .i. antonomaſia eſt quæ demonſtrat ſicut quodã cognomine extraneo, id quod nõ poſſit appellari, ſuo .i. proprio nomine, vt ſi quis loquitus de Gracchis, qui ꝙ ob ſeditionẽ cæſi ſunt nõ videtur nominãdi, inquit at nepotes Africam &c. Cetera declarat Franciſcus. Denominatio .i. metonomya eſt quæ trahit orationẽ .i. denominationẽ à rebus propinqs, & finitimis, qua .ſ. oratione res poſſit intelligi, q̃ .ſ. rea ſit appellata non ſuo .i. improprio vocabulo. Oſtendit aũt dilucide ſatis eius ſpes. Circuitio eſt oratio circũſcribens rem ſimplice aſſumptã, elocutione .i. pluribus verbis cõcinne poſitis, &c. Tranſgreſſio eſt, quæ perturbat ordinem verborũ traiectione .i. traſpoſitione, aut peruerſione .i. contraria verſione, vt quæ præcedere debeãt ſequãtu. Peruerſione ſic Hoc &c. conſtruenda ſunt verba, vt iacent, aliter non faciant cõueniens exemplum, potiſſimum autem peruertuntur illa pietate ꝓ veſtra: nam ordo eſt pro veſtra pietate. Traiectione .i. tranſpoſitione verborum fit hoc modo. Inſtabilis &c. Quorum ordo ſine traiectione eſſet. Fortuna inſtabilis valuit plurimum in iſtum. Secundum exemplum ſic conſtruitur. Caſus eripuit tibi omnia ipſe .i. per ſummam inuidiã, omnes facultates bene viuendi. Huiuſmodi &c. Docet vtilitatem verbis ſatis apertis, Superlatio .i. hyperbole eſt oratio ſuperans varietatem, cã aliquius augendi vel minuendi. Exempla ſatis declarantur à Franciſco. Intellectio eſt, cum res cognoſcitur tota de parua parte .i. per paruam partẽ, aut cũ pars cognoſcitur de toto .i. ꝑ totum. Totum intelligit ſic de parte. Illæ tibiæ nuptiales .i. in nuptiis inflari ſolitæ, nõ commonebant .i. memorem faciebãt te matrimonii Nam hic .i. in hoc exemplo, aut dicto omnis ſanctimonia .i. ſolennitas nuptiarum intelligitur vno ſigno tibiarum, Pars ſup. intelligitur de toto .i. per totum. vt ſi quis dicat ei qui oſtendit veſtitum, aut ornatum precioſũ, tu oſtentas mihi diuitias, & iactas copias .i. abũdantias tuas locupletes .i. qbus loculos exples, vbi à parte accipitur totum. Nam ſi duntaxat eas veſtes haberet non eſſet diues dicendus. Plura ſup. intelligitur ab vno .i. per poſitionẽ vnius, hoc eſt pluralis numerus per ſingularem, hoc modo. Hiſpanus pro multi Hiſpani, fuit auxilio, profuerunt auxilio. Pœno. pro Pœnis .i. Carthaginenſibus. Ille .ſ. notiſſimos tranſalpinus .ſ. Galli trans alpes reſpectu Italorum habitãtes, immanis .i. inhumaniſſimi fuit .i. fuerũt auxilio ipſis Pœnis. Non nouo .i. plurimus: Togatus .i. Latinus, aut Romanus, ſenſit quoque idem: i. Gallorum immanitatẽ in Italia, Vnum intelligitur à pluribus ſic. Calamitas atrox pulſabat pectora pro pectus meum, aut alterius mœrore .i. mœſtitia, itaque .i. & ita ſpiritus anhelãs preciera .i. propter anxietatem, ducebatur ex imis pulmonibus. pro eo quod eſt ex imo pulmone. Declarat exẽpla, quibus plura pro vno, & vnum pro pluribus ponitur dices. Nam plures Hiſpani, & Galli, & Togati intelliguntur ſup. in ſuperioribus ponitur dices. Nam plures Hiſpani, & Galli, & Togati intelliguntur ſup. in ſuperioribus .i. prioribus exemplis, & vnũ pectus, & vnum pulmo intelligitur hic .i. in poſteriore exemplo, per pectora, & pulmones pluraliter dicta. Et ille numerus .ſ. prior erit diminutus gratia feſtiuitatis, & hic .ſ. poſterior erit adauctus gratia grauitatis. Abuſio eſt quæ abutitur .i. indebite vtitur verbo ſimili, & propinquo .ſ. debito, & ꝓprio, pro certo & proprio .i. loco certi, & proprii hoc modo. Vires hominis ſunt breues vbi proprie dicas paruę, aut ſtatura hominis parua eſt, vbi dicendũ eſſet breuis, aut cõſilium eſt in homine longum. vbi dicas magnũ. aut oratio magna, pro eo. qđ eſt longa, aut vti ſermone pauco .i. breui. nam facile eſt intellectu .i. ad intelligendũ, verba finitima .i. affinis ſignificationis, rerum diſſimiliũ, eſſe tractata ratione abuſionis .i. vt ſignificetur abuſio fieri ad uenuſtatem, quam varietas dicendi conciliat. Tranſlatio eſt cũ uerbum transfertur in quandam rem ex alia re, quod .ſ. verbum videtur poſſe transferri recte, propter ſimilitudinem. Igitur continuatiua eſt particula ea .ſ. tranſlatio ſumitur cauſa rei ponendæ ante oculos ſic. Hic tumultus expergefecit ſubito terrore Italiam. Vbi Tranſlatio eſt ab homine q ſomno excutitur. Et ſup ſumitur cauſa breuitatis ſic. Recens aduentus exercitus extinxit ciuitatem ſubito, vbi tranſlatio ab aqua ignem extinguente, ſubitam vrbis deletionem depingit. Et cauſa vitandæ obſcœnitatis .i. turpitudinis verborum ſup. ſumitur ſic. Cuius mater delectetur quotidianis nuptiis .i. vnicuique ſe proſtituit. Cauſæ augendæ ſic. Nullius &c. Notum eſt exemplum. Sumpta tranſlatio eſt à deuoratore maximo. Minuendi &c. Tranſlatio ſumpta eſt, ab aut à tenui. Cauſa ornandi, cuius tranſlatio à plantis, & ceteris vegetabilibus ſumitur. Rhetores ſup. dicunt oportere tranſlationem eſſe pudentem .i. parce, & prudenter factam, vt tranſeat in rem conſimilem. ratione .i. non temere, ſed ob certam cauſam, ne videatur tranſcurriſſe in rem diſſimilem temere, & cupide .i. affectanter. Permutatio eſt oratio demonſtrans aliud verbis, aliud ſententia, quę ex verbis permutatio ſenſu elicitur, vnde græce allegoria dicitur. Ea diuiditur in tres partes, videlicet ſimilitudinem, argumentum, & contrarium. Sumitur .ſ. permutatio per ſimilitudinem cum tranſlationes vna, aut plures ponuntur frequenter ductæ .i. tractæ de oratione ſimili ſic, Nam cum canes funguntur officiis, luporum .i. quando præſides depredatores ſunt ſubditorum, cuinam credemus .i. committemus pecuaria, ut oues, capras, boues, prẹſidio .i. ad defenſionem? q. d. nulli ſatis tute. Vbi ſimilitudo eſt inter paſtores, & præſides, ad q̃ Saluator quoque alludit in Euangelio: & Propheṭę frequenter. Permutatio ſupp. tractatur per argũ .i. approbationum, cum .i. quando ſimilitudo ducitur à perſona, aut à loco aut aliqua .i. alia quauis re, cauſa augendi, aut minuendi, vt ſi quis dicat, Druſum .ſ. Liuium Gracchũ .i. ſimilem Graccho, & ita augeat, quaſi Gracchus ſeditioſior eſſet Druſus, & dicat Numitorem, qui eiectus erat regno, obſoletum .i. ſitu, immunditiaq. victum, quod minuẽdæ dignitatis eius dicatur. Permutatio ducitur ex contrario ſic, vt ſi quis illudens .i. per ironiam loquens appellet hominem prodigum, & luxurioſum, parcum, & diligentẽ. Et nos poterimus in hoc poſtremo, quod ſumitur ex contrario, & in illo primo, quod ducitur à ſimilitudine, vti argumento per tranſlationem. Per ſimilitudinem ſic. Quid ait hic rex Agamemnon .i. ſummus imperator noſter (vt Agamemnon olim græcorum fuit) ſiue, vt .ſ. ſecundum quod crudelis eſt, potius Atreus noſter. Et contrario ſupp. vtemur argumento, ſi vocemus quempiam qui verberauerit patrem. Aeneam qui pientiſſimus in patrem fuit, & nominemus adulterum .i. eum qui cõſuluit adulterium Hippolytum, qui caſtiſſimus prædicatur. Hęc ſunt quę videbantur dicenda de exornationibus verborum, nunc res ipſa .i. ratio dicendi, monet, vt tranſeamus deinceps ad exornationes ſententiarum .i. ad declarationes earum.

PETRI VICTORII CASTIGATIO.

NON tam cito ſariſſæ Græcia potitæ ſunt. Aut idem Gallos ſignificans dicat: Nec tam facile ex Italia armatura tranſalpina depulſa eſt) Vetuſta lectio, Materis tranſalpina, quam rectam eſſe puto. Eſt enim materis telum, quo vtebantur. Galli. Nonius Marc. de genere armorum, hæc duo loca Siſennæ citat, in quibus huius teli mentio eſt. Siſenna hiſtoria

riarum lib. 3. Galli materibus. Sueui lanceis configunt. Idem
lib. 4. alii materibus aut lanciis tamen medium perturbant ag-
men Per hoc autem telum Galos intelligi vult, quorum pecu
liare erat. vt per ſatiſſus ſuas, Macedonas. Quia ignotius inuen
tuque rarius erit hoc verbum ideo hinc deletum fuiſſe puto,
quod etiam ei contingerat in 7. lib. hiſt. T. Liuii, vbi prælium
cũ Gallis factum narratur. Sic enim legi debet Stetitq. ſupreſ
ſo impetu Roma, & quia iterum feſſis ſubeunda dimicatio
erat; & ꝙ Cos dum inter primores incautus agitat, leuo hu-
meri materi prope traiecto, ceſſerat parumper ex acie. Nõ Ma-
chera, vt in cunctis impreſſis libris olim erat. Germani autem
nuper cũ locum reſtituerunt, qui T. Liuii libros, quos tempo
ris vetuſtas & hominũ incuria non abſumſit, ſumma cura, &
diligentia emendatos ediderũt. Vidi etiam priſcum Liui exem
plar, quod eam vocem incorruptam retinebat.

DE EXORNATIONIBVS SENTENTIARVM.

DISTRIBVTIO eſt, cum in plures res
ant pſonas certas negocia quædã diſ-
pertiuntur, hoc mõ: Qui veſtrum iudi-
ces nomẽ ſenatus diligit, hunc oderit
neceſſe eſt: petulantiſsime. n. ſemp iſte oppugna-
uit ſenatum. Qui equeſtrẽ locum ſplendidiſsimũ
cupit eſſe in ciuitate, is oportet iſtũ maximas pœ
nas dediſſe velit, ne iſte ſua turpitudine ordini ho
neſtiſsimo maculæ atq; dedecori ſit. Qui parẽtes
habetis, oſtendite iſtius ſupplicio vobis homines
impios non placere. Quibus liberi ſunt, ſtatuite
exẽplum, quãta pœnæ in ciuitate ſint hominibus
hmõi cõparatæ. Itẽ: Senatus officium eſt, conſilio
ciuitatem iuuare. Magiſtratus officium eſt, opera
& diligentia conſequi ſenatus voluntatẽ. Populi
officium eſt, res optimas, & homines idoneos ma
xime ſuis ſententijs eligere, & probare. Accuſato
ris officium eſt, inferre crimina: Defenſoris, dilue
re & propulſare. Teſtis eſt, dicere quæ ſcierit, aut
audierit. Quæſitoris eſt, vnũquenq; horum in offi
cio ſuo continere. Quare L. Caſsi, ſi teſtẽ, præter-
quã quod ſciat, aut audierit, argumentari, & con-
iectura proſequi patieris, ius accuſatoris cũ iure
teſtimonii cõmiſcebis, teſtis improbi cupiditatẽ
cõfirmabis, reo duplicẽ defenſionem parabis. Eſt
hæc exornatio copioſa cõprehendit. n. breui mul-
ta, & ſuum cuique tribuens, officium ſeparat, &
res diuidit plures. Licentia eſt, cũ apud eos, quos
aut vereri, aut metuere debemus, tñ aliquid pro
iure nr̃o dicimus, quod eos minime offendat, aut
quos hi diligunt, cum in aliquo errato vere repre
hendi poſſe videantur, hoc mõ: Miramini Quiri-
tes, ꝙ ab oĩbus veſtræ rationes deſerantur, ꝙ cau
ſam veſtram nemo ſuſcipiat, ꝙ ſe nemo veſtri de-
fenſorẽ profiteatur: id tribuite veſtræ culpæ, atq;
deſinite iſtud mirari. quid. n. eſt, quare non omnes
iſtã rẽ fugere, ac vitare debeãt? Recordamini quos
habueritis defenſores, ſtudia eorũ vobis ante ocu
los proponitur: deinde exitus omnium conſidera
te: tum vobis veniet in mentẽ, vt vere dicã, negli-
gẽtia veſtra, ſiue ignauia potius, illos omnes ante
oculos veſtros trucidatos eſſe, inimicos eorum ve
ſtris ſuffragiis in ampliſsimum locum perueniſſe.
Item: Nã quid fuit iudices, quare in ſententiis fe
rendis dubitaueritis, aut iſtum hominẽ nefarium
ampliaueritis? non apertiſsimæ res erant crimini
datæ? nõ oẽs hæ teſtibus cõprobatæ: nõ contra te
nuiter, & nugatoriæ reſpõſum? Hic vos veriti eſtis
ſi primo cætu cõdẽnaſſetis, ne crudeles exiſtima-
remini. Dum eum vitaſtis vituperationẽ, quæ lon
ge à vobis erat abfutura, eam inueniſtis, vt timidi
atque ignaui putaremini. Maximas & priuatas &
publicas calamitates accepiſtis: cũ ẽt maiores im
pendere videantur, ſedetis, & oſcitamini. Luce nõ
ctẽ, nocte lucẽ expectatis. Aliquid quotidie acer-
bi atq; incõmodi nunciatur, & eũ, cuius opera vo
bis hæc accidũt remoramini diutius & alitis, ac
reip. perniciem retinetis quoad poteſtis in ciuita
te. Eiuſmodi licẽtia ſi nimiũ videbitur acrimoniæ
hr̃e, multis mitigationibus lenietur: nã continuo
aliquid hmõi licebit ĩferre: Hic ego virtutẽ veſtrã
quæro, ſapientiam deſidero, veterẽ conſuetudinẽ
requiro, vt, quod erit cõmotum licentia, id laude
mitigetur, vt altera rei ab iracundia, & moleſtia re
moueat, altera res ab errato deterreat. Hæc res, ſi-
cut in amicitia, ita in dicẽdo, ſi loco ſit, maxime fa
cit, & vt illi, qui audiẽt, à culpa abſint, & nos, qui
dicimus, amici eorũ, & veritatis eſſe videamur. Eſt
aũt quoddã genus licẽtiæ in dicẽdo, qđ aſtutiore
rõne cõparatur: cũ aut ita obiurgamus eos, qui au
diũt, quo mõ ipſe ſe cupiũt obiurgarit: aut id, qđ
ſcimus facile oẽs audituros, dicimus non timere
qũo accipiant? ſed tñ veritate cõmoueri, vt nihilo
ſecius dicamus. Horum amborum generum exem
pla ſubiiciemus. Prioris, hmõi: Nimium Quirites
animis eſtis ſimplicibus, & manſuetis, nimiũ cre-
ditis vnicui que: exiſtimatis vnumquenq; eniti, vt
perficiat quæ vobis pollicitus ſit: erratis, & fruſtra
falſa ſpe iã diu detinemini: ſtultitia veſtra eſt, qua
quod erat in veſtra ptãte, ab aliis petere, q̃ ipſi ſu
mere maluiſtis. Poſterioris licẽtiæ hoc erit exem-
plum: Mihi cũ, iſto iudices, fuit amicitia, ſed iſta
tñ amicitia, tametſi vereor quo modo accepturi ſi
tis, vos me priuaſtis. quid ita? quia, vt uobis eſſem
probatus, eum qui vos oppugnabat, inimicum, q̃
amicum hr̃e malui. Ergo hæc exornatio, cui licen
tiæ nomen eſt, ſicuti demonſtrauimus, duplici ra-
tione tractabitur: acrimonia, quæ ſi nimium fue-
rit aſpera, mitigabitur laude: & aſsimulatione, de
qua ſuperius diximus: quæ non indiget mitigatio
nis: propterea ꝙ imitatur licentiam, & ſua ſponte
ad animum auditoris ſe accommodat. Diminutio
eſt, cũ aliquid eſſe in uobis, aut in iis, quos defen-
dimus, aut natura, aut fortuna, aut induſtria dice-
mus egregiũ: quod, ne qua ſignificet arrogãs oſtẽ
tatio, diminuitur, & attenuatur oratione, hoc mõ:
Nã hoc meo iure iudices dico, me labore, & indu
ſtria curaſſe, vt diſciplinã militarem non in poſtre
mis tenerẽ. Hic ſi quis dixiſſet, vt optime tenerẽ,
tametſi vere dixiſſet, tñ arrogans viſus eſſet: nũc &
ad inuidiam vitandam, & ad laudẽ comparandam
ſatis dictum eſt. Item: Verũ igitur auaritiæ cauſa,
an egeſtatis acceſsit ad maleficiũ? Auaritiæ? at lar
giſsimus fuit in amicos; qđ ſignũ liberalitatis eſt,
quæ cõtraria auaritiæ eſt. Egeſtatis? at huic quidẽ
pater, nolo nimiũ dicere, nõ tenuiſsmũ patrimo-
nium reliquit. Hic quoq; vitatum eſt, ne magnum
aut maximum diceretur. Hoc igit̃ in noſtris, aut
eorum, quos defendemus, egregiis commodis
proferendis obſeruabimus. nam eiuſmodi res &
inuidiã contrahunt in vita, & odiũ in oratione, ſi

in con-

in cõſiderate tractes. Quare, quemadmodũ rõne in viuẽdo ſugitur inuidia, ſic in dicẽdo cõſilio vitaẽ odiũ. Deſcriptio nominaẽ, quæ rerum cõſequẽtium cotinet perſpicuã, & dilucidã cum grauiter expoſitionem, hoc modo. Quòd ſi iſtum indices veſtris ſentẽtijs liberaueritis; ſtatim, ſicut è cauea leo miſſus aut aliqua teterrima bellua ſoluta ex cathenis, volitabit, & vagabiẽ in foro, acuens dẽtes mulros in cuiſq; fortunas, in omnes amicos atq; inimicos, notos atq; ignotos incurſans, aliorum famã depeculans, aliorũ caput oppugnans, aliorũ domũ ac oẽm familiã perfringens, rẽpublicã funditas labefactãs. Quare iudices eijcite eũ de ciuitate, liberate oẽs formidine, vobiſq; ipſis cõſulte. nã ſi iſtũ impunitũ dimiſeritis; in voſmet ipſos, mihi credite, ferã, & trũculẽtã beſtiã iudices immiſeritis Item: Nã ſi de hoc indices graues ſentẽtiã tuleritis; vno iudicio ſimul multos iugulaueritis. grandis natu parens, cuius ſpes ſenectutis oĩa in huius adoleſcentia poſita eſt; quare velit in vita manere nõ habebit: filij parui priuati patris auxilio, ludibrio, & deſpectui paternis inimicis erunt oppoſiti tota domus huius indigna cõcidet calamitate: at inimici ſtatim ſanguinolẽta palma, crudeliſſima victoria potiti inſultabũt, in horũ miſerias ſuperbi re ſimul, & verbis inuehenẽ. Itẽ: Nam neminẽ veſtrũ fugit, Quirites, capta vrbe q̃ miſeriæ cõſequi ſoleãt. arma qui cõtra tulerint, ſtatim crudeliſſime trucidantur: ceteri, q̃ poſſunt p ætatẽ, & vires laborẽ ferre, rapiunẽ in ſeruitutẽ: q nõ poſſunt, vita priuãtur; vno deniq; atq; eadẽ tẽpore domus hoſtili flagrat incẽdio, & quos natura aut volũtas neceſſitudine, aut beneuolẽtia coniunxerit, diſtrahunt: liberi partim è gremijs parẽtum diripiunẽ, partim in ſinu iugulanẽ, partim ante pedes cõſtuprãtur. nemo iudices eſt, q̃ poſſit ſatis rẽ cõſequi verbis, nec referre oratione magnitudinẽ calamitatis. Hoc gñe exornatiõis vel indignatio, vel miſericordia põt commoueri, cũ res cõſequentes cõprehenſæ vniuerſæ perſpicua breuiter exprimuntur oratione. Diuiſio eſt, q̃ rẽ ſermouẽs à re, vtranq; abſoluit rõne ſubiecta: hoc modo: Cur ego nunc tibi quidquã obijciã? ſi probus es, non meruiſti: ſin improbus, nõ cõmoueris. Itẽ: Quid nunc ego de meis proprijs meritis pdicẽ? ſi meminiſtis, obtũdã: ſin obliti eſtis; cũ re nihil egerim, quid eſt, quod verbis proficere poſſim? Itẽ: Duæ res ſunt, q̃ poſſunt homines ad turpe compẽdiũ commouere, inopia atq; auaritia: te auarũ in fraterna diuiſione cognouimus, inopẽ atq; egentem nũc videmus: q̃ potes igiẽ oſtendere cãm maleficij non fuiſſe? Inter hanc diuiſionẽ, & illã q̃ de partibus orationis tertia eſt, de qua in libro primo diximus ſecundũ narrationẽ, hoc intereſt: Illa diuidit p enumerationẽ, aut per expoſitionẽ, quibus de rebus ĩ tota oratione diſputatio futura ſit: hæc ſe ſtatim explicat & breui duabus, aut pluribus ſubijciẽs rõnes, exornat orationẽ. Frequentatio eſt, cum res ĩ tota cã diſperſæ coguntẽ in vnũ, quo grauior, aut acrior, aut crimino ſior oratio ſit, hoc pacto: A quo tandẽ abeſt iſte vitio? quid eſt iudices, cur velitis eum liberare? Suæ pudicitiæ pditor eſt inſidiator alienæ, cupidus, in tẽperans, petulãs, ſuperbus, impius in parẽtes, ingratus in amicos, infeſtus ĩ cognatos, in ſuperiores cõtumax, ĩ æquos q̃ pares faſtidioſus, in inferiores crudelis, deniq; in oẽs intollerabilis. Eiuſdẽ generis eſt illa frequẽtatio, q̃ plurimũ cõiecturalibus cauſis opitulatur, cũ ſuſpiciones, q̃ ſeparatim dictæ, minutæ, & infirmæ erãt, vnũ in locum coactæ rẽ videnẽ perſpicuã facere, nõ ſuſpicioſam, hoc pacto: Nolite igiẽ, nolite iudices ea, q̃ dixit ſeparatim ſpectare: oĩa colligite, & cõferte in vnum. Si, & cõmodum eſt iſtũ ex illius morte veniebat, & vita hoĩs eſt turpiſſima, animus auariſſimus, fortuna familiaris rei attennatiſſima, & res iſta bono nemini pter iſtũ ſuit neq; alius q̃ſquã æq̃ cõmode. neq; iſte cõmodioribus aliis rõnibus facere potuit: neq; pteritũ quid quã eſt ab iſto, qđ opus fuerit ad maleficium: neq; factũ, qđ opus nõ fuerit: & cũ locus idoneus maxime q̃ſitus, tũ occaſio aggrediẽdi cõmoda, tps ad eundi opportuniſſimum, ſpatiũ cõficiendi longiſſimum ſumptũ eſt, nõ ſine maxima occultãdi, & pficiendi maleficii ſpe: & pterea ante, q̃ occiſus homo is eſt, iſte viſus eſt in eo loco, in quo eſt occiſio facta, ſolus: paulo poſt in ipſo loco maleficij, vox illius, q̃ occidebaẽ, audita eſt: deinde poſt occiſionẽ, iſtum multa nocte domũ rediiſſe cõſtat, poſtera die titubãter, & incõſtẽter de occiſione illius locutũ: (hæc partim teſtimoniis, partim q̃ſtionibus, & argumẽtis oĩa cõprobanẽ, & rumore populi; quẽ ex argumẽtis natũ, neceſſe eſt eſſe verũ) veſtrũ iudicis eſt, his in vnum locum collatis, certã ſumere ſcientiã, nõ ſuſpicionẽ maleficii. Nam vnum aliquid aut alterũ põt in iſtũ caſu cecidiſſe ſuſpicioſe: vt oĩa inter ſe à primo ad poſtremum conueniãt maleficia, neceſſe eſt caſu nõ poſſe fieri. Vehemens eſt exornatio, & cõiecturali cõſtitutione cã ferme ſemper neceſſaria & in ceteris generibus cauſarum, & in oĩ oratione adhibẽda nõnunquã. Expolitio eſt, cũ in eodẽ loco manemus, & aliud atque aliud dicere videmur. ea dupliciter fit, ſi aut eadẽ plane dicimus rẽ, aut de eadem re. Eandem rẽ dicimus, nõ eodẽ mõ: nam id quidem obtundere auditorẽ, non rẽ expolire, ſed commutare. cõmutabimus tripliciter, verbis, pronunciando, tractando. Verbis commutabimus, cum, re ſemel dicta, iterum aut ſæpius aliis verbis, quæ idẽ valeant eadem res proſeretur, hoc modo: Nullum tantum eſt periculum, quod ſapiens pro ſalute patriæ vitandũ arbitretur. Cum agetur incolumitas ppetua ciuitatis, qui bonis erit rõnibus præditus pfecto nullũ vitæ diſcrimẽ ſibi pro fortunis reip. fugiẽdum putabit; & erit in ea ſentẽtia ſemper, vt pro patria ſtudioſe quãuis in magnã deſcendat vitæ dimicationẽ. Pronunciãdo cõmutabimus, ſi tũ in ſermone, tum ĩ acrimonia, tũ in alio atq; in alio gñe vocis atq; geſtus, eadẽ verbis cõmutãdo, pronunciatione quoque vehemẽtius immutabimus. Hoc neq; cõmodiſsime ſcribi põt, neque parum eſt apertum. quare non eget exempli. Tertium genus eſt commutationis, quod tractãndo conſitur, ſi ſententiam traiiciemus, aut ad ſermocinationẽ, aut ad exuſcitationem. Sermocinatio eſt, de qua planius paulo poſt ſuo loco dicemus. Nunc breuiter, ad hanc rẽ quod ſatis ſit, attingemus, in qua

conſtituetur alicuius perſonæ oratio accõmodata ad dignitatẽ, hoc modo, vt, quo facilius res cognoſci poſsit, ne ab eadẽ ſententia recedamus: Sapiens, qui oĩa reip. cauſa ſuſcipienda pericula putabit, ſæpe ipſe ſecũ loquitur: Nõ mihi ſoli, ſed ẽt atq; adeo multo potius natus ſum patriæ: vita, q̃ fato debẽ, ſaluti patriæ potiſsimũ ſoluatur. Aluit hæc me, tute, atq; honeſte produxit vſq; ad hanc ætatẽ, muniit meas rõnes bonis legib. optimis moribus, honeſtiſsimis diſciplinis. Quid eſt, qđ à me ſatis ei ꝑſolui poſsit, vnde hæc accepta ſunt? Quia hæc loquĩ ſecum ſapiẽs, ſæpe ego in piculis reip. nullũ ipſe periculũ fugi. Irẽ mutatĩ rei tractãdo, ſi traducitur ad exuſcitationẽ, cũ, & nos cõmoti dicere videamur, & auditoris aĩum cõmonemus, ſic: Quis eſt tã tenui cogitatione ꝑditus, cuius aĩus tãtis anguſtiis inuidiæ cõtinetur, qui nõ hũc hoĩem ſtudioſiſsime laudet, & ſapientiſsimũ iudicet? qui pro ſalute patriæ, pro incolumitatis ciuitatis, pro reip. fortunis quãuis magnũ, atq; atrox periculũ ſtudioſe ſuſcipiat, & libẽter ſubeat. Equidẽ hunc hoĩem magis cupio ſatis laudare, q̃ poſſum: idcq. hoc certo ſcio vobis oĩb. vſu venire. Eadẽ res igitur his trib. in dicendo cõmutabiĩ rebus, verbis, pronũciãdo, tractãdo: ſed tractãdo dupliciter, ſermocinatione, & exuſcitatione. Sed de eadẽ re cũ dicemus, plurib. vtemur cõmutationib. Nam cũ rẽ ſimpliciter pronunciauerimus, rõnẽ poterimus ſubiicere. Deinde duplicẽ, vel ſine rõnibus, vel cũ rationib. pronunciare ſnĩam. Deinde afferre contrariam, de quib. oĩbus diximus in verborũ exornationib. Deinde ſimile, & exemplũ, de quo ſuo loco plura dicemus. Deinde concluſionẽ, de qua in ſecundo libro, quæ opus fuerunt, diximus, demonſtrantes argumentationẽ quemadmodũ concludere oporteat. in hoc libro docuimus, cuiuſmodi eſſet exornatio verbi, cui cõcluſioni nomen eſt. Ergo hmõi vehementer ornata poterit eſſe expolitio, quæ conſtabit ex frequentib. verborũ exornationibus, & ſnĩarum. Hoc modo igitur ſeptẽ partib. tractabiĩ: ſed ab eiuſdem ſnĩæ non recedamus exemplo, vt ſcire poſsis q̃ facile præceptione rhetorica res ſimplex multiplici rõne tractetur. Sapiens nullum pro rep. periculũ vitabit: ideo ꝙ ſæpe fit, vt, cũ pro rep. perire noluerit, neceſſario cum rep. pereat. Et qm̃ ſunt oĩa cõmoda à patria accepta, nullum incommodum pro patria graue putandum eſt. ergo qui fugiunt id periculum, qđ pro reip. ſubeundum eſt, ſtulte faciunt. nam neq; effugere incommoda poſſunt, & ingrati in ciuitatem reperiũtur. at qui patriæ pericula ſuo periculo expetunt, hi ſapientes putandi ſunt; cum, & eũ, quem debent, honorem reip. reddunt, & pro multis perire malunt, q̃ cum multis. Etenim vehementer eſt iniquum, vitam, quam à natura acceptã ꝓ patriam cõſeruaueris, naturæ, cũ cogat, reddere; patriæ, cũ roget, non dare: & cum poſsim cũ ſumma virtute, & honore pro patria interire, malle ꝑ dedecus, & ignauiam viuere: & cum pro amicis, & parentibus, & ceteris neceſſariis adire periculũ velis, pro republica, in qua, & hoc, & illud ſanctiſſimum nomen patriæ continetĩ. nolle in diſcrimen venire. itaq; vti contemnendus eſt, qui in nauigando ſe, q̃ nauim, mauult incolumen: ita vituperandum, qui in reip. diſcrimine, ſiue plus q̃ cõi ſaluti conſulit. Naue .n. fracta multi incolumes fuerunt, ex naufragio patriæ ſaluus nemo põt enatare. qđ mihi bene vĩ Decius intellexiſſe, qui ſe deuouiſſe dicitur, & pro legionibus in hoſtes immiſiſſe medius. amiſit vitã, at non perdidit: re .n. vtiliſsima, & parua maximam redemit: dedit vitam, accepit patriam: amiſit aĩam, potius eſt gloria; quæ cum ſumma laude prodita vetuſtati: quotidie magis eniteſcit. Quòd ſi, pro reip. debere accedere ad periculum, & ratione demonſtratum eſt, & exemplo cõprobatum ii ſapientes ſunt exiſtimãdi. qui nullum pro ſalute patriæ periculum vitãt. In his igitur generib. expolitio verſatur: de qua producti ſumus vt plura diceremus, ꝙ non modo, cũ cãm dicimus, adiuuat, & exornat orationem, ſed multo maxime per eam exercemur ad elocutionis facultatẽ. Quare conueniet extra cãm in exercendo rationes adhibere expolitionis; in dicendo vti, cũ exornabimus argumentationem; de qua diximus in libro ſecũdo. Cõmoratio eſt, cũ in loco firmiſſimo, quo tota cã continetur, manetur diutius, & eodem ſæpius reditur. hac vti maxime conuenit, & .i. oratoris boni maxime proprium. non .n. datur auditori poteſtas aĩum de re firmiſsima dimouendi. Huic exemplũ ſatis idoneum ſubiici non potuit: ꝓpea ꝙ hic locus non eſt à tota cauſa ſeparatus, ſicut membrũ aliquod, ſed, tanq̃ ſanguis, perfuſus eſt per totũ corpus orationis. Contẽtio eſt, per quã contraria referuntur. ea eſt in verborum exornationibus, vt ante docuimus, eiuſmodi. Inimicis teplacabilẽ, amicis inexorabilẽ præbes. In ſnĩarum, hmõi: Vos huius incõmodis lugetis, iſte reip. calamitate lætatur. Vos veſtris fortunis diffiditis, iſte ſolos ſuis eo magis confidit. Inter hæc duo cõtentionum genera hoc intereſt: illud ex verbis celeriter relatis conſtat; hic ſnĩæ contrariæ ex comparatione referantur, oportet. Similitudo eſt oratio traducens ad rem quampiam aliquid ex re diſpari ſimile. Ea ſumitur aut ornandi cã, aut probandi, aut apertius dicẽdi, aut ante oculos ponendi. Quo modo igitur quatuor de cauſis ſumiĩ, ita quatuor modis dicitur: per contrarium, per negationem, per breuitatem, ꝑ collocationẽ. Ad vnamquanque ſumendæ cauſam ſimilitudinis accõmodabimus ſingulos modos pronunciandi. Ornandi cauſa ſumitur per cõtrariũ ſic: Non .n. quemadmodum in palæſtra, qui tædas candẽtes accipit, celerior eſt in curſu cõtinuo, quàm ille qui tradit; ita melior Imperator nouus, q̃ accipit exercitum, q̃ ille qui decedit: ꝓpea ꝙ defatigatus curſor integro facẽ, hic peritus Imperator imperito exercitum tradit. Hoc ſine ſimili ſatis plane, & ꝑſpicue, & probabiliter dici potuit, hoc modo: Dicitur, minus bonos Imperatores à melioribus exercitũ accipere ſolere: ſed ornandi cã ſimile ſumptũ eſt, vt orationi dignitas quædã cõparetur. Dictũ eſt aũt per contrarium. Nam tunc ſimilitudo ſumitur per contrarium, cum ei rei, quam nos probamus, aliquã rem negamus eſſe ſimilẽ, vt paulo ante, cum de curſoribus differebamus. Per negationẽ dicetur probãdi cauſa, hoc modo: Neq; equus

indomitus, quãuis natura bene cõpoſitus ſit, idoneus põt eſſe ad eas vtilitates, & aptus, q̃ deſiderantur ab equo: neq; homo indoctus, q̃uis ſit ingenioſus, ad virtutem põt peruenire. Hoc probabilis factũ eſt, ꝙ magis eſt veriſimile, nõ poſſe virtutẽ ſine doctrina comparari: qm̃ nec equus quidẽ indomitus idoneus poſſit eſſe: ergo ſumptum eſt ꝓbandi cauſa. Dictũ eſt aũt per negationem: id.n. perſpicuum eſt de primo ſimilitudinis verbo. Apertius dicendi cauſa ſimilitudo dr̃ per breuitatẽ, hoc modo: In amicitia gerẽda, ſicut in certamine curendi, nõ ita cõuenit exerceri, vt, quoad neceſſe ſit, ꝑuenire poſſit; ſed vt ꝓductus ſtudio, & viribus vltra facile ꝑcurras. Nã hoc ſimile eſt, vt apertius intelligat, mala ratione facere qui reprehendant eos, qui verbi cauſa poſt mortẽ amici liberos eius cuſtodiãt: ꝓpea ꝙ in curſore tm̃ velocitatis eſſe oporteat, vt efferatur vſq; ad finẽ: in amico tm̃ beneuolentiæ ſtudiũ, & ut vltra, q̃ amicus ſẽtire poſſit, ꝑcurrat amicitiæ ſtudio. Dictũ aũt ſimile eſt per breuitatẽ. Non.n. ita, vt in ceteris rebus, res ab re ſeparata eſt, ſed vtraq; res cõiunctæ, & confuſe ꝓnunciatæ. Ante oculos ponendi negocii cauſa, ſumetũ ſimilitudo per collationẽ, ſic: Vt citharœdus, cũ prodierit optime veſtitus, palla inaurata indutus, cũ chlamyde purpurea coloribus variis intexta, & cũ corona aurea magnis fulgentibus gemmis illuminata, citharã tenẽs exornatiſſimã, auro & ebore diſtinctã, ipſa pterea forma & ſpecie ſit, & ſtatua oppoſita ad dignitatẽ, ſi, cũ magnã populo cõmouerit his rebus expectationẽ, repente ſilentio facto, vocẽ emittat acerbiſſimã cũ turpiſſimo corporis motu, quo melius ornatus, & magis fuerit expectatus, eo magis deriſus, & contẽptus eiicitur: ita ſi quis in excelſo loco, & ĩ magnis ac locupletibus copiis collocatus, fortunæ muneribus, & naturæ, cõmodis omnibus abũdabit, ſi virtutis, & artium, quæ virtutis magiſtræ ſunt, egebit; quo magis ceteris rebus erit copioſus, & illuſtris, & expectatus, eo vehementius deriſus, & cunteptus ex omni cõuentu bonorum eiicietur. Hoc ſimile exornatione vtriuſq; rei, & alterius inſcitia artificij, alterius ſtultitia ſimili rõne collata, ſub aſpectu omniũ rẽ ſubiecit. Dictũ aũt eſt per collationẽ, ꝓpea ꝙ, propoſita ſimilitudine, paria ſunt oĩa relata. In ſimilibus obſeruare oportebit diligẽter, vt, cũ rẽ afferamus, ſimilẽ, cuius rei cauſa ſimilitudinẽ attulerimus verba quoque ad ſimilitudinẽ habeamus accõmodata.i. huiuſmodi: Ita vt hirũdines æſtiuo tp̃e pſto ſunt, frigore pulſæ recedunt: ex eadẽ ſimilitudine nũc p tranſlationẽ verba ſumimus: ita falſi amici ſereno vitæ tp̃e præſto ſunt; ſimulaiq. hiemẽ fortunæ videri, deuolãt oẽs. Sed inuentio ſimiliũ facilis erit, ſi quis ſibi oẽs res animatas, & inanimatas, mutas & loquentes, feras & mãſuetas, terreſtres, & cœleſtes, & maritimas, artificio, caſu, natura cõparatas vſitatas, atq; inuſitatas, frequẽter ante oculos ponere, & ex his aliq̃ venari ſimi itudinẽ, q̃ aut ornare, aut docere, aut apertiorẽ rẽ facere, aut ponere ante oculos poſſit. nõ. n. res tota totæ rei neceſſe eſt ſimilis ſit; ſed ad ipſum, ad ꝙ cõferetur, ſimilitudinẽ habeat oportet. Exẽplũ eſt alicuius facti, aut dicti pteriti cũ certi auctoris noĩe propoſito. id ſumitur iiſdẽ de cauſis, quib. ſimilitudo. Rem ornatiorẽ facit, cũ nullius rei niſi dignitatis cauſa ſumitur. Apertiorem, cum id, quod ſit obſcurius, magis dilucidũ reddit: probabilẽ, cũ magis, veriſimilem facit: Ante oculos, ponit, cum exprimit omnia perſpicue, ut res dicta prope manu tẽtari poſſit. Vniuſcuiuſque gñis ſingula ſubieciſſemus exempla, niſi, exẽplum quod genus eſſet, in expolitione demonſtraſſemus, & cauſas ſumendi in ſimilitudine aperuiſſemus: quare noluimus neque pauca, quo minus intelligeretur, neq; re intellecta, plura conſcribere. Imago eſt, formæ cũ forma cũ quadam ſimilitudine collatio. hæc ſumitur aut laudis, aut vituperationis cauſa. Laudis cauſa, ſic: Ibãt in prælium corpore tauri validiſſimi; impetu leonis acerrimi ſimiles. Vituperationis, vt in odium, aut in inuidiam, aut in contẽptionem adducat. Vt in odium, hoc modo: Iſte quotidie p forum medium tanq̃ iubatus draco ſerpit, aſpectu venenato, ſpiritu rabido, circunſpectans huc & illuc, ſi quẽ reperiat, cui aliquid mali faucibus afflare, quẽ ore attingere, dẽtibus inſecare, lingua aſpergere poſſit. Vt in inuidiã adducat, hoc modo: Iſte qui diuitias ſuas iactat, ſicut gallus ẽ Phrygia, aut ariolus quiſpiã depſſus, & oneratus auro clamat, & deierat. Vt in contẽptionẽ adducat, ſit: Iſte, qui tanq̃ cochlea abſcõdẽs, retẽtat ſeſe tacitus, quo tutus, comedit cũ domo ſua, & auferit. Effictio eſt, cũ exprimit, & effingit verbis corporis cuiuſpiã forma, ꝙ ſatis ſit intelligendũ, hoc modo: Hũc dico iudices rubrũ, breuẽ, incuruũ, canũ, ſubſcriptũ cæſiũ, cui ſane magna eſt mẽto cicatrix, ſi quo modo põt vobis in memoriã redire. Habet hæc exornatio cũ vtilitatẽ, ſi quẽ velis oſtendere, cũ venuſtatẽ, ſi br̃ dilucide facta eſt. Notatio eſt, cũ alicuius natura certis deſcribitur ſignis, quæ, ſicut notæ quædã naturæ ſunt attributa. Vt ſi velis nõ diuitẽ, ſed oſtentatorẽ pecunioſum deſcribere, iſte, inquies, iudices, qui, ſe dici diuitẽ, putat eſſe præclarũ, primũ nunc videte, quo vultu nos intuatur: nõ ne uobis uidetur dicere, Darẽ, ſi mihi moleſti nõ eſſetis? cũ uero ſiniſtra mentũ ſubleuat, exiſtimat ſe gẽmæ nitore, & auri ſplẽdore aſpectus omnium pſtringere. Cum puerũ reſpicit hunc vnum, quẽ ego noui, uos nõ arbitror nouiſſe, alio noĩe appellat, deinde alio atq; alio: Hẽ tu, inquit, ueni Sãnio, ne q̃d iſti barbari perturbent: vt ignoti, qui audiunt, vnũ putẽt eligi de multis ei dicit aurem, aut ut domi lectuli ſternãtur, aut ab auunculo rogẽt Aethiops, q ad balneas ueniat, aut Aſturconi locus ante oſtiũ ſuũ detur, aut aliq̃d fragile falſæ choragiũ gloriæ cõparetur. Deinde exclamat, ut oẽs audiãt: Videto, ut diligẽter enumeretur ſi põt ante noctẽ. Puer, qui iã bene dñis naturã nouit, tu illo plures mittat oportet, igt, ſi hodie uis trãſnumerari. Age, inquit, duc tecũ Libanũ, & Soſiã. Sane. Deinde caſu ueniunt hoſpites homini, q iſtum ſplendide, dũ peregrinaretur, receperunt. ex ea re homo hercle ſane cõturbatur, ſed tñ à vitio naturæ non recedit. Bene, inquis, facetis, cum venitis: ſed rectius feciſſetis, ſi ad me domum recta abiiſſetis. Id feciſſemus, inquiũt illi, ſi domum nouiſſemus.

mus. At iſtud quidẽ facile fuit vndelibet inuenire
verum in mecum. ſequuntur illi. ſermo interea hu
ius cõſumitur oĩs in oſtẽtatione. quærit, in agris
cuiuſmodi frumenta ſint. negat ſe quia uillæ incẽ
ſæ ſint, accedere poſſe, nec ædificare ẽt nunc aude
re, tametſi in Tuſculano q̃dẽ cœpi inſanire, & in
ijdẽ fundamentis ædificare. Dum hæc loquitur,
venit in ædes quaſdã, in quibus ſodalitiũ erat eo-
dem die futurũ, quo iſte pro notitia dñi ædium
ingreditur cum hoſpitibus: Hic, inquit, habito: p
ſpicit argentum q̃ erat expoſitũ, viſit triclinium
ſtratũ, ꝓbat. accedit ſeruulus, dicit homini clare,
dñm iã uenturum, ſi velit exire. Ita ne, inquit? Ea-
mus hoſpites, frater uenit ex Salerno, ego illi ob-
uiam pergã, uos huc decima uenito te hoſpites di
ſcedunt. iſte ſe raptim domũ ſuã coniicit. illi deci
ma, quò iuſſerat, veniunt: q̃runt hunc: reperiunt,
domus cuia ſit, in diuerſorium deriſi conferunt
ſeſe. vidẽt hoĩem poſtera die, narrant, expoſtulãt,
accuſãt. ait iſte eos ſimilitudine loci deceptos an
giporto toto deerraſſe, cõtra valetudinẽ ſuã ſe ad
multã noctẽ expectaſſe. Sãnioni puero negociũ
dederat, vt vaſa, veſtimẽta, pueros corrogaret: ſer
uulus nõ inurbanus ſatis ſtrenue, & cõcinne cõpa
rat, iſte hoſpites domũ deducit. Ait ſe ædes maxi
mas cuidã amico ad nuptias accõmodaſſe, nũciat
interea puer argentũ repeti: (ptimuerat. n. qui cõ
modaret) Apagete, inquit, ædes cõmodaui, fami-
liã dedi: argentũ quoq; vult? tametſi hoſpites ha-
beo, tñ vtat licet, nos Samijs delectabimur. Quid
ego, quæ deinde efficiat, narrẽ? eiuſmodi eſt hoĩs
natura, vt, quæ ſingulis diebus efficiat gloria atq;
oſtẽtatione, ea vix annuo ſermone enarrare poſ-
ſim. Huiuſmodi notationes, quæ deſcribunt quid
conſentaneũ ſit vniuſcuiuſq; naturæ, vehemẽter
habent magnã delectationem: totum enim cu-
iuſpiam ponũt ante oculos, aut glorioſi, vt nos e-
xempli cauſa cœperamus, aut inuidi, aut timidi,
aut auari, ambitioſi, amatoris, luxurioſi, furis, qua
drũplatoris: deniq; cuiuſuis ſtudiũ protrahi põt
in mediũ tali notatione. Sermocinatio eſt, cũ ali-
cui pſonæ ſermo attribuitur, & is exponit cũ rõ-
ne dignitatis, hoc pacto: Cũ militibus vrbs redun
daret, & oẽs timore oppreſſi domi continerent,
venit iſte cũ ſago, gladio ſuccinctus, tenẽs iaculũ,
quinq; adoleſcentes hoĩem ſimili ornatu ſubſe-
quunt, irrumpit in ædes ſubito, deinde magna vo
ce, Vbi eſt iſte beatus, inquit, ædiũ dñs? quin mihi
præſto ſit? quid tacitis? Hic alij oẽs ſtupidi timo-
re obmutuerunt. Vxor illius infeliciſſimi cũ maxi
mo fletu ad iſtius pedes abiecit ſeſe. Parce, inquit
& p quæ tibi, dulciſſima ſunt in vita, miſerere no
ſtri, noli extĩguere extinctos. Fer mãſuete fortunã
nos quoq; fuimus beati: noſce te eſſe hoĩem. At
ille: Quin illũ mihi datis, ac vos auribus meis op-
plorare deſinitis? nõ abibit. Illi nunciatur interea,
veniſſe iſtũ & clamore maximo mortẽ minari. Qđ
ſimul ut audiuit, Heus, inquit, Gorgia pediſequa
puerorũ, abſconde pueros, defende, fac vt incolu-
mes ad adoleſcentiã perducas. Vix hæc dixerat, cũ
ecce iſte præſto, Sedes, inquit, audax? nõ vox mea
tibi vitã ademit? exple inimicitias meas, & iracun
diã ſatura tuo ſanguine. Ille cũ magno ſpiritu, Me
tuebã, inquit, ne plane victus eſſem: nũc video in
iudicio mecũ contendere nõ vis, vbi ſuperari tur
piſſimũ eſt ſuperare pulcherrimum: ĩterficere me
vis: occidar equidẽ, ſed victus non peribo. At ille,
In extremo vitę tpe ẽt ſentẽtioſe loqueris, neq; ei,
quẽ vides dñari vis ſupplicare? Tum mulier, Imo
quidẽ iſte rogat, & ſupplicat: ſed tu quæſo cõmo-
uere, & tu pdeos, inquit, hũc amplexare. dñs eſt, vi
cit hic te, vince tu nunc animũ. Cur non deſinis,
inquit, vxor loqui, quæ me digna nõ ſunt? tace, &,
quæ curãda ſunt, cura: tu ceſſas mihi vitã, tibi om
nẽ beneviuendi ſpẽ mea morte eripere? iſte mulie
rẽ reppulit ab ſe lamentantẽ: illi neſcio quid inci-
piẽti dicere, q̃ dignũ videlicet illius virtute eſſet,
gladiũ in latere defixit. Puto in hoc exẽplo datos
eſſe vnicuiq; ſermones ad dignitatẽ accõmodatos,
qđ oportet in hoc genere obſeruare. Sunt itẽ ſer
mocinationes cõſequẽtes hoc genus: Nã quid pu-
tamus illos dicturos, ſi hoc iudicaueritis? non ne
hac oẽs vtẽtur oratione? deinde ſubiicere ſermo-
nẽ. Cõformatio eſt, cum aliqua, quæ nõ adeſt, per-
ſona cõfingitur quaſi adſit, aut cũ res muta, aut in-
formis fit eloquens, & formata, & ei oratio attri-
buit ad dignitatẽ accõmodata, aut actio quædã,
hoc pacto: Quòd ſi nunc hæc vrbs inuictiſsima
vocẽ emittat, nõ hoc pacto loquatur? Ego illa plu
rimis trophæis ornata, triũphis ditata certiſsimis
clariſsimis locupletata victoriis, nunc veſtris ſedi
tionibus ò ciues vexor. q̃ dolis malitioſa Cartha-
go, viribus ꝓbata Numantia, diſciplinis erudita
Corinthus labefactare nõ potuit, eam patiemini
nunc ab homunculis deterrimis proteri atq; con
culcari? Itẽ: Qđ ſi nunc L. ille Brutus reuiuiſcat, &
hic ante pedes veſtros adſit, nõ hac vtet oratione?
Ego reges eieci, vos tyrãnos introducitis: ego li-
bertatẽ, quæ nõ erat, peperi, vos partã ſeruare nõ
vultis: ego capitis mei periculo patriã liberaui,
vos liberi ſine periculo eſſe nõ curatis. Hæc cõfor
matio licet ĩ plures res mutas atq; inanimatas trãſ
ferãtur, ꝓficit tũ plurimũ in amplificationis parti
bus, & comiſeratione. Significatio eſt, q̃ plus in ſu
ſpicione relinquit, q̃ poſitũ eſt ĩ oratione: ea fit p
exuperationẽ, ambiguum, conſequentiã, abſciſſio
nẽ, ſimilitudinẽ. Per exuperationem, cum plus di
ctũ eſt, q̃ patit veritas, augẽdæ ſuſpicionis cauſa,
ſic: Hic de tanto patrimonio tã cito teſtã, qua ſibi
petat ignẽ, nõ reliquit. Per ambiguum? cum verbũ
põt in duas plures ve ſententias accipi, ſed accipi
tur in eã partẽ, quã vult is, qui dixit: vt de eo ſi di-
cas, q multas hereditates adierit, Proſpice tu, qui
plurimũ cernis. Ambigua quemadmodũ vitanda
ſunt quæ obſcurã reddunt orationẽ; ita hæc cõſe
quẽda, quæ cõficiunt hmõi ſignificationẽ. Ea repe
rientur facile, ſi nouerimus, & animaduerterimus
verborũ ancipites aut multiplices poteſtates. Per
cõſequentiã ſignificatio fit, cũ res, quæ ſequuntur
aliquã rẽ, dicuntur, ex quibus tota res relinquitur
in ſuſpicione, vt ſi falſamẽtarij filio dicas. Quieſce
tu, cuius pr̃ cubito ſe emũgere ſolebat. Per abſciſ
ſionẽ, ſi, cũ incipimus aliqđ dicere, ꝑcidimus, & ex
eo, qđ iã diximus, ſatis relinquit ſuſpicionis, ſic:
Qui iſta forma, & ætate nup alienæ domui, nolo
plura dicere. Per ſimilitudinẽ, cũ, aliqua re ſimili

alla ta,nihil amplius dicimus, ſed ex ea ſignificamus quid ſentiamus, hoc modo: Noli Saturnine nimiũ populi frequentia fretus eſſe inulti iacent Gracchi. Hæc exornatio plurimũ feſtiuitatis hẽt, interdũ & dignitatis.ſinit.n.quiddã, tacito oratore,ipſum auditorẽ ſuſpicari. Breuitas eſt res ipſis tantummodo verbis neceſſariis expedita,hoc modo: Lẽnnm præteriẽs cepit,inde Tarſi præſidiũ reliquit,poſt vrbẽ in Bithynia ſuſtulit, inde pulſus in Helleſpontũ,ſtatim ponitur Abydo.Itẽ:Modo Cõſul,quondã Tribunus,deinde primus erat ciuitatis.Itẽ:Tum proficiſcitur in Aſiã, deinde exul, & hoſtis eſt dictus,poſt Imperator,poſtremo Cõſul factus eſt. Habet paucis cõprehenſa breuitas multarum rerũ expeditionẽ. Quare adhibenda ſæpe eſt, cũ aut res nõ egẽt longæ orationis,aut tempus non ſinit cõmorari.Demonſtratio eſt, cũ ita res verbis exprimitur,vt geri negocium,& res ante oculos eſſe videatur.id fieri poterit,ſi,quæ ante,& poſt,& in ipſa re facta erunt,cõprehẽdemus aut à rebus conſequentibus, aut à circunſtãtibus nõ recedemus,hoc modo:Quod ſimul atq; Gracchus proſpexit,fluctuare populum, verentẽ ne ipſe auctoritate ſenatus cõmotus à ſententia deſiſteret,iubet aduocari concionẽ. Iſte interea ſceleri,& malis cogitationibus redundans, euolat ex tẽplo Iouis,& ſudans,oculis ardẽtibus, erecto capillo,contorta toga, cũ pluribus aliis ire celerius cœpit.Illi præco faciebat audientiã,hic ſubſelliũ quoddã calce premens dextra pedẽ defringit, & alios hoc idẽ iubet facere.Cũ Gracchus deos inciperet precari, curſim iſti impetũ faciunt, ex aliis aliiſq. partibus conuolant,atq; è populo vnus,Fuge,inquit,Tiberi,fuge,nõ nides?reſpice inquã.de inde vaga multitudo,ſubito timore perterrita,fugere cœpit.At iſte ſpumans ex ore ſcelus,anhelãs ex infimo pectore crudelitatẽ,cõtorquet brachiũ & dubitanti Graccho quid eſſe,neq; tñ locum,in quo conſtiterat,relinquenti,percutit tempus.Ille nulla uoce delibans inſitã virtutẽ, cõcidit tacitus: iſte uiri fortiſsimi miſerando ſanguine aſpergus, quaſi facimus pclariſsimũ feciſſet,circunſpectãs, & hilaris ſceleratam gratulantibus manum porrigens,in templum Iouis contulit ſeſe.Hæc exornatio in amplificanda, & cõmiſeranda re plurimum prodeſt,& in huiuſmodi narrationibus:ſtatuit.n. totam rem,& prope ponit ante oculos.

EPILOGVS.

OMnes rationes honeſtãdæ elocutionis ſtudioſe collegimus:in quibus Herenni ſi te diligẽter exercuerit,& grauitatẽ,& dignitatẽ,& ſuauitatẽ habere in dicẽdo poterit, vt oratione plane loquaris;ne nuda atq; inornata inuentio vulgari ſermone efferatur. Nunc identidẽ noſmet ipſi nobis inſtemus,res.n.cõmunis agiť, vt frequẽter, & aſſidue conſequamur artis rationem ſtudio,& exercitatione:qđ alii cũ moleſtia tribus de cauſis maxime faciũt,aut ſi,cũ quibus libẽter exerceantur,non habent:aut ſi ſibi diffidunt; aut ſi neſciãt quã vitam ſequi debeant:quæ à nobis abſunt oẽs difficultates.nam & ſimul libenter exercemur pp amicitiã,cuius initium cognatio fecit,cetera philoſophiæ ratio confirmauit:& nobis non diffidimus: propterea ꝙ & aliquantulum proceſsimus, & alia meliora ſunt,quæ multo intẽtius petimus in uita,vt,ẽt ſi non peruenerimus in dicendo,quo volumus, parua pars vitæ perfectiſsimæ deſideretur. & uiam, q̃ ſequamur,habemus:propterea ꝙ in his libris nihil præteritum eſt rhetoricæ præceptionis.Demonſtratũ eſt.n.quo modo res in omnibus generibus cauſarum inueniri oporteat.Dictũ eſt quo pacto eas diſponere conueniat:Traditũ eſt,qua rõne eſſet pronunciandũ.Præceptũ eſt, qua via meminiſſe poſſemus. Demonſtratum eſt, quibusmodis pfecta elocutio cõpararetur. Quæ ſi ſequamur, acute & cito reperiemus, diſtincte, & ordinate diſponemus,grauiter & venuſte pronunciabimus,firme & ppetuo meminerimus, ornate & ſuauiter eloquemur.ergo ĩ arte rhetorica nihil eſt amplius:hæc oĩa adipiſcemur,ſi rõnes pceptiõis diligẽtia cõſequemur, & exercitatione.

DIstributio eſt) Hanc Græcorum quidam διαλλαγὴν vocant. Hęc exornatio nõ multum differt ab ea q̃ paulo poſt diuiſionẽ vocat,niſi quod hęc plura argumenta ad vnũ effectũ cducit, illa duabus ſententiis ſibi inuicẽ oppoſitis cõtenta eſt:vt,Odit porro priuatã luxuriã,publicam magnificentia diligit utranq; Rutilius antitheti ſpeciẽ eſſe arbitratur. [Licentia eſt)Quid de hac exornatione ſcribat Quint.dicẽdum puto. Ac ne quempiam tanti uiri iudicio fruſtret,ſicut adhuc io ceteris,vbi eius auctoritatẽ afferre conueoit,noo feci,eins nerba ſubiiciam. Quæ uero ſint augendis affectibus accõmodatæ figuræ,cõſtant maxime ſimulatione.nã que,& iraſci oos,& gaudere,& timere.& admirari, & dolere, & indignari,& optare,& quęcunq; ſunt ſimilia his finitimis.inde ſunt illa,Liberatus ſum reſpiraui,bene habeo,& quæ amentia eſt hæc!& ò tẽpora,ò mores, ò miſerum me.cõſumptis.n. lacrymis, infixus tamen pectori hæret dolor: &, Magnæ nunc hiſcite terræ. quod exclamationem quidam vocant, plerunq; inter figuras orationis. Hæc quoties uera ſunt, non ſunt in ea forma.de qua nũc loquimur,& aſſimulatam,& arte cõpoſita proculdubio ſchemata ſunt eſtimanda. quod idẽ dictum ſit de oratione libera, q̃ Cornificius licentiam vocat Græci παῤῥησίαν. Quid.n.minus figuratum,q̃ uera libertas?ſed frequenter ſub hac facie latet adulatio.nam Cic.cum dicit pro Ligario Suſcepto bello Cæſar,geſto iam etiã ex aperte magna,nulla vi coactus,cõſilio ac volũtate mea,ad arma profectus ſum,quę erat contra te ſumpta ooo ſolũ ad vtilitatem Ligarii reſpicit, ſed magis laudare victoris clementiam non poteſt. [Diminutio eſt)Haoc Græci μείωσιν ἰλάττωσιν vocãt.Hęc multifarie fierĩ ſolet,ſicut & amplificatio.Sed quoniam in vtraque ſibi multũ indulget,orator,& ferẽ ob rerum auctionem ac imminutionẽ victoriam ſibi comparat.& apud poſteros famã,quę eloquuio attollat,aut deprimat dicendum. Prima igitur eſt amplificãdĩ vel minuendi ſpecies.in ipſo rei nomine,ut cũ eum qui ſit cæſus occiſum,qui ſit improbus,latronẽ, contraq.eum qui pulſauit,attigiſſe,& vulnerauit,lęſiſſe dicimus.Hoc genus creſcit, ac fit manifeſtius,ſi ampliora verba cum ipſis nominibus quibus comparentur ponimus, vt Cic.in Verrẽ.Non.n.furem,ſed ereptorẽ,non adulterum,ſed expugnatorẽ pudicitiæ, non ſacrilegum,ſed hoſtem ſacrorũ religionumq.non ſiccarium,ſed crudeliſſimum carnificem ciuium ſociorumq.in ueſtrum iudicium adduximus,ut altero modo ſis multum,hoc etiã vt plus ſit efficiatur.Quatuor autem maxime generibus conſtare amplificationẽ inuenimus incremento, comparatione,ratiocinatione,congerie.Incrementum eſt potentiſſimũ,cum magna videntur etiã quæ inferiora ſunt id aut vno gradu fit,aut pluribus per id venitur ad ſummũ,nec ad ſummum modo,ſed quodammodo ſupra ſummũ, omnibus his ſufficit vel unum Cic. exemplum. Facinus eſt uincire ciuem Rom.ſcelus verberare. prope parricidiũ necare, quid dicam in crucẽ tollere:nã ſi tm verberatus eſſet, vno gradu increuerat, ponendo uincire eſſe

faci

facinus, quod erat inferius. cum vero dixerit prope parricidium necare, ſupra quod nihil, adiecit, quid dicam in crucem tollere? ita cum id, quod maximum eſt occupaſſet, neceſſe erat in eo quod vltra eſt verba deficere. Eſt alter incrementi modus, cum ſupra ſummum adiectio fit, vt apud Virg. de Lauſo:

Quo pulchrior alter
Non fuit excepto Laurentis corpore Turni.

Et de Nireo illud Homericum.

Νιρεὺς ὃς κάλλιστος ἀνὴρ ὑπὸ Ἴλιον ἦλθε
Τῶν ἄλλων Δαναῶν μετ' ἀμύμονα Πηλείωνα

Tertius eſt quoque incrementi modus, ad quem per gradus itur, & quod non eſt plus quam maximū, ſed quo nihil maius eſſe oſtenditur. matrem tuam cecidiſti, quid dicē amplius? matrē tuam occidiſti. nam, & hoc augendi genus eſt tantum aliquid efficere, vt nō poſſit augeri. Verum vt hæc amplificatio in ſuperiora tendit, ita quæ fit per comparationem, incrementū ex minoribus petit, augēdo enim quod eſt infra, neceſſe eſt extollat quod ſupra ponatur. vt Cic. in Catil. Serui mehercule mei, ſi me iſto pacto metuerent, vt te metuunt omnes ciues tui, domū meam relinquendam putarem. Fit per comparationem incrementū, eo modo quo argumenta à minoribus ad maiora deducunt. nec tota totis, ſed etiam partes partibus comparantur, ſicut illud Cic. An vero vir ampliſſimus, P. Scipio Pont. Max. Gracchū mediocriter labefactantem ſtatum reip. priuatus interfecit, Catilinam orbem terræ cæde atque incendio vaſtare cupientem nos conſules perferemus? hic & Catilina Graccho, & ſtatus reip. orbi terrarum, & mediocris labefactatio cædi, & incendiis, & vaſtationi, & priuatus conſuli comparatur. quæ ſi quis dilatare velit, plenos ſui ſingula locos habeat: Ratiocinatione fiunt amplificationes, vt Cic. Tu, inquit, iſtis faucibus, iſtis lateribus, iſta gladiatoria totius corporis firmitate. quid fauces, & latera ad ebrietatem? ſed minime ſunt ocioſa. nam reſpicientes ad hæc, poſſumus æſtimare quantum ille vini exhauſerit, quod ferre, & concoquere non poſſet illa corporis gladiatoria firmitate, ſed neceſſario euomere compulſus eſt. Ergo ſi ex alio aliud colligitur, non minus poterit hæc quam quæ inter ſtatus ponitur ratiocinatio nominari. Eadem enim ex cauſa nomen habet. Idem præſtant quæ anteceſſerunt, vt apud Virg. cum Aeolus à Iunone rogatus.

Cauum conuerſa cuſpide montem
Impulit in latus, ac venti velut agmine facto.

Qua data porta ruunt: eſt. apparet quāta ſit futura tempeſtas. Solet ex alio aliud quoq; augeri, vt cum Annibalis bellicis laudibus ampliatur virtus Scipionis, & fortitudinē Gallorum Germanorumq. miramur, quo ſit maior C. Cæſaris gloria. Sed. & amplificant per ratiocinationem genus, cum ad aliquid refertur, quod dicimus. veluti illud Homericum.

Οἱ δ' ὡς οὖν εἴδονθ' Ἑλένην ἐπὶ πύργον ἰοῦσαν,
Ἦκα πρὸς ἀλλήλους ἔπεα πτερόεντ' ἀγόρευον,
Οὐ νέμεσις Τρῶας καὶ ἐϋκνήμιδας ἀχαιοὺς,
Τοιῇδ' ἀμφὶ γυναικὶ πολὺν χρόνον ἄλγεα πάσχειν.
Αἰνῶς ἀθανάτῃσι θεῇς εἰς ὦπα ἔοικεν.

Vbi licet animaduertere, vt Troiani principes Graios Troianosq. propter Helenę ſpeciem tanto temporis ſpatio ſuſtinere bellum, indignum, nō putarunt. quę nam igitur illa forma credenda eſt? non enim hoc dicit Paris qui rapuit, non aliquis iuuenis, aut vnus è vulgo. ſed, & prudentiſſimi, & Priamo aſſidentes. Ad hoc etiam pertinet clypeus Aiacis, cum dicit Homerus.

Τῷ σάκος αἴαντος δ' ἑπταβόειον ἐπιβάλοιεν.

Et Achillis, cum idem inquit.

Αὐτὰρ ἔπειτα σάκος μέγα τε στιβαρόν τε εἵλετο.

Ex armis enim illorum heroum magnitudo vobis datur intelligi. qua virtute egregiam etiam vſus eſt virg. in Cyclope. Nam qui illud corpus mente concipiam, cuius trunca manum pinus regit? Hoc illi eſt ſimile. quod ſupra emphaſim diximus nominari. Amplificatio autem per congeriem verborum ac ſententiarum idem ſignificantium, exponenda reſtat. hæc ſi non etiā per gradus aſcendat, tamen velut aceruo quodā alleuatur. qualis illud Ciceronis: Quid enim tuus ille Tubero diſtrictus in acie Pharſalica gladius agebat? cuius latus mucro ille petebat? qui ſenſus erat armorū tuorum? quæ tua mens, oculi, manus, ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? Hæc etiam creſcere ſolet, verbis omnibus altior, atque altius inſurgentibus, vt. Aderat ianitor carceris, carnifex prætoris, mors terroque ſociorum, & ciuium Romanorum. Eadem ratio eſt minuendi. nam totidem ſunt aſcendentibus gradus. ideoque vno ero cōtentus exemplo eius loci, quo Cicero de oratione Rulli hæc dicit: Pauci tamen, qui proximi aſtiterant, neſcio quid illum de lege Agraria dicere ſuſpicabantur. Scio pleriſque videri poſſe ſpeciem amplificationis hyperbolen. nam, & hęc in vtramque partem valet, & ad augendas, & minuendas res. [Deſcriptio nominatur] Hæc à Græcis *διατύπωσις* vocatur, cui *τοπογραφία* ſpecies ſubiicitur, id eſt loci deſcriptio. illum primo nominatum Cic. alibi ſub oculos ſubiectionem nominat, cum res nō geſta indicatur, ſed vt ſit geſta oſtenditur, nec vniuerſa, ſed per partes, vt ipſe inflammatus ſcelere, & furore in forū venit, ardebant oculi, toto ex ore crudelitas eminebat, nec ſolum quæ facta ſunt, aut fiant, ſed quæ futura ſunt, imaginamur. [Diuiſio eſt, qua rem ſemouens à re, vtranque abſoluti ratione ſubiecta, hoc modo: Cur ego nunc tibi quidquam obiiciā? ſi probus es) De hac ſupra dictum eſt exornatione. [Frequentio eſt, cum res in tota cauſa diſperſæ coguntur) Hæc amplificationis par eſt, quam per congeriem ſupra vocauimus. [Expolitio eſt) Hæc multarum eſt figurarum tractatio. oratio à Græcis, vt opinor, hæc *σχηματισμένα*, id eſt figurata, ac per hoc ornata nominatur. Quod mihi bene videtur Decius, intellexiſſe, qui ſe deuouiſſe dicitur, & pro legionibus ſe in hoſtes immiſiſſe medicos, vnde amiſit vitam, & nō perdidit. re. n. viliſſima, & parua maxima redemit, vitam dedit, accepit patriam, amiſit animam, potitus eſt gloria, quæ cum ſumma laude prodita vetuſtate quotidię magis eniteſcit. quod ſi pro rep. debere accedere ad periculum, & ratione demonſtratum eſt, & exemplo comprobatum, hi ſapientes ſunt exiſtimādi, qui nullum pro ſalute patriæ periculum vitant. Tres ſe Decii pro repub. deuouiſſe dicuntur, vt in primo de Finibus bonorū, & malorum ſcribit Cic. Si quis autem ſcire cupiat, quo pacto deuotio ea fieret à veteribus, Macrobium in Saturnal. legat q de ea re abunde ſcripſit. [Commoratio eſt: cum in loco firmiſſimo) Et in perpetua oratione, ſicut, & expolitio, inuenitur. ea de cauſa à pleriſque inter figuras non ponitur. [Contentio eſt) De hac ſupra diximus. Multę autem ſunt figuræ, vt tam apud Quintil. quam apud Græcos eſt manifeſtum, quæ eodē nomine appellatæ, aliquam tamen habeant differentiam ſicut ironia, ſicut antiphraſis, & ſimiles, alia enim verborum, alia ſententiarum eſt. [Similitudo eſt oratio traducens) Hæc Græcis *παραβολή*. ab aliis *ὁμοίωσις* eſt nominata. hic quid de hac figura ſcribat Quintil. totum eum locum ſubiicere mihi viſum eſt, qui is plura quam quis alius de ea locutus videatur, ac ita aperte, vt expoſitione non indigeat. Præclare vero, inquit, ad inferendam rebus lucem repertę ſunt ſimilitudines, quarum aliæ ſunt quę probationis gratia inter argumenta ponuntur, aliæ ad exprimendam rerum imaginem compoſitę, quod eſt huius loci proprium. inde lupi, ceu raptores, atra in nebula, & aui ſimiles.

Quæ circum littora, circum
Piſcoſos ſcopulos humilis volat æquora iuxta.

Quo in genere. i. pręcipue cuſtodiendum, ne id, quod ſimilitudinis gratia aſciuimus, aut obſcurum ſit, aut ignotū. Debet. n. quod illuſtrandę alterius rei gratia aſſumitur, ipſum eſſe clarius eo quod illuminat. quare poetis quidem permittamus ſane eiuſmodi exempla.

Quales vbi hybernam Lyciam Xanthiq; fluenta
Deſerit, aut Delon maternam inuiſit Apollo.

Nunc idem oratorem decebit. vt occultis aperta demonſtret. Sed illud quoque, de quo in argumentis diximus. ſimilitudinis genus ornat orationem facitque eam ſublimem, floridam, iucundam, mirabilem. Nam quo longius quæque petita. eſt hoc plus affert nouitatis, atque inſpectata magis eſt: illa vulgaria videri poſſunt, & vtilia tantum ad conciliandam fidem: Vt terram cultu, ſic animum diſciplinis meliorem vberioremque fieri. &, vt medici ab alienatę morbis membra pręcidunt, ita turpes ac pernicioſos, etiam ſi nobis ſanguine cohæreant, amputandos. Iam ſublimius illud pro Archia. Saxa atque ſolitudines voci reſpondent, beſtię ſępe immanes cantu flectuntur atque conſiſtunt. quod quidem genus à quibuſdam declamatoriis maxime licentia corruptum eſt. Nam, & falſis vtuntur, nec illa ab iis quibus tandem ſimilia videri volunt, applicant, quorum vtrunque in his ęque me iuuene vbique cantari ſolebant. Magnorum fluminum nauigabiles fontes ſunt, & generoſioris arboris ſtatim planta cum fructu eſt. In omni autem parabola, aut præcedit ſimilitudo. & res ſequitur, aut præcedit res. & ſequitur ſimilitudo. ſed interim libera. & ſeparata eſt, interim, &(quod lōge optimū eſt) cū re cuius eſt imago cōnectitur collatione inuicem reſpōdente quod facit redditio cōtraria, quæ antapodoſis dicitur pręcedit ſimilitudo illa, cuius

modo feci mentionem: Inde lupi ceu raptores atra in nebula. In primo Geor. poſt longam de bellis ciuilibus atque externis conqueſtionem.

Vt cum carceribus ſeſe effudere quadrigæ.
Addunt in ſpatia, & fruſtra retinacula tendens.
Fertur equis auriga, nec audit currus habenas.

Sed hæc ſunt ſine apodoſi. Redditio autem illam rem vtranq; quã comparat, velut ſubiicit oculis, & pariter oſtẽdit, cuius præclara apud Virg. multa reperio exempla, ſed oratoriis potius vtendum eſt. dicit Cic. pro Mur. Vt aiunt in Græcis artificibus eos auloedas eſſe, qui citharœdi fieri nõ potuerunt. ſic nos videmus, qui oratores euadere non potuerunt, eos ad iuris ſtudiũ deuenire. Et illud pro eodem, iam pene poetico ſpiritu, eo tamen cum ſua redditione. quod eſt ad ornatũ accommodatius. Nã vt tempeſtates ſæpe certe aliquo cœli ſigno cõmouentur, ſicut ſæpe ab improbis nulla certa ratione obſcura aliqua ex cã concitantur. ſic in hac comitiorum tempeſtate populari, ſæpe intelligas quo ſigno cõmota ſit ſæpe ita obſcura eſt, vt ſine cauſa excitata videatur. Sunt, & illæ breues. vagi per ſiluas ritu ferarum. Et illud Ciceronis in Clodium. Qui ex iudicio velut ex incendio nudus effugit, quibus ſimilia poſſunt cuicunq; etiam ex quotidiano ſermone ſuccurrere. Hæc omnia ad verbum de ſimilitudine Quint. Abſoluta igitur illa ſimilitudo eſt, vt etiã Plut. ſcribit quæ πρότασιν & ἀπόδοσιν. hoc eſt propoſitionẽ, & redditionem habet, quæ ſecus, imperfecta. Item eiuſmodi eſt veluti diximus. vt modo res antecedat, & ſequatur ſimilitudo, modo contra, ſimilitudo præcedat, & res ſequatur. Vtrunque in hoc complexus eſt.

Creſcit occulto velut arbor æuo.
Fama Marcelli, micat inter omnes.
Iulium ſidus, velut inter ignes Luna minores.

[Quemadmodum in palæſtra, qui tædas ardentes accipit) Mos fuit apud veteres, vt in palæſtra currentium, primus facẽ ſequenti traderet, & ſecundus tertio. & ſic deinceps, quo ad vltimum vſque perueniret. Hinc Perſius.

Qui prior es, cur me in decurſu lampada poſcis.

Et Lucret.

Augeſcunt aliæ gentes, aliæ minuuntur.
Inq; breui ſpatio mutantur ſæcla animantum.
Et quaſi curſores vitai lampada tradunt.

[Exemplum eſt alicuius facti, aut dicti præteriti cum certi auctoris nomine propoſito) Hoc Græci παράδειγμα vocant, de quo ſupra in argumentis ſatis multa [Imago eſt, formæ cum forma cum quadã ſimilitudine collatio) Imago eſt deſcriptio figuræ alicuius, vel perſonarum inter ſe, eorum ue quæ perſonis accidunt comparatio: vt, Os humeros. deo ſimilis. Hæc exornatio à Græci εἰκών vocatur. [Effictio eſt, cum exprimitur (Hæc figura à græcis προσωποποιΐα vocatur à nonnullis perſonæ confictio. Hæc mire cum variat orationem tum excitat. His, & aduerſariorum cogitationes, velut ſecundum loquentium protrahimus, qui tum ita demum à fide non abhorreant, ſi eos locutos finxerimus vt cogitaſſe eos non ſit abſurdum, & noſtros cum aliis ſermones, & aliorum inter ſe credibiliter introducimus, & ſuadendo, obiurgando, quærendo, laudando, miſerando perſonas idoneas damus. quin deducere beatos è cœli homines, & angelos in hoc genere dicendi, & inferos excitare, vrbes etiam, & populi hac figura vocem accipiunt. Sunt autem qui has προσωποποιΐας dicant, in quibus, & corpore, & verba fingimus. Sermones autem hominum aſſimulatos διαλόγους malunt, quod latine. Cicero ſermocinationem vocat. Quintilianus vero vtrunque eodem nomine appellauit; vt proſopopœia diceretur. Nam certe, inquit ipſe, ſermo fingi non poteſt. vt non, & perſonæ ſermo fingatur, ſed in his quæ natura non permittit, eo modo mollior ſit figura etenim ſi mecũ patria mea, quæ mihi vita mea multo eſt carior, ſi cuncta Italia, ſi omnis reſp. ſic loquatur, M. Tulli, quid agis? illud audacius genus. quæ tecum Catilina ſic agit, & quo quodammodo tacita loquitur, nullum iam aliquot annis facinus extitit niſi per te. Commode etiam aut nobis aliquas ante oculos eſſe rerum perſonarum, vel imagines fingimus, eadem aduerſariis, aut iudicibus accidere miramur. qualia ſunt, Videtur mihi, & non ne videntur tibi? Sed magna quædam vis eloquentiæ deſideratur. Falſa. n. incredibilia, natura neceſſe eſt, aut magis moueant, quia ſupra vera ſunt, aut pro vanis accipiuntur, quia vera non ſunt, ſed formas quoque fingimus ſæpe, vt famam Virgilius, item Homerus, vt voluptatem ac virtutem, quemadmodum à Xenophonte traditur Prodicus, quem Silius Italicus imitatus eſt. Eſt, & incertæ perſonæ ficta oratio, vt hic, Dicat aliquis, Eſt vna ctus ſine perſo ſermo.

Hic Dolopum manus hic ſæuus tendebat Achilles.

Et vt Quintilianus etiam, inquit. vertitur interim proſopopœia in ſpeciem narrandi. vnde apud hiſtoricos repetiuntur obliquæ allocutiones, vt Titi Liuii illud: At dii iuuent. Proſopopœias, ſiue effictionis duæ ſunt ſpecies, vt Aphthonius in primis exercitamẽtis, inquit εἰδωλοποιΐα, id eſt ſimulacra fictio, & ἠθοποιΐα quam Rutilius, & Aquila morum confictionem vocant. Idolopœia eſt, quam paulo inſtra Cic. confirmationem vocat. Ethopœia autem, quam hic notationem nominauit. [Aut aliquid fragile falſæ choragium gloriæ comparetur) Choragium à choro, & ago, conuentus, atque congregationis apparatus. Plautus in Captiuis. Iniquum eſt comico choragio, Conari deſubito nos agere tragœdiam. Apuleius in quinta Metam. Iam feralium nuptiarũ miſerrime virgini choragium ſtruitur. [Duc tecum Libanum, & Soſiam) Nomina ſeruorum. Libanus, in Plauti Aſinaria, Soſias tam in Amphitryone Plauti, quàm Terentii Andria. [Expoſtulant) Imperioſa percunctantur. [Sermocinatio eſt, cum alicui perſonæ ſermo attribuitur) Hanc diximus ſupra διάλογον à Græcis nominari. [Conformatio eſt, cum aliqua, quæ nõ adeſt, perſona confingitur quaſi adſit) Hanc exornationem diximus quoque ſupra à Græcis εἰδωλοποιΐας vocari. [Significatio eſt) Significationem nominat, quam Græci ἔμφασιν vocant. hanc inter tropos. i. verborum verſiones Græci ponunt, vt ſupra meminimus. ſed, & inter ſchemata, hoc eſt ſentẽtiarum inueniũtur figuras, cum ex aliquo dicto latens aliquid eruitur velut, inquit Quintilianus, vt apud Virg.

Non licuit thalami expertem ſine crimine vitam.
Degere more feræ.

Quanquam. n. de matrimonio quæritur Dido, tamen huc erumpit eius affectus vt ſine thalamis vitã non hominum putet, ſed ferarum. [Cuius pater cubito ſe emungere ſolebat) Emungere, mucum è naſo ſtillantem tergere. [Noli Saturnine) Hoc ex eis quæ ſupra de L. Apuleio Saturnino diximus, cuiuis eſſe manifeſtum poteſt. [Breuitas eſt) Hæc à græcis βραχυλογία vocatur. Eſt vero pulcherrima, cum plura paucis complectimur, ſed male imitantes ſequitur obſcuritas. Hinc Horatius.

Breuis eſſe laboro.
Obſcurus fio.
Quod vitium non inter infima putandum eſt.

[Demonſtratio eſt, Quæ à Græcis ὑποτύπωσις. tum ἐνάργεια nominatur, phantaſia quidẽ in concipiendis viſionibus. energiã vero in efficiendo velut opere propoſitio. niſi ſit, quã ἐνάργειαν vocant Græci. Quidã euidentiã alii repreſentationem vocant. [Illi) Vni, vt loquenti, aut magis attento audientiam faceret. [Calce premes) Vt cõfringeret. [Dextra pedem) Illius ſubleuit quando armis non erant muniti, vt quibuſcunque obuiis rebus arreptis, ſeſe ciuium incurſione potentiorum defenderẽt. [At iſte) Quidam. Paruam tamen pars perfectiſſima vitæ deſideretur Vt pote quæ deeſſe intelligatur: Vitam. n. perfectiſſimam. philoſophiam dicit vt eam quæ de moribus eſt. [Et viam, quam ſequantur) in dicendo.

LONGOLIVS.

[D]iſtributio) διαίρεσις Rutilio. διαλογισμὸς Rufiniano: Cum omnes corporis partes ad nequitiam ſunt appoſitiſſimæ, oculi ad petulantem laſciuiam, manus ad rapinam venter ad auiditatem, pedes ad fugam: prorſus vt aut ex hoc vitia, aut ipſe ex vitiis ortus videatur. Vide Er. 2 de copia. ab initio. [Quæſitores) Qui iudicio præerant, vt ex Aſc. Bu. [Licentia) παῤῥησία. Hac figura quoties vtimur, inuitos nos dicere. fingimus: atque magis confidentia quam dolore excitari videamur, atque ita non fidem, ſed odium iudicium conſequatur. Rutil. Vide Fab. libr. 9. cap. 2. [Hominem nefarium ampliaueritis) Cum obſcura eſſet cauſa, & differretur, ampliari dicebatur, & amplius pronunciari. Hinc ampliati rei quorum damnatio differtur, aut quia coram ſiſtendi teſtes ſunt, & cum illis committendi, aut quia nondum plane liquet, aut de crimine, aut de pœnæ modo. Budæus ex Aſcon. & aliis. [Diminutio) λιτότης alii, Er. λιτότης dicitur: Quidam μείωσιν vocant. vt, Munera nec ſperno. Rem magnam extenuat, modeſtiæ cauſa. Facit hæc figura, ne quod neceſſario dixerit, arroganter dictum videatur. Faſtidioſæ ſunt hominum aures, nec quidquã minus ferunt, quam vt quiſquam aliquid de ſe prædicet magnificentius. [Deſcriptio) Deſcriptio, quæ rerum conſequentiam ponit ob oculos, non video quamobrem in

tet

ter ſchemata ponenda ſit. Nam hypotypoſis eximia virtus eſt orationis. ſed ad omne tempus pertinet, de qua mox dicetur. [Acuens dentes multos) Alias, multos. † Diuiſio) Complexio Latinis dicitur. Græcis διλημμα, quo. ſ. vtrinq; aduerſarium capimus. Plura de hac Trapez. lib. 3. [Sin improbus, non commoueris) Alias, nō cōmoueris. † Freqoētatio) Quidā συναθροισμὸν vocant. Nil ea ferè aliud eſt quam probatio quędā περιστατική. Vide ſupra lib. 2. circa decimum locū communē, qui aliis collectio κατὰ τ' ἀρχῆς ἀχριτ' ἀκμὴν dicit. [infeſtus in cognatos) Alias infeſtus cognatis. [Fortuna familiaris rei attenuatiſſima) Alias, fortunæ familiares &c. In iſtum caſu cecidiſſe) Alias, in iſtam caſum. † Expolitio) Et ſi tam interpretatione quàm expolitione eadem res fit, & aliud atq; aliud dici videatur, inter eas tamen id intereſſe putat Trapez. vt in interpretatione quēadmodū nomen ipſum oſtendit, ad clarius deuenire plerunq; ſoleamus, & duorum membrorum numerum excedere nō debeamus. Expolitionem interpretandi cauſa adhibemus, ſed vt immoratione locupletius atq; politius quod dicitur, reddeamus. ac ideo certū membrorū numerū non obſeruamus. Hæc Trapez. in Ligarianam. Idē lib. 3. duas ſpecies facit expolitionis enthymematicā & fictoriam. Copioſe de expolitione Er. 2. de Cop. Græci ἐξεργασίαν vocant. Vide Quintilianū lib. 8. c. 3. [Sed commutare) Alias ſed cōmutato. [Multi incolumes fuerunt) Alias, incolumes euaſerunt. † Cōmoratio) ἐπιμονὴ Græcis, vt Cicero in Miloniana in exponendis inſidiis commorat. † Similitudo) παραβολή. quā Cicero collationē vocat. ὁμοίωσις genus eſt ad paradigma & parabolen, teſte Aquila. De hac erudite in ſecundo de Copia Er. vide etiam Quintil. lib. 8. cap. 3. [Qui tædas candentes accipit) Alias ardentes, lege Chiliades, Curſu tibi lampada trada. [Apertius dicendi cauſa ſimilitudo dicitur) Alias, ſumitur & apertius dicendi cauſa ſimile. [Qui reprehendant eos,) Alias, reprehendat. [Vt citharœdus, cū prodierit) Vide Lucianum in indoctum multos libros coementē. † Non enim res tota &c.) Non enim neceſſe eſt vt parabolæ per omnia congruant. Auguſt. de doctr. Chriſtiana, & lib. 16. cōtra Fauſtum, multis capitib. Chryſoſt. in Matth. Homil. 65. Et. ſuper Matth. cap. 21. & 1. Corinth. 7. † Exemplum) Παράδειγμα. Cōplectitur fabulas, apologus, prouerbia, iudicia, ſiue χρείας. Item χρείας &c. Doctiſſime de exemplis & vſu ipſorum, Er. in copia. Lege Fab. lib. 5. cap. 11. & Rodolphum Agric. lib. 1. cap. 25. & lib. 2. cap. 24. † Imago.) εἰκὼν cum quippiam ad imaginē alterius rei quaſi deſcribimus: vt, Os humeroſque deo ſimilis. Hic n. ad dei imaginem comparauit Aeneam poeta. [Clamat & deierat) Alias, clamat, & delirat. † Notatio) Hæc ab aliis, ſub periphraſi comprehenditur quoties. ſ. accidentium iudicio aliquid deſignatur, vt itam poetæ crebro ferueſcentē bilē deſcribūt, vt Hom. Iliad. α. Μῆνιος δ' ἐ μέγα φρένες ἀμφιμέλαιναι πίμπλαντ', ὄσσε δέ οἱ πυρὶ λαμπετόωντι ἐΐκτην. Euſdē generis eſt, & illud. Qui digito ſcalpit vno caput, quo mollis, & parū vir ſignificatur. † Choragium gloriæ) Choragium, Feſto ſcenicū eſt inſtrumentum quo. ſ. ſcena inſtruitur & apparatur. cuius præfectus dicitur Choragus. Generali tamen vocabulo dicitur inſtrumentum, & cuiuſlibet rei apparatus, vt hoc ſit apud Apuleium 5. de Aſino, tam feralium nuptiarum virgini Choragiū ſtruitur. [Libanum, & Soſiam) Alias Libanum. [Qui iſtū ſplendide) Alias, quos ille ſplendide, dum peregrinaretur, inuitauerat. [Verum ite mecum) Alias, verum euntem eum. [Vt ſit tricliorum ſtratū, probat) Alias probant. [Vos huc decima) Alias ad decimam. [Angiporto toto) Alias, angiportu. † Sermocinatio) διάλογος, vel διαλογισμὸς, cum apte perſonam aliquam loquentam fingimus, ita vt ſermo ætati, generi, patriæ, vitæ, inſtituto, animo, moribuſq; congruat. Vnde tot Thucydidis, Saluſtii, Liuii, orationes effinguntur. Demum & cogitationes velut hominis ſecū loquentur, q̄ q̄ hoc potius familiaritas. Ille propriæ προσωποποιίας nomen merentur. quoties perſonā hominis procul abſcentis, aut iam olim defuncti loquentem fingimus, ſeruato decoro. Vide Er. de Copia lib. 2. [Heus, inquit, Gorgo. † Cōformatio) Prima ſpēs cōformationis προσωποποιία dicitur, de qua iam dictum eſt ex Er. & Aquila. Altera ſpecies, qua. ſ. res mutas loquentes facimus, προσωπογραφία vocatur, quamuis hæc latius pateat quam ab auctore noſtro explicetur. Vide Er. & Fab. lib. 9. cap. 2. De Proſopopœia & rhetorica & poetica lege Vlp. in 1. Olynthiacē. Demoſthenis. [Ab homunculis deterrimis) Alias teterrimis. † Significatio) [Qui plurimū cernis) Cernere, hereditatem dicebant pro adire, auctore. Feſto Cic. ad Dolab. Arte autem peto vt me hanc quaſi falſam hæreditatem alienæ gloriæ ſinas cernere. Sic accipitur L. Gretionū de iure deliberandi in Cod. &c. † Breuitas) βραχυλογία Fab. lib. 8. cap. 3. alii συντομία cum breui, & compendioſo verborum ambitu res quamuis ingens pro dignitate redditur. Virg.

Naſcetur pulchra Troianus origine Cæſar
Imperium Oceano, &c.

βραχυεπίαν Rutil. fieri ait cum oratores breuitate ſententiæ præcedit auditoris expectationem. vt, Quæ res à me, quo iure obtinere poſſim, quo iure mihi Polienus reliquit, Prætor dedit mihi poſſeſſionem, leges me defendunt, ad te non pertinēt, hi veritatem ſequuntur &c. † Demonſtratio) χαρακτηρισμὸς Rutilio. ἐνάργεια, Ruſiniano, ὑποτύπωσις aliis. De ea ſic Fab. lib. 9. Illa vero, vt ait Cic. ſub oculos ſubiectio, tum fieri ſolet cū res non geſta indicatur, ſed vt ſit geſta oſtenditur, nec vniuerſa, ſed per partes, quem locum proximo libro ſubiecimus. Euidentiæ. Celſus hoc nomen illi figuræ dedit &c. Vide Er. 2. de Copia, & in Eccleſiaſte. † Illi præco faciebat audientiam) Vtitur eodem verbo Cicero prima in Verrem &c. At iſte ſpumam ex ore teii ciens) Alias, ſpumans ex ore ſcelus &c.

Diſtributio eſt cum negocia, quædam. i. certa diſpartiuntur. i. diſtribuuntur in plures res, aut perſonas. i. plures, hoc modo: Exempla patent, in quorum primo diſtribuitur Populus Rom. in ſenatores, equites & plebeios, quos in filios & parente diſtribuit, cum ſit etiam in aliis ordinibus. In ſecundo variorum ordinem diſtinguit officia. Applicat autem exempla ad vtilitatem oratoriam dicens. Quare L. Craſſa &c. Item vtilitatem exornationis dicit. Hæc exornatio eſt copioſa, comprehendit enim multa breui, tribuens cuiq; i. vnicuique ſuum officium, & ſeparat & diuidit plures res. Licentia, i. libertas dicendi ſpe veniæ moderata, eſt cū dicimus apud eos quos ſup. quanquam debemus, aut vereri propter dignitatem, aut metuere propter potentiam, tamen aliquid pro noſtro iure. i. facultate dicendi, quod offendat minime. i. nullo modo eos. ſ. apud quos dicimus, aut quos hi diligunt, cum videantur poſſe reprehendi vere in aliquo errato, hoc modo. Miramini &c. q. d. non debetis mirari, quia qui malos bonis prætulerunt digni ſunt qui talia patiantur. Exempla autem patent, de vtilitate huius exornationis dicit ſic ergo hæc exornatio, (cui licentiæ nomen eſt) tractabitur ſicuti demonſtrauimus, ſcilicet per exempla, dupliciratione. ſ. acrimonia quæ mitigabitur laude, ſi fuerit nimium aſpera, aſſimulatione. i. fictione timoris, de qua diximus ſuperius, quæ. ſ. aſſimulatio non indiget mitigationis, propterea quod imitatur licentiam, & accōmodat ſe ſponte ad animum auditoris, quia id dicit quod acceptum nouit licet diſſimulet. Diminutio eſt cū nos dicemus aliquid egregium. i. excellens, aut natura, aut, fortuna, aut induſtria. i. virtute propria eſſe in nobis, aut in his quos defendimus, quod diminuitur, & attenuatur oratione. i. ratione dicendi (ne qua. i. ne aliqua oſtentatio arrogans ſignificetur) hoc modo. Exempla apertiſſima ſunt ratione. i. conſideratione, aut moderatione &c. Deſcriptio nominatur, quæ continet expoſitionem perſpicuam. i. euidentem, & dilucidam, cum grauitate id eſt, ſeruata grauitate expolitionem dico, rerum conſequentium. quas conſecuturas eſſe euidens, ſit hoc modo, Quod ſi &q exempla clariſſima ſunt, primum ſuadet, ſecundum diſſuadet, tertium terret & mouet. De vtilitate dicit ſic. Vel indignatio vbi ſcelera accuſantur vel miſericordia, vbi calamitates futuræ explicantur, poteſt commoueri. i. excitari, hoc genere exornationis, cum. i. quando res conſequentes. i. ſequi aliquod facinus ſolitæ comprehenſæ. i. ſimul conceptæ, exprimuntur vniuerſæ breuiter oratione perſpicua. i. clara euidenti. Diuiſio eſt quæ ſeruouens. i. ſeparans rem à re, abſoluit. i. explicite endit, & declarat, vtranque. ſ. rem prius diuiſam, ratione ſubiecta. i. ſtatim addita ad ſingula membra, hoc modo. Cur ego &c. Exempla manifeſta ſunt, ponit autē differentiam inter diuiſionem quæ eſt vna de partibus orationis rhetoricæ, & hanc quæ eſt ſententiarum exornatio, q̄ illa enumerat poſtea dicenda, hęc membra ſtatim explicat. Frequentatio. i. frequens & denſa ante dictorum iteratio eſt cum res diſperſæ in tota cauſa coguntur. i. contrahuntur in vnum locum, quo. i. ideo vt oratio ſit grauior, aut acrior, aut criminoſior. i. plura crimina continens, aut obiiciens, hoc pacto. A quo &c. Nihil eſt exemplis notius, dicit autem opitulari. i. opem ferre cauſis cōiecturalibus, quia vbi vna, atque altera coniectura fidem facere nequeat multæ ſimul faciant, Multa nocte. i. plurima parte noctis tranſacta. In vnum collocatis, legitur etiam collatis, In iſtum caſum, varia lectio eſt in iſtum caſu, vt ſit in illum. ſcilicet hominem, caſu, id eſt a caſu, quia additur, neceſſe eſt caſu non poſſe fieri. Addit vtilitatem exornationis, ſed verbis apertis dicens. Valeret &c. Expolitio eſt cum nos manemus in eodem.

ne.i.collatione, oportet.n.vt altera reſpiciat alterum. Similitudo eſt oratio traducent.i.träſferens, ad quampiam.i.aliquam rem aliquid ſimile ex re diſſipari.i.diſſimili. Hoc eſt conferens duo inter ſe oſtendit quid differant, ita vt differentia vnius naturam, alterius declaret. Ea.ſ.ſimilitudo ſumitur cauſa, aut ornandi, aut probandi, aut dicendi apertius, aut ponendi.ſ. rem ante oculos, ita vt non dici, ſed agi videatur. Et ſup. quomodo .i.quemadmodum ipſa ſumitur quatuor de cauſis .ſ. iã dictis, ita dicitur quatuor modis, videlicet per contrariũ, per negationẽ, per collationem.i.cõparationem, & ſup. per breuitatẽ. Nos accommodabimus ſingulos modos pronunciandi.ſ. per cõtrarium, per negationẽ &c. Quæ diuerſos exigunt in pronunciando modos, ad vnamquanque cauſam ſimilitudinis ſumẽdæ .ſ. ornandi, probandi, apertius dicendi, & ante oculos ponendi. Similitudo ſumitur cauſa ornandi per contrarium ſic. probando videlicet nouũ imperatorem non eſſe meliorẽ, licet recens curſor ſit melior.n.pro quia, quemadmodũ in palæſtra.i.exercitatione currendi, is qui accipit.ſ.à præcurrente poſtquam illum anteuertit (vnde Perſius, Qui prior es, cur me in decurſu lãpada poſcis) tedas ardentes .i. faces incenſas, eſt continuo.i. ideo, aut ſemper celerior, & ita melior in curſu, q̃ ille qui tradit.ſ.tedas, non ita.i. non ſic eſt imperator nouus, qui accipit exercitum melior.i.vtilior, & expediẽtior, quã ille qui decedit .ſ.ab imperio, & reſignat officium ſucceſſori, propterea ꝙ non eſt ita, hoc eſt, nõ eſt, eſt ſimile, ꝙ defatigatus.i.ad extremã laſſitudinem fatigatus.tradit facem.ſ.ardentem, integro.i.recẽti curſori, hic .i. in ſucceſſione imperii, Imperator peritus tradit exercitum imperito. Diſſimilitudinis aũt cauſa eſt, ꝙ vires corporis multa exercitatione labaſcunt, vires animi conualeſcũt. In curſore aũt vires corporis expetuntur, in Imperatore prudentia, & peritia animi. Hoc.ſ.prædictum, potuit dici ſatis, plane.i.plene & perſpicue, & probabiliter ſine ſimili, hoc modo. Dicitur.ſ.vulgo, minus bonos .i. minus idoneos Imperatores ſolere accipere exercitũ à melioribus.ſ.Imperatoribus, ſed ſimile .ſ.de curſoribus eſt ſumptũ.vt quædã dignitas.i.exornatio honorifica, cõparetur.i.acquiratur orationi, & dictum eſt per contrarium cum negamus aliquam rem eſſe ſimilem ei rei quam nos probamus.i.probare contendimus, vt afferebamus paulo ante.i.in ſuperiore exẽplo de curſoribus, & ita ſuperius exẽplũ duplex erat, nã in eo erat cauſa ornandi, & ſpecies per contrarium ſumpta. Secunda aũt cauſa eſt probandi, & ſpecies per negationẽ, de quibus dat tale exẽplum. Dicetur per negationem cauſa probandi, hoc modo. Neque equus indomitus quamuis ſit bene compoſitus, natura.i.per naturam.poteſt eſſe idoneus ad eas vtilitates i.vſus, & actus, quæ.ſ.duo, deſiderantur.i.exiguntur ab equo, neque homo indoctus, quamuis ſit ingenioſus poteſt peruenire ad virtutem.ſ.conſummatam, quia opus eſt doctrina. Hoc.ſ.dictum, eſt factũ probabilius, ꝙ.i.eo ꝙ magis veriſimile eſt, virtutem non poſſe comparari.i.acquiri, ſine doctrina quoniam (ante cum) nec equus quidẽ indomitus poſſit eſſe idoneus. Ergo hoc ſimile ſupp. eſt ſumptum cauſa probandi, autem pro ſed, dictum eſt per negationem, quæ eſt ſecunda ſpecies.i. enim perſpicuum.i. euidens de primo verbo.i. propter primum verbum .i. primã particulam ſimilitudinis, quæ negatiua eſt, videlicet neque &c. Simile ſumetur, &.i.etiã cauſa dicendi apertius, quæ tertia eſt, aũt pro ſed; dicetur per breuitatem quæ eſt tertia ſpecies, licet aliqui textus quartam habeant, hoc modo. Non conuenit ita exerceri in amicitia gerenda, ſicut in certamine currendi, vt poſſis venire quod ad neceſſe ſit.i.ad limitem, aut ſtadium vſque, & non vltra, hoc.n. ſatis eſt in certamine currendi, vt primus ad metam peruenias, ſed ſupp. in amicitia neceſſe ſit, vt tu productus.i.porro, & in longum ductus, vtpote vſque ad mortem amici: procurras facile vltro.i.etiã in libros, aut manes eius, ſtudio.ſ.animi: & viribus corporis. Nam hoc ſimile eſt, vt intelligatur apertius: eos facere mala ratione, qui reprehendant eos (verbi cauſa.i.vt demus exemplum) qui poſt mortem amici cuſtodiant liberos eius: propterea ꝙ tantum.ſ.præciſe velocitatis, oporteat eſſe in curſore, vt efferatur.i.eminẽter feratur vſq; ad finem.i.metam ſtatutam, & tantum ſtudium beneuolentiæ oporteat eſſe in amico: vt currat ſtudio amicitiæ vltra quam quod amicus poſſit ſentire.i.etiam vltra obitum eius. Autem pro ſed, hoc ſupp. eſt dictum per breuitatem, non .i. res eſt, ita ſeparata ab re: vt in ceteris rebus ſup. ſeparata eſſe ſolet, ſed vtraque res eſt comparata coniunctè, id eſt coniunctim, & confuſe.i.mixtim. Sicut enim verba iacent enim dicitur in amicitia gerenda, ſicut in certamine currendi, non ita conuenit exerceri, non videntur eſſe membra ſimilitudinis, ſed vnum commune dictum, & ita quia res cõiuncta breuior eſt, quàm ſeparata, per breuitatem eſt dictam. Ante oculos. Proſequitur ſimilitudinem quæ ſit quarta cauſa, & in quarta ſpecie, ſeu modo, videlicet ea quæ fit cauſa ponendi negocii ante oculos per collationem dicens. Similitudo ſumetur cauſa negocii ponendi ante oculos.i. narrãdi: perinde atque geratur: cum .i. quando dicetur per collationem.i. comparationem duorum inter ſe ſic. Vt.i.quemadmodum citharœdus.i.canens cythara: cum.i.poſtquam prodierit. proceſſerit, aut progreſſus ſit, veſtitus optime, vtpote, indutus palla .i.veſte exteriore longa, inaurata.i.aurata, aut aurei, filis intexta, cum chlamyde.i.veſte interiore intexta variis coloribus.i.habente intextos varios colores, & cum corona aurea, illuminata.i.radiante: magnis gemmis, vt carbunculis fulgentibus.ſ.in ea, & tenens cytharam exornatiſſimam, vtpote diſtinctam auro, & ebore, & pręterea.i. præterea ornamenta externa, ipſe.ſ. cytharedus ſit forma & ſpẽ, & ſtatura appoſita.i. apta, & accõmodata, ad dignitatem.ſ.cõparandam, hoc eſt vt illi cõciliẽt beneuolentiam: ſicut dictũ eſt, quod ſpecies Priami digna fuit imperio. Eſt enim dignitas in viro, vt venuſtas in muliere, ſi eũ .i.poſtquam cõmouerit, in populo magnã expectationem, his rebus.i.per huiuſmodi apparatum mittat.i.emittat, ſilentio facto repente, quia propter expectationem facile conticuerint omnes vocem acerbiſſimam.i.maxime diſſonam, & diſcrepantem cũ turpiſſimo motu.i. geſtu corporis .i. & ſimul adhibeat turpiſſimum geſtũ, tunc ſupple talis, quo .i. quanto melius ſit ornatus, & fuerit magis expectatus, eo.i.tanto magis eiicietur .i.explodetur deriſus, & contemptus. Ita ſi quis collocatus in excelſo loco, & in magnis ac locupletibus copiis.i.abundantiis diuitiarum, abundabit omnibus muneribus fortunæ, & omnibus commodis naturæ, ſi agebit virtutis, & artium .i. carebit virtute, & bonis artibus, quæ artes ſunt magiſtrę virtutis, quo, id eſt quanto magis erit ſpectatus.i.conſpicuus, aut viſus, ornatus, & illuſtris.i.clarus, ceteris rebus.ſ.exterioribus, eo.i.tanto vehementius eiicietur ex omni cõuentu bonorum, deriſus, & contemptus. Hoc ſimile ſubiecit ſub aſpectum.i.poſuit ante oculos omniũ rem.ſ. quam cõparat exornatione vtriuſque rei.ſ.comparatæ. ſimili ratione, & inertiæ.i.imperitiæ artificii alterius videlicet cytharœdi, & ſtultitiæ alterius.ſ.diuitis. (Sũt qui legant artificis. ſed quià alter duntaxat artifex inducitur legam artificii, legendo.n. alterius artificis, vterque ſignificetur artifex) Autem pro ſed, hoc ſimile dictum eſt per collationem .i.comparationem propterea, quòd omnia ſunt relata paria.i. ſimilia, & hoc ſimilitudine propoſita, ſ.ante oculos ſaltẽ mentales audientium. In ſimilitudinibus &c. Poſtquam deſerte deſcripſit formam ſimilitudinis cum exemplis aptiſſimis: præſcribit etiam decorum in ea ſeruandum dicens, quòd in metaphoris, & ſimilitudinibus per eam ſumptis, perſiſtẽdum eſt in vocabulis, ita vt ſint apta rebus à quibus tranſlatio ducitur, vt ſi quis amicos ſimulatos hyrundinibus comparet, non dicet quod aduentante hyeme aufugiunt, ſed deuolant, id enim hyrundinum eſt. Sed ordo eſt. Oportet obſeruare diligenter in ſimilitudinibus, vt cum afferemus rẽ ſimilem, habeamus verba accommodata ad ſimilitudinẽ rei, cuius cauſa attulerimus ſimilitudinem, id.i.tale exemplum eſt huiuſmodi. Vt in hyrundines ſunt præſto.i.præſentem, & paratæ nobis: tempore æſtiuo, & recedunt pulſe frigore (ſumamus nunc eadem ſimilitudine verba per tranſlationem) ita amici, falſi.i.ficti & nõ veri, ſunt nobis præſto in tempore vitæ ſereno, id eſt proſpero, & omnes deuolant.i.de nobis alio volãt, ſimul atque.i.cõtinuo, vbi viderint hyemem.i.tempeſtatem fortunæ, hoc eſt calamitatem, ſeu aduerſitatem. Sed inuentio ſimilium erit facilis, ſi quis poterit ponere frequenter ſibi ante oculos omnes res animatas, mutas & loquentes, feras & manſuetas, terreſtres, id eſt in terris exiſtentes cœleſtes, id eſt aere verſari ſolitas, vt volucres cœli, & maritimas, id eſt in aquis degentes, comparatas.i.collatas inter ſe artificio.i.induſtria, caſu.i.euentu incerto, & natura, id eſt naturali inclinatione, vſitatas, atque inuſitatas.i.cuiuſque modi ſint, & poterit venari .i. capere, ex his.ſ. rebus, & earum naturis, aliquam ſimilitudinem, quæ poſſit, aut ornare, aut docere, aut facere rem aptiorem, aut ponere ante oculos, dicit aliquam ſimilitudinem, enim pro quia, non eſt neceſſe ſuppl. vt tota res ſit ſimilis toti rei, ſed oportet ſupple vt ipſum quod conferetur .i. cuius gratia fiet comparatio, habeat ſimilitudinem. Exemplum eſt propoſitio alicuius facti, aut dicti præteriti, cum nomine certi auctoris. Id.ſ.exemplum, ſumitur de iiſdem cauſis, id eſt ob eaſdem cauſas, quibus.ſ.ſumitur ſimilitudo. Primo, facit rem ornatiorem cum ſumitur nullius rei cauſa, niſi dignitatis .i. exornandæ orationis gratia.

gratia Secundo facit rem apertiorem cum reddit id, quod ſit obſcurius magis dilucidum. Tertio, facit rem probabiliorē, cum.n.i.quando facit ſup.eam magis veriſimilem. Quarto, ponit rem aote oculos, cum.i. qſi exprimit oia perſpicue, ita vt res dicta, poſſit prope.i.quaſi tentari.i.palpari manu. Nos ſubiecimus ſingula exempla vniuſcuiuſq; generis, niſi demonſtraſſemus in expolitione.i.cū ageremur de expolitione, quod genus.i.cuius generis eſſet exēplum, vbi allatum eſt exemplū de Decio.his verbis. Quod mihi videtur Decius intelleuiſſe, & niſi aperuiſſemus cauſas ſumēndi.ſ.exempli, in ſimilitudine.i.exornatione præcedente Quare noluimus, neque coōſcribere pauca, quo.i.vt res intelligeretur, minus.i.non ſatis, neque conſcribere plura.ſ.quàm ſatis ſit:re intellecta.i.poſtquam res eſſet intellecta, aut poſſe intelligi.Imago eſt collatio formæ.ſ. vnius cum forma.ſ.altera, cum quadam ſimilitudine. Hæc.ſ.exornatio, quæ dicitur imago, ſumitur, aut cauſa laudis, aut cauſa vituperationis. Laudis cauſa ſup.ſumitur ſic. Ibat.ſ.aliquis fortis vt Torquatus, aut Coruinus, aut Hercles, io prœlium.i.in certamen, ſimilis tauri validiſſimi corpore.i.quantū ad corpus, & ſimilis leonis acerrimi.impetu.i.quantum ad impetū. Notum eſt quòd in moribus, & ſubſtaotia ſimilis gaudet genitiuo. Vituperationis ſup.cauſa ſumitur, vt adducat in odium, hoc modo. Iſte.ſ.odio digniſſimus homo, ſerpit quotidie per medium forum tanquam.ſ.eſſet draco iobatus dentibus adūcis.i. incuruis, aſpectu venenato.i. venenum de baſiliſco dicitur emittente, ſpiritu.i.flatu rapido, in morem flammæ æſtuante, circumſpectans huc. & illuc, ſi reperiat.quem.i.aliquem, cui poſſit afflare aliquid: mali.i.incommodi pernicioſi, faucibus.ſ.ſuis more draconum, aut attingere.ſ. aliquem ore inſecare.i.intercidere dentibus, & aſpergere lingua.ſ.venenata. Vituperationis ſupple cauſa, vt adducat in inuidiam ſupple fit imago, hoc modo. Iſte qui iactat diuitias ſuas, clamat depreſſus, & oneratus auro & ſic: vt Gallus e Phrygia.i.ſacerdos cybelis clamat dū inſanum ſe oſtentat. aut ſicut quiſpiam bariolus, ſupple clamat dum furit, & futura denunciant, nam ſane mentis vatibus noo adhibeatur fides. Et imago fit cauſa vituperationis, vt adducat in cootemptionem.i.vilipenſionem ſic, Iſte.ſ. pigerrimus homo tanquam coclea. ſcilicet eſſet, abſcondens ſeſe.ſ. intra teſtam ſuam, retentat ſeſe exiſtens tacitus.i.tacens. & in vmbris ſemꝑ verſatus, neque domo vſque decedēs, aut potius manus in amicis complicans, & naſum in ſinum immittens ſic occultus ingreditur, vt videatur coclea, iotra teſtam ſeſe cootineos, & ita auſertur.i. amouetur dum loco decedere vult, vt comedatur per modū cocleæ totus, cum domo.i.cum integumento ſuo, ſicut coclea: cum teſta ſua. Poteſt itaque dici, aut in eum qui vix naſum domo ſua extrudit, aut qui veſtibus ſuis ſic implicitus ſerpit, vt coclea intra teſtaoi, Nec placet, vt dicatur ipſe deuoraturus alios. ſed potius deuorandus, nam ſic oooio cōtemptum, ſed in odium fiat vituperatio. Effictio eſt cum forma corporis cuiuſpiam.i.alicuius oon ſatis ooti, exprimitur, & effingitur verbis, quod.i.dooec, ſit ſatis ad intelligendū, hoc modo, Iudices, ego dico hunc.i.huiuſmodi hominem, videlicet, rubrum, breuem, incurrum, canum, habētem capillos canos: ſubcriſpum.i. habentem capillos pro parte non plene criſpantes, cæſium.i.lentiginoſum, cui cicatrix, id eſt veſtigiom vulneris, ſane.i.valde magna, eſt in mento, ſi ſupple forma eius poteſt venire vobis in memoriam, quo.i.aliquo modo. Hæc exornatio.ſ.effictio habet, cum, id eſt ſimul, licet minus apparenter, vtilitatem.ſi velis oſtendere.i indicare, aut notificare, qoem.i. aliqoem, tum.i.ſimul, ſed euidentius, venuſtatem.i. feſtiuitatem in dicendo, ſi eſt facta breuiter. & dilucide. Notatio eſt, cum.i. quando natura alicuius deſcribitur certis ſignis, quæ.ſ. ſigna, ſunt attributa oaturæ, ſicut quædam ootæ.i. notamenta & indicia. Vt ſi velis deſcribere non diuitem.ſ.reuera, ſed oſtentatorem pecunioſum.i.qui ſe ſignis, & geſtu, ac verbis demonſtret pecunioſum & opitulentum, cum tamen oon ſit inques.i. dices. O iudices, iſte.ſ vilis, & ridiculus, homo, qui putat eſſe præclarū.i.egregie laudabile ſe dici.i.haberi, ſeu reputari diuitem, videte.i attendite, & cōſiderate, primum.i. primo loco, aut primo ſigno, quo.i.quali, q.d.ſuperbiſſimo vultu, intueatur.i. inſpiceat vos. Noone videtur dicere vobis: ego darem vobis.ſ.ſtipem, aot quid aliud, ſi non eſſetis mihi moleſti.ſ.importunitate precandi. Qood dicere ſolet opulentiſſimi quique, cū ſtipem non porrigunt, non eam ob rem ne pauperes fiant, ſed oe moleſtiam medicantiū patiātur. ſolent.n.mendici impudenter prę cari, vbi vident homioem ad largiendū paratum. Franciſcus intelligit. vt ſi darem vobis.ſ.locū, ſed oon placet huiuſmodi expoſitio, neque quod addit. Cederetis, inquit, mihi &c. Nā multo ſignificātius eſt, ſi tam diuitem ſe iactet, vt vel iudicibus, aut ſenatoribus innuat ſe ſtipitem daturum, niſi vereatur illos ſibi moleſtos fore dum importunius aſſe petant, quod vultuoſe oīno dicendū eſt, nihil.n.eſt hoc exēplo feſtiuius, & iocundius, ſi bene adootetur. Vero pro ſed. cū.i.qſi iſte oſtentator inanis, ſubleuat ſiniſtra.ſ.manu. (Nam dextra aliis intenta eſt) mentū.ſ.ſuum. ipſe exiſtimat ſe præſtringere.i.hebetare, & quaſi occęcare: aſpectus.i.viſus omnium nitore gēmæ, quæ eſt in anolo. & ſplendore: auri.i anuli aorei, ſolent.n. diuites geſtare anulos cum gemmia in ſiniſtræ manus digito quarto qui eſt aoriculari proximus, & medicus vocatur, qui dū pollex cum iudice barbæ fricandę, aut mento ſubleuando intenti videntur, extenditur, vt anulus cōſpicatur. Cum.i. qſi ipſe reſpicit puerum.i.miniſtrum ſuum hunc quē ego noui vnum.i vnicom, aut ſolum, ego, arbitror vos non nouiſſe, ipſe appellat ſop. cum alio, deinde alio atque alio, oomine.i.tribus, aot quatuor nominibus. vt plures habere credatur, & ſupp.inquit, heus tu, qđ dictum eſt, quaſi ad multorom, vnum deinde viſo Samione, quē tantum vnicum habebat, inquit, ò Samio, vide.i attende, & cōſidera & proſpice. ne iſti barbari.ſ.ſerui reliqui: turbent.i. perturbent. qd.i.aliquid: ita ſupple loquitur: vt ignori.i.ignorantes, & extranei. qui audiunt.ſ.tale mandatum, putent vnom.ſ.ſeruū, aut miniſtrum. ſelegi.i. ſeorſum elegi, de multis, ſicut Simo Terentianus ſelegit Soſia dices, vos iſtec intro aoferte, abite adeſ.i.ū Soſia &c. Et ſup. oſtentatot ille, dicit ei.ſ. puero, videlicet Samioni, quē vnicum habet, in aurem, ita, vt alii ooo audiāt, aut ſop. vt lectuli.i. parui lecti, quia magnos non habet, ſternantur.i.teparētur domi: aut ſup. Aethiops.i.ſeruus ex Aethiopia: rogetur.i. precibus impetretot: ab auuoculo.i.fratre matris eius, nam ille ditior eſt: qui.ſ. Aethiopa: venit ad balneas.ſ.cum ſtenratore, qui coactus eſt ſeruū illum vnicū domi relinquere: aut ſupple vt locus detur ante oſtium ſuum, aſturconi.i.gradario ex aſturia Hiſpaniæ parte comparato, aut ſupple dicit in aurē, vt aliquod choragium, fragile.i. licet fragilis ſuppeditatio, & facultas (Græce dicitur χορήγια) gloriæ falſæ.i.vanæ & inanis: cōparetur.ſ.per ſeruulum. deinde, poſtquam id dixerit in aurem, exclamat, vt oēs audiant. Videro.i.proſpicito: vt.ſ.pecuniæ: mihi hodie ex vectigali allatæ) id.n. videtur intelligendum, licet non dicat: cum loquetur cum ſeruo. ſicut de re oota) numerentur diligēter, ſi poteſt ſupple fieri ante noctem. Poer.ſ. Samio, qui iam nouit bene naturam hominis.ſ.vani & oſtentatoris, inquit, oportet ſupple vt, to mittas, illo.i.ad illud negocium plures, ſeruos, ſi vis.ſ.pecunias illas, traoſoumerari.i. perfecte numerari, vt quæ oumeratæ ſolent tranſire in alterius poteſtatē hodie. hoc eſt, quod ille dixerat ante noctem. Et ſupple oſtentator ille. inquit, age.i. agendum (quod ortandi. aut annuendi aduerbium eſt) duc tecum Libanom, & Soſiam.ſ. ſeruos illos è multis aliis tanquam fideliſſimos. Saoe, inde.i. poſtquā ita iactanter locutus eſt, hoſpites.i. amici, qui ab eo gratis recipi hoſpitio cupiebant, vt illum paulo ante receperant, veniunt, id eſt ſuperueniunt, hominis.ſ.oſtentatoris illi. quos.ſ.hoſpites, iſte inuitauit. id eſt admonuit, vt in domum ſuam ſe reciperēt, dum peregrinatur.i. peregræ profectus deambulat, ſplendide.i pompoſe. Homo.ſ.iactabundus iſte, conturbatur hercule, ſane.i.multum ex, ea re.i.ex aduentu hoſpitum, ſed tamen non tecedit à vino naturę.i.ab oſtentatione, & iactātia ſua, & ſup. Inquit, vos facitis bene cū venitis.ſ.ad me, ſed feciſſetis, rectius, ſi addidiſſetis recta.ſ.uia (ſed ablatiuus ille ſubiicetur, vt in Eunucho Terentii) ad domum meam, vbi patet, quod licet dicere vado ad domum, licet permittamur dicere vado domum. Patent etiam Ciceronem libenter repetere prępoſitionem per appoſitionem quam verbo dederat per compoſitionem, vt aduſſetis ad domum meam, quo circa licet Seruius dicat verba de loco venuſte poni pro aduerbiis ad locum, vt. Quo regnum Italiæ lybicas auerteret oras, tamen hic legendum eſſe aduiſſe noo abiiſſe. Nam venuſte quidem dicā, qoo abitis, quia ſignifico duplicem terminum & à quo, q.d. à me, & ad quem ſed ſi hic diceret abiſſetis non ſignificaret profectos ad ſe, ſed ad ſe. Poteſt tamen recte legi abiiſſe.ſ.a domo veſtra ad meam. Sop. hoſpites inquiunt.i.reſponde. nos feciſſemus, id.i. recta in domum tuam iuiſſemus, ſi nouiſſemus domum.ſ. tuam. At.i. ſed, inquit, oſtentator, quidem.i. recte facile fuit iooenire iſtud.i.domum meam. vnde libet.i. à qoocunque placeret, q.d. non eſſe tam paruum puerum qui non norit domum ipſius. Verum illi ſequuntur illum euntem, credebant enim quod in domum ſuam iret, interea.ſ. dum ſic eunt, ſermo iſtius conſumitur, omnis.i. totus, in oſtentatione. Quæritur.ſ. ab hoſpitibus, cuiuſmodi frumenta ſint in agris.ſ. oſtentatoris, ipſe

negat

negat ſe poſſe accedere. ſ. ad agros ſuos, quia villæ. i. domos ruſticæ, ſint inceſæ. i. vt quidā accipiunt combuſtæ, ſed non procedit, nam non ad iactantiam pertineat dicere villas combuſtas, nec reparata, adhuc ſed intelligētur inceſæ, ab ardore ſolis, quaſi ſint ſplendidæ, & nitidæ, iuxta illud Flacci. Hos ſolos animo ſapere, & bene viuere, quorū cōſpicitur nitidis fundata pecunia villis, ne audere ēt. nunc. i. nondum adhuc ædificare, tametſi (inquit) incepi quidē inſanire. i. nimis pompoſe, & ſumptuoſe extruere in Tuſculano. ſ. agro, & ædificare iiſdem fundamentis. ſ. quibus in villa ad quā proficiſcebantur ædificauerat, aut fundamentis, iiſdem. i. ex eiſdem marmoribus, è quibus latera domos ædificauerat. Dum loquitur hæc uenit in quaſdam ædes. ſ. diuitis hoīs, in quib. eo die ſodalitium. i. conuiuiū ſodalium erat futurum, quo. i. in quas ædes, tunc. ſ. oſtētator ingreditur cum hoſpitibus per notitia. i. propter notitiam domini ædium, inquit ad hoſpites ſuos, ego habito hic? argentum. i. uaſa argentea, quod erat expoſitum. ſ. ad vſum conuiuii, proſpicitur. ſ. ab hoſpitibus, & oſtentatore illo, viſit. i. it viſum, triclinium, vbi conuiuium futurum erat, probat. i. approbat. ſtratum, i. ornatum ſe eſſe, aut viſit triclinium ſtratum, & probat. i. approbat, ſupp. ipſum. Seruulus accedit, & dicit. ſ. oſtentatori aliis non intelligentibus, dominū ſ. ædium, iam. i. paulo poſt uenturum, ſi velit exire antequam ille veneit, & inquit i. alta voce. Ita ne ſup. nuncias? q. d. dicis, ne puer ꝙ frater meus venerit? O hoſpites, inquit, eamus, frater meus uenit ex Salerno, ergo pergam obuiam illi. Vos uenitote huc hora decima, quia imperat extructos frangere omnia totus, ſed propter ad uentū fratris vna hora tardius cibum capiet. Hoſpites diſcedunt, iſte conicit. ſ. agit ſe raptim domū ſuam, illi. ſ. hoſpites, venuīt. ſ. in domum illam hora, decima. qua. ſ. hora, iuſſerat. i. oſtentator eos venire. quærunt. i. inueſtigant, hunc. ſ. oſtentatorem, reperiunt domi, ſupple eum, cuia. ſ. domus ſit, & ipſi deriſi, quia acceſſerant non inuitati. i. ad domum ignotam, conferunt ſeſe in diuerſorium. i. cauponam. Ipſi uident aut uident hominem. ſ. arrogantem illum, & mendacem oſtentatorem, poſtrā die. i. poſtridie eiuſdiei, narrāt. ſ. quæ ſibi contigerant, expoſtulant. ſ. iniuriarum, accuſant. ſ. perfidiæ. iſte ait eos deceptos ſimilitudine loci, & eos decraſſe toto angiportu. i. vico non permo, ſe expectaſſe. ſ. hoſpites ſuos, ad multam noctem. i. donec plurima par noctis eſſet tranſacta contra valetudinem ſuam. i. cum periculo incurrendæ infirmitatis. Ipſe dederat prius quam in publicum prodiret, puero. ſ. ſuo Sanioni quem vnicum habebat, negocium. i. id oneris, vt corrogaret. i. a multis rogando concerneret. vaſa, ueſtimēta pueros, & comparat. ſ. Sanio, ſeruulos non inurbanos. i. ſatis venuſtos. ſatis ſtrenue. i. diligēter, & concinne. i. decenter. Iſte. ſ. oſtentator, deducit hoſpites domum. ſ. ſuam. Ait ſe accommodaſſe. i. præſtitiſſe cuidam amico, domos ſ. ſuas maximas, ad nuptias. ſ. in eis agendas. Puer. ſ. Sanio, nunciat. ſ. interea, ſed in aurem domini, argentum. i. vaſa argentea, repeti. ſ. ab eo, qui ea acommodauerat, enim pro quia, is qui commodarat ea, pertimuerat. ſ. fraudem ſibi fieri ab inani illo oſtentatorem, cum eſſet egētiſſimus, & ſup. oſtentator, inqt, apagete. i. abſcedite, aut tacete. aut potius, procul à me agite, cum ſitis tam improbi, & inuidioſe de uno pluraliter loquitur, cauſam addit indignationis. Ego commodaui ædes, dedi. i. præſtiti familiam. ſ. meam, & ſup. amicus vult quoque. i. etiam argentum, tametſi habeo hoſpites, tamen vtatur, licet. i. permittitur ei, cauſa nuptiarum, ſicut intellexerant hoſpites, nam reuera argentum ad dominum eius remittebat, nos delectabimur ſamiis. i. vaſis fictilibus. Quid. i. ad quid o iudices ego narrem. ſ. vobis, quæ iſte oſtentator efficiat, deinde? Natura hominis eſt eiuſmodi, vt ego poſſim vix enarrare ſermone, anno. i. annum durente, ea quæ efficiat ſingulis diebus gloria, & oſtentatione. i. propter gloriam, & oſtentationem. Huiuſmodi notationes quæ deſcribunt quid ſit conſentaneū naturæ vniuſcuiuſque ſ. hominis, habent delectationem vehementer magnam. Ponunt enim ante oculos totam naturam cuiuſpiam aut glorioſi, vt nos cepe ramus cauſa exempli, aut inuidi, aut timidi, aut auari, ambitioſi, amatoris, luxurioſi, furis, quadruplatoris. i. ſectantis pęnas quadruplo reddendas. Denique ſtudium cuiuſuis poteſt protrahi in medium. ſ. audientium, tali notatione. Sermocinatio eſt cum ſermo attribuitur alicui perſonæ, & is ſ. ſermo. Franciſcus legit vis. ſ. perſonæ exponitur cū ratione dignitatis. i. cum decoro loquentis. hoc pacto. Cum. i. quando, vrbs. ſ. aliqua redundaret. i. refertiſſima eſſet militibus. i. hominibus belligeris, & omnes ciues tenerentur domi oppreſſi timore. ſ. militum, quia non audebant cuiquam obuiam exire, iſte. i. crudelis miles, intelligo autē aliter quàm Franciſcus præcipue exitum huius rei, nam Franciſcus ſentit contra occiſum hæc dici, ego contra occiſorem, nā puto non ciuem inermem euaſi, ſed militem armatū occiſorem, venit cum ſago. i. veſte militari, ſuccinctus gladio, tenēs iaculum. i. telum, quod iaci poſſit, quinque adoleſcentes ſubſequuntur hominem ſimili ornatu, hoc eſt ſagati, & ipſe irrupit. i. vi intrauit ſubito in ædes. ſ. cuiuſdā ciuis, deinde, inquit, magna voce (Hactenus erat paraſceue ſermocinationis, quæ nunc incipit, tam in verbis occiſoris, quam occiſi, & quàm vxoris eius) quid tacetis, hoc ad vxorem, & familiam dicit. Hic. i. in hunc impetu viri, milites omnes ſtupidi timore obmutuerunt. vxor illius infeliciſſimi tametſi diuitis, obiecit ſe ad pedes illius. ſ. violentiſſimi militis, cum maximo fletu, & ſupple inquit, miſerere noſtri, per te. i. amor eſt tui, quia obſecro te per te quo tibi nihil carius eſt, & per ea quæ ſunt tibi dulciſſima in vita. noli extinguere. i. penitus delere, extinctos. i. oppreſſos, fer manſuete. i. non inſolenter, fortunam. i. proſperum ſucceſſum, quia nunc dominaris, nos fuimus. quoque. i. etiam beati, & eſt pathos à præterita fortuna, noſce. i. conſidera te hominem, & ita ſubiacere caſibus fortunæ, qua cōſideratione Crœſus apud Cyrum ſalutem inuenit. At ille. ſ. immitiſſimus homo, ſupp. inquit, quin. i. cur non datis mihi illum. i. dominum iſtatum ædium, ac ſup. quin. i. cur non vos (inuidioſe pluraliter loquitur cū ſola vxor loquatur) deſinitis opplorare. i. obtinēdo me ploratum immittere meis auribus. Non abibit? ſ. quod fecit impune, i. non condonabitur illi, aut lege non abiuit, vt ſit ex perſona auctoris, non aut abibo, ex perſona militis, legendum autem puto abibit. Interea nunciatur. ſ. à puero aliquo, illi. ſ. diuiti patri familias, iſtum. ſ. violentum veniſſe, & minari mortem. i. necem maximo clamore, quòd ſimul, ac. i. continuo vbi audiuit, inquit, heus quæ retincantis eſt vox. Gorgia pediſſequa puerorum. i. miniſter, aut miniſtra, qui vel quæ pueros ſequetis ſtatim ad pedes. quòd pædagogi munus eſt (dubium videtur vtrum miniſter ſit an miniſtra, quòd Gorgias potius viri, & vt opinor ſerui Phrygii nomen eſt, pediſſequa autem mulieris officium. ſed tamen & viri, vnde Sulpitius commune cenſet, potius autem credā puerum ad dominū cucurriſſe quam puellam) abſconde pueros, defende ſup. eos fac vt adoleſcentia. i. ætas illa innocua, hoc eſt adoleſcētes, ſit incolumis. i. ſoſpes, & ſalua. Et ſup. paterfamilias vix dixerat hęc, cum ecce, quaſi repente, & pręter ſpem. iſte. ſ. violentus graſſator, præſto. i. ante ipſum ſtans, inquit, ò audax. i. temerarie ſedes. i. audes ſedere, hoc eſt lente venire, ſed ſuperbe dixit illum ſedere, non. i. nōne vox mea ademit tibi vitā? q. d. debebas pręe timore iandundum mortuus eſſe. Exple inimicitias meas, & exatura tuo ſanguine iracundiam ſup. meam ille (in quo ſignificatur decorum in ſermone ciuis etiam Romani in tali caſu) inquit, cum magno ſpiritu, ego metuebam, verba. i. verebar contendere tecum verbis, ne eſſem plane victus, q. d. ſcio te tam verboſum, vt ſi tecū verbis contendam plane vincar, nunc video ſupp. quòd nō vis contendere mecū in iudicio, vbi ſuppeditari eſt turpiſſimum, quia ſuppeditatus. i. victus videatur contra id, quod iuſtum eſt contendiſſe, & ſuperare eſt pulcherrimum, tu vis occidere ſup. me, occides equidem. Si vera eſt Vallenſis ſententia, non equidem, ſed quidem legendum eſt, quia Cicero. & Virgil. equidem duntaxat in prima perſona vſi ſunt, ad quod ſuffragatur compoſitio, nam compoſitum videtur ab ego, & quidem, ſed ego victus non peribo, quia plus gloriæ merear cadendo, quam tu occidendo. At. i. (ſed inquit miles) eloquens ſententioſe, id eſt grauiter, etiam in extremo tempore vitæ, neque vis ſupplicare ei quem vides dominari. Tum, id eſt tunc mulier (putans quòd per ſupplicationem mitior efficeretur, cum tamē vir ſemper inſolentiorem fore, vnde ſupplicare noluit) inquit, imò quidem, id eſt certe. iſte. ſ. maritus meus, quem tenes, rogat & ſupplicat, ſed quæſo tu ò miles, commouere. ſ. ad pietatem, aut miſerationem. i. fac, vt commoueatis, & tu ò marite, ſupple oro per deos, ex amplectare. i. ſupplicans, & amplexans genua eius ora hunc, quia dominus eſt, hic vicit te, tu vince nunc animum, ſcilicet tuum. Et ſup. maritus, inquit, ò vxor cur non deſinis, ſequi. i. ſuadere mihi quæ non ſunt digna, me. id eſt quæ non ſunt mihi decora, & honeſta? Tace & cura quæ ſunt curanda, quaſi dicat conſule liberis noſtris ſi potes. Deinde conuerſus ad militem, inquit. Tu ceſſas, q. d. non decet, vt ceſſes cum ſis tam minabundus, eripere mihi vitam, & tibi omnem ſpem bene viuendi mea morte. i. propter meā mortem, quo dicto grauiter deterret à cæde. Iſte. ſ. paterfamilia, repulit, id eſt reiecit à ſe mulierem. i. vxorem lamentantem, ille. ſ. miles (ſunt qui legant illi quod placet, vt ordo ſit, iſte miles repulit mulierem.

rem, & deſiuit illi incipienti dicere. &c. Sed multi legunt ille. Minus autem placet, quod Franciſcus dicit, illi. ſ. inuaſori, qua ſi patriſfamilias inuaſorem occideret, quod ſi diceret vehet, nõ dicere locutum ſua virtute digna) deſiuit in latere gladium incipiẽti. ſ. patriſfamilias. i. volenti dicere neſcio quid, quod videlicet eſſe dignum virtute illius. Hactenus dictum eſt exẽplum ſermocinationis, de quo Cicero. Ergo puto ſermones eſſe datos vnicuique in hoc exemplo accommodatos ad dignitatem. i. ad id quod oportet obſeruare in hoc genere. Sunt item ſermocinationes conſequentes hoc genus. i. exemplum huius generi. Nam quid putamus illos dicturos ſi iudicaueritis hoc. Nonne omnes vtentur hac oratione, deinde ſupp. conuenit ſubiicere ſermonem. ſ. quem illi de quibus loquitur haberent. Confirmatio potius quam confirmatio, nam a formæ fictione dicitur à Græcis προσωποποιΐα eſt cum aliqua perſona quæ non adeſt conſingitur quaſi adſit. i. præſens ſit, aut cum res muta aut informis fit eloquens, & formata, & oratio attribuitur ei, accõmodata ad dignitatem, aut actio quædam, hoc pacto. Quod ſi hęc vrbs, videlicet Roma mittat. i. emittat vocem, non. i. nonne loquatur, hoc pacto. Ergo &c. Exempla patent. Significatio eſt res quæ relinquit plus in ſuſpicione quã poſitum eſt in oratione, hoc eſt quæ plus ſignificant quam dicit. Ea. ſ. exornatio videlicet ſignificatio fit per exuperationem, ambiguum, conſequentiam, abſciſſionem, ſupple. & ſimilitudinẽ. Per exuperationem. i. per hyperbolẽ, ſupp. fit, cum plus eſt dictum quã veritas patitur, cauſa ſuſpicionis augẽdæ ſic. Exemplum patet. Per ambiguum ſupp. fit cum verbum poteſt accipi in duas vel plures ſententias, ſed accipitur in ea partẽ quam is qui dixit vult, vt ſi dicas de eo. i. ad eum qui adierit multas hereditates, tu qui plurimum. ſ. diuitiarum cernis. ſ. tibi eſſe proſpice. ſ. rebus tuis, vbi ſenſus poteſt eſſe, proſpice. ſ. reipub. aut de qua conſulatur, eo qui cernis plurimum. i. prouidẽtia præſtas, & multa cognoſcis, & cõſideras, ſed quia loquitur de diuite & parum prudente, intelligetur de conſpectione honorum, aut forte in eam ſignificationẽ, vt ſignificetur maxime auarus, vt qui cum plurima habeat plura copia, & oculos in proximum prędium conijciat. Et quia locutiones ambiguæ ſunt vitandæ, dicit. Quemadmodum ambigua quæ reddunt orationẽ obſcurã ſunt vitanda, ita hęc. ſ. ambigua, quæ cõficiunt huiuſmodi ſignificatione ſunt conſequẽda. i. ſectãda, vbi à deponẽtali verbo paſſiuo vtitur participio. Ea. ſ. ambigua conſequenda, reperiẽtur facile ſi nouerimus, & animaduerterimus, ancipites. i. duorũ capitum, aut ſignificatorũ, aut multiplices. i. multarũ ſignificationũ poteſtates verborum. Significatio fit per conſequentiam, cũ res quæ ſequuntur. i. comitãtur aliquam rem, dicuntur ex quibus tota res relinquitur in ſuſpicione. ſ. eius qđ is qui dicit innuit, vt ſi dicatur filio ſalſamentarii. i. vendentis ſallamẽta. i. carnes, aut piſces ſalſos &c. Significatio fit per abſciſſionẽ. ſ. ſermonis. i. apoſiopeſim, cum incipimus aliquid dicere, deinde percipimus. i. priuſquam ſermo finitus eſt abrumpimus filũ eius, & ſatis ſuſpicionis relinquitur ex eo quod iã diximus ſic. Qui iſta forma & ætate, videtur dictum in deformem, & ſenem nuper alienæ domui, ſup. intulerat vitium, nolo dicere. Per ſimilitudinẽ ſup. fit, cum aliqua re ſimili allata. Adducta, nihil dicimus amplius, ſed ſignificamus ex ea. i. per eã quod ſentiamus, hoc modo. O Saturnine noli eſſe fretus. i. confiſus, nimiũ frequentia. populi. i. ne ſis nimium popularis, noſce. i. conſidera ſimilitudinem Gracchi. i. ne vt Gracchus, quia popularis fuit periit, tu quoq; pereas. Hæc exornatio habet plurimũ feſtiuitatis, & interdum dignitatis. Sinit enim ipſum auditorem ſuſpicari quidam. i. aliquid certi, ipſo oratore tacito. i. tacente. Demunſtratio. ſ. rei geſtæ per apertam narrationem, eſt cum res ita exprimitur verbis, vt negociũ videatur geri, & res videatur eſſe ante oculos. Omnia autem patent. Perorationem concludit opus quæ cum intellectum facillima ſit verbum non amplius addam.

HIERONYMI CAPIDVRI AD SVOS IN RHEtoricam Herennianam Commentarios appendix.

POST Ciceronis verborum interpretationem, quam feſtinantiſſima compoſitione edere compulſi ſumus, ſi quidem diebus in ſingulis prout in his rhetoricis libris queq; dictata nobis occurrerunt, ita immeditati, ita improuiſi commentaria edere coacti ſumus, ita plerunque aliis diſtricti occupationibus temporis anguſtia, non tantum quæ dicteremus aliquantum maturare, ſed ne quidem quę properantiſſimo calamo ſcripſiſſemus vna oculorum acie decurrere nobis conceſſum eſt, ne propoſito igitur noſtro quicquam deſit, fieri, à nobis debere videbatur, vt quas figura ſparſim ſumas interpretari, primum colligeremus, deinde oratorum numeris, poſt de imitatione, inde de exercitatione diceremus. poſtremo, vt omnia tradita iam præcepta, breui, & quaſi per capita, quo tenaciori memoria comprehendi poſſent, repeterentur. quæ omnia cum paulo longiorem cogitandi moram ſibi depoſcant, doleo à me inſcribendo non minus quam in ſuperioribus eſſe properandũ. Non dubitauerim, quin hæc multo caſtigatiora eſſe debuerint. ſi famæ putauerim conſulendũ meę. Sed temporis me præmit anguſtia, & audientes, intra paucos dies quod velim vt abſoluam, auidi expectant. Eis autem non ſatisfacere, nefas puto, & futurum ad alias occupationes me tempus trahit, vt emendandi nullum etiam mihi ocium relinqui poſſe videam. Proſequar igitur inſtitutum eo pacto, vt per quam vtiliſſimas res extare videar tentaſſe potius, quàm vt eaſdem dicendo conſequi fortaſſe potuerim vt noſtra poſteri in Ciceronem commentarii auſa perficiant. Hoc enim tempore noſtris diſcipulis hæc dare voluiſſe quantulacunque, ſatius eſſe ducimus, quàm omnino nulla. Sed de re iã dicere incipiã. Omne figurarum genus trina diuiſione partimur, quòd in literis, qđ in dictionibus, quodq. in oratione inuenitur. Quod in literis, Græci pathos, in dictionib. tropum, in oratione ſchema nonnulli appellauerũt. ſed nos, modo quid dicatur clarum intellectu fiat, de appellatione in præſentia dicere non contendemus. In literis itaq; duplex eſt generalis figurarum cognitio vna quidam quæ qualitatis, altera vero quantitatis nominatur. qualitatis quidẽ ſpecies ſunt, Metatheſis, quæ & enallaxis, & hyperteſis nominatur, capræ pro carpæ enim capræ dictæ. à carpendo ſi quidem deducuntur, vt Varro, inquit. Secunda qualitatis ſpecies eſt, quàm Tryphon metalepſin, quidam antitheſin uocant: eſt, cum in vocem vocalis vertitur: vt,

Venit & vpilio, tardi venere ſubulci.

Pro eo quod opilio dicendum fuit. Tertia ac vltima qualitatis ſpecies eſt, Tmeſis, quam diacopen quidam nominant, cum compoſita diſſoluitur dictio, velut apud Horatium Polyhymnia, pro Polymnia, nam ſi integra dictio interponatur: vt, ſeptem ſubiecta trioni, hyperbatos erit, quæ poſterius ſuo loco referetur. Quantitatis autem ſunt ſpecies quaſi generalia quidem capita, pleonaſmos, & endia. i. redundantia & defectus. aut enim redundant in dictione literæ, aut ſubtrahũtur, quod que de literis diximus, idem de temporibus intelligendum eſt. Pleonaſmus ſpecies habet nouem, & totidem quoque endia. Pleonaſmi quidem ſpecies ſunt. Proſtheſis, anadiploſis. ectaſis, epectaſis, diæreſis, parentheſi, diplaſiaſmos, paremptoſis, & proſchematiſmos. Proſtheſis dicitur, cum in principio dictionis litera vel ſyllaba additur, vt pro nato gnatus: &.

Ingreditur linquens antrum, pro graditur.

Anadiploſis eſt repetita eadem in principio dictionis ſyllaba vt dipilare. lalare. apud Catullum, & Perſium. Ectaſis eſt, cum natura correptam ſyllabam producimus: vt, Hectora Priamidem, animoſum inter Achillem, Cum Priamus primam corripiat. Epectaſis eſt, in media dictione ſyllabæ verſus neceſſitate interpoſitio, quale illud Lucretianum:

Indugredi motus hominum geſtumq. ſequentem.

Diæreſis eſt, cum vnam in duas ſyllabas diuidimus: vt Lucretii illud: Ignoratur enim quæ ſit natura animal. Parentheſis eſt cum ſyllabam non faciens ad vocalem, vocalis apponitur, &. Captiuei ex capitibus verſuum Plauti in Captiuis, colligitur veteres ſic ſcripſiſſe. Diplaſiaſmos eſt, conſonantis eiuſdem aliqua de cauſa potius quàm ſuapte natura geminatio vt, reddo, relligo, & ſimilia, vel diuerſæ interpoſitio, vt eſt proat. Paremptoſis eſt, in dictione conſonantis interpoſitio, velut Alcydones, Varone teſte, pro eo quod Alcyones, dicunt Græci. Proſchematiſmos eſt, in fine dictionis ſyllabæ adiectio. quale illud Lucretii: Hinc videatur in imbrem vertier æter. Endiæ autem, quam ſupra quantitatis generalem fecimus, ſpeciem, ſunt nouem itidem formæ. Aphæreſis, arſis, ſyſtole, ſyncopa, ſynalœpha, ellipſis parellipſis, ecthlipſis, & apocopa. Aphæreſis eſt, ſyllabę ex principio dictionis ablatio: vt, Poſuitq. comas, & brachia ferro, pro depoſuit. Arſis eſt, ſimilis ſyllabæ repetitæ in principio dictionis ablatio, vt tendi, pro tetendi. Syſtole eſt, cum liberam ſyllabam, aut natura productam corripimus, vt Iuuenalis:

Vaſcones, vt fama eſt, alimentis talibus vſi.

Nam Silius Italicus eandem ſyllabam producit, quam corripuit Iuuenalis, cum inquit.

Et Vaſtum alas Balarus probat aequora apetro.

Syncopa eſt,è medio dictionis ſyllabę ablatio, vt audacter pro audaciter, audii pro audiui, & hac ferè ſola in ſoluta oratione vtimur ſyllabarum figura, in verſu autem omnibus. Sinalœpha eſt duarum vocalium ad vna complexio, vt Horat.

O mi Laerciade, quidquam dicam aut eris aut non.

Et Varronis illud,

Tum deſtragranti deiectum fulmine Phaeton.

Pluribus autem id fieri modis poſſe, Tryphon, quem nos in Latinum vertimus, oſtendit. Ellipſis eſt, vocalis ſyllabam non facien ablatioo: vt Propru illud.

Nec ſi poſt ſtygias aliquid reſtabis arumnas.

Cum grumma diphthongon in prima habeat. Parelipſis eſt, cũ duplicatæ conſonantis ablatio eſt, vt cum Lucan. dicit:

Et Lunam parno reuocant Alemone. Cybellem. Iuuen. autem,

Hic turpis Cybele, & fracta voce loquenti,

Ecthipſis eſt conſonantis vel ſolius ablatio, quod in s, litera maxime ſolet fieri. Lucret.

Vulnera quas lacrymas perpetere minoribus nobis,

Vel cum ſua vocali: vt,

Inter ſe coiiſſe viros, & decernere ferro.

Apocopa eſt, in fine dictionis cuiuſcunque ſyllabæ ablatio. vt duc pro duce, vel dic pro dice, & ſimilia ſicut dici exigebat analogia. Hę ſunt omnes literarum ſyllabarumque figurę, nec plures inueniuntur. Sequitur, vt iam de dictionum & orationis figuris paucis diſſeramus. Sicut literarum atque ſyllabarum figuris numerus præſcriptus eſt, (ſi quidem viginti & vnam numero omnino eas eſſe oſtendimus) ita dictionum & orationis figurarum numerus in infinitum pene profluit. nam ſi figuræ dictæ ſunt, tropos autem & ſchemata vno figuræ nomine appellamus, quo noſter hic ordo clarior videatur, ſi dictæ inquam figuræ in locutione ſunt, ſic vt quidam habitus in corporibus quoquo modo componantur, velut cum ſedemus, incumbimus, reſpicimus, idq. aut intentius, aut remiſſius, & infinitæ huiuſmodi corporis eſſe poſſunt formæ, ita in locutione figurę ſunt ſermonis quidam habitus, & formæ, quibus ſermo a ſermone differt. Et quoniam ſuus cuiuſque locutionis eſt habitus, inde fit vt aliæ parum, aliæ multum inter ſe figuræ diſtent, quæ inuentæ ſunt vitandæ ſimilitudinis gratia, quæ vbique faſtidium parit, idque ipſa rerum omnium natura nos monente, quæ ita varia eſt, vt nihil vnquam alteri ſimile procreauerit. Non me præterit magis placuiſſe auctoribus, alias grammaticorũ, alias rhetorum figuras eſſe. quod licet cur ita placuerit probabilis ratio reddi poſſit tamen mihi ea non placet diſtinctio, & quod planius fiat minuſque habeat obſcuritatis, opinionis noſtræ monſtremus rationem. Illud omnes vel mediocriter eruditi ſciunt, grammaticam rectæ literatęq. locutionis artem eſſe, nec hoc limite ſolo contentã, qui hæc vtique dicã ſcio. Sed de locutione nũc noſtra orta quęſtio, eſt noc magis proprium cuiuſque ſcientię iam eſſe manifeſtum eſt, Locutionis ergo figurę ſermonis quidã habitus ſint, ad grãmaticũ pertinere videbuntur. at non ſolius locutionis, verum & ſentẽtiarum figurę plerunque ſunt. Sententiarũ ergo figuras oratori, vel oratoriæ, in quocũque genere ſcribenti concedemus, ſed locutionis grammatico, quibus ita orator & poeta vtuntur, philoſophorum ſententiis argumẽtisq. dialecticorum. Duabus ſiquidẽ potius artibus omnis rhetorica, vt Ariſt. inquit, perficitur, iuuentio philoſophia, ea quæ de moribus eſt, quam Gręci ethicem vocant, & dialecticorum argutiis atque tendiculis de virtutibus ſi quidẽ & vitiis diſputare, ſemꝑ conuenit oratori, & ſua cõfirmare, confutare autẽ aliena. Ab oratore vero cũ diſpoſitione pronunciatione, & memoria ad cauſam explicãdã literalis afferatur oratio, quamobrẽ & ea ars quã gręci grãmaticen, ex noſtris quidã literaturam veteres appellerũt locutionis artem, ſuppeditat. Tribus igitur ꝓ diuiſionum ſcientiis facultas rhetorica conſtare videri poteſt, ethica in pondere ſentẽtiarum, dialectica in diſſerendo, grãmatice in accurate & emẽdate loquẽdo. Sed de his hactenus, nõ. n. nobis de hac re vna diſputare propoſitũ eſt. At illuc venimus, vt dictionum & orationis figuras percurramus. Vt igitur vnde exiuit noſter redeat ſermo, tam frequens locutionis eſt figura, vt ſi antiquũ ſermonẽ noſtro cõparemus, quidquid loquamur figura ſit, dũ nouatis dũ antiquis, tam verbis, quam locutionibus vtimur, quę ne in vitia ꝓſiliant, auctoritate, vetuſtate, cõſuetudine plerunq; defendunt ſæpe etiã ratione quadam, ideoq. cũ ſint a ſimplici rectoq. loquẽdi genere deflexa, virtutis nomẽ habebunt, ſi habet ꝓbabile aliquid qđ ſequantur. modus tñ adhibendus eſt. nam qui nimiũ affectauerit, illã ipſam variandi gratiã amittet. In nouato verbo figura eſt, aut cum à græcis ſumitur, vt cum Luc. Tibi ſuauis Dædala tellus, loquit, aut à verbo latino, vt cum Perſius inquit:

Neſcio quid tetum graue cornicaris inepte. Et rurſum alibi,

Ipſe ſacrum irrorans patinæ piper

In antiquis ex figura verbis, cuius maxime amator Virgil. fuit, velut illud.

Progeniem ſed enim Troiano à ſanguine duci

Audierat. Et,

Nam quis te iuuenum confidentiſſime noſtras

Iuſſit adire domos. Et Propertius,

Sternuit omen amor.

Suntq. adhuc aliqua quæ iam in frequenti ſunt vſu: vt, Enim vero aſſentior in actiua ſignificatione, ſicut aſſentio. luxurior. vt luxurio. fabricor, vt fabrico. in coniunctis verbis nouationis quoq; figura eſt. vt oculis capti talpæ, & timidi damę dicunt à Virgilio quibus ſubeſt ratio, ꝙ altero vterq; ſexus ſignificet. ſi quidẽ tam mares eſſe talpas, damasq; quàm fœminas, certum eſt. Auctoritate ſibi vindicauit quiſpiam acuta, ſi lex ab eodẽ diceretur auctore. itẽ quod temporis eſt, ad rẽ verbũ figurare declinatur. vt cũ dicit Virg. Nocturnus obambulat. & ſimilia apud poetas preſertim, prope infinita. Item cum cõmunis ſermo hẽat, ardeo illa re, figurare tamen Virg. Corydon ardebat Alexin, dixit. Plura etiã ex Græco tranſlata ſunt, velut Saluſtii, vulgus amat fieri. Vtimur & figurate cõparatiuis pro abſolutis & partes alias pro aliis partibus orationis. duo etiam inter ſe comparatiua cõmittimus, vt Ciceronis illud: Si te Catilina comprehendero ſi te interfici iuſſero credo vtendũ mihi, ne nõ potius omnes boni ſerius à me, q̃ quiſquam crudelius factum eſſe dicat. huic non eſt abſimile illud Homericum in Odiſſ.

Εἰ κεῖνόν γ' Ἰθάκην δ' ἐλθόντα νοστήσειε,

Πάντες κ' ἀρησαίατ' ἐλαφρότεροι πόδας εἶναι,

Ἢ ἀφνειότεροι χρυσοῖό τε ἐσθῆτος τε.

Iunctura quoque verborum veterum auctoritate figuras habet velut Horatii illud:

Fabriciumq; hunc, & incomptis Curium capillis

Et illud Terent. Accede ad ignem hunc, iam caleſces plus ſatis. & Ciceronis de Cn. Pompeii futuro imperio. Portus quibus, vitam ac ſpiritum ducitis, in prædonum fuiſſe poteſtatẽ ſciatis. In poteſtatem, non in poteſtate dixit. Ita Plaut. Nũ vero mihi in mentẽ fuit. Sunt huiuſmodi innumera, q̃ vno figuræ noĩe à græcis nominatur, quo alii ἀσύντακτον ἀλλοίωσιν, quidam σολοικοφανὲς vocant. Nos nihil dicimus, niſi vt ſciamus verborũ & locutionũ innumerabiles eſſe formas, quas figuras appellamus, & eaſdem numero infinitas, nec numerare neceſſarium modo quid ſit figura intelligatur. Quare intellecta quiſq; ſibi per ſectam ab aliis nondũ factas poterit inuenire, ſicut ex iis quæ iam diximus, vel cuiq; eſſe manifeſtum põt. Quo tñ facilius memoria comprehendi poſſint, ne nos quidã illud lateat, quæ nobiliores eminent, ad genera, & quaſi capita quæda referamus, vt nõ tantũ quas nominabimus, ſed & quaſcunq; alias quiſq; queat comprehendere, quas alius plures, alius pauciores, effeciſſet. quin & ipſe Cic. in Orat. ad Br. pauciores, q̃ in lib. de Orat. poſuit, vt videatur quæ referre voluit, & ſciens prætermiſiſſe ac reprehẽdiſſe. Omne ita figuratũ, tam verborũ, q̃ orationum genus, in duas, pariter vt ſyllabarũ, vt ſupra memorauimus, formas diuiditur, qualitatẽ & quantitẽ. qualitatis verborum ſpecies ſunt, quoties verbi aliqua permutatio efficitur quantitatis autẽ, cũ adiectio detractio ne vlla, aut paritas ſola, in orationis figura eſt. Qualitatis igitur ſpecies eſt, quã Cic. appellat exclamationẽ. nã cũ dicit, ò Africane, cuius mortui, & quæ ſequuntur, à primo huius orationis verbo, toti eſt inditum nomen exclamationi. & quã idem vocat ſimiliter cadẽs, & quam ſimiliter deſinens, ac q̃ annominationẽ, itẽ nominatio, pronominatio denominatio, tranſgreſſio, cõmutatio, abuſio, quoq; verborũ figura eſt, & tranſlatio, ſic & permutatio, coniunctio, adiunctio, vt ex ſupra expoſitis facile quiſq; põt intelligere. Qualitatis igiẽ figuræ verborũ, tã verbi, q̃ ſenſus ſunt huiuſmodi, Quantitatis aũt figuras nominamus qñ aut redundare aut deeſſe quid verborũ, vel ſenſus videtur in oratione idq; vt cultior planior ue fiat oratio. Quantitatis ſpecies, quę in exceſſu ſunt, ſenſus quidẽ emphaſis, hyperbole, ſynecdoche (quæ & defectus eſſe poteſt, ſi quidem pro ſingulari pluralis & pro plurali ſingularis ponitur) & totũ ꝓ parte, & pars pro toto. Quantitatis ſpecies in defectu, eſt tapinoſis, vt ſi gurges mare vocet. Quãtitatis verborũ ſpecies alię ſunt, vbi verba ſuperſunt, alię, vbi deſunt. Superſunt, vt in ea q̃ Cic. repetitionẽ vocat, q̃ conuerſionem, q̃ complexionẽ, & quam traductionẽ, quæ figura

eſt etiam qualitatis, cum eiuſdẽ ſignificationis verbis caſus varietur, & diuerſæ itẽ ſignificationis ſimile verbũ ponitur. & q̃ repetitionum exempla verborũ, nos ſupra in Cicero. figuris cõgeſſimus. Item gradatio quantitatis excedentis figura eſt. ſic correctio. niſi orationis figuram eſſe velimus, quod poſt verbum iſtimo. quod corrigentis eſt, aliud ſequi neceſſe ſit. Disiunctio. conduplicatio, interpretatio, illius adiiciuntur, itẽ cõmutatio, & dubitatio. niſi has, velut de correctione diximus, orationis duas maluimus figuras dici. Quantitatis autem figuræ, q̃ in delectu collocatæ ſunt, articulus, coniunctio, adiunctio, vbi vnum pro pluribus ſufficitur verbis, rurſum quia aut primũ, aut medium, aut vltimum occupat locum. Qualitatis eædem figuræ ſunt, ſed diuerſa, vt dictum eſt, ratione. Item diſſolutio. Nunc ſequitur, vt paucis orationis figuras in ordinem digeramus. Orationum qualitatis figuræ ſunt contentio, interrogatio. ſententia, contrarium, continuatio, diffinitio, permiſſio. cõcluſio. diſtributio. diuiſio, alia, contentio, demonſtratio. Rurſum orationis figuræ quantitatis, per exceſſum quidem, tũ verborum, tùm ſententiarum ſunt, ratiocinatio, membrũ, ſubiectio, expeditio, circuitio, ſuperlatio, licentia. deſcriptio, freqũtatio. expolitio, commoratio, ſimilitudo. exemplũ, imago. effectio, notatio, ſermocinatio, confirmatio, ſignificatio, quę tã defectus quam redundantiæ figura eſt, cum aliquando perexuperationem plus dictum eſt qui patitur veritas, & per defectum cũ quod docere incepimus, abſcindimus. Parilitatis vna figura eſt, quam Cicero compar appellauit. Deficientes autẽ figuræ ſunt, occupatio, diminutio, ſignificatio quã redundantiæ quoq; figuram diximus, & ea quam breuitatem Cic. nominat. Quoniam ſatis, vt opinor, oſtenſum eſt, quid ſit quod figura nominatur, quot figurarum ſint genera & ſingulorũ generum quæ emineant ſpecies. nunc tempus poſcit, vt oratorum numeros aggrediamur, quos ſupra percurſuros nos polliciti ſumus. quod faciemus, ſi prius tamen quid ſit numerus, & qd à verſu diſtet, & cũ non minus pedibus conſtet quàm verſus, ſi ipſos paucis pedes. & quibus tam numerus, quam verſus incedit, attigerimus. Numerus igitur, quem græci rhythmon appellant, à poetis pro verſu aliquando capitur, vt cum dicit Virg. Numeros memini ſi verba tenerem. Alio modo numerus dicit, pedibus quędam fluens ſtructura, quã & Cic. & Quin. multiq; præterea alii neceſſariam in orationibus oratori eſſe dixerunt neque Demoſthenem oratorum græcorum facile principem tantopere probatum iri ferunt, niſi eius numeroſa eſſet oratio, vt ipſe Cice. Neque. n. inquit, Demoſthenes fulmina tantopere vibraſſe diceretur, niſi numeris illa contorta ferrentur.

Diſtat autem hic à carmine numerus, q numerus ſiue rhythmus eſt pedum temporumque iunctura cum lenitate. Alii ſic, Numerus eſt verſus imago modulata, ſeruat numerus ſyllabarum. Rhythmus igitur temporum ac ſyllabarum pedumq; congruentia, aurum peritarum multiplicatur iudicio, ac profluit, ſemperq. ne faſtidium compoſitionis ſimilitudo pariat variatur. Metrum in certa qualitate ac numero ſyllabarum temporumq. finitur, certis pedibus, & eiuſdẽ ſemper cõſiſtit atq. concluditur. Pedes autẽ ipſi, & varii re ſunt, & nominibus, quorum qui duabus ſyllabis (vt ab eis potiſſimum incipiamus qui paucioribus cõſtant) ſunt, ſpondeus, trochæus, iambus, pyrrhichius Spondeus ex duabus ſyllabis conſtat longis, temporum quatuor, vt heros. Huic cõtrarius eſt, quem alii pyrrhichium, alii dibrachum græce, latine bibreuem, alii hegemona vocat. hic duabus conſtat ſyllabis, & eis breuibus, vt bene. Iãbus ex breui & lõga cõſtat, vt dies. Trochęus, quẽ nonnulli choriũ vocãt, ex longa & breui conſtat: vt, fecit. Triũ ſyllabarum ſunt, dactylus, qui prima longa, & duabus cõſtat breuibus: vt, tempora. Huic contrarius eſt anapæſtus, quẽ quidam antidactylum nominat. conſtat. n. duabus breuibus & longa: vt, iuuenes. Tribrachus, quem quidã tribreuem verterunt, græcorum alii brachyſyllabum, alii trinochron, nonnulli pygmeona, plerique (ſicut Cic. & Quintil.) Choreum, tribus conſtat breuibus: vt, Helena, Huic cõtrarius eſt moloſſus, quem alii vertumninũ, alii extẽſi pedem, græcorum quidam hippium, nõnulli chaunũ vocãt, conſtat tribus ſyllabis longis, vt Aeneas. Amphibrachys, quem quidam vtrinque breuẽ vertetuor, nonnulli Ionicum vocarũt, alii ſcholium, cõſtat ex breui & longa & breui: vt, carina. Huic contrarius eſt amphimacrus, quem feſcennium quidã appellarunt. quidã amphimacron, alii creticum vocant, cõſtat ex longa & breui & longa: vt, abſtine. Bacchius, quem alii Oenotrium, alii pariambũ vocat, cõſtat ex breui & duabus lõgis: vt, Athenæ. Hic contrarius eſt palimbacchius, quem alii Latrum, alii Saturninum, quidam altibreuẽ. nonnulli propompicon, alii theſſaleon vocant. conſtat ex duabus longis & breui: vt, natura. Quatuor ſyllabarum pedes ſunt, proceleuſmaticus, è duobus pyrrhichiis, hoc eſt. quatuor breuium ſyllabarum: vt tenuia. Huic contrarius eſt diſpondeus, ex duobus ſpondeis ſyllabarũ quatuor & longarũ: vt, Mecœnates. Pæon primus, cõſtat ex trochæo & pyrrhichio, hoc eſt. longa & tribus breuibus: vt, Steſichorus. Pæon ſecũdus, ex iambo & pyrrhichio. hoc eſt, ex breui & lõga & duobus breuibus: vt, colona. Pæon tertius, ex pyrrhichio, & trocheo, hoc eſt, ex duabus breuibus, & longa & breui. vt, mellora. Pæon quartus, ex pyrrhichio & iambo conſtat, hoc eſt, tribus breuibus & longa: vt, docilitas. Huic contrarius eſt hippios quem plerique epitritum vocant. nã ſicut pæon, à numero, lõgam, ita epetritus breuẽ nobis ſignificat. ſi quidẽ hippius. ſiue epitrius primus ex iambo & ſpondeo conſtat, hoc eſt ex breui & tribus longis: vt, capenates. Hippius. ſiue epitritus ſecundus ex trochæo & ſpondeo. hoc eſt. ex longa & breui & duabus lõgis. vt, conditores. Hippius. ſiue epitritus tertius. & ſpõdeo & iãbo. i. ex duabus longis & breui & lõga: vt, diſcordiæ. Hippius ſiue epitritus quartus. ex ſpõdeo & trochęo, hoc eſt tribus lõgis & breui. vt orarore. Ionicus ἀπὸ μείζονος. i. à maiore cõſtat ex ſpõdeo & pyrrhichio, hoc eſt ex duabus lõgis, & duabus breuibus: vt præludia. Ionicus ἀπὸ ἐλάσσονος. i. à minore, cõſtat pyrrhichio & ſpondeo. hoc eſt, ex duabus breuibus ſyllabis, & duabus longis. vt, cupiebant. Duabus ex breui & longa, & breui & longa: vt, Cleonides propinquitas, qui pes dactylus ab imago à quibuſdam dictus eſt. Huic contrarius eſt ditrochęus. ex longa & breui. & longa & breui: vt, cantilena, dimicare. qui pes à nõnullis creticus, κατὰ ζεῦξιν dicitur. Antiſpaſtus ex iambo & trocheo hoc eſt, ex breui & duabus lõgis & breui: vt, Medullina. Salonius. Huic contrarius eſt choriambus, ex trochęo & iambo, hoc eſt, ex longa & duabus breuibus & longa: vt, nobilitas, armipotens. His quinqueſyllabarum pedes ſequuntur plures quam trigìnta, à nobis breuiter enumerandi. Hiorrius pes, ex quinque breuibus ſyllabis conſtat: vt, mulieribus. Penãbus ex longa & breuibus quatuor: vt, conpoſuimus Parapyrrhicos, ex breui & longa, & tribus breuibus: vt, diu flevimus. Meſſomacros, ex duabus breuibus & longa, & duabus: vt, deus affuit. Anapeſticus. ex tribus & longa & breui. vt, bonus amicos. Pyrrhichius anapeſtus. ex breuibus quatuor & longa: vt, facilior eſt. Probrachys, ex breui & longis quatuor: vt, in vſu non eſt Hypobrachys, ex lõga & breui, & tribus longis: vt, tela depoſcunt. Meſſobrachys, ex duabus longis & breui. & duabus lõgis: vt, exiſtimarunt. moloſſo iambos, ex tribus longis & breui & longa: vt. obteſtatus eſt. Salotibus ex quatuor longis & breui: vt, educebamus. Diphos, ex duabus breuibus & tribus longis: vt, populabundus. Orthius, ex longa & duabus breuibus & longis duabus: vt, arma capeſſunt. Amœbœos, ex duabus longis, duabus breuibus, & lõga: vt, mõtes ſuperant. Moloſſo pyrrhichios ex tribus lõgis & duabus: breuibus vt fiumẽtatia. Symplectos, ex duabus lõgis & tribus breuibus: vt, ætas hominum. Muſicos, ex longa & breui, & longa & duabus breuibus: vt, Cæſar oppida. Antanapæſtus, ex breui & duabus lõgis & duabus breuibus, vt, at indoctior. Antamœbœus, ex duabus breuibus & duabus longis & breui: vt, loca munire. Daſſios, ex tribus breuibus & duabus longis: vt, facile princeps. Tymelicos ex longa tribus breuibus & longa: vt, inſtituerat. Dochemios, quem alii dochimum vocant. ex duabus breuibus, & duabus longis & breui: vt, capiunt arma: vt tamen tam Cic. quam Quint. volunt. fit dochimus ex bacchio & iambo vel iambo & cretico, hoc eſt, conſtat ex prima breui, duabus longis breui & longa: vt, reipub. Periambodes. ex breui & longa & breui, & duabus longis: vt, mori recuſant. Doriſco, ex longa & duabus breuibus, & longa & breui. vt, imperitabat. Cyprios, ex breui & longa, & duabus breuibus & longa: vt. honore viri. Anticyprios, ex lõga, & breui, & duabus longis, & breui: vt, exhiberet. Bachiconios, ex duabus longis & breui, & longa & breui: vt, deliberanda. Hypodochimos, ex longa & breui, & longa, & breui & longa: vt, multitudines. Dochimos κατὰ συζυγίαν; ex breui, duabus longis, & breui & longa, vt ſupra exemplum dedimus, reipub. Antiſtrophos, ex breui, & tribus longis & breui: vt. recognouere. Moloſſo ſpondeus, ex longis quinque: vt, frumentarum. Poſt enumeratos ſyllabarum pedes, quantitas quoque ſyllabarum tractaretur, niſi eos pueros quidam eas ignorare arbitier. ſunt enim multi qui de eis dedere præcepta, & nos quoque quanta breuitate potuimus, libellum olim edidimus. Illud tam ſuper eſt ſolum, vt de numeris diſſeramus. Primum quo in orationis genere numero eſſe conueniat, in quibus orationum partibus, qualibus

qualibus vti numeris, & verũ partium orationis continuos occupent numeri locos, & qua pacto ſecus conueniat, deinde de quos dicere numeros poſſimus, & quos nõ poſſimus & pariter quos cõſectari vitioſum ſit. poſt. quales velimus eſſe quos probamus numeros, exẽplis, & auctoritatibus aperiemus. atq; cõfirmabimus, poſtremo, hanc partẽ cõcludentes, quid in vtraq; compoſitione tenendum ſit, breuiter colligemus. Cũ igitur in omni locutionis corpore, totoq. vt ita dixerim, i orationis tractu numerum inueniri neceſſe ſit, quippe q neq; loqui quiſq̃ poſſit niſi è ſyllabis breuibus, ac longis ex quibus pedes fiũt, illam dicimus numero ſe cadere orationẽ, quę non prouo velut flumine decurrens interſiſtat, ſed quæ finẽ ſuum habet, naturaliq. diſtincta interuallo, quę proxime præteriere, intuendi dedit tẽpus, dedit reſpirandi, ac refecit animos, & quodã quaſi modulatu verborum concluditur, Ab hoc aũt modulatu. i. hac diligenti pedũ obſeruatione de qua à nobis iuſta dicetur, ſolutus eſt ſermo, ſoluta epiſtola, ſolutæ quoq; Iuriſconſultorum ſunt editiones, & omnes de huiuſmodi rebus cõpoſitiones, licet ea plerunq; numeris conſtare inueniantur Primum hiſtoriam, & genus illud orationis q d Græci epidicticon, noſtri demonſtratiuum vocant, numeroſa eſſe conuenit. Deinde in deliberatiuo iudicialiq. gñe id obſeruandum, ſed ſecus ſi quid; tam hiſtorica, q̃ demonſtratiua omnis ad voluptatẽ accommodata eſt, ac circumſcriptione ambituq. & tanquã in orbe incluſa currit oratio, quoad in ſingulis perfectis abſolutisq. ſententiis inſiſtit. idq. ideo ſecurius fit. His auditor lector ve eſt futurus, q non vereatur ne conſitione orationis inſidiis ſuæ fides attentetur. quin & gratiam ſcriptori oratori ve hęc, q animum ſeruierit voluptati. In ceteris aũt cauſis nõ verborum ambitu dicendum ſemp. quinimo id perraro accidit, ſed ſæpe membratim cæſimq. dicendũ. Ideoq. illa verborum quaſi colligata concinnitas effugitur, q ſi ſemper veniat, cum ſatietatem affert, tum q eum id quale ſit facile intelligatur, actionis dolorẽ detrahit, & actionis veritatem funditus tollit, & fidẽ. Sed quoniam adhibenda nõ nunquam diximus, quo id in loco, videndũ eſt. Si igitur laudãdum aliquid eſt ornatius, qñ ea pars demonſtratiui videt eſſe generis, vt in Verrem Cic. de Siciliæ laude dixit, aut ſi ea ponẽda narratio ſit, quæ plus dignitatis, q̃ doloris deſiderat, cum ad hiſtoriæ grauitatem propius accedat, ſicut in Verrem Cic. de Cicere, & Segeſtana Diana, deq. Syracuſarũ ſitu dixit, vt ambitu numeroſo cadant procurandum eſt. In amplificanda quoq; re, dum ſenſus omnis funditur, numeroſe & volubiliter fertur oratio. In uniuerſum igitur ſingulare aliquid pręcipi non põt. Nam in exordio ſicut iudicis animus variæ præparatur, cũ miſerabiles eſſe volumus, cũ modeſti, cum acres, cum graues, blãditus quoque, cum flectere, cum ad ligentiam hortari, ita cum diuerſa natura ſint, diſſimilis quoque componẽdi ratio deſideratur. Non. n. ſimilibus eſt vſus Cic. numeris in exordio pro Milone, pro Cluent. pro Ligar. Narratio fere tardiores, atq; vt ſic dixerim, modeſtiores deſiderat pedes proinde cum docere, & infigere animis res ſemper cupiat, quod minime feſtinantium opus eſt, vt id aptius, & accõmodatius rei ſit, tota conſtare narratio longioribus membris videtur & breuioribus periodis. Argumenta autem acria, & citata, pedibus quoque ad hanc naturam accõmodatis vtentur. Epilogi ſummiſſium, lentum, & minus exclamantem numerum plerunque exigunt, ſi quidem ſic ferè componendum, quo modo pronunciandum erit. Et enim rerum de quibus dicamus naturam ſequi numero ſcriptor uelit eruditus in procemiis plerunque ſummiſſum eſſe oportet. tamen in accuſatione iudex erit concitandus, aut aliqua complẽdus indignatione. in narratio plenos atque expreſſos nos eſſe oportet, ne aliquo incitati affectu, quod fidem tollit dicere videamur. in argumentis citatos eſſe conuenit atque ipſo motu celeres in locis aũt ac deſcriptionibus, fuſos ac fluentes idque, quod voluptatis cauſa comparetur. In epilogis plerunq;, vt iã dictum eſt, deiectos, & infractos debent. n. ſubliminia ingredi, lenia duci, acria currere, delicata fluere, ac vbi viget neceſſitas, ea etiam affectabimus. Qui aũt quibus pedes ſint rebus accõmodatiores, paulo poſt a nobis aperietur. Expoſitum iam, vt opinor, eſt ſatis, quo in orationis genere, quibuſque in orationis partibus, ac qualibus vti numeris nos oporteat. Reliquum eſt, vt partium orõnis continuos ne numeri locos occupent dicamus. Qm veteres maxime ſtuduerunt ne flueret, vagaretur, ac longius excurreret oratio. eam diſtingui & interſiſtere, modo cæſis, modo membris, modo clauſulis, eademq. omnia numeris vincienda voluerunt, primum, quid ſit cęſum, quid membrum, quidq. clauſulam nominemus, referẽdum paucis puto, qñ ſupra de eis dictum, deinde quo pacto numeris vinciri intelligantur, quod non tanti profecto laboris eſt, quanti forte aliquibus videbitur. Ille ambitus, quem Græci periodon, noſtri clauſulam multisq. aliis nominauere nominibus, conſtat, vt Cic. inquit, ſi plena ſit, quatuor ferè partibus, quæ membra dicimus, vt & aures impleat, ne ve breuior ſit, neque longior quã quam vtrũque nonnunq̃ vel potius ſæpe accidit, vt aut citius inſiſtendum ſit, aut longius procedendum, ne breuitas deſtitutd aſſeſe aures, ne ne longitudo obtudiſſe videatur. Cum autem ſint periodon duo genera, verum ſimplex, quod longius prouehitur atque circunducitur, alterum, quod membris, & inciſis conſtat, primũ eſt: vt, Diuturni ſilentii P. C. quo etiam his temporibus vſus, nõ timore aliquo, ſed partim verecundia finem hodiernus dies attulit, qui ambitus clauditur pæone tertio, iãbo & dactylo. Alterum eſt ſæpe breuiſſimum, quod inciſis conſtat velut illud Craſſi Miſſos faciant patronos, ipſi prodeant, q niſi interuallo proferatur, ſenarius videtur iambicus, melius autem, Prodeant ipſi, dici & Cicero, arbitratur. In eodẽ genere eſſe ambitus ille creditur, qui ex membris conficitur, aliquãto longior quam qui ex cęſis, breuior autem quam qui cõtinuus fluit: vt, Cur clandeſtinis conſiliis non oppugnaut? cur de profugis noſtris copias comparant contra nos! vbi vtrunque membrum ſpondeis clauditur, quod ſi plerunque Craſſus diceret. licet in illo quod cæſis confectum eſt, amphimacro, vſus ſit, ſpõdeu, amphimacrum antecedit. Porro quæ inciſim aut membratim efferet, ea vel aptiſſime cadere debent. Inciſim, ſic vt Ci. illud, Domus tibi deerat? at habebas, pecunia ſuperabat: at egebas. quatuor ſunt inciſa. Membratim, vt rurſum Cic. Incur. iſti amens in columnas in alienos inſanus inſauiſti. duo ſunt membra. deinde, & cæſa, & membra tanquam crepidine quadã comprehenſione longiore ſuſtinentur, vt Ciceronis illud, Depreſſam, cæcam, iacentem domum pluris quam te & quam fortunas tuas æſtimaſti. qui ambitus duobus troc ıæis terminatur, cum ſuperior ambitus ex mẽbris ſpondeis concluſus fuerit geminis, qui autem ex inciſis, ex ſpondeo. nam ultima pro cõmuni iam recepta ſyllaba eſt, præcedente pyrrhichio. Inciſim autẽ, & membratim tractatur oratio, vbi vere aliquid dicere videri volueris, cum aut reuellas vt Cic. illud in Corneliana. O callidos homines, ò rem excogitatam, ò ingenia metuenda. Circuitus tamen ille, quem iam ſæpe diximus, incitatio numero ipſo fertur, & labitur, quoad perueniat ad finem. Sed iam quos accipiant pedes inciſorum membrorum clauſularum ue locos dicendum. A veteribus ſaitè quęſitum eſt, toto ne in ambitu verborum numeri tenendi ſint, an in primis partibus, atque extremis tantum. Sunt qui comprehenſionem totam à capite ita fluere pedibus continuis velint, vt ad extremũ veniens, pedibus quoq; conſitas. neq; id difficile factu arbitrati ſunt, iis plerum, qui bonis diſciplinis exercitati ſint & ſcriptitent, adeo vt quæ non ſcripſerint, ſimilia ſcriptorum effeciſſe videãtur. ſed de hoc poſterius ſuo loco vberius diſputabitur. Cum igitur eadem faciamus quæ poetæ, tamẽ in oratione poematis effugere oportere ſimilitudinem ducunt, vt non tantum aliis atq; aliis ſtruatur pedibus oratio, ſed etiam concentus ille in extremis ſeruet duntaxat clauſulis. Plerique cenſent cadere tantum numeroſe oportere terminariq. ſententiam. cumq. aures extremum ſemper expectent, in eoq. acquiſcant. id vacare numero non oportere. Ariſtoteli autem, & Ciceroni, & Quintiliano placet. tam ſententiæ initium quam finem eſſe numeroſum. quandoquidem ſtatim à principio ſententiæ dictionis cõcinnitate multũ efficimus, & ipſa concluſione, ne claudicans, ac quaſi fluctãs, ſed æqualiter conſtanterq. incredies habeat oratio. Nunc quos non poſſimus numeros appellare, videndum eſt. Numerus proprie verbus dicitur, & continue concluſa pedibus oratio. ſed oratorius numerus eſt, cum principio fineq. numeroſo clauditur ſententia. idq., vt Cic. inquit, in dicendo numeroſum putatur, non q totum conſiſtat è numeris, ſed q ad numeros proxime accedit. quo etiam difficilius, vt oratione vtamur cenſet, qua verſibus. quod in illis certa quædã, & definita lex eſt, quã ſequi ſit neceſſe, in dicẽdo aut nihil eſt propoſitum, niſi ne aut immoderata, aut anguſta, aut diſſoluta, aut fluens ſit oratio, qđ totum in ſumma deſcribentis prudẽtia locatum eſt. Itẽ ſi pedibus nec apte coniunctis claudatur ſententia, numerus nõ eſt, non minus q̃ ſi vnico claudatur pede, qui tres non ſuperet ſyllabas. pes ſi quidem erit, non numerus. Poterit autem vnus eſſe dichoreus, qui è duobus trochæis conſtat. Sequitur. vt quos ſequi numerus vitioſum ſit, exponamus. Attendendum igitur, q quẽadmodum, qui audiunt, hæc duo animaduertunt, & iucunda ſibi cenſent, verba dico, & ſententias, eaq. dũ animis attentis admirantes excipiũt, fugit eos, & prætereuolat numerus, ita ſi

idem ſæpe reiteretur numerus, quod ad audientibus intelligatur, at per hoc ſatiet, quod quidquid voluptatis cauſa acceſſitum ſit, non nimium, & frequens eſſe oporteat, quando. Voluptates commendat rarior vſus, vitioſum erit. Quod vitium vt effugiatur, ſunt hi quidem inter ſe miſcendi, & temperandi. ſic minime aduertetur delectationis aucupium, & quadratæ orationis induſtria. Vitioſus & ille numerus eſt, cuius pedes apti, & quaſi coagmentari non iunguntur. Quod quale ſit, cum q apte iungãtur dixerimus facile intelligetur. Item vehementer eſt vitioſum, ſi in oratione in verſus aliquando, licet per imprudentiam incidamus. quam quam enim numer.a, & eiſdem poeticis, componitur oratio eam tamen ſolutam, & liberam eſſe oportere intelligamus, ne poema componere velle videamur: Licet itaque nobis dimidiatos plerunq; verſus, adhibere, integros, non licet, & ferè vltima verſum initio cõueniunt orationis. T. quidem Liuius ab hexametri exordio cœpit, vt Quintil. exiſtimat. Facturus ne operæ precium ſim. idq. melius eſſe, q̃ quod modo emendatur. Cic. tamen tam acris animaduerſionis ſecutus, aliquando verſum abſoluit, vt trimetrum in Piſonem, Proh ò dii immortales, qui hic mihi luxit Dies? Sic Saluſtius, nec minus Græci. quin & ipſe Plato accuratiſſimus compoſitionis, in Timæo prima ſtatim io parte vitare iſta non potuit. nam & initium hexametri ſtatim inuenias, inquit enim. εἷς, δύο, τρεῖς, ὁ δὲ δὴ τέταρτος. Nec non & Iſocrates, q prius in oratione poſt Traſymachum, qui in eis nimius fuiſſe perhibetur, numeros, dum verſum effugere etiam voluit, in Panathenaici principio in trimetrum iambicus incidit, cũ ita dicit. πρότερον μὲν ἂν προῃρούμην γράφειν τῶν λόγων. & in ſimilia prope infinita, quæ tam apud hos, quã apud alios auctores ſatis idoneos, quiuis ſtudioſius inquirens animaduertet. Nunc quinam probentur à veteribus numeri dicendũ nobis eſt. Si quidem ſicut in verſu vulgus, ſi eſt peccatũ, videre ita in oratoria locutione, quidqd claudicauerit ſentire intelligimus. Sed poetæ non ignoſcit, oratoribus concedit. Tacitus tamen, non eſſe quod dicimus aptum perfectum, reclamat. Primum igitur qđ numerus oratorius pedes deinde quos ſuſcipiat, nobis aperiẽdum eſt. Clauſularum initia vt apte incederent, & eorundẽ fines concinne clauderentur, non vnico pede labi aſtringiq. veteres voluerunt oratores, ſed alterum ac plerunq; vtrobiq; tertium adiungi, vbi paucarũ ſint pedes ſyllabarũ. Plures aũt, vt verſus ſimilitudinẽ effugerent, eſſe prohibuerunt: Pedes vero oratorius numerus nullos reſpuit, dicente ẽt Quintil. his verbis: Miror.n. in hac opinione doctiſſimos fuiſſe, vt alios pedes ita eligerent, alios dãnarent quaſi nullus eſſet quẽ non ſit neceſſe deprehendi. non ergo pedes, ſed pedũ iuncturæ dãnandæ eligendæ ue ſunt. Oẽs aũt nobis in præſentia cõplecti difficile, at maxime ꝓbatos ab egregiis rhetorices magiſtris, ſummiſq. dicendi auctoribus referemus. Illud primũ ſciendũ eſt non tñ referre qui pedes, ſed quæ verba iunctura quadam claudant orationem. nam ſi in extrema ambitus parte breuiora locaueris, infringitur illa quaſi membrorum comprehenſio. Quare aut paria ſyllabis eſſe debent poſteriora ſuperioribus, aut (vt Cic. melius iucundiusq. putauit) longiora monoſyllabon.n. in fine antecedenti vĩ iungi per ſynalœphan: vt, Auxiliũ. eſt Spõdeus igitur, vt à duarũ ſyllabarũ pedibus potiſſimum inchoemus, quo. Demoſthenes eſt plurimũ vſus, morã ſemper fert ſecũ. Et illud eſt tenẽdũ gñaliter, qđ quis pedes ſunt tꝑibus pleniores, longisq. ſyllabis hoc magis ſtabiles, & grauiorẽ faciunt orationẽ, breues aũt, celerẽ ac mobilẽ. Itaq; ſi vbi opus eſt, velocitate tardũ & ſegnem adhibeas pedem, & vbi pondus exigit præcipitẽ ac reſultantẽ merito damnabitur. Spondeus pręcedente ſe pyrrhichio bene ſonat: vt, Iuniam, vel trochæo? vt, arma ſumpſi, & acta res eſt vel iambo, vt manus armãt. qđ ideo quidã non probant, quod trimetri iambici verſus eſſe videaẽ. Ipſe ſibi male ſpondeus præponi creditur: vt, oratores, niſi ꝙ tam Pompeius Meſſalinus, q̃ ipſe Cic. idoneum putant cęſis & membris. vt. Craſſus non oppugnat, propterea ꝙ paucitatem ſyllabarũ cũ grauitate ſua & tarditate compenſat. Ne quidem dactylũ bene præponi ſpondeo, Cic. & Quintil. exiſtimat, qñ finẽ verſus in fine damnant orationis. Terentianus tñ non reſpuit. hoc tale eſt, contra Cæſaris arma. Quoties aũt vna pars orationis in fine clauſulæ acceperit anapæſtũ & trochæũ, ſiue ſpondeum (non.n. ignoramus in fine pro longa breuem accipi, idem ergo erit pes trochæus, qui & ſpondeus, in fine) qui ſi finẽ inquam antecedente anapæſto in eadem orationis parte clauſerit, molle & quaſi lubricã ſtructuram dabit: vt, dominabitur. quamuis.n. idem fuerint pedes, eadẽ tempora, tñ vbi diuerſæ ſint partes orationis, retentus neſcio quo pacto ſpiritus, ac reſtitutus, affert quãdam compoſitioni firmitatem, vt videant ipſi. At in vna parte orationis properare verba, & cõtinua ſpiritus celeritate labi videntur, vt populabundus. Idem de tribrache dicimus, vt gerere morem, & facilitates, temeritates. Spondeus recte iambo ꝑponitur, vt, doctus ſui ſe ipſo iambo præcurrente, vt bona fide. & cretico, vt proſpera fide. Licet enim Ariſtoteles, Theophraſtus, & Theodectes, trochæũ & pyrrhichium reſputant, ꝙ vltimas longas eſſe ſyllabas ſemper velint à Cic. non omnino improbatur. Trochæus, ſi ſe præcedat, iunctuitam facit, quæ maxime Cic. placet, vt, ab omnibus eſſe ei pęnas perſolutas. dictũ iam.n. eſt, nihil ad rem pertinere, extrema longa ne illa ſit. an breuis. & Gracchi illud, patris dictũ ſapiens temeritas filii comprobauit. quo dichor eo tantũ clamorem concionis excitatum eſſe Cic. ſcribit, vt eſſe admirabile, ordinem immuta. ſic ſit, Comprobauit filii temeritas, iam nihil erit. vt Cic. ęſtimat, etſi temeritas ei tribus breuibus & longa eſt, qđ Ariſ. vt optimũ probat. à quo ipſe diſſentit Cic. ſunt tñ & alii qui non improbant. Trochæus autem, ſpondeus, & iambus, ſimul, vt Cic. inquit, male cõcludunt, quoquo modo ſtruas, tumor tamen rerum ex ſpondeis atq; iambi maxime cõtinetur: vt, ſceptrum mihi liquit Pelops. Pyrrhichius decurrit, ſed quantum celeritatis tantum grauitatis admittit. Quid igitur faciam! Iambus craſſatur in Carmine, Quis hoc poteſt videre? quis poteſt pati, niſi impudicus & vorax, & aleo? In vniuerſum autem, ſi ſit neceſſe duram potius atque aſperam cõpoſitionem, quã effœminatã & eneruem, mauult eſſe Quint. vt neq; longioribus q̃ oportet hyperbatis vtamur, neq; nullũ aptum atq; idoneum verbũ permuttemus gratia lenitatis, qñ non erit vllam tam difficile, quod non cõmode inſeri poſſit. Sed iã multos videas in dicendo non tum accuratos, quàm, vt ita dicam, operoſos, & in verborum floſculis omnem terrentes componendi operã, quin & quotidie magis laſciui ſumus. Quare modus habendus eſt. nam ſi nimii ſimus intolerabile vitium eſt, ſin aut nullus inerit numerus, vt iam ſæpe diximus, diſſipata & inculta & fluens erit oratio. Sed de pedibus iam dicamus, qui tribus ſyllabis conſtare inueniuntur. Dactylus, quẽ Ariſt. amplior, ſicut humanior iambus videtur, quẽ tã Quint. q̃ Cic. heroum vocat, clauſulam reddit fortẽ. antecedente trochæo, cui Ariſt. chordacis nomen imponitur, vt, iure fecimus. Pyrrhichio antecedentẽ, bene dicitur ſpondeo cauſas audiat, iuſte fecimus iambo, fide dicitur. dies attulit, & tribrachys quoq; dactylum bene præcedit, re cola nomina, anapæſtus, repetes cetera, & palymbachius, ſepono cetera, & moloſſus, quærebat dicere. Dactylus ſpondeũ, & anapæſtum quoquo modo ſtruas in principia continuandorum verborum, ſatis decore cadere Cic. arbitrabiẽ. velut illud Liuii eſſe diximus? Facturus ne operæ precium ſim. Optime incipitur à longis: vt. Cũ propter egregiam. aliqñ à breuibus, vt, Nouum crimen C. Cæſar. & animaduerti iudices. ſed pro Cluentio recte, quod initium eius partitioni ſimile eſt, quæ, celeritate gaudet. Clauſula quoq; è longis firmiſſima à Quint. putatur, ſed cadet & in breues aliquando. Facit etiam tribrachys ad clauſulam, præcedente cretico, vt ſi dicas. de ceteris agite, de pręliis redeo, de literis dubito Amphibrachys quoq; recte ponitur in clauſa, ſpondeo fere antecedẽte. Ludos habere, recte locutus. & trochæo, iuſta querela. Hinc eſt illud Tullianum. Et priſtinum morem iudiciorũ requirunt. &, Neminem præponendum mihi eſſe actorem putant. Anapęſtus etiam clauſulis conuenit. ſed ruens, atque in rhythmi modum profluens, & pentametri finis: Nam vbi libido dominatur, innocentiæ leue pręſidium eſt. Mollior fiet ꝑcedente ſpondeo, vt ſi mutes: Lene innocentiæ præſidium eſt. Eadem erit, ſi trochæum anteponas, profluentior, vt, Nomen erat imperii. Creticus antecedens enim, paulo fortiorem reddit, vt, Nobilẽs homines. ſicut ante ſpondeum exulat, vt, de quo ego nihil dicã niſi depellendi criminis cauſa. & illud: Quouſque tandem abutere Catilina patientia noſtra? Creticus quoq; ipſe initus optimus. Quod pięcatus à diis immortalibus ſum. Sed clauſulas diligentius ſeruandas eſſe arbitramus, quam ſuperiora quod in his maxime perfectio atque abſolutio iudicatur. Nam verſus æque prima & media & extrema pars attenditur, qui debilitatur in quacunque ſit parte titubatum. In oratione aũt pauci prima cernunt, poſtrema pleriq. quę quoniam apparent, & intelliguntur, varianda eſſe diximus, ne aut animorum iudicum aut aurium ſatietate repudientur. Duo aũt, aut tres, vt Cic. voluit, ſunt ferè extremi ſeruandi, & notandi pedes, ſi mò non breuiora & preciſa erunt ſuperiora, vt creticus, aut herous, aut pęon, quem Ariſt. probat, horum viciſſitudines efficient, vt neque hi ſatietur qui audient faſtidio ſimilitudinis, nec nos id ta

ciemus

ciemus, quod dedita opera facere videamur. Creticum bene antecedent. vel anapæſtus, vt populo conſernot, vel pæon ille qui fini aptior dicitur, placat facilitas nobiles, vel epitritus tertius ſeruare quamplurimos, vel trochæus, tui de ducerent. hæc de trium ſyllabarum pedibus, de quibus non quaſi legem inuiolabilem dedimus, ſed qood eſſet optimum oſtendimus. Ceterom quatuor ſyllabarum pedes, quo pacto iuncturæ quadrent, referendi, pæona primum, & pęona quatũ, probat Ariſto. cui à priore quidem ordiri placet, vt hæc verba ſunt, definite, incipite, comprimite, poſteriore autem finire, vt hæc verba agilitas, domuerant. Quod Cic. carpit, cum inquit: Quare etiã pœna, qui dixit aptiorem, in qno eſſet longa poſtrema, vidit paruin, quoniã nihil ad rem eſt, poſtrema ne longa ſit, an breuis, quod videatur aliquid vacantis temporis ex eo quod inſequitur accedere. Aures tamen, inquit Quintil conſulens meas, intelligo multum referre vtrum ne looga ſit quæ claudit an pro looga. neq; enim tam plenũ eſt dicere, timere quàm timeri. Pæona igitur tertiũ. qui tertia longa quater ferit. bene acriterq. concludere omoes conſentiont. eui Cic. tribrachum anteponit. ſic facere videamur, aliquando iambom, vt in Catilinã cum omnibus potius duo modo ſoli pati voluerunt. Sæpiſſime autem trochæum, vt pro Cluentio: Quando difficultatis, & quantum laboris ſit habitura. & in Oratore ad Brutũ: Diu multumq. mecum Brute dubitaui. Proinde hæc Cic. iam peculiaris facta ſtructura eſt, eſſe videatur. Sicut autem iambus in eis quæ de miſſo, atque humili, vel craſſanti ſermone, dicuntur frequentiſſimus eſt, ita pęon hic in amplioribus, & in vtroque dactylus. Itaque in varia, & perpetua oratione hi ſont inter ſe miſcendi, & temperandi. Dichoreo quoq; Idem auctor frequẽter vtitur: vt, Dicere maluerunt, & viſus eſt confiteri, &, Crimina decuierunt, & exercitum compararunt. Et pro Ligario, aut leuium Græcorum, aut immanium Barbarorum. & pro Milone: Contra amentiam perditorum. Illum quoque pedem quẽ antipaltum vocamus, bene dactylus antecedit: vt, vit optimus videretur, & Hortenſius perorauit, & trochæus: vt, ſua manu ſororem interſectam eſſe fateretur. Nec minus eum pedẽ, quẽ ionicum maiorem nominamus, optime præcurrit tribrachys, ſtruitq. clauſulam. velut vbi inquit Cic. Quorum igitur impunitas Cæſar tuę clementiæ laus eſt, coram te ad crudelitatem acuet oratio: Aliquando pyrrhichius, fluit oratio. nonnunquã trochæus, currat oratio, quibus Cic. vtitur ſtructuris. Sed & illa verba quæ quinque ſyllabis conſtant, fluidiorem ſtructuram faciunt vt arbitramini interrogauerunt, deſiderauerunt. Omniũ quinq; ſyllabarum vnicum Cic. pedem dochimum, cuius exemplum ponit: Amicos tenes, quouis loco aptum eſſe dicit, ſiue ambitum inchoet, ſiue cõcludat, dum ſemel ponatur. qđ iteratus, aut continuatus, numerum apertum, & nimis faciat inſignem. His igitur tot cõmutationibus, tamq. variis ſic vtemus, vt orationis plenum fluentemq. libero impetu facultatẽ his ſemper vinculis non allegemus. Nam verborum compoſitio non ex labore anxio veniat, oportet, ne in dimetiendis pedibus, ac perpendendis ſyllabis quiſquam conſueſcat, ſed vſu atque exercitatione perpetua auribus, quæ velut arbitræ compoſitionis eſſe debent iudicet, quid ſtrictum, quid effuſum, qd durum, quid effæminatum ſit. Plerunq. etiam nimiæ artis opinio ſugienda eſt, & interponenda ſimplicitas rudis atq; imperitæ dictionis, quod plerunq; acribus ſenſibus ſit vis maior, ſi naturaliter proferantur. quod ipſum Cic. ſępiſſime feciſſe, liquido deprehendi poteſt. Sed vbi id faciendum ſit, ſupra vt opinor, abunde dictum eſt. Nunc autem reliquum eſt, vt quæ omnis deſideret compoſitio, breuiter colligamus, quo longius tractata ſuperius, tenacion teneantur memoria: Quoniam eloquentia conſtat ex ſententiis, & verbis, perficiendũ eſt, vt doceamus acute, delectemus, quaſi argute, commoueamus grauiter, vitioſumq. in ſententia, ſi quid abſurdum, aut alienum, aut non acutum, aut ſub inſulſum eſt. In verbis, ſi inquinatum, ſi abiectum ſi non aptum, ſi durum, ſi longe petitu. Danda ergo opera eſt, vt in verbis quidem ſingulis emendate loquamur, loquamur, quod eſt latine, vt perſpicue, vt ornate: Perſpicua erunt, ſi propria, in propriis lautiſſima eligamus. Ornata erunt, ſi nouata, non tamen nimium licenter, ſi priſca, non tamen è medius eruta tenebris, ſi tranſlata, in tranſlatis ſimilitudinem, ſecuti, ſi verecunde vtamur alienis. In coniunctis autem verbis ordo, ne ſenſus præpoſtere coniungantur, iunctura, ne hiet & quaſi laboret oratio, numerus, vt ſententiarum initia apte iungantur, & eadem concinne concludantur. Tam quod tam ad ſingula quam ad coniuncta verba pertinet, ſonus & figuræ, q̃ duo maxime aures permulcent. Verba igitur legenda potiſſimum ſunt bene ſonaoria. ſed ea, non vt poetæ, exquiſita ad ſonum. verum de medio ſumpta, in qno delectu aſperitatem fugiamus, quando ad leuitatem duo hæc, ſicut & numeris comparari debent. ſed vt ferent ſententię. ita ſeligemus, vt nihil de induſtria feciſſe videamur: Figuræ autem ne nimium frequentes ponantur. aut etiam effectentur, hoc eſt, ne frigidę ſint, & ocioſæ. vitioſæ enim ſunt quæque compoſitiones. quæ in hoc ipſum petuntur, vt exultent, atq; laſciuiant. Hæc habuimus q̃ de elocutione diceremus. Sed qooniam hæc omnia imitatione. & exercitatione aſſequi poſſumus de his, quoque partibus ſe nobis precepta traditurum præceptor noſter vir clariſſimus Georgius Valla fuerat pollicitus. Sed quemadmodũ nos quoque teſtes fuimus, id præſtare non potuit, multis impeditiſſimus negociis, hanc tamen partem non omiſſurum dixit, ſed traditurum commodiore loco, ſicut & omnem ait ſe complexum fuiſſe Rhetoricam. Quare vt ab eo excepimus omoia in hoc tibi volumen congreſſimus Patrue præſtantiſſime. vt noſtrorum laborum tibi potiſſimum innoteſcant primitiæ, quas ſub præceptore noſtro hauſimus præſtantiſſimo. Vale.

MARINI BECICHEMI Scodrenſis caſtigationes in lib. Rhetoricos, quos M. Tullij Cicero. adoleſcens ſcripſit ad C. ſiue L. Herennium, quæ Noua ars vulgo appellatur. Ex Epiſtola ad Franciſcum Bragadenum philoſophum, & Dominicum. Contarenum Prætores Brixienſes.

DVo ſunt principium genera, quos literarum ſacra laude digniſſimos cenſent, & hi quibus cum literis date operam plene non licuerit, literas, & literatos fouent ſtudia, & doctorom conſilia adiuuant. Quid. n. melius, quàm cum literatus regnat, & populos literarum amator gubernat! Tales & vos eſſe conſtat, clariſſimi Prętores, quorum vnus omnium doctrinarum peritia cedit nemini, alter ita diſciplinas omnes, ita doctores amplexatur, vt nulli priorum regum, qnorum munificentia Muſis, & Apollini admirationi fuit, poſtponendus ſit. Has & alias virtutes veſtras videt & admiratur Brixiana ciuitas vniuerſa, quæ veſtram concordiam iuſtitiamq. perpetuis monumentis mandauit. Has ego quotidie ferè experior, & recolo, domi foris, in hac maxime Academia, quam totiens veſtra præſtantia honeſtatis, mihi audientiam facientes ea attentione, quam pręſtare ſolent, qui ad me audiendum non tã honoris mei quam profectus ſui gratia accedunt. Sed ego mecum habito ignarus nullam vobis vtilitatem, ſapientiſſimis, & eloquẽtiſſimis viris, literas noſtras poſſe, vt forte aliquam voluptatem afferre. Cuius gratia etiam nunc haſce in Rhetorica ad Herennium Caſtigationes his literis inſertas mittimus. prout à noſtris auditoribus exceptę fuerunt, Quęſo vos, ne videre deſpiciatis, & te maxime Bragadene Pętor orig' ſi qoid otii in tanta adminiſtrationis mole nactus fueris, perlegas, & boni pro tui ingenii Genio conſulas. Te quidem vnum maxime appello: q vt collegas tuus ad Martialia arma natus videtnr. ita tu ad omnes literas, ad humanitatis ſtudia natus eſſe videris, arma tractans non manu, ſed conſilio mirabilique prudentia. Nihil in his noui, ne te fallam, leges, nihil, quod ſi uectum neſcio an voluptatem afferas, vti pictatus ſum. Cur igiť miſiſti? Quia qualiacunq; ſunt, à te publice probata ſunt. Non tibi præterea, ſed aliis ſcripta ſunt, qui tua non polleat virtute, non tuo pręſtant ingenio, non ceteris abundant quę tibi omnia ſumma ſunt. Idq. quia non fecerunt, quod tu feciſti, q nihil in philoſophię ſtudiis, nihil in reliquis liberalibus artibus operoſum omiſiſti, quod non perſcrutatus fueris, nihil in man ſuetiorum muſarum penetralibus intactum reliquiſti, denique ad remp. tam plenus ſapientia, & rerum omnium cognitione acceſſiſti, vt in eius gubernatione Solon omnibus videaris. Omnia ita curas, ita prouides, ita excipis, vt nihil tibi vnquam accidat ſubitum, nihil nõ præuiſum. Nihil à ſenatu tibi mandatur, aut graue, aut arduum, quod non libenti fortiq. animo obeas. feliciterq; abſoluas, nihil proponitur à P.C. quod non conſilii iudiciiq; promptitudine quamprimum expedias &c.

QVi parentē necaſſe iudicatus erit, vt is obuolutus, & obligatus corio deuehatur in fluentem) Ego quanquā refragantur omnia fere exemplaria, lectionem corruptam, & mutilatam cenſeo, itaq; ſuæ ſinceritati reſtituendam. Qui parentē necaſſe iudicatus erit, vt is obuolutus folliculo, & obligatus culeo, deuehatur in fluentem. Erat.n. pœna parricidæ, vt quodam tegumēto ex lupina pelle ore contecto, virgis ſanguineis in culeo, qui vt ait Fulgentius, ſaccus erat nomine in pœna parricidarum notiſſimo, inſueretur cum cane, & gallo gallinaceo, & vipera, & ſimia, deinde in mare, aut in flumē culeus deiiceretur. Hinc Satyricus Aquinas, de Nerone vti multorum parricidiorum reo.

Cuius ſupplicio non debuit vna parari
Simia, nec ſerpens vnus, nec culeus vnus,

M. Tullius pro Roſ. Amer. hæc diuinitus de parricidiarum pœna ſcribit: Itaq; cū multis intelligi poteſt, maiores noſtros non modo armis pluſquam ceteras nationes, verum etiā conſilio ſapientiaq; potuiſſe, tū ex hac re vel maxime, quod in impios ſingulare ſupplicium inuenerunt. Qua in re quantum prudentia præſtiterint his qui apud ceteros ſapientiſſimi fuiſſe dicuntur, conſiderate. Prudentiſſima ciuitas Athenienſium, dum ea rerū potita eſt, fuiſſe traditur. eius porro ciuitatis ſapientiſſimū Solonem dicunt fuiſſe, cum qui leges, quibus hodie quoq; vtunt ſcripſerit. Is cum interrogaretur cur nullum ſupplicium conſtituiſſet in eum qui parentem necaſſet, reſpondit, ſe id neminē facturū putaſſe. Sapienter feciſſe dicitur, cum de eo nihil ſanxerit, quod antea cōmiſſum non erat, ne tam prohibere quam admonere videretur. Quanto noſtri maiores ſapientius! qui cū intelligerent, nihil eſſe tam ſanctum, quod non aliquādo violaret audacia, ſuppliciū in parricidas ſingulare excogitauerunt vt quos natura ipſa retinere in officio non potuiſſet, magnitudine pœnæ maleficio ſummo vterentur. Inſui voluerunt in culeum viuos, atq; ita in flumen deiici. O ſingularem ſapientiam iudices. Non ne videntur hunc hoīem ex rerum natura ſuſtuliſſe, & eripuiſſe. cui repente cœlum, ſolem, aquam, terramq. ademerint: vt q eum necaſſet, vnde ipſe natus eſſet careret. & his rebus omnibus, et quibus omnia nata eſſe dicuntur. Noluerunt feris corpus obiicere. ne beſtiis quoq; quæ tantum ſcelus attigiſſent, immanioribus vterentur. non ſic nudos in flumen deiicere ne cum delati eſſent in mare, ipſum polluerent, quo cetera, quia violata ſunt, expiari putantur. Deinde nihil tam vile, neq; tam vulgare eſt. cuius partem vllam relinquerent. Etenim quid tam eſt cōe, q̄ ſpiritus viuis, terra mortuis, mare fluctuātibus, litus eiectis! Ita viuunt dum poſſunt, vt ducere animā de cœlo non queant. Ita moriuntur vt eorum oſſa terra non tangat. ita iactantur fluctibus vt, nunquam abluantur. ita poſtremo eiiciuntur, vt ne ad ſaxa quidem mortui conquieſcant. Scire opera preciū eſt. q̄ cōmentatores dicunt, folliculum hic poni ꝓ culeo. Qđ ſomniū minime retuliſſent, ſi Cic. verba ex Rhet. de Inuen. cū his ad Heren. contuliſſent. Ea ſunt. Os obuolutū eſt folliculo, & præligatum. Deinde in carcerē deductus, vt ibi eſſet tantiſper, dum culeus compararetur. Quis non videt aliud eſſe culeū aliud folliculū? qui non mō eſt vter, ſed, & quęlibet pellis. nam veteres follē. pellē dicebant, & per diminutionem, folliculum, vnde, & pro pilæ genere vſurpatur. Martial.

Folle decet pueros ludere. folle ſenes.

Suetonius in Augusto ſeparauit pilam à folliculo: Poſt bella ciuilia inqoit, ad pilam primo folliculumq. tranſiit. Ponitur etiā Pro ſaccis, & erumenis. Liu. lib. 9. Eques folliculis in caſtra frumentum veheret. Ponitur, & pro theca, quę granum continet. Transfertur, & ad alia, quæ in Iuuenalem annotauimus, Venetiis olim profitentes. Minus quidam nominatim Acciū poetā compellauit in cęnaculo in eo Accius iniuriarum agit) Sic interpretes legunt, ſic oēs libri habent. Tu ſcribes, In ſcena, mco periculo, nō In cęnaculo, & Cum eo, ſiue In eū, ſiue De eo Accius iniuriarum agit, nō In eo. ſic.n. & ſenſus, & conſtructionis ratio conueniet. niſi forte In eo, pro De eo accipias, hoc eſt, de tali compellatione. nam In eo, hoc eſt Mimū, iniuriarum agit, nemo niſi illiteratus diceret: In eum vero, vel, Cum eo, Latiniſſimi quiq; ſcriptores vſurpant. Idem Cic. alibi, Perinde ac ſi tecū cum eo egiſſet. In ſcena autem legendū eſſe, non In cœnaculo, quis dubitabit? Nam compellatio illa ideirco iniuria erat, quoniam in ſcena illum poetam non appellauerit. prout appellari ſolebant comœdiarum ſcriptores, ſicut apud Plautū, & Terentium videmus. Vnde Vlpianus titulo de Iniuriis ſcribit: Iniuriam atrocem quaſi contumelioſiorē, & maiorē accipi ſic ſitq. aut perſona aut tempore, aut re ipſa, ſm Labeonem. Perſona atrociorē fieri iniuriam cum magiſtratui cum parenti, patrono ne fiat. Tempore, cum in ludis, & in conſpectu fit. Et Pōponius ait, etiam ſine pulſatione poſſe dici atrocem iniuriam, perſona atrocitatem faciente. ſed etſi in theatro, vel in foro cædit, & vulnerat, quanquam nō atrociter, atrocem fieri iniuriā. Agebat igitur iniuriarum. i. de iniuria conquerebatur Accio poeta, quod proprio nomine hiſtrio appellaſſet, cum ſuas recitaret tragędias, cum debuiſſet eū meriti, & dignitatis nomine dicere poetam. Et hanc iniuriam atrocē faciebat à loco, quoniā in ſcena, à perſona ſua, quoniam poeta, cuius tragędiæ recitabantur, à perſona inferentis iniuriam, quoniā hiſtrio, cui maxime conueniebat venerari poetam. Et ne in re nimis aperta diutius immoremur, ipſe Cice. hoc eodem opere, quo nam modo legendus ſit hic locus, vbi agit de iuridiciali abſoluta. docet his verbis: Item C. Gellius iudex abſoluit iniuriarum, eum qui Lucilium poetam in ſcena nominatum læſerat, cum P. Mutius eū qui L. Accium poetam nominauerat, condemnauit. [Aſſumptiua pars eſt, cum per ſe defenſio infirmata eſt, ſed aſſumpta ex contraria re comparatur) Caſtigamus, & ita legimus: Item aſſumptiua pars eſt, cum per ſe defenſio infirma eſt, ſed aſſumpta extranea re comprobatur. Extraneus aut dicitur, quaſi exteraneus. quo ſermone Cicero vtitur, & in hoc opere frequentius. In ſecundo. Deinde reuertemur ad extraneas res. Sicut extranus antiq; qui extra focum ſacramentum, iusq; eſt hoc eſt, alienus Vnde inquit, Cicero aſſumptiuam partem eſſe, & tunc dici, cum res ipſa ex ſe probari non poteſt, ſed extrinſecus aſſumit aliquid quo confirmetur, & ſons adiuncto argumento defendatur. Non igitur, Ex contraria re comprobatur. ſed Extranea legendum eſt. [Vt breuiter, & dilucide quibus de rebus dicendum ſuit, diceremus) Antiqui libri. Vt breuiter & dilucide quibus de rebus adhuc dicēdum fuerit, diceremus. [Si quoquo modo poterit, deniq; aliquo, aut quam plurimis vitiis contaminare perſonam) Perderam ſic legitur, cū deſint verba mire ad rem facientia, quæ in ſinceris codicibus, & manuſcriptis ferme ſunt omnibus. Sic reſtituēda eſt lectio: Si quoquomodo poterit quem pecuniæ cauſa dicet feciſſe. deniq; aliquo, aut quā plurimis vitiis contaminare perſonam. [Aut offenſione impediretur) Commodior antiqua lectio, Impediremur. Si hanc ꝓceptionis aſſiduitatę exercitationis accōmodaſſemus. Quiſquis recte perſpexiſſet, etiam qui ſit vix literis tinctus, potuiſſet videre verbum deeſſe, quod in manuſcripto codice eſt, & ſtructurę & ſenſui conuenit, Rationem vt ſit: Si ad hanc præceptionis rationem, aſſiduitatem exercitationis accommodaſſemus. Quo ſermone ſæpius Cic. vtitur, in hoc maxime opere. [Et cū proferet, quare id ſcriptor ſcripſerit, quod ſcripſit) Prona res fuit in lapſum, vt ita Cic. vitiaretur, vt ſcripto ſcripſerit pro ſenſerit, in eo mendoſe repoſitum ſit, & in omni impreſſorum editione ita receptum ſit. Tu ex mente Cic. antiqua manu ſic caſtiga, vt dixi: Et cauſa, inquit, proferetur, quare id ſcriptor ſenſerit, quod ſcripſit Deinde, legum, & ſtipulationum breuiter exceptarum, ego libentius legerem, Exſcriptarum, pro vt legitur in manuſcriptis codicibus, quod magis ea lectio ſenſui Tulliano conuenire videtur. ſed hanc, vnc illam, ſuo quiſq; arbitrio ſequatur. [Pacta ſunt, quæ legibus obſeruanda ſunt, hoc modo: Rem vbi pangunt, oratione pangunt.) Omnis veteris, & incorruptæ fidei codex. Paguni non pangunt habet. Nec mirum. nā quamuis Seruius dixerit, Pago, vnde multi volunt venire pepigi, nuſquam lectum eſſe, pepigi a paciſcor fieri licet, & pactus quo modo à placeo placui, & placitus. tamen Priſc. & ceteri grammatici ſcribunt, antiquos dixiſſe pago, non pango Hæc autem lex eſt ex 12. tabulis, quam pro exēplo Tullius ſubiicit. & Fabius Quin. hæc eadem verba repetit, Rem vbi pagunt, oratione pagunt. Vnde non eſt dubitandum, pagunt, non pangunt. Cicero ſcriptum reliquiſſe, ſed verbi inſolentiam ignorātes librarios, N, literam addidiſſe. [Nos vero arbitramur, nō modo adiumento eſſe) Contraria erit præcepto Cicero ſententia, niſi Nullo poſt Non modo addatur: vt ſit. Nos vero arbitramur, non modo nullo adiumento eſſe. Sic q̄ ſinceri codices legendum præ ſe ferunt. [Itaque hac ratione, & ipſi meminiſſe poterimus. quid quoquo loco dixerimus) Antiqua lectio Itaque hac rōne, & ipſi meminiſſe poterimus, quid in vnoquoque loco dixerimus. Vtra ſit nitidor lectio, facile eſt legētibus iudicare. Si cū aut plura ſunt, pauciora dicamus, hoc modo: Nemo non intelligit, Aut, nullo modo ſtare. quare mihi placeat: vt, Aut dictio deleatur, & cetera ſuo ordine ſcribantur. vel (quod magis placet) illud, Aut, in vt conuertatur, & ante Si reponatur, hoc modo: Vt ſi cum plura ſunt, pauciora dicamus, hoc modo. [Vtinam ne in nemore Pelio ſecuribus Caſæ cecidiſſent abiegnæ ad terram trabes;) Caſtigatus ſic lectio,

ctio, vt quidam præcipiunt, vt verſus non claudicent, ſuisq. pe-
dibus incedant.

Vtinam ne in nemore Pelio ſecuribus
Cæſa cecidiſſet abiegnea ad terram trabes.

Vt ſit trabes caſus nominatiui, numeri ſing. more antiquo, vt
canes cani, duces ducis, plebes plebis quamuis, & plebei di-
xerint maiores noſtri. De quo vide Varr. Priſcianum, anti-
quiores grammaticos. Extat & illud ex ipſius Q. Ennii annali-
bus carmen.

Labitur vncta trabes remis roſtrata per altum.

Sed corrumpunt meo quidem iudicio lectionem vera. idq. pro
bo ipſius Tulli auctoritate in Topicis, vbi ſic legitur. Illud enim
eſt tanquam.

Vtinam ne in nemore Pelio,
Cæſa ſecuribus ad terram cecidiſſent abiegnæ trabes.

Niſi.n. cecidiſſent abiegnæ ad terram trabes Argo illa facta nõ
eſſet. nec tamen fuit in his trabibus efficiendis vis neceſſaria.
Hæc Cic. Quibus conſtat in plurali numero legendum eſſe tra-
bes abiegnæ. Accedit & Priſciani grammatici auctoritas, qui
omnes fere verſus à Cic. adductos, ſuo ordine reponit, & genus
metri docet quale ſit in libello de Comicis verſibus. verba eius
ſunt hæc: Nec ſolum Comici huiuſmodi vſi ſunt iambicis, ſed
tragici vetuſtiſſimi. vt Ennius in Medea.

Vtinam ne in nemore Pelio ſecuribus
Cæſa cecidiſſent abiegnæ ad terram trabes:
Neve inde nauis inchoandæ exordium cœpiſſet,
Quæ nunc nominatur nomine Argo, qua vecti,
Argiui delecti viri petebant illam
Pellem inauratam arietis Colchis,
Imperio regis Peliæ per dolum:
Nam nunquam hera errans mea domo efferret pedem.

Confer Priſciani lectionem cum Tulliana, & videbis quid ſit in
ea caſtigandum, quid mutandum, quid addendum & minuen-
dum. Fabius quoque probat lectionem, vt trabes legatur in nu
mero plurali, his uerbis: Recte autem monemur, cauſa non vti
que ab vltimo eſſe repetendas, vt Medæa.

Vtinam ne in nemore Pelio.

Quaſi nero ad eam fecerit miſeram, aut nocentem, quod illic ceci-
derint abiegnæ ad terram trabes. [Amicam ob meritam noxã
immane caſtigare eſt facinus) Qui Plautinum ſermonem, mo-
rem, & metrum intelligit, facile precipit ita legendum eſſe.
Amicum caſtigare ob meritam noxiam, Immane eſt facinus.
[Veluti Pacuuius: Fortunam inſanam eſſe cæcam, & brutã per
hibent philoſophi, Saxiq. ad inſtar globoſi prædicãt eſſe volubi
lem. [Caſtigamus ex antiqua librariorũ fide, & fortunæ deſcri-
ptione, Velut Pacuuius: Fortunam, inſanam eſſe, & cæcam,
& brutam perhibent philoſophi. In ſaxoq. inſtare globoſo vo-
lubilem. In ſaxo omne metrum violatur: vt ſupra, Et cæcam.
Non enim eſt pedeſtris oratio, vt multi, ne dicam omnes, exiſti
mant. ſed carmen, huiuſmodi ordine. Fortunam, inquit, inſa-
nam eſſe, & cæcam, & brutam perhibent philoſophi, Saxique
ad inſtar globoſi prædicant eſſe volubilem: Quia quò ſaxum
impulerit fors, eò cadere fortunam autumant. Cæcam ob
eam rem eſſe vocant, quia nihil cernat quo ſeſe applicet. In-
ſanam autem aiunt, quia atrox, incerta, inſtabiliſque ſit.
Brutam, quia dignum, aut indignum nequeat internoſcere.
Ouidius.

Paſſibus ambiguis fortuna volubilis errat,
Et manet in nullo certa tenax q; loco.

Poſſes etiam legere, Saxiq. ad inſtar globoſi prædicãt eſſe volu
bilem: Ita vt volubilis, non, vt quidam ſomniant, à volãdo, ſed
à voluendo ducatur, quam lectionẽ magis probat, quæ ſtatim
ſequuntur verba Cic. Quia, inquit, quo ſaxum impulit fors, eo
cadere fortunam autumant. Non enim caderet, niſi ſaxo inſi-
ſteret. [Sunt item philoſophi, qui fortunam negant vllam eſ-
ſe) Friuolum eſt hoc annotare, annotandum tamen, cum ita ſe
mel, vt omnibus proſimus, ſtatutum ſit. In antiquis libris legit
Sunt itẽ philoſophi, cum contra fortunam negant, ſiue cæcam,
ſiue occultam, ſiue vllam eſſe. In quibuſdam aliter: Sũt item
philoſophi, qui contra fortunam negant vllam eſſe. [Quo-
niam ſuſtinent puerum infantem) Illud peperiſſe, exigit Suſti
nuit. vt eſt in priſcis codicibus, nam ſubſtinere interdum ſignifi
cat reficere, alere, cibare. Liuius: Milites fluuiatili piſce & her-
bis ſuſtinebantur. Virg.

Patriam, paruosq; nepotes.
Suſtinet.

[Nam ita pro ſuo iure vſum Treſpontem Ennius induxit) Me-
lius in manuſcriptis exemplaribus: Nam ita pro ſuo iure hoc
exemplo vſum Chreſphontẽ Ennius Induxit. Item vitioſ eſt,
cũ, id, quod in aperto delicto poſitum eſt, tamen aliqua leui te
gitur defenſione. hoc modo) Cæci, vt aiunt, non incuſſarent
huiuſmodi offenſacula, quæ hunc in modum tollenda ſunt.
Item vitioſum eſt, cum id, quod in aperto delicto poſitum eſt,
tantum aliqua leui tegitur defenſione. hoc modo. [Nunc de-
ſerto ab omnibus ſummo periculo ſolus vt teſtituam porro) Ele
ganter Priſca lectio: Nunc cum es deſertus ab omnibus, ſum-
mo periculo, ſolus vt reſtituam paro. [Item vitioſum eſt pro ar
gumento ſumere quod in diſputatione poſitum eſt) Priſca le-
ctio, nõ Diſputatione, ſed Diſquiſitione. Vtrum melius, in me-
dio relinquo, & in ocio diiudicandum. [Quod ſi ad exercitum
non veniſſet, id Tribuno militum diceret) Id ne Tribuno mili-
tũ diceret vt legatur, & ratio admonet, & Priſca lectio. [Itẽ vi-
tioſa eſt, cũ id, de quo ſumma controuerſia eſt, parum expedi-
tur) Videbunt omnes, legendum eſſe vitioſum: vt ſupra dictum
eſt, vbi ſimilem caſtigationem fecimus. [Aperte fatẽ dict o. ſi in
telligas: Tali dari arma, qualis qui geſſit fuit, Iubet, potiri)
Somniculoſe vitiarunt verbum intelligã, pro quo intelligas fe-
cerunt, & Que, coniunctionem, quæ poſt iubet, ſequit in anti-
quis libris, prætermiſerunt librarii. Vera lectio eſt: Si intelli-
gam tali dari arma, qualis qui geſſit fuit, Iubetq. potiri. [Item
vitioſa eſt, ipſum ſibi in oratione diſſentire) Admonitum
eſt, legi debere vitioſum. [Quo illi nomine appellarẽtur a P.R.
quaſi non omnes quibus aqua & igni interdictum eſt) Priſca exẽ
plaria, aut quaſi non omnes, quæ lectio candidior videtur, cũ
præceſſerit: Proinde quaſi fuiſſet in cõtrouerſia quo illi nomi-
ne &c. [Ficta.n. & dedita opera comparata oratio videbatur eſ
ſe artificii ſignificandi) Inſcite ſcriptum eſt. Videbatur. cum vi
debitur, legendum eſſe nemo non intelligat. [Et ea neglecta
oſtẽdemus, quid periculum aut incõmodorum conſequatur)
Librariorum ſomnolẽtia omiſit ſubſtantiuum Re, quod vitiũ
tam tenaciter hæſit vulgo Tullianis exẽplaribus. vt nullum ad
hunc diem videre contigerit, in quibus non deſideretur, Tu
veram lectionem reſtitue, vt ſit, Et ea neglecta oſtendemus,
quid periculorum. & ſic ſenſus integer erit ſermonis præ-
terea. Tertius locus eſt, quo percunctamur quid ſit euentu-
rum, ſi omnibus idem concedatur &c. [Et dicemus, volunta-
rio facinori nullam excuſationem, imprudentiæ iſtam depre-
cationem paratam) Priſca manus habet Et, copulam, ante
imprudentiæ, & poſt Paratam duo ſunt verba. Conſilio nul-
lam. Et dicemus, inquit, voluntario facinori nullam excuſa-
tionem, imprudentiæ iuſtam deprecationem paratam, conſi-
lio nullam. [Hæc ſi vt conquiſite conſcripſimus, ita diligen-
ter fueris conſecutus, & nos induſtriæ fructus ex tua ſcientia
capiemus) Deeſt ferè clauſula, quæ in omnibus manuſcri-
ptis libris habetur. Sic reſtitues ſuã Ciceroni lectionem.
Hæc, ſi vt conquiſite conſcripſimus, ita diligenter fueris con-
ſecutus, & nobiſcum, & ſine nobis conſiderabis, & nos in-
duſtriæ fructus ex tua ſcientia capiemus. [Vt diſcernitis per
exercitus, claſſes, arma, tormenta, reuocationes hominum; &
alias huiuſmodi res) Verborum affinitas ignarum librario-
rorum vulgus ita plerunque trahit in errorem, vt doctis ne-
gocium faceſſant: vt hic, Reuocationes, pro Euocationes,
decepti ubi ſemel repoſuerunt. mendam vbi librorum impreſ
ſorum tenaciter ſeruare voluerunt. Nos reuocationes in
Euocationes, illiteratorum pertinaciam continentes conuer-
tamus, priſtinumq. nitorem proprietatis lectioni Ciceronianæ
reddamus. Eſt enim euocatio, genus militiæ. de qua Donatus,
Seruius, & ceteri. vnde euocatus dicitur miles, non qui iuſtus
miles eſt, ſed qui repentina aliqua neceſſitate ex agro in bel-
lum tumultariæ vocatur, qui pro milite hiſtoricis dicitur.
Et rectæ conuenit ceteris verbis caſtrenſibus; exercitus, claſ-
ſes, arma, tormenta. [Si vires, atque velocitas egregia hone-
ſtis, hæc exercitationibus, & induſtriis comparata; ſi valetudo
perpetua, diligentia, & temperantia cupiditatem) Antiquo le-
ctio: Si vires atque velocitas egregia, honeſtis hæc exercitatio
nibus dicemus, & induſtria cõparata: ſi valetudo eſt perpetua.
diligentia, & temperantia cupiditatum. [Vt ſi laudabimus,
aliud iuſte, aliud fortiter, aliud honeſte, aliud prudẽter factum
eſſe dicamus) Priſca exemplaria: Modeſte, pro honeſte, quòd
nimis generale. [Deinde ſi commodum erit, quia non ſemper
neceſſe eſt ad principiũ ſententiã reuerti, licebit, ſi cauſa noſtra
magnam difficultatem videbitur habere) Antiqui libri ha-
bent. Quod non ſemper neceſſe eſt. & melius, quam Quia, vt
aliis videtur: vt mihi, diem va'et. [Et horum omnium diligens
memoria ſine pronunciatione, non pluſquam ſine his rebus
pronunciatio ſola valere potuit) Eſt leue omnino offenſaculũ

non.

non tamen negligendum vt ſincera ſit & emaculata rhetoricorum lectio. Poterit. non Potuit, ſcribendum eſſe etiam ceſpitabundi quippe vagis oculis quicquid inter pedes diſiectum eſt offendunt, admonitione non indigent. [Quemadmodum igitur qui literas ſciunt, poſſunt id quod dictum eſt ſcribere, & recitare quod ſcripſerunt) A vitio vindicabis lectionem. ſi non Dictum, ſed Dictatum ſcripſeris: vt ſit, id quod dictatum eſt ſcribere, & recitare id, quod ſcripſerunt. [Pluribus uerbis ad eam te adhortari non eſt ſententia) Quidam codices habent, Ad eſſe. tu ita corrige: Pluribus verbis ad eam rem te adhortari, non eſt ſententia: Quæ quidem caſtigatio, etiam ſi nulli eſſent codices, qui ſuffragarentur, probanda eſſe. [Aut Bouis cum Siſonnis curſitarunt) Sunt libri, in quibus legitur Siſonis. Tu corrige, Sicyonius, ex hiſtoriis. [Aut ex poematibus elegeris exempla, quæ ceteris ſignis artificii notata ſunt(Ceteris, omnia Cic. exemplaria: Tu vide, an potius legendum ſit, Certis. Hæc quidem mihi videtur certa M. Ciceronis lectio. [Primum, quod contra nulla ſtaret eorum ratio) Faciliorem ſenſum præſtat antiqua lectio, quæ huiuſmodi eſt. Primum, quod contra hoc nulla eorum ratio. [Liceret enim eligerent, & probarent quemlibet, qui tibi omnes res ſuppeditaret exempla, vel poetam, vel oratorem, cuius auctoritate niterentur) Quamlibet, non quemlibet, legendum cenſeo, pro eo quod eſt quantumlibet. [Primum omnium, quod ab artis ſcriptore effertur, exemplum de eius artificio debet eſſe) Antiqui libri, De eiuſdem artificio debet eſſe, non alienum. Sed eius exemplum aliunde rogabo tibi quod oſtendam) Lectio antiqua. Sed huius exẽplum aliunde excogitabo, & rogabo, quod tibi oſtendam. [Vt Lyſippus caput oſtẽderet Milonis, brachia Praxiteles, pectus Polycletus) In nullum adhuc Ciceronis exemplarium incidimus, in quo non legantur hæc portenta rationis tria quidem numero, eodem tamen ignorãtiæ fonte manantia, vnoq. tenore. Vt omittam, quod Mitonis, non Milonis, ſcribendum eſſe, ex ſtatuarii celebris nomine conſtat, quæ nam malum iſtæ inſcitia eſt, & quę non cognoſcit vel grammatica congruitate ſcribi debere. Caput oſtenderet Mitonis, brachia Praxitelis, pectus Polycleti? hoc eſt ſingula membra, quæ ſinguli ſtatuarii illi feciſſent, non vnus magiſter. [Illi credunt eos qui hoc habet, velint diſcere, alia ratione doceri poſſe commodius, præterea non poſſunt ea quidem, quæ ſumuntur ab aliis exempla, tam eſſe accommodata ad artem, propterea quòd in dicendo leuiter vnuſquiſque locus plerunq; tangitur, ne ars appareat) Hæc: non Hoc ſcribendum verbum Habet, ſuperfluit, & poſt illud Ad artem ex antiquis codicibus addendum eſt. Quam propria. Iſti, inquit, credunt eos, qui hęc velint diſcere, alia ratione doceri poſſe commodius, præterea non poſſunt ea quidem quæ ſumuntur ab aliis exempla, tam eſſe accommodata ad artem, quàm propria, propterea quod in dicendo leuiter vnuſquiſque locus plerunque tangitur, ne ars appareat. [Poſtremo hæc quoq; res non ducit ad hanc rationem, quòd nomina rerum græca quæ conuertimus, ea remota ſunt à conſuetudine) Antiqui libri habent, a Latina conſuetudine. In impreſſis deeſt verbum Latina, quod neceſſarium eſt. [Quæ recte videbitur appellari, ſi ſuffulta nominabitur) In manuſcriptis, inſulta. Mendoſa eſt, vti exiſtimo, dictio hæc Inſulta, vt illa ſuffulta, loco cuius repono audacter, Sufflata vel inflata, pro eo quod eſt tumida, de qua orationis vitio hic agit. Quę recte, inquit, videbitur appellari, ſi ſufflata nominabitur. nam vt corporis bonam habitudinẽ tumor imitatur ſæpe, ita grauis oratio ſæpe imperitis videtur ea quæ turget, & inflata eſt. [Traductio eſt, quæ facit vt cum idem verbũ crebrius ponatur, non modo non offendat animum, ſed etiam rationem concinniorem reddat) Commodius in manuſcripta lectione, Non modo non offendat animum auditoris, ſed etiã orationem &c. [Et ea te qui his bene vtuntur plerunque ſimul collocant ea &c.) Vide an ſimiliter magis quàm ſimul, legi potius debeat. [Annominatio eſt, cum ad idem verbum, & nomẽ acceditur commutatione, vel additione vnius literæ, aut literarum) Agnominatio, non Annominatio, dicitur paronomaſia, quæ fit, cum dictio iteratur, mutata tantum aut litera, aut ſyllaba, quoties, nomine ſimili vtitur in ſignificatione diuerſa: vt, Cuſtodia caſtrorum non honoris, ſed oneris exiſtimatur. [Item poema loquens pictura eſt, tacitum poema eſſe debet(Lego t Poema loquens pictura eſt, cum pictura tacitum poema eſſe debet. Et enim mutua illa conuerſio ſatis celebrata, picturam eſſe mutum poema, poema eſſe loquentem picturam. [Iſta aut ab inuentore conficitur, vt de Tarpeio loquens, cum Capitolinum nominet.) Mutilata eſt lectio, niſi addas, Si quis: vt ſit, Si quis de Tarpeio loquens, & reliqua, de denominatione, [Vt ſi quis ei veſtitum, aut ornatum ſumptuoſum oſtentet, dicat:) Quam craſſo ſenſu eſſe deprehenduntur interdum librarii, qui relatiuum Qui neceſſario ſcribendum, non repoſuerunt. Caſtiga, Si quis ei qui ueſtitum, & quæ ſequuntur. [Neque alius iſte commodioribus rationibus) Simul hunc locum inſpexi, nonnihil deeſſe diuinaui. Deinde adhibita trina cenſoria, conſultiſque antiquioribus libris, ſic caſtigaui. Neque alius quiſquam æque commode, neque iſte commodioribus rationibus facere potuit. Sunt verba Tulliani exempli per frequentationem. [Nam vnum aliquid aut alterum poteſt in iſtum cecidiſſe ſuperficioſe) Corrupte hic codices quidam dictionem habent, quæ hic deeſt, ſed in dandi caſu, cum in accuſandi eſſe debeat ſincere, tamen ſuſpicioſe. Sic emendo: Nam vnum aliquid, aut alterũ poteſt in iuſtum caſum cecidiſſe ſuſpicioſe. [Si ſententiam nunciamus, aut ad ſermocinationem, aut excuſatione) Antiqui libri plerique Suſcitationem. Tu poteris Excuſationem corripere, quæ quidem correctio, non corruptio, non temeritas videri debet, cũ mox paulo dicat, Item mutatur res tractando, ſi traducitur ad exuſcitationem, hæc in expolitione. [Heus tu, inquit, veni Sannio) Probabit doctiſſimus quiſq; puto magis Vide, quàm Veni, quanquam cuncta reclamant exẽplaria. [Vt nos exempli cauſa cœperamus) Notationem nunquã legiſſe, nedum notaſſe videntur, qui hanc mendã tam turpem in Tullianis exemplaribus repoſuerunt, quiq; inoleſcere permiſerunt. Scribe, comparamus. [Et tu per deos, inquit, hunc exempla) Amplexare, ſcribo. Ex amplexare ſcriptura libentius, ſi in uſu Ciceronis obſeruaſſem, vti Exoſculor. [Per ſimilitudinem, cũ, aliqua re ſimili allata, nihil amplius dicimus) Qui ſimilitudinem à diſſimilitudo diſcernit, diſcernit & hic lapſum eſſe librariorum, & dictionum affinitate, qua frequentiſſime pręcipitantur: vnde ex Collata fecerunt Ablata, maxima ſignificationis diuerſitate. Leges deinceps: Per ſimilitudinem, cum aliqua re ſimili collata, nihil amplius dicimus, ſed ea ſignificamus, quid ſentiamus.

M. FABII VICTORINI RHETORIS IN M. Tullii Ciceronis libros de Inuentione, Commentarius.

OMnes quicunque incipit cuiuſcunque generis orationem, hæc tria in principiis adhibere debet, vt auditores faciat attentos, beneuolos, dociles. Ergo hic Cicero facit dociles auditores, cum quid ſit eloquentia oſtendit: Attentos, cum dicit ſe de eloquentia dicturum, re. ſ. magna: Beneuolos ſi quidem, quia oſtendit futurum ei commodum, qui his artibus fuerit edoctus. Eloquentia igitur qualis ſit, per ſe ipſa non oſtendit, ſed eſt capax qualitatis, quam non in ſe habet, accipit ab agente. Nam vt cuiuſcunque ingenium fuerit, eius qui ea vtitur, perinde qualis ſit, & quid, demonſtrat. Ergo quoniam quiuis mediocriter ſapiens poteſt videre, eloquentiam ſi in homine ſtulto ſit, malum eſſe ſi in ſapiente, bonum eſſe, propterea Cic. non verum bonum, an malum ſit eloquentia quęrit, ſed vtrum plus boni, an mali habeat oſtendit. Tractat autem in principiis quatuor theſeis: Vnam talem, Studendum eſſe ſapientiæ cum eloquentia: Aliam, Parum prodeſſe ſolum ſapientiam, tamen prodeſſe, Tertiam, Multum nocere eloquentiam, ſi ſine ſapientia ea ſit. & quia poteſt dici, Ergo eloquentiæ ſtudendum non eſt? nam vbique ſapientiam laudas, Reſponderet, Studium eſſe eloquentiæ, quia per eloquentiam vim ſuam ſapientia exercet neceſſario. Quarta theſis: Studendum eſſe eloquentiæ, ſed tamen quę ſit mixta ſapientiæ. Animaduertere tamen debemus in principiis deliberationis propoſitionem, partes propoſitionis, executiones partitum poſtremo vere ſententiam. Quod diligenter attendenti facile cognitu eſt. Sed antequam ad id unde cœpit Cicero, veniamus, dicendũ primum videtur quid ſit ars, deinde quid interſit inter artem, & virtutem. Ars eſt, quæ ſignificantiam ſui plenam non habet, ſed intelligitur ad aliquid pertinere. non enim velut codice nominato, ſcimus ſtatim quid ſit codex, ita mox ſcire poſſumus quid ſit ars, niſi additũ fuerit cuius ars ſit, vt ars poeticæ, grammaticæ eloquentiæ. Virtus eſt animi habitus, in naturæ modum rationi conſentaneus. & ideo in naturæ modum, duobus enim conſtamus, anima & corpore. Anima immortalis eſt, ſi immortalis eſt, a diuinis deſcẽdit, ſi à diuinis deſcendit, perfecta eſt. Sed acies quamuis perfectæ animę quodam corporis craſſo tegmine irretitur, & circumfunditur, & ita fit vt quandam obliuionem ſui capiat. Cum vero

ſtudio ac diſciplina veluti detegi cęperit atq; nudari, tunc in naturę ſuę modum animi habitus reuertitur, atque reuocatur. Hãc virtutem Plato dicit nunc arte fieri, nunc cum hominibus naſci, nunc in exercitatione confici, nunc à Deo dari. Hæc virtus in Rhetoricis à Cic. eadẽ ponitur quę ſapiẽtia. Alibi vero. i. in libris de rep. ab eodem Cic. illa virtus dicitur, quæ prudentia. Virtus igitur habet partes quatuor, Prudentiam, Iuſtitiam, Fortitudinem, Temperantiam. Prudentia eſt, rerum bonarum & malarum per omne tempus ſcientia. Iuſtitia eſt, animi habitus ita in formatus, vt omnibus mentis tribuat dignitatem. Fortitudo eſt, conſiderata periculorum ſuſceptio, & laborum perpeſſio. Temperantia eſt, animi circa res inutiles atque inhoneſtas victrix ac pudica dominatio. Harum partium ſingularũ partes in conſequẽtibus cognoſcemus. Nunc ad id quod oſtendere propoſuimus reuertamur. ſ. vt quid inter, & virtutem interſit videamus. Harum quatuor partium, quas diximus ineſſe virtuti, nulla omnino per ſe in artem cadit. Ars enim tantum præcepta tradit. non aliquid ſecundum ipſa præcepta faciendum. Ideo ars ſapientiæ tradi non poteſt. Per ſe autem tota conſtat ac permanet quæ perfecta eſt, ſi hæc quatuor teneat, Prudentiam, Iuſtitiam, Fortitudinem, Temperantiam. Datur autẽ ars eloquentiæ, & recte datur. Etenim ſi conſtat quatuor, rebus, natura, vſu, exercitationes, arte: neceſſario, & artis præceptio in eloquentiam datur. Quæ ſi deeſt, profecto tria illa multum interdum nocere, nunquam prodeſſe poſſunt. Dicendum etiam videtur, quę diſtantia ſit inter Rhetorem, Sophiſtam, & Oratorem. Rhetor eſt, qui docet literas, atque artes tradit eloquentiæ. Sophiſta eſt, apud quem dicendi exercitium diſcitur. Orator eſt, qui in cauſis priuatis ac publicis plena, & perfecta vtitur eloquẽtia. Et ut ſciamus alium eſſe rhetorem, alium oratorem, hos libros artium rhetoricarum vocauit, vbi docet artem dicendi. Illos alios tres, de Oratore nominauit, vbi illa quæ habere debeat orator, oſtendit. Nunc ergo conſiderans quid & quantum ſit illud de quo dicturus eſt eloquentia, recte ſe dicit diu cogitaſſe, non vtrum bona an mala ſit eloquentia, ſed vtrũ plus boni, an plus mali habeat.

M. TVLLII CICERONIS

DE INVENTIONE

RHETORICA,

LIBER PRIMVS.

SAEPE & multum hoc mecũ cogitaui, boni ne, an mali plus attulerit hominibus & ciuitatibus copia dicẽdi, ac ſummum eloquentiæ ſtudium. nã, & cũ noſtræ reip. detrimenta cõſidero, & maximarum ciuitatum veteres animo colligo calamitates, non minimam video per diſertiſsimos homines inuectam eſſe partem incommodorum. cum autẽ res ab noſtra memoria pp vetuſtatem remotas ex literarum monumentis repetere inſtituo, multas vrbes cõſtitutas, plurimas bella reſtincta, firmiſſimas ſocietates, ſanctiſsimas amicitias intelligo cum animi rõne, tũ facilius eloquentia cõparatas. Ac me quidem diu cogitantem ratio ipſa in hanc potiſsimum ſententiam ducit, vt exiſtimem ſapiẽtiam ſine eloquentia parum prodeſſe ciuitatibus, eloquentiam vero ſine ſapientia nimiũ obeſſe plerunq;, prodeſſe nunquã. quare ſi quis, omiſsis rectiſsimis atq; honeſtiſsimis ſtudijs rõnis, & officij, conſumit omnem operam in exercitatione dicendi, is inutilis ſibi, pernicioſus patriæ ciuis alit̃: qui vero ita ſe ſe armas eloquentia, vt non oppugnare commoda patriæ, ſed pro his propugnare poſsit, is mihi vir & ſuis, & publicis rationibus vtiliſsimus, atque amiciſsimus ciuis fore videtur. Ac ſi volumus huius rei, quæ vocatur eloquẽtia, ſiue artis, ſiue ſtudii, ſiue exercitationis cuiuſdam, ſiue facultatis à natura profectæ cõſiderare principiũ, reperiemus id ex honeſtiſsimis cauſis natum, atq; optimis rationibus profectum. Nam fuit quoddã tempus, cum in agris homines paſsim beſtiarum more vagabantur, & ſibi victu ferino vitam propagabant, nec rationi animi quidquã, ſed pleraque viribus corporis adminiſtrabant. nondum diuinæ religionis, non humani officij ratio colebatur: nemo legitimas viderat nuptias: non certos quiſquã inſpexerat liberos, non, ius æquabile quid vtilitatis hr̃et, acceperat. ita pp errorem atque inſcitiã, cæca ac temeraria dominatrix animi cupiditas ad ſe explendam viribus corporis abutebatur pernicioſsiſsimi ſatellitibus. quo tempore quidam, magnus videlicet vir, & ſapiens, cognouit quæ materia eſſet, & quãta ad maximas res opportunitas in animis ineſſet hominum, ſi quis eam poſſet elicere, & præcipiendo meliorem reddere: qui diſperſos homines in agris, & in tectis ſilueſtribus abditos, ratione quadam compulit in vnum locum, & congregauit, & eos in vnamquanque rem inducẽs vtilem atque honeſtam, primo pp inſolentiam reclamantes, deinde pp rationem atque orationem ſtudioſius audientes, ex feris, & immanibus mites reddidit, & manſuetos. ac mihi quidẽ videtur hoc nec tacita, nec inops dicẽdi ſapientia perficere potuiſſe, vt hoĩes à conſuetudine ſubito conuerter, & ad diuerſas vitæ rationes traduceret. Age vero, vrbibus conſtitutis, vt fidem colere, & iuſtitiã retinere diſcerent, & alijs parere ſua voluntate conſueſcerent, ac non modo labores excipiẽdos cõis cõmodi cauſa, ſed ẽt vitam amittendã exiſtimarẽt,

qui

qui tandem fieri potuit, niſi homines ea, quæ rō-
ne inueniſſent, eloquētia perſuadere potuiſſent?
profecto nemo niſi graui ac ſuaui commotus ora
tione, cū viribus plurimū poſſet, ad ius voluiſſet
ſine vi deſcendere: vt, inter quos poſſet excellere,
cum iis ſe pateretur æquari, & ſua voluntate à iu-
cundiſsima conſuetudine recederet, quæ preſer-
tim iā naturæ vim obtineret ꝓꝑ vetuſtatem. ac pri
mo qdē ſic & nata & progreſſa longius eloquētia
vř, & item poſtea maximis in rebus pacis, & belli
cū ſummis hominū vtilitatibus eſſe verſata. poſt-
quam vero commoditas quædam praua virtutis
imitatrix, ſine ratione officij dicendi copiam con
ſecuta eſt: tum ingenio freta malitia, peruertere
vrbes, & vitas hominum labefactare aſſueuit. atq;
huius quoq; exordium mali, qm̄ principium boni
diximus, explicemus. Veriſimillimū mihi videtur
quodā tp̄e neq; in publicis rebus infantes, & inſi
pientes homines ſolitos eſſe verſari, nec vero ad
priuatas cauſas magnos, ac diſertos hoīes accede
re: ſed cū à ſummis viris maximæ res administra-
rentur, arbitror alios fuiſſe non incallidos hoīes,
qui ad paruas controuerſias priuatorum accede-
rent. quibus in controuerſiis cum ſæpe à menda-
cio contra verum hoīes ſtare conſueſcerent, dicē-
di aſsiduitas aluit audaciā, vt neceſſario ſuperio-
res illi ꝓꝑ iniurias ciuium reſiſtere audacibus, &
opitulari ſuis quiſq; neceſſarii cogeretur. itaq; cū
in dicendo ſæpe par, nonnunquam ēt ſuperior vi-
ſus eſſet is, qui, omiſſo ſtudio ſapientiæ, nihil ſibi
præter eloquentiam comparaſſet, fiebat vt & mul
titudinis, & ſuo iudicio dignus, qui remp. gereret
videretur. hinc nimirū non iniuria, cū ad guberna
cula reip. temerarii atq; audaces hoīes acceſſerāt,
maxima ac miſerrima naufragia fiebant. qbus re-
bus tm̄ odii atq; inuidiæ ſuſcepit eloquentia, vt
hoīes ingenioſiſsimi, quaſi ex aliqua turbida tēpe
ſtate in portū, ſic ex ſeditioſa, & tumultuoſa vita
ſe in ſtudiū aliquod traderent quietū. quare mihi
vĩr poſtea cetera ſtudia recta atq; honeſta ꝑ ociū
cōcelebrata ab optimis enituiſſe hoc vero à pleriſ
que eorū deſertum obſoleuiſſe eo tp̄e, quo multo
vehementius erat retinendū, & ſtudioſius adaugē
dū. nam quo indignius rem honeſtiſsimam, & re-
ctiſsimam violabat ſtultorū, & improborum te-
meritas, & audacia ſummo cū reip. detrimēto, eo
ſtudioſius, & illis reſiſtendū fuit, & reip. cōſulen-
dū. quod noſtrū illū non fugit Catonē, neq; Læliū
neq; horū vt vere dicam, diſcipulū Africanū, neq;
Gracchos Africani nepotes: qbus in hoībus erat
ſumma virtus & ſumma virtute amplificata aucto
ritas, &, quæ his rebus ornamento, & reip. præſi-
dio eſſet, eloquentia, quare meo quidē animo ni-
hilo minus eloquentiæ ſtudēdū eſt, etſi ea quidā,
& priuatim, & publice peruerſe abutūtur, ſed eo
quidē vehementius, ne mali magno cū detrimen-
to bonorum, & cōi omniū pernicie plurimū poſ
ſint, cū preſertim hoc vnū ſit, qđ ad oēs res, & pri
uatas, & publicas maxime pertineat; hoc tuta, hoc
honeſta, hoc illuſtris, hoc eodē vita iucunda fiat.
nā hinc ad remp. plurima cōmoda veniunt, ſi mo
deratrix oīm rerū præſto eſt ſapientia hinc ad ip
ſos, qui eā adepti ſunt, laus, honor, dignitas con-
fluit: hinc amicis quoq; eorum certiſsimum ac tu
tiſsimum præſidium comparatur. ac mihi quidē
vĩr hoīes, cum multis rebus humiliores, & infir-
miores ſint, hac re maxime beſtiis præſtare, ꝙ loq
poſſunt. quare præclarum mihi quiddam videtur
adeptus is, qui, qua re homines beſtiis preſtent,
ea in re hominibus ipſis antecellat. hoc ſi forte nō
natura modo, neque exercitatione conficitur, ve-
rum etiam artificio quodam comparatur; nō alie
num eſt videre quæ dicant ij, qui quædā eius rei
præcepta nobis reliquerunt. Sed antequam de ꝓ-
ceptis oratoriis dicamus, videtur dicēdum de ge
nere ipſius artis, de officio, de fine, de materia, de
partibus. nam, his rebus cognitis, facilius, & expe
ditius vniuſcuiuſque animus ipſam rationem, ac
viam artis conſiderare poterit.

SAEPE & multum hoc mecū cogitaui) Horū ſi vnū ſit, nō oſtendit ſatis diutinam cogitationē Poſſumus. n. ſi equenter aliqd cogitare. ſed ſtatim à cogitatione deſiſtere; Poſſumus itidē diu aliqd cogitare, ſed in vnā tm̄ die facere. Recte ergo vtrunq; coniunxit: Sæpe. & multū hoc mecū cogitaui. & quia in publicū res proferri nō debuit, niſi certa & deliberata recte ait hoc mecū cogitaui. [Boni ne. an mali plus) Cauſa deliberationis, non vtrū bona an mala ſit eloquētia. ſed vtrū plus boni, an plus mali hēat eloquentia non tm̄ vacat rō ordinis. potuit aūt dicere, Mali ne, an boni plus. Sed ſic dicendo naturā tenuis eloquentiæ. quæ cum primum agere cœpit, profuit hominibus, nā cōpulit eos & congregauit, poſt aūt depravata ingenio malorum. multū nocuit reip. Bene ergo ordinē tenuit, vt diceret: Boni ne, an mali plus hoībus attulerit, & ciuitatibus. [Hominibus, & ciuitatibus) Reſp. duobus cōſtat, publico & priuato. iō Hoībus, & ciuitatibus. Hoc & in Verrinis animaduertere dēmus, qualiter vbiq; Cic. aut hoīes defendat, aut ciuitates. [Copia dicendi) Qm̄ nomen eloquentiæ id ſibi obtinet ac vendicat, vt cū ad aures venerit, non niſi optima accipiat. iō maluit definire eloquentiā, Ne qs ergo audita eloquentia, q quaſi ſono ipſo id obtinuit, vt mixta videatur eſſe ſapientiæ, ne qs mĩ deliberandū nō crederet, vtrū plus boni, an plus mali hēat eloquentia. ſed ipſam ꝑ ſe ſatis exiſtimaret bonā, ꝓpterea maluit definire eloquentiā in dicendo copiā dicendi. Quæ quia poteſt ad vtrunq; flecti, cauſam deliberationis induxit. [Ac ſummū eloquentiæ ſtudiū) Poſtq̄ docuit quid eſſet eloquentia, ꝑ definitionē ſecutus poſtea, occupatis iam auditorū ſenſibus eloquentiā nominauit. Sed recte ait: Ac ſummū eloquentiæ ſtudiū, non. n. poteſt declarari quid poſſit eloquētia, niſi in aliquo fuerit, ac plana fuerit. [Nā & cū noſtræ reip. detrimenta conſidero) Oſtenſurus quantum boni, aut mali poſſit eloquētia, de reip. loquitur. Et recte. non. n. in priuatis rebus eloquētia perſcrutāda eſt. ſed in publicis. ita ipſe in Verrinis, cū de ſe vel de eloquentia ſua optimam probationē afferret publicas cauſas commemorat tacet priuatas. Me qui tot annis in cauſis iudiciisq. publicis, ita ſum verſatus. Nunc demũ vt bonum monſtret eloquētiæ, de reip. incommodis, vel commodis loqiur. Animaduertendū tñ. qđ partes non eodē ordine exequitur, quo propoſuit. ait. n. ſupra Boni ne an mali plus, nunc à mali eloqnētię incipit. Sed ſupra naturā, vt diximus, ſecutus eſt, nūc cogitationis rōnē ſeruat. illa. n. prima cogitationi occurrunt, q vicina ſunt, à noſtra memoria. ideo & de recentibus, & qđ eſſet magis propinquũ cic git, cū ait, Noſtræ reip. detrimenta conſidero. Conſideratio. n. reip. præſentis eſt. Ergo qm̄ hucuſq; multa incōmoda per ſo. ā eloquentiā reip. contigerunt, recte à malis eloquentiæ cœpit. poſt dicturus de antiquioribus bonis. & malis. [Et maximarū ciuitatū veteres animo colligo calamitates) Recedit paulatim à rep. nr̄a ad extraneas ciuitates. & recte poſt Romā maximas ciuitates nominat. Ergo qm̄ vetuſtiora ſunt harū exempla ciuitatum. animo ſe ait colligerē. In repu. autem noſtra quæ ſunt geſta conſiderat. Recte itaque maximarum ciuitatum colligit calamitates. Illic enim aliquid operatur eloquentia, vbi populus maior eſt. [Non minimam video) Quia de modo hic agitur. i. vtrū plus boni, an plus mali afferat eloquentia, ideo ſic, Non minimam video. [Per diſertiſſimos homines inuectā ait partem incommodorum:) Quod ſupra diſputauimus, no. uiſ

per eloquentiam dicere, ſed per diſertiſſimos homines.i. qui habeant copiam dicendi ſolam. Innectam vero per metaphoram nam vt nauis, ſic rep. dicitur gubernari. [Cum autem res ab noſtram memoriam propter vetuſtatem remotas) Expoſita malis, incipit dicere quæ boni habeat eloquentia. A noſtra memoria, inquit, remotas, vt excuſet memoriam, quaſi negligentem, addidit, ꝓpter vetuſtatẽ. Ergo illa quę nimis à memoria noſtra remota ſunt, qui ſcire poſſumus? [Ex literarũ monumẽtis, repetere inſtituo) Hæc monimẽta dupliciter accipimus, aut annales, aut hiſtorias, primo. n. annales fuerũt, poſt hiſtorię factę ſunt. [Multas vrbes cõſtitutas, plurima bella reſtincta, firmiſſimas ſocietates, ſanctiſſimas amicitia) Deinde dicẽdum eſt hoc loco, quid ſit ciuitas. Eſt autem ciuitas collecta hominũ multitudo ad iure viuendum. Cum Ergo fuerit ciuitas conſtituta, neceſſe eſt vt primo bella patiatur, poſtea pacem agat. Pax. n. à pacto dicitur pactum vero eſſe non poteſt, niſi cauſa præcedat. i. bellum. Hoc, & Sal. tenuit, cum de rebus Romanis loqueretur. dixit. n. prius bella geſta, poſt pacẽ eſſe fundatam res inquit. Romana plurimum imperio valuit. S. Sulpitio, & M. Marcellos coſs. omni Gallia cis Rhenũ atque inter mare noſtrum, & Oceanum. niſi quę à paludibus inuia fuit, ꝑdomita. Hic bellũ geritur, deinde pacem memorat conſecutam [Optimus autem moribus, & maximas concordia egit R. P. inter ſecundum ac poſtremum bellum Carthaginenſe. Quęritur autẽ, vtrũ in bellis aliquid poſſet eloquentia? poteſt. n. ſine dubio, & tantum quantum virtus poteſt. Nam ſi virtute bella finiunt, & eloquentia bella finiuntur, ideo ergo ait. [Plurima bella reſtincta) Iam illud notum eſt, quod bella ardere dicunt, ut ait, Ardebat omnis Hiſpania citerior. Itẽ, Quis tanti incendia belli. [Firmiſſimas ſocietates, ſanctiſſima amicitia) Inter ſocium & amicum hoc intereſt. ſocius eſt, quibus aliquo pacto ad aliquid gerendũ coniungitur, amicus eſt qui vnius vſu vitæ ſimilis pio ac fideli amore coniũgitur. & quia ſocius aliquid nobiſcum gerit, ideo ait: Firmiſſimas ſocietates. qa vero amicus pro nobis amore coniungitur, ideo ait: Sanctiſſimas amicitias. Ergo interdũ amicus eſt, & ſocius non eſt, ſi mecũ nihil gerat, & rurſus, cũ ſit ſocius, amicus non eſt, ſi aliquid mecũ inuitus gerat. Propterea Cicero vbique duo hæc iungit, ſocios P. R. atq; amicos. Itaque, & hic firmiſſimas ſocietates, ſanctiſſimas amicitias. [Intelligo) recte intelligo. ait. n. ſupra, Ex literarum monimentis repetere inſtituo. Ergo id, quod legitur intelligendum eſt. [Cum animi ratione, tum facilius eloquentia comparatas Vbique hæc duo coniungit. ſed quando aliquid duæ res agunt triplici modo agũt. aut æquales ſunt, aut nũc iſta plus præſtat nunc illa. Hic autem ſapientiæ dat proprias agendi rationes. Sed qa virtus omnis magnitudine ſui tardat eſt, ideirco ſubiũxit, & tempus, vt illud quod ſapientia inuenerit, facilius eloqũtia compleatur. Ergo ad aliquid cito faciendum alterum alterius auxilio eget. Recte igitur R. P. commodum ex confectione vtriuſque coniungit. [Ac me quidem) Supra oſtendit, quantũ obeſſet eloquentia, quantumq. prodeſſet. ſed mixta ſapientiæ Nunc vero vult oſtẽdere ſingulatim, quãtum ſapientia ſola ꝓſit, quãtumq. eloquentia ſola obſit, quod cum oſtenderit, quoniam ſapientia ſola parum prodeſt, & eloquentia ſola multũ obeſt, rurſus dicturus eſt, eloquentiam ſapientiæ eſſe iungendã. Omnis res, aut nimium prodeſt, aut parum prodeſt, aut nimiũ obeſt, aut parum obeſt. ſapientiæ vnum dat, vt ſola parũ proſit R. P. nihil tamen obſit. eloquentiam vero ſolã, ſæpe ait nimium obeſſe. Qua in re obeſſe ſemper oſtendit, ſed, & interdũ plus ſatis obeſſe. Illã vero aliam partem tollit ſoli eloquentię, vt vel parum proſit R. P. non multum tamen obſit. [Veri õ qđ ait. Ac me quidem diu cogitãtẽ ratio ipſa) Ipſa, inquit, ratio ſapientię. ſ. quã eloquentiæ dicimus eſſe iungendã. [Quare ſi quis) Oſtendit quid ſit plena ſapiẽtia. Sapiens eſt. n. q diuina atque humana optime nouit. Ergo ſtudiũ rectæ rationis ad diuina, ſtudiũ honeſti officii ad humana referamus. Quod autẽ ait ſtudiũ, rectius dixit quã ſi dixiſſet. Quare ſiquis omiſſis rectiſſimis atque honeſtiſſimis ſtudiis rationis, & officii. In his. n. nominibus perfecta philoſophia eſt, quã quia nullus orator plene poteſt aſſequi, ideo nobis horum vel ſtudium habendũ eſſe demonſtrat. [Conſumit omnem operã in exercitatione dicẽdi) Cõſumit, inquit. Iam in iſto verbo eſt vtilis labor. Quod autem ait, In exercitatione dicendi, timet eloquentiã nominare, vt ſupra diximus, ne ſenſum audiẽtis offendat. Itaq; hęc definitio eſt eloquẽtiæ. Eloquentia eſt exercitatio dicẽdi. [Is inutilis ſibi, perniciosſus patriæ ciuis alit) Oĩs homo aut ſibi aut patriæ conſulit, aut plus ſibi quã patriæ, recte ergo homines ad hæc duo miſcenda ſapientiã, & eloquentiã, primo ab vtilitatibus ſuis, deinde etiam duplicis inuitatur. Qui, inquit, fuerit in ſola dicendi exercitatione verſatus, omiſſis ſtudiis rationis, & officii & ſibi inutilis, & pernicioſus patriæ ciuis alitur. [Qui vero ita ſe &c.) Bene armat, quaſi ſapientia pro robore ſit, pro armis eloquentia. Attendamus tamen, vt cum ſupra pro eloquentia, aut copiam dicendi aut exercitationem, aut diſertitudinem nominauerit. nunc vbi, & de ſapientia loquitur, vt ſecurus eloquentiam nominat, hic quoque duo illa ſeruat, quæ, ſupra diximus. Qui, inquit, ſapientię miſcuerit eloquentiam is, & ſuis, & publicis rationibus vtiliſſimus atque amiciſſimus ciuis forte videtur. Vtilem circa priuata, amicum circa publica accipiamus. [Ac ſi volumus &c.) Primo rẽ quãdã cõſtituit, cui eloquẽtię nomen impoſuit. & oſtẽdit vnde naſcat eloquẽtia. [Siue artis, ſiue ſtudii ſiue exercitationis cuiuſdã ſiue facultatis a natura) Huius, inqt, eloquẽtię, cuius incerta eſt origo, ſi volumus cõſiderare principiũ, inueniemus inqt, id ex honeſtiſſimis cauſis natum, atque optimis rationibus profectum. Cã eſt animi impulſus ad aliquid agendum. ratio eſt gerendorum ordo, ex cã venientiũ, vt quid quo loco facias ac dicas, intelligas: Ergo, inquit, ſi eloquentiæ principium conſiderare volumus, primũ cauſa attendenda eſt. hæc cauſa honeſta eſt. Deinde rationes & eaſdem optimas inueniemus. Inter ſtudium autem, & exercitationẽ hoc intereſt: Studium eſt animi ad aliquid agendum pertinacia: Exercitatio eſt ſuſcepti actus continuatio. Ex his quoque ſupra diximus, naſci eloquẽtiam poſſe. [Nam fuit quoddam tempus) Incipit commemorare, cauſas fuiſſe honeſtas quibus eloquentia non ad id ipſum ꝙ nata ſit, ſed circa agendum principium ſumſperit, vt ſupra diximus. Aiunt philoſophi è duobus hominem conſtare, anima, & corpore. animam vero eſſe perfectam, ſed impediri craſſitudinẽ corporis, quo minus ſe talem exerceat, qualis eſt per naturam. Ergo mundo conſtituto, erant homines animis impediti corpore, & in quibus vis animæ obtura atque oppreſſa eſſet. Tũc neceſſario rapto viuebant, & malis moribus oppreſſo animę bono circa res omnes viribus corporis abutebantur. ſed quia natura non æqualiter ſe per omnes fundit, aliquando vnus tãdem extitit qui ſe bene intelligeret, & q videret eſſe in hominibus animam illam diuinã, quæ haberet in ſe multas vtilitates, ſi tamen poſſet ab aliquo è latebris quibuſdã elici atque ꝓferri. Ergo his cauſis eloquentia initium non naſcendi, ſed agẽdi ſumpſit. nam fuit quoddã tempus, cum in agris homines paſſim beſtiarum modo vagabantur. ſicut Virg.

Hæc nemora indigenæ Fauni nymphæq; tenebant,
Gensq; virum truncis, & duro robore nata,
Quis neque mos, neque cultus erat, nec iungere tauros,
Aut componere opes norant, aut parcere parto

[Et ſibi victu ferino vitã propagabant) Sapiens omnis memoriæ ſtudet, illi, in qbus vis animi mole corporis oppreſſa delitеſcit, non memoriæ ſtudent, ſed ferino ritu ſubſidia ſolis proſpiciunt diebus. Sic Sal. Et quoniam vita ipſa, ait, quã fruimur breuis eſt, memoriam noſtri quammaxime longã efficere conuenit, non pecorum more viuere, quæ natura prona atq; ventri obedientia finxit, vt iſti homines fuerunt, q ſibi in victu ferino vitam propagabant. [Nondũ diuinæ religionis, &c.) Plena philoſophia eſt, quæ conſtat ex duobus, ex Phyſica, & Ethica. Phyſica eſt, quę de diuinis agit. Ethica, quę de humanis diſſerit. Sed quia Cicero illud docet, quod oratori eſt neceſſarium, Ethicã proſequitur, quę ſi tunc ab hominibus ignorata eſt, multo magis Phyſica. Ergo iudicat vt illi vixerunt, qui animę commodis ignoratis corporis viribus pleraq; geſſerunt. [Nemo legitimas viderat nuptias, nõ certos quiſquã inſpexerat liberos) Vtrunque enim vaga atque incerta venere conficiebatur. neq; erant iura quæ id fieri prohiberent. [Non, ius æquabile quid vtilitatis haberet, acceperat) Illic enim nullius iniuria viuitur, vbi eſt iuris æqualitas, æqua libertas, vbi aliqd aut omnibus licet facere, aut omnibus nõ licet. [Pernicioſiſſimis ſatellitibus) Vires corporis eſſe ait cupiditatis miniſtras, q in animis hominũ quandam obtinent tyrannidem. [Quo tempore quidam, magnus, &c.) Vt facilius intelligentiam conſequamur, rerũ ſimilitudo proferenda eſt. Anima ita eſt, vt vinum. nam quemadmodum vinum pro vaſe in quo eſt habitũ, aut retinet, aut amittit vinolẽtiam, perinde anima, ſi optimum, & caſtũ corpus offenderit, & ſeruat naturã, ſin alias, amittit, Ita igitur cũ mortale genus brutum atque inſcium rerum omniũ vagaretur, extitit quidam vir magnus, in quo anima ſuã retineret naturã, & q intelligeret omnes homines habere in ſe quidam diuinum, ſed id vitio corporis opprimi atq; deperire. q͛d ſi fuiſſet elicitum maximas inde cõmoditates hominũ poſſe cõtingere. [Cogno

nit quæ materia eſſet, & quāta ad maximas res opportunitas in animis ineſſet hominum. Materia nō ad hoc ipſum materia eſt, quod materia vocatur, ſed ad id quod inde fieri habet materia eſt opportunitas vero nō accidit, neque in altero eſt, ſed in eadem materia eſt. Poteſt autem in ligno eſſe materies ad aliquid faciendum, ſed ſi putreſcit opportunitas in materia non eſt. Similia, & de reliquis materiis poſſumus dicere. Ergo non ſuffecerat inuenta materia in hominibus, niſi in eadem materia etiam opportunitas fuiſſet ad maximas res. [Si quis eam poſſet elicere) Eſt ergo qui poteſt elicere, & quod poteſt elici. Hoc deinde attendamus. Vnus poteſt videre aliquid effici poſſe, non tamen etiam efficere, deinde etiam iuſtum, ſapiētem, & magnum virum Cicero ait vidiſſe in hominibus materiem, ſed dubitaſſe de effectu, ait enim. Si quis eam poſſit elicere. Vtrunque tamen dat huic viro, & inteligere, & efficere, eſt enim, & ſapiens, & eloquens. [Et præcipiendo meliorem reddere.) Erat ergo in hominibus animus. Sed ideo, inquit, reddere, quia videbitur amiſſus. erat bonus animus, & ideo ait, præcipiendo meliorem reddere. His cauſis igitur honeſtiſſimis vt videmus, iſte quidam compulſus eſt ad eloquentiam, hoc eſt ad id vnde naſci ad actus primum cœpit eloquentia. Quæ enim cauſa honeſtior, quam homines beſtiarum modo viuentes, præceptis vtilibus atque honeſtis ad humanam atque diuinam cognitionem traducere Ergo iſtum virum, magnum atq; ſapientem, quecunque accipiamus, multi enim Saturnum, Platonem, Ariſtotelem, atq; alios volunt intelligi, ſed errant. [Qui diſperſos homines in agris, & in tectis ſiluestribus abditos, ratione quadam compulit in unum locum, & congregauit) Duas res ſupra poſuit, honeſtiſſima fuiſſe cauſas. optimasque. rationes, vt ad actus eloquētia naſceretur. Explicitis ergo honeſtiſſimis cauſis, incipit oſtēdere eloquentiæ ad actus fuiſſe rationes, & vt intelligas iam de cauſis eſſe dictum, ratione quadam inquit, compulit vnum in locum, & congregauit, Diximus rationem eſſe rei gerendæ ordinem neceſſarium, vt puta hoc primum debet fieri, hoc deinde, ac tertio, vt nunc primo compellantur homines, poſt congregantur, deinde in vnamquanque rem inducuntur vtilem atque honeſtam. Compulit. vnum in locum, & congregauit. Compulit, quaſi inuitorum eſt, iam volentium, congregauit. Sed debemus ſcire, quid ſit compulit, cōgregauit quaſi ciuitatē fecit. nam, vt ſupra diximus ciuitas eſt collecta hominū multitudo ad iure viuēdum. Ergo eloquentia plurimum prodeſt, nam fecit ciuitatem, & quidquid vtile atque honeſtum eſt inſinuat. [Et eos in vnam quanq, rem inducens vtilem atque honeſtam) Cicero duplex eſſe honeſtum docet, vnum illud ſolum, atque purum, aliud quod cum vtili iunctum ſit. Sed ſolum illud apud paucos eſt, eos .ſ. qui ſoli gloriæ ſtudent, nihilq. ad ſui vtilitatem gerunt quidquid ſanciant, conſideratione boni, maliq. generatim ſanciunt, non gratia in eodem verſaotium perſonarum. Honeſtā vero illud cum vtili ideo honeſtum vocat, quia id quod iunctum, ac duplex eſt, ab eo quod maius eſt, nomen accipit. Verū illud honeſtum philoſophorum eſt, hoc illorum ſapientium, qui R.P. ſtudent, quiq. in ciuitate verſatur, Quod quidem honeſtum vtilitati. ſemper adiunctum eſt, & vtilitas honeſtati. hoc etiam Socrate ait, nihil eſſe vtile, quod non honeſtum, ſit. nihil, honeſtum, quod non vtile ſit, Sed. vt ipſum intelligamus, rerum exempla proferenda ſunt. eſſe iudicem, honeſtum eſt. iuncta eſt tamen vtilitas honeſtati. nam nemo ei iniuriam facit. nemo ſeruius eius prodeſt, poſteris liberis eius prodeſt. Amicus ergo ſi quid præſtat, etiam vtile eſt. Sed quanquam hęc duo iuncta ſunt. non tamen ita mixta ſunt, vt vino aqua miſcetur .ſ. vt ſecerni nullo modo poſſint, ſed ita mixta ſunt, vt ſecerni poſſe videantur. quemadmodum ſi fiat acervus ex tritico, & ordeo. Quanquam ergo hæc duo mixta ſunt, tamen aliquo modo etiam ſecerni poſſunt. Etenim ſi quid alicui præſto, nec gratiam repoſco, honeſtum eſt. At ob id ipſum quod præſto, ſi gratiam repoſco, fit vtile. Ergo primum ſit illud ſolum honeſtum, quod per ſe placet, nulla adiūcta gratia, Hoc medium honeſtum vtile, quod cum vtilitate eſt. Tertia ſit commoditas, quæ ſolis lucris intenta eſt, abiecta omni honeſtate, Honeſtum vero philoſophicum ſoli gloriæ ſtudet abiecta etiā vtilitate. Nunc ergo, quoniam collectis hominibus, & cōgregatis ciuitas facta eſt, qd debet perſuaderi qd hominibus inſinuari? nō honeſtū illud ſolū qd philoſophorum eſt, nō commoditas quæ hominū perditorū eſt. ſed illud medium honeſtum, atque vtile, quod in omni rep. quod in omni ciuitate verſat. [Primo propter inſolētiam reclamātes) Nihil egerat eloquentia, ſi ſtatim vt inſinuare cœpit, quid eſſet honeſtum atque vtile perſuaſiſſet. Sed oſtendit magnas ineſſe vires eloquentiæ, ſi ad id, quod erat optimū, traduxit inuitos, & ne videatur idcirco reclamaſſe quòd res optima non eſſet, ideo ait, Propter inſolentiam prio reclamantes. Deinde, ne eloquentiæ quibuſdam veneris etiam ad malam rem traducti videantur. [Deindem propter rationem itaque orationem ſtudioſius audientes) Ergo vbi ratio eſt, & ſapientia, malitia in eſſe non poteſt. Rationem ad ſententiarum grauitatem referendam ſciamus orationem ad ornamenta verborum. [Ex feris, & immanibus mites reddidit. & manſuetos) Difficile eſt rem aliquam cuicunque tollere, difficilius aliam dare. Hic vtrumque factum eſt. ſublata eſt hominibus feritas atque immanitas, & data eſt humanitas & manſuetudo. [Ac mihi quidē &c.) Sunt multa quæ ſolo habitu ſui perfecta ſunt, ſunt multa quę & habitu, & vſu, vt Athleta, ſi habeat corporis magnitudinem non continue perfectus eſt, niſi ei, & vſus accedat, vt orator cōcepto totius ſententiæ habitus, non continuo perfectus eſt, niſi, & ei vſus accedat. ſapientia vero habitu ſui perfecta eſt, nec indiget vocis. i. vſus. Sufficit ei autem intra animos contineri. Vſu ergo nihil conſequitur. & ſi quando concepta verbis voluerit iudicare, non ideo ſapiens ſapientior fit, quia indicat ſe ſapientem, ſed perfecta, ac ſalua ſapientia quiddam amplius ei ad actus alios accedit. Ergo homines ex immanibus ac feris mites reddit ac manſueti, paulatim quoque honeſtum atque vtile didicerunt. Sed, quia de exordio eloquentiæ loquitur, videamus utrum hæc ſola ſapientia fecerit. an non ſola ſapientia ſed cum eloquentia. Primo itaque cognoſcere debemus, quot modis perſuadeat ſapientia! & poſſumus intelligere, multum hic eloquentiam valuiſſe. Sapientia igitur ſola duobus modis aliquid perſuadet. Aut cum tacet, & aliquid facit. & id, quod facit, quia bonū eſt, alter imitatur idem, vt quidquid tacitus fecerit ſapiens, id alter re, non uerbis doctus imitetur: Aut cū aliquid faciendum, vel non faciēdum uerbis perſuadet, & hoc duplici modo, nunc naturalibus uerbis, nunc per eloquentiā. Sed hoc loco negat. tacitam ſapientiam hoc perficere potuiſſe, negat inopem dicendi .i. quæ verbis naturalibus vteretur, ſed illam ſapiētiam quæ iūcta eſſet eloquentiæ. [Ac mihi quidem videtur hoc nec tacita, nec inops dicendi ſapiētia perficere potuiſſe) Perficere, inquit, Alioqui planæ ſapientię officium eſt inuenire, vt ſupra. Quo tempore inquid, quidam magnus videlicet vir, & ſapiens cognouit, quæ materies, & quanta ad maximas opportunitas animis ineſſet hominum, ſi quis tam poſſet elicere, & præcipiendo meliorem reddere. Ergo animū in hominibus eſſe ſapientia cognouit, ut congregarentur, & in vnamquanque rem vtilem atque honeſtam inducerentur, ſapiētia quod eſt prouidet, ſed eloquentia opitulāte perficit. [A cōſuetudine ſubito cōuerteret, & ad diuerſas vitæ rationes traduceret) Magna vis eloquentiæ, ſi ſubito conuertit, hoc eſt, qđ non poteſt ſapientia. alioqui, & ſapientia perficit, ſed nō ſubito, & qđ ait, & ad diuerſas vitę rationes traduceret, vt ſupra diximus. difficile eſt, cuiuſlibet rei conſuetudinē tollere hoc difficilius tamen, alias etiā viuendi perſuadere rationes. [Age vero, vrbibus conſtitutis) Vt ſupra, cum de cōmodis eloquentiæ loqueretur, hunc ordinem fecit. Multas vrbes conſtitutas. pluſrima bella reſtincta firmiſſimas ſocietates, ſanctiſſimas amicitias. & quanquā hinc homines ex immanibus primo æquales facit, poſt etiam obſequi vltro cœperint, ſupra dictum, iſi ſermonem ſeruatum poſſumus inuenire. Primo itaque beneficiis eloquentiæ ciuitates factæ ſunt, vt ait ſupra, multas vrbes conſtructas. Ciuitas autē fieri dicitur, cum homines vnum in locum congregantur ad iure uiuēdum. [Vt fidem colore) Hinc bella reſtinguuntur. Si enim cupiditas ad ſe explendam viribus corporis abutebatur, quaſi quædam bella gerebantur. Cum ergo fides colitur, aut id agitur ne ſint bella, aut reſtinguuntur illa quæ fuerunt. [Et iuſtitiam retinere diſcerent) Iuſtitia omnis a nobis circa alios eſt, vt vnicuiq; meritū proprium tribuamus Poteſt tā hic quaſi ſocietas cuſtodiri. iuſtis etenim conditionibus ſocietas facienda, vel conſeruanda eſt. [Et alii parere ſua voluntate conſueſcerent) Iuſtitia æquales homines eſſe fecit, hic tam, & minoris eſſe patiuntur ſua etiam volūtate. Poſſunt tamen hic amicitiæ copulari. noſtra enim volūtate nulli obſequimur, niſi amici fuerimus. Antea autem ſi viribus corporis cuncta agebantur, non ſua volūtate quiſquā alteri paruit. nec potuit amicus eſſe qui cogebatur. [Ac non modo labores excipiendos cōmunis commodi cauſa) Perfectū eſt, inquit, ab eloquentia, vt libenter omnes non modo laborē pro publica ſalute ſuſciperent, ſed etiam vitam amitterent. Multum ergo egit eloquētia, vt illi vitam paruipenderent, qui iam dudum ſibi vi

&u

ſta ferino vitam propagabant. [Qui tandē fieri p ǒ uit) Quæritur vtrum homines ad has rationes viuendi per naturā deducti ſint, an præceptis videantur adducti. Erat quidē in hominibus natura melior, ſed oppreſſa corporis vitio, ad malum declinauerat, verom quia nihil vniformiter funditus exiſtit, qn ſemper aliquid ſit, quo intelligamus quid in ceteris deſit, iſte quidem magnus vir ac ſapiens cognouit bonā in hominibus naturam. multumq. eſſe profuturam, ſi præceptis melior fuiſſet effecta, ergo omne quod perfectū eſt natura, & diſciplina perfectum eſt. Sed quia iſte primus vir diſciplinā accipere non potuit, perfectus fuit natura, & vſu. Cum enim cognouit habitum ſuū, & diu ſecum pertractando cognouit eſſe in hominibus bonā naturā q̄ vt pfecta eſſe potuiſſet, pceptorū adhibuit diſciplinā. Ergo in hominibus fuit materies. i. perfecta natura, quā perfectam præcepta fecerunt, inuenta per ſapientiam, inſinuata per eloquentiam. [Profecto nemo niſi graui, &c.) Quamquam natura fuit apta ad perfectam vitam tamen ipſam natura præceptis ait ad has viuēdi rationes eſſe preductā. [Graui ac ſuaui cōmotus oratione) Grauitatem ad ſapientiā ſuauitatem ad eloquentiam referamus. Iure grauitatem ad ſententias, ſuauitatē ad verborū ornamenta referamus. [Cum viribus plurimū poſſet ad ius voluiſſet ſine vi deſcendere:) Omnis res à ſimili vincitur, vt puta eloquens vincitur ab eo qui eloquentior fuerit. fortis non vincitur. niſi ab eo qui fortior fuerit. Aſtutus non vincitur, niſi ab eo qui aſtutior fuerit. Animaduersendum ergo acumen Ciceronis. Homines, inquit, fortiſſimi ad qualitatem viuendi nō fortitudine, qua ſolet vinci inferior fortitudo, ſed eloquentia deducti ſunt. ergo ſupra omnes vires eloquentia eſt, ſed ea quæ ſit maxima ſapientiæ. [Vt inter quos poſſet excellere, cum iis ſe pateretur æquari) Excellere viribus ſilicet cum his ſe pateretur æquari. Ita ſupra, Non ius æquabile quid vtilitatis haberet acceperat. hinc enim æquari. [Et ſua voluntate) Non coacti viribus corporis, ſed in his iam fecerat eloquentiæ perſuaſio voluntatem. [A iucundiſſima conſuetudine recederet) Non dicit à conſuetudine recederet, ſed à iucundiſſima, inquis. Omnium enim rerum etiam malarū apud gerentes voluntate iucundiſſima cōſuetudo eſt. [Quæ preſertim iam naturæ vim obtinet propter vetuſtatem) Ergo hominum natura bona eſt, ſed malitia per cōſuetudinem naturæ vicem ceperat obtinere. [Ac primo quidē ſic & nata &c.) Satisfecit propoſitioni ſuæ Supra .n. dixit, ac ſi volumus eius rei quæ vocatur eloquentia conſiderate principiū, repetiemus id ex honeſtiſſimis cauſis natum atque optimis rationibus profectum, Ita, & hic. [Ac primo quidē ſic. & nata, & progreſſa longius eloquentia videtur, & itē poſtea maximis in rebus pacis, & belli) Oſtendit, diu eloquentiā profuiſſe. Verū quod ait maximis in rebus, vt ſupra. cognouit quæ materies, quāta ad maximas res opportunitas in animis ineſſet hominū ſi quis eam poſſet elicere. ergo maximæ res pax atq; bellum [Cum ſummis hominum vtilitatibus) Cum illa. ſ. vtilitate. q̄ cum honeſto eſt. [Poſtquam vero &c.) Omne perfectum bonū . i. quo natura humanas res nullo adiuncto incōmodo munerata eſt duobus ad plenū cōſtat: re ipſa. & ſpecie atque imagine ſui, vt puta mel habet rem. ſ. dulcedinē, habet ſpeciē. i. colorē atque aſpectū, quo quaſi facile ita vt eſt dulce credatur. ita vir fortis habet rem, virtutem. ſ. habet ſpeciem. i. pulchritudinē corporis. in diſtorta enim membra, nec quæ iuxta naturā ſui appetitus compoſita ſunt, virtus non poteſt cadere: vt, Virbius & ceteri quoſcunque fortes, & pulchros fuiſſe dixerunt. Sic veſtis etiam habet rem, vtilitatem texturæ habet ſpeciem gratiā . ſ. circa aſpectum faciei. Ergo ille neſcio quis magnus vir ac ſapiens, & hi qui poſtea cōſecuti, accepta vitę precepta tenuerūe vt perfecti eſſent, habuerunt rem. i. ſapientiam. habuerunt ſpeciem. i. eloquentiam. Qui homines quoniam ex merito virtutis digniſſima præmia cōſecuti ſunt. i. magiſtratus aut alias vtilitates, multi dum præmia ſibi paria exoptant, re ignorata, ſpeciem ſolam ſequi ceperunt. i. prætenta ſapientia ſolam dicēdi copiam conſecuti ſunt. Præmus itaq; ſolis inducta commoditas, re ignorata, ſpeciē cœpit virtutis imitari. Atque ideo contigit, vt mali mores adepti copiā dicēdi circa commoda reip. ſola eloquentia, omiſſa ſapientia, ſint abuſi. [Cōmoditas) Cōmoditas autē. i. parua virtutis imitatrix, tertia illa eſt, honeſto illi loci contraria. [Peruertere vrbes, & vitas hominum labefactare aſſueuit) Sic ſupra, boni ne, animali plus attulerit hominibus, & ciuitatibus. his duobus enim R. P. conſtata eſt. [Veriſimilimum mihi videtur) Nunc de incommodis eloquentiæ locus incipit. Quæritur autem qui potuerit, vt eloquētia mixta ſapientiæ, quæ cōgregauit homines, quæ perſuaſit vtile atque honeſtum, quæ vrbes cōſtituit, iura docuit, quæ multū hominibus profuit, vt eloquentia inquam mixta ſapientiæ cœperit obeſſe hominibus, & ciuitatibus? Hoc ſ. fuit exordium malorum Primum vrbibus conſtitutis, neceſſe eſt creuiſſe eaſdem ciuitates propria doctrina, ſine vicina multitudine. in his deinde non omnes ſapientes atque eloquentes fuiſſe, ſed paucos. quanquam omnes hanc habendi materiem continerint. Neceſſe ergo erat, vt auctis cumulatisq. ciuitatibus ſapientes homines, atque eloquentes R. P. gubernarent, ipſisq. tantum curam gererent. Occupatis itaque circa R. P. ſapientibus, priuatorum negocia callidi homines, & didace agere ac tractare cœperunt. Et primum priuatarum controuerſiarum, poſtremum fortunarum patroni fieri cœperunt. qui cum interdum contra iuſtitiam malas cauſas defenderent ſæpe etiam vincerent. coacti ſunt ſapientes illi R. P. intēti. ciuibus ac neceſſariis ſuis reſiſtere. contra illos callidos ac defertos. qui aſſiduitate dicendi notiſſimi populo. atque amiciſſimi eſſe cœperant. itaque illi calidicum contra illos ſapientes viros dicerēt ſæpe pares, interdum ſuperiores fuiſſe à populo iudicati ſunt. & digni haberi cœperunt qui R. P. gubernarent. Quibus poſtquā commiſſa R. P. eſt, multa incommoda, multa naufragia cōtigerunt. Ita ergo factum eſt, vt eloquentia quæ primum profuerat, ſed mixta ſapientiæ, poſt ſola multū effeceris vulnerantibus reipub. At cum per hos male eloquentes cuncta regerentur, ſapientes illis de numero deturbari, ea quæ gerere cōſueuerāt ſcribere cœperunt. hiq. habiti ſunt philoſophi, & per hos factū eſt, vt vſque ad noſtram memoriam rerum honeſtarū memoria atque immitatio peruenirent. [Veriſimillimum mihi videt quodam tempore) Quoniam animo in præteritis verſatur, multaq. in mentem reuocat facies reipub. confirmat opinionem ſuam, fuiſſe ſine dubio tēpus, quo reſp. à ſapientibus gubernata ſit, priuatorum negocia à calidiſſimis hominibus. qui poſtea pares ſapientibus, interdumq. meliores à multitudine iudicati, commiſſam ſibi remp. peſſum dederunt. [Nec vero ad priuatas cauſas magnos, ac diſertos homines accedere:) Ideo quia publica fuere anteponenda priuatis, magnos ad ſapientiam, diſertos ad eloquentiam referamus. [Arbitror alios fuiſſe non incallidos homines) Callidi ſunt. qui dolo ac fraude exiſum virtutis imitantur. [Cum ſæpe a mendacio cōtra verum homines ſtare conſueſcerent) Multo melius res ipſas nominauit, quam ſibi hac in negociis poſitas nominaſſet. vt puta, cum ſępe mendacii ratione contra veram cauſam ſtare conſueſcerent. [Itaque cum in dicendo) In dicendo, inquit, ergo iā omiſſa eſt ſapientia, ſi de ſola dicendi copia iudicium eſt. [Nonnunquam etiam ſuperior viſus eſſet is) Oſtendit verum iudicium non fuiſſe, vbi vincere aliquis videtur, potiuſquam probatur. [Fiebat vt, & multitudinis, & ſuo iudicio dignus, qui rep. gereret, videretur) Multitudinis, inquit, iudicio: iam in multitudine veritas ipſa vilis eſt. quod autem ait, ſuo iudicio. hoc quoque irritum eſt. Quid nam autem de ſe poteſt, aut debet habere iudicium: Ad poſtremum dignus videretur, vt ſupra. Itaque cum in dicendo ſępe par, nonnunquam etiam ſuperior viſus eſſet. [Hinc nimium non iniuria) In metaphora permanſit, gubernaculum, naufragia. vtrunq; enim eſt nauis. Negat enim cuiquam debere mirum videri, remp. peſſundatā, cum ad eius regimen venerint homines temerarii, atque audaces. Hoc autē intereſt inter audacem, & temerarium audax poteſt interdum & pro bono accipi. temerarius non niſi malus. Audacia ergo eſt duplex, nam, & ille qui in proſperis rebus temere aliquid aggreditur, audax eſt: & ille qui prouiſis rationibus fortiter aliquid incipit, audax eſt. quoniam ergo audacia duplicem fontem habet, hic præmiſit temerarium, vt intelligeremus malē audacem. Temeritas enim, & inconſiderantia cauſæ ſunt. harum euentus audacia. [Quibus rebus tantum odii atque inuidiæ ſuſcepit eloquentia) Omnis cauſa habet euentum ſuum omniſq. euentus cauſam, vt puta ignis, cum in lignum miſſus, cauſa eſt, cauſæ vero euentus incendium: Ita ergo eloquentia primo odium contraxit: iam ex odio, id eſt ex cauſa neceſſe eſt aliquis conſequatur euentus. Ergo inuidia conſecuta eſt, plerunque enim ex odio inuidia naſcitur. plerunque in quam, nam, & aliū poteſt habere euentum. ſi enim hoſtem odoris, non inuidies, ſed inimicus es. ſi ferum odeiis, non inuides, ſed iraſceris, non ergo ſemper odii eſt euentus inuidia. Sunt enim cauſæ, quæ interdum non neceſſarios euentus habent: vt ſi pugno percutias, & occidas. Sunt item cauſæ, quæ neceſſarios habent euentus: vt ignis miſſus in ſtipulam, faciat incendium neceſſe eſt. [Quibus rebus tantum odii atque inuidiæ ſuſcepit eloquentia) Poſtquam, inquit, reſpub. ab inſi-

pientibus, & dicacibus cœpit adminiſtrari, ſapientes illi eloquẽtiam odiſſe cœperunt. & omiſſo ſtudio reip. priuatim atq; ocio ſe ea quæ genere in rep. non licebat literis ſcriptiſq. exercere cœperunt. Atque ideo factum eſt, vt vſque ad noſtram memoriam recti atque honeſti memoria peruenerit. [Vt homines ingenioſiſſimi) Ingenium eſt vis quædam naturaliter animis inſita, ſuis viribus præualens. in ingenio itaque, & ſapientia eſt, & eloquentia, vt in his eſt, quos ingenioſiſſimos vocauit, & ingenio eſt ſola eloquentia, vt ſupra cum ingenio freta malitia. [Quare mihi videntur) Abſolute hoc quidem. [Hoc vero à pleriſque eorum deſertum obſoleuiſſe (id eſt ſtatus ille quo in rep. ſapientes atque eloquentes homines verſabantur, omiſſus eſt, atque in obliuionem redactus illo præſertim tempore quo reip. periculis maxime fuerat ſuccurrendum. Et hoc quaſi per indignationem pronunciandum. Quod vero ait, à pleriſque, recte dicit. Non enim omnes ſapientes à reip. receſſerunt. Nam Athenienſibus Solon leges ſcripſit, & quia notat multos in rep. corruptiſſimos, in exilium ultro profectus eſt. iiſdem Athenienſibus leges & Dracon tulit. duorum itaque hominum legibus vtuntur. Lycurgus Lacedæmoniis etiam leges ſcripſit. Non ergo omnes ſapientes à R.P. receſſerunt, ſed quia plerique receſſerant. pauci reliqui facile aut ceſſerunt, aut oppreſſi ſunt. [Nam quo indignius rem honeſtiſſimam) Quando aliquid faciendum perſuademus, ab honeſto, ab utili, à poſſibili perſuademus, interdum, & neceſſarium ponimus. iiſdem præceptis etiam illam rem, quæ non ſit facta, reprehendimus. Vt hic Cic. cum queritur ſapientes à R. P. receſſiſſe. ſi quidem ut id non facerent, ſuberat honeſtas. [Nam quo indignius rem honeſtiſſimam, & rectiſſimam violabat) Suberat vtilitas. (Summo cum reip. detrimento) Vtique à repub. pericula ſubmouere vtile eſt. Suberat poſſibilitas. [Stultorum, & improborum temeritas, & audacia) Facile. n. ſtulti ac temerarii ſuperantur. [Eo ſtudioſius. & illis reſiſtendum fuit, & reip. conſulendum) Hic quoque honeſtum, atque vtile ſeruauit. Honeſtum eſt enim improbis reſiſtere. Vtile, R.P. in cauſis habere defenſam. [Quod noſtrum illum non fugit Catonem) Noſtrum id eſt, Romanum. Nam reprehenſio illa ſuperior ſapientum atque eloquentium, de Græcorum principibus facta eſt. Quod hi deſertis ac dicacibus hominibus facile reip. ceſſerint. Nunc vero venit ad Romanos, quos oſtendit ita ſapientes, atque eloquentes fuiſſe, vt nũquam R.P. deſeruerint, neque quidquam illis tantum deſertis conceſſiſſe. Quod cum facit, præponit Græcis Romanos ſeq. per Romanos. Verum exempla cum proferimus, non vnum aliquod, ſed quàm multa poſſumus, cũ decore tamen proferre debemus. vt nunc Cic. cõmemorato Catone ſtatim alios ſubiicit, ſimul quod in Romanorũ laude vnius hominis quamuis egregii non ſufficeret exemplum. Quibus in hominibus erat ſumma virtus, & ſumma virtute amplificata auctoritas, & quę his rebus ornamento, & reip. præſidio eſſet, eloquentia) Virtutem in artibus ſemper ſapientiam accipiamus. Verum ſapiens atque eloquens habere debet illam, quę totam efficit auctoritatem. Itaque ſi accedat ſapiẽtia, amplificatur auctoritas. Si his duobus acceſſerit eloquentia erit qui hæc potuerit habere perfectus, vt hic maioribus noſtris, Catoni, Lęlio, atque aliis: tradit ſapientiam, auctoritatem, eloquentiam. [Quare meo quidem animo) Meminimus in hac præfatione quatuor theſeis eſſe. Principalem illam, iungendam eſſe eloquentiæ ſapientiam. Secundam illam non multum prodeſſe R.P. ſolam ſapientiam, tamen prodeſſe. Tertiam illam, nunquam omnino eloquentiam ſolam prodeſſe R.P. nimium obeſſe plerunque, poſtea de origine eloquentia diſſeruit, & quæ eius circa actus natura fuerit diſputauit. Oſtenditq. primo eloquentiam profuiſſe, ſed quandiu fuerit mixta ſapientiæ. Poſt eandem eloquentia repudiata ſapientia maxima naufragia inuliſſe R.P. magnumq. exinde odium, atque inuidiam contraxiſſe. Ne quis ergo exiſtimet eloquentiam ſemper eſſe fugiendam (quippe multa incommoda per hãc contigiſſe mõſtrauit) neceſſario hæc quarta theſis eſt, ſtudendum eloquẽtię, ſed quæ mixta ſit ſapientiæ. Et eſt hic quaſi exortatio. In exortatione vero deliberationis præcepta ſeruantur. tractatur vtilitas, tractatur honeſtas, tractatur poſſibile. Vtilitas porro duobus generibus comprehenditur, ſi mala repellamus, ſi proſpera cõſequamur. Ergo hic tractat vtilitatem ab vtroque, & primo vt mala repellantur. Sed eo vehementius, inquit, ſtudendum eſt eloquentiæ, ne mali magno cum detrimento bonorum, & cõmuni omnium pernicię plurimum poſſint. Deinde quo bona conſequantur, cum præſertim inquit hoc vnũ ſit, quod ad omnes res, & publicas, & priuatas maxime pertineat. Poſtremo etiam ad ſolam priuatam vtilitatem deſcendit, & ibi vtile atq; honeſtum ipſis nominibus ſignat. Hoc tuta, inquit, quod vtile eſt, hoc honeſta, hoc illuſtris. quod ex vtili atq; honeſto eſt. hoc eodem, inquit, vita iucunda fiat. Magna exortatio, ſi quidẽ eſt inter ſtudia vtilitatis, atq; honeſtatis circa eloquentiam comparandam. quæ quidem ſtudia multum habent laboris. Et ſi vitam vita futuram dici eſſe iucundam. Supereſt ergo poſſibile, vt oſtendat eloquentiam poſſe conſequi. ſi, inquit, non eloquentia ſolum natura, neq; exercitatione, ſed etiam arte conſiſtat, quoniam artem diſcere, in noſtra poteſtate eſt. Poſſumus, inquit, eloquentiam conſequi. In hac exortatione eſt etiam auxeſis auget. n. laudes eloquentiæ. Auxeſis porro duobus modis fit, & ratione, & comparatione. Auget eloquentiam ratione, vbi ait, per hanc & publicas, & priuatas res adminiſtrari poſſe, per hanc vitam tutam, honeſtam, illuſtrem, iucundam, ſuturam, per hanc vnumquenque reip. ſibi atque amicis, prodeſſe. Auget vero eloquentiam comparatione, cum ait elocutione ſola fieri, vt belluis omnibus antecellamus cum ſine ille inferiores belluis ſimus, præcisumq. eſſe, ſi propter quod belluis præſtas, hoc ipſo etiam hominibus antecellas. quod poteris fieri, ſi eloquens fueris. Nunc quoniam exortationis, atque auxeſis præcepta monſtrauimus, ad interpretationem in his poſitæ orationis redeamus. [Quare meo quidem animo nihilo minus eloquentiæ ſtudendum eſt) Quarta illa theſis. ſtudendum eſt eloquentiæ, ſed quæ ſit mixta ſapientiæ. Et iucunde meo, inquit, animo, ne quid ſibi vſurpaſſe videatur, non dixit. eloquentiæ ſtudendum cenſeo, ſed quod ait. nihilo minus. i. quamquam multa incommoda attulerit reipub. tamen eloquentiæ ſtudendum eſt, ſed vt ei ſapientiam coniungamus. [Etſi ea quidam, & priuatim, & publice peruerſe abutuntur) Magna exortatio, cum ait, quidam, vt ſi pauci ſunt, facile optimi poſſe videãtur. [Priuatim, & publice) Reſpub. enim his duobus conſtat, hominibus & ciuitatibus. [Peruerſe abutuntur) Obeſt enim reip. quod prodeſſe debeat. [Magno cum detrimento bonorum, & communi omnium pernicie) Et hic optime exhortatur: Ne quis enim diceret, quid mea ſi boni periclitantur recte addidit; & communi omnium pernicie: Ergo ſtudendum eſt eloquentiæ, ne opprimantur. [Nam hinc ad rempub. maxima commoda veniunt, ſi moderatrix omnium rerum præſto eſt ſapientia:) Bene perſuadet ſapientiam iungendam eſſe eloquentiæ; ſi quidem rerum omnium moderatrix eſt. Ergo multa, inquit, in remp. commoda veniunt ex eloquentia, vel ſapientia. Sed quia multi propriis magis vtilitatibus volunt eſſe conſultum recte ſubdidit: Hinc ad ipſos, qui eam adepti ſunt laus honor; dignitas confluit. Quæ omnia, & vtilia ſunt, & honeſta. [Hinc amicis quoque eorum certiſſimum ac tutiſſimum præſidium comparatur) Oſtendit hic quæ agat orator. ſapiens enim cum eloquentia negocia ſuſcepta non deſerit. Et inde fit, vt commodis amicorum deeſſe non poſſit. vt ipſe Cic. in Verrinis: Et qui omne reliquum tempus, quod mihi ab amicorum negociis datur, in his ſtudiis laboribusq. conſumam. [Ac mihi quidem videntur) Diximus ſupra auxeſin in ratione, & comparatione fieri hic comparatio eſt hominum, & belluarum, & inter ſe hominum. [Hoc ſi forte non natura modo, neq; exercitatione cõficitur, verum etiam artificio quodam comparatur!) Vt ſupra diximus, poſſibile hic tractatur. i. poſſe ab hominibus per artem eloquentiam comprehendi. Neceſſario ergo, priusquam eloquentiæ pręcepta traderet, exortatus eſt ab honeſto, ab vtili, a poſſibili, & debere ab hominib. & poſſe eloquentiam comprehendi. [Sed antequam de præceptis oratoris dicamus, videtur dicendum de genere ipſius artis) Omnis ars duplex eſt . i. duplicem faciem habet ſecundum pręceptum, ſententiamq. Varronis, qui ait eſſe artem, extrinſecus vnam, aliam intrinſecus. Ars extrinſecus talis eſt, quę nobis ſcientiam ſolam tradit. Intrinſecus, quæ ita dat ſcientiam, ut illud ipſum, quod ſcientiam dat, quibus rationibus faciamus oſtendat. ita illa ad ſciẽtiam ſolem proficit. hęc ad ſciẽtiam quę in hac actu ſit, vt puta ſi dicã, grammatica ars eſt gnara, partium orationis. gnara ſyllabarum, gnara literarum, per hanc diſcimus omnia vitia vitare hęc cum dico, eumq. per hanc vitari vitia dico, nõ tamen quo modo vitentur oſtendo, ac tum illam extrinſecus doceo, per quam ſola ſcientia diſcitur. Si autem dicam, quæ ſunt partes orationis, quæ ſyllabæ, quæ literæ, quibusq. modis omnia illa contineat, quo pacto vitia vitentur, tunc erit illa ars, cui eſt nomẽ intrinſecus. non quæ ad ſcientiã noſtram tantum proficit, ſed quę in actu ſit. Ergo & ars rhetorica duplex eſt. nam eſt extrinſecus, & intrinſecus. Intrinſecus autem illa eſt, quæ nobis ad actus præcepta artis insinuat. Extrinſecus porro, quæ nobis quid ſit

rhetorica

rhetorica demonſtrat, quam cum demonſtraueris, ſcimus tantum. ſed exercere non poſſumus. Hanc itaque artem extrinſecus, quæ ſolam ſcientiam parit, quinq; rebus Tullius oſtendit, genere artis, officio, fine, materia, partibus. Ipſe autem oſtendit, ſe de ea arte quæ eſt extrinſecus eſſe dicturum. Intrinſecus vero artem, quæ nobis ad actus præcepta dat, interim differe. Ait enim. Sed antequam de præceptis oratoriis dicamus, videtur dicendum de genere ipſius artis) Quoniam primo artis generi ſatisfaciendum eſt, quale genus rhetoricæ artis ſit, explicemus.

MARINI BECICHEMI

CASTIGATIONES.

Quo tempore quidam magnus videlicet vir, & ſapiens cognouit quæ materia eſſes, & quanta ad maximas res opportunitas animis ineſſet hominum, ſi quis eam poſſet elicere, & Præcipiendo meliores reddere) Vera lectio, vt arbitror, eſt. Meliorem. nam de opportunitate, quæ humanis ineſt animis, loquitur. Si quis eam poſſet, inquit, elicere, & præcipiendo meliorem reddere. [Profecto nemo niſi graui ac ſuaui commotus ratione, cum viribus plurimum poſſet, ad ius voluiſſet, ſiue iri deſcendere) Oratione, non ratione legendum eſſe & cæci, vt aiunt, viderent. Quo magis huiuſmodi offenſacula miror.

DE IVRE CIVILI, ET

PARTIBVS EIVS.

Civilis quædam ratio eſt, quæ multis, & magnis ex rebus conſtat. Eius quædam magna, & ampla pars eſt artificioſa eloquentia, quam Rhetoricam vocant. nam neq; cum iis ſentimus, qui ciuilem ſcientiam eloquentia non putant indigere: & ab iis, qui eam putant omnem rhetoris vi, & artificio contineri, magnopere diſſentimus. quare hanc oratoriam facultatem in eo genere ponemus, vt eam ciuilis ſcientiæ partem eſſe dicamus.

VICTORINVS.

Ciuilis quædam ratio) Vt ſupra promiſimus de genere artis rhetoricæ nobis dicendum eſt. Genus hoc ipſum quod ſonat genus vox eſt. hæc vox generis triplicem ſignificantiam habet. Eſt genus, id eſt patria parentes, origo ſanguis. Quo modo eſt illud, Vnde genus ducis? Eſt item genus, ſub quo multa ſimilia ex eodem deſcendentia continentur. vt animal, genus, etiam hoc modo piſcis, equus, animalia, ſed horum omnium genus animal. Eſt tertium illud genus, quo cuiuſlibet rei qualitas indicatur. vt ſi dicas, cuius generis veſtis, cuius generis factura. In hoc genere Tullius artem rhetoricam ponit, id eſt qualis, vel quanta ſit demonſtrat. Et recte, ſi quidem ars genus eſt. Illud ſub quo genere artis, ars grammatica, ars dialectica, ars rhetorica. Sed iſtæ omnes artes in genere qualitatis ſunt ponendæ, quo quales, vel quantæ ſint demonſtrentur. Ergo, & rhetoricam in genere qualitatis ponit, quo qualis, vel quanta ſit demonſtretur. Deinde debet attendere vbi ſit ars rhetorica, an ſola ſit, ſi par, ſi æqualis, maior minor vs ſit. Atque ideo, quia hæc diligenter inſpexit, rhetoricam ciuilis cuiuſdam rationis partem dicit eſſe maiorem. Et quia ad genus artis rhetoricæ deſcendimus, quæ ſit, vel vbi ſit, attendamus. Omnis patria quidquid agis, ciuilis ratio dicitur. Hæc ciuilis ratio duplex eſt, vna quæ res certa ſolenni curſu, & ſine vllo tumultu agit, & altera, quæ in lite, ac diſceptatione verſatur. Et hoc modo quidquid agit, duobus modis agit factis, & dictis. Ita ciuilis eſt ratio vna in factis, & dictis, ſed quæ facta, & dicta in actu atque opere conſtituta ſunt. Alia in factis, & dictis; ſed quæ facta, & dicta in iudicio, vel quæſtione verſantur, ita vna illa ratio in actu eſt, atque opere, hanc vero alteram ciuilem rationem, quæ in quæſtione verſatur, ſcientiam nominauit. hic enim docetur, quid iuſtum, quid vtile, quid honeſtum. Hęc rurſus ciuilis ratio, id eſt ſcientia, in duobus eſt in rhetorica, id eſt artificioſa eloquentia, & in ſapientia, id eſt rerum conceptione ex natura veniente. Sed quia orator plus per eloquentiam gerit, iccirco rhetoricam ciuilis rationis partem eſſe diximus. Sed quia duplex eſt, Cuiuſdam rationis partem dixit. nam, & tibi, & ſapientię, vt genus exprimas, rhetoricam partem magnam amplamque eſſe confirmat. [Ciuilis quędam ratio eſt, quę multis, & magnis ex rebus conſtat) Cum dicit quædam ratio eſt, oſtendit publicam eſſe: vnam, quę in opere conſtituta eſt, alteram, quæ in quęſtionibus. quam rationem ciuilem, in qua rhetoricam ponit, vt ſupra diximus, ſcientiam debemus intelligere. & quod ait, Multis, & magnis ex rebus conſtat. Notum eſt enim quam crebris, & de quam magnis rebus iudicia, vel quęſtiones habeantur. Parum ergo fuerat dixiſſe, multis ex rebus, niſi addidiſſet, & magnis. [Eius quædam magna, & ampla pars eſt artificioſa eloquentia) Cum ait, quædam pars, oſtendit eloquentiam, & ſcientiam: ex duplici conſtare, id eſt ex ſapientia, & artificioſa eloquentia, ſed eloquentiam partem eſſe maiorem. [Magna & ampla pars) Magnum eſt, quod in cumulum ſui, & magnitudinem creſcit: amplum, quod late patet, & per multa diffunditur, ita vt ſupra, quę multis, & magnis. Magnum ita ibi, vt hic poſuit, multum vero, ad amplitudinem referamus. [Magna & ampla pars eſt artificioſa eloquentia) Non eloquentia ſolum, ſed artificioſa eloquentia, quę rhetorica vocatur. [Nam neque cum iis ſentimus, qui ciuilem ſcientiam eloquentia non putant indigere:) Diximus ſupra, partem illam ciuilis, quę in iudiciis verſatur, ſcientiam vocari, hancque ex duplici conſtare, ſapientia ſcilicet, & artificioſa eloquentia. Quare nunc ſe ab illis diſſentire dicit, qui horum altero ciuilem ſcientiam conſtare dicunt. [Nam neque cum iis ſentimus, qui ciuilem ſcientiam eloquentia non putant indigere:) Multi, inquit, dicunt ciuilem ſcientiam, ſine eloquentia ſtare non poſſe. cuncta enim per naturam, id eſt per ſapientiam facile poſſe cognoſci. Multi autem dicunt, ciuilem ſcientiam ſola eloquentia conſtare poſſe. illudque eſſe iuſtum, vel iniuſtum, quod eloquentia potuerit perſuadere. Sed ego, inquit, ab vtriſque diſſentio, nam ciuilis ſcientia, & ex ſapientia conſtat, qua cuncta ſentimus, & ex eloquentia, qua id, quod ſentire poſſumus explicamus. Sed quia eloquentia poſita in R. P. facilius quod fuerit aggreſſa perſuadet, iccirco eam in ciuili ſcientia partem dixit eſſe maiorem. [Et ab iis, qui eam putant omnem rhetoris vi, & artificio contineri) Si ergo omnis ciuilis ſcientia ſola Rhetorica non poteſt contineri, Rhetorica ciuilis ſcientia pars eſt. Quod autem ait, Rhetoris vi, & artificio: tale eſt, ac ſi dicatur, Grammatica eſt gnata literarum, per hanc enim diſcimus omnia vitia vitare, non dico tamen quomodo vitentur. Artem illam extrinſecus doceo, per quam ſolum vitentur ſed non quomodo. Si autem dicam quę ſint partes orationis, quę ſyllabę, quę literæ, quibus characteribus conſtent, quo pacto vitia vitentur, tunc erit illa ars cui eſt nomen intrinſecus non quę ad ſcientiam noſtram tantum proficit, ſed quæ ad actus fit. Ergo, & ars Rhetorica duplex eſt. nam eſt extrinſecus, & intrinſecus. Intrinſecus autem illa eſt quę nobis ad actus pręcepta artis inſinuat. Extrinſecus porro quę nobis quid ut rhetorica demonſtrat, quam cum demonſtrauerimus, ſcimus tantum, ſed exercere non poſſumus. Hęc itaque res, quę ſolam ſcientiam parit, vi, & artificio continentur. Artificium eſt, quo ad aliquid citius faciendum per pręcepta formamur. Nam id, quod ex artificio conficimus; vis eſt. Ergo hic Rhetoris vi, inquit, oſtendiſque vnde vis illa deſcendit, & artificio contineri. [Quare hanc oratoriam facultatem in eo genere ponemus, vt eam ciuilis ſcientię partem eſſe dicamus) Artificioſam eloquentiam, facultatem oratoriam vocauit, arte enim vniuſcuiuſque rei facultatem conſequimur, & hęc eadem vis, eſt quę, vt ſupra diximus, ex arte colligitur.

DE OFFICIO, ET FINE ARTIS ORATORIAE.

OFFICIVM autẽ eius facultatis videtur eſſe, dicere appoſite ad perſuaſionẽ. Finis perſuadere dictione. Inter officiũ autem & finẽ hoc intereſt, ꝙ in officio, quid fieri in fine, quid officio conueniat, conſideratur: vt medici officium dicimus eſſe, curare appoſite ad ſanandum; finẽ curatione ſanare. Item, oratoris quid officium, & quid finem eſſe dicamus, intelligemus, cum id quod facere debet, officium eſſe dicemus; illud, cuius cauſa facere dẽt, finem appellabimus. Materiam artis eã dicimus, in qua omnis ars, & ea facultas, quæ conficitur ex arte, verſatur, vt ſi medicinæ materiam dicamus morbos ac vulnera, ꝙ in his omnis medicina verſetur: item, quibus in rebus verſatur ars, & facultas oratoria, eas res materiam artis rhetoricæ nominamus. Has autẽ res alij plures, alij pauciores exiſtimauerũt. nam Gorgias Leontinus, antiquiſſimus ferè rhetor, omnibus de rebus oratorẽ optime poſſe dicere exiſtimauit. hic infinitam & immenſam huic artificio materiam ſubijcere vr. Ariſtoteles aũt, qui huic arti plurima adiumenta atq; ornamenta ſubminiſtrauit, tribus in gñibus rerũ verſari rhetoris officiũ putauit, demonſtratiuo, deliberatiuo, iudiciali. Demonſtratiuum eſt, qđ tribuitur in alicuius certæ perſonæ laudem aut vituperationem. Deliberatiuum eſt, quod poſitũ in diſceptatione, & conſultatione ciuili, habet in ſe ſententiæ dictionem. Iudiciale eſt, quod poſitum in iudicio habet in ſe accuſationem, & defenſionem, aut petitionem, & recuſationem, & quemadmodũ nr̃a quidẽ fert opinio, oratoris ars, & facultas ĩ hac materia tripertita verſari exiſtimãda eſt. Nã Hermagoras qdẽ nec, qđ dicat, attẽdere, nec, quid polliceat̃, intelligere vr̃, qui oratoris materiã in cãm, & in q̃onẽ diuidat. Cãm eſſe dicit rem, q̃ hẽat in ſe controuerſiã in dicendo poſitã cũ perſonarũ certarũ interpoſitione: quam nos quoque oratori dicimus eſſe attributã. nam ei tres partes, quas ante diximus, ſupponimus, iudicialẽ, deliberatiuã, demonſtratiuam. Quæſtionẽ aũt ea appellat, quæ hẽat in ſe controuerſiã in dicendo poſitã ſine certarũ perſonarũ interpoſitione, ad hũc modũ: Ecquid ſit bonũ p̃ter honeſtatem: Veri ne ſint ſenſus: Quæ ſit mundi forma: Quæ ſit ſolis magnitudo. quas quæſtiones ꝓcul ab oratoris officio remotas, facile oẽs intelligere exiſtimamus. Nã quibus in rebus ſumma ingenia philoſophorũ plurimo cũ labore cõſumpta intelligimus, eas ſicut aliquas paruas res oratori attribuere, magna amentia vr̃. Quòd ſi magnã in his Hermagoras habuiſſet facultatem ſtudio & diſciplina comparatã; videretur fretus ſua ſcientia falſum quoddã conſtituiſſe de oratoris officio, & non quid ars, ſed qđ ipſe poſſet, expoſuiſſe. nunc vero ea vis eſt in hoie vt ei multò rhetoricã citius quis ademerit, q̃ philoſophiã conceſſerit. neq; eo dico, ꝙ eius ars, quã edidit, mihi mendoſiſsime ſcripta videatur. (nam ſatis in ea vr̃ ex antiquis artibus ingenioſe, & diligẽter electas res collocaſſe & nonnihil ipſe quoq; noui protuliſſe) verũ oratori minimũ eſt, de arte loqui; qđ hic fecit: multo maximũ, ex arte dicere; qđ eum minime potuiſſe, oẽs videmus. Quare materia quidẽ nobis Rhetoricæ videtur artis ea, quã Ariſtoteli viſam eſſe diximus. Partes aũt hæ ſunt, quas plerią; dixerunt, inuentio, diſpoſitio, elocutio, memoria, pronunciatio. Inuentio eſt, excogitatio rerum verarum, aut veriſimilium, quæ cãm probabilem reddant. Diſpoſitio eſt, rerum inuentarum in ordinẽ diſtributio. Elocutio eſt, idoneorum verborũ, & ſententiarum ad inuentionẽ accõmodatio. Memoria eſt, firma animi rerum ac verborum ad inuentionem perceptio. Pronunciatio eſt, ex rerum, & verborũ dignitate, vocis & corporis moderatio. Nunc his rebus breuiter conſtitutis, eas rõnes, quibus oſtendere poſsimus genus, & officium, & finem huius artis, aliud in tempus differemus. nã & multorum verborũ indigent, & non tantopere ad artis deſcriptionẽ, & præcepta tradenda pertinent. Eum autem, qui artẽ Rhetoricam ſcribat, de duabus reliquis rebus, de materia, artis, ac partibus, ſcribere oportere exiſtimamus. Ac mihi quidẽ videtur coniunctè agendũ de materia ac partibus. quare inuẽtio, quæ princeps eſt omnium partium, potiſsimum in omni cauſarum genere, qualis debeat eſſe, conſideretur.

OFFICIVM autem eius facultatis videtur eſſe, dicere appoſite ad perſuaſionem: Finis, perſuadere dictione) Officium eſt, vniuſcuiuſq; perſonæ actus congruens ſecundum mores ciuitatis. Ergo officia pro perſonis diuerſa ſunt. Aliud.n. eſt officium patris aliud amici, aliud (vt ad eam redeamus) artis oratoriæ Officia vero omnia ad finem ſpectant. Finis quoque ad officia refertur. Nam neq; officium recte definiri poteſt ſine admixtione finis, neq; finis, ſiue officii coniunctione, & hoc in omnibus perſonis, ac rebus, vt hic Cic. in definiendo oratoris officio, finem nectit officio, ait.n. Officium aũt eius facultatis videtur eſſe, appoſite dicere ad perſuaſionem. Ergo officium oratoris eſt dicere, ſed appoſite ad perſuaſionem. vbi iã finis admixtio eſt. i. perſuaſionis. Nam ſolam dicere, nõ bene officium definient oratoris. poteſt.n. eſſe multorũ. nã & poetæ, & philoſophi dicunt. Itaq; oratoris officium pleniſſime finis admixtione declarauit. Deinde finem orationis officii ait eſſe, perſuadere. Sed non ſatis plene finem oratoris oſtenderat, ſi ſolum perſuadere poſuiſſet. nam perſuadetur tabulis, tormentis, teſtibus multiſq. aliis rebus: Ergo vt finem proprium declaret, fini adiunxit officium. ait.n. Finis eſt oratoris officii, perſuadere dictione. Dictione, inquit, quod eſt oratoris officium. Ita, inquit, & medici officium eſt curare. Sed quia multi, & incantatione, & ligaturis curant. Curare, inquit, ſed appoſite ad ſanandũ. Ergo vt euidẽtius officiũ medici demonſtraret, finẽ quoq; ſubiũxit officio. i. curationi ſanitatẽ. Deinde finis eſt medicinalis officii, inquit, ſanare. ſed qa multi ita ſanant, addidit Sanare curatione. Ita ergo ſemper officiũ, & finis ſine altero exprimi nõ poſſunt. Hanc tñ diſtantiã dicit eſſe inter officiũ, & finẽ vt in officio quid agendum ſit, in fine quid complendũ ſit, conſiderare debeamus. Hic Marcomanus errauit, qui dicit finẽ oratoris officii non eſſe perſuadere, nec finem medicinalis officii ſanare, etenim ſæpe non perſuadere oratorẽ, & medicũ nõ ſanare contingit. ideo addidit, Quatenus rerum conditio perſonarumq; patiatur. Sed non intellexit Cic. qui finem in rebus ipſis poſuit. nam inuentu. i. qui finem in officio conſtituit, & in his ipſis rebus, quæ dũ in officio ſunt, ad finẽ tendunt. quare & oratoris officii finem eſſe cõpletũ, ſi appoſite ad perſuaſionem dicat, & medicinalis officii finẽ eſſe completũ, ſi quicquid ad ſanitatem ſpectare videtur, adhibuerit. Marcomanus itaq; finem non in rebus, ſed in euentu collocauit. (Materiam artis eam dicimus) Res interdum ſpecialiter definimus, cum quid ſit ab eiſdẽ ipſis incipiamus demonſtrare. vt paulo ante de VICTO.

definiuit genus officium finem, in arte. ſ. & Rhetorica. Interdum quo clarius definiamus à genere incipiamus eius rei quã definiuimus, ſed à genere quod ſibi vicinum ſit, non valde remotum vt nunc Cic. cum materiam artis rhetoricæ demonſtraturus ſit non à materiæ definitione cœpit, ſed à materia artis. Primum autem genus eſt materia. materia porro in duas ſpecies diuiditur. Eſt enim materia artis, & non artis. Rurſus materia artis diuitur in artes plurimas, Grammaticam, Dialecticam, Rhetoricam, aliaſq. multas. Ergo à materia artis, quæ communior ſupra incipit, vt definiat materiam artis rhetoricæ. Materiam, inquit, artis, vt genus eſſet, non addidit rhetoricæ. Verum quod ait. Eam dicimus. oſtendit artis omnem materiam in duobus eſſe. i. in eo vbi facit aliquid, & in eo vnde facit, vtputa fabri, materia eſt in eo vbi facit. i. ferrum quod tundit: eſt item fabri materia in eo vnde facit. i. malleus quo tundit. ita. & medici materia eſt vbi facit, morbus ac vulnera: item vnde facit, inſtrumenta quibus curat. Sic, & materia rhetoricæ artis poteſt in eo eſſe vbi facit. i. in deliberatione demonſtratione, iudiciali. poteſt & in eo eſſe vnde facit. i. in argumentis, quæſtionibus, & in reliquis materiæ neceſſariis. Verum Cicero generaliter materiam artis illam dicit, in qua omnis ars, & ea facultas quæ conficitur ex arte verſatur. i. vbi fit, non vnde fit: vt medici materia ſit, morbus ac vulnera: fabri ferrum quod tundit. rurſus rhetoricæ artis materia ſit deliberatio, demonſtratio, iudiciale non argumenta, & illa omnia quibus materia rhetoricæ artis impletur. Verum quod ait. [In qua omnis ars, & ea facultas, quæ conficitur ex arte, verſatur) Cum accipimus alicuius rei artem. neceſſe eſt nos aliquid ex ea conſequi. Quare id, quod ex arte conficitur, vt ſupra docuimus, facultas dicitur. Cuncta enim per artem facilius transfiguntur. [Has autem res alii plures, alii pauciores) Eas res. ſ. in quibus materia artis rhetoricæ conſiſtit. ſunt autem, vt Ariſtoteli, & Ciceroni placet, tres. i. triplex materia, demonſtratiua, deliberatiua, iudicialis. Itaque quantum ad materiam rhetoricæ artis ſpectat, hoc plenum eſt. Iam quicquid plus à pleno, plus intelligitur. Quicquid minus à pleno, minus intelligitur. Verum quod plus eſt, dupliciter plus eſt, aut in eo vbi modus eſt, aut in infinito. Et ideo addidit præter illud, quod dixit, alii plures exiſtimauerunt. Nam Gorgias, inquit, Leontinus antiquiſſimus fere rhetor, omnibus de rebus oratorem optime poſſe dicere exiſtimauit, hic infinitam, & immenſam huic artificio materiam ſubiicere videtur. Ergo illi, qui in pluribus rhetoricam materiam conſtituunt, exhortationem, & conſolationem in terum generibus ponunt, id eſt in materia rhetorica. Sed quia orator in ciuili ratione verſatur. conſolatio porro priuatorum eſt, conſolari amici eſt potius, quàm oratore. Deinde quia officium oratoris eſt perſuadere dictione. exhortatio ſiue dehortatio ad materiam non pertinent oratoris. Cum enim exhortor, nihil perſuadeo, ſed volentem aliquid vt magis velit inſtigo. & cum dehortor, nolentem aliquid non tunc primum perſuadeo vt nolit, ſed vt magis nolit inſtigo. Ergo neceſſario exhortationem, & conſolationem Tullius à materia rhetoricæ artis ſeparauit. Item illi qui res pauciores rhetoricæ materiæ tribuunt, demonſtrationem tollunt. dicunt enim in demonſtratione nihil perſuadere oratorem, cum reuera perſuadeat, ſed falſum. Nam cum aliquem vituperamus, ſiue laudamus. vt apud omnes talis habetur qualem demõſtramus ſine dubio perſuademus. Ergo Cicero Ariſtot. ſecutus triplicem materiam eſſe dicit oratorii officii, demonſtratiuam, deliberatiuam, iudicialem. Sed has materias in publicis cauſis conſtituit, hiſque perſonas certas tribuit. Quare has tres res definiuit in ciuili negocio poſitas, cum certæ ſignificatione perſonæ. Demonſtratio eſt, inquit, certæ perſonæ aut laus, aut vituperatio. Deliberatio eſt, inquit, quæ poſita in publicis cauſis, aſſertionis ſuæ ſententiam dicit. Iudicialis eſt, inquit, quæ in iudicio ciuili poſita duo agit, aut accuſat, aut petit contra, aut defendit, aut negat. Nam Gorgias Leontinus antiquiſſimus fere rhetor, hic oratorem dixit omnibus de rebus optime poſſe dicere, qui, vt videmus, à pleno excedit, & exceſſit, non ad id, quod habet modum, ſed in infinitum. Denique hoc ipſe Cic. oſtendit. Hic infinitam, inquit, & immenſam huic artificio materiam ſubiicere videtur. [Ariſtoteles autem, qui huic arti) Duo quæ oratori maxime ſunt neceſſaria Ariſtot. circa ſcribendum artem dedit: Inuentionem, & elocutionem. adiumentum enim de inuentione venit ornamentum de elocutione. Hic ergo Ariſt. ſententiam ſequitur. nam rhetoricam materiam triplicem conſtituit, demonſtratiuam, deliberatiua, iudicialem. [Nam Hermagoras, Scimus Ciceronem materiam rhetoricæ artis triplicem conſtituere, iudicialem, deliberatiuam, demonſtratiuam, hocq. etiam Ariſto. placuiſſe, quare ſuperius reprehendit eos qui oratori infinitã materiã cõſtituerant, reprehendit, eos qui addiderant exortationem, & cõſolationem. reprehendit & eos, qui ſubtraxerant demonſtrationem. Hunc etiam Hermagoram, qui neque arte ſcripſit, confutat ac lacerat, dicitq. hunc vehementer erraſſe, quod materiã oratoris in duas partes diuidat, in cauſam, & in quæſtionem. quorũ vnũ dicit eſſe oratoris officiu. cauſam. ſ. aliud longe ab oratore remotiſſimũ, & nec ab ipſis philoſophis diligenter cõprehenſum. ſ. quæſtionem. [Nam Hermagoras quidem nec, quid dicat, attendere, nec, quid polliceatur, intelligere videtur) Duobus modis reprehendit Hermagoram, quod non perſpexerit rei illius vim quæ omnino remota eſt ab oratoris officio. id eſt quæſtionem. & quòd videatur de ſe polliceri ea quæ oratori attribuit ad dicendum. Hoc quoque duobus modis reprehendit. Nam errauit, inquit, ſi non quod omnis orator, ſed quod ipſe poſſit, ad materiam rhetoricæ artis applicuit. Deinde, inquit, nec ipſe potuit, nam nunquam illum ex arte dixiſſe omnes videmus. Ergo quoniam duo diximus in Hermagora reprehendiſſe Cic. quod rem non attenderet, quod multum de ſe videatur eſſe pollicitus: primo eum demonſtrat rem quam oratori attribueret non vidiſſe. Sed antequam id oſtendamus, quid ſit cauſa, quid quæſtio, videamus. [Cauſam eſſe dicit rem, quæ habeat in ſe controuerſiam in dicendo poſitam cum perſonarum certarum interpoſitione:) Cauſam, inquit, hanc eſſe dicit, controuerſiam in dicendi contentione poſitam cum certis perſonis. [Quam nos quoque oratori dicimus eſſe attributã) Nam huic, inquit, cauſæ tria genera ſupponimus. Iudiciale, deliberatiuũ, demonſtratiuum. Quæſtionem porro hanc eſſe dicit. Controuerſiam quidem in dicendo poſitam, ſed ſine certis perſonis quæ. ſcilicet rhetorica dicto vocatur. Theſis porro duplex eſt, theoretice, & practice. Theorice eſt quæ diuina cognoſcit. Practice eſt, quæ in hominum negociis, & ciuili diſceptatione verſatur. Ergo primo aſſerit, Hermagorã vim rei quam oratori attribuat, non vidiſſe, nam theſin oratoris materiam non eſſe perſuadet. quæ cũ duplex ſit, theoricen magis exaggerat, nec paruis aut leuibus quæſtionibus, ſed infinitus: Veri ne ſint ſenſus, quæ ſit ſolis magnitudo. Sed quare & practicen theſin poſuit. i. & quid ſit bonum præter honeſtatem? Theſin quidem Cic. materiam oratoris eſſe non dicit, illamq; theoricen omnino remouet. Practicen autem theſin dicit ab oratore tractari, ſed vt argumenti locum teneat, non oratoriæ. ergo ita tollit oratori practicen theſin, vt materiã eius nõ ſit, liceat autẽ ei pro argumento proferre. [Ecquid ſit bonũ præter honeſtatem:) Stoici dicunt honeſtatem ſolam bonum eſſe. Iam multi diſputant, verum, & veritas bonum ſit, vtrum dignitas bonum ſit? [Veri ne ſint ſenſus:) Vt Lucr. negat eſſe veros ſenſus, odoris, viſus, tactus, ſaporis, auditus. [Quæ ſit mundi forma:) Multi enim dicunt mundum in modum ſphæræ eſſe collectum, multi oblonga rotunditate eſſe formatum, multi plana facie, multi quadrata, multi in cameræ modum, ſcilicet vt ſub terra non ſit ſimilis, at ſupra caput eſſe mundi faciem. [Quæ ſit ſolis magnitudo) Verum tantus ſit, quantus videtur, an maior, vel multo minor. [Quas quæſtiones procul ab oratoris officio remotas, facile omnes intelligere exiſtimamus) Bene ait, ab oratoris officio remotas. Oratoris officium enim eſt, negocium ciuile tractare. Non tamen dixit, ab oratore remotas. Poteſt enim orator, poſtquam proprio officio ſatisfecerit, etiam philoſophiæ operam dare. [Nam quibus rebus ſumma ingenia philoſophorum plurimo cum labore conſumpta intelligimus) Quando aliquid negamus, aut tollimus, quare id facimus demonſtrare debemus. vt nunc Cic. ab oratoris materia tollit theſin, & probat ſe recte tollere. Nam, inquit, res illas in quibus philoſophi ingenioſi magno cum labore verſati ſunt, has oratori quaſi paruas partes applicare dementiæ eſt, oratori. ſ. qui ægre ſuum quoque implet officium. [Quod ſi magnam in his Hermagoras &c.) Oſtendit iam Hermagoram quod primum fuit, vim rei illius non vidiſſe, quam ad oratoris materiam, quaſi parum aliquid applicuerat. Nunc illud aliud tractat, nec quid polliceatur intelligere videtur. & oſtendit primo, non recte cum feciſſe, ſi ex eo quod ipſe poſſet in ceteros præcepta conſtitueret. Quod ſi, inquit, magnam in his Hermagoras habuiſſet facultatem, ſtudio, & diſciplina comparatã, videretur fretus ſua ſcientia. falſum quiddam conſtituiſſe de oratoris officio. Deinde illũ nihil potuiſſe confirmat, ſimulq. illi, & rhetoricã, & philoſophiã tollit. Practice. n. rhetoricæ eſt theoricæ philoſophiæ. nunc vero,

inquit,ea vis eſt in homine,vt ei multo rhetoricã citius qs ademerit,quàm philoſophiam conceſſerit. [Quòd ſi magnam in his rebus.Hermagoras habuiſſet ſacultatem,ſtudio,& diſciplina comparatam ;) Oſtendit quibus rebus facultatẽ totus ſciẽtię conſequamur,ſtudio,ioquit,& diſciplina.Studiũ eſt, animi conſenſus ad aliquid: Diſciplina eſt pręceptũ,quibus acceptis, id quod deſideramus implemus,itaq; ſtudiũ in nobis eſt, pceptum extra nos,ſed ad nos.(Neq; eo dico ꝙ eius ars, quã edidit,mihi meodoſiſſime ſcripta videatur) Ea vis eſt, inquit, in Hermagora,vt ei citius quis adimat rhetoricam, quàm philoſophiam conceclat. Sed non,inquit, ideo hoc dixi, ꝙ mihi ars eius,quam edidit,mendoſiſſime ſcripta videatur. Iam cũ ait, non mendoſiſſime,noo negat mendoſe. Et quoniam dixit eſſe aliquid in eius artibus,quod ſit probaodũ, quippe quæ noo mendoſiſſime ſcriptæ ſunt,ait eum multa ex antiquis artibus collegiſſe,vt ſi quid ſorte probabile,alienũ id omne ſit. Deinde quam aſtute ibi Hermagoræ dat diligentiã, vbi ſibi de alienis multa cooquirit. Alioqui vbi propria eius inuenta perſcribit,nihil illi horum dat,quinimo multa tollit,cũ ait. [Et oon oihil ipſe quoque noui protuliſſe,verum oratori minimũ eſt, de arte loqui;) Quod hic fecit,multo maximũ,ex arte dicere, qood eum minime potuiſſe facere omnes videmus. Orator duo habere debet,vt artem tradat dicẽdi, vt ipſe ex arte dicat. Sed officium eius ex hoc verum eſt,vt ex arte dicat. Illud autẽ accidens,vt artem dicendi tradat,quod rhetoris officium ſolũ eſt.ergo oon quidem mihi Hermagoras videtur mendoſiſſime artes ſcripſiſſe,ſed oratori maximum illud eſt, oon vt artẽ tradat,qood rhetoris proprium eſt,ſed vt ex arte dicat,qood oratori maxime eſt neceſſarium. Tollit ergo Hermagoræ exercitationem ex arte dicẽdi,quod eum,ioquit, minime potuiſſe oẽs videmus. Minime,inquit,potuiſſe,nec hoc illi dat, vt quomodocunq; potuerit.ergo ſi nec ſapiens fuit, nec dicendi peritus recte,nec quid dicat attẽdere, nec quid polliceatur iotelligere videtur. Orator enim vir eſſe debet bonus, & dicendi peritus. Deinde concludit. Quare coouicta Hermagoræ,& refutata ſententia,ſupereſt vt materiam rhetoricæ illam, quæ,& Ariſtoteli placuit,conſtituamus,triplicem.ſ.iudicialem, deliberatiuã, demonſtratiuam. [Partes aũt hæ ſunt,quas plerique dixerunt) Meminimus de arte extrinſecus quioq; res Cicerooem ſe ſpopondiſſe dictũrũ,de genere artis rhetoricæ, de officio, de fine de materia,de partibus. Itaque quoniam quatuor res explicatæ ſunt,hoc extremũ eſt,vt de partibus diſſeramus Partes ſunt hæ,ioquit,quas pleriqoe dixerunt. Multa Cicero ab aliis recte in artibus poſita ſecutus eſt, vt paulo ante Ariſtotelis ſententiã ſecutus,triplicẽ materiã rhetoricæ artis eſſe dixit, iudicialẽ deliberatiuã,demonſtratiuã. Itaq;, & nunc partes,inqt, qoas plerique dixeruot,alii enim partes ſeptem,multi quatuor ſed pleriq; qnq; eſſe dixeruot,eorum ſententiã,& Cicero ſecutus, quinq; partes eſſe confirmat: Iouentionẽ, diſpoſitionẽ, elocutiooẽ,memoriã,pronunciatiooem. Iouentionẽ eſſe dicit,ad negociũ fidẽ,aut verarũ rerũ aot veriſimilũ excogitationẽ,ſed orator in veriſimilibus maxime verſatur. Doo enim ſunt genera argumentorum neceſſariũ,& probabile.neceſſariũ in veris rebus eſt,probabile io veriſimilibus.diſpoſitionem dicit eſſe, vt iouenta locis neceſſariis per ordinem diſponamus. Elocutionẽ porro io duobus ponit, in idoneis verbis, & io ſniis.ſ. in verbis ſingulis barbariſmus,ne io pluribus ſolęciſmus exiſtat. Deinde ſiue verba,ſiue ſententias,vt competenter inuentionibus diſpoſitis applicemus. Memoriam vero illam eſſe dicit,vt circa inuentiones retinendas argumenta vel verba firmiter coocepta teneamus. Ergo dieentis hæc memoria eſt, non legentis. Deinde.[Prouunciatio eſt,ex rerum,& verborũ dignitate, vocis,& corporis moderatio).i.vt rem magnam dicturus,pompam corporis vocisq́. perpendas,vt rem humilẽ dicturus, hæc eadem moderatius oſtentes. Proounciatio ergo in duobus eſt, in voce,& in corpore,corpus vero duo habet,motũ ſui & vultum,quo.ſ.ad negocium cõpoſitio ſæpe rebus addimus, aut detrahimus dignitatem. [Nunc his rebus breuiter conſtitutis) Iam quinque res,quas ſe de arte extrinſecus dicturũ eſſe promiſerat,executus eſt. oſtẽdit enim quod eſſe genus artis rhetoricæ,quod officium,q finis,quę materia,q̃ partes,qbus omnibus cognitis,ſcimus tantũ quid ſint,nihil tamẽ nobis ad actus proſunt. Harum tres res ſemper io ſola ſcientia ſunt .l. genus, officium finis.& ideo ſe alio tẽpore de his dicturũ eſſe promittit. Ad præcepta enim artis rhetoricæ minime pertinent, vt ipſe ait.[Nam,& multorum verborum indigent) Quippe de his eſt longa diſputatio, & non tantopere ad artis deſcriptionem & pcepta pertinent. Verũ de duabus rebus dicturus eſt, de materia ac partibus,quę iam dodum tantum,vt ſciremus quid eſſent,edocuit. Nunc in his præcepta dat. ſ.vt harum rerũ nõ ſolum ſcientiã,ſed etiam actus habeamus. Ergo oſtẽdit eum qui artem rhetoricam ſcribat,de duabus reliquis rebus de materia artis ac partibus ſatis eſſe dicere.[Ac mihi quidem videtur coniuncte agendum de materia ac partibus) Recte ita, coniuncte agendum. Partes enim ſine materia eſſe non poſſunt. Niſi enim controuerſiam aut deliberatiuã,aut demonſtratiuã dicamus, quæ materiæ ſunt,inuẽtione,diſpoſitione,elocutione, memoria,pronunciatione,q̃ partes ſunt vti nõ poſſumus. Cõiuncte ergo agendum eſt,de materia ac partibus. Itaq; oſtẽdit primo quod eſſet genus artis rhetoricæ,quod officium,qui finis, quę materia,quæ parte. Ex his tria in aliud tempus diſtulit.l.genus officium,finem. Atq; ideo de duobus reliquis, qoæ ad præcepta pertinẽt,ſe ait eſſe dicturum,de materia.ſ.ac partibus. Partes porro quinque ſunt,inuentio,diſpoſitio, elocutio, memoria pronunciatio. Horum ſolum inuẽtionem in duobus libris tractat,& in hanc præcepta tradit. Pauca etiam de elocutione, commemorat... reliqua vero nec contingit quidem.i. diſpoſitionem,memoriam pronunciationem. Ergo quoniam de ſola inuẽtione dicturus eſt, & quoniam io omni cauſarum genere inuentio plurimum valet, incipit de inuentione tractare.

DE INVENTIONE.

OMNIS res, quæ habet in ſe poſitam in dictione, aut diſceptatione aliquã cõtrouerſiam, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis cõtinet quæſtionem. Eam igitur quæſtionem, ex qua cauſa naſcitur,conſtitutionem appellamus. Cõſtitutio eſt prima conflictio cauſarum, ex depulſione intentionis profecta,hoc modo: Feciſti,nõ feci,aut iure feci. Cum facti controuerſia eſt,qm̃ coniecturis cauſa firmatur, conſtitutio cõiecturalis appellatur. Cum aũt nominis,quia vis vocabuli definiẽda verbis eſt, conſtitutio definitiua nominatur. Cum vero,qualis ſit res,quæritur,quia, & de vi,& de genere negocij controuerſia eſt,cõſtitutio generalis vocatur. At cum cauſa ex eo pendet, ꝙ nõ aut is agere videtur,quem oportet;aut non cũ eo qui cum oportet;aut nõ apud quos,quo tpe, qua lege,quo crimine,qua pœna oportet; tranſlatiua dicitur conſtitutio:quia actio tranſlationis, & cõmutationis indigere videtur. Atq; harum aliquã in omne cauſa genus incidere neceſſe eſt. nam in quam non inciderit, in ea nihil eſſe poterit controuerſiæ.quare eam nec cauſam quidẽ conuenit putari. Ac facti quidem controuerſia in omnia tẽpora poteſt diſtribui.nam,& quid factum ſit, põt q̃ri,hoc modo: Occiderit ne Aiacem Vlyſſes. Et quid fiat,hoc modo: Bono ne animo ſint erga populum R. Fregellani. Et quid futurum ſit,hoc modo: Si Carthaginem reliquerimus incolumem,nũ quid ſit incommodi ad remp. peruenturum. Nominis controuerſia eſt, cum de facto conuenit, & quæritur id,quod factum eſt, quo nomine appelletur. Quo in genere neceſſe eſt ideo nominis eſſe cõtrouerſiã,non ꝙ de re ipſa nõ conueniat, nõ ꝙ de facto nõ conſtet,ſed ꝙ id,ꝙ factũ ſit, aliud alij videatur eſſe,& iccirco alius alio noĩe id appellet. Quare in huiuſmodi gñibus definienda res erit verbis,& breuiter deſcribenda,vt, ſi quis ſacrũ ex priuato ſurripuerit;vtrũ fur,an ſacrilegus ſit iudicandus. Nam id cum quæritur, neceſſe erit definire vtrunque, quid ſit fur, quid ſacrilegus, & ſua deſcriptione oſtendere alio nomini illam rem.de

qua

qua agitur,appellari oportere,atq; aduerſarii di-
cunt.Generis eſt controuerſia,cũ & quid factum
ſit,conuenit, &, quo id factum nomine appellari
oporteat,cõſtat,& tñ, quãtũ,& éiuſmodi,& om
nino quale ſit,q̃ritur,hoc mõ: Iuſtũ an iniuſtum,
vtile an inutile,& oĩa,in quibus,quale ſit id,quod
factũ eſt,quæritur, ſine vlla nominis cõtrouerſia.
Huic generi Hermagoras partes quatuor ſuppo-
ſuit,deliberatiuã,demõſtratiuã,iuridicialẽ, nego
cialẽ.qđ eius,vt nos putamus,nõ mediocre pecca
tũ reprehendendũ vr̃,verum bræui;ne aut,ſi taci-
ti prætererimus,ſine cã nõ ſecuti eum putemur;
aut,ſi diutius in hoc conſtiterimus, moram atq;
impedimentũ reliquis præceptis intuliſſe. videa-
mur. Si deliberatio, & demonſtratio genera ſunt
cauſarũ,nõ pñt recte partes alicuius generis cau-
ſæ putari.eadẽ.n.res alij genus eſſe, alij pars põt,
eidẽ genus eſſe,& pars nõ põt. Deliberatio aũt &
demonſtratio,genera ſunt cauſarũ.nã aut nullum
cauſæ genus eſt,aut iudiciale ſolum,aut & iudicia
le,& demonſtratiuum, & deliberatiuũ.nullũ dice
re cauſæ eſſe genus,cũ cauſas eſſe multas dicat, &
in eas præcepta det,amentia eſt.vnũ aũt iudiciale
ſolum eſſe qui põt? cum deliberatio & demonſtra
tio neq; ipſæ ſimiles ĩter ſe ſint,& ab iudiciali gñe
plurimum diſsideant,& ſuum quæq; finẽ habeat,
quò referri debeat. Relinquit̃ ergo,vt oĩa tria ge-
nera ſint cauſarũ. Deliberatio igitur, & demõſtra
tio nõ poſſunt recte partes alicuius gñis cauſæ pu
tari. Male igit̃ eas gñalis cõſtitutionis partes eſſe
dixit. Quod ſi generis cauſæ partes non pñt recte
putari, multo minus recte partis cauſæ partes pu
tabuntur. Pars autẽ cauſæ conſtitutio eſt omnis.
Non.n.cã ad conſtitutionẽ,ſed cõſtitutio ad cau
ſam accõmodatur: ſed demonſtratio & delibera-
tio generis cauſæ partes non pñt recte putari, ꝙ
ĩpſa ſunt genera. Multo igitur minus recte partis
eius,qđ hic dicit,partes putabunt̃. Deinde ſi con
ſtitutio & ipſe,& pars conſtitutionis eius q̃libet,
intentionis depulſio eſt, quæ intẽtionis depulſio
nõ eſt,ea nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis
eſt. At ſi,quæ intẽtionis depulſio nõ eſt, ea nec cõ
ſtitutio,nec pars conſtitutionis eſt: demõſtratio,
& deliberatio neq; conſtitutio, nec pars conſtitu
tionis eſt. Si igitur conſtitutio & ipſa & pars eius
q̃libet intentionis depulſio eſt,deliberatio,& de-
mõſtratio neq; conſtitutio,neq; pars conſtitutio
nis eſt. Placet aũt ipſi conſtitutionem intentionis
eſſe depulſionẽ. placeat igitur oportet demonſtra
tionem, & deliberationem, non eſſe conſtitutio-
nẽ,nec partẽ cõſtitutionis. Atq; hoc eodẽ vrgebit̃,
ſiue conſtitutionẽ primã cauſæ accuſatoris cõfir-
mationẽ dixerit,ſiue defenſoris primã deprecatio
nẽ.nã eũ eadẽ oĩa incommoda ſequentur. Deinde
coniecturalis cã non põt ſimul ex eadẽ parte, eo-
dem in gñe & cõiucturalis eſſe, & definitiua. Rur
ſus nec definitiua cã p̃t ſimul ex eadẽ parte eodẽ
in genere & definitiua eſſe & tranſlatiua. Et om-
nino nulla conſtitutio, nec pars cõſtitutionis põt
ſimul & ſuã habere, & alterius in ſe vim contine-
re:iõ ꝙ vnaquæq; ex ſe, & ex ſua natura ſimplici-
ter cõſideratur. Altera aſſumpta, numerus cõſtitu
tionũ duplicat̃, nõ vis cõſtitutionis auget̃. At de-
liberatiua cã ſimul ex eadẽ parte: eodẽ in genere
& coniecturalẽ,& generalẽ,& definitiuã, & tran-
ſlatiuã ſolet hr̃e conſtitutionẽ, & vnã aliquãm, &
plures nonnunquã: ergo ipſa nec conſtitutio eſt,
nec pars conſtitutionis. Idẽ in demonſtratione ſo
let vſu euenire. Genera igit̃, vt ante diximus, hæc
cauſarũ putanda ſunt, non partes alicuius cõſtitu
tionis. Hæc ergo conſtitutio,quã generalẽ nomi-
namus,partes nobis vr̃ duas hr̃e, iuridicialẽ & ne
gocialẽ. Iuridicialis eſt,in qua æqui & recti natu-
ra,aut præmij,aut pœnæ rõ quæritur. Negocialis
eſt,ĩ qua,quid iuris ex ciuili more, & æquitate ſit,
conſideratur:cui diligentiæ præeſſe apud nos iu-
riſcõſulti exiſtimantur. Ac iuridicialis quidem ip
ſa in duas tribuit̃ partes, abſolutã & aſſumptiuã.
Abſoluta eſt, q̃ ipſa in ſe continet iuris,& iniuriæ
quæſtionẽ. Aſſumptiua eſt,quæ ipſa ex ſe nihil fir
midat ad recuſationem,foris aũt aliquid defenſio
nis aſſumit. Eius partes ſunt quatuor,conceſio,re
motio criminis,relatio criminis,cõparatio. Con-
ceſsio eſt,cum reus nõ id,quod factum eſt, defen
dit,ſed,vt ignoſcatur,poſtulat. hæc in duas partes
diuiditur,purgationem & deprecationem. Purga
tio eſt,cum factum conceditur,culpa remouetur.
Hæc partes habet tres,imprudentiam, caſum,ne-
ceſsitatem. Deprecatio eſt,cũ & peccaſſe,& cõſul
to peccaſſe reus ſe confitetur,& tñ, vt ignoſcatur,
poſtulat:quod genus perraro põt accidere. Remo
tio criminis eſt,cũ id crimẽ,qđ infertur, ab ſe, &
ab ſua culpa vi & ptãte in aliũ reus remouere co-
nat̃. Id dupliciter fieri poterit,ſi aut cauſa, aut fa-
ctũ in aliũ transferetur. Cauſa transfertur,cũ alie-
na dr̃ vi,& ptãte factũ. Factũ autẽ,cũ alius aut de-
buiſſe, aut potuiſſe facere dicit̃. Relatio criminis
eſt,quod ideo iure factũ dr̃,ꝙ aliquis ante iniuria
laceſsierit. Comparatio eſt,cũ aliud aliquod factũ
rectũ,aut vtile contenditur: quod vt fieret, illud,
quod arguitur,dicitur eſſe commiſſum. In quarta
conſtitutione,quam tranſlatiuã nominamus,eius
conſtitutionis eſt cõtrouerſia,cũ aut quẽ, aut qui
cum,aut quo modo,aut apud quos, aut quo iure,
aut quo tp̃e agere oporteat, q̃rit̃ aut oĩno aliquid
de cõmutatione, aut infirmatione actionis agit̃.
Huius cõſtitutionis Hermagoras inuẽtor eſſe exi
ſtimatur,non quo non vſi ſint ea veteres oratores
ſæpe multi, ſed q̃a nõ animaduerterint artis ſeri-
ptores eã ſuperiores,nec retulerint in numerũ cõ
ſtitutionũ. Poſt aũt ab hoc inuentã multi reprehẽ
derunt, quos non tã imprudentia falli putamus,
(res.n.pſpicua eſt) q̃ inuidia atq; obtrectatione
quadã impediri. Et conſtitutiones quidẽ, & earũ
partes expoſuimus:exempla aũt cuiuſq; gñis tum
cõmodius expoſituri videmur,cũ in vnumquodq;
eorum argumentorum copiã dabimus. Nã argu-
mentãdi ratio dilucidior erit,cũ & ad genus,& ad
exẽplum cauſæ ſtatim poterit accõmodari. Cõſti
tutio cauſæ reperta,ſtatim placet cõſiderare,vtrũ
cã ſit ſimplex an cõiuncta:& ſi cõiuncta erit, vtrũ
ſit ex pluribus q̃õnibus iuncta, an ex aliqua com-
paratione. Simplex eſt,quæ abſolutã in ſe cõtinet
vnam q̃õnem,hoc modo: Corinthis bellum indi-
camus,an non? Coniuncta ex pluribus q̃õnibus,
in qua plura quærũtur,hoc pacto: Vtrum Cartha-

go diruatur, an Carthaginenſibus reddatur, an eo colonia deducatur. Ex cōparatione, in qua per contentionē, vtrum potius, aut quid potiſsimum ſit quæritur, ad hunc modum: Vtrum exercitus in Macedoniā contra Philippum mittatur, q̄ ſocijs ſit auxilio, an teneatur in Italia, vt quammaximæ contra Annibalē copiæ ſint. Deinde conſiderandū eſt, in oratione, an in ſcripto ſit cōtrouerſia. Nam ſcripti controuerſia eſt eo, quæ ex ſcriptionis genere naſcitur. Eius aūt genera quæ ſunt ſeparata à cōſtitutionibus, quinque ſunt. Nam tum verba ipſa videntē cū ſententia ſcriptoris diſsidere, tum inter ſe duæ leges aut plures diſcrepare, tnm id, quod ſcriptum eſt, duas aut plures res ſignificare rum ex eo, qđ ſcriptū eſt, aliud quoq;, qđ non ſcriptū eſt, inueniri: tum vis verbi quaſi in diffinitiua cōſtitutione, in quo poſita ſit, q̄ri. Quare primum genus de ſcripto & ſentētia, ſecundū ex cōtrarijs legibus. tertium ambiguum, quartum rōcinatiuū, quintū diffinitiuū nominamus. Ratio eſt autē, cū oīs quæſtio non in ſcriptione, ſed in aliqua argumentatione conſiſtit. Ac tum conſiderato genere cauſæ, & cognita cōſtitutione, cum ſimplex ne, an coniuncta ſit, intellexerit, &, ſcripti an rationis habeat controuerſiam, videris, deinceps erit videndum, quæ quæſtio, quæ ratio, quæ iudicatio, quod firmamentū cauſæ ſit: quæ omnia à cōſtitutione proficiſcanť oportet. Quæſtio eſt ea, quæ ex conflictione cauſarum gignitur cōtrouerſia, hoc modo: Non iure feciſti, iure feci. Cauſarum autē hæc eſt cōflictio, in qua conſtitutio conſtat. Ex ea igitur naſcitur cōtrouerſia, quā quæſtionē dicimus, hoc modo: Iure ne fecerit. Ratio eſt ea, q̄ cōtinet cauſam: q̄ ſi ſublata ſit, nihil in cauſa cōtrouerſiæ relinquetur; hoc modo: vt docendi cā in facili & peruulgato exemplo conſiſtamus: Oreſtes ſi accuſetur matricidii, niſi hoc dicat, Iure fecit, illa. n. patrē meū occiderat, nō habet defenſionē: qua ſublata, omnis quoque controuerſia ſublata. ergo eius cauſæ ratio eſt, q̄ illa Agamemnonem occiderit. Iudicatio eſt, quæ ex infirmatione, & confirmatione rationis naſcitur controuerſia. nam ſit ea nobis expoſita ratio, quam paulo ante expoſuimus. Illa enim, inquit, patrē occiderat. At non, inquit aduerſarius, abs te filio matrem necari oportuit. potuit enim ſine tuo ſcelere illius factum puniri. Ex hac deductione rationis, illa ſumma naſcitur controuerſia, quam iudicationem appellamus. Ea eſt huiuſmodi: Rectum ne fuerit ab Oreſte matrem occidi, cum illa Oreſtis patrem occidiſſet. Firmamentum eſt, firmiſsima argumētatio defenſoris, & aptiſsima ad iudicationē, vt ſi velit Oreſtes dicere, eiuſmodi animum matris ſuæ fuiſſe in patrem ſuum, in ſe ipſum, in ſorores, in regnum, in famā generis & familiæ, vt ab ea pœnas liberi ſui potiſſimum petere debuerint. Et in ceteris quidem cōſtitutionibus ad hunc modum iudicationes reperiuntur: in coniecturali autem cōſtitutione, quia ratio non eſt, (factum. n. non cōcedtur) nō poteſt ex deductione rationis naſci iudicatio. Quare neceſſe eſt eandem eſſe quæſtionem & iudicationē, vt factum eſt, non eſt, factum ne ſit. Quot autē in cauſa cōſtitutiones aut eorū partes erunt, totidē neceſſe erit quæſtiones, rationes, iudicationes, firmamenta reperiri. His oībus in cauſa repertis, tunc denique ſingulæ partes totius cauſæ cōſiderandæ ſunt. nam non, vt quidq; dicendum primū, Ita primum animaduertēdum videtur: ideo q̄ illa quæ primæ dicuntur, ſi vehementer velis congruere & cohærere cū cauſa, ex eis ducas oportet, quæ poſt dicēda ſunt. Quare cum iudicatio, & ea quæ ad iudicationē oportet inueniri argumenta, diligenter erūt artificio reperta, cura & cogitatione pertractata, tum denique ordinādæ ſunt ceteræ partes orationis. Hæc partes ſex omnino nobis videntur, exordium, narratio, partitio, cōfirmatio, reprehenſio, cōcluſio. Nunc, quoniam exordium princeps omnium eſſe debet, nos quoq; primum in ratione exordiendi præcepta dabimus.

OMNIS res, quæ habet) Vt diximus, tractatus incipit inuentionis. & primum hoc debemus ſcire compendiū, quod omnis iouētio qoinque locis conſtat. Debemus. n. primo conſiderare, quæ ſit conſtitutio, deinde, ſimplex ne ſit cauſa, an duplex: tertio, ſcripti, an rationis: quarto, qoæ cauſæ qoæſtio, quæ ratio, qoæ iudicatio, quod firmamentū. quinto vt omnis cauſæ partes nobiſcum pertractemus, deinde partes orationis, principium, narratio, diuiſio, confirmatio, reprehenſio, concluſio. Ergo vt ſe ordo habet, primum de conſtitutione dicēmus. Hoc tamen animaduertamus, q̄ Cic. hos quatuor ſtatus rationales conſtitutiones vocet, atque hos ſemper in omnibus negociis dicat eſſe principales. i. coniecturam, finē qualitatem, trāſlationem. hos ergo conſtitutiones appellauit, illos autem alios legales, non conſtitutiones, ſed ſtatus vocat, nec vnquā horum aliquē principalē dicit eſſe poſſe. Sed vt originem ſtātuum melius noſſe poſſimus, formam ſimilitudinis attendamus. Omnis conſtitutio ſic eſt, vt aſpectus, aut enim aliquid videre volumus, nec videmus, & eſt coniectura. aut cū videmus aliquid, & quęrimus quod ſit, & eſt finis. aut cum videmus quid ſit, & quærimus quale ſit. & eſt qualitas. Tranſlatio porro ab hac ſimilitudine videtur eſſe remota. igitur cōſtitutionem eſſe dicit qoęſtionem ex qua cauſa naſcitur. Quęſtio eſt, vox intentionis & negationis. i. Feciſti, nō feci, aut iure feci. In hac ergo quęſtione ſemper ſit neceſſe eſt conſtitutio. Cauſa eſt vero, quę naſcitur ex quęſtione. i. an fecerit an recte fecerit. Hoc tamen tenere debemos, q̄ à Cic. & cauſa & quęſtio ad eandem ſignificantiam proſertur. vt nuoc cauſam pro quęſtione, nunc quęſtionem pro cauſa ponat. Itaq; cōſtitutio facile inueniri poteſt, ſi extremam partem thematis attendamus. in qua cum intentionem ex noſtra perſona propoſuerimus, debemus attendere quid ad intentionem cōpetenter reſpondere poſſit, tūc in reſponſione cōſtitutionem neceſſe eſt inueniri. [Omnis res, quę habet in ſe poſitam in dictione ac diſceptatione aliquā cōtrouerſiam] Recte, in dictione ac diſceptatione. Sunt. n. multę controuerſię, non dictione, vt opificum. verum quod ait. Quæ habet in ſe poſitā dictione ac diſceptatione aliquam controuerſiam. dictio poteſt eſſe demonſtratiua materia diſceptatio vero deliberatiua & iudicialis. Deinde dictio pōt eſſe narrationis, vt ipſe ait. dicendo, explananda ſuot omnia. Diſcrepatio vero, quęſtionis. Ibi enim totius controuerſię pugna verſatur. Ergo quęcunque res poſita in dictione ac diſceptatione facit aliquam controuerſiam, neceſſe eſt habeat quęſtionē. i. conſtitutionem aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis. Et primum rebus indicat quęſtiones, ſiue conſtitutiones. poſt his dabis nomina partim ex rebus ſumpta, partim ex commodo actionis. Itaq; nunc modo rebus indicat cōſtitutiones, cum ait, in omni controuerſia, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis quæſtionem eſſe oportere. De his. n. rebus ſit quęcunque controuerſia, neceſſe eſt. Sed antequam nomina det conſtitutionibus, definit quid ſit conſtitutio, vel vnde naſcatur. Quæſtionem, inquit, ex qua naſcitur cauſa, hanc conſtitutionem vocare debemus, quęſtionem porro eſſe diximus, vocem vtriuſq; partis. i. Feciſti, non feci, aut recte feci: Cauſam vero illam, an iuſte fecerit, hoc etiam diximus q̄ Cicero idem velit quęſtionem eſſe quod cauſam, & q̄ his circa eandem ſignificantiam communiter vtatur. Denique ſtatim demonſtrabit ſe his vti communiter. [Eam igitur quæſtionem, ex qua cauſa naſcitur)

VICTO.

ſa naſcitur)Hic primam fecit quæſtionem,deinde vbi oſtendit
quid ſit conſtitutio,ait.[Conſtitutio eſt prima cōflictio cauſa
rum) Incipit conſtitutionibus nomina dare. Cum facti. in
quid,controuerſia eſt. Idem debemus facta intelligere. quod
dicta. Vt enim vtrum aliquid factum ſit quæritur,ita & vtrum
aliquid dictum ſit poteſt quæri. quare huic conſtitutioni quo
niā incerta.& non apparentis coniecturis uel ſuſpicionibus in
dagantur recte coniecturæ nomen impoſuit. Alii hanc conſti-
tutionem realem vocauerunt.ꝙ in ea quæratur vtrum res de
qua agitur,facta eſſe videatur.Alii [illegible] Græco uocabu-
lo quidē, qđ in ea de incerto inueſtigando maximū certamen,
habeatur.vnde & ſtadiū dicitur.ꝙ ibi exerceantur certamina.
Sed Cicero conſtitutioni huic ex modo actionis nomen impo
ſuit.In hac autem conſtitutione modus actionis eſt hic, ꝙ res
coniecturis quæntur. ideo ergo coniecturam vocauit. [Cum
autem nominis,quia vis uocabuli definiēda verbis eſt.cōſtitu-
tio definitiua nominatur)Nominis, inquit.eſt controuerſia,
cum de facto conſtat.ſed quæritur quod id factum nomine ap
pelletur,atq; ideo, quoniam facti vocabulum pro neceſſitate
ſuſcepti negocii nobis appoſita definitione nudandum eſt,cō-
ſtitutio definitiua nominatur. Huic quoque conſtitutioni non
ex re, ſed ex modo actionis nomē impoſuit res eſt enim. uius
conſtitutionis nominis ambiguitas modus actionis,eſt nomi-
nis definitio. Recte ergo huic conſtitutioni non ex re, ſed ex
modo actionis nomen impoſuit.[Cū uero,qualis ſit res,&c.)
Et ſupra oſtendimus,cum de genere artis rhetoricæ diſputare-
mus genus in triplici ſignificatione cōſiſtere,eſſe genus ſangui
nem,eſſe genus ſub quo ſimilia multa teneātur,eſſe genus qua
litatem.i.quo vniuſcuiuſque rei qualitas indicetur. Ergo, in-
quit,cum & de facto.& de nomine conuenit,ſed quæritur qua
le ſit id quod in iudicio verſatur,quoniā de genere negocii cō-
trouerſia eſt,conſtitutio generalis vocatur, qualitas.ſ. Verum
huic conſtitutioni non ex modo actionis,ut ſuperioribus dua
bus.& poſt quartæ,ſed ex re.i. negocio nomen impoſuit. Hic
enim res illa eſt quod negocii genere vel qualitate quæritur.
Itaq; ex re huic conſtitutioni nomen impoſuit,vt generalis vo
cetur.i.qualitas.[At cū,inquit,cauſa ex eo pendet. & reliqua)
Cum,inquit,talis fuerit,controuerſio,vt in hoc ſit tota contē
tio,cum aut apud alios nos accuſare debere dicimus, aut non
nos,ſed alios accuſari aut non apud hos.ſed illos,non hac lege,
ſed illa,non hoc crimine, ſed illo, non hac,pœna,ſed illa,quo-
niam in his omnibus de tranſlatione actionis controuerſia eſt
(igitur enim vt actio tranſlatiua nomine eſt) conſtitutio trāſla
tiua nominatur. Huic quoque conſtitutioni ex modo actio-
nis nomen impoſuit.agitur enim, vt actio transferatur. Ve-
rum quod ait,Non hoc crimine,ſed illo: non ne & in fine,cum
quæritur vtrum fur an ſacrilegus ſit,id quæritur,quo nam ma
gis crimine accuſandus ſit? Sed hoc intereſt,quod in fine cri
mina vtraque iunguntur, Non enim ſacrilegium dico furem
nego. In tranſlatione vero vno accuſandus crimine, ſiue illo
quod intendimus,ſiue illo ad quod reus transferri poſtulat a-
ctionem.[Atque harum aliquam in omne cauſæ genus)Siue,
inquit,in iudiciali, ſiue in liberatiua, ſiue in demonſtratione,
neceſſe eſt,aut coniecturalem, aut finitiuam,aut generalē, aut
tranſlatiuam incidere conſtitutionem, vbi inquit,harum nulla
fuerit inuenta, ibi nulla eſt controuerſia. quare nec cauſa eſſe
iudicanda eſt. Si enim conſtitutio nulla eſt,vnū latus cecedat
oportet. id n. conſtat quod vtrinque latere concurrente fulci-
tur. Igitur ſi conſtitutio non erit,nec cauſa eſſe iudicanda eſt,
eſt.n.aſyſtata controuerſia. [Ac facti quidem controuerſia in
omnia tempora poteſt diſtribui) Nunc poſtquā conſtitutiones
& rebus,& nominibus iudicauit, vt has manifeſtius cognoſce-
re poſſimus, iiſdē ſtatibus exempla ſupponit.[Ac facti quidē
controuerſia.inquit,in omnia tempora diuiditur)Et ſupra diximus
cum de facto ſit quæſtio, coniecturā vocari. Ergo hic cō
iecturæ tria tempora aſſignat,præteritū, præſens, & futurum
quo quidem exemplis docet. Sed hoc ſcire debemus nullam
ſēm iudicium. i.in iudiciale genus cadere poſſe, niſi de præte-
rito.Omnia.n.argumenta non de futuris,quia incerta ſunt,ſed
de præteritis colliguntur.itaque cōiectura,quanquam habeat
tria tempora,tamen principalis eſſe non poteſt,niſi de præteri
to ſit.de præſenti uero,vel de futuro incidere poſſunt,poſt ſta-
tum alium principale.Ergo nec hanc coniecturam principalem
eſſe credamus.[Bono ne animo ſint erga Populum R. Fregella
ni)In hoc themate demonſtratio,continetur. nam deſcribendi
nobis ſunt. Fragellani,q ſemper videbātur aduerſi. Ita & quod
ait.[Si Carthaginem reliquerimus incolumen, num quid ſit in
cōmodi ad temp.peruenturum)Et hic deliberatiua poteſt eſſe.

Deliberat ſenatus,an Carthagini pareat. ergo nihil in iudicium
nili de præterito cadit. [Nominis controuerſia eſt. cum de fa-
cto conuenit) Nunc de fine tractat, cum nominis,inquit, eſt
controuerſia.i.cum quæritur quod id,quod factum eſt nomine
appelletur. uerum cum de nomine ambigitur, & de re neceſſe
de ambigatur.nomen enim rei eſt, res vero nunquam ſine no-
mine eſt. Quare cum de nomine dubitatio eſt, de re quo-
que dubitetur neceſſe eſt. Ergo definitiuus ſtatus huiuſmo-
di eſt cum de facto conſtat, & de re uel nomine controuer-
ſia eſt. Inter factum enim & rem hoc intereſt. Res eſt, cer-
tam ſui formam, & ſpeciem circa cognitionem retinens. er-
go ſi ſpecies rei nota eſt, nomen quoque notum ſit neceſſe
eſt.Factum eſt confuſum quiddam,& incertum, hoc ſolo cer-
tum,ꝙ ſcitur quid factum eſt. In fine itaque factum conſtat,
ſed res non conſtat, & quia rei nomen ſemper adiunctum eſt,
ideo de nomine controuerſia eſt.Quod inquid, nomen breui-
ter nobis definiendum eſt. & contra atque aduerſarius dicat
deſcribendum,& dat exemplum. [Vt,ſi quis ſacrum ex priua-
to ſurripuerit,vtrum fur, an ſacrilegus ſit iudicandus)Factum
conſtat, nam ſacrum ex priuato conſtat eſſe ſublatum.de no-
mine incertum eſt, vtrum ille fur an ſacrilegus iudicetur.
quare definitionibus noſtris nomen illi aliud quam aduer-
ſarii volunt imponere debemus. [Definienda res erit verbis,
& breuiter deſcribenda) Ad unum quidem vtrunque tendit;
Sed quia multimodę ſunt definitiones,videamus interim quid
interſit interſit definitionem,& deſcriptionem. Definitio talis
eſt: homo eſt animal rationale,bipes,riſus capax, deſcriptio ve
ro talis:homo eſt qui rectum verticem rotundo capite attollit
cuius ſunt ſub collo humeri brachiaq. demiſſa &c.in hunc mo
dum. Sed vt ipſe ait, Breuiter deſcribenda. Ergo quoniam de
fine tractauimus,nunc quoque quid tractetur de qualitate vi-
deamus.[Generis eſt controuerſia.& cū &,quid factum ſit,con
uenit)Tulit coniecturam. deinde cum ait.[Et, quo id factum
nomine appellari oporteat, conſtat)Tulit finem. Ergo ſuper-
eſt, vt quale uel quantum ſit id quod factum eſt,videamus.&
dat exemplum.[Vtrum iuſtum,an iniuſtum ſit: vtrum vtile,an
inutile ſit) Quod cum quæritur, non nomen rei, ſed re quali-
tas quæritur, & ideo qualitas appoſita eſt. Incipit Hermagorā
reprehendere, qui demonſtrationem, & deliberationem ſub
qualitate conſtituerit. [Huic generi Hermagoras partes qua-
tuor ſuppoſuit)Reprehendit,vt diximus,Hermagoram, quod
demonſtrationem, & deliberationem ſub qualitate poſuerit:
cū ipſa qualitas,id eſt conſtitutio,ſub deliberatiua, & demon-
ſtratiua ſit, de quare in conſequentibus latius diſputabitur.
Quod eius.vt nos putamus,non mediocre peccatum reprehen
dendum videtur)Ait graue Hermagoræ peccatum ſe debere re
prehendere,& id breuiter. Ne ſi,inquit. taceamus,quod pri-
mum eſt, Hermagoræ artes approbare videamur. & quare
eiuſdem artes non ſumus ſecuti, cauſas dare nequeamus. De-
inde inquit. Ne ſi latiſſime Hermagoræ peccatum perſequi vo-
luerimus,quod quidem eſt.Tertium.inquit. noſtris præceptis
moram videamur afferre. ſed quod medium eſt de peccato
Hermagoræ.breuiter diſputabimus.[Si deliberatiua.& demō-
ſtratio) Quæſtio hæc eſt, quod non recte Hermagoras delibe-
rationem. & demonſtrationem ſub qualitate poſuit. Cice-
ro ergo ait, non recte deliberationem. & demonſtrationem
ſub qualitate poſitas, quia genera cauſarum ſunt. Quod ſi
genera cauſarum eſſe Hermagoras fuerit confeſſus,ſine dubio
non hæc debuit ſub qualitate ponere.ſin negauerit,docebit Ci
cero genera eſſe cauſarum. Igitur male Hermagoras demon-
ſtrationem, & deliberationem ſub qualitate collocauit. Ac
primo per conditionalem quęſtionem.i.hypotheticam ingre-
ditur propoſitionem,ubicunq; ue enim:Si eſt,ſub quandā con-
ditione propoſitio eſt.Si,inquit,hoc eſt, illud non eſt.hoc au-
tem eſt,igitur illud non eſt ita & hic.[Si deliberatio,& demon-
ſtratio genera ſunt cauſarum, nō poſſunt recte partes alicuius
generis cauſæ putari) Genera autē cauſarum ſunt igitur gene
ris cauſæ partes eſſe non poſſunt. & docet genera eſſe cauſarū;
Primum igitur ponamus genus cauſę. ſecundū partes generis
cauſæ.i.coniecturam,finem,qualitatem,tranſlationem. Tertiū
ſi illud, quidquid qualitati ſubiicitur. vbi Hermagoras delibe-
rationem, & demonſtrationem conſtituit. Ergo Cicero pri-
mum dicit deliberationem,& demonſtrationem. quia prima
ſunt.ſecunda eſſe non poſſunt.Quod ſi ſecūda nō ſunt, multo
minus tertia eſſe poſſe,quod Hermagoras conſtituiſſe conſpici
tur. Itaque meminiſſe debemus, Ciceronem de duobus tracta-
re,id eſt de primo,& ſecundo.ſ.de genere cauſæ,& partibus ge
neris. Si,inquit,deliberatio, & demonſtratio genera ſunt cau-
ſarum,

ſarum, nõ recte partes generis cauſæ poſſunt putari .i. conſtitutiones, quod cũ docet conſtitutiones eſſe non poſſe. multo magis videntur partes conſtitutionis eſſe non poſſe. Eadem .n. res, alii genus eſſe, alii pars poteſt eadẽ genus eſſe & pars non põt. Ariſtoteles ait res omnes quæ in dictis & factis, & in omni mũdo aguntur, decem eſſe quarũ rerum nomina ponemus. Prima ſubſtantia eſt deinde quantitas, qualitas, ad aliquid, vbi, quãdo ſitus, habere, facere, pati Græcis autem vocabulis ſic vocantur, οὐσία, ποσότης, ποιότης, πρός τι, ποῦ, ποτέ, θέσις, ἔχειν, ποιεῖν, πάσχειν. Harum prima, vt diximus ſubſtantia vocatur, reliquę nouem in ſubſtantia ſunt, quæ accidentes vocantur. vtputa membrana ſubſtantia eſt, accidunt autem ei crocum, ſcriptura &c. Cum inter ea & ſubſtantia res, ſit, & ea quæ accidunt res ſit, nunc ad id quo de nunc agitur reuertamur. [Eadem enim res alii genus eſſe alii pars poteſt) Hic rem ſubſtantiam illam ponamus, quæ dũ ſola eſt, patet omnibus accidentibus. ſed cum ab uno accidenti fuerit occupata, iam in ſe accidens aliud non admittit. vtputa lana alba res eſt, ſed ſubſtantia. hæc res patet multis accidentibus. poteſt .n. lana illa aut roſea fieri, aut veneta, aut nigra. Sed ſi colorem vnum in ſe ſuſceperit, iam in ſe colorem aliam non admittit. Similiter, & homo ſubſtantia eſt. poteſt autem id. quod homo eſt, nunc ſeruus eſſe, nunc dominus. ſed poſtquam dixero dominum. in eo quod dominus eſt. eſſe & ſeruus non poteſt, aut cum dixero ſeruum, in eo quod ſeruus eſt, & dominus eſſe non poteſt. Ita ergo & hic deliberatio & demonſtratio res eſt, ſed illa ſubſtantia. quæ quandiu ſola eſt patet accidentibus .i. generi cauſę, & cauſæ partibus ita quãdiu in incerto ſunt genus alii, alii partes eſſe poſſunt. Cum vero generis nomen acceperint, in eo quod genus ſunt, & partes eſſe non poſſunt. Hoc eſt quod ait: Eidem genus .i. ſimile ac iudiciale eſſe, & pars non poteſt. Ergo ſi genus generis pars eſſe nõ poteſt, multo minus partis generis partes putabuntur. Deliberatio autem, & demonſtratio genera ſunt cauſarum) Id, quod primo dubio propoſuit aſſumpſit ſine dubitatione. neq; enim dicit, ſi deliberatio, ſed deliberatio autem & demonſtratio genera ſunt cauſarum. & id triplici argumentatione conuincit. ſ. demonſtrationum, & deliberationem genera eſſe cauſarum. [Nam aut nullum cauſæ genus eſt &c.) Nam aut nullum, inquit, cauſę genus eſt, aut iudiciale ſolum, aut & iudiciale & demonſtratiuum & deliberatiuum. Id eſt, aut nullum cauſæ genus, aut vnum. aut tria. duo enim propterea non dixit quoniã deliberatio & demonſtratio quanquam inter ſe diuerſa ſunt, ſimul tamen aut in generibus cauſæ ponuntur, & fiunt tria genera cauſæ, aut ſimul tolluntur, & remanet vnum .i. iudiciale ſolum. Ergo tollit duo .i. nec unum eſſe nec nullum, vt id quod reliquum eſt, approbetur. [Nullum dicere cauſæ eſſe genus, cum cauſas eſſe multas &c.) Nullum, inquit, cauſę genus, eſſe non poteſt dicere. nam qui artes ſcribit, multaſq. dicit eſſe cauſas, nullam non poteſt dicere. Tulit rem vnam. deinde vnum iudiciale ſolum eſſe non poteſt dicere, propterea ꝙ & deliberatio, & demonſtratio, genera ſunt cauſarum. nam & inter ſe diuerſa ſunt, & ab iudiciali multum ſeparata. Id porro quod diuerſum eſt, tũc omnino diuerſum eſt, ſi inter ſe & rebus & exitu diſtet. Atque vt rõnes ex ſinulibus colligamus res eſt lectio, exitus intellectus. Ergo hæc tria genera cauſarum re inter ſe diſtant. aliud enim agitur in demonſtratione, aliud in deliberatione, aliud in iudiciali. Rerum quoque exitus diſpar eſt. Nam demõſtrationis finis eſt honeſtas, deliberationis vtilitas iudicialis ęquitas. ꝙ ſi hæc tria inter ſe & re & exitu diſtant, profecto genera cauſarum conſtitui debebunt. Non ergo recte deliberationem & demonſtrationis qualitatis partes eſſe dixit. In his aute hæ hucuſq; diſputauimus, uideamus quinq; partitum ſyllogiſmum, ac primũ quæſtionem, de qua agitur, conſtruamus. Hæc autem eſt quæſtio, quòd non recte Hermagoras deliberationem & demonſtrationem ſub qualitate poſuerit. Si deliberatio & demõſtratio genera ſunt cauſarum, non poſſunt recte alicuius generis cauſę putari. hoc primum eſt. eadẽ enim res alii genus eſſe, alii pars poteſt eidem genus eſſe. & pars non poteſt. hoc ſecundum eſt. Deliberatio autem, & demonſtratio genera ſunt cauſarum, hoc tertium eſt. nam aut nullum cauſæ genus eſt, aut iudiciale ſolum, aut & iudiciale & deliberatiuũ, & demonſtratiuum, hoc quartum eſt. Relinquitur ergo, vt omni tria genera ſint cauſarum hæc concluſio eſt. Videamus ergo illum que prinuſtinus ſyllogiſmum quinque partium. [Si deliberatio, & demõſtratio genera ſunt cauſarum, nõ poſſunt recte partes alicuius generis cauſæ putari) Hæc propoſitio eſt. & quia neceſſe eſt ex primi confeſſione, ſecundum quoq; in cõfeſſione venire. propoſitio nobis approuandę atque inuegenda eſt. Atque ideo Cicero approbat propoſitionem. [Eadẽ enim res alii genus eſſe, alii pars poteſt, idem genus eſſe & pars non poteſt &c.) aprobauit ergo propoſitionem. ruiſus, poſt approbatam propoſitionem illud quod quaſi in propoſitionẽ dubie propoſuerat, aſſumit hoc modo. [Deliberatio autem, & demonſtratio genera ſunt cauſarum) Deinde approbat aſſumptionem, vt ſupra diximus, triplici argumentatione. Nam aut nullum cauſę genus eſt, aut iudiciale ſolum, aut & iudiciale & demonſtratiuum, & deliberatiuũ) Poſtremo tres adhibet concluſiones. vbicunque enim ergo vel igitur eſt, concluſio ſit neceſſe eſt. Prima igitur cõcluſio approbationis de aſſumptione eſt. quid enim erit in aſſumptionis approbatione? nam aut nullum cauſæ genus eſt, aut iudiciale ſolum, aut & iudiciale & demonſtratiuum & deliberatiuum. Concludit ergo, hæc tria genera eſſe cauſarum. [Relinquitur ergo, vt omnia tria genera ſint cauſarum) Secunda concluſio propoſitionis eſt, ſiue argumẽtationis eius. Quid enim argumentatur in ꝓpoſitione? ſi deliberatio & demonſtratio genera ſunt cauſarum, non poſſunt recte partes alicuius generis cauſæ putari. Concludit hoc ipſũ [Deliberatio igitur & demonſtratio non poſſunt recte partes alicuius generis cauſæ putari) Tertia autem concluſio quæſtionis eſt, quæ enim quæſtio eſt quod Hermagoras deliberationem & demonſtrationem non recte ſub qualitate cõſtituit concludit itaque quæſtionem. [Male igitur eas generalis conſtitutionis partes eſſe dixit) Verum cum in primo ſyllogiſmo de duabus rebus tractauerit. de primo & ſecundo id eſt, de genere, & partibus generis, cur hic in tertia concluſione partis partitium mentionem fecit? quod ſcilicet tertium eſt. Hoc primum ſic excuſatur, quod hæc concluſio præter ſyllogiſmum ſit. eſt enim quæſtionis. quæ extra ſyllogiſmum eſt, ſed ex ea ſyllogiſmus. deinde quòd per hanc extremam concluſionem ſenſum deſcendit ad alium ſyllogiſmum vbi hæc tractat, deliberationem & demonſtrationem cum partes generis eſſe non poſſunt, multo magis partitium partes eſſe non poſſunt. Sed priuſquam de eodem ſyllogiſmo tractemus ea quæ in eo obſcura ſunt explicemus. Quod ſi generis cauſæ partes non poſſunt recte putari) Diſputauit quidẽ ſupra ò Cicero, deliberationem, & demonſtrationem, q̃a genera ſint. partes generis eſſe non poſſe, nõ tamen oſtendit, verũ conſtitutio pars generis ſit, an ipſum genus. incertum eſt enim vtrum deliberatio ſub qualitate ſit, an qualitas ſub deliberationẽ. Doceas itaque oportet, vtrum pars an genus ſit conſtitutio. Hæc ergo incidens quæſtio eſt vtrum conſtitutio pars an genus ſit. Iam ſupra oſtendit, liberationem & demonſtrationem genera eſſe cauſarum, quod & inter ſe diſtent, & ab iudiciali plurimũ diſſideant, & ſuum quæque finẽ habeat quo referri debeant. Nunc ei docendum eſt, vtrum conſtitutiones cauſarũ partes ſint. & ſic argumentatur. Propoſitio themate. quid primum inuenias. genus an conſtitutionem? vtique primum neceſſe eſt agnoſcas, vtrũ deliberatiua an demonſtratiua controuerſia ſit tunc deinde, quæ ſit conſtitutio. Ergo pars cauſæ eſt, conſtitutio omnis. [Non enim cauſa ad conſtitutionem, ſed conſtitutio ad cauſam accommodatur:) Prius enim cauſa cognoſcat neceſſe eſt, deinde conſtitutio, Plus autem cauſam eſſe quam conſtitutionem ſic etiam poſſumus cognoſcere, ꝙ in ſingulis cauſæ generibus conſtitutiones variantur. Cauſa autem omnium conſtitutionem capax eſt. Verum cum cauſa & conſtitutio iuncta tibi eſſe videantur, oportet tamẽ vnum alteri prius ſit, Omne .n. quod loquimur, ſiue quod mente concipimus, aut ſimplex eſt, aut coniunctũ. Simplex eſt, quod ad aliud non attendit, vt tabula, ſaxum, & reliqua huiuſmodi: Coniunctum vero, vt de duobus vnum prius habeat, quatuor modis ſit, aut tempore, aut loco, aut ordine, aut cauſa. Aetas cum in homine ſit, tempore in eodem ſecernitur. ſi dicas enim iuuentas vel que conſideratione temporis iuuentas ante ſenectutem eſt. deinde, loco inctæ domus ſecernuntur, cum enim dicas atrium, ideo primum intelligis, quia conſideras interiorem locum eſſe vbi triclinium. Ordine uero ſic, cum in eodem loco multi ſedeamus, pro ordine ſedentium nobis ante feramus. Cauſam autem ſic, de his quæ iuncta ſunt, unum prius efficitur: vtputa pater & filius iuncta ſibi ſunt. neq; enim ante pater quàm filius naſcatur, aut ante filius quam ille ſit pater. ſed quia filio ad naſcendum pater cauſa eſt, ideirco eſt cauſa pater filio profectus. Ita hic in themate cauſa, & conſtitutio coniuncta ſunt, ſed ut prior cauſa ſit, cauſa efficitur, vt conſtitutio enim naſcatur, cauſa præcedit, Quod ipſe ait. Non enim cauſa ad conſtitutionem, ſed conſtitutio ad cauſam accommodatur:) His quoque aduertamus ſyllogiſmum quadripartitum.

partitum. prima eſt enim propoſitio cum adiunctio. Quod ſi generis cauſæ partes non poſſunt recte putari multo minus recte partis cauſæ partes putabuntur. Huic propoſitionis approbatio non fuit ſubiicienda. Manifeſtum eſt enim ſi partes cauſæ non ſint, multo minus partis cauſæ partes putari. Ergo incidit quæſtio, verũ conſtitutio pars ſit. & vt ſupra docuimus probat partes. Sed hęc incidens quæſtio non pertinet ad ſyllogiſmum, verum, quia neceſſaria fuit, interiecta eſt: Deinde aſſumit illud quod propoſuerat. (Sed demonſtratio, & deliberatio generis cauſæ partes non poſſunt recte putari) Et approbat aſſumptionem, quod ipſa ſunt genera, inquit. Poſtremo concludit propoſitionis ſecundam partem. Quid eſt enim in ſecunda parte propoſitionis. (Multo minus recte partis cauſæ partes putabuntur) Concludit hoc ipſum. (Multo igitur minus recte partium, quod hic dicit, partes putabuntur) Primę.n. parti propoſitionis per incidentem quæſtionẽ ſatisfacit. Quid eſt.n. in prima parte propoſitionis. (Quòd ſi generis cauſę partes non poſſunt recte putari.) Itaq; oſtendit generis cauſę partẽ conſtitutionẽ. Quadripartitus ergo eſt ſyllogiſmus. eſt enim propoſitio, aſſumptio, approbatio, aſſumptionis concluſio: Quæſtio vero incidens ad ſyllogiſmum minime pertinet. Deinde. ſi conſtitutio, & ipſa, & pars conſtitutionis eius quęlibet intentionis depulſio eſt, quæ intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars, &c.) Omnis pars tunc plene pars eſt, ſi generis, & nomen, & diffinitionẽ recipiat, vt puta animal genus eſt. iam ex animal, homo equus, auis: deinde ex aui, coruus, cornix, aquila, itaque hæc omnia generis ſui, & nomen, & definitionem recipere debebunt. Generis vero nomen, quod eſt animal. ergo & homo, & equus, & auis, & coruus, & cornix & aquila, animalia dicũtur. deinde generis definitio quæ eſt.i. animalis. Animal eſt corpus animatũ. itaq; & homo, & equus & auis, & coruus, & cornix, & aquila corpus animatum eſt. Verum definitio à genere tranſit in ſpecies: ſpecierum vero definitio in genus tranſire non poteſt, nõ.n. cum hominem definio, homo eſt corpus animatum bipes, iam cum dico bipes, ad generis definitionem non pertinet. eſt.n. animal, & quadrupes. Itaque nunc accepta ſimilitudine, ad argumentationem Cic. redeamus. Et primo quęſtionem, quę in contentione verſatur attendamus. Illa autem, vt ſupra diximus, quæſtio eſt, quod deliberatio, & demonſtratio non recte ſub qualitate ſint poſitæ. Supra ad iam duabus argumentationibus vicit. quarum prima illa fuit, deliberationem, & demonſtrationem, ſi genera ſint cauſarum partes generis eſſe nõ poſſe. & probauit genera eſſe cauſarum. Secundo vero argumentatio talis fuit, Quod ſi generis partes eſſe non poſſunt, multo magis partes partium eſſe non poteſt. Nunc tertiã affert argumentationẽ. Si, inquit, conſtitutio, & ipſa, & pars eius quælibet intentionis depulſio eſt, quæ intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars cõſtitutionis eſt, vt ſupra diximus, Oĩs pars gñis ſui, & nomen, & definitionem debet recipere. hic aũt conſtitutio genus eſt, ſub conſtitutione quatuor cõſtitutiones. ſub qualitate demonſtratio, deliberatio, iuridicialis, negocialis. itaq; videamus, an deliberatio, & demonſtratio generis nomen, & definitionem recipiant. Generis nomen eſt conſtitutio, quod nomen tollit Cic. demonſtrationi, & deliberationi. Sed ne dicat Hermagoras cõſtitutiones dici poſſe, oſtendit definitionem generis cadere nõ poſſe in deliberationem, & demonſtrationẽ. Quod ſi definitio non cadit nomen quoq; cadere non debebit. Conſtitutionem autem ſic definimus: Conſtitutio eſt intentionis depulſio, quã i. definitionem in deliberatione vel demonſtratione videmus eſſe non poſſe quod ſi deliberatio, & demonſtratio, neq; nomen conſtitutionis, neq; definitione recipiunt, nec conſtitutiones ſunt, nec partes cõſtitutionis. Ipſi autem placet cõſtitutionem intentionis depulſionem eſſe, & cõcedit ei alias definitiones. Ruſus, inquit, ſi finem per ſeipſum conſideremus, nihil aliud quàm finem inſpiciemus nec in eo quod finis eſt, poſſumus tranſlationẽ intelligere. Ita ergo cõſtitutiones ſingulæ habent proprium ſuum in quo poſitę genere commixtionẽ conſtitutionis alterius non admittunt. Si ergo cõſtitutiones ſingulę per ſemetipſas conſideratæ habent proprium ſuum, cõmixtionem alterius non admittunt. Siue, inquit, conſtitutionẽ primus in cauſę accuſatoris cõfirmationẽ dicat, ſiue defenſoris primam deprecationem neceſſe eſt deliberationẽ, & demonſtrationem, neq; conſtitutionem eſſe, nec partem conſtitutionis. Hoc loco animaduertere debemus genus ſyllogiſmi, quod ob ſcuritate ſui, & artificio colligatũ ſyllogiſmis, ferè omnibus antecellit. Sic itaq; iſte colligitur ſyllogiſmus à primo ad ſecundum, à ſecundo ad tertium à primo ad tertium. Primum enim & tertium ſimile eſſe medium facit, quod vtrique coniungitur. Sed vt melius poſſis artificium Ciceronis intelligi, prius quælibet ſimilitudo facienda eſt. Ponamus itaq; hęc tria. Victorinus docet, vnum ſic intelligit, aliud ſic ſpem habes, tertium: ſic itaq; faciamus ſyllogiſmum a primo ad ſecundum: Si Victorinus docet intelligis. nunc à ſecundo ad tertium, ſi intelligis, ſpem habes deinde a primo ad tertium, ergo ſi Victorinus docet, ſpẽ habes. Primũ.n. & tertiũ, quod per veriſimile non videri medio illo quaſi quadam approbatione coniungitur. Hoc ergo, & in Cic. videamus. Primum. hoc eſt ſi conſtitutio, & ipſa, & pars eius quælibet intentionis depulſio eſt. Secundum illud eſt Quæ intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt. Tertium hoc, ſi deliberatio, & demonſtratio neque conſtitutio, nec pars conſtitutiones eſt. nũc videamus ſyllogiſmum a primo ad ſecundum: Si conſtitutio, inquit, & ipſa, & pars eius quælibet intentionis depulſio eſt. quæ intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt. deinde a ſecundo ad tertium. At ſi quæ intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt demonſtratio & deliberatio. neq; conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt. Nunc à primo ad tertiũ. Igitur conſtitutio, & ipſa, & pars eius & quælibet, intentionis depulſio eſt deliberatio, & demonſtratio neq; conſtitutio, neque pars conſtitutionis eſt. Ergo a primo ad tertium concluſio eſt ſyllogiſmi. Denique Cicero. (Si igitur conſtitutio) Manifeſtum, quia ſyllogiſmi concluſio vbicunq; enim ergo vel igitur ponitur, concluſio eſt argumenti Deinde coniecturalis cauſa nõ poteſt ſimul) Aliud incipit argumentum, i. quartum ſyllogiſmum, quo oſtẽdit non recte ſub qualitate deliberationem & demonſtrationẽ poſitas. quam ſyllogiſmum priuſquam oſtendamus, ea quę inte ſunt, ante videamus. Deinde inquit. Coniecturalis cauſa. Si, inquit, coniecturam per id quod eſt, attendamus, nihil aliud inuenimus quam coniecturam ſolam, nec in eo quod coniectura eſt poſſumus intelligere. Rurſus, inquit, ſi finem per ſeipſum conſideremus, nihil aliud quam finem inſpiciemus, nec in eo quod finis eſt, poſſimus tranſlationem intelligere. Si ergo conſtitutiones ſingulæ per ſemetipſas conſiderare habent proprium ſuum, in quo poſitæ genere commixtionem conſtitutionis alterius non admittunt, male igitur Hermagora, deliberationem, & demonſtrationem partes conſtitutionis. i. qualitatis eſſe voluiſti cum deliberatio, ſiue demonſtratio per ſe conſideratæ non ſolæ intelligi, ſed omnes in ſe conſtitutiones cõtinere poſſint. (Simul ex eadem parte, eodem in genere) id ſupra legimus. Pars autem cauſę eſt conſtitutio omnis. genus autem eſt conſtitutionis, id quo valet, quod ſe explet, id deinde quo vnaquæque conſtitutio ab aliis conſtitutionibus ſegregatur. Pars autem communis poteſt eſſe cum multis, & omnino nulla conſtitutio. (Nec pars conſtitutionis &c.) Quoniam de deliberatione, & demonſtratione quęſtio eſt, quę deliberatio, & demonſtratio partes conſtitutionis ab Hermagora ponuntur, recte cum de ſolis conſtitutionibus loqueretur, partes etiã tetigi. (Et omnino, inquit, nulla conſtitutio, nec pars conſtitutionis poteſt ſimul, & ſuam habere, & alterius in ſe vim continere. (Altera aſſumpta, numerus conſtitutionum duplicatur, non vis conſtitutionis augetur) Sapienter dixit. multę enim cõſtitutiones in cauſa eſſe poſſunt. ſed ſi plures ſint, ad numerũ conſtitutionum, non ad augendam vim alterius conſtitutionis accedunt (At deliberatiua cauſa ſimul ex eadem parte, eodem in genere, & coniecturalem, & generalem, & definitiuam & tranſlatiuam ſolet habere conſtitutionem, & vnam aliquã, & plures nonnunquam:) Cum, inquit, conſtet vnamquanque conſtitutionem altera in ſe non admittere, deliberatiua ex eadem parte eodem in genere omnes ſolet recipere conſtitutiones. (Ergo ipſa nec conſtitutio eſt, nec pars conſtitutionis. ſimul ex eadẽ parte deliberatio enim pars cauſę eſt.) Videamus nunc quadripartitum ſyllogiſmum. Proponit ſic, primo ſpecialiter, deinde generaliter. Specialiter ſic, deinde coniecturalis cã non poteſt ſimul ex eadem parte, eodem in genere, & coniecturalis eſſe, & definitiua. ſpecialiter enim de coniectura propoſuit. Ruſus nec definitiua cauſa poteſt ſimul ex eadem parte eodem in genere, & definitiua eſſe, & tranſlatiua. Et hic ſpecialiter de fine propoſuit. Nunc proponit generaliter de omnibus conſtitutionibus, & earum partibus. Et omnino, inquit nulla conſtitutio, nec pars conſtitutionis poteſt ſimul & ſuam habere, & alterius in ſe vim continere. Hucuſque propoſitio. Deinde approbat propoſitionem. Ideo, inquit, quod vnaquęque ex ſe & ex ſua natura ſimpliciter conſideratur, altera aſſumpta numerus conſtitutionum duplicatur, non vis

co ſti-

conſtitutionis augetur. Poſt approbationem propoſitioni aſſumit quod ſibi neceſſariũ eſt. At deliberatiua, inquit, cauſa ſimul ex eadem parte eodem in genere, & coniecturalem & generalem & definitiuam & tranſlatiuam continet cõſtitutionẽ, & vnam aliquam, & plures nonnunquam. Quod quoniã manifeſtum eſt, & apertũ omnibus, nõ fuit neceſſe approbare aſſumptionem. Sequitur ergo concluſio, quę duplex eſt. Prima ad id quod aſſumptum eſt. At deliberatiua cauſa ſimul ex eadẽ parte eodem in genere eſt, ergo ipſa nec conſtitutio, nec pars cõſtitutionis eſt. Secunda ad vtranque de quo agitur, pariter enim de deliberatione & demonſtratione tractetur. Genera, inquit, igitur vt ante diximus, hęc cauſarum putanda ſunt, non partes alicuius conſtitutionis. ergo ipſa neque conſtitutio eſt, neque pars conſtitutionis. Idem in demonſtratione ſolet vſu venire. [Hæc ergo conſtitutio, quam generalẽ nominamus, partes nobis videtur duas habere) Poſtquam docuit, deliberationem & demonſtrationẽ non partes qualitatis, ſed genera eſſe cauſarũ, ad ipſius qualitatis deſcendit diſputationem. Ac primo hac in duas diuidit partes. in iuridicialem & negocialem quarum partium hoc compendium tenere debemus quòd iuridicialis ſemper de præterito eſt, & negocialis ſemper de futuro. quæ tẽpora in ipſarum partium definitione videtur Cicero non declaraſſe. ait enim. Iuridicialis eſt, in qua æqui & recti natura aut præmii, aut pœnæ ratio quæritur. [Negocialis eſt, in qua, quid iuris ex ciuili more, & æquitate ſit conſideratur. cui diligentiæ præeſſe apud nos iuriſconſulti exiſtimantur) Hic omnino tempus quaſi præteritum non demonſtrat, niſi quod magis futurum tempus videtur includere, cum aut præmii, aut pœnæ ratio quæritur. quo loco primo oſtendendum eſt, & pęnam & pręmium de præterito eſſe poſſe. nam & poſt ſupplicium de aliquo iniuſte ſumptum poſſunt nonnulli in iudicium vocari, & quod non recte præmio aliquem donauerint, poſſunt in iudicium vocari, vt Verres, qui ſupplicium ſumpſit de ciuibus Romanis, & anulo aureo ſcribam in concione donauit. ergo pręmii & pœnę ratio põt de pręterito eſſe. Sed occurrit illud, poteſt tamen præmii & pœnæ ratio & de futuro eſſe, ideoq. in iuridiciali qualitate tempus præteritũ nõ recte definiuit. Cum iam huic loco ſic reſpondetur, quod dixerit. Ratio enim ſemp de præterito eſſe facto. Definitio autem cum quæritur, ratiocinatio dicitur. & eſt ibi tantum meriti ratio, quod meritum pręteritum eſt. Atque ita ratio nunquam niſi de præterito eſt. cum enim dicis, petit præmium. neceſſe eſt afferat meritũ. ita in eo quod petit præmium nulla ratio eſt. Sed cum ais eũ meritum ratio eſt ex præterito veniẽs. Ergo ait Cicero. Iuridicialis eſt, in qua æqui & recti natura, aut præmii, aut pœnę ratio quæritur, in eo quod ait. Ratio, pręteritum tempus includit. Iuridicialis a iure. æqui enim & recti ratio non niſi iure cõſtat. deinde [Negocialis eſt, in qua, quid iuris ex ciuili more, & ęquitate ſit, conſideratur) Negocialis qualitas talis eſt, cum aliquid generatim iure cautum ad ſpeciem deuocamus, vtputa viro forti præmium detur vir fortis petit inimici mortem. in eo quod dicit viro forti pręmium, dat quidem viro forti pręmium, ſed non etiam deſignat illud forte quod petit. Ergo in negociali qualitate ex æquitates præcedentis iuris, noua iura firmantur .i. vt liceat id, quod in contentione verſatur, & ideo de futuro eſt. Quod etiam iuriſperiti faciunt, qui ſi forte id de quo agiť, iure non tantum eſt per interpretationẽ ſtatuti iuris, id etiam quod in eodem iure nominatim non continetur, affirmant. Hoc eſt quod ait. Cui diligentiæ præeſſe apud nos iuriſconſulti exiſtimantur. Hoc quoque tempus futurum demonſtrat, cum ait: Quid iuris ſit conſideretur. cõſideratio enim de incerto eſt, & quia iuris conſideratio eſt, de futuro eſt. [At iuridicialis quidem ipſa in duas tribuitur partes, abſolutam & aſſumptiuam) Negocialis qualitas conſtat, nec aliquas ex ſe partes fundit, iuridicialis vero in duas partes funditur, in abſolutam qualitatem & aſſumptiuam. Deinde hic quoq; rerum cõpendium tenere debemus, ꝙ in abſoluta qualitate factum ipſum iuſtum aſſerimus, aſſumptiuam vero qualitate non factum iuſtum, ſed cauſam facti iuſtam fuiſſe contendimus. itaq; in abſoluta qualitate æqui & recti natura quæritur. in aſſumptiua vero pręmii & pœnæ ratio quæritur. Quæ aſſumptiua quatuor locis diuiditur, conceſſione, remotione criminis, relatione criminis, cõparatione. Verum hic quatuor horum locorum Cic. ordinem conuertit. nam à poſtremo quod hic poſuit, retrorſum verſus: ordo eſt etenim vim ſingularum actenſionum conſiderare debemus Primo hæc eſt innocentis hominis, vt dicat. Non fecit deinde Feci: ſed non ſic vocatur. tertio Feci, & ſic vocatur, ſed iure feci, Deinde hoc ipſum Iure feci, aut licuiſſe ſibi debebit oſtendere, quæ eſt qualitas abſoluta, aut ſi non licuit, debet ſibi extrinſecus aſſumere aliquid, quo hoc probet. quod iniuſte factũ videtur. Videamus nunc, q̃ ſit de his quatuor aſſumptionibus fortior aſſumptio. Prima debet dicere. Feci, ſed profui, & probare plus ſe profuiſſe quã obfuiſſe, quę eſt qualitas compenſationis, quam ideo Cic. comparationẽ vocat, quòd cõparatur id, quod in crimen vocať, ad id quo ſe reus profuiſſe dicat. quæ comparatio ſemper in eodem facto eſt vtputa quidã muros ciuitatis diſputauit, hoſtes fugerunt, reus fit læſę reſp. in eodem eſt comparatio. Nam quòd muros deiecit, videtur læſiſſe remp. & quia muros deiecit hoſtes fugerũt, videtur profuiſſe rei pub. Ergo hoc primũ debet aſſumere. Feci, ſed profui Deinde debet dicere. Feci quidem, ſed vt hoc facerem, ante prouocatus ſum. i. feci. ſed meruit, quę eſt relatio criminis. Tertio debet dicere Feci, ſed alter me impulit vt facerem. quę eſt remotio criminis. Poſtremo ſi hæc cuncta defecerint. i. ſi vt hæc faceret, nec profuit, nec iniuriam reddidit, neq; ab alio compulſus eſt, quoniã nihil eſt quo ſe defendat, debebit fateri, ſed veniam poſtulare, quę eſt qualitas venialis, quam conceſſionem Cicero vocauit. Hunc ergo ordinem Cicero hoc loco conuertit, quem in poſterioribus ſeruat. Itaque conceſſio duas partes habet, purgationem, & deprecationem. In purgatione tria ſunt, imprudentia, caſus, neceſſitas. Si hæc non fuerint, deprecatio eſt. Sed hæc aut apud imperatorem, aut apud populum. Itaque in purgatione factum conceditur, ſed facientis animus excuſatur Hoc eſt, quod ait. [Cum factum conceditur, culpa remouetur) In deprecatione vero & factum & culpa, conceditur, ſed tamen venia deprecatur, hoc eſt, quod ait. [Deprecatio eſt, cum & peccaſſe, & cõſulto peccaſſe reus ſe confitetur. & tamẽ vt ignoſcatur, poſtulat:) Hæc ergo deprecatio non niſi aut apud imperatorem, aut apud populum valet, apud iudices vacat. [Remotio criminis eſt, cum id crimen, quod infertur, ab ſe & ab ſua culpa vi & poteſtate in alium reus remouere conatur) Remotionem criminis hanc eſſe dicit, cum reus id, quod ei intenditur, ab ſe remouet, & in alium transfert. Atque id duobus modis facit, ſi in alium aut cauſam, aut factum transferat, ſeu vt id faceret, dicat alium coegiſſe verum quod ait, vt factum, poteſt hic quæſtio moueri. Nam cum omnis qualitas facti confeſſionem teneat, cur hic factum non confitetur, ſed in alium transferre conatur. Denique nullus artium ſcriptor in hac qualitate facti tranſlationem nominauit, ſed ideo, quia nullus intellexit. Nam factum ſic à ſe remouet, ſalua tamen cõfeſſione facti, vt in hoc themate, quod Cicero in ſecundo libro potuit. Mancinus cum Numantinis fœdus fecit iniuſſu populi ac ſenatus, pulſo eodem in auxilium, atque hoſtibus dedito, petitus ad pœnam. Etiam ille qui porcam tenuit, contradicit, nam hic & cauſam, & factum in alium remouet. cauſam ſic, Vt porcam tenuerem Mancinus vi ac poteſtate coegit. deinde factum ſic, Fœdus non ego feci, ſed Mancinus, qui aut debuit potuit. manet tamen facti prima illa confeſſio, quod porcam tenuit. non enim poteſt negare à ſe porcam fuiſſe tentam. Ergo remotio criminis duobus modis conſtat, ſi aut cauſam in alium transferamus, aut factum. [Relatio criminis eſt, quod ideo iure factum dicitur, quòd aliquis ante iniuria laceſſierit) Relatio criminis talis eſt, ſi in eo quòd fecimus, vicem nos reddidiſſe dicamus, vtputa occidi, q̃a ille me volebat occidere, hoc ego feci, ſed meruit. [Comparatio eſt, cum aliud aliquod factum rectum, aut vtile contenditur, quod vt fieret, illud, quod arguitur, dicitur eſſe commiſſum) Inter comparationẽ & conceſſionem hoc intereſt, quòd in comparatione de eadem comparatio eſt, vt ſupra diximus, diſſipaſti muros. læſiſti rẽp. Contra ille diſſipaui quidem muros, ſed hoſtes fugerunt. In eodem comparatio eſt, vt ſupra diximus diſſipaſti muros idest quòd muri diſſipati eſſe dicuntur. Ideo ait quod vt fieret illud, quod arguitur, dicitur eſſe cõmiſſum. alio qui Verres, qui multa ſigna, & vaſa ex Sicilia ſuſtulit, ꝙ vtitur hac defenſione, q᷑ à bellis tutam Siciliam redideriт, nõ potuit dicere. Ideo ſigna ſuſtuli, vt defenderem prouinciam. neq; enim propterea tulit ſigna, vt prouincia eſſet defenſa. Itaque vtitur veniali ſtatu. i. conceſſione per deprecationem. Ergo in comparatione id, quod intenditur: ideo a nobis factum dicere debemus, vt ex eo ipſo bonum illud. quod contigit fluxiſſe dicamus. In quarta cõſtitutione, quam trãſlatiuam nominamus. Et ſupra docuimus quid in ſe trãſlatio contineret. ſ. vt aut omnem actionẽ cõmuter aut aliqua ex parte debilitet. Hoc eſt quod hic ait. Aut omnino aliqd de commutatione aut confirmatione actionis agitur. [Huius conſtitutionis Hermagoras inuentor eſſe exiſtimatur inueniendi duo genera ſunt. vnum tale, cum in iudicium

proſe

proferimus id qđ erat, ſed latebat. aliud, quod quaſi non erat, ſed à nobis primis videtur inuentum. Itaque de his Cic. leuiorem inuentionem dedit Hermagoræ. ſ. vt id, quod latuerat, in medium protuliſſe videatur. hoc eſt, quod ait: Non quod nō vſi ſiot ea veteres oratores ſæpe multi, ſed quia non animaduerterint artis ſcriptores eam ſuperiores, nec retulerint in numerum conſtitutionum. Ideo autem tranſlationem multi ſcriptores inter conſtitutiones referre noluerunt, quod omnis cōſtitutio actionem cōſtituat, tranſlatio autem id videatur agere, ne actio ſit. Sed Hermagoras recte hanc inter conſtitutiones poſuit. Nam hoc ipſum quod actionē conſtituit, actio eſt. Itaq; multi, inquit, Hermagoram reprehenderunt, ꝙ tranſlationem inter conſtitutiones retulerit. ſed inuidia magis, quàm ex ver.ↄ.(Et conſtitutiones quidem, & earum partes expoſuimus:) Poſt quam quid eſſent ſingulæ conſtitutiones, vel quid poſſent docuit, & earum partes i. qualitates expoſuit, promittit ſe his conſtitutionibus exempla ſubditurū. ſed tum, cū cœperint argumenta tractari. quæ argumēta dilucidiora futura eſſe promittit, ſi iiſdem argumentis in tempore exempla ſupponat. Hoc eſt, quod ait.(Nam argumentandi ratio dilucidior erit, cum & ad genus, & ad exemplum cauſæ ſtatim poterit accommodari) Genera cauſarum ſcimus tria eſſe, demonſtratiuū deliberatiuum, iudiciale exempla vero cauſarum ſunt, themata ſcilicet.[Conſtitutione cauſæ reperta, ſtatim placet conſiderare, vtrum cauſa ſit ſimplex an coniuncta:) Quoniam in his duobus libris Cic. nihil niſi de inuentione tractat, iccirco per ordinem quæ ſint inuenienda demonſtrat. Poſtquā, inquit, cōſtitutionem inueneris, conſiderare debebis cauſam vtrum ſimplex ſit, an iuncta. i. vtrum de vna re agatur, an de pluribus. Conſtitutio ſic inuenitur: Occidiſti. nō occidi. aut iure occidi. cauſa vero hæc eſt, an occiderit, an iuſte occiderit. Ergo hæc cauſa ſimplex an iuncta ſit, conſiderare debemus. deinde iuncta, vtrum ex pluribus quæſtionibus ſit, an ex aliqua cōparatione. Ex pluribus quęſtionibus cauſa iuncta eſt, vt in Verrinis. accuſatur Verrus quod multa furatus ſit, ꝙ ciues Romanos necarit, quòd peculatum commiſerit. itaq; quando ex pluribus quæſtionibus cauſa iuncta eſt, ipſæ quæſtiones inter ſe diuerſę ſunt. Ex comparatione aūt cauſa iuncta eſt, cum quid potiſſimum faciendum ſi conſideratur, vt in diuiſione agitur, vtrum Cic. accuſet, an Cæcilius. Sed quia comparādi duo modi ſunt, comparatiuus & ſuperlatiuus, iccirco ait. [Ex comparatione. in qua per cōtentionē, vtrū potius, aut qđ potiſſimū ſit, quæritur) Verum his locis quæ tractabimus, ipſe ēt Cic. pſpicua exempla ſupponit.(Deinde conſiderandum eſt, in oratione. an in ſcripto ſit controuerſia) Primo, inquit, conſtitutio inuenienda eſt. Secundo, vtrū cauſa ſit ſimplex, an iuncta. Tertio, in oratione. an in ſcripto ſit cōtrouerſia. Scriptum nō tantum leges accipiamus, ſed & ſenatuſconſultū, & teſtamentū, & verba ſola, & multa huiuſmodi. Huius ſcriptionis gña ſunt quinq; vt ipſe primū rebus, deinde nominibus indicauit. i. primum ſcriptum & voluntas. ſecundū, leges contrariæ. tertium, ambiguitas, quartum, collectio, ſiue ratiocinatio, quintū, definitio legalis, vt eſt in Cæcinnana.[Ratio eſt aūt, cum ois qſtio non in ſcriptione, ſed in aliqua argumentatione conſiſtit) Ideo ait, cum omnis oratio nō in ſcriptione, ſed in aliqua argumentatione cōſiſtit, quoniā & orationē ſcriptio, & oppoſitio orationem habet. ſed cum auctoritate, quippe ex ſcripto. i. ex teſtamento vel lege venientem. Ergo, inquit, rō eſt, cum res quæ in concione verſatur. nō in auctoritate legis, ſed in argumentatione verſat.(Ac tum cōſiderato genere cauſæ) Reperto, inquit, genere materię. & cōſtitutione, & cā vtrū ſimplex an iūcta ſit, & ipſa cā ſcripti an rationis habeat controuerſiā, deinde videndum eſt quæ ſit qſtio, quæ ratio, quæ iudicatio, quod firmamentum. Verum de his tria præcipue ſunt in omni cauſæ gñe perquirenda. Firmamentum vero perraro adhibet. & ſi qñ adhibet, neceſſe eſt, aut in themate ſit, aut in hiſtoria. alias lemma dicitur. i. falſum argumentum. Ergo tria illa ſine intermiſſione vbiq; inſpicienda ſunt. i. quæſtio, rō, iudicatio. Quæſtio eſt, quæ naſcitur ex conflictione, vt eſt illud: Iure occidit. Ratio ēſt, quæ facit controuerſiam, vtputa: Occidi Clodium, propterea qa ille me voluit occidere. Infirmatio rōnis eſt. Etiā ſi te Clodius voluit occidere, tu tñ nō iure occidiſti. Iudicatio eſt, vtrum cū Clodius voluerit occidere, iuſte tamen a Milone occiſus eſſe videatur, vt Cic. de Oreſte exempla dedit.[Firmamentum eſt, firmiſſima argumentatio defenſoris, & aptiſſima ad iudicationem) Firmamentu. n ſi verum ſit, valde prode. ſed ſoli defenſori. accuſator. i. pro firmamento aſſertionē habet. Sed hoc, vt diximus raro in cāra cad.e. cuiuſmodi ſit firmamētum ipſum Cic. docet, vt ſi velit dicere Oreſtes, eiuſmodi animum matri ſuæ fuiſſe in patrē ſuū, in ſeipſum, ac ſorores, in regnū, & reliqua. Et in ceteris quidē conſtitutionibus ad hunc modū iudicationes reperientur) Quoniā omnis de facto iam cōfeſſio eſt, iccirco in omnibus conſtitutionibus dicit iudicationē de infirmatione rationis fieri, prætérquā in coniectura. In coniectura. n. facti nulla confeſſio eſt. quare in coniectura eadē erit iudicatio, quæ quæſtio. factū eſt. nō eſt factū, factum ne ſit?[Quot autem in cauſa cōſtitutiones aut eorum partes erunt) Qualitatis. ſ. partes. reliquæ. n. conſtitutiones partes nō habent. Ergo quot in cauſa cōſtitutiones, vel partes erunt, tot neceſſe erit inueniri quæſtiones. rationes, iudicationes, firmamenta.[His omnibus in cauſa repertis, tunc denique ſingulæ partes totius cauſæ conſiderandæ ſunt) Sub diuerſa ſignificantia Cic. partes poſuit. Aliæ ſunt. n. partes oratoris officii, aliæ partes qualitatis aliæ partes cauſæ, aliæ partes orationis. Itaq; partes cauſæ ſunt, vt ſuſcepto negocio per rerum ordinem ea quæ dicenda ſunt diligenter inſpicias. Quod cum pertractaveris, id eſt, cum cauſæ partes inſpexeris, tum demū tibi ordinandæ ſunt partes orationis. non. n. inquit, quia primum exordium eſt, ſola tibi primo erunt cōſiderāda principia. & ſcribendi, ſed cōſiderato omni negocio, tunc appoſite ſumere exordiū debemus.[Hæ partes ſex oīno nobis videnť) Multi. n. quatuor eſſe dixerunt. i. exordium, narrationem, quæſtiones, epilogum. Cic. autem ſex eſſe dicit. exordium, narrationem, partitionem, confirmationem reprehenſionem, concluſionem. epilogum ſ. Et recte, confirmationem, & reprehenſionē. hoc n. maximum eſt oratoris officium, vt argumenta ſua primum afferat. deinde aduerſariorum diſſoluat. quare inquit, quoniā primum exordium eſt, principio exordii præcepta trademus.

OMnis res, quę habet in ſe poſitā in dictione aut diſceptatione aliquā cōtrouerſiam Ac. libentius quam. Aut legerim. Becich. minor.
[Firmamentū eſt firmiſſima argumētatio defenſoris, & aptiſſima ad iudicationē) Tu vide, ne melior ſit lectio, appoſitiſſima.

DE EXORDIO.

EXORDIVM eſt oratio animū auditoris idonee comparans ad reliquā dictionem: quod eueniet, ſi eum beneuolum, attētum, docilem fecerit. Quare qui bene exordiri cauſam volet, eum neceſſe eſt genus ſuæ cauſæ diligenter ante cognoſcere. Genera cauſarū ſunt quinque honeſtum, admirabile, humile, anceps, obſcurū. Honeſtum genus eſt, cui ſtatim ſine oratione noſtra auditoris fauet animus. Admirabile, à quò alienatus eſt animus eorū, qui adituri ſunt. Humile; qđ negligitur ab auditore, & non magnopere attendendū videť. Anceps, in quo aut iudicatio dubia eſt, aut cauſa & honeſtatis, & turpitudinis particeps, vt beneuolentiā pariat & offenſionem. Obſcurum, in quo aut tardi auditores ſunt, aut difficilioribus ad cognoſcendum negocij cauſa implicita eſt. Quare cum diuerſa ſint genera cauſarū, exordiri quoq; diſpari ratione in vnoquoq; genere neceſſe eſt. Igitur exordium in duas partes diuidit, in principium & inſinuationem. Principium eſt oratio perſpicue, & protinus perficiens auditorē beneuolē, aut docilem, aut attentū. Inſinuatio, eſt oratio quadā diſſimulatiōe, & circuitione obſcure ſubiens auditoris animū. In admirabili genere cauſæ, ſi nō oīno infeſti auditores erunt, principio beneuolentiā cōparare licebit: ſin erunt vehementer abalienati cōfugere neceſſe erit ad inſinuationem. nam ab iratis ſi pſpicue pax & beneuolentia petitur, nō modo ea nō inuenit, ſed augetur, atq; inflammatur odium. In humili aūt genere cauſæ, cōtemptionis tollendæ cauſa, neceſſe erit attentū efficere auditorē. Anceps genus cauſæ ſi dubiā

indicationẽ habebit, ab ipſa iudicatione exordiẽ
dũ eſt:ſin aũt partẽ turpitudinis, & partẽ boneſta
tis habebit, beneuolentiã captare oportebit, vt in
genus honeſtũ cauſa tranſlata videat. cum aũt erit
honeſtũ cauſæ genus, vel p̄teriri principium pote
rit, &, ſi cõmodum fuerit, aut à narratione incipie
mus: aut à lege, aut ab aliqua firmiſsima rõne no-
ſtræ dictionis: vel, ſi vti principio placebit, bene-
uolentiæ partibus vtendũ eſt, vt id qđ eſt, augeat.
In obſcuro cauſæ gñe, per principiũ dociles audi
tores efficere oportebit. Nunc, qm̃, quas res exor
dio cõficere oporteat, dictum eſt; reliquum eſt, vt
oſtendatur quibus quæq; res rõnibus cõfici poſ-
ſit. Beneuolẽtia quatuor ex locis cõparatur, ab no
ſtra, ab aduerſariorũ, ab iudicum pſona, à cauſa.
Ab noſtra, ſi de noſtris factis & officijs ſine arro-
gantia dicemus: ſi crimina illata, & aliquas minus
honeſtas ſuſpiciones iniecta diluemus: ſi, q̃ incom
moda acciderũt, aut quæ inſtẽt difficultates, pro-
feremus: ſi prece & obſecratione humili ac ſuppli
ci vtemur. Ab aduerſariorũ aũt, ſi eos aut in odiũ,
aut in inuidiã, aut in contemptionẽ adducemus.
In odiũ adducentur, ſi qđ eorum ſpurce, ſuperbe,
crudeliter, malitioſe factũ proferet. In inuidiã, ſi
vis eorũ potẽtia, diuitiæ, cognatio, pecuniæ pro-
ferẽtur, atq; eorum vſus arrogãs & intolerabilis;
vt his rebus magis videant, q̃ cauſæ ſuæ cõfidere.
In contentionẽ adducentur, ſi eorum inertia, ne-
gligentia, ignauia, deſidioſum ſtudiũ, & luxurio-
ſum ocium pferetur. Ab auditorũ perſona bene-
uolentia captabitur, ſi res ab his fortiter, ſapiẽter
manſuete geſtæ proferentur, vt ne qua aſſentatio
nimia ſignificetur: & ſi, de his q̃ honeſta exiſtima-
tio, quantaq. eorum iudicij & auctoritatis expe-
ctatio ſit, oſtẽdetur. Ab ipſis rebus, ſi noſtram cau
ſam laudãdo extollemus, aduerſariorum cauſam
per contemptionẽ deprimemus. Attentos autem
faciemus, ſi demonſtrabimus ea, quæ dicturi eri-
mus, magna, noua, ĩcredibilia eſſe, aut ad oẽs, aut
ad aliquos illuſtres homines, aut ad deos immor-
tales, aut ad ſummam reip. pertinere: & ſi pollice-
bimus nos breui noſtrã cauſam demonſtraturos,
atque exponemus iudicationẽ, aut iudicationes,
ſi plures erũt. Dociles auditores faciemus, ſi aper
te, & breuiter ſummã cauſæ exponemus, hoc eſt,
in quo conſiſtat controuerſia. nam &, cum docilẽ
velis facere, ſimul attentum facias oportet. nam is
maxime docilis eſt, qui attẽtiſsime eſt paratus au
dire. Nunc, inſinuationes quemadmodum tracta-
ri conueniat, deinceps dicendum vr̃. Inſinuatio-
ne igitur vtendum eſt, cum admirabile genus cau
ſæ eſt, hoc eſt, vt ante diximus, cum animus audi-
toris infeſtus eſt. id aũt tribus ex cauſis fit maxi-
me: ſi aut ineſt in ipſa cauſa quædã turpitudo, aut
ſi ab ijs, qui ante dixerunt, iam quiddam auditori
perſuaſum videtur, aut eo tempore locus dicendi
datur, cũ iã illis, quos audire opotet, defeſsi ſunt
audiendo. nam ex hac quoq; re nõ minus, q̃ ex pri
mis duabus in oratione nonnunquam animus au
ditoris offenditur. Si cauſæ turpitudo contrahet
offenſionem; aut pro eo homine, in quo offendi-
tur, alium hominem qui diligitur, interponi opor
tet; aut pro re, in qua offenditur, aliam rem, quæ
probatur; aut pro re hominẽ, aut pro homine rem
vt ab eo, quod odit, ad id, quod diligit, auditoris
animus traducatur; & diſsimulare id te defenſurũ
quod exiſtimeris defenſurus. Deinde, cũ iam mi-
tior factus erit auditor, ingredi pedetentim in de
fenſionem, & dicere, ea, quæ indignantur aduerſa
rij, tibi quoq; indigna videri. Deinde, demonſtra
re nihil eorum ad te pertinere, & negare te quid-
quam de aduerſariis eſſe dicturum, neq; hoc, neq;
illud, vt neq; aperte lædas eos, qui diliguntur, &
tñ id obſcure faciens, quoad poſsis alienes ab eis
auditorum voluntatem; & aliquorũ iudicium ſi-
mili de re, aut auctoritatem proferre imitatione
dignam. Deinde, aut eãdem, aut conſimilẽ, aut ma
iorem, aut minorem agi rem in præſentia, demon
ſtrare. Sin oratio aduerſariorũ fidem videbitur au
ditoribus feciſſe, id qđ ei, qui intelligit quibus re
bus fides fiat facile erit cognitu: oportet aut de
eo, quod aduerſarij ſibi firmiſsimum putarint, &
maxime ij, q̃ audierint, probarint, primũ te dictũ
polliceri: aut ab aduerſarij dicto exordiri, & ab
eo potiſsimũ, qđ ille nuperrime dixerit: aut dubi
tatione vti, quid primum dicas, aut cui potiſsimũ
loco rñdeas cum admiratione. nã auditor cum eũ,
quẽ aduerſarij perturbatũ putant oratione, videt
animo firmiſsimo cõtradicere paratũ plerunq; ſe
potius temere aſſenſiſſe, q̃ illũ ſine cauſa cõfidere
arbitrat. Sin auditoris ſtudiũ defatigatio abalie-
nauit à cauſa: te breuius, q̃ paratus fueris, eſſe dĩ
cturũ, cõmodũ eſt polliceri, nõ imitaturũ aduerſa
riũ. Sin res dabit, nõ inutile eſt ab aliqua re noua
aut ridicula incipere, aut ex tp̃e quæ nata ſint, qđ
genus, ſtrepitũ, acclamationẽ; aut iã parata, quæ
vel apologũ, vel fabulã, vel aliquã cõtineat irriſio-
nẽ: aut, ſi rei dignitas adimet iocandi facultatẽ, ali
quid triſte, nouũ horribile, ſtatim non incõmodũ
eſt inijcere. nã vt cibi ſatietas & faſtidiũ, aut ſub-
amara aliqua re releuat, aut dulci mitigat: ſic ani-
mus defeſſus audiẽdo, aut admiratione integrat,
aut riſu renouat. Ac ſeparatim quidẽ, quæ de prin
cipio & inſinuatione dicenda videbantur, hæc fe
rè ſunt. nunc quiddã br̃, & cõmuniter de vtroque
præcipiendũ vr̃. Exordium ſententiarũ & grauita
tis plurimũ debet habere, & omnino omnia, quæ
pertinent ad dignitatem, continere in ſe; propte-
rea ꝙ id optime faciendum eſt, quod oratorẽ au-
ditori maxime commendat: ſplendoris, & feſtiui-
tatis, & concinnitudinis minimum: propterea ꝙ
ex his ſuſpicio quædam apparationis atque artifi
cioſæ diligentiæ naſcitur, quæ maxime orationi fi
dem, oratori adimit auctoritatem. Vitia vero hæc
ſunt certiſsima exordiorum, quæ ſummopere vi-
tare oportebit, vulgare, cõmune, commutabile,
longum, ſeparatum, tranſlatum, contra præcepta.
Vulgare eſt, quod in plures cauſas poteſt accom-
modari, vt conuenire videatur. Commune eſt,
quod nihilominus in hanc quàm in contrariam
partem cauſæ poteſt cõuenire. Cõmutabile, quod
ab aduerſario poteſt leuiter mutatum ex contra-
ria parte dici. Longum eſt, quod pluribus ver-
bis aut ſententiis vltra quàm ſatis eſt producitur.
Separatum, quod non ex ipſa cauſa ductum eſt,
nec, ſicut aliquod membrum, annexum orationi.

Trans

ſtate: Tranſlatum eſt, qđ aliud conficit, q̃ cãæ genus poſtulat: vt, ſi quis docilem faciat auditorem cum beneuolentiam cauſa deſiderat: aut ſi principio vtatur, cum inſinuationem res poſtulat. Contra præcepta eſt, quod nihil eorum efficit, quorum cauſa de exordii præcepta traduntur; hoc eſt quod eum, qui audit, neque beneuolum, neque attentum, neque docilẽ efficit; aut, quo profecto nihil peius eſt, vt contra ſit, facit. Ac de exordio quidem ſatis dictum eſt.

VICTORINVS.

EXORDIVM eſt oratio animum auditoris idonee cõparans ad reliquam dictionem:)Oprima definitio eſt quæ à gñe incipit, deinde deſcendit ad ſpeciem. Poſtremo ita propria complectitur, vt excludat omnino id, quod cum alus poteſt eſſe commune. vt hic ſex partes orationis Cic. ponit. Orator porro duo agit, aut fidem facit, aut animos commouet. Quare in quatuor illis medus partibus fides fit, in narratione, in partitione, in confirmatione, in reprehenſione. In exordio vero, vel epilogis animi commouentur. itaque vt definiat exordiũ à gñe incipit. Exordium eſt oratio, omnis. n. pars oratio eſt. Deinde ſic deſcendit ad ſpeciem, ita vt excludat quatuor illas partes medias, quibus fides fit: Animum, inquit, auditoris idonee comparans, ſed quia & in epilogis animi comparantur, ita proprium complectitur, vt excludat etiam epilogos: Ad reliquam, inquit, dictionem. Ita ergo exordii plena definitio eſt: Exordium eſt oratio, animum auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem. Verũ cũ aliquid fieri volumus primum definire debemus quid ſit illud quod fieri volumus, vt hic de exordio definiuit, qđ eſſet. Exordium eſt, inquit, oratio animum auditoris idonee comparans ad reliquam dictionẽ. deinde debemus definire quid inde fiat, vt hic fecit: Quod eueniet, inquit, ſi eum beneuolum. attentũ, docilem fecerit. Sed quia nõ bene aliqd facimus, niſi prius ſciamus vbi faciendum ſit, prius oſtendit vbi faciendum ſit, poſtremo quemadmodum faciendum ſit. Ait ergo, tunc nos optime exordiri, ſi cauſarum gña cognoſcamus, hoc eſt, vbi faciendũ ſit. [Genera cauſarum ſunt quinq;, honeſtum, admirabile, humile, anceps, obſcurum) Hic quæſtio naſcitur, Cum ſupra dixerit genera cauſarum tria eſſe, demonſtratiuum, deliberatiuũ, iudiciale, cur hic rurſus genera cauſarum quinq; eſſe dixit? Verum hæc quæſtio occulta omnis rõne, ac difficili diſputatione diſſoluitur: Animaduertere. n. debemus, quid Cic. ſecutus ſit. Res multæ ſunt, quarum vna ſubſtãtia reliquæ accidunt, itaq; cum ſubſtantiæ acciderit vna qualitas, poteſt & alia accidere, ſed quæ non ſit in eodẽ gñe, in quo prima qualitas fuit, veputa ſi dicas, foliorũ gña duo ſunt nẽpe de membrana, & de charta tunc dicitur. hic foliũ ſubſtantia eſt acceſſit ei vna qualitas, membrana & charta, põt tñ eidem ſubſtantiæ. i. folio, alia qualitas accidere, quæ non ſit in eodem genere, in quo prima qualitas ſi dicas, foliorum gña ſunt tria eſt oblongum, eſt latũ, eſt quadratum. Quare ſi circa primam qualitatem numerus definitionis varietur, vitium eſt. ſin autem in eadem ſubſtantia circa alias qualitates numerus definitionis variet̃ nõ eſt vitium. Vt hic ait, primum cauſarum gña tria ſunt. cauſa hic ſubſtantia eſt accidit ei vna qualitas, vt ſit demonſtratiuum genus, deliberatiuum, iudiciale. Deinde ait, cauſarum gña quinq; ſunt, licet eadem ſit ſubſtantia, alia tamen ei qualitas accidit in iudiciali. n. ſiue alio gñe cauſæ inuenitur, & honeſtum cauſæ genus, & admirabile, & humile, & anceps, & obſcurum. Ergo duplici hoc modo poſſumus intelligere, aut quod ſubſtãtiæ multæ ſæpe accidunt qualitates, aut quod multæ qualitates ſubſtantiales ſunt. i. quod eis qualitatibus poſſunt aliæ accidere qualitates, vt hic ſubſtantia eſt cauſa, accidit cauſæ vt ſit iudiciali, itaq; iudicialis qualitas eſt. Rurſus hæc ipſa qualitas ſubſtantialis eſt. nam accidit ei, vt habeat in ſe aut honeſtum cãæ genus, aut admirabile, aut humile, aut anceps, aut obſcurum. Item in deliberatiuo genere cauſæ, vel demonſtratiuo, poteſt hoc ipſum euenire. Quare nullus hic error eſt generis cauſarũ circa definitionem numeri, ſi quidẽ ſubſtantiæ nunc plures accidunt qualitates, vt ſupra docuimus, nunc multæ ſunt qualitates ſubſtantiales. i. quibus poſſunt aliæ incidere qualitates, quod ſimiliter ſupra docuimus. Ergo quinq; genera dixit eſſe cauſarum, honeſtum, admirabile, humile, anceps, obſcurum. Et definit, genera ipſa. [Honeſtum genus eſt, cui ſtatim ſine oratione noſtra fauet animus) Definitio nunc ex rebus ipſis, nunc ex euentu rerum colligitur. Has itaque definitiones Cic. non ex rebus ipſis, ſed ex euentu rerum colligit. Sæpe. n. honeſtis, vel non honeſtis rumorum opinionibus abutimur, & quia rumori facile creditur (peruenit aũt rumor vſq; ad iudicem, orator porro apud iudicem agit) neceſſario non rei honeſtum ſe qui debet, ſed opinionem, quæ etiam iudici nota eſt. Ergo Cic. honeſtum cauſæ genus non ex rebus definiuit, ſed ex euentu rerum, qui notus eſt iudici. Honeſtum, inquit, cauſæ genus eſt, cui ſtatim ſine oratione noſtra fauet auditoris animus. Ergo ſi & ſtatim, & ſine oratione noſtra fauet iudex opinionem ſequitur. i. euentum rerum. [Admirabile, à quo alienatus eſt animus eorũ, qui auditum ſunt) Et hæc definitio de animis iudicũ eſt. Admirabile eſt, inquit, cauſæ genus, cum is defenditur, quem ob magnitudinem criminis defendi nullus poſſe credebat, itaque hic iudices beneuoli faciendi ſunt. [Humile, quod negligitur ab auditore, & non magnopere attendendũ videt̃) Humile cãæ genus eſt, ſi de re abiecta ſit controuerſia. In hoc genere attenti auditores faciendi ſunt. hæc quoq; definitio de animis iudicum ſumpta eſt. [Anceps, in quo aut iudicatio dubia eſt, aut cauſa, & honeſtatis, & turpitudinis particeps) Hæc definitio, & ab ipſis rebus ſumpta eſt. Verum anceps, inquit, cauſa duobus modis eſt, ſi aut iudicatio dubia ſit, aut inhoneſtiſſima materia, vt in Oreſtis themate. quia non vna rõ eſt, iudicatio quoq; fit dubia. Occidiſti, iure occidi, nam illa patrem meum occidit, et ſi patrem occidit, non iure á filio mater occiſa eſt. Iudicatio, An cum illa patrem occiderit, iuſte á filio occiſa videatur. Deinde poteſt & hæc eſſe ratio: Iure occidi, nam vt id facerem, Apollo reſpondit. Infirmatio rationis. Etiam ſi Apollo id reſpondit, non iuſte á filio mater occiſa eſt. Iudicatio: An cum Apollo reſponderit, iuſte mater à filio videat̃ occiſa. Ergo in hoc themate iudicatio dubia eſt. Deinde fit anceps cauſæ genus, ſi habeat in ſe cauſam & honeſtatis & turpitudinis, ſi lenonis filius fortiter faciat, & præmium petat, honeſtũ eſt, quod fortiter fecit, turpe, quod filius lenonis. in hoc quoq; genere cauſæ beneuolentiam comparare debemus. [Obſcurũ, in quo aut tardi auditores ſunt, aut difficilioribus ad cognoſcendum negociis cauſa implicata eſt) Quod obſcurum eſt, tribus modis ſemper obſcurũ eſt, ſi aut is qui enarrat non intelligit, aut is qui narratur tardior eſt, aut ſi res ipſa perplexa eſt. Verum hic duo tñ poſuit, ſuperfluum. n. fuerat, cũ de oratore hic perfecto loquatur, ſi aliquid de eius imprudẽtia diceret. Hic itaque iudices dociles facere debemus. Ergo oſtendit primum quid eſſet exordium animorum, inquit, commotio. deinde oſtendit quid inde fiat, aut attentus, aut docilis, aut beneuolus. Deinde vbi fiat. i. in generibus quinq; cauſarum, & oſtendit quæ eſſent genere nunc per qđ faciendum. i. per principiũ, & inſinuationem. Itaq; breuiter quid in hac lectione contineat̃ explicabimus. Exordium, inqt, in duo diuiditur in principium, & inſinuationem. Horum duorum hanc differentiam teneamus. In principio aperte, & vt ipſe ait, protinus iudices nobis, aut attentos, aut dociles, aut beneuolos comparamus. In inſinuatione vero occulte, & quibuſdã circuitionibus. Hoc quoque compendium tenere debemus, quod in omnibus cãæ generibus principio nobis vtendum eſt. in admirabili vero nunc inſinuatione, nunc principio. Principio tunc ſi auditores non omnino erunt alienati, inſinũatione tunc ſi vehemẽter erunt alienati. Beneuolentia quatuor ex locis comparatur, ab noſtra, ab aduerſariorũ, ab iudicium, ab ipſa cauſa. Beneuolos, inquit, iudices à quatuor locis facere debemus, vel poſſumus, a nr̃a perſona, ab aduerſariorũ, à iudicum, ab ipſa cauſa. Rurſus a nr̃a perſona quatuor ex locis beneuolentiam iudicis poſſumus cõparare ſi de noſtris, inqt, factis & officiis ſine arrogãtia dicemus. plena. n. gloria in his duobus eſt, in factis, & officiis, Officiũ eſt qđ vel ex legibus, vel ex natura neceſſe eſt nos implere. factũ vero eſt, qđ ſupra quã debemus, pſtamus. Ergo ſi de noſtris factis, & officiis, ſed ſine arrogantiá dicemus. Deinde ſi crimina, inqt, illata, & aliquas minus honeſtas ſuſpiciones iniectas diluemus. Id eſt, ſi ea q̃ ad deformationẽ perſonæ noſtræ pter iudicialem quæſtionẽ fuerint obiecta, diluemus, deinde. ſi aliquid futurũ mali prædicemus, quomodo ipſe Cic. ad iudices: Moneo, prędico, ac denuncio. Poſtremo à noſtra pſona beneuolentiam comparamus, ſi inqt, pro nobis ſupplici vtamur oratione. Deinde ab aduerſariorũ pſona, tribus ex locis beneuolentiã iudicis, cõparamus, ſi eos aut in odiũ, aut in contemptionem, aut in inuidiam deduxerimus. In odiũ ſic, ſi eorum turpia vel crudelia facta proferamus, in inuidiã ſic, ſi eorum

potentiam, gratiam, pecuniam próferamus. Et quoniā hęc interdum nō modo nō crimini, ſed etiam decori ſunt, recte addit. Horum omnium vſum arrogãtem. multę enim res per ſe malæ ſunt, multæ cũ mediæ, ex euento bonæ, vel malæ fiunt. Deinde in contẽptionem ſic aduerſarios adducimus, ſi eos cõtemnẽdos eſſe dicamus, q̄ aut negligentes ſint, aut ignaui. Ab iudicium perſona vero duobus ex locis beneuolẽtiam cõparamus, ſi eorum bene geſta ſine adulatione proferamus, & ſi dicamus præſentis iudicii magnam eſſe expectationem. Poſtremo ab ipſo negocio duobus ex locis beneuolentiam comparamus, ſi noſtram cauſam laudando extollamus, aduerſariorum vituperando deprimamus. [Attentos autem faciemus, ſi demonſtrabimus ea, quæ dicturi erimus, magna, noua) Nunc docet quemadmodum attentos iudices facere debeamus. Attentos, inquit, iudices faciemus, ſi nos magna promittamus dicturos eſſe, vt ait Virg. Maius opus moueo. Deinde ſi noua nos dicturos eſſe dicamus. Interdum etiam, ſi magna, inquit, non ſit res tamen noua. animos auditorem facit attentos. Poſtremo ſi incredibilia. neceſſerio etenim attente audiendũ eſt, quod vix credi poſſe promitto. Deinde ſi hæc, inquit, magna, noua incredibilia dicamus, nunc ad omnes pertinere, vt ſæpe Cic. de quo agatur, non ſolum ad reum, ſed omnium fortunas dicit pertinere. Nunc ad eos qui audiunt. Vt Cicero ſæpe ait, hoc ideo agi vt iudicibus iudicia transferant. [Aut ad aliquos illuſtres) Si dicamus rem iuſtam ad ſacerdotes, ad ſenatores, vel alios huiuſmodi pertinere. [Aut ad deos immortales.) Vt Cic. de Domo ſua dicit: Rem ad deos pertinere, ne ipſi Ciceronem domo expuliſſe videantur. [Aut ad ſummam reip. pertinere) Ergo his omnibus attentos iudices facimus. [Et ſi pollicebimur nos) Nec non, inquit, etiam tunc attentos iudices facimus, cum nos breuiter dicturos eſſe promittimus. & ne mentinos iudices puteut, q̄ breuiter nos dicturos eſſe promittimus. Exponere, inquit, debemus iudicationem aut iudicationis, ſi plures erunt. Deinde oſtendit, quo pacto dociles auditores facere debeamus. [Dociles auditores faciemus) Si, inquit in principiis ea quæ ſunt nobis dicenda, ponamus, vt nobis iudices ad cognoſcendum negocium comparemus, præterea, inquit, cũ dociles iudices facimus, ſimul attẽtos iudices facere debemus. Ita ipſe Cic. in Cluent. faciles iudices, cũ ait: Animaduerto iudices omnem accuſatoris orationem in duas diuiſam eſſe partes Deinde facit attentos, cum ait: Quarum alterũ inniti. & magnopere confidere videbatur inuidia inueterata iudicii Iuniani. & reliqua. Tunc etenim, inquit, iudex melius docilis fiet, ſi & attentus fuerit effectus. Hæc de principiis. Nunc nobis de inſinuatione dicendum eſt. [Inſinuatione igitur vtendũ eſt, cũ admirabile genus cauſæ eſt) Diximus principiorũ triplicẽ eſſe finẽ, vt aut beneuolos iudices, aut attentos, aut dociles faciamus, idẽ nobis & in inſinuatione faciendũ eſt. Sed hoc intereſt, q̄d in principiis hoc aperte facimus, in inſinuatione occulte, & quibuſdam circuitionibus, nec in alio cauſæ genere niſi in admirabili, tunc cum animi iudicium erunt vehementer offenſi. Ergo, inquit, inſinuatione tunc erit nobis vtendũ cũ animi iudicium fuerint offenſi. Et oſtendit quibus rebus offenſos iudiciũ aĩos poſſimus agnoſcere, prius. n. vulnus inſpiciendum eſt, apponenda medicina. Tribus, inquit, vel maxime cauſis animi iudiciũ offendunt. Verum cũ ait. Maxime, oſtendit & aliis cauſis oſtendi iudices, ſed his plerunq; ſi aut in negocio ipſo ineſt aliqua turpitudo, vt res ipſa pręter perſonas aut iudicis, aut gentis pariat offenſionẽ, aut ſi iã aliqd iudicibus ab his q̄ primũ dixerunt. perſuaſum videt, & ideos is qui poſt dicturus eſt, non libenter auditur, aut ſit illi q̄ audituri ſunt alios audiendo cœperint eſſe offenſi. Quare cum hæc animaduerteris ſingula hac dicẽdi arte ſanabis. [Si cãę turpitudo cõtrahere offenſionem) Duobus modis cauſa cõtrahit turpitudinem, aut. n. res turpis eſt, aut perſona. Si, inquit. perſona turpis fuerit, aut aliũ hominem ſubiicies qui amatur, aut rem pro perſona. Deinde ſi res turpis fuerit, aut aliã rem quæ honeſta eſt ſubiicies, aut pro re hominem, ſi vtrunq; turpe fuerit, & res, & perſona, commodum erit cauſam ſuſcipere, tamẽ ſi quid leuiter turpe fuerit poteſt ſuſcipi. Deinde, inq̄t, debebis diſſimulare defenſionem. poſtquã mitiores reddideris auditores. paulatim ingredi in eandẽ defenſionem, & dicere ea q̄ aduerſarius diſplicent, tibi etiam diſplicere. ſed nihil horum ad tuum negocium p̄tinere. Deinde, inq̄t, occulte & de aduerſariis detrahere debebis. Poſtremo, inq̄t, de ſimili negocio aliquorũ iudiciũ afferri oportebit exemplum. Animaduertere tñ debemus, vt & inſinuatione quatuor locis pręceperit beneuolentiam comparendã. i. ab ipſa cã, a noſtra p̄ſona. ab aduerſariorũ, a iudiciũ, A cã dixit poſſe beneuolentiam comparari, vbi ait: Aut pro eo homine, in quo offenditur, alium hominem qui diligitur, interponi oportet, & reliqua. Deinde oſtendit quemadmodum a noſtra perſona beneuolentiam comparemus, cum ait. Et diſſimulare id te defenſurum, quod exiſtimeris defenſurus. Deinde cum iam mitior factus erit auditor, ingredi, pedetentim in defenſionẽ, & dicere ea quę indignentur aduerſarii, tibi quoque indigna videri. Ab aduerſariorum vero perſona, docet quemadmodũ beneuolentiam comparemus, cum dicit: Et negare te quidquã de aduerſariis eſſe dicturum, neq; hoc, neq; illud, vt neq; aperte lædas eos qui diliguntur, & tamen id obſcure faciens, quoad poſſis alienes ab eis auditorum voluntatem. Poſtremo docet vt a iudicum perſona beneuolentiam comparemus, cum ait. Et aliquorum iudicum ſimili de re, aut auctoritatem proferre imitatione dignam. Verum quod ait: Deinde, aut eandem, aut conſimilem, aut maiorem, aut minorem agi rem in præſentia demonſtrare. Etenim ſemper poſt exemplum facienda eſt comparatio. Comparatio porro nunc a pari, nunc a maiori, nunc a minori ſemper fiat neceſſe eſt. [Sin oratio aduerſariorum) Oſtendit quod primum fuit, ſi per cauſæ turpitudinem auditores offenſi extitiſſent, quibus modis ab his poſſe beneuolentia comparari. Nunc, inquit, ſi oratio aduerſariorum dictis finem fecerit, & ideo iudices videntur abalienati, tribus modis beneuolentiam comparamus, ſi aut ab eo argumento quod ſibi firmiſſimum crediderant aduerſarii, te dicturum eſſe promittas, aut ſi ab eo dicto incipias, quod aduerſarius nuper dixerit. aut ſi, inquit, cum admiratione dubites cui potiſſimum reſpondeas quæſtioni, Cum enim inquit, te iudices viderint paratum ad reſpondendum, exiſtimabunt ſibi non recte ab his q̄ ante dixerunt, id quod crediderant fuiſſe perſuaſum. Poſtremo docet, quo pacto beneuolentiam nobis a iudicibus comparemus, ſi forte ipſi iudices defatigati fuerint multos audiendo. Primo, inquit, oportebit polliceri breuius te quam fueris eſſe dicturum: Deinde, ſi ita habebit negocium, vtile erit rebus nouis, vel ridiculis riſum iudicibus, aut iocũ mouere. Atq; id duplici modo, aut ex tempore, ſi forte clamor, aut ſtrepitus fuerit exortus, aut cogitatis paratisq., vt vel a fabula incipiat. vel ab apologo ad præſens negocium pertinendus. Fabulæ ſunt, quas ferè videmus extitiſſe ex Phędris, Medæis, Clytemneſtris, aliisque ſimilibus. Apologi ſunt ex rebus humilibus compoſitæ quædam formæ, ac ſpecies ad viuendũ, vt extat illa de mure & leone. Ergo ſi, inquit, negocii dignitas patietur. riſum vel iocum mouere oportebit. Sin autem tale negocium fuerit vt iocandum non ſit a re aliqua triſti, & ſeuera commodum erit incipere. Nam, vt inquit, ſibi faſtidium nunc ſub dulci re nunc ſub amara releuat, ita inq̄t, ſtudiũ audiendi apud iudices. nunc rebus ridiculis. nunc aſperioribus redintegrat. [Ac ſeparatim q̄dem, quæ de principio & inſinuatione dicenda videbantur. hæc ferè ſunt) Supra, inq̄t, Quid in principiis faciendũ eſſet, q̄d in inſinuatione ſeparatim diſputauimus, nunc, inquit. breuiter in vtrunq; præcepta dabimus. [Exordium ſententiarum, & grauitatis plurimum dẽt habere, & omnino oia, q̄ pertinent ad dignitatẽ, continere in ſe;) Sententiarũ inquit, non illarum quæ generaliter dicunt, vt eſt illud: Obſequiũ amicos, veritas odiũ parit. Præceptum eſt autẽ, ne quid in principiis generaliter dicatur. Sed hic ſententias accipiamus, ſenſus atq; inuentiones pulchras, atq; eaſdem graues. Præterea, inquit, vt commendatiſſimus auditoribus, in exordio omnia illa habere debemus, q̄ nobis, vel orationi noſtræ pariant dignitatẽ. Splendoris & feſtiuitatis & cõcinnitudinis minimum. In exordiũ, inq̄t, nihil ſplẽdidum, nihil diligentes accuratum habere debemus, ne ipſa dicendi diligentia diffidentiam negocii demonſtremus. Docuit quid in principiis, q̄d in inſinuatione, q̄d generaliter in vtroq; obſeruare debemus. Quare poſtquam oſtendit quid faciendũ eſſet, præcipit rurſus q̄d non faciendũ ſit. [Vitia vero, hęc ſunt certiſſima exordiorum, quę ſummopere vitare oportebit.) Vitia vero, inquit, hęc ſunt certiſſima exordiorum. Cum ait certiſſima, oſtendit, & ſupra ſe non nihil de vitiis exordii dixiſſe. ait enim. Splendoris, & feſtiuitatis, & concinnitudinis minimũ in exordio eſſe debebis. Verum hęc maxime vitia exordiorum eſſe dicit, atque hæc omnino vitanda eſſe præcepit: Vulgare, commune, commutabile, longum, ſeparatum, tranſlatum, cõtra pręcepta. [Vulgare eſt, quod in plures cauſas poteſt accõmodari, vt conuenire videatur) Vulgare eſt, quod in plures cauſas poteſt acommodari, id eſt quod dicitur generale principium, & quod non vnius, ſed omnium poteſt eſſe cauſarum, ſi ſic incipias. Iouem ego Optimum Maximum vellem, ſi liceat poſſe iudices. [Commune eſt, quod nihilo minus in hanc, q̄ in

contra

contrariã partem cauſæ poteſt conuenire) Cõmune eſt, quod nihilominus in aliquã contrariam partem cauſę poteſt conuenire. Inter vulgare, & commune hoc intereſt, vulgare omnium controuerſiarum eſt. Cõmune in eadem controuerſia vtriuſq; partes. Itaq; cõmune ſpecie includitur, vulgare vero generale eſt, quare cõmune erit, quod tam à nobis, quam ab aduerſaris dici poteſt. Cõmutabile eſt, quod ab aduerſario poteſt leuiter commutatum ex contraria parte dici. Cõmutabile eſt, inquit, quod non quidẽ ab aduerſarii dici poſſit, ita vt à te probatum eſt, ſed commutato verba, vel addita poſſit in parte contraria cõmutari. [Longum eſt, quod pluribus verbis aut ſententiis vltra q̃ ſatis eſt producitur) Meminimus in duobus eſſe orationẽ noſtram, nunc in verbis ſingulis, nunc in coniunctis, que ſententiæ dñr. Itaq;, inquit, lõgum eſt, quod nimis aut in verbis, aut in ſententiis inuolutum eſt. [Separatum, qđ non ex ipſa cauſa ductum eſt, nec, ſicut aliquod membrũ, annexũ orationi) Separatum eſt, quod nõ eſt proprii negocii, neq; eius cauſæ qua de agitur, vt ſi homicida tibi accuſandus ſit & tu ab adulterii facinoribus exordiũ ſumas. [Tranſlatum eſt, quod aliud cõficit, q̃ cauſæ genus poſtulat: vt, ſi quis docilẽ faciat auditorem, cum beneuolentiã cauſa deſiderat) Tranſlatũ eſt, inquit, cum ignorato genere cauſæ, aut dociles pro attẽtis, aut attentos pro beneuolis faciẽdos nobis iudices putamus. [Cõtra præcepta eſt, quod nihil eorũ efficit, quorum cauſa de exordiis pręcepta traduntur) Cõtra præceptum eſt, inquit, quod omnino iudicum animos nõ cõparat, ſibi, interdum etiam infeſtos facit. Quare finitis exordii præceptis, nũc nobis de narratione dicendũ eſt.

DE NARRATIONE.

NARRATIO eſt, rerum geſtarũ, aut vt geſtarũ expoſitio. Narrationũ tria ſũt gña. Vnum genus eſt, in quo ipſa cã, & oĩs rõ controuerſiæ cõtinetur. Alterũ, in quo digreſsio aliqua extra cauſam, aut criminationis, aut ſimilitudinis, aut delectationis nõ alienæ ab eo negocio, quo de agiẽ, aut amplificationis cauſa interponitur. Tertiũ genus eſt remotũ à ciuilibus cauſis, quod delectationis cauſa inutili cũ exercitatione dr̃, & ſcribiẽ. Eius partes ſunt duæ, quarũ altera in negociis; altera in pſonis maxima verſaẽ. Ea, quæ in negociorũ expoſitione poſita eſt, tres habet partes, ſabulã, hiſtoriam argumentum. Fabula eſt, in qua nec veriſimiles res continentur. cuiuſmodi eſt: Angues ingentes alites iuncti iugo. Hiſtoria eſt geſta res, ab ætatis noſtræ memoria remota. quod genus, Appius indixit Carthaginenſibus bellum. Argumentum eſt ficta res, quæ tamen fieri potuit. huiuſmodi apud Terentium:

Nam is poſtquam exceſſit ex ephebis Soſia.

Illa aũt narratio, quæ verſatur in pſonis, eiuſmodi eſt, vt in ea ſimul cum rebus ipſis perſonarum ſermones, & animi perſpicui poſsint, hoc modo:

Venit ad me ſæpe clamitans, quid agis Mitio?
Cur perdis adoleſcentem nobis? cur amat?
Cur potat? cur tu his rebus ſumptus ſuggeris?
Veſtitu nimio indulges: nimium ineptus es.
Nimium ipſe durus eſt, præter æquum & bonum.

Hoc in gñe narrationis multa ineſſe debet feſtiuitas, confecta ex rerum varietate, animorum diſsimilitudine grauitate, lenitate, ſpe, metu, ſuſpicione, deſiderio, diſsimulatiõe, errore, miſericordia fortune cõmutatione, inſperato incõmodo, ſubita lætitia, iucundo exitu rerum. Verũ hæc ex ijs, quæ poſtea de elocutione præcipiẽtur, ornamenta ſumunẽ. Nunc de narratione ea, quæ cauſæ cõtinet expoſitionem, dicendum vr̃. Oportet igitur eã tres habere res, vt breuis, vt aperta, vt pbabilis ſit. Breuis erit, ſi, vnde neceſſe eſt, inde initium ſumetur, & non ab vltimo repetetur, & ſi, cuius rei ſatis erit ſummã dixiſſe, eius partes non dicentur: nã ſæpe ſatis eſt quod factũ ſit dicere, non vt enarres quemadmodum ſit factum: & ſit non longius q̃ quod ſcitu opus eſt, in narrando procedetur: & ſi nullã in rem aliã tranſibiẽ: & ſi ita dicetur, vt nonnunq̃ ex eo, quod dictum ſit, id, quod dictum non ſit, intelligatur: & ſi nõ modo id quod obeſt, verũ etiã id, qđ nec obeſt, nec adiuuat, præteribitur: & ſi ſemel vnumquodq; dicetur: & ſi nõ eo, in quo proxime deſitũ erit, deinceps incipietur. Ac multos imitatio decipit breuitatis, vt, cum ſe breues putent eſſe, longiſsimi ſint: cum dent operam vt res multas br̃ dicant, non vt omnino paucas res dicant, & non plures q̃ neceſſe ſit. nam pleriſq; br̃ dicere vr̃, qui ita dicit: Acceſsi ad ædes, puerũ euocaui: reſpondit: Quæſiui dñm, domi negauit eſſe. Hic tametſi tot res breuius non potuit dicere, tñ, quia ſatis fuit dixiſſe. Domi negauit eſſe, fit rerũ multitudine longus. Quare hoc quoque in genere vitanda eſt breuitatis imitatio, & non minus rerum nõ neceſſarium, q̃ verborum multitudine ſuperſedendum eſt. Aperta aũt narratio poterit eſſe, ſi, vt quidq; primum geſtũ erit, ita primum exponetur, & rerũ ac tẽporũ ordo ſeruabitur, vt ita narrentur, vt geſtæ res erunt, aut vt potuiſſe geri videbuntur. Hic conſiderandum erit, ne quid perturbate, ne quid cõtorte dicatur, ne quam in aliã rem tranſeat, ne ab vltimo repetatur, ne an extremũ prodeatur, ne quid, qđ ad rem ptineat, prætereatur: & oĩno, quæ pcepta de breuitate ſunt, hoc quoq; in gñe ſunt conſeruanda. nam ſæpe res parum eſt intellecta longitudine magis, q̃ obſcuritate narrationis. Ac verbis quoq; dilucidis vtendũ eſt: quo de gñe dicendum eſt in præceptis elocutionis: Probabilis erit narratio, ſi in ea videbũtur ineſſe ea, quæ ſolent apparere in veritate, ſi perſonarũ dignitates ſeruabũtur, ſi cauſæ factorũ extabũt, ſi fuiſſe facultates faciundi videbunẽ, ſi tẽpus idoneũ, ſi ſpatii ſatis, ſi locus opportunus ad eandem rẽ, & qua de re narrabitur, fuiſſe oſtẽdetur ſi res & ad eorum, qui agent, naturã, & ad vulgi morem, & ad eorũ, qui audiunt, opinionẽ accõmodabitur. ac veri quidẽ ſimilis ex his rõnibus eſſe poterit. Illud aũt præterea cõſiderare oportebit, ne, aut cũ obſit, narratio, aut cum nihil proſit, tũc interponatur: aut non loco, aut non quemadmodum cauſa poſtulat, narreẽ. Obeſt tum, cum ipſius rei geſtæ expoſitio magnam excipit offenſionẽ: quã argumentando, & cauſam agẽdo lenire oportebit quod cum acciderit, mẽbratim oportebit partes rei geſtæ diſpergere in cauſam, & ad vnamquamq;, confeſtim rõnem accõmodare, vt vulneri præſto medicamentũ ſit, & odiũ ſtatim defenſio mitiget. Nihil prodeſt narratio tunc, cũ, ad aduerſarijs re expoſita, noſtra nihil intereſt iterũ, aut alio modo narrare: aut cũ ab alijs, q audiũt, ita teneẽ negociũ vt noſtra nihil interſit eos alio pacto docere. qđ cum acciderit, omnino narratione ſuperſedendũ eſt. Non loco dicitur, cum non in ea parte orationis collocatur, in qua res poſtulat: quo de genere

agemus tum, cum de diſpoſitione dicemus: nam hoc ad diſpoſitionem pertinet. Non quemadmodum cauſa poſtulat, narratur, cum aut id quod aduerſario prodeſt, dilucide & ornate exponitur, aut id, quod ipſum adiuuat, obſcure dicitur & negligenter. Quare, vt hoc vitium vitetur, omnia torquenda ſunt ad commodum ſuæ cauſæ, contraria, quæ præteriri poterunt, prætereundo; quæ illius erunt, leuiter attingendo: ſua diligenter, & enodate narrando. Ac de narratione quidem, ſatis dictum videtur: deinceps ad partitionem tranſeamus.

VICTORINVS.

NARRATIO eſt, rerum geſtarum, aut vt geſtarũ expoſitio) Definit quid ſit narratio. In definitione vero, vt ſæpe iam diximus, omnia quæ ad rem aperiendum pertinẽt, colligi atq; includi debẽt. Quare? quoniam non tantum illa narrantur quæ vere geſta ſunt, ſed etiam illa quæ non ſunt geſta, ſed geri potuerunt. ideo ait, narratio rerum geſtarũ, aut vt geſtarũ expoſitio. Geſtarũ rerum expoſitio eſt, negociorũ ciuilium, & hiſtoriarũ. vt geſtarũ rerum expoſitio eſt, comœdiarum, fabularum, & thematum, quæ in auditorio dicuntur. Ergo tria genera narrationis eſſe dicit. Vnũ quod ſit in cauſæ expoſitione, vt eſt illud, C. Quintius frater huiuſce P. Quintii fuit & huic ſimilia. verum qm̃ narratio, cauſę nõ id ſolum agit, vt res geſtas explicet, verum etiã multa futuris præſtruit quæſtionibus, animaduertamus vt Cic. vtrunq; complexus ſit. [In quo ipſa cauſa) Hoc ad rerum expoſitionẽ. [Et omnis ratio cõtrouerſiæ continetur) Hoc ad quæſtiones pertinet. Ergo vnũ narrationis genus eſt. in quo ipſa cauſa & omnis ratio controuerſiæ cõtinetur. Aliud genus narrationis eſt, quod extra cauſam eſt, ſed ad cauſam facit. vt eſt illud: Agonis eſt q̃dam Lilybertana liberta Veneris Erycinæ. Hęc narratio extra cauſam eſt. agitur. n. qui magis debeat accuſare. ſed tamen ad cauſam facit. Locus enim introducitur. in quo ſe Cæcilius iniuriam à Verre paſſum eſſe cõmemorat, qua ſe læſum accuſaſe debere contendit. Verũ hæc narratio extra cauſam quatuor modis fit. aut criminationis cauſa, aut ſimilitudinis, aut delectationis, aut amplificationis. Criminationis cauſa fit. vt, Dio quidã fuit Haleſinus. P. Aſellius mortuus eſt, C. Sacerdote p̃tore. ſimilitudinis cauſa fit, vt eſt illud. Sic iſte multo ſceleratior & nequior quam ille Adrianus, aliquando etiam felicior fuit. Digreſſio, & hæc videri põt, ſed nõ eſt, quia non interponitur narratio. quę cauſa eſt deliberationis. Delectationis cauſa fit, nõ alienæ ab eo negocio quo de agitur. vt ſi prata, ſi nemora, ſi fontes riuosq. deſcribat, & hanc ipſam deſcriptionẽ ad cauſam applices. Amplificationis cauſa fit, vt eſt illud de Eryphila, quę viſum ornamentũ adamauit. Amplificat crimẽ Verris, q cũ illa rem viſam adamauerit, Verres multa & non viſa concupierit. Ergo ſecundũ genus narrationis hæc eſt quæ digreſſio dicit, quæ fit aut criminationis, aut ſimilitudinis, aut delectationis, aut amplificationis cauſa. Tertiũ genus narrãdi eſt, qđ extra oratorẽ eſt, hoc eſt, qđ ait. [Remotum à ciuilibus cauſis) Eſt aũt poetarum vel hiſtoriographorũ. dat tamen curſim etiã in hanc narrationem pręcepta. Hęc, inquit, narratio remota à ciuilibus cauſis duo membra habet. Nam aut propter negocia exponẽda ſumitur, quod eſt comœdiographorum, vel tragœdiagraphorum, vel propter perſonas. Veridici vero in vtroq; verſantur, nam Virgilius Aeneæ & mores, & facta deſcribit. Ergo hæc narratio extra oratorẽ, in duo diuiditur, in negocia, & in perſonas. verum illa narratio quæ in negociis eſt, tres habet partes. Fabulam, Hiſtoriam, Argumentum. Fabulam, dici eſſe, quæ nihil veri nec veriſimile continet. & dat exemplũ, cuiuſmodi eſt, Angues ingẽtes alites iuncti iugo. Verum hic quæſtio eſt, cum in definitione generali narrationis dixerit, narratio eſt rerum geſtarũ, aut vt geſtarum expoſitio, cur in fabulæ definitione, quæ vtique quoniam & ipſe narratio eſt, generi ſimilis eſſe debuit? Sed hoc in euentus diuerſitate non conſiſtit, ſed potius in reuocando ad memoriã per ſuo intellectionem, q. d. fabula eſt expoſitio, vel narratio, in qua nec veræ nec veriſimiles res continentur. Deinde, è ventus varietas eas ab hiſtoria diſgregat, cum ait, Hiſtoria eſt, quæ res veras cõtinet, ſed à noſtra memoria remotas. & dat exemplum. Quod genus eſt, Appius indixit Carthaginenſibus bellum. [Argumentum eſt ficta res, quæ tamen fieri potuit) Argumentum eſt, quod quidẽ non eſt factum, ſed fieri potuiſſe creditur. vt in Terentio, adoleſcẽtis vita narratur. Nam is poſtquã exceſſit ex ephebis Soſia. A negociis ergo narratio tres partes habet, fabulã, hiſtoriã argumentum. Fabula nihil veri, nec veriſimile continet, hiſtoria geſta pręteritorum, argm̃ non verum, ſed veriſimile, illa autẽ narratio, quę verſatur in perſonis exprimẽdis, talis eſſe, inquit, debet, vt in narratione rerum vim perſonę agentis, & animos oſtendat. & dat exemplũ de Terentio. vbi Demeæ & Mitionis ſenum perſonarum contentio ſecernitur. Venit ad me ſæpe clamitans, quid agis Mitio? cur perdis adoleſcentem nobis? & reliqua. In his omnibus & rigor & auſteritas perſonæ obiurgantis oſtenditur. Verũ ne nos perturbet, q & in illa narratione quæ in negociis eſt, ſępe etiam perſona deſcribitur. nam deſcribitur Catilina, deſcribit Sertorius, & reliqui, & illa rurſus narratione quæ de perſonis eſt, geſta etiã narrantur. non inquã nos perturbent, quia mixta ſunt. ſed animaduertere debemus, q̃d propter quid dicatur. Sępe. n. perſona deſcribit, vt negocium pateſcat, ſæpe geſta narratur, vt apertius qualis ſit perſona videatur. Sed ad præceptum narrationis illius reuertitur, quę ipſam cauſam cõtinet & totius cõtrouerſię narrationem. [Oportet igitur eã tres habere res, vt breuis, vt aperta, vt probabilis ſit) Oportet igitur eã tres habere virtutes, vt breuius, vt aperta, vt pbabilis ſit. Tres virtutes ſunt narrationis, vt breuis ſit narratio, vt aperta, vt probabilis. Verũ vt hęc tria ſemper omnia ſint, nõ vnũ aliquod ex tribus. itaq; iſtę virtutes narrationis licet & aliis partibus orationis conueniant, narrationis vñ ſunt propriæ aliorum autẽ partium orationis virtutes narrationi conuenire non poſſunt, quęlibet reprehenſio, quælibet confirmatio, quęlibet criminatio põt habere hęc tria, ſed quaſi aliena. ipſa aũt quę habent, narrationi nõ conueniunt, vt inductiones, vt ratiocinationes, & reliqua huiuſmodi, quę fidei ſunt, non affectus, igitur tres iſtę virtutes narrationi oratorię conuenire poſſunt, & illi narrationi quę extra ciuiles cauſas eſt, nanque hiſtoria & breuis eſſet debet in expoſitione, & aperta, & probabilis, vt Saluſtius ſibi omnia in Catilina tribuit: Quã breuiſſima potero, paucis abſoluam. Cum aliis hiſtoriographus ſingula tradidiſſet in lib. t. hiſtoriarũ, dat Catoni breuitatem, Romani generi diſertiſſimus paucis abſoluit: Fannio veritatem. Sed antequã dicamus vt breuis narratio fiat, vt aperta, vt probabilis, principio dicendum videtur quid ſit narratio oratoria, quid agat, vel quo diſtet à reliquis partibus orationis. Oratio quęque negocium explicat, atque inſinuat audienti, narratio dicitur, explicans quid geſtum ſit, aut per verũ, aut per veriſimile. i. aut per id quod geſtum eſt, aut per id quod geri potuit. quę oratio tametſi partibus narratione plenis inclinetur in actoris commodum, non tamen ad pugnam continuo eaſdem partes ducit. Negocium enim iudici inſinuatur, non pars negocii. Agitur enim vt cauſam iudex norit. Cauſa vero duarum partium eſt. Sed ſubtilitas exponentes, aliquid quod ſuę parti proſit inſinuat. nam iudex ſic ab vno audit, quaſi tertia partem. Sed vere is optimus patronus eſt in narrando, qui ita narrat, vt & aduerſarius ita narrare potuiſſe credatur. verum talis oratio eſſe non poteſt, cum crimina proponuntur. Quibus in propoſitionibus, & ſi dicatur, illud fuit, illud conſecutum eſt. & cetera ſimilia tamen narratio non eſt. Quoniam hęc omnia ad criminationem continuo ducuntur, & non id agitur in hac oratione, vt iudex ſciat cauſam, ſed vt audiat crimen admiſſum. At in narratione, cum cauſa omnis fuerit explicata tunc crimen aut ab accuſatore proponitur poſt narrationem, quaſi intentio, aut a defenſore quaſi quæſtio, vt purgetur. Sextus Roſcius occiſus eſt, accuſator dicit a filio, Tullius negat. huic eſſe criminatio poteſt, & defenſio. Inſinuatur iudici per narrationem totum negocium, vbi, quando, quomodo Sex. Roſcius ſit occiſum. Hoc dicat vtraque pars neceſſe eſt. huic ſinguli ſubtiliter intexunt id, quod parti ſuę prodeſſe poſſit, non pugnę modo, ſed adiũcta veriſimilitudine, vt, ita narret quaſi & aduerſarius eodem modo narrare poſſit. Explicito negocio, cauſaq. cognita, incipit aduerſarius dicere quod Sex. Roſcium filius interemit, & hæc criminatio. Si autem defenſor eſt, proponit crimen quaſi quęſtionem. Occidiſſe patrem Sex. Roſcius arguitur, & afferet argumenta, quibus hoc poſſit diſſoluere. Ita in dictionibus aliis criminationes intelliguntur, vel propoſitiones criminum, cum oratio exponendi quodammodo implicitã ſe cum habet intentionem, vt occidiſti, aut abſtuliſti. [At vbi narratio eſt, poſt narrationem dñt, ſed tamen in narratione ſignifica-

tur

tur iudici,non aperte ab oratore dicuntur. Breuis erit,ſi vnde neceſſe eſt,inde initium ſumetur,& non ab vltimo repetetur) Breuis erit,ſi,vnde neceſſe eſt,inde initium ſumet, non ab vltimo repetet. Dixit ſuprà narrationem oratoriam tres virtutes habere debere, vt breuis ſit,vt aperta vt probabili. Nunc docet breuis narratio quemadmodum eſſe poſſit,& breuis pro qualitate negocii. Breuis,inquit,erit, ſi initium ſumas à rebus neceſſariis,non ab vltimo. vtputa,ſi nobis bellum Troianum narrandum ſit,debemus à raptu Helenæ incipere, non à Læda, q̃ Helenam genuit. Ergo præcepta dat in breuem narrationem, quæ in initio narrationis,quæ in fine,quę in medio ſeruare debeamus. Atque hoc præceptum de initio narrationis eſt,quod ait. Breuis erit,ſi vnde neceſſe eſt,inde initium ſumetur,non ab vltimo repetetur. Et ſi cuius rei ſatis erit ſummam dixiſſe, eius partes non dicentur:) Vtputa cum ſufficiat dicere Occidit, & non dicamus,& voluit,& potuit,& occidit, cum harum partium ſumma ſit,occidit,& hoc dixiſſe ſufficiat. verũ hoc præceptum de medio narrationis eſſe poteſt. [Et ſi non longius, quàm quod ſcitu opus eſt,in narrando proceditur:) Id eſt ſi narres quoſque narrandum eſt,non etiam illa narrentur, quæ iam in tractatus cadunt. vtputa, quidam fortiter fecit, petit præmiũ nomine ætatis dimidium,contra dicitur. Narrandum eſt, quemadmodum fortiter fecerit, non etiam quemadmodum ad ciuitatem regreſſus ſit, & quemadmodum præmium petierit, & quemadmodum ei contradictum ſit. verum hoc præceptum de fine narrationis eſt. [Et ſi nullam in rem aliam tranſibitur:) Scilicet vt illa tantum narres quæ ad cauſam pertinent,non etiam aliqua quæ extra ſunt,& quę ad negocium minime pertinẽt. [Et ſi ita dicetur,vt nonnunquã ex eo, quod dictum ſit,id,quod dictum non ſit,intelligatur,) Vt poſita ſecunda,quæ ſunt ſua prima declarent. Si dicas inde cum reuerſus eſſem,vtique cum dicit reuerſus, oſtendit, & profectum te neſcio quo,& perueniſſe,poſtremo reuerſum. [Et ſi nõ modo id quod obeſt,verum etiã id,quod nec obeſt, nec adiuuat, prætéribitur:) Etenim qui breuitate ſtudet, non modo illa in narratione præterire debet quæ obſutura ſunt, verum etiam illa quæ nihil proſutura. [Et ſi ſemel vnumquodque dicetur:) Id eſt,vt non modo illa prætereantur quæ aut obſutura ſunt, aut nihil profutura,verumetiam illa quæ proſunt, vt ſemel dicantur,non bis aut amplius. [Et ſi non ab eo, in quo proxime deſitum erit,deinceps incipietur) Pręceptum omne duplex eſt. Nunc enim oſtendit quid faciendum ſit,nunc quid non faciendum. Ita hic Cicero. In ſuperioribus oſtendit quid eſſet in narratione faciendum tunc oſtendit quid ſit non faciendum. Et ſi non ab eo,inquit,quo in proximo deſitum erit, deinceps incipietur.i.ne à re illa,quam nuper diximus, ad aliam rem ſumamus exordium. Si dicas profectus v rbe ſum,& cum eſſem profectus,ad villam veni,& cum veniſſem. Quare is qui breuiter narraturus eſt,iterare nihil debet. [Ac multos imitatio decipit breuitatis,vt,cum ſe breues putent eſſe,longiſſimi ſint) Sæpe, inquit,& ſi dictio in verbis breuis eſt, tamen longa efficitur, cum non neceſſariæ res in narratione ponuntur. Quod vt nos non prætereat, primo nobis dicendum eſt quemadmodum poſſumus intelligere. quod vbicunque dicta ſint ſingula verba ſignificant res ſuas ſingulas,vt ſedet,currit,eo venio. Item copulatio rationalis verborum plurimorum vnam rem continet. maxime autem,ſi in narratione fit, cum præmiſſa verba tertia perſona concludit? Vt,M. Lepido cum omnibus copiis Italia pulſo,ſeuerior,neque minus grauis, & multiplex cura patres exercebat. Hæc tertia perſona vnam rem fecit omnium ſuperiorem. Itaque in oratione tot res erunt, quod erunt tertiæ perſonę. ergo in hac oratione. Acceſſi ad ędes,puerum euocaui,reſpondit: quæſiui dominum, domi negauit eſſe: tertia perſona eſt,reſpondit. Iam igitur vna res eſt. fit autem altera cum ait,domi negauit eſſe. Quare cum ſufficeret, domi negauit eſſe,abundauit rebus ſuperfluis. quia dixit ante,reſpondit. Ita ergo multos imitatio breuitatis decipit. qui cum res breuiſſime dicant,tamen quia plures quam oportet dicunt, incipiunt breues non eſſe. Qamobrem,inquit,ſi breues eſſe volumus,non ſolum verba non neceſſaria præterire debemus, ſed etiam res. [Aperta autem narratio poterit eſſe) Dixit quemadmodum breuis narratio eſſe poſſit,nunc quemadmodũ aperta eſſe poſſit,exponit. Illud autem perſpicere debemus,quod, & in apertam narrationem illa dat præcepta, quæ, & in breuem. Hic etiam quid in principio apertæ narrationis, quid in fine,quid in medio facere debeamus,oſtendit. Nunc itaque totam complectitur narrationem, cum ait. [Aperta autem narratio poterit eſſe,ſi,vt quidque primum geſtum erit, ita primum exponetur).ſ.vt non peruerſo narrandi ordine fiat iudicibus in cognitione confuſio. [Et rerum ac temporum ordo ſeruabitur).ſ.ne id primum narres quod poſtea factum eſt, quod ſi feceris,& in rerum,& in temporum ordine deliquiſti. [Vt ita narrentur,vt geſtæ res erunt, aut vt potuiſſe geri videbuntur.) Hoc eſt quod ait ſupra in definitione narrationis. Narratio eſt rerum geſtarum, aut geſtarum expoſitio id eſt vera,& veriſimilis. [Hic conſiderandum erit, ne quid perturbate) Vt in præceptis breuis narrationis, primum oſtẽdit quid faciendum eſſet,deinde quid non faciendum, ita, & hic oſtendit primo quid faciendum eſſet, tum quid non faciendum. Conſiderandum,inquit,erit,ne quid perturbate dicatur.i.ſi rerum ac temporum in narratione ordo mutetur. Deinde, inquit,ne quid contorte.i.cum interdum non facilis tranſitus ac directus eſt,ſed obſcurus. [Ne quam in aliam rem tranſeatur.) Ne omiſſis rebus ad præſens negocium pertinentibus,non narranda atque aliena narremus. Hoc præceptum etiam de breui narratione dedit,cum ait. Et ſi in nullam aliam rem tranſibitur. [Ne ab vltimo repetatur) Ita vt ſupra de breui narratione.ſi vnde neceſſe eſt inde initium ſumetur, nec ab vltimo repetatur. Verum hoc præceptum etiam hic de initio narrationis eſt. [Ne ad extremum prodeatur) Ita vt ſupra de breui narratione: Et ſi non longius,quam quod ſcitu opus eſt, narrando procedatur. Verum hoc præceptum etiam hic de fine narrationis eſt,ne ad extremum procedatur. [Ne quid, quod ad rem pertineat,prætereatur:) Hoc vitium mediæ narrationis eſt.ita aut principii vitium eſt,ſi ab vltimo repetatur, finis autem,ſi ad extremum prodeatur. Deinde concludit,illa,inquit, omnia de breui narratione præcepta etiam in aperta nobis ſeruanda ſunt. Nam vt aperta non poſſit eſſe narratio,non intelligitur,id eſt aperta non eſt longitudine magis quam obſcuritate. Ergo vt aperta ſit narratio,& vt intelligatur,minime longa.i.breuis eſſe debebit. Præterea,inquit,vt apertam habemus narrationem,vti,inquit,dilucido ac de proximo petito ſermone debemus. [Probabilis erit narratio,ſi in ea videbuntur ineſſe ea,quæ ſolent apparere in veritate) Secundum ordinem diuiſionis ſuæ, poſtquam de breui, & aperta narratione tractauit,nunc incipit de narratione probabili diſputare. Probabilis, inquit,erit narratio,ſi in ea fuerint illa omnia quibus ſolet veritas inueniri. nam in his ſeptem omnis ad fidem argumentatio continetur. Septem illa ſuperiora,quis,quid,cur,vbi, quãdo,quemadmodum,quibus adminiculis, omnes artium ſcriptores tractauerũt,& in præceptis ſuarum artium reliquerũt. Verum Cicero rerum ac temporum perſonarumq. conſiderans naturam,addidit illis omnibus octauam opinionem, & recte. Res enim omnes non per ſe ſunt, nec ex natura valent, ſed opinione. neque enim cum dicimus tunicam, per ſeipſam intelligimus tunicam eſſe quia veſtimur, ſed quia noſtra nobis opinione perſuaſum eſt cum audiemus tunicam, intelligimus rem eſſe qua veſtimur. Et reliqua ſimiliter colligere poſſumus. Ergo Cicero omnia dicit. Hanc vero opinionem in tribus plenam eſſe dicit, ſi id, quod dicimus à noſtra natura non abhorreat.i.ab eorum natura pro quibus agimus, ſcilicet ne de pudicitia agat leno, de caſtitate meretrix. quod ſi fiat probabilis narratio non erit. Deinde vt id,quod agimus,à populi rumore non abhorreat ſcilicet ne contra conſuetudinem audientium loquaris. Si apud Romanos narres contra iuſtitiam, & ſi apud Scythas mores barbaros reprehendas. Poſtremo ſi id,quod agimus.cum eorum quicunque audiunt iudicatum opinione conſentiat. Itaque narrationem probabilem eſſe dicit,ſi in ea ſit ſeptem illa,quis,quid,cur, vbi, quando,quemadmodum,quibus adminiculis. Sed cum omnia hic poſuerit,vnum non poſuit,id eſt modum, quod eſt quemadmodum. Et recte modum inter præcepta probabilis narrationis non poſuit. Non enim in modo fides fit, ſed magis a uxeſis criminis. Et quoniam pręcepta hęc, ad coniecturam accommodanda erant,vbi factum negatur, merito modus eſſe non debuit,quia modus non excurrimur,niſi cum factum conceditur. Cum autem in coniectura, vbi factum negatur, omnino eſſe non poterit, multo magis alibi modus non erit. Si autem in reliquis ſtatibus fuerit, auxeſis facti erit, non probabilis narrationis expoſitio. Ergo hic videamus, ſeptem illa abſque ſolo modo. Perſona, ſi perſonarum dignitates ſeruabuntur. Cauſa, ſi cauſę factorum extabunt. Facultas,ſi fuiſſe facultates videbuntur. Tempus, ſi tempus idoneum. Locus, ſi locus opportunus. Videamus, & opinionem quę his omnibus quoque à Cic. addita eſt. [Si res, & ad eorum,qui agent,naturam, & ad vulgi morem,& ad eorum,

qus

qni audiunt, opinionem accommodabitur) Si perſonarum dignitates ſeruabuntur, non honores, ſed prout quæque digna ſit. [Si tempus idoneum, ſi ſpatu ſatis) Duo ſunt tempora, vnũ per ſpacium. i. per interuallum, aliud per opportunitatẽ. Spatium eſt, vt vnos, alter, multi dies, menſis, menſes, anni. Opportunitas eſt occaſio ex hominum actibus facta, vt bellum, pax, ludi, ſeditio. Hoc eſt ergo quod ait. Si tempus idoneum, ſi ſpatii ſatis. Iam cum ait, ſi tempus idoneum, oſtendit tempus eſſe per opportunitatem. Illud autem præterea conſiderare oportebit. Supra docuit quę in narratione ſeruanda ſint, & quemadmodum facienda, nunc in ipſam narrationẽ quattuor pręcepta dat. Quæſtio eſt enim. An vbique narrandum ſit. Deinde ſi narrandum, quo loco narrandũ: Poſtremo ſi ita narretur quemadmodum cauſa poſtulet. non vbique narrandum eſt, inquit. Etenim ſi obeſt narratio, pętereunda eſt: Et cum nihil prodes, prætere unda eſt. Deinde, inquit, videndũ eſt quo loco narrandum ſit. Sæpe. n. poſt argumenta narrandum eſt, vt Cic. in Miloniana fecit. Poſtremo ſecundum cauſæ genus narrandũ eſt, vt qund non eſt prætereundum, non prætereas, quod prætereundũ, prętereas. [Obeſt tum, cum ipſius rei geſtæ expoſitio magnam excipit offenſionem) Obeſt, inquit, narrario ſi cum apertè atq; inſinuas rei geſtæ qualitatem, neceſſe habes tibi auditorem reddere infenſum. Quod enim cõtingit, non contexte, inquit, narrare debebis, nec cauſam omnem indicare, ſed ſingulas cauſæ partes proponere, & his ſtatim argumenta ſupponere, vt res dubia fidẽ pro agentis accipiat volũtate. Præterea, inquit, cum nihil prodeſt narratio, pręteriri debet. Nihil autem prodeſt narratio tum, com ita ab aduerſariis cauſa iudicibus expoſita eſt, vt à nobis aliter narrandum non ſit. Denique iam ſupra diximus, non interdum opportuno loco poni narrationem. Verum hoc genus præcepti differt in id tempus, quo de diſpoſitione dicturus eſt. [Non qoemadmodum cauſa poſtulat, narratur) Præuaricatio duobus modis fit. Si vtilia noſtræ cauſæ cum obſcuritate dicamus, aut vtilia aduerſariorum manifeſte atq; aperte proferamus. Verum hæc tunc vitia ſunt, ſi cũ id facimus, nihil nobis prodeſt. Sæpe etenim prodeſt, vt tali præuaricatione aliud quod volumus obtinere poſſimus. Nam vt obtineat Dauus, ne Chremes det filiã Pamphilo, aperte narrat, id, quod contra Pamphilum poterat videri, illum peregrinam amare, & filium ex ea ſuſcepiſſe. Nunc ſecundũ ordinem poſitæ narrationis, ad partitionis præcepta veniamus.

BECICHEMIVS.

NAm pleriſque breuiter dicere videntur, qui ita dicunt. Acceſſi ad ædes, puerum vocaui) Manuſcripti libri, dicit. ſed & dicunt defendi poteſt a grammaticis.

DE PARTITIONE.

RECTE habita in cauſa partitio, illuſtrem, & perſpicuam totam efficit orationem. Eius partes duæ ſunt, quarum vtraque magnopere ad aperiendam cauſam, & conſtituendam pertinet controuerſiam. Vna pars eſt, quæ, quid cum aduerſariis cõueniat, & quid in controuerſia relinquatur, oſtendit: ex qua certum quiddam deſignatur auditori, in quo animum debeat habere occupatum. Altera eſt, in qua rerum earum, de quibus erimus dicturi, breuiter expoſitio ponitᷣ diſtributa: ex qua cõficitur, vt certas animo res teneat auditor; quibus dictis, intelligat fore peroratum. Nunc vtroque genere partitionis quemadmodum cõueniat vti, breuiter dicendum videtur. Quæ partitio, qd conueniat, aut quid non conueniat, oſtendit, hæc debet illud, quod conuenit, inclinare ad ſuæ cãæ commodum, hoc modo: Interfectam matrem eſſe à filio, conuenit mihi cum aduerſariis. Item contra. Interfectum eſſe à Clytemneſtra Agamemnonem, conuenit. Nam hic vterq; & id poſuit, quod conueniebat; & tamen ſuæ cauſæ commodo conſuluit. Deinde, quid controuerſiæ ſit, ponendum eſt in iudicationis expoſitione: quæ quemadmodum inueniretur, ante dictum eſt. Quæ antẽ partitio rerum diſtributam continet expoſitionem, hæc habere debet breuitatem, abſolutionem, paucitatem. Breuitas eſt, cum niſi neceſſarium nullũ aſſumitur verbum. Hæc in hoc genere iccirco vtilis eſt, qꝛ rebus ipſis, & partibus cauſæ, non verbis neque extraneis ornamentis animus auditoris tenendus eſt. Abſolutio eſt, perquã omnia, quæ incidunt in cauſam, in genera, de quibus dicẽdum eſt amplectimur. in qua partitione videndum eſt, ne aut aliquod genus vtile relinquatur, aut ſero extra partitionem, id quod vitioſiſsimũ ac turpiſsimũ eſt, inferatur. Paucitas in partitione ſeruatur, ſi genera ipſa rerum ponuntur, neq; permiſte cũ partibus implicantur. nã genus eſt, quod plures partes amplectitᷣ. vt animal: pars eſt, quæ ſubeſt generi, vt equus. Sed ſæpe eadem res alij genus, alij pars eſt. nã homo aĩalis pars eſt; Thebani, aut Troiani genus. Hæc ideo diligentius inducitᷣ præſcriptio, vt, aperte intellecta gñali partitione; paucitas generum in partitione ſeruari poſsit. nã qui ita partitur, Oſtendam propter cupiditatem, & audaciã, & auaritiã aduerſariorũ oĩa incõmoda ad remp. perueniſſe; is non intellexit, in partitione, expoſito genere, partem ſe generis admiſcuiſſe. nam genus eſt omnium nimirum libidinum cupiditas: eius aũt generis ſine dubio pars eſt auaritia. Hoc igitur vitandum eſt ne, cuius genus poſueris, eius ſecum aliquam, diuerſam ac diſsimilem, partẽ ponas in eadem partitione. Quòd ſi quod in genus plures incidẽt partes, id cum in prima partitione cauſæ erit ſimpliciter expoſitum, diſtribuetur eo tempore commodiſsime, cum ad ipſum ventum erit explicandum in cauſæ dictione poſt partitionem. Atque illud quoque pertinet ad paucitatẽ, ne aut plura, quàm ſatis eſt, demonſtraturos nos dicamus, hoc modo: Oſtẽdam aduerſarios, quod arguimus, & potuiſſe facere, & voluiſſe, & feciſſe: nam, feciſſe, oſtendere ſatis eſt. Aut cum in cauſa partitio nulla ſit, & cũ ſimplex quiddam agatur, tamen vtamur diſtributione, idq. perraro poteſt accidere. Ac ſunt alia quoque præcepta partitionum, quæ ad hunc vſum oratorium non tantopere pertinẽt, quæ verſantur in philoſophia, ex quibus hæc ipſa tranſtulimus, quæ conuenire videbantur, quorum nihil in ceteris artibus inueniebamus. Atque his de partitione præceptis, in omnĩ dictione meminiſſe oportebit, vt & prima quæque pars, vt expoſita eſt in partitione, ſic ordine tranſigatur; & omnibus explicatis, peroratum ſit, hoc modo, vt ne quid poſterius præter concluſionem inferatur. Partitur apud Terentium breuiter & commode ſenex in Andria, quæ cognoſcere libertum velit:

Eo pacto, & gnati vitam, & conſilium meum.
Cognoſces, & quid facere in hac re te velim.

Itaque quemadmodum in partitione propoſuit, ita narrat primum gnati vitam:

Nam is poſtquam exceſsit ex ephebis Soſia,
Liberius viuendi fuit poteſtas.

Deinde ſuum conſilium,

Et nunc id operam do.

Deinde quid Soſiam velit facere, id qđ poſtremũ

poſuit in partitione, poſtremum dicit:

Num tuum eſt officium,

Quemadmodum igitur hic, & ad primam quanq; partem primum acceſſit, &, omnibus abſolutis, finem dicendi fecit: ſic nobis placet, & ad ſingulas partes accedere, & omnibus abſolutis perorare. Nunc de confirmatione deinceps, ita vt ordo ipſe poſtulat, præcipiendum videtur.

VICTORINVS.

RECTE habita in cauſa partitio, illuſtrem, & perſpicuam totam efficit orationē.) Antequam de præceptis partitionis dicamus, prius dicendum videtur, quid interſit inter partitionē & diuiſionē. partitio eſt, totius cauſæ per partes conſtitutio. Diuiſio eſt, rerum ſub partitione iacētium. Verū hic hoc animaduertēdū eſt, vt definitionē partitionis nō ab eo quid ſit, ſed q̄d faciat collegerit. Recte, inquit, habita in cauſa partitio illuſtrē, & perſpicuā totā efficit orationē. Narrationis porro definitionē ab eo quid ſit, ſcimus eſſe collectam. Narratio eſt rerum geſtarum, aut vt geſtarum expoſitio. Dicit itaque, partitionem duas habere partes. Diſtributionem, & aliam quæ oſtendit quid aduerſarii confiteantur, & quid in contentione verſetur. Verum vtarumque harum partium duplex effectus eſt. Aperit cauſam, & controuerſiam conſtituit. aliud eſt.n. quod aperit cauſam, aliud quod conſtituit controuerſiam. Nanque aperitur cauſa in narratione, in qua etiam ſi intelligitur quę ſit controuerſia, non tamen ab oratore conſtituitur. Conſtituere eſt.n. proponere, & dicere quid in controuerſia ſit. Ergo in narratione aperitur cauſa, non conſtituitur controuerſia. At in partitione, tametſi aperitur cauſa tamen, & conſtituitur cōtrouerſia, vt non vnū ſit, ſed vtrunq; fiat. Nam aperit vtique cauſam. quia partitur quanquam alio modo aperit quam in narratione. Cum enim dicit dicturus ſum de illo, aperta eſt cauſa partitione, hoc eſt diſtributio. Item in alia partitione, cum dicitur, illud manifeſtum eſt, nec negatur, illud vero negatur, vtiq; aperitur cauſa, ſed partione, vt diximus, in eo tamen, & conſtituitur controuerſia, cū quid in confeſſione ſit docetur, quid in negatio. Alia autem partio, quę diſtributio nuncupatur, poteſt aperire tantum cauſam res enumerando. at cū vel verba iunguntur, vel oratio, quæ dicat de his eſſe dicendum, nunc conſtituitur controuerſia. quęſtor Verres fuit legatus, prętor vrbanus, prætor Sicilienſis. Hoc ſolum dicere, aperire cauſam eſt, ſed partitione, per diſtributionem. At vero illud adiungere, quare hæc erit quadripartita diſtributio totius accuſationis meæ, hoc conſtituere controuerſiam. Itaque, vt diximus, partitio ſpecies habet duas. Vnam, quæ quid cū aduerſariis conueniat docet, & quod in cōtrouerſia ſit. Alteram, quæ in diſtributionem habet membrorum in reliquam orationem. Illa ſuperior ſpecies cum propoſuerit quid cōueniat, id ipſum ad ſe inclinat, vt pro ſe faciat id, quod aduerſarius confitetur. Poſtea vero ſubiungit, id quod ſit in controuerſia. Facit hoc Cicero pro Milone: Dicam, inquit, vim factam à P. Clodii familia. aduerſarii non negant. Hic propoſuit; quod aduerſarii fateantur, deinde ipſum pro ſe fecit dicendo damnum datum eſſe Miloni Concedi, vici vnam rem. Item adiungit alteram partem, in qua confeſſionem docet, cū dicitur, Ni hominibus armatis non negas, vici alteram. poſt, quid in controuerſia ſit proponit, cum dicit, Dolo malo factū negas, de hoc iudicium eſt. ſed quoniam non in omni negocio aduerſarius fatetur, illa alteri adhibenda partitio eſt, quę diſtributio nuncupatur. vbi totius cauſæ membra ponuntur. Verū hæc membra, aut ea ſunt quæ vere in eodem negocio continētur, vt in Verrinis de quæſtura, de legatione, de prætura vrbana, de prętura Sicilienſi. quam quadripartitam diſtributionem totius accuſationis ſuæ Tullius eſſe dicit. Item illa diſtributio de frumento, quam fecit dicendo emptum decumanum æſtimatum. Aut ſi partitio de ipſa cauſa non ſumitur, ea membra ponit orator, quæ ipſe ingenio inuenit, & ſibi ipſa dicenda cōſtitui, non ex negocii factis ad cauſam ſumptis, ſed argumenta igne oratoris in cauſa collocatis. vt in Diuinatione: Ego ſic intelligo, ſic vt de pecuniis repetundis quęſtio ſit, ſi nomen cuiuſpiam deferatur. Hæc duo in primis expectari oportere, quē maxime auctorem velint hi qui eas iniurias paſſi ſint, & quem minime velint hi qui eas iniurias feciſſe arguantur. Item pro Sexto Roſcio, cum vnum crimen ſit parricidii, ac propterea vnum negocium, partitur tamen Tullius non cauſam, ſed orationem, dicendo: In crimen, audaciam, & potentiam criminis, confictionem accuſator Erutius ſuſcepit. Audaciæ partes Roſcii ſibi depopoſcerunt, Chryſogonus autem potentia pugnat. [Altera eſt, in qua rerum earum, de quibus erimus dicturi, breuiter expoſitio ponitur) Partitionis duæ partes ſunt. vna quę quid cum aduerſariis conueniat indicat, & quid in controuerſia ſit demonſtrat. altera quæ dicitur diſtributio. Hæc eadem duplex. nam aut ea membra continet quæ in cauſa ſunt, aut ea quæ ingenio fingit orator, quibus dictis intelligat fore peroratum. Præcipit, vt partitione completa, nihil amplius dicamus præter concluſionem. [Quæ partitio, quid conueniat, aut quid non conueniat, oſtendit) In hac partitione, id quod aduerſarius confitetur, ad cauſæ noſtræ commodum nos docet inclinare debere. Et dat exemplum: Si dicat accuſator, matrem occiſam ab Oreſte filio, conſtat. Iam cum ait, matrem à filio conſtat occiſam, id quod aduerſarios confitetur, ad ſe inclinat. Conſideratione enim ſanguinis, non videtur debuiſſe à filio mater occidi. Deinde ſi dicat Oreſtes, vel eius defenſor, conſtat à Clytemneſtra Agamemnonem maritum occiſum: confeſſionem aduerſarii ſine dubio ad ſe inclinat. conſideratione enim iuris, occidi maritus ab vxore non debuit. Iam quid in controuerſia ſit, ex iudicatione colligitur, id eſt an recte Oreſtes matrem occiderit, cum illa patrem occiderit Oreſtis? Quare accuſatoris talis erit partitio. Interfectam matrem à filio, cum aduerſariis mihi conuenit, cum illa occiderit Agamemnonem. Sed an à filio occidi debuerit, quæſtio eſt. Rei vero talis erit partitio. Interfectum à Clytemneſtra Agamemnonem conuenit: an a filio Clytemneſtra debuerit occidi, quæſtio eſt. [Quæ autem partitio rerum diſtributam continet expoſitionem, hæc habere debet breuitatem, abſolutionem, paucitatem:) In omni diſtributione, ſiue quam habet orator in membris negocii, ſiue quam in membris quæ ipſe format, & fingit dicenda, ſeruare debet hæc tria, breuitatem, abſolutionem, paucitatem. Breuitas in verbis eſt, abſolutio in toto, paucitas in generibus. [Breuitas eſt, cum niſi neceſſarium nullum aſſumitur verbum) Vt ſi ſic partiamur, Dicemus de decumano frumento, deinde de empto, poſtremo de æſtimato. Sed partiendo longius peccabimus contra præceptum hoc ſi ſic dicamus: Nunc dicemus de decumano frumento: deinde vbi maius eſt crimen, de eo quod ſolet publicis prenis comparari: poſtremo, vbi nihil auaritia Verris in tactum reliquit, dicemus etiam de æſtimato frumento. Hæc itaque ſuperflua verborum in breuitate partitionis vitare debemus, vt animos auditoris non verbis, ſed rebus potius occupetur. Hęc in hoc genere iccirco vtilis eſt) In hoc genere, id eſt in diſtributione, breuitas vtilis eſt ad animos auditorum non verbis ſed rebus potius occupandos. Abſolutio eſt, per quam omnia, quæ incidunt in cauſam, in genera, de quibus dicendum eſt, amplectimur) Abſolutionem tunc facimus, ſi omnia quæ incidunt in cauſam partientes ponamus. Hæc quæ incidunt, omnia nunc ſpeciebus confici poſſunt, nunc generibus. quoniam autem ſpecierum maior eſt multitudo, anguſtior generum vis, & natura quippe cum genus multas in ſe ſpecies contineat, qui facit partitionem, de ſpeciebus omnibus cauſæ incidentibus abſolutionem quidem ſeruat, quod omnis ſpecies in partitione proponit, ſed peccat, quod ſpecierum longior diſtributio eſt, & in partitione amplius quàm quatuor partes omnino eſſe non debent. Ergo vt abſolutio melius in diſtributione ſeruetur, ſpecies illæ ad genera reſeruandæ ſunt. Vt paucis generibus cum ſpecies omnes compleui fuerimus, abſolutionem cōficiamus; quod omnia, & paucitatem, quod genera quæ incidunt in cauſam, in diſtributione collocamus, ne autem vtile aliquod genus prætereamus, aut poſtea cauſæ, quod eſt vitioſius, inferamus. [Paucitas in partitione ſeruatur, ſi genera ipſa rerum ponuntur) Tunc, inquit, pauca in partitione collocamus, cum quid ſit genus, quid ſit ſpecies, iam ſcimus, nec cum generibus ſpecies implicemus. Itaque ſi ſtudere volumus paucitati, etiā genera pauca in partitione collocare debemus. [Nam genus eſt, quod plures partes amplectitur, vt animal, pars eſt, quę ſubeſt generi, vt equus) ON, græci ſubſtantiæ, & accidenti genus ponunt, ſed non bene. pars enim omnis generi ſuo ſimilis debet. Subſtantia porro res eſt, quę aliis rebus ſubeſt, capax accidentium qualitatum. Deinde accidens eſt id quod in ſubſtantiam cadit. Quare quoniam

niam illud ſuperius ON, vtrunq; eſſe non poteſt, nō recte ſubſtantiæ, & accidenti genus factum eſt. Ergo quoniam præcipimus vt ſpecies generi ſemper ſimiles eſſe debet. videamus vbi hic Cicero quaſi videatur erraſſe. Nā poſuit hominem reſpectu duplici, vt ad inferiora genus ſit, ad ſuperiore ſpecies. Huic animal præpoſuit, vt ſpeciē faceret, id quod homo, cum id ipſum genus vellet oſtendere quod homo eſt ſubiecit huic ſpeciē. Romanum, Thebanum: Nōne videtur eſſe vitioſum, qđ cum homo ſubſtantia ſit, Romanus autē aut Thebanus accidens? Etenim parum recta ſubiecto eſt, ſub eo qđ ſubſtātia ſit, id quod eſt accidens collocari. Nam rectum illum præceptum eſt, in faciendis generibus, & ſpeciebus, & indiuiduis rē aut ſubſtantialē in omnibus eſſe ſeruandam, aut accidentalem. vt cum in genere ſit ſubſtantia, & in genere, & in ſpecie, & indiuiduo ſit. Animal nanq; ſubſtantia eſt. huic cum ſuppono ſpeciem, ſubſtantia eſſe debet. ſuppono autem hominem. Item cum ſuppono homini Ciceronem, ſubſtantiam pono. ſic factum eſt vt in omnibus ſubſtantia ſeruaretur. Pari ratione ſi id quod eſt accidens fuerit etiam ſpecies, accidens debeo collocare. Pariter & indiuiduum, vt genus ponam colorem. accidit enim color corpori, huic cum ſuppono ſpeciem album, vel nigrum, intelligo & hoc quoque accidens eſſe. Eritque etiam ſimilis ratio, cum ſub albo pono hoc album, quod eſt indiuiduum. Indiuiduum eſt, quod oculis digitoq. monſtratur. ergo & album & color accidentia cuncta ſunt, corporis. [quamobrem Romanus, & Thebanus accidentia ſunt. Accidunt enim ſubſtantiæ cuilibet, aut homini, aut equo. Cicero vero hominem ponit. i. ſubſtantiam, & recte facit. huic genus dando, animal. nanque animal ſubſtantia eſt. non recte autem, cum hominis ſpeciem ſupponeret, Thebanum & Troianum ſuppoſuit. qm̄ hæc, vt diximus accidentia ſunt. Sed hoc fruſtra in queſtionem venit. licet enim id quod accidens eſt, poni in ſubſtantiam cum eo ipſo ſibi copulato cui ſupponitur. vtputa homo, vt diximus animalis ſpecies eſt, hominis vero ſpecies eſt Thebanus, quod eſt accidens, hic non Thebanum ſolum audire debeo, ſed hominem Thebanum, vt ſimul cum Thebano & hominem audiendo, faciam id quod eſt accidens ſubſtantiale. Quare Cicero recte hominem animalis ſpeciem poſuit, & genus Thebani, aut Troiani hominis ſcilicet. Itaque, inquit, ideo diligentius genera, & ſpecies generum definire volumus, vt intellectis aperte generibus, quo breuior ſit partitio, etiam genere pauca in partitione eadem collocemus. [Nam qui ita partitur, Oſtendam propter cupiditatem, & audaciam, & auaritiam aduerſariorum omnia incōmoda ad remp. perueniſſe:) In partitione quæ dicitur diſtributio tria ſemper dicit eſſe ſeruanda. breuitatem, abſolutionem, paucitatem. Breuitas in verbis eſt Abſolutio, vt omnia genera quæ in cauſam incidunt in partione ponamus. Paucitas, vt ſola rerum genera, quæ partium genera ſunt abſque partibus ſuis in partitione ponamus, & quæ genera ſunt, partes aliorū generum eſſe non poſſunt. nunc itaque de paucitate tractatus eſt. Et dat exemplum vitioſe diſtributionis. i. in qua genus, & pars eius ſimul poſita ſunt. nam qui ita, inquit, partitur. Oſtendam propter cupiditatem, & audaciam aduerſariorum, &c. is, inquit, errauit. etenim paucitatem ſeruare neſciuit. Si quidem non ſola rerum genera poſuit. ſed genus, & partem generis. Cupiditas enim genus eſt, pars cupiditatis auaritia. Ergo in ſuperioribus quid faciendum eſſet oſtendit nunc quid non faciēdum. & hæc fecit fere bipartita præceptorem omnium diſciplina eſt. [Hoc igitur vitandum eſt, ne cum genus poſueris, eius ſpeciem, ſicuti aliquam diuerſam ac diſſimilem partem ponas in eadem partitione.) Hoc igitur vitandum eſt, vt ſciamus omne illud precipi, quod faciendum non ſit. [Quòd ſi quod in genus plures incident partes, id cum in prima partitione cauſæ erit ſimpliciter expoſitum,) Genera, inquit, ipſa rerum in partitione ponenda ſunt, ſi & cui generi partes ſuas fuerit neceſſe ſupponi. Poſtquam, inquit, partitionem cœpimus exequi, ad id genus venerimus, tunc nos partes eius conuenit explicare. In partitione tamen partes generi iungere non debemus. In tractatibus quæſtionum, debeamus de generis partibus diſputare. [Atque illud quoque pertinet ad paucitatem,) Quoniam de paucitate tractatus eſt, atque illud quoque pertinet ad paucitatem, inquit. Ne plura quam ſatis nos demonſtraturos eſſe dicamus, hoc modo, inquit: Oſtendam aduerſarios id quod arguimus, & voluiſſe, & potuiſſe, & feciſſe, cum in tertio cuncta ſit. Deinde, inquit, cum ſimplex quidam in controuerſia ſit, nos tamen diſtributione vtamur. [Ac ſunt alia quoque præcepta partitionū, quæ ad hunc vſum oratorium non tantopere pertinent,) Oſtendit partitionum multa eſſe alia præcepta, ſed tamen quæ ad philoſophiam, non quæ ad rhetoricam pertineat. Ad philoſophiam, inquit, de qua hæc ipſa præcepta tranſtulimus. Ideo, inquit, quia nihil horum in reliquis artibus inuenimus. Oſtendit hæc de partitione præcepta Latinos nunquā habuiſſe in artibus ſuis, ſed ſe primum tranſtuliſſe de græcis. [Atque his de partitione pręceptis, in omni dictione meminiſſe oportebit,) Ad extremum hoc dat in patitione præceptum, vt quod primum in partitione ponimus, id primum aggrediamur, & explicemus, quod ſecundum ponimus, vt ſecundo aggrediamur loco, quod tertium, tertio. Poſtremo finitis per ordinem ſuum partibus, dictionem omnem extremis epilogis concludamus.

Hoc igitur vitandum eſt, ne cuius genus poſueris, eius ſecum ſicuti aliquā partē diuiſam ac diſſimilē ponas in eadē partitione) Error turpiſſimus, & multiplex. Sic corrige: Hoc igitur vitandum eſt, ne cum genus poſueris, eius ſpeciem ſicuti aliquam diuerſam partem ac diſſimilem ponas in eadē partione.

DE CONFIRMATIONE.

CONFIRMATIO eſt, per quam argumentando noſtræ cauſæ fidē, & auctoritatem, & firmamentum adiungit oratio. Huius partis certa ſunt præcepta, quæ in ſingula cauſarum genera diuidentur. Veruntamen non incommodum videtur, quandam ſiluam, atque materiam vniuerſam ante permixtā & confuſam exponere omnium argumētationum poſt autē tradere quemadmodum vnumquodq; genus cauſæ, hinc omnibus argumentandi rationibus tractis, confirmare oporteat. Omnes res argumentando confirmatur, aut ex eo, quod perſonis, aut ex eo, quod negociis eſt attributum. Ac perſonis has res attributas putamus, nomen, naturam, victum, fortunam, habitum, affectionem, ſtudia, conſilia, facta, caſus, orationes, Nomen eſt, qđ vnicuiq; perſonæ datur, quo ſuo quæq; proprio, & certo vocabulo appellatur. Naturam ipſam definire difficile eſt. partes autē eius enumerare eas quarum indigemus ad hanc præceptionē, facilius eſt. Hæ autē partim diuino, partim mortali in genere verſantur. Mortalium autem pars in hominum, pars in beſtiarum genere enumeratur. Atq; hominum genus, & in ſexu conſideratur, virile an muliebre ſit? & in natione, patria, cognatione, & ætate: natione, Graius an barbarus: patria, Athenienſis, an Lacedæmonius: cognatione, quibus maioribus, quibus conſanguineis: ætate, puer an adoleſcens, natu grandior an ſenex. Præterea cōmoda, & incommoda conſiderantur ab natura data animo, aut corpori, hoc modo: valens an imbecillis, longus an breuis, formoſus an deformis, velox an tardus ſit, acutus an hebetior, memor an obliuioſus, comis, officioſus, pudens, patiens, an contra. Et omnino q̄ à natura data animo, & corpori conſiderabuntur, in natura cōſideranda ſunt. Nam quæ induſtria comparantur, ad habitum pertinent, de quo poſterius dicendum eſt. In victu cōſiderare oportet, apud quē, & quo more, & cuius arbitratu ſit educatus: quos habuerit artium liberaliū magiſtros, quos viuēdi pceptores: qbus amicis vtat̄, quo in negocio, q̄ſtu, artificio ſit occupatus, quo modo rē familiarē adminiſtret qua cōſuetudine domeſtica ſit. In fortuna q̄rit̄, ſeruus ſit an liber, pecunioſus an tenuis, priuatus an cū poteſtate

ſtate:ſi cum poteſtate,iure an iniuria,felix,clarus,
an contra;quales liberos habeat. Aut, ſi de non vi
uo quæretur,ēt quali morte ſit affectus,erit conſi
derandum.Habitum autem hunc appellamus, ani
mi,aut corporis conſtantē,& abſolutā aliqua in re
perfectionē, vt virtutis aut artis perceptionē ali-
cuius,aut quāuis ſcientiā. Et itē corporis aliquā
cōmoditatē,non natura datā,ſed ſtudio, & indu-
ſtria partā. Affectio eſt,animi,aut corporis ex tpe
aliqua de cā commutatio,vt lætitia, cupiditas,me
tus,moleſtia,morbus,debilitas, & alia, q̄ genere
in eodē reperiuntur.Studium autē eſt, animi aſſi
dua, & vehemens ad aliquā rem applicata magna
cū voluntate occupatio,vt philoſophiæ,poetriæ,
geometriæ,literarū. Conſilium eſt aliqd faciendi
aut non faciendi vere excogitata rō. Facta aūt, &
caſus,& orationes tribus ex tpibus conſiderabun
tur,qd fecerit,aut quid ipſi acciderit,aut quid di-
xerit,aut qd faciat,quid ipſi accidat,qd dicat, aut
quid facturus ſit, qd ipſi caſurū ſit,qua ſit vſurus
oratione. Ac pſonis quidē hæc vīr eſſe attributa.
Negocijs aūt q̄ ſunt attributa,partim ſunt cōtinē
ria cum ipſo negocio,partim in geſtione negocij
conſiderantur, partim adiuncta negocio ſunt,par
tim geſtum negocium conſequuntur. Continētia
cum ipſo negocio ſunt ea, quæ ſemper affixa eſſe
vīr ad rem,neq; ab ea poſſunt ſeparari. Ex his pri
ma eſt breuis cōplexio totius negocij, q̄ ſummā
cōtinet facti hoc mō: Parentis occiſio patriæ pro-
ditio. Deinde cā eius ſummæ,perquā,& quamob
rem,& cuius rei cā factū ſit,quæritur. Deinde an-
te rem geſtā q̄ facta ſunt, continenter vſq; ad ip-
ſum negocium. Deinde in ipſo gerendo negocio
quid actum ſit. Deinde qd poſtea factum ſit. In ge
ſtione autē negocij, q locus ſecundus erat de ijs,
q̄ negocijs attributa ſunt,quæretur locus,tps,mo
dus,occaſio,facultas. Locus conſideratur, in quo
res geſta ſit,ex opportunitate,quam videatur ha-
buiſſe ad negocium adminiſtrandum. Ea aūt op-
portunitas q̄ritur ex magnitudine, interuallo,lon
ginquitate,propinquitate,ſolitudine,celebritate
natura ipſius loci, & vicinitate totius regionis.
Ex his ēt attributionibus,ſacer,an profanus; pu-
blicus,an priuatus;alienus,an ipſius,de quo agiē,
locus ſit,an fuerit. Tēpus aūt eſt id,quo nunc vti-
mur,(nā ipſum quidē generaliter definire diffici
le eſt) pars quædam æternitatis cū alicuius annui,
menſtrui,diurni,nocturni ne ſpacij certa ſi gene-
ratione. In hoc,& q̄ præterierūt,cōſiderant,& eo-
rū ipſorū,q̄ pp vetuſtatē obſoleuerunt,vt incredi
bilia videant, & iā in fabularū numero reponanē:
& q̄ iandiu geſta,& à memoria noſtra remota, tñ
faciant fidē,vere tradita eſſe,q̄ eorum monumen-
ta certa in literis extent: & quæ nuper geſta ſint,
q̄ ſcire pleriq; poſſint.& itē quæ inſtēt in præſen
tia,& quæ maxime fiant,& quæ cōſequant. In qui
bus pōt cōſiderari,quid ocyus,& quid ſerius futu
rum ſit. Et itē cōiter in tpe perſpiciendo longin-
quitas eius eſt cōſideranda. nā ſæpe oportet cōme
tiri cum tpe negocium,& videre potuerit ne aut
magnitudo negocij, aut multitudo rerum in eo
tranſigi tpe. Conſiderat autem tempus, & anni,&
menſis,& diei,& noctis, & vigiliæ, & horæ, & in

aliqua parte alicuius horū. Occaſio aūt eſt pars tē
poris,habēs in ſe alicuius rei idoneā faciendi,aut
non faciendi opportunitatē. quare cum tempore
hoc differt. nam genere quidem vtrunq; idem eſſe
intelligitur: verum in tēpore ſpatium quodā mo-
do declarat,quod in annis,aut in anno, aut in ali-
qua anni parte ſpectatur: in occaſione ad ſpatium
temporis faciendi quædam opportunitas intelli-
gitur adiuncta. Quare cū genere idē ſit, ſit aliud;
quod parte quadā,& ſpecie, vt diximus, differat.
Hæc diſtribuiē in tria genera,publicum, cōe, ſin-
gulare. Publicum eſt, qđ ciuitas vniuerſa aliqua
de cā frequentat,vt ludi,dies feſtus,bellum. Cōe,
quod accidit omnibus eodem fere tpe,vt meſſis,
vindemia,calor,frigus. Singulare autem eſt,quod
aliqua de cā priuatim ſolet alicui accidere, vt nu-
ptiæ,ſacrificium,funus,cōuiuiū,ſomnus. Modus
aūt eſt,in quo,quemadmodū,& quo animo factū
ſit,quæritur. Eius partes ſunt,prudētia, & impru
dentia. Prudentiæ aūt rō quæriē ex ijs,quæ clam,
palam,vi,perſuaſione fecerit. Imprudentiæ aūt in
purgationē conferē;cuius partes ſunt, inſcientia,
caſus,neceſſitas.& in affectionem animi,hoc eſt,
moleſtiā,iracundiā,amorē,& cetera,quæ in ſimili
genere verſantur. Facultates ſunt, aut quibus faci
lius fit,aut ſine quibus aliquid confici nō poteſt.
Adiunctum autem negocio id intelligitur, quod
maius,& quod minus,& quod ſimile erit ei nego
cio,quo de agitur,& quod æque magnum, & qđ
contrarium,& quod diſparatum,& genus,& pars
& euentus. Maius,& minus,& æque magnum, ex
vi,& ex numero,& ex figura negocij, ſicut ex ſta-
tura corporis,conſideratur. Simile autē ex ſpecie
comparabili comparabile aūt ex cōferenda atque
aſſimulanda natura iudicatur. Contrarium eſt,qđ
poſitū in genere diuerſo, ab eodē, cui contrariū
eſſe dr,plurimū diſtat,vt frigus calori, vitæ mors.
Diſparatū autē eſt id,qđ ab aliqua re per oppoſi-
tionem negationis ſeparatur, hoc mō, ſapere, &
non ſapere. Genus eſt,qđ partes aliquas amplecti
tur,vt cupiditas. Pars eſt,quæ ſubeſt gñi,vt amor,
auaritia. Euentus eſt,alicuius exitus negocij, in
quo quæri ſolet,quid ex quaq; re eueniat,euentu
rumq́. ſit. Quare hoc in gñe,vt commodius, quid
euēturū ſit,ante animo colligi poſſit, quid quaq;
ex re ſoleat euenire,conſiderandū eſt,hoc mō: Ex
arrogantia odium,ex inſolentia arrogantia. Quar
ta aūt pars eſt,ex iis,quas negocijs dicebamus eſ-
ſe attributas,conſecutio. In hac hæres quærunē,
quæ geſtū negociū conſequunē. Primum, qđ fa-
ctū eſt,quo id nomine appellari conueniat. Dein-
de eius facti qui ſunt principes,& inuctores, qui
deniq; auctoritatis eius,& inuentionis cōproba-
tores atq; æmuli. Deinde ecquæ ea re,aut eius rei
ſit lex,cōſuetudo,actio,iudiciū,ſciētia, artificiū:
Deinde natura eius euenire vulgo ſoleat, an inſo
lēter ac raro. Poſtea,hoīes id ſua auctoritate cō-
probare,an offendi in his cōſueuerint,& cetera,q̄
factū aliqđ ſimiliter cōfeſtim,aut ex interuallo ſo
lēt cōſeq. Deinde poſtremo attendendū eſt, nū q̄
res ex iis rebus,q̄ ſunt poſitæ in partibus honeſta
tis aut vtilitatis,cōſequanē,de qbus in deliberati
uo gñe cauſæ diſtinctius erit dicēdū. A negociis

quidem

quidẽ fere res eæ, quas cõmemorauimus, ſunt attributæ. Oĩs aũt argumẽtatio, q̃ ex ijs locis, quos cõmemorauimus, ſumet, aut ꝓbabilis, aut neceſſaria debebit eſſe. Etenim vt breuiter deſcribamus, argumentatio vr̃ eſſe inuentũ ex aliquo gñe, rem aliquã aut probabiliter oſtendens, aut neceſſarie demonſtrans. Neceſſarie demonſtrantur ea, q̃ aliter, ac dñr, nec fieri, nec probari poſſunt, hoc mõ: Si peperit, cũ viro cõcubuit. Hoc genus argumentandi, qđ in neceſſaria demonſtratione verſatur, maxime tractat̃ in dicendo, aut ꝑ cõplexionẽ, aut per enumerationẽ, aut per ſimplicẽ cõcluſionem. Complexio eſt in qua vtrum cõceſſeris, reprehendet, ad hunc modum: Si improbus eſt, cur vteris? ſi probus, cur accuſas? Enumeratio eſt, in qua, pluribus rebus expoſitis, & ceteris infirmatis, vna reliqua neceſſario confirmat̃, hoc pacto: Neceſſe eſt, aut inimicitiarum cã ab hoc eſſe occiſum, aut metus, aut ſpei, aut alicuius amici gratia, aut ſi horũ nihil eſt, ab hoc nõ eſſe occiſum. nã ſine cã maleficiũ ſuſceptũ eſſe nõ põt. Sed neq; inimicitiæ fuerunt, nec metus vllus, nec ſpes ex morte illius alicuius cõmodi, neq; ad amicũ huius aliquẽ mors eius pertinebat: relinquit̃ igit̃, vt ab hoc nõ ſit occiſus. Simplex aũt cõcluſio ex neceſſaria conſecutione cõficit̃, hoc mõ: Si vos me iſtud eo tp̃e feciſſe dicitis, ego aũt eo ipſo tp̃e trans mare fui; relinquitur, vt id, qđ dicitis, nõ mõ non fecerim, ſed ne potuerim quidẽ facere. Atq; hoc diligenter videre oportebit, ne quo pacto genus hoc refelli poſſit, & ne confirmatio modum in ſe argumentationis ſolum habeat, & quandã ſimilitudinẽ neceſſariæ cõcluſionis, verũ ipſa argumentatio ex neceſſaria rõne cõſiſtat. Probabile aũt eſt id, qđ fere fieri ſolet, aut qđ in opinione poſitũ eſt, aut qđ hẽt in ſe ad hæc quãdã ſimilitudinẽ, ſiue id falſum eſt, ſiue verũ. Verũ in eo gñe, qđ fere ſolet fieri, probabile hmõi eſt: Si mater eſt, diligit filium: ſi auarus eſt, negligit iuſiurandũ. In eo autẽ, qđ in opinione poſitum eſt, hmõi ſunt ꝓbabilia; Impijs apud inferos pœnas eſſe ꝑparatas: Eos, q̃ philoſophiæ dent operã, nõ arbitrari deos eſſe. Similitudo aũt in contrariis, & paribus, & in ijs rebus, q̃ ſub eandẽ cadunt rõnẽ, maxime ſpectatur. In contrariis hoc mõ: Nã ſi ijs, qui imprudentes læſerunt, ignoſci cõuenit, iis, q̃ neceſſario ꝓfuerunt, hẽri gratiã non oportet. Ex pari, ſic: Nam vt locus ſine portu nauibus eſſe non põt tutus: ſic aĩus ſine fide, ſtabilis amicis nõ põt eſſe. In ijs rebus, q̃ ſub eandem rõnẽ cadunt, hoc mõ probabile conſideratur: Nã ſi Rhodijs turpe nõ eſt portoriũ locare, ne Hermacreonti quidem turpe eſt conducere. Hæc rum vera ſunt hoc pacto: Quoniã cicatrix eſt, fuit vulnus. Tum veriſimilia, hoc mõ: ſi multus erat in calceis puluis, ex itinere eũ venire oportebat. Omne aũt, vt certas, quaſdã in partes diſtribuamus, probabile qđ ſumit̃ ad argumentationem, aut ſignum eſt, aut credibile, aut iudicatũ, aut comparabile. Signũ eſt, qđ ſub ſenſum aliquẽ cadit, & quiddã ſignificat, quod ex ipſo profectũ vr̃, quod aut ante fuerit, aut in ipſo negocio, aut poſt ſit conſecutum, & tñ indiget teſtimonii, & grauioris confirmationis, vt cruor, fuga, pallor, puluis, & quæ his ſunt ſimilia. Credibile eſt, qđ ſine vllo teſte auditoris opinione firmat̃, hoc mõ: Nemo eſt, qui nõ liberos ſuus incolumes, & beatos eſſe cupiat. Iudicatum eſt res aſſenſione, aut auctoritate, aut iudicio alicuius, aut aliquorum comprobata. Id tribus in gñibus ſpectat̃, religioſo, cõi, approbato. Religioſum eſt, qđ iurati legibus iudicarunt. Cõe eſt, qđ omnes vulgo probarunt, & ſecuti ſunt, huiuſmodi: vt maioribus natu aſſurgatur, vt ſupplicũ miſerer̃. Approbatum eſt, qđ hoĩes, cũ dubiũ eſſet, quale haberi oporteret, ſua cõſtituerunt auctoritate, velut Gracchi patris factum, quẽ populus R. ob id factũ, ꝙ inſciente collega in Cenſura nihil geſſit, poſt Cenſurã Conſulẽ fecit. Comparabile aũt eſt, qđ in rebus diuerſis ſimilẽ aliquã rõnẽ cõtinet. Eius ſunt partes tres, imago, collatio, exemplũ. Imago eſt oratio demonſtrans corporũ aut naturarũ ſimilitudinẽ. Collatio eſt oratio rem cũ re ex ſimilitudine conferens. Exemplũ eſt, qđ rẽ auctoritate aut caſu alicuius hoĩs, aut negocij cõfirmat, aut infirmat. Horũ exẽpla, & deſcriptiones in ꝑceptis elocutionis cognoſcent̃. At fons q̃dẽ cõfirmationis, vt facultas tulit, apertus eſt, nec minus dilucide, q̃ rei natura ferebat, demõſtratus eſt. Quemadmodũ autẽ quæq; conſtitutio, & pars conſtitutionis, & oĩs controuerſia, ſiue in rõne, ſiue in ſcripto verſet̃ tractari debeat, & q̃ in quaſq; argumentationes conueniant, ſigillatim in ſecundo libro de vnoquoq; gñe dicemus. In præſentia tantũmodo numeros, & modos, & partes argumẽtãdi cõfuſe & ꝑmixte diſperſimus: poſt deſcripte, & electe in genus quodq; cãæ, q̃d cuiq; cõueniat, ex hac copia digeremus. Atq; inueniri q̃dẽ oĩs ex his locis argumentatio poterit, inuentã exornari, & certas in partes diſtingue, & ſuauiſsimũ eſt, & ſumme neceſſarium, & ab artis ſcriptoribus maxime neglectũ. Quare, de ea ꝑceptione nobis, & in hoc loco dicendũ viſum eſt, vt ad inuẽtionẽ argumenti abſolutio quoq; argumentãdi adiungeret̃. Et magna cum cura, & diligentia locus hic omnis conſiderandus eſt: ꝙ non rei ſolum magna vtilitas eſt, ſed præcipiendi quoq; ſumma difficultas.

Omnis igitur argumẽtatio aut per inductionem tractanda eſt, aut per ratiocinationem. Inductio eſt oratio, quæ rebus non dubijs captat aſſenſionẽ eius, qui cum inſtituta eſt: quibus aſſenſionibus facit, vt illi dubia quædam res, ꝑp ſimilitudinem earũ rerũ, quibus aſſenſit, probetur: velut apud Socraticũ Aeſchinẽ demõſtrat Socrates, cũ Xenophontis vxore, & cũ ipſo Xenophonte Aſpaſiã locutã. Dic mihi, q̃ſo, Xenophontis vxor, ſi vicina tua melius habeat aurũ, q̃ tu habes, vtrũ illius, an tuũ malis? Illius, inquit. Quòd ſi veſtem, & ceterũ ornatũ muliebrẽ precij maioris habeat, q̃ tu habes; tuũ ne, an illius malis? Illius vero, reſpondit. Age, inquit, ſi virum illa meliorem habeat, q̃ tu habes; vtrum ne tuũ, an illius malis? Hic mulier erubuit. Aſpaſia autem cum ipſo Xenophonte ſermonem inſtituit. Quæſo, inquit, Xenophon, ſi vicinus tuus meliorem equum habeat, quàm tuus eſt tuum ne equũ malis, an illius? Illius, inquit. Quòd ſi fundum meliorem habeat, quàm tu habes, vtrũ tandem fundum habere malis? Illum, inquit,

melio-

m

melioré.ſ.Quòd ſi vxoré meliore habeat. q̃ tu ha
hes;virũ illius malis?Atq; hic Xenophon quoque
ipſe tacuit.Poſt Aſpaſia:Qm̃ vterq; veſtrũ,inquit,
id mihi ſolũ non rñdit,qđ ego ſolũ audire volue-
rá;egomet dicá,quid vterq; cogitet.Ná, & tu mu
lier optimũ virũ mauis hr̃e,& tu Xenophon vxo-
ré hr̃e lectiſsimá maxime vis.Quare,niſi hoc per-
feceritis, ut neq; vir melior, neq; fœmina lectior
in terris ſit;ꝓfecto id ſemꝑ,qđ optimũ putabitis
eſſe,multo maxime requiretis,& tu vt maritus ſit
quáoptimæ mulieris,& hæc quáoptimo viro nu-
pta ſit.Hic cum rebus nó dubiis eſſet aſſenſum, fa
ctũ eſt ꝑp ſimilitudiné,vt ét illud,qđ dubiũ vide-
batur,ſi quis ſeparatim q̃reret,id pro certo ꝑp ra
tioné rogádi concederetur. Hoc modo ſermonis
plurimũ Socrates uſus eſt, ꝑpea quod nihil ipſe
afferre ad perſuadendũ uolebat,ſed ex eo,qđ ſibi
ille dederat,quicũ diſputabat,aliqd conficere ma
lebat, qđ ille ex eo,qđ iá cóceſsiſſet,neceſſario ap
ꝓbare deberet.Hoc ĩ genere ꝑcipiendũ nobis vr̃:
Primum,ut illud, qđ inducemus per ſimilitudiné
eiuſmodi ſit,vt ſit neceſſe cócedi.ná ex quo poſtu
labimus nobis illud,qđ dubiũ ſit,cócedi:dubium
eſſe id ipſum,non oportebit. Deinde illud,cuius
cõfirmandi cauſa fiet inductio,vidẽdũ eſt,vt ſimi
le ijs rebus ſit,quas res quaſi nó dubias añ induxe
rimus.ná ante aliqd nobis cóceſſum nihil prode-
rit,ſi ei diſsimile erit id, cuius cauſa illud cócedi
primũ voluerimus.Deinde nó intelligat,quò ſpe
ctent illæ primæ inductiones, & ad qué ſint exitũ
peruenturæ.ná q uidet,ſi ei rei,quæ primo roge-
tur,recte aſſenſerit,illá quoq; ré,quæ ſibi diſplice
at,eſſe neceſſario cócedendá, plerunq; aut non re
ſpondẽdo,aut male reſpondendo longius proce-
dere rogationé nó ſinit. quare rõne rogationis im
prudens ab eo,qđ conceſsit,ad id,quod non vult
cócedere, deducẽdus eſt. Extremũ aũt aut taceat
oportet, aut concedatur, aut negetur. Si nege-
tur,aut oſtẽdendo eſt ſimilitudo earũ rerum,quæ
ante conceſſæ ſunt aut alia vtendũ inductione.Si
concedetur,concludenda eſt argumentatione. Si
tacebitur,aut elicenda eſt reſponſio,aut,qm̃ taci-
turnitas imitatur confeſsioné,pro eo,ac ſi conceſ
ſum ſit, cócludere oportebit argumentationé.ita
ſit hoc genus argumentádi tripertitũ.Prima pars
conſtat ex ſimilitudine vna pluribus ue.Altera ex
eo,qđ concedi volumus,cuius cauſa ſimilitudines
adhibitæ ſunt.Tertia ex cócluſione,quæ aut cõfir
mat conceſsioné,aut,quod ex ea cõficiatur,oſten
dit.Sed q̃a non ſatis videbitur alicui dilucide de-
monſtratũ,niſi qđ ex ciuili cauſarũ genere exem-
plũ ſubiecerimus; vr̃ hmõi quoq; vtendum exem
plo;nó quo præceptio differat,aut aliter hoc ĩ ſer
mone,atq; in dicẽdo ſit vtendũ; ſed ut eorũ volun
tati ſatiſfiat,qui,ꝙ aliquo in loco viderint,alio in
loco,niſi demõſtratũ eſt,nequeunt agnoſcere. Er
go in hac cauſa,quæ apud Græcos eſt peruagata,
ꝙ Epaminondas Thebanorũ Imperator ei, qui ſi
bi ex lege Prætor ſucceſſerat,exercitũ nó tradidit,
&,cũ paucos ipſe dies cótra legé exercitũ tenuiſ
ſe,Lacedæmonios funditus vicit, poterit accuſa-
tor argumentatione vti per inductioné,cum ſcri-
ptum legis cótra ſententiá defendat,ad húc modũ:

Si indices, id quod Epaminõdas ait legis ſcripto
rem ſenſiſſe,adſcribat ad legem,& addat exceptio
né hanc,extra quá ſi quis reip.cauſa exercitum nó
tradiderit,patiemini?nó opinor. Quòd ſi voſmet
ipſi,quod é veſtra religione,& ſapiẽtia remotiſsi
mũ eſt, iſtius honoris cauſa hanc eandé exceptio
né,iniuſſu populi ad legé adſcribi iubeatis, popu
lus Thebanus patieť ne id fieri?ꝓfecto nó patieť.
Quod ergo adſcribi ad legé nefas eſt;id ſequi,qua
ſi adſcriptũ ſit rectum uobis videatur? Noui ve
ſtrá intelligentiá nó põt ita uideri,indices.Quòd
ſi literis corrigi neq; ab illo, neq; à uobis ſcripto
ris volũtas põt: videte, ne multo indignius ſit id
re,& iudicio ueſtro mutari, qđ ne uerbo quidem
cómutari põt.Ac de inductione quidé ſatis ĩ præ
ſentia dictũ vr̃.Nũc deinceps ratiocinationis,vim
& naturá conſideremus. Ratiocinatio eſt oratio
ex ipſa re ꝓbabile aliquid eliciẽs,quod expoſitũ,
& per ſe cognitũ ſua ſe vi,& rõne confirmet.Hoc
de genere qui diligẽtius cõſiderandũ putauerunt
cũ idẽ uſu dicẽdi ſequerentur,paulũ in præcipien
di rõne diſſenſerunt.ná partim quinq; eius partes
eſſe dixerũt, partim nó plus q̃ in tres partes poſſe
diſtribui putauerũt.eorum cótrouerſiá nó incom
modum vr̃ cum utrorumq; rõne exponere.ná, &
breuis eſt,& non eiuſmodi,vt alteri prorſus nihil
dicere putentur:& locus in nobis in dicendo mi-
nime negligendus vr̃.Qui in partes in qnq; diſtri-
bui partes oportere,aiunt primũ conuenire expo
nere ſummá argumentationis,ad hunc modũ:Me
lius accurrantur quæ conſilio geruntur, q̃ quæ ſi-
ne conſilio adminiſtrantur.Hác primam partẽ nu
merant:eá deinceps rõnibus variis, & quá copio
ſiſsimis verbis approbari putát oportere,hoc mo
do;Domus ea,quæ rõne regitur,oĩbus ĩſtructior
eſt rebus,& apparatior,q̃ ea,q̃ temere,& nullo cõ
ſilio adminiſtrať.Exercitus is, cui ꝑpoſitus eſt ſa-
piẽs,& callidus Imperator,oĩbus partibus cõmo
dius regiť,q̃ is,qui ſtultitia,& temeritate alicuius
adminiſtret. Eadé nauigii rõ eſt.ná nauis optime
curſum cõficit ea,q̃ ſciẽtiſsimo gubernatore vti-
tur. Cũ ꝓpoſitio ſit hoc pacto approbata, & duæ
partes tranſierut ratiocinationis, tertia in parte
aiunt, qđ oſtẽderet velis, id ex ui propoſitionis
oportere aſſumere,hoc pacto:Nihil aũt oĩum re-
rum melius,q̃ oĩs mundus, adminiſtratur. Huius
aſſumptionis,quarto in loco aliá porro inducunt
approbationé,hoc modo:Ná,& ſignorum ortus,
& obitus definitum quendá ordinẽ ſeruant; &
annuæ cõmutationes nõ modo quadá ex neceſsi-
tate ſemper eadé modo fiunt,verum ad utilitates
quoq; rerum oĩum ſunt cõmodatæ, & diurnæ no
cturnæq.viciſsitudines nulla in re vnquá mutatæ
quidquá nocuerunt. quæ ſigno ſunt oĩa,non me-
diocri quodá cõſilio naturá mundi adminiſtrari.
Quinto inducunt loco cõplexioné eam, q̃ aut id
infert ſolum, quod ex oĩbus partibus cogiť, hoc
modo: Conſilio igiť mundus adminiſtratur, aut
vnũ in locum cum conduxerit breuiter ꝓpoſitio
né,& aſſumptioné, id adiungit,quod ex his conſi
ciatur,ad hunc modũ:Quod ſi melius geruntť ea,q̃
conſilio,q̃ quæ ſine conſilio adminiſtrantur:nihil
aũt oĩum rerum melius, q̃ omnis mundus, admi-

niſtratur: cōſilio igiẽ mũdus adminiſtratur. Quĩn
quepartitã igitur hoc pacto putanr eſſe argumen
tationẽ. Qui aũt tripertitã eſſe dñt, ijs non aliter
putant tractari oportere argumẽtationẽ, ſed par
titionẽ horũ reprehendunt. negant. n. neq; à pro-
poſitione, neq; ab aſſumptione approbationes eo
rũ ſeparari oportere, neq; propoſitionẽ abſolutã,
neq; aſſumptionẽ ſibi perfectã videri, quæ appro
batione confirmata nõ ſit. quare quas illi duas par
tes numerant. propoſitionẽ & approbationẽ, ſibi
vnã partẽ uideri ꝓpoſitionẽ: quæ ſi approbare nõ
ſit, propoſitio non ſit argumentationis. item, quæ
ab illis aſſumptio, & aſſumptionis approbatio dr̃,
eandem ſibi aſſumptionẽ ſolã videri. Ita fit, vt ea-
dẽ rõne argumẽtatio tractata, aliis tripertita, aliis
quinquepartita videatur. Quare euenit, vt res nõ
tã vſum dicendi pertineat, q̃ ad rõnem præceptio
nis. Nobis aũt cõmodior illa partitio vr̃ eſſe, quæ
in quinq; partes diſtributa eſt, quã oẽs ab Ariſto
tele, & Theophraſto ꝓfecti, maxime ſecuti ſunt.
nã quẽadmodũ illud ſuperius genus argumẽtãdi,
quod per inductionẽ ſumitur, maxime Socrates,
& Socratici tractauerũt: ſic hoc, quod per rõcina-
tionẽ expolitur, ſumme eſt ab Ariſtotele atq; Pe-
ripateticis & Theophraſto frequentatũ, deinde à
rhetoribus ijs, q elegantiſsimi atq; artificioſiſſi-
mi putati ſũt. Quare aũt nobis illa magis partitio
probetur, dicendũ vr̃, ne temere ſecuti putemur:
& br̃ dicendũ, ne in hmõi rebus diutius, q̃ ratio ꝑ
cipiendi poſtulat, cõmoremur. Si quadã in argu-
mẽtatione ſatis eſt uti ꝓpoſitione, & nõ oportet
adiũgere approbationẽ ꝓpoſitioni; quadã aũt in
argumentatione infirma eſt ꝓpoſitio, niſi adiũcta
ſit approbatio: ſeparatũ quiddã eſt à propoſitio-
ne approbatio. quod. n. adiungi, & ſeparari ab ali
quo põt, id non põt idẽ eſſe, qđ eſt id, ad quod ad
iungitur, & à quo ſeparatur. Eſt aũt quædam argu
mentatio, in qua ꝓpoſitio nõ indiget approbatio
ne, & quædã, in qua nihil vales abſq; approbatio-
ne, ut oſtẽdemus. ſeparata eſt igiẽ à propoſitione
approbatio. Oſtẽdemus aũt id, quod polliciti ſu-
mus, hoc modo: Quæ propoſitio in ſe quiddã con
tinet perſpicuũ, & quod conſtare inter oẽs neceſ
ſe eſt, hãc velle approbare, & firmare nihil attinet.
Ea eſt hmõi: Si, quo die iſta cædes Romæ eſt, ego
Athenis eo die fui, intereſſe ĩ cæde nõ potui. Hoc
quia perſpicue verum eſt, nihil attinet approbari.
Quare aſſumi ſtatim oportet, hoc modo: Fui aũt
Athenis eo die. hoc ſi nõ conſtat, indiget approba
tionis: qua inducta cõplexio cõſequitur: igitur in
cædes intereſſe nõ potui: Eſt igitur quædã propo
ſitio, quæ nõ indiget approbatione: nã eſſe quidẽ
quandã, quæ indigeat, qđ attinet oſtendere, quod
cuius facile perſpicuũ eſt? Quod ſi ita eſt; ex hoc,
& ex eo, quod propoſueramus, hoc conficitur, ſe
paratũ eſſe quiddã à ꝓpoſitione approbationẽ. Si
aũt ita eſt, falſum eſt nõ eſſe plus, q̃ tripartitã argu
mentationẽ. Simili modo liquet, alterã quoq; ap-
ꝓbationẽ ſeparatã eſſe ab aſſumptione. nã ſi qua-
dam in argumentatione ſatis eſt vti aſſumptione,
& nõ oportet adiũgere approbationẽ aſſumptio
ni; quadã aũt in argumentatione ĩfirma eſt aſſum
ptio, niſi adiũcta ſit approbatio: ſeparatum quid-
dam eſt extra aſſumptionẽ approbatio. eſt aũt ar-
gumẽtatio quædã, in qua aſſumptio nõ indiget ap
probationis; q̃dam aũt. in qua nihil valet ſine ap-
probatione, vt oſtendemus. ſeparata eſt igitur ab
aſſumptione approbatio. Oſtẽdemus aũt qđ polli
citis ſumus, hoc modo. Quæ perſpicuã oĩbus veri
tatẽ cõtinet aſſumptio, nihil indiget approbatio
nis. ea eſt hmõi. Si oportet ſapere, dare operã phi
loſophiæ cõuenit. hæc propoſitio indiget appro-
bationis nõ. n. ꝑſpicua eſt, neq; conſtat inter oẽs:
ꝓpea ꝙ multi nihil prodeſſe philoſophiã, pleriq;
ẽt obeſſe arbitrantẽ. Aſſumptio perſpicua eſt hæc:
Oportet aũt ſapere. hoc aũt quia ipſum ex re per
ſpicit, & verũ eſſe intelligitur, nihil attinet appro
bari. Quare ſtatim concludendo eſt argumẽtatio:
Igitur dare operã philoſophiæ cõuenit. Eſt ergo
aſſumptio quædã, quæ approbationis nõ indiget
nã, quandã indigere, perſpicuũ eſt. ſeparatã eſt igi
tur ab aſſumptione approbatio. Falſum ergo eſt,
non eſſe plus q̃ tripertitã argumentationẽ. Atque
ex his illud iam perſpicuum eſt, eſſe quandam ar-
gumentationem, in qua neque ꝓpoſitio, neq; aſ-
ſumptio ĩdigeat approbationis, hmõi, ut certum
quiddam, & breui exẽpli cauſa ponamus: Summo
aũt opere ſapientia petenda eſt; ſummo igiẽ ope
re ſtultitia uitanda eſt: ſummopere aũt ſapientia
petẽda eſt; igitur ſummopere ſtultitia uitãda eſt.
Hic & aſſumptio, & ꝓpoſitio perſpicua eſt, quare
neutra quoq; indiget approbatione. Ex his oĩbus
illud perſpicuum eſt, approbationẽ cũ adiungi, tũ
non adiungi. Ex quo cognoſcitur, neq; in propo-
ſitione, neq; in aſſumptione cõtineri approbatio
nẽ, ſed utràque, ſuo loco poſitam, uim ſuam tanq̃
certã, & propriã obtinere. Quod ſi ita eſt, cõmode
partiti ſunt illi, qui in quinq; partes diſtribuerũt
argumentationẽ. Quinq; ſunt igitur partes eius
argumentationis, quæ per ratiocinationẽ tractaẽ:
Propoſitio, per quã breuiter locus is exponitur,
ex quo oĩs uis oportet emãt ratiocinationis. Pro
poſitionis approbatio. per quam id, quod breui-
ter expoſitũ eſt, rõnibus affirmatum, probabilius
& apertius fit. Aſſumptio, ꝑ quã id, quod ex pro-
poſitione ad oſtendendũ pertinet, aſſumitur. Aſ-
ſumptionis approbatio, per quam id, quod aſſum
ptum eſt, rõnibus firmatur. Cõplexio, per q̃ id, qđ
cõficitur ex omni argumentatione, br̃ exponitur.
Quæ plurimas habet argumẽtatio partes, ea con-
ſtat ex his quinq; partibus. Secũda eſt quadriper-
tita. Tertia tripertita. Dein bipertita, qđ in cõtro
uerſia eſt. De vnàquaq; parte põt alicui videri poſ
ſe argumentationẽ cõſiſtere. Eorũ igiẽ, quæ conſi
ſtant, exẽpla ponemus: horum q̃ dubia ſunt, rõnes
afferemus. Quĩquepertita argumẽtatio eſt hmõi:
Oẽs leges iudices ad commodũ reip. referri opor
tet, & eas ex vtilitate cõi, non ex ſcriptione, q̃ in
literis eſt, interpretari. ea. n. virtute, & ſapiẽtia ma
iores noſtri fuerunt, vt in legibus ſcribendis, niſi
ſalutẽ, atq; vtilitatẽ reip. ſibi aliud nihil ꝓponerẽt
neq;. n. ipſi, quod obeſſe, ſcribere volebant, &, ſi
ſcripſiſſent, cum eſſet intellectum, repudiatum iri
legem intelligebant, nemo. n. leges legum cauſa
ſaluas eſſe vult, ſed reip. quòd ex legibus omnes
reſpublicas optime putãnt adminiſtrari. Quam
ob

ob rem igitur leges ſeruari oportet, ad eã cauſam ſcripta oĩa interpretari cõuenit: hoc eſt, qm̃ reip. ſeruimus, ex reip. cõmodo atq; vtilitate leges interpretemur. Nã vt ex medicina nihil oportet putare ꝓficiſci, niſi qđ ad corporis vtilitatẽ ſpectat, qm̃ eius cã eſt inſtituta: ſic à legib. nihil conuenit arbitrari, niſi qđ reip. cõducat, proficiſci, qm̃ eius cã ſunt cõparatæ. Ergo in hoc quoq; iudicio deſinite literas legis ꝑſcrutari, & legẽ, vt æquũ eſt, ex vtilitate reip. conſiderate, qđ hic fecit. Quid.n.magis vtile Thebanis fuit, q̃ Lacedæmonios opprimi? Quid magis Epaminondã, Thebanorũ Imperatorem, q̃ victoriæ Thebanorũ cõſulere decuit? Quid hunc tanta Thebanorũ gloria, tã claro atq; exornato trophæo clarius atq; antiquius habere conuenit? Scripto videlicet legis omiſſo, ſcriptoris ſniãm conſiderare debebat. Atq; hoc quidẽ ſatis cõſideratũ eſt, nullã eſſe legem, niſi reip. cauſa ſcriptã. Sũmam igitur amẽtiam eſſe exiſtimabat, quod ſcriptũ eſſet reip. ſalutis cã, id nõ ex reip. ſalute interpretari. Quòd ſi leges oẽs ad vtilitatem reip. referri conuenit, hic aũt ſaluti reip. profuit, profectò non põt eodẽ facto, & communib. fortunis cõſuluiſſe & legib. non obtẽperaſſe. Quatuor aũt partib. conſtat argumentatio, cũ aut proponimus, aut aſſumimus ſine approbatione. Id facere oportet, cum aut propoſitio ex ſe intelligitur, aut aſſumptio perſpicua eſt, & nullius approbationis indiget. Propoſitione approbatione ꝑterita, quatuor ex partibus argumentatio tractatur ad hunc modũ: Iudices, qui ex lege iurati iudicatis, legib. obtẽperare debetis. Obtẽperare aũt legib. nõ poteſtis, niſi, quod ſcriptũ eſt in lege, ſequamini. qđ enim certius legis ſcriptor teſtimoniũ voluntati ſuæ relinquere potuit, q̃ quod ipſe magna cũ cura atq; diligentia ſcripſit? Quod ſi literæ nõ extarẽt, magnopere requireremus, vt ex his ſcriptoris volũtas cognoſceret̃, nec tñ Epaminondæ ꝑmitteremus, ne ſi extra iudiciũ quidẽ eſſet, vt is nobis ſententiã legis interpretaret: nedum nunc iſtud patiamur, cum ꝓ̃ſto lex ſit, non ex eo, quod apertiſſime ſcriptũ eſt, ſed ex eo, quod ſuæ cauſæ cõuenit, ſcriptoris volũtatẽ interpretari. Quòd ſi vos iudices legib. obtemperare debetis, & id facere non poteſtis, niſi qđ ſcriptũ eſt in lege ſequamini: q̄d cauſæ eſt, quin iſtũ cõtra legẽ feciſſe iudicetis? Aſſumptionis aũt approbatione ꝑterita, quadripertita ſic fiet argumentatio: Qui ſæpenumero nos per fidẽ fefellerunt, eorũ orationi fidẽ habere non debemus. Si quid.n. perfidia illorũ detrimenti accepeximus, nemo erit præter noſmet ipſos, quẽ iure accuſare poſſimus. Ac primũ quidẽ decipi incõmodũ eſt, iterum ſtultũ, tertiũ turpe. Carthaginiẽſes aũt perſæpe iã nos fefellerunt. Sũma igit̃ amentia eſt in eorũ fide ſpem hr̃e, quorum perfidia toties deceptus ſis. Vtraq; approbatione ꝑterita, tripertita fit hoc pacto: Aut metuamus Carthaginiẽſes oportet, ſi incolumes eos reliquerimus: aut eorũ vrbem diruamus: ac metuere quidẽ non oportet. reſtat igit̃, vt vrbem diruamus. Sunt aũt, qui putãt nonnunquã poſſe cõplexione, & oportere ſuperſederi, cum id perſpicuum ſit, quod cõficiatur ex ratiocinatione. Quod ſi fiat, bipertitã quoq; fieri argumentationẽ, hoc modo: Si peperit, virgo non eſt: peperit aũt. hic ſatis eſſe dicunt proponere, & aſſumere: qm̃ perſpicuum ſit, quod conficiat̃: cõplexionis rẽ non indigere. Nobis aũt vr̃, & oĩs ratiocinatio concludenda eſſe: & illud vitium, quod illis diſplicet, magnopere vitandum eſt, ne, quod perſpicuum ſit, id in cõplexionẽ inferamus. Hoc aũt fieri poterit, ſi complexionũ gña intelligãtur. Nã aut ita cõplectemur, vt in vnum conducamus propoſitionem, & aſſumptionẽ, hoc modo: Quòd ſi leges oẽs ad vtilitatẽ reip. referri conuenit, hic aũt ſaluti reip. profuit: profectò non põt eodẽ facto & ſaluti cõi conſuluiſſe, & legib. non obtẽperaſſe: Aut ita, vt ex contrario ſnĩa conficiatur, hoc modo: Summa igitur amentia eſt, in eorum fide ſpem habere, quorũ perfidia toties deceptus ſis: Aut ita, vt id ſolum, quod cõficitur, inferat, ad hũc modum: Vrbem igitur diruamus: Aut vt id, quod eam rẽ, quæ conficitur, ſequat̃ neceſſe eſt. i. hmõi: Si peperit, cum viro cõcubuit: peperit aũt: Conficitur hoc: Cõcubuit igit̃ cum viro. Hoc ſi nolis inferre, & inferas id, quod ſequitur. Fecit igitur inceſtum, & concluſerit argumentationẽ, & perſpicuã fugeris cõplexionẽ. Quare in longis argumentationibus, ex conductionibus, aut̃ ex cõtrario cõplexi oportet: in breuib. id ſolum, quod conficit̃, exponere: in iis, in quib. exitus ꝑſpicuus eſt, conſecutione vti. Si qui aũt ex vna quoq; parte putabunt cõſtare argumẽtationẽ, poterunt dicere, ſæpe ſatis eſſe hoc modo argumẽtationẽ facere: Qm̃ peperit, cum viro concubuit: nã hoc nullius neq; approbationis, neque complexionis indigere. ſed nobis ambiguitate noĩs vĩr errare. Nã argumẽtatio noĩe vno res duas ſignificat, ideo ꝙ, & inuentum aliquã in rẽ probabile, aut neceſſarium argumẽtatio vocatur, & eius inuenti artificioſa expolitio. qñ igitur proferẽt aliquid hmõi: Qm̃ peperit, cum viro concubuit: inuẽtum ꝓferent, non expolitionẽ. nos autẽ de expolitionis partib. loquimur. nihil igr̃ ad hãc rẽ ratio illa pertinebit. atque hac diſtinctione alia quoq;, quæ videbuntur officere, huic partitioni, propulſabimus, ſi qui aut aſſumptionẽ aliqñ tolli poſſe putẽt, aut propoſitionẽ. quæ ſi quid hẽt ꝓbabile, aut neceſſarium quoquo modo cõmoueat auditorẽ neceſſe eſt, ꝙ ſi ſolum ſpectaretur, ac nihil, quo pacto tractaret̃ id, qđ eſſet excogitatum, referret, nequaquã tm̃ inter ſummos oratores, & mediocres intereſſe exiſtimaretur. Variare autẽ orationẽ magnopere oportebit. nã oĩb. in reb. ſimilitudo eſt ſatietatis mater. Id fieri poterit, non ſimiliter ſemper ingrediamur in argumẽtationẽ. Nã primum oĩum gñibus ipſis diſtinguere cõuenit, orationẽ, hoc eſt tũ inductione vti, tum rõcinatione. Deinde in ipſa argumẽtatione nõ ſemper à ꝓpoſitione incipere, nec ſemp quinq; partib. abuti, neq; eadẽ rõne expolire partitiones, ſed tum ab aſſumptione incipere licet, tum ab approbõne alterutra, tũ utraq;, tum hoc, tum illo gñe cõplexionis vti. Id vt perſpiciat̃, aut ſcribamus ipſi, aut in quolibet exẽplo de iis, q̃ ꝓpoſita ſunt, hoc idẽ exerceamus, vt quã facile ſit factu. Ac de partib. quidẽ argumentationis ſatis nobis dictum videtur: Illud autem volumus intelli-

gi, nos probe tenere, alijs quoque rationibus tractari argumentationes in philoſophia multis, & obſcuris, de quibus certum eſt artificium conſtitutum. Verum illa nobis abhorrere ab vſu oratorio videntur. Quæ pertinere autẽ ad dicẽdum putamus, ea nos commodius, quàm ceteros, attẽdiſſe non affirmamus, ſed perquiſitius, & diligẽtius conſcripſiſſe pollicemur. Nunc, vt inſtituimus, proficiſci ordine ad reliqua pergemus.

VICTORINVS.

[C]ONFIRMATIO eſt, per quam argumentando noſtræ cauſæ fidem, & auctoritatem, & firmamentum adiungit oratio) Definitio confirmationis nõ per id, quod eſt, ſed per id, quod facit. Et quod ait. Noſtræ cauſæ, cõmune præceptum eſt tam defenſoris quam accuſatoris. vterque.n. vtroque ſemper vtitur.i.& confirmatione, & reprehẽſione. Scire autem debemus, exordium, narrationem, partitionem, & cõcluſionem in omnibus cauſæ generibus, vel conſtitutionibus, generali diſciplina eadem præcepta retinere confirmationem vero & reprehenſionem per ſingula cauſarum genera, vel ſingulas conſtitutiones, diuerſa & propria ſemper habere præcepta. Nunc itaque iuxta ordinem partium poſt partitionẽ tractat de confirmatione. Et quoniam, vt ſupra diximus in ſingulis cauſarũ generibus vel conſtitutionibus diuerſa. & propria habẽtur præcepta, quia mora eſt, vt per ſingulas cõfirmationis ſpecies præcepta dicantur, generaliter & confuſe præcipit quibus de locis argumentandi rationibus tractatis, in omni cauſarum genere, vel in omnibus ſimul conſtitutionibus confirmatio effici poſſit. Et hoc in primo libro agitur. i. vt in omne genus formamq́. cauſarum quædam communitas argumentationum velut ſilua ponatur. Secundus autem liber hoc continet, vt in ſingulis cauſarum generibus ac formis propria, & certa, & diuerſa præcepta ſeparentur, de primo libro cunctis argumentandi rationibus tractis. [Per quam argumentando) Hoc.n. prõprium eſt confirmationis Alioqui & narratio fidem facit, ſed non argumentando. [Fidem, & auctoritatem, & firmamẽtum) Fides eſt argũ quo crimen probamus .i. fidem crimini facimus. Auctoritas eſt argumentum verius atq; honeſtus, & cui quaſi neceſſe habeat credi. Firmamentum eſt creberrima argumentatio. [Omnes res argumentando confirmãtur, aut ex eo, quod perſonis, aut ex eo, quod negociis eſt attributum) Omnis res argumentando cõfirmatur. Sed quæ in hypotheſi eſt, quæ cauſa dicitur, cuius cauſæ iſta definitio eſt, lis cum certa perſona hæc quidem oĩs res ex illis ſeptem locis argumenta cõtrahit, quis, quid, cur, vbi, quando, quemadmodum, quibus adminiculis. Verum ex his duo prima oẽm vim argumentationis continẽt, quinq; reliqua ſecundo ſubiacent. Itaque duo hęc prima, quis & quid, apertioribus nominibus Cic. & ad opus vicinioribus nuncupat. i. perſonã, & dictũ factum ve, quod negociũ eſt Itaque omnis res cõfirmatur aut ex attributis perſonæ argumentis ſumptis, aut ex attributis negocio. Perſonis autẽ attributa ſunt vndecim. Nomẽ, natura. victus, fortuna, habitus, affectio, ſtudium, conſilia, facta, caſus, orationes. Itaque ſi hæc omnia attributa perſonæ ſunt, quæ ſit ipſa perſona videamus. Nomẽ eſſe non poteſt, quia primum attributum perſonæ eſt: Homo eſſe non poteſt quia naturæ perſonæ attributũ eſt, & natura mortalium in duo diuiditur, in homines & in feras. Quę eſt ergo perſona? Illa. ſ. quæ in pronominibus finitus eſt, vt ego, tu ille, hic, hæc, hoc. Itaque ex perſona nulla argumentatio poteſt ſumi. Cum.n. dixero hic, quod argumentum feci? Ex attributis autem perſonæ ſumitur omnis argumẽtatio breuiter, vel ſub diſtributa, per quæ ſe aperit. & quibus impletur ipſa perſona. attributis ſuis igitur perſonarum omnium vis probatur. [Nomen eſt, quod vnicuiq; perſonæ datur, quo ſuo quæque proprio, & certo vocabulo appellatur) Antequam ad hoc nomen, quod definiendum eſt, veniamus, prius de ſignificantia nois dicamus. Nomen hoc quod ſonat nomen, quatuor ſignificãtias habet. Vna talis eſt, quę eſt in appellatione rerum omnium. Verba autem noſtra omnia rerum nomina ſunt, vt ſalio, curro. Vtique his omnibus nominibus res ſignificãtur. Vnde multis illum ſapientiſſimum ac beatiſſimum eſſe dixerunt, qui rebus nomina impoſuit. Certe vt ſciamus omnes partes orationis. i. omne quod loquimur, nominis eſſe rerum, conſtat, cum de Sibyllæ reſponſis ageretur. In reſpõſis autem omnino octo partes orationis fuerint neceſſe eſt, quod ait Virg. Foliisq; notas, & nomina mandat. Ergo hæc vna ſignificãtia nois eſt, quæ in omnium verborũ appellatione eſt. Alia, nominis ſignificantia talis eſt, qua vnam partem orationis ex octo partibus orationis videmus eſſe ſignatam: vt, nomen, pronomen, verbum. Tertia, nominis proprii, vt hominis, vt deorũ. Quarta autẽ hęc quadripartita eſt, qua vnaquæq; perſona, ſine alterius cõmunione ſignatur. Et vt ſciamus vnã de quatuor hanc eſſe, ſignificationem nominis ſic propoſuit. vt oſtenderet quod nomen eſſet definiturus. [Nomen eſt, inquit, quod vnicuiq; perſonæ attribuitur, quo quæq; ſuo proprio, & certo vocabulo appellatur) Ergo vt proprium perſonæ hoc nomen, & certũ ſit, per quatuor redditur, prænomen, nomen, cognomen, agnomen: prænomen porro interdum vna, interdũ duabus, interdũ tribus literis continetur. vt C. Caius, Cn. Cneus, vt Sex. Sextus, fuitq. nonnulla apud maiores noſtros prænominis ratio: nam & Quintum ideo dixerunt ꝙ quinto fortaſſis loco natus eſſet, & Lucium ideo, ꝙ fortaſſe eſſet initio lucis exortus. Verũ quia hæc apud nos ratio nihil valet argumentũ de prænomine non quærimus. Cognomen porro maiorũ eſt, tractum ex familia vel ſanguine: vt. Tullius Cornelius, ex Corneliis. Nomẽ autem propriũ perſonæ eſt, vt Cicero, vt Scipio. Iam agnomen extrinſecus venit, venit tribus modis, aut ex animo, aut ex corpore, aut ex fortuna, ex animo, ſicut Superbus, & Pius. ex corpore, ſicut Craſſus, & Pulcher, ex fortuna, ſicut Africanus, & Creticus. Quatuor his partibus perſonæ propriũ, & certum nomen includitur. Prænomine, nomine, cognomine, agnomine. Vt Publius prænomen, nomen Scipio, Cornelius cognomen, Africanus agnomen. Argũ aũt, ſi neceſſe fuerit in tribus quærimus. In nomine, cognomine, agnomine. Itaq; definitionis iſtius hęc eſt propoſitio. Nomen eſt cuiq; perſonæ deinde hinc incipit definito. Quo quæque ſuo. i. vocabulo. ſed quod ſuũ eſt, poteſt eſſe commune cũ fratribus, cum propinquis: vt, Tullius: Multi enim itaq; Tullii, quia nomen ex ſanguine eſt. Deinde addit proprio. Rurſus, & vocabulũ proprium poteſt eſſe commune, vt Cicero proprium vocabulum, ſed tamen multi poſſunt eſſe Cicerones. itaque addit, certũ. ſ. quod ex omnibus quatuor conſtat, quo vniuſcuiuſque perſonæ verum, & non niſi eius poſſit nomen intelligi, & recte Certum nomen, interdum.n. ex libidine, & quadam obtrectatione nomen imponitur, vt illud in Sal. Tyrannumq. & Cinnam appellantes. Itaque huiuſmodi nomen certum eſſe non poteſt. Quotieſcũque autem ſpecialiter aliquid volumus includere, his trib. includimus, ſuo, proprio, certo: vt, Tullius. Suis cũ certis propriisq; criminib. accuſabo. [Naturam ipſam definire difficile eſt, partes aut eius enumerare, eas quarũ indigemus, ad hanc præceptionẽ facilius eſt) Hæc eſt ratio, vt difficilis ſit naturæ definitio, etenim apud ſapientes contẽtio eſt quid prius ſit, Deus an natura. Si natura prior eſt, ergo Deus natus eſt, atqui Deus naſci non potuit. Rurſus ſi Deus prior eſt, nata eſt natura, quod ſi naſci potuit natura, incipit non eſſe natura. Itaque naturæ difficilis definitio eſt. Difficilis definitio naturæ, ſecundũ Platonem, vel alios, ſapiẽtes, inquit. Aliqui oſtendit poſſe definiri. Denique ſapientes quidam ſic definiere naturam. Natura eſt ignis artifex, quadam via vadens in res ſenſibiles procreandas. etenim manifeſtum eſt omnia principe igne generari. Plato aũt ſic definiuit. Natura eſt Dei voluntas. Et inter ceteras: hæc magis probanda definitio. Nam ſi Deus, & natura ita ſunt. vt ex his alterum prius nõ ſit, neceſſe eſt autem ex primo naſci quod ſecundum eſt, deinde ſi quod naſcitur, nec Deus eſt, nec natura, recte naturam Dei dicit eſſe voluntatem. Deus enim ſemper voluerit, & velit neceſſe eſt. Itaque qm̃ naſci natura non potuit, ſed Dei volũtas eſt, vt Deus naſci non potuit, nec natura. Illud autem ſcire debemus, naturam illud eſſe ꝙ mundum, vltra mundum naturam non eſſe, ſed Deum. Voluntatem autem Dei, qua mundus eſt, eandẽ eſſe naturam. Itaque hic Cic. naturæ principalem definitionem omiſit. dixit autem, eſſe difficilem. Partes aut eius enumerat, ſed quarum, inquit, indigemus. Natura, animalis, inanimalis, animalis, diuina, mortalis. Mortalis, hominum, beſtiarũ, corporis. Diuina, animi. Extrinſecus itaque partẽ illam naturæ reliquit, quæ animalia generat. neque.n. eius indiget qui rhetoricam ſcribit. Illius aũt naturę partes exequitur, quę motu ſuo in rebus agit aliquid. i. quę viuit. Etenim ille qui rhetoricã ſcribit, pręceptis ſuis perſonam debet includere. perſona aũt homo. huius itaque naturę indigemus, in qua homo. Hęc igitur natura q̃ motu ſuo in rebus aliquid agit, principaliter in duo

ſcinditur, in diuinã naturam, & immortalem. Ac diuina quidẽ natura ad rhetoricam nõ pertinet, & ideo hanc omiſit. Sciri tamen debet, quia loco argumenti ſæpe rerũ diuinarũ inducitur diſputatio, vt illud eſt quę res facit vt vigeamus, quę vt occidamus. ſed hoc ad rhetoricam, nõ tamen ex rhetorica deſcendit. Itaque conferet ſe ad mortalem naturam. Ruſus quæ hanc in duo diuidit, in homines, & in beſtias. Omne quod extra hominem, viuit, cũ anima, & corpore, beſtias nominauit. Remoueamus itaque, & naturã illam mortalẽ, quę beſtiarum eſt, hancq. ſolũ inſpiciamus, in qua homines ſunt, & de eadem natura et ea certam perſonam inuenta duplicitẽ argumenta capiamus. Et enim ea quæ in hominis ſunt natura, omne tñ naturæ ſunt, non ita naturę vt induſtriæ, vel artis eſſe credantur. Tripliciter autem debemus in homine inſpicere, atque explorare naturã, quę ſit natura animi, quæ corporis, quę extrinſecus. Verũ quæ in homine extrinſecus ſunt ea tantum naturæ ſunt, quę autẽ in homine animi, vel corporis ſunt, ea, & naturæ poſſunt eſſe, & diſciplinę. itaque primum videamus quę natura in homine ſit. Extrinſecus, vt ſexus, ſexus enim tantum naturę eſt, nec ex diſciplina poteſt aliquando contingere. ita, & natio, & patria, & cognatio, & ætas tantum naturæ ſunt. Natio eſt, inquit, vt conſideres vtrum Græcus ſit, an barbarus, hoc ſecundũ ipſorum Græcorum ſententiã, qui abſque ſe reliquos barbaros appellabant. Patria eſt, inquit, vt cõſideres Athenienſis, an Lacedæmonius. Aquileienſis an Mediolanẽſis ſit. Cognatio eſt, inquit, vt cõſideres quibus maioribus oriundus ſit, vnde ſanguinem ducat. ſicq. hinc optimũ argumentũ, vt illud eſt in Virg. Bellum ne inferre paratis Laomedontiadæ? Sed, & hoc argumentum quaſi ex nomine fieri videtur, quod ait, Laomedontiadæ, cum hic ex natura colligenda nobis inſinuat argumenta. Hoc itaq; intereſt, quòd in nomine ex ſono ipſo nominis colligimus argumentum, vt ex Verre, quod euertat prouinciam. in natura autem non ex nominis ſono, ſed ex eius actu, vel moribus, cuius nomen eſt, colligimus argumentũ etenim cũ dicimus Laomedontiadæ, in ſono nominis nihil eſt, in actu autem Laomedontis perfidiæ poſitum eſt argumentũ. Aetatem autem, inquit, inſpicere debemus, vtrum puer ſit, an grandior, an ſenex, vt cuicunque ætati crimen quod agitur, aut conuenire, aut non conuenire ducamus. Hæc de his quę extrinſecus ſunt quæ tantum naturæ ſunt. Nunc venit ad ea quæ corporis, & animi ſunt, & quæ tam naturæ quam diſciplinæ eſſe poſſint. Etenim interdũ per ſe multum valet natura, interdum tenuis, & infirma eſt. Diſciplina enim vel vſu ſæpe mutatur. Enumerat itaq; quę iſta ſint, veluti cõmoda, vt cõſideremus vtrum aliquis valens an imbecillis ſit, longus an breuis, formoſus an deformis, velox an tardus. Hæc omnia corporis ſunt, quæ facile videmus ſæpe hominibus ex natura, ſæpe ex arte contingere. Deinde, inquit, debemus inſpicere, memor an obliuioſus ſit, comis, officioſus, prudens, patiens, an contra. Hæc rurſus omnia animi ſunt quę ſimiliter videmus tam ex natura omnibus quam ex arte prouenire. Verum cuncta iſta, inquit, quæ animæ, & corporis ſunt, quanquam ſæpe ex diſciplina vel arte contingat, tamen qualia vel quanta ſint, non niſi in ſola natura conſiderare debemus. Ea aũt quæ induſtria comparantur, in habitu rectius conſiderabimus. [In victu cõſiderare oportet, apud quem, & quo more, & cuius arbitratu ſit educatus.) Victus hominis eſt, omne illud tempus à pueritia vſque ad id, quod agit, vel quo de agitur, itaq; conſiderare debemus, non apud quos natus ſit, quod naturæ eſt, ſed apud quos educatus ſit, vnde incipit victus. Apud quos, inquit, intereſt enim inſpicere illorũ vitã, apud quos educatus ſit. ex his enim viuendi poterit capere diſciplinam. Sed qa homines interdum non vt volunt educant, aliqua neceſſitate cõpulſi, quippe, & ſeueriores ſæpe diſſolutius, & diſſolutiores ſępe ſeuerius educant recte quærendum dicit, non ſolum apud quos educatus ſit, ſed etiam quo more educatus ſit. Deinde, inquit, inſpicere debemus ad cuius arbitrium ſit educatus. i. patris, patrui, cognati, an alieniuris. Animaduertamus itaq;, vt victus à primis annis vſque ad ætates alias protendatur, vt dixit primo quærendum quemadmodũ ſit educatus, hoc quemadmodum in tria diuiſit, apud quos, quo more, cuius arbitratu. Deinde educatus puer ſolet ad diſcendas literas ſortiri, eaſdemq. liberales. itaq; qui liberales literas diſcit, duplices habere debet magiſtros q faciant virũ bonũ, & qui faciãt dicendi peritum, & his duobus plenum oratorem. Recte ergo etiam hoc quærendũ, quos habuit artium liberalium magiſtros, quos viuendi præceptores. Itaq; non vtrum habuerit magiſtros, vtrũ viuendi præceptores, ſed quos habuit quærendum. Deinde etiã hic animaduertẽdus, vtdu eſt, poſtquã literas quis didicerit, & certã viuendi acceperit diſciplinam, tunc neceſſe eſt vt habere incipiat amicos. Sed quærendum eſt, qualibus amicis vtatur: amicus enim mihi eſſe non poteſt, niſi ſimilis mei. Deinde quo negocio, quæſtu, & artificio ſit occupatus, quærendũ. Neceſſe eſt enim vt in vita noſtra aliqd agamus, quo nos occupemur. Et hic actus in vita aliquid agentium, triplex eſt. nam aut negocium eſt, vt mercatura, aut militia, aut agricultura &c. Aut quæſtus eſt, vt præco, vt paraſitus, vt ſcenicus, aut ſimilia. Aut artificiũ, vt artem. ſ. aliquã plene cognitã, aut exerceas, aut tradas, vt orator, vt rhetor, & alia huiuſmodi, alioqui ſcire aliquid perfecte, & exercere nolle, habitus eſt. deinde aliquid nõ plene ſcire neque id quodcunq; exercere, affectio eſt. Verum vniuſcuiuſq; rei, & habitus, & affectus ſi exerceatur, & in actu ſit, victus eſt. Animaduertendũ, inquit, etiam, quo modo rem familiarem adminiſtret, qua cõſuetudine domeſtica ſit: ex rebus. n. priuatis, & domeſticis, quemadmodum quis in rep. viuat, facile poſſumus agnoſcere. [In fortuna quæritur, ſeruus ſit an liber) Hoc quaſi naturæ magis eſſe videtur, vt ſeruus quis an liber ſit ſerui enim ſæpe naſcuntur. ſed vt taceamus, vt multi ſæpe ex fortuna ſerui ſint, etiam illos qui naſcuntur ex fortuna ſeruos eſſe manifeſtũ eſt. etenim ex captiuis primũ ſerui facti ſunt, captiuitas bello. in bello non niſi incerta fortuna. itaque ſeruum eſſe fortunę eſt. Huc etiam in fortuna cõſiderandum, pecunioſus ſit an tenuis, priuatus an cum poteſtate. Sed quia non vno modo capimus poteſtatẽ, recte addidit. ſi cum poteſtate, iure an iniuria. Huc etiã fortunæ eſt, vt videamus vtrũ felix, clarus, an contra ſit. Conſiderare etiã debemus, non vtrum liberos habeat, quod naturæ eſt, ſed quales liberos habeat. vt eſt illud in Virgilio. *Vade, ait, ò felix nati pietate.*

Non, inquit, nato felix, ſed nati pietate. itaque in eo fortunam inſpexit. quippe: Vade ait, ò felix, inquit, facit enim fortuna felicem quòd ſi, inquit, cuius victus quæritur, mortuus erit, nõ de morte, ſed de mortis eius genere quæritur, alioqui mors naturę eſt. [Habitum autem hunc appellamus, animi) Habitus, inquit, iſte eſt alicuius rei, ſiue in animo, ſiue in corpore à natura cœpta, ſed vſu corroborata, & plena perfectio. Scire enim plene aliquid, habitus eſt, iam ſi id volueris exercere, victus eſt. Videamus itaque, habitum qualem eſſe dicat, aut virtutis, inquit, hic habitus animi. virtutis autẽ quadruplex, iuſtitia, temperantia, fortitudo, prudentia. Sed tunc habitus, ſi virtutem ita teneamus acceptam, vt nunquam à ſemel comparata recedamus. Nam ſi frequenter ſua cuique reddamus, & aliquando rapiamus iam iuſtitiæ habitum per intemperantiam non tenemus. Similiter, & circa reliquas virtutes. ita enim eſt habitus definitus. [Habitũ appellamus animi, aut corporis cõſtantem, & abſolutam aliqua in re perfectionem) Abſoluta eſt, vt plena ſit, conſtans, vt ſemper eadem ſit, neq; aliquando à ſe recedat. & tunc eſt vere habitus. Deinde. [Aut artis perceptionem alicuius) Vt puta ego Rhetoricã plene quidem noui, ſed exercere nolo. Itaq; licet non exerceam, in eo tamen quòd Rhetoricam plene noui habeo oratoris habitum. ita, & in ceteris artibus, plena perceptio habitus eſt. [Aut quãuis ſcientiam) Ars, Scientia, Actus. Scientia, artis, non artis. Inter ſcientiam, & artem hoc intereſt. Ars quidem duplex eſt, vna in ſcientia, alia in actu. verum ſcientia rurſus duplex eſt. eſt ſcientia artis, eſt non artis. neque enim aurum, gemmas probare, artis eſt. aut ſcire, quot millia hominum in illo ſint populo, quanto ſpatio hæc vrbs ab illa diſtet. hæc itaq; ſcientia eſt, ſed non artis. Sed quoniam, & artis eſt quælibet, inquit, ſcientia, ſi plena in nobis fuerit, habitus nuncupatur. ſed huc uſq; de habitu animi. Deinde, inquit, & corporis aliqua commoditas ſtudio, & induſtria comparata, habitus dicitur. vt ſi corpus palæſtra roboremus, ſi velocitatem nobis exercendi ſtudio comparemus. Verum, & animi, & corporis habitum Cicero in bonis collocauit. quippe habitum dixit eſſe virtutem, aut artis perceptionem, deinde aliquam corporis commoditatem. Ita & Ariſtoteles habitum omnem in bonis poſuit, cum ſecundùm definitionem poſſit, & in malis habitus eſſe. Nam ſi demus ſemper operam, vt nihil intelligamus ſtudio, ſtulti ſumus; erit hic habitus induſtria comparatus. Et rurſus, ſi exercitium corporis deuitemus ſtudio, imbecilli ſumus, erit æque hic habitus corporis induſtria comparatus. Sed neſcio quomodo recte habitus malorum non eſt poſitus neque à Cicerone, neque ab Ariſtotele. nam ſi hoc ipſum nomen aſpiciamus, & eius ſonum videamus, habitum dictum eſſe ab eo quòd habere voluerimus, natura autem noſtra talis eſt, vt nunquam mala velimus, malorum ergo eſſe habitus non videtur, eſt tamen. nam, & Catilina habitu malus fuit, id eſt, malitiam induſtria ſibi comparauit. [Affectio eſt,

animi aut corporis ex tempore aliqua de cauſa cõmutatio, vt lætitia, cupiditas, metus, moleſtia, morbus, debilitas, & alia, quæ genere in eodem reperiuntur) Habitum eſſe diximus ſiue in animo, ſiue in corpore, alicuius rei perfectionem. At contra ſiue in animo, ſiue in corpore alicuius rei inchoatio, affectio eſt, quę ſubito aliqua ratione naſcitur, mox receſſura, vt ſi quid nobis boni nuncietur, & læti eſſe incipiamus, ſi quid videamus, & idipſum concupiſcamus, vel aliquid timere incipiamus, ſi moleſte ferre, iſtę omnes animi ſunt affectiones. Deinde corporis ſi ſubito in morbũ incidamus, ſi aliquid in nobis debilitetur, ſed ad tempus, poſt autem ſanetur. Hæc itaque erunt affectiones corporis, & reliquæ eis ſimiles. (Studium autem eſt, animi aſſidua, & vehemens) Studium eſt, inquit, ad aliquã rem aſſidua, & vehemens animi cũ magna volũtate occupatio, alioqui aſſidua, & vehemens eſſe nõ poteſt, ſi in ipſo opere habuerit voluntatem. Et dat res non quæ ſtudium ſint, ſed quarum ſtudium ſit, vt philoſophiæ, inquit, non philoſophia: aut poeticæ, aut geometricæ literatum, non poetica, & geometrica literæ. Itaque ſi quid vehementer, & cum magna voluntate volumus, ſtudiũ eſt. Deinde ſi id, quod voluimus, aliqua ex parte conſequimur, affectio eſt. Sin autem quod plenum, & perfectũ eſt tenemus habitus eſt. Quod ſi hoc ipſum plenum vel ſemiplenum agẽdo exercere voluerimus, erit victus. Ita vnius qualitate diuerſa in multa attributa conuertitur. (Conſilium eſt aliquid faciendi, aut non faciendi vere excogitata ratio) Duo ſemper ſunt vnde dubitamus, & vnde conſilium eſt. Aut enim vt faciamus aliquid, quærimus, aut vt nõ faciamus. Ita, & leges quæ conſilio ſcribuntur, duo ſemper hæc continent: aut fieri iubent, aut fieri prohibent. Sed quia cum de re aliqua dubitamus, incerta quædam ratio in ancipiti cogitatione verſatur, poſtquã idipſum ſtatueris, erit excogitata ratio, & ideo excogitata, quia fuerat iam ante cogitata ratio, quod conſilium eſt. (Facta autem, & caſus, & orationes tribus ex temporibus conſiderabuntur) Ex his quoque non minima colligimus argumenta, vt de factis perſonæ argumenta capiamus, de dictis, de his quæ ei acciderunt: vt damnum, vt morbus, vt orbitas, & reliqua ſimilia. Verum hæc per tria, inquit, tempora debemus inſpicere, tunc enim de futuro argumentum poſſumus facere, ſi ita & ante fuiſſe doceamus, vtputa quia hoc fecit, hoc facit etiam, & hoc facturus eſt: quia hoc paſſus eſt, hoc patitur, etiam paſſurus eſt: quia hoc dixit, hoc dicit, hoc etiam dicturus eſt. hucuſque autem attributa perſonæ. (Ac perſonis quidem hæc videntur eſſe attributa) Septem ſunt quidem, vt diximus elementa, vnde omnis argumentatio capitur ad quamcunque rem: quis, quid, cur, quando, vbi, quemadmodum, quibus adminiculis. Horum duo prima, omnia continent. Nihil autem aliud quæritur, niſi quis fecerit, & quid factum ſit. atque hæc ipſa Cicero ꝓprijs, & apertioribus, & ad rem vicinioribus nominibus appellauit. Quis enim perſonam dixit? quis negocium vocauit? Ac perſonæ quidem quam in pronomine poſuimus quæ eſſent attributa, iam dictum eſt. Nunc antequam dicamus quę negocio attributa ſint, quid ſit ipſum negocium videamus. Negocium eſt factum, de quo quæſtio eſt. verum hoc factum nunc in facto eſt, nunc in dicto, nunc in cogitatu. Omne hoc itaque factum, de quo quæſtio eſt negocium appellatur. Ac factorum quidem genera tria ſunt. Eſt factum illud de quo quæſtio eſt, eſt factum quod in negocio eſt, quo illud factum de quo quæſtio eſt probatur. atque hoc factum tribus temporibus conſideratur, ante, in, poſt. Eſt, & tertium genus facti, quod extra negocium eſt, ex quo ad id factum de quo quæſtio eſt traditur argumentum, vt Cluentii factum eſt iudiciale, de veneno, ꝙ occiderit Oppianicum. Deinde extra hoc negocium, facta eius alia ad argumentum quod proponitur trahuntur, quòd multos ante veneno necarit. Hoc tertium factum in attributis perſonæ accepimus, facta, caſus, & orationes. Tria itaque genera factorum ſunt: factum de quo quęſtio eſt, factum quo id factum vnde quęſtio eſt probatur, factum extra negocium ſed ad negocium pertinens. Itaque factum illud de quo quæſtio eſt, negocium appellatur. Huic negocio quatuor principaliter attributa ſubiecit. Vnum quod in ipſo negocio eſt, quæ continentia cum ipſo negocio appellauit. i. quibus illud factum de quo quæſtio eſt probatur, & quæ ab ipſo negocio videntur nullo modo poſſe ſeparari. Secundum attributum eſt, in quo illa quæ in geſtione negocii ſint, neceſſe eſt videre: aliud eſt enim ipſum negocium, aliud illa quę in geſtione negocii continentur. vtputa Occidit, negocium eſt, in ipſius autem negocii geſtione illa ſunt, illo tempore, occidit, in illo loco occidit, fuit occaſio vt occideret, & reliqua, quę in geſtione negocii continentur. Tertium attributum eſt, quod adiunctum negocio nominatur: Hoc quoque neque negocium, neq; in geſtione negocii, ſed extra negocium eſt. hoc ab oratore ſumitur, cuius aſſumptione res illa, de qua quæſtio eſt, aut ſimilis, vt diſſimilis demonſtrabitur. Itaq; omnia exempla tributa negocio ſunt. ſed quoniam extrinſecus veniunt, adiuncta negocio nominantur. Quartum attributum eſt negocio, quod geſtum negocium conſequitur. hoc quoque extrinſecus eſt. non enim in negocio, vel in geſtione negocii cõtinetur, ſed an poſt negocium contigerit, conſideratur vt puta factum Milonis hæ res conſecutæ ſunt, vt de eodẽ factu legem nouam ſenatus tulit, eadem quæ in Appia via facta eſſet, cõtra remp. facta eſſe iudicauit. Hæc omnia non in negocio, neq; in geſtione negocii ſunt, ſed geſtum negocium conſequuntur. Et quoniam ſcimus quot attributa negocio ſunt, nunc in ſingulis quæ nobis ſint ad argumentum ducenda videamus, ac primo illa conſideremus quæ continentia cum ipſo negocio appellantur, ſine quibus negocium, & quæ ſine negocio eſſe non poſſunt. Hæc itaque quinque ſunt ſumma ipſius negocii, ſummę cauſa. & facti tria tempora, ante, in, poſt, quod factum inter genera factorum ſecundum eſſe memorauimus. Summa negocii talis eſt, vt parentis occiſio, patrem enim occidit, negocium. eſt negocii ſumma eſt, vt parentis occiſio. In hoc de ipſis nominibus de pronunciatione fit argumentum, ſi cum quadã admiratione dicamus, Occidiſſe patrem Sex. Roſcius dicitur, Deinde cauſa illa eſt, vtputa occidit, quia inimicus fuit, aut cõtra, quia inimicus non fuit, nõ occidit. Iam poſt cauſam facta conſiderare debemus, quibus illud factum de quo quæſtio eſt afferamus. Hæc facta per tria tempora, vt ſępe iam dictũ eſt, diuiduntur, vt cõſideremus quid ante factum ſit, quid in re ipſa factum ſit, quid poſtea factum ſit. vt Milo quid ante fecit. In ſenatu fuit domum venit, calceus, & veſtimenta mutauit, profectus eſt. Deinde quid fecit in re ipſa, ad Albanum peruenit. impetus in illum factus eſt, tum ille reiecit penulam de rheda deſiluit, ſe defendit, Clodius occiſus eſt. Poſtea quid fecit, profectus eſt Lanuuium, Flamines creauit, propter inuidiam Romã cito noluit reuerti. Ergo his factis factum probatur, aut defenditur illud quod in quæſtione eſt. i. Milo Clodiũ occidit. Neceſſe eſt itaque, hæc quinque in eodem negocio de quo quæſtio eſt contineri. Fruſtra. n. aliquod factum obiicientus, donec factum eſt, niſi eius ſummam dicamus niſi cauſam eiuſdẽ facti doceamus, niſi quid ante, quid in re, quid poſtea factũ ſit demonſtremus. Recte ergo continentia cum ipſo negocio nominata ſunt. (Deinde cauſa eius ſummę perquã, & quamobrẽ, & cuius rei cauſa factum ſit, quæritur) Multæ quidẽ cauſæ ſunt nam vt omnia iſta naſcantur quæ in mundo ſunt neceſſe eſt cauſa præcedat, & hoc ipſum negocium, de quo quæſtio eſt, cã dicit. Verum hæc cauſa hõis circa factum duplex eſt. aut. n. propter rem aliquam iam ante animo promiſſam quodcunq; facimus, & erit cauſa quæ ratiocinatio dicitur, aut ſubito neceſſitate aliqua præſentis temporis in factum aliquod præcipitamur. & erit cauſa quæ impulſio dicitur. & quæcunque cã ex confeſſione veniam meretur, impulſio eſt. Harum nunc vtranq; cauſam Cic. hic tetigit: Per quam quamobrem, inquit, & cuius cauſa factum ſit, quęritur. Quamobrem ratiocinatio eſt, cuius cauſa impulſio eſt. In geſtione negocii hæc quinque requirẽda ſunt, locus, tempus, occaſio, modus, facultas. In geſtione autem negocii, qui locus, ſecundus erat. De ſeptem elementis perſona iam dicta eſt. Remanſerunt ſex, quæ negocio attributa ſunt. Quid, cur, quãdo, vbi, quemadmodum, quibus adminiculis. Ex his rurſus duo, qd, & cur. i. factum illud triplex, & facti cauſam continentia cũ ipſo negocio eſſe monſtrauimus. Reliqua quatuor in geſtione negocii ſunt, vbi, quãdo, quemadmodũ, qbus adminiculis. Addidit Cicero quintã occaſionem, de qua poſt dicemus quinque itaq; res ſecũdo attributo ſubdidit, locum, tempus, occaſionem, modum, facultatem. Et recte hæc in geſtione negocii eſſe dixit. Illa enim ſuperiora quinque ſumma negocii, ſummæ cauſa, quid ante factũ ſit, qd in re factum ſit, quid poſtea factum ſit, negocium, i. factum illud, de quo quæſtio eſt probant. Quod ſi negocium probant, in geſtione negocii non ſunt. verum in geſtione negocii neceſſe eſt, vt hæc rurſus quinque ſint locus, tempus, occaſio, modus, facultas. etenim cum dicimus: Milo in ſenatu fuit, domum venit: poſtea profectus eſt, geſta negocii eſt quidẽ, ſed in ipſa negocii geſtione tempus oſtendimus. i. Milonem hora vndecima profectum. Deinde cum dicimus, Venit ad Albanum, impetus in illum factus eſt. geſtio quidem negocii eſt, ſed in ipſa negocii geſtione, & occaſionem oſtendimus, ꝙ neceſſe habuit illas inter tace-

te,

te, & locum oſtendimus, quod de loco ſuperiore impetus in illū factus ſit, & facultates, φ Clodius habuit armatos. Ergo geſtio negotiū ſine his quinque eſſe non poteſt, loco, tempore, occaſione, modo, facultatibus. Quod ſi ſine his quinque, nec vlla geſtio, eſſe non poteſt, præterea hæc in geſtione negocii conſiderare debemus. [Locus conſideratur, in quo res geſta ſit, ex opportunitate, quā videtur habuiſſe ad negociū adminiſtrandū.) Vt ſciamus quē locū conſiderandū præcipiat, qui ſint alii loci videamus, ac primo ſecundū Lucretii cæterorumq. ſententiam. Inane totū locus eſt, qd̄ inane patet rebus, occupatuiq. ab elementis, igni, aere, aqua, terra. Ergo hæc elemēta in loco ſunt. i. inani. Sed ruſſus ipſa elementa loci ſunt, vt ignis ſideribus locus eſt aer auibus, aqua natantibus, terra gradientibus, vel his omnibus quæ in eadem naſcuntur, itaq; & terra omnis locus eſt, & rurſus in terra locus eſt, ſed locus nobis non ex eo quod locus eſt conſiderandus eſt, ſed ex eo quod qualis ſit, aut ex opportunitate eius, aliquid in eo aut fieri potuiſſe, aut non fieri potuiſſe doceamus. Hoc itaq; ſit præceptum in loco, qualitatem eius atq; opportunitatem nos inſpicere atq; æſtimare debere. Neceſſe eſt enim nobis, vbicunq; eſſe, ſed illud vbi ſumus, quale ſit, conſiderandū eſt. Atq; hæc opportunitas loci permulta cōſideranda eſt, nam & magnitudo loci inſpicienda eſt, vtrum ibi tot milia hominum ceperit, deinde interuallum inſpiciendū eſt, vt in Quintiana, ſeptingenta milia biduo eſſe decurſa. Et quoniā interualli duo genera ſunt. Longinquitate, inquit, & propinquitate. Deinde cōſiderandū, ſemotus locus, an celebris ſit. Deinde natura ipſius loci videnda, tumuloſus, decliuis, planus, ſaxoſus, paluſtris, ſilueſtris, quę ſit præterita vicinitas eius loci, in qua natura ſit, vt ideo ibi aliquid fieri potuerit, vel non potuerit, quod vicina talis ſit, vel nimis regio. Etiam hoc, inquit, in loco conſiderare debemus, ſacer an profanus, ſit publicus an priuatus, alienus an ipſius de quo agit. Quod ſi ipſius non erit, etiam hoc videndum, an aliquando ipſius fuerit. Ex his igitur tot opportunitatibus loci, multa ad negocium colligere poſſimus argumenta. [Tempus autem eſt id, quo nunc vtimur) Quod tempus ſemper fuerit neceſſe eſt, ſiue ante mundum, ſiue cum mundo, multi enim natum mundum, multi natum non eſſe contendunt. Ergo hoc tempus generale, quia nec initium nec finem habet, æternitas eſt, quam Græci αἰῶνα appellant. Verum quoniam hoc tempus definire, difficile eſt, illud definit quo nunc vtimur. Tempus eſt, inquit, pars quædā æternitatis, aut annum, aut diurnum, aut nocturnum ſpatium ſignificans. Ex curſu enim ſiderum certis temporibus, certum nomen impoſitū eſt. Septem ſtellæ, ſeptem circulis contra cœlum voluuntur, quę cū ſingulę ad id ſignum vnde profectę ſunt fuerint reuerſę, certum tempus includunt. Quod ſi omnes ſeptē ſimul ad ea ſigna vnde profectę ſunt reuertantur, tūc fit illud tempus, φ annus magnus dicitur. & neceſſe eſt omnia ruſſus pro ordine ſuum quę ante nata ſunt, renaſci. Ergo ſi ad exordiū ſuum omnes ſtellę reuertantur, annus magnus dicitur. Singularū aūt curſus habet tempus ſuū, ſed omne tempus certis vocabulis non tenetur, nam Saturni curſus habet tempus, ſed tempus ipſum non habet nomen: item Iouis, Martis, Veneris, atque Mercurii. Solis vero curſus cum ſe expleuerit annus eſt. Lunæ cum ſe expleuerit, menſis eſt. Iam vero & Sole ſupra terras poſito, diem vocabimus & Sole ſub terris poſito, noctem. Horarum autem duodecim hęc eſſe origo memoratur. Quodam tempore Triſmegiſtus cum eſſet in Aegypto, ſacrum quodam animal Serapidi dicatum, cum in toto die duodecies vrinam feciſſet, pari ſemper interpoſito tempore, per duodecim horas diem dimenſum eſſe coniecit, & exinde hic horarum numerus cuſtoditur. Deinde alii dicūt, ex quadratura cœli, quę ſecundum muſicam rationem in duodecim partes dicitur eſſe diuiſa horas duodecim eſſe nominatas. Aquam enim per totum diem exceperūt tenuiſſima cauerna deſfluentem, & hanc maiores noſtri in duodecim partes diuiſerunt, ex his partibus horis numerū impoſuerunt. Sed iam tempus eſt vt ad rationem temporis reuertamur. Quod tempus id eſt, hoc quo nunc vtimur, ſpatium accipiamus, quod aut in multis annis ſit, aut in anno, aut in menſibus, aut in menſe aut in diebus vel die, aut noctibus vel nocte, aut in horis vel hora, vel momento. Verum hoc tempus noſtrum philoſophi in duo tempora diuiſerunt, in præteritum, & futurum. Præſens autem eſſe negauerunt, quod in eo quod præſens dicimus, ſi quid iam aliqua ex parte confectum eſt, præteritum ſit, ſi quid mox perfici habeat, futurum ſit. Ita Virgilius: Tot iam voluentibus annis, quod enim voluitur, non ſtat, quod non ſtat, præſens non habetur. Oratores autem tempus noſtrum in tria tēpora diuidūt, præteritum, præſens, futurum. Ac præteritum tempus in tria tempora diuidūt, in illud tempus vetus atq; abſoletum & perantiquū, deinde in illud quod licet vetus ſit, & a noſtra memoria remotū, tamē in literis continetur, poſtremo in illud quod nuper geſtū eſt, & cuius de his qui viuunt plerique meminerunt. Præſens vero tempus in duo diuidunt, in præſens, & magis præſens. Magis præſens tempus eſt: vt, Nunc nunc inſurgite remis. Hoc eſt quod ait. Et item quæ inſtent in præſentia, & cum maxime fiant. Inſtans enim tempus præſens eſt, vt ait, Iuno ad Iuturnam, cum iam fata Turnum tenerent. Atque inſtantibus eripe fatis. Denique vt ſciamus, illam præſentiam fata dixiſſe, addidit poſtea tempus quod magis præſens eſſet, Si quid præſentius audes. Præſens ergo tempus duo tēpora habere dixerunt, præſens & magis præſens. Futurum autem tempus in duo diuiſerunt, in ocyus & ſerius. i. in id, quod mox futurū eſt, & in id, quod tardius futurum eſt. Atque hæc tria tempora cum partibus ſuis hic in hoc attributo quod de tempore eſt continentur. [Et item communiter in tempore perſpiciendo longinquitas eius eſt conſideranda) Tempus eſſe diximus ſpatium, quod in annis, menſibus, diebus, noctibus, horiſq. verſetur. In hoc, inquit, communiter tempore longinquitatem eius debemus inſpicere. in qua longinquitate duo oportet attendere, verū in illo ſpatio huius negocii magnitudo potuerit impleri, & verū tot ſimul res potuerint effici. Qd̄ enim in rebus difficile eſt, aut numero aut magnitudine ſit neceſſe eſt. [Occaſio autem eſt, pars tēporis, habens in ſe alicuius rei idoneam faciendi, aut nō faciendi opportunitatem) In illa menſura tēporis ex motu cœli facta, ex actibus noſtris vel ipſius mūdi qualitas proueniēs, occaſionem parit faciendi aliquid, vel non faciendi. In tempore enim menſura ac ſpatium conſideratur, in occaſione qualitas tēporis, ex qua opportunitas naſcitur faciendi aliquid, vel nō faciendi. Hoc itaq; inter ſe diſtant tempus & occaſio, genere autem ſimilia ſunt. Verum hęc occaſio, vt diximus, ex actibus noſtris vel ipſius mundi parit nobis ad aliquid opportunitatem. [Hęc diſtribuitur in tria genera, publicum, commune, ſingulare) Occaſio aūt eſt publica, aut communis, aut priuata. Publicum eſt, inquit, quod ad totam pertinet ciuitatē ſi aut bellum ſit, aut ludi, aut aliquis dies feſtus: In hac itaq; publica occaſione eſt opportunitas aliquid faciendi, vel non faciendi. Commune eſt, inquit, quod ex actibus mundi prouenit, vt ſi meſſis ſit calor, ſi vindemia frigus. Singulare autem eſt, inquit, quod vnicuique poteſt prouenire priuatim ſi nuptiæ ſint, ſacrificium, funus, conuiuium ſomnus. Et recte in priuata occaſione ſomnum etiam poſuit. nō enim ex neceſſitate temporis, ſed ex corporis atque animi ratione dormitur. Interdum enim laſſi aut mœſti per diem dormimus, interdum ſolliciti atque occupati nocte vigilamus. Triplex itaq; occaſio, publica, communis priuata. Ex his occaſionibus multa poſſumus argumenta colligere. [Modus autem eſt, in quo, quemadmodum, & quo animo factum ſit, quæritur) Modum Cicero diligenter inſpexit, atq; ita definiuit, vt nemo vnquam. Nanque modum in duobus inſpiciendum, docet in modo facti, & in animo facientis, vt ſi dicas, clam eſt quidem modus facti quod quaſi res facti occulte geratur. Verum in eo eſt, & animus facientis, inſidioſus latens, atq; inſtructus dolis. Ita in eo quod clam dicimus, & modus & animus inuenitur. Similiter omnes modi ex modo facti, & ex animo inſpiciendi ſunt. Verum in ipſo animo duo ruſſus debemus inſpicere, prudentiam & imprudentiam, id eſt, vtrum aliquid conſilio, an animi impulſu fecerit. In his enim cauſa facti quęritur, quam duplicem eſſe ſupra diximus, circa facientis voluntatem, ratiocinationem. ſ. & impulſionē. Ita ratiocinatio erit, prudentia animi, impulſio vero, imprudentia. Verum hi erunt ex prudētia modi, clam palam, vi, perſuaſione. Hæc omnia prudenter admiſſa ſunt, id eſt, vt res fieſet, conſilium ante præceſſit. Imprudentia porro ad purgationem iungitur, quę pars venię eſt. cuius purgationis partes tres ſunt inſpiciendæ, inſcientia caſus, neceſſitas. In his quoque modis factum quidem manifeſtum eſt, ſed animus inuenitur inuitus. Adiungitur ad imprudentiæ, modos etiam affectio, quam paulo ante perſonæ diximus attributam, quam affectionem eſſe diximus animi aut corporis repentina de cauſa permutationem. Verum hic quoniam in modo animus attendendus eſt, animi ſolas circa affectionem poſuit commutationes, id eſt, moleſtiam, iracundiam, amorem. Itaque his affectionibus animi imprudentes in factum impelluntur. & recte imprudentes, quippe affectio eſt, repentina animi commutatio, ergo quod repentinum eſt, proſpici non poteſt, ſi proſpici

ſpici non pōt, imprudentia eſt [Facultates ſunt, aut quibus facilius fit, aut ſine quibus aliquid confici non poteſt) Facultates Cicero duplici qualitate definiuit, duasq. illis potentias dedit, vt ſit primum facultatum illud, ſine quod aliquid fieri non poteſt, aliud, quo aliquid facilius cōpleatur. etenim hæc duo prima proponamus, fit, non fit, Iam ex eo, quod fit, rurſus duo deſcendunt: Facile fit difficile ſit. Iam in duobus ponitur facultas, in genere. i. in eo, quod fit, & in ſpecie. i. in eo, quod facile fit. Illud autē quod difficile fit, ita poteſt argumentis torqueri, vt illud videatur eſſe, quod nō fit. & iccirco, in hoc nō ſunt poſitæ facultates. Dupliciter igi facultates eſſe teneamus. primo illas ſine quibus aliquid fieri non poteſt, deinde illas quibus aliquid completur. vt ſi quis velit rhetoricā diſcere. prima erit ei ad diſcendam facultas, ſine qua effici non pōt. i. animus, ingenium inſtrumenta artis ipſius, & magiſter, deinde erūt illæ facultates, quibus facilius fit. ſi ſit doctus & beneuolus magiſter ita & ad mortē facultas, ſine qua fieri non pōt. venenum qua facilius fit, venenum cum poculo. Si autē in pane detur venenum, pars illa eſt quæ difficile fit. quæ ita pōt argumentis torqueri, vt pars illa videatur eſſe, quæ non fit, quod quidē Cicero pro Cluent. diſputauit, cū negauit in pane dari venena potuiſſe. Hoc autē ſcire & tenere debemus, & tempus, & locum, & cetera præter modum facultates eſſe poſſe, ſi generaliter cōſiderentur, non ex ſpecie, vel ex opportunitatibus ſuis. Neceſſe eſt. n. & quodcunq; tempus, & quemcunque locum fuiſſe cum aliquid factum eſt. Alioqui facultas prima non erit faciendi, niſi iſta ſint. Ita Cic. in Roſciana: Non potuit, inquit, occidere patrem Roſcius, cum abſens fuit. hic argumentum à loco fecit. deinde ait: Age nūc videamus reliquas facultates: Ergo iam & locus facultas eſt, ſed facultas, ſi generaliter conſideretur, at ſi opportunitas eius fuerit inſpecta, tunc ex loco argumenta ſumentur. [Adiunctum aūt negocio id intelligitur, quod maius, & quod minus, & quod ſimile erit) Attributa negocio duo iā tranſacta ſunt, cōtinentia cum ipſo negocio, & illa quæ in geſtione negocii continentur. Ac prima quidem cum attributis ſuis perſona tranſacta eſt. i. quis, deinde quid, & cur continentia cum negocio demonſtrauimus. deinde quando, vbi, quemadmodum, quibus adminiculis, in geſtione negocii poſita docuimus. Ita ſeptem prima illa elemēta in duobus negocio attributis videmus incluſa, nec iā amplius videtur relictū, quod in aliis duobus negocio attributis ad argumentum conſiderare debeamus. i. in his quæ adiuncta negocio nominātur, & in his quæ geſtum negocium conſequūtur. Verum & in his eadem ſeptem quæ in ſuperioribus conſiderare debemus; nec aliquod negocium ſine his ſeptem elementis vnquam poterit inueniri, vt quiuis homo ſine lineamentis ſuis. Itaq; cum in noſtro negocio ex omni circunſtantia argumēta ceperimus, & ſi des in aliquo claudicarit ex alienis argumenta ſumenda ſunt, quæ cum aſſumuntur, aut fidē faciunt, aut augēt. Verum hæc cum aliena, ſint. i. extra noſtram cauſam, videndum eſt. qua noſtro negocio parte copulentur, quæ copulatio reſpectus dicit quem reſpectum Græci συγκρισιν ἀπὸ πρός τι dicunt. etenim dicunt ἀπὸ πρός τι, cum etiam iſta aliena à negocio ſeptem illa elementa contineant, quæ in noſtro negocio cōtinentur, nō poſſunt ſibi omnia conuenire. Sed quædam in hoc quædā cōſiderare debemus in alieno negocio. quę per συγκρισιν noſtrum negocium reſpiciant, vt præuiſo & præcognito copulationis genere ad argumentum noſtri negocii facta collatione copulentur. Verū huius reſpectus nouem modi ſunt. [vt ſit adiunctū negocio noſtro, & quod maius eſt, & qđ minus, quod ſimile, quod æque magnum, quod deſperatum, quod contrarium, & genus, & pars, & euentus. Hæc itaque nomen omnia cōni & puncti ſunt τῶν πρός τι. i. ad aliquid. itaque quaſi ſemper in binis ſunt, & recte, niſi enim ad aliquid nullus poteſt eſſe reſpectus. Itaq; cum dicimus maius tūc intelligimus maius, ſi minus cōſideremus. Rurſus tunc intelligimus minus, ſi maius cōſideremus. Ita & reliqua ex aliorum collatione cognoſcimus. Verū nunc videamus, quemadmodum hoc reſpectus negociorum conſiderare debemus. [Maius, & minus, & æque magnum, ex vi, & ex numero, & ex figura negocii, ſicut ex ſtatura corporis cōſideratur) Hæc tria. i. maius & minus & æque magnum, tribus modis conſiderare debemus, vi, numero, figura. Vis eſt, q̄ ſingulis nominibus verbisq. conſtat, & perſona, omnis enim res, & omne dictum factum ve habet vim ſuā, etenim ſi dicas parricidium ſtatim quātum hoc ſit, & in qua vi ſit, animo exiſtimamus. Ita homicidium, & adulterium, & reliqua, facile qđ ſuet, cum fuerint audita, cognoſcimus. Similiter & perſonę habent vim ſuam etenim cum dixeris Ciceronem ſtatim ex boni viri cōſideratione, quæ in illo vis ſit, agnoſcimus. Deinde cum dixeris Catilinam, ex conſideratione peſſimi hominis, ſtatim quæ in illo vis ſit, agnoſcimus. Numerus eſt, cū minus ac maius nō ex vi, ſed ex rerum, vel ex perſonarum numero demonſtramus. Figura eſt, quæ in toto negocio cōſideratur. i. per omnia illa ſeptem elementa, vt conſideres quid factū ſit. quis fecerit, vbi fecerit. quando fecerit, quemadmodū fecerit, & reliqua quæ, inquit, figura totius negocii ita eſt, vt corporis ſtatura; in qua ſtatura omnia lineamēta corporis cōtinentur. Itaq; vt melius intelligamus, notū ꝓponamus exemplū, illud. ſ. quod Cicero negocio ſuo adiunxit. Nam cum Catilinam diceret occidendum, ex adiuncto, quid maius vel minus eſſet, argumēta collegit. Quod vtiq; maius & minus & æque magnum ex vi, numero, figura, iam dum diximus approbandū ita & Cicero. An vero P. Scipio Pont. Max. Tib. Gracchum mediocriter labefactantē ſtatum reipub. priuatis interfecit. Catilinam orbem terræ cæde atq; incendiis vaſtare cupientem, nos conſules perferamus? Hic ex vi rerum intelligimus, minus eſſe ſtatum reip. quàm orbem terrarum. deinde ſimiliter ex vi intelligimus minus eſſe labefactere, quàm vaſtare. Ita ex vi perſonarum, cum Gracchus & Catilina nominant, Catilina magis timēdus agnoſcitur. Præterea ex numero intelligimus, maius eſſe duos conſules, q̄ Scipionem. Hic figuram non poſuit totius negocii. i. quemadmodū occiderit Gracchum Scipio, vbi occiderit, quando occiderit, vnde occiderit. Verū hæc, quia nihil prodiderant, prętermiſit, atq; vno verbo concluſit, quod ait. Interfecit. cuius verbis cōſiderata vi, maius eſſe intelligimus interficere, quā ex vrbe ęiicere. Verum in aliis exemplis, & ex figura debet comparatio fieri, vt maius aliqd minus ve demōſtres, ſi dicas illud tunc factum eſt, ibi factum eſt, ita factum eſt, propterea factū eſt, & reliqua, quæ in elementis principalibus continentur. [Simile autem ex ſpecie comparabili) Cum facimus argumentum ex adiuncto negocio per ſimilitudinem, in ea ſimilitudine qualitas conſideranda eſt. Superiora. n. maius & minus æque magnum ex quantitate cognoſcimus. nec putemus hoc eſſe par, quod ſimile. Etenim par ex menſura definita, & ex comparata vtriuſq; quantitate cognoſcimus. Simile autem nō in eo quantum ſit. ſed in eo quale ſit attendimus. ita non ex menſura fit ſimile, ſed vt vultu, & ſupernæ quadam facie declaratur. Simile. icon, parabole, paradigma. Simile itaque duobus modis cōſiderare debemus in ſpecie formarum, & natura rerum. Et ſcriptores quidem artium ſimile genus ponunt, ſubſimilia tria εἰκὼν. i. imaginem. παραβολὴν. i. collationē. παράδειγμα. i. exemplum imaginē ſimile fit, cum ex ſimili ſpecie vultus vultibus comparamus: vt, Os humerosq. deo ſimilis. Per collationem ſimile facimus. cum rerum diuerſarum conferimus & copulamus non ſpeciē, ſed naturā: vt, Qualis mugitus, fuit cum ſaucius aram Taurus aut, Pœnorum qualis in aruis Saucius ille graui venantum vulnere pectus, Tūc demum mouet arma leo. Hic enim Virg. vt ꝓbaret Turnum rebus omnibus fractis non deiectum, ſed iratum magis, quia vix hoc creditur negocio ſuo fide fecit ex adiuncto negocio per ſimilitudinem, quę ſit in parte naturæ Sic, inquit, & leo magis iraſcitur poſtquam fuerit vulneratus. Per exemplum autem tunc ſimile facimus, ſi in exemplo ipſo qualitas oſtēdatur. Sępe. n. exemplū in quantitate verſatur. i. in vi, vel numero, vel figura. Inuenitur tñ & qualitas ſine exemplo. vt Cicero, cum circa bellum cauſarū ſimiliū comparat naturas, ait, Vt Helena, inqt, Troianis, ſit tu Antoni huius belli ſemen fuiſti. [Contrariū eſt, quod poſitum in genere diuerſo, ab eodem, cui contrarium eſſe dicitur, plurimum diſtat, vt frigus calori, vitæ mors) Ariſtoteles oppoſita genus poſuit, cōtrarium. diſperatum. ad aliquid, ſub oppoſitis. Contrariū porro Ariſtoteles ſic definiuit, ſub eodē genere ſpecies multum inter ſe diuerſę hac ratione, vt omnia ad vnum genus referantur, quod ſupra omnes res principales Gręci ponunt. i. τὸ ὄν, quod Latini ens vocant. i. quod eſſe poſſit. Verum contraria tribus modis inueniri poſſunt, cū aut ſum eodem genere ſpecies multum inter ſe diſtāt, aut cum ſub ſingulis generibus diuerſi ſpecies etiam diuerſę ſunt, aut cum duo genera inter ſe diuerſa ſunt. Itaque hic Cic. in diuerſis generibus poſita, contraria demonſtrauit, frigus & calorem. His autem genus qualitas ſed diuerſa. deinde ſimiliter ſub diuerſis generibus ſpecies longe inter ſe diuerſas poſuit. i. vitam & mortem, vitę autē genus bonum, mortis malum itaque contraria ſunt, quę ſe è regione ſpectant, & quæ ex diuerſo poſita plena ſint. [Diſparatum autem eſt id, quod aliqua re &c.) Sub diſparato autem Ariſtoteles duas ſpecies poſuit, priuantia, & negantia. Priuantia ſunt vt cęcitas, infelicitas, viſio & felicitas habitus ſunt, cęcitas

tas & infelicitas id agunt, vt prima id qnod habuerunt, nõ habeant. Nunqoã enim cæcitas fiat neceſſe eſt, niſi viſio ante tollatur, nec eſt infelicitas, niſi prius ſelicitas excludatũ. Iccirco ergo hęc priuantia nominata ſunt, ꝙ primorũ priuationẽ ſecunda demonſtrent. Negantia porro ſunt, quæ negatione ſeparãtur, vt ſapit, non ſapit, ſedet, nõ ſedet. Negatio hic illud agit, ut primum neget, non tamen conſtituat ſecundũ in. Nam cũ ait, non ſedet ſolum ſedere negat, non tamẽ cõſtituit verũ ſtet, an ambulet, ſed ſufficit ei negare, qnod ſedeat. Hic antem Cic. in diſparata negantia poſuit .i. ſapere, nnn ſapere. eſſe tamen inter diſparata, & priuatiua noſſe debemus. [Genus eſt, qnod partes aliquas amplectitur, vt cupiditas) Notũ eſt, quid ſit genus .i. ſub quo multę ſunt partes. Partes autem ſuot ea quę ſub genere ſunt. Verum cum de his facimus argumentũ, ex adiũctis negocio facimus argumentum. Quoties autẽ de genere quæſtio eſt, ex ſpecie faciẽdum eſt argumentum, quoties de ſpecies quæſtio eſt. ex genere faciendũ eſt argumentum, vt Cic. cũ pro Roſcio ageret .i. ſpeciẽ ſuſcepiſſet (Roſcius enim ad filium ſpecies eſt) argumẽtum fecit ex genere, cũ dixit tam ſeror mores in filium cadere oon potuiſſe. Filius n. genus, Roſcios ſpecies eſt. Ita & cum de genere quæſtio eſt ex ſpecie colligendũ ex argumentum, ot ſi quæratur, an oẽs matres ament filios ſuos, & tu ex ſpecie facias argumentũ. Adeo oẽs matres non amãt filios ſuos, vt Medea filios ſuos & occiderit. ita & in rehquis. [Euentus eſt exitus alicuius negocii. io quo quæ ſolet quid ex quaq; re euenerit, eueniat, euenturomq. ſit) Euentum illum accipiamus, qui vnicuique rei naturaliter videtur adiunctus. qui rem ſuam, poſtquam res ipſa cõtigerit, neceſſe eſt cõſeqoatur, & tunc vere de euẽtu facere poſſumus argumentũ, ſi ipſe euẽtus certus ſit. Alioqui ſi euentũ illum accipiamus, qui ex caſu venit, fieri inde oon poteſt argumentũ, quod adiunctũ negocio eſſe poſſit. Facit itaque de euentu argumentum ſi eum quẽ probaueris inſolentem futurum, ſpondeas arrogaent. Ita inſolentiæ eoentum arrogantiã doces. quam rurſus arrogantiam ad odium cauſam eſſe demõſtras. [Quare hoc in genere, vt cõmodius, quid euenturũ ſit, ante animo colligi poſſit, qnid quaque ex re ſolet euenire, conſiderandũ eſt) Vt, inqoit, ex euentu facile poſſimus argumẽta colligere, primo ipſi nobiſcum ꝑtractare, & cõſiderare debemus, quis vniuſcuiuſque rei eſſe ſoleat euentus. Et vt ſciamus naturalem euentum, oõ ſortuitum nobis conſiderandum, deniq; ſoleat, inquit, euenire. Conſuetudo perpetua eſt. Quod perpetuum eſt, fortuitum eſſe nõ poteſt. Ergo conſiderandus nobis erit in rebus ſingulis certus. & naturalis euentus. [Quarta autem pars eſt, ex iis, quas negociis dicebamus eſſe attributas, cõſecutio. In hac hæ res quærũtur, quę geſtum negociũ conſequuntur) Negocio quatuor eſſe diximus attributa. dictum iã de tribus attributis eſt. oſtendimus quæ eſſent continentia cum ipſo negocio in geſtione oegocii, adiuncta oegocio. Nunc de his docendum eſt, quæ geſtũ negocium cõſequuntor. Quod quidem quartum attributum videtur cũ ea parte pognare, quæ in primo attributo eſt poſt negocium. Scimus. n. quinque eſſe in primo attributo, ſumniam negocii, cauſam ipſius ſummæ, & factũ triplex, ante negociũ. in oegocio, poſt negocium. Hoc extremũ factũ, quod eſt poſt negocium, vr ſimile eſſe huic attributo de quo nunc agimus, quod dicitur conſecutio. nam uterunque poſt negocium eſt. Sed hoc diſtant, ꝙ ſupra poſt oegociũ facta illius conſideranda ſunt, de quo agitur, & qui aliqoid feciſſe memoratur, hic aotem facta conſideranda ſunt, ſed extranea. Itaque conſideranda ſunt, quæ geſtum negocium conſequantur. Hæc in duobus ſemper debemus attendere, in perſonis, & in natura geſti negocii. In perſonis ſic, ſi animaduertamus, quid de geſto negocio homines fecerint, aut ſenſerint, aut iudicauerint, vt de facto Milonis, vt de lege Clodii. Io natura ipſius negocii ſit, ſi res illa facta ſit, cui neceſſe ſit euentum aliquem eſſe coniunctum, ut parricidium furor neceſſe eſt conſequatur, & rurſus, parricidã ueriſimile non ſit dormiſſe. Hæc enim geſtum negocium conſequuntur, quæ non in perſonis animaduerſa ſunt, ſed in natura geſti oegocii. In his itaq; duobus, & Cic. animaduertẽda dixit ea quæ geſtum negocium conſequuntur. Ac primo de perſonis. [Primum, quod factum eſt, quo id nomine appellari cooueniat) Vbique hoc conſequitur. Res. n. prima eſt, dein rei nomen. Homo autem neceſſe eſt rei oomen ponat. ita Cic. de nomine cõſtituendo diſputat in diuinatione. Non tã, inquit, hęc accuſatio, q̃ defenſio eſt exiſtimãda. [Deinde eius facti qui ſunt principes, & inuentores, qui deinde auctoritatis eius, & inuentionis comprobatores atque æmuli) Hæc qnoq; poſt rem ſint neceſſe eſt, neque. n. poteſt inueniri, niſi quod latet. Eſt porro quod latet animaduertendum, itaque qui fuerint illi qui primi illud fecerint, vnde nũc agitur. qui de inde factum probauerint, ac ſecuti ſint. Si optimi ſunt, laudes, factũ, ſi peſſim, reprehendis. vt Cic. in Diuin. dicit, ſemper homines oobiles accuſaſſe, & eos cum magno cõmodo reip. magnam ſemper gloriam conſecutus. Deinde ecquæ ea de re, aut eius rei ſit lex) Lex etiam conſequitur. lex n. ſemper in re quia res talis viſa eſt, cõſtituitur. Verum quod ait De ea re, totum eſt. quod ait eius rei pars eſt. Interdum .n. totum factum aliqua lege aut dãnatus, aut abſoluitur. interdum pars facti. Deinde quod ait, cõſuetudo, actio, iudiciũ, ſcientia, artificium, & hæc omnia geſtum negocium conſequentur. Nã & conſuetudo rei iam ante geſtæ eſt, & rurſus rem geſtam ſolet aliqua actio conſequi, vel iudiciũ, vt præiudiciũ natum eſſe videatur. Deiode neceſſe eſt ante aliquid fieri, ut ex ſcientia conſequatur, vel artificium. verum hæc omnia, & in perſonarum actibus prouidenta ſunt, & in negocii ipſius natura. Iccirco ait. [Deinde natura eius euenire vulgo ſoleat, an inſolenter) Ait, negocii ipſius animaduertendã eſſe naturam .i. qui ſoleant euentus factũ iſtud cõſequi. Sed hic euentus ab illo euentu, quem in adiunctus oegocio demonſtrauimus, hoc diſtat, ꝙ ille euentus naturaliter certis rebus affixus eſt, & rem ſuam quadam viac neceſſitate conſequitur. Hic aũt euentus ioterdum neceſſarius, & oaturalis eſt, vt parricidium ſuror neceſſe eſt conſequatur, Interdum uarius, & cõmutabilis, vt amor noceat neceſſe eſt, & ut non noceat neceſſe eſt. Sæpe enim malum euentum amor habet, ſæpe bonũ. Denique ut oſtenderet Cic. euentum iſtum ex natura negocii ita eſſe conſiderandũ, vt ſcias & in contrarium poſſe coouerti. Deinde, inquit, qd ex natura eius euenire vulgo ſoleat, an inſolenter, & raro. Vulgo .i. paſſim, frequenter. Ergo firmius argumentum eſt, ſi de quo agimus euentus frequentius conſequatur, ſi dicas amor magis nocet. Preterea hoc ſciamus ioter eſſe inter iſtũ euentum, & illũ ſuperiorem, ꝙ hic totius negocii euentus eſt, ille vero uniuſcuiuſque rei. Ait. n. ſupra. Quare in hoc genere, ut commodius quid eventurum ſit, ante animo concipi poſſit, quid quaque ex re ſoleat euenire, conſiderandum eſt. Poſtea homines id ſua auctoritate comprobare, an offendi in his conſueuerint. Et hic euentus, qui oaturam oegocii conſequitur, qualis apud homines habeatur .i. bonus an malus attendendum eſt. Ita & ſupra dixit attẽdendum qui homines primum fecerint, qui deinde comprobauerint, oon. n. ex eo qa aliquid cõſequitur, argumentũ eſt, ſed quia aut bonũ, aut malum eſt, quod conſequitur .i. non qa eſt, quod conſequitur, ſed quia tale eſt. Ita ſemper. non ex re, ſed ex qualitate ſit argumentum. [Et cetera, quæ factum aliquod ſimiliter confeſtim, aut ex interuallo ſolent conſequi) Interdũ. n. vicinior, interdum tardior eſt euentus. utputa ſi quem uoluero occidere, uicinius eſt euentus. vt mox me oderit. deinde ſi trado alicui diſciplinam, tardior hic euentus. Primo. n. fortaſſis offenditur, deinde amat ac diligit. [Deinde poſtremo attendendum eſt) Dat poſtremũ breue, & commune præceptum, utrum aliquid honeſtum ſit, an utile. In his eſt conſiderandum, quæ geſtum negocium conſequuntur. Verum quæ ſint partes honeſtatis atque vtilitatis, in deliberatiue præceptis ſe demonſtraturum eſſe promittit. [Omnis autem argumentatio, quæ ex iis locis, quos cõmemorauimus, ſumetur, aut probabilis, aut neceſſaria debebit eſſe) Ait ſupra, cũ de confirmatione loqueretur. Huius, inquit, partis cetera ſunt præcepta, quæ in ſingula cauſarum genera diuidentur. Veruntameo ooo incommodũ videtur, quandam ſyluam atq; materiam uniuerſam ante permixtam, & confuſam exponere omniũ argumentationum. Tria nobis io confirmatione traduntur, materia, argũ, argumentatio. Materiã nobis iam tradidit .i. locos, de quibus argumẽta caperemus. qnos locos diuiſit in attributa perſonæ, & in attributa oegocio. Attributa perſonæ vndecim eſſe dixit, negocio quatuor, atq; horum omnium partes enumerauit, ac tradidit. Nunc itaq; dicturum eſt de argumento. Nec nos confundat ꝙ pro argumento argumentationẽ ponit. Antiqui genus ponebant argumentationẽ ſub argumẽtatione vero argumentũ, & argumentatioõẽ. Itaq; hoc verbo cõiter vtebantur, vt pro argumento recte argumentatio diceretur. Verum antequam dicamus, quæ gña ſint argumentorum, dicamus prius quid conſiderare, & conſerre debeamus, vt argumenta faciamus. Secundum Ariſt. decẽ categoriæ ſunt .i. decẽ res, in quibus omnia quæ in mundo ſunt continentur. Harũ rerum una ſubſtantia eſt, reliquæ nouem qualitates .i. quæ ſubſtantiæ accidãt. Itaque cum res nuda eſt, nihil aliud quam res eſt. Tunc autem ex ea poſſumus facere argũ, ſi eius qualitatẽ inſpiciamus. Itaque omnia verba nomina habẽt res

ſuas

ſuas,habent,& qualitates,quæ qualitates cũ ſibi conueniunt, faciunt argũ. cũ non conueniunt, non faciunt argumentum vtputa ponamus occidit,occidit res eſt huius rei quę ſit qualitas attendamus,i.quędam aſperitas,quædã in immanitas.Deinde ponamus inimicum.Rurſus inimicus res eſt eius rei porro qualitas ſimiliter aſpera atq; crudelis. Itaque qm̃ vtraque ſibi hæc qualitas, conuenit, factum eſt argũ.Ita duæ ſimiles qualitates cum fuerunt copulatæ,faciunt aliam qualitatem,i. occidit,quia inimicus fuit.quæ qualitas eſt, vt argumentum. probabile eſt videat.Ita ſi ducas occidit,quia gladio percuſſit, argumentũ eſt,quia utriuſque rei qualitas eſt ſimilis. Alioqui cum in eo quod eſt,occidit,iam nota ſit & res,qualitas rei,deinde donas uirgam,cuius res & qualitas nota eſt,qm̃ ſimiles ſibi non ſunt iſtę qualitates coniunctæ in unum non faciunt argumentum ſi dicas: Percuſſit virga, & occidit.Semper itaque non res,ſed qualitates rerum debemus attendere, atq; conferre,ut argumenta faciamus. Argumentorũ porro genera duo ſunt,probabile & neceſſariũ.Probabile eſt,qđ uerſimilitudine fidẽ facit, utputa quia inimicus fuit, occidit.uerum de probabili poſt dicemus: Nunc autem de argumẽto neceſſario diſputaimus.Neceſſario demonſtrantur ea quæ aliter ac dicuntur nec fieri,nec probari poſſunt, hoc modo: Si peperit cum viro cõcubuit.Neceſſarium eſt,inquit,quod aliter ac dictum eſt. nec fieri, nec probari poteſt. neceſſarium argumẽtum ad fidẽ cogit ac trahit probabile autem, irrepit atque perſuadet. Neceſſarium porro tale eſt argumentũ, ſi ea proferas quorũ talis ſit natura,vt ſic fieri neceſſe ſit.Si dicas ſi natus eſt,morietur. Si peperit,cũ viro cõcubuit.Hæc neceſſe eſt,ut ſe conſequant. quod ſi neceſſe habes credere,neceſſarium factum eſt argumẽtum.Illud tamen ſcire debemus,argumentum neceſſarium penes non eſſe,ſolumq.eſſe inter homines probabile. Nempe nobis neceſſarium videtur ex uero conſtare nam ſi probabile ex veriſimili,ex vero neceſſe eſt neceſſarium. Inter homines autẽ verum latet,totumq.ſuſpicionibus geritur, ergo neceſſarium non poteſt eſſe argumentum: Sed quantum inter homines poteſt neceſſarium?quantum ſecundum opinionem humanã valet.Alioqui ſecundũ Chriſtianorum opinionẽ non eſt neceſſarium argumentum.Si peperit, cum viro concubuit.Neq; hoc rurſus,ſi natus eſt,morietur.Nam apud eos manifeſtum eſt,ſine viro natum,& non mortuum.Ergo neceſſarium illud argumẽtum eſt, quod iam opinione perſuaſum eſt.Atque ut ſcias hoc neceſſarium non eſſe, omnino neceſſarium oſtendit.Cic. etiã hoc hominibus perſuadet.cũ ait: Neceſſarie demonſtrantur ea quæ aliter ac dicuntur,nec fieri nec probari poſſunt.Ergo ſi probantur,iam non erunt neceſſaria. Quidquid.n.probatur potuit & non credi. Itaque neceſſarium argumentum teneamus illud, quo facile populo perſuadet orator.Hoc neceſſarium tribus modis fieri docet,quos modos in genere dictionis ponit.hic.n.iã dictio eſt, ſuperius in materia locus poſuit, de quibus conducta ad argumentationem dicto naſceretur. Fieri itaque neceſſarium argũ docet, aut per complexionem aut per enumerationem,aut per ſimplicẽ concluſionẽ. [Complexio eſt.in qua utrũ conceſſeris, reprehendetur)Complexio forma dictionis eſt,poſita in rationibus neceſſariis. Verũ complexio duplici latere conſtat,vnde quidquid fuerit electum,neceſſe eſt vt contrarium ſit. In complexione itaq; duo genera ſunt proponendi,nunc per ſimplex,nunc per neceſſarium.Simplex hoc modo:Si hoc eſt,cur illud facis:Si illud eſt,cur hoc facias? Deinde per neceſſarium ſit. Aut hoc concedas neceſſe eſt,aut illud. Ita hic exemplum complexionis conſiderare debemus factum per ſimplex.Si improbus eſt, cur vteris?ſi probus, cur accuſas?)Ita & in Verrinis Cicero. Aut amicos, inquit,confiteare Siculos neceſſe eſſe aut inimicos,ſi amici ſunt credamus teſtibus,ſi inimici ſunt, inuiti pecunias contulerũt. Enumeratio eſt,in qua pluribus rebus expoſitis, & ceteris infirmatis,vna reliqua neceſſario cõfirmatur, Enumeratio quoque forma dictionis eſt,poſita in rationibus neceſſariis. Verum in enumeratione multa ponuntur,& excluſis multis,vnũ quod reliquum eſt,confirmatur. Vtputa ſit hoc nõ eſt,ſi illud & illud non eſt. reſtat igitur vt iſtud ſit. Ita in Verrinis: Si neque Carbo attigit, neque Sylla vidit,neque in ærarium relatũ eſt,reſtat igitur in ut Verres pecuniam ſuſtulerit.verũ enumeratio duobus modis ſit,cũ aut multis rei rebus excluſis, vnam quæ reliqua eſt, confirmas,aut cum rei rebus excluſis contrarium confirmas.Multis rei rebus excluſis,una quæ reliqua eſt, confirmatur,ut ſupra ipſe Cicero.contra Hermagoram. Nam aut nullum cauſæ genus eſt,aut iudiciale ſolum,aut & iudiciale,& demonſtratiuum & deliberatiuum. Hic multa enumerauit.Sed excluſis duabus rebus, reliquam tertiam confirmauit. Nullum,inquit, cauſæ genus eſſe non põt dicere,qui artis præcepta dat,unum eſſe non poteſt dicere,quia hoc & hoc.Relinquitur ergo, inquit,vt omnia tria genere cauſarum ſint. Ergo hic multis rei rebus ſublatis,poſtrema eſt confirmata, Deinde omnibus rebus excluſis,contrarium ſit cõcludit, vt hic ipſum exẽplum poſitum eſt.Neceſſe eſt, aut inimicitiarum cauſa ab hoc eſſe occiſum,aut metus,aut ſpei,aut alicuius amici gratia aut,ſi horum nihil eſt,ab hoc non eſſe occiſum)Itaque hic res eſt occiſio, huius rei omnes res ſuſtulit.i.cauſas occidendi poſtremo contrarium concludit,ſi igitur horum nihil eſt,nõ occidit.[Simplex autem concluſio ex neceſſaria cõſecutione conficitur,Et in hoc neceſſarium eſt argumentum,ſed in una re poſitum,& ideo ſimplex concluſio nominatur. Vtputa,ſi illo tẽpore,quo uos me illud feciſſe dicitis,ergo trans mare fui, relinquitur,vt id ego non fecerim,ſed nec potuerim facere. Hic itaque ſimplex res eſt.In ſuperioribus vero duplex,in complexione.ſ.& enumeratione. Et complexio quidem aperte duas res continet, aut hoc eſt,inquit, aut illud. ſi illud eſt,cur facis?,ſi illud non eſt,cur non facis. Enumeratio etiam cum multas in ſe res habet collocata, duplex tamen eſt. Ea enim omnia quæ tollis, quamuis multa ſint,in una tamen parte ponuntur. in altera id, quod concludis,ſiue aliquid de rebus ſit,ſiue cõtrariũ rei,vt ſupra docuimus. [Atque hoc diligenter videre oportebit)Præcepta dat,vt neceſſaria argumenta non ſola dicendi ſpecie faciamus.i.ne cõplexio, vel enumeratio in ſolo genere dicendi poſita eſſe videatur, ſed ut rõnes ipſæ, & res neceſſariæ ſint,& hoc genere dicendi proferantur triplici.ſ.aut per complexionem,aut per enumerationẽ, aut per ſimplicem concluſionem. Dictum itaque de neceſſario argumento,& quale ſit, & quod modis dictionis proferatur, nunc de probabili incipit diſputatio.Quod vt melius intelligamus, propter vim expoſitionis hæc prius nobis etiam pictura cernatur.

		[Complexio.
	[Neceſſarium.	[Enumeratio.
	[	[Simplex concluſio.
	[	[Id,quod fieri ſolet.
Argumentum eſt aut.	[	[Id,quod eſt in opinione:
	[	[Ea quæ habent ad hęc quandam ſimilitudinem.
	[	[Contrarium.
	[Probabile, per	[Paria.
		[Eas res, quæ ſub eadem ratione cadunt.
		[Vera.
		[Falſa.
		[Veriſimilia.

[Probabile autem eſt id,quod ferè fieri ſolet,aut quod in opinione poſitum eſt,aut quod habet in ſe ad hæc quandam ſimilitudinem,ſiue id falſum eſt,ſiue verum) Dictum eſt de neceſſario argumento,& de eius modis, tribus.ſ.nunc de probabili argumento dicamus, in quo ſolo uirtus omnis fidei continetur. Vt ſupra enim diximus,neceſſarium inter hoies nõ eſt perfectum cum etiam ipſum probetur. Probabili itaque ſolo omnis fides nititur, adeo vt Græci officium, & finem orationis ſic definierint. πιθανῶς πρὸς πίστιν λέγειν.i.probabiliter ad fidem dicere.Probabile autem per ſeipſum non poteſt definiri, neq; in præceptum quoddam capitur. ſed probabile erit argumentum,pro moribus patriæ, populi temporis,;neq;.n.omnibus vnum atque idẽ probabile eſt aliud enim iuſtum Romanis, aliud barbaris vt. Itaque vt probabilia argumenta faciamus primũ nobis patria inſpicienda eſt, in qua ſumus, & eius patriæ inſpiciẽdi mores, deinde inſpiciẽda eſt ciuitas,& quæ pars patriæ eſt,omnis ciuitas habet proprios mores. Deinde inſpiciendum eſt tempus,tempora.n. ſæpe mutentur. Poſtremo & eius apud quem dicimus cognoſcenda natura eſt, vt ſecundũ mores eius probabilia argumenta faciamus. Itaq; hæc præcedunt,anteq̃ probabilia argumẽta proferamus. Verum ipſum probabile argũ primo in tria diuiditur.i.in id,quod facile ferè ſolet fieri,& in id,qđ in opinione poſitũ eſt,& in id, quod habet ad hoc quandã ſimilitudinem. deinde in quatuor, ſignũ, credibile,iudicatum,cõparabile. Verũ illa tria, res ſunt quibus probabile conficitur argumẽtũ.Illa aũt quatuor quæ ſequuntur rerum harum triũ effectus ſunt. Primo itaq; illa tria videmus,in quæ probabile diuiditur argumentũ.Per id qđ ſolet fieri probabile argumentum,ſic ſit,ſi ea ad fidem colligas, quæ in actus conſuetudine verſantur,vtputa ſi mater eſt, diligit filiũ,ſi auarus eſt,negligit iuſiurãdum,ita & Terentius, meretri

res malas, auaros lenones, triſtes ſenes, edaces paraſitos eſſe cõmemorauit. Hæc itaq; ad finem dicta ſunt per id, quod ferè ſolet fieri. Deinde per id, quod in opinione poſitum eſt proba bile argumentũ ſic fit, ſi ad fidem non ea quæ in vſu ſunt agẽda, ſed ea quæ in opinione ſunt poſita, colligamus. Si dicas inferos eſſe & impiis apud inferos pœnas, ſi dicas omnes, qui philoſophantur, contra deos facere. Multi.n. credũt, quod philoſophi contra deos faciant, etenim ſi deos aſſerunt, & me forte ſtultũ eſſe dicunt, quũ me talem Deus eſſe voluit, contra deos faciũt, cum me reprehẽdant. Deinde in rep. cum bella, aut pax ex Dei voluntate contingant, ipſi autem multa cupiunt perſuadere contra Deos faciunt, ſi id non aſſerunt agendum, quod Deorũ voluntate contingit. Ergo vt diximus, ex his quæ in opinione ſunt poſita, probabile colligitur argumentum. ſi dicas inferos eſſe, vel non eſſe. Deos eſſe, vel non eſſe: mundum natum, mundum nõ eſſe natum. Iſtę opinione δόξαι dicuntur δόξα enim Græce opinione, & δόγματα opiniones nuncupãtur. Adeo manifeſtum eſt, omnia quæ in mondo aguntur, argumentis probabilibus perſuaderi, quando etiam philoſophorum profeſſionibus ex opinione nomen impoſitum eſt, vt dogmata dicantur: Tertiũ illud eſt, vt doceamus quemadmodum probabile fiat argumentum, ex eo quod habet ad hæc quandam ſimilitudinem i. per ſimilitudinẽ. vtputa ſi is qui patriã prodit, pœnã meretur, ille qui patriam defendit, premiũ meretur. Verũ hic ex altero alteri fides fit, & ſic quaſi fuerat nominandum. Sed Cic. non quemadmodum fieret argumentum, ſed vnde fieret indicauit, cũ ait: Aut quod habet, ad hæc quandã ſimilitudinẽ. Ad hęc. i. ad ſuperiora, ad id, quod ferè ſolet fieri, & ad id, quod ferè in opinione poſitum eſt. etenim hoc argumentum tertiũ, vbi ex altero alterum probamus, nũc tale poteſt eſſe, vt ſoleat fieri, nunc tale, vt in opinione poſitum eſſe videatur, vt ſoleat fieri: Si is qui patriã prodit, pœnam meretur. ille qui patriã defendit premium meretur. vt in opinione, ſic: Si impiis apud inferos tormenta præparata ſunt, innocẽtibus quies parata eſt. Itaque hoc quod habet ad hæc quandam ſimilitudinem i. ſimilitudo, tribus modis probabile efficit argumentũ: aut per contraria, aut per paria, aut per eas res, quæ ſub eandem rationem cadunt. Per contraria ſic. Nam ſi iis, qui imprudenter læſerunt, ignoſci conuenit, iis qui neceſſario profuerunt, haberi gratiam non oportet. Hic cõtraria ſunt, prodeſſe, & nocere. ſed ipſa contraria non faciunt argumentum, niſi habeant inter ſe aliquam ſimilitudinem. hic itaque animorum ſimilitudo eſt, nam ſi ille imprudenter obfuit, hic neceſſitate profuit, neque ille voluit obeſſe, neque hic voluit prodeſſe ergo ſi agnoſcitur ei, qui nõ voluntate, ſed imprudentia læſit, & illi gratia non habẽda eſt, qui non voluntate profuit, ſed neceſſitate. Per paria ſic, cum non ex contrariis rebus, ſed ex ſimillimis per naturam probabile colligimus argumentum: vtputa. Nam vt locus in mari ſine portu nauibus initutus eſt, ſic animus qui ſin[...] eſt, amicis non poteſt eſſe portuoſus. Ex his autem quæ ſub eandẽ rationem cadunt, probabile facimus argumentum, cum ea ſibi conferimus, quæ ad aliquid ſunt, vtputa locare, cõducere, emere, vendere. Hæc verba ad ſe inuicem ſpectant. Itaque ex vnius rei ratione alterius rei rationem probare debemus vtputa neſcio, quis qui patre vendente emit filium, iniquam rem dicitur feciſſe. hic facis argumentum probabile. nam ſi is qui vendidit, rem iniquam fecit, & hic qui emit, rem iniquam fecit. Deinde quod Cic. poſuit exemplum, apud Rhodios, portorium res vilis vtilis erat. & Hermocreon vir ampliſſimus, id cõduxit portorium, defenditur, quòd rem turpem nõ fecerit. Facis itaque argumentum per eas res, quæ ſub eandem rationem cadunt. Nam ſi Rhodiis turpe non fuit locare, ne Hermocreonti quidem turpe eſt conducere. Siue autem, inquit, vera ſint. ſiue falſa. ea vnde facimus argumentum, nihil ad nos, dummodo ad fidem faciendam probabilia eſſe videantur. Falſum eſt, ſiue veriſimile, ſi dicas: Non occidit Medea filios, quippe mater filios nunquam potuiſſet occidere. Hic falſum eſt, quod aſſeris, tamen feciſti argumentum probabile; per id quod ferè ſolet fieri, vt Medea filios non occidiſſe credatur. aut ſi dicas, quia multus in calceis puluis fuit ex itinere regreſſus eſt. Verum eſt autem argumentum probabile ſi dicas, quoniam cicatrix eſt, vulnus fuiſſe neceſſe eſt. Nunc autem vt probabilis argumenti omnes partes ſcire poſſimus, hæc nobis quoque animaduertenda eſt pictura.

Probabile argumentum fit.
- [Per id quod ferè fieri ſolet.
  - [Signum.
  - [Credibile.
  - [Iudicatum.
  - [Religioſum.
- [Per id quod in opinione poſitum eſt.
  - [Commune.
  - [Approbatum.
  - [Comparabile.
- [Per ea quæ hñt ad hęc quandam ſimilitudinem.
  - [Imago.
  - [Collatio.
  - [Exemplum.

[Omnes autem, vt certas quaſdã in partes diſtribuamus, probabile quod ſumitur ad argumẽtationem, aut ſignum eſt, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile) Supra diximus. probabile argumentum in tres partes diuidi, in id. quod ferè ſolet fieri, in id, quod in opinione poſitum eſt, & in id. quod habet ad hæc quandam ſimilitudinem Sed has tres partes ipſas res eſſe diximus, de quibus probabile fit argumentum. Verũ in his tribus rebus hæc rurſus quatuor collata ſunt. i. quod ex illis rebus conficitur aut ſignum dicitur, aut credibile, aut iudicatũ, aut comparabile. Atque vt ſciamus hæc quatuor illis tribus eſſe connexa. id quod ferè ſolet fieri, nihil aliud habet in ſe niſi, aut ſignũ, aut credibile. Deinde id, quod in opinione poſitum eſt. nihil in ſe habet iudicatũ. Poſtremo id, quod habet ad hæc quandam ſimilitudinẽ. nihil aliud habet niſi comparabile. Videamus itaq; hæc quatuor in illis tribus eſſe. Nec hæc tantum ſibi copulata ſunt, ſed omnia quæ in argumento ſunt probabili, etiam argumentis attributis perſonæ, & attributis negocio conſtat eſſe connexa. Nam quatuor negocio eſſe dicimus attributa, continentia cũ ipſo negocio, & in geſtione negocii adiuncta negocio, quæ geſtũ negociũ conſequuntur. Itaque in continentibus cũ ipſo negocio, & in geſtione negocii ſignum eſt. In his autem quę adiuncta ſunt negocio cõparabile eſt. in attributis vero perſonæ, credibile eſt. ita videmus, & locos argumẽtorũ, & res, & exitus, certis rationibus ſibi eſſe copulata. Nulla itaque videatur eſſe confuſio, quod probabile argũ iam dudum in tria diuiſimus, nunc in quatuor, quia id, quod ferè ſolet fieri, duo in ſe continet, ſignũ & credibile. quod in opinione poſitum eſt vnũ habet in ſe. i. iudicatum. quod habet ad hæc quandam ſimilitudinẽ, ſimiliter in ſe vnũ continet. i. comparabile. Itaque probabile argũ in quatuor partes nunc diuiditur. nam aut ſignum eſt, aut credibile, aut iudicatũ, aut cõparabile. [Signum eſt, quod ſub ſenſum aliquẽ cadit) Quinque ſenſus ſunt in homine, viſus, auditus, odoratio, ſapor, & tactus. itaq; quidquid ſub hos ſenſus cadit, cum ad argũ fuerit attractũ, ſignũ eſt. quod ſignũ per ſe, nõ ad ſe valet, ſed ex eo aliud proficiſcitur. i. aliud aſſeritur. vtputa ſi agatur, an neſcio quis ex itinere venerit, & aſſeras eum veniſſe, nã in calceis eius multus puluis eſt, puluis hic ſignum eſt. & ſignũ quod ſub ſenſum oculorum cadit. Aut ſi dicas, quia cruẽtus eſt, hoiem occidit, deinde ſi dicas, ſeditio facta eſt, non tumultus auditus eſt. hic tumultus ſignum eſt. ſed ſignum, quod ſub auriũ ſenſum cadit. ita & reliqua ſimilia. Verum hoc argumentis genus. i. ſignum. non ſatis ad fidem valet, ſed alterius vtpote firmioris argumẽtis indiget approbatione. Ita probabile quidẽ eſt argumentum, ſed nõ validum, ſemperq. hoc argumento coniectura tractatur. & ideo aut aliud firmius argumentum, aut teſtimonium requirit. Sed quod paulo ante dixi, ſignum eſſe in eo, quod ferè ſolet fieri, vtique cum dico ex itinere venit, nam multus in calceis puluis eſt, & hoiem occidit, nam cruentus eſt argumentum facio ex his, quæ ferè ſolent fieri. nam qui ex itinere venit, ſolet fieri vt puluerulentus ſit, & qui hominem occidit, ſolet fieri vt cruentus ſit. Ex ſigno vero in omnia tempora circa factũ facere poſſumus argũ, vtputa occidiſti hominem, quia cruẽtus es, & hic cruor ſignũ eſt. Occidiſti autem hoiem, tempus præteritũ deinde occidis hominem; nam vulnus infigis, ſignum eſt. Occidis hominem tempus præſens, deinde occidere vis hominẽ, nam armatus incedis, hic armatus incedis, ſignũ eſt. occidere vis hominem, tempus futurum. ita ſignum ad omne tempus argumentum eſt. [Credibile eſt, quod ſine vllo teſte auditoris opinione firmatur, hoc modo) Credibile eſt, inquit, argumẽtum, quod per ſeipſum fidem facit. neque ad probandum deſiderat teſtem, ſed facile cum prolatum fuerit apud opinionem & ſententiã iudicis perſuadetur. Hoc credibile in eo eſſe diximus, quod ferè ſolet fieri, & rurſus in attributis perſonæ. ita in exemplo, quod ſubdidit Cic. vtrumque videamus. [Nemo eſt, qui non liberos ſuos incolumes, & beatos eſſe cupiat) Vtique & ſolet fieri, vt nemo ſit qui non amet liberos ſuos, & attributum perſonæ eſt. i. fortunę, quod liberi nominantur. & quod ait: Nemo eſt. [Iudicatum eſt res aſſenſione, aut auctoritate, aut iudicio alicuius, aut aliquorum cõprobata) Iam, & hunc in tria diuiſit iudicatum. nam aſſenſio in religione eſt, auctoritas in cõmuni, iudicium in approbato. in tria enim iudicatum diuiſit, in religioſum,

gioſum, in commune, in approbatum. Religioſum eſt, inquit, ſi quid de re aliqua iurati iudices iudicarũt. & ideo religioſum, quia iurati iudicauerunt: quod aſſentiri nos neceſſe eſt. Animaduertamus tamen vt iudicium geſtũ ſemper negociũ conſequatur. [Commune eſt, quod omnes vulgo probarũt) Commune eſt, inquit, quod ex more vulgi, iuſti auctoritatẽ tenet, vt neceſſe ſit maioribus natu aſſurgi, vt ſupplicũ miſereri, hæc vt ſequamur, habemus vulgi auctoritatem. Deinde hoc etiam animaduertamus quòd conſuetudo quęcunq; rem ſemper aliquam conſequatur. Inter id, quod ferè ſolet fieri, & cõmune, hoc intereſt. id, quod fere ſolet fieri, ex quadam natura eſt: cõmune iudicato ſtringitur. [Approbatum eſt, quod homines, cum dubium eſſet, quale haberi oporteret) Approbatum eſt, inquit, quod cum dubium eſſet circa qualitatem bonam malam ve, ad vnam partem homines inclinauerunt. Vt, inquit, cũ ſororem Horatius occidiſſet, & de facto eius populus eſſet incertus, tamen abſolutus eſt. Deinde, vt Tiberius Gracchos Cenſor inſciẽte Collega quoſdam e ſenatu mouiſſet, & de eius facto dubitaretur, poſtea tamen eius factum populus approbauit. nam eum Conſulem fecit. Ita religioſum, & commune, & approbatum, quia in iudicato ſunt, geſtum ſemper negocium cõſequuntur. [Cõparabile autem eſt, quod in rebus diuerſis ſimilem aliquã rationem continet) Dictum eſt iam de ſigno, de credibili, de iudicato: reſtat extremum, vt de cõparabili dicat. Comparabile eſt, quod res inter ſe diuerſas aliqua ratione coniungit. Hæc comparatio. i. ſimilitudo partes habet tres. Imaginem, quam Græci εἰκόνα appellant, Collationem, quam Græci παραβολὴν appellant. Exemplum, quod Græci παράδειγμα appellãt. Imago eſt, oratio circa res diuerſas, aut corporum, aut naturarum comparãs ſimilitudinem: vt. Os homerosq; deo ſimilis: vt, Qualis mugitus fugit cum ſaucius aram Taurus Collatio eſt oratio, quę res inter ſe diuerſas ex ſimili comparatione coniungit, vt eſt illud. Ac veluti magno in populo cum ſæpe coorta eſt Seditio. Exemplum eſt, quod rem aliquam alicuius hominis, aut negocii auctoritate, vel caſu, aut hortamus, aut dehortamur. Hortamur ſic: vt,

Antenor potuit medijs elapſus Achiuis
Illiricos penetrare ſinus, Dehortamur ſic:
Aut non viderunt mœnia Troiæ
Neptuni fabricata manu conſidere in ignes.

Hæc quidem nos exempla grammaticalibus artibus ſuppoſuimus. Cicero autẽ ſe exempla his quæ ſunt in comparabili ſuppoſiturum eſſe promittit, cum cœperit de elocutione tractare. nunc autem de inuentione tractatus eſt. Ac fons quidem confirmationis, vt facultas tulit, apertus eſt: nec minus dilucide, q̃ rei natura ferebat, demonſtratus eſt. Ea omnia quæ ad confirmationem pertinebant, demonſtrata ſunt. ita inquit, vt rei ipſius natura flagitabat. Sed hic confuſe omnia prolata ſingulatim. ſe autem circa ſingulas cauſas traditurum eſſe præcepta in ſecundo libro, promittit. [In præſentia tantummodo numeros, & modos, & partes) Numerum accipimus attributa perſonæ vndecim, negocio quatuor deinde genera argumentorũ duo, neceſſarium, probabile. Modos autem accipiamus. i. in neceſſario argumento complexionem, enumerationem, ſimplicem concluſionem, deinde in probabili argumento, id quod ferè ſolet fieri, quòd in opinione poſitum eſt, quod habet ad hæc quandam ſimilitudinem. Partes autem accipiamus, ſignum, credibile, iudicatum, comparabile, & ea quæ ſub his ſunt. [Atque inueniri quidem omnis ex his locis argumentatio poterit) Poſſunt quidem omnia iam argumenta ex his locis quos præcipimus inueniri. Sed hæc ipſa argumẽta debemus, inquit, artificioſa dictione diſtinguere quia & ſuaue, & neceſſariũ eſt. Itaq; nunc pauca de Dialectica ad Rhetoricã tranſlaturus eſt. Habebitq. locum de ſyllogiſmis, ad quos capiendos & tenendos, lectorẽ vehementer hortatur, vt ipſe ait. [Quòd non rei ſolum magna vtilitas eſt, ſed præcipiendi quoq; ſumma difficultas) Diximus itaq; argumentum probabile in quatuor diuidi, ſignum, credibile, iudicatum, comparabile. Credibile eſſe diximus in duobus, negocio attributis & perſonæ. Signum eſſe diximus in duobus negocio attributis, in continentibus cum ipſo negocio, & in geſtione negocii. Comparabile eſſe diximus in adiunctis negocio. Iudicatum vero in his quæ geſtum negocium conſequuntur. Itaque omne argumentum factum ex attributis perſonæ, credibile dicetur. Deinde omne argumentum factum ex continentibus cum ipſo negocio, & ex his quæ in geſtione negocii ſunt, ſignum dicetur. Deinde omne argumentum factum ex his quæ negocio, adiuncta ſunt comparabile dicetur. Poſtremo omne argumentum factum ex his quæ negocio adiuncta ſunt, & negocium conſequuntur, iudicatum dicetur, ſed cum probabile fuerit. Alioquin in omnibus attributis tam perſonæ, quam negocio, & neceſſarium eſſe poterit argumentum: cuius tres partes eſſe diximus, complexionem, enumeratione, ſimplicem concluſionem. [Omnis igitur argumentatio aut per inductionem tractanda eſt, aut per ratiocinationem) De materia & argumento iam dictum eſt. Nunc tertiũ illud eſt vt de argumentatione dicamus, quæ pertinet ad elocutionem, & quam Cicero ex dialectica ſumptam, in rhetoricam poſuit laxiorem. Argumentatio eſt itaque artificium non inueniendi, ſed dicendi. Hæc duobus modis fit, aut per inductionem, aut per ratiocinationem. Ita & Ariſt. in argumentatione duo eſſe dixit, iſagogen, & ſyllogiſmum. Atque Ariſt. breuiter ac ſtrictim omne exemplum inductionẽ eſſe dixit, quòd animus auditoris ab eo, quod nõ dubiũ eſt, ad credendum id, quod dubium eſt, inducatur. Duo itaque ſunt genera argumentandi, inductio & ratiocinatio. Verum inductione philoſophi vtuntur, & hic nunc ad exemplum inductio philoſophica inducitur ad hoc, vt intelligamus quid ſit inductio, vel quemadmodum fiat. Poſt autem præcipiet qualis inductio poſſit eſſe oratoris. [Inductio eſt oratio, quæ rebus nõ dubiis capiat aſſenſionem eius, quicum inſtituta eſt) Generaliter hic inductionem definiuit, qua definitione oſtendit vbique nos inductione vti poſſe, & in philoſophica & in oratoria, & in quacunque contentione verborum, etiam in fabulis. Nam vbique neceſſe eſt perſuadere, & ideo perſonam certam hic nõ poſuit, ſed hoc ait, Inductio eſt oratio quæ rebus in dubiis capiat aſſenſionem eius quicum inſtituta eſt. Eius, inquit, i. ſiue ille philoſophus ſit, ſiue iudex, ſiue orator, ſiue amicus, ſiue inimicus. Inductio itaque ſic facienda eſt, vt primo proponamus illa, quæ extra negocium ſunt, ſed tamen quæ ad negocium per ſimilitudinem ſpectant. & talia, inquit, eſſe debent illa quæ proponimus, vt neceſſario is cum quo agis ita eſſe fateatur, atque conſentiat. Quod cum conſenſerit, tunc paulatim ad id vnde dubitabatur deſcendis & his quæ ſupra conceſſa ſunt, ſimile eſſe confirmas. Dat ergo nunc exẽplum philoſophicum. Aeſchines Socraticus fuit, id eſt diſcipulus Socratis. is multa ſcripſit. Quodam etiam loco inducit Socratem referentem. nam is erat mos diſcipulis, vt ingenio proprio reperta ad magiſtros referrent, & quaſi ab eis inuenta ponerent. Inducit quaſi Aeſchines Socratem referentem quid eſſet, vel quemadmodum eſſet locuta Aſpaſia cum vxore Xenophontis, vel cum ipſo Xenophonte. nã Xenophon, & eius vxor frequenter diſcordabant. Perſuadet ergo Aſpaſia, vt in gratiam reuertantur. Aſpaſia autem peritiſſima fuit philoſophiæ. Hæc itaque inductione vſam inducit Aſpaſiã apud Aeſchinem Socrates. Interrogauit, inquit, Aſpaſia Xenophontis vxorem. Si, inquit, vicina tua aurũ melius habeat, quam tu habes illius ne, an tuum malis? Tum, inquit, Xenophontis vxor inducta ſimilitudine ſuperiorum, quoniam ſententiam mutare non poterat, tacita erubuit. Poſtea, inquit, Aſpaſia conuertit ſe ad Xenophontem ipſum, & ſimiliter cum illo inſtituit inductione. Dic mihi, inquit, Xenophon ſi vicinus tuus equum, aut fundũ meliorem habeat, quam tu habet, tuum ne malis, an illius? id eſt, niſi in gratiam regreſſi fueritis ſemper, & tibi vxor lectiſſima, & tibi vir optimus deerit. Hæc itaq; inductio hoc egit, vt Xenohon & vxor eius ab his quæ velle ſe negare non poterant, ad id etiam quod dubium habebant per ſimilitudinem deducerentur. [Hoc modo ſermonis plurimum Socrates vſus eſt) Socrates inquit, in diſputationibus ſuis inductione frequenter vtebatur. propterea inquit, quod optimum docebat, vt nõ à ſe rebus prolatis, ſed conceſſionibus ſuis aduerſarius vinceretur. [Hoc in genere præcipiendum nobis videtur. Primum, vt illud, quod inducemus per ſimilitudinem, eiuſmodi ſit, vt ſit neceſſe concedi) Inductione, inquit, tria ſemper ſpectare debemus: Primo, vt ſimilitudines tales proponamus, vt eas ſit neceſſe concedi. nã illud dubium eſſe non debet, vnde alteri fidem volumus facere. Deinde inquit, illud, quod cõfirmamus, ei rei quam proponimus ſimile eſſe debet, ne nihil egerit propoſitio, ſi illud diſſimile eſt cuius cauſa propoſuimus. Tertio, inquit, id agere debemus, vt nemo intelligat quo ſpectet ſimilitudinis propoſitio. Ne cum quiſpiam intellexerit ſe ex cõceſſione propoſitionis etiam illi rei fidẽ facere quam negauit, aut non reſpõdeat, aut male prauęq. reſpondeat. Si autem neſciat quo tendat ſimilitudinis propoſitio, ſecurus confitetur. qua conceſſione etiã illud, quod negabat ante, ita vt tu vis concedit eſſe. Cum autẽ, inquit, hoc diligenter in faciẽda inductione ſeruaueris, vt & propoſitio ſimilitudinis cõcedatur, & illud propoſitioni ſimile ſit, cuius cauſa

ſimili

ſimilitudo ꝓpoſita eſt, & nemo videat quo propoſitio illa cō
tendat officio tuo per iſta diligēter impleto. rurſus debebis re
ſponſionem contendentis attendere. vnum autem de tribus fa
ciat neceſſe eſt. nam aut tacebit, aut confitebitur, aut negabit.
Ad hæc ſingula dat præcepta, quid in his ſingulis tu facere de-
beas. & primo à difficiliore parte incipit. Si, inquit, negabit ita
eſſe illud vnde contentio eſt, atq; illud, quod in propoſitis con
ceſſisq. ſimilitudinibus continet, duo, inquit, facere debemus,
aut illas res, quas ante conceſſit, ſimiles docere huic rei eſſe de
qua cōtentio eſt, aut ſi ꝓnegabit, alias inducere ſimilitudines.
Sin aũt, inquit, confitebitur, habita argumentatio concluden-
da eſt. Deinde inquit, ſi tacebit, dito lacies, aut reſponſionē de
eo elicies, aut ſi reſpondere noluerit, quia genus confeſſionis
eſt taciturnitas, concludēda eſt argumētatio. Ita, inquit hoc ge
nus argumentaodi tripertitum ſemper eſt: Prima, inquit, pars
cōſtat ex vna ſimilitudine, pluribus ve vt in hoc ipſo exemplo
confeſſionem tacentium confirmat Aſpaſia. Et tu, inquit, mu
liee virom optimum vis habere, vt tu Xenophon vxorē habere
lectiſſimā maxime cupis. Deinde ex hac confeſſione quid con-
ficiatur oſtendit. Quare, inquit, niſi hoc perfeceris, vt neque vir
melior, neque fœmina lectior in terris ſit. [Ergo in hac cauſa,
quæ) Dedit ſupra philoſophicæ inductionis exēplum, dat nunc
in rhetorica. non quo, inquit, diuerſa præcepta ſint. ſed ne quis
forte pręceptum io philoſophia datū in rhetorica videre non
poſſit. Exemplum autē ounc ponit apud Græcos peruagatū
cuios exempli huiuſmodi tema eſt. Epamiondas imperator
cum ei ſucceſſum fuiſſet, retinuit apud ſe exercitū aliquot am
plius diebus, quam ex lege oportebat. illis ipſis diebus Lacedæ
monios funditus euertit, ac vicit. Accuſatur, ꝙ contra legem
exercitum retinuerit. Proponitur autem hic tacita exceptione
lex illa. Qui ſucceſſori ex lege exercitum ſtatim non tradiderit
pœnas ſoluat. In hoc themate poteſt quidem eſſe compenſati-
uus ſtatus principalis, fect. ſed proſui. verum ſecunda cōflictio
in ſcripto, & voloorate conſiſtit. Scripto vtitur accuſator, qui
dicit, à verbis legis recedi non oportere. Voluntate vtitur Epa
minundas, qui dicit, legē iubere quidē exercitū tradi, ſed ſi ni-
hil vrgeat. Alioqui ſi reip. cauſa paucis diebus retineatur, nul-
lam pœnam ſubeſſe retinenti. Itaque hic inductionem poteſt
facere accuſator ille, qui cootra ſententiam legis ſcripta defen
dit, & ſimilitudinem oon extra cauſam, ſed ex eadem cauſa fa
cit. Si, inquit, Epaminundas id, quod ait legis ſcriptorem ſen-
ſiſſe, ad legem ſuis verbis tradat. i. damnandum eſſe qui exerci-
tum non tradet, præter eum qui reipub. cauſa retinuerit, hoc
ſi addat, nunquid pati poteſtis? ooo opinor. Deinde, ſi hoc idē
legi additum vos veſtra auctoritate ad populum feratis, nun-
quid id populus patietur? noo patietur. Ergo, inquit, quod ad
ei ad legē per verba noo poteſt, id tanquam additum, ſit, ſequi
noo debetis, quod ſi, inquid, ſententiam ſcriptoris neque Epa-
minundæ, neque ooſtris literis videmus corrigi poſſe, multo
magis illud re ipſa, & iudicio veſtro mutari oon poteſt, quod
ne verbo quidem mutari poteſt. Verum hoc ſcire debemus, io
dialogis ſermooem eſſe, oon dictionem, dictionem autem eſſe
oratoris in quibus cauſis. Iccirco ait: Aut aliter hoc in ſermo
ne atque in dicendo ſit vtendum, Sermo philoſophi, dictio ora
toris. Oraoo autem poteſt, & ad dialogum cōuenire, ſi ſit pau
lo ſplendidor elocutio, proprium tamen oratoris eſt. Deinde
notare debemus, omnem magiſtratus præiores appellatos. vt
hic, cum Epaminundas Thebanorum imperator, ꝙ ei qui ſibi
ex lege prætor ſucceſſerat, cū imperatori ſuccedere debeat im-
perator. (Ratiocinatio eſt oratio ex ipſa reprobabile aliquid
eliciens, quod expoſitum. & per ſe cognitum ſua ſe vi, & ratio
ne confirmet) Argumentationum duæ partes ſunt. inductio,
& ratiocinatio. De inductione iam dictum eſt, nunc de ratioci-
natione tractatus eſt. i. de ſyllogiſmis. Verum vt ad genus ſpe-
ciem referamus, ſyllogiſmus non argumenti nomē eſt, ſed ar-
gumentationis. ita inductio non inueniendi modus eſt, ſed for
ma dicendi. Quamobtem ſic definiuit ratiocinatiooem. i. ſyl-
logiſmum. Ratiocinatio eſt, inquit, oratio ex ipſa re probabi-
le aliquid eliciens, ꝙ expoſitum. ſua ex ſe cognitum, ſua ſe vi &
ratiooe confirmet. Et in hac definitione multa communia eſ-
ſe poſſunt cum inductione, Nā quod ait, oratio ex ipſa re pro
babile aliquid alliciens, tam ratiocinationis eſt. quàm inductio
nis hoc autem propriū ratiocioationis, quod ait, Quod expoſi
tū, & per ſe cognitum ſua ſe vi, & ratione confirmet. Inductio
enim nō per ſe cognoſcitur, neq; ſua ſe vi, & ratione cōfirmat,
ſed vt fide faciat, probandæ rei ſimilitudines ante pręcedūt. Re
cte itaque rōcinatio definita eſt. i. oratio, quæ ex cōfeſſo argū
cōtinens, nō ſimilitudine. ſed per ſe cognoſcitur, & ſua ſe vi, &

ratione confirmat. Verū quod diximus, ex confeſſo argm̄ con
tinens. niſi. n. quis confiteatur, quia inimicus fuit, nō erit argu
mētum, ſi inimicus fuit, occidit. Ideo noo eſt argumentū, quia
non probat. eadē. n. facilitate, qua aſſumitur inimicus fuit, im
probabitur. vnde nō ſequitur, quod occidit. Sed ſi confiteatur
inimicum, argumentū probabile ſit, ſi igitur inimicus fuit, occi-
dit. (Hoc de genere, qui diligentios conſiderandū putauerunt)
Ratiocinatio eſt igit oratio per ſe cognita, ac ſua vi, & ratione
confirmata, ex re confeſſa ſumptū ad fidem proferens argumē
tum. Verum, vt diximus, hæc oratio eſt pertinens ad ſyllogiſ-
mos. Syllogiſmorum autem multi quinq; multo plurimas par
tes. multi, ioquit. tres eſſe dixerunt. ſed vtrorunq; inquit, ratio
oēs debemus inſpicere, quia, & breuis inſpectio eſt, & oraton
tes neceſſaria. Opus quidē, inqoit, vtrorunq; cōſimile eſt. nam
alteruter, & propoſitionē habet, & approbationē propoſitio-
nis, & rurſus aſſumptiooē, & approbationem aſſumptionis, &
cōclusionem. Verum, inquid, qui ſyllogiſmum in quioq; par-
tes diuidūt, has ſingulas partes numerāt, vt ꝓpoſitio vna pars
ſit, approbatio propoſitionis altera, tertia aſſumptio, inde ap-
probatio aſſumptionis, vt quinta pars ſit cōcluſio. Illi aūt qui
tres partes in ſyllogiſmis eſſe contenduot, propoſitiooē, & ap
probationem propoſitionis vnā partem oumerant, rurſus aſ-
ſumptionem, & approbationem aſſumptionis, alterā partem
numerat, tertiā vero concluſionem. Itaq; vtrorunque opus ſi-
mile, ſed in membris operis numerus diuerſus. Iam vero quin-
que partiti ſyllogiſmi, ſiue tripertiti in ipſis libris exēpla poteri
mus agnoſcere. Verum quædam præcepta in his partibus poſi
ta intelligamus. propoſitio, inquit, generalis in ſuo eſſe debet,
& id, quod aſſumendū eſt, in ſe neceſſario contiočs. Approba-
tio. n. multis verbis, & diuerſis rationibus facienda eſt. Aſſum-
ptio vero ex vi propoſitionis capiēda eſt, vt hic aſſumptio eſt,
Nihil autem melius, cōſilio, quàm omnis mundus adminiſtra
tur. hęc aſſumptio ex vi propoſitionis aſſumpta eſt. quæ eſt. o.
propoſitio: Melius accuſantur quæ cooſilio reguntur, quam
quæ ſine cooſilio adminiſtrantur. Deinde, inquit, etiam aſſum
ptionis approbatio, multis rationibus facienda eſt. Extrema
concluſio eſt, quę quatuor modis ſit, quos modos alio in loco
oſtendemus, cum de bipartito ſyllogiſmo cœperimus habere
tractatum. Quinque partitam igitur hoc pacto putant eſſe ar-
gumentationem, Qui inquit, quinquepartitam eſſe dicunt ar-
gumentationem, hoc aſſerunt quod ſupra oſtendimus. i. ſepa-
rati propoſitionem ab approbatione ſua, & rurſus aſſumptio
nem ab approbatione ſua. [Qui autem tripertitam eſſe dicūt)
Illi, inquit, qui tripertitam argumentationem eſſe contendūt,
eodem modo quidem tractant argumētationem. nam, & pro-
poſitiones habēt, & approbationes, & rurſus aſſumptionem
cum approbationibus ſuis, ſed hæc bina cōnectunt, & reddūt
ſingula, vt propoſitionem cum approbatione ſua ſimul iun-
gant, & rurſum aſſumptionem, & approbationem eius vnum
efficiant. Negant autem recte neque propoſitionem, neque aſ
ſumptionem dici, niſi fuerint approbata, tuncq. eſſe aiunt pro
poſitionem argumentationis, ſi approbata ſit. Sin autē appro
bata non ſit, eſſe quidem propoſitiooem, ſed argumenti, non
argumentationis, in qua argumentatiooe latior, & expolitior
elocutio eſt. Itaque qui hoc cōtendunt, negant eſſe amplius, ꝗ
tripertitam argumentationem. ab his Cic. diſſentit, & cōtra diſ
putat probatq. illorum ſententiā, qui dicunt quioque partitā
argumentationem. Itaque hoc Cic. ſecundum artē teſtibus, &
argumentis probat. teſtibus ſic, Quam oēs, inquit, ab Ariſt. &
Theophraſto profecti maxime ſecuti ſunt. Nam quēadmodū,
inqoit. ſuperius argumētationis genus. i. inductionis, Socrates
maxime, & oēs Socratici tractauerūt, ita hoc genus argumen
tationis. i. ratiocinatio quinquepartita, ab Ariſtotele, & Theo-
phraſto, vel Peripatetici frequentatum atque tractatū eſt. Sed
quia orator Rhetoricā ſcribens importune pene philoſophos
ad teſtimoniū vocat, quia de dialectica iſte tractatus eſt, recte
philoſophos ſibi adhibet quia rhetoricā ſcribit. adiūgit, & ſimul
tos oratores elegantiſſimos, atq; artificioſiſſimos iudicatos, q
vſi ſunt hac argumentatione quinquepartita. deinde inquit, a
Rhetoribus his q elegātiſſimi atq; artificioſiſſimi putati ſunt.
Itaq; teſtibus probauit, non errare illos qui aſſerant quinque
partitam argumentationē. ſed quia poterat dici Ciceroni, etiā
illi quos cōmemoras errauerunt, oſtendit ſe exemplū non te-
mere illorum ſecutum, probatq. argumētis ſuis nō errare eos
qui quioquepartitam argumētationem, errore eos qui triper-
titā eſſe cōtendāt. Itaq; hæc eſt quæſtio vtrū tripertita, an qua
dripartita, an quinquepartita ſit argumētatio. Ci. multis ſyllo
giſmis ſuis nunc quinquepartitis, nūc tripertitis ꝓbat, q nque

partitam eſſe argumentationem. & primo aſſerit, propoſitionem & approbationem inter ſe eſſe diuerſa, in qua aſſertione primo argumenti, deinde exempli eſt ſyllogiſmus. dehinc ſimili ratione aſſerit, aſſumptionem & approbationem eius inter ſe eſſe diuerſas. in qua ruſus aſſertione primo argumenti, deinde exempli eſt ſyllogiſmus. Itaque poſtquam probauit propoſitionem & aſſumptionem ab approbationibus ſuis longe eſſe ſeparatas, concludit, commode partitos eſſe eos qui quinque partitam dixerunt argumentationem. Quinque igitur partes ſunt eius argumentationis quæ per ratiocinationem tractatur. Illius autem argumentationis quæ per inductionem tractatur, tripertita eſt argumentatio. Verum hoc in primis tenere debemus, argumentum nunc vicinum eſſe quæſtioni, nũc à quæſtione longinquũ. argumentum enim prolatũ, nunc ipſi quæſtioni prodeſt, nunc ei rei quæ vicina eſt quæſtioni. Itaq; argumentũ nunc vicinũ eſt quæſtioni, nunc loco tertio, nunc quarto, nunc quinto naſcitur. Ariſto. autem dicit etiam loco decimo poſſe fieri argumentum. Sed cum ſæpe argumentum tam longe à quæſtione ſit, hoc tantum ſyllogiſmi eſt, vt id, qđ longe à quæſtione eſt, eidem quęſtioni dicendi ratiocinatione coniungat. Ac vicinum argumentum tale eſt, qm̃ hic inimicus fuit, occidit. longe à quæſtione, argumentũ tale eſt, inimicus occidit. hoc quia generale eſt, primo differendum eſt vtrũ inimicus ſemper occidat, quod poſtquam aſſerueris, non ſtatum probas hunc occidiſſe. ſed ad hoc proficit, vt ruſus doceas hũc inimicum fuiſſe, quod poſtquam aſſerueris hunc inimicũ fuiſſe, tunc demum redis ad quæſtionẽ ergo hic, q̃a inimicus fuit, occidit. Deinde longe petitum argumẽtum etiam illic licet animaduertere, vbi Cicero redarguit Hermagoram non recte ſub qualitate poſuiſſe deliberationem & demonſtrationem, vbi primum docet genera eſſe cauſarum. Quod ſi genera ſunt cauſarum, partes generis cauſę eſſe non poſſe, vt ſi partes generis cauſæ eſſe non poſſunt, multo magis partes partium eſſe non poſſe. Poſtremo redit ad quæſtionem. Male igitur deliberatio, & demonſtratio ſub qualitate ponuntur. Itaque argumentum nunc longe à quæſtione eſt, nunc vicinum eſt quæſtioni. Deinde debemus hoc animaduertere, argumentum quodcunq; ſumimus, vtrum in genere ſit, an in ſpecie, ſi in genere ſine dubitatione proponere debemus, deinde approbare eandẽ propoſitionem. tertio loco ſpeciem aſſumere, quarto loco aſſumptionem ſpeciei multis rationibus approbare, poſtremo concludere. Huius ſyllogiſmi ſubiiciamus exemplum illud ipſum Epaminundæ. Omnes leges iudices ad cõmodũ reip. referre oportet &c. Hæc propoſitio eſt generalis ſine vlla dubitatione. Deinde approbat eandem propoſitionem. Ea enim virtute & ſapientia maiores noſtri fuerunt, &c. Tertio loco ſpecies aſſumitur: Ergo in hoc quoque iudicio definire literas legis perſcrutari, &c. Quarto loco approbat aſſumptionem. Conſiderare qđ magis vtile fuit Thebanis, quàm Lacedæmonios opprimi? &c. Poſtremo concludit, Quod ſi leges omnes, &c. Hoc aũt argumentum longe à quæſtione petitum cognoſcimus facile Argumentũ vero qđ in ſpecie eſt, ſemper cũ dubitatione proponitur, ſi hoc eſt, illud igitur non eſt aut hoc faciamus, aut illud faciamus. Verum cũ in propoſitione. Sic eſt dicit, propoſitio hypothetica dicitur. Argumentum igitur, qđ in ſpecie eſt, debet ſemper cũ dubitatione proponi. huius propoſitionis faciẽda eſt approbatio, deinde aſſumptio eiuſdem ſpeciei facienda eſt per eandem ſpeciẽ, ſed per confirmationẽ, cuius aſſumptionis facienda eſt approbatio, tunc erit poſtrema concluſio. Talis in Miloniana oratione ſyllogiſmus eſt. Si inquit doceo cãs fuiſſe Clodio, vt occideret Milonem, probo inſidiatorem, hac propoſitionem approbauit, & ſi boni ne magno quidẽ emolumento impelluntur ad fraudem, improbi ſæpe paruo, deinde ipſam ſpeciem aſſumit per confirmationem, habuit aũt cauſas Clodius. Hanc ruſus aſſumptionem multis rationibus approbat, poſtremo concludit. Quare ſi habuit cauſas Clodius, vt occideret Milonem conſtat inſidiatorem fuiſſe. Ergo quoties argumentum in genere fuerit, ſpecies aſſumenda eſt, quoties argumentũ in ſpecie fuerit, ipſa ſpecies aſſumenda eſt, ſed ꝑ confirmationem. Hoc antẽ tenere debemus. in propoſitione vim totius argumentationis conſiſtere. Siue autem in genere, ſiue in ſpecie ſit propoſitio, ex ipſa tamen ſemper generatur aſſumptio. Docuit itaque quinquepartitam argumentationem per exemplum Epaminundæ. Deinde docuit quadripartitã argumẽtationẽ duobus modis, nunc propoſitionis approbatione, nunc aſſumptionis approbatione ſublata. Deinde docuit tripertitam argumentationem, vtraque approbatione ſublata. Nunc quæſtio eſt, an ſit bipertita argumentatio. [Si peperit, virgo non eſt, peperit autem) Multi dicunt eſſe bipertitam argumentationem, hac ratione. Si, inquiunt, approbationes ſæpe, quia manifeſtę ſunt, ſubtrahuntur, cur non & concluſio cũ manifeſta eſt, ſubtrahatur, vt ſit bipertita argumentatio ꝑ propoſitionem & aſſumptionem. Si peperit, virgo nõ eſt, peperit autem. Cicero hanc illorum ſententiam reprehendit, dicitq; ſemper argumentationem concludendam eſſe, nec vnquam tamen vtendum eſſe manifeſta concluſione. Tunc autem hoc fieri poſſe, ſi concluſionem genera cognoſcamus ſunt autem quatuor. Quarum concluſionum vna talis, cum breuiter concluſionis * facimus propoſitionis, & aſſumptionis, & poſt adiungimus id, quod ex omni argumentatione conficitur. Dat autem ipſe exemplum. Quod ſi leges omnes ad vtilitatem reipub. referri conuenit, hic autem ſaluti reipub. profuit, profecto non poteſt eodem facto & ſaluti communi conſuluiſſe, & legibus non obtemperaſſe. Secunda autem concluſio talis eſt, vt argumentatio ex contrario concludatur, & dat exemplũ. Summa igitur amentia eſt, in eorum fide ſpem habere, quorũ perfidia toties deceptus ſis. Propoſitio enim huius ſyllogiſmi talis eſt. Qui ſæpenumero nos per fidem fefellerunt, eorum orationi fidem habere non debemus. Hoc poſtquam probatum eſt, ita concludi oportuit: Igitur Carthaginenſibus fidem non habere debemus. Sed contrarium potius in concluſione conſtituit. Summa igitur amentia eſt in eorũ fide ſpem habere, quorum perfidia toties deceptus ſis. Tertia concluſio talis eſt, vt id ſolum quod ex omni argumentationem conficitur inferamus & dat exemplum. Vrbem igitur diruamus &c. Quarta concluſio talis eſt, cum non id, quod conficitur: in concluſione ponimus, ſed id, quod eam rem quæ conficitur conſequatur. & dat exemplum. Si peperit, cum viro concubuit, peperit autẽ. Hic conficitur, Cum viro igitur concubuit. Sed hoc in concluſione quia manifeſtum eſt, non ponit. ſed illud ponit, quod manifeſtam ipſam concluſionem conſequitur, Igitur fecit inceſtum. Etenim ſi cum viro concubuit, id conſequitur, vt fecerit inceſtum antiqui autem quencunque hominum coitum, inceſtũ appellabant [Quare in longis argumentationibus) Dat præceptum, vt ſciamus, qua concluſione vnaquęque argumentatio, concludenda ſit. Quoties, inquit, longa fuerit argumentatio, aut propter memoriam conductiones facere in concluſione debemus, aut ſi erunt in memoria, quæ ſupra dicta ſunt, argumentatio nobis ex contrario cõcludenda eſt. Verum longa argumentatio non partibus, ſed menſura partium conſtat. i. non quinquepartita, aut quadripartita argumentatio longa eſt, ſed in quacunque argumẽtatione, quoties latinos fuerint approbationes, tunc longæ erunt argumentationes. Ita & quinquepartita argumentatio, ex modo approbationum breuis poterit inueniri. Quare, inquit, quæcunque longa argumentatio fuerit, duobus modis concludenda eſt, aut per conductionem. i. συναγωγὴν aut per contrarium. Quoties autem breuis fuerit argumentatio, hoc ſolo quod conficitur, concludenda eſt. In illis vero argumentationibus, quæ eventum manifeſtum habent, conſecutionem ponere in concluſione debemus. [Si qui autem ex vna quóque parte putabunt, conſtare argumentationem) Reprehendit etiam illos, qui ex vna parte dicunt fieri poſſe argumentationem. Hi, inquit, errant de nominis ambiguitate. Nãm argumentatio duas ſignificationes habet, & argumenti, & argumentationis. Quare cum dicunt, ſi peperit, cum viro concubuit, inuentum proferunt, non expolitionẽ. i. argumentum proferunt, non argumentationem. Sed talis argumentatio eſſe non poteſt niſi cũ expolita profertur oratio. Eodem modo, inquit, & illi errant, qui dicunt aliquando ſubtrahi. Poſſe nunc propoſitionem, nunc aſſumptionem. Nam quoniam vtraque harum mouet auditorẽ, neutra neceſſe eſt ſubtrahatur expolitioni. Itaque magnopere ſtudendũ eſt, quia inuentio cunctis oratoribus communis eſt. Sed ipſi oratores dicendi modo aut, optimi ſunt, aut mediocres, aut infirmi. [Variare autem orationem magnopere oportebit.) Propter faſtidia, varia, inquit, vti oratione debemus, vt nunc per inductionem argumentemur, nunc per ratiocinationem. Deinde in ratiocinationibus, nunc quinquepartitam, nunc tripertitam faciamus argumentationem. Deinde, vt non ſemper prima ſit propoſitio, ſed aliquando aſſumptio prima ſit. Hæc, inquit, vt melius inſpiciamus, aut inſcribamus ipſi, & nos exerceamus, aut ſi id piget facere, ea quæ ſupra poſita ſunt exempla, videamus, & in ipſis hanc exerceamus varietatem. Illud autem præcipit, Syllogiſmos omnes in dialectica contineri, hoc paucos inde deriuatos qui oratori conuenire videbantur. Denique iſti non ſyllogiſmi. ſed epicheremata dicuntur.

Becichemus. »AC perſonis hās res attributas putamus, nomen, naturam, victum, formam, habitum, affectionem, ſtudia, conſilia, facta, caſus, orationes) Fortunam. ſcribi debere, iuxta antiquæ manus fidem, & omnes rhetori docent, Cic. & interpres Victorinus, cuius verba ſunt hæc. Perſonis autem attributa ſunt vndecim: Nomen, natura, victus, fortuna, habitus, affectio, ſtudium, conſilia, facta, caſus, orationes. [Studiū eſt aūt. animi aſſidua, & vehemēs ad reliquā rem, applicata magna cū voluntate occupatio, vt philoſophiæ, poeticæ, geometriç, literarum) Emendatius ſic legetur. Studium aūt eſt, animi aſſidua & vehemens ad aliquā rem applicata magna cū voluntate occupatio, vt philoſophiæ, poetriç, geometriç, literarū. Quod.n. eſt ad reliquā rem hoc loco? [Tempus autem eſt id, quo nunc vtimur,) nam ipſum quidem definire difficile eſt(pars quædā æternitatis cum alicuius annui, menſura, diurni, veſpertini, nocturni ve ſpatii ex certa ſignificatione) Quidam codices, menſtrui. Vetus lectio probior, habet generale, poſt quidē, & menſurni, non menſura, non mēſtrui. Exque præpoſitionē reſpuit, hoc modo: Tempus autem eſt id, quo nunc vtimur (nā ipſum quidem generale definire difficile eſt) pars quædam æternitatis cū alicuius annui, menſurni, diurni, veſpertini, nocturni ſpatii certa ſignificatione. Priſciani quoque auctoritas menſurni, non menſtrui legendum, cenſet, his verbis. Quercus etiā quernus, collus columus, tacitus racitumus, menſis mēſumus. ſic enim Cic. poſuit pro menſtruus, in 1. Rhet. Pars quædam æternitatis, cum alicuius annui, menſurni, diurni, nocturni, veſpertini, certa ſignificatione. Hæc ille in primo. [Conſideratur autē tempus, & anni, & menſis, & diei, & noctis, & vigiliæ, & horæ, & aliqua parte alicuius horum) Rectius cum propoſitione legetur, Et in aliqua parte alicuius horum. [Deinde ecquæ ea de re, aut eius rei ſit lex, conſuetudo, actio, iudicium, ſciētia, artificiū. Deinde natura eius euenire vulgo ſoleat, an inſolenter ac raro) Ego hanc lectionē corruptam eſſe ſemper exiſtimaui, & veriorem lectionem eſſe. Deinde ſi quid ex natura eius &c. In qua opinione me confirmat priſca manus. [Approbatum eſt, quod homines, cū dubium eſſet, quale haberi oportere, ſua cōſtituerunt auctoritate, velut Gracchi patris factū, quem populus R. ob id factum, q inſciente collega in Cenſura nihil geſſit, poſt Cenſuram Conſulem fecit) Corrupte legi, in Cenſura nihil geſſit, nemo non videt, niſi qui ignorat ſignificationem huius vocis. Nihil quæ quidem in antiquis libris non habetur. [Quid hunc tanta Thebanorum gloria, tam claro atq; exornato trophæo carius atq; antiquius habere conuenit? Libet clara, pro claro reponere, refragantibus etiam cunctis exemplaribus vulgo impreſſis, & pleriſq; manuſcriptis. [Quòd ſi leges omnes ad vtilitatē reip. referri cōuenit, hoc autem ſaluti reip. profuit, profecto non poteſt eodē facto, & ſaluti cōmuni conſuluiſſe, & legibus nō obtemperaſſe) Habent ant. qui libri, nō hoc, ſed hic autem reip. profuit, & aptius, vt arbitror.

DE REPREHENSIONE.

REPREHENSIO eſt, per quā argumētando aduerſariorū cōfirmatio diluit̄, aut infirmat̄, aut alleuat̄. Hæc fonte inuentionis eodē vtet, quo vtitur confirmatio: ppea q quibus ex locis aliqua res confirmari pōt, iiſdē pōt ex locis infirmari. nihil.n. cōſiderandū eſt in his oībus inuētionibus, niſi id, qđ perſonis, aut negocijs attributū eſt. Quare inuentionem, & argumētationē expolitinē ex illis, quæ ante p̄cepta ſunt, hāc quoq; in partē orōnis transferri oportebit. Veruntñ, vt quædā præceptiō detur huius quoq; partis, exponemus modos reprehēſionis: quos qui obſeruabūt, facilius ea, qua cōtra dicentur, diluere, aut infirmare poterunt. Omnis argumentatio reprehenditur, ſi aut ex ijs quæ ſumpta ſunt, non conceditur aliquod vnum plurave: aut, his conceſsis, complexio confici ex his negat̄: aut ſi genus ipſum argumētationis vitioſum oſtenditur: aut ſi contra firmam argumentionem alia æque firma, aut firmior ponitur. Ex ijs, quæ ſumuntur, aliquid non cōceditur, cū [illegible] credibile dīt, negatur eſſe eiuſmo[illegible] parabile putant, diſsimile oſtenditur: aut iudica[illegible] aliā in partē traducitur: aut oīno iudicatū improbatur: aut, quod ſignum eſſe aduerſarij dixerunt, id eiuſmodi negatur eſſe, aut ſi cōplexio aut vnā, aut ex vtraq; parte reprehenditur: aut ſi enumeratio falſa oſtendit̄: aut ſi ſimplex concluſio falſi aliquid continere demōſtratur. Nā omne, qđ ſumit̄ ad argumentandū, ſiue pro probabili, ſiue pro neceſſario neceſſe eſt ſumat̄ ex his locis, vt ante oſtēdimus. Quod pro credibili ſumptum erit, id infirmabitur, ſi aut perſpicue falſum erit, hoc modo: Nemo eſt q non pecuniā quam ſapientiā malit. aut ex contrario quoq; credibile aliquid habebit, hoc modo: quis eſt, qui nō officii cupidior ſit, quàm pecuniæ? aut erit oīno incredibile, vt ſi qs, quē cōſtet eſſe auarū, dicat alicuius mediocris officij cā ſe maximā pecuniā neglixiſſe. Aut ſi, quod in quibuſdā rebus aut hoībus accidit, id oībus dicatur vſu euenire, hoc pacto: Qui pauperes ſunt, ijs antiquior officio pecunia eſt. Qui locus deſertus eſt, in eo cædē factā eſſe oportet. In loco celebri hō occidi qui potuit? aut ſi id, quod raro fit, fieri oīno negat̄: vt Curio p Fuluio: Nemo pōt vno aſpectu, neq; præteriens in amorē incidere. Quod aūt pro ſigno ſumetur, id ex iiſdē locis, qbus cōfirmatur, infirmabitur. Nam in ſigno, primū verum eſſe oſtendi oportet. Deinde eius eſſe rei ſignum propriū, qua de re agit̄, vt cruorē cædis. Deinde factū eſſe, quod nō oportuerit: aut non factū, quod oportuerit. Poſtremo ſciſſe eū, de qua quærit̄, eius rei legē & conſuetudinē. nam eæ res ſunt ſigno attributæ, quas diligētius aperiemus, cū ſeparatim de ipſa cōiecturali conſtitutione dicemus. Ergo horum vnumquodq; in reprehenſione, aut nō eſſe ſigno, aut parum magno eſſe, aut à ſe potius, q̄ ab aduerſarijs ſtare, aut oīno falſo dici, aut in aliā quoq; ſuſpicionē duci poſſe, demonſtrabit̄. Cum aūt p cōparabili aliqd inducetur, qm̄ id p ſimilitudinē maxime tractatur, in reprehendendo conueniet, ſimili id negare eſſe quod cōferetur ei, quicū cōferetur. Id fieri poterit, ſi demonſtrabit̄ diuerſum eſſe gn̄e, natura, vi, magnitudine, tpe, loco, pſona, opinione: ac ſi quo in numero illud, quod p ſimilitudinē afferetur, & quo in loco hoc genus, cuius cā afferetur, hr̄i conueniat, oſtendet̄. Deinde, quid res cum re differat, demonſtrabit̄, ex quo docebimus aliud de eo quod comparabitur, & de eo quicū comparabit̄, exiſtimari oportere. Huius facultatis maxime indigēmus, cū ea ipſa argumētatio, q̄ per inductionē tractat̄, erit rep̄hendenda. Si iudicatū aliqđ inferet̄, qm̄ id ex his locis maxime firmat̄, laude eorum, q iudicarūt, ſimilitudine eius rei, qua de agit̄, ad eā rē, qua de iudicatū eſt, cōmemorādo nō mō non eſſe rep̄henſum iudiciū, ſed ab oībus approbatum: & demōſtrādo difficilius, & maius fuiſſe id iudicatū, qđ afferat̄, q̄ id, qđ inſtet. Ex contrarijs locis, ſi res aut vera, aut veriſimilis, pmittet, infirmari oportebit: atq; erit obſeruandum diligenter, ne nihil ad id, quod agatur, pertineat id, quod iudicatum ſit; & vidēdum eſt, ne ea res proferatur, in qua ſit offenſum, vt de ip-

t,iudiciū ſieri videatˋ. Oportet aūt
uerte c,cū aliter multa ſint iudicata,ſo
tarium aliquod, aut rarū iudicatū afferatur.nam
his rebus auctoritas iudicati maxime pōt infirma
ri. Atq; ea quidē argnmenta,quæ quaſi probabilia
ſu munt,ad hunc modū tentari oportebir.Quæ ve
ro ſicuti neceſſaria inducentˋ,ea ſi forte imitabnntˋ
mō neceſſariā argumentationē, neq; erūt einſmo
di,ſic reprehēdetˋ.Primū cōplexio,q̄,vtrū neceſſe-
ris,debet tollere,ſi vera eſt,nunq̄ reprehendetur:
ſin falſa,duobus modis,aut conuerſione,aut alte-
rius partis infirmatione. Cōuerſione,hoc modo:

Nam ſi veretur, quid eum accuſes, qui eſt probus?
Sin inuerecundum animi ingenium poſſidet,
Quid eum accuſes, quid id parui auditu æſtimet?

Hic ſiue vereri dixeris,ſiue nō vereri,cōcludendū
hoc puta,vt neges eſſe accuſandū. Qđ cōuerſione
ſic reprchēdetˋ:Imo vero accuſandus eſt.Nāſi ve-
retur,accuſes:nō.n.parui auditu æſtimabit.Sin in
uerecundū animi ingenium poſsidet, tn̄ accuſes:
nō.n.probus eſt.Alterius aūt partis īfirmatione,
hoc mō reprehendetˋ.Verū ſi veretur,accuſatione
tua correctus,ab errato recedet. Enumeratio vi-
tioſa intelligitˋ, ſi aut præteritū quiddā dicemus,
qđ velimus concedere;aut infirmū aliqnid annu-
meratū,qđ aut contra dici poſsit,aut cauſa nō ſit
quare nō honeſte poſsimus cōcedere. Præteritur
quiddā in eiuſmodi enumerationibus:Qm̄ habes
iſtū equū,aut emeris oportet,aut hereditate poſ-
ſideas,aut numere acceperis, aut domi tibi natus
ſit:aut,ſi horū nihil eſt,ſurripueris neceſſe eſt.ſed
neq; emiſti, neq; hr̄ditate venit, neq; dominatus
eſt,neq; donatus eſt,neceſſe eſt ergo ſurripueris,
Hoc commode reph̄ēditˋ,ſi dici poſsit ex hoſtibus
equus eſſe captus:cuius p̄dæ ſectione venierit.qđ
illato, infirmatˋ enumeratio;qm̄ id ſit inductū qđ
p̄teritū ſit in enumeratione. Altero aūt mō repre-
hendetur, ſi aut contra aliquid dicetur:hoc eſt, ſi
exēpli cā,vt in eodē verſemur,poterit oſtēdi here
ditate veniſſe:aut ſi extremū illud nō erit turpe cō
cedere:vt ſi quis, cū dixerint aduerſarij,Aut inſi-
dias facere voluiſti, aut amico morē geſsiſti, aut
cupiditate elatus es,amico ſe morē geſsiſſe fateatˋ.
Simplex aūt cōcluſio reprchēditur,ſi id,qđ ſequi-
tur, non videatur neceſſario cū eo, qđ anteceſsit,
coherere.Nā hoc qdē,ſi ſpiritū ducit.viuit:ſi dies
eſt, lucet: eiuſmodi eſt, vt cum priore neceſſario
poſterius coherere videatˋ.Hoc aūt,ſi mater eſt,di
ligitˋ:ſi aliqn̄ peccauit,nnnquā corrigetˋ:ſic conue-
niet reprehēdi,vt demōſtretˋ nō neceſſario cū prio
re poſterius coherere.Hoc genus & cetera neceſ-
ſaria,& oīno oīs argumētatio,& eius reprehenſio
maiorē quādā vim cōtinet,& latius patet,q̄ hic ex
ponitur.ſed eius artificii cognitio hmōi eſt,vt nō
ad huius artis partē aliq̄ adiungi poſsit, ſed ipſa
ſeparatim longi tp̄is,& magnæ atq; arduæ cogni-
tionis indigeat. Quare illa nobis alio tp̄e,atq; ad
aliud īſtitutū,ſi facultas erit,explicabuntˋ. nūc his
præceptionibus rhetorū ad vſum oratoriū contē
tos nos eſſe oportebit.Cū igitˋ ex ijs,quæ ſumun-
tur,aliquid nō conceditur,ſi infirmabitur. cū aūt
his conceſsit,cōplexio ex his non conficitur, hæc
erunt conſideranda,nū aliud conficiatur,aliud di

catur,hoc mō: Si cū aliquis dicat ſe profectū eſſe
ad exercitū,cōtraq́. eū quis velit hac argnmētatio
ne vti. Si veniſſes ad exercitū,à Tribunis militari-
bus viſus eſſes:nō es aūt viſus ab his, nō es igitur
profectus ad exercitū.Hic cū conceſſeris propoſi
tionem & aſſumptionē, cōplexio eſt infirmanda.
aliud.n.q̄ cogebatˋ,illatū eſt. Ac nunc quidē, quo
facilius res cognoſceretˋ, perſpicuo & grādi vitio
p̄ditū poſuimus exēplum: ſed ſæpe obſcurius po
ſitū vitiū pro vero probatur,cū aūt parum memi-
neris qđ cōceſſeris, aut ambiguū aliqđ pro certo
conceſſeris.Ambiguū ſi conceſſeris, ex ea parte,
quā ipſe ītellexeris,eā partē ſi aduerſarius ad aliā
partē p cōplexionē velit accōmodare,demōſtrare
oportebit nō ex eo,qđ ipſe conceſſeris,ſed ex eo,
qđ ille ſumpſerit,cōfici complexionē,ad hunc mo
dū:Si pecuniæ indigetis,pecuniam nō habetis: Si
pecuniā non habetis,pauperes eſtis.Indigetis aūt
pecunia:mercaturæ.n.niſi ita eſſet, operā nō dare
tis: panperes igitur eſtis. Hoc ſic reprehenditur:
Cū dicebas,Si indigetis pecuniæ,pecuniā nō ha-
betis:hoc intelligebam, Si p̄p inopiā in egeſtate
eſtis,pecuniā nō habetis:& iccirco cōcedebā.Cū
aūt hoc ſumebas,indigetis aūt pecuniæ illud acci
piebā,Vultis aūt pecuniæ plus hr̄e.Ex quibus cō
ceſsionibus non conficitur hoc, Pauperes igitur
eſtis:cōficeretur aūt, ſi tibi primo quoq; hoc con
ceſsiſſem,Qui pecuniā maiorē vellet hr̄e,eum pe-
cuniā nō hr̄e.Sæpe aūt oblitū putāt qđ cōceſſeris,
& iccirco id,qđ nō conficitur, quaſi cōficiatur, in
concluſione infertur, hoc mō. Si ad illū hereditas
veniebat,veriſimile eſt ab illo eſſe necatū.Deinde
hoc approbāt plurimis verbis,poſt aſſumunt, Ad
illum aūt hereditas veniebat: deinde infertur,ille
igitur occidit:Id ex ijs,quæ ſumpſerant,nō confi
citur.Quare obſeruare diligēter oportet, & quid
ſumatur,& quid ex his conficiatur. Ipſum aūt ge
nus argumentationis vitioſum his de cauſis oſtē-
detur,ſi aut in ipſo vitium erit, aut ſi non ad id,
qđ inſtituitur,accōmodabitur.Atq; in ipſo vitiū
erit,ſi oīno falſum erit,ſi cōe,ſi vulgare, ſi leue, ſi
remotū,ſi mala definitio,ſi cōtrouerſum,ſi perſpi
cuū,ſi nō conceſſum,ſi turpe,ſi offenſum,ſi contra
riū,ſi incōſtās,ſi aduerſum.Falſum eſt, in quo per
ſpicue mendaciū eſt,hoc mō:Non pōt eſſe ſapiēs,
qui pecuniā negligit:Socrates autē pecuniā negli
gebat:nō igitˋ ſapiens erat.Cōe eſt,qđ nihilo ma-
gis ab aduerſariis,q̄ à nobis facit,hoc modo: Ic-
circo iudices,quia verā cauſam habebā,breui pe-
roraui. Vulgare eſt, quod in aliā quoq; rem non
probabilē,ſi nunc conceſſum ſit,transferri poſsit,
hoc modo:Si veram cauſam non haberet,vobis ſe
iudices non commiſiſſet. Leue eſt, quod aut poſt
tempus dicitur,hoc modo:Si in mentem veniſſet,
non commiſsiſſet: aut perſpicue rem turpem leui
tegere vult defenſione,hoc modo:

Cum te expetebant omnes, florentiſſimo
Regno, reliqui: nunc deſertum ab omnibus,
Summo periclo ſola vt reſtituam paro.

Remotū eſt,qđ,vltra q̄ ſatis eſt petitˋ,hoc mō. Qđ
ſi nō P.Scipio Corneliā filiā Tiberio Graccho col
locaſſet,atq; ex ea duos Gracchos procreaſſet, tā
tæ ſeditiones natæ non eſſet.quare hoc incommo

dum

dum Scipioni aſcribendum videtur. Huiuſmodi eſt illa quoque conqueſtio.

Vtinam ne in nemore Pelio ſecuribus
Caſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes.
Longius enim repetita eſt, quàm res poſtulabat.

Mala deſinitio eſt, cũ cut cõmunia deſcribit, hoc modo: Seditioſus eſt is, qui malus atq; inutilis eſt ciuis. Nam hoc nõ magis ſeditioſi, q̃ ambitioſi, q̃ calumniatoris, q̃ alicuius improbi hominis vim deſcribit. Aut falſum quiddã dicit, hoc pacto: Sapiẽtia eſt pecuniæ acquirẽdæ intelligẽtia. Aut aliquid non graue, nec magnũ continens, ſic: Stultitia eſt immenſæ gloriæ cupiditas. eſt hæc quidem ſtultitia, ſed ex parte quadã, non omni genere definita. Controuerſum eſt, in quo ad dubium demonſtrandum dubia cauſa affertur, hoc modo:

Eho tu, dij, quibus eſt poteſtas motus superũ atque inferũ,
Pacem inter ſeſe conciliant, conferunt concordiam.

Perſpicuum eſt, de quo nõ eſt controuerſia: vt ſi quis, cum Oreſtem accuſet, planum faciat ab eo matrem eſſe occiſam.

Non conceſſum eſt, cum id, quod augetur, in cõtrouerſia eſt, vt ſi quis, cũ Vlyſſem accuſet, in hoc maxime commoretur: Indignum eſſe ab homine ignauiſsimo virum fortiſsimũ Aiacem necatum. Turpe eſt, quod aut eo loco, in quo dr̃, aut eo homine qui dicat, aut eo tp̃e quo dicitur, aut ijs qui audiunt, aut ea re, de qua agitur, indignum ꝑꝑ inhoneſtam rem vr̃. Offenſum eſt, quod eorũ, qui audiunt, volunratem lædit: vt ſi quis apud equites Romanos cupidos iudicãdi Cœpionis legem iudiciariam laudet. Contrarium eſt, quod contra ea dr̃, quæ ij, qui audiunt, fecerunt, vt ſi quis apud Alexandrum Macedonem contra aliquẽ vrbis expugnatorem diceret nihil eſſe crudelius, q̃ vrbes diruere, cum ipſe Alexander Thebas diruiſſet. Inconſtans eſt, quod ab eodẽ de eadẽ re diuerſe dr̃: vt ſi quis, cum dixerit, qui virtutẽ habeat, eum nullius rei ad bene viuendum indigere, neges poſtea ſine bona valetudine poſſe bene viuere. Aut ſe amico adeſſe ꝑꝑ beneuolẽtiã: ſperare. n. aliquid cõmodi ad ſe peruenturũ. Aduerſum eſt, quod ipſi cauſæ aliqua ex parte officit, vt ſi quis hoſtiũ vim, & copias, & felicitatẽ augeat, cum ad pugnã milites hortetur. Si nõ ad id, quod inſtituitur, accõmodabitur aliqua pars argumentationis, horum aliquo in vitio reperiet̃. Si plura pollicitus, pauciora demõſtrabit; aut ſi, cum totum debebit oſtẽdere, de parte aliqua loquat̃, hoc modo: Mulierum genus auarum eſt: nã Eriphyle auro viri vitã vendidit. Aut ſi nõ id, quod accuſabitur, defendet: vt ſi quis, cum ambitus accuſabitur, manu ſe fortẽ eſſe defendet, vt Amphion apud Euripidẽ. item apud Pacuuium, qui, vituperata muſica, ſapientiam laudat. Aut ſi res ex hominis vitio vituperabit̃, vt ſi quis doctrinã ex alicuius docti vitijs reprehẽdat. Aut ſi quis, cum aliquẽ volet laudare, de felicitate eius, nõ de virtute dicat. Aut ſi quis rẽ cũ re ita cõparabit, vt alterã ſe non putet laudare, niſi alteram vituperarit: aut ſi alteram ita laudet, vt alterius nõ faciat mentionem: vt ſi quis, cum aliqui deliberent, bellum geratur, an non, pacem laudet omnino, non illud bellum inutile eſſe demonſtret. Aut ſi, cum de certa re quæreretur, [illegible] ſtituetur oratio. Aut ſi ratio alicu[illegible] falſa, hoc modo: Pecunia bon[illegible] quòd ea maxime vitam beatam efficiat. Aut ſi [illegible] firmat, vt Plautus:

Amicum caſtigare ob meritam noxiam,
Immane eſt facinus, Verum in ætate vtile
Et conducibile: nam ego amicum hodie meum
Concaſtigabo pro commerita noxia.

Aut eadem, hoc modo: Maximum malum eſt auaritia: multos enim magnis incommodis afficit pecuniæ cupiditas. Aut parum idoneæ, hoc modo: Maximum bonum eſt amicitia: plurimæ enim delectationes ſunt in amicitia. Quartus modus erat reprehenſionis, per quem contra firmam argumẽtationem æque firma aut firmior ponebatur, Hoc genus in deliberationibus maxime verſatur, cum aliquid, quod contra dicatur, æquum eſſe concedimus? ſed id, quod nos defendimus, neceſſarium eſſe demonſtramus. Aut cũ id, quod ille defendant, vtile eſſe fateamur: quod nos dicamus, demonſtremus eſſe houeſtum. Ac de reprehenſione hæc quidem exiſtimauimus eſſe dicenda. Deinceps nunc de concluſione ponemus. Hermagoras digreſsionem deinde, tum poſtremam cõcluſionem ponit. In hac autẽ digreſsione illæ putat oportere quandam inferri orationem à cauſa atque à iudicatione ipſa remotam, quæ aut ſui laudem, aut aduerſarij vituperationem cõtineat, aut in aliam cauſam deducat, ex qua conficiat aliquid confirmationis, aut reprehenſionis, non argumentando, ſed augendo per quandam amplificationem. Hanc ſi quis partem putarit orationis, ſequatur licebit. nam & augendi, & laudandi, & vituperandi præcepta à nobis partim data ſunt, partim ſuo loco dabuntur. nobis autem non placet hanc partem in numero reponi: quòd de cauſa digredi, niſi per locum communem, diſplicet: quo de genere poſterius eſt dicendum. Laudes autem, & vituperationes non ſeparatim placet tractari, ſed in ipſis argumentationibus eſſe implicitas. Nunc de concluſione dicemus.

REPRAHENSIO eſt, per quam argumentando aduerſariorum confirmatio diluitur, aut infirmatur aut alleuiatur) Ita de quatuor partibus orationis dictum eſt, exordio, de narratione. de partitione, de confirmatione. Nunc ſecundum ordinem de reprehenſione tractandum eſt. Reprehenſio eſt oratio, quæ poſt noſtram confirmationem aduerſariorum confirmationem reprehendit. Hæc duo agit, aut omnino tollit quod aduerſarius dixit, aut infirmat, ac leuius reddit. Verum ipſa reprehenſio ex illis locis argumentorum capitur, ex quibus confirmatio. i. ex attributis perſonæ, & attributis negocio. materia enim argumentorum communis eſt tam confirmanti, quàm reprehendenti. Et cum tria ſint data confirmationi, materia, argumentum, argumentatio. Materiam non reprehendimus, quæ nuda atque communi eſt, ſed argumentum, aut argumentationem reprehendimus. & quoniam in confirmationem, vel reprehenſionem communiter hactenus pręcepta tradidimus, debemus ſcire certos modos reprehenſionis. Sunt autem quatuor principales modi, ſi aut ſumpta reprehendamus, aut concluſionẽ, aut genus argumentationis. Ac ſi hæc tria nullo modo reprehendi poterunt, quod extremum eſt facere debemus. vt aliud contra argumentum firmum, aut firmius proferamus. Sumpta ſunt, quæcunque nobis ad fidem ſumimus. ad fidem autẽ ſumimus argumentum. ergo argumenta ſumpta ſunt. Et quoniam argumentum non niſi ex confeſſis fit, recte ea quæ ex VICTO.

...ta ſumimus, ſumpta dicuntur. Sunt autem ...tuor probabilia, tria neceſſaria. Probabile ... in quatuor diuiditur. Credibile, ſignum ...rabile, iu... . Neceſſarium in tria diuiditur. com...xionem, enumerationem. ſimplicem concluſionem. Itaque quia ſeptem argumenta. ſeptem ſumpta ſunt, de quibus argumentis cum aduerſarius, quodcunq; ſibi ad fidem ſumpſerit, tu continuo certis modis poteris reprehendere, quos modos à Cic. traditos in ſingula ſumpta reprehendenda diligenter debemus attendere atq; tenere. [Quod pro credibili ſumptū erit, id infirmabitur. ſi aut perſpicue falſum erit, hoc modo:) Enumerauit ſeptem eſſe ſumpta: Nunc docet vnumquodque ſumptum quot modis reprehendi poſſit, & probabili argumento incipit, in quo quatuor continentur, credibile, ſignum, comparabile, iudicatum. Itaq; inquit, ſi aliquid ab aduerſario pro credibili argumento fuerit prolatum, quinq; id modis poſſumus reprehendere. Si aut, inquit, quod ſolidum aut primum eſt argumentum, ipſum falſum eſſe doceamus. Aut ſi ex contraria quoque parte credibile eſſe monſtremus, aut ſi omnino erit incredibile. aut ſi id, quod paucorum eſt. omnium eſſe dicatur, aut ſi id, quod raro contigit, fieri omnino denegatur. Falſum eſt, quod in re falſum eſt, & quod omnino aliter eſſe contendimus. ſicut ipſe ait: Nemo eſt, qui non pecuniā, quàm ſapientiam malit. Hoc itaque falſum eſt, vt etiam ſi vnus fuerit inuentus qui ſapientiam malit, argumentum aduerſarii falſum eſſe dicatur. Ex contrario quoque credibile erit ſi quid ab aduerſariis pro credibili prolatum, nihilominus credibile ſit ſi conuertatur. vtputa, Quis eſt qui non officii cupidior quàm pecuniæ ſit? Hoc vtique aduerſario pro credibili prolatum eſt, quod conuerſum nihilominus credibile eſt, ſi dicas. Quis eſt qui non pecuniæ cupidior, quàm officii ſit? Ergo credibile reprehenditur, quod ex contraria parte conuerſum nihilominus credibile poteſt videri. Incredibile autem dicetur, quod ab hominum opinione diſſentit. Et hoc intererit inter falſum & incredibile, quòd falſum in ipſa re eſt, incredibile vero in opinione. Itaque, inquit, incredibile eſt, vtputa ſi auarus dicatur, mediocris officii cauſa maximā pecuniam contempſiſſe. Hoc itaque apud opinionem hominum credi non poteſt, quomodo enim auarus maximam pecuniam cōtemneret, mediocris officii cauſa, qui ob paruam pecuniam ſepe officia magna cōtemnit? Inter falſum & incredibile hoc intereſt, ꝙ falſum & credibile eſſe poteſt, & incredibile. deinde quod incredibile eſt verum eſſe poteſt, & falſum. Sed verum duplex eſt, nunc id quod vere geſtum eſt, nunc id quod vere geſtum eſſe quibuſdam rationibus approbatur. Itaque ſæpe quod verum eſt, & quia falſum eſſe nō poteſt, incredibile eſt. Verum. n. ꝙ Simon volauit, ſed tamen incredibile eſt. Deinde ſi dicas Vno die duas controuerſias perſcripſi, cum non perſcripſeris, in re quidem falſum ſed tamen quia fieri potuit, credibile eſt. Rurſus credibile argumentum reprehendi poteſt, ſi quod paucorum eſt, omnium eſſe dicatur, vtputa, qui pauperes ſunt, his non officium magis quàm pecunia cordi eſt. Hoc quia generaliter dictum eſt, reprehendi poteſt. nam poſſunt aliqui pauperes inueniri quibus officiū magis cordi ſit quàm pecunia. Nec nos moueat, ꝙ in argumento credibili. qđ quidem ex perſonis fieri diximus, exemplum de loco poſuerit, credibile. n. argumentum. i. probabile. maxime quidem perſonarum eſt. Sed fit etiam ex attributis negocio. i. ex loco, tempore, vel reliquis. Itaque ſub hoc modo reprehenſionis duo exempla poſuit, vnum à perſona, aliud à loco. Illud autem quod tertium videtur exemplo illi, quod ſub extremo modo poſitum eſt congruum, non tertiū eſt exemplum. ſed ſecundi concluſio. vt primum exemplum à perſonis ſit, Qui pauperes ſunt, his antiquior officio pecunia eſt. Secundum exemplum à loco ſit, Qui locus deſertus eſt, in eo cædem factam eſſe oportet. In loco celebri homo occidi qui potuit? Itaque hoc præceptum tenere debemus, quod ex attributis perſonæ maxime credibile argumentum conficitur. Eſt tamen & in factis credibile. Signum aut non niſi ex factis conficitur. Scire tamen debemus, ex attribuis perſonæ fieri & neceſſarium argumentum, ſi dicas, Pedibus æger quinquaginta milia qui potuit ambulare? Poſtremo credibile argumentū poteſt reprehendi, ſi id quod raro fit, nunquam fieri poſſe dicatur. Vtputa, nemo eſt qui puellam prætereiens adamet. Hoc rurſus generaliter quia dictum eſt, poteſt reprehendi. Nam frequēter, & ſemel viſa puella, poteſt adamari: vt in Euncho adamat Cherea, & in Virgil.

Vt vidi, vt perij vt me malus abſtulit error.

His itaque quinque modis credibile poterit reprehendi, ſi aut perſpicue falſum eſſe oſtendatur, aut conuerſum ex contraria parte nihilominus credibile ſit, aut ſi incredibile demonſtres, aut ſi quod paucorum eſt omnium eſſe dicatur, aut ſi quod raro fit, id nunquam fieri poſſe dicatur. [Quod autem pro ſigno ſe ... tum, id ex iiſdem locis, quibus confirmatur, infirmabitur.) Dixit, quot modis credibile poſſit reprehendi, nunc tranſit ad ſignum. Si, inquit, ab aduerſario aliquid pro ſigno proferetur, id iiſdem locis reprehendi poteſt quibus confirmatur. Verum quoniam in definitione ſignum eſſe dixit, quicquid in ſenſus cadit, maxima ſigna ſunt, & quæ in controuerſiis frequētius neceſſe eſt inueniri, oculorum, & aurium. Oculorum pallet, puluerulentus eſt. cruentus eſt: Aurium vero, hoc dixit, hoc locutus eſt. Itaque præter hæc ſigna quæ oculis digitoque monſtrantur, omne factum ac dictum ſignum eſt, quæ facta, & dicta negocio attributa ſunt. i. continentia cum ipſo negocio. Quæ facta & dicta tripliciter conſiderantur. ante negociū, in negocio, poſt negocium. Itaque cum ex his quæ negocio, attributa ſunt, argumenta ſumpſerimus, ſignū eſt. i. ex his quæ continentia cum ipſo negocio ſunt & quæ in geſtione negocii continentur. deinde ſi ex his fecerimus argumentum quæ perſonis attributa ſunt, credibile erit, & hoc ideo argm̄ dicerent, vt quaſi argm̄ à perſonis fiat. ſignum à negociis, & ideo Cicero in Ceciliana: Argumētis agemus, ſignis luce omni clarioribus crimina refellemus. Igitur ſi aduerſarius, inquit, aliquid pro ſigno. protulerit. iiſdem ex locis reprehendere debemus, quibus confirmatur. & quoniam ignoratur quibus ex locis ſignum confirmari debet, idipſum docet. Cōfirmatur autem quatuor modis. Primo, inquit, ſignum ipſum manifeſtum eſſe debet. i. vt cum dicteris pallet vere palleat. Deinde poſtquam conſtiterit, eſſe ſignum, conſtet rurſus eius rei ſignum, de qua agitur, vt ſi dicas, occidi. nam cruentus eſt. Et quoniam diximus factū omne ſignum eſſe. in facto autem, & facta & dicta ſunt. Confirmamus, inquit, ſignum, ſi aut id factum dicamus quod non oportuerit. aut id factum quod oportuerit. Sed quia interdū per ignorantiam prouenit, vt aut id non faciamus quod oportet, aut id faciamus quod non oportet, tunc autem grauius delictū eſt ſi faciamus quæ non facienda ſunt, quia in eo quod facimus faciendum, vel non faciendum, ineſt ſcientia delinquētis. ſcit. n. quia aut faciendum eſt, aut non faciendum. iccirco poſtremum illud addidit ad confirmationem ſigni. vt nō modo aliquid fecerit, aut non fecerit, ſed etiam ſcierit faciendum eſſe, aut non eſſe faciendum. Poſtremo, inquit, ſciſſe eum de quo quæritur, eius rei legem & conſuetudinem. Itaq; quatuor modis ſignum confirmamus. Primum, vt verum ſit: deinde, vt eius rei de qua agimus, ſignum ſit: deinde. vt doceamus, aut id factum eſſe quod non oportuerit non factum quod oportuerit, poſtremo etiam, ſciſſe eum vtrum fuerit faciendum, vel nō faciendum. Hæc quatuor confirmando ſigno attributa ſunt, quoniam ſi aduerſarius quodlibet ad confirmandum protulerit, tu id quinque modis reprehendes. Dicere enim debebis, inquit, aut non eſſe ſignum. i. ſi dicatur, homicidium fecit nam puluerulentus eſt, vtique ad homicidium puluis ſignum eſſe non poteſt. [Aut parum magno eſſe ſigno) Etenim non modo ſignum proferendum eſt, ſed & plenum ſignum. Vnde illud in Terentia: Iam ſcio, magnum ſignum. [Aut à ſe potius, quàm ab aduerſariis ſtata) Si dicatur, ſcelus fecit, nam erubuit, cum tu contra poſſis dicere, Immo ſcelus non potuit facere, quia erubuit, [Aut omnino falſo dici) Si dicatur, neſcio quem pallere, cum non palleat. [Aut in aliam quoque ſuſpicionem duci poſſe, demonſtrabitur) Si dicatur, Quia pallet, occidit hominē cum ſit pallor & ægritudinis. Itaque ſi quid ad confirmandū ſignum fuerit prolatum, his quinque modis reprehendi oportebit, quod quidem ſe in ſecundo libro de coniecturali cauſa ſignantius tractaturum eſſe promittit. [Cum autē pro comparabili) Comparabile argumentū ex ſimilitudine conſiſtit. qđ vt reprehēdas, id quod aduerſarios ſimile eſſe vult, tu cōtra diſſimile debebis aſſerere. Diſſimile autē aliqd aut ſimile ſit, octo rebus oſtenditur: Genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, perſona, opinione. Verum in his animaduertere debemus quid aduerſarius cōparet, ac ſimile eſſe perſuadeat, quod poſtquam perſpexerimus, illud ipſum nos diſſimile debemus oſtēdere. quod aduerſarius ſimile eſſe contendit. Alioqui ſtultū eſt vt cū aduerſarius res inter ſe eſſe dicat ſimiles ꝑ naturam, nos eas, aut magnitudine eſſe dicamus diſſimiles, aut genere, aut loco vel ceteris. Sed id, quod ſimile eſſe dicitur in natura. nos cōtra in eadē natura diſſimile debemus oſtēdere. quod rurſus dicitur ſimile eſſe in perſona, nos in eadē perſona diſſimile eſſe doceamus. Octo itaque modis diſſimile aliquid neceſſe eſt cōprobare. Genere, natura, vi, magnitudine, tēpore, loco, ꝑſona, opinione. Generis triplicē ſignificationem diximus eſſe. Eſt autē

genus.i.ſanguis,aut patria eſt genus,ſub quo plures partes cõtinentur,eſt genus,rerum qualitas. Hic itaq; genus duo illa ſignificat,ſub quo ſunt ſpecies, & illud qđ qualitatẽ deſignat. Genus illud ſub quo ſpecies ſunt,ita ad ſimilitudinem d[illegible]tur, vt in hoc exemplo:Si iis qui imprudentes læſere, ignoſci oportet,his qui neceſſario profuere,gratiam haberi non oportet.in his enim ambobus vnum genus eſt voluntas abſens,cuius ſpecies ſunt imprudentia,& neceſſitas.itaque hæc ſpecie diuerſa, genera ad ſimilitudinem referuntur.i.quia in vtroq; abſente voluntas.Illud autem genus,quod qualitatem ſignificat, confertur,cum vtile vtili,honeſtum honeſto conferimus, vtputa, tam hoc vtile quam illud.Tertium illud genus, quod aut ſanguinem oſtendit,aut patriam,ad locum referri oportebit.Natura autem confertur,ita vt in hoc exemplo.in quo populi natura cum maris comparatur. Vt mare,inquit, quod ſua natura tranquillum ſit,ventorum vi agitari, atq; turbari, ſic rempub.ſua ſponte placatam,dominum ſeditioſorum vocibus,& violentiſsimis tempeſtatibus concitari. Vim ſæpe eſſe diximus ſingulorum verborum ſimplicem ſignificationem. Hoc eſt illud neſcio quid,quod intelligimus,cum dictum fuerit ſacrilegium.Iam magnitudo erit ipſius vis exaggeratio,vtputa ſacrilegium atrox.In loco illam quæ iam abunde tractata eſt, qualitatem loci inſpiciamus. Tempus itidem ſuis inſpectum ſemper partibus conferamus,vt ſi opportunitas eſt,opportunitatem,ſi ſpatium.ſpatium conferamus.Perſona autem omnino manifeſta eſt.Opinio vero eſt iudicium populi. Hæc ita conferetur,ſi dicamus,ſic de illa re iudicatum eſt, ſic de hac iudicatum,aut iudicandum eſt,aut aliter de illa re iudicatum, aliter de hac iudicatum.aut iudicandum eſt.vt ſi pro nobis eſt, confirmetur,ſi cõtra, mutetur opinio.[Ac ſi quo in numero illud quod per ſimilitudinem afferetur)Hoc non quaſi alius aliquis modus conferendi eſt,ne forte quis credat,ſed opinionis expoſitio.Quæ quidem vnam partem tenet ſolam. Id eſt illam, cũ ab aduerſariis coniuncta diſſoluimus. [Si iudicatum aliquod inferetur,quoniam id ex his locis maxime firmatur)Et ad hoc nihilominus confirmandum ipſe nobis indicat confirmationem.Nam quatuor modis dicit confirmandum nobis eſſe iudicatum:quibus vtique ſublatis, infirmari poſſe declarat. Hoc eſt:Laude eorum qui iudicarunt, ſimilitudine eius rei qua de agitur,ad eam rem qua de iudicatum eſt,commemorando nõ modo non eſſe reprehenſum iudicium,ſed ab omnibus approbatum,& demonſtrando fuiſſe id difficilius & maius iudicatũ quod afferatur,quam id,quod inſtet. Cum enim afferimus iudicatum, vt id noſtræ cauſæ proſit, neceſſe eſt primo à laude eorum qui iudicarunt id,quod iudicatum proferimus, ordiamur. per iudicantium enim auctoritatem iudicati auctoritas confirmatur. Deinde vt id,quod iudicatum proferimus,ſimile ei quo de agatur eſſe monſtremus.tum enim nos iudicatum adiuuabit,ſi huic ſimile demonſtretur. Verum hæc ſimilitudo octo illis ſimiliter partibus facienda eſt,hoc eſt. genere,natura vi,magnitudine,loco,perſona,tempore opinione. Et omnino hoc iam tenere debemus,quamcunque ſimilitudinem his nobis partibus eſſe faciendam. Deinde tertio modo iudicatũ confirmamus,ſi oſtendamus ipſum iudicatum non eſſe reprehenſum.Et non modo non reprehenſu[m], ſed etiam ab omnibus approbatum, vt in iudices de hoc negocio ſimilia ſperare cogantur.Extremum illud,ſi difficilius,& maius iudicatum,quã id quo agitur,eſſe doceamus.Nunquam enim iudex in minore negocio facere dubitabit id,quod iam iudicatum in maiore perſpexerit.His itaque locis iudicatum confirmatur.iiſdem conuerſis infirmatur,id eſt vt iudices vituperes, vt negociorũ diſſimilitudinem doceas, vt reprehenſum iudicium illud demonſtres,& vt illud iudicium minus ac facile,hoc vero difficile ac maius oſtendas. deinde doceas quæ vitia in aduerſario perſcrutari atque inuenire debeamus,id eſt ne forte illud iudicatum,quod affertur,huic negocio nihil proſit,& ne illud proferatur iudicium,in quo iudices contraxiſſe conſtet offenſam. Tertio illud cõſiderandum ne cum pro nobis ſimilia ſint multa iudicia, ab aduerſario vnum aliquod diſſimile proferatur, ſtatimque frangatur,quod quaſi probabile pro probabili profertur.Nam id,quod vere probabile eſt,nullo modo, aut difficillime poterit infirmari.Hoc eſt quod ait. Contrariis locis, ſi res aut vero aut veriſimilis permittet,infirmari oportebit.[Quæ vero ſicuti neceſſaria inducentur) Tranſit à probabili ad neceſſarium argumentum.quòd neceſſarium argumentum, ſi neceſſarium rebus ipſis fuerit, nulla ratione poterit reprehendi. ſin autem non rem ſed modum ac formam neceſſariç argumentationis habuerit,reprehendetur.Nouimus itaque tribus modis fieri neceſſariam argumentationem,per [illegible] enumerationem, per ſimplicem concluſi[illegible] eſt,in qua vtrum conceſſeris.id contra te [illegible] vt diximus,ſi omnino neceſſaria eſt, no[illegible] Sin autem ſolam formam neceſſariæ argumentationis tenebit,duobus modis reprehendetur.aut per conuerſionem. aut per alterius partis infirmationem. quos modos facile poterimus agnoſcere,ſi ipſa neceſſariæ argumentationis forma ponatur.Sin veretur quid eum accuſes qui probus eſt?[Si non veretur,qui accuſes,qui paruu auditu æſtimat?)Hoc per conuerſionem ſit reprehendimus, vt cancellato veluti reſpectu, primam propoſitionem ad ſecundæ propoſitionis dimittamus euentum,deinde ſecundam propoſitionem ad primæ propoſitionis ſubiungimus euentum,ita tamen, vt euentibus negatio adiuncta copuletur,hoc modo.Si veretur, accuſes, quia id non paruu auditu æſtimat,deinde ſi non veretur,accuſes, quia non probus eſt. conuerſionum euentum accuſandum eſſe aſſeruit,quem aduerſarius dixerat non accuſandum. Accuſatio autem hic non publica eſt,ſed priuata obiurgatio. vnius vero partis huiuſmodi reprehenſio eſt. Cum ex propoſitis duobus vnumquodque frangitur.alterum enim infirmatio, vacillat alterum. [Si veretur,accuſ.) Facile enim verecundus ab errore flectetur.[Enumeratio vitioſa intelligitur, ſi aut præteritum quiddam dicemus, quod velimus concedere; aut infirmum) Enumeratio pars neceſſariæ argumentationis eſt. Hæc cuiuſmodi ſit,ſupra diximus. Verum cum ab aduerſario proponetur,duobus modis poterit reprehendi, ſi aut aliquid prætermiſſum eſſe in enumeratione doceamus, quod pro nobis ſit, aut ſi omnia quidem enumerata ſunt,ſed in his aut contrariũ ponimus,& falſum eſſe monſtramus, aut confitemur aliquid. ita eſſe,& oſtendemus eſſe pro nobis. Primus itaque modus vbi aliquid prætermiſſum demonſtramus, quod prolatũ noſtræ cauſæ proficit,vt eſt illud de equo, quem poſt aduerſarii enumerationẽ,ex hoſtibus captum eſſe memorauit, id eſt ex prçda,quæ propria cuique, non quæ confuſis omnibus fuerit cõmuniter diſtributa.[Altero autem modo reprehenditur)Alter eſt modus reprehẽſionis in enumeratione, in quo duo reſpicimus,vtrum aliquid contrarium poni poſſit, an aliquid confiteamur ex his quæ aduerſarius enumerauit, propterea quòd honeſtum eſt.Contrarium ponimus, ſi cum aduerſarius equũ neget hereditate veniſſe, nos hereditate veniſſe doceamus.Cõfitemur autem aliquid quod honeſtum ſit,vt ſi aduerſarius dicat,aut inſidias facere voluiſti,aut amico morem geſſiſti, aut cupiditate elatus es, nos dicamus amico more geſſiſſe. quod vtique in confeſſione turpe non eſt,maxime ſi ea quibus cum hoc poſitum eſt conſideremus.Ita in reprehenſione enumerationis aut prætermiſſum aliquid oſtendimus,quod tamen illarum pro nobis ſit,aut ex omnibus quæ poſita ſunt nunc aliquid per contrarium refutamus,nunc quia pro nobis eſt, confitemur.[Simplex autem concluſio reprehenditur,ſi id, quod ſequitur, non videatur neceſſario cum eo, quod anteceſſit.) Hæc quoque ſi ex vtroque quo conſtat,id eſt ſi ex propoſito, & adiuncto erit neceſſaria, reprehendi omnino non poterit. Eſt autem huiuſmodi: Si dies eſt,lucet,ſi natus eſt, morietur. Vtique hoc ita neceſſarium eſt, vt frangi omnino non poſſit.Tunc autem ſimplex concluſio poterit reprehendi, ſi oſtenderis adiunctum non cohærere propoſito. Vtputa, ſi mater eſt,diligit, ſi aliquando peccauit, nunquam corrigetur. Vtque hoc cum adiunctum conſideras neceſſario cohærere non poſſe;neceſſario eſſe non poterit, eritque potius probabile. Ita neceſſarium per ſe conſtat, probabile multis aſſeritur argumentis. Hoc autem, ſi aliquando peccauit, nunquam corrigetur, multis aſſerendum eſt argumentis. Quod vero multis aſſeritur argumentis, neceſſarium non eſt. Recte igitur huiuſmodi reprehenſa concluſio eſt, ſi formam neceſſariam,rem vero probabilem continere monſtretur. Verum hæc cuncta præcepta de dialectica traxit quæ magna, & difficilis eſt, de qua ſi facultas fuerit poſtea tractaturum ſe eſſe promittit. [Cum igitur ex iis, quæ ſumuntur, aliquid non conceditur, ſic infirmabitur) Omnem argumentationem quatuor modis dixit poſſe reprehendi. Si aut ſumpta reprehendamus, aut concluſionem. aut ſi genus ipſum argumentationis vitioſum eſſe monſtremus, aut ſi contra firmum argumentum aliud noſtrum æque firmum, aut firmius opponamus. Itaque iam ſumptorum dicta reprehenſio eſt. Sin autem, inquit, reprehendi ſumpta non poterunt. tunc erit reprehendenda concluſio concluſione. Itaque hoc anim. aduertendum eſt principaliter, ne cũ in propoſitione ſit

aliud,

[illegible] ſit, aliud cõcludatur. Hoc itaque vitium erit [illegible] rro, aut apertum, aut obſcurum. Atq; aper[illegible] vitium erit ſi res cum alia in propoſitio[illegible] ino res in concluſione ponatur, vtputa ſi agatur, an neſcio quis ad exercitũ ſi profectus, & contra eum quis ſic velit argumentari. Si veniſſes ad exercitum, à tribunis militaribus viſus eſſes, non es autem viſus ab his, non es igitur ad exercitum profectus. Hic vtique apertum vitium eſt. nam propoſitio tenet, ſi veniſſes ad exercitum: Concluſio, Non es igitur ad exercitum profectus. cum iuxta propoſitionem debuit concludi, Non igitur ad exercitum veniſti. Hoc itaq; apertum vitium. In obſcuro autem duo nobis attendenda ſunt, ne aut ambiguitatis propoſitionis, aut obliuione fallamur. Ambiguitas in propoſitione talis eſt: Si indigetis pecuniæ, pecuniam non habetis. Nam omnino qui pecuniam non habet, indiget pecuniæ, & ille qui habet, ſed maiorem hẽre deſiderat, indiget pecuniæ. indiget e.n. voluntate eſt. Hic itaq; propoſitio ambigua eſt. Si indigetis pecunię, pecuniam non habetis huius propoſitionis quamcunq; aduerſario propoſitam concluſionem alterius rei interpretatione poteris reprehendere. Vt ſi cõclutione mendicos poſuerit tu dicas eos, qui pecunię indigeãt, non te mendicos intellexiſſe. ſed eos quid cum haberent, maiorem tamen pecuniam vellent. Deinde ſi ille huiuſmodi homines in concluſione poſuerit, tu contra in propoſitione dicas te intellexiſſe mendicos, ita aduerſarii concluſionẽ propoſitionis viſa ambiguitate ſubuertes. Deinde aliud obſcurum vitiũ eſt, cum obliuiſcimur quid in propoſitione ſit poſitũ, & aliud in concluſione cõficiť: vtputa, ſi ad illud hereditas veniebat, veriſimile eſt ab illo necatũ. Hic veriſimilitudo poſita eſt. Deinde propoſitionẽ pluribus verbis approbant. ſ. vt memoria ꝓpoſitionis ex animis auferri. Poſt aſſumunt, ad illũ aũt hereditas veniebat. Poſtremo inferunt cõcluſionem, ille igiť occidit. Vtiq; in hac concluſione obliuio noſtra tentatur. Supra.n. poſitum eſt, veriſimile eſt ab illo necatum. Hic poſt approbationẽ longiſſimam propoſitionis non concludit: Veriſimile eſt igitur ab illo necatum, quod probabile eſt. ſed, ille igitur occidit, qđ neceſſarium eſt quoque à probabili propoſitione diſſentit. Itaque diligenter debemus attendere, vt concluſionẽ aduerſarii, aut ambiguitate propoſitionis cõuertamus. aut quia meminimus quid in propoſitione ſit poſitũ eandem concluſionẽ falſam eſſe doceamus. [Ipſum autẽ genus argumẽtationis vitioſum his de cauſis oſtenditur) Tertius reprehẽſionis modus eſt, cum ipſum genus argumẽtationis vitioſum eſſe monſtratur. Verũ hoc tenere debemus, quod ſumpta ſola nuda, & generaliter potentia modis ſuis reprehenduntur. Genus autem argumentationis in cauſa, & in ſpecie poſitũ cõſiderare debemus, quod quidẽ ſumptis ſuis, & forma dictionis, quantũ in ſe eſt, integrum eſt. Sed cum in cauſa poſitum quid operetur attẽdimus, tunc in eo vitia poſſumus inuenire. Itaq; ipſum genus argumẽtationis duobus modis vitioſum eſt, cum aut in ipſo vitium erit, aut cum ad id, quod inſtituit, nõ accommodabitur. In ipſo vitium eſſe quatuordecim modis poſſumus inuenire. Deinde non accõmodari ad id, quod inſtituit, duodecim modis poſſumus deprehendere. quæ omnia Cicero partim quia aperta ſunt, ſolis propoſitionibus partim qa obſcuriora ſunt, etiam exemplis propoſuit, & explicauit. nos eadem perſequi, immo repetere, lõgum ac ſuperfluũ eſt. Quartus modus erat reprehenſionis, per quam contra firmam argumentationem æque firma, aut firmior poniť) Quarta reprehenſio pertenuis eſt, & defectis omnibus extrema neceſſitate ponenda. nam & ſumpta vera eſſe concedimus, & concluſionem recte habitam fatemur, & ipſum genus argumentationis vitioſum non eſſe concedimus. ſed contra firmam aduerſarii argumentationem nos, quoniam nihil poſſumus reprehendere, aliam argumentationem ęque firmam aut firmiorem proponimus. Verũ hoc in deliberatiuo genere cauſæ vſu prouenit, cum aut vtile aliqd aduerſario concedimus, ſed nos aut vtilius, aut honeſtius aliquid demonſtramus, aut honeſtum aliquid aduerſario concedimus, ſed nos honeſtius aliquid, aut neceſſarium eſſe monſtramus. Verum nunc tranſit ad concluſionem. i. ſextã, eandemq. extremam partem totius orationis. Quo loco Hermagoras digreſſionem ſupponit. i. orationem, in qua pręter controuerſiam cauſæ, aut laus noſtra, aut aduerſarii vituperatio contineatur, aut quæ ad aliam rem tranſitum faciat, non per argumentationem, ſed per amplificationem. hanc Tullius non partem orationis vult eſſe, ſed in omnibus orationis partibus inſerari, ac ſubiici poſſe declarat, vt certis locis poſt rem aliquã probatam, aut amplificationem aliquam ſubiicias, aut laudẽ, aut vituperationem. itaque non digreſſionem ſexto loco, ſed concluſionem Tullius ponit.

AVt ſi quod in quibuſdam rebus aut hominibus accidit, a[illegible] hominibus dicatur vſu euenire. hoc pacto) Emẽdatius legeť. id omnibus dicatur vſu euenire. Quis negabit qui Cic. præceptum, & verba hoc loco percipit? nec ſuſpicari poſſum, hunc errorem in omnibus exemplaribus niſi librariorum incuria inualuiſſe. [Hanc ſi quis partem putant eſſe orationis, ſequatur Hermagoram licebit) Quiſquis non neſcit diſcernere inter congruum, & incongruum ſermonem, diſcernit hoc loco ſolœciſmum eſſe, niſi Putanť, pro putant ſcribatur. Ideo quo nihil ſimplici in genere ex parte perfectum natura expoliuit. Niſi deeſſet dictio ad ſenſum maxime ſpectans, non admonerem, legendum eſſe, Omni ex parte, non Ex parte, vt ſit, Nihil ſimplici in genere omni ex parte perfectum natura expoliuit. [Et hi qui aliter hoc de genere ac de communi coniectura præcipiendum putant) Si totum locum conſideres, legendum contendas. De omni, non de communi. *Bec ichemus.*

DE CONCLVSIONE.

CONCLVSIO eſt exitus, & determinatio, & totius orationis. Hæc habet partes tres, enumerationem, indignationem, cõqueſtionem. Enumeratio eſt, per quam res diſperſe, & diffuſe dictæ, vnum in locum coguntur, & reminiſcendi cauſa vnũ ſub aſpectum ſubiiciuntur. Hæc ſi ſemper eodem modo tractabitur, perſpicue ab omnibus artificio quodam tractari intelligetur: ſin varie fiet, & hanc ſuſpicionem, & ſatietatem vitare poterit. Quare tum oportebit ita facere, vt plerique faciunt propter facilitatem, ſingillatim vnamquanque rem attingere, & ita omnes tranſire breuiter argumentationes: tum autem, id quod difficilius eſt, dicere quas partes expoſueris in partitione, de quibus te pollicitus ſis dicturum, & reducere in memoriam, quibus rationibus vnamquanque partem confirmaris: tum ab iis, qui audiunt, quærere quid ſit quod ſibi velle debeant demonſtrari, hoc modo, Docuimus, hoc illud planũ fecimus: ita ſimul & in memoriã redibit auditor, & putabit nihil eſſe præterea, quod debeat deſiderare. Atque in his generibus, vt ante dictum eſt, cum tuas argumentationes tranſire ſeparatim, tũ, id quod artificioſius eſt, cum tuis cõtrarias cõiungere: & cum tã argumentationẽ dixeris, tum, contra eam quod afferebatur, quemadmodum dilueris, oſtendere. Ita per breuem cõparationẽ, auditoris memoria & de confirmatione, & de reprehẽſione redintegrabiť. Atq; hæc aliis actionis quoque modis variare oportebit. Nã tum ex tua perſona enumerare poſsit, vt, quid, & quo quidq; loco dixeris, admoneas: tum vero perſonã, aut rẽ aliquam inducere, & enumerationẽ ei totã attribuere. Perſonã, hoc modo: Nam ſi legis ſcriptor exiſtat, & quærat à vobis quid dubitetis, quid poſsitis dicere, cũ vobis hoc & hoc ſit demonſtratum. Atq; hic item vt in noſtra perſona licebit alias ſingillatim tranſire oẽs argumẽtationes, alias ad partitionis ſingula gña referre, alias ab auditore, qđ deſideret, quærere, alias hæc facere per comparationẽ ſuarum, & contrariarum argumentationũ. Res autẽ inducetur, ſi alicui rei huiuſmodi, legi, loco, vbi, monumento attribuetur oratio per enumerationem, hoc modo: Quid ſi leges loqui poſſent,

ſent,non ne hæc apud vos quærerentur? Quidnā
amplius deſideratis iudices, cū vobis hoc, & hoc
planū factū ſit?In hoc quoq; genere omnibus eiſ-
dem modis vti licebit.Commune aūt præceptum
hoc datur ad enumerationem, vt ex vnaquaq; ar-
gumentatione,qm̄ tota iterum dici non poteſt,id
eligatur,quod erit grauiſsimum, & vnumquodq;
quam breuiſsime tranſeatur,vt memoria,non ora
tio renouata videatur. Indignatio eſt ōro, ꝑ quā
conficitur vt in aliquē hominē magnū odiū,aut in
rem grauis offenſio concitetur. In hoc gn̄e illud
primū intelligi volumus poſſe omnibus ex locis
ijs,quos in confirmandi præceptis poſuimus, tra
ctari indignationē.nā ex ijs rebus, quæ perſonis
atq; negociis attributæ ſunt, quæuis amplificatio
nis,& indignationes naſci poſſunt : ſed tn̄ ea, quæ
ſeparatim de indignatione ꝑcipi poſſunt, conſide
remus.Primus locus ſumitur ab auctoritate, cum
cōmemoramus quantæ curæ res ea fuerit eis,quo
rum auctoritas grauiſsima dēat eſſe, Dijs immor
talibus:qui locus ſumet̄ ex ſortibus, ex oraculis,
vatibus,oſtentis,prodigijs,reſponſis,ſimilibus re
bus:itē maioribus noſtris, regibus, ciuitatibus,
gentibus,hominibus ſapientiſsimis, ſenatu, po-
pulo,legū ſcriptoribus.Secundus locus eſt,ꝑ quē
illa res,ad quos pertineat, cū amplificatione per
indignationē oſtendit̄,an ad omnes,an ad maiorē
partē,qđ atrociſsimū eſt;an ad ſuperiores,quales
ſunt ii,quorū ex auctoritate indignatio ſumit̄,qđ
indigniſsimū eſt;an ad pares animo, fortuna,cor
pore,quod iniquiſsimū eſt;an ad inferiores, quod
ſuperbiſsimum eſt.Tertius locus eſt,per quē q̄ri-
mus quidnam ſit euenturū,ſi idē ceteri faciant; &
ſimul oſtēdimus,huic ſi cōceſſum ſit,multos æmu
los eiuſdē audaciæ futuros:ex quo qd mali ſit enē
turū,demonſtrabimus. Quartus locus eſt, ꝑ quē
demonſtramus multos alacres expectare quid ſta
tuatur,vt ex eo,qđ vni cōceſſum ſit,ſibi quoq; ta-
li de re quid liceat,intelligere poſsint.Quintus lo
cus eſt,per quem oſtendimus ceteras res perperā
conſtituas,intellecta virtute commutatas corrigi
poſſe:hanc eſſe rem,quæ ſi ſit ſemel iudicata, neq;
alio cōmutari iudicio, neq; vlla poteſtate corrigi
poſsit.Sextus locus eſt,per quem conſulto, & de
induſtria factum eſſe demonſtrat̄,& illud adiungi
tur,voluntario maleficio veniā dari non oportere
imprudentiæ concedi nonnunquā conuenire. Se-
ptimus locus eſt,per quē indignamur,quod tetrū
crudele,nefarium,tyrannicū factum eſſe dicamus,
per vim,manum,opulentiam,q̄ res ab legibus, ab
æquabili iure remotiſsima ſit. Octauus locus eſt,
per quem demonſtramus non vulgare;neq; ſacti-
tatū eſſe,ne ab audaciſsimus quidē hominibus,id
maleficiū,de quo agitur;atq; id à feris quoq; ho-
minibus,& à barbaris gentibus,& immanibus be
ſtiis remotū eſſe.Hæc erunt.quæ in parentes,libe
ros,coniuges,cōſanguineos, ſupplices crudeliter
facta dicent̄:& deinceps,ſi qua proferant̄ in maio
res natu,in hoſpites,in vicinos,in amicos;in eos,
qbuſcū vitā egeris;in eos, apud quos educatus ſis
in eos,à quibus eruditus;in mortuos,in miſeros,
& miſericordia dignos,in hoīes claros,nobiles,&
honore vſos;in eos,qui neq; lædere aliū,nec ſe de
fendere potuerunt,vt in pueros, ſenes, mulieres:
quibus omnibus acriter excitata indignatio ſum
mum in eū,qui violarit horū aliquid, odiū cōmo-
uere poterit.Nonus locus eſt, per quē cū aliis, q̄
conſtant eſſe peccata,hoc,quo de q̄ſtio eſt,cōpara
tur;& ita per contentionē,quanto atrocius,& in-
dignius ſit illud,de quo agitur,oſtendit̄.Decimus
locus eſt,per quem omnia,q̄ in negocio gerendo
acta ſunt, quæq̄. poſt negocium conſecuta ſunt.
cum vniuſcuiuſq; indignatione, & criminatione
colligimus, & rē verbis quā maxime ante oculos
eius,apud quem dr̄,ponimus, vt id,qđ indignum
eſt,perinde illi videat̄ indignū, ac ſi ipſe interfue-
rit,ac ꝑſens viderit.Vndecimus locus eſt,ꝑ quem
oſtēdimus ab eo factū,à quo minime oportuerit,
& à quo,ſi alius faceret,prohiberi cōueniret.Duo
decimus locus eſt, per quē indignamur ꝙ nobis
hoc primis acciderit,nec alicui vnquā vſu euene-
rit.Tertiusdecimus locus eſt,ſi cū iniuria cōtume
lia iuncta demonſtrat̄,per quē locū in ſuperbiam,
& arrogantiā odiū concitatur. Quartusdecimus
locus eſt;ꝑ quē petimus ab iis,qui audiunt, vt ad
ſuas res noſtras iniurias referant; ſi ad pueros ꝑti
nebit,de liberis ſuis cogitent ꝑſi ad mulieres, de
vxoribus;ſi ad ſenes,& parentibus.Quintusdeci-
mus eſt locus, per quē dicimus inimicis quoq;,&
hoſtibus ea,q̄ nobis acciderint,indigna videri ſo-
lere.Et indignatio q̄dē his fere de locis grauiſsi-
me ſumetur.Cōqueſtionis aūt hmōi de rebus par
tes petere oportebit.Cōqueſtio eſt ōro auditorū
miſericordiā captans.hac primū animū auditoris
mitē,& miſericordem cōficere oportet,quo faci-
lius cōqueſtione cōmoueri poſsit.Id locis cōibus
efficere oportebit per quos fortunæ vis in oēs, &
hoīum infirmitas oſtendit̄. qua rōne habita graui
ter,& ſentētioſe,maxime demittit̄ aīus hoīum, &
ad miſericordiā cōparatur, cū in alieno malo ſuā
infirmitatē conſiderabit. Deinde prius locus eſt
miſericordiæ,per quē quibus in bonis fuerint, &
nūc quibus in malis ſit,oſtēdit̄.Secūdus,q in tēpo
ra tribuit̄,ꝑ quē,quibus in malis fuerint, & ſint,
& futuri ſint,demonſtrat̄.Tertius.ꝑ quem vnum-
quodq; deploratur incommodū, vt in morte filij,
pueritiæ delectatio,amor,ſpes,ſolatiū,educatio,
& ſi qua ſimili in gn̄e quolibet de incōmodo ꝑ cō-
queſtionē dici poterūt.Quartus,ꝑ quē res turpes,
& humiles,& illiberales proferentur, & indignæ
ætate, gn̄e, fortuna, priſtino honore, beneficiis,
quas paſsi perpeſſuri ue ſint.Quintus eſt,per quē
oīa ante oculos ſingillatim incommoda ponent̄,
vt videatur is,qui audit.videre, & re quoq; ipſa,
quaſi adſit,non verbis ſolū ad miſericordiā ducat̄.
Sextus, per quē præter ſpem in miſeriis demon-
ſtratur eſſe,& cum aliquid expectaret, non mō id
non adeptum eſſe,ſed in ſummas miſerias incidiſ
ſe.Septimus,per quē ad ipſos,qui audiunt, ſimilē
caſum conuertimus,& petimus vt de ſuis liberis,
aut parentibus,aut aliquo,qui illis charus dēat eſ
ſe,nos cū videant,recordentur. Octauus, per quē
aliquid dr̄ eſſe factū,qđ non oportuerit, aut non
factū,qđ oportuerit,hoc modo:Nō affui, non vi-
di,non poſtremam eius vocē audiui, nō extremū
eius ſpiritum excepi.Item,inimicorū in manibus

mortuus eſt, hoſtili in terra turpiter iacuit inſepultus; à feris diu vexatus, communi quoq; honore in morte caruit. Nonus, per quẽ oratio ad mutas, & expertes animi res refertur: vt ſi ad equum; domum, veſtem, ſermonẽ alicuius accommodes, quibus animus eorum, qui audiunt, & aliquem dilexerunt, vehemẽter commouetur. Decimus, per quem inopia, infirmitas, ſolitudo demonſtratur. Vndecimus, per quem aut liberorum, aut parentum, aut ſui corporis ſepeliẽdi, aut alicuius eiuſmodi rei commendatio ſit. Duodecimus, per quẽ diſiunctio deploratur ab aliquo, cum deducaris ab eo, qui cum libentiſsime vixeris, vt à parente, filio, fratre, familiari. Tertiuſdecimus, per quem cum indignatione conquerimur, ꝙ ab iis, à quibus minime conueniat, malè tractemur, propinquis, amicis, quibus bene fecerimus, quos adiutores fore putauerimus, aut à quibus indignum eſt, vt ſeruis, libertis, cliẽtibus, ſupplicibus. Quartuſdecimus, qui per obſecrationem ſumitur: in quo orantur modo illi, qui audiunt, humili & ſupplici oratione, vt miſereantur. Quintuſdecimus, per quem non noſtras, ſed eorum, qui cari nobis debent eſſe, fortunas, conqueri nos demonſtramus. Sextuſdecimus eſt, per quem animum noſtrum in alios miſericordem eſſe oſtendimus, & tamen amplum & excelſum, & patientem incommodorum eſſe, & futurum, ſi quid acciderit, demonſtramus. nam ſæpe virtus, & magnificentia, in qua grauitas & auctoritas eſt, plus proficit ad miſericordiam commouendam, quàm humilitas & obſecratio. Commotis autem animis, diutius in conqueſtione morari non oportebit. Quemadmodum enim dixit rhetor Apollonius, Lacryma nihil citius areſcit. Sed quoniã & ſatis, vt videmur, de omnibus partibus orationis diximus, & huius voluminis magnitudo longius proceſsit; quæ ſequuntur deinceps, in ſecundo libro dicemus.

VICTORINVS.

CONCLVSIO eſt exitus, & determinatio totius orationis) Concluſio eſt, inquit finis ac terminus orationis, ſed totius orationis. Nos epilogos accipiamus. huius concluſionis partes ſunt tres, enumeratio, indignatio, conqueſtio. Verum hoc diſtat, ꝙ indignatio, & conqueſtio tantum animos mouent, diuerſo tamen exitu, nunc vero iracundia contra aduerſario commouentur, nunc miſericordia circa nos. Enumeratio vero & animos mouet, & fidem facit. nam cum repetit quæ dicta ſunt, fidem cum vero omnia coaceruat, & colligit, animos mouet. hæc enumeratio non ſemper vniformiter ea quæ dicta ſunt colligere debebit. ne cum odioſum, tum etiam quod maxime cõtrarium eſt fieri videatur ex arte. Itaque ſupra dictorum repetitio varianda eſt. Variatur autem modis quatuor, ſi aut eas res quas ante dixiſti, breuiter pſtringas & colligas, quod quidem factu facile eſt, aut ſi in memoriam audientium reuoces, quas partes in partitione propoſueris, & quibus rationibus vnamquanque partem confirmaris, aut ſi interroges iudices, quid amplius velint cognoſcere, cum hoc & hoc docuerimus an hoc & hoc planum fecerimus, atque hæc nunc per noſtrarum argumentationum repetitionem, vel confirmationem, nunc etiam per aduerſariorum argumentationum reprehenſionem. Deinde hæc ipſa enumerationũ gña non ſemper à noſtra pſonâ faciẽda ſunt, ſed nunc à noſtra nunc à ſuppoſita, nũc a re. A noſtra pſona quemadmodũ accipiat orationem, in promptu eſt. Suppoſitæ aũt perſonæ accommodatur oratio, ſi dicas: nam ſi legis ſcriptor aſſiſtat & quærat à nobis quid dubitetis, quid poſſetis dicere, cum vobis hoc & hoc ſit demonſtratum. Rei etiam ſic accomodatur oratio, ſi aut lex, aut locus, aut vrbs, aut monumentum aliquod accipiat orationem. Per enumerationem ſic: Quod ſi leges loqui poſſent, non ne hæc apud nos quærerentur? Quidnam amplius deſideratis, iudices, cũ vobis hoc & hoc planum factum ſit? Verum etiã in his enumerationibus, quæ aut ſuppoſitæ perſonę, aut rei dantur; ita vt in noſtra perſona illa omnia enumerationum genera variãda ſunt, nunc ſingillatim ſingula noſtra argumenta percurrantur, nunc partitionis promiſſioſuis iõnibus exæquãda ſit, nunc interrogatio ad iudices facienda, nunc, & noſtrarum, & aduerſariorum argumentationum copulanda collatio. [Commune autẽ pręceptum hoc datur ad enumerationem &c.) Commune autem hoc erit in enumeratione præceptum, vt ex vnaquaque argumentatione, quoniam non poteſt recenſeri vnumquodque, quod validum eſt deligatur, vt memoria renouetur, nõ omnis repetatur oratio. [Indignatio eſt oratio, per quam conficitur vt in aliquem hominem magnum odium, aut in rem grauis offenſio concitetur) Indignatio, & conqueſtio tantummodo motus excitãt ad iracundiam, vel odium, indignatio ad iram, ad miſericordiã conqueſtio, quæ vtraque iiſdem locis ſumi poterit, quibus argumentatio cuncta conſiſtit. i. ex attributis perſonæ, & attributis negocio. Ex his enim, & fides comparatur, & cumulus. Verum indignatio propria veluti accuſatoris eſt, vt iram in reum ſuſcitet, conqueſtio autem velut propria defenſoris eſt, vt in reum ſuſcitet miſerationem. Sed cum indignatio vel conqueſtio apud perſonas agentium pro proprietate præualeãt, vtrunque tamen ab vtroque faciendum, nam & accuſator iã in reum, miſerationem vero pro ſe, ſuſcitare debet, & rurſus defenſor miſerationem pro ſe, iram vero in accuſatorem ſuſcitare debebit. Hoc ita faciendum, quemadmodum etiam ab vtroque, & propriæ argumentationes confirmantur, & aduerſariorum reprehenduntur. Verum cum indignationi, & conqueſtioni iam dederit generale atque commune præceptum, quod ex attributis perſonę vel negocio ſumi poſſunt dat tamen ſingulis proprios locos, indignationi quindecim, conqueſtioni ſexdecim. Nec nos locorum ipſorum ordo moueat, ꝙ in quoſdam numeros ordinantur. nulla etenim etiam ipſo ordine rerum auxeſis eſt, nullus gradus ad maius, aut ad minus. Sed idcirco locis ipſis numerus datus eſt, quia melius, & tenentur, ſæpe præcepta, nullamq; recipiunt confuſionem, ſi ad memoriam numeris collocentur. quanquam indignationis primum locum recte ſumpſerit quod ex rebus omnibus a numinibus tradit exordium. Sed, vt diximus, in hoc locorum numero rerum ordinem nolo quęramus, ſed ex more manifeſtionis pręcepti factum eſſe meminerimus. Iam ipſi loci diligenter inſpicientibus manifeſti ſunt. i. res quæ præcipiuntur, facile perſpici poſſunt. Illud tamen præceptum tenere debemus, ſiue in indignatione, ſiue in conqueſtione, nos locis omnibus, vti nõ oportere, ſed his quos cauſa ſuggerat. neq; his omnibus, ſed quoad iudicantium animi moueantur. Quod ſi etiam vno aliquo loco factum viderimus, orationem continuo finire debemus. Ita enim vel lacrymæ dum incipiunt ac recentes ſunt, plurimum valent. [Conqueſtio eſt oratio auditorum miſericordiam captans) Diximus cõqueſtionis opus hoc eſſe, vt animos iudicantium ad miſericordiam moueat. Huic autem dat proprios locos ſedecim, in quibus, vt diximus, non erit nobis rerũ ordo quęrendus, ſed quicunq; locus ad miſericordiam efficiendam pro negocii qualitate ſumendus. Hoc autem ſcire debemus, multos eſſe communes locos, & indignationi, & conqueſtioni, & recte. neq; .n. iudex poteſt nobis præbere miſericordiam, niſi iram aduerſariorum conſequatur, aut iraſci poterit aduerſario, niſi in hoc ipſo nobis animum præbeat miſericordem.

M· TVLLII CICERONIS

DE INVENTIONE RHETORICA,

LIBER SECVNDVS.

CROTONIATAE quoudam cum florerent omnibns copijs,& in Italia cum in primia beati numerentur,tẽplum Iunonis,quod religioſiſsime colebant, egregijs picturis locupletare voluerunt. Itaque Heracleoten Zeuſim,qui tum longe ceteris excellere pictoribus exiſtimabatur, magno precio conductum adhibnerunt.is, & ceteras tabula complures pinxit : (quarum nonnulla pars vſque ad noſtram memoriam propter ſani religionem remanſit)&,vt excellentem mulicbris formæ pulchritudinem muta in ſeſe imago contineret, Helenæ ſe pingere ſimulacrum velle dixit. quod Crotoniatæ,qui cum muliebri in corpore pingendo plurimum alijs præſtare ſæpe accepiſſent,libenter audierunt.putauerunt.n.eum,ſi,quo in genere plurimnm poſſet,in eo magnopere elaboraſſet, egregium ſibi opus illo in ſano relicturum. neque tamen eos illa opinio feſellit. nã Zeuſis illico quæſiuit ab eis,quaſnam virgines formoſas haberent. illi autem ſtarim hominem deduxerunt in palæſtram, atque ei pueros oſtenderunt multos magna præditos dignitate.etenim quodam tempore Crotoniatæ multum omnibus corporum viribus, & dignitatibus anteſteterunt, atque honeſtiſsimas ex gymnico certamine victorias domum cũ maxima laude retulernnt. Cum puerorum igitur formas, & corpora magno hic opere miraretur: Horum, inquiunt illi, ſorores ſnnt apud nos virgines.quare, qua ſint illæ dignitate, potes ex his ſuſpicari. Præbete igitur mihi quæſo,inquit,ex iſtis virginibus formoſiſsimas, dum pingo id, quod pollicitus ſum vobis,vt mutum in ſimulacrum ex animali exemplo veritas transferatur. Tunc Crotoniatæ publico de conſilio virgines vnum in locum conduxerunt, & pictori quas vellet eligendi poteſtatem dederunt.ille autem quinque delegit,quarum nomina multi poetæ memoriæ tradiderũt, quòd eius eſſent iudicio probatæ, qui veriſsimum pulchritudinis habere iudicium debuiſſet.neque enim putauit omnia, quæ quæreret ad venuſtatem, vno in corpore ſe reperire poſſe,ideo quòd nihil ſimplici in genere omnibus ex partibus perfectum natura expoliuit.itaque tanquam ceteris non ſit habitura quod largiatur, ſi vni cuncta conceſſerit,aliud alij commodi aliquo adiuncto incommodo muneratur.quod quoniam nobis quoque voluntatis accidit, vt artem dicẽdi perſcriberemus; non vnum aliquod propoſuimus exemplum,cuius omnes partes, quocunque eſſent in genere,exprimendæ nobis neceſſario viderẽtur;ſed,omnibus vnum in locum coactis ſcriptoribus, quod quiſque commodiſsime præcipere videbatur, excerpſimus, & ex varijs ingennijs excellentiſsima quæque libauimus, ex ijs enim, qui nomine,& memoria digni ſunt, nec nihil optime, nec omnia præclariſsime quiſquam dicere nobis videbatur. quapropter ſtultitia nobis viſa eſt, aut à bene inuentis alicuius recedere, ſi quo in vitio eius offenderemur; aut ad vitia quoque eius accedere,cuius aliquo bene præcepto duceremur. Quòd ſi in ceteris quoq; ſtudijs à multis eligere homines commodiſsimum quodque quã ſeſe vni alicui certo vellent addicere: minus in arrogantiam offenderent, non tantopere in vitijs perſeuerarent,aliquanto ex inſcitia leuius laborarent. Ac ſi par in nobis huius artis ; atque in illo picturæ,ſcientia fuiſſet;fortaſſe magis hoc ſuo in genere opus noſtrum,quàm ille in ſua pictura nobilis eniteret.ex maiore.enim copia nobis, quàm illi, fuit exemplorum eligendi poteſtas : ille vna ex vrbe,& ex eo numero virginum,quæ tum erãt, eligere potuit ; nobis omnium, quicunque fuerunt ab vltimo principio huius præceptionis vſque ad hoc tempus, expoſitis copijs, quodcunque placere, eligendi poteſtas fuit. Ac veteres quidem ſcriptores artis, vſque ab principe illo atque inuentore Tiſia repetitos, vnum in locum conduxit Ariſtoteles, & nominatim cuiuſque præcepta magna conquiſita cura perſpicue ſcripſit, atque enodata diligenter expoſuit : ac tantum inuentoribus ipſis ſuauitate, & breuitate dicendi præſtitit, vt nemo illorum præcepta ex ipſorum libris cognoſcat, ſed omnes, qui, quod illi præcipiant, velint intelligere, ad hunc, quaſi ad quendam multo commodiorem explicatorem reuertantur. Atque hic quidem ipſe, & ſeſe ipſum nobis & eos, qui ante ſe fuerant, in medio poſuit, vt ceteros, & ſe ipſum per ſe cognoſceremus. Ab hoc autem,qui profecti ſunt, quanquam in maximis philoſophiæ partibus operæ plurimum conſumpſeruut,ſicut,& ipſe,cuius inſtituta ſequebantur,fecerat: tamen permulta nobis præcepta dicendi reliquerunt. Atq; alijs quoque alio ex fonte præceptores dicendi emanauerunt, qui item permultum ad dicendum, ſi quid ars proficit,opitulati ſunt. nam fuit tẽpore eodẽ, quo Ariſtoteles,magnus,& nobilis rhetor Iſocrates: cuius ipſius quam conſtet eſſe artem ; non inuenimus. Diſcipulorum autẽ, atque eorum, qui protinus ab hac ſunt diſciplina profecti,multa de arte pcepta reperimus. Ex his duabus diuerſis ſicuti familijs,quarũ altera cum verſaretur in philoſophia,

phia, nonnullam rhetoricæ quoq; artis ſibi curã aſſumebat, altera vero omnis in dicẽdi erat ſtudio & ꝑceptione occupata; vnum quoddã eſt conflatũ genus à poſterioribus, qui ab vtriſq; ea, quæ cõmode dici videbantur, id ſuas artes contulerũt: quos ipſos ſimul atq; illos ſuperiores nos nobis oẽs, quoad facultas, tulit, ꝓpoſuimus, & ex noſtro quoq; nonnihil in cõe cõtulimus. Qđ ſi ea, q̃ in his libris exponunt, tantopere eligenda fuerũt, quãto ſtudio electa ſunt: ꝓfecto neq; nos, neq; alios induſtriæ nr̃æ pœnitebit. ſi aũt temere aliqd alicuius ꝑteriiſſe, aut nõ ſatis eleganter ſecuti videbimur, docti ab aliquo, facile & libẽter ſniam cõmutabimus. nõ. n. parũ cognoſſe, ſed in parũ cognito ſtulte, & diu ꝑſeueraſſe turpe eſt: ꝓpea ꝙ alterum cõi homum infirmari, alterũ ſingulari vniuſcuiuſq; vitio eſt attributũ. Quare nos qdẽ ſine vlla affirmatione ſimul quærẽtes dubitãter vnumquodq; dicemus, ne, dũ paruulũ hoc cõſequimur, vt ſatis cõmode hæc ꝑſcripſiſſe videamur, illud amittamus, qđ maximũ eſt, vt ne cui rei temere atq; arrogãter aſſenſerimus. Verũ hoc quidẽ nos & in hoc tpe, & in omni vita ſtudioſe, quoad facultas feret, conſequemur: nũc aũt, ne longius oro ꝓgreſſa videat, de reliqs, quæ ꝑcipienda vñr eſſe, dicemus. Igitur primus liber, expoſito gñe huius artis, & officio, & fine, & materia, & partibus, gña cõtrouerſiarũ, & inuentiones, & conſtitutiones cõtinebat; deinde partes orationis, & in eas oẽs oĩa ꝑcepta. Quare cũ in eo ceteris de rebus diſtinctius dictũ ſit, diſperſe aũt de confirmatione, & de reprehenſione: nũc certos cõfirmandi & reprehẽdẽdi in ſingula cãrũ gña locos tradẽdos arbitamur. Et qa, quo pacto tractari cõueniret argumẽtatione, in libro primo nõ indiligenter expoſitũ eſt, hic tñ ipſa inuenta vnamquanq; in rẽ exponentur ſimpliciter ſine vlla exornatione, vt ex hoc inuenta ipſa, ex ſuperiore autem expolitio inuentorũ petatur. Quare hæc, quæ nunc præcipientur, ad cõfirmationis, & reprehenſionis partes referre oportebit.

OMNIS & demonſtratiua, & deliberatiua, & iudicialis cauſa neceſſe eſt in aliquo eorũ, quæ ante expoſita ſunt, conſtitutionis gñe vno pluribuſue verſetur. Hoc quanquã ita eſt, tñ, cũ cõiter qdã de omnibus ꝑcipi poſsint, ſeparatim quoq; aliæ ſunt cuiuſq; gñis & diuerſæ ꝑceptiones. aliud n. laus, aut vituperatio, aliud ſniæ dictio, aliud accuſatio, aut recuſatio conficere dẽt. In iudicijs, quid æquũ ſit, quærit. In demonſtrationibus, quid honeſtum. In deliberationibus, vt nos arbitramur, quid honeſtũ ſit, & quid vtile. Nã ceteri vtilitatis modo finẽ in ſuadendo & in diſſuadendo exponi oportere arbitrati ſunt. Quorũ igit̃ generũ fines, & exitus diuerſi ſunt, eorũ ꝑcepta eadẽ eſſe nõ poſſunt. Neq; nunc hoc dicimus, non eaſdẽ incidere conſtitutiones: veruntamen oro quædã ex ipſo fine & gñe cãæ naſcit̃, quæ ꝑtineat ad vitæ alicuius demonſtrationẽ, aut ad ſniæ dictionẽ. Quare nũc in exponendis cõtrouerſijs in iudiciali gñe cãrũ, & præceptorũ verſabimur. Ex quo pleraq; in cetera quoq; cãrum gña ſimili implicita controuerſia nulla cũ difficultate transferentur: poſt aũt ſeparatim de reliquis dicemus. Nunc à coniecturali conſtitutione proficiſcemur, cuius exemplum ſit hoc expoſitũ. In itinere quidam proficiſcentẽ ad mercatum qndã, & ſecum aliquantũ nummorũ ferẽtẽ eſt comitatus: cũ hoc, vt ferè fit, in via ſermonẽ cõtulit: ex quo factũ eſt, vt illud iter familiarius facere vellẽt. Quare cũ in quandã tabernã diuertiſsẽt, ſimul cœnare, & in eodẽ loco ſomnũ capere voluerũt. Cœnati diſcubuerũt ibidẽ. Caupo aũt (nã ita dr̃ poſt inuentũ, cũ in alio maleficio deprehẽſus eſſet) cũ illũ alterum, videlicet qui nummos hrẽt, animaduertiſſet, noctu, poſtq̃ illos arctius, vt fit, iã ex laſsitudine dormire ſenſit, acceſsit, & alterius eorũ, qui ſine nummis erat, gladium ꝓp appoſitum è vagina eduxit, & illum alterũ occidit nũmos abſtulit, gladium cruentum in vaginã recõdidit, ipſe ſeſe in lectum ſuum recepit. Ille aũt, cuius gladio occiſio erat facta, multo ante lucẽ ſurrexit, comitẽ illum ſuum inclamauit ſemel & ſæpius, illum ſomno impeditum non rñdere æxiſtimauit, ipſe gladium, & cetera q̃ ſecum attulerat, ſuſtulit, ſolus profectus eſt. Caupo nõ multo poſt conclamauit hominẽ eſſe occiſum, & cum quibuſdã diuerſoribus illum, qui ante exierat, conſequitur: in itinere hominẽ cõprehendit, gladium eius è vagina educit, reperit cruentum: homo, in vrbẽ ab illis deducitur, ac reus fit. In hac intentio eſt criminis, Occidiſti. Depulſio, Nõ occidi. Ex quibus conſtitutio eſt. Quæſtio eadẽ in cõiecturali, quæ iudicatio, Occiderit ne. Nunc exponemus locos, quorum pars aliqua in oẽm coniecturalẽ incidit controuerſiã. Hoc aũt & in horum locorum expoſitione, & in ceterorum oportebit attendere, non omnes in omnem cauſam conuenire. vt. n. omne nomen ex aliquibus, non ex omnibus literis ſcribitur: ſic oẽm in cauſam non omnis argumentorum copia, ſed eorum neceſſaria pars aliqua conueniet. Omnis igitur ex cauſa, ex ꝑſona, ex facto ipſo coniectura capienda eſt. Cauſa diſtribuitur in impulſionem & in ratiocinationẽ. Impulſio eſt quæ ſine cogitatione ꝑ quandam affectionẽ animi facere aliqd hortat̃, vt amor iracundia ægritudo, vinolentia, & oĩno omnia; in quibus animus ita vr̃ affectus fuiſſe, vt rẽ perſpicere cum conſilio & cura nõ potuerit, & id, qđ fecit, impetu quodã animi potius, q̃ cogitatione fecerit. Ratiocinatio aũt eſt diligens & cõſiderata faciendi aliqd, aut nõ faciendi excogitatio. Ea dr̃ tum interfuiſſe, cum aliquid faciendum, aut nõ faciendum certa de cã vitaſſe, aut ſecutus eſſe aĩus vr̃, vt ſi amicitiæ qd cã factum dicet̃, ſi inimici vlciſcendi, ſi metus, ſi gloriæ, ſi pecuniæ, ſi deniq;, vt omnia generatim amplectamur, alicuius retinendi, augendi, adipiſcendi ue commodi aut contra reiiciendi; diminuendi, deuitandi ue incommodi cauſa. Nam horum in genus alterutrum illa quoq; incidẽt, in quibus aut incommodum aliqđ, maioris vitandi incommodi cã, aut maioris adipiſcendi commodi, ſuſcipitur: aut commodum aliqđ, maioris adipiſcendi cõmodi, aut maioris vitandi incõmodi, ꝑterit. Hic locus ſicut aliqđ fundamentum eſt huius conſtitutionis: nam nihil factum eſſe cuiquam probatur, niſi aliquid, quare factum ſit, oſtendit̃. Ergo accuſator, cum aliqd impulſione factum eſſe dicet, il-

lum

ſum impetū,& quandā cōmotionē animi, affectio
nemq́. verbis, & ſententijs amplicare debebit,&
oſtēdere quāta vis amoris ſit,quāta animi pturba
tio ex iracundia fiat,aut ex aliqua cauſa eorū, qua
impulſum aliquē id feciſſe dicet. Hic,& exēplorū
cōmemoratione, qui ſimili impulſu aliqd cōmiſe
rint,& ſimilitudinū collatione, & ipſius animi af-
fectionis explicatione curandū eſt,vt nō mirū vi-
deatur,ſi qđ ad facinus tali ptur batione cōmotus
animus acceſſerit. Cū aūt nō impulſione,verū rō-
cinatione aliquē cōmiſiſſe qd dicet,qd cōmodi ſit
ſecutus,aut qd incōmodi fugerit,demōſtrabit, &
id augebit quāmaxime poterit,vt,quoad eius fie-
ri poſsit,idonea quāmaxime cā ad peccādum hor
ta videat̃. Si gloriæ cā,quantā gloriā cōſecuturam
exiſtimabit. Itē ſi dominationis,ſi pecuniæ,ſi ami
citiæ,& inimicitiarū,& oīno quidqd erit,qđ cau-
ſæ fuiſſe dicet, id ſumme augere debebit. Et hoc
cū magnopere cōſiderare oportebit,nō quid in ve
ritate modo,verū ēt vehementius,qd in opinione
eius,quē arguet,fuerit. nihil.n.refert nō fuiſſe,aut
non eſſe aliquid cōmodi aut in cōmodi,ſi oſtendi
pōt ei viſum eſſe,qui arguat̃. nā opinio dupliciter
fallit hoīes; cū aut res aliuſmodi eſt, ac putat̃; aut
nō is euentus eſt,quē arbitrati ſunt. Res aliuſmo-
di eſt tum,cū aut id,qđ bonū eſt,malū putant: aut
cōtra,qđ malum eſt, bonū: aut qđ nec malum eſt,
nec bonū,malum,aut bonū: aut qđ malum,aut bo
nū eſt,nec malū,nec bonū. Hoc intellecto, ſi quis
negabit vllā eſſe pecuniā fratris,aut amici vita,aut
denique officio ſuo antiquiorē,aut ſuauiorē,non
erit hoc accuſatori negādū. nā in eū culpa,& ſum
mum odium transfert,qui id,qđ tā vere, & pie di
cetur,negabit. Verum illud dicēdum erit, illi non
eſſe ita viſum: qđ ſumi oportet ex ijs,q̄ ad perſonā
ptinent: de quo poſt dicēdū eſt. Euentus aūt tum
fallit,cum aliter accidit,atq; ij,q arguuntur,arbi-
trati eſſe dūt: vt ſi quis dicatur aliū occidiſſe,ac vo
luerit: qđ aut ſimilitudine,aut ſuſpicione,aut de-
monſtratione falſa deceptus ſit: aut eū necaſſe,cu-
ius teſtamēto nō ſit heres; ꝙ eius teſtamēto ſe he-
redē arbitratus ſit. nō.n.ex euētu cogitatione ſpe
ctari oportere,ſed,qua cogitatione,& ſpe ad ma-
leficiū pfectus ſit. cōſiderare: &, quo animo quid
quiſq; faciat,nō quo caſu vtat̃,ad rem ptinere. In
hoc aūt loco,caput illud erit accuſatori, ſi demon
ſtrare poterit, alij nemini cauſam fuiſſe faciendi.
Secundarium,ſi tantam,aut tam idoneam nemini.
Sin fuiſſe alijs quoq; cauſa faciēdi videbit: aut po
teſtas alijs defuiſſe demonſtrāda eſt, aut facultas,
aut voluntas. Poteſtas,ſi aut neſciſſe,aut nō affuiſ
ſe,aut cōficere aliqd nō potuiſſe dicet. Facultas,ſi
rō,adiutores,adiumēta,& cetera,q̄ ad rē ptinebūt
defuiſſe,alicui demōſtrabūtur. Volūtas,ſi animus
à talibus factis vacuus, & integer eſſe dicetur. Po
ſtremo,quas ad defenſionē rōnes reo dabimus,ijs
accuſator ad alios ex culpa eximēdos abutet̃. Verū
id breui faciendū eſt, & in vnū multa ſunt cōducē
da,vt ne alterius defendendi cā hūc accuſare, ſed
huius accuſandi cā defendere alterū videat̃. Atq;
accuſatori quidē hæc fere ſunt ex cā faciēda,& cō
ſiderāda. Defenſor aūt ex contrario primū impul-
ſionem aut nullā fuiſſe,dicet, aut ſi fuiſſe cōcedet,
extenuabit, & paruulā quādā fuiſſe demōſtrabit,
aut nō ex ea ſolere hmōi facta naſci, docebit. Quo
erit in loco demonſtrandum,q̄ vis, & natura eius
ſit affectionis, qua impulſu aliquid reus cōmiſiſſe
dicet; in quo,& exēpla,& ſimilitudines erunt pro
ferēdæ; & ipſa diligēter natura eius affectionis q̄
leuiſsime quietiſsimum ad partē explicāda,vt, &
res ipſa à facto crudeli, & turbulēto ad quoddam
mitius,& tranquillius traducatur, & oratio tñ ad
animū eius,qui audiet, & ad animi quēdā intimū
ſenſum accōmodetur. Ratiocinationis aūt ſuſpi-
ciones infirmabit,ſi aut cōmodum nullum fuiſſe,
aut paruum, aut aliis magis fuiſſe, aut nihilo ſibi
magis q̄ aliis, aut incōmodū ſibi maius q̄ cōmo-
dum dicet,vt nequaquā fuerit illius cōmodi,quod
expetitum dicatur, magnitudo aut cū eo incōmo
do,quod acciderit,aut cū illo periculo,qđ ſubea-
tur, cōparanda: qui oēs loci ſimiliter incommodi
quoq; vitatione tractabuntur. Sin accuſator dixe
rit,eum id eſſe ſecutū,qđ ei viſum ſit cōmodū,aut
id fugiſſe,qđ putarit eſſe incōmodum, quāquā in
falſa fuerit opinione: demonſtrandū erit defenſo
ri,neminē tantæ eſſe ſtultitiæ,qui tali in re poſsit
veritatē ignorare. Quòd ſi id cōcedatur, illud non
conceſſum iri,nec dubitaſſe quidē hunc quid eius
iuris eſſet,ſed id qđ falſum fuerit, ſine vlla dubita
tione pro falſo,qđ verū pro vero pbaſſe. Quod ſi
dubitauerit,ſummæ fuiſſe amentiæ, dubia ſpe im
pulſum certū in periculū ſe cōmittere. Quēadmo
dum aūt accuſator,cum ab alijs culpā dimouebit
defenſoris locis vtet̃: ſic ijs locis,q accuſatori dati
ſunt,vtet̃ reus, cū in alios ab ſe crimē volet tranſ-
ferre. Ex perſona aūt cōiectura capietur,ſi ea res,
quæ perſonis attributæ ſunt, diligēter conſidera-
buntur, quas oīs in primo libro expoſuimus. nā,
& de nomine nonnunquā aliquid ſuſpicionis na-
ſcitur. nomē aūt cū dicimus,cognomē quoq; in-
telligat̃ oportet. de hominis.n.certo, & proprio
vocabulo agitur: vt ſi dicamus iccirco aliquē Cal-
dum vocari,ꝙ temerario, & repentino cōſilio ſit:
aut ſi ea de re hominibus Græcos imperitis verba
dediſſe,& Clodius,aut Cæcilius,aut Mutius voca
rentur. Et de natura licet aliquantulū ducere ſuſpi
cionis. omnia.n.hæc,vir an mulier, huius an illius
ciuitatis ſit,quibus ſit maioribus, quibus conſan
guineis,qua ætate,quo animo,quo corpore, quæ
naturæ ſunt attributa,ad aliquā coniecturā faciē-
dam ptinebūt. Et ex victu multæ trahunt̃ ſuſpicio
nes,cum,quemadmodū,& apud quos,& à quibus
educatus,& eruditus ſit,q̄ritur,& quibuſcū viuat,
qua rōne vitæ, quo more domeſtico viuat. Et ex
fortuna ſæpe argumentatio naſcitur,cum, ſeruus
an liber,pecunioſus an pauper,nobilis an ignobi
lis,felix an infelix,priuatus an cū poteſtate ſit; aut
fuerit,aut futurus ſit,cōſideratus: aut denq; aliqđ
eorū q̄ritur,quæ fortunæ eſſe attributa intelligun
tur. Habitus aūt iqm̄ in aliqua pfecta, & conſtanti
animi,aut corporis abſolutione cōſiſtit,quo ī ge-
nere eſt virtus,ſciētia,quæ contraria ſunt,res ipſa
cauſa poſita docebit ecquid hic quoq; locus ſuſpi
cionis oſtēdat. Nā affectionis quidē rō perſpicuā
ſolet præ ſe gerere cōiocturā. vt amor,iracūdia,
moleſtia: propterea ꝙ, & ipſorū vis intelligit̃, &

quæ res harũ aliquã rem cõſequanť, faciles cogni
tu ſunt. Studiũ aũt q̃n eſt aſsidua, & vehemẽs ad
aliquã rem applicata magna cũ voluntate occupa
tio, facile ex eo ducet̃ argumentatio, quã res ipſa
deſiderabit in cã. Itẽ ex cõſilio ſumet aliq̃d ſuſpi-
cionis. nã conſiliũ eſt aliq̃d faciẽdi, nõ faciendi ne
excogitata rõ. Item facta, & caſus, orationes, quæ
ſunt oĩa, vt in cõfirmationis præceptis dictũ eſt,
in tria tpa diſtributa, facile erit videre, ecquid
afferãt ad coniecturã cõfirmandã ſuſpicionis. Ac
perſonis quidem res eæ ſunt attributæ, ex quibus
oĩbus vnum ĩ locũ coactis, accuſatoris erit impro
batione hominis vti. Nam cauſa facti parũ ſimili
tudinis habet niſi animus eius, qui inſimulatur, in
eã ſuſpicionẽ adducet̃, vt à tali culpa nõ videatur
abhorruiſſe. Vt.n. animũ alicuius im p̃bare nihil
attinet, cum cauſa, quare peccauerit, nõ interceſ-
ſerit: ſic cauſam peccati intercedere leue eſt, ſi ani
mus nulli minus honeſtæ rõni affinis oſtenditur.
Quare vitã eius, quẽ arguit, ex ante factis accuſa-
tor improbare debebit, & oſtẽdere, ſi quo in pari
an peccato conuictus ſit. Si id nõ poterit, ſi quã in
ſimilẽ ante ſuſpicionẽ venerit, ac maxime ſi fieri
poterit, ſimili aliquo in gñe eiuſmodi cã aliqua cõ
motum peccaſſe, aut in æque magnare, aut in ma-
iore, aut in minore: vt ſi quis pecunia dicat indu-
ctũ feciſſe, poſsit demõſtrare, aliqua in re eius ali
quod factũ auarũ: Itẽ in oĩ eã naturã, aut victum,
aut ſtudium, aut fortunã, aut aliq̃d eorũ, q̃ p̃ſonis
attributa ſunt, ad eam cãm, qua cõmotũ peccaſſe
dicet, adiungere, atq; ex diſpari quoq; gñe culpa-
rũ, ſi ex pari ſumẽdi facultas nõ erit, im p̃bare ani
mũ aduerſarij oportebit: ſi auaritia inductum ar-
guas feciſſe, & auarũ eũ, quẽ accuſes, demonſtrare
non poſsit, alii affinẽ eſſe vitijs doceas, & ex ea re
nõ eſſe mirandũ, qui in illa re turpis, aut cupidus,
aut petulans fuerit, hac quoq; in re eũ deliquiſſe.
Quantũ.n. de honeſtate, & auctoritate eius, qui
arguitur, detractatũ eſt, tm̃ de facultate totius eſt
defenſionis diminutũ. Si nulli affinis poterit vitio
reus ante admiſſo demonſtrari, locus inducet̃ ille,
per quẽ hortãdi iudices erũt, vt veterẽ famẽ homi
nis nihil ad rẽ putãt p̃tinere: nã eum ante celaſſe,
nũc manifeſto teneri: quare nõ oportere hãc rem
ex ſuperiori vita ſpectari, ſed ſup̃iorẽ vitã ex hac
re improbari, & aut poteſtatẽ ante peccãdi nõ fuiſ
ſe, aut cãm. Aut, ſi hæc dici nõ poterunt, dicendũ
erit illud extremũ, nõ eſſe mirum, ſi nunc primum
deliquerit. nã neceſſe eſt eũ, qui velit peccare, ali-
q̃n primũ delinquere. Sin vita ante acta ignorabit̃
hoc loco p̃terito, & cũ præt erea t̃ demonſtrato, ar
gumẽtis accuſationẽ ſtatim cõfirmare oportebit.
Defenſor aut primũ, ſi poterit, debebit vitã eius,
qui inſimulabitur, quã honeſtiſsima demõſtrare.
Id faciet, ſi oſtẽdet aliqua eius nota & cõia officia
qd̃ genus in parẽtes, cognatos, amicos, affines, ne-
ceſſarios: ẽt q̃ magis rara & eximia ſunt, ſi ab eo cũ
magno aliquo labore, aut periculo, aut vtraq; re,
cũ neceſſe nõ eſſet, officij cã, aut in rẽp. aut in pa-
rẽtes, aut in aliquos eorum, qui mõ expoſiti ſunt,
facta eſſe dicet. Deinde ſi nihil deliquiſſe, nulla cu
piditate impeditũ ab officio receſsiſſe. Qd̃ eo cõ
firmatius erit, ſi, cũ poteſtas impune aliq̃d faciẽdi
minus honeſte fuiſſe dicet̃, voluntãs ei faciẽdi de
monſtrabit̃ abfuiſſe. Hoc aũt ipſum genus erit eo
firmius, ſi eo ipſo ĩ gñe, quo arguet̃, integer antea
fuiſſe demõſtrabit̃: vt ſi, cum auaritiæ cã feciſſe ar
guat̃, minime oĩ in vita pecuniæ cupidus fuiſſe do
ceat. Hic illa magna cũ grauitate inducet̃ indigna
tio, iuncta cõqueſtioni, p̃ quã miſerum facinus eſ
ſe, & indignũ demõſtrabit, cum animus oĩ in vita
fuerit à vitijs remotiſsimus, eã cãm putare, q̃ ho-
mines audaces in fraudẽ rapere ſoleat, caſtiſsimũ
quoq; hominẽ ad peccãdum potuiſſe impellere:
aut iniquũ eſſe, & optimo cuiq; p̃niciosſimum,
nõ vitã honeſte actã tali in tpe quã plurimũ p̃deſ
ſe, ſed ſubita ex criminatione, q̃ cõfingi facile poſ
ſit, nõ ex ante acta vita, q̃ neq; ad tẽpus fingi, neq;
vllo mõ immutari poſsint, facere iudiciũ. Sin aũt
in ante acta vita aliquæ turpitudines erũt, aut fal-
ſo veniſſe in eã exiſtimationẽ dicet̃, aut ex aliquo-
rum Inuidia, aut obtrectatione, aut falſa opinio-
ne, aut imprudẽtiæ, neceſsitudini, aut perſuaſioni
adoleſcentiæ, aut alicui non malitioſæ animi affe-
ctioni attribuentur, aut diſsimili in gñe vitiorum
vt animus nõ oĩno integer, ſed à tali culpa remo-
tus eſſe videat̃. Ac ſi nullo mõ vitæ turpitudo, aut
infamia leniri poterit oratione, negare oportebit
de vita eius, & moribus q̃ri, ſed de eo crimine, quo
de arguat̃: quare, ante factis omiſsis, illud, qd̃ in-
ſtet, agi oportere. Ex facto autẽ ipſo ſuſpiciones
ducentur, ſi totius adminiſtratio negocii ex oĩbus
partibus p̃tentabit̃: atq; hæ ſuſpiciones partim ex
negocio ſeparatim, partim cõiter ex p̃ſonis, atq;
ex negocio p̃ficiſcent̃. Ex negocio duci poterũt,
ſi eas res, q̃ negocij attributæ ſunt, diligẽter conſi
derabimus. Ex ijs igit̃ in hãc conſtitutionẽ conue
nire vĩt gñá eorum oĩa, partes generum pleraq;.
Videre igit̃ primum oportebit, quæ ſint cõtinen-
tia cum ipſo negocio, hoc eſt, q̃ ab re ſeparari non
poſſunt. Quo in loco ſatis erit diligẽter cõſidera-
re, quid ſit ante rem factũ, ex quo ſpes perficiendi
nata, & faciendi facultas q̃ſita videat̃: qd̃ in ipſa re
gerẽda, quid poſtea cõſecutum ſit. Deinde ipſius
eſt negocii geſtio pertractãda. nam hoc genus ea
rum rerum, quæ negocio attributæ ſunt, ſecundo
in loco nobis eſt expoſitum. Hoc ergo in gñe ſpe-
ctabit locus, tẽpus, occaſio, facultas: quorũ vniuſ-
cuiuſq; vis diligẽter in confirmationis p̃ceptis ex
plicata eſt. Quare, ne aut hic non admonuiſſe, aut
ne eadẽ iterum dixiſſe videamus, bř demonſtrabi
mus, quid quaq; in parte conſiderari oporteat. In
loco igitur opportunitas, in tpe longinquitas, in
occaſione cõmoditas ad faciendũ idonea, in facul
tate copia, & poteſtas earum rerum, pp quas ali-
quid facilius ſit, aut ſine quibus omnino cõfici nõ
põt, conſiderãda eſt. Deinde videndũ eſt, quid ad-
iunctum ſit negocio, hoc eſt, quid maius qd mi-
nus, quid æque magnum ſit, quid ſimile: ex qui-
bus cõiectura quædam ducitur, ſi, quẽadmodum
res maiores, minores, atq; magnæ ſimilesq. agi ſo
leant, diligenter cõſiderabit̃. Quo in genere euen
tus quoq; vidẽdus erit: hoc eſt, quid ex vnaquaq;
re ſoleat euenire, magnopere conſiderãdum eſt,
vt metus, lætitia, titubatio. Quarta autem pars
erat ex ijs, quas negocijs dicebamus eſſe attribu-
tas,

tas cōſecutio. in ea quæruntur ea, quæ geſtū negociū cōfeſtim, aut ex interuallo cōſequunt̄. in qua videbimus ecquæ cōſuetudo ſit, ecquæ lex, ecquæ actio, ecquod eius rei artificium ſit, aut vſus, aut exercitatio hominū, aut approbatio, aut offenſio: ex qbus nonnunquā elicitur aliquid ſuſpicionis.

Sunt aūt aliquæ ſuſpiciones, quæ cōiter, & ex negociorū, & ex perſonarum attributionibus ſumunt̄. Nā ex fortuna, & ex natura, & ex victu, ſtudio, factis, caſu, orationibus, cōſilio, & ex habitu animi, aut corporis pleraq; pertinent ad eaſdem res, quæ rem credibilē, aut incredibilē facere poſſunt, & cū facti ſuſpicione iunguntur. Maxime. n. quæri oportet in hac cōſtitutione, Primū potuerit ne aliqd fieri. Deinde ecquo ab alio potuerit. Deinde facultas, de qua ante diximus. Deinde vtrū id facinus ſit, quod pœnitere fuerit neceſſe. Itē quod ſpē celādi haberet. Deinde neceſsitudo in qua, num neceſſe fuerit id aut fieri aut ita fieri. quærit̄. Quorū pars ad conſiliū pertinet, qđ perſonis attributū eſt, vt in ea cauſa quā expoſuimus. Ante rē erit, ꝙ in itinere ſe tam familiariter applicuerit, ꝙ ſermonis cauſam quæſiuerit, ꝙ ſimul diuerterit; dehinc cœnarit. In re, nox, ſomnus. Poſt rem, ꝙ ſolus exierit, ꝙ illū tam familiarē comitatū tam æquo animo reliquerit, ꝙ cruentū gladiū habuerit. Horum pars ad cōſiliū pertinet. quærit̄ enim, vtrum videatur diligēter ratio faciendi eſſe habita, & excogitata, an ita temere, vt nō veriſimile ſit quenquā tam temere ad maleficiū acceſsiſſe. In quo quæritur, num quo alio modo cōmodius potuerit fieri, vel à fortuna adminiſtrari. Nā ſæpe ſi pecuniæ adiumēta, ſi adiutores deſint, facultas fuiſſe faciendi nō videt̄. Hoc modo ſi diligēter attendamus, apta inter ſe eſſe intelligimus hæc, quæ negociis, & illa, quæ perſonis ſunt attributa. Hic neq; facile eſt, neq; neceſſariū diſtinguere, vt in ſuperioribus partibus, quo pacto quidq; accuſatorē, & quo modo defenſorē tractare oporteat. Non neceſſariū, propterea ꝙ cauſa poſita, qd in quanq; cōueniat, res ipſa docebit eos, qui nō oīa hic ſe inuenturos putabunt, ſed ad ea, q̄ præcepta ſunt, comparationis modo quandā in cōe medio crem intelligentiā conferent. Non facile aūt, ꝙ, & infinitū eſt tot de rebus vtranq; in partē ſingillatim de vnaquaque explicare, & alias aliter hæc in vtranq; partē cauſæ ſolēt cōuenire. Quare cōſiderare hæc, q̄ expoſuimus, oportebit. Facilius autē ad inuentionē animus incedet, ſi geſti negocij, & ſuam, & aduerſarij narrationē ſæpe, & diligenter pertractabit, &, quid quæque pars ſuſpicionis habebit, eliciēs cōſiderabit. Quare, quo cōſilio, qua ſpe perficiendi quidq; factū ſit: cur hoc modo potius, q̄ illo: cur ab hoc potius, q̄ ab illo: cur nullo adiutore, aut cur hoc: cur nemo ſit conſcius, aut cur ſit, aut cur hic ſit: cur hoc ante factum ſit, cur hoc ante factū nō ſit: cur hoc in ipſo negocio, cur hoc poſt negociū: aut quid factū de induſtria, aut quid rem ipſam cōſecutū ſit: cōſtet ne oratio aut cum re, aut ipſa ſecum: hoc huius ne rei ſit ſignū, an illius, an huius, & illius, & vtrius potius: qd factum ſit quod nō oportuerit, aut non factū quod oportuerit. Cum animus hac intētione oēs totius negocij partes cōſiderabit, tum illi ipſi in mediū cōſeruati loci procedēt, de quibus ante dictū eſt: & cum ex ſingulis, tum ex coniunctis argumenta certa naſcentur. Quorū argumentorū pars probabili, pars neceſſario in genere verſabit. Accedunt aūt ad cōiecturā ſæpe q̄ſtiones, teſtimonia, rumores, quæ cōtra omnia vterq; ſimili via præceptorū torquere ad ſuæ cauſæ cōmodū debebit. Nam, & ex q̄ſtione ſuſpicionē, & ex teſtimonio, & ex rumore aliquo pari rōne, vt ex cauſa, & ex pſona, & ex facto duci oportebit. Quare nobis, & ij vident̄ errare, q hoc genus ſuſpicionū artificij nō putant indigere, & ij, qui aliter hoc de genere, ac de omni coniectura pcipiendū putant. Omnis. n. ijſdem ex locis cōiectura ſumenda eſt. Nam, & eius, qui in q̄ſtione aliquid dixerit, & eius, qui in teſtimonio, & ipſius rumoris cauſa, & veritas ex ijſdē attributionibus reperiet̄. Omni aūt in cauſa pars argumētorū eſt adiuncta ei cauſæ ſolū, quæ dicit̄, & ab ipſa ita ducta, vt ab ea ſeparatim in oēs eiuſdē generis cauſas transferri nō ſatis cōmode poſsit. Pars aūt eſt peruagatior, & aut in oēs eiuſdē generis, aut in pleraſq; cauſas accōmodata. Hæc ergo argumenta, q̄ transferri in multas cauſas poſſunt, locos cōes nominamus. Nā locus cōis aut certæ rei quandā cōtinet amplificationē; vt ſi quis hoc velit oſtēdere, eum, qui parentē necarit, maximo ſupplicio eſſe dignum; quo loco, niſi perorata, & probata cauſa, non eſt vtendū: aut dubiæ, quæ ex cōtrario quoq; habeat probabiles rationes argumentandi: vt ſuſpicionibus credi oportere, & contra, ſuſpicionibus credi non oportere. Ac pars locorū cōmuniū aut per indignationē, aut per conqueſtionē inducitur, de qbus ante dictū eſt: pars per aliquā probabilē vtraque ex parte rationem. Diſtinguit̄ aūt oratio atque illuſtrat̄ maxime raro inducendis locis cōmunibus, & aliquo loco, iam certioribus illis argumentis cōfirmatis. Nam, & tum cōceditur cōe quiddā dicere, cum diligenter aliquid pprius cauſæ locus tractatus eſt, & auditoris animus aut renouatur ad ea, quæ reſtāt, aut, oībus iam dictis exuſcitatur. Omnia. n. ornamēta elocutionis, in quibus, & ſuauitatis, & grauitatis plurimū conſiſtit, & omnia, q̄ in inuētione verborum, & ſententiarū aliqd habēt dignitatis, in cōes locos cōferuntur. Quare nō, vt cauſarū, ſic oratorum quoq; multorū cōes loci ſunt. Nā niſi ab ijs, qui multa exercitatione magnā ſibi, & verborū, & ſentētiarū copiam cōparauerint, tractari nō poterunt ornate, & grauiter, quemadmodū natura ipſorum deſiderat. Atq; hoc ſit nobis dictum cōiter de omni genere locorū cōmuniū. Nunc exponemus, in coniecturalē conſtitutionē qui loci cōes incidere ſoleāt. Suſpicionibus credi oportere, & non oportere. Rumoribus credi oportere, & non oportere. Teſtibus credi oportere, & nō oportere. Quæſtionibus credi oportere, & nō oportere. Vitā ante dictā ſpectari oportere, & non oportere. Eiuſdē eſſe, qui in illa re peccarit, & hoc quoq; admiſiſſe, & nō eſſe eiuſdē. Maxime ſpectari cauſam oportere, & nō oportere. Atq; hi quidē, & ſi qui eiuſmodi ex ppoſitio argumēto cōes loci naſcentur, in cōtrarias partes diducētur. Certus aūt

locus eſt accuſatoris, per quem auget facti atrocitatem; & alter, per quem negat malorũ miſereri oportere. Defenſoris, per quem calumnia accuſatorum cum indignatione oſtenditur, & per quem cum conqueſtione miſericordia captatur. Hi & ceteri omnes loci cõmunes ex ijſdem præceptis ſumuntur, quibus ceteræ argumentationes, ſed illæ tenuius, & acutius, & ſubtilius tractãtur, hi autem grauius, & ornatius, & cum verbis, tum etiam ſententiis excellentibus. in illis.n. finis eſt, vt id, quod dicitur, verũ eſſe videat̃, in his tametſi hoc quoq; videri oportet, tamen finis eſt amplitudo. Nunc ad aliam conſtitutionem tranſeamus.

M. FABII VICTORINI IN LIBRVM Ciceronis de Inuentione ſecundum Commentatius.

CROTONIATAE quondam, cum florerent, omnibus copiis, & in Italia cum in primis beati numeraren: ut, templum Iunonis, quod religioſiſſime colebant, egregiis picturis locũpletare voluerunt) Omnis præfatio quaſi ſimilitudo eſt ante id, quod dicturi ſumus, ita in ea ſemper ſimilitudo captanda eſt. quãquã ſępe ad hoc deducitur. vt ſimilitudo tollatur. Vnde ſiue futura ſimilitudo eſt, ſiue non, in eo qđ pręfatio præparatur, animaduertendũ ſemper eſt, verũ ẽt toto ſimilitudo præfationis paretur, an partibus, an in parte, frequenter.n. cuncta cõueniũt, frequẽter diuerſis in pręfatione poſitis, cũ ea re ad quã præfatio ducitur quædam in præfatione ſimilitudo confertur. Hic ad quod ducitur pręfatio, illud eſt: Ex multis artiũ ſcriptoribus electa multa, & ad vnam quã ſcripſit artẽ, quo pulchrior redderetur, pręcepta ex multis multa collecta. Hic igitur rei præfatio illa eſt, Zenſim pictorem nobilem Helenæ ſimulacrũ pinxiſſe, ſed eam conductis, & in vnũ vocatis quinque virginibus, quidquid eſſet pulcherrimũ delegiſſe hoc vt perſpici heer, in ſumma conuenit: quia hic & ille multa de multis. Verum præfert Tullius opus ſuum, qnod magis multa ipſe. ſi quidem præteriti temporis ſcriptores, & præſentis in iudicio habuit. & non vnius ciuitatis, nec vnius linguæ, quippe cum & græcos, & latinos, at vero Zeuſis ex vna ciuitate, & ipſius temporis eligendi habuit facultatem. [Crotoniatæ quondam, cum florerent) Si partibus conductis tota conueniunt pulchra ſemper, & præcipua præfacio eſſe dicetur. Crotoniatæ Romani ſunt cum florerent omnibus copiis. Romanis conuenit. Item conuenit, & in Italia, cum in priois beati numerarentur. Iunonis vero templum quód locupletare egregiis picturis voluerunt, ſic & eloquentiæ vel facundię templum. Zeuſis & Tullius. cum multa dicendi genera ſint, vt inter picturas multas Helenã, ita inter ceteras dictiones eminet ſemper oratoria. & vt Zeuſis in pingendis fœmineis vultibus ſummus, ita in orationibus Tullius. Pinxit Zeuſis multa, quæ vſque ad noſtram memoriam manẽt ſecula poſteriora tenent, quidquid pinxit oratio Tulliana Zeuſis Helenæ ſe ſimulacrum pingere velle dixit: non enim Helenam, ſed ſimulacrum fuérat traditurus. ita Tullius ſcribendo artes, non oratores. non ipſam eloquentiam, ſed ſimulacrum eloquentiæ fuérat traditurus. Hoc conuenit & illa ſententia, ꝙ ex animali exemplo mutum in ſimulacrũ veritas transferebatur. Mutum enim ſimulacrum eloquentię ars eius, ipſa autem eloquentia quaſi animal. Ita per partes poterit ei rei ad quam confertur præfatio, conuenire, relicto eo quod poſtea præponitur. quod cum Tullius ex omnibus multa quæſierit, & omni tempore Zeuſis ex vna ciuitate, & vno tempore comparauit. [Ac ſi par in nobis) Finito pręfationis vno genere, ſimilitudinis. ſ. nunc prælationem, quæ etiam ipſa in præfatione facienda eſt, incipit dicere. [Exemplorum eligẽdi poteſtas) Ideo hoc opus eſſe poſſe melius, principe illo, atq; inuentore Tiſia. Corax & Tiſia artes primi oratorias apud græcos ſcripſiſſe dicuntur: ſicut & ipſe, cuius inſtituta ſequebãtur, fecerat. Gloria Xenocratis philoſophi motus Ariſt. philoſophiam exercuit, gloria Iſocratis motus, rhetoricæ pręcepta conſcripſit. [Artis ſibi curam aſſumebat) Voluit enim Ariſtoteles propter Iſocratem, cum philoſophus eſſet, etiam, pręcepta dicendi tradere. [Alterum cõmuni hominum infirmitati, alterum ſingulari) Non intelligere, omnium poteſt eſſe, & eſt vitium commune ſingulare vitium eſt, vt cum non intelligat, in eo quaſi intelligat perſeueraret. [Cõmode hęc perſcripſiſſe videamur) id eſt, vt præcepta commode tradidiſſe videamur. [Arroganter, aſſenſerimus) Hoc enim magnum vitium, temere aſſentiſſe. [Igitur primus liber, expoſito genere huius artis, & officio, & fine, & materia, & partibus, genera controuerſiarum, & inuentiones, & conſtitutiones cõtinebat;) Propoſiturus quid dicendum ſit in ſecundo libro, prius enumerat quid in primo dixerit, de genere, de officio, de fine, de materia, de partibus, de inuentione. & eius conſtitutionibus, ceteriſq. rebus, item de partibus orationis: quas cum pleno pręceptorum genere complecuerit. confirmationem, & reprehenſionem non ad cauſarum ſpecies ſicut oportuerat applicauit. Dedit enim pręceptũ, quomodo in omni cauſarum genere argumentandum ſit. Ergo nunc ad ſpecies applicata argumentatione dicturum ſe pollicetur, ita tamen vt non de expoſitione argumentationis, quę in primo pleniſſime tractata eſt. ſed de argumentis loquat̃ in vnoquoq; genera cauſarum, id eſt. in coniectura ſine qualitate, tranſlatione, & ceteris his incidentius, & potuit quidẽ hoc eſſe cõtentus, vt ſpecialiter de conſtitutionibus diceret in quocunq; genere cauſarũ, quæ eſſent cõfirmandi præcepta quæ reprehendendi. Verum quoniam ipſa quoq; genera cauſarum propter ſuos fines diuerſos diuerſa præcepta deſiderant, cum iudicialis habeat æquitatem, demonſtratio honeſtatem, deliberatio honeſtatem, & vtilitatem confirmandi, & reprehendendi præcepta, quę ſunt in conſtitutiones ſingulas diuiſit, in iudiciali genere cauſarum, in poſtrema libri parte de deliberatione, & demonſtratione propter fines proprios aliquot tractaturus. [Expoſito genere) Quod eloquentia magna, & ampla pars eſt ciuilis cuiuſdam quæſtionis. [Et officio) Officium eius artis eſt, dicere, appoſite ad perſuadendum. Finis perſuadere dictione. Materia quodcunque in ciuilbus nogocus reperitur. Non autem omnia, vt voluit Gorgias Leontinus, nec etiam cauſas, & quæſtiones omnes, vt voluit Hermagoras. Partes autẽ eius ſunt, inuentio, diſpoſitio, locutio, memoria, pronunciatio. [Genera controuerſiarum,) Id eſt genera cauſarum, iudiciale, deliberatiuum, demonſtratiuum. [Inuentiones) Nam de quinque partibus orationis ſolam intentionem tractat, deinde partes orationis, exordium, narrationem, partitionem, confirmationem, reprehenſionem, conclnſionem, quo pacto tractari conueniret argumentatiooes, ſyllogiſmũ, & inductionem. [Hic tantum ipſa inuenta) Ipſa, argumenta ipſa, non expolitionem, aut ſentẽtiæ dictionem. Conſtitutiones omnes iudiciali in genera cauſarum tractabuntur. [Nunc á coniecturali conſtitutione proficiſcemur, cuius exemplum ſit hoc expoſitum) Secundus liber confirmationem, & reprehenſionem ipſis conſtitutionibus applicauit, cum primus liber generaliter omnem materiam omnibus dederit. Ac primo de coniectura proponit exemplum non ipſum exemplum tractaturus, quoniam in exemplo non omnia ineſſe poſſunt, quæ cadunt in coniecturam, Omnia enim exempla, quæ in coniecturam veniunt, vel venire poſſunt, præcipienda fuerant in argumentis. ergo de coniectura erit præceptio, quæ eunde in thema quodlibet coniecturalę. quód neceſſarium fuerit, facile poterit deuocari. Hoc autem fieri á Tullio intelligamus, etiam in omnibus conſtitutionibus, vt exemplum cuiuſlibet conſtitutionis det. ooo tamen ipſum tractet exemplum. Propoſitio itaque exemplo coniecturali ſecundum præcepta primi libri, docet quæ ſit intentio, quæ depulſio, ex quibus duobus pateſit quæ ſit conſtitutio: deinde admonet, quód in coniectura factum non conceditur, eademq. quæ quæſtio eſt, ipſa eſt iudicatio. [Occiderit ne) In coniectura enim factum non conceditur. vnde non poteſt ex deductione rationis, & refutatione naſci poſt quæſtionem primaio alia quæſtio, quæ dicitur iudicatio. ſubiungit poſt admonitionem, dare ſe præcepta huic conſtitutioni, & argumentorũ locos omnes coniecturæ cõuenientes, ex quibus in quamlibet coniecturam, quã neceſſarii fuerint, deuocabuntur. Sunt igitur coniecturæ loci hi principales, á cauſa, á pſona, á facto. A cauſa eſt quamobrẽ fiat aliquid, & quæ patit voluntatem. de cauſa enim loquitur hominis, non rei: qua cauſa volumus probare, quod voluit facere is cui intenditur factum. Perſona autẽ omnis ille eſt, qui feciſſe dicitur: hoc eſt, illa ex omni vita per attributa perſonis ſumpta approbatio, ad id, quod intenditur factum. At vero a facto probationes habebunt facta illa omnia, quæ probant factum illud vnde iudicium eſt. Nam factum tria ſignificat, eſt factũ, & illud quod intenditur, ipſum illud quod dicitur occidiſti. Eſt factum tertium hoc quod tribuit argumentum ad factum illud vnde iudiciũ eſt, vt tranſiſti, clamaſti, quibus probatur Occidiſti, hoc ergo vltimum eſt, quod dixit. A facto. Quod

ipſum

ipſum perſpicietur in tribus illis: aute negociũ in negocio poſt negocium ſimul cũ ſummia, per quæ ſe explicant facta, loco, tempore, modo, occaſione, facultate. Ergo hæc tria ſunt, quæ coniecturę ſuggerunt argumenta, cauſa perſona, factum. Cauſa ipſa diuiditur in duo, in impulſionem, & ratiocinationem. Impulſio motum habet repentinum, nõ voluntariũ, vt amor, violentia, & omnino omnia huiuſmodi quæ veniam merentur, ſi confitcatur id ipſum quod feciſſe arguitur. nam ſi negat argumẽta ſunt à cauſa vt ſit. Feciſti, quia vinolentus fuiſti: feciſti, q̃a amore feciſti. feciſti quia iracundus es. quibus cauſis probatur facere potuiſſe, quòd negat. Ratiocinatio antẽ cauſa eſt etiam ipſa voluntatis. hæc ratio faciendi fuiſſe oſtendit voluntatẽ, aut nõ faciendi: quę ſumitur ex ratiocinatione vel boni, vel mali, ſiue iam præteriti boni, ſiue futuri pariter mali, vel præteriti, vel futuri, quod nos diximus malum, vel bonũ, id eſt vt glorię cauſa, vt amicitiarum, vt inimicitiarum vlciſcendarũ, & metus, & pecuniæ. His igitur commodis, vel incommodis, hos gradus dat primos. commodi retinendi vtiq; quod habent & augendi: deinde adipiſcendi, id vtique eſt quòd nõ habebat. contra incommodi reiiciendi pariter, & id, quod habebat imminendi, de vitandi vtique quod futurum erat. Ita tria hæc tribus ſuperioribus reſpondent, commodis incommoda: illic retinendi. hic reiiciendi: Illic augendi. hic minuendi. Illic adipiſcendi, hic deuitandi, quibus etiam illa accident, vt aliquid cõmodi ſumamus, vel vt maius commodum conſequamur, vel vt maius incommodum vitemus. aut rurſum, vt incommodum aliquod prætereamus, vel vt maius commodum adipiſcamur, vel vt maius incommodum deuitemus. Nam, & ſuſcipi cõmodum paruum poteſt, vt maius aliquod cõmodum conſequamur, vel incommodum maius vtetur, & rurſum commodum contemni poteſt, vel vt maius commodum conſequatur, vel vt maius incommodum vitetur, & rurſus rerum cõmodum contemni poteſt, vt Leno contentus fuit ſine lucro meretricem dare, ne ab Aeſchino verberaretur & velut in Verrinis accidi poteſt. Malo non habere, quàm rogare. Rurſus contemptio cõmodo ſuſcipi mains commodum poteſt: vt. Terentianũ illud eſt in ſuaſione: Pecuniam in loco negligere, maximum interdũ eſt lucrum. Quæſtio vero eadem coniecturalis eſt, quæ, & iudicatio, quia ratio deeſt. non enim factum in confeſſione eſt. ideo eadem erit iudicatio, quæ quæſtio. & in horum locorum quæ coniecturalia ſunt, & in ceterorum. id eſt ceterarum conſtitutionum conueniunt in locos. (Omnis igitur ex cauſa, ex perſona, ex facto ipſo coniectura capienda eſt.) Omnis hic locus à cauſa, ſiue impulſionis, ſiue ratiocinationis coniecturæ, maximum eſt fundamentum. non quod cum cauſa ſit, continuo, & facinus comprobetur: ſed quoniam facinus nullum eſt, quod nõ ante cauſa præceſſerit. Supponit deinde locos quibus accuſator vtitur, cum aſſerit impulſione aliquid eſſe factum. ex quibus primus eſt, amplificatio eius rei quæ impulſionem pariat. deinde approbatio, quid ex ea fiat per exempla, vt amore ſe inter fecit. Tertio loco comparationem facimus, & declara impulſione, euentum eius cauſæ fuiſſe concludimus. his tribus locis accuſator vtitur in impulſione. In ratiocinatione vero hi ſunt, quos nunc dicam: demonſtratione, quid petierit, quid ſugerit: argumenti, quanta res ſit quam appetierit: aut ſugerit. Præter hæc duo, vnum etiam illud accuſator conſiderare debebit, ne forte iſta quæ ſecutus ſit, aut fugerit, in opinione tantum habuerit reus, neque conſecutus ſit commoditatem, neq; vllum malum fugerit: ſed dicendum eſt, ei ita fuiſſe viſum, qua arguitur, & ſi ſua opinione deceptus. opinio autem dupliciter decipit, modo dum rem aliter putat, atque eſt eadem res: modo dum aliter euenit, quam putauit. Res fallit, ſi mala credit cum bona ſit: vel contra neutrum, vel vtrunque. Ergo cum hoc intelligi poſſit, quòd opinio fallit homines tum in re, tum in euentu, cum in re reus vti hac cœperit forte, defenſione non ſibi antiquiorem fuiſſe pecuniam vita, aut fratris, aut amici: Accuſator debet verum argumentum concedere. eſt enim credibile. Sed confirmare debebit, hoc ei qui arguitur non ita viſum fuiſſe. & hoc approbare ex attributis perſonæ, nõ hanc illum habuiſſe opinionem: ſed illam potius habuiſſe, q̃ talis eſt, quòd ſcilicet perſonæ eſt. Sic argumentabitur accuſator de eo cuius opinio falſa eſt in re. Cũ autẽ euentus fallit, quod accidit exempli modo: cũ aliquis miſſo telo alterũ interfecit, vt in ſcholę controuerſiis. Vt vero in cauſis forenſibus, cum quis eũ dicatur neceſſe, cuius heres non ſit, ſed tantum ſperarit heredem, accuſatoris eſt locus, cogitationem ſpectari debere non euentum & hęc de ratiocinatione. In cauſa autem omni, ſiue in impulſione, ſiue in ratiocinatione laborãdũ eſt, fuiſſe illus poteſtatem, aut facultatẽ, aut voluntatẽ. Poteſtas eſt: qua poſſe oſtenditur. facultas eſt, qua adiutores, & cetera demõſtrãtur. voluntas eſt, quas velle vel voluiſſe aliquid declarañ. Ita aliud erit voluntas: aliud cauſa: ſiue impulſio, ſit ſiue ratiocinatio. illa enim efficiunt voluntatem. Non autẽ quod efficitur, hoc eſſe debet: quod eſt illud quod efficit. Nam ſepe, & cauſæ ſunt, & deeſt voluntas quæ probari poteſt vel fuiſſe, vel non fuiſſe, tametſi cauſa præceſſit. Hoc ex perſonæ potius attributis confirmabiẽ omnibus talis doceatur, vt potuerit cauſis commoueri. Hæc igitur accuſator dicet, & cũ volet alios defendere, quibus fuiſſe cauſa faciendi declarabitur. Deinde adiunget etiam alios locos, quos defenſori Tull. dabit ad ſe purgandũ: Quibus locis vtetur, ſicuti diximus, accuſator, cum defendet alios: ſed hoc breui faciet. Illorum enim defenſione alterum alius vult accuſare, non ipſos oſtendere innocentes. Ita in maiore eſſe actu non poteſt, quod alteri proficit. Omnis igitur ex cauſa, ex perſona, ex facto ipſo coniectura capienda eſt quæ parit voluntatem, velle vel voluiſſe. id eſt cauſa qua quid ortum ſit. oſtendimus attributum perſonę. id eſt perſona. Attributa autem negocio. id eſt quod ait facto. cauſa diſtribuitur in impulſionem, & ratiocinationem. Rationem, ſcilicet nõ ratiocinationem illam, vt ſupra legimus ſyllogiſmi. (Vt amor, iracundia, ægritudo) Inter iracundiam & iram hoc intereſt, q̃ iracundia perpetua eſt. ita ad tempus ſuſcipitur. Atque hoc fit, vt iracundia ſit impulſio, ira ratiocinatio: vt odio quis iratus, vel metu occidiſſe dicatur, quod eſt ratiocinationis ceterum iracundum eſſe, quia ſemper eſt ad impulſionem, dicimus. quæ propter talem naturam admiſſum facinus poſſit oſtendere. Aegritudinem vero morbum animi poſuit, non corporalem, in quibus aut commodi aliquid maioris adipiſcendi cauſa, aut maioris vitandi incommodi ſuſcipitur. vt aliquid commodi ſuſcipiatur propter duas res vel vt maius aliquod commodum conſequamur. velut maius incommodum, deuitemus. (Hic locus eſt. Id eſt cauſa. (Niſi aliquid, quare factum ſit. oſtenditur) Quæ ſit cauſa quæ parit voluntatem. ſiue per impulſionem, ſiue per ratiocinationem. (Ergo accuſator, cum aliquid impulſione factum eſſe dicet) Locis confirmationis à cauſa per impulſionem primo datis, redit ad reprehẽſionis modos, qui ſimili impulſu, aliquid cõmiſerunt, & ſimilitudinũ collatione, vt applices exemplum, & doceas ſimile cõparãdo. (Et ipſius animi affectiõis explicatione) Curandum eſt, vt ipſius affectionis. hoc eſt, rei ſit explicatio. (Vt non mirum videatur, ſi quod ad facinus tali perturbatione commotus animus acceſſerit) Id eſt, vt veriſimile probet, & per exemplum, & per explicationem animi affectionis. vt quo ad eius fieri poſſit, quantum in hac re fieri poteſt, quid in opinionem eius quem arguet, fuerit, vt nõ ſolum quid cõſecutus ſit. verumetiam quid ſperauerit. Si oſtendi poteſt ei viſum eſſe qui arguatur, vt voluntatem crimentur, etiam ſi effectus defuit, vt ex eo cauſam habuerit, quia timuit, quia ſperauit, etiã ſi nihil aut commodi aut incommodi acceperit. (Nam opinio dupliciter fallit homines;) Opinio fallit in re, cum opinio vera non eſt, & errat ab eo quod in vero eſt, vt cum res mala, ſit bona credatur. vel contra, euentus fallit opinionem, cum opinio quidem vera eſt, ſed eam interueniens caſu decipit, vt cum res bona eſt, & bona creditur, ſed aliquo caſu in malum vertitur. Iam in cauſa ipſa hoc modo poſſumus dicere, ideſt vt dicamus, Ideo occidiſti, quia te heredem fore putaſti, licet alium heredem fecerit. Ita ſemper in opinione eſt, & euentus. fallit, & res, cum aut aliuſmodi eſt quam creditur, aut aliter creditur, quã putatur habuiſſe prouenire. (Aut non is euentus eſt quem arbitrati ſunt) Cum aut ipſa res qualis ſit ignoratur, aut cum res certa fuerit, aliter eueniat, quam putatum eſt, aut id, quod bonum eſt, malum putant, & reliqua. (Hoc intellecto) Quod homines impellantur non ſola ratiocinatione vera rerum, verumetiam falſa. Hoc intellecto, quòd fefellit eum reus. Illi ita non. eſſe viſum, vt quamuis verum ſit quod dicatur. ipſi tamen non fuerit iſta ſententia. (Ex iis, quæ ad perſonam pertinent:) Attributa perſonæ, quæ probant perſonam. vt ſi qui dicatur alium occidiſſe. ac voluerit. Exemplũ ad euentum falſum probandum poſuit, non ad probationẽ cauſæ per coniecturã. (Aut eum neceſſe, cuius teſtamento non ſit heres;) Exemplũ in cauſa. (Nõ quo caſu vtatur, ad rem pertinere) τὰ ἐγκλήματα coniecturæ ſunt, ἐκβάσεις. id eſt euentus, accidẽtia effectus, caſus, poteſtas. (Si aut neſciſſe, aut non affuiſſe, Non fuit neceſſe facere, etiã ſi cauſa fuiſſet. Et ſi fuiſſet cauſa videndi propter æs alienum, non tamen neceſſitas vt deos patrios venderet. Defenſor autem ex contrario primum impulſionem aut nullã fuiſſe dicet, aut, ſi fuiſſe, cõcedet, extenuabit) Dati ſunt loci accuſato-

ri, quibus vti debeat ad probationem cauſæ per impulſionem. Item alii dati ſunt, quibus vti debeat, ad probaõnē cauſæ per ratiocinationem. Nunc ſupponit defenſoris locos in infirmanda impluſione, & infirmãda ratiocinatione. Infirmandę impulſionis loca ſunt quatuor, negare, minuere, negare eius effectũ quæ intenditur, impulſionis ipſius naturam docere. Confirmare exemplis, & ſimilitudinum propoſitione. Raciocinationis loci ſunt quatuor. Quoniam ratiocinatio eſt aut in re, aut in opinione. In re, commodi, vel incommodi, loci eius erunt, negare, commodum minuere, dicere aliis magis fuiſſe, aut tantũ, & ſibi quantum, & aliis, aut incommodum maius quàm commodũ. Pariter, de incommodis ita dicentur, quòd dicitur eui-tatum nullum fuiſſe incommodum, non tantum fuiſſe incommodum, alias magis fuiſſe incommodum, aut aliis tantum quantum ſibi, aut maius commodum quàm incommodum. [Sin accuſator dixerit) Si in raciocinatione opinio ponetur, infirmitatis loci ſunt quatuor, non tale eſſe vel incommodũ vel incommodum, vt poſſit aliquem fallere, maxime ſe non potuiſſe, quod firmabitur perſonas. Poſt hæc omnia, defenſor vti poterit omnibus locis accuſatoris, ſi in alios crimen transferre voluerit. Quemadmodum enim accuſator cum conuincat defendit alios, & vtitur partibus ac locis defenſoris ita, & defenſor, vt ſe purget, accuſabit alios, & in hoc vtetur partibus ac locis accuſatoris, aut ſi fuiſſe concedet, extenuabit q̃ auget accuſator. [Ex perſona autem cõiectura capietur, ſi eæ, res, quę perſonis attributæ ſunt, diligenter conſiderabuntur:) Explicitis præceptis omnibus ad cauſam pertinentibus, ſubiunguntur præcepta perſonæ attributa, & quemadmodum his vti poſſit accuſator, quemadmodum etiam defenſor in coniecturali cõſtitutione. Et hæc quidem perſonæ attributa in primo libro quanquam ſingula expoſuerit, & explicarit, hic tamen nunc breuiter repetit, quæ ipſa ſint poſt præcepturus, quemadmodum his vti poſſit accuſator, quemadmodum defenſor. [Quo in genere eſt virtus, & ſcientia animi) Quę eſt ſtultitiæ cõtraria [Amor, iracundia) Affectio enim facile euẽtum ſuum declarat ſignumq. ipſa eſt eius rei quam ex ſe parit. [Et ipſorum vis) Quid ipſa ſint, non quid ex ſe gignat. [Et quę res harum aliquã rem conſequantur) Quid ex ſe gignant, non quid ex ſe ipſe poſſint. [Ac perſonis quidem res eæ ſunt attributæ, ex quibus omnibus vnum in locum coactis, accuſatoris erit improbatione hominis vti) Expoſitis breuiter attributis perſonæ, quia ita ses repetita poſcebat, dat accuſatori ex his præcepti, vt excutiat vitam præteritam. Parum eſt enim cauſam commendaſſe ſolam, ſi non quæ ab hac impelli poſſet, perſona conſentia. ergo accuſator ex vita præterita proferre debet ſimilia peccata, ſimiles cauſas in rebus, vel in partibus, vel minoribus, vel maioribus, vel ſi ſimiles proferre non poterit, diſpares proferat. atque hæc nocentis vitæ. Si innocentis vita præterita eſt illius qui reus eſt, locus communis inducitur, vitam præteritã ſpectari nõ oportere, quod ea poterit eſſe occulta. aut fortaſſe ad peccandũ cũ animus fuerit, defuerit cauſa, vel poteſtas, vel occaſio. Deinde alius locus communis, non ex vita præterita præſens iudicium, ſed ex pręſenti iudicio vitam expectari oportere. Sin autem vita alicuius ignorabitur, prætereundus, ab accuſatore hic locus eſt, dicendũq. cur prętereatur, quòd ignoretur vita ſtatimq. ad alia argumenta properandum, quæ ſunt ex ipſo negocio in factis dictiſq. eius q reus eſt collacata. [Defenſor autẽ primum, ſi poterit, debebit vitam eius, qui inſimulabitur, quã honeſtiſſimã demonſtrare) Qui defenſoris à perſona contrarii loci ſunt. Nam primum laborare debet, vt honeſtam rei vitã demonſtret, quæ declarabitur officiis, vel cõmunibus, & notis, vel maximis, & raris, aut cũ periculo, aut cum labore pręſtiti, officii cauſa, nõ neceſſitatis, & pręſtitis in parentes, cognatos, amicos, Rempublicam. Sed iſta beneficiorũ cõmemoratio parua eſt, quia multorum vita exẽplo eſt, naturam poſſe mutari. vt morum inſtituta perſeuerarint. declarandum eſt nihil aliquando deliquiſſe, nunquã ab officio receſſiſſe: Fuiſſe, & cauſas, & facultatẽ. nunquam tamen voluiſſe peccare. Atque in his oſtendendis occaſionibus laborandũ eſt, earum rerum copiam fuiſſe in faciendo: facere noluiſſe, quarum rerum nunc crimen in iudicio eſt, vt ſi auaritiæ, cupiditatis. Deinde locus communis inducendus eſt. quo indignũ eſſe conqueſtione declarandum eſt, vt qua cauſa impelluntur ad peccãdũ vitiis omnibus pleni, hac cuius vita præterita purgata ſit ? impulſus eſſe dicatur. Deinde alius locus communis, vitam honeſtam actam reo debere prodeſſe ipſam eſſe certiſſimã teſtem morum, & voluntatem. Criminationem inimicorum inuidia facile poſſe compons. Hæc, ſi honeſta vita. At ſi inerunt aliquæ turpitudines, laborandum eſt, vt falſe eſſe dicamus inimicorũ criminatione collecta, vel eo vitio mentis admiſſa, quo facilius veniam promereremur, negligentia, neceſſitate, adoleſcentia, vel quolibet alio affectu animi non pernicioſo, amore, vel aliquo huius generis. Poſtremo laborandum eſt, vt turpitudines vitæ præteritæ, vel in diſſimili genere, vitiorũ eſſe doceantur. vt quoniam innucentem probare non poſſumus, ab hoc tantũ facinore, quod in iudicio eſt, remotum eſſe doceamus. Sin vero vita turpiſſima, nullo genere defenſionis ſupra poſito purganda, locus communis induci debet, vitam præteritam ſpectari nõ debere, neque de moribus hoc crimen, quod intenditur, cõprobari. [Ex facto autem ipſo ſuſpiciones ducentur, ſi totius adminiſtratio negocii ex omnibus partibus pertentabitur) Reſtat tertia pars probationis in cõiectura ex negocio. Huius partes quatuor ſunt, vt in libro primo expoſitũ eſt. Etenim attributa negocio quatuor ſunt, continentia cũ negocio, in geſtione negocii, adiuncta negocio, quæ geſtum negocium conſequuntur. Hæc breuiter hic repetit, quoniam iam in libro primo tractata ſunt. ac dicit in coniecturam omnia genera incidere, nõ omnes partes in continentia negocii. Ante negocium, in negocio, poſt negocium, facta omnia in ſuſpicionem vocemus. Item in geſtione negocii, locum, tempus, occaſionem, facultates. De modo conticeſcens, q rei manifeſtæ, & in confeſſione habitæ modus ſemper eſt. Item adiuncta negocio, vel maiora, vel minora vel paria, vel ſimilia, maximeque euentus coniecturæ prodeſt. Quarta etiam pars, quæ geſtum negocium conſequitur, ad coniecturam tribuet argumenta. vbi quæritur lex, conſuetudo, actio, vſus, exercitatio. Atque hæc ſunt attributa negocio, ex quibus cum ducitur argumentum, implotur argumentatio ex negocio: Inuenitur autem argumentatio, præterea quæ communiter ſumatur ex attributis negocio, & attributis perſonæ, vt attributa perſonæ non mihi perſonam, hoc eſt, vitam præteritam hominis declarent, ſed hoc facinus approbent quod intẽditur. ſicut declarabunt, quę ſupponuntur exemplo. [Suſpiciones ducentur), id eſt, coniectura capietur, & ex ipſis omnibus partibus pertentabitur, vt non mixta ſint attributa perſonæ, ſed tantum ſola ſint facta in ipſo negocio, vel actione totius negocii impleta. [Hoc ergo in genere ſpectabitur locus, tẽpus, occaſio, facultas:) Modum in coniectura non poſuit, quia in fa ciore, cõfeſſio ſemper inſpicitur. [Sunt autem aliquę ſuſpiciones, quæ communiter, & ex negociorum, & perſonarum attributionibus ſumuntur) Coniecturæ argumenta ſuggerunt, cauſa, perſona, factum, vtique ideo tria. quia ſingula. ſuis igitur rationibus cauſa, ſuis perſona etiam approbatur. Eodem modo factum quòd cum ſingula ſuis rationibus per ſe in coniectura fidem præſtent, merito ad probationem coniecturæ triplex materia collocatur. Monet tamen ratio, duo, perſonã. ſcilicet atque factum, ad vnam fidem poſſe conſociari, vt ex vtroque materiæ genere. negociorum, id eſt, factorum, & perſonarum fides coniecturæ quæſtionibus afferatur. Hoc vt facilius, fiat, intellectuque capiatur, meminiſſe debemus attributa perſonis quæ vtique cum ſunt, ipſam videntur approbare perſonam, quam cum probauerit, iam coniecturæ locus eſt: A tali viro id, quod intenditur facinus non potuiſſe committi. Ergo attributum perſonæ facit perſonæ fidem, facto autem prodeſt approbata perſona. Quod cum ita ſit. nouum præceptum dedit, poſſe quoque ex perſonæ attributis, & negociorum probari factum, hoc eſt negocium. Iccirco Tullius præceptum dedit, poſſe quoq; ex attributis perſonę, & negociorum approbationes naſci, ex vtraque vero ſuſpiciones communes. Inter attributa perſonæ, accidimus, fortunam, naturam, victũ, ſtudia. facta, caſus, orationes, conſilia, habitum. Hæc vtique ſi attributa perſonę accipimus, ſicut ſupra diximus, perſonã probabunt Verum perſpiciente ratione, & negotium probare poterunt. In fortuna, inquit, ſpectatur dignitas, diuitię, conditio. hęc licet perſonæ attributa ſint, tamẽ cum dico diues eſt, affectat tyrannidem, ſeruus potuit occidere, conſul nõ perdidit patriã, argumentum ex factis ac perſonę attributis facio. Pari modo de cõſilio, ſi quibus conſiliis aliquando vſus ſit, dicã perſona eſt approbata, ſi quo nunc vſus ſit conſilio, perſonæ attributo factũ probabo. Ergo ſatis clarum eſt, in cõſtitutione coniecturali argumẽta fieri poſſe communiter, & de perſonę attributis, & negociorum, vt factum probetur. [Maxime enim quæri oportet) Præcipi præterea in hac conſtitutione conſiderandũ principaliter, quod in quęſtione eſt, an fieri potuerit. deinde an ab alio potuerit, deinde an facultas fuerit. Inter poſſe, & facultatẽ hoc intereſt cũ ſubſtãtia efficiẽdę rei ieſt, aut deeſt, de facultate tractat, vt ſunt vires, miniſteria, pecunia. Aut ſi aut p naturã res negatur,

garur, aut per locum, aut per tempus, de eo quæritur, an potuerit. Si dicatur Tullus interfeciſſe Romulum, quod vtique fieri non potuit per tempus, nec haberet poſſe. Item loco fit ſi ſcilicet alicuius qui arguitur cædis, ab eo loco vbi cædes facta eſt, abſentia declaratur. Tertio quæritur, verum id facinus ſit, quod pœnitere fuerit neceſſe, item quòd ſpem cælandi non haberet. deinde quæritur, an neceſſe fuerit id fieri. In quibus omnibus ſpectatur ſemper conſilium. Quod ſi in his conſilium cernitur, & factum probatur, conſilium autem attributum perſonæ eſt. ergo attributo perſonæ factum probatur. Huius rei docendę cauſa ſupra poſitum thema tractando excurrit, habere argumenta. [Ante rem erit, quòd in itinere ſe tam familiariter applicauerit, quòd ſermonis cauſam quæſiuerit, quòd ſimul diuerterit, dehinc cœnarit) Hæc per ſe clara ſunt, & ex ſequenti contextu magis pateſient. [In re, nox, ſomnus. Poſt rem, quòd ſolus exierit, quòd illum tam familiarem comitatum tã ęquo animo reliquerit, quòd cruentum gladium habuerit) Hæc ante rem, in re, poſt rem attributa negocio ſunt, quæ faciunt fidem negocio. Sed quoniam in his omnibus etiam conſilium ſpectatur, fiet, vt cum conſilium perſonæ ſit attributum & hæc omnia negocio ſint attributa, efficiatur negocii ex attributis perſonæ & negociis communiter approbatio. [Quæritur enim verum videatur diligenter ratio faciendi eſſe habita, & excogitata, an ita temere, vt nõ veriſimile ſit quenquam tam temere ad maleficium acceſſiſſe. In quo quæritur, num quo alio modo commodius potuerit fieri, vel à fortuna adminiſtrari) Frequenter enim ſi pecunia, ſi adiutoris adiumenta deſint, videtur facultas faciendi defuiſſe. quod vtrique impugnari non poteſt, niſi per conſilium, vt alio modo fieri potuerit, vel fieri à fortuna. Ergo ad expugnandas facultates, quæ deſunt, ſibi ſubueniat ſępe cõſilium, cum dicitur aut alio modo fieri potuiſſe, aut per fortunam, conſilio, quod perſonę eſt attributum, res probatur. Ex hoc & ex ſuperioribus illa concluſio eſt, i. aſcį poſſe communiter argumenta, & ex perſonę attributis, & ex negociorum. Hanc igitur rationem ſi diligenter attendere voluerimus, iſta attributa inter ſe apte coniuncta & copulata cernemus negociorum & perſonarum. Subiungit, non oportere his omnibus pręceptis ſubiici exempla, vt doceat, quemadmodum his vti accuſator debeat, quemadmodum defenſor, vt in ſuperioribus docuit, & dicit non neceſſarium eſſe, non facile. Non neceſſarium ita, quòd ſi qui aliquid diligentia afferre voluerit ad iſta pręcepta, iſta omnia pro materię genere facile cognitione retinebit. Non enim pręceptor omnia tribuit, ſed ex dictis ad ſimilitudinem, non dicta intelligenda ſupponit. [Non facile autem) Ideo dixit, quòd infinitum ſit illis omnibus pręceptis exẽpla ſupponere, quo ante rẽ dicat accuſator quomodo defenſor, quomodo in re, quomodo poſt rem. Item, alia quæ multa ſunt. Hoc accedit, quo maior difficultas ſit, quòd illam omnia per partium, id eſt, accuſatoris & defenſoris locos verſa vtiltrare tractantur. nec enim inutiliter cõueniunt. Vnde illud melius eſt, conſiderare cuncta ex propoſito themate negocii. & ſic item, & aduerſarii rationem diligenter attendere, & ſic ſuſpiciones atq; argumenta colligere. Quare quid factum ſit, quo cõſilio, qua ſpe perficiendi, cur hoc modo factum, cur ab hoc factum, cur nullo adiutore, cur hoc, cur nemo ſcit, cur ſcit, cur hic ſcit, cur hoc ante factum ſit, cur hoc ante factum nõ ſit, cur hoc in ipſo negocio, cur hoc poſt negociũ, cur de induſtria factum, aut rem ita ſit conſecutum, an conſtet oratio vel cũ re vel ipſo ſecum. hoc Huius ne rei ſit ſignũ, an illius, an & huius & illius & vtriuſq; potius, quid factum ſit, quod non oportuerit, aut non factum ſit, quod oportuerit. Hic adhibita intentione, cum cõiectura omne negocii corpus intrauerit, tũ facilius videbitur eſſe pręceptio, vt locos omniũ argumentorũ ſe quodammodo offerentes videre poſſimus. Ex quibus vt ſupra diximus, modo ex ſingulis attributis, modo ex coniunctis argumẽta naſcentur, quæ aut probabilia erunt, aut neceſſaria ad eas res quę rẽ credibilem aut incredibilẽ facere poſſunt, quę rem, inquit, non perſonam, cuius. ſ. attributũ eſt, ſed cum facti ſuſpicione iunguntur. Et hic rei eius vnde iudicium eſt, non perſonę cuius attributũ eſt, vt non id facinus ſit, quod pœnitere fuerit neceſſe) Annotanda noua locutio, pœnitet me nõ illius rei, ſed pœnitet me hanc rem. [Cum ex ſingulis, tũ ex coniunctis) Aut a cauſa, aut a perſona aut ex factis aut ex cõiunctis argumenta certa naſcentur, vt attributa perſonæ attributa facto, videant. [Accedunt autem ad coniecturã ſępe quæſtiones, teſtimonia, rumores, quæ cõtra omnia vterq; ſimili via præceptorum torquere ad ſuæ cauſæ cõmodum debebit) Præter hanc materiã, qua cõiecturę argumenta tribuũtur à cauſa, à perſona, à facto accedant aliæ probationes ſoli coniecturæ, ſemper adiunctæ, tormenta, teſtimonia, rumores. Hæc enim in aliis conſtitutionibus non valent, quia non adhibentur iſta, niſi cum res negat, quæ omnia iſta ad partis commoda retorquenda ſunt. Hoc probationis genus Græci ἀτεχνον vocant, quod cum his orator vtitur, fidem quidem facit, ſed non ratione. Hoc Tullio minime placet. dicit enim, etiam hæc probationum genera indigere arte & pari modo, vt ex cauſa, & perſona, & facto, argumenta duci, cum de tormentis teſtibus, rumoribus diſputatur, ex illis ſcilicet attributionibus, quæ aut negocio, aut perſonis videntur eſſe ſubiectæ. nanque cum contra teſtes dicitur, aut pro teſtibus, vtrique attributa perſonæ contingenda ſunt per naturam, victum, &cetera, vt fides ſit data teſti, vt aut poſſit, aut non poſſit adhiberi. Hoc & in tormentis. nam eius qui torquetur excutienda perſona eſt. Ergo omnia argumentis probanda ſunt. quorum argumentorum genera duo ſunt, vnum proprium, commune aliud. Proprium eſt, quod ipſius cauſę & negocii eſt. vt Sext. Roſcius cum cædes facta eſt, Romę nõ fuit, non ergo patrem interfecit. Commune eſt, quod tranferri in ſimiles cauſas poteſt. Filius patrem interfecit. reclamat iſtiuſmodi ſuſpicionibus ipſa natura. Hoc argumenti genus, quia transferri in ſimiles cauſas poteſt, communis locus dicitur. Locorum autem cõmunium, genera duo ſunt. vnum cum certę rei certa eſt amplificatio, aliud, cum rei dubiæ eſt diſputatio. Amplificatio rei certæ eſt, vt in parricidã, in ſacrilegum. Dubiæ vero rei communis locus eſt, qui a Græcis dicitur κοινος, quę habet partes duas, quę iccirco locus communis dicitur, quòd ex materię genere non certum quid deſignat, ſed habet tractatum ex generalitate communi. vt ſuſpicionibus credi oportere, vel non oportere. Sed hanc theſim ciuilem moralem ue teneamus, non illam quę apud philoſophos naturalis eſt. Quilibet autem horum locorum cum interponitur (interponi autem raro debet) ornat orationem. Neque interponendus locus, niſi cum aliquid iam probatum eſt. etenim ſi locus communis generalia loquitur, quaſi cauſam tenens, deſcendit ad cauſam. his iudicem tenet, quia iure iuratus ſedens audire deſiderat vnde ſententiam prolaturus eſt. Ergo aut parte cauſa probata, iudici. vtẽdum eſt, aut in peroratione, id eſt, epilogis, vt aut renonetur, aut ſuſcitetur auditor. Omnis enim locus communis locutionem cuncta ornamenta deſiderat, quę aut verborum ſunt, ſententiarum quę dum apte ac neceſſario dicuntur, oratorem ab oratore diſcemũr. Etenim cum loci communes cauſarum ſint, communes oratoribus ſimiliudine dictionis eſſe non poſſunt. [Quęſtiones, teſtimonia, rumores, cum auctoritas fidem facit cum tormenta ſunt) Hęc autem, quę non oratione argumentorum fidem faciunt, à Gręcis ἄτεχνα nominantur, non quidem recte. [Vterque ſimili via pręceptorum, & accuſator, & defenſor) Nam & ex quæſtione ſuſpiciones, & ex teſtimonio, & ex rumore aliquo pari ratione. Ideo fit vt arte geat huiuſmodi diſputatio, quoniam & contra hæc, & pro his ſæpe dicendum eſt. vt ex cauſa, & ex perſona, & ex facto duci oportebit. Quæ ex cõfeſſione argumentis materiam tribuunt, vt ex facto, inquit, duci oportebit. Ecce iam nõ eſt ἀτεχνοτερος id eſt, fides ſine arte. Ciceronem hoc artificii non putant indigere cum appellant σωφις. Aliter de hoc genere ac de omni coniectura præcipiendum putant, vt dicant alias diuiſiones eſſe ad probationem coniecturę, non quas ſupra diximus, cauſam, perſonam, factum. nam cum & eius qui in quæſtione aliquid dixeſit, & eius qui in teſtimonio, & ipſius rumoris cauſa, vtea quę materiam argumentis præbent, & cum illa quæ quaſi habere artem negantur, iiſdem attributionibus tribuant tractatũ, probatio ex iiſdem attributionibus repetetur, quę ſemel pręcepta ſunt de coniectura Omnis autem in cauſa pars argumentorum eſt adiuncta ei cauſæ, & locus communis argumentum eſt. Argumentorum autem duo genera. vnum, quod ipſius cauſæ proprium eſt. aliud, quod & ipſius, & ſimilium. Hoc quod ſecundum eſt, locus communis appellatur. Verum locorum communiũ genera ſunt duo, vt & ipſe declarat, ut omnes eiuſdem generis cauſas transferri non ſatis cõmode poſſit. hoc argumentum eſt ſolum, non argumentũ per locum communẽ. Quæ ex contrario quoque habeat probabiles rationes) Credendũ, non credendũ. [Suſpicionibus credi non oportere, aut oportere). i. theſis [Per conqueſtionem) Quod eſt proprium epilogũ. [De quibus ante dictum eſt) In libro primo, hoc eſt in epilogis. i. in concluſione. [Aliquam probabilem vtraq; ex parte orationẽ) Hæc theſis eſt, Credendum, nõ credendum. [Certioribus illis) Auditoribus. ſ. nam tum ei conceditur commune quiddam dicere. Non debet enim locus communis induci, cum adhuc nihil probatum eſt. [Et animus auditoris renouatur ad ea quę reſtant) Poſt probationem per locum communem. [Aut omni-

bus iam dictis exuſcitatur)quia & in epilogis ſunt loci ſæpe cōmunet.[Omnia.n.ornamēta locutionis).i.figuræ,quę ſunt aut ſchemata dianœas, aut ſchemata lexcos, aut ſchemata λογοῦ, aut quidam volunt, ſic oratorum quoq; multorum cōmunes loci ſunt. Nam cum loci cōmunes ideo dicantur, quòd in ſimiles cauſas conueniant.cū nō oratoribus tamen dicantur, diuerſitate dicendi vix poſſunt eſſe cōmunes.[Verborū & ſententiarum) Lexcos & dianœas ſchemata. Atq; hoc ſit nobis dictum cōmuniter de omni genere cōmunium locorum) Vt & genera duo dixerit cōmunium locorū.i.certæ rei & incertæ, & quemadmodū ſint dicenda præceperit. ſed hoc generaliter in omnibus conſtitutionibus. Nunc autem in hanc cōſtitutionem proprios coniecturæ loco communes dabit. Nunc exponemus,in coniecturalem cōſtitutionem qui loci communes incidere ſoleant) Locorum cōmunium genera dicta ſunt,quemadmodū dicantur præceptum eſt. Ita omnia quæ de locis communibus præcipienda videbantur,expoſita etiam ſunt. Nunc ſubiungit certos cōiecturæ locos,qui in aliam cōſtitutionem nō cadunt. Sunt enim coniecturæ tantum. & in quamlibet coniecturā dicta ſimilitudine transferent. [Suſpicionibus credi oportere,& non oportere)Et reliqui,vel qui ſuppoſiti ſunt, vel qui eſſe poſſunt.qui omnes ex thetico genere orti in contrarium argumenta ſumunt,& non tam loci communes quam locorum cōmunium loci ſunt. Sunt alii proprii in coniectura accuſatoris, & proprii defenſoris. Atque accuſatoris duo. vnus qui atrocitatē facti cumulat, aliter per quem negat malorū miſereri oportere. Defenſoris etiam ſimiliter duo ſunt.vnus declaratio calumniæ accuſatorum, aliter conqueſtio captanda miſericordiæ.diſtant autē à theticis hoc modo, quòd illi habent ex vtraq; parte tractatus,& in cōtrarius ſuggerunt argumenta.hi vnius tantummodo partis ſunt,& aut in dignationē ſolam,aut ſolā exprimunt conqueſtionem.Ita duo genera locorum cōmunium eſſe manifeſtum eſt. Vnum,quod ex duplici tractatu generaliter conſtat,quod theticum dicitur:aliud, quod generali quidē, ſed vnius partis, aut indignatione ſola,aut cōqueſtione tractatur.Sciamus autem hos omnes locos.i.iſta duo genera ex iiſdem attributionibus tractaui,ex quibus argumentationes.i.ex attributis perſonę,& attributis negocii:illa tantum diſtantia, & dicēdi diuerſitate,vt argumētationes ſubtilius,tenuius,acutius explicentur,loci vero cōmunes grauius, ornatus verbis,& ſententiis excellentibus.nam in argumentationibus ſola quęritur veritas. In locis autem cōmunibus, quanquam & veritas aſſeratur,tamē quod eſt illorum proprium,rei probatæ amplitudo captanda eſt. Vnde ſatis clarum eſt,etiam locos argumentationū vim tenere,ita tamen,vt amplius aliquid agere videantur, cum præter fidem rei cumulum videantur implere.qui in contrarias partes deducentur, thetici ſunt: Credi oportere,& non oportere,& multa talia. [Certus autem locus accuſatoris per quem auget facti attrocitatē) Superiores loci in cōtrarias partes deduci poſſunt. Iſti vero loci propriis dantur aut accuſatori,aut defenſori ſuo.Ceteræ argumentatione aut à perſonę, aut à negocii attributis,vt id,quod dicitur, verū eſſe videatur, quod eſt proprium argumentationis ſumptum. Et ſi hoc quoque videri oportet,vt & in locis cōmunibus veritas quæratur, ſed orationes modo diſtent ab argumentatione.

DE CONSTITVTIONE DEFINITIVA.

CVM eſt nominis cōtrouerſia,quis vis vocabuli definienda verbis eſt, cōſtitutio definitiua dicit. Eius generis exemplo nobis poſita ſit hæc cauſa.C.Flaminius, is,qui Conſul remp.male geſsit bello punico ſecundo,cū Tribunus pl.eſſet, intuito ſenatu,& omnino contra voluntatem omnium optimatum per ſeditionem ad populum legem agrariam ferebat. hunc pater ſuus cōcilium plebis habetem de templo deduxit. accerſitur maieſtatis. Intentio eſt, Maieſtatem minuiſti, ꝙ Tribunum pl.de templo deduxiſti. Depulſio eſt, Non minui maieſtatem. Quæſtio eſt, Maieſtatē ne minuerit. Ratio,In filium enim quam habebā poteſtatē ea vſus ſum. Rationis infirmatio, At.n.qui patria poteſtate, hoc eſt priuata quadā, tribunitiam poteſtatem, hoc eſt populi poteſtatē infirmat,minuit is maieſtatem. Iudicatio eſt, Minuat ne is maieſtatem,q in tribunitiam poteſtatē patria poteſtate vtatur. Ad hanc iudicationem argumentationes omnes afferri oportebit. Ac ne quis forte arbitretur nos non intelligere aliam quoq; incidere conſtitutionem in hanc cauſam,eam nos partem ſolam ſumimus, in qua præcepta nobis danda ſunt.omnibus autem partibus hoc in libro explicatis, quiuis omni in cauſa,ſi diligenter attendet, oēs videbit conſtitutiones, & earū partes, & cōtrouerſias, ſi quæ forte in eas incident. nā de omnibus pſcribemus. Primus ergo accuſatoris locus eſt, eius nominis, cuius de vi q̄ritur,breuis,& aperta, & ex hominū opinione definitio,hoc modo: Maieſtatē minuere eſt de dignitate,aut amplitudine,aut ptāte populi aut eorū, qbus populus ptātem dedit,aliquid derogare. hoc ſic br̄ expoſitū, pluribus verbis eſt,& rationibus cōfirmandū,& ita eſſe,vt deſcripſeris, oſtendendū. Poſtea ad id,qđ definieris,factū eius, qui accuſabit, adiungere oportebit, & ex eo, qđ oſtenderis eſſe,verbi cauſa, Maieſtatē minuere, docere aduerſariū maieſtatē minuiſſe,& hunc locum totum cōmuni loco cōfirmare, per quem ipſius facti atrocitas,aut indignitas, aut omnino culpa cū indignatione augeatur. Poſt erit infirmāda aduerſariorū deſcriptio. Ea autem infirmabitur, ſi falſa demonſtrabitur. hoc ex opinione hominū ſumet, cum quemadmodū, & quibus in rebus homines in conſuetudine ſcribendi, aut ſermocinandi eo verbo vti ſoleant,cōſiderabitur. Item infirmabit, ſi turpis, aut inutilis eſſe oſtendet eius deſcriptionis approbatio; & ſi,quæ incommoda cōſecutura ſint eo conceſſo, oſtendetur. id aūt ex honeſtatis & vtilitatis partibus ſumet,de quibus in deliberationis præceptis exponemus. & ſi cū definitione nr̄a aduerſariorum definitionem conferemus, & nr̄am veram, honeſtam vtilē eſſe demōſtrabimus, illorum contra. Quæremus aūt res,aut maiori,aut minori,aut pari in negocio ſimiles ex quibus affirmet nr̄a deſcriptio. Iā ſi res plures erunt definiendæ,vt ſi q̄ratur,fur ſit an ſacrilegus, qui vaſa ex priuato ſacra ſurripuerit,erit vtendū pluribus definitionibus. Deinde ſimili rōne cauſa tractanda. Locus autē cōis in eius malitiā,qui nō modo rerū,verū et verborū ptātem ſibi arrogare conet,vt, & faciat quod velit,& id, quod fecerit, quo velit nomine appellet. Deinde defenſoris primus locus eſt, itē nominis,breuis,& apta,& ex opinione hominū deſcriptio, hoc modo: Maieſtatē minuere, eſt aliq de rep. cū ptātē nō habeas,adminiſtrare. Deinde huius cōfirmatio eſt ſimilibus & exēplis, & rationibus. Poſtea ſui facti ab illa definitione ſeparatio. Deinde locus cōis per quem facti vtilitas aut honeſtas adauget. Deīde ſeqtur aduerſariorū definitionis reprehēſio, quæ iiſdē ex locis oībus, quos accuſatori pſcripſimus,cōficit: & cetera poſt eadē præter cōmunē locū inducetur. Locus autem cōmunis erit defenſoris is,p quē indignabit,accuſatorē ſui periculi cauſa, non res ſolum conuertere,verum etiam verba commutare conari, Nam

illi

illi quidem communes loci, qui aut calumniæ accuſatorum demonſtrandæ, aut miſericordiæ captandæ, aut facti indignandi, aut à miſericordia deterrendi cauſa ſumuntur, ex periculi magnitudine, non ex cauſæ genere ducuntur. quare non in omnem cauſam, ſed in omne cauſæ genus incidunt. eorum mentionem in coniecturali conſtitutione fecimus. Inductione autem eorum, cum cauſa poſtulabit, vtemur.

VICTORINVS

CVm eſt nominis controuerſia, quia vis vocabuli definienda verbis eſt, cōſtitutio definitiua dicitur) Sequitur definitiua conſtitutio, quia coniectura præceptis ſuperioribus terminata eſt. [Hæc definitiua) Quia tunc exoritur, cū nominis controuerſia eſt. & quia vis nominis eſt, definienda verbis eſt, definitiua dicitur cōſtitutio. Huic ſupponit exemplū. Cum reus ſit pater maieſtatis, qui filiū prohibuit ſeditioſe cōnantem, i. filium trib. pl. Et in hoc themate etiā alia cōſtitutio vel relatiua vel cōpenſatiua, vel abſoluta. Nam licuit mihi, pater ſum: Abſoluta eſt, meruit. Relatiua eſt, profuit. Compenſatiua. Verum hoc in themate enī quid ſit conſiderari Tullius voluit, ſed interim oportuit id percipi. Atq; hoc exemplum ideo dedit, vt finem tantum conſideremus, quia nunc propter finem ſubiecit exemplum. Præcipit autem in omni hoc libro conſiderationem adhibendam eſſe circa omnes conſtitutiones, & earum partes, & controuerſias legales quæſtiones. Perceptis omnibus in omni cauſa in qualibet materia, omnia quæ mouent genera quæſtionum poſſunt tractari, ſumptis ſuæ partis præceptis, vt cum in themate coniectura fuerit, eius doctrina vtamur, itemq; & illectius, vel aliarum, ſi quæ inciderint, cōſtitutiones; Subiungit igitur iā definitione loca à parte accuſatoris. Sunt autē quatuor, definitio, approbatio definitionis, deductio definitionis in ipſam certam ſpeciem de qua agitur, deſtructio definitionis aduerſæ partis, quæ cōſtat ex locis quatuor, ſi demonſtretur falſa, ſi turpis, ſi inutilis, ſi collatio vtriuſq; definitionis fiat. Falſa demonſtrabitur ex opinione hominum, ſi docebimus de eo vnde quæritur, quemadmodum exiſtimet populus, quemadmodum in conſuetudine locutionis vtatur eo verbo quod definimus. Turpis aut inutilis demonſtratur aduerſariorum definitio ex honeſtatis partibus, & vtilitatis, de quibus in deliberatiuo genere, hoc eſt, in poſtrema huius libri parte tractabit. Exprimemus igitur quæ incommoda futura ſint, ſi ita accipietur, quod definitum eſt ab aduerſario. Collatio vero definitionum, qui quartus in reprehenſione locus eſt, hoc aget, vt noſtram definitionē oſtendat verā, honeſtā, vtilem, quā aduerſarii oſtēdimus falſam, turpem, inutilē. Afferemus præterea ad definitionis noſtræ confirmationē res aut maiori, aut minori, aut pari negocio ſimiles, vt ad definitionem noſtram ſimilium comparatione collecta, oſtendamus quanto verior, honeſtior, vtilior ſit noſtra deſcriptio. hæc in ſimplici definitione. Sed ſi duæ res plures ve definiendæ ſunt, iſta omnia pro definiendarum numero duplicantur. Quæritur enim ſæpe, fur ſit, an ſacrilegus, qui vaſa ex priuato ſacra ſurripuit, vel de ſacro priuata? Quoniam a parte accuſatoris, & quid ſit ſacrilegium, & quid ſit furtum definiendum eſt, in ſingulis definitionibus illa ſupra poſita præcepta complebit, definiet, approbabit, deducet, infirmabit. quæ cum fecerit in definiendo ſacrilegio, faciet rurſus in definiendo furto, mutata tantū tertia parte præcepti. Accuſator. n. qui ſacrilegium vult probare, negare vult furtum. Ita definitione ſacrilegii, quod probare nititur, vtetur illis ſupra poſitis præceptis. In definitione vero furti, quia furtum negabit, vtetur præceptis defenſori datis, i. vt poſt definitionum, & eius approbationem ſeparationem ſpeciei faciat a definitione, fietq. in hoc themate, & in huiuſmodi complexione, vt definitionum vtatur ſimiliter præcepta etiam defenſor. Nam quoniā furtum probare vult ille qui ſe defendit, poſt definitionem, & eius approbationem, deductionē faciet ad ſpecies. Contra cum ſacrilegium definierit, qui hoc admiſiſſe ſe non vult, illic faciet loco tertio ſeparationē ſpeciei a definitione. Ergo his modis, & partibus definitionem ſuam accuſator implebit. Habebit autē cōmunē locum ex ipſa definitiua cōſtitutione ſumptū, in malitiam eius, qui non modo rerum, verum etiā verborū, poteſtatē ſibi arrogare conetur, vt & faciat quod velit, & quod fecerit, id quo voluerit nomine appellet. [Eius generis exemplo) id eſt, finitiui. [Flaminius, is, qui conſul rempub.) Hiſtoriam à poſt ſequentibus dedit. Iudicatio eſt ex ratione, & refutatione rationis controuerſia. [Ad hanc iudicationem argumentationes omnes afferri oportebit) Ad hanc iudicationem, id eſt, definitiuam, ne aliā cum feceris conſtitutionem, hic aliam facias iudicationem, & non conueniat. Hæc præcepta quæ nunc finitiui ſtatus ponimus, & earum partes propter qualitatem, quæ partes plures habet, & controuerſias legales ſtatus dicit. [Maieſtatem minuere, eſt) Definitio eſt rei de qua quæritur, pluribus verbis, & rationibus confirmandę. ſuperior definitio eſt, hæc confirmatio definitionis. Poſtea ad id, quod definiens, deductio definitionis ad ſpeciem. [Hoc ex opinione hominū ſumetur) Quomodo deſtruatur deſcriptio aduerſæ partis. [Veram, honeſtam, vtilem eſſe demonſtrabimus) Cum tria dederit defenſori vitia definitionis, id eſt, falſam, turpem, inutilem, tria dat accuſatori contra ornamenta definitionis, id eſt, veram, honeſtam, vtile. vt etiam ex collatione melior accuſatoris definitio probetur. [Deinde ſimili ratione cauſa tractāda) Vt definias, approbes, deducas ad ſpeciem, infirmas definitionem aduerſæ partis, docendo falſam, turpem, inutilem. Compares etiam quæ vtilior eſt vel reliqua, aut à maiore, aut à minore, aut à pari. ſed in tot definitionibus omnia hæc quot res definiendæ ſunt. [Deinde defenſoris primus locus eſt, itē nominis breuis, & aperta, & ex opinione hominum deſcriptio, hoc modo:) Et huic dat quatuor ad actionem definitionis locos. ſed in quibuſdam partibus in tertio loco diſcrepauit. Supra enim dictū eſt, in parte accuſatoris, hæc quatuor ſunt, definitio, approbatio propriæ definitionis, deductio in ſpecie propria definitionis, deſtructio definitionis alienæ. At hic in partes defenſoris eſt ſimiliter definitio, ſiue approbatio eius, & quod mutat ſeparatio definitionis à ſpecie de qua quæritur, deſtructio definitionis aduerſæ partis defenſoris. [Deinde primus locus eſt, & reliqua) Datis omnibus locis accuſatori ad ſuam definitionem defenſori quoque ad defenſionem eiuſdem proprios locos tradit. Ex quibus primus eſt definitio, & ipſa breuis, deinde eius affirmatio. Tertio loco à definitione ſua ſeparatio eius ſpeciei de qua quæritur. Poſt quem locum locus communis infertur, per quem facti vtilitas aut honeſtas augetur. enim quē quidem locum habet etiam accuſator, ſed ex contrario. ille enim indignitatem rei auget, hic vtilitatem. Quarto loco ſequitur aduerſariorum definitionis reprehenſio, eadem illa omnia retinens, quæ definitionis reprehenſio includit, id eſt, vt falſa, vt turpis, vt inutilis doceatur, fiatque vtriuſque definitionis etiam à defenſore ſimiliter comparatio. omnia enim defenſor facere poterit, ac dicere, quæ accuſator, præter locum communem eiuſdem accuſatoris. Habebit autem defenſor locum communem, per quem indignabitur accuſatorem ſui periculi cauſa non res ſolum conuertere, & aduertere, verumetiā verba mutare conari. Hic ſimiliter locus defenſoris ex ipſa definitiua conſtitutione ſuſceptus eſt vnde proprius hic locus cōſtitutionis defenſoris. Nam eſſe quidem poſſunt alii communes loci, ex cauſa, & ex negocio nati, non ex conſtitutione, vt in calumniatorē, vt conqueſtio miſericordię, vt indignatio facti, & cetera huiuſmodi, quæ ex periculi magnitudine genita, nō cōſtitutionis definitiuę, vt diximus, ſed ex compoſitione circunſtātię, quam περίστασιν nominamus, procreantur. Sed hi cōmunes loci nō in omni cauſa ſunt ſed in omne genus cauſæ incidūt, hoc eſt, in omnes conſtitutiones incidunt nō in omnes cauſas quas vnaquæq; habere poterit conſtitutio. Ac de his locis cōmunibus periculi magnitudine procreatis, in cōiecturali cōſtitutione fecimus mentionē, qui, qualesq. ſint, explicantes. Vtemur autē his, & eos inducemus in orationem, cū cauſę ipſius neceſſitas flagitauit. [Similibus, & exēplis, & rationibus) Quæ ad defenſionē ſuā poterūt pertinere. [Ab illa definitione ſeparatio) vt ſeparet factū ſuū ab ea definitione quā habuit aduerſarius. [Per quē facti vtilitas, aut honeſtas adaugetur) Quō accuſator ad ſpeciem deſcendit, vt iungat definitionā ſuam cum ſpecie, ſic defenſor deſcendit ad ſpeciē, vt ſeparet definitionem ſuam à ſpecie, i. à facto vnde quæſtio eſt, & vterque vtetur loco cōi. Sed accuſator, vt augeat, ꝑ indignationē, reus vtile eſſe doceat & honeſtū. [Ex locis omnibus, quos accuſatori præſcripſimus) vt & hic rurſus conuertat in definitionē aduerſarii præcepta ſuperiora, & dicat eam falſam, turpem, inutilem, cōparet ex minore, maiore, pari. q habet. ſ. accuſator. nā & hic propriū locū cōmunē de fine habebit. Nā & extra finē, quem pōt cauſa ſuggerere, habere pōt vterq; aliū locū cōmunē. Poſt eadē præter cōmunē locum fiat collatio ipſarū definitionū per minora,

ra, maiores, paria. nam illi quidem commones loci, qui in quacunq; parte eſſe poſſunt, cauſa ſurgente, ex periculi magnitudine, non ex cauſę genere dicuntor, vt non proprius ſit locus cõmunis ex ſine natus, ſed ex negocii genere, cuius circunſtantia pro qualitate, vel quantitate periculi locos communes dabit. Non in omnem caoſam, ſed in omne cauſæ genus incidunt. Hi loci cõmunes, qoi ex cõpoſitione negociorum naſcuntur, non in omnibus cauſis ſunt, qoia nõ omnis cauſa ſimiliter cõponitur. ſed cadunt in omnia genera cauſarum. i. in omnes cõſtitutiones, quia quęlibet cõſtitutio, modo atroci negociorũ compoſitione fingitur, modo ſimpliciter componitur.

DE TRANSLATIONE, ET COMMVTATIONE.

CVM autem actio tranſlationis aut cõmutationis indigere videtur, ꝙ nõ aut is agit, quẽ oportet, aut cũ eo, quicum oportet, aut apud quos, qua lege, qua pœna, quo crimine, quo tẽpore oportet, conſtitutio tranſlatiua appellatur. Huius nobis exempla permulta opus ſunt, ſi ſingula tranſlationũ genera quæramus. ſed quia ratio præceptorũ ſimilis eſt, exemplorũ multitudine ſuperſedendum eſt: Atq; in noſtra quidẽ conſuetudine multis de cauſis fit, vt rarius incidãt tranſlationes. Nam, & prætoriis exceptionibus multæ excludunt actiones, & ita ius ciuile habemus conſtitutum, vt cauſa cadat is, qui non, quẽadmodũ oportet, egerit. quare in iure plerunq; verſantur. ibi enim & exceptiones poſtulãtur, & quodammodo agendi poteſtas datur, & omnis conceptio priuatorũ iudiciorum cõſtituitur. In ipſis sũt iudiciis rarius incidũt, & tamen, ſi qñ incidunt, eiuſmodi ſunt, vt per ſe minus habeant firmitudinis, cõfirmentur aũt aſſumpta, alia reliqua conſtitutione. Vt in quodã iudicio, cum venefici cuiuſdã nomẽ eſſet delatum, &, quia parricidij cauſa ſubſcripta eſſet, extraordinem eſſet acceptũ, cum in accuſatione alia quædã crimina teſtibus, & argumentis confirmarentur, parricidij aũt ſolũ mentio facta eſſet, defenſor in hoc ipſo multum oportet & diu cõſiſtat, cum de nece parentis nihil demonſtratũ ſit, indignum facinus eſſe ea pœna afficere eũ, qua parricidæ afficiuntur. Id autẽ, ſi damnaretur, fieri neceſſe eſſet, quoniã & id cauſæ ſubſcriptũ, & ex ea re nomen extra ordinẽ ſit acceptum. Ea igitur pœna ſi affici reum non oporteat, damnari quoq; non oportere, quoniã ea pœna damuationem neceſſario conſequatur. Hic defenſor pœnæ cõmutationem ex tranſlatiuo genere inducendo, totam infirmabit accuſationem. Veruntamen ceteris quoq; criminibus defendẽdis cõiecturali cõſtitutione tranſlationem confirmabit. Exemplum autem tranſlationis in cauſa nobis poſitũ ſit huiuſmodi: Cum ad vim faciendã quidam armati veniſſent, armati contra præſto fuerunt, & cuidam equiti Romano quidam ex armatis reſiſtenti gladio manum præcidit. Agit is, cui manus præciſa eſt, iniuriarum: poſtulat is, quicum agitur, à Prætore exceptionẽ, extra quam iu reum capitis præiudicium fiat. Hic is, qui agit, iudiciũ purum poſtulat: ille, quicum agitur, exceptionem addi ait oportere, Quæſtio eſt, Excipiendum ſit, an non. Ratio, Non enim oportet in recuperatio iudicio eius maleficij, de quo inter ſicarios quæritur, præiudiciũ fieri. Infirmatio rationis, Eiuſmodi ſunt iniuriæ, vt de his indignum ſit nõ primo quoq; tempore iudicari. Iudicatio, Atrocitas iniuriarum ſatis ne cauſæ ſit, quare, dum de ea iudicetur, de aliquo maiore maleficio, de quo iudicium cõparatum ſit, præiudicetur. atq; exemplum quidem hoc eſt. iu omni autem cauſa ab vtroq; quæri oportebit, à quo, & per quos, & quo modo, & quo tempore aut agi, aut iudicari, aut quid ſtatui de ea re conueniat. Id ex partibus iuris, de quibus poſt dicendũ eſt, ſumi oportebit: & ratiocinari quid in ſimilibus rebus fieri ſoleat: & videre vtrum malitia quid aliud agatur, aliud ſimuletur, an ſtultitia, au neceſſitudine, ꝙ alio modo agi uon poſſit, an occaſione agendi ſic ſit iudicium, aut actio cõſtituta, an recte ſine vlla re eiuſmodi res agatur. Locus autem communis contra eum, qui tranſlatiouem inducet, fugere iudicium ac pœnam, quia cauſæ diffidat. A tranſlatione autem, omnium fore perturbationem, ſi non ita res agatur, & in iudicium veniat, quo pacto oporteat: hoc eſt, ſi aut cum eo agatur, qui cum nõ oporteat, aut alia pœna, alio crimine, alio tempore: atq; hác rationem ad perturbationẽ iudiciorum omnium pertinere. Tres igitur ex conſtitutiones, quæ partes non habent, ad hunc modum tractabuntur. Nunc generalem couſtitutiouem, & partes eius conſideremus.

CVm aũt actio tranſlationis, aut commutationis indigere videtur, Tertia eſt conſtitutio, qoæ tranſlatio eſt, qa ita Tullius ordine dedit. Hæc cõmutationẽ iudicii cum actione tenet, cũ perſona, locus, ex, crimẽ, pœna mutatur, vel cetera quæ ſimilia ſunt. His ſingulis ſupponere exempla & infinitum & ſuperuacuũ eſt, vel quia multis modis efficitur, vel quia omnibus modis ad dicendum vna præſcriptio eſt. Omnis autẽ tranſlatio apud antiquos temporibus Tullianus in ipſa cauſarum actione aut non erat, aot rarior inueniebatur. Prætores etenim qui ius dicebãt, & indices cauſę dabant. & cõtrouerſiæ vel agẽdi genus Inſtituta actione formabãt, ita ſibi præſcribebant. Prætor, qua accuſator, qua reus deberet actione, vti præſcribendo quid fieret, excipiendoq. quid non fieret, tranſlationis controuerſiam actionibus auferebat. Erat præterea inſtitotum, vt à cauſa caderet is, qui non qoemadmodũ oportebat egiſſet. Ergo etiam propter hæc forma taliter ad iudiciũ veniebat. Apud ipſum vero prætorem cũ litis ipſius forma componeretor, illic partes aut excipiebant aliquid aut ſimplicẽ actionem accipiebãt. Vnde in ipſo, vt dici, iure, hoc eſt, apud prætorem de modo agendi cũ quæreretur, etactaretur exceptio, atq; tranſlatio. Cum autem iam litis forma eſſet accepta in iudicio, nulla iam poterat eſſe tranſlatio. Ergo in iudiciis trãſlatio rarius inuenitur. & ſi quando inuenta fuerit ipſe per ſe parum firmitudinis tenet aſſumitq. vires alia conſtitutione firmiore. Hoc nanque præceptum Tullianum eſt, tranſlationem ex alia conſtitutiooe firmari. Ad qood præceptũ exemplom ſubiongit non vt tranſlationem doceat, ſed vt oſtendat tranſlatioñẽ alia conſtitutione firmari. Reus parricidii factus, probatis aliis criminibus, an damnandus ſit, quæſtio eſt. Votur tranſlatione reus, cum dicit ſe nõ parricidii damnandum eſſe, quia nihil inde approbatum, ſed aliorum criminũ, quę probata ſunt, affici oportere ſupplicio. ac ne eo quidem, ꝙ nõ inde iudicium cõſtitutum ſit. Ita ſi neque probatorum criminũ pœna eſſe debet quia non inde iudiciũ cõſtitutum eſt, neq; parricidii, quia nihil probatũ cõfirmat, nõ eſſe damnandũ. Verontamen purgandis aliis criminibus per coniecturam opera danda eſt, vt reus non opera tñ tranſlaoonis vtatũ. Ergo probatũ illud eſt, tranſlationem alia cõſtitutione firmari. Subiungit vero exemplũ tranſlationis. Cum agit iniuriarũ cui præciſa manus eſt, & is qui pręcidit, exceptionẽ poſtulat, vt in hoc iudicio de maleficio nõ fiat præiudiciũ. In hoc genere cõſtitutionis pręcepta hęc ſunt. quæ vtriq; parti dentur vt explicẽt qđ fieri ſoleat, à quo per quos, VICTO.

quo

quòmodo, quo tempore quemadmodum agi, quemadmodū iudicari, quemadmodum ſtatui, quod vtiq; ex partibus iuris agnoſcitur, de quibus partibus in qualitate eſt tractaturus. debet etiā tractari, quid in ſimilibus rebus fieri ſoleat, Aut.n. in iure cautum eſt id, de quo quæritur, aut ſolet ſic fieri, aut non ſolet, aut id, quod in iure ſolitū eſt, id quod ſimile eſt, applicaſ. Deinde per coniecturam tractandū, verū malitia agatur aliud, cum aliud ſimulatur, an ſtultitia, an neceſſitate. Locus aūt cōmunis vnus eſt contra tranſlationem, fugere iudicium & pœnam, eum.ſ. qui tranſlatione vtatur. A tranſlatione vnus locus cōis eſt, perturbari omnia, ſi non eo pacto agantur quo oportet. Hę ſunt tres conſtitutiones, quæ ſpecies non habent coniectura finis, tranſlatio. Tranſlationem autem intelligamus formam eſſe ſtatus.ſ. legalis, præſcriptionem vero eandem appellari poſſe, & eandem exceptionem, ſed ab oratoribus. In iure autem, præſcriptionem dici, ipſum propoſitum ius, exceptionem autem, cum ius ipſum propoſitū aduerſus ſe actor alius excipit, interpoſita aliqua conditione. Sit nobis pręſcriptio iniuriarum de cæde exceptio, niſi præiudicium facias. [Singula tranſlationum genera quæramus) Vt exemplum ſit, quemadmodum alia lege, quemadmodum alio crimine, & ad ſingula, quibus tranſlatio videtur impleri. [Sed quia ratio præceptorū ſimilis eſt, exemplorū multitudine ſuperſedēdum eſt) Cum.n. præcepta in omni genere tranſlationis eadē ſint, ad diuerſitatē fruſtra exempla quærentur. Eadem.n. præceptorū ratio in omnibus tranſlationis partibus, & vbique ſeruabitur. {Multis de cauſis fit, vt rarius incidant tranſlationes) Quoniam per prętoris formulas actionibus integritas datur. neq; in iudiciis vlla pōt eſſe pſcriptio, qui non quemadmodū oportet egerit apud prętorē. [Quare in iure plerunq; verſantur tranſlationes) Ibi.n. exceptiones poſtulantur. In cauſis autem aut rō, aut nunquā, priuatorum iudiciorum cauſa conſtituitur, ideo non pōt in iudiciis eſſe tranſlatio, ſed eſt apud prætorē. [Hic defenſor pœnæ cōmutationem) Quoniam eum dicit num hac pœna afficiendus eſt, ſed tali aliorum criminum probatorum. cumq. tali nō oporteat, quia eius crimen non probatum eſt. ita ne alia qdē pœna affici, oportere dicit, quæ ſit aliorum criminum, vnde cōmutatione pęnę vis accuſationis tota tollet. [Ceteris quoq; criminibus defendendis, quæ probata dicunt, cōiecturali conſtitutione tranſlationem confirmabit) Vt infirmatis ēt criminibus illis quę probata dicuntur, rei poſſit releuare perſonam. Exemplum autem tranſlationis in cauſa poſitum nobis ſit huiuſmodi. Illud exemplum quod ſupra datum eſt, ad hoc datū eſt, vt probaretur, tranſlationem alia conſtitutione neceſſario confirmari uſe dat exemplū tranſlationis. Poſtulatis quicum agitur, à Prætore exceptionē, ne præiudiciū fiat in hac iniuriarū damnatione futuri criminis, quod de capite eſt.i. cædis. {Indignum ſit non primo quoq; tēpore iudicari) Vt ēt in iudicio iniuriarum indignum ſit, non ēe de cæde iudicari. {Id ex partibus iuris, de qbus poſt dicendū eſt) In qualitate abſoluta. {Cōtrà eum, qui trāſlationem inducet) Qui accuſat iniuriarum. {A trāſlatione autem, omnium fore perturbationem) Hoc eſt, a parte ea quæ vtitur tranſlatione. nā illa ſuperior contra trāſlationem eſt. {Quo pacto oporteat) Hoc eſt, ſi cum eo agatur. quicum non oporteat. Cetera vero, quæ de hac conſtitutione dici poſſunt, aliis libris à Cicerone explicata ſunt. nunc aliam conſtitutionem aggreditur, nempe generalem, & eius partes.

DE GENERALI CONSTITVTIONE.

CVm, & facto, & facti nomine cōceſſe, neque vlla actionis illata cōtrouerſia, vis & natura, & genus negocij ipſius quæritur, conſtitutionem generalem appellamus. Huius primas eſſe partes duas nobis videri diximus, negocialem & iuridicialē. Negocialis eſt, quæ in ipſo negocio iuris ciuilis habet implicatam controuerſiam. ea eſt huiuſmodi. Quidam pupillum heredem fecit: pupillus aūt ante mortuus eſt, quàm in ſuam tutelam veniret. de hereditate ea, quæ pupillo venit, inter eos, qui patris pupilli heredes ſecundi ſunt, & inter agnatos pupilli controuerſia eſt. poſſeſſio heredum ſecundorum eſt. Intentio eſt agnatorum, Noſtra pecunia eſt, de qua is, cuius agnati ſumus, teſtatus non eſt. Depulſio eſt, Imò noſtra, qui heredes ſecundi teſtamento patris ſumus. Quæſtio eſt, Vtrorum ſit: Ratio eſt, Pater enim & ſibi & filio teſtamētum ſcripſit, dum is pupillus eſſet. Quare, quæ filij fuerunt, teſtamento patris noſtra fiant neceſſe eſt. Infirmatio eſt rationis. Imò pater ſibi ſcripſit, & ſecundum heredem nō filio, ſed ſibi iuſſit eſſe. Quare præterquam quod ipſius fuit in teſtamento, vllius veſtrum eſſe non poteſt. Iudicatio, Poſſit ne quiſquam de filij pupilli re teſtari: An heredes ſecundi ipſius patrisfamilias, non filij quoq; eius pupilli heredes ſint. Atque hoc non alienum eſt, quod ad multa pertineat, ne aut nuſquam, aut vſquequaque dicatur, hic admonere. Sunt cauſæ, quæ plures habent rationes in ſimplici conſtitutione: quod fit, cum id, quod factum eſt, aut quod defenditur, pluribus de cauſis rectum, aut probabile videri poteſt, vt in hac ipſa cauſa. Supponatur enim ab heredibus hæc ratio, Vnius enim pecuniæ plures diſſimilibus de cauſis heredes eſſe nō poſſunt: nec vnquā factum eſt, vt eiuſdē pecuniæ alius teſtamento, alius lege herēs eſſet. Infirmatio autem hæc erit, Nō eſt vna pecunia, propterea ꝙ altera iam erat pupilli aduentitia, cuius heres nō illo in tempore in teſtamento quiſquam ſcriptus erat, ſi quid pupillo accidiſſet: & de altera patris etiā nūc mortui voluntas plurimū valebat, ꝙ iam mortuo pupillo ſuis heredibus concedebat. Indicatio eſt, Vna ne pecunia fuerit. ac ſi hac erunt vſi infirmatione, Poſſe plures eſſe vnius heredes pecuniæ diſſimilibus de cauſis; de eo ipſo iudicatio naſcit, Poſſint ne eiuſdē pecuniæ plures diſſimilibus generibus eſſe heredes. Ergo vna in conſtitutione intellectū eſt, quo modo, & rōnes, & rōnum infirmationes, & pterea iudicationes plures fiāt. Nunc huius generis præceptā videamus. Vtriſq; aut ēt omnibus, ſi plures ambigent, ius ex quibus rebus conſtet, eſt conſiderandū. Initiū ergo eius ab natura ductum videtur: quædam autem ex vtilitatis ratione, aut pſpicua nobis, aut obſcura in conſuetudinem veniſſe: poſt aūt approbata quædam aut à cōſuetudine, aut vero vtili viſa, legibus eſſe firmata. Ac naturæ quidē ius eſt, qđ nobis nō opinio, ſed quædā innata vis afferat, vt religionē, pietatē, gratiam, vindicationē, obſeruantiam, veritatem. Religionem, eā quæ in metu, & cærimonia deorum ſit, appellant. Pietatem, ꝙ erga patriā, aut parētes, aut alios ſanguine cōiunctos officiū cōſeruare moneat. Gratiā, quæ in memoria, & remuneratione officiorū, & honorū, & amicitiarū obſeruantiam teneat. Vindicationem, per quam vim, & cōtumeliā defendendo, aut vlciſcendo propulſamus à nobis, & à noſtris, qui nobis eſſe cari debent, & per quā peccata punimus. Obſeruātiā, per quā ætate, aut ſapiētia, aut honore, aut aliqua dignitate antecedētes reueremur, & colimus. Veritatē, per quam damus operā, ne qđ aliter, quàm confirmauerimus, fiat, aut factum, aut futurū ſit. Ac naturæ quidem iura minus ipſa quæruntur ad hanc controuerſiam, quòd neque in hoc ciuili iure verſantur, & à vulgari intelligentia remotiora ſunt: ad ſimilitudinem vero aliquam, aut ad rem ampli-

amplificandam ſæpe ſunt inferenda. Conſuetudinis autem ius eſſe putatur id, quod voluntate omnium ſine lege vetuſtas comprobarit. In ea autem iura ſunt quædam ipſa iam certa propter vetuſtatem. quo in genere & alia ſunt multa, & eorū multo maxima pars, quæ Prætores edicere conſueuerint. Quædam autem genera iuris iam certa conſuetudine facta ſunt. quod genus, pactum, par, iudicatum. Pactum eſt, quod inter aliquos cōuenit: quod iam ita iuſtum putatur, vt iuri præſtare dicatur. Par, quod in omnes æquabile eſt. Iudicatum, de quo iam ante ſentētia alicuius, aut aliquorum conſtitutum eſt. Iam iura legitima ex legibus cognoſci oportebit. His ergo ex partibus iuris quidquid aut ex ipſa re, aut ex ſimili, aut ex maiore, aut ex minore naſci videbitur, quenque attendere, atq; elicere pertentando vnamquanque partem iuris oportebit. Locorum autem communium, quoniā vt ante dictum eſt, duo ſunt genera, quorū alterū dubiæ rei, alterum certæ continet amplificationē, quid ipſa cauſa det. & quid augeri per communē locum poſsit, & oporteat, conſiderabitur. nā certi qui in omnes incidant, loci præſcribi nō poſſunt: in pleriſq; fortaſſe ab auctoritate iuriſconſultorum, & contra auctoritatē dici oportebit. Attendendum eſt autē in hac, & in omnibus, num quos locos communes, præter eos, quos expoſuimus, ipſa res oſtendat. Nunc iuridiciale genus, & partes eius conſideremus.

VICTORINVS.

NVNC generalem conſtitutionē, & partes eius conſideremus) Generalis, hoc eſt, qualitatis cōſtitutionis pcepta ſupponit. cuius ſpecies duas eſſe dixit, iuridicialem, & negocialem. Duas.n. deliberatiuam, & demonſtratiuam in priori libro ſuſtulit. Ac nunc prius de negociali tractat, quoniam ſimplex eſſe noſcitur. iuridicialis vero in ſpecies eſt diſtributa. hæc negocialis habet litem, cum quæſtio eſt quid eſſe debeat, quod colligitur ex iure jam conſtituto quomodo id ſit habendum, vnde controuerſia eſt. Supponit exemplum, quòd ſecundi heredes ſibi eam hereditatē vendicent, quæ venerit pupillo, quā ſibi vendicant agnati. Facit intentionem agnatorum, deinde depulſionem heredum ſecundorum. Tunc quæſtionem, quorum ſit hereditas. Affertur ratio à ſecundis heredibus, quòd vnius pecuniæ heredes diuerſi eſſe non poſſunt. Fit refutatio ſed non eſt vna pecunia. Erit iudicatio, an vna pecunia ſit. Hic admonet, poſſe in vna & ſimplici conſtitutione inueniri plurimas rationes, refutationesq. rationum, & item iudicationes, vt in hac cauſa. Nam cum ratio ſit, non poſſe plurimis de cauſis vnius pecuniæ heredes eſſe diuerſos, cumq. in ſuperioribus refutatio facta ſit, Non eſt vna pecunia, omiſſa hac refutatione, alia refutatio ſupponi poteſt vti dicatur. eſſe poſſe vnius pecuniæ heredes plures diuerſis de cauſis. Et aperte in ipſo Tullio poſitum eſt, quæ rationes ſint, quæ refutationes. Dat autem huic conſtitutioni locos ad argumenta communiter vtrique parti, vel omnibus partibus, ſi plures exiſtent, vt ius vnde conſtet conſiderent. Conſtat autem ex tribus duci natura, conſuetudine ſequenter, deinde lege. Poſtremo naturam eius diuidit in ſex partes, quas ipſe partitus eſt, & definiuit. Item conſuetudinis certas ſpecies à prætoribus poſitas dereliqui. Res firmiſſimas ſubiecit, pactum, par, iudicatum. Legitimi autem ſcientiam ediſcendis legibus reliquit. Vis & natura, & genus ipſius negocii quæritur. Quale ſit negocium, in tribus his quæritur, vt natura genere, iuſtum an iniuſtum, vtile an inutile. [Ante mortuus eſt, quàm in ſuam tutelam veniret) Vt non poſſet facere teſtamentum, quia minor eſſet. [Cuius agnati). i. petitores. [De qua is, cuius agnati ſumus, teſtatus non eſt). i. pater pupilli, vel pupillus ipſe. [Ratio eſt) Ratio quæſtionis eorum qui poſſeſſores ſunt. [Pater enim & ſibi & filio teſtamentum ſcripſit) Quandiu non licebat filius ſcribere teſtamētum. [Infirmatio eſt rationis) A parte petitoris. [Non filio) Si ex ipſe eius aliquid aliunde filius haberet. [Sed ſibi iuſſit eſſe). i. rebus ſuis ſubſtituit. [Iudicatio) Ex ratione & refutatione rationis. [Poſſit ne quiſquam de filii pupilli re teſtari) Quam non ipſe haberet & quam pupillus aliunde quæſiſſet. [An heredes ſecundi ipſius patrisfamilias, non filii quoq; eius pupilli heredes ſint) Quia ſecundus heres cum dicitur, eius eſt ſecundus, qui hereditatem remiſit. Vnde heres eſſe, non poteſt, niſi eius cui ſecundus heres eſt. Eius autem heres non poteſt eſſe, cui non eſt ſecundus. [Ac ſi hae erunt vſt infirmatione) Duas infirmationes ex parte poſuit petitorum. i. agnatorum, contra vnā rationem poſſeſſorum, hoc ex heredem ſecundorum, quòd diceret vnius pecuniæ plures heredes diſſimilibus de cauſis eſſe nō poſſe, erit vna infirmatio: Non eſt vna pecunia. Item alia eſſe poſſunt vnius pecuniæ diſſimilibus de cauſis, diuerſi heredes diſſimilibus generibus heredes eſſe, vt alius teſtamento, alius lege. alius agnatione. [Nūc huius generis præcepta videamus) Exemplum dedit qualitatis. & negocialis, dedit & præceptum, quomodo rationes multæ eſſe poſſent, nunc ſubiungit, in hāc negocialem qualitatem, quemadmodum & vnde argumenta ſocianda ſunt. [Vtriuſque). i. petitori & poſſeſſori. [Aut etiam omnibus, ſi plures ambigent) Si plures contra vnum poſſidentem petant, vt non duæ partes ſint, ſed plures. Initiū ergo eius ab natura ductum videtur, vt conſtet ius, natura, vſu, lege. Omnium autem trium ſupponit partes. [Quædam autem eſt vtilitatis ratione, aut perſpicua nobis, aut obſcura) Interdum enim ſequitur conſuetudinem. Hoc autem quia conſuetudo, non quia ſcimus vtile eſſe quod ſequimur. poſt autem probata, quædam aut à conſuetudine, aut a vero. [A conſuetudine) Quoniam conſuetudo eſt. [Aut vero) Quoniam ratio eius perſpecta eſt, & vtilitas viſa. [Vindicatione) Pro vindicta, pro victione. [Ad hanc controuerſiā). i. cauſæ genus iudiciale. [Cōſuetudinis autem ius eſſe putatur id, quod voluntate omniū ſine lege vetuſtas comprobarit) Initis partibus iuri naturali ſuppoſitis, nunc conſuetudinis iuris partes ſubiicit. [Voluntate omnium ſine lege vetuſtas comprobarit) Vt prudentium ratio auctoritate data conſuetudini, de conſuetudine in poſteros miſerit legem. Quædam ſunt iura ipſa iam certa propter vetuſtatem, vt puta, maioribus aſſurgatur, ius eſt hoc, ſed conſuetudinis. [Multo maxima pars, quæ Prætores edicere conſueuerunt) Non ex legum præceptis & iuſſionibus. ſed ex conſuetudine, quæ proponatur à prætoribus ex bono & æquo. [Par, quod in omnes æquabile eſt) Vt qui proponit aliquid, tale proponat, vt quo iure alium teneat, hoc ſe alliget. [Iam iura legitima ex legibus cognoſci oportebit) Hæc quæ dicta ſunt, de conſuetudine tractata ſunt. Nunc cum ſupereſſet ius legitimum, cognitionem eius ad eos tranſtulit, qui legitima iura fecerunt. [His ergo ex partibus iuris, quidquid aut ex ipſa re. aut ex ſimili, aut ex maiore, aut ex minore naſci videbitur) Diuiſio iure omni in naturam, conſuetudinem, leges, dat præcepta vt argumenta ſumamus, vel quæ ex ipſa ſe ſumuntur. vel quæ ex ſimili, aut maiore, aut minore. Locos autem communes dare ſe negat poſſe certos in ſingulas conſtitutiones: Etenim cum duo genera ſint. quorum alterum rei dubiæ approbationem ducendæ generalem tractatum habet alterum rei certæ continet amplificationem, neceſſario cauſæ ipſius facultas ſuggerit. ſi quid amplificationis, aut indignationis conqueſtioniſq. naſcatur. Sed quoniam in negociali qualitate iuris, de iure tractatus eſt. erunt loci communes, vel ab auctoritate iuriſperitorum, vel contrá eorum auctoritatem. Hæc de negociali.

DE IVRIDICIALI CONSTITVTIONE.

IVRIDICIALIS eſt, in qua æqui & iniqui natura, & præmij aut pœnæ ratio quærit. Huius partes ſunt duæ, quarum alteram abſolutā, alterā aſſumptiuam nominamus. Abſoluta eſt, quæ ipſa in ſe, non, vt negocialis, implicite, & abſcondite, ſed patentius, & expeditius recti, & non recti quæſtionem cōtinet. Ea eſt huiuſmodi: Cum Thebani Lacedæmonios bello ſuperauiſſent, & ferè mos eſſet Graijs, cum inter ſe bellū geſsiſſent, vt ij, qui viciſſent,

ſent, trophæū aliqđ in finibus ſtatuerent victoriæ modo in pñtia declarādæ cauſa, nō vt in perpetuū belli memoria maneret, æneū ſtatuerūt tropheū. Accuſant apud Amphictyonas, i. apud cōe Græciæ cōciliū. Intētio eſt, Nō oportuit. Depulſio eſt, Oportuit. Qō eſt, Oportuerit ne. Rō eſt, Eā.n. ex bello gloriā virtute peperimus, vt eius æterna inſignia poſteris noſtris relinquere vellemus. Infirmatio eſt. Attñ æternū inimicitiarū monumentū Graios de Graiis ſtatuere nō oportet. Iudicatio eſt. Cū ſummæ virtutis celebrādæ cauſa Graii de Graijs æternū inimicitiarum monumētum ſtatuerint, recte ne, an cōtra fecerint. Hāc ideo rōnē ſubiecimus, vt hoc cauſæ genus ipſum, de quo agimus, cognoſceret. Nā ſi eā ſuppoſuiſſemus, q̄ fortaſſe vſi ſunt, Nō.n. iuſte, neq; pie bellū geſſiſtis; in relationē criminis dilaberemur, de qua poſt loquemur. Vtrūq; aūt cauſæ genus in hāc cauſam incidere pſpicuū eſt. In hanc argumētationes ex iiſdē locis ſumendæ ſunt, atq; in cauſam negocialē, de qua ante dictum eſt. Locos aūt cōes & ex cauſa ipſa, ſi quid inerit Indignationis, aūt cōqueſtiōis, & ex iuris vtilitate & natura multos & graues ſumere licebit, & oportebit, ſi cauſæ dignitas videbit poſtulare. Nunc aſſumptiuā partē iuridicialis cōſideremus. Aſſumptiua igit tūc dr̄, cū ipſum ex ſe factū ꝓbari nō pōt, aliquo aūt foris adiuncto argumēto defendit. Eius partes ſunt quattuor, cōparatio, relatio criminis, remotio criminis, cōceſſio. Cōparatio eſt, cum aliqđ factū, qđ p̄ ſe ipſum nō ſit probandū, ex eo, cuius id cauſa factū eſt defendit. ea eſt hmōi. Quidā Imperator, cū ab hoſtibus circunſideretur, neq; effugere vllo modo poſſet, depactus eſt cum eis, vt arma & īpedimēta relinqueret, milites educeret: itaq; fecit: armis & impedimētis amiſsis, ꝑter ſpē milites cōſeruauit. accuſat maieſtatis. Incurrit huc definitio, qđ ſit lædere maieſtatē: ſed nos hūc locū, de quo agimus, cōſideremus. Intētio eſt, Nō oportuit arma & impedimēta relinquere. Depulſio eſt, Oportuit. Quæſtio eſt, Oportuerit ne. Rō eſt, Milites.n. oēs periiſſent. Infirmatio eſt, aut cōiecturalis, Nō periiſſent: aut altera cōiecturalis, Nō ideo feciſti. Et quibus ſunt iudicationes, Periiſſent ne: &, Ideo ne fecerit aut hæc cōparatiua, cuius hunc indigemus, At.n. ſatius fuit amittere milites, q̄ arma & īpedimēta hoſtibus cōcedere. Ex qua iudicatio naſcit̄. Cum oēs perituri milites eſſent, niſi ad hanc pactionē veniſſent, vtrū ſatius fuerit amittere milites, an ad hāc conditionē venire. Hoc cauſæ genus ex his locis tractari cōueniet. Oportebit adhibere ceterarum quoq; conſtitutionū rōnē atq; ꝓcepta, ac maxime coniecturis faciendis infirmare illud, qđ cū eo, qđ crimini dabitur, ij, qui accuſabuntur, cōparabunt. Id fiet, ſi aut id, qđ dicēt defenſores futurū fuiſſe, niſi id factū eſſet, quo de facto iudiciū eſt, futurum fuiſſe negabitur: aut ſi alia rōne, & aliam ob cauſam, ac dicēt ſe reus feciſſe, demōſtrabitur eſſe factū. Eius rei confirmatio, & itē cōtraria de parte infirmatio ex coniecturali conſtitutione ſumetur. Sin aūt certo nomine maleficii vocabit in iudiciū, ſicut in hac cauſa, (nā maieſtatis arcerſit) definitione & definitionis ꝓceptis vti oportebit.

Atq; hæc quidē plerunq; in hoc gñe incidunt, vt coiectura & definitiōe vtendū ſit. Sin aliud quoq; aliqđ genus incidet, eius gñis ꝓcepta licebit huc pari rōne transferre. Nā accuſatori maxime eſt in hoc elaborandū, vt id ipſum factū, ꝓp qđ ſibi reus cōcedi putat oportere, q̄ plurimi īfirmet rōnibus. Qđ facile eſt, ſi q̄ plurimis cōſtitutionibus aggrediat̄ id īprobare. Ipſa aūt cōparatio ſeparata a ceteris generibus cōtrouerſiarū ſic ex ſua vi cōſiderabitur, ſi illud, qđ cōparabitur, aut non honeſtū, aut non vtile, aut non neceſſarium fuiſſe, aut non tantopere vtile, aut nō tantopere honeſtū, aut nō tantopere neceſſariū fuiſſe demonſtrabit. Deinde oportet accuſatorē illud, qđ ipſe arguat, ab eo, qđ defenſor cōparat, ſeparare. Id aūt faciet, ſi demonſtrabit nō ita fieri ſolere, neq; oportere, neq; eſſe rōnē, quare hoc ꝓp hoc fiat, vt ꝓp ſalutē militum ea, q ſalutis cauſa cōparata ſunt, hoſtibus tradantur. Poſtea comparare oportebit cum beneficio maleficiū & omnino id, quod arguit, cū eo, quod factum ab defenſore laudat, aut faciendum fuiſſe demonſtrat, contendere, &, hoc extenuando, maleficij magnitudinē ſimul adaugere. Id fieri poterit, ſi demonſtrabitur, honeſtius, vtilius, magis neceſſarium fuiſſe illud quod vitarit reus, q̄ illud, qđ fecerit. Honeſti aūt, & vtilis, & neceſſarii vis & natura in deliberationis ꝓceptis cognoſcetur. Deinde oportebit ipſam illā cōparatiuam iudicationē exponere tanq̄ cauſam deliberatiuam, & de ea ex deliberationis ꝓceptis deinceps dicere. Sit.n. hæc iudicatio, quam ante expoſuimus, Cū oēs perituri milites eſſent, niſi ad hanc pactionē veniſſent, vtrū ſatius fuerit perire milites, an ad hāc pactionē venire. Hoc ex locis deliberatiōis, quaſi aliquā in conſultationē res veniat, tractari oportebit. Defenſor aūt, quibus in locis ab accuſatore aliæ conſtitutiones erūt inductæ, in iis ipſe quoq; ex iiſdē cōſtitutionibus defenſionē comparabit: ceteros aūt oēs locos, qui ad ipſam comparationē pertinebunt, ex contrario tractabit. Loci aūt cōes erunt accuſatoris, in eum, qui, cū de facto turpi aliquo, aut inutili, aut vtroq; fateat̄, quærat tñ aliq̄ defenſionē, & facti inutilitatē, aut turpitudinē cum indignatione ꝓferre. Defenſoris eſt, nullū factū inutile, neq; turpe, neq; itē vtile, neq; honeſtum putari oportere, niſi, quo aīo, quo tpe, qua de cauſa factum ſit, intelligat̄. Qui locus ita cōis eſt, vt bene tractatus in hac cauſa, magno ad perſuadendum momento futurus ſit. Et alter locus, per quē magna cū amplificatiōe beneficij magnitudo ex vtilitate, aut honeſtate, aut facti neceſsitudine demonſtrat̄. Et tertius per quē res expſſa verbis, ante oculos eorum, qui audiunt, ponit, vt ipſi ſe quoq; idē facturos fuiſſe arbitrentur, ſi ſibi illa res atq; ea faciēdi cauſa per idē tēpus accidiſſet. Relatio criminis eſt, cum reus, id, qđ arguitur, cōfeſſus, alterius ſe inductum peccato, iure feciſſe demonſtrat. Ea eſt hmōi. Horatius, occiſis tribus Curiatibus, & duobus amiſsis fratribus, domum ſe victor recepit. is animaduertit ſororem ſuam de fratrū morte non laborantem, ſponſi aūt nomen appellantē identidē Coriatis cū gemitu & lamētatione. indigne paſſus, virginē occidit: accuſatur. Intētio eſt,

Iniuria ſororé occidiſti: Depulſio eſt, iure occidi.
Quæſtio eſt, Iure ne occiderit. Ratio eſt, Illa.n.ho
ſtiũ morté lugebat, fratrũ negligebar, & me popu
lũ R. viciſſe moleſte ferebat. Infirmatio eſt, Tñ à
fratre indénatam necari nõ oportuit. ex qua iudi-
catio fit, Cũ Horatio fratrũ morté negligeret, ho-
ſtiũ lugeret, de fratris & populi R. victoria nõ gau
deret, oportuerit ne eã à fratre indénatam necari.
Hoc in genere cauſa, primũ ſi quid ex ceteris dabi
tur cõſtitutionibus ſumi oportebit, ſicut in cõpa
ratione præceptũ eſt. Poſtea ſi qua facultas erit, p
aliq̃ cõſtitutionũ illum, in qué crimen tráſferetur,
defendere. Deinde leuius eſſe illud, qđ in alterum
peccatũ reus transferat, q̃ quod ipſe ſuſperit. Po-
ſtea translationis partibus uti, & oſtédere à quo,
& per quos, & quo modo, & quo tempore aut a-
gi, aut iudicari, aut ſtatui de ea re cõuenerit: ac ſi
mul oſtendere nõ oportuiſſe ante ſupplicium, q̃
iudiciũ interponere. Tũ leges quoq; & iudicia de
monſtranda ſunt, per quæ potuerit id peccatum,
quod ſponte ſua reus punitus ſit, moribus & iudi
cio vĩdicari. Deinde negare debebit, audiri o por
tere id, qđ in eũ criminis cõferatur, de quo is ip-
ſe, qui conferat, iudiciũ fieri noluerit: & id, qđ iu
dicatũ nõ ſit, pro infecto hr̃i oportere. Poſtea im
pudentiã demonſtrare eorũ, qui eũ nunc apud iu
dices accuſent, qué ſine iudicibus ipſi condemna
rint: & de eo iudiciũ faciant, de quo iã ipſi ſuppli
ciũ ſumpſerint. Poſtea perturbationé iudicii futu
rã dicemus, & iudices lõgius, q̃ ptãtem habeant,
progreſſuros, ſi ſimul & de reo, & de eo, qué reus
arguat, iudicarint. Deinde hoc ſi conſtitutũ ſit, vt
peccata homines pecestis, & iniurias iniuriis vlci
ſcantur, quantũ incõmodorum conſequatur. Ac ſi
idẽ facere ipſe, qui nunc accuſat, voluiſſet, ne hoc
quidé ipſo quidq̃ opus fuiſſe iudicio: ſi vero cete
ri quoq; idé faciant, omnino iudicium nullũ futu
rũ. Poſtea demõſtrabit, ne ſi iudicio quidé illa dã
nata eſſet, in quã id crimen ab reo conferatur, po-
tuiſſe hunc ipſum de illa ſuppliciũ ſumere. Quare
eſſe indignũ eũ, qui ne de dãnata quidé pœnas ſu
mere potuiſſet, de ea ſuppliciũ ſumpſiſſe, quæ ne
adducta quidé ſit in iudiciũ. Deinde poſtulabit,
vt legé, qua lege fecerit, pferat. Deinde quẽadmo
dum in comparatione p̃cipiebamus, vt illud, quod
cõparabatur, extenuaretur ab accuſatore quã ma
xime: ſic in hoc gñe oportebit illius culpã, in qué
crimé tranferetur, cũ huius maleficio, qui ſe iure
feciſſe dicat, cõparare. Poſtea demõſtrandum eſt,
non eſſe illud eiuſmodi. ut ob id hoc fieri cõueni
ret. Extrema eſt, ut ĩ cõparatione, aſſumptio iudi
cationis, & de ea per amplificationẽ ex liberatio-
nis p̃ceptis dictio. Defenſor aũt, q̃ per alias conſti
tutiones inducẽtur, ex iis locis, qui traditi ſunt, in
firmabit. Ipſam aũt relationé cõprobabit, primũ
augendo eius, in qué refert crimen, culpã & auda
ciam, & quammaxime p indignationẽ, ſi res feret
iuncta conqueſtione, ante oculos ponẽdo. Poſtea
leuius demõſtrando reum punitum, q̃ ſit ille pro
meritus, & ſuum ſupplicium cum illius iniuria cõ
ferendo. Deinde oportebit eos locos, qui ita erũt
ab accuſatore tractati, vt refelli, & contrariam in
partem cõuerti poſſint, quo in gñe ſunt tres extre
mi, cõtrariis rõnibus infirmare. Illa aũt acerrima
accuſatorum criminatio, per quã perturbationẽ
fore omniũ iudiciorum demonſtrant, ſi de indem
nato ſupplicii ſumendi poteſtas data ſit, leuabit.
Primũ ſi eiuſmodi demonſtrabitur iniuria, vt non
modo viro bono, verum ẽt homini libero videat̃
non fuiſſe tolerãda. Deinde ita perſpicua, vt ne ab
ipſo quidé, qui feciſſet, in dubium uocaretur. De
inde eiuſmodi, vt in eam is maxime debuerit ani
maduertere, q animaduerterit, vt nõ tã rectũ, non
tam fuerit honeſtum in iudicium illã rem perue-
nire, q̃ eo modo, atq; ab eo vindicari, quomodo,
& à quo ſit vindicata. Poſtea ſic rem fuiſſe apertã,
vt iudicium de ea re fieri nihil attinuerit. Atq; hic
demonſtrandum eſt rõnibus, & rebus ſimilibus,
permultas ita atroces, & perſpicuas res eſſe, vt de
his nõ modo, nõ neceſſe ſit, ſed ne vtile qdẽ, quin
mox iudiciũ fiat, expectare. Locus cõis accuſato-
ris in eum, qui cum id, quod arguit̃, negare nõ poſ
ſit, tñ aliquid ſibi ſpei cõparet ex iudiciorum per-
turbatione. Atq; his vtilitatis iudiciorũ demon-
ſtratio, & de eo conqueſtio, qui ſupplicium dede
rit indématus, in eius aũt, qui ſumpſerit, audaciã
& crudelitatẽ indignatio. Ab defenſore, in eius,
qué ultus ſit, audaciã ſui conq̃ſtione, ré non ex no
mine ipſius negocii, ſed ex conſilio eius, qui fece-
rit, & cauſa, & tpe conſiderari oportere: quid ma-
li futurũ ſit, aut ex iniuria, aut ex ſcelere alicuius,
niſi tanta & tã perſpicua audacia ab eo, ad cuius
famã, aut ad parentes, aut ad liberos pertinuerit,
aut ad aliq̃ ré, quã charã eſſe oĩb. aut neceſſe eſt,
aut oportet eſſe, fuerit vindicata. Remotio crimi
nis eſt, cum eius intentio facti, qđ ab aduerſario
infertur, in aliũ, aut in aliud dimouet̃. Id fit biper
tito. Nã tum cauſa, tum res ipſa remouet̃. Cauſæ
remotionis hoc nobis exẽplo ſit: Rhodii quoſdã
legarunt Athenas. Legatis. Quæſtores ſumptum,
qué oportebat dari, non dederunt. Legati pfecti
nõ ſunt: accuſant̃. Intẽtio eſt, Proficiſci oportuit.
Depulſio eſt, Nõ oportuit. Quæſtio eſt, Oportue
rit ne. Ratio eſt, Sumptus.n. qui de publico dari
ſolet, is ab Quæſtore nõ eſt datus. Infirmatio eſt,
Vos tñ id, quod publice uobis datum erat nego-
cii, conficere oportebit. Iudicatio eſt, Cum iis, q
legati erant, ſumptus, qui de publico debebatur,
non daretur, oportuerit ne eos conficere nihilo-
minus legationem. Hoc in genere primũ, ſicut in
ceteris, ſi quid aut ex cõiecturali, aut ex alia cõſti
tutione ſumi poſſit, videri oportebit. Deinde ple
raq; ex comparatione, & ex relatione criminis in
hãc quoq; cauſã cõuenire poterũt. Accuſator aũt
illũ, cuius culpa id factũ prius dicet, primũ defen
det, ſi poterit: ſin minus poterit, negabit ad hoc iu
diciũ illius, ſed huius, qué ipſe accuſet, culpã pti-
nere. Poſtea dicet ſuo quéq; officio cõſulere opor
tere: nec, ſi ille peccaſſet, hũc oportuiſſe peccare.
Deinde, ſi ille deliq̃rit, ſeparatim illũ, ſicut hũc, ac
cuſari oportere, & nõ cũ huius defenſione cõiun-
gi illius accuſationé. Defenſor aũt cũ cetera, ſi qua
ex aliis incidẽt cõſtitutionibus, ptractarit, de ip
ſa remotiõe ſic argumẽtabit̃. Primũ, cuius accide
rit culpa, demõſtrabit. Deinde, cũ id aliena culpa
accidiſſet, oſtendet ſe aut nõ potuiſſe, aut nõ de-

buiſſe

buiſſe id facere, qđ accuſator dicat oportuiſſe. Quòd nõ potuerit, ex vtilitatis partibus, in qbus eſt neceſsitudinis vis ĩplicata, demõſtrabit. Quòd nõ debuerit, ex honeſtate cõſiderabit. De vtroq; diſtinctius in deliberatiuo gñe dicet. Deinde oĩa facta eſſe ab reo, q̃ in ipſius fuerint poteſtate: qđ minus q̃ cõuenerit factũ ſit, culpa id alterius acci diſſe. Deinde in alterius culpa expouenda demonſtratum eſt, quantũ voluntatis, & ſtudij fuerit in ipſo: & id ſignis cõfirmandũ hmõi, ex cetera diligentia, ex ante factis, aut dictis, atq; hoc ipſi vtile fuiſſe facere, inutile aũt nõ facere, & cũ cetera vita magis hoc fuiſſe cõſentaneũ, q̃ qđ pp alterius culpam nõ fecerit. Sin aũt nõ in hominẽ certũ, ſed in rem aliquã cauſa dimouebit, vt in hac eadem re, ſi Quæſtor mortuus eſſe, & iccirco Legatis pecunia data nõ eſſet, accuſatione alterius, & culpæ depulſione dempta, ceteris ſimiliter vti lucis oportebit, & ex cõceſsionis partibus, q̃ cõueniet, aſſumere, de quibus poſt nobis dicendũ erit, Loci aũt cõea ijdem vtriſq; ferè, q ſupioribus aſſumptinis incidẽt: hi tñ certiſsimi. Accuſatoris, facti indignatio. Defenſoris, cũ ĩ alio culpa ſit, aut ĩ ipſo nõ ſit, ſupplicio reum affici nõ oportere. Ipſius aũt rei fit remotio, cũ id, qđ dat crimini, negat neq; ad ſe, neq; ad officiũ ſuũ reus pertinuiſſe: nec, ſi quod in eo ſit delictũ, ſibi attribui oportere. Id genus cauſæ eſt hmõi: In eo fœdere, qđ factũ eſt quondã cum Samnitibus, quidam adoleſcẽs nobilis porcã ſuſtinuit iuſſu Imperatoris. Fœdere aũt ab ſenatu ĩprobato, & Imperatore Samnitibus debito, qdã in ſenatu eũ quoq; dicit, q porcã tenuerit, dedi oportere. Intentio eſt, Dedi oportet. Depulſio eſt, Nõ oportet. Quæſtio eſt, Oporteat ne. Ratio eſt, Nõ enĩ meũ fuit officiũ, nec mea poteſtas, cũ & id ætatis, & priuatus eſſem, & eſſet ſumma cũ auctoritate, & poteſtate Imperator, q videret vt ſatis honeſtũ fœdus feriret. Infirmatio eſt, Attamen, qm̃ tu particeps factus es in turpiſsimo fœdere ſumme religiõis, dedi te cõuenit. Iudicatio eſt, Cũ is, qui poteſtatis nihil habuerit, iuſſu Impatoris in fœdere, & in tãta religiõe interfuerit, dedẽdus ne ſit hoſtibus nec ne. Hoc genus cauſæ à ſupiore hoc differt, ꝙ ĩ illo cõcedit ſe reus oportuiſſe facere id, qđ fieri dicat accuſator oportuiſſe, ſed alicui rei, aut homini cauſam attribuit, q̃ volũtati ſuæ fuerit impedimẽto ſine cõceſsionis partibus. Nã earũ q̃dã maior vis eſt, ꝙ paulo poſt intelliget. In hoc aũt nõ accuſare alterũ, nec culpã ĩ alium trãsferre debet, ſed demõſtrare eã rẽ nec ad ſe, nec ad poteſtatẽ, neq; ad officiũ ſuũ ptinuiſſe, aut ptinere. Atq; in hoc gñe hoc accidit noui, ꝙ accuſator quoq; ſæpe ex remotione criminatiunẽ cõficit. Vt ſi qs eũ accuſat, q cũ Prætor eſſet, in expeditionẽ ad arma populũ vocarit, cũ Cõſules adeſſent. Nã vt in ſuperiore exẽplo reus ab ſuo officio ac poteſtate factũ dimouebat; ſic ĩ hoc ab eius officio ac poteſtate, qui accuſat, ipſe accuſator factũ remouendo, hac ipſe accuſator factũ remouendo, hac ipſa rõne cõfirmat accuſationẽ. In hac ab vtroq; ex oĩbus partibus honeſtatis, & oĩbus vtilitatis partibus, exẽplis, ſignis ratiocinãdo, quid cuiuſq; officij iuris, poteſtatis ſit q̃ri oportebit, & fuerit ne ei, de quo id iuris, officij, poteſtatis attributũ, nec ne. Locos aũt cões ex ipſa re, ſi qd indignatiõis ac cõqueſtionis habebit, ſumi oportebit. Conceſsio eſt, p quã nõ factũ ipſum improbat ab reo, ſed, vt ignoſcat, id petit. Cuius partes ſunt duæ, purgatio & deprecatio. Purgatio eſt, p quã eius, qui accuſat, non factũ ipſum, ſed voluntas defendit. Ea habet partes tres, imprudentiam, caſum, neceſsitudinẽ. Imprudentia eſt, cũ ſciſſe aliquid is, qui arguit, negat: vt apud quoſdã lex erat, Ne qs Dianæ vitulũ immolaret. Nautæ quidã, cũ aduerſa tẽpeſtate in alto iactatent, vouerũt, ſi eo portu, quẽ cõſpiciebãt, potiti eſſent, ei deo, q ibi eſſet, ſe vitulũ immolaturos. Caſu erat in eo portu fanũ Dianæ eius, cui vitulũ immolari nõ licebat. Imprudẽtes legis, cũ exiſſent vitulũ immolauerũt. Accuſat. Intẽtio eſt, Vitulũ immolaſtis ei deo, cui nõ licebat. Depulſio eſt in cõceſsiune poſita. Ratio eſt, Neſciui nõ licere. Infirmatio eſt, Tñ, qm̃ feciſti qđ non licebat, ex lege ſupplicio dignus es. Iudicatio eſt, Cũ id fecerit, quod nõ oportuerit, & id nõ oportere neſcierit, ſit ne ſupplicio dignus. Caſus aũt inferetur in cõceſsionẽ cum demonſtrabitur aliqua fortunæ vis volũtati obſtitiſſe, vt in hac: Cùm Lacedæmonijs lex eſſet, vt, hoſtias niſi ad ſacrificium quoddam redemptor præbuiſſet, capitale eſſet: hoſtias is, q redemerat, cũ ſacrificij dies inſtaret, ĩ vrbẽ ex agro cœpit agere: tum ſubito magnis cõmotus tẽpeſtatibus fluuius Eurotas is, qui pp Lacedæmonem fluit, ita magnus & vehemens factus eſt, vt eo traduci victimæ nullo modo poſſent. Redẽptor ſuæ voluntatis oſtendendæ cauſa hoſtias cõſtituit oẽs in litore, vt, qui trans flumẽ eſſent, videre poſſent. Cũ oẽs ſtudio eius ſubitam fluminis magnitudinem ſcirent fuiſſe impedimento, tñ quidã capitia accerſierunt. Intẽtio eſt, Hoſtiæ, quas debuiſti, ad ſacrificiũ præſto nõ fuerunt. Depulſio eſt cõceſſio. Ratio, flumẽ.n. ſubito accreuit, & ea retraduci nõ potuerũt. Infirmatio eſt, Tamen, qm̃, qđ lex iubet, factum nõ eſt, ſupplicio dignus es. Iudicatio eſt, Cum in ea re redemptor cõtra legem aliquid fecerit, qua in re ſtudio eius ſubita fluminis obſtiterit magnitudo, ſupplicio ne dignus ſit. Neceſsitudo aũt inferetur, cum vi quadã reus id, quòd fecerit, feciſſe defendit, hoc modo: Lex eſt apud Rhodios, vt, ſi qua roſtrata in portu nauis deprehẽſa ſit, publicetur. Cum magna in alto tempeſtas eſſet, vis ventorũ inuitis nautis Rhodiorũ in portũ nauim coegit. Quæſtor nauim populi vocat. Nauis dñs negat publicari oportere. Intentio eſt, Roſtrata nauis ĩ portu deprehẽſa eſt. Depulſio eſt cõceſsio. Ratio, Vi & neceſſario ſumus in portũ coacti. Infirmatio eſt, Nauim ex lege tñ populi eſſe oportet. Iudicatio eſt, Cum roſtratã nauim in portu deprehenſam lex publicarit, cumq; hæc nauis inuitis nautis vi tẽpeſtatis in portũ cõiecta ſit, oporteat ne eã publicari. Horũ trium gñm iccirco vnũ in locũ cõtulimus exẽpla, ꝙ ſimilis in ea præceptio argumẽtorũ tradit. Nã in his oĩbus primũ, ſi qd ipſa dabit facultatis, coniecturã ab accuſatore induci oportebit, vt id, qđ volũtate factũ negabitur, cõſulto factũ ſuſpicione aliqua demõſtret. Deinde inducere definitionẽ neceſsitudinis, aut

caſus, aut imprudẽtiæ, & exẽpla ad eã definitionẽ adiungere, ĩ quibus imprudẽtia fuiſſe videat̃, aut caſus, aut neceſsitudo, & ab his id, qđ reus ĩferat, ſeparare. i. oſtẽdere diſsimile, qđ leuius, facilius, non ignorabile, non fortuitũ, nõ neceſſarium fuerit. Poſtea demõſtrare, potuiſſe euitari & hac rõne ꝓuideri potuiſſe, ſi hoc aut illud feciſſet aut, ni ſi feciſſet, ꝑcaueri, & definitionibus oſtẽdere non hãc imprudẽtiã, aut caſum, aut neceſsitudinẽ, ſed inertiã, negligentiã, fatuitatẽ nominari oportere. Ac ſi qua neceſsitudo turpitudinẽ videbit̃ habere oportebit ꝑ locorũ cõium implicationẽ redarguentẽ demõſtrare, quiduis perpeti, mori deniq; ſatius fuiſſe, q̃ eiuſmodi neceſsitudini obtẽperare. Atq; tũ ex his locis, de q̃bus in negociali parte dictũ eſt, iuris & æquitatis naturã oportebit q̃rere, & quaſi in abſoluta iuridiciali ꝑ ſe hoc ipſum ab rebus oĩbus ſeparatim cõſiderare. Atq; hoc in loco, ſi facultas erit, exẽplis vti oportebit, quibus in ſimili excuſatione nõ ſit ignotũ: & contẽtione, magis illis ignoſcẽdum fuiſſe: & ex deliberationis partibus, turpe, aut inutile eſſe cõcedi eã rẽ, quæ ad aduerſario cõmiſſa ſit: ꝑmagnũ eſſe, & magno futurũ detrimẽto, ſi ea res ab iis, q ꝑtãtem hñt iudicandi, neglecta ſit. Defenſor aũt cõuerſis oĩbus his partibus poterit vti. maxime aũt in voluntate defendẽda cõmorabit̃, & in ea re adaugenda, quæ voluntati fuerit ĩpedimẽto, & ſe plus, q̃ fecerit, facere non potuiſſe, & in oĩbus rebus voluntatẽ ſpectari oportere: & ſe cõuinci nõ poſſe, ꝙ non abſit à culpa: & ex ſuo nomine cõem hominũ infirmitatẽ poſſe dãnari. Deinde nihil indignius eſſe, q̃ eũ, q culpa careat, ſupplicio nõ carere. Loci aũt cões accuſatoris, vnus in cõfeſsione, & alter, quãta ꝑtãs peccãdi delinquat̃, ſi ſemel inſtitutũ ſit, vt nõ de facto, ſed de facti cauſa quærat̃. Defenſoris aũt, conqueſtio calamitatis eius, q̃ nõ culpa, ſed vi maiore quadã acciderit, & de fortunæ ꝑtãte, & hoĩum infirmitate, & vti ſuũ animũ nõ euentum conſiderẽt. In quibus oĩbus conqueſtionẽ ſuarũ ærumnarum, & crudelitatis aduerſariorũ indignationẽ in eſſe oportebit. Ac neminẽ mirari cõueniet, ſi aut in ijs, aut in alijs exẽplis ſcripti quoq; controuerſiã adiunctã videbit. Quo de gñe poſt erit nobis ſeparatim dicẽdum: ꝓpterea ꝙ quædã gña cauſarum ſimpliciter, & ex ſua vi cõſiderant; quædã aut ſibi aliud quoq; aliqđ controuerſiæ genus aſſumunt. Quare oĩbus cognitis, nõ erit difficile in vnãquanque cauſã trãsferre, qđ ex eo quoq; gñe cõueniet; vt in his exẽplis cõceſsionis in eſt oĩbus ſcripti cõtrouerſia ea, quæ ex ſcripto & ſententia nominatur: ſed quia de cõceſsione loquebamur, in eã ꝓcepta dedimus. Alio aũt loco de ſcripto & ſententia diſcemus. Nunc in alterã conceſsionis partẽ conſiderationẽ intendemus. Deprecatio eſt, in qua nõ defenſio facti, ſed ignoſcẽdi poſtulatio continetur. Hoc genus vix in iudicio ꝓbari põt: ideo ꝙ cõceſſio peccato, difficile eſt ab eo, qui peccatorũ vindex eſſe debet, vt ignoſcat impetrare. Quare parte eius gñis, cũ cauſam nõ in eo conſtitueris, vt licebit. vt ſi ꝓ aliquo claro, aut forti viro, cuius in rẽp. multa ſint beneficia, dixeris, poſsis, cũ videaris nõ vti deprecatione, vti tñ, ad hunc modũ: Quod ſi iudices hic ꝓ ſuis beneficiis, ꝓ ſuo ſtudio, qđ in vos habuit ſemꝑ, tali ſuo tpe multorũ ſuorũ recte factorũ cauſa, vni delicto vt ignoſceretis, poſtularet: tñ dignũ veſtra manſuetudine, dignum virtute huius eſſet iudices, à vobis hãc rẽ hoc poſtulãte ĩpetrari. Deinde augere beneficia licebit, & iudices ꝑ locũ cõem ad ignoſcẽdi volũtatẽ ducere. Quare hoc genus, q̃q̃ in iudicijs nõ verſat̃, niſi quadã ex parte: tñ, q̃a & pars ipſa inducẽda nonnunquã eſt, & in ſenatu, aut concilio ſæpe omni in gñe tractãda, in id quoq; ꝓcepta ponemus. nã in ſenatu, & in conſilio de Siphace diu deliberatũ eſt, & de Q. Numitorio Pullo apud L. Opimium, & eius conſiliũ diu dictum eſt. Et magis in hoc quidẽ ignoſcẽdi, q̃ cognoſcendi, poſtulatio valuit. nã ſemꝑ animo bono ſe in populũ R. fuiſſe non tam facile probabat, cum coniecturali conſtitutione vteretur, q̃ vt pp poſterius beneficium ſibi ignoſceretur. cũ deprecationis partes adiungeret. Oportebit igitur eum, qui, ſibi vt ignoſcatur, poſtulabit, cõmemorare ſi qua ſua poterit beneficia, &, ſi poterit, oſtẽdere ea maiora eſſe, q̃ hæc, quæ deliquerit; vt plus ab eo boni, q̃ mali profectum eſſe videatur. Deinde maiorũ ſuorũ beneficia, ſi qua extabũt, proferre. Deinde, oſtẽdere, nõ odio, neq; crudelitate feciſſe qđ fecerit, ſed aut ſtultitia, aut impulſu alicuius, aut aliqua honeſta, aut ꝓbabili cauſa. Poſtea polliceri & cõfirmare, ſe & hoc peccato doctũ & beneficio eorũ, qui ſibi ignouerint, cõfirmatum, omni tpe à tali rõne abſuturũ. Deinde ſpẽ oſtẽdere, aliquo ſe ĩ loco, magno iis, qui ſibi cõceſſerint, vſui futurum. Poſtea, ſi facultas erit, ſe aut conſanguineum aut iã à maioribus in primis amicũ eſſe demõſtrabit, & amplitudinẽ ſuæ voluntatis, & nobilitatẽ gñis eorum, qui ſe ſaluum velint, & dignitatẽ oſtẽdere, & cetera ea, quæ perſonis ad honeſtatẽ, & amplitudinẽ ſunt attributa, cũ cõqueſtione, ſine arrogãtia in ſe eſſe demõſtrabit; vt honore potius aliquo, q̃ vllo ſupplicio dignus eſſe videat̃. Deĩde ceteros ꝓferre, q̃bus maiore delicta cõceſſa ſũt. Ac multũ ꝓficiet, ſi ſe miſericordẽ in ꝑtãte, & propenſum ad ignoſcẽdum fuiſſe oſtẽdet. Atq; ipſum illud peccatum erit extenuãdum, vt q̃ minimũ fuiſſe videat̃, & aut turpe, aut inutile demonſtrandum tali de hoĩe ſupplicium ſumere. Deinde locis cõibus miſericordiam captare oportebit ex ijs ꝓceptis, q̃ ĩ primo libro ſunt expoſita. Aduerſarius aũt malefacta augebit, nihil imprudẽter, ſed oĩa ex crudelitate & malitia facta dicet: ipſum immiſericordẽ, ſuperbum fuiſſe, &, poterit, oſtẽdet ſemꝑ inimicũ fuiſſe & amicũ fieri nullo mõ poſſe. Si beneficia proferet, aut aliqua de cauſa facta, nõ pp beneuolẽtiã, demõſtrabit, aut poſtea odiũ eſſe acre ſuſceptum, aut illa oĩa maleficiis eſſe deleta, aut leuiora beneficia q̃ maleficia, aut, cũ beneficiis honos habitus ſit, pro maleficio pœnã ſumi oportere. Deinde turpe eſſe, aut inutile ignoſci. Deinde, de quo vt ꝑtãs eſſet, ſæpe optarint, in eũ ꝑtãte non vti, ſummam eſſe ſtultitiam: & cogitare oportere, quẽ animũ in eum, vel quale odium habuerint. Locus aũt cõmunis erit indignatio maleficij: & alter, eorum miſereri oportere, qui ꝓpter fortunam, non propter malitiam in miſeriis ſint.

VICTORINVS.

SVBIVNGITVR iuridicialis quæ ipſa cũ genus ſit, in duo diuitur, in abſolutam, & aſſumptiuam. Abſolutæ ſupponit exemplum, quod trophæũ æneum cõtra morẽ poſt victoriam Graii, de Graiis ſtatuerunt. Facit intentionem, & depulſionẽ, ſupponitq. rationem poſtea, ſed abſolutę conſtitutionis, vt naſcatur iudicatio. Iuſte fecimus, quia æternum virtutis noſtræ monimentum relinquere voluimus. Sin autem dicatur, ideo æneum, quia meruiſtis, erit ratio de relatiua qualitate. Vnde intelligimus, in vnã cauſam cõſtitutiones incidere poſſe plurimas principales. Verum etiã abſoluta, qualitas eoſdẽ habebit locos argumentorũ, quos negocialis, ex partibus iuris natum ad vtilitatem ſuam cõſuetudinis legum. Sed in abſoluta ipſa iura proferimus, vt factum defendas, vel lege, vel conſuetudine, vel natura. in negociali autem hæc iura proferunt, vt poſſit conſtitui quo iure eſſe debeat id, de quo negocium eſt, quia eius cõſtitutionis ad futurum ſpectat intentio, [aut ex ipſa re, aut ſimili, maiore, minore ve naſci videbitur) Aut enim in iure poſita eſt hæc ſpecies, quæ quæritur. litis autem et eo quòd in iure eſt, ad hoc negociũ ſimilitudo traducitur. [Dubiæ rei) Theſis.ſ.[Certe continet amplificationem) Locis cõmunibus iam re ꝓbata, argumentum facies. [Illud.n. adhuc in quæſtione eſt, quod augeri per cõmunẽ locum poſſit & oporteat, conſiderabitur) De re probata locum communem per argumentum non theſis. [Nam certi qui in omnes incidant loci, perſcribi non poſſunt) In ſingulas conſtitutiones certi loci & proprii dari nõ poſſunt. Merito ergo & in negociali. Quoniam tamen in negociali de iure tractatur, loci communes hic eſſe poſſunt contra auctoritatẽ iuriſperitorum, ab auctoritate iuriſperitorũ. [Nunc iuridiciale genus, & partes eius conſideremus) Ipſa.n. eſt q̃ diuiditur. [Abſoluta eſt, quæ ipſa in ſe, nõ, vt negocialis) In negociali quæritur, quid eſſe debeat iuris: in abſoluta, quid eſt iuris. [Non, vt negocialis) Negocialis enim non habet ius certũ, ſed quæritur de eo iure quod eſſe debeat in negocio præſenti. [Abſoluti eſt, quæ ipſa in ſe, nõ, vt negocialis) In negociali qualitate ius efficitur ſentẽtia iudicis, in abſoluta quod poſitũ ius, & notũ eſt, ab oratore ſumitur. [Implicite, & abſcõdite) Quia adhuc incertum eſt, & quæritur quod eſſe debeat. In hanc argumentationes ex iiſdem locis ſumiendæ ſunt, atq; in cauſam negocialem, quia de iure dictum eſt, vt ex partibus iuris naturæ, cõſuetudinis, legum argumenta ſumamus. Hoc tamen, cũ & in negociali hæc ſint diſtat abſoluta ab negociali, ꝙ illa latius aſſumit, vt probet, quemadmodum nouum ius eſſe poſſit de quo quęritur. abſoluta autem ipſa iura, vt probet factũ. [Aſſumptiua igitur tunc dicit, cum ipſum ex ſe factũ probari non poteſt) Aſſumptiuæ qualitatis præcepta tractaturus, docet qd ipſa ſit, & eius partes quatuor ſupponit. Ac primam compenſationem, quam & comparationem appellat. huius exemplum ſubiicit, Imperatoris eius qui inſtrumẽta, & arma tradiderit, vt exercitum ab obſidione hoſtium liberaret: hic quoniam finitiuus ſtatus eſſe potuit, qd ſit lædere maieſtatem. [Certi enim nominis reus eſt) Cuius conſtitutionis. i. finitiuæ tractatu omiſſo, ipſam conſiderat cõpenſationẽ. Ac præcepta hæc conſtituit, vt ſi quid per coniecturam tractandũ ſit, prima parte tractẽ, vel hoc non obfuiſſe, vel hoc non futurum fuiſſe, ꝓpter quod iſtud vnde reus ſit, dicatur eſſe commiſſum. Iſta coniecturalia ſunt. Item ſi definitio fuerit cum alio qui certi nominis reus eſt, trãſferenda huc ſunt omnia quæ ſunt definitionis, monetq. nunc alteram, nũc vtranq; conſtitutionem, i. & finẽ, & coniecturam in prima parte tractari & item alias, tractis. ſ. huc rationibus ſingularum, & confirmationis, & infirmationis. Ipſius autem cõpenſationis pręcepta hęc ſunt, vt cõparemus, id quod admiſſum eſt, & ꝓ ꝓ quod admiſſum eſt, ex partibus honeſtatis, vtilitatis, neceſſitatis vt oſq; fuiſſe aut honeſtum, aut vtile, aut neceſſarium. Vbi & gradus tanti põt, non tam vtile, nõ tam honeſtum, non tam neceſſariũ: quæ partes, i. vtilis, honeſtis, neceſſarii, plenius intelligẽtur in præceptis deliberatiuæ. Sic facta ſeparatione, & eius beneficii quod pręſtitiſſe ſe dicit, & eius maleficii quod admiſit actio poſtrema ducẽda eſt ad formã deliberatiuæ, vt ita agatur, quaſi ſuadeat, aut diſſuadeat orator, faciendum, aut nõ faciendum, quoniam accuſatoris pars eſt, vtique, vt diſſuadeat, defenſor vero hæc omnia cõtraria actione cõuertet, Cum ille coniectura vſus fuerit, coniecturaliter reſpondeat. Item cõtra fidem aſſumat argumenta officii. ipſius autẽ compenſationis contrarias partes tenebit, vt doceat vtile, honeſtũ, neceſſarium fuiſſe quod fecerit. Aut tantopere per gradum vtile fuiſſe, honeſtum, neceſſariũ. Loci communes ab accuſatore erunt duo in eum qui de turpi facinore confiteatur, & quærat aliquã defenſionem, & alter ipſius inutilitatis, & turpitudinis expreſſio cũ indignatione. Ad defenſorẽ tres ſunt: nihil per ſe turpe, aut inhoneſtũ putari, niſi animo facientis conſideretur: alter, amplificatio beneficii præſtiti: tertius, expoſitio ipſius, & periculi, & beneficii. [Ex quibus ſunt iudicationes duę) ſ. iudicationes coniecturales. [Aut hæc comparatiua, cuius nunc indigemus) Hęc iudicatio propria eſt ipſius compenſatiuæ conſtitutionis [Hoc cauſæ genus) Compenſatiuum. ſ. Oportebit adhibere ceterarum quoque conſtitutionum rationem atque pręcepta. ſi tamen incidant ceteræ conſtitutiones. Iſtæ. n. conſtitutiones quę in aſſumptiua ſunt qualitate, poſſunt præcedentes omnes conſtitutiones recipere, vt hæc nunc, q̃ compenſationis eſt, habet & finem, & coniecturã. Ideo quæcunq; genera ſunt quæſtionum: ſuis cõſtitutionibus tractãda ſunt. [Ac maxime coniecturis faciendis) Vt per cõiecturam, quæ quaſi incidẽs eſt cõpenſatio illa tollatur, qua is qui accuſatur maieſtatis, vtitur dicens, periturum fuiſſe exercitũ niſi arma concederet. [ii qui accuſabuntur, cõparabunt.) Vt periturum fuiſſe exercitum negemus, quod ſumit hic, qui arma prodidit, & inſtrumẽta. [Aut ſi alia ratione) Quoniam ſuperius duas rationes, & duas iudicationes poſuit coniecturales, non futurum fuiſſe vt periret exercitus, & non hoc animo factum idcirco hic eandem rationem repetit, vt coniecturam dicant in hanc conſtitutionem tractandam. [Ex coniecturali conſtitutione ſumetur) Quia partibus ſuis ipſa tractanda eſt. [Sin autem certo nomine maleficii) Vt nunc certo nomine reus eſt maieſtatis. Poſt enim ſine certo nomine reus eſſe, & nõ ſtatim ad definitionẽ aſtringitur, cum criminis nomen nullum videtur obiectum. [Sin autem certo nomine maleficii vocabitur in iudicium) Iam hic incipit incidentis ad hoc thema alterius ſtatus. i. finis, quem ſtatum finem, & ſupra poſuit dicendo: Quia ſit maieſtatẽ minuere, præcepta tractare. [Sin aliud quoque aliquod genus) Quarumlibet conſtitutionum, vel præcedentium, vel ſequentium. [Quamplurimis infirmet rationibus) Vt dicat non futurum fuiſſe, vt periret exercitus, aut aliter, Non hoc animo feciſti, ſed vt perderes feciſti. [Deinde oportet accuſatorem illud, quod ipſe arguat, ab eo, quod defenſor comparat, ſeparare) Poſt illa ſuperiora etiam hoc dicere oportebit accuſatorẽ, contendere, comparare. [Et, hoc extenuando, maleficii magnitudinem ſimul adaugere) Vt extenues, quod præſtitiſſe ſe dicit, augeas, quod admiſit. [Deinde oportebit ipſam illam comparatiuam iudicationem exponere tanquam cauſam deliberatiuam) In omnibus aſſumptiuis qualitatibus poſt omnia argumenta ex conſtitutione quæ ſunt propria, locus extremus interponitur quaſi deliberatiuæ cauſæ, in qua quęritur quid faciendum ſit, vt ex hoc probetur quid faciendum fuerit. [Tanquam cauſam deliberatiuam) Vt non iudicialis cauſa ſit, ſed deliberatiua, & eodẽ genere agatur, quaſi ſola ipſa eſſet. i. cauſa deliberatiua. [Aliquam in conſultationem) vt deliberatiua, non iudicialis cauſa ſit. hoc eſt enim cõſultatio. [Defenſor autem, in quibus in locis ab accuſatore aliæ conſtitutiones erũt inductæ) Si accuſator coniectura, retorto cõtra genere dicẽdi, coniectura & defenſor vtetur, pari genere & finem, pari genere etiam comparationem ex contrario tractabit, vt quod ille inutile, hic vtile, quod ille in honeſtum, hic honeſtum dicat & cetera his ſimilia. [Relatio criminis eſt, cum reus id quod arguitur, confeſſus, alterius ſe inductum peccato, iure feciſſe demonſtrat) Secundã ſpeciem aſſumptiuæ qualitatis relationem poſuit. Hanc definiunt per definitionem. Quæ conſtitutio tunc eſt, cum alterius peccato ſe feciſſe reus dicit quidquid admiſit. huius exemplum ſubiecit Horatium, qui ſororem ſuam flentem interfecit. Et ſubiungit præcepta. primum, vt ſi qua cõſtitutio ante ipſam relatiuam tractari poſſit, excutiatur circa ipſum qui reus eſt: Non hoc animo feciſti. hoc vtique ſic factum eſt, & in cõparatione. Deinde quoniam relatio refert actus ad alterum, vt ſe defendat, dicit. n. Feci, ſed ille meruit. Neceſſaria etiam hic ceterarum conſtitutionum ratio tractabitur. Cum enim cœperimus dicere, ille non meruit, & coniectura eſſe poteſt, & finis, & qualibet alia conſtitutio. Ergo accuſator in defenſione eius in quem reus transfert crimen, tractabit alias conſtitutiones. Hoc pacto fit, vt licet relatio ſit conſtitutio, in hanc tamen adhibeamus alias conſtitutiones, duobus modis, vel circa perſonam ipſius rei, quo animo fecerit, vel circa perſonam illam in quam reus transferat crimen.

Poſt hæc igitur tractanda eſt ipſa relatio criminis quam in præceptis ab eodem ſubiectis cuius facile eſt recognoſcere. vſq; ad illam partem, quæ ſemper (ſicut in ſuperiore præcepto traditũ eſt) propoſitionem habet quaſi deliberatiuam, quę ex vtilitatis honeſtatisq. partibus quid agendum eſt, quaſi res in conſultatione ſit, declaratur. Defenſor habebit cuncta contraria. ſed ſi incidentes conſtitutiones alię fuerint, omnia ex earum diuerſa parte tractabit. Item per præcepta conuertendo modum, ad ſuam partẽ argumentãdo deducit eum locis cõmunibus tam accuſatori quã defenſori datis, quos ipſe ſupponit. [Poſtea ſi qua facultas erit) Ante relationem criminis, & eius argumenta, ceteris cõſtitutionibus accuſator, & reum onerare debebit, & illum defendere in quẽ reus transfert crimen, nanq; dici poteſt, Quod feciſti non hoc animo feciſti, quod eſt alterius conſtitutionis, deinde, & ille quem meruiſſe dicis, aut non meruit, aut non hoc pacto meruit, quod vtique aliarũ eſt conſtitutionum. Ita antequam ex præceptis relationis aliquid agamus cõſtitutionibus reliquis, & circa rei perſonã vti poſſumus vt eũ arguamus, & circa perſonã eius in quem crimen trãsfertur, vt eum defendentes reum accuſare poſſimus. [Poſtea tranſlationis partibus vti) Præſcriptione, Non tibi eum licuit occidere. [Deinde negare debebit, audiri oportere id) Vt dicamus, Hodie audiendus tu nõ es, ſiquidẽ & tu illam qua punitus es, audire noluiſti. [Et id, quod iudicatum non ſit, pro infecto haberi oportere) Mentitis, quòd dicis ſororem fleuiſſe, quia non eſt inde iudicatũ. [Nunc apud iudices accuſent, quem ſine iudicibus ipſi condemnarint:) Modo crimen ingens, poſteaquã pœnas ſumpſiſti de ſorore. [Ac ſi idem facere ipſe, qui nũc accuſat, valuiſſet, ne hoc quidem ipſo quidquã opus fuiſſet iudicio) Vt & hic qui Horatium accuſat, potuiſſet ſine iudicio illam quaſi peccantem occidere. [Si vero ceteri quoque idem faciant, omnino iudiciũ nullum futurum.) Sp... ſyllogiſmi fecit formam, qui in infinitum ſemper de intecta rei definitione porrigitur, vt granũ, cumulus, aceruus, occidit Horatius, occideret accuſator, Ita ſemper ſine iudicio erit pœua. [Potuiſſe hunc ipſum de illa ſupplicium ſumere) Quaſi de ſorore. [Et de ea per amplificationem ex deliberationis præceptis dictio) Vt dicas iuſtum, honeſtũ vtile, vel contra, quæ omnia in deliberationis præceptis tractantur. [Vt refelli, & contrariam in partem conuerti poſſint) Vt cum ſupra verbi cauſa dictum ſit ab accuſatore, non debuiſſe à fratre interfeci ſororem dicat hic, magis à fratre debuiſſe. [Vt ne ab ipſo quidem, qui feciſſet, in dubium vocaretur) Vt negare non poſſet, quod admiſiſſet, quod hæc victoriam Romanam lugere. [Et iudiciorum perturbatione) Quoniam non erat occiſa iudicio, quæ occiſa eſt. [Remotio criminis eſt, cum eius intentio facti, quod ab aduerſario infertur in alium, aut in aliud dimouetur &c.) Definitio. Hæc tertia ſpecies aſſumptiuę qualitatis, remotio criminis dicitur, quæ definita eſt ſic. Cum intentio facti remouetur, vel in alium, vel in aliud ipſa autem remotio nunc rei eſt, nunc cauſæ, ſed ſi cauſa remouetur, vel in hominem remouetur, vel in rem. Sin autem res remouetur, tantum in hominem, remouetur; vel ab homine. Cauſæ remotionem in hominem docuit per exemplum, de legato Rhodiorum, cauſæ remotionem, in rem, in eodem exemplo oſtendit, cum dixit, mortuo quęſtore ſi legatus viaticum nõ accepiſſet. Verum præcepta tradit quibus vteretur accuſator, cum argueret eum qui cauſam facti in hominem remoueret. Et eſt primum, vt accuſator eum defendat, in quem culpa remouetur. ſed ſi hoc non potuerit, dicat hoc iudicium aliud eſſe, illud aliud. deinde dicat vnicuiq; ſuum eſſe officium, hunc non potuiſſe peccare, illum reum eſſe poſſe. non debere tamen coniungi defenſionem huius cum illius accuſatione. Hæc in remotionis partibus integris complendis accuſatoris ſunt. Defenſoris autem hæc, primum, vt quæcunq; accuſator ex aliis conſtitutionibus argumenta fecerit, ſoluat, deinde, accuſet eum cuius cauſa peccaſſe dicit, deinde doceat, ſe aliter facere nec potuiſſe, nec debuiſſe, non potuiſſe ex vtilitatis partibus non debuiſſe ex honeſtatis. de vtroq; autem in deliberatiuo genere tractabit. Deinde dicat a ſe omnia facta eſſe, quæ facere potuerit. Percurret omnia vitæ ſuę præteritæ dicta, facta, conſilia, vt probat ſuam nõ fuiſſe culpam, cum hoc non impleuerit. Cum vero cauſa non in hominem, ſed in rem remouet, omnia eadem præcepta accuſatoris & defenſoris erunt excepta vel accuſatione hominis in quẽ remotio fit, vel defenſione rei. Remotio cum fit, dedit exemplum de adoleſcente, qui porcã tenuit, remouet enim a ſe factum, & dicit non fuiſſe ſuæ poteſtatis facere, vel non facere. Hic naſcitur illud nouum, vt fiat remotio rei nõ in hominem, ſed ab homine. & exiſtat conſtitutio ab accuſatore, cum dicit Quod feciſti, non tu facere debuiſti. Exemplum dedit de prætore, qui conſules deberent, populum arma conuocauit. Hic præcepta dat, vti exprimamus quid cuiuſq; ſit poteſtatis, q̃d officii, ex vtilitatis partibus, & honeſtatis, & vt hoc probemus exẽplis. deinde adiungit locos cõmunes ſi qui eſſe poſſunt aut indignationis, aut conqueſtionis, vt, vterq; ſibi pro ſuis partibus ſumat. [In alium, aut in aliud dimouetur) Aut in perſonam aut in rem. De vtroq; diſtinctius, & de honeſto, & de vtili. [Sin autẽ non in hominem certum, ſed in rem aliquã cauſa dimouebitur) Hucuſq; in perſonam, nunc in rem cauſa remouetur. [Accuſatione alterius, & culpę depulſione dempta. ceteris ſimiliter vti locis oportebit) In tria depulſione reliqua talia perſeuerant in rem, qualia fuerunt in perſonam. [Ipſius autem rei fit remotio, cum id, quod datur crimini, negat neque ad ſe, neque ad officium ſuum reus pertinuiſſe.) Nunc remotio rei. nam ſupra cauſæ docuit remotionẽ & in hominem, & in rem, ſed remotio rei tantũ in hominẽ fit, & fit duobus modis. nam nunc remotio fit rei ab eo qui reus eſt, nunc remotio fit rei ab eo qui accuſator eſt quod erit nouum; vt ſtatus ab accuſatore naſcatur. [Atque in hoc genere) Remotiuæ conſtitutionis, vbi tantum rei, non cauſa remouetur. [Conceſſio eſt, per quam non factum ipſum improbatur ab reo, ſed, vt ignoſcatur, id petitur &c.) Quarta ſpecies eſt in aſſumptiua qualitate, conceſſio. Hanc definit ita, cum nõ factum purgamus, ſed vt ignoſcatur petimus. Hanc partitur in duo, in purgationem & deprecationem & purgationem definit ita cum non factum purgamus, ſed voluntatum, Id fieri dicit tripliciter, ſi aut imprudentes faciamus, aut caſu, aut neceſſitate. Imprudentiæ dat exemplum de vitulo immolato. Item caſus de eo qui hoſtias præſto nõ habuit ad diem certum. Item neceſſitatis, de roſtrata naui in portu, vbi non licebat inuenta. Hæc tria exempla icirco iuncta poſuit, quia eorum omnium ſimilis præceptio eſt. nanque vt, & in ſuperioribus ita, & hic primum coniecturaliter agendum ab accuſatore: vt id, quod reus negat ſe voluntate feciſſe, eũ ſilio factũ doceat, ac voluntate. Deinde ſubiungit finitiui ſtatus tractatum, qui vt ſupra docuit, quadruplex eſt, definitio breuis, aſtrinctio definitionis & tertio loco, ſi aſſerit deductio eſt definitionis ad ſpeciem, ſi vero non aſſerit, ſeparatio definitionis à ſpecie. quarto loco fit deſtructio definitionis partis aduerſæ. Verum hi commiſſa deſtructione definitionis partis aduerſæ, reliqua tria complebuntur, vt breuiter definiat caſum imprudentiã neceſſitatem, deinde adiungit approbationem definitionis per exempla tertio loco ſeparet à definitione, quod reus fecit, & id oſtendat eſſe diſſimile, quod ſit eius facinus non ignorabile, non fortuitum, non neceſſarium demonſtrabit poſt hæc potuiſſe vitari, potuiſſe prouideri. & id doceat, quemadmodũ deinde adiungat accuſator alteram definitionem, per quam nomina alia ſupponat imprudentiæ, caſus, neceſſitati, inertiam, negligentiam, fatuitatem. Poſt hæc illud adiicit, vti excutiamus, ne forte neceſſitas habuerit turpitudinem, vt diſputari poſſit mori melius fuiſſe, ne tantam turpitudinem ſubiremus. Poſt hæc dicit adiungendũ eſſe tractatum de iuris & æquitatis natura, de qua & in negociali qualitate tractatum eſt, & maxime in abſoluta iuridiciali, quæ duæ qualitates ſolis videntur diſtare temporibus, nam rerum tractatu eodem continentur. Poſt hæc dicit adiungenda exempla, ſit tamen facultas dabit in quibus doceamus ſimili de cauſa neſcio quibus veniam nõ eſſe cõceſſam, & adiungamus illis fuiſſe magis tribuendam. Poſtremo ex partibus deliberationis turpe, & inutile doceamus eſſe concedi, & magnum periculum futurũ, cum tanta res admiſſa ſit, ſi nõ fuerit à iudicibus vindicata. Contra hæc defenſor cõuerſione vtetur horum omnium, vt & in ſuperioribus docuimus. maxime autem vt defendat voluntatem, & augeat quod voluntati fuit impedimento, & doceat nihil amplius ſe potuiſſe facere quam fecit. Deinde inducat locum communem, voluntatem expectari oportere. deinde conqueſtionem, cũ culpa careat, ſe affici ſupplicio, communem hominum eſſe infirmitatem. Loci vero communes accuſatoris hi ſunt, in eum qui confitetur, & alteri peccandi licentia tribuitur, ſi nõ de facto, ſed de voluntate quæratur. Defenſoris conqueſtio eſt de calamitate, quòd non culpa ſua, ſed vi maiore peccarit. Alter locus, de fortunæ poteſtate, & infirmatione hominum. Tertius locus, animum, non euentum conſiderari poſt hęc exempla atq; tractatus admonet, quod in omnibus exemplis ſupra poſitis leges ſint. Vnde neceſſario incidunt tractatus etiam legales. ſed hoc negat eſſe mirandum, ꝑ cauſarum genera quædã ſimpliciter explicantur, quædam

coniuncta

coniuncta ſunt. vnde q omnia præcepta cognouerit, quidquid perſpexerit in exẽplo, tranſlatione locorum neceſſaria perſequetur. nam hic, & leges ſint, neceſſario quę legũ pcepta ſunt, complere debemus, de quibus poſt dicetur. Nunc tantũ ea pręcepto poſuit. quæ cõceſſioni, de qua tractatus erat, cõuenirẽt. Si quid res ipſa dabit facultatis, coniecturã indicii ab accuſatore oportebit, vt dicat accuſator per coniecturã, aut prudenter feciſſe, aut non caſu feciſſe, aut non neceſſitate, ſed volũtate feciſſe. Atq; tum ex his locis iuris atq; æquitatis naturam oportebit quærere, & quaſi in abſoluta iuridiciali per ſe hoc ipſum ab rebus oĩbus ſeparatim conſiderare, quoniam cõuenit negociali abſoluta, qualitas tractata rebus, & diſtat tantummodo tpe, q negocialis de futuro iuſto agit. abſoluta de præterito. [Si aut in iis, aut in aliis exemplis ſcripti quoq; cõtrouerſiam adiunctã videbit, Hoc præceptõ oſtendit, incidere ſemper legales poſſe controuerſias conſtitutionibus principalibus, nec aliqñ legales ſtatus poſſe exiſtere principales. [Deprecatio eſt, in qua defenſio facti, ſed ignoſcendi poſtulatio cõtinetur.] Secunda pars conceſſionis deprecatio eſt. Hãc definiuit ita, cum non factum defendimus, ſed aperte veniam poſtulamus. Hoc autẽ actionis genus non frequenter incurrit in iudiciis, ſed in Senatu aliquoties, & apud populũ. Dat exẽplum vel Quinti Numitorii, vel Syphacis, vbi aperte nulla alia cõſtitutione venia poſtulata ſit. ſubiungit præcepta, primo eius qui vt ignoſcat poſtulat vt ſua beneficia cõmemoret, ſi qua habuerit in vita præterita, & ea doceat eſſe maiora quam eſſet factum vnde reus eſt. deinde maiorum ſuorum beneficia oſtẽdat, deinde dicat ſe nõ odio neq; crudelitate feciſſe quod fecerit, ſed ſtultitia, aut alicuius impulſu, deinde pollicatur, ſe alicubi profuturũ. deinde oſtendat ſe cõſanguineum magnis ac principalibus viris, vel amicũ, deinde amplitudinẽ ſuam, & voluntatis, & generis. & eorũ voluntatẽ oſtendat qui de ſe iudicent, & omnia quę perſonæ amplitudine honeſtateq; demonſtrent exaggeret. ſed hæc cũ conqueſtione potius q̃ cum arrogantia. Poſt hæc adiungere exẽpla debet, in qbus doceat, aut ſimili de cauſa ignotum multis, aut maiora cõceſſa delicta. deinde doceat ſe in poſteſtate irẽ fuiſſe, & id ignouiſſe quãplurimis. Poſtremo ipſum peccatũ extenuare debebit, & comparare, propter paruũ admiſſum ſe hominẽ tali honore excellentẽ, ſupplicio affici nõ oportere, quo afficiunt cæteri qui maiora committunt. Hæc confirmare locis communibus, qui ad captandã miſericordiã in primo libro videntur expoſiti. Sed cõtra hunc qui dicit, primũ maleficium augebit. deinde dicet, nihil imprudẽter factũ, ſed crudeliter & inimice oĩa. ipſum immiſericordẽ, immitẽ, ſuperbum, inimicum ſemper fuiſſe, amicũ nunquã futurum: & ſi beneficia protulerit ille qui veniã petit, is qui cõtra dicit, docere debebit, cauſa alia, nõ beneuolẽtia præſtitũ, aut aliud maius poſtea cõſecutũ, & hoc malo beneficia ſuperiora deleta, aut leuiora beneficia maleficiis, aut vt honor habitus eſt benefactis, pro maleficio pœne ſumatur. Deinde vt per locum cõmunẽ dicat turpe eſſe, & inutile ignoſci. Deinde optatum fuiſſe, vt reus aliquãdo fieret, & nunc nõ vindicari. Poſtremo cogitare debere, quali animo circa eum fuerit, & quali odio. Loci cõmunes eius erũt, indignatio maleficii, & alter, vt eorũ miſereantur qui fortuna, non malitia peccauerint. [Nam in ſenatu, & in cõſilio de Siphace diu deliberatũ eſt, &c.] Ita hic docet poſtulatam eſſe veniam per deprecationem. nam ſemper animo bono in populũ fuiſſe, non tam facile probabat cum coniecturali conſtitutione vteretur. Ita excludatur eius coniectura, qua factum negabitur, quod erga populum R. bono animo fuiſſet, & relinquebatur ſola deprecatio.

DE PRAEMIO, ET POENA.

QVONIAM igitur in generali conſtitutione tandiu ꝓpter eius partium multitudinem cõmoramur, ne forte varietate, & diſsimilitudine rerum deductus, alicuius animus in quendam errorem deferatur, quid etiam nobis ex eo genere reſtet, & quare reſtet, admonendum videtur. Iuridicialem cauſam eſſe dicebamus, in qua æqui, & iniqui natura, præmij aut pœnæ ratio quæreretur. Eas cauſas, in quibus de æquo, & iniquo quæritur, expoſuimus. Nunc reſtat vt de præmio, & de pœna explicemus. Sunt enim multæ cauſæ, quæ ex præmij alicuius petitione conſtant. Nam, & apud iudices de præmio ſæpe accuſatorum quæritur, & à ſenatu, aut concilio aliquod præmium ſæpe petitur. Ac neminẽ conueniet arbitrari nos, cum aliquod exẽplum ponamus, quod in ſenatu agat, ab iudiciali genere exemplorum recedere. Quidquid. n. de homine probãdo, aut improbando dr̃, cum ad eam dictionem ſententiarum quoq; ratio accommodetur, id non, ſi per ſententiæ dictionẽ agitur, deliberatiuum eſt; ſed, quia de homine ſtatuitur, iudiciale eſt habẽdum. Omnino aũt qui diligenter omnium cauſarum vim, & naturã cognouerit, cum genere primo, tum ẽt forma eas intelligẽt diſsidere: ceteris aũt partibus aptas in ſe omnes, & aliã in aliam implicatam videbit. Nunc de præmijs cõſideremus. L. Licinius Craſſus conſul quoſdam in citeriore Gallia nullo illuſtri, neque certo duce, neque eo nomine, neq; numero prædius, vt digni eſſent qui hoſtes populi R. eſſe dicerentur; ꝙ tñ excurſionibus, & latrocinijs infeſtam prouinciam redderent, conſectatus eſt, & confecit. Romã redijt, triumphum ab ſenatu poſtulat. Hic, vt, & in deprecatione, nihil ad nos attinet, rationibus, & infirmationibus rationum ſupponendis ad iudicationem peruenire, propterea ꝙ, niſi alia quoq; incidet conſtitutio, aut pars conſtitutionis, ſimplex erit iudicatio, & in quæſtione ipſa continebitur. In deprecatione huiuſmodi, Oporteat ne pœna affici. In hac huiuſmodi, Oporteat ne præmium dari. Nunc ad præmij quæſtionem appoſitos locos exponemus. Ratio igitur præmij quatuor eſt in partes diſtributa, in beneficia, in hominem, in præmij genus, in facultates. Beneficia ex ſua vi, ex tempore, ex animo eius qui fecerit, ex cauſa conſiderantur. Ex ſua vi quærent, hoc modo: Magna an parua, facilia an difficilia, ſingularia ſint vulgaria, vera an falſa quadã ex oratione honeſtẽtur. Ex tpe aũt, Si tum cum indigeremus, cum ceteri nõ poſſent, aut nollẽt opitulari, ſi tum cum ſpes deſeruiſſe, opitulatus ſit. Ex animo, Si nõ ſui commodi cauſa, ſed eo cõſilio fecit omnia, vt hoc conficere poſſet. Ex caſu, Si nõ fortuna, ſed induſtria factũ videbit, aut ſi ĩduſtriæ fortuna obſtitiſſet. In hominẽ aũt, Quibus rõnibus vixerit, quid ſumptus in eã rẽ, aut laboris inſumpſerit, &, ſi qd aliqñ tali fecerit, num alieni laboris, aut deorũ bonitatis præmiũ ſibi poſtulet: num aliqñ ipſe talẽ ob cauſã aliquẽ pmio affici negarit oportere: aut nũ iã ſatis pro eo, qđ fecerit, honos habitus ſit: aut nũ neceſſe fuerit ei facere id, qđ fecerit aut num hmõi ſit factum, vt, niſi feciſſet, ſupplicio dignus eſſet, nõ, quia fecerit, pmio: aut num ante tẽpus pmium petat, & ſpem incertã certo vẽdidit pretio: aut num, quo ſuppliciũ aliquod vitet, eo præmium poſtulet, vti de ſe præiudicium factum eſſe videatur. In præmij autem genere, quid, & quãtum, & quamobrẽ poſtuletur, & quo, & quanto quæque res præmio digna ſit, conſiderabitur. Deinde apud maiores quibus hominibus, & quibus de cauſis talis honos ſit habitus, quæretur. Deinde ne is honos nimium peruagetur. Atq; hic eius, qui contra aliquẽ præmium poſtulantem dicet,

cet,locus erit communis, præmia virtutis,& offi cij ſancta, & caſta eſſe oportere , neq; ea aut cum improbis cómunicari,aut in mediocribus hominibus pervulgari. Er alter,minus homines virtutis cupidos fore virtutis ꝓmio puulgato. Quæ.n. rara,& ardua ſint,ea ex præmio pulchra,& iucunda hominibus videri.Et tertius,ſi exiſtant q apud maiores noſtros ob egregiam virtutem tali honore dignati ſunt,non ne de ſua gloria,cum pari præmio tales homines affici videant , deliberari putent?& eorum enumeratio,& cum eis, quos contra dicat,comparatió.Eius aũt,qui præmium petet,facti ſui amplificatio,& eorũ, qui præmio affecti ſunt,cum ſuis factis contentio. Deinde ceteros à virtutis ſtudio repulſum iri , ſi ipſæ præmio non ſit affectus . Facultates autem conſiderantur, cum aliquod pecuniarum præmium poſtulatur, in quo,vtrum copia ne ſit agri,vectigalium, pecuniæ,an penuria,conſideratur.Loci communes, facultates augere,non minuere oportere ; & impudentem eſſe , qui pro beneficio non gratiam , verum mercedé poſtulet : contra autem,de pecunia ratiocinari,ſordidum eſſe,cum de gratia referẽda deliberetur:& ſe nõ pretium pro facto,ſed honorẽ; ita vt factitatum ſit , pro beneficio poſtulare. Ac de conſtitutionibus quidem ſatis dictum eſt: nunc de ijs controuerſijs , quæ in ſcripto verſantur,dicendum videtur.

VICTO. QVONIAM igitur in generali conſtitutione tandiu propter eius partium multitudinẽ cõmoramur, &c.)Omnes quatuor conſtitutiones cum ſuis ſpeciebus expoſuit . Supererat iam de controuerſiis legalibus diſputari . ſed qm partitus qualitatẽ , ſpecies ei duas dederat , iuridicialẽ & negocialẽ,ipſamq; rurſus iuridicialem diuidens in abſolutã,& aſſumptiuã,ſpecies ei duas dederat, iuridicialẽ ipſam ita definierat,vt ĩ ea æqui & iniqui natura,aut pręmii aut pœnę ratio quæreretur , æqui & iniqui natura in oĩbus expoſita eſt ſupra tractatibus circa omnes ſpecies iuridicialis. vnde nunc neceſſario admonet, de pœnę ac præmii ratione eſſe tractandũ,quod multa exiſtunt genera cauſarũ ex præmii petitione ſimiliter & pœnæ,nam Cic.de præmio tantum loquitur.Nos tamen & ad pœnæ actionẽ ratione tradita, præceptum de præmio ꝑ ſimilitudinẽ transferemus. Petuntur,inquit,præmia,& apud iudices,& in ſenatu,& in aliquo cõſilio. Hic admonet, quod in ſenatu dixit, ne quis arbitreť de deliberatiuo dicẽdi genere ſumptum eſſe tractatum, cũ de iudiciali genere dicendi omnis tractatus haberetur, Hoc,inquit,nemine moueat,qm & apud ſenatum licet ſententię dictio ſit.Quod dicendi genus deliberatiuæ cõuenit,tñ iudiciale genus dicendi eſt exiſtimandum,cum & in ſenatu licet de probando homine, improbandoq. tractet. & omnino, inqt,iſta tria genera cauſarum forma,quadã & primo genere diſtant,altiore tamẽ & pleniore intellectu implicita ſibi & connexa,ſuis partibus continent. [Nam & apud iudices de præmio ſæpe accuſatorũ quæritur &c.)Accuſatoribus lege præmia dabanť hoc ipſo ꝙ accuſabant.exemplum dat Tullius in Diuin.Nullo pręmio adductus ſum item,Non.n.ſpolia Caii Verris concupiui.[Id non, ſi per ſententiæ dictionẽ agitur,deliberatiuũ eſt ; &c.) Deliberatiuum.n.ſic definierat,vt diceret: Cum res poſita in conſultatione ciuili,habet in ſe ſententię dictionem.Ergo cũ agitur in ſenatu de homine probãdo,vel improbãdo nõ deliberatiua exinde dicẽda eſt,quia habet ſentẽtię dictionẽ,ſed iudicialis cauſa magis , quia de homine probãdo, improbandoq. tractatur.[Nunc de præmiis cõſideremus &c.) Hinc dare præcepta incipit,quæ ſeruanda ſunt cũ præmiũ poſtulamus quod ſolũ ſupererat de cõſtitutione iuridiciali tractata,vt natura ęqui & recti,aut ꝓmii,& pœnę ratio quærať. Dat exemplũ in quo præmium poſtulatur,de eo qui triumphũ petit. poſt quod exemplum admonet,neque hic neq; in deprecatione nos facta intẽtione,& depulſione,& nata quęſtione,aut rationem inquirere,aut depulſionẽ rationis , ſed ipſam eſſe iudicationẽ.quæ ſit quæſtio. In deprecatione, hoc modo ;Oporteat ne affici pœna. In præmii petitione:Oporteat ne dari præmiũ. Deinde ergo dicẽda in pręmiu petitione in quatuor,in beneficia,in hominẽ,in pręmii genus,in facultates,qbus ſingulis partes certas ipſe ſupponit . ſimulq. docuit locoꝝ cões ,quos tñ in his partibus ex quatuor habemus , in ꝓmii genere, & in facultatibus.Hæ.n.duę partes affectus tenẽt,& poſſunt audientes publicæ rationis præmium,& facultas plurimum cõmouere.Ac de cõſtitutionibus quidem ſatis dictum eſt. Nunc de iis controuerſiis quæ in ſcripto verſantur dicendum videtur.

DE CONTROVERSIIS, QVAE IN SCRIPTO VERSANTVR.

IN ſcripto verſatur controuerſia,cũ ex ſcriptiõis ratione aliquid dubij naſcitur.Id fit ex ambiguo,ex ſcripto,& ſententia, ex contrarijs legibus,ex ratiocinatione,ex definitione.Ex ambiguo aũt naſcitur cõtrouerſia,cũ,qd ſenſerit ſcriptor,obſcurũ eſt,ꝗ ſcriptũ duas plures ve res ſignificat , ad hunc modũ: Paterfamilias, cum filium heredem faceret , vaſorum argenteorum centum pondo vxori ſuæ ſic legauit : Heres meus vxori meæ vaſorum argenteorum pondo centũ,q̃ volet, dato . Poſt mortẽ eius vaſa magnifica , & pretioſe cœlata petit à filio mater:ille ſe,quæ ipſæ vellet,debere dicit.Primum ſi fieri poterit,demonſtrandum eſt nõ eſſe ambigue ſcriptum,ꝓpterea ꝙ oẽs in cõſuetudine ſermonis ſic vti ſolent eo verbo vno pluribus ve in ſententia, in qua is,qui dicet, accipiendum eſſe demonſtrabit.Deinde ex ſuperiore,& ex inferiore ſcriptura docendũ id,quod quæratur,fieri ꝑſpicuum.Quare ſi ipſa ſeparatim ex ſe verba cõſiderẽtur , omnia aut pleraq; ambigua viſum iri. Quæ autẽ ex omni conſiderata ſcriptura perſpicua fiãt,hæc ambigua non oportere exiſtimari. Deinde qua in ſententia ſcriptor fuerit, ex ceteris eius ſcriptis,& factis,dictis,animo,atq; vita eius ſumi oportebit, & eã ipſam ſcripturam, in qua inerit illud ambiguum,de quo q̃ritur, totam oĩbus ex partibus pertentare,ſi quid aut ad id appoſitum ſit,quod nos interpretemur,aut ei, qđ aduerſarius intelligat,aduerſetur. Nam facile, quid veriſimile ſit eũ voluiſſe qui ſcripſit , ex omni ſcriptura , & ex perſona ſcriptoris, atq; ijs rebus,q̃ perſonis attributæ ſunt, conſiderabitur . Deinde erit demonſtrãdum,ſi qd ex ipſa re dabiẽ facultatis,id,quod aduerſarius itelligat, multo minus cõmode fieri poſſe,q̃ id,qđ nos accipimus;ꝙ illius rei neq; adminiſtratio neq; exitus vllus extet:nos qđ dicamus,facile,& cõmode trãſigi poſſe:vt ĩ hac lege(nihil.n.ꝓhibet fictã exẽpli loco ponere,quo facilius res intelligaẽ) Meretrix coronã aureã ne habeto:ſi habuerit,publica eſto. Contra eũ , qui meretricẽ publicari dicat ex lege oportere,poſſet dici, neq; adminiſtrationẽ eſſe vllã publicæ meretricis, neq; exitũ legis ĩ meretrice publicãda:at in aura publicãdo, & adminiſtrationem , & exitum facilem eſſe , & incommodi nihil ineſſe. Ac diligenter illud quoq; attendere oportebit,num illo probato , quod aduerſarius intelligat,vtilior res,aut honeſtior,aut magis neceſſaria,à ſcriptore neglecta videaẽ . Id fiet,ſi Id,quod

nos demóſtrabimus,honeſtū,aut vtile,aut neceſſa
rium demóſtrabimus:& ſi id, quod ab aduerſarijs
dicetur,minime eiuſmodi dicemus eſſe. Deinde ſi
in lege erit ex ambiguo cōtrouerſia, dare operam
oportebit,vt de eo, qđ aduerſarius intelligat,alia
in lege cautū eſſe doceat. Permultū aūt ꝓficiet illud
demóſtrare,quēadmodū ſcripſiſſet,ſi id,quod ad-
uerſarius accipiat,fieri aut intelligi voluiſſet:vt in
hac cauſa,in qua de vaſis argēteis quæritur,poſsit
mulier dicere, nihil attinuiſſe , aſcribi , q̃ volet,ſi
heredis voluntati pmitteret:eo.n.nō aſcripto,ni-
hil ineſſe dubitatiōis,quin heres,q̃ ipſe vellet,da-
ret. Amentiæ igit̃ fuiſſe,cū heredi vellet cauere,id
aſcribere, quo nō aſcripto nihilominus heredi ca
uerēt. Quare hoc genere magnopere talibus ī cau
ſis vti oportebit : ſi hoc mō ſcripſiſſet, iſto verbo
vſus nō eſſe , nō iſto loco verbū iſtud collocaſſet .
Nam ex his ſententia ſcriptoris maxime pſpicit.
Deinde,quo tpe ſcriptū ſit , q̃rendum eſt,vt,quod
eum voluiſſe in eiuſmodi tpe veriſimile ſit intelli
gat. Poſt ea deliberationis partibus,qd vtilius,&
quid honeſtius,& illi adſcribendū,& his ad cōpro
bandū ſit, demōſtrandū:& ex his ſi quid amplifica
tionis dabitur,cōmunibus vtrunq; locis vti opor-
tebit . Ex ſcripto,& ſententia cōtrouerſia cōſiſtit,
cum alter verbis ipſis,quæ ſcripta ſunt,vtitur : al-
ter ad id, quod ſcriptorem ſenſiſſe dicet , omnem
adiungit dictionē. Scriptoris aūt ſententia ab eo,
qui ſententia ſe defendet, tum ſemp ad idem ſpe-
ctare,& idem velle demonſtrabitur: tum ex facto,
aut ex euentu aliquo ad tēpus id,qđ inſtituit,ac-
commodat̃. Semp ad id idem ſpectare ,hoc modo:
Paterfamilias cū liberorū nihil haberet,vxorē aūt
haberet,ī teſtamēto ita ſcripſit:Si mihi filius geni
tus fuerit vnus,plures ve,is mihi heres eſto. Dein
de quæ aſſolent. Poſtea,Si filius ante morit̃,q̃ in tu
telā ſuam venerit,tu mihi,dicebat,ſecundus heres
eſto. Filius nō eſt natus. ambigunt agnati cum eo,
qui eſt heres,ſi filius ante, q̃ in tutelā veniat,mor-
tuus ſit. In hoc genere nō pōt hoc dici,ad tempus,
aut ad euentum aliquē ſentētiā ſcriptoris oporte-
re accōmodari: ppea ꝙ ea ſola demonſtrat̃,qua fre
tus ille,qui contra ſcriptū dicet,ſuam eſſe heredi-
tatē defendit. Alterū aūt genus eſt eorum, qui ſen
tentiā inducunt : in quo nō ſimplex voluntas ſcri-
ptoris oſtēditur,quæ in oē tempus,& in omne fa-
ctum idē valeat;ſed ea quodā facto,aut euentu ad
tēpus interpretāda dicit . Ea partibus iuridicialis
aſſumptiuæ maxime ſuſtinet̃. Nam tum inducitur
cōparatio,vt in eū,qui, cum lex aperiri portas no
ctu vetaret , aperuit quodā ī bello,& auxilia quæ-
dā in oppidū recepit,ne ab hoſtibus opprimeren-
tur,ſi foris eſſent,ꝙ prope muros caſtra hoſtes ha-
berēt. Tum relatio criminis,vt in eo,qui,cū cōmu
nis lex omniū hominē occidere vetaret, Tribunū
militū ſuū , qui vim ſibi inferre conaret̃ , occidit.
Tum remotio criminis,vt ī eo,qui, cū lex,quibus
diebus ī legationē ꝓficiſceret̃, pſtitueret,qa ſum-
ptū nō dedit Quæſtor ꝓfectus nō eſt. Tum cōceſ-
ſio per purgationē, & per imprudētiā,vt in vituli
immolatione : & per vim,vt ī naui roſtrata:& per
caſum,vt ī Euripi fluminis magnitudine. Quare
aut ita ſentētia inducet, vt vnum quoddā voluiſſe
ſcriptor demóſtret̃,aut ſic,vt ī eiuſmodi re,& tpe
hoc voluiſſe doceat̃. Ergo is,qui ſcriptū defendit,
his locis plerūq; oībus,maiore aūt parte ſemp po
terit vti . Primū ſcriptoris collaudatione, & loco
cōi,nihil eos qui iudicēt,niſi id, qđ ſcriptū ſit,ſpe
ctare oportere:& hoc eo magis,ſi legitimū ſcriptū
ꝓferet̃,id eſt,aut lex ipſa, aut ex lege aliquid. Po-
ſtea,qđ vehemētiſsimū eſt,facti aut intētionis ad
uerſariorū cū ipſo ſcripto contētione, qd ſcriptū
ſit,qd factū,qd iuratus iudex:quē locū multis mo
dis variare oportebit. Tum ipſum ſecū admirantē
quidnā cōtra dici poſsit , tum ad iudicis officium
reuertentē , & ab eo quærentē quid ꝑterea audire
aut expectare debeat : tū ipſum aduerſariū quaſi
in testis loco ꝓducendo , hoc interrogādo,vtrū
ſcriptū neget eſſe eo modo, an ab ſe cōtra factū eſ
ſe,aut contra cōtendi neget:vtrū negare auſus ſit,
ſe dicere deſitarū. Si neutrum neget, & cōtra tñ di
cat, nihil eſſe quo hominē impudentiorē quiſquā
ſe viſurum arbitretur. In hoc ita cōmorari conue
niet,quaſi præterea nihil dicendū ſit, & quaſi con
tradici nihil poſsit, ſæpe id quod ſcriptū eſt,reci-
tando,ſæpe cum ſcripto factū aduerſarij cōfligen
do,atq; interdum acriter ad iudicem ipſum reuer
tendo. Quo in loco iudici demōſtrandū eſt, quid
iuratus ſit, quid ſequi debeat:duabus de cauſis iu
dicē dubitare oportere,ſi aut ſcriptū ſit obſcure,
aut neget aliquid aduerſarius . Cum , & ſcriptum
ſit aperte,& aduerſarius omnia cōfiteatur,tum iu
dicem legi parere, nō interpretari legē oportere.
Hoc loco confirmato,tum diluere ea, q̃ contra di
ci poterant, oportebit. Contra autē dicetur,ſi aut
prorſus aliud ſenſiſſe ſcriptor , & ſcripſiſſe aliud
demonſtrabit, vt in illa de teſtamento quā poſui-
mus cōtrouerſia ; aut cauſa aſſumptiua inferetur,
quamobrē ſcripto non potuerit aut non oportue
rit obtēperari. Si aliud ſenſiſſe ſcriptor , aliud ſcri
pſiſſe dicetur,is,qui ſcripto vtetur,hoc dicet,non
oportere de eius volūtate nos argumētari,qui,ne
id facere poſſemus , iudiciū nobis reliquerit ſuæ
voluntatis : multa incōmoda conſequi, ſi inſtitua
tur,vt à ſcripto recedatur. nam,& eos,qui aliquid
ſcribāt,nō exiſtimaturos id,qđ ſcripſerint,ratum
futurū:& eos,qui iudicent,certum , qđ ſequātur,
nihil habituros,ſi ſemel à ſcripto recedere cōſue-
uerint. Quòd ſi voluntas ſcriptoris conſeruanda
ſit,ſe non aduerſarios à voluntate eius ſtare. Nam
multo ꝓpius accedere ad ſcriptoris voluntatē eū,
qui ea ipſius eum literis interpretet̃ , q̃ illum qui
ſententiā ſcriptoris non ex ipſius ſcripto ſpectet,
quod ille ſuæ voluntatis quaſi imaginē reliquerit,
ſed domeſticis ſuſpicionibus perſcrutet̃. Sin cau-
ſam afferet is, qui à ſententia ſtabit ; primum erit
contradicendum,q̃ abſurdum non negare contra
legem feciſſe, ſed,quare fecerit , cauſam aliquam
inuenire. Deinde conuerſa omnia eſſe : ante ſoli-
tos eſſe accuſatores iudicibus perſuadere , affinē
eſſe alicuius culpæ eum, qui accuſaretur : cauſam
profere,q̃ eum ad peccandum impuliſſet:nunc ip-
ſum reum cauſam afferre,quare deliquerit. Dein-
de hanc inducere partitionem , cuius in ſingulas
partes multæ conueniet argumentationes. Primū
nulla in lege vllā cauſam cōtra ſcriptū accipi con-
uenire.

penire, Deinde ſi in ceteris legibus cōueniat, hāc
eſſe huiuſmodi legē, vt in ea non oporteat, Poſtre
mo ſi in hac quoq; lege oporteat, hanc quidē cau
ſam accipi minime oportere, Prima pars hi ferè
locis cōfirmabitur ſcriptori neq; ingenium, neq;
operā, neq; vllā facultatē defuiſſe, quo minus poſ
ſet aperte pſcribere id, quod cogitaret: nō fuiſſe
ei graue, nec difficile eā cauſam excipere, q̄ aduer
ſarij proferāt, ſi quidquā excipiendū putaſſet: con
ſueuiſſe eos, qui leges ſcribāt, exceptionibus vti.
Deinde oportet recitare leges cū exceptionibus
ſcriptas, & maxime videre, ſi q̄ in ea ipſa lege, qua
de agit, ſit exceptio aliqua in capite, aut apud eun
dē leges ſcriptorē, quo magis eū probetur fuiſſe
excepturū, ſi qd excipiendū putaret; & oſtēdere,
cauſam accipere, nihil aliud eſſe, niſi legē tollere:
ideo ꝙ, cū ſemel cauſa cōſideret, nihil attineat eā
ex lege cōſiderare, quippe q̄ in lege ſcripta nō ſit,
qđ ſi ſit inſtitutū, oībus cauſam dari, & poteſtatē
peccādi, cū intellexerint vos ex ingenio eius, q cō
tra legē fecerit, nō ex lege, in quā iurati ſitis, rē iu
dicare. Deinde & ipſis iudicibus iudicādi, & cete
ris ciuibus viuēdi rōnes perturbatū iri, ſi ſemel à
legibus receſſum ſit, Nā & iudices neq; qd ſequā-
tur habituros, ſi ab eo, qđ ſcriptū ſit, recedāt; neq;
quo pacto alijs improbare poſsint, ꝙ cōtra legē
iudicarint: & ceteros ciues qd agāt ignoraturos,
ſi ex ſuo quiſq; cōſilio, & ex ea rōne, quæ in mentē
aut in libidinē venerit, nō ex cōi pſcripto ciuitatis
vnāquanq; rē adminiſtrabit. Poſtea quærere à iu-
dicibus ipſis, quare in alienis detineant negocijs,
cur reip. munere impediant, cū ſæpius ſuis rebus,
& cōmodis ſeruire poſsint, cur in certa verba iu-
rent, cur certo tpe cōueniāt, certo diſcedāt; nihil
quiſquā afferat cauſæ, quo minus frequēter operā
reipub. det, niſi q̄ cauſa in lege excepta ſit: an ſe le
gibus obſtrictos in tātis moleſtijs eſſe æquum cen
ſeant, aduerſarios noſtros leges negligere conce
dant, Deinde itē q̄rere ab iudicibus, ſi eius rei cau
ſam, pp quā ſe reus contra legē feciſſe dicat, exce-
ptionē ipſe ī lege adſcribat, paſſuri ne ſint. Poſtea
hoc qđ faciat, indignus & impudētius eſſe q̄ ſi ad
ſcribat. Age porro, qd ſi ipſi veliut iudices adſcri-
bere, paſſurus ne ſit populus? atque hoc eſſe indi-
gnius, quā re verbo, & literis mutare nō poſsint,
eam re ipſa, & iudicio maxime cōmutare. Deinde
indignius eſſe de lege aliquid derogari, aut legem
abrogari, aut aliqua ex parte cōmutari, cū populo
cognoſcēdi, & probādi, aut improbandi poteſtas
nulla fiat, hoc ipſis iudicibus inuidioſiſsimū futu
rū, Nō hūc locū eſſe, neq; hoc tēpus legū corrigē
darū, apud populū hoc & p populū agi conuenire
ꝙ ſi nūc id agat, velle ſe ſcire qui lator ſit, qui ſint
accepturi, ſe actiones videre, & diſſuadere velle,
Quòd ſi hæc cū ſumme inutilia, tū multo turpiſsi
ma ſint, legē, cuiuſcemodi ſit, in pſentia conſerua
ri à iudicibus, poſt, ſi diſpliceat, à populo corrigi
cōuenire, Deinde ſi ſcriptū nō extaret, magno pe-
re quæreremus. neq; iſti, ue ſi extra periculū qui-
dē eſſet, crederemus: nūc cum ſcriptū ſit, amentiā
eſſe eius rei, q peccarit, potius, q̄ legis ipſius ver-
ba cognoſcere. His & huiuſmodi rōnibus oſten-
ditur cauſam extra ſcriptum accipi nō oportere,

Secūda pars eſt, in qua eſt oſtēdendū, ſi in ceteris
legibus oporteat, in hac nō oportere. Hoc demon
ſtrabitur, ſi lex aut ad res maximas, vtiliſsimas, ho
neſtiſsimas, religioſsimas videbimur ptinere: aut
inutile, aut turpe, aut nefas eſſe tali in nō diligen-
tiſsime legi obtemperare: aut ita lex diligenter
perſcripta demonſtrabitur, ita cautū vnaquaq; de
re, ita quod oportuerit exceptū, vt minime conue
niat quidquā in tā diligenti ſcriptura pteriten arbi
trari. Tertius locus eſt ei, q pro ſcripto dicet, ma-
xime neceſſarius, p quē oſtēdat oporter, ſi eò ve-
niat, cauſam contra ſcriptum accipi, eā tñ minime
oportere, quæ ab aduerſarijs afferatur. qui locus
iccirco eſt huic neceſſarius, & ſemp is, qui contra
ſcriptū dicit, æquitatis aliquid afferat oportet. Nā
ſumma imprudētia eſt, eū, qui, cōtra quod ſcriptū
ſit, aliquid pbare velit, nō æquitatis pſidio id face
re conari. Si quid igitur ex hac ipſa accuſator de-
roget, oībus partibus iuſtius, & probabilius accu
ſare videatur. Nam ſuperior oratio hoc oīs facie-
bat, vti iudices, ēt ſi nollēt, neceſſe eſſet; hæc aūt, ēt
ſi neceſſe nō eſſet, vt vellent cōtra iudicare. Id aūt
fiet, ſi quibus ex locis culpa demonſtrabit nō eſſe
in eo, qui cōparatione, aut remotione, aut relatio
ne criminis, aut cōceſsionis partibus ſe defendit,
de quibus ante, vt potuimus, diligēter perſcripſi-
mus, ſi de his locis, quæ res poſtulabit, ad cauſam
aduerſariorū improbandā transferemus: aut cau-
ſæ & rōnes afferentur, quare & quo cōſilio ita ſit
in lege, aut in teſtō ſcriptū, vt ſentētia quoq; & vo
lūtate ſcriptoris, nō ipſa ſolū ſcripturæ cauſa con
firmatum eſſe videatur: aut alijs quoq; cōſtitutio
nibus factū coarguetur. Contra ſcriptū aūt qui di
cet, primū eum inducet locū, per quē æquitas cau
ſæ demonſtretur: aut oſtēdet quo animo, quo con
ſilio, qua de cauſa fecerit: & quācunq; cauſam aſ-
ſumet, aſſumptionis partibus ſe defendet, de qui-
bus ante dictū eſt. Atq; hoc in loco, cū diutius cō
moratus fui facti rōnem, & æquitatē cauſæ exor-
nauerit; tum ex his locis ferè cōtra aduerſarios di
cet, oportere cauſas accipi: demonſtrabit nullā eſ-
ſe legē, quæ aliquā rē inutilē aut iniquā fieri velit:
oīa ſupplicia, quæ à legibus proficiſcantur, culpæ
ac malitiæ vindicādæ cauſa cōſtituta eſſe. Scripto
rē ipſum, ſi exiſtat, factū hoc probaturū: & idē ip-
ſum, ſi ei talis res accidiſſet, facturū fuiſſe: & ea re
legis ſcriptorē certo ex ordine iudices, certa æta-
te pditos conſtituiſſe, vt eſſent, nō qui ſcriptū ſuū
recitarent, quod quiuis puer facere poſſet, ſed qui
cogitationē aſſequi poſſent, & voluntatē interpre
tari. Deinde illū ſcriptorē, ſi ſcripta ſua ſtultis ho-
minibus, & barbaris iudicibus cōmitteret, omnia
ſumma diligentia perſcripturū fuiſſe: nunc vero,
ꝙ intelligeret quales viri iudicaturi eſſent, iccir-
co eum, quæ perſpicua videret eſſe, nō aſcripſiſſe:
neq;. n. vos ſcripti ſui recitatores, ſed volūtatis in
terpretes fore putauit, Poſtea quærere ab aduerſa
rijs, quid ſi hoc feciſſem? quid ſi hoc accidiſſet? eo
rū aliqd, in quibus aut cauſa ſit honeſtiſsima, aut
neceſsitudo certiſsima, tum ne accuſaretis? Atqui
lex nuſquam excepit. Non ergo omnia ſcriptis,
ſed quædam, quæ perſpicua ſunt, tacitis exceptio
nibus caueri. Deinde nullam rem neque legibus,
neque

neque ſcriptura vlla, deniq; ne in ſermone qdem
quotidiano atq; imperiis domeſticis recte poſſe
adminiſtrari, ſi vnuſquiſq; velit verba ſpectare, &
nõ ad volũtatẽ eius, qui verba habuerit, accedere.
Deinde ex vtilitatis, & honeſtatis partib. oſtẽdere,
q̃ inutile, aut quã turpe ſit id, qđ aduerſarii dicant
fieri oportuiſſe, aut oportere: & id, qđ nos feceri-
mus aut poſtulemus, q̃ vtile, aut q̃ honeſtũ ſit. De
inde leges nobis caras eſſe nõ pp lr̃as, q̃ tenues, &
obſcuræ notæ ſint volũtatis, ſed pp earũ rerũ, qui
bus de ſcriptũ eſt, vtilitatẽ, & eorũ, q ſcripſerint,
ſapientiã, & diligentiã. Poſtea quid ſit lex deſcri-
bere, vt ea videat̃ in ſentẽtiis, nõ in verbis conſiſte
re: & iudex is videat̃ legi obtemperare, qui ſnĩam
eius, nõ qui ſcripturã ſequatur. Deinde q̃ indignũ
ſit eodẽ affici ſupplicio eũ, qui pp aliquod ſcelus,
& audaciã contra legẽ fecerit, & eum, qui honeſta
aut neceſſaria de cã, nõ ab ſnĩa, ſed ab literis legis
receſſerit: atq; his, & hmõi rõnibus, & accipi cãm,
& in hac lege accipi, & eam cãm, quã ipſe afferat,
oportere accipi demõſtrabit. Et quemadmodum
ei dicebamus, qui à ſcripto diceret, hoc fore vtiliſ
ſimũ, ſi quid de æquitate ea, q̃ cum aduerſario ſta-
ret, derogaſſet: ſic huic, qui cõtra ſcriptũ dicet, plu
rimũ proderit, ex ipſa ſcriptura aliquid ad ſuam
cauſam cõuertere, aut ambiguæ aliquid ſcriptum
oſtendere. Deinde ex illo ambiguo eã partẽ, quæ
ſibi proſit, defendere, aut verbi definitionẽ indu-
cere, & illius verbi vim, quo urgeri videat̃, ad ſuæ
cauſæ cõmodũ traducere, aut ex ſcripto non ſcri-
ptũ aliquod inducere p rõcinationẽ, de qua poſt
dicemus. Quacunq; aũt in re, quamuis leuiter pro
babili ſcripto ipſo ſe defenderit, ẽt cũ æquitate cã
abundabit, neceſſario multum proficiet: ideo ꝙ ſi
id, quo nititur aduerſariorũ cã, ſubduxerit oẽm il
lam eius vim, & acrimoniã lenierit ac diluerit. Lo
ci aũt cões certi ex aſſumptionis partib. in vtran
que partem conuenient. Præterea eius, qui à ſcri-
pto dicet, leges ex ſe nõ ex eius, qui contra cõmi-
ſerit, vtilitate ſpectari oportere, & legibus anti-
quius haberi nihil oportere. Contra ſcriptũ, leges
in cõſilio ſcriptoris, & vtilitate cõi, non in verbis
conſiſtere. Quàm indignum ſit æquitatem literis
vrgeri, quæ voluntate eius, qui ſcripſerit, defenda
tur. Ex contrariis aũt legib. cõtrouerſia naſcitur,
cum inter ſe duæ vñr leges, aut plures diſcrepare,
hoc modo: Lex, Qui tyrãnum occiderit, Olympio
nicarum præmium capito, & quã volet ſibi rem à
magiſtratu poſcito, & magiſtratus ei concedito.
Et altera lex, Tyranno occiſo quinque eius proxi
mos cognatione magiſtratus necato. Alexãdrum,
qui apud Phæreos in Theſſalia tyrannidem occu
parat, vxor ſua, cui Thebe nomen fuit, noctu, cum
ſimul cubaret, occidit. Hæc filiũ ſuum, quẽ ex ty-
ranno habebat, ſibi præmii loco depoſcit. Sũt qui
ex lege puerum occidi dicant oportere. Res in iu
dicio eſt. In hoc genere vtranq; in partẽ iidem lo-
ci, atq; eadem præcepta cõuenient, ideo ꝙ vterq;
ſuã legẽ confirmare, contrariã infirmare debebit.
Primum igitur leges oportet cõtendere, conſide-
rando vtra lex ad maiores, hoc eſt ad vtiliores, ad
honeſtiores ac magis neceſſarias res pertineat. Ex
quo cõficit̃, vt, ſi leges duæ, aut ſi plures, aut quot
quot erunt, conſeruari nõ poſsint, quia diſcrepẽt
inter ſe; ea maxime conſeruanda putetur, quæ ad
maximas res ptinere videatur. Deinde vtra lex po
ſterius lata ſit. nam poſtrema quæque grauiſsima
eſt. Deinde vtra lex iubeat aliquid, vtra permittat.
nam id, quod imperat̃, neceſſarium: illud, quod p-
mittitur, voluntariũ eſt. Deinde in vtra lege, ſi nõ
obtẽperatũ ſit pœna afficiatur, aut in vtra maior
pœna ſtatuatur. nã maxime conſeruãda eſt ea, q̃ di
ligentiſsime ſancta eſt. Deinde vtra lex iubeat, u-
tra vetet. nã ſæpe ea, quæ vetat, quaſi exceptione
quadam corrigere vr̃ illam, quæ iubet. Deinde u-
tra lex de gñe omni, vtra de parte quadã, vtra cõi-
ter in plures, vtra in aliquã certam rem ſcripta vi-
deatur. nam quæ in partem aliquã, & quæ in certã
quandam rem ſcripta eſt, propius ad cãm accede-
re vr̃: & ad iudicium magis pertinere. Deinde ex
lege vtrũ ſtatim fieri neceſſe ſit, vtrum habeat ali-
quam morã, & ſuſtentationẽ. nam id, quod ſtatim
faciendũ ſit, perfici prius oportet. Deinde operã
dare, vt ſua lex ipſo ſcripto videat̃ niti. Contraria
aũt aut p ambiguũ, aut p ratiocinationẽ, aut per
definitionẽ induci, quo ſanctius, & firmius id vi-
deat̃ eſſe, qđ apertius deſcriptum ſit. Deinde ſuæ
legis ad ſcriptũ ipſam ſnĩam quoq; adiũgere, con-
trariã legẽ itẽ ad aliam ſnĩam traducere, vt, ſi fieri
poterit, ne diſcrepare quidẽ videant̃ inter ſe. Po-
ſtremo facere, ſi cã dabit facultatẽ, vt noſtra rõne
vtraq; lex conſeruari videatur, & aduerſariorũ ra-
tione altera ſit neceſſario negligenda. Locos autẽ
cões, & quos ipſa cauſa det, videre oportebit, &
ex vtilitatis, & honeſtatis ampliſsimis partibus ſu
mere, demõſtrantẽ p amplificationem ad vtrã po-
tius legem accedere oporteat. Ex ratiocinatione
naſcitur controuerſia, cum ex eo, qđ vſpiã eſt, ad
id, quod nuſquã ſcriptũ eſt, peruenitur, hoc pacto;
Lex eſt, Si furioſus eſt, agnatorũ gẽtiliumq. in eo
pecuniaq. eius poteſtas eſto. Et lex, Paterfamilias
vti ſup familia pecuniaq. ſua legauerit, ita ius e-
ſto. Et lex, Si paterfamilias inteſtato morit̃, fami-
lia pecuniaq. eius agnatorũ gẽtiliumq. eſto. Qui-
dã iudicatus eſt parentẽ occidiſſe, & ſtatim, ꝙ effu
giẽdi ptãs nõ fuit, ligneæ ſoleæ in pedes inductæ
ſunt; os aũt obuolutũ eſt folliculo, & ꝑligatũ: de-
inde eſt in carcerẽ deductus, vt ibi eſſet tãtiſper,
dũ culeus, in quẽ cõiectus in profluentẽ deferret̃,
cõpararetur. Interea quidã eius familiares in car-
cerem tabulas afferũt, & teſtes adducũt. heredes,
quos ipſe iubet, ſcribũt; tabulæ obſignantur: de il
lo poſt ſuppliciũ ſumit̃. Inter eos, q heredes in ta-
bulis ſcripti ſunt, & inter agnatos de hereditate
cõtrouerſia eſt. Hic certa lex, q̃ teſti faciẽdi iis, qui
in eo loco ſint, adimat ptãtẽ, nulla ꝓfert̃. Ex cete-
ris legibus, & quæ hũc ipſum ſupplicio hmõi affi
ciũt, & q̃ ad teſti faciendi ptãtem pertinent, & per
rõcinationem veniẽdum eſt ad eiuſmodi rõnem,
vt quæratur, habuerit ne teſtamẽti faciendi ptãtẽ.
Locos autem in hoc genere argumentandi hos, &
hmõi quoſdam eſſe arbitramur. Primum eius ſcri
pti, quod proferas, laudationẽ, & confirmationẽ.
Deinde eius rei, qua de quærat̃, cũ eo, de quo con
ſtat, collocationẽ eiuſmodi, ut id, de quo q̃ritur,
rei, de qua conſtet, ſimile eſſe videatur. Poſtea ad-

miratione percontatione, qui fieri poſsit, vt, qui hoc æquũ eſſe concedat, illud neget, qđ aut æquius, aut eodẽ ſit in genere. Deinde iccirco de hac re nihil eſſe ſcriptum, ꝙ, cum de illa eſſet ſcriptum, de hac re is, qui ſcribebat, neminẽ dubitaturum arbitratus ſit. Poſtea multis in legibus multa eſſe prætermiſſa, quæ iccirco prætermiſſa nemo arbitretur, ꝙ ex ceteris, de quibus ſcriptũ ſit, intelligi poſsint. Deinde æquitas rei demonſtranda eſt, vt in iuridiciali abſoluta. Contra aũt qui dicet, ſimilitudinẽ infirmare debebit; quod faciet, ſi demonſtrabit illud quod conferatur, ab eo cui conferatur diuerſum eſſe genere, natura, vi, magnitudine, tpe, loco, perſona, opinione: ſi quo in numero illud, qđ per ſimilitudinẽ afferetur, & quo in loco illud, cuius cauſa afferetur, haberi conueniat, oſtendetur. Deinde quid res cum re differat, demonſtrabitur; vt nõ idẽ videatur de vtraq; exiſtimari oportere. Ac ſi ipſe quoque poterit ratiocinationibus vti, iiſdem ratiocinationibus, quibus ante prædictũ eſt, vtetur: ſi non poterit, negabit oportere quidquam, niſi quod ſcriptum ſit, conſiderare: periclitari omnia iura, ſi ſimilitudines accipiantur, nihil eſſe pene, quod nõ alteri ſimile eſſe videatur: multis diſsimilibus rebus, in vnamquanq; rem tantũ ſingulas eſſe leges: omnia poſſe inter ſe vel ſimilia, vel diſsimilia demonſtrari. Loci communes à ratiocinatione, oportere coniectura ex eo, quod ſcriptum ſit, ad id, quod non ſit ſcriptum, peruenire: & neminem poſſe omnes res per ſcripturam amplecti, ſed eum commodiſsime ſcribere, qui curet vt quædã ex quibuſdam intelligantur. Contra ratiocinationem, huiuſcemodi coniecturam diuinationem eſſe, & ſtulti ſcriptoris eſſe non poſſe omnibus de rebus cauere quibus velis. Definitio eſt, cum in ſcripto verbum aliquod eſt poſitũ, cuius de vi quæritur: hoc modo: Lex, Qui in aduerſa tempeſtate nauim reliquerint, omnia amittunto: eorum nauis, & onera ſunto, qui in naui remanſerint. Duo quidam, cum iam in alto nauigarẽt, & eorum alterius nauis, alterius onus eſſet, naufragum quẽdam natantem, & manus ad ſe tendentem animaduerterunt: miſericordia cõmoti, nauim ad eum applicauerunt, hominem ad ſe ſuſtulerunt. Poſtea aliquanto ipſos quoque tempeſtas vehementius iactare cœpit, vſque adeo vt dominus nauis, cum idem gubernator eſſet, in ſcapham confugeret, & inde funiculo, qui à puppi religatus ſcapham annexam trahebat, naui, quoad poſſet, moderaretur; ille autẽ, cuius merces erãt, in gladium in naui ibidẽ incumberet. Hic ille naufragus ad gubernaculum acceſsit, & naui, quoad potuit, eſt opitulatus. Sedatis autẽ fluctibus, & tempeſtate iam cõmutata, nauis in portum properatur. Ille autem, qui in gladium incubuerat, leuiter ſaucius facile eſt ex vulnere recreatus. Nauim cum onere horum trium ſuam quiſque eſſe dicit. Hic omnes ſcripto ad cauſam accedunt, & ex nominis vi naſcitur controuerſia. Nam, & relinquere nauem, & remanere in naui; denique nauis ipſa quid ſit, definitionibus quæritur. Iiſdem autem ex locis omnibus, quibus definitiua conſtitutio, tractabitur.

VICTORINVS.

CONSTITVTIONES rationales eſſe ſtatus, & in primo docuimus, & ipſos eſſe principales. hoc quemadmodum compleremus in dicendo ſuperiore tractatu docuit. Sed quia ſunt præter ea genera controuerſiarum quæ verſantur in ſcripto, quæ incidunt cõſtitutionibus, quæ ipſa quæ ſunt neceſſario etiam, de his dat præcepta. [In ſcripto verſatur controuerſia &c.) Sunt autem controuerſiæ quinque: ambiguitas, ſcriptum, & voluntas, leges contrariæ, ratiocinatio, & definitio. Scripti autem cõtrouerſia eſt, cum in quocunque ſcripto naſcitur controuerſia, aut in legibus, teſtamentis, pactis, & dictis, & ceteris quæ in ſcriptura ſunt. Ergo principalis eſt ambiguitas, quia ita ordinem fecit, cuius definitio adhibita eſt. [Cum, quid ſenſerit ſcriptor, obſcurum eſt) Ideo quia duas aut plures res ſignificat. Huic exemplum dedit, vt heres daret vaſa cælata vxori quæ vellet. Quoniam, vt diximus, conſtitutiones non ſunt, ſed incidentes ſunt, controuerſiæ; non conſtituit quæ ſit intentio, quæ depulſio, neque quæ ratio, & refutatio rationis, & quę iudicatio, ſed cõtinuo dat præcepta, quæ ſunt parti vtrique communia. Sunt autem hæc. Primum vt ne genus ambiguum, & doceamus locutionis ipſius conſuetudinem: deinde, vt ſuperiora verba, & inferiora cõſideremus, ex quibus colligamus quæ ſit vera ſententia. Deinde excutiamus perſonam eius qui ſcripſit, vt ex ceteris dictis eius factis ſcriptis animo atq; vita quid ſenſerit poſſit intelligi. Deinde excutiamus omne ſcriptum, ne in aliquo verbo aut nos adiuuet, aut impugnet aduerſarii. Deinde dicendum id, quod aduerſarius intelligat minus commode fieri, quam quod nos intelligamus. Huic præcepto exemplum dat: Meretrix coronam auream ne habeto, ſi habuerit, publica eſt. Hic enim tractari poteſt, non bene ſentire eum qui publicandã dicit eſſe meretricem, quod publicæ meretricis nullus eſt vſus, nulla adminiſtratio, hoc eſt nullũ quodãmodo vectigal, in auro vero publicando magnam eſſe vtilitatem. Poſt hæc adiungit vtilitatem præcepti, vt interpretemur quanto vtilior res, aut honeſtior præteream, ſi id intellectũ fuerit quod aduerſarius interpretatur. Hoc autem apertius fiet, ſi id, quod nos interpretamur, doceamus eſſe honeſtũ, vtile, neceſſarium. Sed quoniam ſcripti cõtrouerſia, ſicuti ſupra docuimus, poteſt eſſe & in teſtamento, & hoc exemplũ dedit, poteſt autem eſſe, & in lege. adiecit itaq; pcepta. ſi ambiguitas fuerit in lege, vti quæramus ne forte quod aduerſariu intelligãt alia lege cautũ ſit. Deinde vt dicamus quẽadmodũ ſcribi oportuiſſet, ſi id ſentiret quod aduerſarii dicunt, ille qui ſcripſit. Huius præcepti, & argumenti de themate ſupra poſito ſumpſit exẽplũ, vt doceat ſcriptorem ſi heredi conſulere vellet, vt ea vaſa daret quę illi commodum erat dare. non ſcriberet quę vellet. Hoc enim non aſcripto, quæ heres vellet ipſe daret. nũc quia aſcripſit, vtrique eorum cautum voluit, quia hoc nõ aſcripto, conſuluiſſet heredi. Ergo concludit præceptum, in huiuſmodi cauſis ita debere tractari. Si hoc modo ſenſiſſet, illo verbo vſus eſſet, ſi hoc non eſſet, iſto loco verborum poſuiſſet, aut non poſuiſſet. Deinde adiungit præceptũ, vti quæramus hoc quo tempore ſcriptũ ſit, quod ſcriptũ eſt, quia ex hoc intelligitur voluntas ſcriptoris: deinde quaſi deliberatiuo modo tractãdũ quid vtilius, qđ honeſtius ſit. Eſſe autem locos communes vtrique parti, ſi quid per amplificationem dici poſſit. [Quod illius rei neq; adminiſtratio &c.) Quam aduerſarius dicit. [Nihil enim prohibet fictam exempli loco ponere &c.) Fictam materiam. i. thematã legem ſine certa perſona. [Deinde ſi in lege erit ex ambiguo cõtrouerſia &c.) Non in aliqua alia ſcriptura [Alia in lege cautũ eſſe doceatur, &c.) i. quo modo tu intelligis. [Per multum autem proficiet illud demõſtrare. &c.) Adiungit aliud præceptũ, eſſe conſiderandum quemadmodũ ſcribi poſſit ab eo qui ſcripſit, ſi ſic ſenſiſſet quemadmodũ dicit aduerſarius. [Ex ſcripto & ſententia controuerſia conſiſtit, &c.) Legales controuerſiæ ſunt quinque, quæ extra conſtitutiones tractatus ſuos habent ex his Tullius primam tractauit ambiguitatem. Scriptum, & voluntas nunc explicatur. Scriptum autem omne accipere debemus, quidquid in legibus, aut in teſtamẽtis, aut edictis, aut in omnibus ſcriptis intelligitur. Hoc definiuit ita: Cum alter vtitur verbis quæ ſcripta ſunt, alter ſcriptoris ſententiã interpretatur, & ad id, quod ſcriptum eſt, animum ſcribẽtis adiungit. Is tamen qui ſententia vtitur, duplici modo aſſerit ſententiam ſcriptoris. aut enim ſemper dicit ſcripti eius vnũ eundemq; ſenſum eſſe, aut ad tempus, aut ex euentu accipi oportere id, quod ſenſit ille qui ſcripſit. Dat exemplum, quemadmodum

modum vnum, & idem ſemper intelligatur in ſententia ſcriptoris. Cum heres ſecundus inſtitutus interpretatur ſe heredem eſſe iuſtum, ſiue natus filius eſſet, vt his heres eſſet, qui natus fuerat, ſiue natus non fuiſſet, vt alius nullus eſſet, quàm ipſe, qui ſecundus eſt inſtitutus. Hanc ſententiam vnam memorat, & ſemper eandem eſſe. At vero cum ſententia ſcriptoris ita exponitur vt ex facto, aut ex euentu ad tēpus interpretanda ſit, docet omnes ſub qualitate aſſumptiuæ partis in hoc genere cōtineri in qua compenſatio eſt, aut relatio criminis, aut remotio, aut cōceſſio. In his enim omnibus ſpeciebus aſſumptiuæ qualitatis neceſſario lex præcedit, quæ cum ſcriptum habeat, habebit & ſententiam, quam is, qui ea vtitur dicit ad tempus accommodari. Dat exemplum, & docet nō ad idem ſpectare in his exemplis ſententiam ſcriptoris, ſed ex tempore ſemper intelligi. Poſt hæc, ſubiungit præcepta, quibus vti debet is, qui ſcriptum defendit, & is, qui ſcripto ſe tuetur. Sunt autem hæ laudes ſcriptoris. Communis locus in quo docetur nihil à iudicibus ſpectari oportere niſi ſcriptum & magis ſi legitimum ſcriptum ſit. Tertio loco debet inducere factum ab aduerſario, poſtea comparare cum ſcripto id, quod factū eſt, deinde dicere quod iudex in legem iuratus ſit. deinde interrogare quid ſit quod ex aduerſa parte dicatur. Modis autem variis interrogare, modo iudicem, modo aduerſarium, modo ipſum ſecum admiratione interrogare, & interrogare hæc, vtrum ſcriptum negetur eſſe ſic quemadmodum loquitur, & an ab aduerſario illud factū ſi quam dicatur, an contradici nihil poſſit, deinde concludere. Cum ſcriptum ita ſit, & ab aduerſario factum; & ita factum non negetur, quod ſumma ſtultitia ſit contra dicere. Deinde recitatio ſequitur ipſius ſcripti frequens, & comparatio facti cum ſcripto vario modo, tunc ad te ipſum vt redeas, nunc ad iudices iſta tractes. Sed ad iudices cum dixerit, oſtendendum eſt quid ſequi iudices debeant, quod duabus de cauſis ſit apud iudices dubitatio ſi aut obſcure ſcriptum ſit, aut aduerſarius aliquid neget, at hic vtrunque manifeſtum eſſe vnde iudices parere legi oportet, non interpretari legem. Poſt hæc ſubiunguntur ea quæ contra eum dicuntur qui vtitur ſententia. Ex quoniam ſupra diximus ſententia, aut idem ſemper ſpectat, aut ad tempus accomodatur, ſi ad idem ſpectari dicitur, ſententia, ille qui ſcripto nititur, dicit non oportere nos de voluntate quærere; cum ſcriptum extet, quod iudicium eſt voluntatis. Deinde incommodum eſſe, ſi hoc inſtituatur, vt ab ſcripto recedatur. nam ſi nec ſcripto res ratum crederent eſſe, & ſibi debebunt interpretari habere quod ſcripſerint, & iudicium incertum ſequetur, ſi a ſcripto recedere cœperint. deinde dicere magis voluntatem eum ſequi qui ſcripta defendat, quam eum qui interpretetur. certius enim iudicium eſt voluntatis ipſum ſcriptum. Hęc aduerſus eum, qui ſententiam ſemper idem ſpectare dicit. Si autem ad tempus accommodari ſententiam dicit aduerſarius, debet ille qui ſcripto nititur: negare iuſtum eſſe, vt cum aliquis ſe contra legem feciſſe fateatur, afferat cauſam vel temporis, vel euentus, vel aliam ſimilem. Deinde debet dicere, ſemper accuſatorum fuiſſe, vt cum crimen intenderent, facti cauſam afferrent. nunc rerum eſſe, vt cum fecerint, quod non licebat, facti ſui afferant cauſam. Poſt hæc tres locos debet aſſerere qui pro ſcripto nititur. ſunt autem hi: Nulla in lege cauſam contra ſcriptum accipi, in hac lege nō accipi, hanc cauſam nimime accipi. Hæc, vti dixi, debet aſſerere, ac primum illud in nulla lege cauſam accipienda eſſe habebit hæc præcepta, quòd ſcriptori neque ingenium defuit ad inuenienda omnia neque ſermo ad proferenda, ſi aliquid excipiendum putaret, eſſe conſuetudinē ſcriptoribus excipere. Hoc probabit, ſi recitet leges quæ habent exceptionem. Erit autem vehementius, ſi eius ipſius ſcriptoris aliam legem recitet, aut in ipſa lege aliquod caput inueniat, quod excipiat. Deinde quaſi per definitionem inducere. quoniam nihil aliud eſt cauſam accipere, niſi legem tollere, idque fieri, ſi cauſa accipiatur quæ extra legem eſt, id eſt, extra ſcriptum. Deinde omnibus peccandi licentiam dari, ſi cauſa ſemper accipiatur, & iudicibus errorem nutriri, cum a ſcripto receſſerint, & ſemper cauſas ſequantur, quę ſcriptę nō ſint. omnes ciues quid agant ignoraturos, ſi ex ſuo cōſilio quiſque agat, & cauſam legi applicet. Poſtremo hos locos inducet, quòd omnes actus reipub. legibus exerceantur quod hi iudicent qui a negociis ſuis abſint, quod iurent in verba certa quòd nullā excuſatione aut aliquam cauſam recipiant, qua cū teneatur ad iudicandum abeſſe poſſit, niſi ſi eadem cauſa vtatur, quæ ſit in ipſis legibus inſtituta, quod ſi omnes legibus teneantur, iniquū eſſe aduerſarios non teneri. Deinde per argumentationem illam, quæ inductio nominatur explicare, an permittant iudices ad legem addi eam cauſam, qua ſe tuetur aduerſarius. Quod ſi ipſi non permittant, aut etiam ſi velint ipſi addere, populus ſinat, ſi neque ipſi neque populus permittat addi cauſam, iniquum eſſe, vt hodie ita iudicent, quaſi iam cauſa legi videatur aſcripta, indignum eſſe derogari legi, aut abrogari legem, aut ex aliqua parte mutari. Derogari eſt, in vituperationem venire. Abrogari totam penitus tollere. Tertium vero eſt, cū pars aliqua commutatur, & vertitur. Deinde adiungere, populum hodie nihil ſcire iniquum eſſe, vt illo inuito & ignaro aliquid de legibus iudicetur, eſſe certum ferendæ legis tempus, quod ſi aliquis hanc legem ferat, ſcire ſe velle, vt ſi aliquid ſit captioſum aduerſarium ne, contra dicat eſſe. turpia & inutilia hæc quæ aduerſarii dicunt, nunc legem qualiſcunq; ſit debere ſeruari. Poſt populo ſi diſpliceat, licentiā commodari, vt vel abroget, vel corrigat legem. Deinde poſtremo loco cōcludet, neminem permiſſurum fuiſſe de populo, vt aduerſarius hanc cauſam adderet, legi etiam ſi ſine alicuius periculo hoc fieri poſſet. [Dum ſemper ad idem ſpectare, & idem velle demonſtrabitur) Semper hoc eſſe in hac lege, quòd ſenſerit ſcriptor. Vt quòd nos ſenſiſſe ſcriptorem dicimus. Id eſt, ad quam ſententiam ſcripta verba accomodamus, ipſa ſemper ſit, neq; aliquo tempore mutetur, ne exiſtat aliquādo diuerſa. Interdum inquit, is, qui ſe ſententia defendit, contra ſcriptum ſic dicit, hoc ſenſiſſe ſcriptorem, vt non ſemper idem ſit, quod ſenſiſſe dicitur. Sed pro tempore, pro euentu ſit alia, atque alia ſententia, & his duobus præceptis ſupponit exempla. [Semper ad idē ſpectare, hoc modo:) Vnius partis vel præcepti, & tractatus exemplum. [Quam in tutelam ſuam venerit) Inter annos quatuordecim, quibus expletis poteſt facere teſtamentum. [Cum eo, qui eſt heres) Secundus. ſ. & tunc heres, ſi filius ante, quam in ſuam tutelā veniat moriatur. in hoc genere non poteſt hoc dici, quod interpretatur ſcripti ſemper eandem ſententiam nō ad tempus accommodari. [Qua fretus ille, qui contra ſcriptū dixit), i. ſecundus, qui ſecundus de numero factus heres ab agnatis. ſcripto ab hereditate ſummouetur, quia ſecundus ſcriptus cum ſit, non nato filio ſecundus non eſt. [Quæ in omne factum idem valeat;) Non, quod ſupra, ſed hic pro tempore, vt quid fiat lex ſenſerit. [Quod prope muros caſtra hoſtes haberent) Probauit huc vſque compenſatiuam ſubeſſe interpretatæ voluntati contra ſcriptum, cum voluntas expectatur ex tempore, ſubiungit & relatiuam ſubeſſe. Tum remotio criminis) Adiungit nunc & remotionem criminis ſubeſſe interpretatæ voluntati. Contra ſcriptum cum voluntas mutatur, vt ad tempus ſit. Supponit etiam quartam ſpeciem aſſumptiuæ, id eſt, conceſſionem ei ſubeſſe. [Tum conceſſio per purgationem) Quia conceſſio in purgationem & in deprecationem diuiditur, ibi deprecatio non ſubeſt. Purgationem ſpeciebus ſuis ſubiicit. [Quare aut ita ſententia inducetur) Redit ad concluſionem duorum præceptorum ſupra poſiturum, cum voluntatem interpretamur contra ſcriptum. [Ergo is qui ſcriptum defendit,) Hinc incipiunt præcepta, quibus vti debeat is, qui ſe defendit ſcripto. [Quid factum) Ab eo. videlicet qui ex legis verbis arguitur. [Quid iuratus iudex: &c.) id eſt in quam rem iuratus iudex ſedeat, hoc eſt, in leges ſedeat iuratus. [Siue verum neget, &c.) id eſt, aut ſcriptam eſſe legem, aut hoc feciſſe. [Contra autem dicetur, ſi aut prorſus aliud ſenſiſſe ſcriptor, & ſcripſiſſe aliud demonſtrabitur) Contra autem dicetur ab eo qui ſe contra iſtum, qui ſcripto nititur, voluntate defendit. Sed huic nunc locos dat, non quoad eius partes iam tranſiciat: verum vt intelligamus contra quos locos eius qui voluntate defendit, reſpondere poſſit. [Aut cauſa aſſumptiua inferetur) Quoniam cum ad tempus voluntas ſcripti accipienda oſtenditur, neceſſario per aſſumptiuæ qualitatis ſpeciem argumenta ſumuntur. [Si aliud ſenſiſſe ſcriptor, aliud ſcripſiſſe dicetur, is) Prior pars qualis vtitur, qui ſe voluntate defendit, contra quam nunc præcepta dat ſcriptori. [Sin cauſam afferet is, qui a ſententia ſtabit;) Secunda pars, qua vtitur is, qui voluntate ſe defendit, contra quam præcepta nunc dat ſcriptori. [Sin cauſam afferet is qui a ſententia ſtabit;) Dictus primus locus eſt ab eo qui ſcripto nititur, per partes ſuas qui per præcepta. Sequitur ſecundus locus, in quo oſtenditur ſi in ceteris legibus cauſa accipiatur, in hanc legem cauſam accipi non oportere. Hoc vt probari poſſit demonſtrandum eſt, quia lex vel ſcriptum quodlibet ad res maximas, vtiliſſimas, honeſtiſſimas, religioſiſſimas pertinent: vnde mirum, turpe, nefas eſſe doceatur, legi tam diligenter ſcriptæ non obtemperari. Deinde docendum, quod omnia cauta in hac lege ſint, & proſpecta, & excepta, quæ excipienda, per-

ſpicienda, cauendaque eſſe videbantur. Subiungitur tertius lo-
cus, in quo docetur, hanc cauſam accipi non oportere, in quo
quoniam aduerſarius, qui cōtra ſcriptū dicat, aliqua æquitate
ſe tuetur, laborandum eſt vti doceat qui ſe ſcripto defendit,
illud æquum non eſſe quod aduerſarius dicit. Quo loco bene
tractato, vt doceat æquum nnn eſſe, efficiat, vt non oporteat
cōcedere aduerſario. Nam ſuperiores loci hoc agebant, quaſi
non liceret id fieri, quod aduerſarius vellet. is autem locus, hic
dixi in quo docetur æquum non eſſe quod aduerſarius dicit,
demonſtrabit eum non oportere audiri, cum iuſtum nō videa-
tur eſſe quod dicit. Deinde diſcendendum erit ad aſſumptiuæ
qualitatis ſpecies per tractatus, ab eo qui ſcripto nititur vti
per ea præcepta, quæ ſupra dicta ſunt, compenſationis & rela-
tionis, remotionis, conceſſionis, explicet locos partis ſuæ, qui
nititur cōtra eum qui ſe voluntate defendit, ſupponendo cau-
ſam ex locis aſſumptiuæ qualitatis. deinde ratione afferendæ
ſunt, & cauſæ, quare aut in lege, aut teſtamento ita ſcriptū ſit,
quod ſcriptum eſt, vt ex hoc modo non ſcripta tantum defen-
dere, verum voluntates interpretari videatur ille qui ſcripta de
ſendit. [Primū nulla in lege vllam cauſam, &c.) Præcepta par
titionis, quibus vti debeat, is, qui ſe ſcripto defendit. [Prima
pars his ferè locis confirmabitur, &c.) In nulla lege cauſam ac-
cipi oportere. [Deinde item quærere) Hoc totum per inductio
nem, vt ex eo. quod conceditur id, quod non cōceditur conclu
datur. [Secunda pars eſt, in qua eſt oſtendendum, ſi in ceteris le
gibus oporteat, in hac non oportere, &c.) Secunda pars incipit
de partitione eius, qui contra ſententiam ſcriptum defendit.
[Si quid igitur ex hac ipſa accuſator deroget, &c.), id eſt, æqui-
tate. Quoniam ille qui ſe ſententia defendit, contra ſcriptum
æquitatem debet aſſerere, neceſſario is, qui ſe ſcripto defendit,
debet rurſus detrahere æquitati. Contra ſcriptum autem qui
dicet primum inducet eum locum, per quem æquitas cauſæ de
monſtretur, &c. Nunc tractatus eſt eius qui voluntate ſe tue-
tur contra ſcriptum, quod ſupra tractatum eſt. iſque inducet
primum locum æquitatis, vt oſtendat quę & qualis illa ſit cau
ſa quā adhibet per interpretationem legis. deinde aſſumptiuæ
partis cuiuſque præcepta ſeruabit dicens, hoc quidem ſcriptū
in lege eſt, ſed ego feci vt prodeſſem, vel reliqua, quæ aſſumpti
uæ ſunt qualitatis, vt facta ipſa ſua enumeret, & exequatur, de
inde tres illos compleat locos e cauerſa parte, quibus vſus eſt,
is, qui ſcripta defenderat. His ex cōtrario doceat, ut omnes leges
accipi cauſas, & in hanc legem accipi debere, & hanc cauſam
accipi debere. In omnes leges accipi cauſas in hanc non accipi,
iniquum aliquid conſtitui, vt omnia ſupplicia culpæ, & malitię
vindicandæ cauſa conſtituta ſint. nunc ſe nihil malitioſæ, feciſ-
ſe. ipſum ſcriptorem, ſi hodie pręſens eſſet factum ſuum proba
turum, aut ſi ipſe hoc ageret, facturum fuiſſe. Hac de cauſa vi-
ros bonos electos, & dignitate & ætate. vt non ſcripta legis re
citarent, ſed interpretarentur. ipſum legis ſcriptorem non bar
baris hominibus, ac ſtultis commiſiſſe ſcripta ſua. nam ſi hoc
crederet, diligēter cunctas exequerentur. nunc quędam poſuiſ-
ſe, ex quibus etiam non ſcripta cognoſci poſſunt per intellecta
voluntatem. Poſtea dicendum eſt, quid fieri potuiſſet, aut quid
accidere potuiſſet. in quibus cauſa cum collocatur, oſtenditur
recedendum fuiſſe à ſcriptis propter, vel neceſſitatem, vel hone
ſtatem. Omnes leges comprehendere omnia non poſſe quę
velint exprimere, vel excipere, eſſe naturaliter in legibus cun-
ctis tacitas exceptiones. deinde locum huoc debebit exe-
qui, quia neque ſermo hominum, neque ſcriptum aliquod
plane ſe exprimat, aut eloquatur voluntatem, ſed ſemper ex-
pectarim ex ſcriptis reliqua, quæ in voluntate intelligi poſ-
ſunt. Deindæ vtilitatis & honeſtatis partes explicandę ſunt. in
quibus docebimus quid nos fecerimus, & quid aduerſarii ve-
lint vt noſtrum vtile, aduerſariorum inutile demonſtretur.
Deinde locum communem debemus inducere, non literas
non ſequi oportere, quę & tenues & obſcurę ſunt notæ volun
tatis, ſed ipſam illam voluntatem. Deinde inducere definitio-
nem, quid ſit lex. & ſic definire, vt hoc potius voluntas, quàm
ſcriptura videatur. mentoque iudices inſeruiant legi, qui volū
tatem legi interpretantur. iniquum eſſe affici ſupplicio eum
qui non aperte contra legem fecerit, ſed ex aliqua ratione vtili
tatis reip. His rationibus & rebus tres loci approbantur, qui
ſunt contrarii ſuperioribus tribus, vti doceamus, & accipi
cauſam in omnibus legibus, & in hanc lege accipi, & hanc cau
ſam accipi. Præterea operam dare debemus, vt etiam ſcri
ptum ipſum, ſi quo pacto poſſumus, conuertamus. vt id videa
tur tenere verbis, quod nos interpręramur. Faciamuſque tale
aliquid, quale ſupra fecit qui ſcripto nititur, vt ad ſcriptum ap

plicet voluntatem. Sic qui voluntate nititur, in ſcripto de-
bet aliquid inuenire, quod interpretetur, quod conueniat vo-
luntati. id faciet, ſi ambiguum aliquid in ſcripto inuenerit, aut
per collectionem ex eo, quod ſcriptum eſt id, quod ſcriptum,
non eſt, oſtendent. Sic fieri, vt cum leue neſcio quod inue-
nerit in ſcripto, tamen cum æquitatem oſtenderit in ſua cauſa
eſſe, plurimum proficiet, & ſubducet aduerſario argumentum
ſuum, in quo ille poſuit, ſcripta tantum iudices ſequi debere
eum & hic docere cœperit, in ſcripto eſſe aliquid quod proſit
ei voluntati quam interpretatur. Poſtremi loci ſunt commu
nes, qui ſumi poterunt ex partibus aſſumptiuæ qualitatis.
quod ſupra diximus. Verum erit proprius locus eius qui ſcri-
pta defendit, leges ex ſe intelligi debere, non ex vtilitate inter-
pretantium deinde erit alter nihil, legibus carius eſſe debere. At
vero erunt alii loci communes eius quid ſe voluntate defendit
leges in conſilio ſcriptoris eſſe, & vtilitate communi. Deinde
indignum eſſe æquitatem literis præmere & vrgere, cum æqui
tas magis in voluntate cernatur. Ex his locis, quos tres in parti
tione ſupra poſuit & accipi cauſam, & in hac lege accipi, &
hanc cauſam accipi. repetit per anacephalæoſin in cōcluſione
tres illos quos in partitione poni locos dixit, & pro ſcripto, &
contra ſcriptum. [Aut ex ſcripto non ſcriptum aliquod indu-
cere), id eſt. ſyllogiſtice tractare. [Cum æquitate cauſa abunda
bit, neceſſario multum proficiet;) Fit & hic concluſio, vt & is,
qui ſe voluntate defendit, operam det vt ipſum ſcriptum pro
ſe faciat, vel ambiguo aliquo reprehenſio verbo, vel ceteris, vt
non voluntate tantum, ſed etiam ſcripto niti videatur, quem-
admodum illi ipſi ſupra qui ſe ſcripto defendit, ita pręceperat,
vt non ſola verba amplecteretur, ſed etiam ſcriptoris oſten-
deret voluntatem. [Loci autē communes certis ex aſſumptio
nis partibus in vtrunq; partē conueniunt) Vt aut remoueat,
aut compenſet, aut referat. aut concludat. [Ex contrariis autē.
legibus cōtrouerſia naſcitur, cum inter ſe duæ videnē leges, aut
plures diſcrepare, hoc modo:) De legalibus controuerſiis tertia
eſt. quæ ex contrariis legibus conſtat. Nam dicta eſt ambiguita
dicta etiam controuerſia quæ cōſtat ex ſcripto & voluntate.
Contrariæ vero leges nunc duæ ſunt, nunc plures, nunc vna ſi
duplex eſt, quanquam & vna ſimplex facere leges contrarias
poteſt. At vna duplex facit leges contrarias, cum vna pars nitiē
legis parte. altera rurſus alia legis parte dimicat & repugnat.
Apud rhetores eſt iſta controuerſia. Rapta raptoris mortem,
aut indotatas nuptias optet, vt rapta vna parte nitatur, ac di-
cat mortem ſe optare debere raptoris, altera nuptias inducat.
ac ſinat leges contrariæ ex duplici parte legis. Item vna lex con
trarias leges facere poteſt, hoc modo: Cum lex eſt, vt vir fortis
petat præmium quod volet, & duo adoleſcentes filii fortiter fe
cerūt, petit præmii nomine vnus, vt pater eius qui reus factus
fuerat perditionis, ante iudicium liberetur, alter petit, vt agaē
iudicium. ita ex vna lege diuerſa petentium, voluntate leges cō
trariæ eſſe dicentur. Verum his omiſſis, Tullius definit quæ
ſint leges contrariæ. deinde ponit exemplum de eo qui tyran-
num occiderit, vt pręmiū accipiat. deinde alteram legem pro-
ponit, vt tyranno occiſo quinque proximi ſanguine interficiā-
tur. deinde reliqua præcepta dat communiter in vtranque
partem. Etenim cum ambæ partes lege nitantur, quæ pręcepta
data fuerint vni parti, ad alteram partem, quæ etiam ipſa lege
nitetur, præcepta eadem transferuntur. eritque vnicuiq; parti
hoc principale, vt ſuam legē laudet aduerſarii vituperet, repre-
hendat. Erit ergo tractatus talis, vtra vtilior lex ſit, vtra hone-
ſtior, vtra magis neceſſaria, vtra ad res plures pertineat, vtra ad
maximas, vtra lex poſterior ſit, (melior enim quæ poſterior)
vtra lex iubeat, vtra permittat, vtra vetet. Nam iubet, deſertor
capite puniatur. Permittit, adulterum cum adultera liceat
occidere. deinde vtra lex pœnam conſtituat ei, qui non ob
temperet. vtra maiorem pœnam. deinde vtra lex iubeat. vtra
vetet. In eo enim quod iubetur & permittitur, quaſi vnum ge
nus ſit, contrarium eſt in eo, quod uetatur. Verum in eo, quod
imperatur, & permittitur, ſit diuerſitas quam ſuper poſuit, cū
illic eſt neceſſitas, hic vtendi voluntas. At his duobus contra-
rium eſt, quod vetatur, vt infamis ne militer, vt impudicus ne
concionetur. Maior autem eſt auctoritas legis quæ vetat,
quam illa quæ imperat. omnis enim lex quæ vetat, fortior
propterea, quia corrigit illam quæ aut permittit, aut impe-
rat. Etenim cum omnem hominem ad concionem venire li-
ceat, & ſit hæc lex quæ quaſi permittat, hæc qua vetat, in-
famis ne concionetur, corrigit illam legem, quæ aut iube-
tur aliquid, aut permittitur. Deinde conſiderandum, vtra
lex de parte conſtituta ſit, vtra de omnia vel re, vel actu, vtra
lex

lex ſpecialiter ſcripta ſit, vtra generaliter. Melior.n. quæ de ſpecie deſcripta eſt, non communiter. Et eſt comuniter: vt, hominem occidere ne liceat, ſpecialiter, virum fortē occidere ne liceat, & alia huiuſmodi. Deinde cōſiderādū, ex qua lege ſtatim fieri aliquid, aut non fieri neceſſe ſit, & ex qua ſit aliqua tarditas. nam eſt tarditas, vt in illa lege, legatus intra diem trigeſimum proficiſcatur. Hæc omnia cum dicta fuerint, operā dare debeat vna quæque pars, quæ pro lege ſua nititur vti doceat legem ſuam, & iuſtam eſſe, & apertam aduerſariorum autem vel iniuſtam, vel obſcuram vel ambigua. Aut ratiocinatione colliget, quòd velint adhibere aliquam definitionem aduerſarii, vt intelligi poſſit quid in lege ſit. in noſtra autem lege omnia eſſe manifeſta. Deinde debemus adiungere voluntatem, vt ad ſcriptū voluntas quoq; interpretata conſentiat. dare etiam operam, vt aduerſariorum lex contrariam habeat voluntatem. Et ſi fieri poteſt, aduerſariorum legis ita eſt interpretanda ſententiam, vt pene etiam ipſa lex aduerſariorū per ſententiæ interpretationem pro nobis facere videatur, vt ambæ leges noſtræ ſint partis, vna noſtra per ſcriptum aduerſariorū per voluntatem. Poſtremi ſunt loci communes, qui in legibus contrariis ſumi poſſunt, ex vtilitate, & honeſtate legis cuiuſcunque. [Ea maxime conſeruanda putetur, quæ ad maximas res pertinere videatur) Præceptum hoc eſt: Comparandas leges eſſe vtrum inter ſe duæ vel tres diſcrepent leges, & ſeruari non poſſint ambæ, quia diſcrepent, ea maxime conſeruetur, quæ ſit in cōparatione vtilior, honeſtior, aut magis neceſſaria. [Ex ratiocinatione naſcitur controuerſia, cum ex eo, qđ vſpiā eſt, ad id, quod nuſquam ſcriptū eſt, peruenitur) Ratiocinatio ſyllogiſmus dicitur, controuerſia legalis eſt. hēt tractatū, cum ex eo, quod ſcriptum eſt id, quod ſcriptum non eſt colligitur. Cic. ait, cum ex eo, quod vſpiam ſit, ad id, quod nuſquā eſt ſcriptū, venitur, & hēt modos ſuos quibus comprehendatur, vel ſimile cum colligimus, vel cum minus colligimus ex maiore, vel cū conſequens dat exemplum, ſed hæc in Marcomano exemplo ſunt poſita. Dat exemplum Cic. de eo qui damnatus parricidii in carcere teſtamentum fecerit. Nulla quidem lex teſtamentū facere prohibet eum qui damnatus ſit parricidii, ſed ſunt aliæ leges quæ multa facere prohibent parricidii reum, & damnatū ex quibus colligitur ēt hoc, faciendi teſtamenti illum non habuiſſe poteſtatem. Itē multæ leges ſunt teſtamentorū faciendorum, ex quibus iterum colligitur, hunc faciendi teſtamenti poteſtatem non habuiſſe. Tractatus vero hēt locos argumētorum tales. Primum vt ſcriptum laudemus, & confirmemus, deinde conferamus cum eo facto, qđ colligimus a ſcriptum: deinde. vt ſimile eſſe doceamus. deinde, vt ſi illud æquū ſit, hoc quoq; eſſe æquū iudicemus. deinde, vt dicamus, cu de hoc ſcriptum ſit, cur de alio ſcriptū non ſit, quod quaſi manifeſtū fuerit ex eo, quod ſcriptum eſt ēt, quod ſcriptū non ſit, & iccirco à ſcriptore legis prætermiſſum eſſe videaſ. Deinde doceamus, in multis legibus multa præterita, ſed accipi hæc ac ſi non ſint præterita, ex his.ſ. quæ ſcripta ſunt. hæc dicit qui vtiſ collectione. Qui contra pugnat ante omnia laborare det, vt ſimilitudinē tollat, & dicat aliud eſſe in eo, qđ ſcriptum eſt, aliud in eo, quod admiſſum eſt. Ac ꝓpea eſſe diſſimile, & non debere accipi ex eo, quod ſcriptum eſt id, quod non ſcriptū eſt, cū ſit multa diſtantia diſſimilitudinis, & ſimilitudinis, de quibus in 1. lib. expoſuit Cic. Addere præterea ēt poterit is, qui contra collectionē nititur, vti, & ipſe vtatur aliqua collectione. Quod ſi cōtigerit, iiſdem argumentis vteſ, q̃ ſupra dedimus ei q̃ vtiſ collectione. Sin aūt non poterit vti, hoc aget, vt oſtendat ſcriptū ſolū conſiderari oportere. Periclitari oīa omnia, ſi ſimilitudines accipiantẽ. nihil.n. eſſe pene, qđ non alteri ſimile eſſe videatur. Poſtremi loci ſunt cōmunes ab eo qui vtitur ratiocinatione, extra ſcriptum per coniecturam id, quod ſcriptū non eſt accipi oportere. deinde, neminem poſſe ſcriptura complecti vniuerſa. illum tantum modo bene ſcribere legem, qui quædam contingat, ex quibus alia quæ prætereat intelligi poſſint. Loci vero cōes contra eum qui collectione nititur, iſti ſunt. Coniecturam non eſſe firmū argumentū, ſed eſſe diuinationē: deinde ſtulti eſſe ſcriptoris, non oīa quæ cauenda ſunt in lege conſcribere. His qui in eo loco ſint, adimat poteſtatem, neq; permittat, ſed, vt quaſi ꝑmiſſio eſſe videatur, collectio ſit ex aliis. Definitio eſt, cum in ſcripto verbum aliqđ eſt poſitū, cuius de vi quæritur, hoc mō: Subiungit poſtremā legalē controuerſiam, quam definitionē nominauit, q̃ nulla parte diſtat a cōſtitutione rationali, niſi quod verbū in lege poſitū, vel in ſcriptura aliqua cū definitur, qđ ſignificet qđ ſit, tunc ſit legalis definitio. Supponit exemplū de his qui nauem ſuam eſſe dicunt, q̄ vnus incubuerit gladio, alter remum imperitus gubernandi tenuerit, gubernator in ſcapham fugerit, hic cum contendant cuius nauis ſit, ex lege initium capiunt controuerſiæ. Quærent tantum verbū, quod in lege poſitum eſt, quid ſit nauis. deinde, qđ ſit nauē deſerere, & quid ſit in naui remanere. Hæc ſola diſcretio eſt, data inter definitionē legalē, & conſtitutionem. i. rationalem ſtatum. Præcepta autem dicendi eadem ſeruabimus. q̃ ſupra ſunt poſita, vt definiamus, & cetera quæ præcepit.

GENVS CAVSARVM DELIBERATIVVM.

NVNC expoſitis iis argumentationibus, quæ in iudiciale cauſarum genus accommodantur, deinceps in deliberatiuū genus, & demonſtratiuum argumētandi locos, & præcepta dabimus, non quo non in aliqua conſtitutione omnis ſemper cauſa verſetur, ſed quia proprii tantum harum cauſarum quidam loci ſunt, nōn à conſtitutione ſeparati, ſed ad fines horum generum accommodati. Nam placet in iudiciali genere finem eſſe æquitatem, hoc eſt partem quandam honeſtatis: in deliberatiuo autē Ariſtoteli placet vtilitatem, nobis & honeſtatem, & vtilitatem: in demonſtratiuo autem, honeſtatē. Quare in hoc quoq; genere cauſæ quædam argumentationes communiter ac ſimiliter tractabunẽ quædam ſeparatius ad finem, quò referri omnem rationem oportet, adiungētur. Atq; vniuſcuiuſq; conſtitutionis exemplum ſupponere non grauaremur, niſi illud videremus, quemadmodum res obſcuræ dicendo fierent apertiores, ſic res apertas obſcuriores fieri oratione. Nunc ad deliberationis præcepta pergamus.

RERVM expetendarum tria genera ſunt, par item numerus vitandarum ex contrario parte. Nā eſt quiddam, quod ſua vi nos alliciat ad ſeſe, non emolumento captans aliquo, ſed trahēs ſua dignitate: quod genus, virtus, ſcientia, veritas eſt. Aliud autem non propter ſuam vim, & naturam, ſed propter fructum atque vtilitatem petendū: quod pecunia eſt. Et porro quiddam ex horū partibus iunctum, quod & ſua vi, & dignitate nos inductos ducit, & præ ſe gerit quandam vtilitatem, quo magis expetatur, vt amicitia, bona exiſtimatio. Atque ex his horum contraria facile tacentibus nobis intelligentur. Sed vt expeditius ratio tradatur, ea, quæ poſuimus, breui nominabuntur. Nam in primo genere quæ ſunt, honeſta appellabuntur: quæ autē in ſecundo, vtilia. Hæc autem tertia, quia partem honeſtatis continent, & quia maior eſt vis honeſtatis, iunctæ res omnino ex duplici genere intelliguntur: ſed in meliorem partem vocabuli conferantur, & honeſta nominentur. Ex his illud conficitur, vt appetendarum rerum partes ſint honeſtas, & vtilitas, vitādarum turpitudo, & inutilitas. His igitur duabus rebus duæ res grandes ſunt attributæ, neceſsitudo & affectio: quarum altera ex vi, altera ex re, & perſonis conſideratur. De vtraq; poſt apertius perſcribemus. Nunc honeſtatis rationes primum explicemus Quod autem totum, aut aliqua ex parte propter ſe petitur, honeſtum nominabimus. Quare cum eius duæ partes ſint, quarum altera ſimplex, altera iuncta ſit, ſimplicem

prius conſideremns . Eſt igitur in eo genere om-
nes res vna vi atque vno nomine amplexa virtus.
eſt animi habitus naturæ modo rationi conſenta-
neus. Quamobrem omnibus eius partibus cogni
tis,tota vis erit ſimplicis honeſtatis conſiderata.
Habet igitur partes quatuor,prudētiam, iuſtitiā,
ſortitudinem,temperantiam . Prudentia eſt rerū
bonarum,& malarum,& vtranque ſcientia. Partes
eius memoria,intelligentia:prouidentia. Memo-
ria eſt,per quam animus repetit illa, quæ fuerunt.
Intelligentia eſt,per quam ea perſpicit, quæ ſunt.
Prouidentia eſt, per quam futurum aliquid videt
antequam factum.ſit Iuſtitia eſt habitus animi cō
muni vtilitate conſeruata,ſuam cuiq; tribuens di
gnitatem.Eius initium eſt ab natura profectum;
deinde quædam in conſuetudinem ex vtilitatis ra
tione venerunt:poſtea res,& ab natura profectas
& ab conſuetudine probatas,legum metus,& reli
gio ſanxit.Natura ius eſt,quod nō opinio genuit,
ſed quædam innata vis inſeruit,vt religionē,pieta
tem,gratiam,vindicationem,obſeruantiam, veri-
tatem.Religio eſt,quæ ſuperioris cuiuſdam natu
ræ,quam diuinam vocant, curam cæremoniamq́.
affert. Pietas,p quā ſanguine coniuncta, patriæq́
beneuolis officiū,& diligēs tribuitur cultus. Gra
tia,in qua amicitiarū,& officiorū alterius memo-
ria,& alterius remunerandi voluntas cōtinet. Vin
dicatio eſt,per quam vis,& iniuria,& omnino om
ne,quod obfuturum eſt,defendendo aut vlciſcen-
do propulſatur.Obſeruantia eſt,per quam homi-
nes aliqua dignitate antecedentes cultu quodā,
& honore dignantur.Veritas eſt,per quam immu
tata ea,quæ ſunt,aut ante fuerunt,aut futura ſunt,
dn̄r.Conſuetudine ius eſt,quod aut leuiter à natu
ra tractum aluit,& maius fecit vſus,vt religionē:
aut ſi q̄d eorum, quæ ante diximus,ab natura pro
fectum, maius factum pp conſuetudinē videmus
aut quod in morem vetuſtas vulgi approbatione
perduxit:qđ genus, pactum,par, iudicatū.Pactū
eſt,quod inter aliquos cōuenit. Par, quod in oēs
æquabile eſt.Iudicatū,de quo alicuius aut aliquo
rum iam ſententijs conſtitutū eſt.Lege ius eſt qđ
in eo ſcripto, quod populo expoſitum eſt vt ob-
ſeruet,cōtinetur. Fortitudo eſt cōſiderata pericu
lorū ſuſceptio,& laborum perpesſio.Eius partes,
magnificentia,fidentia,patientia,pſeuerētia . Ma
gnificentia eſt , rerum magnarū,& excelſarum cū
animi ampla quadā,& ſplendida ꝑpoſitione agita
tio atque adminiſtratio.Fidentia eſt, per quā ma
gnis,& honeſtis in rebus multū ipſe animus in ſe
fiducia certa cum ſpe collocauit.Patientia eſt, ho
neſtatis,aut vtilitatis cauſa rerum arduarū ac dif-
ficilium voluntaria ac diuturna perpeſsio. Perſe-
uerantia eſt,in ratione bene conſiderata ſtabilis,
& perpetua permanſio.Tēperantia eſt, rōnis in li
bidinē,atq; in alios non rectos impetus animi fir
ma,& moderata dominatio.Eius partes ſunt, cō-
tinentia,clementia,modeſtia.Continentia eſt,per
quam cupiditas cōſilii gubernatione regitur. Cle
mentia,p quā animi temere in odiū alicuius inue
ctionis concitati comitate retinentur. Modeſt ia,
p quā pudor honeſtus clarā,& ſtabilē cōparat au
ctoritatē.Atq; hac oīa pp ſe ſolū, vt nihil adiun-
gatur emolumenti,petenda ſunt.Quod vt demon
ſtretur,neq; ad hoc noſtrū inſtitutū pertinet, & à
breuitate præcipiendi remotū eſt. Propter ſe aūt
vitanda ſunt,non ea modo,q̄ his contraria ſunt,vt
fortitudini ignauia,& iuſtitiæ iniuſtitia;verum ēt
illa,quæ propinqua vn̄r,& finitima eſſe,abſunt [...]
tē longiſsime:qđ genus,fidentiæ cōtrariū eſt di-
ſidentia,& ea re vitiū eſt.Audacia non contrariū,
ſed appoſitū eſt,ac propinquum, & tn̄ vitium eſt.
Sic vnicuiq; virtuti finitimū vitiū reperietur, aut
certo iam nomine appellatum: vt audacia,quæ fi-
dentia:pertinacia,qua perſeuerantiæ finitima eſt
ſuperſtitio,quæ religioni propinqua eſt , aut ſine
vllo certo nomine.quæ omnia itē vti contraria re
rum bonarū in rebus vitandis reponemus . Ac de
eo quidem genere honeſtatis, quod omni ex par-
te pp ſe petitur,ſatis dictū eſt.Nūc de eo, in quo
vtilitatis quoq; adiungitur,quod tn̄ honeſtum vo
camus,dicendū videtur.Sunt igit̄ multa, quæ nos
cum dignitate,tū fructu quoq; ſuo ducunt ad ſe:
quo in genere eſt gloria,dignitas,amplitudo,ami
citia.Gloria eſt frequens de aliquo fama cum lau
de.Dignitas,alicuius honeſta,& cultu,& honore,
& verecundia digna auctoritas.Amplitudo, potē
tiæ aut maieſtatis, aut aliquarum copiarū magna
abundantia.Amicitia,voluntas erga aliquem rerū
bonarū illius ipſius cauſa,quē diligit, cū eius pari
voluntate.Hic,quia de ciuilibus cauſis loquimur
fructus ad amicitiam adiungimus, vt eorū quoq;
cauſa petenda videat̄:ne forte q nos de omni ami
citia dicere exiſtimant,reprehēdere incipiant: q̄q̄
ſunt qui pp vtilitatē modo petendam putant ami
citiam,ſunt qui pp ſe ſolum,ſunt qui pp ſe, & vti
litatē:quorum quid veriſsime conſtituatur, alius
locus erit conſiderandi.nunc hoc ſic ad vſum ora-
torium relinquatur,vtranq; propter rem amicitiā
eſſe expetendam.Amicitiarū autem ratio, qm̄ par
tim ſunt religionibus iūnctæ,partim non ſunt, &
quia partim veteres ſunt,partim nouæ, partim ab
illorum,partim ab noſtro beneficio profectæ,par
tim vtiliores,partim minus vtiles, ex cauſarum di
gnitatibus,ex temporum opportunitatibus, ex of
ficiis,ex religionibus,ex vetuſtatibus habebitur.
Vtilitas autē in corpore poſita eſt,aut in extrariis
rebus:quarū tn̄ rerū multo maxima pars ad corpo
ris commodū reuertitur,vt in repub.quædā ſunt,
quæ,vt ſi dicam,ad corpus pertinent ciuitatis, vt
agri,portus,pecunia,claſſes,nautæ,milites, ſocij
quibus rebus incolumitatem ac libertatē retinent
ciuitates. Alia vero,quæ iam quiddam magis am-
plum,& minus neceſſariū cōficiunt,vt vrbis egre-
gia exornatio atque amplitudo,vt quædam excel-
lens pecuniæ magnitudo,amicitiarum ac ſocieta
tū multitudo.quibus rebus non illud ſolum confi
citur,vt ſaluæ,& incolumes,verū ēt vt amplæ atq;
potētes ſint ciuitates. Quare vtilitatis duæ partes
vn̄r eſſe,incolumitas,& potētia . Incolumitas eſt,
ſalutis tuta atq; integra conſeruatio.Potentia eſt
ad ſua conſeruanda,& alterius obtinenda,idonea
rū rerū facultas.Atq; in iis omnibus,quæ ante di-
cta ſunt,quid difficulter fieri, & quid facile fieri
poſsit,oportet conſiderare Facile id dicimus, qđ
ſine magno,aut ſine vllo labore,ſumptu,moleſtia,
quam

quambreuiſsimo tp̄e confici pōt.difficile aūt fieri,quod q̄q̄ laboris,ſumptus moleſtiæ,longinquitatis indiget,atq; aut oēs,aut plurimas,aut maximas cauſas habet difficultatis, tn̄ his ſuſceptis difficultatibus cōplecti,atq; ad exitum perduci pōt. Quoniam ergo de honeſtate, & de vtilitate diximus,nūc reſtat vt de ijs rebus,quas his attributas eſſe dicebamus,neceſsitudine, & affectione pſcribamus. Puto igitur eſſe hanc neceſsitudinem,cui nulla vi reſiſti pōt, quæ neq; mutari, neque leniri pōt. Atq; vt apertius hoc ſit,exēplis licet vim rei, qualis,& quanta ſit,cognoſcamus. Vri poſſe flammam ligneā materiam neceſſe eſt. Corpus mortale aliquo tp̄e interire neceſſe eſt, atq; ita neceſſe, vt vis ea poſtulat quā mō deſcribebamus,neceſsitudinis:cui nulla vi reſiſti pōt,quæ neq; mutari,neque leniri pōt. Huiuſmodi neceſsitudines, cū in dicēdi rōnes incident,recte neceſsitudines appellabuntur.Sin aliquæ res incident difficiles, in illa ſuperiori,poſsit ne fieri,q̄ſtione conſiderabimus. Atque ēt mihi videor videre,eſſe quaſdā cū adiunctione neceſsitudines,quaſdā ſimplices, & abſolutas. Nam aliter dicere ſolemus,neceſſe eſt Caſsilienſes ſe dedere Annibali:aliter autē, neceſſe eſt Caſsilinū venire in Annibalis poteſtatē.illi in ſuperiore adiunctio eſt hæc,niſi malint fame perire ſi.n. id malunt non eſt neceſſe,hoc inferius non item:propterea q,ſiue velint Caſsilinenſes ſe dedere,ſiue famā perpeti,atq; ita perire, neceſſe eſt Caſsilinum venire in Annibalis poteſtatem.Quid igitur perficere poteſt hæc neceſsitudinis diſtributis?prope dicā,plurimum,cum is locus neceſsitudinis videbitur incurrera. Nā cum ſupplex erit neceſsitudo,nihil erit quod multa dicamus, cum eam nulla ratione lenire poſsimus.cum aūt ita neceſſe erit,vt aliquid effugere aut adipiſci velimus, tum,adiunctio illa quid habeat vtilitatis aut quid honeſtatis,erit conſiderandum. Nam ſi velis attēdere,ita tn̄,vt id quæras,quod conueniat ad vſum ciuitatis,reperias nullam eſſe rem,quam facere neceſſe ſit niſi pp aliquam cauſam,quam adiunctionem nominamus: pariter autem eſſe multas res neceſsitudinis,ad quas ſimilis adiunctio non accedit. Quod genus, vt homines mortales neceſſe eſt interire,ſine adiunctione:vt cibo vtantur,non neceſſe eſt,niſi cū illa exceptione,extra q̄ ſi nolint fame perire.Ergo,vt dixi,illud,quod adiungitur, ſemper,cuiuſmodi ſit, erit conſiderandum: Nam omni tp̄e id pertinebit, vt aut ad honeſtatem hoc modo exponenda neceſsitudo ſit.Neceſſe eſt hoc faciamus,ſi honeſte volumus viuere aut ad incolumitatem hoc modo,Neceſſe eſt, ſi incolumes volumus eſſe:aut ad commoditatem hoc modo, Neceſſe eſt, ſi ſine incommodo volumus viuere. Ac ſumma quidē neceſsitudo videt̄ eſſe honeſtatis, huic proxima inculumitatis, tertia ac leniſsima commoditatis:quæ cum his duabus nunquam poterit contendere.Haſce autē inter ſe ſæpe neceſſe eſt comparari,vt,quanquam præſtet honeſtas incolumitati,tamen,vtri potiſsimum conſulendum ſit,deliberetur. Cuius rei certum quiddam præſcriptum videtur in perpetuū dari poſſe. Nā qua in re fieri poterit,vt,cum incolumitati conſulerimus, quod ſit in præſentia de honeſtate delibatum,virtute aliquando,& induſtria recuperetur, incolumitatis ratio videbitur habenda: cum autem id non poterit, honeſtatis. Ita in eiuſmodi quoque re, cum incolumitati videbimur conſulere, vere poterimus dicere, nos honeſtatis rationem habere,quoniam ſine incolumitate eam nullo tempore poſſumus adipiſci. Qua in re vel concedere alteri,vel ad conditionem alterius deſcendere, & in præſentia quieſcere, atque aliud tempus expectare oportebit, In commoditatis vero ratione;modo illud attendatur,digna ne cauſa videatur ea,quæ ad utilitatem pertinebit,quare aut de magnificentia,aut de honeſtate quiddam derogetur. Atque in hoc loco mihi caput illud videtur eſſe,vt quæramus quid ſit illud, quod ſi adiſci aut effugere velimus, aliqua res nobis ſit neceſſaria, hoc eſt,quæ ſit adiunctio,vt proinde, vt quæque res erit,laboremus, & gauiſsimam quanque cauſam vehemētiſsime neceſſariam iudicemus. Affectio eſt,quædam ex tempore, aut ex negociorum euentu,aut adminiſtratione,aut ſtudio hominum commutatio rerum,vt non tales,quales ante habitæ ſint,aut plerunque haberi ſoleant,habendæ videantur eſſe: vt ad hoſtes tranſire turpe videtur, eſſe,at non illo animo,quo Vlyſſes tranſiit:& pecuniam in mare deiicere inutile,at non eo cōſilio quo Ariſtippus fecit. Sunt igitur res quædam ex tempore,& ex conſilio, non ex ſua natura conſiderandæ:quibus in omnibus, quid tempora petant, aut quid perſonis dignum ſit,conſiderandum eſt, & non quid, ſed quo quidque animo, quicum, quo tempore, quandiu fiat, attendendum eſt. His ex partibus ad ſententiam dicendam locos ſumi oportere arbitramur.

VICTORINVS.

NVNC expoſitis iis argumentationibus, quæ in iudiciale cauſarum genus accommodantur,Finitis omnibus præceptis quæ data fuerāt ad omnes conſtitutiones, & ad omnia genera controuerſiarum quæ in legibus ſunt. duntaxat in iudiciali genere cauſarum, tranſit Tullius ad deliberatiuam cauſam, & ad demonſtratiuam. Non quod alia præcepta eſſe poſſint deliberatiuæ, & demonſtratiuæ quam fuerit ſupra in iudiciali genere, duntaxat in conſtitutionibus. Nam pari modo coniecturæ finis,& ceteræ conſtitutiones, & omnia genera controuerſiarum uerſantur in deliberatiuo,& demonſtratiuo, quemadmodum in iudicialibus. vnde non alio modo dicenda ſunt in iudiciali,& alio in ceteris,ſed eadem dicendi vbique præcepta ſeruabuntur. Verumetiam quoniam in primo libro docuit, & hic admonet. fines ſuos certos habent genera iſta controuerſiarum, neceſſario propter fines alia quædam præcepta,& alia quædam argumēta tradenda ſunt,de quibus nunc tractabit: Finem habet vtilitatem, vt Ariſtoteli placet: vt Ciceroni, vtilitatē,& honeſtatem,demonſtratiua finem habet honeſtatem. Ergo propter fines quaſi alia argumenta ſunt neceſſaria:aliud.n.cogit in tractatu præter conſtitutionē quālibet,ille qui æquitatem cupit iudicibus perſuadere.aliud, ille qui oſtendere cupit utilitatem,& honeſtatem aliud, qui oſtendere vult honeſtatem. Vnde ipſius vtilitatis,& honeſtatis præcepta dāda ſunt,quæ deliberatiuæ cauſæ vidētur,& demōſtratiuæ propter fines proprios conuenire Et poterat quidem ſupponere exempla deliberatiuæ per ſingulas conſtitutiones, hoc eſt, vt doceret incidere in deliberatiua coniecturam,finem, & reliquas conſtitutiones:item pari modo in demonſtratiuo. Sed quoniam res aperta eſt,dicere præterit,ne rem ſatis clarā dum apertiorem per exempla vult reddere:obſcuriorem exēplorum diuerſitate feciſſet. [Rerum expetendarum tria gene-

ra ſunt, per antem numerus vitandarum et contraria parte) Deliberatiuæ,& demonſtratiuæ cauſæ fines dixit eſſe, vtile & honeſtum. verum eſt quiddam honeſtum, quod purum ſolum, & per ſe honeſtum eſt:aliud vero honeſtum, quod habet mixtam vtilitatem, quod iccirco honeſtum dicitur, quia ſemper in copulatis rebus nomen à meliori parte componitur. vt demonſtratiuam cauſam, cum intelligamus habere laudem, & vituperationem, quidam tamen hanc eandem cauſam à parte meliore, ſicut diximus, laudatiuam eſſe dixerunt. Ergo cum honeſtum nunc per ſe ſolum ſit, nunc ſit aliud, quod iunctum eſt ex vtilitate, tamen etiam hoc honeſti nomen nuncupatur: Sunt igitur tria quæ expetuntur, honeſtum purum, honeſtum cum vtili, & ipſum vtile purum, ac ſeparatum. Sed his tribus expetendis, hoc eſt, honeſto, vtili, & illo tertio quod mixtum eſt, adiunguntur duo ad tractatum neceſſaria, neceſſitudo & affectio, de quibus plenius poſtea diſputabitur. Atque honeſtum ipſum, quod propter ſe expetitur, cum duas partes, vt diximus, diſtributum ſit, prius tractat de eo ipſo, quod purum eſt, nullo vtili ſociato. quam diximus eſſe virtutem, hanc diuidit in partes quatuor, Prudentiam, Iuſtitiam, Fortitudinem, Temperantiam. Et definit prudentiam, eaque tres ſpecies ſubiungit, memoriam, intelligentiam, prouidentiam, quę ratione temporum conſtant: præteriti temporis eſt memoria: præſentis intelligentia: futuri prouidentia, has ſimiliter definit. Item definit iuſtitiam ſecundùm virtutem, eique ſubiicit partes ſimiliter tres, naturalem, iuſtitiam, conſuetudinis iuſtitiam, legitimam iuſtitiam, easque ſimiliter definit, & dat exempla. Subiungit tertiam virtutem, quam appellat fortitudinem hanc definit, & ei ſubiicit partes quatuor, magnificentiam, fidentiam, patientiam, perſeuerantiam: quas item definit, ſicuti omnia. Quarta poſtremo ſubiungitur virtus, quæ temperantia dicitur, & dat ei partes tres, continentiam, clementiam, modeſtiam, quas partes definit ita, vt omnia ſuperiora. Quibus explicitis, aperte docuit id ſolum, quod propter ſe expetitur, & quid ſit, & quale ſit. Verum cum honeſtum hoc intelligamus eſſe, quod propter ſe expetitur, non propter aliquod emolumentum, quod ipſum vtique virtus eſt, quoniam incidebat quæſtio, an virtus, id eſt honeſtum propter ſe expeteretur. (Epicurei enim dicunt, virtutem expeti ipſam propter voluptatem) huius quæſtionis cum latior videretur eſſe tractatus, diſtulit, & negauit ab hoc inſtitutum, & bene ſociari, vbi tantum præcepta traduntur, non rerum diſputatio continetur. Nam primo in genere, quæ ſunt honeſta appellantur, virtus, ſcientia, veritas, quæ nullam ob vtilitatem, ſed propter ſe expetuntur. [Veritas eſt, per quam immutata ea, quæ ſunt, aut ante fuerunt, aut futura ſunt, dicuntur) Hucuſque naturam, & iuſtitiam, eamque his, quę naturaliter iuſta ſunt, explicauit, nunc ea docebit cum partibus ſuis, quæ per conſuetudinem iuſta ſunt. Iuſtitiam enim triplicem eſſe voluit, naturalem, conſuetudinis, id eſt morum, legum. [Lege ius eſt, quod in eo ſcripto quod populo expoſitum eſt) Hucuſque iuſtitiam conſuetudinis dixit, nunc incipit legum. [Fidentia eſt, per quam magnis, & honeſtis in rebus) In honeſtis actibus fidentia eſt, ceterum in malis confidentia. [Multum ipſe animus in ſe fiduciæ certa cum ſpe collocauit) Vt eſt illud: Turne ſui merito, ſi qua eſt fiducia forti. [Neque ad hoc noſtrum inſtitutum pertinet) Epicurei enim & ipſam virtutem dicunt propter ſe non expeti, ſed propter voluptatem, quæ ſecta Epicureorum eſt, hoc vtique reuincendum. Sed quia longioris tractatus eſt, & alterius operis. [Rhetorica enim nunc exponitur) Ideo & hinc dicere prætermiſit. [Propter ſe autem vitanda ſunt,) Docuit honeſtatem ſequendam, ſubiungit vitandam turpitudinem. Sed turpitudo in his eſt, quæ contraria ſunt virtutibus. Fidentia (vt ſupra poſuit) virtus eſt: huic contraria eſt diffidentia, & audacia vitanda, pari modo inter virtutes, & econtraria medio inueniuntur, quæ licet vicina ſint virtutibus, tamen vitanda ſunt, vt vitanda ipſa contraria, hęc autem quę vicina ſunt ita ſunt vt certum nomen teneant nunc, ita vt vocabulum non habeant. Fidentiam diximus eſſe virtutem, diffidentiam vitium. At id, quod fidentiæ vitium eſt, habet nomen, quod appellatur audacia. Item religio virtus eſt, irreligioſitas vitium, atque religioni vicina vitium tamen eſt, & ſuperſtitio nominatur, quæ & ipſa ſit vitanda. Sed hæc vt dixi, media vel vicina habent nomina. nam ſunt aliqua quæ non habent, vt iuſtitia cum virtus ſit, iniuſtitia vitium, punire hoſtes etiam victos, vicinum iuſtitiæ, tamen quia parcendum victis eſt, vitium eſt aliquando, cui rei vocabulum non eſt, vt aſperitas, aut crudelitas, ſuperſtitia, audacia. [Sunt igitur multa, quæ nos cum dignitate, tum fructu quoque ſuo ducunt ad ſe:) Docuit ea quæ propter ſe expetenda ſunt, itemq; dixit quę propter ſe vitanda, quæ honeſta, pura nominauit. Nunc docet illa quę mixta ſunt, & habent partem honeſtatis partem vero vtilitatis, quę tamen etiam ipſa honeſtatis nomine appellauit. ſunt autem, gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Hęc definiuit, in quo ſimili modo amicitiam docet eſſe, honeſtatem quidem mentis. ſed cum aliqua vtilitate ſociatam. Loquitur enim de amicitia ciuilique vtilitate non caret. deinde partes eius amicitię narrat, & cauſas. poſtremo adiungit illud tertium, vti ſeparatam vtilitatem è ſuis partibus doceat eſſe, cum ipſa illa commoditas honeſtate carens perſpicitur, vel in republica. vel in ſingulis ciuibus. Hæc autem in republica nunc ad vetis pertinet ciuitatis, nunc ad ornamentum, quæ ipſa tamen in vtroque, conuenienter nominatur. Sed vitæ nomine appellat incolumitatis. At vero ornamentum potentiam eſſe dicit, vt ſint partes vtilitatis duæ, incolumitas, & potentia. [Atque in iis omnibus quæ ante dicta ſunt) Poſt hæc tractat, quod Gręci appellant πλάτος, latum: quod fieri poſſit, aut non poſſit. in quo etiã illud docet, quod huic vicinum eſt, & quod facile fieri. Prope enim fieri non poſſe creditur, quod cum magna difficultate conficitur. Hæc ſunt de tribus, hoc eſt, honeſto, puro, ſine vtilitate: deinde mixto cum vtilitate: tertio de ſola vtilitate. [Vtilitas autem aut in corpore poſita eſt, aut in extrariis rebus:) Hucuſque de honeſto cum vtili, nunc de ſola vtilitate diſſeritur. [Quoniam ergo de honeſtate, & de vtilitate diximus, nunc reſtat vt de iis rebus, quas his attributas eſſe dicebamus, neceſſitudine, & affectione perſcribamus) Honeſtati & vtilitati ſupra poſitæ, atque tractatæ, duas res neceſſario dixerat attributas neceſſitudinem, & effectionem, de his nunc pręcepit, ac neceſſitudinem docet eſſe illam, quę neque mutari, neque ab exitu ſuo flecti poſſit. affectionem vero, quæ ex tempore, aut negociorum euentu, aut hominum adminiſtratione ſæpe mutatur, vt res non tales ſint, quales eſſe conſueuerunt. Ac neceſſitudinem, quæ prima eſt, in duo diuit. vt nunc neceſſitas ſit, quæ aliter exitus ſuos habere non poſſit, ſed ſua cogat effecta ſine vlla exceptione. dicit eſſe alteram neceſſitatem, vbi fieri aliter poſſit, cum aliquid admittitur.

DE GENERE DEMONSTRATIVO.

LAVDES autem, & vituperationes ex iis locis ſumentur, qui loci perſonis ſunt attributi, de quibus ante dictum eſt. Sin diſtributius tractare quis volet, partiatur in animum, & corpus, & extrarias res licebit. Animi eſt virtus, cuius de partibus paulo ante dictum eſt. Corporis, valetudo, dignitas, dires, velocitas. Extrariæ, honos, pecunia, affinitas, genus, amici, patria, potentia, & cetera quæ ſimili eſſe in genere intelligentur. Atque in his id, quod in omnia valet, valere oportebit contraria quoque, & quæ, & qualia ſint, intelligentur. Videre autem in laudando, & in vituperãdo oportebit, non tam quæ in corpore, aut in extrariis rebus habuerit is, de quo agetur, quàm quo pacto his rebus vſus ſit. Nam fortunam quidem, & laudare ſtultitia, & vituperare ſuperbia eſt. Animi autem, & laus honeſta, & vituperatio vehemens eſt. Nunc quoniam omne in cauſæ genus argumentandi ratio tradita eſt, de inuentione, prima ac maxima parte rhetoricæ, ſatis dictum videtur. quare quoniam & vna pars ad exitum hunc ab ſuperiore libro perducta eſt, & hic liber non parum continet literarum; quæ reſtant, in reliquis dicemus.

Poſtre

VICTORINVS.

POSTREMVM cauſæ genus demonſtratiuum eſt, quod adiungit, dat præcepta, quibus laudes vituperationesq; tractentur, i. quibus locis. Ac primum dicit eoſdẽ locos eſſe laudi, & vituperationi, quos in primo libro iudicialis cauſæ, hoc eſt, omnia attributa perſonę. Partitur tamen breuiter laudes & vituperationes animi, vel corporis, & extrinſecus. Animi virtutes artes, ſcientiæ, vel contra vitia corporis totius: vel in partibus, vt pulchritudo, valetudo integritas, & cetera huiuſmodi. Extrinſecus ſunt, patria, parentes, cognati, amici, magiſtratus, diuitię, & cetera huiuſmodi. Poſtremum præceptum dat, in laude, & vituperatione non tam nos conſiderare debere quid corporis ſit, quid extrinſecus ſit, q̃ quid ſit in animo. omnia enim vel laudanda, vel vituperanda, non rebus externis, nõ rebus corporis, ſed animo metiuntur. (Sin aliquæ res inciderint difficiles) De impoſſibilitate dicit. (Quædam ſimplices) Vt aliter omnino fieri non poſſint. (Caſſi menſes ſe dedere Annibali) Niſi velint fame perire. (Ergo hic excep.) Caſſilinum venire in Annibalis poteſtatem. Hic aliter omnino fieri non poteſt. (Tum adiunctio) Vbi exceptio. (Niſi propter aliquam cauſam) Ita non eſt neceſſitas in ciuili quæſtione illa, quæ ſine conditione eſt. (Partim autem ex his multas eſſe res) Id eſt, neceſſitudines. Nam omni tempore id pertinebit, id eſt, exceptio ipſa, ac ſumma quid, neceſſitudo videtur eſſe honeſtatis. Duo ſunt quidem, honeſtum, & vtile: ſed vtili cum duo ſubiaceant, commoditas, & incolumitas, quaſi eius effecta ſunt. verum honeſtas præponenda, ſecundo loco habẽda incolumitas eſt, tertio commoditas. deinde, & quæq; res ſit aut honeſtatis, aut incolumitas. (At non eo conſilio, quo Ariſtippus) Vt ſociorum cadauera tempeſtatibus liberaret. (Laudes autem, & vituperationes) Demonſtratiua, quę ſuperat, ſola tractatur per honeſtatem. quæ demonſtratiua partes habet duas, laudẽ, & vituperationem vtrunq; tamen ex attributis perſonæ tractatur. Cum ſint xj. attributa perſonæ, quibus approbatur cuiuſque perſona. nomen hominis certus ſuis deſignans, & ſanguinem, & hominem nominibus explicatur, cum nullo ſocium neque nomine, neque attributo. natura eſt attributum extra ipſum hominem, vt in patria gente, ſanguine ceteriſque. Hæc enim licet dent homini commodum, non tamen proprium. In ipſo vero homine eſt natura circa corpus, & animam, quæ dat plurimas, & animo, & corpori qualitates. Ergo natura accidens res eſt, quæ aptiorem hominem ad vnumquodque facit. itaque non orator natura eſt, ſed oratorius, i. qui orator eſſe poſſit. Verum has qualitates, vel diligentia comparat, facitq; perfectas, & habitus nominatur: aut in has caſu quodam, ac repentino motu frequenter incidimus, & affectio dicitur. aut in has inclinamur ſtudio quodam, quod ipſum ſtudium per ſe nihil aliud eſt quam voluntas applicata in aliquas qualitates. Ergo afficiuntur qualitatibus his modis, ortu, & natali, & eſt natura: afficimur repentinis caſibus, & affectio eſt: afficimur induſtria, ac conſtantia, & perſeueratione, & habitus eſt. Vt uero ipſum ſtudium, quod eſſe definimus applicatam in qualitatem aliquam animi voluntatem, hoc inquam ſtudium nunc affectio eſt, ſi pro tempore eſt: nunc, ſi perſeuerauerit, habitus, ipſum ſtudium non iam quaſi præceptio quædam ineſt rei eius cui nomen eſt ſtudij, ſi perſeuerauerit. ſed vt ſtudium intelligam, illud debeo conſiderare. quod ipſo ſtudio petitur, vt literatura, aut geometria. quod ſi preceptum ſit, habitus ſtudio præceptus eſt. Ergo natura accidens qualitas eſt, ut animæ, vel corporis, vel extrinſecus, & accidens ab ortu, ac natali. Accidit autem mari, vel fœminæ, nam marem eſſe, aut fœminam, non iam inter commoda computatur. Affectio eſt accidẽs qualitas, vel ſponte, vel ſtudio mox deſitura. nam ſi permanet, ſit habitus dicta affectio quæ inficiat qualitate. Et erit affectio incipiens habitus, vel victus nõ. enim omnia ad exitum tendunt. Habitus eſt præceptio qualitatum. nam hæc præcepta philoſophi dixerunt. hæ qualitates vel cõmoda ſunt, vel incommoda. Quæ quoniam tribus modis qualitates eueniunt, multa his commoda vel incommoda communiter eueniunt. Verum per exiſtentiam ea quæ eueniunt ſecernentur: nam alia vis in eo commodo quod per naturam eſt, alia in eo quod per affectionem, alia in eo quod per habitum. Habitus non poteſt eſſe, niſi hoc quod non aliud eſt atque illud quod habetur. nam quod ignis calet putans aliq habitum eſſe, quia perpetuum ſit, cum hoc ipſum ſit ignis, vt caleat. itaq; potius natura eſt. Habitum multi non niſi deo dant, & verum eſt: ille enim habet omnia percepta. At uero homo nunquam ita quid perceptum habet, vt non in profectu quotidie ſit, & hunc profectum dixerũt προκοπήν, i. progreſſionem quadam, alii habitum dixerunt: ergo pro exiſtimatione maioris perceptionis in homine habitum intelligimus: ut ſi affectione quadam aliquid quis agat, vt orator in foro. non perfectus tamen, ſi in eo progreſſio eſt, aliqua, habitus dicetur, & certe pro commodo ſuo, vel habitum, vel affectionem faciet: non ex altero vera erit. In rebus enim nomina ſunt certa, quæ alterum ſignificent, vt iracundus habitus eſt, iratus affectionis. & huiuſmodi profectus cum ſtudio, & diligentia euenit, habitus eſt: cum naturaliter, natura. Studium eſt autem, uel adipiſcendi aliquid, vel retinendi uoluntas, i. quo vel adipiſci aliquid uel retinere optamus, uel adepta retinemus. Victus eſt, uel quod ipſe homo agit, uel quod circa ipſum agitur. omnia quæ habet, quæ natura, habitus, affectio ſtudium. Nam oratorem eſſe, quod eſt, habitus eſt, & uictus eſt, ſi in ea exercitatione ſit. Itaque Cicero qui aſſiduo ſtudio, perſeueranti diligentia in rhetoricam præcepit, ut ea in eo perpetua eſſet, habitum conſecutus eſt. Sed quin eius actum ſibi inſtituit ad uſum uitæ, i. in eadem re, & in habitu, & in uictu, itaque multum plerunque de virtute habitus detrahit, ſi victus abfuiſſe dicatur. Nam licet orator plenus ſit perceptiones ipſius artis, tamen aliquantum argumento detrahit, ſi neges in eadem exercitatione vixiſſe. ut ipſe contra Cæcilium, quia aufert victum, infirmat, habitum cum dicit. Quando tute tui periculum feciſti: Plerunque etiam ſi nihil agat ex habitu, hoc ipſum quod nihil agit, eſt illi uictus, i. vitæ modus nam in uictu eſt, quibus, amicus vtatur, ita in uictu eſt, & ſi non utatur. Et certe, quia nihil bonum debet deeſſe perſonæ. poteſt habitum habere ex geometriæ præceptione, in qua nihil agit, & uictum de uſu rhetoricæ. Victus autem omnis ad qualitatem tendit, ſed ea qualitas vel in affectione vel in habitu erit. Deinde uti oratione, aliquid rhetoricæ noſſe, quod eſt affectionis, & ad loquendum, aut diſcendum aptum eſſe, quod eſt naturæ: aut loqui, aut ſtudere, uel quod eſt ſtudii, & cetera huiuſmodi habet victus. Verum in hoc conſiderabitur victus circa hæc omnia, ſi ita agat uitam, ut hos exerceat. Non enim quia natura loqui, aut ſtudere poſſumus, quod propriũ naturę eſt, idcirco, & inde uiuimus, ſed ſi ſit ordinata ſit vita noſtra ad omnem ſubſtantiam rei familiaris quærendam, ut inde viuamus, i. inde nobis omnia ſuggerantur ad victum, merito victus ex exercitatione dicitur. Item, & ſi ſit habitus, & non in ipſo habitu agat uitam, & virtutem oratoriæ conſecutus ſit, erit habitus non victus, eodem modo, & affectio eſt, ſi eſt pro tempore, i. priuus res aliquas tulerit, ut locus fuerit non perpetua conſuetudine inde viuendi. Eodem modo, & ſtudium eſt, ſi non ſtudium quodlibet in exercitatione vitæ tulerit, vnde victus nominandus ſit verbotenus ut cauſas agere, vt docere eſt huius ſtudii, ſed quia ordinata voluntas eſt ad vſum vitæ merito dicitur, & victus. in ſingulis enim his res quæque in eo quod ſunt diſtribuendę ſunt: vt item ſeruus circa hæc quod in hac conditione eſt, fortuna eſt. ſi ſeruitute ſeruiat tota vita, victus eſt. ſic, & cetera de fortuna. Facta uero, & caſus, & orationes, & cõſilia, aut ſuperuenientia, accipienda erũt ſuis nominibus. Nam victus nõ eſt ſine factis, caſu, orationibus, conſiliis, ſed ſic venit, fuit, vt dicere poſſet, ut ei aliquid accideret, vt cõſilio uteretur. Et hæc omnia ſi ſic accipimus, vt actiones non ordinatas, neque inſtitutas toto viuendi tempore, erunt ſuis nominibus, ſin autẽ in eo genere viuendi poſita fuerunt, in quo omnia ſunt conſtituenda tibi, conſtituẽdi ad uitam uniuerſum uictus nominabitur, non ſuo quidem nomine. Facta autem, caſus, orationis, conſilia, cum ex futuro tempore argumentũ dabunt ex preteritis confirmabuntur. Nam quia hoc illi accidit, ideo hoc illi accidet: quia fecit hoc ideo facturus eſt: quia hoc dixit, hoc ideo dicturus eſt; quia hoc conſiliatus eſt, ideo hic conſiliaturus eſt. Negocium factum, vel dictum eſt, vnde iudicium eſt. in iudicium enim vel in deliberationem, vel in demonſtrationem non venitur niſi propter factum. Singula igitur quęque quæ homini aut obiiciuntur, aut de homine quæruntur, facta ſunt: ipſa igitur ſingula facta negocium ſunt. Sunt alia facta, quæ probationem tribuũt ipſi facto. vnde quæritur, ſua quodlibet ſtatu ſunt tria facta, quæ extra ipſum factũ, & extra facta quæ vicina ſunt ad factũ, & probant factum vitæ preſenti, hæc perſonę attributa dicuntur. Ergo cum negocium factum dictum ve ſit, habeat attributa quatuor, continentia cum negocio, inquit, in geſtione negocio adiuncta negocio quæ geſtũ negocium conſequuntur. Ex his duo prima continentia cum negocio, & in geſtione negocii, totum tenent quidquid habere

poteſt cauſa omnis.i. negocium omne per partes ſuas geſtum. duo alia ſunt, ex quibus aſſumuntur primum ab oratore ea quæ negocio adiuncta ſunt. Quartum autem illud, quod eſt conſecutio non negocii ipſius geſtio eſt, ſed aut extrinſecus venientia per homines habet, aut per naturam generaliter vt poſt docebimus. Igitur prima de attributis continentia habet partes quinque. ſummam negocii. ſummæ cauſam, facta illa quæ probant factum. diuerſa per tria tempora, & omne ipſum, qđ diximus negocium eſt, factam.ſ. continetur ab his, a ſumma quæ breuem propoſitionem habet totum claudens, vt patriæ, inquit, proditio &c. habet & cauſam, quæ gemina eſt, impulſio, & ratiocinatio impulſio eſt, per quam cuius cauſa factum ſit: ratiocinatio eſt, per quam factum ſit demonſtratur. Sequitur per tria tempora factorum enumeratio, quid ante rem factum, quid in re, quid poſt rem ſit. Igitur quod libet negocium de ſtatibus interim loco ſit exempli: Milo occidit. non occidit: occidit & non occidit partes ſunt ſingulæ quæſtionis. Sed iam parentis occiſio. hominis occiſio, patriæ proditio, ſumma eſt: argo factum ſolum negocium eſt: propoſitio facti cum perſona eius qui arguitur, vel quolibet alio modo inuidiam comparans, aut extenuans, ſumma dicetur. Et hæc eſt quam Cato in libro ſuo appellat vires cauſarum. Hoc argumentum ſequitur cauſam, quam partiti ſumus, quæ vtique aduerſus negantem factum danda eſt, vt feciſſe doceatur. Quemadmodum autem tractetur vel ab accuſatore, uel a reo, in ſecundo habemus. Quod ſi alius ſtatus fuerit præter coniecturam, non cauſa erit, ſed ratio, de cuius tractatu in ſecundo docuit. Poſt hæc ſequuntur facta omnia ante, & poſt: in quibus omnia illa quæ in geſtione negocii poſita ſunt, ſi tamen proſunt, aſſumuntur. vnicuique enim facto ideſt locus, tempus, modus, occaſio, facultas. In geſtione negocii locus vel naturalis eſt, vel qualitatiuus. Naturalis locus eſt, cum argumentum præſtat, non erit illud argumentum à loco, ſed à facultate. Qualitatiuus autem locus præſtat argumentum ex opportunitate, quæ opportunitas, quibus rebus poſſit intelligi, ipſe poſuit. Tempus quid eſſet, dudum generaliter docuit. pars quędam, inquit, æternitatis. hoc quoque in tria tempora diuiſit, quæ ipſe tempora partitus eſt. nam præteritum tribus modis conſideratur, præſens & futurum, binis. Verum hæc omnia magis ad cognitionem temporis, ut dixit, quidquid eſſet inſinuare cupiebant, quàm ut apta ſint in geſtione negocii. Quid argo aptum huic parti erit? nam huic attributum eſt tempus exiſtimatio eiuſdem temporis, & collatio cum geſtione: ut id, quod factum dices eo tempore ex quo argumentum ſumis, fieri potuiſſe videatur. Itaque ſit ait. Num ſępe oportet commetiri cum tempore negocium. Occaſio autem, opportunitas eſt quædam temporis ad aliquid faciendum. hæc opportunitas tribus modis conſideratur. Modus autem eſt, quo non ſolum factum indicatur, ſed quemadmodum factum, qui modus, & animum indicat id eſt voluntatem, diuiditur aũt per prudentiam, aut per imprudentiam. his quæritur, clam, palam vi. perſuaſione imprudẽtia purgatur caſu, neceſſitudine, & affectione animi. Facultates autẽ duplici modo argumentum præſtant. nam eiuſmodi ſunt, vt per eas aut facilius aliquid fiat, aut ſine his effici non poſſit. Adiuncta negocio, ad factũ quod in negocio ponitur: vnde iudex laturus ſententiam eſt, ut probari quoquo modo poſſit ꝑ quamlibet conſtitutionem, ſumuntur de his rebus argumẽta, quæ res poſſunt in ipſum factum affectione quadam cõtineri. Has res affecta nominamus. Verum affecta accipimus nunc de ipſo negocio.i. de omni cauſa, rebusq. in cauſa geſtis, nunc ad res in cauſas geſtas, alia quaſi quodammodo extrinſecus, quæ conuenire videantur, aut unde vt prouenire, aut ad illa coniuncta ſunt. hæc affecta quę ſupra diximus. negocio adiuncta, & cõſequentia negocium dicuntur. Illa prima continentia in geſtione. ſed de illis iam ſupra dictum eſt. Adiuncta uero ea ſunt quæ illis ipſis ſupra poſitis ſingulis aliquo modo uel extrinſecus cohærent ut ſummæ, ut cauſæ, ceterisq., ſed cum non in ipſa ſunt ſed aliunde aſſumantur, conuenientia tñ erunt in collatione, ſi ne aliena ſint, non hinc nata, cũ erit aut maius, aut minus, aut par: itemq. ſimile, contrarium, diſparatum. Si vero his adiũcta ita ſunt, ut extra tamen ſint erunt, aut genus, aut pars, aut euẽtus. nihil enim horum non ex his ad hoc eſt, non tamen in cauſa poſitum. Et ſi poſitum eſt in cauſa.i. in negocio, quę hypotheſis eſt i quæſtio citra perſonam propriam, veluti nõ poſitũ putetur. Ergo genus ſit licet, cauſæ tamen quia genus eſt, velut extra cauſam eſt; cum perſona propria ideſt in cauſa. itẽ ſpecies. Iam vero euentus cum tria tempora teneat poteſt eſſe ex cauſa.i. ex negocio, de quo loquor, qui probat qđ eſt, de negocio. quod euenit rebus geſtis, id quod in negocio eſt. Quoniam tamen & præteriti temporis euentus, & futuri temporis euentus aliquoties ſumitur, & hic uideri extraneus poteſt à negocio ex negocio tamen oriens. vnde probatum eſt. adiuncta nunc omnibus modis externa affecta, tamen aliquo modo ad negi, vt cetera quæ ſupra diximus. Nunc aliqua ex ipſo, vel in ipſo negocio, alio modo tamen ſe habentia, quam geſti negocii textus ipſe & ordo conſiſtit circa perſonam, certiſſimæ quæſtionis maius, & minus, & æquo magnum ex vi, tum ex numero, & ex figura negocii conſiderantur. Vis in eo eſt, quo ipſa ſignificatione uerborum diuerſas res intelligimus. Itaque cum prolata uerba diſtent ſenſibus noſtra. ſignificatione ea quæ proferuntur vi diſtant.i. potentia quadam, qua quid quæque res poſſit intelligimus, de numero perſpicuum eſt. Figura eſt textus, & ordo negocii, per circunſtantias ſuas. Simile autem ex ſpecie, aut ex comparabili, aut ex conferenda, aut aſſimilanda natura iudicatur. Simile. hoc eſt ſpecies comparabilis, & ſimulanda natura eſt in illis acto, genere, natura, vi, magnitudine, tempore. loco, perſona, opinione. ſed ipſum ſimile, quod per hæc ſupra poſita efficitur, illic eſt in contrariis partibus, & quæ ſub eandem rationem cadunt. hoc diſtinctius poſitum eſt in differentiis. De conſecutione in ſuperioribus duobus attributis negocio negocium omne teneri diximus. tertium, quod eſt adiunctum negocio, veluti extra eſſe præcipimus, ſed naturaliter cohærere, extra ipſam hypotheſin, aut ab oratore aſſumi. quanquam & ea quæ extra ſunt, naturaliter ab oratore ſumantur, & de hoc præcepta iam dedimus. Quarta attributio, quę conſecutio nominatur, & ipſa ea tenet quę extra ſunt, adhærentia tamen tabula negocii, quę non ab oratore ex voluntate ſumantur. ſed quę ipſis rebus negocii rationabiliter acciderunt. Ac prope ea omnia, que in quarta attributione in conſecutione ſunt, id videntur eſſe quod euentus. Verum euentus aliud eſt, aliud conſecutio uel res conſecutionis. Etenim euentus conſideratio eſt, ex quadam natura rerum, qua id perſpicitur quod ex quaque re euenerit, eueniat, euenturum ſit. In conſecutione autem non ex rebus quid eueniat tractat orator, ſed quid rebus eueniat. i. quid rebus contingat. Deinde quòd in euentu duo ſunt, vt arrogantia, & odium in hac conſecutione vnum. Nam ipſi facto conſecutio eſt, quod vel raro vel frequenter. Hęc autem omnia collocata ſunt in hac conſtitutione aut nomen contingit rebus, vel imitator, vel inuentor. Lex de ipſa re. conſuetudo, pactum vt frequenter fiat, vel non frequenter. vtilitas uel honeſtas, & cetera quæqua vt dixi, rebus acciduut, non ex rebus ipſis, ſed ad res ipſas quadam geſtione proueniunt.

PLVRIMI IN VICTORINO loci in omni librariorum editione corrupti ſuæ ſinceritati reſtituti per Marinum Becichemum Scodrenſem, ex epiſtola ad Marcum Dandulum equitem.

HIERONYMVS Donatus, Platonicus noſtrę ętatis Demoſthenes, & oratorum, quos quidem viderim, audiuerimq., facile princeps, ex patria ſoluens, iamq. triremibus in pelagus prouectus vt ad Cretam magni Iouis inſulam euoleт, dux inclytus, literas ad me dedit ſua manu (vt ſemper ſolet) exaltatas amoris dulciſſimi, ſuauiſſimæq. humanitatis plenas. his, inquit, velut teſtamento quodam M. Dandulum animę dimidiũ meæ, tibi patronum; patrem tutorem, & deniq; alterum me relinquo. Duplicem igitur perſonam nunc mihi geris, & M. Danduli, hoc eſt amici, & fautoris pręcipui, qualẽ tete mihi ſemper vero exhibuiſti, & Hieronymi Donati. ꝗ mihi auctor eſt famę, ſalutis, & breuiter terreſtris deus qui inter magna, ampla, & innumerabilia beneficia Brixienſ. eccleſiæ canonicatũ, quę talis ac tãta eſt dignitas, ſuis liberis ademit, Marioq. filio meo duodecimum ętatis annum agenti Cæſarea quadã liberalitate. me nec rogãte, nec cogitante, nouiſſime donauit, ſuisq. pecuniis tabellarios, & libellos Romam miſit, & Apoſtolica auctoritate firmatũ ab omnipotentiorũ iniuria ſeruauit. Et quia vacuis ad principes manibus ire minime decet, cum ex quibuſdam nugarum

rum meorum libellis, ad manus veniſſent Caſtigationes quædam, quas nobis Ciceronis Rhetoricos publice enarrantibus auditores noſtri collegerunt in M. Fabium Victorinum rhetorem acutiſſimum, qui & auream ſtatuam in foro Traiani ob oratoriæ artis præſtantiam meruit, & Diuum Hieronymum in eloquentia tantum Chriſtianæ religioni inſtituit, eas ad te dedi. Dolebam equidem, vir clariſſime, nec ſine dolore maximo videre poteram, eum auctorem ita fœde laceratum, diſceptum, fœdatum, vt vix hominis vmbram, vix ſenſus alicuius integritatem, vix Latini ſermonis ſimulacrum habere videretur. Tu qui bonarum artium ſtudia, & tueri, & augere ſoles, quandiu domo abfueris, has lucubratiunculas ad leuandum, & deſiderium domeſticarum rerum, & publicarum ſolicitudinem ſucciſiuis horis intuearis: quas in epiſtolæ, ſiue libelli mauis, formam contraximus, vt eſſet ſine onere breuis peregrinationis comes, ſi placuerit, ſi diſplicuerit, minor iactura. Quidquid eſt quod tuo nomine primum in lucem exit cognoſcere non dedignaberis.

Corrupte apud Victorinum legitur iuſtitiæ diffinitio: (Iuſtitia eſt animi habitus ita informatus, vt omnibus mentis tribuat dignitatem) Legendum eſt ſine dubio, Meritis, itaque fere manuſcripti libri habent. Item vbi legitur. Rhetor eſt qui docet literas, atque artis traditos eloquentiæ) Scribendum eſt et ſinceris libris, atque artes tradit eloquentiæ, quam lectionem probat ſenſus ipſe, præterquam quòd traditos verbum inſolens eſt elegantiſſimis ſcriptoribus. Quod autem in illud Cic. Et maximarum ciuitatum veteres animo colligo calamitates ita ſcriptum reliquerit. Illic enim aliquid operatur eloquentia vbi populus maior eſt,) omnis libraria fides teſtatur, nam quod aliquid corrigat Magis (bona cum venia dictum accipiat) videtur ignoraſſe elegantiam, & emphaſim huius ſermonis aliquid, qui vim maiorem exprimit, vnde doctus poeta dixit, quod & a Plin. repertum eſt.

Nunquam tu ſolebas,
Meas eſſe aliquid putare nugas. Perſius:
Seſe aliquid credens. Iuuenalis:
Eſt aliquid, quocunque loco, quocunque receſſu,
Vnius ſeſe dominum feciſſe lacertæ. Ouidius:
Eſt aliquid fidum collum tetigiſſe lacertis,
Præſentiſq; oculos admonuiſſe ſuos. Idem:
Eſt aliquid [illegible]
In ſolita moriens ponere corpus humo.

Quanti momenti eſt & illud Quintiliani: Eſt aliquid conſummata eloquentia. Non enim id ſignificat, quod plures arbitrantur, ſed continet non leue pondus ſententiæ, quæ nõ efferetus. Cic. ad Att. lib. 4. Diſrumpuntur hi qui me poſſe aliquid doluerunt. Apud eundem, cæteroſque auctores clariſſimos, oratores, hiſtoricos, poetas legimus emphaticoteron dici: Hoc ſe aliquem putat. ille ſe aliquem credit. Tu te aliquid eſſe arbitraris, Vos aliquid poſſe exiſtimatis. Eſt aliquid hoc, Eſt aliquid illud. Eſt aliquis, & alia huiuſmodi. Tali ſententiæ pondere dixit Rhetor eruditiſſimus M. Fabius Illic enim aliquid operatur eloquentia vbi populus maior eſt. nam theatro gaudet magno, quoque maior eſt populus, eo ſeſe magis eloquentia attollit, quæ in turba, & turbis admirabilis apparet. Virg.

Ac veluti magno in populo cum ſæpe coorta eſt,
Seditio, ſæuitq; animis ignobile vulgus,
Iamq; faces, & ſaxa volant, furor arma miniſtrat,
Tum pietate virum ac meritis ſi forte virum quem,
Conſpexere, ſilent, arrectiſq; auribus adſtant.
Ille regit dictis animos, & pectora mulcet.

Habent etiam omnia exemplaria: Deinde dicendum eſt hoc loco, quid ſit ciuitas. Et dictio Deinde delenda eſt, vtpote ſuperflua, quæ etiam in antiquis codicibus non eſt. Et paulo poſt: Amicus ei, qui nihil vſu vitæ ſimilis pio ac fideli amore coniungitur:) Niſi Mihi pro Nihil reponas, ridicula erit lectio. Vti & illud: Deinde etiam iſtum, ſapientem & magnum virum. ſic enim corrigendum eſt, vbi iuſtum librarii repoſuere. Eſt & locus ille animaduerſione non indignus: Nam nemo ei iniuriam facit, nemo ſeruis eius prodeſt poſteris liberis eis prodeſt. Amicus ergo ſi quid præſtat, etiam vtile eſt) Confuſa ſunt & corrupta verba, quæ in ſuum nitorem ita redigenda ſunt, & diſtinguenda: Nam nemo ei iniuriam facit; nemo ſeruus eius Deinde comma fiat: Prodeſt in poſterum liberis eius, prodeſt amicis, Ita enim legendum eſt, non poſteris, non amicus. Deinde fiat diſtinctio, & ſequantur: Ergo ſi quid præſtat etiam, vtile eſt. Fateor minus annotatione dignum eſſe illud: Sapientia igitur ſola duobus modis aliquid perſuadet, aut cum tacet, & aliquid facit, & id, quod facit, quia bonum eſt, alter imitatus idem, vt quidquid tacitus fecerit ſapiens, id alter ſe, non verbis doctus imitetur) Legendum eſt enim, i. pro idem. Tale eſt quod mox ſequitur: Negat inopem dicendi idem, quę verbis naturalibus vteretur) Legendum i. Negat inopem dicendi i. Leuiora adhuc fortaſſe videbuntur quę ſubiunguntur: Tamen ſermonem ſeruatum poſſumus inuenire. Primo itaque, &c. Quis non uidet Ordinem, non ſermonem ſcribi deber? prout & in quibuſdam manuſcriptis habetur. Habent omnia ferme exemplaria. Sed quia iſte primus vir diſciplinam accipere non potuit, profectus ſui natura & vſu. quin enim cognouit habitum ſuum, & diu ſecum pertractando cognouit eſſe in hominibus bonam naturam, quę vt perfecta eſſe potuiſſet præceptorum adhibuit diſciplinam) Scribendum eſt, Habuit vſum, pro habitum ſuum, & poſſet pro potuiſſet. Mox paulo. Ergo in hominibus fuit materies. i. perfecta natura quę perfecta præcepta fuerunt inuenta per ſapientiam, inſinuata per ſapientiam legi debere puto, Quam perfectam præcepta fecerunt muneratam per ſapientiam, inſinuatam per eloquentiam. Non multo poſt: Indiſtorta enim membra, nec quæ iuxta naturam ſui appetunt, appoſita ſunt, virtus non poteſt cadere) Cæci vident, legi debere: Apperenter appoſita ſunt. Et poſt paululum: Sic veſtis etiam habet rem, vtilitem textu ræ, habet ſpeciem, granam. ſ. circa aſpectum faciei) Manifeſtus eſt error, non tamen diſſimulandus cum in cunctis fere exemplaribus inoleuerit: Gratiam, non Gratiam repone. Infra: Tertia illa eſt honeſto illi contraria. In veteribus libris hęc poſt verbum Contraria, & ante peruetere, ſequuntur verba, quæ impreſſi omnes quotquot hactenus videre potui deſiderant, omne enim quod in vſu eſt, & rem habet, & ſpeciem. Sed nunc in rem inclinatius, nunc in ſpeciem, vt ſapientia in rem inclinatior, eloquentia autem in ſpeciem. Eſt vulgatis in exemplaribus, Temeritas enim & inconſiderantia: ait in antiquis, Inconſideratio. illa habent, Cauſæ, non euentus incendium; hæc, Cauſæ vero euentus incendium. Item, Si in hoſtem oderis, non inuides, ſed inimicus eſt) Etiam qui prima grammatices elementa diſcunt, non ignorant. Et ſecundam verbi ſubſtantiui, non tertiam perſonam, neceſſario exigi. Item: Oſtendit hæc qui agat orator) Sinceri codices, oſtendit hic quid agat orator. Demum legitur circa finem præfationis: Ita illa ad ſcientiam ſolam proficit, hæc ad ſcientiam, quæ in hac actu ſit. & ſtatim poſt. Cumque per hanc vitari vitia dico, non tamen eum vitentur oſtendo. Priſca manus non ponit, Hac, quod eſt pueriſe erratum, ſed ſinceram lectionem: Quæ in actu ſit. Et loco cum habet quo modo: vt ſit, tamen quo modo vitentur oſtendo: Corrupte legitur apud eundem Victorinum. Vt animal genus. etiam hoc modo piſcis, equus, animalia) Legendum eſt enim, vt animal genus eſt, tam homo, piſcis, equus, animalia tum ex euidenti ratione, & ex antiquis codicibus. Item error eſt infra vna quæ res certas ſolenni curſu, & ſine vllo tumultu agit, & altera, quæ in lite ac diſceptatione verſatur. Et hoc modo quidquid agit, duobus modis agit: factis, & dictis. Ita ciuilis eſt ratio in factis, & dictis; ſed quæ facta, & dicta in actu atque in opere conſtitutæ ſunt) Corrigo: Vna quæ res certas ſolenni curſu & ſine vllo tumultu agit: altera, quæ in lite ac diſceptatione verſatur: vt homo quidquid agit, duobus modis agit, factis & dictis. Ita ciuilis eſt ratio, vna in factis & dictis, ſed quæ facta, & dicta in actu atque opere conſtituta ſunt. Item corruptus eſt locus ille: Multi, inquit, dicunt ciuilem ſcientiam, ſine eloquentia ſtare non poſſe) Negatio illa adulterina eſt, & peruertit ſenſum: idcirco delenda: quæ caſtigatio ex ſequentibus comprobatur: Multi, inquit, dicunt, ciuile ſcientiam, ſine eloquentia ſtare poſſe, cuncta enim per naturam, id eſt per ſapientiam facile poſſe cognoſci. Multi autem dicunt ciuilem ſcientiam ſola eloquentia conſtare poſſe, illudque eſſe iuſtum, vel iniuſtum, quoad eloquentia potuerit perſuadere Sed ego, inquit, ab vtriuſque diſſentio. Puerilis quoque menda eſt, vbi de officio facultatis rhetoricæ loquitur: Ergo officia pro perſonis diuerſa ſunt. aliud enim eſt officium patris, aliud amici, aliud, vt ad rem redeamus artis oratoris. Artis adulterina eſt dictio, & idcirco ſpongia delenda. Et paulo poſt. Nam in euentu i. qui finem in officio conſtituit, &c.) Male diſtinguitur, & legitur nam. eſt enim legendum, Non quia hæc clauſula pendet ſuperiori. Sed non, inquit, intelligent. Cicer. qui finem in rebus ipſis poſuit, non in euentu. id eſt qui finem in officio conſtituit. Vbi de materia artis tractatus. ſic legitur in vulgaris exemplaribus. Quis vt videamus a pleno excedit.

excedit, & exceſſit, non ad id, quod habet modum) Probior eſt antiqua lectio: Qui, vt videmus, à pleno excedit, & exceſſit, non id, quod habet modum, ſed in infinitum. Turpiſſima eſt menda illa quæ inoleuit in omnibus fere exemplaribus: Hunc etiam Hermagoram, qui neq; arte ſcripſit, confutat, ac lacera dicitq; hunc vehementer erraſſe quòd materiam oratoris in duas partes diuidat, in cauſam & in quæſtionem) Quis in literatoribus nedum in literatis eſt qui non videt ſcribendū eſſe? Nunc etiam Hermagoram qui æque, artem ſcripſit. Quo modo enim non ſcripſit Hermagoras artem? ſi & Cicero, & Fabius, & ceteri teſtantur eum ſcripſiſſe, & ſexcentas ex eius arte auctoritates adducunt. Impreſſorum autem ſomnolētia fecit, vt legatur: Deinde quam aſtute ibi Hermagoræ, vbi ſibi alienis multa conquiuit) Cum omnino legendum ſit: Deinde quam aſtute ibi Hermagoræ dat ingenium & diligentiam, vbi ſibi de alienis multa conquirit. Conſidera, ni piget, & illud tractatu de inuentione: Alii Stadiagon græco vocabulo quidem quod in ea de incerto inueſtigando maximum certamen habeatur, an legendum ſit. ſtadiaron, ea manuſcriptis codicibus. Quamuis ἀγὼν particula ſignificet certamen, quod ipſius Victorini expoſitioni maxime iudicio meo conuenit. Vide etiam an mendoſa eſt etiam lectio, hæc, Nam deſcribendi ſunt nobis Fregellani, qui ſemper videbantur aduerſi) Ex antiquaria librorum fide legendum, Qui ſemper populum R. videbant aduerſi & infenſi. Mox paulo mendum eſt puerile. Sed quoniam vbiq; inoleuit, tollendum. Deliberat ſenatus an Carthagini pareat? parcat ſcribendum eſſe, ne infantes quidem ignorant. Negligētia vero librariorū non multo poſt omiſit non verba, ſed verſus integros. In cunctis librariorum officinis ſic impreſſum fuit. Quare definitionibus noſtris nomen illi aliud quam aduerſarii volunt, imponere debemus) In ſinceris libris hi ſequūtur verſiculi? qui neceſſario ſequi debent ad ſenſum præcedentium. Non eſt ſacrilegium, cum ab eo qui de templo detrahit, anius tutelæ atque cuſtodiæ commiſſum eſt. Si præceptor diſcipulum verberat, iniuria non eſt: ſi iure factum eſt aliquid, nō poteſt iniuria dici. Item corriges infantiam illorum qui legunt paulo mox. Homo eſt, qui rectum verticem rotundo capite attolit, cuius ſunt ſub collo humeri. brachiaque dimiſſa, & cetera in hunc modum. Sed. vt ipſe ait, ſed breuiter deſcribenda) Cum manuſcripti libris habeant: Homo eſt, qui rectum verticem rotundo capitis attolit, cuius ſunt ſub collo humeri, brachiaque demiſſa, &c. in hunc modum. Sed, vt ipſe ait, breui deſcribenda. Perperam quoque legitur. Generis eſt controuerſia, cum & quid factum ſit conuenit. Tulit coniecturam. Deinde cum ait, & quo id factum nomine appellari oporteat, conſtat tulit finem. Ergo ſupereſt, vt quale, vel quantum ſit id, quod factum eſt videamus. Et dat exemplum, verum iuſtum an iniuſtum ſit, vtrum vtile an inutile ſit. Quod cum quæritur, nomē rei, ſed rei, qualitas quæritur. & ideo qualitas appoſita eſt) Vera lectio eſt, Cum ait, & quid factum ſit, &c. Ideo qualitas appellata eſt, non autem appoſita eſt, Et: Quod cum quæritur, non nomen rei, ſed qualitas quæritur.

Falſo ſcriptum eſt in Victorini libris omnibus, qui ex officinis impreſſorum emanarunt: Ergo Cic. primum dicit deliberationem & demonſtrationem, quæ prima, ſunt ſecunda eſſe non poſſunt) Cum pueri, qui vix prima conſtructionis elementa percipiunt, percipiant non poſſunt legi debere, ſed poſſe.

Cæci autem ſunt qui legunt apud eundem Victorinū, Harū prima, vt diximus ſubſtantia vocatur, reliquæ nomē in ſubſtantia ſunt, quę accidens vocantur) Cum legendū eſſe Nouem, vel ex præcedentibus verbis perſpicere potuerint. Ariſtoteles ait, res oēs quę in dictis a factis & in omni mundo aguntur, decem eſſe, quę rerum nomina ponęmus: Prima ſubſtantia eſt, & quę ſequuntur) Pudendus eſt error, & duplex in ea lectione, Cū vero generis nomen acceperint, in eo quod genus ſunt, & partes eſſe non poſſunt, hoc eſt quod ait. Eidem genus. i. ſimile ac iudiciale eſſe, & pars non poteſt. Ergo ſi genus generis pars eſſe non poteſt, multo minus partis generis partes putabuntur) Atq; ita reſtitues priſtinam lectionem. Eidem genus. i. ſimile ac iudiciale eſt, eſſe & pars non poteſt, nō autem, Iudiciale eſſe. Et, multo minus partis generis pars putabitur. non. partes putabuntur ne ſolœciſmus ſit. Illa autem verba, quæ poſt tres verſiculus ſubſequuntur. Nam aut nullam, &c. genus cauſę eſt. non ſcientię tanti Rhetoris, ſed temulentię chalcographorum aſcribenda ſunt. Statim poſt: Nam qui artes ſcribit, multaſque dicit eſſe cauſas, nullam non poteſt dicere. Tulit rem vnam) Quiſquis intelligit, quę differentia ſit inter Tulit, & Tollit, tollit Tulit, & ſcribit Tollit. Item: Nam demonſtrationis finis, & honeſtas deliberationis vtilitas iudicialis æquitas) Qui diſcernit verbum ſubſtantiuū à copula reponet Eſt, non Et: vt ſit, Eſt honeſtas. Friuolum eſt, & illud notare, notandum eſt tamen adoleſcētulorum gratia: Sed primum quam de eodem ſyllogiſmo tractemus. Legendum eſſe: Prius illud ipſum Primum clamitat, vt & in [illegible] Si dicas, iuuentas vtique conſideratione temporis, iuuentus ante ſenectute eſt. non ne iuuentus voci feratur ſe nunquam in recto dictam fuiſſe a Mario iuuentas, ſemperque iuuentus? & legendum, ſi dicas, iuuentus vtique conſideratione temporis iuuentus ante ſenectutem eſt. Animaduertendum ad hæc, quod vbi ſcriptum eſt. Hic quoque aduerſarius ſyllogiſmum quadripartitum) Animaduertimus, reponendum eſſe cunctis tacentibus, ipſa partitio ſyllogiſmi oſtendit. Vti, Poſtremo concludit propoſitionis ſecundam partem non autem, ſecundum. Item multo igitur minus recte partis eius quam hoc dicit partes putabuntur, prout habent vetuſti libri, non autem Quod.

Codices omnes corrupti ſunt, in quibus leguntur verba illa adulterina in Victorino. Vbi Cic. inquit, Placet autem ipſi intentionis eſſe depulſionem. Ruſſus, inquit, ſi finem per ſeipſum conſideremus, nihil aliud quàm finem inſpiciemus, nec in eo quod finis eſt, poſſumus tranſlationem intelligere. Ita ergo conſtitutionis ſingulæ habent proprium ſuum in quo poſitæ genere commiſſionem conſtitutionis alterius non admittunt. Si ergo conſtitutionis ſingulæ per ſemetipſas conſideratæ habent proprium ſuum commixtionem alterius nō admittunt) Hæc inquam verba adulterina ſunt, ne in antiquis codicibus reperiuntur. nec ad interpretis nec ad eius quem interpretatur Victorinus ſenſum faciunt. Hanc autem caſtigationem quilibet, ſi modo & ab eruditione & ab omni ratione nō erit alienus facile probabit, ſi quæ præcedunt & quæ ſubſequuntur, ſublatis his quæ diximus connectet hoc modo. Ipſi autem placet conſtitutionem intentionis depulſionem eſſe: & concedit ei alias definitiones Siue, inquit, conſtitutionem primam cauſæ cauſatoris confirmationem dicat, ſiue defenſoris primam deprecationem, neceſſe eſt deliberationem, & demonſtrationē neque conſtitutionem eſſe nec partem, conſtitutionis. Contra non pauca deſunt verba inferius, & quædam etiam ſubdititia ſunt, vbi legitur. Deinde, inquit, coniecturalis cauſa; Si, inquit, coniecturam per id, quod eſt, attendamus, nihil aliud inueniemus, quàm coniecturam ſolam; nec in eo quod coniectura eſſe, poſſumus intelligere. Rurſus, inquit, ſi finem per ſeipſum conſideremus, nihil aliud quàm finem inſpiciemus, nec in eo quod finis eſt poſſumus tranſlationem intelligere. Si ergo conſtitutiones ſingulæ per ſemetipſas conſideratæ habent proprium ſuum in quo poſitæ genere commixtionem conſtitutionis alterius non admittunt) Lectio corrupta eſſe videbatur, ſed quemadmodum reſtitui poſſet, non conſtabat. Nam quamuis legēdum eſſe vaticinarer inuenimus, vbi impreſſi codices habent incipiemus, & verba illa, in quo poſitæ genere, a librariorum ſomnolentia interpoſita, tamen nunquam diuinaſſem quæ verba ab ipſis librariis eſſent prætermiſſa. Ambigentibus vetus lectio ſuppetias tulit, quæ talis eſt: Deinde, inquit, coniecturalis cauſa Si, inquit, coniecturam per id, quod eſt attendamus, nihil aliud inuenimus quam coniecturam ſolam, nec in quod coniectura eſt, poſſumus finem intelligere. Ruſſus, inquit, ſi finem per ſeipſum conſideremus, nihil aliud quàm finem inuenimus, nec in eo quod finis eſt poſſumus tranſlationē intelligere. Ita ergo conſtitutiones ſingulæ, in quo poſitæ genere commixtionem conſtitutionis alterius, non admittunt. Si ergo conſtitutiones ſingulæ per ſemetipſas conſideratæ habent proprium ſuum, commixtionem conſtitutionis alterius non admittunt.

... Verba Victorini iſta circumferuntur. Ratio eſt autem, quando omnis oratio non in ſcriptione, ſed in aliqua argumentatione conſiſtit. Ideo ait. Cum omnis oratio non in ſcriptione, ſed in aliqua argumentatione conſiſtit. Quoniam, & orationem ſcriptio, & oppoſitio orationem hēt. Legendum eſt. Quoniam & orationū ſcriptio, & ſcriptionē oratio habet. Quid. n. eſt, Et oppoſitio orationem habet? Nihil certe ad intellectum ſcribentis. Vbi vulgo impreſſores repoſuerunt. Quoniā omnis de facto iam confeſſio eſt) Libri antiqui melius: Quoniam omnis ratio de facto iam conceſſio eſt. quam probant etiā quę ſtatim ſequuntur: Idcirco in omnibus conſtitutionibus dicit iudicationem de infirmatione rationis fieri, præterquam in coniectura. In coniectura enim facti nulla confeſſio eſt.

Et poſt in tractatu exordii, vbi ſcriptum eſt Verũ cum ait maxime, oſtendit & aliis cauſis offendi & iudices: ſed his plerunq; ſi aut in negocio ipſo ineſt aliqua turpitudo, vt res ipſa præter perſonas, aut iudicis, aut gentis pariat offenſionem) Non gentis, ſed Agentis, vel potius Agentium, legendum eſt. Corrupta eſt etiam lectio illa: Hæc, inquit, narratio remota à ciuilibus cauſis, duo membra habet. nam aut propter negocia exponenda ſumitur, qđ eſt comœdiographorũ, vel tragœdiographorum, vel propter perſonas) ita corrigenda, ex vetuſtiſſimorum librorum fide, & ex auctoris mente. Hæc, inquit, narratio remota à ciuilibus cauſis, duo membra habet, nam aut propter negocia exponenda ſumitur, quod eſt maxime hiſtoriographorum, aut propter perſonas exprimendas, quod eſt comœdiographorum, vel tragœdiographorum. Atque ita legi debere, quiuis mediocriter eruditus poteſt perſpicere ex his, quæ paulo ſupra dixit: Tertium genus narrandi eſt, quod extra oratorem eſt, hoc eſt, quod ait, Remotum à ciuilibus cauſis. eſt autem poetarum, vel hiſtoriographorum. Conſimiliter quæ ſubſequuntur reſpondent.

Lectio vulgata eſt. Verum hic hoc animaduertendum eſt, vt definitionem partitionis non ab eo quid faciat collegerit) Fateor me non intelligere quid velint munere hæc verba: cum prius dicat, Partitio eſt totius cauſæ per partes conſtitutio diuiſio eſt rerum ſub partitione iacentium. Placet igitur, vt iuxta priſcæ lectionis fidem potius legas. Verum hic hoc animaduertendum eſt, vt definitionem partitionis non ab eo quid ſit, ſed ab eo quid faciat, collegerit. Et hoc in illud Ciceronis: Recte habita in cauſa partitio illuſtrem, & perſpicuam totam efficit orationem. Eſt & ille locus apud Victorinum caſtigatione non indignus: Illa ſuperior ſpecies, cum propoſuerit quid conueniat, at ipſam ſe inclinat) Quidam codices, Id ipſum, mendum eſt in vtraque lectione, quod vnius elementi mutatione tolletur, ſi Id, pro Ad: Ipſum, pro Ipſam legas: vt ſit, Illa ſuperior ſpecies (hoc eſt, quæ quid cum aduerſariis conueniat, docet, & quid in controuerſia ſit) Cum propoſuerit quid conueniat, idipſum ad ſe inclinat, vt pro ſe faciat id, quod aduerſarius confitetur. Quis eſt adeo iudicii expers, qui non perſpicue intelligit, mendoſe legi in partitione? Tamen partes generi ſungere non debemus intractabimus, vel inde tractabimus) An non potius legendum, In tractatibus: prout præcedens, & ſubſequens ſermo exigit? In partitione tamen inquit, partes generi iungere non debemus, in tractatibus quæſtionum debemus de generis partibus diſputare. Solicite etiam conſideraui de illo loco: Poſtquam id ipſum ſtatueris, erit excogitata ratio: & ideo excogitata, quia fuerat iam ante cogitata ratio, quid, vel quod conſilium eſt) Et emendatior codex veræ lectionis admonuit, quæ huiuſmodi eſt: Poſtquam idipſum ſtatueris, erit excogitata ratio, & ideo excogitata, quia fuerat iam ante cogitata, ita excogitata ratio conſilium eſt. Nam illam dictionem Quid, ſiue Quod, addidit imperitiam cuiuſpiam. Subieci & verba illa vt magis perſpicuus ſit error, Verum hæc occaſio, vt diximus, ex actibus noſtris, vel ipſius mundi, parit nobis ad aliquid opportunitatem. Integra commentaria duo verba maxime neceſſaria habent, quæ librarii omiſerunt. Verum hæc occaſio, vt diximus, ex actibus noſtris, vel ipſius mundi qualitas proueniens, parit nobis ad aliquid opportunitatem, Verba quæ deſunt in vulgo impreſſis codicibus, vbi de probabili loquitur, ſic reſtitues: Iſtæ opiniones δόγματα dicuntur, δόξα græce opinio, & δόγματα opiniones nuncupantur. Et infra, Sed has tres partes ipſas res eſſe diximus, de quibus probabile fit argumentum. verum in his tribus rebus rurſus quatuor collata ſunt, id eſt quod ex illis rebus conficitur, aut ſignum dicitur, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile) Scribendum eſt ex veteri lectione, collocata, non collata, quod & ſenſus ipſe per ſe probat. Reſtitues etiam quæ deſunt verba: vbi de comparabili loquitur, Hæc comparatio, i. ſimilitudo, partes habet tres imaginem, quam græci εἰκόνα appellant collationem, quam græci παραβολὴν appellant, exemplum, quod græci παράδειγμα appellant.

In tractatu de Inductione, ſic vulgo ſcriptum eſt in Victorino, Interrogauit, inquit, Aſpaſia Xenophontis vxorem. Si, inquit, vicina tua aurum melius habeat, quàm tu habes. tum, inquit, Xenophontis vxor, inducta ſimilitudine ſuperiorum, quoniam ſententiam mutare non poterat, tacita recubuit) Ex verbis Cic. imperfectam eſſe ſententiam facile cuiq; conſtat, & verba deeſſe poſt illud, Quam tu habes. quæ quidem hæc ſunt in manuſcriptis exemplaribus. Cuius habere malis? tuum an illius? Reſpondit illa, illius. Deinde, inquit: Si virum, inquit, meliorem habeat, quam tu habes, verum ne tuum malis, an illius? deinde ſequuntur. Tum Xenophontis vxor inducta, &c. Nam verbum, inquit, ſuperfluum eſt, nec in eiſdem exemplaribus reperitur.

Deſunt etiam non verba, ſed clauſulæ, in ſequentibus. Poſtea, inquit, Aſpaſia conuertit ſe ad Xenophontem ipſum, & ſimiliter cum illo inſtituit inductionem: Dic mihi, inquit, Xenophon. Si vicinus tuus equum aut fundum meliorẽ habeat, quàm tu habes, tuum ne malis, an illius? Id eſt, niſi in gratiam regreſſi fueritis, ſemper & tibi vxor lectiſſima, & tibi vir optimus deerit) Qui non videt mutilam, & imperfectam ſententiam, omni in literis iudicio caret. Quid frigidius? quid ineptius? quid magis auulſum? quid magis alienum, quàm dicere? Tuum ne malis, an illius, i. niſi in gratiam regreſſi fueritis. Sic legendum eſt ex ſinceris codicibus: Dic mihi, inquit, Xenophon. Si vicinus tuus equum aut fundum meliorem habeat, quàm tu habes, tuum ne malis, an illius? Illius, inquit. Quid ſi, inquit, vxorem meliorem habeat, quàm tu tuam ne malis, an illius? tacuit Xenophon Tunc, inquit, Aſpaſia: Quoniam id mihi vterque veſtrum reſpondere noluit id, quod voluerã reſpondere, ego dicam quid vterque veſtrum cogitet. Nam & tu, inquit, Xenophon vxorem optimam cupis, & tu virum optimum. quare niſi, & tu vir optimus fueris, & tu fœmina lectiſſima, niſi in gratiam regreſſi fueritis, ſemper & tibi vxor lectiſſima, & tibi vir optimus deerit. Et infra. Et tu, inquit, mulier virum optimum vis habere, & tu Xenophon vxorem habere lætiſſimam maxime cupis. deinde ex hac confeſſione quid conficiatur oſtendit, neque vir melior, neque fœmina lectior in terris ſit. Reddit ſupra phyſicæ inductionis exemplum, dat nunc in Rhetorica. Non quo, inquit, diuerſa præcepta ſint, ſed ne quis præceptum in philoſophiam datum, in Rhetorica valere non poſſit, Tu ex fide antiquæ lectionis, ex ipſius Ciceronis verbis, veram & caſtigatam, & integrã lectionem ita reſtitues: Et tu Xenophon vxorem habere lectiſſimam, maxime cupis, deinde ex hac confeſſione quid conficiatur oſtendit. Quare, inquit, niſi hoc perfeceritis, vt neque vir melior, neque fœminæ lectior in terris ſit, profecto ſemper id, quod optimum putabitis eſſe, multo maxime requiretis.

Victorinus deinde ponit hæc Ciceronis verba: Sed quia nõ ſatis alicui videbitur, & ſibi iungit ſua huiuſmodi. Dedit ſupra philoſophicę inductionis exemplum, dat nunc in Rhetorica, non quo, inquit, diuerſa præcepta ſint, ſed ne quis forte præceptum in philoſophia datum, in Rhetorica videre non poſſit.

Exemplum quod ex Cicerone recitat Marius Fabius, à librariis ſic repoſitum fuit: Si inquit, Epaminundas id, quod ait legis ſcriptorum ſenſiſſe, ad legem ſuis verbis addat, idem damnandum eſſe, qui exercitum non tradat, præter eum qui Romanum populum cauſa retinuerit, hoc ſi addat, nunquid pati poteſtis? Non opinor. Deinde ſi hoc. i. legi additum, vos veſtra auctoritate ad populũ feratis, nunquid id populus patietur?) Sed ſic ſcribendum cenſeo, ex Ciceronis mente, ac verborum contextu competenti. Si, inquit, Epaminundas id, quod ait legis ſcriptorem ſenſiſſe, ad legem ſuis verbis addat. i. damnandum eſſe qui exercitum non tradat, præter eum qui R.P. cauſa retinuerit, hoc ſi addat, nunquid pati poteſtis? Nõ opinor. Deinde ſi hoc legi additum. i. ſi vos veſtra auctoritate ad populum feratis, nunquid id populus patietur? In quo loco agitur de argumentatione concludenda, ſi fere legitur, Quarum concluſionum vna talis cum breuiter facimus propoſitionis, & aſſumptionis, & poſt adiungimus id, quod ex omni argumentatione conficitur) Niſi adiicias ſtatim poſt Breuiter, Anacephaleoſin, nec ſenſus ſequitur, nec grammatica conſtructio. Eadẽ adiectio mox ſtatim facienda: Quoties, inquit, longa fuerit argumentatio, aut propter memoriam ἀνακεφαλαίωσιν in concluſione facere debemus) Male ſine ea voce paſſim ſcribi, ſicq; à magiſtris ludi omnibus fere legi video.

Item paulo poſt: Aut per conductionem, i. aut per contrarium) Eadem vox repetenda, hoc modo: Quare, inquit, quæcunq; longa argumentatio fuerit duobus modis concludenda eſt, aut per conductionem, i. ἀνακεφαλαίωσιν, aut per cõtrariũ. Grauarer plura huiuſmodi errata colligere, niſi adoleſcentulorum vtilitati magis quam famę conſulerem, qui aut laborẽ ſuſcipere recuſant, aut per ſe perſpicere nõ poſſunt ſine his adiumentis quæ nobis Deus vt ſtudiorũ vigilantia, aſſiduaq. diligentia conceſſit. Vbi de ſigno: Et quia diximus factum omne ſignum eſſe, in facto autem, & facta, & dicta ſunt, cõfirmamus, inquit,

inquit, ſignum, ſi aut id factum dicamus quod non oportuerit, aut id factum quod oportuerit. Sed quia interdū per ignorantiam prouenit, vt aut id non faciamus quod oportet, aut id faciamus quod non oportet, tunc autem grauius delictum eſt, ſi faciamus quæ non facienda ſunt) Adde, Aut non faciamus quæ facienda. quam additionem vetera exemplaria habent & ſequentia comprobant. Quia, inquit, in eo quod facimus, faciendum, vel non faciendum, ineſt ſcientia delinquentis, ſcit enim quia aut faciendum eſt, aut non faciendum. Ideirco poſtremum illud addit ad confirmationem ſigni, vt non modo aliquid fecerit, aut non fecerit, ſed etiam ſcierit faciendum eſſe, aut non eſſe faciendum. Deſunt etiam quædam verba, quædam ſuperflua ſunt, vbi loquitur de modis, quibus argumentatio reprehendi poteſt: Si indigetis pecuniæ, pecuniam non habetis, nam omnino qui pecuniam non habet, indiget pecuniæ, & ille qui habet, & maiorē habere deſiderat, indiget pecuniæ, indigere enim voluntatis eſt) Legendum: Si indigetis pecuniæ pecuniam non habetis, vtiq; hoc ambiguum eſt. nam & ille qui omnino pecuniam non habet, indiget pecuniæ, &c.

Adhuc vulnera fœda à librariis Victorino facta, ſanare curabimus. In ſecundo libro, vbi legitur, Verum quoniam ipſa quoque genera propter ſuos fines diuerſos. diuerſa præcepta deſiderant, cum iudicialis habeat æquitatem, demonſtratio honeſtatem, deliberatio honeſtatem vtilitatem, confirmandi & reprehendendi præcepta. quæ ſunt in conſtitutione, ſingulas diuiſit, in iudiciali genere cauſarum, in poſtrema libri parte de deliberatione & demonſtratione propter fines propter aliquot tractaturus) Scribēdum eſt: Præcepta, quæ ſunt in conſtitutiones ſingulas dabit, nō autem, Conſtitutione diuiſit: &. Aliqua tractaturus, non aliquot. At vbi deſunt verba illa ſic, enim vulgo legitur: Materia quòd non autem oīa, vt voluit Gorgias Leontinus, aut etiam, vt voluit Hermagoras) Sic reſtitues lectionē. Materia, quod hypotheſis ſit, non autem omnia, vt voluit Gorgias Leontinus, aut etiam theſis, vt voluit Hermagoras. Maior deprauatio & error magis prudendus eſt, in quo loco de coniecturali conſtitutione tractatur. Sic enim legere eſt. At vero a facto probationes habebunt, facta illa omnia quę probant factū illud, vnde iudicium eſt. Factum tria ſignificat. eſt factū & illud, quod intenditur, ipſum illud, quod dicitur Occidiſti. eſt factum tertium hoc quod tribuit argumentum: At factum illud vnde iudicium eſt, vt tranſiſti, amaſti, quibus probatur Occidiſti. hoc ergo vltimum eſt, quod dixit a facto. Quod ipſum perſpicietur in tribus illis, ante negocium, in negocio, poſt negocium, ſimul cum ſententiis, per quæ ſe explicant facta loco, tempore, modo, occaſione, facultate) Quomodo factum tria ſignificat. ſi duas tantum ſignificationes explicat? quo modo, inquit. Victorinus, eſt factum tertium ſi primum non præmiſit? Scribendum igitur: Nam factum tria ſignificat eſt factum vitæ præteritæ, quod perſonam probat eſt factum & illud, qđ intenditur, ipſum illud, quod dicitur Occidiſti. eſt factum tertium, hoc quod tribuit argumentum, &c. Non multo poſt in quibuſdam exemplaribus quædam verba deſunt, in quibuſdā quædam ſuperflua ſunt, in quibuſdam quædam corrupta, & inuerſa. tu locum ſinceritati ſuæ hunc in modum reddes, ita tria hæc tribus ſuperioribus reſpondent, commodis incommoda, illic retinendi, hic reiiciendi, illi augendi, hic minuendi illic adipiſcendi, hic deuitandi, quibus etiam illa accident, vt aliqd commodi ſumamus, vel vt maius commodum conſequamur vel vt maius incommodum vitemus, aut rurſum, vt incommodorum prætereamus. vel vt maius commodum adipiſcamur, vel vt maius incommodum deuitemus. Nam & ſuſcipi commodum paruum poteſt vt maius aliqud commodum conſequamur, vel incommodum maius vitetur: Et rurſus commodum contemni poteſt, vel vt maius commodum conſequamur, vel vt maius incommodum vitetur. vt leno contentus fuit ſine lucro meretricem dare, ne ab Aeſchine verberaretur, & velut in Verrinis accipi poteſt. Malo non habere quàm rogare. Rurſus contempto commodo, ſuſcipi maius commodū poteſt. vt Terentianum illud in ſuaſione: Pecuniam in loco negligere, maximum interdum eſt lucrum.

De modis ratiocinationis ſic vulgo legitur Victorinus) Argumenti quanta res ſit, quam appeterit, aut fugerit, præter hæc duo vnum etiam illud accuſator conſiderare debebit, ne forte ita, quæ ſecutus ſit, aut fugerit, in opinione tantum habuerit reus, neq; conſecutus ſit commoditatem, neque illum malum fugerit. Sed dicendum eſt, ei ita fuiſſe viſum, quia arguitur, & iſt ſua opinione deceptus. Opinio autem dupliciter decipit, modo dum rem aliter putat, atque eſt eadem res, modo dum aliter euenit, quàm putauit. Res fallit, ſi mala creditur, cum bona ſit vel contra, vel neutrum vel vtrunque. Ergo cum hoc intelligi poſſit, quòd opinio fallit homines, tum in re tum in euentu. In re reus, vti acceperit forte, defenſione non ſibi antiquiorem fuiſſe pecuniam vita, aut fratris, aut amici Accuſator debet verum argumentum concedere. eſt enim credibile, ſed confirmare debebit, hoc ei qui arguitur non ita viſum fuiſſe, & hoc approbare ex attributis perſonæ, non illum habuiſſe opinione. ſed illam potius habuiſſe, quod talis eſt ſcilicet quòd ſcilicet perſonæ eſt) Tu corriges Augmenti, vbi legitur Argumenti, Immo vbi vno, vt ſit: Immo etiam illud accuſator, &c. Item Qui, pro quia repones: Qui arguitur, & Forte. pro ſorte: vt ſit, Cum in re reus, vti acceperit forte defenſione, Item vbi legitur, Non illum habuiſſe opinionem, adiice Hanc, vt ſit lectio, Nō hanc illum habuiſſe opinionem. In fine, Quod talis eſt ſcilicet, quòd. ſ. perſonæ eſt, corrupte legitur. Melius: Quod talis eſt, quod ſcilicet perſonæ eſt, in quibuſdam legitur exemplaribus.

Nam ſublato verbo ſubſtantiuo. quod ante Scilicet eſt lectio caſtigata erit, Quod talis. ſ. perſonæ eſt. Deprauare etiam legitur. (Si in ratiocinatione opinio ponetur infirmitatis loci ſunt quatuor. non tale eſſe, vel commodum, vt poſſit aliquem fallere, maxime ſe non potuiſſe, quod firmabitur perſona. Poſt hæc omnia, defenſor vti poterit omnibus locis accuſationis ſi in alios crimen transferre voluerit. Quemadmodum enim accuſator, cum conuincat, defendit alios, & vtitur partibus ac locis defenſoris, ita & defenſor, vt ſe purget, accuſabit alios, & in hoc vtitur partibus ac locis accuſatoris, aut ſi fuiſſe concedet, extenuabit, quæ auget orator) Legendum eſt, Infirmantis loci ſunt quatuor, non infirmitatis, & Accuſator vt reum conuincat, non autem, cum conuincat. Et, Quæ auget accuſator, non orator.

Affirmaui, & conſtante affirmo omni libraria fide aduerſus reclamante, multos eſſe errores, & pueriles quidem, in Victorino, in quem nimis licentioſe graſſata eſt librariorum inſcitia qualis eſt illic (Et illud melius conſiderare ex propoſito themate negocii, & ſi item & aduerſarii rationem diligenter attendere, & ſi ſuſpiciones atq; argumenta colligere) Nonne legendum eſſe, Et ſuam, & aduerſarii ratione, & pueri cognoſcerent Et loco haud nimis remoto. (Locorum autem communium genera duo ſunt, vnū cū certæ rei certa eſt amplificatio, aliud cum rei dubiæ eſt diſputatio. Amplificatio certæ eſt. vt parricidam, in ſacrilegium. Dubiæ vero rei communis locus eſt, qui à græcis dicitur, quæ habet partes duas, quæ ideirco locus cōmunis dicitur. quod ex materiæ genere non certum quid deſignat, ſed habet tractatum ex generalitate communi, vt ſuſpicionibus credi oportere, vel non oportere. ſed hanc theſim ciuilem moralem ut teneamus, non illā quæ apud philoſophos naturalis eſt. quilibet autem horum locorum cum interponitur, interponi autem raro debet, ornat orationem, neq; interponendus locus, niſi cum aliquid iam probatum eſt. Etenim ſi locus communis generalia loquitur, quaſi cauſam tenens, deſcendit ad cauſam, ius iudicem tenens, quia iure iuratus ſedens audire deſiderat, ſententiam prolaturus eſt. Ergo vt parte cauſæ probata iudici vtendum eſt, aut in peroratione. i. epilogis, vt aut renouetur, aut ſuſcitetur auditor. Omnis enim locus communis locutionum cuncta ornamenta deſiderat quæ aut verborum ſunt, aut ſententiarum, quæ dum apte ac neceſſario dicuntur, oratorem ab oratore diſcernunt. Etenim cum loci communes cauſarum communes oratoribus ſimilitudine dictionis eſſe non poſſunt) Deeſt verbum theſis, poſt illud. A græcis dicitur, quod animaduertere poterant caſtigatores Victorini ex eo quod ſtatim ſequitur: Sed hanc theſim ciuilē, &c. Et infra, Hoc argumentum eſt ſolum, non argumentum ꝑ locum communem, quæ ex contrario quoq; habeat probabiles rationes, credendum, non credendum, ſuſpicionibus credi oportere, aut non oportere. i. theſis. Ex mox paulo. Hæc theſis eſt, credendum, non credendum. Quod autem in parricidā, in ſacrilegium non ſacrilegum ſcribendum ſit pudet dicere. Non ita, quaſi cauſam tenens deſcendit ad cauſam. cum ſcribendū ſit, Diſcedit à cauſa ſic vbi eſt, Iudici vtēdum eſt, ego libentius legerim, & melius legi crediderim. Ergo cauſæ parte probata inducendus eſt, aut in peroratione. i. epilogis. & ſubiungit cauſam: Vt aut renouetur, aut ſuſcitetur auditor.

Mendoſa ſunt hæc etiam apud Victorinum. (Vt ea q̃ materiam argumentis præbent, & cum illa quæ quaſi hīc aut ē negantur, iiſdē attributionibus tribuant tractatū. Delendum eſt

Cum

Cum: & ante Tractatum addendum In probatione, vt eſt in antiquis exemplaribus. & ſententiæ ratio exigit. Manifeſtaria eſt & illa deprauatio. (Verum in themate coniectum côiectura fuerit, eius diuiſionibus vtamur: vel aliarum, ſi quæ inciderint conſtitutiones) Scribêdum eſt, ſuffragante veterum librorum fide omiſſo verbo adulterino: Cum in themate coniectura fuerit, eius diuiſionibus vtamur. Itemq. & alterius: vel aliarum, ſi quæ inciderint conſtitutiones: corrupta etiam ſunt quæ ſequuntur. Subiungit igitur in definitione loco à parte accuſatoris: ſunt autem, & iſta quatuor) Definitio approbatio definitionis, deductio definitionis in ipſam certam ſpem de qua agitur) Corrigendum eſt Locos pro loco, ſublataque coniunctione Et, vtpote ocioſa: definitio pro definitio, ſpeciem pro ſpem. Sic paulo poſt legitur) Turpis, aut inutilis demonſtratur aduerſario & definitio ex honeſtatis partibus, & vtilitatis) Caſtigandum autem, pro aut, aduerſariorum, pro aduerſario, Et copulata obliterata.

Tanta fuit incuria, & correctorum ignauia ſeu negligentia, vt locos inſignes neglexerint, & pueriles admiſerint corruptiones. qualis eſt ea Exemplû generis, id eſt, finitiui, C. Flaminius, is, qui conſul R. hiſtoriam a poſt ſequentibus dedit. Qua ſane lectione quid voluerint intelligere, plane nô intelligo. tu Hanc repone loco, a. Et infra ſcribitur. (Nam eſſe quidem poſſunt alii communes loci ex cauſa, & ex negocio nati, non ex conſtitutione: vt in calumniatorem, vt conqueſtio miſericordiæ, vt indignatio facti, & cetera huiuſmodi, & quæ ex periculi magnitudine genita, non conſtitutiones definitiuæ, vt diximus, ſed ex compoſitione circunſtantie, quam nominamus procreantur) Quæ lectio inoleuit ex negligentia magis, quàm ex ignorantia. Haud dubie Victorinus in ſcriptum reliquit: Ex compoſitione circunſtantię, quam περίστασιν nominamus, procreantur. Nec ita multo poſt legere eſt. (Hanc de his locis communibus periculi magnitudine procreatis in coniecturali conſtitutione fecimus mentionem, qui, qualesque ſicut explicantes) Et hanc nugationem habet codices omnes vulgi, quos vidimus impreſſos. Vera & emendata lectio habet Ac, non hac: ſint, non ſicut, vt ſit: Ac de his locis communibus periculi magnitudine procreatis in coniecturali conſtitutione fecimus mentionem, qui, qualesque ſint explicantes. Miror & mendum illud non fuiſſe animaduerſum, vel ex Ciceronis verbis & ipſo ſenſu. Subiungit vero exemplum tranſlationis. (Cum agit iniuriarum, cum præciſa in annis eſt. Et his qui præcidit, exceptionem poſtulat) Cum Manus, non in annis, caſtigata ſit lectio. Adiicio & illam corruptionem, quæ ſtatim ſequitur. Deinde per coniecturam tractandum, verum malitiæ tractandum aliud, cum aliud ſimiliter in ſtultitia, an neceſſitate) Mihi uerbum Simuletur ubi eſt ſimiliter, reponendum videtur. Nec eſt negligenda offenſio, quæ duplex ex mox paulo. (Sit nobis præſcriptio iniuriarum de cæde exceptio niſi præiudicium facias.) Vetus manus melius: Sit nobis præſcriptio iniuriarum actio, ne præiudicium facias de cęde. Notandum eſt & illud. (Nunc ſubiungit in hanc negocialem qualitatem, quemadmodum, & vnde argumenta ſocianda ſunt) Libri antiqui, Facienda. Miror & hoc non eſſe animaduerſum: Sed in abſoluta ipſa iura proferimus, vt factum, defendas: cum Proferas legendum eſſe, ipſum illud, Vt factum defendas: doceat. Locus etiam qui ſequitur non eſt ocioſe prætereundus. (Hoc tamen, cum & in negociali hæc ſint, diſtat abſoluta ab negociali, quòd illa iat ius aſſumit, vt probet, quemadmodum nouum ius eſſe poſſit, de quo quæritur. abſoluta autem ipſa iura aſſumit, vt probet factum Malim nanque ita legere: Diſtat abſoluta à negociali, quòd illa ius aſſumit, vt probet quemadmodum nouum ius eſſe poſſit, de quo quæritur. abſoluta autem ipſa iura aſſumit, vt probet factum. Non multum ab hoc diſtat & ille. (Huius conſtitutionis idem finitiuæ tractatu omiſſo, ipſam conſiderat compenſionem. Ac præcepta hæc conſtituit, ut ſi quid per coniecturam tractandum, ſi prima parte tractetur, vel hoc non obfuiſſe, vel hoc non futurum fuiſſe) Priſca exemplaria habent. Id eſt, loco idem, Sic loco ſi. uel non hoc anima feciſſe. pro vel hoc non obfuiſſe. Sed & vulgatam quis lectionem tueri poſſet in illo, Vel hoc non obfuiſſe, & cetera: Non multum ab hoc diuerſus eſt. (Loci communes inerunt accuſatoris in eum qui cum de facto turpi aliquo aut inutili, aut vtrunque fateatur, quætat tamen aliquam defenſionem, & facti inutilitatem, aut turpitudinem cum indignatione proferre. Relatio criminis, & cetera) Prætermiſſa fuerunt ab impreſſoribus hęc verba, quæ ante illud, Relatio criminis, in priſcis exemplaribus leguntur. dicit feci, ſed profui, confitetur, feci. & defenſionem ſibi aliunde conquirit, huiuſmodi hominem vel reum dicit inuehendum, inualuit, & hæc lectio. (Si quidem & tu illam qua punitus es, audire voluiſti) Quæ à labe vindicabitur, ſi nimis antiquam declinationem Punitus es tollas, & puniſti reponas, & Quam pro qua, ne ſolœciſmum Marius feciſſe videatur. Sorites ſyllogiſmi fecit formam.) Qui in infinitum ſemper deiecta rei definitione porrigitur. Prima, vt dici ſolet, fronte hæc lectio recta uiſa eſt, Poſtea rectius conſideranti viſum eſt, non Iniecta, ſed Inuenta Victorinum ſcripſiſſe. Vti paulo ante: Modo crimen ingeris, poſtea quam pœnas ſumpſiſti de ſorore: non modo crimen ingens vt vulgo legitur. Sic infra mendoſe legitur. (Deinde adiungat ad probationem definitionis:) pro approbationem. Item, (Quod ſit eius facinus non ignorabile) Cum Leuius ſcribendum ſit, non Eius. Sic: Quoniam conuenit negociali abſoluta qualitas) Cum & rei veritas cogat, & manus priſca habeat. Iuridiciali, non Negociali.

F I N I S.

A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y.

Omnes Terniones, excepto Y, Quaternio.

VENETIIS,

M. D. LXXVIII.

822,002